

קריית ספר

רבעון לביבליוגרפיה

כלי מבטאו

של

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים

שנה תשיעית

תשנ"ט

ירושלים, תרצ"ב-תרצ"ג

מספרי
יהודה פריס-חורב

כתבת המערכת: ירושלים, מאה שערים, ת.ד. 36

חברה להוצאת ספרים על-יד האוניברסיטה העברית

התבן

ידיעות בית הספרים ... 399,263,139,3
ביבליוגרפיה:

דפוס ארץ ישראל
א. ספרות עתית 404:269-143:9; ב. קבצים ומאמרים 405:270-143:10; ג. ספרים וחבורות 407:271-146:12

הספרות העברית ומדע היהדות 427,292,170,32

א. ספרות עתית 427:292,170,32; ב. קבצים ומאמרים 428:295,171,34; ג. ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל 431:297,174,39; ד. מדע המקרא 441:302,175,41; ה. ברית חדשה 449:309,183,51; ו. תלמוד ומדרש, ספרות רבנית 449:309,183,51; ז. מדע הדת, פילוסופיה יהודית 451:317,187,57; ח. קבלה וחסידות 455:323,190,58; ט. תפלה ועבודה, דרשות 457:324,191,59; י. היסטוריה והמדרשים הקרובים אליה 459:326,193,62; יא. עם ישראל בהווה 469:340,201,70; יב. ציונות וידיעת א"י 473:344,204,73; יג. אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות 482:356,213,83; יד. בלשנות 485:358,215,85; טו. ספרות יפה עברית של ימי הביניים 486:359,217; טז. ספרות יפה עברית חדשה 487:359,217,92; יז. ספרות יפה ויורית 488:360,218,92; יח. ספרות יפה לעויות על נושאים יהודיים 492:362,221,94; יט. ספרות הנוער 495:363,223,97; כ. חנוך והוראה 495:363,224,98; כא. ספרי למוד 496:365,225,99; כב. ספרי מדע כלליים בעברית 498:366,100; כג. שונות 499:366,227,100

מאמרים וחקירות:

דוקר, א.: הדפוס העברי באזור ... 236
היולפרין, י.: ועד ארבע ארצות והספר העברי ... 367
זנה, י.: שלמה קריסניאני ... 505
יערי, א.: פירוש המשנה להרמב"ם במקורו. ביבליוגרפיה של חלקי הפירוש שהוצאו מתוך כ"י ... 228,101
" : מ' פסח לוי לר' חיים בן מאיר י' גבאי ... 388
כהן, ב.: חוספות לביבליוגרפיה חדשה על האשה העברית ... 239
לעווין, י.: מלואים לספר, מפתח ההספרים של דוכטר וואכשטיין ... 500
מרמרשטיין, א.: חוספות ומלואים, לאוצר חשיפה והפיוט של י' דודון ... 379
פוגרבינסקי, י.: נוספות לביבליוגרפיה של מאמרי י' ל' גורדון ... 250
שמקלס, מ.: המחקר הפרו-היסטורי בארץ ישראל. ביבליוגרפיה (סוף) ... 110

מגנזי בית הספרים:

גוטיין, ש. ד.: כתאב למת-אלנבו ... 507
פישל, ו.: כ"י יהודי-פרסי חדש לם' שמואל סאת המשורר עמראני ... 522
שלום, ג.: שירי ספרו של ר' שם טוב אבן גאון על יסודות תורת הספרות (סוף) ... 126

הערות:

יערי, א.: למאמר על ועד ארבע ארצות והספר העברי ... 393
" : על הדפוס באזור ... 527
עקביא, א. א.: בדבר הלכות בעל ס"א ראשים ... 528
פוגרבינסקי, י.: הערות נוספות לפסידונימי וליג ... 134
ריבקינד, י.: על הדפוס באזור ... 525
שלום, ג.: מ' מנן דוד הנזכר בס' פרס רמונים מהו? ... 258
מאת המערכת ... 394
תקוני טעות ... 528,394

מפתח הבקורות.

ע			
476	W. H. P. Hatch, Greek and Syrian miniatures in Jerusalem	אביריונה, ס.	
407	ס. איש-שלוט, מקומות קדושים ומקומות היסטוריים בארץ ישראל	בן-צבי, י.	
318	I. Heinemann, Philons griechische u. jüdische Bildung	בנשוויטש, נ.	
451	J. S. Boughton, The idea of progress in Philo Judaeus	:	
89	P. Leander, Laut- u. Formenlehre d. Ägyptisch-Aramäischen	בנעט, ד. צ.	
	H. Fischer, Die verfassungsrechtliche Stellung d. Juden	בער, ס.	
64	etc.; S. Schiffmann, Heinrich IV. u. d. Bischöfe etc.	:	
279	נ. סלושץ, האנוסים בפורטוגל	:	
466	R. Geyer, Urkunden aus Wiener Grundbüchern etc.	:	
211	F. Scholten, Palästina, Bibel, Talmud, Koran	בראון, נ.	
215	א. ולטסון, تاريخ اللغات السامية	:	
66	J. Kastein, Eine Geschichte d. Juden	ברגמן, ה.	
321	H. J. Schoeps, Jüdischer Glaube in dieser Zeit	:	
429	M. Mendelssohn, Gesammelte Schriften. Bd. II	:	
443	J. Carlebach, Die drei grossen Propheten	:	
146	ס. ב. אשכנזי, אהלי קדר	ברור, א. י.	
50	J. Walker, Bible characters in the Koran	גויטלין, ש. ד.	
485	ב. קרופניק, צרופי לשון	זירמן, י. א.	
155	פילון האלכסנדרוני, על בריאת העולם	זנה, י.	
315	Der babylonische Talmud...übertr. durch L. Goldschmidt	יואל, י.	
345	W. F. Albright, The archaeology of Palestine etc.	ייבין, ש.	
149	ז. זיכטנינסקי, הסבטא העברי	ילין, ד.	
282	ז. פזנר, שבועים שנה לעתונות הישראלית בארץ ישראל	יערי, א.	
432	ח. ד. ב. פרידברג, תולדות הדפוס העברי בפולניא	:	
347	F. F. Andrews, The Holy Land under mandate	כהן, ה.	
51	ד. צ. הופמן, סי' סלמר להועיל	כהן, ס. ד.	
311	ח. העליר, לחקרי הלכות	:	
42	H. Bévenot, Die beiden Makkabäerbücher	כהנא, א.	
53	מסכת שמחות, הוצאת ס. היגר	ליברמן, ש.	
460	E. Auerbach, Wüste und Gelobtes Land	סולר, ב.	
464	F. Baer, Die Juden im christlichen Spanien	סילאס, י.	
483	Jüdische Gotteshäuser u. Friedhöfe in Württemberg	נרקיס, מ.	
44	J. Garstang, Joshua Judges	סגל, מ. צ.	
302	ר' יוסף טוב עלם, סי' צפנת פענח...הוצאת דוד הערצאג חלק ב'	:	
447	J. Levy, Rashi's commentary on Ezekiel 40—48	:	
	C. S. Fisher, The excavation of Armageddon; P.L.O.	סוקניק, א. ל.	
77	Guy, New light from Armageddon	:	
480	A. Rowe, The topography and history of Beth-Shan	:	
417	ב. מ. לוי, אוצר הגאונים, כרך ד"ה	פישמן, י. ל.	
	A. Darmesteter et D. S. Blondheim, Les gloses fran-	פלאום, ה.	
85	çaises etc.	:	
175	ד. גולומב, תרגומא	פריס-חורב, י.	

150	...	צ. ה. יפה, קורות השבון העבור	פרנקל, א.:
329	Josephus with an English tr. by H. St. J. Thackeray		צ'ריקובר, א.:
197	J. Mann, Texts and studies		קוק, ח. ש.:
152	...	א. ירושלמי, מחקרים בהסמוריות ובדת הישראלית	קלוזנר, י.:
158	...	א. צ'ריקובר, היהודים וחיונים בתקופה ההלניסטית	:
	H. Willrich, Das Haus d. Herodes zwischen Jerusa-		:
332	lem u. Rom		
147	...	א. י. ברור, מפת ארץ ישראל	קליין, ש.:
442	Das Buch 'Jechekel', M. Buber		קרויס, ש.:
409	...	ח. ברגמן, הפילוסופיה של שלמה מיסון	ראבידוביץ, ש.:
13	...	א. איג. מ. זכרי ונ. פיגברון, מגדיר לצמחי ארץ ישראל	הראובני, א.:
207	A. Bonne, Palästina; Land u. Wirtschaft		רופין, א.:
274	...	ס' המקבים א' מתורגם ומפורש ועם מבוא... מאת א. כהנא	שובה, מ.:
20	...	החלון ברוסיה	שוחטמן, ב.:
349	M. Georg, Theodor Herzl		:
39	E. D. Coleman, The Bible in English drama		שונם, ש.:
298	A. Freimann, Katalog der Judaica		:

רשימת הסימנים והקצורים.

סימן כוכב * מורה שלא ראינו את הספר בעינינו.
סוגרים עגולים ( ) מורים שהדברים אינם כתובים בשער, כי אם לקוחים מתוך הספר.
סוגרים מרובעים [ ] מורים שהדברים אינם כתובים בשער, כי אם הוספנום מתוך מקורות חיצוניים.

חמיד : חסר מקום דפוס
חש"ד : חסרה שנת דפוס
ח"ל : מוציא לאור
ע : עמוד(ים)
ק.ס. : קריית ספר
ס : סכף, סכף

a. o.: and others
Bd: Band
c: copyright
col.: coloured
diagr.: diagram(s)
dis.: dissertation
ed.: editor, edition
facsim.: facsimile(s)
front.: frontispiece
hrsg.: herausgegeben
illus.: illustrated
inc.: including
l.: leaf(-ves)

n. d.: no date
n. p.: no place
numb. l.: numbered leaf (-ves)
p.: page(s)
p. l.: preliminary leaf (-ves)
pl.: plate(s)
port.: portrait(s)
pref.: preface
T.: Teil
tr.: translated
tab.: table(s)
vol.: volume(s)
стр.: страница(ы)

מפתחות

א. מפתח שמות האנשים, החברות והמוסדות בעברית ויווית 5; ב. מפתח שמות כל הספרים בעברית והספרים האנונימיים ביווית 14; ג. מפתח שמות המחברים והספרים בעברית 22; ד. מפתח שמות המחברים ברוסית 25; ה. מפתח שמות המחברים בלועזית 37.

* עיי' הספער מראה, כי באותו העמוד נזכר השם יותר מפעם אחת.

א. מפתח שמות האנשים, החברות והמוסדות בעברית וביווית.

איגס, י. 394
איגר, ע. 312
איגש, ה. ת. 310
אירישע קולטור געזעלשאפט 363
אירישער געגענט קאמיטעט אויף צו העלפן די קרבנות פון מלחמה 459
אירישער וויסענשאפטלעכער אינסטיטוט 201
איונברג, ת. 363
איונשטם, ש. 271
איונשטין, י. ד. 192
איוגעס, י. 205
איוזענטאן, י. 293
איכנשטין, י. א. 190
איכנשטין, צ. ה. 323
אילן, א. 158
אינטרנציונל הנער הקומוניסטי 405
איש-שלוט, מ. 407
אלבו, י. 317
אלבק, ח. 310
אלגור, י. 310
אלמשולער, ל. 488
אלמשולר, ע. 310
אלרשר, י. ש. 412
אלסאליה, א. 404/271
אלטי, א. 360
אלנקאות, י. 187
אלעזר, י. 409
אלפס, ב. צ. 29, 186, 287
אלפרין, ד. 325
אלקון, מ. 12, 146
אמיציוס, א. 217
אסתי, ג. 404
אנגל, י. 184
אנגל, נ. 408
אנדריעווי, ל. 488
אנוך, ח. 17
אניל, י. 490
אסכעווי, מ. 271

אבולעפיה, מ. 271
אבולעפיה, ר. 11
אביר-ורס, י. ראה: קרול, צ.
אבי שאול, מ. 271
אבשי, מ. 272
אכירור, נ. 224
אכן השאט, ע. א. 407
אכנישושן, א. 404
אבראמאו וו. 70
אבראמאוויטש, ר. 33
אברהם אבש בן חנוך הניך 449
אברהם יוסף בן משה בונם 191
אגדת האינג'נרים והארכיטקטים באיי 269
אגדת הסורים העברים ברוסניה 427
אגדת עזרה לעובדים חולים 12
אגדת ענג שבת, תל אביב 13
אדלר, מ. 224
אדרת, שלמה בן אברהם 309
אהרן בן דוד הכהן מרגוזה 62
אהרן מנחם מענדל בן שלמה יהושע דוד 324
אוגניב, ג. 359
אווערשענקא, א. 218
אומיאנסקי, ד. וו. 293
אולבסקי, ג. נ. 309
אומנסקי, י. 183
אונר, ס. מ. 412
האוצר הארץ ישראלי עברי לחקלאות
בעים 407
אור, י. 413, 28
אורינבסקי, א. 217
אולאלי, ח. י. ד. 190
אוזף 25
אוע 293
אועף 63
אורחי, מ. 412
איבשיץ, י. 456
איבשיץ, יהונתן 459
איג, א. 13

- 488 אסמראווער, ל.
 אסף, ש. 271, 272
 אפעלבוים, מ. 83
 אפשטיין, י. מ. 184
 אצאם, ד. 32
 אקאלר, מ. 19, 25, 27
 אראנסקי, מ. 488
 ארלוויה, ג. א. ו' 94
 ארם 340
 ארואל, י. 97
 אריה לייב בן יוסף הכהן 310
 ארלעאן, י. 5. 340, 451
 ארמין, ע. 213
 ארמן, ב. 317
 ארנטוויי, ח. 184
 א"י. ממשלה. חקים 272
 א"י. ממשלה. משרד המפקד 288
 אש, נ. 488
 אש, ש. 218, 360
 אשכנזי, מ. ב. 146, 408
 אשלג, י. 273
 אשנמיל, ש. צ. 487
 אשעראוויטש, י. 469
 אשעראוויטש, מ. 218
 אשר למלך הלוי מגלוגא 324
 באגין, ש. 282
 באדער, ג. 172
 באטס, ש. ז. מ. 184
 באלזאק, א. דע 218
 באסמאמסקי, ש. 497*
 בארענשטיין, פ. 219
 בודנהימר, פ. ש. 408
 בוים, ש. 326
 בוכבינדער, נ. א. 327
 בורנשטיין, ח. י. 217
 בורנשטיין, ש. 323
 בורשטיין, ז. 488
 ביאלאסמאצקי, ב. י. 488
 ביאליק, ח. נ. 17, 26, 279, 412, 421
 ביגיאני, א. 409
 בליך, ג. 272
 בכר, ב. ז. 409
 בלבן, מ. 326
 בלושטיין, ר. 272, 489
 בלומנפלד, י. מ. 310
 בלומנפלד, מ. 184
 בלוי, א. 12, 146
 בלנק, ש. ל. 17, 97
 בן-אביל, א. 144
 בן-אלעזר, מ. 278
 בן גוריון, ד. 205
 בן יהודה, א. 272, 368
 בן יהודה, ח. 272
 בן-דמיני, י. 362
 בן עזריאל, י. 224
 בן צבי, א. 9. 25
 בן-צבי, י. 473
 בן ציון, א. 409
 בן-ציון, ש. 25, 27
 בן-שם, ר. 474
 ר' בנימין 28
 בנק מיכזי למוסדות שתופיים באי 18
 272, 409
 בנקובר, י. 406
 בסער, י. 172
 בעליצקי, נ. 92
 בצר. שותפות 18
 בקי, ז. 217
 בקמיסער, י. 147
 בראדערזאן, מ. 495
 בראונרום, ח. מ. 191
 בראקאוש, ח. 362
 ברגמן, ה. 272, 409
 ברודי, ח. 412
 ברודיא, א. 277
 ברזין, מ. 97*
 ברך, א. 18
 ברך, י. ל. 422
 ברך ממעזבוש 58
 ברוקמן, מ. 455
 ברור, א. י. 18, 24, 147
 ברור, מ. 190, 323
 ברולספורד, ח. נ. 412
 ברושא, מ. 292
 ברית החברות הקואופרטיביות היהודיות
 בפולניא 368
 ברית שווייטלדור 478
 חברות העברית העולמית 469
 ברנשטיין, ש. 62, 422, 486
 ברש, א. 28
 באנאל, נ. וו. 219
 גאון, מ. ד. 26
 גאפליב, י. 92
 גאלדבערג, א. 356

גרונבסקי, י. 18, 19
 גרינבסקי, פ. 10, 19, 412, 144
 גרים, ברידער 495
 גרינבוים, י. 201
 גרינבערג, א. 344
 גרינשטן, נ. ש. 449
 גרנש, א. א. 148
 גרץ, צ. 193

דאן, ש. 360
 דאניעל, מ. 495
 דאשעווסקי, ת. 488, 489
 דב בר בן יהודה לוי 302
 דבורין, י. ז. 269
 דוכנוב, ש. 184, 273, 460
 דוד צבי בן יחזקאל 323
 דודובין, א. 363
 דוידון, י. 359, 486
 דויטש, י. 30
 דון יחיא, א. 412
 דון יחיא, ש. 412
 דופלס, מ. 10, 144
 דושמן, י. 27
 דזשויקאנסאן, י. ז. 213
 דיונגוף, מ. 413
 דייך, ז. 362
 דיכס, י. ת. 449
 דינבורג, ב. 273, 413
 דינגוס, מ. 19
 דינעזאן, י. 219
 דוסקין, י. 423
 דיקשטין, פ. 272
 דניאל בן יעקב 311
 דקרט, ר. 413
 דרויאנאוו, מ. 70

דאדעס, ל. 194, 488
 האלבערמאן, א. 489
 האלקין, ש. 488
 האנדעלמאן, ל. 205
 הורגסון, ר. 149
 הויכבוים, י. 427
 הול, ג. 19
 הוסירוס 415
 הופמן, ד. צ. 51
 הופמן, ת. א. 302
 הופמן, י. ק. 449
 הורבין, ג. פ. 100

גאלדבערג, ח. 83
 גאלדבערג, ל. 489
 גאלדראט, י. ב. 345
 גאלדשטידט, א. י. 218, 219, 360
 גאסוויורט, י. 489
 גארדאן, א. ד. ראה: גורדון, א. ד.
 גארדאן, ע. 93
 גארקין, מ. 219, 489
 גבירול, ש. 412
 גבעול, ק. 143
 גדוד העבודה ע"ש י. טרומפלדור 10
 גדוד קרן קימת לישראל, ורשה 35
 גובינא, י. א. 273
 גובש, ת. 412
 גוסלובר, א. ב. 457
 גוסמאן, מ. 201
 גוסמאן, ר. 223
 גוסמן, א. ש. ב. ראה: בן-ציון, ש.
 גוסמן, מ. י. 456
 גוסמן, נ. 149, 166, 205
 גושיין, ש. ד. 277
 גולדבלום, ש. י. 317
 גולדברג, א. 148
 גולדברג, ב. 405
 גולדברג, י. ל. 405
 גולדין, ח. א. 99
 גולדסאן, א. 223
 גולדסון, יעקב 10
 גולדסון, יצחק 183
 גולדסון, מ. 170
 גולוסב, ד. 175
 גור-ארי, י. 269
 גורדון, א. ג. 358
 גורדון, א. ד. 12, 205
 גורדון, מ. 340, 365
 גורפינקל, מ. 363
 גוונדהרם, י. 184
 גיטה, י. 145
 גינזבורג, פ. 408
 גינזבורג, ש. 18
 גינזבורג, נ. ב. 310
 גליקסון, מ. 144
 גליקסון, ב. ב. 302
 גנצפריד, ש. 185
 גראדענסקי, א. י. 219
 גראנאווסקי, א. 345
 גראסמאן, מ. 219
 גרוסמן, י. 150

התאחדות פרסנים זעירים באי 149

- וואלמאן, 5. 293
 וואמפל, ק. 361
 וואלמאן, פ. 428
 וואקסמאן, ח. 474
 וואראבייטשק, מ. 62
 וויגאדסקי, י. 194
 וויגרייך, מ. 195, 93
 ווייס, י. ד. 194
 ווייסמאן, ש. 99
 ווייסענבערג, י. מ. 93, *361
 ווייסרוסישע וויסנשאפט אקאדעמיע 469, 460
 ווינאגראד, ח. 424
 וולמן שירמסקי, מ. 18
 וולנוב, א. 312
 וועלט ליגע פארן ארבעטנדן ארץ ישראל 75
 וורנובסקי, א. ד. א. 184
 וורמסן, מ. 414
 וירש, א. 187
 וירש, ח. 190, 273
 וירש, ח. ד. 404
 וירש, ז. 273
 וינגר, א. 185
 וינגרסן, י. 427
 וינה, פ. 412
 וינשטוב, ר. 22
 וינר, ל. 225, 365
 וינשטין, ב. 12
 ויסברג, י. 325
 ויק, י. 420
 ויצו 278
 ויקלר, נ. 441
 וכמן, ש. 312, 457
 וכשטין, ד. ב. 431
 ולדן, מ. מ. מ. 326
 וליש, א. 423
 ולס, ג. מ. 414
 ולס, ח. ג. 414
 ולפובסקי, מ. ז. 278, 279, 412
 ולפיש, י. ר. ל. 312
 נסמ, ב. 20
 נסרמן, א. ב. 309
 נסרמן, י. 414
 הועד האמרי. ראה: כנסת ישראל באי
 הועד להפצת האותיות העבריות החרשות
 בעם 274

- הורביץ, אברהם בן שכתו 455
 הורביץ, ח. 19
 הורביץ, י. 455
 הורביץ, ש. 455
 הורביץ, ש. ל. 192, 293, 421
 הורובין, ד. 100
 הורובין, ח. ש. 313
 הורובין, י. 277
 היגר, מ. 53
 היילפערין, פ. 223
 היישרוק, ק. ח. 360
 היילפרין, ר. וייס ל. 184
 הירש, מ. 327
 הירש, ש. ר. 317
 הירשנון, ח. 19, 413
 הירשקאן, צ. 219
 הכסל, ג. 414
 הלואה וחסכון. זכרון יעקב 270
 הלפרין, א. 149, 279
 הלר, ח. 53, 311
 המסון, ק. 92
 הניג, י. 225
 הסה, ח. 413
 הסתדרות הנער העברי, בגדר 223
 הסתדרות העובדים 413
 הסתדרות העובדים, הסתדרות הפקידים *22
 הסתדרות העובדים, הועד הפועל 149
 הסתדרות העובדים, ועדת התרבות 22
 הסתדרות העובדים, מ"ס חיסה 149
 הסתדרות העובדים, מ"ס ירושלם 414
 הסתדרות העובדים, המחלקה לסטטיסטיקה
 ואינפורמציה 149
 הסתדרות העובדים, הפועל 270
 הסתדרות העובדים, הקבוצה הארצי השומר
 הצעיר 22
 הסתדרות העובדים, הקבוצה המאחר 11
 הסתדרות העולמית לנשים ציוניות 273
 הסתדרות הצופים העברים באי 270
 הסתדרות הציונית, לודו 74
 העראוואנה, ע. 93
 הערנהומ, י. 491
 הערצל, מ. 30
 הרברג, ש. 423
 הרם, ר. 487
 הרץ, י. צ. 43
 הרצברג, י. 225
 הרצוג, ד. 302
 התאחדות האחרים באי 149

מנבנים, נ. 356
 טרן, ב. 277
 מריוש, י. א. 226, 365
 משרטקאווער שפירא פאראיין אין ניר-
 יארק 172
 משרטקאווער, ע. 460
 משרטק, ש. ש. 53
 משרטקאווער, ש. 415
 נאפע, י. 489
 נאקובאוויטש, מ. 345
 נבין, י. ה. 9, 277
 נבניאל, ש. 416
 יהודה ליואי בן בצלאל 457
 יהלום, ב. י. 219
 יוד, נ. 489
 יודיק, י. י. 23
 יוסף 341
 יוסף בן מתתיהו 194
 יודי, א. מ. 23
 יודיש. ראה: איריש
 יבין, חברה 30, 278
 ילין, ד. 271
 ילינק, א. 457
 יעוורעאינאו, נ. 489
 יעקאפא 459
 יעקב יצחק מפרשיסחא 191
 יעקובוביץ, א. 5, 427
 יערי, א. 150, 412*
 יערי-פולסקין, י. 278*, 416
 יפה, י. י. 457
 יפה, צ. ה. 150
 יפו. לשכת המסחר 23
 יצחק בן אליעזר 152
 ירושלם. האוניברסיטה העברית 278
 ירושלם. בית חולים למתנונים 152
 ירושלם. בית היתומות הכללי 30
 ירושלם. בית המדרש לסורים העברי 23
 ירושלם. ישיבה גדולה עץ חיים 416
 ירושלם. מושב זקנים וקנות המאחד 23
 ירושלם. ספרות ירושלים 23
 ירושלם. עירייה. מחלקת המסכת-
 המים 278
 ירושלמי, א. 152
 ישעיהו, י. 11
 ישראל בן אליעזר (בעש"ט) 58, 59, 455
 ישראל בן שלום טרווין 456

נקום. חברת שטן 274
 נקסטן, ש. 281
 נרהפטיג, י. א. 312
 נרשביצקי, י. 218
 נרשה. הקהילה העברית 70, 201
 נאב, ש. 214
 נאלטארעו, מ. 33
 נאקאליק, צ. 489
 נאקס, ש. 93
 נאראמב, ש. 220
 נבוטניסקי, ז. 9, 149, 414
 נברסקי, א. 22
 נהר, צ. 224, 427
 נהרי, מ. 13
 נוגוקס, ש. צ. 312
 נוסא, ח. א. 22, 274*
 נילברג, ח. י. נ. 190
 ניסן, י. 423
 נלאטניק, י. 356
 נלסנוביץ, מ. מ. 317
 נסלונג, ע. ח. 190, 455
 נגביל, י. 150
 נקי, ר. 456
 נשיטלאווסקי, ח. 292, 361
 חברת הכפר העברי 23
 חברת מאה שערים 23
 חברת של אי 274
 חורניק, י. 414
 חייסמאן, מ. 497*
 חיפה. ביה"ס היראלי העברי 150, 414
 חיפה. הקהילה העברית 415
 חיפה. לשכת המסחר והתעשייה העברית 414
 החלוק 20
 החלוק. גרמניה 39
 חסקלברג, י. 176
 מאז 293
 סביר, א. 154
 סוב עלם, י. 302
 סוביר, א. 150
 סונקעל, י. 219*
 סורשטיין, ש. י. 312
 טייטש, מ. 489
 טייכסן, פ. 155
 פלפיר, נ. 9
 טננבוים, י. 456

ליבוביץ, ג. ש. 62
 ליבוביץ, ז. ד. 416
 ליבערמאן, ח. 490
 ליברסן, צ. 423
 ליברסן, ש. 154
 לידסקי, ג. 225
 ליובעס, א. 205
 לייבל, ד. 12, 406
 ליווויק, ת. 292
 ליוושקאווער, כ. 188
 ליכטהיים, ר. 474
 ליכטנבוים, י. 26
 ליפשיץ, ג. 317
 ליפשיץ, ז. 24
 לסדן, י. 286, 287, 423
 לספרס, ג. 41
 לנדא, א. ז. 313
 לנדוי, י. 171
 לניאדו, מ. 404
 לעווין, ג. 62
 לעוויןסאן, א. 361, 475
 לעמאן, מ. 361, 490*
 לענסקי, מ. 186
 לעדער, ל. 292
 לצרוס, ג. ר. 420
 מאהלער, ר. 99
 מאירוב, ש. 406
 המאירי, א. 146, 279
 מאמסאן, ג. דע 490
 מארנערס, וו. 219
 מאריאסניע, ס. 496
 מבשן, א. 420
 מבשין, מ. 25
 מגן, א. 97, 497
 מגן, חברה מ. 406
 מדיני, מ. 18
 מהרש"ת, י. 490
 מורינא, י. א. 486
 מורי, מ. 279
 מולר, ז. ב. פ. 415
 מולכו, מ. ש. 327
 מונדלאק, ל. מ. 11
 מונק, י. ל. 313
 מורגנשטרן, מ. מ. 324
 מורק, מ. מ. 62
 מהמר, 407
 מיוחס, מ. 409

מאשטשעוואצקי, מ. 490
 הכהן, א. 224
 כהן, יעקב 146
 כהן, ישראל 366
 כהן, י. י. 153
 כהן, י. ל. 213
 כהן, י. מ. 185, 451
 הכהן, מ. בן הלל 24, 154
 הכהן, ש. 482
 כהנא, א. 274, 287
 כהנוביץ, וליג 24
 כמורנער, י. 429
 כנסת ישראל בא"י, הועד הלאומי 417*
 כיקי, ש. י. 458
 כצנלסון, ב. 144, 154, 406
 לאורנענעוו, ב. א. 490
 לאקער, מ. 361
 לביא, ר. ז. 146
 לבקוביץ-לביא, ר. ז. 146
 לברסקי, מ. 172
 לגרלף, מ. 278
 לדרמן, י. 424
 לזבושיצקי, א. 358
 לזבצקי, א. נ. 176
 לזבצקי, י. 185
 הלוי, מאיר 296
 הלוי, מנחם 278
 הלוי, פ. ש. 302
 לזין, א. 176
 לזין, ב. מ. 278, 417
 לזין, מ. א. 313
 לזין, ג. 226
 לזין, נ. ח. 183
 לזין, צ. 146
 לזינסון, א. 344, 359
 לזנדון, דויק 279
 לזנסקי, ח. ת. 327
 לזריא, א. ג. 457
 לזריא, י. 190
 לזריא, צ. 146
 לזריה, מ. 145
 לזריע, ג. 490
 לזובנסקי, ב. 313
 לחובר, פ. 145, 193
 לי, מ. 490
 ליאצקי, ש. 313
 ליב שרה'ס 58

- מפתח. חברה 26
 סגל, מ. צ. 358
 סגלוביץ, י. מ. 192
 סוראסקי, א. 194
 סוורסקי, א. א. 93
 סוצקי, מ. 185
 סופקלס 415
 סוקולובסקי, מ. 363
 סוקניק, א. ל. 422
 סטאווסקי, מ. 219
 סטאנאווי, ד. 220
 סטולוף, ש. ז. 60
 סטופניקר, ב. 26
 סטיבנסון, ר. ל. 279
 סטרנין, ש. 226
 סיוגל, א. י. 458
 סיימאן, ש. 223
 סילורסון, ג. 60
 סירמן, ק. י. 24
 סינקלר, א. 279, 220
 סלומון, ש. מ. 449
 סלוצקי, א. 427
 סלושץ, ג. 279
 ססטונוב, א. 281
 ספיבק, י. 274
 ספיר, מ. 273
 סקאבעלעוו, א. ס. 491
 עברי, י. 362
 עננון, ש. י. 144
 עהרענשטויא, ראה: ארנשטוי.
 עובד, מ. 194
 עזרא, אברהם בן מאיר י' 281
 עלבע, ל. 495
 עליאוויטש, י. 298
 עליס, ב. 491
 עסיקס, י. 281
 ענג שבת, חל אריב 13
 ענגיל, ראה: אנגל
 ענעלאו, ה. ג. 187
 עפעלבוים, מ. ב. 220
 עפשטיין, ראה: אפשטין
 עקביא, א. א. 160
 ערמאן, ראה: ארמן
 ערענבורג, א. 220
 פאזי, א. 93, 362, 491
 מיזלר, ב. 417
 מיזלר, ג. 361, 492
 מיסון, י. ז. 25
 מיסון, ש. 272
 מישיקין, מ. 190, 191
 מלאכי, א. ר. 34
 מלינציק, א. ח. ד. 187
 מלמר, ר. 154
 מלניק, ה. 26
 מלץ, א. 26
 מן, ה. דה 412
 מן, י. 155
 מנג, ה. 366
 מנדלבוים, ח. 365
 מנורה 474
 מנקין, פ. 26
 מנשה, ח. 92, 227, 497
 מסיוף, י. 281
 מעראוויק, מ. 490
 מעדעס, וו. 327
 סעקלער, ד. ל. 191
 הספלה הקומוניסטית הפלשטינאית 156
 מרגולין, י. 156
 מרגליות, י. מ. 30
 מרדכי בן נחום טשאורנאביל 456
 מרוקו, י. 314
 מרוקובסקי, ד. 26
 מרכוס, ד. 155
 מרצינקובסקי, ו. 420
 משה בן סימון 188, 409, 413, 420
 נאדעל, כ. 297
 נאמן, י. ל. 421
 נבון, א. 165
 נבון, י. א. 26
 נדל, מ. י. 365
 נדלר, ש. 295
 נוטיק, ד. 226
 גון בן יעקב 441
 נוסנבוים, ז. וו. 185
 נורמן, י. 26
 נושא-חן, י. 421
 נחמן בן שמחה סברסלב 190
 נוסנבוים, י. 325, 192
 ניעכשוויצקי, וו. 490
 ניצבערג, א. 314
 נמירובסקי, מ. 422
 נעוועראוו, א. 490

פאפערניקאווי, י. 491
 פארבאנד פון די יידישע קאאפעראטיוון
 אין בעסאראביע 70, 71
 פארבאנד פון אידן אנטוילנעסער אין
 לעמלאנדס באפרויאונגס קריג 35
 פארבאנד פון די יידישע קאאפעראטיווע
 געזעלשאפטן אין פוילן 343
 פאריוון צו העלפן כראניש קראנקע און זיך
 ערהאלענע ארבעטער 12
 פבזר, ז. 282
 פדרן, פ. 366
 פוילן, געזעצן 469
 פולישק, י. 27
 פולק, א. 285
 הפועל הצעיר 12
 פועלי ציון, א"י 12, 146, 155, 270
 פוקס, א. 145
 פוינציבסקי, י. 192
 פראנקר-פרויען-ארגאניזאציע, ניו יארק 75
 פוגנבוים, ש. י. 185
 פויגרוילי *220
 פוינער, י. 220
 פייכמן, י. 413, 194
 פילון האלכסנדרוני 155
 פיסר, א. ל. 204
 פינגרון, ג. 13
 פניני, י. א. 93
 פינסקי, ד. 428, 292
 פינק, ד. 363
 פינקפלד, ח. 27, 285
 פירשטמאן, י. ד. 33
 פישל, י. י. 277
 פישטן, ע. 475
 פלדמן, א. 9
 פלדשו, ר. 474
 פלוטניק, פ. 185
 פלוסרד 422
 פנחס מנחם אלעזר ספינקא¹⁹⁰
 פנטליב, י. 272
 פעלדשטיין, מ. 186
 פערלאוו, י. 220
 פערלבערג, נ. 292
 פערעפערקאוויטש, נ. 85
 פקטורית, א. 158
 פראם, ד. 491
 פרוינסקי, א. 226*, 496
 פרויד, א. 158
 פרויס, י. 422
 פרוכט, ל. 201
 פרוש, מ. מ. 27
 פריד, א. מ. 27
 פרידברג, ח. ד. ב. 297, 432
 פרידמאן, א. ז. 497
 פרידמאן, י. 491
 פרידמן, ד. א. 417
 פרידמן, מ. נ. 366
 פריסן, א. 62
 פרישמן, ד. 220, 487
 פריש, פ. 287
 פרנס, ב. 190, 191
 פרנסיש, ע. 422
 פרנק, ל. 286
 פרנקל, א. 27
 פרנקל, ד. 11
 פרנקל, דוד 39
 פרנקל-תאומים, ב. 177
 פרעווא, מ. 362
 פריץ, י. ל. 361
 פריץ-לאקס, ר. 489
 צווייג, ס. 362
 צוקער, ש. 270
 צורי, י. ש. 327
 ציוניסטישע ארגאניזאציע, פוילן 475
 צירון, ש. ל. 193
 צייפלין, ח. 317, 451
 צינבערג, י. 217
 ציניץ, ד. ל. 469
 ציר, ש. 405
 צירלסון, י. ל. 450
 צמח, ש. 365
 צפירה, ס. 286
 צירקובר, א. 158
 צירניבסקי, מ. 487
 קאברין, ל. 490
 קאדישעוויטש, מ. 201
 קאהאן, א. 195
 קאזאקעוויטש, ח. 427
 קאזלאוסקי, נ. 489
 קאלאניאוו, א. 491
 קאמינער, מ. 317
 קאנישעוויטש, ל. 498
 קאפלענסקי, ש. 206
 קאפלעווא, י. 460
 קאצענעלסאן, י. ב. 362

פאפערניקאווי, י. 491
 פארבאנד פון די יידישע קאאפעראטיוון
 אין בעסאראביע 70, 71
 פארבאנד פון אידן אנטוילנעסער אין
 לעמלאנדס באפרויאונגס קריג 35
 פארבאנד פון די יידישע קאאפעראטיווע
 געזעלשאפטן אין פוילן 343
 פאריוון צו העלפן כראניש קראנקע און זיך
 ערהאלענע ארבעטער 12
 פבזר, ז. 282
 פדרן, פ. 366
 פוילן, געזעצן 469
 פולישק, י. 27
 פולק, א. 285
 הפועל הצעיר 12
 פועלי ציון, א"י 12, 146, 155, 270
 פוקס, א. 145
 פוינציבסקי, י. 192
 פראנקר-פרויען-ארגאניזאציע, ניו יארק 75
 פוגנבוים, ש. י. 185
 פויגרוילי *220
 פוינער, י. 220
 פייכמן, י. 413, 194
 פילון האלכסנדרוני 155
 פיסר, א. ל. 204
 פינגרון, ג. 13
 פניני, י. א. 93
 פינסקי, ד. 428, 292
 פינק, ד. 363
 פינקפלד, ח. 27, 285
 פירשטמאן, י. ד. 33
 פישל, י. י. 277
 פישטן, ע. 475
 פלדמן, א. 9
 פלדשו, ר. 474
 פלוטניק, פ. 185
 פלוסרד 422
 פנחס מנחם אלעזר ספינקא¹⁹⁰
 פנטליב, י. 272
 פעלדשטיין, מ. 186
 פערלאוו, י. 220
 פערלבערג, נ. 292
 פערעפערקאוויטש, נ. 85
 פקטורית, א. 158
 פראם, ד. 491
 פרוינסקי, א. 226*, 496
 פרויד, א. 158
 פרויס, י. 422

ראזאוסקי, י. 327
 ראזומני, מ. 93
 ראזענמאל, ז. 93
 ראזענמאל, ז. 491
 ראט, מ. 491
 ראסמאנו, מ. 93
 ראפאפארט, א. 491
 ראפאפארט, י. 492, 220, 63
 ראקאוסקי, מ. 219
 רביד, ח. י. 286
 רבידוביץ, ח. י. 286
 רבין, י. א. 313
 רבינוביץ, א. ז. 409
 רבינוביץ, מיכאל 154
 רבינוביץ, מנשה 28
 רבינוזון, מ. 286
 רבניצקי, י. ח. 17, 27, 412
 רדלר-פלדמן, י. 28
 רובינוזון, נ. 424
 רובינשטיין, ש. מ. 314
 רובשוב, ז. 489
 רוזין, מ. 186
 רוזנברג, א. 186
 רוזנברג, י. 56
 רוזנהיים, י. 171
 רוזנפלד, מ. 192
 רוזנשטיין, א. 404
 רוט, י. 287
 רוטשילד, ק. 366
 רויזנער, מ. 490
 רויכעל, ד. 327
 רוט, א. 409
 רוט, ז. י. 28
 רוטין, א. 287
 רוז, ח. י. 413, 28
 רוניק, י. 165, 404
 רחל 489, 272
 ריבלין, י. י. 407
 ריגאי, מ. 28
 ריוני, ש. 314
 רייטבורד, י. 177
 ריווען, ז. 497
 ריוועדער, י. 220
 רייך, מ. 32
 ריוועסאן, מ. 356
 רינגעלבלום, ע. 99
 רמון, א. א. 148
 רמון, י. צ. 144

קגן, י. 177
 קויפמן, יחזקאל 422
 קונסטנטינובסקי, מ. 92
 קוסטרינסקי, ב. 226
 קופליביץ, י. 414, 422
 קוק, א. י. 19
 קורלאנד, ד. א. 292
 קורץ, א. י. 177
 קושניר, מ. 406*
 קיפניס, ז. 423
 קיפניס, מ. 213
 קירשנפלד, י. מ. 325
 קלוגר, ש. 314
 קלוגר, יוסף 154, 420
 קלוגר, ישראל 32
 קלום, מ. מ. 325
 קליין, א. 27
 קליין, ש. 28
 קליין, שמואל בן נסע 468
 קליינמן, מ. 170
 קמחי, ד. 423
 קמנצקי, ש. א. 194
 קמנצמן, י. 57
 קנוביץ, י. 185
 קנסורוביץ, ש. ש. 226
 קסלמן, ד. 286
 קעסטענבערג, י. 201
 קפלן, ח. א. 99
 קראנץ 488
 קראסניאנסקי, א. 491
 קרוזיר, ג. מ. 423
 קרוך, י. ז. 56
 קרול, צ. 143, 144, 145*, 165
 קרוזניק, ב. 412, 485
 קרסופל, י. 304
 קריק, מ. דה 423
 קרישץ, ש. 25
 קרמפנר, א. 27
 קרמר, א. ז. 186
 קרן קימת לישראל 30, 172, 423*
 הקרן הקימת לישראל. פולין 427
 קרסילשציקוב, י. א. 450
 קרקובסקי, מ. 186
 ראבין, י. 491
 ראדונסקי, י. 451
 ראדוינסקי, י. 292
 ראובני, א. 286*

שטרלר, ב. 42	רמאל סבעריש 324
שניאורי, ז. 62	שאלים, מ. 459
שניאור זלמן מלאר 58	שכבו, ש. 423
שניאורסון, י. י. 456	שברון, ש. מ. 318
שענירער, ש. 97	שברצמן, צ. 365
שעפס, א. ח. 360	שובה, מ. 155
שמיגל, י. 492	שוברס, פ. ק. 423
שפינוזה, ב. 413	שוהם, י. ראה: רוניק, י.
שפירא, א. י. 497	השומר הצעיר 12, 475
שפירא, א. מ. 192	השומר הצעיר, לסביה 33
שפירא, יוסף 327	השומר הצעיר, פולין 32
שפירא, ישראל 420	השומר הצעיר, הקבוצ הארצי 22
שפירא, י. א. 356	שותפות הירקן 28
שפירא, י. ד. 192	שמאל, י. 30
שפירא, ל. 29	שטייגמאן, י. 363
שפירא, מ. 295	שטיין, י. 220
שפירא, ס. 456	שטיינבערג, י. ב. 35, 195
שפירא, פנחס מקאריוץ 324	שטיין, י. 417
שפירא, ש. א. א. 292	שטיינברג, יעקב 273
שפירא, שכנא 450	שטיינסן, א. 26, 406
שפירא, שלום, ראה: שלום, ש.	שטערין, א. 491
שפר, ל. 497	שטרייט, נ. 190
שרגורסקה, ס. 9, 287	שטרקמן, מ. 20
שרי, ר. 29	שטשענאלעוו, פ. י. 63
שריטמסן, ח. 270	שויקעוויטש, נ. מ. 492
שרעבי, ש. 409	שין, א. 287
שרענצלי, א. 94	שינדלער, א. 498
שרפשטיין, צ. 497	שינפילד, ש. י. 451
	שיסמן, י. 269
תאושוקיס, ק. 94	שירושקי, מ. 18
תיאוקיוסוס 415	שלום, ש. 165
תל אביב, הגמנסיה נורדיה 165	שלוש, י. א. 29
תל אביב, גמנסיה ריאלית בלפור	שלכטר, מ. 226
287, 424	שמחה בונם בן צבי הירש ספרשיסחא 456
תנובה 29, 165, 424	שמחוני, י. ב. 194
העשיות חיסיות ממלכיות 29*, 287, 424	שמלקס, ג. 186
תרבות, פולין 170	שמעונוביץ, ד. 165
תרבות, קרקוב 363	

ב. מפתח שמות כל הספרים בעברית והספרים האנונימיים ביוונית.

אגרות סופרים 84	אבות 183
אגרת לבני בית"ר 473	אבני החשן 314
הארם המעלה 451	אבני מלואים 310
אדמה 17	ס' האגדה 17
אדרת ממלכה 192	אגרות ומשלים 25

- אנציקלופדיה כל המצות 310
 אנשי המחרת 224
 אסיתים מפורסמים 19
 אסף רשימות סוציאליסטיות 405
 אסף שאלות הפסיקה 226
 אפקים 427
 אפרסמון 270
 אץ קוצץ 143
 אקמבער 12
 ארבע שנות פעולה [יכין] 278
 ארבעה קנינים 57
 ארחות צדיקים 187
 הארץ 144
 ארץ ישראל במספרים 423
 ארץ ישראל מישור חוה הים 24
 אתחלתא 24

 באור ומדרש תורה 302
 באוקים 271
 באראנאוויטשער וואך 427
 בארגון 32
 בארות אברהם 27
 בכקרה של תנועה 416
 בניהם של סטה 279
 בדרך 427
 בחסד עליון 62
 ביבעל בבל פאבעל 302
 ביר חוקה 144
 ביולטין לטורים 427
 ביולטין שנתי [לשכת המסחר, יפו] 23
 בירעבידושאנער שפערן 427
 בית ההבראה ברמת גן 12
 בית החיים 326
 בית הכנסת העתיק בבית אלפא 422
 בית הלפרין 23
 בית המדרש לטורים העברי 23
 בית עקד ספרים 297
 בכורי מרדכי 185
 בכורים 423
 הבלקן הכוער 281
 בסחנה 10
 בסחנק 144
 בסענה 405
 בן סלא 18
 בניסין גולדברג 405
 בנין העם 153
 בסך 487
 בקשתוך 420

 אחבת חסד 177
 אחבת יהונתן 42
 אהל ישרים 292
 אהל משה 313
 אהלי קדר 146
 אויפן וועג קיין בוענאס איירעס 488
 אויפקום 344
 אוכלוסי ארצנו 473
 האומה 143
 אונדזער יוגנט שטימע 32
 אונזער גייסט 33
 אונזער געדאנק 33
 אונזער וועג 427
 אונזער לעבן 170
 אונזערע ערציחונגס פראבלעמען 496
 האוניברסיטה שלנו 154
 אוצר הגאונים 417, 278
 אוצר החיים 191
 אוצר ילדים 496
 אוצר השירה והפיוט 359
 אוצר תרגומים עכרים... 440
 אוצרות יוסף 184
 אורה ושטחה 365
 האותיות העבריות החדשות 274
 אחות יהודה 27
 אירוש 292
 אירוש קלאסישער און פילאזאפישער
 זשורנאל 293
 דאס אירישע ווארט 292
 די אירישע שטימע 292
 אירישער אלטמאנאך 36
 איוב [יוסן] 287
 איכה 287
 איליאס 416
 אין תנאי בנשואין 184
 אל הצרכן 28
 האלף לך שלמה 314
 אלף קצורי מלים לסמינאריה עברית 26
 אם אין אני לי מי לי 340
 אסונות ודעות לאור מדעי הטבע 27
 אסיסיפוס 29
 אסר 143
 אסרי זכרים 184
 אסרי פי 192
 אסרי רגיש 186
 אנגליה הסכסוכה 278
 האנוסים בספרד ופורטוגל 271
 האנוסים בפורטוגל 279

דו"ח נמסיה ריאלית בלפור 424
 דו"ח הועד הלאומי 417
 דו"ח הסתדרות העובדים 149
 דו"ח הסתדרות הפקידים 22
 דו"ח הסתדרות הפקידים, ירושלים 22
 דו"ח ההסתדרות הציונית, לוד 74
 דו"ח התאחדות האכרים 149
 דו"ח חברת הכפר העברי 23
 דו"ח חברת מאה שערים 23
 דו"ח מועצת פועלי חיפה 149
 דו"ח מועצת פועלי ירושלים 414
 דו"ח מחלקת המפקת המים, ירושלים 278
 דו"ח ענג שבת, ת-א 13
 דו"ח הקהלה העברית בורשה 201
 דו"ח הקהלה העברית בחיפה 415
 דו"ח תנועה 29
 דיני בורות ודיני בולים 272
 דם זבחים 184
 דפים 427
 ס' הדקדוק 497
 דקדוק אנגלי למתחילים 19
 דקדוק הלשון ושמושה 99
 דרוש והעיון 176
 דרוש לשבת הגדול 312
 דרוש משה 192
 דרושים נאים [למחרת] 457
 דריו 12
 דרך חיים [לזונבסקי] 313
 דרך החיים [תפלות] 192
 דרכי חיים 190
 דרשות לחגים וזמנים 60
 דגרה של מסח 19, 59, 191, 324, 457*
 הגות לב 325
 הגיונות על הפילוסופיה 413
 הד הספורט 11
 הדרת ישראל 457
 הודו המורדת 412
 ההלך בארץ 422
 הוראת ידיעת המולדת 18
 הוראת כתבי הקדש 224
 הלכות ארץ ישראל 204
 הלכות דעות 420
 המפוריה כללית 365
 יאף על פי כן—נוע תנוע 423
 ובחרשת אבן למלאת 224
 די וואגשאל 295

בר יוחאי 147
 בראשית המבוכה 286
 ברורי הסדות 19
 ברכת אברהם 187
 ברכת אברהם יצחק 458
 ברנדה 279
 בשביל הילדים 427
 בשר ודגים 273
 בת ישראל וארץ ישראל 405
 בת המלך והנבן 26
 באל 293
 גבורת אריו 58
 גבעת פנחס 324
 גדיים 28
 גדלת יהונתן 459
 גולה ונכר 422
 גזית 9
 גיאוגרפיה [גורדון] 365
 גיאוגרפיה [שברצמן] 365
 גיאוגרפיה כלכלית 100
 גלובאקער לעבן 292
 גלות 487
 גליון היהדות הרוסית 406
 גמסיה ריאלית בלפור 287
 גן השלום והחירות 271
 געקליבענע מקורים צו דער געשיכטע פון
 די יידן אין פולין ... 99
 גפרת האמון 424
 גרניר כסף 302
 גרמניה המפורדת 412
 גשמי ברכה 27
 דאר חיים 144
 דבר 144*
 הדבר 225
 דברי חיים 29
 דברי ימי ישראל 193
 דברי ימי עמנו 22, 274
 דברי יעקב 449
 דברי ירוחם 312
 דברי ישעיה 310
 דברי משה 325
 דברי נחמיה 41
 דיואן [יהודה אריה במדינא] 486
 דיואן [מראנסיש] 422
 דיוקנאות מסופרי הדור 286
 דו"ח בנק מרכזי למסודות שהופיים
 409, 272

- חנוך הדור 224
 חקר שמואל 313
 חרחים 92
 חחרות 404
 ס' השמונאים 274
 חֲמֵבֶה וְהָרֵץ 9
 יגדיל תורה 313
 יד אליעזר 314
 יד ושם 185
 ידיעות [אגודת האינג'נירים] 269
 ידיעות לספורנשים 278
 היהודים והיונים בחקופה ההלניסטית 158
 חיהלום של הרג'ה 279
 יובל 285
 יובל 468
 ס' היובל [לכבוד י. י. נימירובר] 296
 ס' היובל [לכבוד ר' מאיר שפירא] 295
 ס' היובל [רוזנהיים] 171
 יוגנט 293
 יוסן בגלי 165
 יוסן כל תל אביב 145
 יוסנו של קוסמיה ריבצב 359
 יוסף הורוביץ ז"ל 277
 יידיש. ראת: איריש
 ילדי ירושלים 97
 ילקוט אחדות העבודה 406
 ילקוט מהרי"ח 449
 יסין שמואל 312
 יצן 26
 היסוד 269
 יסוד מורא וסוד תורה 281
 ירושלים סחבה 277
 ירחון עברי קלסי ופילוסופי 293
 יש נוחלין 455
 ישו הנוצרי 420
 הישוב והספקד 145
 ישראל 35
 ישראל בגולה 273
 ישרש יעקב 456
 כוכבים נופלים 25
 כיד המלך 145
 כך כותבים אצלנו 165
 כל ארץ ישראל 154
 כל כתבי [פרישמן] 487
 ס' הכליונות 423
 חכנסיה העברית בברלין 469
 די וואך 427
 ווי העמודים 455
 וולאצלאווקער שטימע 292
 די וועג פון לעבען 317
 ושחמטם בזה 409
 זבול עצי פרי 29*
 זיו האמנות 32
 זיו חלבון 186
 זכירת שבת 450
 זכרון בספר 154
 זכרון רחמים 154
 זלמן דוד ליבונסין 416
 זמן סוכנותנו 11
 זמרת קדש 326
 זעכציק יאריקער יוביליי פון דוד פינסקי 428
 זקן אהרן 177
 זרמים 32
 זכום הקבר 53
 זבת ציון 413
 זרות שמחה 456
 חוברת היובל [הלואה וחסכון] 270
 חוברת תנוכה לחרץ 165
 חוברת תנוכה לתרצ"א 424
 חום המשולש בשערים 324
 חולמי חגיגה 150
 חוכת אנריסם 414
 חזון נחום 356
 חוקה רבה 56
 חיי היתודי על פי השלחן ערוך 185
 חיי מחמד 407
 חוי עולם נסע 309
 חיי חצמה בנסיונות 155
 חיסיה 28
 חיפה 24
 חיפה. בלעצער מאר ליטעראטור און קריטיק 270
 חיפה עיר העתיד 414
 חכמי החלמוד 183
 החלוצ ברוסיה 20
 חליל הרואים 26
 חלילי השומרי 487
 חסרת דוד 323
 חמר לעבודה בכתב 414
 חמש ביה"ח 11
 חמשה חומשי תורה 43
 חמשים שנות בנין הארץ 423

לשאלות המשפט המדיני בארץ 154
לשאלת התחדשות בית ועד לחכמים 27
לשאלת הפועלת 155

מאגדות הסולנים 487
מאת אחוז 279
מאזנים 145*
מאמרים ושיחות 456
מבוא ומפתחות לסדרש בראשית רבא 310
מבוא לתורת הפסיכואנליזה 158
מבואלים ורחופים 408
מבחר מיחזקאל 424
המבטא העברי 149
מבעד למשקפי אני 217
מכפנים [קוננה] 34
מכפנים [עין חרוד] 406
מגידר לצמחאי איי 13
מגיד דבריו ליעקב 456
מגלות לבחרי הספר 25
מגלת אסתר 43*, 166
מגן 11
מגנני ירושלים 19, 412
מדבר קדמות 190
המדינה 145
מדעי החיים 414
מדריך בהזנה לחולים כרוניים 29
מדריך להוראת הדקדוק 226
מדרש בראשית רבא 310
מדרש חכמים 449
מדרש משה 324
מדרש פנחס 324
מה נשמע 33
מולדתנו 25
מוצל מאש 311
חמורה והתנועה הקואופרטיבית 363
מורה נבוכים 188
מורשתנו 458
מושגי שוא והאמת 413
מוזב חדש 184
מוכרת חיובל 144
מומרת הארץ 217
חמורה הקרוב 408
מורח שמש 449
מחזור 25, 324
מחזות [משרניחובסקי] 415
מחזות לכל השנה 97
המחצר הצעיר וילית הולט 25
מחקרים בהסמוריה ובדת הישראלית 158

כסף צרוף 286
הכספן 404
כרם אהרן 312
כרם ישראל 456
כרם פתחיה 26
כרסנו 365
כתבי [יוסא] 274
כתבי [משרניחובסקי] 415
כתבי [מבשין] 25
כתבי [סילון] 155
כתבים [שמעוניובין] 165
כתובים [שבועון] 406
כתובת הארץ 17
כתמי הדיו 27

הלמאי 35
לאן פני הקבוץ הארצי השומר הצעיר
מועדות 279
הלב 217
לביסוס הציונות 344
להבראת הסצב 26
לוח 38
לוח כתיב 150
לוח לשנת תרצ"ב 416
לוח קואופרטיבי שמושי תרצ"ב 24
לוח רפואי של איי 1932, 417
לוחות של לוגאוריתמים 18
הלוחם המאשר 272
הלוכד 92
לחקר סדור התלמוד 314
לחקרי הלכות 53, 311
ליאונרדו דא וינצי 26
לימערירישע פריבונע 293
למדו עברית 497
למונדלאק 11
לינער 24, 154, 420
לעברי 34
לפתנים 273
לצרך השעה 11
לקבר ישמעאל 149
לקושי מאמרים 451
לקושי עצות 190
לקושי שושנים 23
לקורות ישראל במלכות יון 39
לקח החקירה 155
לקם ישראל 421
לקראת אפקים חדשים 148
לקראת יסוד אנודות בקרת 18

מקורות לתולדות החנוך בישראל 272
 מקרא מפרש 226
 מרגניתא דר"ב 177
 מרחבי יצחקי 286
 מרחשת 310
 מריה 423
 מרקם 273
 משה רבינו 362
 משיב שלום 185
 משירי בית"ר 26
 המשמר, בית"ר 171
 משמרת שלום 53
 משניות 26, 279, 421
 כתורת החסידות 468

נבו 272
 נוביליות [וסרמן] 414
 נוסח מודעה וגלוי דעה 458
 נזר הקדש 186
 נחל קדומים 176
 נחלת אפרים 148
 נחלת ראובן 25
 נחמיה שמואל ליבוביץ 62
 ניב 9
 ניב הקבוצה 406
 ניב השומר הצעיר 145
 דאס נייע ווארט 428
 דער ניויער וועג 428
 נסים ונפלאות 145
 הנער 33
 הנער הלוחם 270
 נפוליון בונפרטה וארץ ישראל 278
 נפלאות היהודי 191
 נפלאות מן הנשרים 27
 נצנים 224
 נרקיס ונולדמונד 413
 נחירב 287
 נתיבנו 9

די סאציאלע מעדיצין 293
 סדור שביל חרש 325
 סדר התפלות 61
 סדר תפלות ישראל 193
 הסוציולוגיה של היהודים 287
 סטנוגרפיה עברית מקורית 287
 סיכה משוכללת 274
 סיכת נכונה למכונתך 274
 סיני 296

מחקרים ביבליוגרפיים 150
 מסעמי יצחק 325
 המטרה 12
 מים חיים 191
 מיר 146
 מכניה תרצ"ב 420
 מכילתא 313
 המכין למקרא 497
 מכתבי פונמיוס פילמוס 423
 מלון כים עברי פולני 18
 מלון כים עברי רוסי 19
 מלון הלשון העברית [בן יהודה] 358
 מלון ערבי עברי 271
 מלון תנכ"י 358
 המלחמה בכנימת המגן האדומה 155
 מלמד להועיל 51
 מנורת המאור [אלנקאווה] 187
 מנות ראשונות 273
 מנחה מהורה 184
 מנחת אברהם יוסף 191
 מסכת אבות 183
 מסכת מעשרות 26
 מסכת שמחות 53
 מסכת תרומות 279
 מעבר יבק 325
 מעל גדות הויסלה 218
 מעלת האדם 317
 מערכי לב 450
 מעשה אלפס 287
 מעשה כאלף בית 28
 מעשה בנן פוחר 25
 מעשה ישורון 62
 מסר עוללים 424
 מפני דרכי שלום 312
 מסנתי 158
 מסקד האוכלוסים 288
 מסת ארץ ישראל 147
 מסתח ההספרים 431
 מסתח לספר עניני שבתי צבי 62
 המצב הכלכלי בא"י 422
 מסכת מרדכי ואסתר 278
 מסור דבש 312
 מסע השומר הצעיר 22
 סי המקנים 274
 מקומות קדושים ומקומות היסטוריים
 בא"י 407
 מקור ברוך [ברוך ממעוזנו] 58
 מקור ברוך [נימצבורג] 310

עשת שן 312
 עתון בוגרי ומנהלי פולסיה 32
 עתוננו לילדים קטנים 404
 פאר אונוערע קינדער 495
 פאר יצחק חנינא 190
 הפועל בכפר 146
 פועלי ציון אלמאנאך 295
 הפילוסופיה של שלמה מימון 272, 409
 פיר 406
 פלאי הצדיקים 482
 פנו דרך 293
 פנינים וקרים 312
 פנינים מדרשות 457
 פנקס השומר העברי 474
 פסיכואנליזה לעם 366
 פרדס וגן 420
 פרושענער לעבן 293
 פרי שלמה 184
 פרייע שריפטן 11—12, 35
 פרפראות 186
 פרשת חיי 29
 פרשת מרכי 271
 פתוח העיר תל אביב 413
 צבי לצדיק 323
 צירי החיזקים 423
 צמח מנחם 324
 צמח ממוחק 26
 (צען) 10 יאחר פוילעניס אונחאבהענ-גינקיים 63
 צענת פענח 302
 צרופי לשון 485
 צרור פרחים 10
 קבוץ יהודה 314
 קבלת שבת וערבות לשבת 60
 קבץ [גדוד העבודה] 10
 קבץ [הסתדרות הצופים] 270
 קבץ הערות למסכת יבמות 309
 קבץ לעניני "הפועל" בירושלים 270
 קבץ מעשי התנאים 313
 קבץ הקבוץ המאוחד 11
 קבץ שאלות השבון וגיאומטריה 226
 קבץ שירים לאומיים 223
 קדמות היהודים נגד אפיון 194
 קדשי הגבול 449
 קהל חסידים ושכחי הכעשים 191

סנומים 149
 סליחות 27
 סמינריון הפועלים 22
 הסעדה הנפלאה 26
 ספורי החורה 497
 ספורים [משרתיחובסקי] *415
 ספר היוכל... ראה באות י'
 ספר המצות הקצר 185
 ספר הפתגמים 23
 ספר חבונה 450
 ספרות ירושלים 23
 ספרות שי 18
 עבוד ולמד 413
 עבודת המלך 186
 עברית לבוגרים 225
 עדלידע 145
 עורך הגודר 423
 עם ספור 457
 עמרת תפארת 56
 עין משפט 271
 עיר וקריש 455
 על האדם 366
 על האמנה החברתית 28
 על בריאת העולם 155
 עיר תיקוני נוסחאות בירושלמי 186
 על הובל חמלאכותי 29
 על הובלים המלאכותיים והובל 287
 על הסתומות במקרא 285
 על העצים 145
 על פרשת דרכים 406
 עלי עין 304
 עלים [ירחון] 32
 עלים [זכר ר. ויסלה] 146
 העם 9
 ענג יום טוב 184
 עניני היהודים ברוסיה הסובייטית 26
 עניני שבת צבי (מפתח) 62
 עפר *27
 עץ החיים 273
 עקרוני בקורת החשבונות 286
 עקרי תורת ההזנה 273
 סי העקרים 317
 ערוך השלחן 184
 די ערשטע יידישע שפראך קאנפערענץ 195
 ערשטער שנים 220
 עשר זכויות 190
 עשר נפלאות 455

שנען אירופה 1934. 412
 די שוחטים שמיטע 293
 השומר 293
 השומר הדתי, דרכו ומסורתו 172
 השומר הצעיר 12
 שופר ישראל 457
 השושנה הלבנה 277
 שושני לקם 192
 שמינוץ אויפן ברוק 220
 שיח פקדיך 176
 שיקאגע 33
 שירי [גבורה] 412
 שירים [משרניחובסקי] 415*
 שירים ואגדות [קונסטנטינובסקי] 92
 שירים ופואמות [גינבורג] 18
 שירים לילדים [פינקרפלד] 27
 שירים לשבת ולמועד 28
 שלמה וכת נדיב 441
 שלשה מתוך שלשה מליונים 286
 שם חם ויפת 286
 שם משמאל 323
 שם משמעון 317
 שמחת יהונתן 456
 שני לוחות הברית 455
 שערי דרך החיים 29
 השפה 99
 שפראצונגען 224
 שפת לב 27
 שפתי צדיק 190
 שר שלום שרעבי 409
 שתי צפירעים 25
 תבונה 269
 תולדות גדולי יון ורומא 422
 תולדות הרפוס העברי בפולניא 432
 תולדות החסידות 273
 תולדות ישראל [דינבורג] 273
 תולדות המשפט הצבורי העברי 327
 תולדות עם ישראל וספרותו 326
 תולדות העמים 226
 תולדות עמנו 226
 תולדות הערבים והמוסלמים בא"י 273
 תולדות השירה העברית בימי הביניים 217
 תוספות חיים 19
 התועים בדרכי החיים 227
 תורת ד' תמימה 302
 תורת הברואה בישראל 414
 תורת החימיה 226

קהלת דוד 32
 קהלת יצחק 177
 הקואופרציה 22
 קול שופר 60
 הקומקום 146
 הקונגרס העולמי למען השבת 28
 קורות אחוזה אחת 278
 קורות חשבון העבור 150
 קטרת סמים 192
 קינדער ביבליאטעק 97
 קללה 415
 קלעריקאלן שעדיקער פארן פראפעטארישן
 געריכט 451
 קניני קדם 192
 קעגן שטראם 429
 קפת הספר 28, 423
 הקץ להצהרת בלפור? 414
 קרבן אשר 313
 דער קרייז 214
 ראשית בכורים 185
 ראשית הדקדוק 365
 ראשית חכמה 187
 רבי אליעזר דון יחיאל 412
 רביד הזהב 302
 רומניה 420
 הרוצחים הסמויים מן העין 408
 הרמב"ם פרשן המקרא 409
 רמזי נביאים וכתובים 304
 הרנסנס 273
 רפואה וחיים בירושלם 152
 רפובליקה שקיד 272
 רשימות ביבליאגרפיות 39
 רשמי אש 292
 שוית האלף כך שלמה 314
 שוית דברי ישעיה 310
 שוית זיו הלבנון 185
 שוית חיי עולם נסע 309
 שוית משיב שלום 185
 שוית עונג יום טוב 184
 שוית הרשביא 309
 שאלות ותשובות... בהלכות הפרדסנות 149
 השבוע 143
 שבחי בעל שם טוב תחדש 59
 שבי תיסן 154
 שבועים שנה לעהונות הישראלית בא"י 282
 שבת ומועד 326

תורות הכתב וערכה בהתפתחות הילד 358	תורות הכתב וערכה בהתפתחות הילד 358
תורת הלשון העברית 225	תורת הלשון העברית 225
תורת ההתפתחות המינית 408	תורת ההתפתחות המינית 408
תזכיר ההתאגדות ותקנותיה 407	תזכיר ההתאגדות ותקנותיה 407
תזכיר הוועד הלאומי 417	תזכיר הוועד הלאומי 417
תזכיר על קפוח זכות רשמיותה של השפה העברית 281	תזכיר על קפוח זכות רשמיותה של השפה העברית 281
תכלית לבן 146	תכלית לבן 146
תכנית המורים [הגמנסיה נורדיה] 165	תכנית המורים [הגמנסיה נורדיה] 165
תכנית החקיצים של הקהילה העברית בורשה 70	תכנית החקיצים של הקהילה העברית בורשה 70
תלמודה של קיסרין 164	תלמודה של קיסרין 164
תלמוד 404	תלמוד 404
תשובות שרי 192	תשובות שרי 192
תנין. תורה 497	תנין. תורה 497
תנין. נביאים. 424	תנין. נביאים. 424
תנין. כתובים 166, 226, 287, 441	תנין. כתובים 166, 226, 287, 441
תפארת יעקב 184	תפארת יעקב 184
תפלות. סדר 60, 424	תפלות. סדר 60, 424
תפלות יוסף 61	תפלות יוסף 61
תקנות 170	תקנות 170
תקנות [התאחדות פרסנים ועוררים] 149	תקנות [התאחדות פרסנים ועוררים] 149
תקנת עזרא 310	תקנת עזרא 310
תרכוב [ירשה] 170	תרכוב [ירשה] 170
תרכוב [קרקוב] 363	תרכוב [קרקוב] 363
תרגומא 175	תרגומא 175

ג. מפתח שמות המחברים והספרים בערבית.

بيان المجلس الاسلامي الاعلى 290	أحد الرهبان الفرنسيين 289
بيان مختصر... 407	الأخلاق 10
تاريخ اللغة السامية 215	أسحاق، عياض 167
تقرير لجنة البراق 426	أناشيد وطنية 426
تقرير المؤتمر الاسلامي 31	أناشيد الموسم 426
تقويم فلسطين 481	الباخرة 426
نيودري، قسطنطين 289	البيدري، حسن 168
الجامعة الاسلامية 269	برنامج كلية روضة المعارف 290
جدول موقت للمواقع... 290	البرهان 34
جلال الدين شمس احمدي 31	بوناچي 289
جمعية حراسة المسجد الأقصى 168	بيان الى العالم الاسلامي 168
جمعية الشبان المسلمين باللد 289	بيان الى المؤتمر الاسلامي 168
جمعية القديس منصور دي بول 405	بيان جمعية حراسة المسجد الأقصى 168
جمعية الكشاف الفلسطيني 169	بيان جمعية الشبان 289
حداد، ايلياس نصر الله 291	

- 289 حدائق القراءة العربية
 الخالدي، راغب 168
 الخطبة التاريخية 291
 الخطيب، اسماعيل 426
 خمسة اعوام في شرق الاردن 482
 دليل المسلمين في الرد... 31
 الرابطة الاسلامية الدولية 289
 رسالة خطيرة الى المؤتمر
 الاسلامي 167
 رسالة مهداة الى المؤتمر 355
 رشدي، علي 31
 السعدى، ناجي 426
 سلمان، بولس 482
 شامل، سعيد 168
 شديان، فلكس 289
 شركة تعاون عمال العرب... 426
 الشعاع 426
 صورة التقرير المرفوع... 426
 الطائفة الانجيلية الاسقفية... 290
 العامل 12
 العباسي، صلاح الدين 426
 عثمان مرتضى باشا 355
 عقائد ونظامات الكنيسة... 31
 العناية بالاطفال 290
 غريب، محمد فهمي 481
 فلسطين، ادارة الآثار القديمة 290
 فلسطين، المجلس الاسلامي
 الاعلى 290
 فلسطين ومستقبلها 289
 قاموس عربي وعبري 271
 قانون شركة تعاون... 426
 القدس، دار الايتام الاسلامية
 الصناعية 269
 القدس، كلية ترسانطة 9
 القدس، كلية روضة المعارف 290,143
 الكشف الراقى 169
 كلمة سبيل الحق 169
 الكنيسة الانجيلية الاميركانية 31
 كوتشنگ، ايفا 290
 لجنة البراق الدولية 426
 اللجنة التحضيرية لهيأة المؤتمر
 الاسلامي 291,290
 اللحام، خليل 168
 لسنغ، غوطهولد افرايم 291
 المالح، ابراهيم 271
 مجلة دار الايتام 269
 مجلة روضة المعارف 143
 مجلة كلية ترسانطة 9

المؤتمر الاسلامي 168,167,31*,
355,*291,290

ثانان الحكيم 291

النشاشيبي، عارف حكمت 168

النشاشيبي، فوزى محيي الدين 169

نشرة شهرية 405

نظام الطائفة الانجيلية 290

النقابة العامة لعمال السكك ... 407

نقابة العمال العامة في فلسطين 12

نقابة قطرية لعمال السكك ... 407

ولفسون، اسرائيل 215

مجموعة أزجال 168

مذكرات بوتاجي 289

المذكرة الزراعية 31

مراكس امام حرب صليبية 168

المسائل الحاضرة 407

مشروع اللائحة الداخلية ... 290

مشروع النظام الاساسي ... 291

مطلق، ثيوفوسي 169

مقررات المؤتمر الاسلامي 291

محمد الحسين آل كاشف الغطاء 291

Wurttemberg. Israel. Religionsge-
meinschaft. Oberrat 440, 483
Wyon, O. 213

Yellin, D. 271
Young Judaea 364
Young men's Christian association.
Jerusalem 167
Young women's Christian association.
Jerusalem 426
The Youth leader 171
Yoal 468

Zacut, A. 195
Zajaczkowski, A. 215
Zamenhof, L. 200
Zangwill, I. 495
Zar, I. 471
Zedler, G. 309
Zemach, S. 82
Zentralwohlfahrtsstelle der deutschen
Juden 343
Zidovsky kalendar 297, 431

Zidu tantibas latvijas etc. 35
Zimmels, H. J. 340
Zimmerman, F. R. 294
Zimmerman, H. 96
Zionist information bureau for
tourists in Palestine 167
Zionist organization. Chile 294
Zionist organization.
Congress 213, 355
Zionist organization, Netherlands 481
Zohar 59*, 457
Zohary, M. 13
Zoller, I. 38
Zolotkoff, L. 495
Zorell, F. 309
Zscharnak, L. 454
Zsido évkönyv 174
Zweig, M. J. 200
Związek żydowskich akademickich
stowarzyszeń samopomocowych
w Polsce 365
Związek żydowskich towarzystw
społdzielczych w Polsce 343, 471*

Абузиам, М. 82
Авербух, В. 82
Altalena 97*
Амитин-Шапиро, З. Л. 73
Анкарин, Г. 203
Береговский, М. 485
Биншток, В. И. 431
Брамсон, А. М. 431
Вейтков, Ф. Л. 472
Вольфсон, С. Я. 323
Вопросы биологии и патологии
евреев 431
Всесоюзное общество политических ка-
торжан и ссыльно-поселенцев 440
Габрилович, Е. 70
Гаггада 459*
Гехт, С. Г. 97
Гинцбург, И. 200
Гран, М. М. 431
Дейч, А. 485
Дембо, Г. И. 431
Добнап- Рождественская, О. А. 83

Ельяшевич, Б. С. 485
Жаботинский, В. Е. 97*
Зильберберг, И. 100
Калинин М. И. 472
Кандидов, В. 73
Карнаухова, М. Г. 441
Лаговнер, Н. О. 73
Левин, Я. 472
Лерман, Д. 472
Лидин, В. Г. 440
Михайлович, Д. 472
Радищев, Л. 472
Сандомирский, Ю. 73
Сударский, И. 472
Сухов, А. А. 323
Финк, В. 472
Фрухт, Л. М. 472
Чериковер, И. М. 472
Шиллов, А. А. 441
Эпштейн, С. 473
Эфрос, А. 85

Tinoy, M. 212
 Tinto, E. 50
 Tögel, H. 183
 Torrey, C. C. 183
 Toussaint, C. 58, 322
 Towarzystwo przyjaciół Uniwersytetu
 hebrajskiego w Jerozolimie 98
 Trattner, E. R. 449
 Traub, M. 343
 Traube, L. 466
 Truhart, H. 72
 Trumpeldor, J. 84
 Trumper, V. L. 183
 Twersky, M. 222, 493
 Tykocinski, H. 316

Ujvári, P. 41
 L'Union marocaine 171
 Union of American Hebrew congregations 73, 174, 189
 Unna, J. 70
 Ussishkin, M. 167

V. J. St. Hasmonaea 212
 Valente, F. 448
 Vaughan Williams, R. 215
 Vaussard, M. M. 82
 Verband der deutschen Juden 57
 Verband der jüdischen Gemeinden
 Schleswig-Holsteins 38
 Verband der jüdischen Kantoren im
 Königreiche Jugoslawien 84
 Verband der jüdisch-sozialistischen
 Arbeiterjugend Österreichs 203
 Verein "Freunde der Taubstummen-
 Jedide Ilmim" 39
 Verein der Freunde Israels in
 Basel 200
 Verein zur Förderung des Jiddischen
 wissenschaftlichen Instituts 98
 Veritas 341
 Viaud, P.-M. 426
 Views 171
 Vincent, A. 455
 Vincent, L. H. 213, 355
 Volz, P. 50, 305
 Vorobeichic, M. 82
 Vorstius, J. 440

Vorwahl, H. 448
 Vries, S. Ph. de 100

Waddington, R. G. F. 70
 Wael-Munk, F. 61*, 62
 Wagner, F. 308
 Wajngarten, J. 227
 Walker, J. 50
 Wallis, L. 96
 Wallisch, O. 423
 Walsh, W. J. 49
 Walter, G. 332
 Warrain, F. 59
 Warsaw. Gmina wyznaniowa
 żydowska 201, 364
 Washburne, C. 223
 Wasserstrom, S. 171
 Wasiutynski, B. 200
 Weilerstein, S. R. 224
 Weinrich, F. 448
 Weiser, L. 178, 179*
 Weiss, A. 43
 Weiss, I. 355
 Weisz, M. 189
 Weizmann, Ch. 478
 Weldler, A. 34
 Weldler, N. 34
 Weltverband für Sabbathschutz
 "Schomre Schabbos" 471
 Wendel, A. 193
 Wendland, P. 321
 Whiteman, K. 458
 Wieneke, J. 444
 Wiener, H. M. 448
 Wiesen, J. 492
 Wiesner, L. 459
 Willrich, H. 332
 Winghene, E. 343
 Wininger, S. 41
 Wintgens, H. 82
 Wise, J. W. 171, 470
 Wittlin, J. 223
 Wohlgemuth, J. 58
 Wolfson, H. A. 189, 440
 Women's international Zionist
 organization 294
 Worrel, W. H. 178
 Wu, C. L. 73

- Scholem, G. 167
 Scholten, F. 211
 Schonfeld, V. 458
 Schonfield, H. J. 359
 Schorlesheim, M. 471
 Schubart, H. 447
 Schur, I. 447
 Schwarz, M. 308
 Schwarz-Bostunitsch, G. 341
 Schweitzer, E. 358
 Scripta mathematica 428
 Seeborg, R. 182
 Seeböth, J. 200
 Seligmann, C. 58
 Sellin, E. 305, 441
 Semach, Y. D. 225
 Semán, P. L. 496
 Shaw, E. F. P. 331
 Short, A. R. 448
 Silber, M. 440
 Silberg, M. 57
 Silberstein, A. 332
 Silverstone, A. E. 182
 Siman, J. 423
 Simon, M. 59, 457
 Simon, S. 322
 Sinai 296
 Smertenko, J. I. 171
 Smita, C. R. 181
 Smith, J. 448
 Smith, J. M. P. 450
 Smith, M. 191
 Smith, W. M. 175
 Sobota, E. 203
 Sohar 59
 Soloweitschik, M. 182
 Spargel, J. 212
 Spector, I. 96
 Sperling, H. 59, 457
 Sperling, M. 445
 Spiegel, S. 183
 Spielmann, V. 212
 Spitzer, Ch. S. 200
 Staehle, K. 455
 Stanley, A. P. 81
 Staples, W. E. 79
 Stein, E. 308
 Stein, J. 417
 Stein, L. 69
 Stein, M. 470
 Steinberg, S. 326
 Sten, W. 448
 Stephan, H. 212
 Stern, B. 496
 Stern, H. 195
 Stern, J. 471
 Stevenson, B. F. 359
 Stillmann, S. 215
 Stoloff, W. 60
 Strasser, C. 96
 Strauss, B. 173
 Strauss, L. 429, 453
 Stuart, G. 355
 Sturmman, M. 96
 Stutschewsky, J. 84*
 Stuttgarter biblisches Nachschlage-
     werk 448
 Syrie-Palestine, Iraq-Trans-
     jordanie 481
 Szabolcsi, L. 36
 Szinaj 189
 Sznajderman, Sz. L. 221
 Tajch, H. 293
 Talmud 315
 Taragan, B. 468
 Tauber, M. 227
 Tedeschi, G. 471
 Tefillot 61*, 193
 Teksty źródłowe do nauki historii
     Żydów w Polsce i we wschod-
     niej Europie 100
 Tenuvah 31
 Teshnor, M. R. 428
 Thackeray, H. St. J. 305, 329
 Tharaud, Jean 69
 Tharaud, Jérôme 69
 Theodoretus 448
 Theodory, C. 289
 Thesing, C. 76
 Thieberger, F. 38
 Thomas, C. H. 69
 Thomas, J. L. 366
 Thompson, D. 494
 Thompson, E. 329
 Thoms, C. S. 308

Pruzanski, A. 227

Rabin, I. A. 314, 331

Rad, G. von 49

Radin, M. 51

Raffalovich, I. 458

Raismann, Ch. 492

Rand, H. B. 182

Ranston, H. 49

Rappoport, A. S. 81

Rashii 298, 447

Rathey, B. K. 69

Raumer, T. 354

Reeve, J. 49

Regardie, I. 457

Reich, I. 468

Reifer, M. 479

Reiskind, A. L. 189

Relief society for workers etc. 13

Die Religion in Geschichte und

Gegenwart 454

Religious tract society 84

Resnick, S. 94, 468

The Revisionist bulletin 294

Reznikoff, C. 96

Rhine, A. B. 42

Richmond, C. E. 96

Richter, G. 222

Riebold, F. 480

Ring, M. 465

Ringel, M. 203

Ringelblum, E. 100

Roback, A. A. 58

Roberts, L. G. A. 308

Robertson, E. 307

Robertson, M. I. 330

Robinson, T. H. 468

Röder, J. 200

Rogoff, H. 221

Rohold, S. B. 425

Roma. Universita israelitica 41

Rosen, F. 81

Rosenblatt, J. 61

Rosenheim, J. 171

Rosenwald, J. 330

Rosmarin, A. 315

Roth, C. 328, 331, 468

Roth, J. 223, 494

Rothmüller, A. M. 84*

Rothmüller, C. 354

Rousseau, J. J. 28

Roux, F. C. 354

Rowe, A. 354, 480

Rozner, L. 480

Rozsa, I. 96

Rühle, O. 454

Ruffenach, F. 443

Rundt, A. 494

Rupp, A. 343

Russel, C. E. 69, 294

Rychnovsky, E. 38

Rywkind, A. B. 480

Saarisalo, A. 211*

Sacher, H. 294

Sadinsky, E. B. 203

Sagalowitsch, J. M. 193

Sailer, L. 466

Sajiduf, A. 203

Salaman, E. 495

Salmanowitsch, H. 182

Salomon, B. 447

Salomon, H. 69

Salomon, H. I. 309

Salomon, R. 450

Salon H. Brendlé 215

Salucci, A. 80

Sambursky, D. 352

Saminsky, L. 214

Samuel, H. 354

Sanders, B. 195

Sandor, A. 34

Sarton, G. 189

Sawer, E. R. 167

Schachnowitz, S. 481

Schapiro, I. 440

Schechter, S. 63

Scheinkin, D. 348

Scherger, G. L. 294

Schiffmann, S. 69

Schiphorst, F. X. M. 479

Schlichter, A. 481

Schmid, R. 445

Schmitz, S. 222*, 366

Schoeps, H. J. 321

Schötz, D. 49

Munkácsi, E. 331
 Myers, A. 287
 Naef, C. O. 69
 Al-Nakawa, I. ibn 187
 Namier, L. B. 210
 Nasz tydzien 430
 Nasze drogi 353
 Nathan and Lina Straus health
     centre. Jerusalem 288
 National Jewish ledger 171
 Nedivi, J. 425
 Ne'man 72
 Nemirower, I. 296
 Népünk 171
 Neszer, H. 492
 Neuberger, J. 72
 Neumann, O. 95
 New York. Training school for
     Jewish social work 98
 Niezabitowski, W. 222
 Nijensohn, W. 210
 Noordtzi, A. 447
 Oosterley, W. O. E. 468
 Ogutsch, F. 326
 Opinion 171
 Oppenheim, J. D. 353
 Oppenheimer, F. 358
 Oppenheimer, H. R. 80
 Der Orient 210
 Ossendowski, F. A. 211
 Osztérn, R. 199
 Pahl, T. 308
 Palästinajahrbuch 37, 429
 Palestine. Government 166*, 288*, 425*
 Palestine. Gov. Census office 288
 Palestine. Gov. Central town
     planning commission 288
 Palestine. Gov. Dep. of agriculture
     and forests 167*
 Palestine. Gov. Dep. of customs,
     excise and trade 288, 425
 Palestine. Gov. Dep. of education 289
 Palestine. Gov. Dep. of health 31, 425
 Palestine. Gov. Dep. of
     surveys 289*, 425
 Palestine. Gov. Laws 425

The Palestine directory and
     handbook 164
 Palestine economic corporation 479
 Palestine economic society 146, 270
 Palestine medical calendar 417
 The Palestine post 405
 Parker, P. G. 447
 Pascher, J. 454
 Passarge, S. 354
 Patai, J. 479
 Paterson, H. 67
 Payá, C. 82
 Peake, A. S. 48
 Peczenik, H. 492
 Peller, S. 81*, 84
 Penniman, J. H. 308
 Percikowitsch, A. 217
 Perrot, F. 467
 Peters, N. 43, 178
 Philo 57, 308, 318*, 320, 321*, 451,
     453, 454, 455
 Der Philosemit 34
 Piachaud, R. L. 178
 Piedra-Bueno, A. de 492
 Pilcher, C. V. 48
 Pinczower, E. 302
 Pinis, I. O. 93
 Pinthus, A. 68
 Pistor, E. 354
 Poliakov, S. L. 96
 Popper, W. 178
 Porges, N. 302
 Powys, L. 81
 Preobragenska, V. 96
 Pressedienst 294
 Preuss, W. 479
 Priewe, E. 68
 Prill, J. 498
 Prins, I. 467
 Privat, E. 200
 Procksch, O. 305
 Proctor, H. E. 69
 Prohaska, B. 214
 Proost, K. F. 49
 The Pro-Palestine herald 294
 Protocols of the wise men of Zion
     343, 470

- Ludwig, E. 330*
 Luke, M. I. 331
 Lundgren, A. J. 182
 Lurie, R. G. 495
 Luther, M. 202
 Luzzi, G. 44

 Maarsen, I. 58*, 470
 Maccabees 42
 Mc Cown, Ch. C. 75
 Macdonald, E. M. 307
 Macdonald, J. R. 80
 Mc Fadyen, J. E. 48
 Mc Lachlan, H. 182
 Mc Lean, N. 305
 Macnaughton, D. 331
 Maddison, E. 203
 "Magén" 425
 Magnes, J. L. 98, 166
 Magyar zsidó lexikon 41
 Mahler, R. 100
 Maimonides, M. 196
 Malcolm, I. Z. 80
 Mandel, M. 331
 Manley, W. F. 95
 Mann, I. 458
 Mann, J. 197
 Mannheimer, G. 84
 Manstein-Henner, G. von 499
 Marcus, J. 306
 Marcus, L. 199
 Marcuson, E. 173
 Mardkowitz, A. 188, 199, 326, 494
 Mardrus, J. C. 305
 Margolis, M. L. 306
 Marsdew, V. B. 343
 Marshall, L. 195
 Martin, W. W. 178
 Marx, H. 470
 Masaryk, T. 38
 Masseof, I. 282
 Masserman, P. 467
 Matheson, G. 446
 Matmon, A. 479
 Mauron, C. 495
 Mayer, L. M. 494
 Mayer, M. 166
 Meisel, D. 84

 Mendelssohn, M. 173, 429
 Menkin, J. B. 362
 Menorah 474
 Mensch, A. 99, 497
 Mercer, S. A. B. 179
 Mercer, W. H. 79
 Metropolitan life insurance com-
     pany 331
 Mézan, S. 203
 Mezzacasa, G. 446
 Mibashan, A. 173
 Mickiewicz, A. 465
 Mielziner, M. 68
 Milano, A. 41, 199
 Millás Vallicrosa, J. M. 199, 359, 498
 Mills, E. 288
 Miscellanea di studi ebraici in me-
     moria di H. P. Chajes 38
 Mitchell, G. B. 48
 Mitteil. d. Lehrkörpers d. hebr. Un. 270
 Mittwoch, E. 173, 429
 Młody gordonista 479
 Modena, Leo de 487
 Möhle, A. 448
 Moeller, W. 446
 Mohr, L. M. 223
 Mok, S. 352
 Momigliano, A. 446
 Montague, E. R. 450
 Montefiore, C. G. 58
 Montserrat 352
 Moore, G. 95
 Moore, G. F. 58
 Morali, I. 95
 Morgan, G. C. 308
 Mose ben Salomo of Salerno 322
 Moseley, E. H. 227
 Moses, F. 68
 Moses Mielziner 1828—1903. 68
 Moyse, G. 68
 Mühlmeister, K. 493
 Müller, Ernst 59
 Müller, Eugen 352
 Müller, H. 48
 Müsken, W. 58
 Mugler, E. 320
 Muhib 221
 Munk, E. 342

- Kayser, J. 202
 Kearsy, A. H. C. 80*
 Keller, A. 354
 Kenyon, F. G. 330
 Keren Kayemeth Leisrael 209, 288
     423, 425
 Kerillis, H. de 209
 Kerner, I. 341
 Kessler, H. 209
 Khashin, A. 202
 King, E. J. 209
 Kjaer, H. 478
 Klatzkin, J. 40, 439
 Klein, H. 320
 Klein, L. 209
 Kligerman, A. J. 61
 Kligler, I. J. 146
 Klorman, A. 495
 Knapp, J. A. 68
 Kober, A. 214
 Koch, R. 181
 Kohler, K. 37
 Kohn, H. 210, 352
 Kohn, W. 84
 Kolb, K. 227
 Kommentar zum Alten Testament 305
 Korner, F. 188
 Kraemer, R. 181
 Kramer, J. 94
 Krein, A. 214
 Krein, J. 214
 Kreutzberger, M. 72
 Krieger, P. 181
 Krikorian, K. S. 355
 Krischner, H. 357
 Krischner, M. 357
 Krojanker, G. 210
 Krupnik, B. 485
 Kuhlmann, G. 320
 Kuhn, G. 47
 Kupfer, K. 43

 Lagrange, M. J. 320
 La Mare, W. de 494
 Lamb, H. 80
 Landa, G. 96
 Landes, Z. 431
 Langnas, S. 430

 Lanoar 166
 Lasker, V. 215
 League of nations 80
 League of nations, Permanent
     mandates commission 210
 Leander, P. 89
 Lebeson, A. 67
 Le Fort, G. von 95
 Lehman, I. 195
 Die Lehren des Judentums 57, 453
 Leibowitz, N. 91
 Leisegang, I. 321
 Leitner, Z. 171
 Lemkin, R. 493
 Lenin, N. 342
 Leopold, E. F. 359
 Lestschinsky, J. 67
 Levin, M. 494
 Levin, S. 467
 Levine, J. C. 95
 Levinger, L. J. 364, 467
 Levy, A. J. 446, 447
 Levy, J. 470
 Levy, J. B. 326
 Lévy, R. 315
 Levy, S. 37, 296
 Lévy, Sarah 95
 Lewin, A. 496
 Lewin, E. 221
 Lewin, S. 352
 Lewisohn, L. 95, 222, 362, 470, 494
 Lewy, H. 321
 Liatkovskaia, K. 221
 Lichtenstaedter, S. 72
 Lichtheim, R. 478
 Liebermann, S. 154
 Lifshitz, Z. 24
 Lilientalowa, R. 214
 Lilienthal, S. 294
 Liljegren, S. B. 330
 Lind, E. 352
 Linvald, A. S. 68
 Lipchitz, J. 215
 Lloyd, J. U. 68
 Löfgren, O. 443
 Loewe, H. 448
 Löwinger, S. 325
 Londres, A. 80, 479

Hochschule f. d. Wiss. d.
Judentums 295

Hoenicke, K. 47
Hoffmann, G. 329
Hogarth, H. 47
Hole, W. G. 95
Hollis, G. 223
Holmes, J. H. 294
Horovitz, J. 277
Horowitz, H. S. 314
Hovey, G. R. 307
Howitt, A. 357
Hoyland, J. S. 51
Huard, F. W. 69
Hülsen, J. 467
Hurwitz, M. 458
Hyamson, A. M. 351
Hygiene und Judentum 214

Idelsohn, A. Z. 61, 482
Illing, F. W. 494
International commission for the
Wailing wall 79
International missionary council 320
International student service 202
Irwin, C. H. 445
Ish-Kishor, S. 223
Israelitischer Kalender 38
Israelitischer Kalender für
Leipzig 173

Jacobs, B. 96
Jaffa, Chamber of commerce 23
Jahrbuch f. jüd. Gesch. u. Lit. 37
Jarvis, C. S. 352
Jassen, A. 224
Jehouda, J. 494
Jelski, J. 193
Jenssen, C. 66
Jeremias, J. 307
Jerusalem. Cureless invalids
asylum 152
Jerusalem. Deutsches evangelisches
Institut etc. 37, 429
Jerusalem. General Israel orphans'
home 30
Jerusalem girls college 30

Jerusalem. D. Hebräische Lehrer-
seminar 23
Jerusalem, Hebrew university 166, 424
Jerusalem, Saint George's cathedral 30
Jerusalem, Terra Santa college 9
Jewish agency for Palestine 79
The Jewish classical and philoso-
phical magazine 293
The Jewish historical society of
England 296
Jewish memorial council 98
The Jewish review 294
The Jewish year book 37, 296
Jödisk Familieblad 294
Johnston, W. & A. K. 307
Joint festival celebration of... Jews'
college 225
Joseph Horovitz 277
Josephus Flavius 329
Judisk krönika 428
Die jüdische Frau und Erez Israel 405
Die jüdische Gemeinde 34
Jüdische Wochenzeitung f. Nassau 294
Jüdisches Adressbuch für Gross-
Berlin 72
Jüdisches Jahrbuch 1932. 296
Jülicher, A. 309
Der Jugnt Shtetl 32
Julius Rosenwald in memoriam 320
Junker, H. 446

Kahane, A. 72
Kahany, M. 209
Kahler, E. 342
Kahn, M. 222
Kalfus, J. 203
Kallen, H. M. 342
Kalontaruf, J. 221*
Kaminka, A. 307
Kandel, A. 494
Kaplan, Ch. 181
Kappers, C. U. A. 482
Kappler, V. 47
Karaimowicz, I. 199
Kastein, J. 66, 67
Katz, J. 458
Kauffmann, J. 58
Kay, J. 202

- Goodier, A. 47
 Gordon, H. L. 357
 Gordon, S. 96
 Gordon, T. C. 306
 Gorsky, J. A. 96
 Goslar, H. 214
 Graham, W. C. 445
 Gramatica, L. 445
 Granquist, H. 351
 Grant, E. 75
 Grazowsky, J. 18
 Great Britain, Dominions' office and
     Colonial office 79
 Great Britain, Palestine currency
     board 208
 Green, M. M. 352
 Gregorius, Abu'l-Faraj 445
 Grein, R. 362
 Greiner, D. 482
 Grimme, H. 89
 Grimmelsman, H. J. 43
 Grossman, S. S. 493
 Grünbaum, I. 72
 Grünberg, S. 306, 358
 Grünewald, M. 83
 Grunwald, K. 270
 Grynsztejn, J. 341
 Guédy, P. 222
 Guiton, W. H. 180
 Gurevitch, D. 146
 Gunkel, H. 454
 Gunn, J. A. 493
 Guranowski, M. 493
 Gutman, N. 205
 Gutman, R. 364
 Gutmann, S. B. 166
 Guttmann, A. 341
 Guttmann, J. 173, 429
 Guttmann, M. 189, 341, 498
 Guy, P. L. O. 79

 Haas, R. de 493
 Hadassah 351
 Haddad, L. 351
 Haggada 59
 Hahn, R. 329
 Haifa, Jewish chamber of commerce
     and industry 415

 Hajdu, M. 193, 318
 Hajimuf, J. 221
 Hajszyk, K. Ch. 362
 Halder, N. 445
 Halevy, M. A. 296, 467
 Hallo, R. 66
 Halperin, J. 209
 Halpert, S. 325
 Hamischmar 171
 Hamond, E. W. 445*
 Hanoar 33
 Hantke, A. 208
 Harrassowitz, O. 302
 Hashomer Hazair. Złoczów 36
 Hassler, H. 80
 Hatch, W. H. P. 476
 Hauss, F. 181
 Hebrew Union College, Cincinnati 225
 Hecht, B. 494
 Heine, H. 199
 Heinemann, I. 318, 321
 Hella, A. 222
 Heller, Ch. 307
 Heller, M. 196
 Heller, O. 341
 Hempel, J. 445
 Henzel, J. 44
 Herdieckerhoff, E. 196
 Herkenne, H. 42
 Herrmann, H. 208
 Hertz, J. H. 43
 Hertzberg, H. W. 441
 Hervé, J. 366
 Herz, M. 196
 Herzberg, A. J. 470
 Herzl, Th. 349, 476, 479
 Herzog, D. 302
 Herzog, F. A. 47
 Hevesi, I. 189
 Hevesi, S. 189
 Hichler, L. 494
 Hicks, F. C. N. 47
 Higger, M. 53, 453
 Hightower, P. R. 47
 The Hillel forum 33
 Hippisley, E. W. 179
 Hirschberger, H. 197
 Hirschensohn, Ch. 19

- Farbridge, M. H. 452
 Farissol, A. 332
 Fascher, E. 309
 Federation for the support ... 202
 Feigenbaum, A. 404
 Feinbrun, N. 13
 Feinkind, M. 329
 Feldman, W. M. 63
 Feldmann, A. J. 60, 193
 Feldmann, F. 42
 Feldmann, S. 44
 Femeia evree 428
 Fényes, M. 180
 Festschrift für J. Rosenheim 171
 Fierens, P. 214
 Fineberg, S. A. 364, 444
 Fischel, W. 277
 Fischer, H. 64
 Fischer, J. 476
 Fisher, C. S. 75*, 77
 Fitch, F. M. 78
 Fleg, E. 208
 Fleischman, M. 467
 Flier, A. van der 444
 Florence. Collegio rabbinico
     italiano 174
 Flowers, H. J. 444
 Floyd, W. 452
 Folia medica orientalia 404*
 Folia opthalmologica orientalia 404
 Folia oto-laryngologica orientalia 404
 Fort, G. S. 196
 Fränkel, D. 39, 21
 Fraenkel, M. 465, 466
 Frank, I. 30
 Frankel, L. K. 331
 Frankfort o. M. Israelitische
     Volksschule 496
 Frankfort o.M. Stadtbibliothek 298
 Franzblau, A. N. 189
 Freeson magazine 428
 Freimann, A. 174, 298
 Friedman, D. A. 417
 Friedmann, A. 482
 Friedmann, K. 329
 Friedmann, M. 65
 Friend Mielziner, E. M. 68
 Fürth, M. F. 95, 362
 Gabriel Jehuda ibn Esra 499
 Gabrieli, G. 439
 Galaction, G. 476
 Galbraith, J. A. 208
 Galgal 170
 Gaol 293
 Garstang, J. 44
 Garstin, E. J. L. 324
 Gaster, M. 98*
 Gaussen, H. 57
 Gavin, F. S. B. 452
 Gedächtnisschrift [M. J. bin
     Gorion] 36
 Geiger, A. 146
 Geiger, F. 453
 Geiger, R. 466
 Geller, T. 495
 Genootschap voor de Joodsche
     reformbeweging 57
 Gentile, P. 46
 Georg, M. 349
 Gerechter, A. 222
 Gerhardt, A. 200
 Gerö, L. G. 78
 Gerster, Th. V. 444
 Geyer, R. 466
 Ginsburg, J. 428
 Ginsburger, E. 196
 Giraudoux, J. 493
 Glatzer, N. 453
 Glaymen, R. E. 175
 Glazer, S. 60*
 Gliksman, G. 72
 Głos rewizjonistyczny 293
 Götz, K. 476
 Goitein, S. D. F. 277
 Goldberg, Ch. 357
 Goldman, S. 78
 Goldmark, J. C. 65
 Goldschmidt, L. 315
 Goldschmidt, M. 294
 Goldschmidt, V. 486
 Goldwater, A. 166
 Gollancz, H. 66
 Gollancz, I. 330, 362
 Gollancz, S. M. 66
 Golomb, E. H. 57
 Golub, J. S. 226

- Carus, W. 493
 Case, R. T. 180
 Cassel, D. 85
 Cassuto, U. 38, 174, 329*
 Castoldi, G. 445
 Causse, A. 306
 Ceirim 170
 The Central bank of cooperative institutions 272, 475
 Central conf. of Am. rabbis 173, 193
 Chagall, B. 196
 Chagall, M. 196, 214
 Chajes, H. P. 38
 Chalmers, T. M. 207
 Chauvelot, R. 349
 Chesterton, G. K. 76
 Chicago. College of Jewish studies 98
 Christie, Manson & Woods 357
 Christie, W. M. 425
 Clemen, C. 318
 Coeur, J. 207*
 Cohen, Benzion 288
 Cohen, Boaz 51
 Cohen, D. 76
 Cohen, I. 94
 Cohen, K. 349
 Cohen, S. M. 341
 Cohenel, D. 180
 Cohn, L. 321
 Cohn, M. 465
 Cohon, S. S. 188
 Coleman, E. 39, 349
 Collegio rabbinico italiano 174
 Collens, W. S. 100
 Comins, H. L. 171
 Comitato italiano di assistenza emigranti ebrei. Trieste 71
 La communauté juive 34
 Council of Jewish women 71
 Cripps, R. S. 43
 Crowfoot, J. W. 349
 Crowley-Bovey, A. W. 77
 Cumont, P. 57
 The current Jewish record 33
 Czortkower Rabbi Schapiro K. U. V. 172
 Darmesteter, A. 85
 Dauber, Z. A. 227
 Davidson, I. 487
 Dawidsohn, J. 341
 Dawson, W. B. 443
 Dhorme, E. 180
 Dhorme, P. 88
 Diengott, M. 287
 Dietze, K. 180
 Dinsmore, C. A. 444
 Dokumenty polityki sjonistycznej 208
 Donath, O. 38
 Drake, L. 362
 Drake, W. A. 95
 Dressaire, L. 475
 Dreyfus, A. 202
 Dubnow, S. 468
 Ecclesiasticus 306
 Edelkoort, A. H. 305
 Edidin, B. M. 364
 Egyenlőség 36
 Egypt. Ministry of public works 208
 Ehrenfeld, A. 188
 Ehrenpreis, M. 44, 63
 Ehrentreu, H. 184
 Eig, A. 13
 Einstein, G. 214
 Eisemann, H. 161
 Eisenstadt, S. 271
 Eisenstein, I. D. 192
 Elbogen, I. 40, 173, 429, 439
 Eldridge, S. 493
 Elias, A. B. 294
 Elliott, R. 200
 El-Milick, M. 94
 Elstein, N. 493
 Emmrich, H. 202
 Encyclopaedia Judaica 40, 439
 Enelow, H. G. 187
 Enge, J. 208
 The Eretz-Israel Jewish agricultural trust 407
 Ezekiel, E. M. 56
 Ezekielus 444
 Falco, M. 71
 Fallek, W. 180

- Belmont, L. 222
 Ben Avi, I. 424
 Ben Jehuda, E. 358
 Bentwich, J. S. 287
 Bentwich, N. 63, 76*, 206*, 294
 Ben-Zion, S. 166
 Berdyczewski, M. J. 36
 Berkovits, J. 315
 Berlin. Hochschule f. d. Wiss. d.
     Judentums 295
 Berlin. Jüdische Gemeinde. Stati-
     stisches Büro 428
 Bernfeld, K. 76*, 348, 404
 Bernfeld, S. 57, 453
 Bernhardt, S. 329
 Bernstein, S. 487
 Beskin, N. C. 499
 The best Scottish, Jewish & Irish
     jokes 83
 Bévenot, H. 42
 Bialik, Ch. N. 493
 Bible 43
 Bible. Selections 42, 305
 Bible. tr. French 177
 Bible. tr. German 42, 178, 305, 441, 442
 Bible. tr. Greek 305
 Bible. Pentateuch 43, 305*
 Bible. Genesis 442
 Bible. Prophets 443
 Bible. Joshua 306
 Bible. Isaiah 178
 Bible. Amos 43
 Bible. Psalms 43, 178, 443
 Bible. Proverbs 178
 Bible. Job 178*, 179
 Bible. Song of Solomon 179, 443
 Bible. Ruth 43
 Bible. Ecclesiastes 179
 Bible. Esther 43*
 Bible and N. T. tr. English 179
 Bible and N. T. tr. Italian 44
 Biblioteka dla dzieci i młodzieży
     żydowskiej 223
 Bickley, N. 202
 Bigart, J. 63
 Billy, A. 493
 Bin Gorion, E. 36
 Bin Gorion, M. J. 36
 Bin Gorion, R. 36
 Binder, A. W. 493
 Birnbaum, U. 59
 Black, D. 76
 Blau, L. 189
 Bloch, Ch. 357
 Bloch, J. 298
 Blondheim, D. S. 85, 298
 Blüher, H. 341
 Bnai Brith. Alliance 202
 Bnai Brith. Frauenverein der
     Berliner Logen 36
 Böhl, F. M. Th. 348, 442
 Boletín de la Federación sionista
     de Chile 294
 Bolinski, S. 493
 Bonfils, J. 302
 Bonne, A. 207
 Bordeaux, H. 207
 Borochoy, B. 207
 Borromäerinnen 288
 Boström, G. 44
 Boughton, J. S. 318, 451
 Boutflower, C. 306
 Bowman, H. E. 348
 Box, G. H. 179
 Bradford, J. F. 465
 Brandstaetter, R. 465
 Brendlé, H. 215
 Britt, G. 71
 Bromberg, S. 146
 Bromer, J. 59
 Brooke, A. E. 305
 Broun, H. C. 71
 Brunner, C. 71
 Buber, M. 318, 442
 Bureau of Jew. soc. research 71, 348
 Butts, M. 222
 Cadbury, H. I. 75
 Cadoux, C. J. 305
 Calish, E. L. 98, 363
 Camhy, O. 424
 Campanton, J. 57
 Cantera y Burgos, F. 195
 Carlebach, J. 443
 Carmin, J. 348
 Carpenter, S. C. 306

ה. מפתח שמות המתכרים בלועזית

- Aaronsohn, A. 345
 Abel, F.—M. 481
 Abelson, J. 59
 Abraham bar Hiyya 498
 Abrahams, I. 328
 Abu-l-Afiyah, T. 271
 Ackermann, Fr. 304
 Adler, C. 195
 Adler, Henryk 492
 Adler, Hugo 83
 Adler, M. 318
 Adlerblum, N. 60
 Aescoly, A. Z. 456
 Afike Jehuda. Prag 36
 Agronsky, G. 405
 Ahad Haam 468
 Albeck, C. 310
 Alberton, M. 492
 Albright, W. F. 345
 Allen, D. 195
 Allerhand, M. 187
 Allgemeiner deutscher Rabbinerverband 33
 Alma hebrea 33
 Almagià, R. 347
 Almanach juif. Paris 36
 Almanach literacki 221
 Almanachul evreesc 173
 Alper, M. 42, 498
 Alt, Adolf 341
 Alt, Albrecht 37, 429
 Altalena 97
 Altkauf, I. 222
 Altmann, A. 328, 451*
 American acad. for Jew. research 295
 American Jewish committee 341
 American schools of oriental research 75
 American writers on American literature 492
 Amikam, I. 282
 Amsel, H. G. 206
 Amsterdam. Universiteit. Bibliotheca Rosenthaliana 174
 Anderson, A. R. 328
 Andrews, F. F. 347
 Applebaum, M. 357
 Arennes, J. A. 222
 Argaman, Z. 288
 Arndt, A. 443
 Arnoux, A. 94
 Aronowsky, E. 492
 Artom, E. S. 38, 85
 Asch, S. 222*, 366
 Asmussen, G. 222
 Aszkenazy, F. T. 348
 Auerbach, E. 460
 August, G. 492
 Bach, K. A. 212
 Bachi, R. 41, 195
 Baer, F. 328, 464
 Baikie, J. 177
 Baker, M. 467
 Balaban, M. 328, 465*
 Baldwin, E. C. 304
 Balfour, A. J. 80
 Ballin, A. 66
 Bamberger, F. 57, 429, 453
 Bannerman, R. 206
 Bar Hebraeus 445
 Baratz, J. 424
 Barger, E. 75
 Barrientos, L. de 63
 Barton, J. L. 76
 Baruch, A. 18
 Baturinskii, D. A. 469
 Bauer, F. 362
 Baumgärtel, F. 441
 Der Beamte im jüdischen Dienst 170
 Beatty, W. W. 223
 Beer, G. 441
 Begrich, J. 305
 Behar, N. 63
 Behr, S. 469
 Beit, A. 196
 Beitgemal. Salesian agricultural school 166

INDEX OF REVIEWERS

Avi-Yonah, M. 476	Krauss, S. 442
Baer, F. 64, 279, 466	Liebermann, S. 53
Baneth, D. H. 89	Maisler, B. 460
Ben Zevie, I. 407	Millas-Vallicrosa, J. M. 464
Bentwich, N. 318, 451	Narkiss, M. 483
Bergmann, H. 66, 321, 429, 443	Pflaum, H. 85
Braun, N. 211, 215	Rawidowicz, S. 409
Brawer, A. J. 146	Rupp, A. 207
Cohn, M. D. 51, 311	Schochetmann, B. 20, 349
Cook, S. H. 197	Schwabe, M. 274
Fishman, J. L. 417	Segal, M. Z. 44, 302, 447
Fraenkel, A. 150	Seidmann, I. I. 485
Fries-Horeb, J. 175	Shunami, S. 39, 298
Goitein, S. D. F. 50	Sonne, J. 155
Hareubeni, E. F. 13	Sukenik, E. L. 77, 480
Joel, B. 315	Tscherikower, V. 329
Kahana, A. 42	Yaari, A. 282, 432
Klausner, J. 152, 158, 332	Yellin, D. 149
Klein, S. 147	Yevin, S. 345
Kohn, H. 347	

קריית ספר

רבעון לביבליוגרפיה

כלי מבטאו

של

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלם

שנה תשיעית, א

ירושלם, ניסן, תרצ"ב

כתבת המערכת: ירושלם, מאה שערים, ת. ד. 36

חברה להוצאת ספרים על-יד האוניברסיטה העברית

התכנ

ק'

3

ידועות בית הספרים

ביבליוגרפיה:

9

דפוסי ארץ ישראל

א. ספרות עתית 9; ב. קבצים ומאמרים 10; ג. ספרים וחברות 12.

32

הספרות הקברית ומדע היהדות

א. ספרות עתית 32; ב. קבצים ומאמרים 34; ג. ביבליוגרפיה ותולדות הכמה ישראל 39; ד. מדע המקרא 41; ה. ברית חדשה 51; ו. הלמוד ומדרש, ספרות רבנית 51; ז. מדע הדת, פילוסופיה יהודית 57; ח. קבלה וחסינות 58; ט. חפלה ועבודה, דרשות 59; י. היסטוריה והמדעים הקרובים אליה 62; יא. עם ישראל כהוה 70; יב. ציונות וידיעת א"י 73; יג. אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות 83; יד. בלשנות 85; טו. ספרות יפה עברית חדשה 92; יו. ספרות יפה יודית 92; יז. ספרות ספרדית-יהודית ופרסית-יהודית 94; יח. ספרות יפה לועזית על נושאים יהודים 94; יט. ספרות הנוער 97; כ. חנוך והוראה 98; כא. ספרים למוד 99; כב. ספרים למדע כלליים בעברית 100; כג. שונות 100.

בקרית:

13

א. הראובני: א. איג. מ. זהרי וג. פינברון, מגדיר לצמחי א"י

20

ב. ש. החלוק ברוסיה

39

ש. שונמי: E. D. Coleman, The Bible in English drama

42

א. כהנא: H. Bévenot, Die beiden Makkabäerbücher

44

מ. צ. סגל: J. Garstang, Joshua Judges

50

ש. ד. גויטין: J. Walker, Bible characters in the Koran

51

מ. ד. כהן: ד. צ. חופמן, סי' מלמד לחועיל

53

ש. ל. ססכת שמחות, הוצאת מ. היגער

64

מ. בער: H. Fischer, Die verfassungsrechtliche Stellung

66

...d. Juden etc.; S. Schiffmann, Heinrich IV. u. d. Bischöfe etc.

66

ה. ב. J. Kastein, Eine Geschichte d. Juden

77

א. ל. סוקניק: C. S. Fisher, The excavation of Armageddon

77

ה. פלאום: P. L. O. Guy, New light from Armageddon

85

א. דארמסטרטר וד. ס. בלונדהיים, Les gloses

85

françaises etc.

89

ד. צ. בנעם: P. Leander, Laut-u. Formenlehre d. Ägyptisch-

89

Aramäischen

מאמרים וחקירות:

א. יערי: פירוש השנה לחרטבים במקורו. ביבליוגרפיה של חלקי

101

הפירוש שהוצאו מתוך כ"י

110

מ. ששקלים: המחקר הפרו-היסטורי בארץ-ישראל. ביבליוגרפיה (סוף)

מגזרי בית-הספרים:

ג. שלום: שירי ספרו של ר' שם טוב אבן גאון על יסודות

126

תורת הספירות (סוף)

הערות:

134

י. פוגרבינסקי: הערות נוספות לפסידוניטי יליג

ידיעות בית-הספרים

(כסלו—שבט תרצ"ב)

פטירת ר' אריה טויבר ז"ל.

בצער רב אנו מודיעים כי ביום כ"ג בשבט תרצ"ב נפטר אחרי מחלה ממושכה ר' אריה לוי טויבר ז"ל, תלמיד-החכם מובהק וביבליוגרף מומחה, שכינה בבית-הספרים משנת תרע"ט ואילך ופירסם את רוב מחקריו הביבליוגרפיים ב"קריית ספר". בחלויתו המפידוהו ד"ר י. ל. מגנס קנצלר האוניברסיטה, ד"ר ה. ברגמן מנהל בית-הספרים, מר מיכל רבינוביץ בשם לשכת "בני-ברית" שהמנוח היה חבר בה, מר ב. שוחטמן ומר י. ביתן בשם חבריו בעבודה.

במלאת שלשים יום לפטירתו נערכה בבית-הספרים אוכרה לנשמתו בפני עובדי בית-הספרים, בני משפחת המנוח וידידיו. ד"ר ה. ברגמן ציין את למדנותו הרבה של המנוח, את בקיאותו המפליאה בספרות העברית ואת מסירותו כספרן. ד"ר י. יואל דבר על מדותיו הסדעיות והאישיות של המנוח, והדגיש ביחוד את אמונתו הדתית התמימה. מר אברהם יערי סקר את מפעלו הביבליוגרפי ודיבר על דרכו בעבודה הסדעית ועל מחקריו הבלתי-טוגטרים שנשארו בכ"ו. לבסוף הודיע מר מיכל רבינוביץ בשם משפחת המנוח, כי הם מוסרים במתנה לבית-הספרים את ארכיון התעודות בכ"י מעזבון הרב ראשון-לציון ר' חיים אברהם גאון, שנרכש ונאסף ע"י המנוח. מנהל בית-הספרים הודה על המתנה החשובה הזאת והודיע שהאוסף יקרא על שם המנוח.

בית-הספרים עומד להוציא-לאור, כמסוף ל"קריית ספר", קבץ מחקריו הביבליוגרפיים, ובו תבוא גם הערכה על מפעלו הביבליוגרפי ורשימת מאמריו.

מספרים על התפתחות בית-הספרים.

עם התחלת הכרך החדש של "קריית ספר" הננו מוסרים כאן מספרים סטטיסטיים אחדים הסאירים את כוון התפתחותו של בית-הספרים בשנה האחרונה: בשנת 1931 נרשמו 16.300 ספרים נוספים בקטלוגים. גדלו ביחוד המקצועות היודאיסטיים, ובהם נוספו 2300 ספרי יודאיקה בלשונות לעז, 900 ספרים בעברית, 900 ספרים ביודית. התוספת השנתית לפי הלשונות היא: גרמנית 5700 כרך,

אנגלית 3800, צרפתית 1800, רוסית 1300, עברית 900, יודית 900. מספר הספרים שהושאלו לקוראים עלה ב $240/0$. השמוש בספרים ע"י חברי האוניברסיטה עלה ב $360/0$, השמוש ע"י הצבור הכללי עלה ב $120/0$. המספר היחסי של הספרים העבריים הנקראים ירד והגיע בשנה זו ל $291\frac{1}{2}/0$ (לעומת $320/0$ לפני שנה, $440/0$ לפני שנתיים). ירידה זו מתבארת ע"י העובדה שבית-הספרים משמש כיום יותר לצרכי-מדע מאשר לצרכי-קריאה מתם. אחוז הספרים שנקראו בלשונות אחרות: גרמנית $260/0$, אנגלית $171\frac{1}{2}/0$, רוסית $80/0$, צרפתית $70/0$. העברית עדיין תופסת איפוא את המקום הראשון בין הספרים הנקראים. המספר המוחלט של הספרים העבריים הנקראים עלה והגיע בשנה זו ל 7897 ספר (לעומת 7068 בשנה שעברה). מספר הספרים הגרמניים שנקראו ירד בין מבחינה יחסית ובין מבחינה מוחלטת, ואילו המספר המוחלט של הספרים האנגליים שנקראו עלה מ 2858 ל 4715, היינו ב $650/0$, התפתחות שנתנה את אותותיה עוד בשנים שעברו. מספר הספרים הצרפתיים שנקראו עלה פי שנים ויותר; כמו כן גדל מספר הספרים הערביים שנקראו מ 396 ל 619. כל המספרים מראים שבית-הספרים משמש יותר ויותר לצרכי-מדע כיום שהוא נמצא במקום אחד עם האוניברסיטה.

מתנת מר קרל י. לייטי.

מאת הביבליוגרף הנוצרי מר קרל י. לייטי (Lüthi), מנהל בית-הנכאח-גוטנברג השויצרי, ומחבר הביבליוגרפיה „עברית בשווייץ“, קבלנו מכתב זה בגרמנית: „היום שלחתי לכם תיבת ספרים וחבורות (לערך 300) ואני מבקשכם לקבל את המשלוח כמתנה שתשרשם על שמי. אחדים מהם ודאי נמצאים ברשותכם זה כבר, ואף-על-פי-כן אני מקוה שבית-הספרים שלכם ימצא גם דברים שיש להם ערך בשבילכם. שמח אני לדעת שאסף ספרייה-יודאיקה שלי, ששמרתי עליו במשך שנים רבות, ימצא בירושלים. יש בו אמנם משום תוספת מועטת לבית-הספרים שלכם, אבל הוא אות לידידותי המתמדת ליהדות ולמולדתו בארץ אבות התנ"ך הקדושים. כל ימי אני מקוה שאוכל לעלות ולראות את ארץ-ישראל; אולם כמעט קברתי את דעיון-הגעגועים הזה. לפיכך אני שמח עוד יותר כי לפחות חלק מספרי ימצאו להם מקום בישראל. ואת הארץ אני מכרך מעמק לבי: שלום על ישראל.“

שלש המלים האחרונות כתובות עברית במכתב עצמו.

פעולה לטובת בית-הספרים באנגליה.

„חברת ידידי האוניברסיטה העברית“ בלונדון שלחה בזמן האחרון תיבת-ספרים, שהכילה 250 כרך ממדברים שונים. לערך 100 ספר מהם, רובם בהיסטוריה

נתנו ע"י הסופר הישיש א. זו. רבינוביץ מלונדון. — ד"ר חיים ויצמן נתן ספרים רבים בכיסיה. שאר הספרים במשלוח זה נתנו ע"י ד"ר רדקליף סלמן מלונדון (ספרים בחקלאות) וסר א. ש. ג'ואתרי מבגדאד.

פעולה לטובת בית-הספרים באיטליה.

בהשתדלותו של פרופסור אוסקרטו קסוטו מפירנצי קבל בית-הספרים בזמן האחרון מאת, הועדה האיטלקית בשכ"ל האוניברסיטה העברית בירושלים" תיבת ספרים. רובם נאספו ע"י פרופסור קסוטו מידי מלומדים יהודיים שונים באיטליה, ביניהם ספרים בחקירת ד"ר היהודים, בחקירת הסוזה ובחקירת הספרות האיטלקית.

פעולה לטובת בית-הספרים בהולנד.

הסקציה הציונית לעבודה מדעית באמסטרדם שלחה בזמן האחרון לבית הספרים שלש תיבות-ספרים, שהכילו ספרי-מרע שנתפרסמו בשנים האחרונות בהולנד, ביניהם דיסרטציות, הוצאות מוסדות-מרע וחברות-מרע.

פעולה לטובת בית-הספרים בהונגריה.

מאת הועד לטובת בית-הספרים בהונגריה (היור: פרופסור יוליוס דונת) קבל בית-הספרים בזמן האחרון ספרים שונים, ביניהם הלכסיקון היחודי-הונגרי החדש (Magyar-Zsido Lexikon), האנתולוגיה של משוררים הונגריים (Költők) וספרים אחרים במקצועות שונים.

מתנת הנב' פרציאדו.

הנכרת ר. פרציאדו מבוקרשט נדבה לבית-הספרים סכום כסף על מנת שיקנו בו ספרים במקצוע הארדיכלות, ושאוסף הספרים הללו יקרא לזכרון שם בנה יחידה המנוח יונה יואל פרציאדו. הספרים יבחרו ע"י הארדיכל מר לב מירושלם, ידיד הסנות. יחד עם הנדבה הזאת מסרה הנב' פרציאדו את ספרות הסנות הכוללת מבחר יפה — לערך 100 כרכים — של ספרי ארדיכלות ואמנות.

חוג "מאספים" בתל-אביב.

בתל-אביב נוסד בזמן האחרון בהשתדלות הא' י. צדקוני חוג "מאספים", שתפקיד חבריו הוא לאסף בשכ"ל בית-הספרים כל מיני דברידפוס קטנים: חוברות, עלונים, פנקסים, כרוזים, מודעות וכו'. חברי החוג עובדים במרץ וכבר הספיקו לשלוח ירושלים חומר הגון, ביחוד דפוסר איי שונים.

תערוכת ברנר.

למלאות חמשים שנה להולדתו של יוסף חיים ברנר ז"ל. סודרה בבית-הספרים תערוכת-ברנר שהיתה פתוחה מיום י"ג בתשרי עד ט' בשבט תרצ"ב ומשכה את השומת-לב הצבור. ביקרו בה יחידים, קבוצות ומוסדות-הנוך. התערוכה היתה מחולקת למדורות אלה: כתבי ברנר בחוצאות שונות; תרגומים מכתבי ברנר לשונות שונות; תרגומי ספרים שונים בידי ברנר; "המעורר" ותקופתו; כתבי-עת שונים בעריכת ברנר; חוברות ומאמרים על ברנר, חייו ויצירתו בלשונות שונות; ניקולוגים על מות ברנר; אגרות ברנר בכתב-ידו (לערך 30), שרובן לא נתפרסמו עוד; יצירותיו החשובות בכתב-ידו; תמונות ברנר. רוב הספרים באו מגנזי בית-הספרים, והאגרות מאסף שבדרון. מקצת מן החומר נאסף לשם התערוכה בידי אנשים פרטיים וידי ברנר: מנחם פוזננסקי (עורך ההוצאה הגדולה של כתבי ברנר), פרופ. י. קלוזנר, ש"י עגנון, ר. שמעוניוביץ, ר' בנימין, א. ראובני, מ. ממקין, א. נ. ברנר (בנו של י"ח ברנר), וי. ספיבק. הנהלת בית-הספרים מביעה כאן את תודתה לכל אלה, שסייעו לסדור התערוכה בהמצאת חמר.

מתנות שונות.

מר ס. אוקר (ציריך) שלח ספרים יודאיסמיים ומתימטיים שונים. —
מר ל. ויטפֶּרְג (גליציה) שלח 8 כרכים של חקתון, "היהודי" שיצא לאור בלונדון
5 כרכים של "המליץ" שהיו חסרים עד כה באספֶּה-חקתונים של בית-הספרים. —
מר פ. ויליאמס, מנהל המוסד National Bureau of Economic Research, (ניו-
יורק) שלח ספרים אחדים שהוצאו לאור ע"י המוסד הזה. — מר יוסף חרד (בגדאד)
שלח את כל גליונות חקתון, אל בורחאן שיצא לאור בבגדאד ע"י יהודים, ונפסק
אח"כ ע"י הממשלה. — מר א. מ. חיימסון (ירושלים) נתן ספרים במדע-המדינה. —
מר ויקטור ס. גרזס (שיקאגו) חזר ושלח ספרים חדשים במדעי המדינה והכלכלה. —
מר יעקב מלמד כהן (ירושלים) נתן חמשה ספרים מתכונות. — מר ש. לוונשטיין
(ניו-יורק) שלח ספרים אחדים במדע-המדינה. — מר פרסי י. מרקס (סידני) חזר
ושלח ספרים שיש בהם ענין יהודי שנדפסו בזמן האחרון באוסטרליה, והוספה
לכובליוגרפיה שלו: ספרייהדות באוסטרליה. כמורכב שלח את "מלון התאריכים
האוסטרלי". — מר ח. ש. נייבוויזען (בלטימור) שלח את חס' "ענף עץ אבות"
מאת גוטלבר עם הקדשה כתובה בידי המחבר לתלמידו הרמן שטרנברג. —
הקומפוזיטור מר ל. סמונסקי חזר ושלח ספרי-מוסיקה שונים וחוברות שונות
של מכתבי-עת המוקדשים למוסיקה. — מר הנס קרוץ (ליפסיה) הוסיף ושלח את
הכרך החדש של חס' "חזקה רבה" מאת ר' יעקב ליב קראץ. הספר נכרך במיוחד
בכריכת-עור נהדרת מאד ע"י בית-הכריכה פוגל ורויש בליפסיה.

מחלקת האוטוגרפים והפורטריטים.

בזמן האחרון נכנסו כמתנות למחלקה זו (אסף ד"ר אברהם שְׁבֶדְרוֹן) מאת: הא' א. אֵיזנר (ע"י הד"ר י. רבין, ברסלאו): מכתב הרב והמחבר ר' שלמה תינה מכלכותא; משפחת ד'אנקונה (ע"י הועדה האיטלקית לטובת בית-הספרים): תמונת ההיסטוריון והסדינאי אלכסנדר ד'אנקונה; הא' פ. ס. ב. ע. ז. (לונדון): אוטוגרף ותמונה של סיר סידני ליי, מו"ל המלון הבוגרפי האנגלי; הרב ד"ר ליוא פֶּרְנֵלֶד (מינכן): תמונות אבי אכירוקנו ר' אהרן יהודה לייב לֶזְרוֹס, רב בפילינא (אבי הפרופ. מוריץ לזרוס) ושל הרב כמינכן ד"ר קוסמן זֶרְנֶר (אחד ה"פרוטסטנטיים"), כמו כן אוטוגרפים ותמונות של הביאולוג והוואולוג פרופ. ד"ר ריכרד סֶבֶן ("מֶנְטֶח") ושל הפרופ. למחלות פנימיות ד"ר אדולף לזרוס; ד"ר רוברט רפאל גֵּיִס (ברלין): תמונת הרב פרופ. ד"ר זיגמונד מאיבאום (אחד ה"פרוטסטנטיים"); הא' תיאודור (פודור) בֶּן-חורביץ (ברלין): מכתב גיסו, המנהיג הסוציאליסטי הרוסי ל. טרובוצ'צ'ובאום (נכדו של ארז); הגב' אנה זֶלֶד (ע"י ועד הקהלה, דרוהוביץ): תמונת הסופר אשר זליג לאוטרבך; הרב ד"ר אינגן מאיבאום (פרנקפורט דאודר): אוטוגרף של הד"ר חיים לזרוס, הראשון לראשוני חויצ בגרמניה, שיסד חברה ליושב א"י בשנת 1861; הא' מ. מבשן (ירושלים): תמונת המנוח שמואל פִּינְלֶס, המנהיג הציוני ברוסניה; הא' משה אברהם סוקולקה ורעייתו שרה חנה לבית בֶּמְכֶרֶג (תל-אביב): תמונת מיכה יוסף ברדיצ'בסקי משנת תרס"ב; האינג' דוד סידרסקי (פריס): כתי"י של הסופר והמתרגם אברהם דאנון; הא' ק. י. סילמן (ירושלים): מכתב י. ת. בֶּרֶג; הא' ל. ב. פֶּרִידֶנְבֶּרג (ירושלים): מכתב הד"ר משה אהרנסון, הריבולוציונר הרוסי שעמד לדין ביתו עם אהרן לייברסן; פרופ. ד"ר הרי פֶּרִידֶנְבֶּרג (בלטימור): אוטוגרפים ותמונות של האחים מכם ולואיס אדוארד לוי, ססציאים אופנים חדשים של העתקה פוטו-קמית, הנקראים על שםם, וגם תמונה וחתימה של ד"ר יוסף גולדמָרְק, שהשתתף בתפקיד חשוב בלגיון האקדמאי במהפכת 1848 (אחי הקומפוזיטור קרל גולדמָרְק), וכמו כן תמונות הרופאים היהודים האלה: פרופ. קרל קֶנְשֶׁט, ד"ר שמואל פֶּרֶט, ד"ר יצחק שומברג, רופא העינים פרופ. אדוארד מאיר (פריס), אֶסְטִיִּם לוֹסִיטֶנֶס ואברהם זכות לוֹסִיטֶנֶס; הא' שמואל קרמיש (קבוצת שילר, רחובות): תצלום קברו של ר' נחמן קרוכמל; ד"ר יצחק רובינסון (וינה): כמה מכתבים ותמונות מיהודים ספורטסמנים, ביניהם של הקומפוזיטור גוסטב סֶלֶר, עם תמונת הוריו; הגב' ד"ר פאולה בֶּינקראוֹט-פֶּרִידֶנְבֶּרג (וינה): תמונת אביה ההיסטוריון פרופ. הינריך פֶּרִידֶנְבֶּרג, שנודע ע"י משפטו הפוליטי על יסוד חבורו בכרז היחסים שבין אוסטריה וסרביה; ד"ר

הרב רט פ. שאפ (ברקל, הולנדיה): אוטוגרף של העו"ד והסופר ר"ר יונה דניאל מאיר, ותמונת העו"ד והעסקן יצחק לזרום שאפ (חותנו של הצנר יוסף איזראלס). כמו כן נתומצו לאסף זה אוטוגרפים של: ר' יצחק בן שמואל אדרכי ("דברי ריבות"), הסופר הדרמטי הוינאי בנדיקט דוד ארנשטיין (ממשפחת הרץ-למל), גרשון בן יעקב בק (ראש המשפחה אשר במשך מאתים שנה החזיקה דפוס עברי בפרג), ההיסטוריון פרופ. ארנסט פרגנטיס, ר' אברהם גירלייזא ("ברית אברהם"), נפתלי הירץ ויזל והקדשת ספרו "לבנון" לאברהם פרידלנדר אחי (?) דוד פרידלנדר, יש"ר מקנדיה, ר' יצחק חיים כהן מהחונים, ניקולאוס היינריך יולייס (רופא ומתקן סדרי בתי-הסוהר), ותמונותיהם של אנמוני איזנבאום (סופר ופרננו, מראשוני המשכילים בירשה) והסו"ל הפריסאי מיכאל לוי.

סטטיסטיקה.

בשלושת החדשים האחרונים, דצמבר 1931, ינואר-פברואר 1932 נרשמו 3010 ספרים ב 4060 כרכים. מספר הספרים הרשומים בקטלוג עלה ביום 1. במרץ 1932 188.140 ספרים ב 248.756 כרכים.

ביבליוגרפיה *

דפוסי ארץ ישראל.

א. ספרות עתית.

1. גזית; במה לייצירה אמנותית ספרותית ולמחשבה חפשית. ירושלים, (דפוס ארץ ישראל), תרצ"ב. 22 : 28.

ירחון. העורך: ג[בריא]ל סלפיר. חוברת א' יצאה בינואר.
חוברת א' מכילה: 7 שירים (מאת ש. שלום, ב. זכבינה, ג. אלטרמן, י. ענגן, י. סן, א. סלר, ג. סלפיר), 3 ספורים (מאת י. חנני, ת. ברמן, ג. גזיס בתרגומו של י. ריי), מאמרים ורשימות: ג. ס[לפיר]: בשערי היצירה האמנותית; ת. אפשטיין: קטעים; ג. רשף: א. מודליוני; י. ב[נימין]: להערכת המשבר בספרות; מ. גדל: פני הדור; ג. גלסלר: על עתידה של הציביליזציה בתרגומו של י. חיי; צ. קדל: על השירה העברית; מ. ש. גשורי: ערכים במסורת החסידית; 5 סקירות קצרות. 10 תמונות-ריפודוקציות.

2. הטבע והארץ. תל אביב, דפוס הארץ, תרצ"ב. 17 : 24.
ירחון. — העורך: אוריה פלדמן. — חוברת א' יצאה בשבט. — מוקדש למדעי הטבע בכלל ולטבע וגיאוגרפיה של איז בפרט.

3. ניב; כלו במיו לתלמידיו בה"ס התיכוניים של הסורתי בארץ ישראל, ירושלים, (דפוס ארץ-ישראל), תרצ"א. 15 : 23.
תכופות ההופעה לא נזכרה. חוב' א' יצאה באייר, ב — בתמו.

4. נתיבנו; דוירחון פרגוני, בעריכת פ. שרגורדרסקה וקולנוס נגנות. תל-אביב, התאחדות הנגנות על יד, "דבור", תרצ"א. 17 : 24.
חוברת א' יצאה באב—אלול.

5. העם; עתון לאומי. ירושלים, דפוס קוריאל, תרצ"א. 47 : 61.
יוסן. — העורך הראשי: זאב י. בוסין. — העורך האחראי: [השל] י. ב. — גליון א' יצא בו' בניסן. — בא' בתמו הודיעה המערכת, כי בסקודת הציביליזציה העולמית הוסקה הדפסת העתון עד הודעה חדשה. העתון נחתרש ביום תמו. אחרי גליון 100, בכ"ז באב, נפסק העתון ע"י הסטלה ולא יצא עוד.

6. Jerusalem. Terra Santa college. The review of the Terra Santa college. Jerusalem, Franciscan press, 1931. 16 : 24.
רבעון. מאמרים באנגלית ובערבית. שער נוסף בערבית: مجلة كلية ترانس-
חוברת ב' של כרך א' יצאה בקיץ.

(*) הביבליוגרפיה הזאת מציגת את ההופעות הספרותיות משנת תרפ"ד ואילך. —
המספרים בסוף כל ספר ומפר מסמנים את רחבו וארכו במסמנים.

7. 'האחלאק', מגלת אדביה אגתמאיה תאריגיה פקאיה תסדר מרה פ

השנה. הקדש, מוטעה האבא הפרנסים, 1932-1930. 15: 23.
"מדות". ירחון ספרותי, המוסד האחראי: דוד כורדי, העורך הראשי: האב גיבראל
רחאל. חוברת א' יצאה ב 1 קאנון האני (ינואר).

ב. קבצים ומאספים.

8. במחנה; עלון לאומי חד פעמי. המוסד: קבוצת חברים. האחראי:
משה דופלם, ירושלים, (דפוס ר. ח. הכהן, 1931). 4 ע. 46: 61. יצא בסוף יולי.

9. גרוד העבודה על שם יוסף טרומפלדור; קובץ יוצא לאור ע"י
חברי גרוד העבודה בקבוץ המאוחד. תל אביב, מצפה, (דפוס אחדות), תרצ"ב.
292 ע, דוחות-תמונות, מפה. 14: 20.

התוכן: א. בראשית: י. רוניצנקו: יסוד גרוד העבודה ... ש. לווינסקי: עם שחר. —
פלוט מגדל. — א. כנעני: פלוט ראשי-אל-עין. — ק. בילב: עם י. ח. ברנר. — ב. בכבוש
וביצירת: הפלוגות הומניות של הגרוד. — ג. הרועה: גרוד העבודה הצבאי הראשון. —
יהודה קופלביץ: תקענו יחד בעסקי. — ב. שסקר: ש. לופסקי, ז. איסרזון: תל-יוסף. —
ק. גלעד: השנים הראשונות בכפר גלעדי. — א. קרול: הפגישות הראשונות בין הגרוד ואנשי
השומר. — תל-חי. — גבעת החוצבים. — בפלוגות: ע. ברחיים: ירושלים (סיכומים). —
ב. ונסקי: העשור לקיום פלוט ירושלים (ברוניקה). — ע. בן-דוד: חיפה וננותיה. —
י. דוידוביץ: תל-אביב. — נס-ציונה. — מ. שורץ: רחובות. — ג. נפתוליס: קופה כללית
וקופה פרטית (מתוך פרוסקול). — הקבוצה הגדולה וגרוד העבודה. — י. רוניצנקו: הזרמים
האידאולוגיים בגרוד. — ד. ערכים. ח. רובל: מן המסכת. — י. הפסמן: חשימה הכספית
והכלכלית של הגרוד. — קופמן: הגרוד ותנועת הנוער בגולה. — י. רוניצנקו: פרקי הוי. —
ב. ונסקי: שאלת החנוך.

"בימים אלה מלאו עשר שנים לכבושנו את העמק וחירתנו ירושלים, שני מפעלים
גדולים ... ועשרות החברים, שעמדו בחזית המלחמה והיצירה של הגרוד והחיים בקבוץ
המאוחד הרגישו צורך נפשי לתת בסוף מה לזה שנצטבר במשך שנות חייהם בגרוד ...
הארכיון הגדול של הגרוד ... עלה באש, בעת חורבן רמת רחל (באב תרפ"ט), רק שרידים
עלובים הצלחנו ללקט, והם ששמשו יסוד לכמה רשימות בקבוץ. רוב הדברים נכתבו לפני
הזכרון." (מההקדמה).

10. גרלבסקי, פנחס בן צבי, מ"ר [P. Grajewsky]. צרור פרחים
לקברו הרוחני של רבי יעקב גולדסן, מאת מוקיריו, מעריציו ומכבדיו בחייו
עלי אדמות ובחיי ער, יצא לאור ע"י אחיו ... פנחס בן צבי גראייבסקי. (ירושלים,
דפוס ציון), תרצ"א. 36 ע, פורטרטים. 17: 25.

הערכת דוברי נחומים מאת הרב ביצי עוזיאל, י. מ. טוקצונסקי, אליעזר ריבלין ואחרים.

11. **הד הספורט**; עלון חד פעמי לעניני התרבות הגופנית. תל אביב, (דפוס אמנות), תרצ"ב. 4 ע, צלום. 30 : 47. האחראי: ר. אבולעפיה.

12. **הסתדרות העובדים הכללית בא"י. הקבוץ המאוחד.**
קובץ הקבוץ המאוחד. יוצא לאור מטעם מזכירות הקבוץ. תל אביב, "חברה", (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ב. 331, [1] ע. 19 : 26.

א: מנסות ויסודות (מאמרים מאת: שבנקין, בנארי, ג. אוסטרובסקי). — ב: שלבים (מועצות הקבוץ: שבט תרפ"ד, אלול תרפ"ה, אייר תרפ"ו, יוני 1927, אוגוסט 1927, אוקטובר 1928, יולי 1929, דצמבר 1929, אוקטובר 1930). שאלות העבודה במושבות (מתוך מועצות שונות; דברי שבנקין, דובדבני, בנקובר, גרשון אוסיר, איוונבג, שחפר, בנארי). ג: הוראות (מאמרים מאת א. תרשיש, ד. מלץ, א. ליבונשטין). — ד: נקודותיו: עין חרוד, משק גשר, התנועה הקיבוצית בגליל העליון, גבעת ברנר, הכוכבי, קבוץ "השומר הצעיר" מס.ס.ר. בכנרת, בית הספר בעין חרוד. — מפקד הקבוץ. — יסוד ותקנות הקבוץ. — ה: נוספות: סקירות. — מודעות.

13. **זמן סוכנותנו**; חוברת ספרותית חומריסטית לשבועות. יוצאת לאור ע"י ציונים ולא ציונים. תל אביב, (דפוס הפועל הצעיר), תרפ"ט. 28 עמודה, ציורים. 23 : 31.

14. **חמש בית"ר**; תרפ"ז—תרצ"ב 1927—1932 למלאת חמש שנים ליסוד ברית תרומפלדור העולמית. תל אביב, בית"ר בא"י, (דפוס יבנה), תרצ"ב. 8 ע, פורטרטים. 29 : 41. חד פעמי. האחראי: ד. פרנקל. — יצא בכרך בשבת.

15. **למונדלאק**; קובץ חברים למלאת שנה למות ליפא מ. מונדלאק. תל אביב, סניף תל אביב של מפלגת פועלי ארץ ישראל, (דפוס אחדות), תרצ"א. 113 ע, [1] דף, פורטרט. 14 : 21.

המדינות: ציוני חברים (25 רשימות). — מדברי ל. מונדלאק (10 רשימות). — באגדות סקצויות (6 רשימות). — מונדלאק היה אחד המנהיגים של מועצת פועלי תל-אביב.

16. **לצרך השעה**; עתון חד פעמי לעניני היהודים התימנים בארץ ישראל ובגולה. ראשון לציון, (דפוס א. סטרוד בתל אביב), תרצ"א. 4 ע. 35 : 50. — העורך והמוציא לאור: ישראל ישיעיהו. — יצא בתמו.

17. **מגן**, חברה לעזרת הנרדפים על היהדות, הציונות וכל קניני הלאום ברוסיה הסובייטית. מגן; קובץ מוקדש לשאלות הציונות הנדרשת ברוסיה הסובייטית. תל אביב, (דפוס הארץ), 1931. 29 ע, פורטרט. 15 : 22.

המערכת. — העורך: הפועל של מגן. לקונגרס הציוני ה-17. — י. גורביץ: דיוטת הציונים ברוסיה הסובייטית. — י. קלזנר: דיוטת הלשון והספרות העברית ברוסיה הסובייטית. — ל. צנצפר: נשק מוזק בידי שונאינו (במקום תשובה לבריינין). — ג. נ. חברת מגן, פעולותיה ותפקידיה. — י. רבינוביץ: דיר א. זלקינד ו-ל. — י. ג. יעקב פרילוצקי ו-ל. — מפרשת הרדיפות (במאמר — בנירוש — באיטליה — ב.מינוס), — בחברת מגן. — בקובץ 2 סקטורים של תעודות, המספרות על הענישין לציונים.

18. המטרה; במה למחשבה הרבזיוניסטית. הוצאה חד פעמית של ארגון חברי הצה"ר בא"י. תל אביב, (דפוס אמנות), 1931. [3]—17 ע. 23 : 30.
העורך: ב[רוך] וינשטיין. יצא בכ' בתשרי. — את הגליון הזה מוציאה לאור קבוצת חברים של הצה"ר בא"י, אשר לא היה ברצונה לשאת באחריות עבור החלטותיה של הועידה האחרונה בארץ, אשר הכריזה על יציאת הצה"ר מהסתדרות הציונית בחדש דצמבר בכל התנאים.
19. הפועל הצעיר. לזכרו של א. ד. גורדון במלאת עשר שנים למוותו.

תל אביב, דפוס הפועל הצעיר, תרצ"ב. 24 ע. 24 : 32.
= הפועל הצעיר; שבועון מפלגת פועלי ארץ-ישראל, שנה כ"ה, כרך ג', גליון 17-16. בגליון באו מאמרים ורשימות על אהרן דוד גורדון מאת י. לופין, ישעיהו שפירא ש. לבוא, ד. שמסרלינג, נ. כהן; זכרונות מאת מרים זינגר, מ. חרוטמן, צ. סוכובולסקי, יעל גורדון; רשימות על "גורדוניה" מאת מ. הורביץ וש. פצנובסקי, ושיר מאת ד. שמעונוביץ; "חרש לרוח ממערב" (לזכר א. ד. גורדון).

20. השומר הצעיר; במה לקבוצי השומר הצעיר בארץ ישראל. (תל-אביב, דפוס הארץ), 1931. 48 ע. 15 : 23. הוצאה חד פעמית. — הופיעה בנובמבר.

21. אקטאבער; ליטעראטור און קריטיק. רעדאקטירט אברהם בלוי. תל אביב, "אין צוים", 1931. 18, [2] ע. 16 : 24. יצא כאוקטובר.

22. דריי; זאמלונג פאר ליטעראטור און קולטור. ארויסגעגעבן פון יודישן ליטעראטן און זשורנאליסטן קלוב אין ארץ ישראל. תל אביב, (ירושלם, דפוס המערב), 1931. 32 עמודה. 24 : 34.

האחראי: דניאל לויב, — השוה ק. מ. שנה ו' ע' 297 מספרים 1131, 1133.
23. פועלי ציון, א"י. נאוועמבער; אוינמאליקע אויסגאבע פון דער א"י-דיקער ארבעטער פארטיי (פועלי ציון). תל אביב, (דפוס פועלי ציון), 1931. 4 ע. 36 : 50. האחראי: ס[נס] אלקין. יצא ב' בנובמבר.

24. نقابة العمال العامة في فلسطين. العامل، كراسة بحث في شؤون العمل والعمال. القدس، مطبعة ملول، ١٩٣١. ٦٨ ص' 23 : 30.
"הסתדרות העובדים הכללית בא"י. העובד; חוברת לעניני העבודה והעובדים. יצאה בניסן 1931.

ג. ספרים וחוברות.

25. אגדת עזרה לעובדים חולים כרוניים ומבריאים. בית ההכרעה ברמת גן, סתיו ותכניתו. תל אביב, (דפוס הפועל הצעיר), תרפ"ט. [1] דף. 26 ע, [1] דף, תכניות, תמונות. 16 : 24. הסכסס בעברות, ביוזית ובאנגלית. השער הידוי: פארוין צו העלפן כראניש קראנקע און זיך ערהאלענדע ארבעטער: דער סאנאטאריום אין רמת גן, זיין ציל און פלאן.

השער האנגלי: Relief society for workers suffering from chronic diseases and for convalescents. Convalescent home at Ramath-Gan; nature and plan ...

26. אנדת "ענג שבת". תל אביב. דין וחשבון מיום הוסד האגודה

י"ט טבת תרפ"ז עד כ"ט אלול תר"ץ. תל אביב, דפוס אחדות, תרצ"א. 16 ע. 15 : 23.

בראש השער: אגודת "ענג שבת" בתל אביב, (כית "אהל שם").

התכן: סקירה כללית. — שטר הקדש של "אהל שם". — רשימת החרצאות במסכות ענג

שבת. — האגודות, המוסדות והאמנים שהשתמשו בבית אהל שם. — רשימת תרומות החברים. — הכנסה והוצאה.

27. איג, אלכסנדר. מגדיר לצמחי ארץ ישראל, מאת א. איג,

מייכאל זכרי, נועמן פינכרון ... ירושלים, חברה להוצאת ספרים על יד

האוניברסיטה העברית, (דפוס העברי), תרצ"א. 76, 426, [2] ע, [1] דף. 16 : 24.

עם שער מיוחד באנגלית: The plants of Palestine; an analytical key, by

A[lexander] Big, M[ichael] Zohary, N[oemie] Feinbrun ...

ספר זה בא לתת למתלמדים ולחובבים את האפשרות להגדיר את צמחי ארץ-ישראל.

הוא יהיה לתועלת ביחוד לאלה שאינם יודעים אנגלית ולפיכך אינם יכולים להשתמש

בספר: E. Post, Flora of Syria, Palestine and Sinai. המפתח להגדרה מסודר

באופן הנהוג ברוב המגדירים האירופיים, סה שמקל על ההגדרה (ואין הדבר כן בספרו של

פוסט). גם המקומות של הפצת הצמחים צוינו פה בפרופורס ותר מאשר בספרו של פוסט

וגם באופן מדויק יותר¹.

במפרוטנו שהיא כה דלה בספרים מקצועיים ודאי יש לקבל בשמחה הופעת ספר

בעברית להגדרת צמחי ארץ-ישראל, אולם דוקא בגלל זה רצוי היה לראות את הספרים

המופיעים משוכללים במדה האפשרית. היינו יכולים לקבל את הספר במפוק רב לולא חסרונות

יסודיים אחדים שבו. לא אחעכב על סימנים בודדים שאינם מדויקים לפעמים כראוי כגון

סימני ההגדרה לסיני הסוג *Glaucium*. ביסוד ההגדרה הונח הצבע: א) אם צבע הכתרת

הוא צהוב או כתום הרי הוא המין *G. corniculatum*, (L.) Curt. (אם השחלה מכוסה

שערות). או המין *G. flavum* (אם השחלה קרחה). ב) ואם צבע הכתרת אדום הרי הוא

המין *G. aleppicum*, Boiss. et Haussk. [אם הצמח אפורי וכו'] או המין *G. grandiflorum*,

Boiss. et Huet. אם הצמח אדום. את הצמח האחרון הזה גם כנו בשם "גלבקין אדום".

אבל נמצאים רבים מאד בפרחי המין הזה שהם צהובים ממש, מהם על הר הצופים

גופא, ובמספר רב, ויחד עם האדום. והרי ברור שהצבע האדום לא יוכל לשמש סימן להגדרה

ל-*G. grandiflorum*, וכמוכן שאי אפשר לכנותו "גלבקין אדום".

והוא הדבר כמעט בנוגע לסימני הגדרת מיני הסוג *Cephalaria* שביסוד הגדרתו

הניחו: "אם צבע הפרחים תכול וכו' הרי זה *Cephalaria syriaca*, ואם לבן או לילך או

ורוד הרי זה *C. joppensis*. והנה נמצאים גם פרחי *Ceph. syr.* שאינם תכולים כיא לבני

לילך, אמנם פרחי *Ceph. syr.* בעלי גוון זה אינם שכיחים הרבה אבל ימצאו מדי שנה בשנה

¹ אף כי גם כאן יש שקרו קצת אי דיוקים, כגון בנוגע ל"סירה". *Poterium spinosum*, L.

שהוא מסומן בספר "בכל אוורי הארץ" וצריך היה לאמור: "כמעט בכל אוורי הארץ".

וגם בסביבות ירושלים. הצבע התכול לא יוכל לשמש כאן סימן מזהלש. בכל אופן צריך היה לסמן כך: „צבע הפרחים תכול לרוב“, או „תכול בכלל“.

עוד דוגמא: כתוב בספר שאחד מסימני ההגדרה לשיחי *Viscum cruciatum*, Sieb. הוא „שהם מפילים היושבים בעקר וכו'“, וכן בנוגע לשיחי *Loranthus Acaciae*, Zucc. שהם מפילים היושבים בעקר וכו'“. סימן זה שהם מפילים אינו מדויק ועלול להטעות את מגדירי הצמחים האלה. בדעתם שהמפילים אין בהם ירק וחצמחים האלה עליהם ירוקים מאד. ולכן יוכלו לשעות ולחשוב בצדק עפי' סימן ההגדרה הנתון בזה שהשיחים האלה שבהגדרתם הם עוסקים אינם כלל הצמחים הנקובים שם בספר. צריך היה לדיק ולכנות את השיחים האלה בכינוים הנכון „חצאי מפילים“ ולא „מפילים“.— בספר לא נזכר כלל העץ *Arbutus Unedo*, L. אשר כמה זמן חשבו שאיננו כלל באי והוא נמצא במקום מרכזי כהר הכרמל. לא נתעכב גם על פרטים אחרים. אבל יש לצין את שלשת הדברים הבאים הדורשים את תקונם.

1. חסרון התאורים אחרי כל צמח. חבל מאד אשר על-יד כל צמח לא נתנו למצער מקצת מתאוריו היסודיים של הצמח, כפי שנהוג במגדירים האירופיים המשובחים, כי מלבד מה שהתאורים האלה נותנים את האפשרות לאיש שהגדיר את הצמח לבקר את דיוק ההגדרה. הרי לומר המגדיר להתבונן כראוי לשאר סימניו של הצמח וללמדו להכירו יותר, אותו ואת חלקיו.

2. הפגולוגיה של הצמחים שבספר. סעוף זה, שהוא אחד מסעיפי המחקר היסודיים בכל מגדיר, חלש בספר שלפנינו. הנה דוגמאות אחדות: *Dianthus multipunctatus*, Ser. מסומן בספר שהוא פורח בחדשי מרץ-ספטמבר, והוא פורח עוד די יפה במשך כשני חדשים לאחרי, ועוד באמצע דצמבר פגשתי כמה מפרחיו בסביבות ירושלים ובכמה מקומות אחרים בתנאי גדול רגילים.

או למשל על הרקפת רשום בספר שהיא פורחת בחדשי דצמבר-מאי, ובמקומות רבים בארץ היא מתחילה לפרוח למצער כחדש לפני כן. [ואולי היה כדאי גם לצין שישנו מקום בסביבות ירושלים, בגיא-בן-הנום, וכן בעין פארה אשר שם אפשר למצוא מפרחיה כבר באוקטובר]. הדודאים פורחים לפי הספר בחדש ינואר-מרץ, ובשדות ירושלים גם בהרים ואין צריך לומר בעמקים ובשפלה בכלל הם פורחים כבר בדצמבר, ואף בסוף נובמבר אפשר כבר למצוא כמה מפרחיה.

והנה גם מענבי הזית (ונכון יותר לקרוא שיופי הזית) *Viscum cruciatum*, Sieb. עונת פריחתם מסומנת בספר אפריל-מאי ולמעשה יש לראות בדרך להרחצופים שהם מקדימים להפריח את פרחיהם, וכן מדי שנה בשנתו. אמנם גם אצל פוסט מסומנת אותה תקופת הפריחה לשיח הזה וכנראה טשטש העבירוה לכאן, אבל פוסט ישב בבירות, וספר זה נתחבר בירושלים.

ויש לפעמים שגבולי אי הדיוק הזה בפגולוגיה הם כמה וכמה מחדשי השנה וביניהם צמחים מהירועים ביותר לקהל. כך, למשל, *Reseda alba*, L. פורחת לפי הרשום בספר במרץ-יוני ובאמת גם באמצע דצמבר פורחים כמה משיחיה בסביבות ירושלים גופא בשבלי פרחים יפות ובתנאי גדול טבעיים. ויש מקומות שאפשר למצוא בדצמבר גם שיחים בודדים של *Reseda lutea*, L. פורחים יפה, ובספר מסומן שגם זו פורחת במרץ-יוני.

אי דיוקים כאלה תמצא גם בנוגע „ללשון התורי הירועה“ *Anchusa strigosa*, Labill. שעונת פריחתה רשומה בספר מרץ — יוני והיא פורחת יפה במשך כמה חדשים אחרי כן. והוא הדין בנוגע ל-*Alkanna strigosa*, Boiss. ולצמחים רבים אחרים.

היה כדאי לסמן כמדה כללית למצער את גבולות הברלי הפריחה שבהרים ובשפלה ואיזה מהצמחים, מבכירים להפריח בשפלה ואיזה מהם, להיפך, בהרים.

מלבד שהקירת הפנולוגיה בארץ-ישראל היא אחת החקירות החשובות בארץ בין למדע ובין לשמושים מעשיים שונים (כגון לסגדלי דבורים ולגננים) ובין לחנוך, הרי המשתמש בספר-מגדיר רוצה לדעת, אימתי ימצא פרחו הצמח ואימתי לא ימצאם, ועאכ"כ דרוש הדבר הזה למורים — אשר כפי המסומן בהקדמה לספר מכון הספר הזה גם להם, למען ידעו אימתי יוכלו ללמד על הצמח הנדון, ויוכלו לסדר להם לפי זה את עתות שעוריהם על הצמחים השונים שבסביבתם.

נמצאים אצלנו צמחים שלהם התכונה המעניינת שהם פורחים פעמים בשנה. הדבר החשוב הזה חסר לגמרי מן הספר. אביא לדוגמא את הסיריס *Poterium spinosum*, L. המפורסם עוד מימי התנ"ך והמסכים גם כיום שמחים עצומים על פני ארץ-ישראל, ואין כמעט איש בארץ-ישראל שלא ראה את הצמח הזה. עונת פריחתם מסומנת במגדיר: "מרץ-מאי" אבל הם חוזרים ופורחים בפעם שניה בשילהי דקייפא. אמנם כמות פריחתם אינה מרובה או כמו באביב, אבל רבים מהם פורחים ומפריחים פרחים בריאים ועושי פירות וכן מדי שנה בשנה. עונת פריחתם הכפולה של הסיריס מעניינת למחקר, ועצם העובדה הזאת היאך תוכל לחסור מן הספר?

ולא עונת הפריחה בלבד חשובות, מעניינות ומועילות גם הידיעות על עונות עליית העלים ועונת כליתם. וכבר אבותינו שמו לב לעונות האלה וידעו מהן הרבה. במגדירים אין עוסקים כלל במעשים החשובים האלה וחבל. ובספר שלפנינו הגנו מוצאים הערה כזאת רק פעם אחת בנוגע לחצב: "העלים מופיעים בראשית החורף ונובלים בראשית הקיץ". והרי צריכה להיות שיטה קבועה, או שאין מעירים על זה כלל, או שמעירים אם לא בכל הצמחים, הרי למצער במעניינים שבהם.

דברים פתאומיים כאלה נמצאים גם בכמה מקרים אחרים. כך למשל עיי *Loranthus* *Acaciae*, Zucc. לא צוינה עונת פריחתו כלל וכלל. עיי *Cytinus Hypocistis*, L. צוין שהוא ספיר (היושב בעקר על עצי זית) ואילו *Thesium humile*, Vahl, לא זכה לציון כזה שגם הוא חצי ספיר וסוּק ביותר לשעורה. הציון הזה היה רצוי ביותר מפני שגם בעלי מקצוע לא חשבוהו אצלנו בין חצאי הספירים ולא הכירוהו כצמח סוּק, והוא עושה שמות בשדות השעורה שברום הארץ (בנוגע לפרטי שאלה מעניינת זו עיין במהשדה, כרך י' חוב' א"ב, במאמרי: להכרת חצאי הספירים שלנו).

3. מונחי הצמחים ושמותיהם. בנוגע לכמה סאלה יש להצטרף עוד יותר. הנה למשל הפטוּרית שייכנו בו המכתרים את החלק הצר של העלה הנושא את כף העלה (*Blattstiel*, *pétiole*). המונח פטוּרית נמצא אמנם בספרותנו, אבל שם הונח על חלק אחר לגמרי שבצמח, על חלק מיוחד הנושא את עוקץ פרי התאנה. — שינינו בעבודה זאת, יג. ב': "אילו דברים אסורים למכור לעכו"ם וכו' ופטוּרית". ומפרש בגמרא (שם, י"ד א'): "פטוּרית אסר רבה בר רבא אסר רבי יוחנן בפטוּריתיה שני ומה הן הפטוּרית? — אבותינו ורז"ל ראו שלפרי התאנה מלבד עוקץ הפרי הרגיל יש לה מתחת לעקצה כעין ענף קטן, כעין כן קמן הנושא את עוקץ הפרי. הם ראו שחלק זה אינו מצוי בכלל בפירות אחרים

ויניחו לו מונח מיוחד, את המונח פטוסרת ויברילוהו בזה יפה מן העקץ בצורתו ובמונחו). ובספר שלפנינו לא הברילו יפה, כפי שהברילו אבותינו הקדמונים, וערכבו את העקץ של פרי התאנה עם כנו של העקץ. הן התלמיד שלמד והבין את המשנה הנ"ל שב"עבודה זרה", כאשר רבוא לעסוק במגדירי יחפש בחלקי העלה את הפטוסרת הכתובה שם ולא ימצאנה, כי אין לעלה פטוסרת. ולהיפך האיש שעסק בספר זה בהגדרה כשיגיע לפרק הנ"ל שבתלמוד לא יוכל להבין את הכתוב שם ויצטרך לחרגם כפעם בפעם את הפטוסרת האחת לשניה. ולא נצא מן הערכוביא הזאת אלא כשנשיב חזרה את המונח המיוחד פטוסרת לאותו חלק הצמח המיוחד הנושא את עקץ הפרי. וכן הדבר בנוגע לכמה מונחים אחרים וכן גם בנוגע לכמה שמות של צמחים, ומונחים ושמות כאלה עברו דרך ועדת ועד הלשון למונחים בומנאים, כרשום בחקדמה לספר.

הנה את מיני Dianthus יכנו בשם צפורן, והאמנם זוהי הצפורן שבפסוק הקטרת שכל יחודי כמעט שמע את שמעה? נצטרך לבאר כפעם בפעם שהצפורן הזאת שבפסוק הקטרת איננה הצפורן שב"מגדירי" — ואין להשיב, שכך "מקובל", כי בעבורתנו תפקידנו לשאוף לא להגדר אחר המקובל בחלק מדוברי העברית החדושה אלא לשכלל את המקובל הזה ולתקנו. (וכבר הצעתי במקום אחר לקרוא לצמח הנ"ל "צפרנית").

יש לעצמים שהשמות מסורסים באופן מוזר. הדודאים הידועים בשם זה לכל יהודי קבלו בספר צורה כזו: "דודא רפואי". היה לשם לב שיש שמות של צמחים הנמצאים אך ברבים בעברית כבשפות אחרות, ואין להוציא מהם מספר יחיד. השם דודאים נגזר — כפי שבאר יפה הרמב"ם — מלשון עת דודים. מ"דודים" ו"דודי" אין לעשות לשון יחיד בלי לקלקל את עצם כונתם. וכן בנוגע לשם "דודאים", הרומז לזה שהצמח הנדון יש לו יחס לעניני "דודים", ואין לעשות מהשם הזה יחיד, כמו שאין לעשות יחיד מן ה"סיריים" (כפי שעשו אחרים וכבר העירותי על זה ב"תורבי" שנה ב' סיא במאמרי: "לשאלת הסיריים והסיריה"). אמנם עצם השם "דודא" לקחו המחברים מספר אחר, ממלוגי ועד הלשון, ובכל זאת אין לעשות מן הדודאים "דודא" ואף לא "דודא רפואי".

עלי להעיר עוד הערות אחדות גם בנוגע לשמות המיוחדים המעוררים לעצמים תמהון. הרי השם שמשון לצמח קסן ועיר Helianthemum. כנראה שקראו לצמח הזה כך מפני שפרוש שמו המדעי של הצמח הזה הוא פרח השמש, שושנת השמש; ביוונית: ἥλιος — שמש, ἀνθος — פרח. ויגזרו ממנו את השם "שמשון". כי גם השם שמשון הגבור נגזר מן שמש. אך הרי ברור כי השם שמשון מזכיר לנו ראשית כל את שמשון הגבור ולא את השמש. ואם לגזור שם שמש מהרי היה מוטב לקרוא לצמח "שמש" אבל לא שמשון. והנה השם "צבעוני" ל-Tulipa. אמנם השם הזה "מקובל" כמעט, אבל מה מעם לשם הזה? הן לפי השם אפשר היה לדמות שהצמח מצטון בשלל צבעיו. אבל לא כן הדבר: הערכים מכנים בשם "צבעוני", בשם "כף הצובע", את האירוס הגרמני. ולצמח הזה אמנם ואה השם הזה כי כמה צבעים שונים בו. ולכן קבלוהו גם בשפה המדעית אירוס, ע"ש גוני צבעו השונים, ביוונית ἶρις הקשת שבענן. אבל על שם זה תכונה ה-Tulipa בשם צבעוני? — והנה השם סתונית ל-Colchicum, בכמה מארצות אירופה יבונה הצמח

(1) ובה יובנו דברי המשנה מדוע אסרו למכור לעכו"ם את התאנים בפטוסרותיהן יען שעובדי עבודה זרה היו תולים תאנים לפני אליליהם והיו מחזירים ומחפשים אחרי תאנים בפטוסרותיהם כי בפטוסרות הללו היו יכולים לחלות, מה שאין כן בתאנים בלי הפטוסרות.

Colchicum autumnale הגדל שם, בשם „סתונית“ *Herbstzeitlose, Colchique d'automne* C. Decaisnei, Boiss. כי היא גדלה שם בסתיו שלהם. פרחי הסתיו *Colchicum* הגדל אצלנו בהרים, הפורח אצלנו בשלהי דקיומא שלנו אינם מצינום אצלנו את תקופת הסתיו. אצלנו משמשת סימן לסתיו הפרחת החצב. וכן יכנונו הערבים בסקומות רבים בארץ. חריף. כלומר „סתוני“. „סתונית“. ואם לכנות פרח בשם סתונית — לפרחי החצב יאה השם הזה, והוא מקדים להפריח כמה זמן לפני *Col. Dec.* את *Col. Dec.* יכנו הערבים „מבשרת א־שתאי, כלומר „מבשרת החריף“. כי הערבים כאן הושפעו משך דורות באופן טבעי מהאקלים ומתקופות השנה שבארץ ולא מהשמות שבחוק־לארץ. ועוד יותר מזה השם „סתונית היורה“ ל־*Col. Steveni, Kunth.* הצמח הזה כפי צינתי כבר בהודמנויות שונות עולה בכלל עם היורה. וספי הערבים שמעתי בכפרים אחדים בסביבת ירושלים שהם מצינים את העובדא הזאת ומשילים עליו יפה: „יום יעלה זה מלמטה ירד הגשם מלמעלה“ (ולכן כניתי „בר־יורה“) ועיון על זה ב„לשוננו“ כ"ב ח. ג. במאמרי: „היורה והחריף“. ויש לשום לב שעם גשם היורה הן מתחילה בארץ־ישראל תקופת ימות הגשמים. החורף.

לכסוף עלי להביע את צערי על שהמחברים בהשתמשם בשמות אשר בחוברתי „שמות צמחי ארץ־ישראל“ השתמשו גם בשמות אחדים שהודעתי עליהם שבעבודת הקירותי במשך השנים שלאחר הדפסת החוברת (זה כחמש עשרה שנה) נתברר לי שעלי לשנות את הוראתם. (כך חודיע גם הפרופ. החי עמנואל לעף בספרו החדש שאין הוא אחראי בעד השמות שהדפיס בספרו שנדפס לפני כמה שנים). למשל נתברר לי שהסיאה איננה *Ononis Natrix, L.* וכי את הצמח *Ononis antiquorum, L.* אין עוד לכנות בשם מחורש „סיאה קוצנית“, כי הוא השמיר שבתנך. והוא הדין לגבי שמות אחרים שבחוברת הנ"ל, שבהודמנויות שונות הודעתי עליהם כן.

בסוף דברי עלי להגיד שכמובן יש לשום לב לעצם העבודה הרבה והחשובה שהושקעה בספר, ונקוה שהתקונים והשכלולים הרצויים יבואו במהדורותיו הבאות. וכבר טוב עשתה האוניברסיטה שהמציאה את כל העזרה למען אפשר חכור ספר מגדיר לצמחי ארץ ישראל, ובעברית.

28. אָנוֹךְ, ח[נוך] [Emil Enoch]. כתיבת הארץ; חוברת לעבודה ולחזרה. חוברת א': קדמת אסיה, צפון אפריקה, דרום אירופה. תל אביב, (רפוס הפועל הצעיר), תרצ"ב. 71, 111 ע. 14 : 21.

29. ביאליק, חיים נחמן [Haim Nachman Bialik]. ספר האגדה; סבחר האגדות שכתלמוד ובמדרשים סדורות לפי הענינים ומפורשות ע"י ח. נ. ביאליק, זינחושק[חונא] רבני צקרי. מהדורה חדשה, מושלמת ומתוקנת. כרך ראשון. ספר שני. תל אביב, דביר. (רפוס הפועל הצעיר), תרצ"א. 121 דף, ע' 1401—269 : 26. מנוקד. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 196.

30. בלינק, ש[מואל] [ליב]. אדם ה, (רוסון). תל אביב, מצפה, (רפוס אחדות), תרצ"ב. 230 ע. 14 : 20. בראש השער: ש. ז. בלאנק.

31. בן פלא; אגדה. מעובד ע"י ק.ג.ר.נ.א. חיפה, דפוס ביה"ס לכתבי הקדש, "הר הכרמל", תרצ"א. 3—10 ע, 11 : 14. (ספר מספר י"ז). — מהמעטפת. שער נוסף באנגלית על המעטפת: ... Ben-Pele; A story By K. N. and N. A. ... מספרי הסטיון הנוצרי.

32. הכנף המרכזי למוסדות שתופיים בארץ ישראל. ירושלים, (דפוס הפועל הצעיר כח"א), תרצ"א. 16 : 24. חוברת ז: מדוינת, מ[שה Medzini]. לקראת יסוד אגודות בקורת קואופרטיביות בארץ ישראל. 7, [1] ע. — את הקורם ראה ק. ס. שנה ו' ע' 160.

33. בצר. ספרות ש"י, 5000 ספרות לפי בחירת חקונה מתוך הספרים העבריים של ההוצאות החשובות ביותר ... תל אביב, שותפות בצר (אמנות, דביר, שטיבל), (דפוס אמנות ארץ ישראל), (תרצ"ב?). 80 ע, 11 : 15. קטלוג. — מהמעטפת.

34. ברוך, א[ברהם] [Abraham Baruch]. לוחות של לוגאריתמים ופונקציות טריגונומטריות עם טבלה אסטרונומית (כשכיל ירושלים). סדר וערך א. ברוך. מהדורה שנייה. תל אביב, דביר, דפוס שושני, תרצ"א. 16 ע, [2] דף. 15 : 23. שער נוסף באנגלית: A. Baruch. Logarithmic and trigonometric tables. מהדורה א' יצאה בשנת תר"פ.

35. ברוך, אברהם יעקב [Abraham Jakob Brawer]. חוראת ידיעת המולדת בבית הספר העממי. תל אביב, דביר, דפוס הספר בירושלים, תר"ץ. 64 ע, 12 : 17.

36. גינזבורג, שמעון [Simon Ginzburg]. שירים ופואמות. תל-אביב, הוצאת "אחים" על יד "דביר", (דפוס "השחר"), תרצ"א. [3] דף, 348, [1] ע, [2] דף. 18 : 25.

"בקובץ זה מכונסים, בסדר כרונולוגי, לב דברי הפיוטים, שנתפרסמו בשעתם, בכ"ע ומאספים שונים, בשני ספרים. א) שירים משנות 1910 — 1928, חוץ משנים הבאים בראש הקובץ שלא נדפסו בשום מקום. — ב) פואמות, להוציא את הפואמה "בעמק יהושפט", שהייתה עוסקת בשכילול עד היום. בסוף שני הספרים תרגומים נבחרים, רובם מאנגלית. — ואולם אף באלה שנחפרסמו הוכנסו עכשו חדושים שונים ותיקונים קלים. לא נכנסו לקובץ כמה משירי המודפסים" (מהחקרמה). — בתכן הענינים ניתנו גם "מראי מקומות" של השירים שנדפסו.

37. גרזובסקי, יהודה [J. Grasovsky]. טלון כים עברי פולני. עברית יהודה גרזובסקי, פולנית מרים וולמן שןבטשק. תל אביב, דביר, (דפוס ס. שושני), תרצ"א. [2] דף, 157 ע, 9 : 12.

שער נוסף בפולנית: Grazowski, Jehuda: Kieszonkowyslownik hebrajskopolski... את הטלון הפולני — עברי המקביל ראה ק. ס. שנה ח' ע' 158.

38. גרובסקי, יהודה [J. Grasovsky]. מלון כיום עברו רומי.
תל אביב, דביר, (דפוס איתן ושושני), תר"ץ, [2] דף, 157 ע. 9: 12.

39. גרובסקי, פנחס בן צבי. [P. Grajewsky]. סגנוני ירושלים. כולל
תעודות הסמוריות, כתובות עתיקות, מכתבי בעלי אנשי שם וכו' לתולדות הישוב
היהודי בא"י. יוצא לאור בסריה של חוברות ע"י פנחס בן צבי גראיובסקי.
חוברת י"ז—י"ט. ירושלים, דפוס צוקרמן, תרצ"א. [4] דף, [5]—32 ע, פורטרטים;
20, [1] ע, פורטרטים; [31] ע, פורטרטים. 17: 24.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 209.

40. דינגוט, מ[איר]. ספר דקדוק אנגלי למתחילים.
English grammar for beginners. מהדורה שנייה ... חיפה, בית הספר הריאלי
העברי, (דפוס אמנות ארץ ישראל, כתל-אביב) 1932. [5] VII, 157 ע. 13: 17.
מהדורה א' ראה ק. ס. שנה ח' ע' 13.

41. הגדה של פסח. סדר הגדה בא תרגומה פארסי ... מאת מרדכי
בן רפאל אקאלר ... ירושלים, דפוס יהודה וירושלים, תר"ץ. [1] דף, 142 ע. 12: 16.

42. הול, ג' [וואן] ושינגטון [Josef Washington Hall]. אסותים
ספורסטים: (יוסף סטלין, מוהנדס קרמציני נדרי, מוסטפה קסר פחה).
תרגם אוריאל הלפרין. תל אביב, מצפה, (דפוס אחדות), תרצ"א. 167 ע. 14: 21.

43. דורביץ, חיים. תוספות חיים בשם וויכוח זה שלום; לקוטי
מאמרים מספרי הרב אברהם יצחק הכהן קוק, ומבריו למדנו שיטתו בי"א
עיקרי היהדות ... המלקט חיים הכהן הורוויץ. ירושלים, דפוס רוהלר, תרפ"ו.
[3] 2—8 דף. 16: 24.

מאמריו של הרב קוק מספריו הנדפסים ודברי הרב זינפלד [!] וביד דיוני הסתנגדים
לכל ספריו הנ"ל. (סחור ההקדמה).

44. הירשנזון, חיים. ספר ברורי הסדות; טבאר ... כללי ופרטי
ותנאי הסדות אשר התורה נדרשת בהן ... עם ברוצי הסדות, הערות בשולי הגליון
לכלי צאת מענין לענין, עם מצוי הסדות קצורי המסקנות וההחלטות בכללי
ופרטי ותנאי הסדות ... מכני חיים הירשנזון. חלק א—ד. 4 חלקים ב"ד
כרכים. ירושלים, דפוס העברי, תרפ"ט—תרצ"א. 4 דף, [3]—302 ע, 1 דף, 18 ע,
פורטרט; 5 דף, [3]—224, 314, [3] ע. 17: 24.

כרך א' כולל גם מאמרים על המחבר וטבאר באנגלית. שער נוסף באנגלית:
Berure ha-middoth ... by Chaim Hirschensohn; printed as a jubilee
volume by the Jewish congregations of Hoboken ...

התכן: חלק א': ברייתא דרבי ישמעאל בכלל. ק"ו וחומר. חלק ב': גזרה שוה. — היקש. — למד מלמד. — בנין אב. חלק ג': כללי ופרטי פרטי וכללי כלל ופרט וכלל ופרט. כלל הצריך לפרט ופרט הצריך לכלל. דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לפרט. דבר שהיה בכלל ויצא לפרט מן הכלל ויצא לפרט. חלק ד': דבר הלא מדענינו, ומסופו, ובהסתירה, הכחשה וההכרעה. חלק ג' וד' בפניציה נמשכת.

45. הסתדרות "החלוק" העולמית. החלוק הלאומי עמלני. משלחת חו"ל. החלוק ברוסיה. לתולדות החלוק הבחתי לגלי (הלאומי עמלני). הוצאת משלחת חו"ל של החלוק הבחתי לגלי ברוסיה. (הספר הוכן לדפוס על ידי ... בונימין נסמט ומוריס שטרקמן). תל אביב, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ב. 243 ע, בכללם 20 לוחות-תמונות, טבלאות, דיאגרמות. 14 : 22.

הספר שייך לא רק לתולדות הציונות אלא גם לתולדות הפרודוקטיביזציה של יהודי רוסיה. — משונה היה גורלו של רעיון זה. במשך כמה עשרות בשנים היתה הממשלה הרוסית מסיפה לרעיון זה וגם חקיה בנוגע ליהודים, שחקקה אז, נתנו פרסים בצורות שונות בעד פרודוקטיביזציה, והיהודים ברכם הגדול. חוק מקבוצות קטנות של משכילים, התנגדו לזה (העברת היהודים לחקלאות בימי אלכסנדר I וניקולאי I, גוסקין, ריב"ל ועוד). בסוף המאה ה XIX והתחלת ה XX השתנתה התמונה. היהודים נעשו תומכי הרעיון והממשלה לא רק לא עזרה אלא גם הפריעה (התגבלות המרובות בחקלאות, בהשכלה). אחרי המהפכה הרוסית הגדולה שהביאה לעזוועים נוראים בכלכלה היהודית, נשארה הפרודוקטיביזציה מעין עוגן ההצלה היחידי, ושני "הצדדים": גם היהדות הרוסית גם הממשלה היו מוכרחים להאחז ב"עוגן" זה, ולכאורה היתה צריכה להתחיל עבודה משותפת של הממשלה והעבור העברי בכון זה. והנה טעמים הנמצאים בשטח אחר גרמו, שתנועת פרודוקטיביזציה גדולה כל כך כמו תנועת "החלוק", שהתגלו בה התלהבות ומסירות נפש מרובה מצד בושאיה, לא רק שלא קבלה את העזרה המתאימה מצד הממשלה, אלא נתקלה בהפרעה שטחית ובשנאה מצדה, שהתבטאו בצורות שונות (על זה מסופר בפרק מיוחד "הרדיפות והעליה" ע' 167—190, ובכמה מקומות בפרקים אחרים). וזה השפיע לא רק על פעולת ההסתדרות, אלא גם על סדור הספר. "במשך השנים—מבארים המחברים בהקדמתם—אבדו מחמת רדיפות של הג. ס. או. (היינו ההנהלה הפוליטית העליונה של המדינה, שנקראה תחלה "קא" תעודות חשובות של המרכז והסניפים—לא ארכיון אחד נפל בידה. היתה צפויה סכנה, שיטושטשו וילכו לטמיון פרטי הדברים ... המשלחת נתנה על כן על דעתה לרכז ולהציל חומר על התנועה הזאת מפי יוצאי "החלוק", שעלו לארץ [רשימת ממציאי החומר מכילה 36 שמות] גוסף על החומר ממקורות ראשונים". מפני סבות מובנות לא נזכרו כמעט שמות חוץ מ 4 ניקרולוגים על עסקני התנועה, שמתו בגולה או בשעת הנסיון לעבור את הגבול. ומפני זה גם ידברי ההתאבקות והמעשה של "החלוק" הבחתי ליגלי בימינו אלה אינם ניתנים לפירוט" (ע' 46) —

מפני כמה סבות, המותנות בעיקר בתנאיה המיוחדים של העבודה ברוסיה, בא בשנת 1923 פילוג בתנועת "החלוק" (פרטי הדברים מוטברים יפה בהקדמה ע' 26—32) ומני אז פעלו שתי הסדרות: "החלוק" מעמדי-ליגלי (אמנם ליגלי יותר להלכה מאשר למעשה) ו"החלוק" בלתי-ליגלי, עמלני-לאומי, שעליו מסופר בספר שלפנינו. למרות התנאים האימים עלה בידם להקים תנועה גדולה בערך. ב 1924 היו 3000 חברים "בהחלוק" זה, ובפברואר 1926

הגיע מספרם ל-9000. היו אז 9 משקים להבשרה חקלאית ובתי מלאכה רבים מפוזרים בקצו רוסיה (קרים, פודול, רוסיה הלבנה, ערי הבירה ועוד). לארץ עלו 1034 חברי "החלוץ", 94% מהם בגיל עד 30 שנה, 62% חקלאים ופועלים פשוטים. חלקו החשוב ביותר של הספר הוא הפרק: "מפעלי ההכשרה" (ע' 47—166). אמנם לא כל המפעלים תוארו באותו הפרק. יפה ומפורט התאור של המשק המרכזי "משמר" בקרים, משק גדול בן 12000 דונם אדמה, שהכיל בתי מלאכה שונים והעסיק כ-130 אנשים ובכמה בחינות שמש גם דוגמא חקלאית למשקים שבסביבה ואפילו של בלתי-יהודים. הוא גם האריך ימים יותר מכלם (1924—1929). — מענין מאד תאור גדוד העבודה בברצבוב, פלך סמולנסק (משנת 1923 היה נקרא ע"ש י. ת. ברנר).

קלוש ובלתי שלם התאור של המשק "קדימה" בשדות ההשקאה שפי"א אודיסה. רשימת המשקים בדורים רוסיה אינה שלמה לגמרי. אמנם בתנאי העבודה וסדור הספר, השלמות היא אולי גם בלתי-אפשרית. — יפה נהגו המחברים, שהשתדלו לספר בשפת העובדות והמספרים, ומסרו לנו ע"י זה חומר עשיר ומענין. במהלכן הכללי דומות תולדותיהם של קבוצות ומשקים שונים. כמעט כלם נסגרו ע"י הממשלה ועל כלם עברו רדיפות בצורות שונות: מאסרים (במשק "משמר" נאסרו יותר משליש החברים), שלילת אשראי, מסים כבדים והורסים; על תלונה אחת בנידון זה באה תשובה ממוסד ממשלתי "אין דבר, ישלחו לכם מארץ ישראל. גם הפרוכלמות השונות שעמדו אז על הפרק בקבוצות אלה (התפתחות המשק ובחירת החברים הטובים ביותר בשביל עליה לא", שמירה מפני המזיקין השונים ועוד) מצאו בסוין בפרק זה וגם בפרק: ועידות, מועצות, תעודות (ע' 221—236). הפרק "שרטוטים וזכרונות" (ע' 191—220) מוסיף הרבה, ע"י תאור אפיזודות מההיזיון החלוצי, לתמונה הכללית של התנועה. בהתחלת הספר בא מעין מבוא "לתולדות החלוץ ברוסיה" (ע' 9—46), המכיל סקירה כללית אבל תמציתית ע"ד מקדמי התנועה הזו. על תנועת הביל"ויים נאמר "שלא הצליחה למשוך אחריה את המוני הנעור היהודי... מפעל הבילויים נשאר בבחינת אפיזודה היסטורית" (ע' 10). — הם מעריכים יותר את העליה השנייה; "במקום עשרות אחדות שעלו בימי הבילויים באו מאות צעירים מכל קצוי רוסיה וכו'..." (ע' 11). — לדעתי יש כאן מעין דיספרופורציה בהערכת שתי "העליות". גם מהצד המספרי הנה העליה הראשונה נתנה יותר עולים מאשר השנייה. לפי רופין (Die Juden d. Gegenwart 2. Auflage. p. 283) עלו לארץ בשנות 1881—1900: 22.500 יהודים. יש להוסיף עוד את העולים של 1901—1904. לפי נברצקי (Das neue jüdische Palästina Berlin 1919. p. 189) עלו לא"י בשנות 1905—1912: 18.111 יהודים. המספרים הם רק של עולי רוסיה, אבל אין מספר החוזרים. את המספר הכללי של העולים בשנות 1881—1914 מעריכים ל-45.000 איש. — אבל מלבד זה לא הובא בחשבון ערכה ותפקידה של "הראשונות". נכון יותר יהיה איפוא, לחשוב את העליה הראשונה למפנה היסטורי מאשר לאפיזודה היסטורית. בע' 38: נזכרו "חלוקי דעות בעיקר בשטח הפעולה הפוליטית ברחוב הסובייטי (לדוגמא: בשאלת האוטו, הראשון למא") כדאי היה לפרש את תוכן חלוקי הדעות האלה. — בע' 36: "המאסרים ברחבי אוקראינה כלה באור ל-3 בספטמבר" צ"ל באור ל-2 בספטמבר, כנראה יש כאן שבוש הדפוס.

המחברים גומרים את הפרק על העליה הבלתי-ליגלית בהערה זו: "תוך מאסרים ואסונות, ענויי רעב וקור ומוראי מות טרצה לה העליה הבלתי-ליגלית את דרכה לארץ. ההליכה העקשנית, הבזה לכל מכשול, לקראת ההשתתפות בבנין א"י—היא המסמלת את דרכי

התנועה ברוסיה ומקימת אותה עד היום". סיכום כזה מתקבל מהעובדות המרובות שניתנו בספר, ושכמה מהם היו בלתי ידועות.

בכללו ישמש הספר חומר חשוב לתולדות הציונות ברוסיה ולתולדות הפרודוקטיביזציה שם, וגם המתעניין במצבה הכללי של היהדות הרוסית ימצא שם דרך אגב חומר מעניין.
ב. ש.

46. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. הסתדרות הפקידים.

דין וחשבון לתקופת אוגוסט 1929—נובמבר 1931. לקראת המושב השני של מועצת הסתדרות הפקידים. תל אביב, 1931. [4], [3]—34 דף. 22 : 35.
נדפס בהקדמה מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.

47. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. הסתדרות הפקידים.

סניף ירושלים. דין וחשבון מפעילות ועד ההתאחדות למשך הזמן מינואר 1929—מרץ 1931. ירושלים, 1931. 15 ע. 31:20. הקדמה מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.

48. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. ועדת התרבות.

סמינריון הפועלים בירושלים בשנת תרצ"א. (סקירה, פרטי המורים ומספרים). ירושלים, סמינריון הפועלים בירושלים, (דפוס א. ל. כהנא), תרצ"ב.
16 : 24. את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 500.

49. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. הקבוץ הארצי.

השומר הצעיר. מצע השומר הצעיר; לקראת הבחירות לועידה החקלאית הרביעית. (חיפה, דפוס אמנות), תרצ"א. [11], 15 ע. 24:16. האחראי: ריכרד וינברג.

50. זפרסקי, א[ברהם]. הקואופרציה; התנועה, עקרונות והישגיה.

תל אביב, חברה, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ב. [11], 191 ע. 13 : 19.
"יצא לאור על-פי הצעת החברה הכלכלית לארץ ישראל". — מספר זה הוא נסיון ראשון להוצאת הרצאה כללית על ענפי הפעולה הקואופרטיבית לסוגיה השונים, בהתאם למצבם בימינו בארצות אירופה, שבהן חגיעה התנועה לשיאה. בהוצאת הדברים עמד לפני תמיד צרכי הקואופרציה הארצישראלית ושמתו לבי ביחוד לדרכי הפעולה הקואופרטיבית בהקלאות ובמלאכה, בכנין בתים ובאשראי — שאלות התופסות מקום חשוב במציאותנו הא"י. הספר נועד לא רק לעסקני הקואופרציה, כי אם — בשורה הראשונה — לקהל הרחב." (מתוך ההקדמה). — ראשי הפרקים: מבוא. — הקואופרציה הצרכנית. — הק. החקלאית. — הק. היצרנית. — הק. האשראית. — הק. הקבלנית. — הק. בכנית בתים. — הק. לבטוח. — ארגונה של הקואופרציה. — החקוק הקואופרטיבי. — סיום.

51. זוטא, ח[יים] א[ריה] [Haim Arie Zuta]. דבריו ימי עסנו.

חלק שני. תל אביב, אמנות, (דפוס אמנות ארץ ישראל), תרצ"ב. 4 דף, 112 ע. 14 : 20.
הלכין: חלק שני: מאחרי מרד בריכוכבא עד גרוש היהודים מספרד. ספר ראשון: מאחרי מרד בריכוכבא עד מסעי הצלב באירופה. מאשר ע"י מחלקת החנוך של הסוכנות היהודית לארץ ישראל. — חלק א' ראה ק. ס. שנה ח' ע' 15.

52. חברת הכפר העברי. ירושלים. דין וחשבון לשנות תרפ"ח, ז' טבת—תר"ץ, כ"ט אלול. ירושלים, דפוס חספר, (תרצ"א). 23 ע. 17 : 24.
53. חברת מאה שערים. ירושלים. דין וחשבון סעשי וכספי מנ"א תרפ"ט—חשון תרצ"ב. ירושלים, (דפוס ארץ ישראל), תרצ"ב. 14, [2] ע. 17 : 24.
54. יודיץ, יעקב יוסף בן חיים. ספר הפתגמים; שלשה ספרים בו נפתחים: פתגמי המלך שלמה ומוסרו עם, "אמת לעקב" באורים חדשים ... לספרי משלי וקהלת, פתגמי יהושע בן סירא ומוסרו, בצירוף פתגמי הספר, "חכמת שלמה", ערוכים ע"פ האיב מאת יעקב יוסף בן חיים קדיץ. (תוצאה שניה). ירושלים, (דפוס ציון), תרצ"א. [4] דף, [5]—[44], [31], 6—37, [31] ע. 13 : 20.
לפתגמי יהושע בן סירא ומוסרו שער ופנינציה מיוחדים.
מהדורה א' ראה ק. ס. שנה ו' ע' 20.
55. (יזדי), אברהם מאיר בן רפאל. ספר לקומי שושנים על חמשה חומשי תורה ועל חגים וחמנים ... דרושים ... ספי סופרים וספרים ... ירושלים, דפוס פנחס ענן, תרצ"א. [2] דף, 175, [1] ע. 17 : 24.
56. יפו. לשכת המסחר יפו והמחוז. ביולטין שנתי 1929-1930. (יפו, דפוס מ. שהם, [1930?], 64, 72 ע. 16 : 24.)
עם מחלקת אנגלית ושער אנגלי מיוחד: Chamber of Commerce, Jaffa
אח הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 16. ... Annual bulletin 1929-1930 & district.
57. ירושלים. בית המדרש למורים העברי. בית המדרש למורים העברי בירושלים. הוצאת אנרת הבנין לבית המדרש למורים העברי בירושלים. ירושלים, תר"ץ. 7, 8 ע. 18 : 25.
הפכסם גם בגרמנית (8 ע' בסוף) עם שער נוסף: Jerusalem, Das Hebräische
ראה גם ק. ס. שנה ו' ע' 162. ... Lehrerseminar zu Jerusalem
58. ירושלים. מושב זקנים וזקנות המאחד. בית ה' פרוי; בית מנוחה לזקנים תלמידיו חכמים כמושב זקנים המאוחד בירושלים על שם הנדיבים משה וסימא הלפרין. חוברת זכרון לחנוכת הבית ביום ז' חשון תרצ"ב. יצאה לאור ע"י הנהלת מושב זקנים המאוחד בירושלים. ירושלים, דפוס מרכז, תרצ"ב. 14, [2] ע. פורטרטים, ציורים. 12 : 15.
עם שער נוסף באנגלית. — מכיל תולדות חייהם של משה וסימא הלפרין.
59. ירושלים. ספרית ירושלים מוסד לשכת א. ה. בני ברית. ספרית ירושלים, מוסד לשכת א. ה. בני ברית. דין וחשבון ספעולותיה במשך השנה הראשונה לקיומה (כאי 1930—אפריל 1931). ירושלים, דפוס ארץ ישראל, תרצ"א. 15, [1] ע. 14 : 21.

שער נוסף באנגלית ובגרמנית: Report on the activities of the Jerusalem library (Institute of the independent order Bnai Brith) during the first year of its establishment (May 1930—April 1931).— Erster Jahresbericht (Mai 1930—April 1931) der Jerusalem Library des U. O. Bnai Brith, Jerusalem, 1931.
רשימת ועד הפקידים של לשכת א.ח.ב.ב. ירושלים וועדת הספריה גם באנגלית.

60. הכהן מרדכי בן הלל [Mordchai Hacohen]. אתחלתא, מאת מרדכי בן הלל הכהן. ספר א. כרך ו. ירושלים, דפוס הספר, תרצ"א. 3 דף, 218 ע. 15 : 23. = הכתבים של מרדכי בן הלל הכהן, יא.

זכרונות מתקופת התחלת השלטון הבריטי בא"י (מכבוש ירושלים בתרע"ח עד הפרעות בירושלים בתר"פ). על תקופת זו פרסם המחבר זכרונות בהשלח כ' מ"א בשם. ארץ ישראל תחת שלטון הצבא הבריטי (כ"ה המשכים). ושני הזכרונות האלו כאלו משלימים זה את זה. בספר שלפנינו מספר המחבר מעט על חיי יום ויום ועל החיים הכלכליים. הוא מתאר את ארגון המוסדות, דן על הפרובלמות העיקריות, שעמדו אז על הפרק, ואחדות מהן לא מצאו את פתרונן עד עכשיו. הוא מספר בפרוטרוט ע"ד האוניברסיטה בפקד מיוחד, אכן הפנה לאוניברסיטה ובפרקים אחרים. אין הוא שוכח גם את הישוב הישן (הפרק הישבות בירושלים). בפרקים הבאים (ע' 140—165) ניתנת כרקטריסטקה של כמה עסקנים ציונים חשובים, וגם ביוגרפיות קצרות של אוסישקין, פרופ' קלוזנר, ל. יפה, י. רוזוב. בספר חומר מענין לתולדות הישוב ולתולדות הציונות.

61. לוח קואופרטיבי שמושי לשנת תרצ"ב 1931-1932. שנה שניה. הוצאת "המרכז", מוסד מרכזי של האגודות ההדדיות לאשראי ולחסכון בארץ ישראל. תל אביב, המרכז, (דפוס שושני), [תרצ"ב]. 213, IV ע. 9 : 14. המסדר והעורך: יל"ג כהנוביץ.

62. ליפשיץ, ז[למן]. ארץ-ישראל, מישור חוף הים אזור השרון ... נעתק ונדפס ע"י מדידות פלשתינה (א"י), הוקטן ... מחמפות המופי-קדמטריות ... והושלם ע"י ז. ליפשיץ, מהנדס ומורה מוסמך בחברת הכשרת הישוב בארץ-ישראל ... יפו, 1930, 1 דף. 56 : 106. מפה. עברית ואנגלית. קנה-מדה: 1:40.000.
Z. Lifshitz: Palestine coastal plain zone of Sharon.

63. לנער; ספרות ארץ ישראל של הקרן הקימת לישראל. תל אביב, אמנות, (דפוס אמנות ארץ ישראל), תרצ"א. 13 : 19.
חוברת ל"ו: סילמן, ק[דיש] י[הודה]: חיפה; לתולדותיה וישובה. 79, [1] ע. 10 חסונות, מפה. בראש הספר מבוא גיאוגרפי מאת א. י. ב. [אברהם יעקב ברור]. את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 426. בקרת על 25 החוברות הראשונות של סריה זו מאת ד"ר א. י. ברור ראה ק. ס. שנה ז' ע' 17-18.

64. מבש"ן, מנחם [Mendel Mibashan]. כתבי מנחם מבש"ן. כרך ב': דברי חזון ואגדה, משלים, ציורים, ספורים ופיליטונים. ירושלים, הוצאת דפוס ארץ ישראל, תרצ"ב. 432 ע. 14 : 23. את הקודם ראה ק.ס. שנה ג' ע' 195.
- לב הדברים שנכללו בכרך זה נדפסו תחלה בעתונים ובמאספים שונים בא"י משנת תרע"ו עד היום הזה. קצתם נדפסו כאן בפעם הראשונה. הספר כולל שמונים אגדות, משלים וספורים 40 פיליטונים שונים.
65. מנלות לבתי הספר. יצאו לאור על פי הצעת מחלקת החנוך של הסוכנות היהודית לארץ ישראל. תל אביב, אמנות, (דפוס אמנות ארץ ישראל), תרצ"ב. 12 : 18.
- 161: בן צבי, א. ל.: בת המלך והגבן. 11, [1] ע.
- 167: קריפיץ: מעשה בבן סוחר. 15 ע, ציורים.
- 171: הסעדה הנפלאה; על פי אגדה עממית—כוכבים נופלים (מתוך עשר שיחות). 15 ע, ציורים.
- 173: אָנוף: שתי צפרדעים. 11 ע, ציורים.
- 174: אגדות ומשלים, א. 11, [1] ע. — ראה גם ק.ס. שנה ח' ע' 307.
66. מולדתנו; ספרות ארץ ישראל לילדים ... יצא בהסכמת מחלקת החנוך של הסוכנות היהודית לארץ ישראל. תל אביב, הקרן הקיימת לישראל והוצאת אמנות, (דפוס אמנות ארץ ישראל), (1931), 12 : 17.
- 1: נחלת ראובן. ספר לילדים על פי ש. בן ציון מאת א. פ. 29, [1] ע, ציורים.
- את הקודם ראה ק.ס. שנה ח' ע' 426.
67. מחזור. ... ראש השנה ויום הכפורים ... דר אין כתאב תרגומה ש'דח אמת קדרי אז פיוטים האי כה מתעלק בראש השנה ויום הכפורים אמת בלפ'ט' פיארסי ... והסתורגטן ... טרכי אקאלר בן הי"ם כה"ר רפאל ... ירושלים, דפוס אביב, תרפ"ט. [1] דף, 238, [3] ע. 15 : 22.
68. המחצר הצעיר ויליה הולט. ספור. (תרגום מאנגלית). חיפה, דפוס ביה"ס לכתבי הקדש הר חכרסל, תרצ"א. [3]—10 ע. 13 : 10. (ספר מספר טיו.)
- מהמעטפת... שער נוסף באנגלית על המעטפת: Willie Holt: the bugler boy ... מספרי המסיון הנוצרי.
69. טימון, יעקב [זאב Jacob Zeev Maimon]. אלף קצורי סלים לסטינוגרפיה עברית (לפי שיטת הסטינוגרפיה הבין לאומית של פליכס פון קונובסקי). ערך על יסוד הנסיון יעקב טימון. ירושלים-ברלין, (הוצאת המחבר), תרצ"ב. 20 ע. 12 : 17. מהמעטפת.
- המכסם הסטינוגרפי ... נדפס בפודסמס (!) השער הוכן בדפוס ליפשיץ בירושלים.
- המכסם של החוברת הוא כלו בכתב סטינוגרפי מלא וקצוריהן בצדן. החוברת מיועדת לתלמידים משתלמים. חוברת בשביל מתחילים סאותו המחבר ראה ק.ס. שנה ז' ע' 437.

70. מלניק, הרצל. משירי בית"ר. ירושלים, הסתדרות בית"ר, (רפום הספר), תרצ"א. 7, [11] ע, פורטרט. 12 : 17. 3 שירים.
71. מלך. א. הצעה להבראת הסצב באחוזה סיר הרברט סמואל, אגודה הדתית בע"מ חיפה. עובד ע"י א. מלך. חיפה, רפום חיפה, 1931. 7, [11] ע. 14 : 22.
72. מנקין, פתחיה [P. Menkin]. כרם פתחיה ... מאת ... פתחיה כ"ר אריה ליב מענקין ... כרם א': כולל עשרים וחמשה גפנים, טעונים ... באורי מאמרי חז"ל ע"פ שיטת ותכונת אוסריות, דרכי חייהם ותקופת זמנם. ובסופו גליון הלכות הכרם, וקונטרס ברכת חתנים. ירושלים, (רפום ציון), תרצ"א. 91 דף, 260 ע, [151] דף. 19 : 27.
73. מרזקובסקי, ד[מיטרי] [Dmitrii Sergeevich Merezhkovskii]. יראו צדו נא ויגצ'י. וספורו תרגם יוסקו ליכטנבוים. כך א. תל אביב, מצפה, (רפום אחדות), תרצ"א. 205 ע. 14 : 20.
- והו ספור שני מחוך טרילוגיה של קפפר זה; הספור הראשון בשם יוליוס הכופר בתרגום ועקב רבינוביץ ראה ק. ס. שנה ח' ע' 196.
74. משניות. מסכת מעשרות; משנה ערוכה לתלמידים ומפרשת על ידי חו"ס נחמון ביאליק. תל אביב, דביר, (רפום אחדות), תרצ"א. [11] דף, 15 ע. 12 : 17.
- את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 156.
75. נבון, יצחק אליה. ינזן; (שירים) ... ירושלים, רפום ארץ ישראל, תרצ"ב. 19, 160 ע, פורטרט. 14 : 22.
- עם הקדמה מאת ס[שה] ד[נד] גאון. — בסוף הספר מאמר: חלק היהודים במסירת המורחית. — הלכן: מפעלות אלהים; מחוות החיים; שקרי הזמן; תחית וגאולה; אהבה ורעות; תהלה וכבוד; מוסר ותוכחה; משל ומליצה; עוללות; אלון בכות.
76. נורמן, יצחק [Isaak Norman]. חליל הלאים; מסה על הספר "זוגות" מאת א. שטוינמן. תל אביב, "אררט", (רפום וירוסלכסקי ומוסס), תרצ"א. 88 ע. 17 : 24. את הספר "זוגות" ראה ק. ס. שנה ח' ע' 211 ו-513.
77. נפתלי. חברה בע"מ, חיפה. צמנט מחותך. ותל אביב, (רפום אסנות), 1930. 8, 7 ע, דיאגרמה, לוחות. 15 : 23. הסכסם בעברית ובאנגלית.
- עם שער נוסף באנגלית: The "Naphtali" co., Haifa, Aluminous cement ...
78. סטופניקר, ברוך. ענויי היהודים ברוסיה הסובייטית. תל אביב, "שחרור", (רפום אחדות), תרצ"ב. 110, [2] ע. 13 : 19.
- מחוך דברי העתונות הארצישראלית והיהודית-האסרוקאית ומחוך מכתבים פרטיים ברוסיה וקצת מקורות אחרים נותן המחבר סקירה קצרה אבל מקיפה ומועזת של ענויי היהודים ברוסיה הסובייטית. הוא מתאר את רדיפות הדת שהיהודים החרדים סובלים מחן ממש כמו האנוסים בספרד בימי האינקביויציה, ומראה את מצבם הכלכלי הנורא של

היהודים (שהוא גרוע הרבה יותר ממצב שכניהם הגויים) ואת הכשלון הגמור של התישבות היהודים בגירוביג'אן ובקרים. מחרבן משקי. החלוקי ע"י הממשלה הסובייטית עובר הסחבר לרדיפות הציונות בכלל, ומדבר בסוף על ההתבוללות השוררת בהכרח בדור הצעיר ועל האנטישמיות הנפוצה בכל מעמדי העם הרוסי. — יחדות בת שלושה סליונים הופקרה לכליה.

79. סליחות. סדר סליחות ... לימי הרחמים וימים נוראים עם התרגום בלשון פרס ... מאת ... מרדכי בן רפאל אקאלר ... ירושלם, דפוס אביב, תרפ"ז. [11] דף, 110 ק. 15 : 22.

80. עפר ; ספרי מקרא לילדים. תל אביב, דביר, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"א. 12 : 17.

לס: בן ציון, ש. [מסידונים של אלטר שמחה בן ציון גוטמן]: נפלאות מקן הנשרים. 17 ע. את הקודמים ראה קס. שנה ז' ע' 20.

81. עפר ; ספרי מקרא לילדים. תל אביב, דביר, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"א. 12 : 17.

67: רבניצקי, [הושע] ח[נא]: גשמי ברכה; (מאגדות ארץ ישראל, ד). 7 ע.
68: דושמן, [ישראל]: כתמי הדיו. 12 ע. את הקודמים ראה קס. שנה ח' ע' 156.

82. פלישק, יהודה. ספר אחות יהודה; כולל דרשות וחדושים מאת יהודה פלישק ... ירושלם, דפוס ארץ ישראל, תרצ"א. 111, [11] ק. 15 : 23.

83. פינקרפלד, חנה [Anna Krampner-Pinkerfeld]. שירים לילדים, מאת אנדה וקרמפנר [פינקרפלד איב. תל אביב, דביר, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"א. 8 ; 8 ק. 14 : 21. מצויר.

84. פרוש, מנחם מנדל. לשאלת התחדשות בית ועד לחכמים, מרכז רוחני לבני תורה שיסדו בחדש סיון ... תרס"ז. ירושלים, אורים, (דפוס יחיאל ורקר), תרצ"א. [31]—10 ק. 12 : 17. מהמעטפת.

85. פריד, אליעזר מ. שפת לב Sfat-lev; שפת לב בין לאומית להבעה ותאור ... The international heart language to expression and description ... ירושלם, דפוס יהודה וירושלים, 1931. [4] ק. 17 : 24. מהמעטפת.
בעלון זה מדפיס המחבר שני לוחות של סימנים גרפיים שונים הצריכים, לדעתו, לירוש את מקום הלשון הרגילה בהבעת רגשות ומושגים שונים.

86. פֶּרְנֶקֶל, אברהם [Adolf Fraenkel]. אמונות ודעות לאור מדעי הטבע מאת אברהם הלוי פרנקל ... ירושלים, (דפוס הספר), תרצ"א. 15 ק. 12 : 16. הוצאת מיוחדת של ההדרי.

87. קליין, אברהם [A. Klein]. בארות אברהם. חוברת כ. שאלות ותשובות לאבה"ע ולחז"ס וענינים שונים אשר הניח אחריו ברכה ר' אברהם צבי

קליין ... יו"ל עם קצת הערות ותוספות ע"בנו שמואל קלירן. ירושלים, דפוס ארץ ישראל, תרצ"ב. IV, 50, [1] ע. 16 : 25. חוברת א' ראה ק.ס. שנה ח' ע' 336.

88. קפת הספר. תל אביב, (דפוס שהם ביפו), תרצ"ב. 12 : 18.

קס"א: גדיים י"ג: ברש, אשר: מעשה באלף בית. 15 ע.
את הקודם ראה ק.ס. שנה ו' ע' 316.

89. רבינוביץ, מנשה [Menashe Rabinovitz]. שירים לשבת ולמועד; (מעובדים בידי מנשה רבינוביץ למקהלות בבתי הספר בשתי קולות. אחרים בליווי פסנתר). ירושלים, קובלסקי, (דפוס אריאל בת"א), (1930). 31, [1] ע. 21 : 28.
הלחן: שירי שבת: החמה מראש האילנות נסתלקה, ברכוני לשלום, יום זה מכובד, ברוך אליהו, יום שבת. — שירי מועד: סוכה, חנוכה, ט"ו בשבט, פורים, ל"ג בעומר, ואמרתם כה לחי, שבועות. — הערות.

90. רדלר-פלדמן, יהושע [Jehoschuah Radler—Feldmann].
הקונגרס העולמי למען השבת, מאת ר' בנימין [יהושע רדלר-פלדמן].
ירושלים—ברלין, (דפוס הספר בירושלים), תרצ"א. 31, [1] ע. 14 : 19.
== שורת כתבים של ההסתדרות העולמית, שומרי שבת, מספר 3.

91. רוסו, ז'ן ז'ק [Jean Jacques Rousseau]. ע"ה האמנה החברתית,
או יסודות המשפט המדיני מאת ז'ן ז'ק רוסו, תרגם מצרפתית יוסף אור
בעריכת תנאים יתוהדה רות. ירושלים, חברה להוצאת ספרים על יד האוניברסיטה
העברית, תרצ"ב. [1] דף, VIII, 271 ע, [1] דף. 13 : 19.
== ספרי מופת פילוסופיים, ג.

שער נוסף באנגלית: Jean Jacques Rousseau: Du contrat social ou principes du droit politique. Transl. into Hebrew by Joseph Ur, edited by Leon Roth.
ספר זה הוא שלישי בסריה של תרגומי ספרי-מופת פילוסופיים שנדפסו תחילה
בהקדשה לצורך שמוש התלמידים באוניברסיטה העברית, ועתה הם נדפסים בצורה אחת.
קטנה ונאה, בעריכת ח. י. רות, פרופסור לפילוסופיה באוניברסיטה. בראש כל ספר בא
מבוא על הפילוסוף וכתביו מאת העורך. — את הקודמים שבסריה זו ראה ק.ס. שנה ח'
ע' 13 מספר 34 וע' 306 מספר 1218.

92. ריגא, מ. ח'מיה; קורס שיטתי לבתי ספר תיכוניים. חוברת א.
תל אביב, הוצאת המחבר, (דפוס גוטנברג), תרצ"ב. 88 ע. 15 : 23.

93. שותפות הירקן. אל הצרכן. (ת"א, דפוס הפועל הצעיר)
[תרצ"א]. 18, [2] ע. 15 : 23.

החכין: ב. כסין: תפקידנו. — מ. כהן: כרית האשה הצרכנית עם העובד החקלאי. —
א. ל. יפה: לפעולות "שותפות הירקן" את חנוכה. — ז. גיטין: סדוע. — א. פומרנק:
תלשים. — "שותפות הירקן": אל הצבור תל אביב.

94. שלוש, יוסף אליהו [Joseph E. Chelouche]. פרשת חיי 1870-1930. תל אביב, (דפוס סטרוד ובניו), תרצ"א. 432, 141 ע, פורטרטים. 18 : 13.

95. שפירא, ליפא. מדריך בהזנה לחולים כרוניים, עפי' פרופ' בועז, קלמפר, רוזנפלד, רבקה ואחרים בהתאם לתנאי ארצנו ולנסיגות הפרטי. ירושלים, רפואה פופולרית, (המדפיס ליפשיץ), 1930. 31 דף, [9]—95, [2] ע, טבלאות. 22 : 14.

96. שרי, רחמים בן דוד. ספר שערי דרך החיים ... כולל שירת על ע"ח [=עץ חיים] ועל שה"כ [=שער הכוונות לר' חיים ויטל] וסדור הרש"ש ועל הקדמת רחובות חנהר [לשלוש מורחי שרעבי], וגם סמורים ומגולות ומעמים ומשלים וענינים רבים ... סלקמים מהזוהר ... ומשמונה שערים של רבינו ... האר"י ומשאר ספרים ... ירושלים, דפוס ח. צוקרמן, תרצ"א. [2] דף, 99, [11] ע. 24 : 17.

— זה החלק [ר"ל: חבור] שלישי אשר חברתי.

97. תנובה. חברה חקלאית שתופית לתוצרת משקי העובדים העברים. דין וחשבון לתקופת 1 יולי 1929—30 ספטמבר 1930 (שנת החשבון הראשונה). תל אביב, (דפוס אחדות), 1931. 17, [11] ע. 28 : 22.

אח הדו"ח הזה באנגלית ראה להלן מספר 113.

98. תעשיות חימיות ממלכתיות (ליבנט) בע"מ. אמסופוס (זבל חימרי). יפו, דפוס שהם, 1931. 31 ע, צלומים, דיאגרמות. 22 : 16.

מהמעמפת. שער נוסף באנגלית על המעמפת.

99. תעשיות חימיות ממלכתיות (ליבנט) בע"מ. זבול עצי פרי. (סטרי בעל). יפו, (דפוס שהם), 1930. 16 ע, צלומים. 22 : 16.

החכן: זבול גפנים. — זבול שקדים. — זבול חיות.

100. תעשיות חימיות ממלכתיות (ליבנט) בע"מ. זבול עצי פרי. יפו, דפוס שהם, 1931. 21 ע, צלומים. 22 : 16.

החכן: א. זבול עצי הד. — ב. זבול בננים.

101. תעשיות חימיות ממלכתיות (ליבנט) בע"מ. עץ הזבל המלאכותי. יפו, 1931. 22 ע, צלומים, דיאגרמות. 22 : 16.

102. אלפס, בן ציון [Benzion Alfes]. לשמוע בלמודים; לספר לבנינו וכנותינו תהלת ה' ועוזו ונפלאותיו אשר עשה לאבותינו ... ירושלים, דפוס א. 5. כהנא, תרצ"א. 95, [11] ע, פורטרט. 20 : 16.

מעשה אלפס. — המכסס ביודית.

103. דברי חיים ... מיטלען צום סקנשליכען לעבען, ידיעות נייטיגע וואס קען שטארקן די הארץ ... די קינדער ... אויף האדעווען מיט ... זויבערקייט ...

נאר ... די ריצעפטען וואס דא איז געשריבען גיט פארגעסען ... ממני הסחבר
א. ע. (ירושלם), דפוס שיש, (תרצ"א? 8 ע. 12 : 17. מהמעפפת. דברי-מוסר.

104. דויטש, יוהן. צווייטערליי אידען. איבערזעצט פון דייטש. חיפה,
דפוס ביה"ס לכתבי הקדש הר הכרמל, תרצ"ב. [3]—9 ע. 10 : 15.
בוך נומער 19. — מהמעפפת. — על המעפפת שער נוסף באנגלית : John Deutsch.
Two kinds of Jews. מספרי המסיון הנוצרי.

105. יבין; חברה שתופית לקבלנות חקלאית, בערבון מוגבל. ואדי
חוארה; פלאן פאר קאלאניזאציע פון פאלקס עלעמענטען אויף דעם באדען פון ואדי
חוארה. תל אביב, „רכין“. לאנדווירטשאפטליכע קאאפעראטיווע אונטערנעמונגס-
געזעלשאפט אין ארץ ישראל, (תרצ"ב). 22 ע. מפות. 15 : 22.

106. ירושלם. בית היתומות הכללי. ספר היוכל געווירמעט דעם 25
יעהריגען עקזיסטענץ פון דעם בית היתומות הכללי אין ירושלם, תרס"ב—תרפ"ז.
ארויסגעגעבען פון דער אדמיניסטראציע, רעדאגירט ביי י. מ. מ. [—יוסף מאיר
טרגליות]. ירושלם, דפוס גולדברג, תרפ"ז. [2] דף, 3—28, 3—36 ע. [2] דף,
דיאגרמות, טבלאות, לוחות תמונות, תכניות. 16 : 24. השכסס ביורית ובאנגלית.
שער נוסף באנגלית : Jerusalem. General Israel orphans' home for
girls. Jubilee book ... 1902—1927. Translated into English by J. C. S.
תעודות פון פראמענענצע פערזענליכקייטען בעברית ובאנגלית.

107. קרן קימת לישראל. צום אנדענקען פון ד"ר טהעאדור וואלף הערצף.
ירושלים, הויפט-בוורא פון קרן קימת לישראל, ודפוס "Spoldruk" ורשה, תרפ"ט.
10, [2] ע. 22 : 28. חד יומן, יצא בכי בתמו. — את החוברת בעברית ראה ק. ס.
שנה ז' ע' 512 — ראה גם ק. ס. שנה ה' ע' 190.

108. שטאל, יעקב. א חתונה אין קאטרא. תל אביב, אין צוים, (דפוס
וידעלססקי ומוזס), 1931. [2] דף, 7—58 ע. 11 : 16. שירים.

109. Frank, I. Am Wüstenquell. (Jerusalem, typ. Syr. Waisen-
haus, 1931). 5 p. 1., 224 p. 14 : 20. פואמות.

110. Jerusalem. Saint George's cathedral. A cycle of prayer
for all dioceses of the Anglican communion through the world
used in Saint George's cathedral, Jerusalem. Jerusalem, typ. Beyt-
ul-Makdes press, 1932. [15] p. 12 : 17.

111. Jerusalem girls' college. Jerusalem girls' college magazine,
June 1931. (Jerusalem, typ. Beyt-ul-Makdes press), 1931. 64 p., illus.,
pl., 15 : 22. Annual report of the Old girls' guild. המשך של

112. Palestine. Government. Department of health. Annual report for the year 1930. Jerusalem, Goldberg's press, 1931. I, 111 p., map. 21 : 33. 24. סנה ד' ע' 24. סהמטפת. ראה גם ק. ס. שנה ד' ע' 24.

113. Tenuvah. Annual report of "Central Tenuva" Federation of "Tenuva" agricultural cooperative marketing associations in Eretz-Israel (Palestine) for the year ending September 30, 1930. Tel-Aviv, typ. "Hapoel hazair", 1931. 29, [2] p., 2 tabs. 16 : 24. את הדו"ח בעברית ראה לעיל מספר 97. "Abridged and translated from the Hebrew".

114. جلال الدين شمس احمدی. دليل المسلمين في الرد على فتاوى المفتين بقلم المبشر الاسلامی جلال الدين شمس احمدی. حيفا، مطبعة الجلیل، (١٣٥٠). ٧٦ ص، 16 : 22. חשובه על התקפות כלפי כת האחמדיה מצד ארבעה ספרים בדמשק. סאת מסיונר אחמדי.

115. (رشدي، علي). تقرير للمؤتمر الاسلامی العام المنعقد في المسجد الاقصى المبارك حوله في ليلة الاسراء المباركة سنة ١٣٥٠. مقدم من المبشر الاسلامی بفلسطين. بيت المقدس، مطبعة دار الايتام الاسلامیة الصناعیة، [١٣٥٠]. ٢٤ ص، 17 : 24. רשדי, עלי: תזכור אל הקונגרס האסלאמי (ירושלם 1931) על סכנת המסיון הנוצרי לאסלאם.

116. الكنيسة الانجيلية الاميركانية في القدس. عقائد ونظامات الكنيسة... القدس، مطبعة دار الايتام السوریة، ١٩٣٠. ٨ ص، 12 : 15. עקרי האמונה והחוקה של הכנסייה הפרוטסטנטית האמריקאית בירושלם.

117. المذكرة الزراعية لسنة ١٩٣١ - ١٩٣٢ لفلسطين وشرق الاردن وسوريا ولبنان والعراق. (يافا)، نشرة الصناعات الكيماوية الامبراطورية (للشرق)، [١٩٣١]. ٤٤٤ [١] ص، 12 : 16. פסי שער הסעספה. השער הפנימי: המזכר הארעה ١٩٣٢. מ. שוהם יאפה.

פוח חקלאי לשנת 1932 (וסוף 1931) פסען איי, עבר הירדן, סוריה, חלבנון, עראק. י"ל ע"י חברת התעשיות הכימיות הסמלכיות. סכיל גם חובר ספססער על חקלאות בארצות ה-5.

הספרות העברית ומדע היהדות.

א. ספרות עתית.

118. בארגון; עתון הצופים הבוגרים בפולסיה. פינסק, "השומר הצעיר" בפולניה, תרצ"א. 18 : 22.

הקטגוריה מכתב יד. — תכופות ההופעה לא נזכרה. — חוברת א' יצאה באדר ג' ז'ת; ירחון ... ראה ע' 9.

119. זיו האמנות; עתון הסתדרות הצופים העברים, "השומר הצעיר" בליטא. קובנה, 1931. 23 : 31.

תכופות ההופעה לא נזכרה. — העורך Ch. Alperavicius. — יצא ב-11 בפברואר. — סצור. — רשימות מאת ד. פרוכבניק, ח. רובינה, נ. ביסטרצקי ואחרים.

120. זרמים; שבועון לספרות לעניני החיים, לחנוך ולמדע עברי. יוצא ע"י קבוצת סופרים עברים בוילנה. וילנה, תרצ"ב. 23 : 30.

העורך האחראי: ישראל קלוזנר. — גליון א' יצא בכ"ז בכסלו, המבצע והארץ; ירחון ... ראה ע' 9.

121. עלים; ירחון תנועת תורה ועבודה בגליציה המזרחית. לבוב, ההנהלה הראשית של צעירי החלוצין ובנות מזרחי, תרצ"ב. 15 : 23.

העורך: משה רוזין. — בתמוז יצאה חוברת א' בלי הכתבת "ירחון תנועת תורה ועבודה" ועל השער רשום: "Jednodniowka". על שער חוברת ב' רשום: No. 1 חוברת ב' — על חוברת ג': No. 2(3) חוברת ג'. — העם; עתון-יומר ... ראה ע' 9.

122. השומר הצעיר. פולין. עתון בוגרי ומנהלי פולסיה. פינסק, הסתדרות השומר הצעיר בפולניה, תרצ"א. 23 : 35.

נדפס בהקטגוריה מכתב יד. — תכופות ההופעה לא נזכרה. — חוברת ג' יצאה בשבט.

123. קהלת דוד; מקדש לחר'ת אנדה בדרך פרר'ם על תנ"ך גמרא

ומדרשים. כהשתתפות רכני וחכמי דורנו שליט"א ומרכני וחכמי קדמאי ז"ל. יצא לאור

ע"י העורך: דוד אצאפ. חלק ראשון-שלישי. ווארשא, Dawid Ocap, תרפ"ח-ט. 17 : 24.

תכופות ההופעה לא נזכרה. — חלק ראשון יצא בשבט-אדר; ב"ג-בתרפ"ט.

124. אוגדנער יוגנט שטימע. סיראקיוו, בארוכאוו יונג פוק"צ קלוב,

1930—תר"ץ. 22 : 28. תכופות ההופעה לא נזכרה. גליון א' יצא ביוני-אדר.

נדפס בהקטגוריה מכתב סכונה בצד אחד של הדפים. גם מחלקה באנגלית עם שער

אנגלי בסוף המחלקה: Der Jugnt Shtime ...

125. אוינזער גייסט; ארגאן פאר חזק הדת והאמונה ענטהאלט דרוש, מוסר, ליטערארישע מאטריס, ערצעהלונגען, ביאגראפיעס, זימען און איידעלע מאטעריען פון די חז"ל, תורה ווערטלעך, עפיוואדען, אנעקדאטען, אפאריזמען און געדאנקען. זאמאשטיק, דפוס Piment, הרפ"ח, 23 : 30. עס תמונות.
רבען. — הענדל: ישראל דוב הכהן פירשטמאן. — חוברת א' יצאה בארל.

126. אוינזער געדאנק; סאציאליסטישער זשורנאל. (ארגאן פון דער אויסלענדישער דעלעגאציע פון „בונד" ראטנפארבאנד). (בערלין), 1931. 14 : 22.
הענדל: ר. אבראמאווויש. — תכופות החופעה לא נזכרת. חוברת א' יצאה במרץ, ב'ג' — בספטמבר.

127. השומר הצעיר בלטיביה. סה נשמע; עלון אינפורמציוני ווצא ק"ר
המה"ר של השומר הצעיר בלטיביה. ריגה, 1931. 22 : 34.
תכופות החופעה לא נזכרת. גליון י' יצא ב 15 במאי. — נדפס בהקטורג מכתב סכונה בצד אחד של הדפים. — הסכסם כלו ביורית.

128. שיקאגע; א ליטערארישער חדש זשורנאל. רעדאקטער ארויסגעבער:
מאיר זאלאטארעווי. שיקאגע, 1931. 20 : 27. חוברת 16 יצאה באוקטובר.
עס שער אנגלי: "Chicago"; a literary monthly in Yiddish.

129. Allgemeiner deutscher Rabbiner-Verband. Mitteilungen...
Mannheim, (Handelsdruckerei Katz), 1931. 24 : 31.
Schriftleitung: Max Grünewald. גליון ב' יצא ב 12 במאי.

130. Alma hebrea; revista literaria-cultural; organo oficial
de la "Union juventud judia". Temuco, (Chile), Imp. „San Franci",
1931. 18 : 27. גליון א' יצא ב 9 ביולי.

131. The Current Jewish record; a digest of international
opinion. (New York, Current Jewish record, inc.), 1931. 14 : 19.
Editor: Sidney Wallach, Associated editors: Louis J. Newman, Israel
Schapiro, Harry Schneidemann. ירחון. חוברת ב' יצאה בדעסמבר.

132. Dárkenu; Mizrahi folyóirat, 1. évf. 1—7 szám. Oradea,
1931. 24 : 31. ירחון. הענדל הראשי: משה גולדשטיין. גליון א' יצא בינואר.

133. Hanoar; organ młodzi sjońskiej. Kraków, 1926. 15 : 23.
עס חלק עברי ושער עברי: הענדל; עתונה של אגודת הנער העברי.
הענדל והמיל האחראי: אלברט הוכס. גליון ד' של כרך א' יצא בנובמבר.
ראה גם ק.ס. שנה ו' ע' 170. לא להחליף עם העתון שנרשם בק.ס. שנה ו' ע' 518.

134. The Hillel forum; pub. by the Hillel club of the Uni-
versity of Iowa. Iowa City, 1929. 23 : 31. ירחון. גליון א' יצא ב 6 בנובמבר.

135. **Die jüdische Gemeinde: La Communauté juive;** Zeitschrift für Fragen und Angelegenheiten des jüdischen Lebens. Unter Mitwirkung von Marcus Cohn, Paul Guggenheim, S. D. Steinberg, Julius Wyler u. a. hrsg. von Augusta und Norbert Wiedler. (Zürich-Wollishofen), 1931. 15.: 22.

ירחון? חוברת א' יצאה בינואר... על המעמדה בראש השער כתוב: Probevordruck

136. **Der Philosemit;** ein Weltbild des Judentums in Monatsheften. (Prag, typ. E. Petschau), 1931. 17.: 25.

Ed.: Alexander Sandor. חוברת א' יצאה בדצמבר.

מכילה מאמרים, רשימות וספורים מאת: M. Brod, H. E. Jacob, H. Bergmann, Fr. Langer, L. Winder, J. Delmont, R. Kühne, O. Pick.

137. **البرهان، جريدة أدبية انتقادية أسبوعية.** بغداد، مطبعة

الأدب، ١٩٢٩. 44: 29.

"ההוכחה" שבועון כללי ויהודי. האחראי: שאול חדאד. גליון א' שנה ב' יצא ב-17 באוקטובר.

ב. קבצים ומאספים.

גדוד העבודה על שם יוסף טרוטסקי; קובץ ... ראה ע' 10.

גרנבסקי, פ. צור פרחים לקברו הרוחני של ר' יעקב גולדמן ... ראה ע' 10.

הסתדרות העובדים. הקבוץ המאוחד. קובץ ... ראה ע' 11.

138. לעברי; מאסף. יוצא לאור על ידי המרכז העברי ע"ש ד"ר י. ג.

שמחוני (ע"י תרבות) בלודו, בעריכת חברים. לודו, תרצ"ב. 32 ע. 16: 20.

יצא בכ/ בתשרי. בראש הספר כתוב: "שנה ראשונה. גליון א'."

139. מבפנים; של הסתדרות נוער צופי הלוצי, "השומר הצעיר" בלומא.

קובנה, 1931. 17 דף. 21: 33.

נדפס בהקדמה מכתב מכונה בצד אחד של הדפים. יצא ב-20 במרץ.

140. מלאכי אליעזר. אנרות סופרים; נערכו בצירוף מכונות והערות

על ידי א. ר. מלאכי. ניו יורק, ד"ר שמואל מילר, תרצ"ב. 144 ע. 14: 21.

"המכתבים שנכנסו בקובץ זה ... רובם משפלים בענין ... חבת ציון והתנועה הציונית ... רב בעלי המכתבים הם עורכים או סופרים שהיו קרובים למערכות העתונות העברית, ויש בדבריהם הרבה חומר לתולדות העתונות שלנו ... לבד מכתבו הראשון של סטולנסקיין לווינסקיין ... כל המכתבים נדפסו בפעם הראשונה ... — מתוך הקדמת העורך. — מכתבים מאת סטולנסקיין, ד. גורדון, פרידברג, קנמור, י. ל. קצנלסון, ז. קפלן, שפיר, לייזנבלום, אפ"ם, שער, גרשני.

141. גוד קרן קימת לישראל. ורשה. דער גוד; זאמעל העפט גער
ווידעמט דעם 5 יעריגען יובילעאום פון דער ציוניסטישער יוגענד ארגאניזאציע
גוד קרן קימת לישראל אין ווארשא, תרפ"ה—תר"ץ. איינמאלדיגע אויסגאבע
אונטער דער רעדאקציע פון ... מ. רודקעוויטש, מ. זאנענשין, און מ. גערשטענזאנג.
ווארשע, הגוד, תר"ץ. 16, 8 ק, פורטרטים. 23 : 30.

מהמעטפת— גם מחלקה ושער נוסף בפולנית: Gdud Keren Kayemeth Leisrael
Warszawa. Der Gdud, Jednodniowka.

יצא באייר— משתתפים: יי גרינבוים, י. קסטמן, זונשין ועוד. במאסף בא שיר עברי
מאת י. קסטמן: ליגוד הקרן.

142. ישראל; הוצאה שנתית של ברית, "צעירי סורחי" כיון. שלוניקו,
תרצ"ב. 32 ק, 21 : 28. מצויר.

יצאה בתשרי— רב המאמרים בלדינו ומעוסס בעברית— את הקודמת ראה ק. שנה ח' ע' 438.
143. האומי. האומי; רוקליו ליטורארייו; איריטאדו אלח אוקאזיון
די לה אינוגוראסיון די לה אוניברסיטה איבריאה ... קסאנטי, פרונריסו, 5685.
[6] דף, 71—[8] 1, חסונות. 13 : 20. בקבץ 3 מאמרים בעברית, שיר אחד ביונית
ומאמר אחד צרפתי (של אנדרי ספיר על הציונות)— יצא בערב פסח.

144. פארבאנד פון אידן אנטווינעמער אין לעמלאנדס באפרייאונגס
קריג. דער באפרייער; 1918—1920, אלמאנאך. ריגע, דער פארבאנד, 1931.
[1] 65, 11 ק, פורטרטים. 22 : 29.

מהמעטפת— גם מחלקה ושער מיוחד בלסית: Atbrīvotājs; almanacchs; Zīdu
tautības latvijas atbrīvotāju biedribas izdevums.

מכיל גם רשימת הקצינים והחילים היהודים-הלטיים שנפלו במלחמה.

145. פרייע שריפטן פארן יידישן סאציאליסטישן געדאנק. אונטער
דער רעדאקציע פון יועקב נחמן שטיינבערג. זאמלבוך 11-12. 2 כרכים.
ווארשע, ח. בוזאזא, 1931. [1] 148, 9, 11 ק, 17 : 24.

ראה גם ק. סי שנה ח' ע' 33.

כרך 11: י. נ. שטיינבערג: דערינערוגען און פארפליכטונגען— ח. ראלאנד-האלסט:
דער איבערקער אין גייסטיקן לעבן און די נייע אויפגאבן פון סאציאליזם— א. שטיינבערג:
יידישע וועלט געשיכטע (צו שמעון דובנאווס 70טן געבורטסטאג)— א. גאלאמב: די מיטע
פון יידישן פאלק— א. בערגשטיין: א. ש. ליבערמאן— ליבערמאנס בריוו (I-III)—
א. מענעס: האנדל און סאציאליזם— נ. ראפאלקעס: פאליטעריטאריאליזם אדער פאלעס-
טיניזם— נ. גערבעל: דער צווייטער געזערד צוזאמענפאר ... האיא דע לא טארע: די
פאליטישע לאגע אין פערז— גאסיצן ... פון נייע ביכער ...

כרך 12: י. נ. שטיינבערג: רעפארמעס אדער רעפארמאציע— ח. זשיטלאווסקי:
צווישן צוויי לאגערן— ראלאנד האלסט: דער איבערקער אין גייסטיקן לעבן און די גייסטיקע
אויפגאבן פון סאציאליזם— א. שטיינבערג: פארטיי און געזעלשאפטלעכקייט אין יידישן

לעבן. — א. אייזען: אויף דער שוועל פון א גייער באוועגונג. — ל. א. סאנטשעס: יאזעף קארל מאריאטעגווי. — א. עליאשאו: אויף דעם גרענעץ צווישן צוויי תקופות. — ר. ליכטשטיין: די משיח אידעע אין דער יידישער ליטעראטור. — ק. קארש: די שפאנישע רעוואלוציע. — א. פערנאנדעס: דער סיניקאליזם אין דער שפאנישער רעוואלוציע. — נאטיצן ... פון גייע ביכער ...

146. Afike Jehuda. Prag. Festschrift, 1869-70—1929-30. (Prag, Selbstverlag), 1930? 84 p. 16 : 22.

החלק: A. Deutsch: Rückblick auf die sechzigjährige Tätigkeit des Vereines Afike Jehuda in Prag. — B. Knöpfelmacher: R. Juda Teweles. — J. Drobinsky: Die Bibel im Dienste von Magie und Hexenglauben. — S. H. Lieben: Beiträge zur Kulturgeschichte der Juden Böhmens im 18. Jahrhundert. — A. Deutsch: Verzeichnis der im Vereine Afike Jehuda während seines sechzigjährigen Bestandes gehaltenen Vorträge.

147. Almanach juif Paris 1931. Edité par "La Colonie scolaire". Paris, "La Nouvelle génération, 1931. 167, [1], 94, [14] p., illus., ports. 16 : 24.

מכיל גם מדור ביוגרפיה דעם שער מיוחד:
יידישער אלמאנאך ... ארויסגעגעבן פון דער געוועלשאפט יידישע קינדער קאלאניע.
"Journaux et périodiques juifs en France". : [168]—166 ע

148. B'nai B'rith. Frauenverein der Berliner Logen. Für Mutter und Kind; Festschrift zur Feier des 40-jährigen Bestehens des Frauenvereins der Berliner Logen U.O.B.B. (Mütter—und Säuglingsheim). (Berlin, typ. Schlesinger), 1928. 48 p., pl., port., tab. 17 : 24.
יצא בקרץ.

149. Egyenlőség. Az Egyenlőség (félszázados) jubileumi száma. (Budapest, typ. Globus), 1930. 168 p. 24 : 31. Lajos Szabolcsi העורך:

150. Gedächtnisschrift zum zehnten Todestage von Micha Josef bin Gorion [Berdyczewski], 18. November 1931; hrsg. von Rahel und Emanuel bin Gorion. Berlin, Morgenland-Verlag, 1931. 2 p. 1., 7—81 p., 1 l. 15 : 22.

החלק: Genealogisches von S. A. Horodezky mit einer Ahnentafel. — Biographische Daten, von Rahel bin Gorion. — Werdegang und Persönlichkeit, von Rahel bin Gorion. — Nachruf, von Moritz Heimann. — Aus dem Nachlass: Über die jüdische Volksreligion. — Aphorismen. — Ein Gedenkwort, von Hans Voss. — Das bibelkritische System, von Emanuel bin Gorion. — Sündenfall und Brudermord, von Emanuel bin Gorion. — Bibliographie (p. 72-79).

151. Hashomer Hazair. Złoczów. Nasz głos; pismo organizacji "Haszomer Hacair" w Złoczowie. Jednodniówka. Styczeń 1931. Złoczów, 1931. 16 p. 16 : 22. מהמעטפת. — יצא בינואר.

152. Jahrbuch für jüdische Geschichte und Literatur; hrsg. vom Verband der Vereine für jüdische Geschichte und Literatur in Deutschland. Bd. 28-29, 2 v. Berlin, Poppelauer, 1927—1931. 16 p.

l., 185, [1] p.; 225 p., pl. 12 : 19. 18. שנה ד' ע' 19.

החלק: Bd. 28: I. Elbogen: Rückblick auf das Jahr 5687.— S. Bernfeld: Achad Haam. Erinnerungen.— J. Bergmann: Wie unsere Familiennamen entstanden sind.— E. Kalser: "Ueber die Juden und das Theater". — S. Wronsky: Zur Soziologie der jüdischen Frauenbewegung in Deutschland.— S. Silberstein: Das Testament Israel Jacobsons.— A. Loewenthal: Das Vermächtnis eines jüdischen Vaters.— A. Bab: Die Juden im Amerika spanischer Zunge.— A. Margolius: Der Verein für jüdische Geschichte und Literatur in Berlin.— 1927.

Bd. 29: Ludwig Stein.— H. Rudy: L. Stein als Gelehrter.— F. Oppenheimer: Zur Weltlage der Juden im 20. Jahrhundert.— Lassalle, A. Mendelssohn und J. Mendelssohn. Ein Briefwechsel, mitgeteilt von A. Bein.— E. Loewenberg: Jakob Loewenberg, Lebensbild eines deutschen Juden. — M. Grunwald: Adolphe Crémieux.— H. York-Steiner: Das Licht verlöscht.— K. Schwarz: Das jüdische Museum—eine Kulturforderung.— 1931.

153. Jerusalem, Deutsches evangelisches Institut für Altertumswissenschaft des Heiligen Landes. Palästinajahr buch ... Im Auftrage des Stiftungsvorstandes herausgegeben von Albrecht Alt. Siebenundzwanzigster Jahrgang (1931)... Berlin, Mittler, 1931. 122 p., map., pl. 16 : 24.

החלק: Alt: Das Institut in den Jahren 1929 und 1930. — Galling: Die Halle des Schreibers.— Übersehene Angaben der Bibel zur Geschichte des Landes Juda unter den Assyriern, Babyloniern und Persern. Eissfeldt: Ezechiel als Zeuge für Sanheribs Eingriff in Palästina. Alt: Judas Nachbarn zur Zeit Nehemias.— Alt: Limes Palaestinae.— Burger: Die Anfänge des Pilgerwesens in Palästina.— Rost: Jüdische Wälder.

154. The Jewish year book; an annual record of matters Jewish. 5691-92 (1st January—31st December, 1931). Edited by S. Levy. London, Jewish chronicle, 1931. xvi, 465 p., tab. 12 : 19.

ראה גם ק. ס. שנה ד' ע' 178. — ע' I-XVI, 459-465 מודעות.

155. Kohler, K[aufmann]. Studies, addresses, and personal papers. New York, Alumni association of the Hebrew union college, 1931. viii, 600 p. 16 : 24.

הספר כולל מבחר מאמרי המחבר ונאומיו משנות 1868-1925. וזה תכנם:

I. Studies: Hellenism and Judaism.—The Essenes and the Apocalyptic literature. — Dositheus the Samaritan Heresiarch. — The Halakik portions in

Josephus' Antiquities. — The Sabbath and festivals in pre-exilic and exilic times. — The Tetragrammaton and its uses. — Shema Yisrael. — The Psalm in the liturgy. — Die Bibel und die Todesstrafe.

II. Addresses: The mission of Israel. — Backward or forward. — Three discourses on Jewish ethics. — The Synagogue and the Church in their mutual relations. — Human brotherhood. — Harmonization of Laws of marriage and divorce. — Israel's solidarity. — The faith of Reform Judaism. — The Kaddish. — Philo (German). — Maimonides and Rashi. — Leopold Zunz (German). — Jewish wit and humor. — Jewish superstition. — The attitude of Christian scholars to Jewish literature. — Assyriology and the Bible. — What does the Hebrew Union College stand for. — The Spirit of God. — Zionism.

III. Personal papers. IV. Bibliography (A supplemental bibliography of Dr. K. Kohler by Max J. Kohler, pp. 565–577). — V. Notes.

156. Miscellanea di studi ebraici in memoria di H[irsch] P[erez] Chajes; pubblicata da Elia S[amuele] Artom, Umberto Cassuto, Israel Zoller. Firenze, "Israel", 1930 תר"ץ 2 p. l., 95, [1]p., port. 17 : 24.

החכך: E. S. Artom: Notizie degli Ebrei a Rimini e nelle Marche in un quesito rituale. — G. Calo: Una traduzione italiana del Commento di R. D. Q. ai Salmi. — U. Cassuto: Il libro di Amos in traduzione giudeo-italiana. — K. Friedmann: Le fonti per la storia degli Ebrei di Cirenaica nell'antichità. — A. Pacifici: Il celibato nel sistema della vita ebraica. — J. Teicher: Il carattere della filosofia di Crescas. — I. Zoller: Note di esegesi biblica.

157. Rychnovsky, Ernst, ed. Masaryk und das Judentum; unter Mitwirkung von Oskar Donath und Friedrich Thieberger hrsg. von Ernst Rychnovsky ... Prag, Marsverlagsgesellschaft, 1931. 362, [1]p., facsim., pl., ports. 21 : 29.

החכך: J. Kohn: Masaryks Schule der Weisheit und das Judentum. — F. Thieberger: Masaryks Credo und die jüdische Religion. — F. Weltsch: Masaryk und der Zionismus. — J. Penizek: Masaryk und die jüdischen Tschechen. — O. Donath: Juden auf Masaryks Lebensweg. — E. Rychnovsky: Im Kampf gegen den Ritualmord-Aberglauben. — J. Herben: T. G. Masaryk über Juden und Antisemitismus. — J. Rokycana: Freunde in der Not. — J. R. Polak: Mendl Bejls. — J. Cisar: Masaryk und die amerikanischen Juden. — H. Bergman: Masaryk in Palästina. — E. Lederer: Erinnerungen an Masaryk. — Ein Brief Masaryks. — M. Brod: Eine Unterredung mit Professor Masaryk.

158. Verband der jüdischen Gemeinden Schleswig-Holsteins. Israelitischer Kalender für Schleswig-
ט לשנת תרפ"ז-תרפ"ט

Holstein ... 5687 (1926/27)—5689 (1928/29). 3v. Altona, typ. Bernhard, 1926—28. 86, XVIII; 87, XVII; 87, XVII p. 13: 17.
 משנת תר"ץ ואילך יצא במקום הלוח: Jahrbuch für die jüdischen Gemeinden Schleswig-Holsteins und der Hansestädte; hrsg. von dem Verbande der jüdischen Gemeinden Schleswig-Holsteins und der Hansestädte e. V.
 ראה ק.ס. שנה ז' ע' 523 ושנה ח' ע' 170.

תרגום: Die Rechtslage der Juden in Schleswig-Holstein.—
 Die Amtseinführung des Oberrabbiners Dr. Carlebach.— Der alte jüdische Friedhof zu Wandsbeck.— תרגום: Die Zahl der Juden in Schleswig-Holstein.—
 Des Königlichen Residenten Behrend Lehmann Familie in Schleswig-Holstein.— Das jüdische Buch in Altona.— Erinnerungen einer Altonaerin.— תרגום: Zur Geschichte der Gemeinde Elmshorn.— Nathan I. Speyer, ein Märtyrer der Liebe.— Der Kieler Advokat Meyer Isaak Schiff.— Zwei interessante Listen.— Erinnerungen einer Altonaerin.

159. Verein "Freunde der Taubstummen—Jedide Ilmim". Jüdischer Kalender 1931, 1932—5691-92, 5692-93. 2 v. (Berlin), n. p. 17:26.
 לוחות-קיר אמנותיים. יצאו לטובת: Israelitische Taubstummen-Anstalt für Deutschland zu Berlin Weissensee.

ג. ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל.

כ.צ.ר. ספרית שי ... ראה ע' 18.

160. החלוצין גרמניה. רשימות ביבליוגרפיות. ברלין, 1930.
 ע. 22: 28. בהקדושה מכתב מכוונה. "הרשימות כוללות רק ספרים עבריים".
 161. פרנקל, דוד. לקורות ישראל בסלכות יון; רשימת ספרים נרפסים (ובחוכם יחידים בעולם ויקרי המציאות) וכתבי יד המפיקים נוגה על חיי היהודים, מנהגיהם, ונוסחי סדורי תפלותיהם של קהלות שונות שהיו בימי קדם קרבתה בסלכות יון, הכינה ... דוד פרנקל, וכסופה רשימת הפיוטנים והפיוטים שבמחזור מנהג קורפו (כתב יד, שלא נדפס מעולם) שנכתב לנמרי ואינו נוהג כעת בשום מקום ... D. Fränkel, Wien, 1931, 33, 111 ע. 17: 24.
 מהמעטפת.— 2 הע' בסוף נדפסו על המעטפת. השער גם בגרמנית: David Fränkel: Zur Geschichte der Juden in Griechenland. Katalog 72 von: Hebräische Handschriften und Druckwerke.

162. Coleman, Edward D. The Bible in English drama; an annotated list of plays including translations from other languages compiled by Edward D. Coleman. New York, The New York public library, 1931. iv, 212 p. 18: 25.

מר קולמן, ספרן ה־American Jewish Historical Society, זכנו בעזרתה של הספרייה הצבורית בניו יורק בביבליוגרפיה עשירה ומתוקנה שתתפוס מקום ראוי בספרות הביבליוגרפיה המקצועית הישראלית. — המחבר פותח בהקדמתו במחקר על התפתחות הדרמה הביבלית האנגלית. אחרי רשימת הספרים הכלליים ורשימת Miracle Plays באה רשימת הדרמות בעלי תכן תנכיי (ע' 33—90) המסודרות בהתאם לנושאם בסדר העברי, החל בבראשית וכלה בנחמיה. את המושג Bible חסם המחבר במובן רחב וכלל דרמות שנושאייהן לוקחו מהספרים החזונים ואפילו ממאורעות חרבן הבית השני ואגדותיו. בעמ' 98—151 גרשמו המחזות המיוסדים על חמר הברית החדשה. הערך האחרון (ע' 154—166) כולל מחזות לחגים יהודים. את המחזות שבפרק זה קשה מאד להתאים לתוך המסגרת של דרמות הביבלית. בחלקם הגדול זמן העלילה הוא זמנני. — רובם של הספרים גרשמו עפ"י האסף של הספרייה הצבורית. ובצד סממן המקצוע המציין את מקומו במחשני המוסד, ומעוטם גרשמו עפ"י האסף הפרטי של המחבר. הובאו גם ספרים שלא ראם המחבר ושהוצאו מקטלוגים. — גם את המושג דרמה אנגלית יש להבין במובנו הרחב, הכולל את התרגומים משפות אחרות לאנגלית ומאנגלית לשפות אחרות. על יד חלק גדול מהחברות בא גם זכרון הרצוניות שנכתבו עליהם. ככרוב ספרי השמוש הבאים מארצות הברית מורגש גם בספר זה התחשבות רבה בזמנו של המשתמש בו. ארבעת המפתחות שנשפחו לספר (ע' 167—212) ושנערכו ע"י אחד הביבליוגרפים של הספרייה, מכוונים להקל על המעיין למצא את מבוקשו במינימום של טרחה ואבדור זמן. מפתח המחברים מביא לא רק את שם המחברים אלא גם את שמות חבוריהם. בצד. מפתח שמות הספרים מביא גם את מחבריהם. יש גם מפתח לנושאים ומפתח לתרגומים האנגליים של המחזות הלא-אנגליים. מזה האחרון נודע לנו שהרשימה מכילה שבעה מחזות עבריים לששה מחברים וי"ב מחזות יודיים לחמשה מחברים, שתורגמו לאנגלית. חבל שאין נהוג בביבליוגרפיות היוצאות לאור ע"י הספרייה הניו יורקית לציין במספרים נמשכים את היחידות, דבר המקל על המעיין ועל המצטט. על הדיוק הביבליוגרפי של הרשימה אין להרץ משפט כמובן אלא אחרי שמוש ארוך, אולם נוכל להעמיד את המוסד הזה על חזקתו שיוציא מתחת ידו דבר מתוקן. בטרנסקריפציה של המלים העבריות נכר חסר קביעות (Hanukkah, Succoth, [!], Chamisha Oser). הספרים העבריים והיודיים גרשמו ככתבם. — שגיאה אחת שנשתרשה, נשתרבה גם לרשימה זו: שמו הפרטי של המשורר שניאור אינו זלמן אלא זלקינד. (עיין: לעקטיקאן לזמן רייון. מהדורה ב') — כל המעוניין בהתפתחות הביבליוגרפיה הישראלית יברך את המחבר ואת עובדי הספרייה הניו יורקית על עמלם הרב בכנוס החמר ועריכתו בצורה ביבליוגרפית כה יפה ומשוכללת.

ש. שו"מ.

163. *Encyclopaedia Judaica*; das Judentum in Geschichte und Gegenwart. Achter Band: Hesse-Jerusalem. Berlin, Eschkol, (c 1931). xxiv p., 1198 col., 1 p., illus., facsim., front. 21: 29.

העורך הראשי: יעקב קלצקין. ממלא מקומו: איתמר אלבוגין. מזכיר המערכת: ברוך קרויפניק. — את הכרך הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 325. — ערכים מיוחדים בגדלם הם: Hessen (הלו, פאול לצרוס), Hiob (שורצ'יקר, ז'רננסקי), Historio-graphie (אלבוגין, יהושע גוטמן, וישניצר, אליהו צ'ריקובר, 48 עמודות), Ibn Esra, Abraham

(שמעון ברוקלר), Industrie (יוליוס גולדברג), Inquisition (פריץ בער, קסיל רות, 29 עמ'), Islam (יוסף הורוביץ), Israel (א. אונגאר, א. קסטל, ב. קלר, ש. א. הורוביץ), Italien (א. קסטל, י. לטצינסקי, 25 עמ'), Jakob (א. רינס, א. רוזמרי, ה. שלובנס, עמנואל בן גוריון), Jehuda Halevi (ברודי, יעקב גורדין, 27 עמ'), Jehuda Ha-Nassi (ד. י. בורנשטיין), Jeremia (א. אונגאר, א. רוזמרי, יהושע גוטמן), Jerusalem (ש. קליין, ו. מיכאליס, מ. סיסטר, ש. א. רוזנס, א. י. ברור, א. בוקה, ד. י. בורנשטיין, ש. א. הורוביץ, 83 עמ').

164. Fränkel, David, firm. Hebräische Inkunabeln 1475—1494. Mit Faksimiles. (Leipzig, typ. Haag-Drugulin), [1931]. 13, [3] p. 24: 31. —מהמעטפת. — ביבליוגרפיה על העמוד השני של המעטפת. —Katalog 71.

165. Magyar zsidó lexikon; szerkesztette Ujvári Péter. Budapest, Magyar zsidó lexikon, 1929. 7 p. l., 1028 p. 16: 24. 'את הערכים שהם נחלת הכללית של היהדות ... עבדנו. אבל בראש וראשונה תוארה בלכסיקון זה התפתחותה של היהדות החיה כאן [בסריסוריה של הונגריה שלעני המלחמה] זה אלף שנים. מתוך ההקדמה. — הסרנסקריפציה של המלים העבריות נעשתה לפי אופן הבטוי האשכנזי של היהודים האורטודוכסים בהונגריה. יוצאים מכלל זה החבורים העבריים הקלסיים שנעחקו לפי המבטא הספרדי. מומרים נכנסו ללכסיקון בציון סימן כוכב ע"השם.

166. Milano, Attilio. Storia e riordinamento dell'Archivio col catalogo dell'Archivio e un saggio di bibliografia sugli ebrei di Roma a cura di Attilio Milano e di Roberto Bachi. Roma, Tipografia Selecta S.A.I., 1929. 37 p., 11, 21: 28.

השער: Universita israelitica di Roma. בראש השער

167. Wininger, S[alomon]. Grosse jüdische National-Biographie mit mehr als 12.000 Lebensbeschreibungen namhafter jüdischer Männer und Frauen aller Zeiten und Länder. Ein Nachschlagewerk für das jüdische Volk und dessen Freunde. Unter Mitwirkung von zahlreichen Fachmännern aus allen Weltteilen. Bd. 6., Lief. 45: Wolfsohn-Zweig, Nachträge, Ergänzungen, Berichtigungen: Abarbanel-Agnon. Cernauti, typ "Arta", [1931]. pp. 321—400. 17: 25. את הקודמים ראה ק. ס. שנה ח' ע' 447. —שם גם בקרת.

ד. מדע המקרא.

יודין, י. י. ספר הפתגמים ... ראה ק' 23.

168. לְמַפְרֵטִי נַחֲמִיָּה. דבריו נחמיה על שיר השירים ... (קהלת)

פירושו זה ימצא חן ... בעיני כל חובבי הפשט הפשוט ... ווילנא, דפוס ש. פ.

נרבר, תרצ"א. VI, 92 ק. 17: 24. לפרוש על קהלת שער מיוחד.

169. שְׁמֵרָה, בְּנִימִין בֶּן יִשְׂרָאֵל. סֵפֶר אֱהָבַת יְהוֹנָתָן ... פִּירוּשׁ ...
בְּתַרְגּוּם הַסִּיּוּחַם אֶל יוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל, עַל חֲמֵשֶׁה חוֹמְשֵׁי תוֹרָה ... מֵאֵת בְּנִימִין בֶּן
יִשְׂרָאֵל שְׁמֵרָה עַד ... הוֹכֵרֶת רֵאשִׁינָה: סֵפֶר בְּרָאשִׁית. כִּלְגוּרִי, דְּפוּס נ. קְרוֹנֶנְבֶּרְג,
תִּרְצ"ב. 372 ע. 18 : 25.

תנ"ך. תורה ... ראה להלן מספר 174.

תנ"ך. כתובים. מגילת אסתר. ראה להלן מספרים 178, 179.

*170. Alper, Michael. The Bible retold, with notes, maps, and illustrations ... New York, Behrman's Jewish book shop, [c1930]. illus. (incl. maps). 8°.

171. Bible. Selections. The essence of the Bible; selections from the Bible with an introduction to each book, prepared and edited by Rabbi A. B. Rhine. New York, The Jordan pub. co., 1930. 3 p. l, III, 493 p. 14 : 21.

172. Bible. tr. German. Die Heilige Schrift des Alten Testaments, übersetzt und erklärt in Verbindung mit Fachgelehrten, hrsg. von Franz Feldmann und Heinr. Herkenne, Bd. 4, Abt. 4. Bonn, Hanstein, 1931. 17 : 25.

Die beiden Makkabäerbücher übersetzt und erklärt von Hugo Bévenot. Mit 2 Karten. XII, 259, [1] p.

Bévenot מוֹסֵר אֶת שְׁנֵי הַסְּפָרִים, מִקְּבִים א' וּב', בְּתַרְגּוּם גֶּרְמָנִי וּמְתָרְשֵׁם – עַל כָּל פָּנִים זוּהִי הַתְּכֵלִית שֶׁתִּפֵּס לַעֲצֻמוֹ – לְאוּרָה שֶׁל הַדָּת הַיִּשְׂרָאֵלִית שֶׁבְּאוֹתָהּ הַתְּקוּפָה וְהַשְׁקָפָה הָעוֹלָם הַהִילֵנִיסְטִית, שֶׁהִיָּתָה מְנַסֶּרֶת אֹז בְּעוֹלָם בְּכָל וּבְעוֹלָמָה שֶׁל הַיְּהוּדוּת בְּפִרְסָה, וּבְכָל עֲבוּדָתָהּ זֶה הוּא מְסַתֵּיִעַ בְּתוֹצְאוֹתֶיהָ שֶׁל הַחֲקִירָה הַמְּדַעִית. בְּתוֹר קְתוּלִי הוּא נִיגַשׁ בְּדַחִילָא וְרַחִימָא לְסִפְרִים אֵלּוּ: חוֹץ מִן הָעֵינֶקֶר שֶׁל קְדוּשַׁת הַמִּקְבִּים וְהָאִידִיָּאל שֶׁל מִיתָה עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם שֶׁל הָאֵם וְשִׁבְעַת בְּנֵיהּ וְכִיּוּצָא בָּאֵלּוּ הַמּוֹמְנָסִים הַדְּתִיִּים הַנִּישְׂאִים, שֶׁהַקְּתוּלִיּוֹת אֲדוּקָה בָּהֶם, הֵרִי הַסְּפָרִים עֲצָמָם בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמָרוּ! אִמְתָּ, הַסֵּפֶר הָרֵאשׁוֹן שֶׁל הַמִּקְבִּים רַק בְּגוֹפּוֹ הָעֵבֶרִי נֶאֱמָר בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ – זוּהִי הֵרִי הַלֵּךְ לְאִיבּוֹד – אֲבָל מְכַל מְקוֹם אֵין הַתְּרַגּוּם הַיּוּנָנִי שֶׁנִּשְׁתַּיֵּיר לְפִלְטָה פָּחוֹת בְּמַעֲלַת קְדוּשָׁתוֹ מִתְּרַגּוּם הַשְּׁבַעִים בְּכָלֵל. וְמָה שֶׁנּוֹגֵעַ לְסֵפֶר הַשֵּׁנִי שֶׁל הַמִּקְבִּים, שֶׁהוּא בְּעֵצָם קִיצוֹר מִחוּךְ חִיבּוּרוֹ הַגָּדוֹל שֶׁל יִסּוֹן מְקִירֵינִי, הֵרִי אָף זֶה – בִּקְצוֹרוֹ דּוּוֹקָא – בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמָר, כִּיּוֹן שֶׁנִּכְנַס לַחוּךְ הַקְּבוּצָה שֶׁל כְּתָבֵי הַקֹּדֶשׁ, וּמַעֲמָדוֹ זֶה כִּכֵּר יֵשׁ בּוֹ עַד כְּדֵי לְקַדְּשֶׁהוּ. – עִם כָּל אוֹתָהּ הַהִשְׁקָפָה הַדְּתִית עָלֶיהָ בִּידֵי הַמַּחְבֵּר לִיתֵן סֵפֶר שֶׁנִּקְרָא בְּעוֹנֵג אָף עַל יְדֵי מִי שֶׁאֵינוֹ קְתוּלִי. הַפִּירוּשׁ מוֹשֵׁךְ וְנוֹתֵג בְּקִלּוֹת וְהוּא נוֹתֵן בְּהִרְצָאָה יִפָּה וְנוֹחָה אֶת כָּל מָה שֶׁהִיָּתָה בִּידֵי שֶׁל הַמַּחְבֵּר לְהַגִּיד עַל סִמְךָ הַחֲקִירָה הַמְּדַעִית. הַסֵּפֶר נִכְתָּב בְּשִׁבְלֵי הָעַם, וְלִפְיָכֶךָ אֵין לְמַצוֹא בּוֹ אָף תִּיכָה אַחַת בְּכָתֵב עֵבֶרִי אֹז יּוּנָנִי. הַרְצָאָה הָעֻנִּינִים הוֹלֵכֶת וְנִמְשַׁכֶּת בְּעַקְבִּיּוֹת בְּאוֹפֵן שֶׁהַפִּירוּשׁ אֵינוֹ עוֹשֶׂה אֵלָּא רוֹשֵׁם שֶׁל הַרְצָאָה עִם הַסֵּפֶר בְּהִרְחִבָּה. – אָף עַל פִּי שֶׁהַמַּחְבֵּר הִשְׁתַּמֵּשׁ כְּמַעַט בְּכָל הַסְּפָרוֹת הַמְּדַעִית שֶׁנִּכְתְּבוּ עַל סִפְרֵי הַמִּקְבִּים, מְכַל מְקוֹם יֵשׁ שֶׁנִּשְׁתַּמְּטוּ הֵימָנוּ עֲבוּדוֹת חֲשׁוֹבוֹת, כְּגוֹן הַסֵּפֶר B. Motzo, Saggi di storia e letteratura giudeo-ellenistica. Firenze, [1924] ועוד.

בראש הספר יש מבוא ארוך (45 עמודים), שבו שהוא מסביר כמה ענינים שראה צורך לעמוד עליהם: על שמות הספרים, תכנם, מקורותיהם, התעודות שבתוכם, המקומות שבהם היו המאורעות, יחס הסילבקים אל התרבות ההיליניסטית, שלשלת היוחסין של המקבילים, הכרונולוגיה, שרי הצבא ומלחמותיהם ומניני הגייסות, סיבם ותכליתם של ספרי המקבילים, ערכם התיאולוגי והקנוני, הסכסס וההרגומים. אין כאן, במבוא, מדעיות יתרה, אבל הסברה פופולרית מנקודת ההשקפה של המחבר יש כאן בשביל הקורא שאינו מבעלי המקצוע. א. כהנא.

*173. **Bible.** Old Testament. 4 vols. London, Oxford University press, 1931. 9: 17.

I: Genesis to Deuteronomy. 400 p.—II: Joshua to 1. Chronicles. 400 p.—III: 2. Chronicles to Song of Solomon. 400 p.—IV: Isaiah to Malachi. 400 p.

174. **Bible. Pentateuch.** The Pentateuch and Haftorahs; Hebrew text, English translation with commentary edited by the Chief Rabbi Dr. J[oseph] H[erman] Hertz. Exodus. London, Oxford University press, 5691—1930. XVI, 611 p. 14: 22.

עם שער עברי: ספר חמשה חומשי תורה עם ההפטרות נדפס ... ומתורגם אנגלית עם פירוש קצר מלאכת סיעת הוגי תורה ובראשם יוסף צבי הערץ. בחלק שני זה המשיך המסדר ללכת בשיטתו שקבע לו בספר בראשית (ראה ק. ס. שנה ו' ע' 461). גם חלק זה נדפס באותו הדור נאה.

*175. **Bible. Amos.** Critical and exegetical commentary on the Book of Amos; the text of the revised version, ed. with introduction, notes and excursuses, by Richard Seymour Cripps; with a foreword by R. H. Kennett. New York, Macmillan, 1929. XVIII, 365 p. 8°.

*176. **Bible. Psalms.** Das Buch der Psalmen, übersetzt und kurz erklärt von Norbert Peters. Paderborn, Bonifatius-Druckerei, 1930.

*177. **Bible. Ruth.** The book of Ruth; a translation and commentary for schools and colleges, by Henry J. Grimmelman... Chicago, New York [etc.] Scott, Foresman and Co., [c1930]. XII, 72 p., front. (map) 8°.

ע' X-IX: ביבליוגרפיה.

178. **Bible. Esther.** מנצ'ת אסתר Das Buch Esther, mit einer Einleitung von K. Kupfer. Wien, J. Belf, 1931. 72 p., illus. 19: 24. עברית וגרמנית— כולל גם את הברכות לקריאת המגילה. הפטרה לתענית אסתר, תפלת מנחה וערבית.

179. **Bible. Esther.** מנצ'ת אסתר Die Rolle Esther. [Wien. n. p., 1931.]

מגילה בתוך נרתיק, גבוהה 17 ס"מ, מצוירת ע"י Arthur Weiss, בעברית ובגרמנית.

"Gewidmet von der Leitung der Wiener Talmud-Thora-Volks-und Hauptschule für Knaben und Mädchen".

180. Bible & N. T. Tr. Italian. La Bibbia (l'Antico e il Nuovo Testamento) tradotta dai testi originali e annotata da Giovanni Luzzi. (v. V.). Firenze, "Fides et Amor", (1929). 17 : 25.

v. V: I Profeti (Nebiim)—Ezechiele—I Dodici—con tredici introduzioni, otto piante topografiche e trentaquattro tavole illustrative fuori testo. 31, [7]—542 p.

את הכרכים א' ג' ראה ק. ס. שנה ה' ע' 208.

181. Boström, Gustav. Paronomasi i den äldre hebreiska maschallitteraturen med särskild hänsyn till Proverbia. Lund, C.W.K. Gleerup, (1928). 2p.l., 267 p. 17 : 25.

— Lunds universitets arsskrift. N.F. Avd. 1, Bd. 23. Nr. 8.

Coleman, E. D. The Bible in English drama. 39 ראה ע'

182. Ehrenpreis, M[arcus]. De bouwers van Israël; profeten en godsmannen; uit het Zweedsch door J. Henzel. Zutphen, W. J. Thieme, 1932. 2 p.l., 264 p., pl. 15 : 22. ע' [262]—265: ביבליוגרפיה.

התוכן: Mozes. — Amos. — Jesaja. — Jeremia. — Hezekiel. — Deuteriojesaja. — Ezra.

את המקור השנדי ראה ק. ס. שנה ז' ע' 53. את הספר בגרמנית ראה ק. ס. שנה ח'

ע' 40. שם גם בקרת מאת י. קלוונר. — את הכרך השני בשנדיית ראה להלן ע' 63.

183. Feldmann, Samuel. Biblia és kultura. I. Vallás és haladás. Oradea, typ. Rubinstein, 1930. 119, [1]p. 14 : 19.

בראש השער: "תורה עם דרך ארץ".

184. Garstang, John. Joshua, Judges. London, Constable, 1931. xxiv, 423, [1]p., illus., maps, pl. 14 : 23.

ע' XXIV—XXII: ביבליוגרפיה. (The foundations of Bible history)

הספר החשוב הזה הוא פרי עבודתו של הפרופ' גארסטאנג במשך שבע השנים שעמד בראש המכון הארכיאולוגי בירושלים ובראש מחלקת העתיקות של הממשלה בא"י. ערכו של הספר הוא גדול משלשה פנים: הארכיאולוגיה, הכרונולוגיה וההיסטוריה. בשלשת מקצועות אלו ישאר ספרו של ג' במשך כמה שנים מקור חשוב לכל העוסקים בתולדות הכיבוש והתקופה הראשונה לחיי ישראל בארצו. הוא נותן לנו תיאור טופוגרפי-ארכיאולוגי של כל המקומות הנזכרים במלחמות יהושע והשופטים שמחיה לעינינו בבהירות נפלאה את הרשימות הקצרות שבשני הספרים הראשונים של נביאים ראשונים, ומבאר לנו כמה דברים סתומים וקשים. את הפרובלימה הכרונולוגית של ספרי יהושע ושופטים הוא פותר על פי הדעה שהולכת ומתקבלת כעת בין טובי החוקרים שהמספר ארבע מאות ושמונים שנה מיציאת מצרים עד בנין מקדש שלמה (מל"א ו, א) הוא היסטורי, ולא מלאכותי כדעת המבקרים בעלי שיטת הרכבת המקורות. לפי דעה זו חלה יציאת מצרים בשנת 1517 לפני חב"ש, ופרעה המשעבד היה תחותמש השלישי ולא רעמסס השני, ופרעה של היציאה היה אמנחותף השני ולא מרנפתח. ג' מוצא סעד חשוב לדעה זו בתוצאות הבדיקות הארכיאולוגיות בתלים של שלש הערים העקרויות בכיבוש יהושע: יריחו, עי וחצור, ושל בית אל שנכבשה

על ידי בית יוסף. תוצאות אלו שנתאשרו על ידי החפירות המפורטות ביריחו הוכיחו שארבע ערים אלו נחרבו בזמן אחד באמצע תקופת הברונזה, היינו במאה ה'ד לפנה"ס. קרוב מאד שחרבן ערים אלו בא על ידי כיבוש יהושע, ובכן יוצא שהכיבוש חל במאה ה'ד, ולא בסוף המאה ה'ב בראשית תקופת הברזל, כדעת חכמים אחרים.

אולם תאריך זה מעורר קושיות היסטוריות חמורות. לפי תאריך זה חל כיבוש יהושע כמעט בזמן אחד עם פשיטת החבירו על ארץ כנען. ואם אמנם מהצד ההברוני אפשר שהשם חבירו ("עבר") הוא אחד עם השם עברי, אבל הפרסים המעטים הידועים לנו על החבירו מתוך אגרות עמרנה ומקורות אחרים אינם מרשים לנו לזהות את החבירו עם בני ישראל.¹) החבירו פשטו על הארץ מן הצפון ובני ישראל נכנסו לארץ מן המזרח. החבירו היו בעלי ברית (או שכירים) למלך החתים באסיה הקטנה. אליליהם נזכרו ביחד עם אלילי החתים בחוזי הברית שכת מלך החתים עם מדינות שונות בסוריה וארם-נהרים. פשיטתם על כנען היתה חלק מההתקפה הגדולה של מלכות החתים על שלטונה של מצרים. בכל זה אין שום דמיון לבני ישראל ולכיבוש יהושע. ובכן הנתקיימו בארץ כנען שני כיבושים שונים, של יהושע ושל החבירו, כמעט בעת ובעונה אחת? ומה היה היחס ההדדי של שני הכובשים האלו? לפי אגרות עמרנה נמסרה העיר שכם לידי החבירו ממש בזמן שאנו מוצאים את יהושע נואם בשכם את נאום הפרידה לפני מותו באספה של כל ישראל (יהושע כ"ד). והרבה ערים שנכבשו ע"י יהושע לפי המסופר בס' יהושע (פרק י) נזכרות באגרות עמרנה בקשר עם פשיטתם של החבירו. ג' טובר שפשיטת החבירו אירעה בסוף ימיו של יהושע בזמן שלפי ס' יהושע נתחלקה הארץ בין השבטים. אבל הזמן ההוא מתואר בס' יהושע כזמן של שלום ושקט. ושוב, מה היה יחס החבירו לבני ישראל? השעבוד או בני ישראל או התייחסו אליהם כידידים?

ועוד, לפי תאריך זה יוצא שהמאורעות של ס' שופטים חלו כולם בזמן שבען היתה פרובינציה מצרית תחת שלטונה של מלכים תקיפים כמו סתי הראשון ורעמסס השני וחביריהם. ואיך זה הצליחו בני ישראל להתישב בארץ ולהלחם כמה מלחמות עם שכניהם מבלא שיבואו בשום מגע עם המצרים אדוני הארץ? בכל ס' שופטים אין שום זכר למצרים. וככתובות המצריות נזכר ישראל רק פעם אחת. והיא בכתובת המפורטמת של מרנפתח בין הערים והמחוזים שכבש פרעה זה בכנען (1923 לפנה"ס: "נשמה ישראל וזרעה אין"). ואיך אפשר להתאים את הספורים בס' שופטים עם כל הירודע לנו על יחסה של כנען למצרים, ולשלב את המאורעות בישראל בתקופת השופטים לתוך ההיסטוריה של השלטון המצרי בכנען? ספרו. ג' מקדיש מקום רחב בספרו לפרובלימה זו. הוא מסדר סכימה כרונולוגית מצרית מקבילה למאורעות בספרי יהושע ושופטים. לפי סכימה זו יוצא שהשעבודים של ישראל לאויביו השונים בתקופת השופטים חלו תמיד בזמן של רפיון השלטון המצרי בכנען, ושהשקט שבא לבני ישראל אחרי מלחמותיהם של כל שופט ושופט חל תמיד בזמן התחזקותו של שלטון מצרים. אבל מהי המסקנה שיש להסיק מהנחה זו? שהשלטון המצרי היה תמיד לטובה בני ישראל, ושתשועת בני ישראל היתה באה לא מתוך התעוררותם וגבורת השופטים אלא מתוך עזרתם של המצרים? אפשר אמנם שכל זה היה רק מקרה, ושבאמת. כמו שאומר ג' בעצמו (עמ' 111.88), פשט שלטון מצרים רק בחוף הים והעמקים, וכמעט שלא נגע בהרים כלל, חוץ מבנקודות חשובות כמו ירושלים. ובני ישראל שישבו ע"פ רוב בהרים ושהמשיכו במשך זמן רב את החיים של יושבי אהל ומקנה לא הרגישו בשלטון המצרים אלא מעט. אולם בכ"ז

¹ עיין עכשיו גם ב. מייזלר "הלוחות מכרכך", תרביץ, שנה ג', עמ' 190 והערות 54, 55 שם.

ספרו של ג' אינו נותן לנו פתרון מסטיק לפרובלימות אלו. ובכמה מקומות בספרו נראה כאילו הוא עצמו מפקפק וסותר את דבריו הקודמים. אבל די לנו שהצליח להציע את הענין צעדים חשובים קדימה. ואולי במשך הזמן יתגלו לנו עובדות חדשות שיפתרו לנו את כל הקשה והסתום עכשיו.

רובו של הספר (עמ' 117-343) כולל כעין פירוש ארכיאולוגי-טופוגרפי-היסטורי למקומות בספרי יהושע ושופטים שלפי המבקרים שייכים הם למקורות י, א, יא. לשם זה נותן ג' ניתוח של שני הספרים לפי שיטת הפרדת המקורות המקובלת אצל מבקרים אלו (עמ' 3-10). ואחר כך תרגום אנגלי של החלקים הקדומים בשני הספרים עם סימנים לסמן את המקורות (עמ' 11-48). חבל מאד שסרח ג' לחנם את הטורח הרב הזה. לכל ההשערה המסובכת והמלאכותית של שיטת הרכבת המקורות והפרדתם אין כל יסוד בספרים אלו לא בבקורת הספרותית ולא בבקורת ההיסטורית¹. וג' בעצמו מוסד את כל שיטתו הכרונולוגית-היסטורית דוקא על פסוקים שלפי שיטת המקורות הם שייכים לסדרן מאוחר. בכלל כרוך הוא המחבר אחרי המבקרים וחוזר על דבריהם מבלי לבחון את אמתותם. כך הוא נותן את שירת דבורה (עמ' 302) דוקא לפי תרגומו "המתוקן" של Burney, אף על פי שכל תיקונו של מחבר זה אינם אלא קלקולים. וכן הוא חוזר על דעתם המוטעת של המבקרים כמו על אמת היסטורית שחצי מנשה נתישב בעבר הירדן אחרי יהושע, אף על פי שדעה זו מתנגדת למה שנאמר בפירוש בכמה מקומות במקרא, וכולה מיוסדת על פירוש מוטעה ביהושע יז, יח ואילך².

בניגוד גמור לרוח הספקנות הבקרתית של בעלי שיטת הרכבת המקורות מתאמץ ג' לפרש כמה מקומות בס' יהושע ברוח האפולוגיסיקה, ולקרב את הנסיים אל השכל. בקיצת הירדן היתה ע"י מפל אדמה (עמ' 136-138). נפילת חומת יריחו באה ע"י רעש (עמ' 144-146, 404). הצרעה שגרשה את הכנענים מפני ישראל פירושה המצרים שלחצו ורוששו את כנען (עמ' 112-114, 258). הפרשנות שלו אינה תמיד מוצלחת ביותר. כך תסבו (יהושע ו, ג) אין פירוש: תלכו מסביב בהקפה, אלא תעמדו מסביב במקום אחד, פירוש המתנגד לכל מה שנאמר שם. יגור אגיות (שופטים ה, יז) הכונה לאגיות על ים סמכי! (עמ' 247). כושן רשעתים מלך ארם נהרים הוא שבת או ראש מדיני עבד למלך החתים באטיה הקסנה שכבש את ארם נהרים (עמ' 264).

הספר נדפס בהידור רב, והוא מקושט בשבעים ושלושה צילומים וארבע עשרה תמונות אחרות, וגם בתשע עשרה מפות ושתיים עשרה תבניות של ערים עתיקות, שמלבד ערכם הארכיאולוגי והטופוגרפי הם מוסיפים חן וגוי מיוחד לכל הספרי. ערך רב יש לנספח שבסוף הספר (עמ' 351-404) הכולל רשימה של הערים הנזכרות בחלקים הקדומים של יהושע ושופטים עם תיאור טופוגרפי וארכיאולוגי ורשימות ביבליוגרפיות. מ. צ. סגל.

185. Gentile, Panfilo. *L'ideale d'Israele: i profeti-il legalismo-l'individualismo-l'Apocalisse-Gesù-il mito cristiano*-Paolo. Bari, G Laterza, 1931. 149 p., il. 14; 22.

החלק: Introduzione. — La religione dei Profeti. — La crisi dell'ideale profetico. Il Giudaismo legalistico. — La crisi dell'ideale profetico. L'individualismo. —

(1) על חבור ס' שופטים כתבתי באריכות ב"תרביץ", שנה א' ספר א' וב'. על חבור של ס' יהושע אני מקה לדון במקום אחר.

(2) וכבר הוכחתי את טעותם של המבקרים במאמרי The Settlement of Manasseh במאמרי P.E.F. Quarterly Statement, East of the Jordan, כרך 50, עמ' 124-131.

La soluzione della crisi. L'Apocalisse.— L'azione di Gesù.— La formazione del mito cristiano.— Paolo.

*186. **Goodier, Alban.** About the Old Testament. New York [etc.], Benziger brothers, [1929]. VIII, 196 p. 8°. Printed in Great Britain.

התנ"ך: The canonical Old Testament.— Selections from the Old Testament.

187. **Herzog, F[rantz] A[lfred].** Isaia, sein Leben und Werk im Rahmen der Zeitgeschichte. (Teil 1). (Luzern, typ. A. Bucher-Raber, 1931). 115 p. 17 : 25. "Beilage zum Jahresbericht der kant. höhern Lehranstalten in Luzern pro 1930/31".

188. **Hicks, F[rederick] C[yrill] N[ugent].** The fullness of sacrifice; an essay in reconciliation. London, Macmillan, 1930. XII, 370 p. 14 : 22.

התנ"ך: Part I. The Old Testament and after: The Jewish sacrificial system in our Lord's time. — The historical development of the sacrifices. — The prophetic view of sacrifice.— Later views of sacrifice.—Part II. The New Testament.—...Part III. After the New Testament.—...Index.

189. **Hightower, Pleasant Roscoe.** ... Biblical information in relation to character and conduct. Iowa City, Ia., The University, [1930]. 72 p., illus. 15 : 23.

University of Iowa. Studies in character. vol III. no. 2.

על המעשה: University of Iowa studies. First series no. 186. Thesis (Ph. D.)— University of Iowa, 1929.

190. **Hoenicke, Kurt.** Der Wolfenbütteler niedersorbische Psalter von Curt Hoenicke. Leipzig, Markert & Petters, (1930?). 1 p.l., [5] — 162 p., 3l. 15 : 22. ע' 1571-158: ביבליאוגרפיה.

191. **Hogarth, Henry.** Some Old Testament characters, by Henry Hogarth. Foreword by Harry Bisseker. London, Epworth press, (1931). 95 p., front. 13 : 19.

התנ"ך: Abraham.— Jacob.— Esau.— Joseph.— Moses.— Joshua.— Eli.— David.— Elijah.— Elisha. הספר נכתב בכון נוצרי בשביל בני הנעורים.

*192. **Kappler, Verner.** De memoria alterius Libri Maccabaeorum. Göttingen, Dietrich Acad. Press, 1929. Diss.

193. **Kuhn, Gottfried.** Beiträge zur Erklärung des salomonischen Spruchbuches. Stuttgart, Kohlhammer, 1931, 2p.1., 113p. 16 : 24.

= Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament. 3. Folge, herausg. von Rudolf Kittel, Heft 16.

"עוד נחות מאשר בעבודותי הקודמות (פרוש לקהלת ופרוש לשיר השירים) אתן פה פרוש שלם של הספר הנדון. כאלה יש כבר ... בדרך כלל אביא את הערותי רק לאותם הפסוקים שאני חושב שיש לי לומר עליהם דבר שאיננו נמצא אצל המפרשים האחרים או שנמצא שם בשנוי עיקרי". מתוך הקדמת המחבר. — הלכן: Zum Grundtext. (Das Wesen u. ihre Persönlichkeit. Einzelerklärungen). — Zur griechischen Übersetzung und zur Vulgata. — Zur syrischen Übersetzung und zum Targum.

Leibowitz, N. Die Übersetzungstechnik der jüdisch-deutschen Bibelübersetzungen ... ראה ע' 91.

194. **McFadyen, John Edgar.** The message of Israel. London, J. Clarke, (pref. 1931). 303, [1] p. 13 : 19. (The Chalmers lectures, 1931).

הלכן: Some permanent values. — The Bible in education. — Reform and reconstruction. — Prophet and priest. — The world-riddle. — Brotherhood. — Appendix (on the subject of riches and poverty in the Old Testament). — Index.

*195. **Mitchell, G. B.** The historical truth of the Bible. London, Marshall, 1929. xviii, 152p. 80.

*196. **Müller, Hans.** I. Mose 14. Eine historisch-kritische Untersuchung. Bonn, Scheuer, 1929 [1931]. 85 p. 80. Diss. Bonn.

197. **Peake, Arthur Samuel.** The servant of Yahweh; three lectures delivered at King's college, London, during 1926 together with the Rylands lectures on Old Testament and New Testament subjects. Manchester, Manchester university press, 1931. xix, 365p., port. 13 : 19.

ע' 365: ביבליוגרפיה.

אוסף הרצאות המחבר בעניני תנ"ך והברית החדשה. בראש הספר באו שני מאמרי הזכרה על המחבר שמת בלא עתו. תכן ההרצאות: The servant of Yahweh. — The roots of Hebrew prophecy and Jewish apocalyptic. — Elijah and Jezebel: the conflict with the Tyrian baal. — Recent developments in Old Testament criticism. The Messiah and the Son of Man. — The quintessence of Paulinism. — Paul the apostle: his personality and achievement. — Paul and the Jewish Christians.

198. **Pilcher, Charles Venn.** Three Hebrew prophets and the passing of the empires; being a study of Nahum, Habakkuk & Zephaniah. London, Religious tract society, (1931). 188, [2]p. 13 : 20.

המחבר תרגם חרגום אנגלי חדש את דברי שלשת הנביאים על יסוד "טכסט עברי מתוקן" והשתמש לשם כך בטכסט הגרמני של ארנסט קליין בספרו "יחזיק עשר". גם בהשקפה הכללית על הנביאים הללו ובשיטת האכסגזה הלך המחבר בעקבות קליין. בראש הספר בא מבוא כללי על שלשת הנביאים, ואצל כל נביא מאריך המחבר על הנביא ותקופתו, ומכניס

בתוך הדברים הללו את דברי הנביא לפי סדר מיוחד. — אחת ממטרות הספר הזה היא הפצת רעיון השלום העולמי.

*199. **Proost, K. F.** Het boek der boeken. Inleiding tot de Bijbelsche literatuur. Assen, Van Gorcum & Co., 1931. 91 p. 80.
— Vuurtoren-boekerij. No. 6.

200. **Rad, Gerhard von.** Das Geschichtsbild des chronistischen Werkes. Stuttgart, Kohlhammer, 1930. 3 p.l., 136 p. 16 : 24.
— Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament, begründet von Rudolf Kittel, herausgegeben von Albrecht Alt und Gerhard Kittel. 4. Folge, Heft 3.

החלק: Einleitung. — Gott. (Die Gottesbezeichnungen, Das Wesen Gottes). — Das Volk. (Israel in den Büchern Esra u. Nehemia. Israel in den Büchern der Chronik). — Die gesetzliche Überlieferung. (Der Esra-Kodex. Das Gesetzbuch des Chronisten). — Die geschichtliche Überlieferung bis Saul. — Levi (Levi in den Büchern Esra u. Nehemia, Die Priester in der Chronik. Die Leviten in der Chronik. Die Ladetradition der levitischen Sänger. Die Torhüter). — David. — Schluss.

201. **Ranston, Harry.** The Old Testament wisdom books and their teaching. London, Epworth press, (1930). 307 p. 14 : 22.

המחבר הרגיש כמה פעמים את הצורך באיזה ספר ע"א ספרות החכמה שבתנ"ך. שיחשב במדע החדש שבמקצוע החשוב הזה ויהיה מסוגל לשמש יסוד להרצאות בבית הספר או ללמוד פרטי. ספר-שמוש כזה מנסים לתת מה'. מתוך הקדמת המחבר. — אחרי הקדמה ע"א ספרות החכמה בכלל. מנתח המחבר את ספרי משלי איוב שיר השירים וקהלת. לכל ספר וספר הוא מקריש שני פרקים: A. Introduction. B. The teaching.

*202. **Reeve, Joseph.** Bible history: the most remarkable events of the Old and New Testament. Ed. and rev. by ... W. J. Walsh. Reissue. London, M. H. Gill, 1930. 650 p. 12 : 19.

Religious tract society, London. Old Testament pictures...
ראה ע' 84.

203. **Schötz, Dionys.** Schuld- und Sündopfer im Alten Testament. Breslau, Müller & Seiffert, 1930. xv, 128 p. 16 : 24.

— Breslauer Studien zur historischen Theologie: hrsg. von F. X. Sep-pelt, F. Maier, B. Altaner. Bd. 18.

ע' IX—XV ביבליוגרפיה.
בעבודה זו יש משום נסיון לחקור את המושגים היהודיים על קרבנות-הכפרה המיוחדים ולהראות את התפתחותם כפי שהתבטאה ביחוד בטכס הנלוו לקרבנות אלה. (מהקדמת המחבר).
ראשי הפרקים: חוקי קרבנות הכפרה. — טבות קרבנות-הכפרה. — סדר ההקרבה. — ערכם של טכסי קרבן-הכפרה. — התפתחותו ההיסטורית של קרבן-הכפרה.

204. Tinto, E[doardo]. Esegesi biblica: Il diluvio universale.
Roma, E. Tinto, 1930. 31 p. 11 : 16.
=Biblioteca dei curiosi, n. 52.

205. Volz, Paul. Der Prophet Jeremia, 3., durchgesehene Aufl.
Tübingen, J. C. B. Mohr, 1930. 2 p. 1., 55 p. 15 : 23.
המהדורה הראשונה יצאה לאור בשנת 1918; המהדורה השנייה—בשנת 1922. במהדורה
שלישית זו אין שנויים עיקריים.

206. Walker, John. Bible characters in the Koran. Paisley,
A. Gardner, 1931. 136 p. 14 : 22. ע' 131 ביבליוגרפיה.

הספר הזה נותן בסדר אלף בית את ספורי האישים הביבליים הבאים בקראן. הספורים
המפורים בכל הקראן ערוכים כסדרם המקראי ומתרגמים לאנגלית עם הערות קצרות. גם
האישים שגרמו להם בקראן בלי שיפוש שמם נמנים, למשל קין והבל (5, פסוק 30-35), כלב
ויהושע (5, פ' 24-26), שמואל (2, פ' 246), גם גדעון מפני שבמעשה שאול הקראני נשתלבו
קיום מספור גדעון (2, פ' 250), ונתן מפני שב 38, פ' 20-23 יש זכר המשל של כבשת
הרש. יתר על כן הכניס המחבר גם שמות שהמסורת השותם, בלי שיש סמך לכך בספור
עצמו. אל אנשים תנכיים, למשל הוד-עבר, אָרְיִיס־חֲנוּךְ. מומן גילדיקי רגילים אנו לראות
באדרים צורה ערבית של אנדריאס, סבחו של אלכסנדר הגדול, התופס מקום ידוע באגדות
אלכסנדר, שהגיעו גם לאוני מחמד, כאשר מוכיחים חלקים אחדים של סורה 18. עתה נותן
יהושע פינקל, Proceedings of the American Academy for Jewish Research 1931, 18, פרוש חדש:
ההקבלה אודיס-חֲנוּךְ נכונה. כשם שחֲנוּךְ הוא השביעי בין האבות שלפני המבול,
כך הוא Εὐδωρεσχος המלך השביעי שלפני המבול לפי ברוסוס, ומן השם היוני הזה של
אֶמְנוֹדוֹרְנֶכִי הקדמון השתבש השם הערבי. גם במסורת הבבלית כמו ביהודית ובאסלאמית הוא
אמנודורנכי-חֲנוּךְ-אדרים סופר או מקבל של כתבים שמיים. השערה זו היא מפתיעה וזעי-
במקרים שונים מרחיק המחבר ללכת ומקבל כנרמזים בקראן למשל אסף (27, פ' 40) ואפילו
בלעם בן בעור (7, פ' 174-175) בהשוואה למכתב השני של פסרוס 2, פ' 22,15. כידוע בקש
Grimme, מחמד II ע' 170-175 להוכיח שמחמד השתמש בספר ההוא ואפילו באפן שקבל
לפעמים המלים בהריקו אותן מחכנן המקורי. ואולם גם גרימי, שם, אינו מניח הקבלה זו.
מחדושי המחבר שטענת מחמד המטרסמה שהיהודים קוראים לעזיר (עזרא) בן האלהים
(9, פ' 30) היא מהאשמות השומרונים (ע' מאמר המחבר ב-6, Moslem World 1929, 303).
השערה זו אינה טובה יותר מהשערות דומות בנוגע להשפעת השומרונים על הקראן
שנזכרו בערך "שומרונים" באנציקלופדיה של האסלאם, ושדוד קינסטלינגר טפל בהם
במאמרו ב. Rocznik. Orientalist, III.

הספר, שאינו תובע להיות נחשב כעבודת מחקר, אינו בלי ערך שמושי. גם כאן
בולטת לעין החשיבות היוצאת מן הכלל של משה בקראן מעל כל האישים של המקרא
והאונגליון. ספורו תופס רבע הספר. לקוי חמור הנוטל מן הספר את חצי ערכו הוא
שאינו מקיף את כל מה שבא בקראן מן הספורים הבבליים. במעשה ישו, שהיה בודאי צריך
להיות קרוב ללבו של המחבר, חסרים קטעים כל כך חשובים כמו 43, פ' 57-65, שאם איני
טועה אינו נזכר בספר בכלל, 19, פ' 28-38 ו-21, פ' 91-94, שמקצתם נזכרו אצל מרים אַם
ישו, בלי שתרגמו עליהם הערה בערך המתאים. ש. ד. ג.

ה. ברית חדשה.

*207. **Cohen, Boaz.** The rabbinic law presupposed by Matthew XII, 1 and Luke VI, 1. New York, 1930.

The Harvard theological review XXIII, 1930. הדפסה מן

208. **Hoyland, John S[omervell].** Simon the Zealot. London, Williams & Norgate, 1930. 279 p. 13 : 19.

מטרת הספר הזה היא, ראשית, להראות איך היה ישו בעיני הלאומיים היהודים שבזמנו, וביחוד בעיני איש מתוך חוג תלמידיו שאנו יודעים מתוך שמו—שמעון הקנאי—שהיה לאומי קיצוני שנית, מטרת הספר הזה היא להראות את השמוש המעשי באידיאל השלום של ישו לגבי השאלות הממשיות של תקופתו, הדומה בכמה דברים בולטים לשאלות הממשיות של תקופתנו. — מתוך הקדמת המחבר.

209. **Radin, Max.** The trial of Jesus of Nazareth. Chicago, Ill., The University of Chicago press, (1931). IX, 266 p. 13 : 19.

בארבעת הפרקים הראשונים בוחן המחבר את העדויות הכלולות בספרי השליחים מרקוס, מתי, לוקס ויוחנן, כל אחד מהם לחוד, ולאור הבחינה הזאת הוא מעריך בפרק חמישי את מדת-סמכותו של כל אחד מהם. בשני הפרקים האחרונים המכונים בשמות "השופט הרומי" ו-"בית הדין היהודי", הוא בוחן את המסקנות הנובעות מדברי השליחים, לאור ההיסטוריה והארכיאולוגיה של התקופה ההיא.

ו. תלמוד ומדרש, ספרות רבנית.

ביאליק, ח. נ. ספר האגדה ... כך א', ספר שני ... ראה ע' 17.

210. **הופמן, דוד צבי.** ספר סלסוד להועיל; כולל שאריות ותשובות על ד' חלקי ש"ע סאת טוהר"ר דוד צבי האפפמאן ... סחברת ג: שו"ת על אה"ע וחיים וחידושים והערות על כמה מקובות בתלמוד ובמפרשים. פרנקפורט ע"ב, "חרמון", תרצ"ב. VIII, 148 ע. 16 : 24. את הקודם ראה ק. ט. שנה ז' ע' 30.

ספרי שו"ת, שנתחברו בתקופה האחרונה ע"י רבני גרמניה, שונים מאלה שנתחברו ע"י רבני מזרח-אירופה, בתכנם ובדרכי יצירתם. כדי להגיע לפסק-הלכה מתאים לשאלה הנידונה, היה מחבר ה"תשובה" במזרח-אירופה, מנתח את השאלה וקובע את החדש שבה, חותר להתאימה להלכה הרווחת בספרות הפוסקים; אחרי חקירה מעמיקה בגורמי ההלכה המקובלת היה מחליט, אם הנדון דומה לראיה, ואחרי מו"מ היה מגיע לידי מסקנה סופית בפסק השאלה. בקשר להחלטתו וגמיקה, היה מאיר מקומות סתומים בתלמוד ובמפרשיו השונים ומשתמש בהם, כדי לקים ולאשר את פסק-דינו. לא המסקנות הסופיות הן שקובעות את ערכה של התשובה, אלא חבלי היצירה, שבהם היה המחבר מתלבט עד שהגיע לכלל דעה מכרעת. על כן אין הספרים האלה משמשים קובצי הלכות גרידא, אלא יש להם גם ערך למודי להבנת התלמוד והמשפט העברי. — לא-כן ספרי שו"ת של רבני גרמניה, שבהם יש רק פסקי-הלכות לשאלות הנידונות, בצרוף המקורות, שהביאו לידי מסקנותיהם. לכן עולה

ערכם השמושי על ערכם הלמודי. יוצא מהכלל הוא ספר השו"ת "מלמד להועיל", שלישי לספרי השו"ת של הרב ר' דוד צבי הופמן ז"ל, כי חשיבותו הלמודית אינה פחותה מחשיבותו השמושית.

הספר מתחלק לפי תכנו לשני חלקים: א) שו"ת א-ט, ב) חדושים והערות על מקומות שונים בתלמוד ובמפרשיו. — החלק הראשון מכיל שאלות רבות בדיני אישות — נשואי תערובת, נשואים אורחיים, שמות פרטיים לועזיים בנוסחי גיטין וכו' — בעיות קשות ומסובכות, שנתעוררו בחיי המשפחה היהודית בגרמניה, בעקב התפתחות חיים חדשים, בקשר השפעת המדע החדש, והשנויים הסוציאליים. — עם החדירה לעומק הסרובלמות החמורות, המוצעות לפני המחבר, מוצא הוא תמיד פתרונים רצויים לפי רוח הזמן ותנאיו המיוחדים. הוא מתחשב במקרים ידועים עם העובדה, שבחוגים שונים חדל כחם הרוחני של הרבנים, מהיות משפיע עליהם (ראה תשובה ד'). לעתים תכופות משתמש המחבר באמצעות פסקותיו בהודמנות, להאציל מרוח היהדות המסורתית על הנוגעים בשאלה הנידונה (ראה סוף תשובות ד' וח').

בתשובות כ"ב ונ"א מתבלטת בכל הכהירות המחלוקת שבין הרבנים המשמרים ובין המחדשים בדבר תקונים בדת. האחרונים רצו לתקן סדר קידושין על תנאי, בכדי להקל ע"י זה בעניני גיטין וחליצה, בהסתמך בזה על מקורות שונים בתלמוד. המחבר מתנגד לזה, למרות שהוא רואה אפשרות לבסס את התקנה הזאת על יסודות הלכיים, מפני גמוקים חשובים: א) מפני שלסדור קידושין על תנאי דרושה בקיאות מקיפה בתלמוד ובפוסקים ועל פי רב מסורים עניני הקידושין בידי רבנים צעירים, שאינם שולטים די הצורך בחמרי ההלכה הדרושה. ב) מפני שהדבר היה מכניס אנדרלמוסא בחיי המשפחה היהודית שאשיותיה מונחות על סהרת החיים ההדדיים של הבעל והאשה, ועל האחריות המוסרית הגדולה כלפי הצאצאים. לבסוף, מפני נמוק עקרוני, שהיתר כזה מצד הרבנים חמסמרים יפורש ע"י המתקנים כותורי-בעקיפין וכהוראה גמורה, שאין להתאים את חוקי התורה העתיקים לרוח העת החדשה.

קו אופיני המציין את שיטתו של המחבר בדרכי ההוראה הוא, שלמרות שליטתו הבלתי מוגבלת במקורות ההלכה — התלמוד והראשונים — מסתמך הוא בפסקותיו גם על ה-אחרונים. — חלק הבאורים וההערות מסודר גם הוא בצורת שו"ת — מנהג קדום שהיה נוהג גם בימות הגאונים — השואל היה פונה לבר-טמכא בענינים הנוגעים לבאור סוגיות שונות בתלמוד. — בשיטה הלמודית והבקרתית של המחבר נכרת השפעת המדע החדש, נוקט הוא לפעמים גם את דרך ההנהגות במקומות שהנוסח דורש זאת (כדוגמה ראה תשובה ט"א). — בסוף הספר מבאר המחבר בנמוק הגיוני את החק של "עדים-זוממין" במשפט העברי ומוכיח שחק זה מקובל עוד במשפט העברי הקדמון, בנגוד לדעה האומרת, שחק זה בצורתו ההלכית הוא יצירתם של חכמי התלמוד. תשובה זו תשמש ודאי חמר מקורי חשוב לתולדות המשפט העברי. בנוגע לצד הלשוני של הספר יש להעיר, כי המחבר משתמש במקומות רבים במלים לועזיות, למרות שאפשר היה למצא בסוים מקבילים בעברית, אלא כלב מחברי שו"ת, משאיר הוא את המלים האלה, מפני שגרא דלשנא, וגם מתוך נטיה למסר את ההוי הקשור בשאלה, כצורתו. אין ספק, כי הספר יביא תועלת רבה לרבנים, פוסקי שאלות, וביחוד לחכמי גרמניה, שרב השאלות נובעות מן ההוי ההוא ומתנאי הסביבה.

הורביץ, ח. תוספות חיים ... ראה ע' 19.

211. הָלֵךְ, חיים. ספר לחקרי הלכות, כירורי דינים וענינים כחלק
חשן חמשפט, סאת חיים העליר בהגאון ישראל פינסקער. כך א—כ. ברלין, (רפוס
(Sefer), תרפ"ד—תרצ"ב. [3] דף, 275 ע ; [1] דף, 281, [1] ע. 21 : 30.
כך ב' נדפס בטיטרכוב, בדפוס ח. ה. פאלמאן. כך א' גרשם בק. ט. שנה א'
ע' 194 בטימן כוכב.

212. מְשַׁמְרֵי, שְׁלֹם שְׁכָנָא. מְשַׁמְרֵי שְׁלֹם, חלק שני כך א'
והוא כאור... דברי רבותינו... וחידושי דינים היוצא מהם... והוא יפרד לנ' חלקים.
ח"א הוא ח' דינים על ש"ע יו"ד ח"ב... ח"ב הוא ח' דינים ליו"ד הלכות שמחות
על סדר א' ב' ... (והוא יכונה "חיים וברכה חלק ב"). ח"ג קצת הנחות וח' דינים
לשוע אכן העזר... מאתי שלום שכנא משערניאק... בילגוריוא, נטע קראנענבערג
ווארשא, דפוס סיקורה ומילנר, תר"ץ. (2), 66, (2), 128, 80 ע. 23 : 31.
החלק הראשון נדפס בווארשא תרנ"ד. והוא פירוש על פרי מגדים יו"ד.
בנקין, פ. כרם פתחיה .. ראה ע' 26.

213. מַסְכַּת שְׁמָחוֹת. ונלוו עליה מסכת שמחות דר' חיות, ספרי
חיבוט הקבר והוספות אל שבע מסכתות קטנות וא' מסכת
סופרים ב. הוצאו על פי כתבי יד שונים בליות סבא והערות ושנוי נוסחאות
ומראה סקובות ע"י מיכאל היגער. ניוארק, בלדן, תרצ"א. 272 ע. 22:15.

שער נוסף באנגלית: Treatise Semahot and treatise Semahot of R. Hiyya
and sefer Hibbut ha-Keber ... edited from manuscripts ... by Michael Higger.
ראה גם ק. ט. שנה ח' ע' 47.

מסכת שמחות היא מן החשובות שבמסכתות הקטנות. מלבד חשיבותה מצד ההלכה
יש בה הרבה מן ההוי היהודי ומנהגיו; פה ושם אנו מוצאים בה רשמים שיש להם ערך
היסטורי רב. גם המתעניינים בפולקלור היהודי ימצאו שם חומר לא מעט. הוצאה מדעית של
מסכת זו היתה רצויה מאד. כי ההוצאות שלנו הן משובשות במדה מרובה ולמלא חסרון זה
בא"ר היגער בהוצאתו הג'ל. לא אוכל כאן לדון על טיב הדיוק של הנוסח מפני שאין בידי
כתבי היד וההוצאות השונות שעמדו לרשותו של המחבר, אולם המחבר הקדים להוצאתו
מבוא ארוך ומפורט שבו הוא עומד בפרוטרוט על שאלות ספרותיות והלכיות הקשורות
במסכת זו. ואף על כל המבוא אין אפשרות לדון כאן (הוא תופס 88 עמ') ואסתפק בנתוח
של סעיף אחד מפרק אחד, וגם בסעיף זה לא אמצה את המדות וארשום אי אילו הערות
העולות מאליהן על דעתו של קורא מעיין. סעיף זה הוא סעיף א' של פרק ג': סיבה של
המסכת שמחות ויחוסה לספרות חז"ל.

עמ' 26: "ההלכה בנוגע לכ"ג (פיסקא ד') היא נגד התוספתא וכו'". המחבר צריך היה
להעיר על גירסת דפוס ראשון וכת"י ויגה שהיא מתאימה למסכת שמחות. ועיין חידושי
הרשב"א ליבמות כ"ב ב' ומאירי שם שמביאים את שתי הגירסאות שכתוספתא.

עמ' 28: "ולולי מסתפינא הייתי אומר שאין שום קשיא בין שתי הנוסחאות של
המחלוקת של ר"ע ור"ט וכו'". המחבר לא הועיל כלום בהשערותיו. כי עיקר המחלוקת היא

אם טמא שמיטמא באותו יום נקרא מוסיף חילול על חילולו (עין בירושלמי שמביא המחבר) ובוה אין חילוק בין כהן לנזיר, והשאלה במקומה עומדת למה הדעות הן הפוכות בענין נזיר וכהן. אבל לאמיתו של דבר אין זה קשה כלל, ותופעה זו מצויה מאד בספרות המשנית, שהמקורות חולקים יותנאי מחלפין.

שם: ימצאתי סעד להשערתו בסמ"ג וכו' מהלשון מרבה עליו ימי טומאה תראה שהברייתא (צ"ל: שברייתא) זו כמו שהברייתא (צ"ל: הברייתא) בירושלמי נזיר הנ"ל מדברת בענין כהן ולא בענין נזיר וכו'. לשון זו של הסמ"ג אינו מוכיח כלום, כי הלשון בשמחות ימפני שהוא סותר יום אחד אינו מדויק כל צרכו, הואיל ואנו עוסקים בטמא שכבר סתר, ואנו צריכים לפרש שהכוונה היא שהטמא מרבה עוד יום לימי הסתירה, כלומר מרבה עליו ימי טומאה והיא הנוסחא שמביא הסמ"ג.

שם 29: יאגב אורחא הנני להעיר בענין טומאת כהנים בזה"ו שהכ"י מדרש הגדול ריש אמור וכו' מסיים: לפ"כ כהן שמת לו מת צריך להזהר וכו'. לחנם הביא המחבר ממרחק לחמו: דברים אלו נמצאים ברמב"ם ה' אבל ספ"ב, וכבר העיר ר"ד הופמן בפתח דבר" למכילתא דרשב"י עמ' VIII ועוד בכ"מ שבעל מדרש הגדול העתיק כמה פעמים מן הרמב"ם.

שם: יפסיקאות י"ב וי"ג נמצאות בתוספתא מכות וכו'. חבל מאד שהמחבר לא הדגיש כי רק ע"פ נוסחת התוספתא אפשר להבין את הברייתא בשמחות, כי כבר החליט ר"ת (הביאו בתוספתא שבת קנ"ב ב' ד"ה עד ועוד בכ"מ וציין עליהם המחבר בהערותיו שם עמ' 120) שהברייתא ימשבתא היא, אבל לפי גירסת התוספתא אין שום קושי וז"ל התוספתא: כהן גדול וכו' שמיטמא לאחד מן הקרובים הרי זה חייב זה הכלל כל טומאה מן המת וכו' אבל כהן הדיוט שמיטמא לשאר מתים או שנכנס לבית הקברות חייב. הרי דברי התוספתא ברורים שרק בכ"ג שמיטמא לקרובים ומחלל קדושת כהונה גדולה בלבד (ולא קדושת כהונה בכלל) אז הוא חייב אך ורק אם נטמא בטומאה שהנזיר מגלח עליה, מפני שכ"ג אינו קדוש יותר מנזיר, אבל כהן הדיוט שמיטמא לשאר מתים חייב אפילו על טומאה שאין הנזיר מגלח עליה והתוספתא לא רק שאינה סותרת את דברי התלמוד אלא מסייעת לו. ואין ספק שכן היתה הנוסחא העיקרית גם בשמחות. וכבר העיר ע"ז, כמדומני, הגאון ר' מאיר שמחה מדווינסק באיזה מקום בספרו "אור שמח".

שם: הברייתא שבפיסקא י"ד מטמא כהן ויוצא לחו"ל וכו' היא בתוספתא מו"ק וכו'. סוף הברייתא: ומעשה ביוסף הבבלי וכו' אינו בתוספתא מו"ק ונמצא בתוספתא ע"ז פ"א היה ויש להוסיף זה לציוני המחבר בעמ' 121.

שם 30: והמשפט שבמשנה שם אבל מיטמאין למת מצוה איננו במשנה שבירושלמי נזיר פ"ז (משנה א' נ"ה ד'). עובדא זו שהמשפט אינו במשנה שבירושלמי אינה מוכיחה כלום וזה יכול להיות גם השמטה מקרית, אבל מן הציטט שבירושלמי (פ"ז ה"ז, נ"ה ע"ב): ובמת מצוה הדא היא דתנינן היו מהלכין וכו' מוכח שהתלמוד לא גרס את המשפט הזה במשנה, עיין שם.

שם 31: הברייתא שבפיסקא ח' וכו'. המחבר דלג על מקורות של ברייתא ט' וכן במקומו בעמ' 128 לא ציין כלום, אבל ברייתא זו היא חשובה מאד ומפיעה לנו אור על מקום אחד בירושלמי. מקור הברייתא הוא בתוספתא ע"ז פ"א היג ושם נשנה זה לענין אחר וגורס: ל', שמעון בן אלעזר במקום ר' שמעון בן יוחי שבשמחות (באריז ע"ז ס' ק"מ גורס בתוספתא רש"י ע"י) והיא מובאת בירושלמי שם פ"א, ל"ט ע"ב, ובירושלמי שבת (פ"א, ד' ע"א) מובאת ברייתא זו לענין שבת, אבל הירושלמי ידע גם את הברייתא שלפנינו

שכן הוא אומר שם: בשבת ובאבל ובעבודה זרה הלכה כרבי שמעון בן אלעזר. ואין ספק, לדעתי, שהוא כיוון לברייתא שלפנינו. ועיין באהבת ציון וירושלם לשבת עמ' 26 והלאה שמביא מחלוקת הראשונים בכוונת המלה: "ובאבל".

שם 32: "ההלכה בנוגע למנודה וכו'". המחבר דלג על פיסקא י"ג שנמצאת בבבלי מו"ק ט"ו א' ועיין עדיות פ"ה מ"ו.

שם 33: "ההלכה בנוגע למלחמת הרשות וכו' וכמו כן ההלכה בנוגע להפלגת הספינה וכו'". עיין גם ירושלמי שבת פ"א ד' ע"א.

שם 34: "הברייתא לגיבוי כיצד וכו'". מובאת גם בירושלמי שביעית פ"י, ל"ט ע"ג. ויש להוסיף זה לציוני המחבר בעמ' 141.

שם 35: "ההלכה שבפיסקא כ"ב וכו'". עיין ירוש' ב"מ פ"ה, י' ע"ב, ויש להוסיף זה לציוני המחבר בעמ' 146.

שם 41: "והמאמר בנוגע לאבני מזבח וכו' וילקוט שמעוני ראה וכו'". יש להוסיף ילקוט שמעוני משפטים רמז שי"ח.

שם 43: "הברייתא שבפיסקא י"ח אינן לא בבבלי ולא בירושלמי". הירושלמי במד' פ"ג, פיג ע"ג: נעשה כפוחח (כלומר, ואינו קורע יותר) ורומז בזה לברייתא שלפנינו: פוחח אינו קורע.

שם 48: "הברייתא שבפיסקא י"ב מובאת בשנויים בבבלי פסחים ג"א א'". עיין הלכות גדולות ה' כבוד אב ד"ו קכ"ד ע"א (הילדסהיימר 479) ועיין בספר תורה שלמה להרמ"מ כשר ח"ב בהשפסות עמ' תקל"ד.

שם 49: "הברייתא שבפיסקא ד' וכו'". עיין ירוש' עירובין ספ"א י"ט ע"ד: שלא תאמר יעשו כהרוגי פולמוסיות אית תניי תני אסור לפנותן ואית תנווי תני מותר לפנותן וכו'.

יש להעיר גם על זה שהמחבר רוצה להכניס לפעמים פירושים זרים לתוך מאמרים מבלי להתחשב עם סגנון הדברים. כן הוא כותב בעמ' 18: "ודוק ותמצא שגם הלכות שבתלמוד ירושלמי נקראות לפעמים בשם 'רבתי': ובירר' דהלכות רבתי וכו' שר' יוחנן חולק עליו וכו' (סמ"ג עשין ע"ה)". אבל בירושלמי דהלכות רבתי פירושו ובירושלמי של הלכות גדולות ואיך אפשר להסיק מכאן כי הירושלמי נקרא "רבתי"? ואולי כיוון הסמ"ג לא להלכות גדולות אלא לבעל מתיבות. ובספר העיסור רגיל הסגנון ירושלמי לבעל מתיבות, דבעל מתיבות.

עמ' 27: "ובכ"י מדרש הגדול, ריש אמור, איתא: הקרובה לרבות את שנתקדשה מן האירוסין. אליו לרבות את הבוגרת, אשר לא היתה לאיש פרט לארוסה. מרבה וממעט ארוסה בנשימה אחת! ואפשר שמרבה אחותו ארוסה וממעט אשתו ארוסה. וכעין זה מצינו בירושלמי יבמות פ"ו ז' ג'". בירושלמי שם מרבה אחותו ארוסה מהמלה: "הקרובה" שכתובה גבי אחותו וממעט אשתו מהמלה: "הקרוב" שכתוב גבי אשתו, אבל אי אפשר למעט אשתו ארוסה מ"אשר לא היתה לאיש" שכתוב אצל אחותו. (אם לא בשיטה של: "אם אינו עניין" וכו'). ומלבד זה מוזר הדבר איך רצה המחבר להכניס לדברי בעל מדרש הגדול: "שנתקדשה מן האירוסין" את הכוונה שמרבה אחותו ארוסה מבלי להרגיש שהסגנון "שנתקדשה מן האירוסין" הוא מגומגם מאד! אבל ברור הדבר שס"ס קטנה נפלה בכת"י מדרש הגדול וצ"ל: שנתגרשה מן האירוסין וש"ס ערוך הוא ביבמות ט' א': אשר לא היתה פרט לארוסה הקרובה לרבות ארוסה שנתגרשה וכו', והם הם דברי בעל מדרש הגדול.

עמ' 50: "ואגב אורחא הנני להעיר כאן על הביטוי נמצאת אתה אומר שבברייתא זו וכו' ולכן לבי אומר שהגירסא העיקרית היתה: נמצאו שלשה קברים הקבר שנמצא בתחילה מותר לפנותו וכו', כלומר יש שלש הלכות בנוגע לשלשה מיני קברות הנמצאים וכו'". המחבר בהגהתו המוזרת משחית את כל צורת הברייתא וסגנון נמוגם כזה אינו מצוי בספרות המשנית. ועיקר קושי המחבר היא תמימה מאד, כי בכמה משניות נמצאים עוד שרידים של המקורות העתיקים שמהם הן שאבו, ובאותו המקור העתיק שממנו לקח מסדר התוספתא היו כמה הלכות בעניין זה ובסוף ההלכות היה סיכום: "נמצאת אתה אומר וכו'" ומסדר התוספתא העתיק משם באותו הלשון.

לבסוף יש לקבול על ה"סוף" שנקט המחבר כלפי "חכמי אשכנז" (המרכאות הן שלי) בסוף עמ' 44. אבל לעצם העניין שם אין כאן המקום להאריך. יותר ממה שכתבתי יש להעיר גם על סעיף זה וגם על סעיפים אחרים של המבוא אלא שהערות כאלה וכיוצא בהן לא יוסיפו הרבה להערכה הכללית של העבודה החשובה של ד"ר היגער; כי מלאכה גדולה עשה, מלאכה הדורשת חכמה וידיעה גם יחד. ש. ל.

משניות ... ערוכה ע"י ת. נ. ביאליק ... ראה ע' 26.

קהלת דוד ... ראה ע' 32.

קלין, א. בארות אברהם. חוברת ב' ... ראה ע' 27.

214. קרוך, יעקב לייב. ספר חזקה רבה; כולל רובי הסוגיות... המרכאות מענין הא דאמרינן בכמה מקומות העמד דבר על חזקתו, ועוד סוגיות רבות אשר לקט ... וכה שיוצא מהם לדינא וחקר ... יעקב לייב קראך. סדרו והוציאו לאור פנחס יעקב הכהן. חלק שלישי (א) על אבן העזר. ליפסיא, (דפוס Teicher), תרצ"א. XI, 335 ע. 25 : 36.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 59. — אף כך זה, כחבריו הקודמים, נדפס ונכרך בהדור רב שאינו מצוי כלל בספרים מסוג זה: האותיות מאירות-עינים, הניר טוב והגליונות מסודרים בטעם ובהבחנה.

215. רוזנברג, יודל. ספר עטרת תפארת, על מצות תפילין וחובת חבר מצוה ... יוכל ... חמישים דרושים ... באופן שכל הפטרה מקושרת עם הסדרא של השבת בענין מצות תפילין וחובת חבר מצוה. ובסוף הספר שאלה ותשובה ... בענין תפילין של ראש ... מאתי ... יודל ראזענברג ... ניו יורק, רעזניק, מענשעל ושותפם, תרצ"א. 227, 12—3, 121 ע. 16 : 24.

Darmesteter, A. Les gloses françaises dans les commentaires talmudiques de Raschi ... ראה ע' 85

216. Ezekiel, Ezekiel Moses. The position of woman in rabbinical literature. Part III. n. p., [1930?]. pp. [247]—277. 16 : 24.

מתוך: Journal of the Bombay branch, Royal Asiatic society.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 376.

217. **Silberg, Moses.** Dienstvertrag und Werkvertrag im tal-mudischen Rechte. Frankfurt a. M., 1927. 51 p. 15 : 21.
Diss. Frankfurt a. Main. ע' 3—5: ביבליוגרפיה.

ז. מדע הדת, פילוסופיה יהודית.

קמפנטון, יהודה בן שלמה. ארבעה קנינים. ראה להלן Campanton.
רד"ר-פדרמן, י. הקונטרס העולמי למען השבת ... ראה ע' 28.
אונזער גייסט; ארגאן פאר חוץ הדת והאמונה ... ראה ע' 33.

218. **Campanton, Judah ben Solomon.** Judah ben Solomon Campanton and his "Arba'ah Kinyanim", by Elhanan H[irsh] Golomb ... Philadelphia, The Dropsie college for Hebrew and cognate learning, 1930. v, 110 p., front. (facsim). 16 : 24.
הספר מכיל (ע' 21—99) את המבוא של ר' יהודה קמפנטון (ותמציתו באנגלית) ושני הקנינים הראשונים, קנין תורה וקנין שמים וארץ, עם תרגום אנגלי. המו"ל הקדים להוצאה מבוא של 17 עמודים, שבו הוא מדבר על ר"י קמפנטון, שם ספרו, כתב-היד, שאלת בריאת העולם, שבר ועונש. בסוף מפתחות.

- *219. **Cumont, Franz.** Die orientalischen Religionen im römischen Heidentum. 3. Auflage. Leipzig, Teubner, 1931. 334 p.
ראה ע' 44. Feldmann, S. Biblia és kultura ...

220. **Gausson, Herbert, ed. & tr.** Two men of Alexandria: Philo born B. C. 20, Origen born A. D. 185; some of their shorter sayings and incidental side issues; collected and translated by Herbert Gausson. With a pref. by J. F. Bethune-Baker. (2nd ed.). London, Heath Cranton, 1930. 81 p. 13 : 19.

לקוטי פתגמים ומימרות מתוך כתבי פילון ואוריגינס. לכל אחד משניהם מקדים המחבר הקדמה קצרה על חייו.

221. **Genootschap voor de Joodsche reformbeweging.** De liberale Jood en het Nederlandsch Israëlietisch kerkgenootschap; uitgegeven vanwege het Genootschap voor de Joodsche reformbeweging. (Den Haag, 1931). 12 p. 13 : 19.

- *222. **Die Lehren des Judentums nach den Quellen, herausgegeben vom Verband der Deutschen Juden.** Bearbeitet von S[imon] Bernfeld und F[ritz] Bamberger. 3 vols. Leipzig, G. Engel, 1931.

223. **Maarsen, I[saak]**. Armoede. Amsterdam, Hertzberger, 5691—1931. 34 p. 15 : 21.
נגד "הרפורמה".

224. **Maarsen, I[saak]**. Een kort woord in verband met de Joodsche reformbeweging. (Den Haag?, 1930?). [11]p. 20 : 27.

*225. **Montefiore, Claude G[oldsmid]**. Umriss des liberalen Judentums (Outlines of liberal Judaism). Übersetzt von Joseph Kauffmann. Durchges. und hrsg. von C[aesar] Seligmann. Leipzig, Engel, 1931. XI, 305 p. 8⁰.

*226. **Moore, George Foot**. History of religions, by George Foot Moore ... 2 vols. New York, Scribner's sons, 1929, 28. 8⁰.

International theological library.— Vol. 1 : „Rev. ed. with corrections and additions.“ „Literature“: 530—523 כרך ב' ע' 530—523

התכן : I. China, Japan, Egypt, Babylonia, Assyria, India, Persia, Greece, Rome. II. Judaism, Christianity, Mohammedanism.

227. **Müsken, W.** Berufung, Stellung und Zukunft des Judentums. Giessen, Brunnen-Verlag, 1931. 14 p. 13 : 18.
(Ein Blick in die Zukunft.)

228. **Roback, A[braham] A[ron]**. When did Jewish philosophy qecome extinct? (בתוך: Proceedings of the Seventh International congress of philosophy held at Oxford 1930). 1931. pp. [501]—507. 16 : 24.

*229. **Toussaint, C.** Origines de la religion d'Israël. L'Ancien Jahvisme. Paris, Geuthner, 1931. 374 p. 4⁰.

230. **Wohlgemuth, Josef**. Grundgedanken der Religionsphilosophie Max Schelers in jüdischer Beleuchtung. n. p., 1931. 64 p. 16 : 23.

ה. קבלה וחמדות.

231. ס' גבורת אר"י; תולדות רבינו ... מוהר"ר לוי שרה"ם תהלכותיו בקודש, דרכי עבודתו הנפלאים, וספורים גוראים עם מכתבי קודש מסרן הבעש"ט ותלמידיו ... R. Margulies, Lwow ... (תרצ"א). 48 ע. 16 : 24.

232. מקור ברוך; תולדות רבינו ... ברוך מסעזבוס ... ילדותו התגלותו ותהלכותיו בקודש ... עם מכתביו, וגם מכתבי זקנו הבעש"ט ... ואמו הצדיקה האדיל ... ואביו וחיאל, ומכתבי אחיו חר"ק מסרילקוב ... ומכתבם מהגה"ק מלאדי

בעל התניא, החוזה מלובלין והנח"ק משופטיווקא ... (לבוש, ראובן מרגליות),
זאמאשמש, דפוס קראנענבערג ופעלדענדלער, תרצ"א. 92 ע. 16 : 24.

233. ספר שבחי בעל שם טוב החדש ... ווינדערליכע מעשיות אמת
פון דעם ... בעל שם טוב ... מיט זיינע תלמידים ... אויך ... הספר ספורי אנשי
שם ... מעשיות אמת פון די תנאים ... בילגורי, דפוס קרוננברג, תר"ץ. 16 : 22.
שרי, ר. מ' שקרי דרך החיים ... ראה ע' 29.

234. Warrain, Francis. Les Sephiroth; étude sur la théodicée
de la Kabbale. Avec deux figures. Paris, Chacornac, 1931. 103,
[1] p. 14 : 19.

235. Zohar. Der Sohar; das heilige Buch der Kabbala. Nach
dem Urtext hrsg. von Ernst Müller. (Entwurf des Einbandes und
Titelzeichnung von Uriel Birnbaum). Wien, H. Glanz, (c1932).
394 p., 11, xip. 17 : 25.

הספר כולל תרגום גרמני של מבחר קטעים מספר הזהר, מטודרים לפי קרבת הנושאים
ולא לפי הסדר המקורי. ליד כל קטע מטומן מקומו המדויק במקור, ומן המפתח שבסוף אפשר
לראות מה הם כל הקטעים שתורגמו. בראש (ע' 7-18) בא מבוא, על הקבלה בכלל ועל
הזהר בפרט, מאת המתרגם. כל קטע מטומן בשם ע"י המתרגם, לפי ענינו ותכנו. המתרגם
מוסיף הערות רק במקום שיש ענייני-לשון שאינם ניתנים להתרגם כל צרכם, אבל אינו מעיר
לגוף העניינים שבוהר.

236. Zohar. The Zohar; tr. by Harry Sperling and Maurice
Simon. Five volumes. 1. With an introd. by J. Abelson. 1 v.
London, Soncino press, 1931. xx, 390 p. 16 : 24.

בראש הספר בא מבוא מסודר על הזהר והקבלה מאת י. אבלסון. בהקדמה קצרה
מבארים המתרגמים את שיטת תרגומם. הם תרגמו רק את הזהר גופא, ולא את החלקים הנוספים.
בוהר עצמו השמיטו מקומות מעטים שיש בהם דרושי-לשון ואינם ניתנים להתרגם. כל
ההשמטות האלה טומנו בפירושו. כך ראשון זה כולל את תרגום הזהר עד סוף פרשת וירא.
בסוף תוספות המתרגמים 'זהר על הפרשה הראשונה בבראשית' ובאורי מונחים. — הספר
נדפס בהדור של טעם. שיטת האותיות השונות בשביל כל מיני ציטטים מקלה בהרבה את
השמוש בספר.

מ. תפלה ועבודה, דרשות.

הגדה של פסח. סדר הגדה בא תרגום פיארי ... ראה ע' 19.

237. Haggada für Pessach, mit vielen Illu-
strationen. Geleitwort von Jakob Bronner. Wien, J. Belf, [1930].
2 p. 1., 3—79 p., illus., pl. 19 : 24.
עברית וגרמנית.

- (יודי), אברהם מאיר בן רפאל. ס' לקושי שושנים ... ראה ע' 23.
- סחזור ... ראש השנה ויום הכפורים ... עם תרגום פרסי ... ראה ע' 25.
238. סילרסטון, גדליה. ספר קול שופר; כולל דרושים יקרים לימים
נוראים וכלל השנה מאתי גדלי ... סילרסטון ... סט. לואיס, מוינקשטער
פרינסינג קאמפאני, תר"ץ. 44 ע. 15 : 23.
- סליחות. סדר סליחות ... עם התרגום בלשון פרס ... ראה ע' 27.
- פולישע, י. ס' אחות וחודת כולל דרשות ... ראה ע' 27.
- רוזנברג, י. ס' עטרת תפארת ... ראה ע' 56.
239. תפלות. סדור. קבלת שבת וערבית לשבת, עם תרגום אנגלי
ותוו זמרה. מאת שמואל זאב סטאלץ ... לונדון, (דפוס I. Narodiczky), תר"ץ.
[41 דף, 31 ע. 19 : 25.
- הטקסט בעברית ובאנגלית עמודה מול עמודה. המלים לתוי הזמרה רק בעברית.
שער נוסף באנגלית: Inauguration of the Sabbath and Friday evening
service. In Hebrew & English, set to music. By Rev. W. Stoloff ...
תפלות. סדור. ... Forms of prayer. ראה להלן בספר 247.
- אלפס, ב. צ. לשמוע בלמודים (וכיודות) ... ראה ע' 29.
- *240. Adlerblum, Mrs. Nima (Hirschensohn). A perspective of
Jewish life through its festivals. New York, The Jewish forum
publishing co., inc., 1930. 78 p., front., illus., plates. 8°.
ההקדמה מכילה גם ביבליוגרפיה.
- Bible. Esther ... 43 ע' ראה
241. Feldman, Abraham J. "Hills to climb"; eight discourses.
Hartford, Connecticut, Beth Israel pulpit, 1931. 128 p. 13 : 19.
החוכן "Hills to climb".—On the Jewish Main street.—"Not a Kaddish
will be said".—The greatest romance in history.—Blaming the Old Testament
again.—"If I were a Jew!".—What do I ask of life?—An American creed.
ראה גם ק. ס. שנה ח' ע' 468.
- *242. Glazer, Simon. Book of sermons for all occasions
New York, The Star Hebrew book
co., [c1930]. 256 p. 8°.
- *243. Glazer, Simon. Techinah-book; containing
prayers and religious duties for the daughters of Israel. New
York, The Star Hebrew book co., [c1930]. 128 p. 8°.
Goldman, S. A rabbi takes stock.. 78 ע' ראה

244. **Idelsohn, A[braham] Z[wi]**. Jewish song book for synagogue, school and home; services for Sabbath, the three festivals, and the high holidays; songs and hymns for various holy days of the Jewish' calendar composed and arranged for unison congregational singing and for choir and solo, with organ or piano accompaniment. 2nd ed., rev. and enl. Cincinnati, A. Z. Idelsohn, (pref. 1929). 4 p. l., 11—279, [7] p. 15:23. 1928. **הקדמה למהדורה א' היא משנת 1928**. [7] p. 15:23. 1928. 4 p. l., 11—279, [7] p. 15:23.

245. **Kligerman, Aaron Judah**. Feasts and fasts of Israel; an account of religious customs in Jewish homes and synagogues of to-day, by Aaron Judah Kligerman. With an introd. by Walter Lee Lingle. Baltimore, Emmanuel neighborhood house, 1931. 6 p. l., 15—94 p. 13:20.

המחבר הוא יהודי מומר, וספרו מכון להרבות את ידיעותיו של הקורא הנוצרי על היהודים ולעורר את התענינותו באשרם הרוחני. בסוף הספר (ע' 91—94) נדפסה רשימה של 79 מומרים יהודים מפורסמים בכל הדורות.

246. **Rosenblatt, Josef**. Selected recitatives by Josef Rosenblatt for the synagogue. New York, Metro music co., (c1927). 1 p. l., 39 p., port. 23:31. **מהמעטפת**.

בראש השער: תפילות יוסף Tefiloth Josef. ההקדמה ותוכן הענינים באנגלית ובעברית. מופיע בפעם השנית. ההוצאה הראשונה יצאה בהמבורג לפני עשרים שנה ... מגמתי בחבורי היתה למלאות צרכי השיץ ולהוכיח לעולם הנגינה בכלל, שהחזנות היהודית האמיתה יש באפשרותה להשביע רצון אפילו את החוש המזוקק של הזמן ההווה. (מההקדמה).

247. **Tefillot**. סדר התפילות. Forms of prayer for Jewish worship; ed. for the use of their own and allied congregations by the ministers of the West London synagogues of British Jews. 6th ed. V. 1: Daily, Sabbath, and occasional prayers. Oxford, typ University press, 1931. 13:20. **פניציות שונות. עברית ואנגלית עמוד מול עמוד**.

248. **Tefillot**. Liberal Jewish prayer book. v. 1. London, Liberal Jewish synagogue, 1926: VIII p., 3 l., p. 3—450, [1]p. 12:19. **החן**: v. 1: Services for weekdays, Sabbaths, etc.

249. **Wael-Munk, Francis**. Hodou & Ono de Chanouka pour officiant et choeur à 4 voix. (D'après les mélodies traditionnelles). n. p., n. d. 1 p. l., 7 p. 27:33.

250. **Wael-Munk, Francis**. Ouvenouchoh yomar pour officiant et choeur à 4 voix. n. p., n. d. 1 p. l., 3 p. 27:33.

251. **Wael-Munk, Francis.** Veschomerou pour officiant seul. Kaddisch Leeilo pour officiant et choeur à 4 voix (avec une fin spéciale pour le mois d'Elloul sur des motifs traditionnels de l'office de la veille de Rosch Haschonoh). n.p., n.d. [1], 6 p. 27 : 33.

י. היסטוריה והמדעים הקרובים אליה.

252. **אהרן בן דוד הכהן מרגוזה.** ספר מעשה ישורון; מעשה איום וגורא עליה על בני ישראל הנעשית בימי קדם בשנת השפ"ג ... עם שירים ... על המעשה מיוסדים ... פיעטרקוב, דפוס ח. ה. פאלמאן, תרפ"ט. 23 ע. 11 : 16. יוכבר באה בדפוס בספר שמן הטוב וזקן אהרן בוויניציה שנת ת"ז.

253. **ברנשטיין, שמעון.** נחמיה שמואל ליבוביץ; (ליובל השבעים שלו), וברכות חכמים וסופרים. נויארק, (דפוס עגן), תרצ"ב. 131 דף, 15"5, 11 ע, פורטרט. 18 : 25. הוצאה מיוחדת מהדואר ה' בחשון, תרצ"ב, בתקונים והוספות. נדפס בשבעים אכסמפלרים.

גריבסקי, פ. צרור פרחים לקברו הרוחני של ר' יעקב גולדמן. ראה ע' 10.

254. **מזורק, מנחם מנלי.** בחסד עליון! חמשים שנה ימי חי, שנות מחשבה ועבודה צבורית, ט. מאזורק ... (Warszawa, דפוס Express), 1930. 111, 16, 11 דף. 11 : 19. מכיל פורטרטים של המחבר עם באורים בעברית ביווית ובפולנית. השער גם ביווית ובפולנית.

255. **פרימן, אהרן.** מפתח לספר עניני שבת צבי שהוציא לאור אהרן פרוימאן ע"י חברת מיקצי נרדמים, ברלין, תרע"ג. ברלין, דפוס אימצקאווסקי, תרצ"א. 11 ע. 15 : 22. שלוש, י. א. פרשת חיי ... ראה ע' 29.

256. **וואראבייטשיק, מ.** אירישע גאס אין ווילנע. 65 בילדער פון מ. וואראבייטשיק מיט א פארווארט פון ז. שניאור. ציריך-לייפציג, ארעל פוסלי, (1931) 6. ע, 11 דף, 7, 11 ע, 32 לוחות-תמונות, 19:13. = Schaubücher

שער נוסף בגרמנית: ... Vorobeichic, M: Ein Getto im Osten (Wilna) eingeleitet von S. Chneour. — ארויסגעבר: עמיל שעפער. הספר כולל 65 תמונות והרכבת-תמונות פוטוגרפיות מחיי וילנה היהודית. הכתבות על התמונות ביווית ובגרמנית. ז. שניאור מקדים הקדמה בשם ידי יידישע גאס אין ליכט און שאטן. ההקדמה נדפסה ביווית ובגרמנית. התמונות אפיניות מאד ויש בהן ענין גם לחוקרי אתנוגרפיה ואמנות עממית יהודית.

257. **לעווין, גרשון.** איבערלעבענישען, עפיוארדן און איינדרוקן פון דער רוסיש-יאפאנישער קריג. ווילנע, קלעצקין, 1931. 234 ע. 14 : 20.

פארבאנד פון אידן אנטוויילענעסער אין לעטלאנדס בא-
פרייאונס קריג. דער באפרייער ... ראה ע' 35.

258. 10 יאָר פּוילעניס אונאבהענגיקייט אין דער פּויליש אידישער
פרעסע. ווארשע, צייט שטימען, 1930. 48, 53 ע. 23 : 30.

השנה על המעטפת: תרצ"א, ועל השער האנגלי: 1931. — יודית ואנגליה. — שער נוסף
באנגליה: Ten years of Poland's independence in the Polish Jewish press

259. שמשענאלעוו, פ[אועל] יע[ליסעיעוויטש] Pavel Eliseevich
[Shchegolev]. פראוואקאטאר. דערינערונגען און דאקומענטען וועגן אזעס דער-
מאסקירונג. אונטער דער רעדאקציע און מיט אן אריינפיר פון פ. יע. שמשענאלעוו.
יידיש. ראפאפארט. ווארשע, ראטשקאווסקיס ביבליאטעק, 1930. 391, 11 ע. 14 : 21.

ראה ע' 36 ... Afike Jehuda, Prag. Festschrift

*260. Barrientos, Lope de. ... Vida y obras de fr. Lope de
Barrientos ... Salamanca, Estab. tip. de Calatrava, 1927. xcvi, 245 p. 8º.
—Anales salmantinos ... vol. I.

Contra algunos zizanadores de la nacion de los conuertidos
del pueblo de Israel. מן החכין

261. Bentwich, Norman De Mattos. Solomon Schechter.
London, Allen & Unwin, (1931). 3 p. 1., [13]—59, [1] p. 11 : 16.
(The Arthur Davis memorial lectures).

262. Bigart, Jacques. A la mémoire de Nissim Behar 1848—
1931. Paris, Alliance israélite universelle, 1931. 23, [1] p., ports. 13 : 20.
נסים בנר היה ממיסדי החנוך העברי החדש בארץ ישראל ועסקן חשוב של הישוב החדש.
שנים רבות היה מנהל ביה"ס של אליאנס בירושלם, ביה"ס הראשון שלשון הדבור בו היתה
עברית. מתרסיה ואילך היה באיכח אליאנס בניו-יורק.

263. Ehrenpreis, Marcus. De som byggt Israel. Andra serien:
Helige och hjältar. Med 31 illus. Stockholm, H. Geber, (1931).
viii, 266 p. 15 : 23. אח הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 53.

Juda Mackabi.—Hillel.—Rabban Gamaliel.—Jochanan ben Sakkai.—
Rabbi Akiba.—Simon Bar-Kochba.—Simon ben Jochai. —החכין

264. Feldman, W[illiam] M[oses]. Rabbinical mathematics and
astronomy by W. M. Feldman. With pref. by R. A. Sampson and
foreword by Adolf Fraenkel ... London, Cailingold, 1931. xvii p.,
i l., 232 p., diagrs., tab. 14 : 22. ביבליוגרפיה ע' XIV.

ספר זה הוא הספר הראשון באנגלית המתאר תאור מקיף ומעמיק את ידיעות חז"ל בתוכנה
ובאצטוננות. — ראשי הפרקים: Prolegomena. (What is the Talmud? Mathematics and

astronomy in relation to religious legislation. Some mathematical celebrities of the Talmud.)—Mathematics. (Mathematical numeration and notation of the Rabbis. Mathematical data and theorems. Talmudic discussions in which the various theorems are utilised.)—Astronomy. (Astronomical knowledge. Astronomical measurements. Time of sunrise and of sunset; length of day. The earth. The sun's apparent annual motion. The moon. Position of moon in the heavens. Kepler's law and gravitation. The visibility of the moon. The examination of witnesses. The fixed calendar. The stars.)—Epilogue.—Summary and conclusions.—Appendix in Rabbinical metrology.—Index.

265. Fischer, Herbert. Die verfassungsrechtliche Stellung der Juden in den deutschen Städten während des dreizehnten Jahrhunderts. Breslau, M. & H. Marcus, 1931, x, 220 p. 16: 24.

=Untersuchungen zur Deutschen Staats- und Rechtsgeschichte, begründet von Otto v. Gierke, hrsg. von Julius v. Gierke, Heft 140.

"Verzeichnis der Abkürzungen und der abgekürzt zitierten Literatur", pp. [207]—215.

Sara Schiffmann : הספר הזה, וכן ספרה של Heinrich IV. u. d. Bischöfe in ihrem Verhalten zu d. deutschen Juden zur Zeit d. 1. Kreuzzuges (ראה לקמן ע' 69 מספר 284) נוגעים זה בזה, מפני שגם פישר דן בפרקים הראשונים של ספרו במצב היהודים בערי הרינוס בתקופת מסעי הצלב.

בספרה של הגב' שיפמן חשוב ביותר המחקר על הפריבילגיות היהודיות שניתנו ליהודים משפיאיר ומווארמש בשנת 1090 ובשנת 1157. הבקורת המדעית גיתחה את שתי התעודות בחריפות מפריזה על המדה. עכשיו הוברר, שאין טעם לחשוד את התעודה של שפיאיר למזויפת במקומות ידועים, ושגם התעודה של ווארמש שייכת בתוכנה המשפטית לגמרי לזמן המלך היינריך הרביעי. מובן מאליו, ששתי התעודות הנשמרות אינן היחידות שניתנו ליהודים של ערי הרינוס באותו הזמן. אמנם אם כן, מדוע שני המחברים מחזיקים עוד בדעות הקודמים על התפתחות היחס המשפטי של שעבוד (servitus) היהודים למלך? הפרובלימה לא תמצא את פתרונה בתוך התעודות המעטות שנתקיימו בגרמניה, ביחוד משום שיש כאן שאלה אירופאית וכללית, ונשתתפו בה כל המדינות העומדות תחת השפעת קיסרות הקרולינים והכנסייה הרומית. המושג הפוליטי של "עבדות היהודים" עומד בכל תקפו לכל המאוחר באמצע המאה ה'ב' ויש רמזים על מציאותו כבר במאה ה'א'. ארון היהודים הוא המלך או מי שהשלטון הפוליטי נמצא בידו. לפי השינויים שבמצב הפוליטי בכלל משתנה גם המצב הפוליטי של היהודים בארצות השונות.

פישר מקדיש את עבודתו העיקרית לבירור המצב הפוליטי של היהודים בערים הגרמניות במאה ה'ג'. בין הערים והיהודים שלט או יחס מיוחד של התחייבות הדדית. כבר במסע הצלב הראשון קמו "העירוניים החשובים" להצלת היהודים, אע"פ שהקשרים ביניהם היו אז רק חברתיים וכלכליים, ולא משפטיים. (ככה היה המצב בספרד ובצרפת הדרומית עוד במאה ה'ד'). במדה שגדלה הפעולה הפוליטית של העיר, תפסה גם את היהודים. הבורגנים הנוצרים הצילו את היהודים לא רק מרדיפות ההמונים, אלא גם ממעשי חסם ומעלילות מצד שלטוני העיר, המלכים והשרים וביחוד ההגמונים. היהודים אינם משועבדים

לעיר, אבל הם נהנים מחסותה. מצדם הם משתתפים בהגנה ומתחילים לשלם לה מסים. מלחמת הערים למען היהודים נגד ההגמונים וכו' מתבארת בראשונה מתוך דאגת הבורגנים לשלום העיר ולכבודה ומתוך יראתם. שם ההגמונים יבואו לחלל את חרות (immunitas) העיר בשביל עסקי היהודים. ועוד (מה שראוי להוסיף לדברי המחבר) יש מלחמת עצמאות מקבילה ומשותפת לעיר ולקהל היהודים נגד שרי העיר. ואחרון אחרון עיקר העיר יוצרת במקרים סרטיים ובמשך הזמן מצב משפטי חדש: שעבוד פוליטי של היהודים תחת העיר. התפתחות זו נגמרה בתחלת המאה ה־ד. היחס החדש מצא גם צורות משפטיות חדשות. כל הדברים האלה נתפרשו ע"י פישר פירוש מדויק ומכוסס על חומר מקיף ומסודר היטב בהערות נספחות.

כדי לברר את יחס שלטוני העיר השונים אל היהודים, עסקו שני המחברים גם בספורים העבריים על הרדיפות בימי מסעי הצלב. כותבי הזכרונות האלה בקיאים הם במושגים המשפטיים של הגרמנים שכניהם. הם כותבים בסגנון ובמדה ידועה גם ברוח של הכרוניסטים הלטיניים. היתה ביניהם טרמינולוגיה עברית מיוחדת לצרכי הזמן. בענין זה יש למצוא בשני החבורים שלפנינו הרכה הערות יסודיות והולמות⁽¹⁾. אבל זהו דבר הדורש חקירה בפני עצמה, שתעזור גם לניחוח המקורות ולבירור העובדות. גם בספרות ההלכית יש כר נרחב לעבודות כאלה. בכל אופן שני החברים החדשים הראוי, מה אפשר להוסיף וללמוד ע"י עבודה שיטתית במקצוע הנידון העיוני.

בער.

266. **Friedmann, M[eir]**. Waren die Ebräer ursprünglich ein ackerbautreibender oder ein Nomadenstamm? Kritisch beleuchtet von Lektor M. Friedmann, Wien 1877. Zur Zentenarfeier seines Geburtstages (15. Juni 1831). Wien, Selbstverlag von Direktor Friedmann, 1931. pp. [227]—243. 15: 23. מהמעטפת.

Gedächtnisschrift zum zehnten Todestage von Micha Josef bin Gorion [Berdycewski] ... 36 ראה ע'

267. **Goldmark, Josephine [Clara]**. Pilgrims of '48; one man's part in the Austrian revolution of 1848, and a family migration to America, by Josephine Goldmark; with a preface by Josef Redlich. New Haven, Yale university press, 1930. xviii p., 21, [3]—311 p., front., plates, ports. 16: 24.

"Published on the Mary Cady Tew fund."

(1) השווה ביחוד פישר ע' 38 והלאה וע' 197 והלאה. תועבת סימון במקום ת' סימון (שיפמן ע' 37 הערה 43) הוא סירוס שנעשה מדעת, כדי לכנות שם רע לקדושה-הנוצרים. השווה גם 'איד יחרם' במקום יוהנס, 'אבלי' במקום abbas וכו'. זקוק (ע' 32 הערה 22) הוא כידוע marca, דינר = solidus. חצאי נראה לי גם כן שם קדום במקום marca, (media libra = כמו שהעיר אלבונן). והשתמשו בו אולי במקומות ובזמנים שבהם השם 'זקוק' עוד לא נתאזרח. 'חצאי' נמצא גם אצל ר' יהודה בר מאיר הכהן בשו"ת מהר"ם. פראג, ט' תתצ"ו וס' תתק"ג, ומשם נראה שחצאי הוא זקוק.

הספר מחולק לשני חלקים. בחלק הראשון, המכונה בשם יבני שנת הארבעים ושמונה בעולם הישן, מתארת המחברת את המהפכה האוסטרית בשנת 1848, את המנהיגים הוינאים שהשתתפו בה, שאחד מהם היה אבי המחברת יוסף גולדמרק. היא מקשרת את תולדות אביה לתאור חייה החברתית, המדינית והתרבות של אוסטריה בימים ההם. בחלק השני, המכונה יבני שנת הארבעים ושמונה בארצות הברית, היא מתארת את הגירתם של הוריה וידידיהם לאמריקה לאחר מפלת הרעיונות הליברליים והדמוקרטיים בארץ-מולדתם. לשם חבור הספר השתמשה המחברת מלבד בתעודות מקוריות שחקרה אותן בארכיוני וינה גם בתעודות משפחתה ובאגרות שונות. ע' 297-300 כוללים רשימת הספרים והמחקרים שדבריהם הובאו בספרי. בסוף הספר מפתח מפורט. — בתוך הספר נספחו תמונות שונות מתולדות המהפכה ומתולדות משפחת המחברת.

268. Gollancz, Samuel Marcus. Biographical sketches and selected verses by Samuel Marcus Gollancz; tr. and ed. from the original German by his son Sir Hermann Gollancz. London, Oxford university press, 1930. XVIII, 219, [1]p., facsim., ports., geneal. tab. 15: 21.

תולדות חייו של ר' שמואל מרדכי גולנץ שהיה רב בקהלת האשכנזים בלונדון במשך 45 שנה, ומת בשנת תר"ס. הוא אביהם של המלומדים הרמן וישראל גולנץ. התולדות נכתבו בידי עצמו בגרמנית ותורגמו לאנגלית ע"י בנו סיר הרמן גולנץ. בסוף הספר נדפסו שירים שונים, אף הם מתורגמים מגרמנית. — לספר נספחו פורטרטים שונים.

269. Hallo, Rudolf. Geschichte der Familie Hallo; 350 Jahre aus dem Leben einer deutschen Hofjuden-und Handwerker-Familie; aktenmässig dargestellt, erläutert und mit Abb. versehen durch Rudolf Hallo. Kassel, Privatdruck, 1930. 107p., 31, geneal. tab., pl., ports., facsim. 17: 24.

ההלן: Prag: Israel Ahron Hammerschlag.—Glogau und Stendal: Die Geizvogels.—Berlin: Israel Aaron; Esther Schulhoff.—Halle: Salomo Israel.—Kassel: Abraham David; David und Michal Halle; Emanzipation und Beruf; Die Heimat. Simon und Louis Hallo.—Beilagen.

בסוף הספר נדפסו על טבלאות מיוחדות תמונות שונות של בני המשפחה בדורות שונים, תמונות מצבותיהן ותמונות חפצי-אמנות יהודיים עתיקים.

270. Jenssen, Christian. Albert Ballin; ein Lebensbild. (Stuttgart, F. A. Perthes, 1929). 29, [1]p., 11, illus., port, 16: 21.
—Aus eigener Kraft; Lebensbilder führender Männer, Heft 2.

271. Kastein, Josef, pseud. Eine Geschichte der Juden. Berlin, Rowohlt, 1931. 633, [2]p. 13: 21.

ספר זה אינו תובע לעצמו להיות ספרי-היסטוריה מדעי. המחבר לא שאב מן המקורות הראשונים. חשיבות הספר מבוססת בנקודת-המבט שממנה יוצא המחבר ורואה את תולדות

ישראל כפרוצס היסטורי אחר. המחבר הוא ציוני ורואה בציונות את ההתחלה לפרק חדש בהיסטוריה הישראלית. אבל את יסודות ההיסטוריה הזאת הוא מחפש ביסודות רוחניים לגמרי: תיאורטית, התחיבות כלפי הרעיון, שלילה מוחלטת של הכח. הוא עוקב את הדרכים שבהם מתפתחים ומתבטאים שלשת העיקרים האלה ומתוך תפיסה עקרונית זו הוא משקף על קורות ההיסטוריה שלנו ודן עליהן. מרד בר כוכבא, למשל, הוא בעיניו „מחוסר שחר ומחוסר תקווה“ והוכיח שאסור ליהודים להשתמש באמצעי שבו עושים יתר העמים את ההיסטוריה שלהם: בכח. (ע' 274). המסגרת הצרה של הספר—כל תולדות ישראל על 633 עמוד—אינה נוחתת למחבר את האפשרות לבסס את השקפתו במדה מספקת והוא נאלץ להסתפק במשפטים כלליים גם בעיני היהדות וגם בעינים אחרים. למשל במשפטו על יון (ע' 191), על רומא (ע' 153), על אשור (ע' 63 „eine seelenlose Macht“), וכדומה. מבחינת אופן החבור והפתוס הנלהב של התאור הצליח המחבר—שהתפרסם לפני זה ע"י ספרו על שבת צבי—לכתב ספר המושך את הקורא ועולה בהרבה על ספרים דומים לו שנכתבו לפניו. ה. ב.

272. Kastein, Josef, pseud. The Messiah of Ismir, Sabbatai Zevi. By Joseph Kastein; tr. by Huntley Paterson. London, J. Lane, the Bodley head, (1931). 4 p. l., 3—346 p., pl., ports. 14: 22. ע' 341—343: ביבליוגרפיה.—תולדות שבת צבי, תרגום מגרמנית (ראה ק. ס. שנה' 59). לספר נספחו עשר תמונות, קטרוסקציות מסתחיצות של התקופה המתוארת, ובהן פורטרטים של שבת צבי ותלמידיו.

273. Lebeson, Mrs. Anita (Libman). Jewish pioneers in America, 1492-1848. New York, Brentano's, (1931). 6 p. l., 372 p., ports, maps, facsim. 15: 22. ע' 341—368: ביבליוגרפיה. זהו ספר תולדות התישבות היהודים באמריקה משנת תגליתו ע"י קולומבוס עד אמצע המאה ה-19. המחברת התכונה להראות את השתתפותם הגדולה של היהודים בהרפתאות הקשורות כגילוי הארץ והתישבותה בכל אזוריה, דרך כל המלחמות עם תושבי הארץ הקדומים, עם המדינות המיושבות וכו'. בכל מקום נמצאים יהודים בשורות הראשונות, אם כמשתתפים ממש ואם כמסייעים באופן בלתי-אמצעי בסדע ובכסף. השתתפותם אינה רצויה בשום מקום, ואת רוב מרצם צריכים היהודים להקדיש בכדי להתגבר על מכשול אי-רצונם של אלה שהם באים לסייע להם ולהשתתף עמם בהתישבות ובמלחמה. — בשקידה רבה אספה המחברת את החומר הספודר בספרים, בכתבי-עת ובכתבי החכרות המדעיות עד היום הזה, ועל-פירוב היא מכיאה את דברי המקורות עצמם; ועם כל זה נקרא הספר כספור מסע ומשך את הלב עד מאד. המחברת יודעת לספר, וגם לדובב את גבורי ההיסטוריה, אף יש לה הזמר ואירוניה נאה שאינם מצויים בכותבי-הקורות. בנקודות שיש להן חלוקי-דעות היא יודעת לתאר את שתי הדעות המתנגדות בלי לפגוע על-ידי-כך בתאור החי והשופק. — לספר נלוו 9 טבלאות-תמונות ופזת המוספות גוון למספר בסכסס. יש לקוות שהמחברת תמשיך לטוות את החוש ותתן לנו בקרוב את החלק השני שבו תתאר את המאורעות במאה השנים האחרונות.

274. Lestschinsky, Jakob. Die berufliche Zusammensetzung der jüdischen Einwanderung in die Vereinigten Staaten 1900—1925. (Jena, G. Fischer, 1928). [162]—179 p., incl. tab. 16: 24. Weltwirtschaftliches Archiv, Bd. 27., H. 1. הדפסה מן

*275. Linvald, Axel Steffensen ... Die dänische Regierung und die Juden in Dänemark und den Herzogtümern um den Anfang des 19. Jahrhunderts; Beiträge zur Emanzipationsgeschichte der Juden. Kiel, Druck von Vollbehr & Riepen, 1927. [1], [292]—364 p. 8°.

"Sonderabdruck aus Band 57 der Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte". — "Die Abhandlung, die auf dänisch in der 'Tidsskrift for jødisk litteratur og historie', III. Bd., S. 333 ff., erschien, ist von Frau Dr. Sigrid Wad übersetzt." — [292] חקרה ע'.

276. Lloyd, John Uri. Felix Moses, the beloved Jew of Stringtown on the pike; pages from the life experiences of a unique character—a man whose romantic record challenges imagination, by John Uri Lloyd ... illustrated by J. Augustus Knapp. Cincinnati, O., Printed for the author by the Caxton press, [c1930]. xxix, 354 p., front., illus. (incl. map, music) plates, facsim., diagr. 17 : 25.

תולדות יהודי בכפר קטן אשר בקנטוקי, ארצות-הברית, שהשתתף במלחמת השחרור של אמריקה. הספר כתוב בצורת ספור וכולל הרבה פולקלור של קנטוקי.

277. Moses Mielziner 1828—1903; a biography with a bibliography of his writings by Ella McKenna Friend Mielziner with reprint of his Slavery amongst the ancient Hebrews and other works. Preface by ... Joshua Bloch. New-York City, 1931. xv, 254 p., facsim., portraits. 17 : 24.

הספר מחולק לארבעה חלקים: חלק ראשון כולל תולדות מיעלצינער; בחלק השני (ע' 64—178) נדפסו מאמרים שונים ממנו שנתפרסמו משנת 1859 עד שנת 1900; חלק שלישי כולל ביבליוגרפיה של כתביו ושל מה שנכתב עליו (כוללת 280 ערכים); חלק רביעי: נספחות (תעודות שונות הנוגעות לתעמולה נגד העבדות בין יהודי אמריקה). — לספר נספחו 14 תמונות מחיי מיעלצינער.

*278. Moyse, G. Mémoire d'Abraham Furtado sur l'état des Juifs en France jusqu'à la Révolution. Paris, Durlacher (Kaan), 1930. 47 p. 8°.

*279. Pinthus, A. Die Judensiedlungen der deutschen Städte. Berlin, (Lichtwitz), 1931. 79 p.

280. Priewe, Emil. Die religiösen und rechtlichen Grundlagen des davidischen Königstums. Greifswald, 1925. 4 p. 14 : 22.
Diss. Greifswald, „Teildruck.“

281. **Proctor, H. E.** A peculiar people or a nation and a company of nations. London, Marshall press, (pref. 1930). 351, [1] p., front, 14 : 22.

המחבר רוצה להוכיח בספר זה שהבריטים הם בני עשרת השבטים.

*282. **Rathey, B. K.** A short history of the Hebrews: from Moses to Herod the Great, London, Oxford University press, 1931. 192 p. 13 : 19. Reeve, J. Bible history ... 49 ע' ראה

*283. **Russell, Charles Edward.** Haym Salomon and the revolution. New York, Cosmopolitan book corporation, 1930. xvp., 11., 317 p., front., plates, ports, facsim. 8°. "First edition."

284. **Schiffmann, Sara.** Heinrich IV. und die Bischöfe in ihrem Verhalten zu den deutschen Juden zur Zeit des ersten Kreuzzuges; eine Untersuchung nach den hebräischen und lateinischen Quellen. Berlin, typ. M. Lichtwitz, [ca. 1930]. 58 p. 16 : 23. ע. 56-58: ביבליוגרפיה. בקורת על ספר זה ראה לעיל ע' 64 מספר 265.

*285. **Stein, Ludwig.** Aus dem Leben eines Optimisten. Berlin, Brückenverlag, 1930. 312 p. 8°.

המחבר היה פרופיסור לסילוסופיה באוניברסיטה שבברן ועורך העתון: Archiv für Nord und Süd וגם היה קרוב לגדולי המדינאים. — Geschichte der Philosophie אחרי שעזב את ברן נעשה מו"ל של הירחון.

286. **Tharaud, Jérôme.** The chosen people; a short history of the Jews in Europe, by Jérôme and Jean Tharaud; translated by Frances Wilson Huard; decorations by Charles O. Naef. London, New York [etc.] Longmans, Green and co., 1929. 240 p. incl. front., illus. 14 : 19.

החלק: The ghetto.—The revolt of the mind.—The synagogue defends itself.—The mystic flight.—The call of the occident.—Liberty.—The resistance of the Orient.—Uneasiness in the ghetto.—The new Messiahism.—The return to Jerusalem.—"The Sons of Mendelssohn."

את הספר הזה בסימן יכוכב ראה ק. ס. שנה ו' ע' 481. — את המקור הצרפתי ראה ק. ס. שנה ח' ע' 61.

*287. **Thomas, Clyde H.** The Jews' success; or, Why the Hebrews are successful as money makers. Chicago, Ill., Central publishing company, [1931]. 4 p. 1., 120 p. 8°.

288. Unna, Josef. Statistik der Frankfurter Juden bis zum Jahre 1866; ein Versuch historischer Bevölkerungs-Statistik; hrsg. vom Vorstand der Israelitischen Gemeinde Frankfurt a. M./1931. (Frankfurt a. M., typ. Braun), 1931. 4 p. l., 78 p., 1 l., tab. 15 : 23.
ע' 76-78 ביבליוגרפיה.

289. Waddington, R. G[uy] F. Predestination; a short account of the history of Israel and Judah. London, Covenant pub. co., 1930. 141 p. 12 : 19.

ספר זה בא להוכיח שהבריטים הם בני עשרת השבטים. הספר מבוסס על ספר אחר מכונה באותו שם ובעל כונה דומה שיצא לאור בשנת 1895, מאת A. K. Robinson of Leeds.

290. Габрилович, E(вренный). Ошибки, дожди и свадьбы. Москва, "Федерация", 1930. 175 стр. 13 : 18.

ע' 5-29 רשימות אוטוביוגרפיות של המחבר. — הספורים אינם בעלי תוכן יהודי.

יא. עם ישראל בחוה.

הסתדרות „החלוץ“ העולמית. החלוץ ברוסיה ... ראה ע' 20.

291. ורשה. הקהלה העברית. תכנית התקציב של הקהלה העברית בורשה לשנת 1928. בודושעט פרעלימינאר פון דער יודישער קהלה אין ווארשא...
[ורשה, ? 1927. 1941 ע. 22 : 33.] בהקטוגרף מכתב מכונה בצד אחד של הדפוס.

מגן, חברה לעזרת הנרדפים על היהדות ... ברוסיה הסובייטית.
מגן; קובץ ... ראה ע' 11.

סמופניקר, ב. ענזוי היהודים ברוסיה הסובייטית ... ראה ע' 26.

רודר-פלדמן, י. הקונגרס העולמי לסען השבת ... ראה ע' 28.

292. אבראמאוו, וו. ארויס פון זומפ. ריא דע זשאנירא, ארגאניזאציאנס ביורא פון די לינקס פויאלע ציאן אין בראזיל, 1931. [3]—50 ע. 12 : 15. מהמעטפת.
אונזער נעדראנק ... ראה ע' 33.

293. דרויאנאוו, מ. [M. Druianov]. קראליק צוכט אין דער יודישער קאלעקטיווער ווירטשאפט. מאסקווע, צענטראלער פעלקער-פארלאג פון פ.ס.ס.ר., 1930. 45 ע. תמונות. 13 : 19.

294. פארבאנד פון די אידישע קאאפעראטיוון אין בעסאראביע. באריכט וועגן דער רעוויזאריש אינסטרוקטארישער טעטיקייט פונם פארבאנד אין יאר 1930. [קעשענעוו], חשו"ד. 2 ע. 23 : 31.

בראש הסכסוך נדפס: צו דער ארדנטליכער פארזאמלונג פון די באפאלמעכטיקטע פונם
 פארבאנד פון די אידישע קאאפעראטיוון אין בעסאראביע דעם 6-8 טן. מארט 1931 יאר.
 295. פארבאנד פון די אידישע קאאפעראטיוון אין בעסאראביע.
 באריכט פונם פארבאנד פון די אידישע קאאפעראטיוון אין בעסאראביע פארן
 יאר 1930. צענטע אפעראציעס יאר ... (קעשענעוו, דפוס ראזענשטרויך), 1931.
 11, II ע. 23 : 31. ראה גם ק. ט. שנה ח' ע' 63.
 פרויקט שריפטן פארן יידישן סאציאליסטישן נעדאנק ... 11. 12.
 ראה ע' 35.

Almanach juif Paris 1931 ... 36 ע' ראה

296. **Broun, Heywood Campbell.** Christians only, a study in
 prejudice by Heywood Broun & George Britt. New York, The
 Vanguard press, (1931). 5 p. l., 3—333 p. 15 : 21.

החבן: "Sheeny". — Peter Stuyvesant to Henry Ford. — "Some of my
 best—". — A liberal education.—Professional prejudice.—"Give a job till June".—
 Jews and jobs.—Restricted.—"Insult to injury."—Jews and Jews.—The way out.

*297. **Brunner, Constantin.** Höre Israel! und höre Nicht-
 Israel! (Die Hexen). Berlin, Kiepenheuer, 1931. 81 p. 8°.

298. **Bureau of Jewish social research.** New York. Jewish
 social work—1930; statistical report of volume and trends in four
 functional fields and comparisons with previous year. New York,
 Bureau of Jewish social research, 1931. 4 p.l., II, [3], 3—81 numb.
 l. incl. tab. 21 : 27.

299. **Comitato italiano di assistenza emigranti ebrei. Trieste.**
 Relazione sull' attività del Comitato negli anni 1928—1930.
 (Trieste, typ. A. Morpurgo, 1931). 22, [1] p., tab. 17 : 24.

300. **Council of Jewish women.** Foreign born. Nov. 1931.
 [no. 1]. 1. v. New York, National council of Jewish women, De-
 partment of service for foreign born, 1931. 11, [1] p. 20 : 23.
 בקטגארי מכתב מכונה בצד אחר של הדפים.

301. **Falco, Mario.** La nuova legge sulle comunità israelitiche
 italiane. Tivoli, typ. Mantero, 1931. 19 p. 17 : 24. מהמעטפת.
 "Estratto dalla Rivista di diritto pubb. e La Giust. amm. fasc. X (ottobre) 1931."

Genootschap voor de Joodsche reformbewe-
 ging. De liberale Jood ... 57 ע' ראה

302. Gliksman, Georges. L'aspect économique de la question juive en Pologne... Préfaces de W. Oualid et de L. Hersch. Paris, Rieder, 1929. xxviii, 196 p., 2 l., fold. map, tab. 16 : 25.

ע' [189]—192 : ביבליוגרפיה.

303. Grünbaum, Izchak. Polityka żydowska w Polsce w ostatnich dziesięcioleciach. (Warszawa, "Naród", 1930). 23, [1] p., port. 14 : 21.

304. Jüdisches Adressbuch für Gross-Berlin. Ausgabe 1931 gültig bis Mitte 1932. Berlin, Goedega Verlags-Gesellschaft, 1931. 448, 39 p. 22 : 28. ע' 1—38 שבסוף הספר מודעות.

305. Kahane, Arthur. Das Judenbuch. Berlin, Tiergarten-Verlag, (c1931). 4 p. l., 3—183 p. 13 : 19.

מאמרים בשאלת ישראל בעמיסי המחבר יצא מן העדה הדתית היהודית בהיותו בן 19 שנה ולא נכנס לעדה אחרת. הספר מחולק לשלשה חלקים ואלה הם : Das mosaische Bekenntnis.— Der jüdische Intellekt.— Israel unter den Völkern.

306. Kreutzberger, Max. Wohlfahrtspflege und Sozialpolitik. Ein Führer durch die wichtigsten deutschen Gesetze zum Handgebrauch für die jüdische Wohlfahrtspflege (mit einem Anhang : Fälle aus der Praxis). (Berlin, typ. Biko, pref. 1929). 103, [1] p. 13 : 19. —Schriften der Zentralwohlfahrtsstelle der deutschen Juden, Nr. 3.

ע' 78—80 : ביבליוגרפיה.

Maarsen, I. Armoede; — Een kort woord in verband met de Joodsche reformbeweging ... 58 ע' ראה

307. Ne'man, pseud. Schächtfrage und Schächtgegner; ein Beitrag zur Sitten- und Kulturgeschichte des 20. Jahrhunderts von Ne'man [S. Lichtenstaedter]. Leipzig, G. Engel, 1931. 60 p. 15 : 21.

ראה גם ק. ס. שנה ז' ע' 395.

חשובה להתנפלות חברת צער בעלי חיים במינכן על השחיטה היהודית. חוברת זו משמשת המשך לשתי מחברותיו האחרות של המחבר בענין זה. Schächtfrage und jüdische Speisegesetze (ליפציג, 1927); Schächtfrage und Tierschutz (ליפציג, 1929).

308. Neuburger, Josef. Die Hauptwanderung der Juden seit 1914. Köln, 1928. 75 p. 14 : 22. מהמעטפת. Diss. Köln. ע' 9—12 : ביבליוגרפיה.

Rychnovsky, E. Masaryk und das Judentum ... 38 ע' ראה

*309. Truhart, Herbert. Völkerbund und Minderheiten—Petitionen. Ein Beitrag zum Studium des Nationalitätenproblems. Wien, Braumüller, 1931. 181 p. 80.

310. Union of American Hebrew congregations. Pension plan for rabbis. [Cincinnati?], (1927). 15 p. 14: 19. השער מהמעטפת.

*311. Wu, Charles Ling. Attitudes toward negroes, Jews, and Orientals in the United States ... [Columbus, O., H. L. Hedrick], 1930. 13 p. 8°.

Abstract of thesis (PH.D.)—Ohio state university, 1927.

312. Амитин-Шапиро, З. Л. Очерк правового быта ср.-азиатских евреев, Ташкент, Узбекское гос. издат., 1931. 1 вклеев. л., 103, [1] стр., иллюстр. 13:18. עם שער נוסף בחורכית באותיות לטיניות.

313. Кандидов, Борис. Церковь и Врангель. (Харьков), "Пролетар", 1931. 98, [2] стр. 13:18. (Библиотека атеиста).

ע' 84-92: על האנטישמיות של הכנסייה האורתודוקסית (בקרית, בשנת 1920).

314. Лаговисер, Н[аум] О[сипович]. Антисемитизм и борьба с ним; «популярный очерк». Москва, Гос. юридическое изд-во РСФСР, 1930. 60, [2] стр. 10:14.

המחבר, סקיד גבוה בקומיסריון למשפטים ברוסיה, מברר בחוברתו זו "האנטישמיות והמלחמה בה", תפקידי המשפט והתביעה במלחמה עם האנטישמיות. שפשתה ברוסיה, אפילו בין שדרות הפועלים. ההסבר חשוב לא פחות מהחקירה והעונש. "שרשי האנטישמיות הם בחברה הקפיטליסטית, השואפת לסורר את כוחותיהם של העמלים ולהחליש את רוסיה. — החוברת מכילה חומר-עובדות מענין. היא נועדה להמין העם, ומפני זה כנראה נמצאות טענות כמו זו שבמוסקבה גם עכשו אחוז היהודים קטן בהרבה מאשר בניו-יורק (ע' 39).

315. Сандомирский, Юрий. Пути антисемитизма в России. Москва, Гос. издат., 1928. 50, [2] стр. 13:19.

סנדומירסקי: "דרכי האנטישמיות ברוסיה". — החוברת נועדה כנראה להמוני העם ונכתבה בשפה קלה ופשוטה. אחרי סקירה היסטורית קצרה, עובר המחבר לטענותיהם של האנטישמיים בזמננו, וכפי הנראה התאים את עצמו לחוג קוראיו. וכל תשובותיו על הטענות הן בעיקר "מעשיות". למשל, לא נכון שהיהודים "שטפו" את מוסקבה. מזמן הצר התרבה אחוזם רק מ $7\frac{1}{2}$ ל $8\frac{1}{2}$. לא נכון שמלאו את בתי-הספר, אחוזם התרבה רק מ $10\frac{1}{2}$ ל $12\frac{1}{2}$ וכדומה.

יב. ציונות וידיעת ארץ-ישראל.

איג, א. סגדיר לצמחי ארץ-ישראל, ראה ע' 13.

בארגון; עתון ... ראה ע' 32.

בנק מרכזי לסוסדות שתופיים בא"י. חוב' ז' ... ראה ע' 18.

גדוד העבודה על שם יוסף טרוטסקי; קובץ ... ראה ע' 10.

גבןבסקי, פ. מנגזי ירושלים ... ר"ז — ר"ט ... ראה ע' 19.

הסתדרות, החלוצי העולמית. החלוצ ברוסיה ... ראה ע' 20.

- הסתדרות העובדים ... הסתדרות הפקידים, דין וחשבון ... ראה ע' 22.
הסתדרות העובדים ... ועדת התרבות. סמינריון הפועלים. ראה ע' 22.
הסתדרות העובדים ... הקבוצה הארצי. מצע השומר הארצי. ראה ע' 22.
הסתדרות העובדים ... הקבוצה המאוחדת. קובץ ... ראה ע' 11.
316. ההסתדרות הציונית. לוד. דין וחשבון על פעולות ההסתדרות
הציונית בלוד (ניסן תרפ"ח—תשרי תרצ"ב) ... מעמינקייטס בעריכת פון דער ציו-
ניסטישער ארגאניזאציע אין לאדו (1/10—1/4 28). לוד, [תרצ"ב]. 11, 49 ע' 21:14.
מהמעטפת— עברית וידיה.
- החלוקה. גרמניה. רשימות ביבליוגרפיות ... ראה ע' 39.
הקשר בית"ר; תרפ"ח—תרצ"ב ... חד פעמי ... ראה ע' 11.
הטבע והארץ; ירחון ... ראה ע' 9.
יפו. לשכת המסחר יפו והסחור. כולטין שנת. ראה ע' 23.
ירושלים. מושב זקנים וזקנות המאוחדת. בית הלפרין ... ראה ע' 23.
ירושלים. ספרות ירושלים. דו"ח ... 1930—1931 ... ראה ע' 23.
כהן, מרדכי בן הלל. אתחלתא ... ראה ע' 24.
לוח קואופרטיבי שמושי לשנת תרצ"ב ... ראה ע' 24.
ליפשיץ, ז. ארץ ישראל. מושב חוף חים ואזור השרון ... ראה ע' 24.
למונדל; קובץ ... ראה ע' 11.
לנער ל"ו ... ראה ע' 24.
לצורך השעה; עתון חד-פעמי ... ראה ע' 11.
מבפנים; קובץ ... ראה ע' 34.
מגן, חברה לעזרת הנרדפים על היהדות ... ברוסיה הסובייטית.
מגן; קובץ ... ראה ע' 11.
המטרה; כמה למחשבה הרביוניסטית ... ראה ע' 12.
מלאכי, א. ה. אגרות סופרים ... ראה ע' 34.
מלך, א. הצעה להבראת המצב באחוזה סיר הרברט סמואל ... ראה ע' 26.
סטופניקר, ב. ענויי היהודים ברוסיה הסובייטית ... ראה ע' 26.
העם; עתון יומי ... ראה ע' 9.
הפועל הצעיר. לזכרו של א. ה. גורדון ... ראה ע' 12.
פרוש, מ. מ. לשאלת ההתחדשות בית ועד לחכמים ... ראה ע' 27.
השומר הצעיר; כמה ... ראה ע' 12.
השומר הצעיר. לטביה. מה נשמע; עלון ... ראה ע' 33.
השומר הצעיר. פולין. עתון בוגרי ומנהלי פולמיה ... ראה ע' 32.

שהותם בא"י עצמה. אולם הספר מענין בזה שהם הגיעו ירושלימה בדיוק ביום מאורעות אב תרפ"ט. והם מתארים כעדי-ראיה את התפרצות המאורעות ליד שער יפו ואת הריגת היהודים הראשונים במהומות אלה. מול ע' 264 נדפסה תמונת-צלום מענינת מאותו יום של ערבי העומד במרכז המון רב, חרבו שלופה בידו והוא מסיף.

*321. **Barton, James Levi.** Story of Near East relief (1915—1930) an interpretation by James L. Barton. New York, The Macmillan company, 1930. XXII, 479 p., front., plates, ports. 8°.

322. **Bentwich, Norman de Mattos.** The development of the mandates 1928—1930. (Berlin, W. de Gruyter, 1931). pp. [378]—400. 17 : 25. הדפסה מן: "Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, Bd. II, Nr. 3/4."

323. **Bentwich, Norman [de Mattos].** The legislation of Palestine for 1930. (בחו"ד: L'Egypte contemporaine. Année XXII, décembre 1931, no. 131, pp. [848]—854). 16 : 25.

324. **Bernfeld, Karl.** Acute Mittelohrentzündung in Palaestina. Beitrag zur Frage der Ueberhitzungskrankheiten. (Mit mehreren Tabellen). (Le Caire, 1928). p. 359—365. 18 : 27.

השער: Aus der Ohrenabteilung des Bikur-Cholim Spitals in Jerusalem. "Extrait du Comptes rendus du Congrès international de médecine tropicale et d'hygiène, le Caire-Egypte, décembre 1928. Tome III."

325. **Bernfeld, Karl.** Erfahrungen und Beobachtungen über Mandeloperationen in Palästina. Berlin, F. C. W. Vogel, 1931. 11 p. 15 : 23. מהמעטפת. ע' 11 : ביבליוגרפיה.

הדפסה מן: Archiv für Ohren-, Nasen- und Kehlkopfheilkunde, Bd. 128, Heft 1/2.

ראה ע' 63 Bigart, J. A la mémoire de Nissim Behar ...

*326. **Black, Donald.** Red dust: an Australian trooper in Palestine. London, Cape, 1931. 303 p., illus. 14 : 21.

327. **Chesterton, G[ilbert] K[leith].** Das neue Jerusalem; Reiseeindrücke. (Aus dem Englischen übertragen von Curt Thesing). Bremen, Schünemann, (c1930). 304, [1] p. 13 : 19.

הספר יצא באנגלית בשנת 1921. את התרגום הצרפתי ראה ק. ט. שנה ג' ע' 154.

328. **Cohen, David.** De gouden poort; indrukken uit Palestine. (Amsterdam, typ. C. F. van Steijn), [1929?]. 10 p. 13 : 21. מהמעטפת.

*329. Crowley-Bovey, A. W. Jerusalem; the garden tomb of Golgotha. London, Covenant pub. co., 1931. 48 p., illus. 8°

ראה ע' 33 ... ירחון; Dárkénú;

330. Fisher, Clarence S[tanley]. The excavation of Armageddon. Chicago, University of Chicago press, (1929). xv, 78 p., illus., maps, pl. 17 : 25.

=Chicago. University, Oriental institute: Oriental institute communications no. 4).

נרשם בסימן-כוכב בק. ס. שנה ז' ע' 404.

השוה להלן מספר 335: Guy, New light from Armageddon.

בקורת זו שייכת לשני הספרים יחד.

פרופ. ברסטיד. מנהל המכון המזרחני של האוניברסיטה בשיקגו, פותח את החוברת הראשונה בתיאור קצר על הסעמים שהביאו את המכון שחתח הנהלתו לגשת להמשך החפירות בחל אל-מתסלם המתרוםם בבקעה הגדולה במקום מגדו העתיקה. החקירה הארכיאולוגית שהתנהלה בחל הזה בשנות 1903-05 מטעם החברה המזרחנית הגרמנית על ידי ג. שומכר, הצטמצמה בחפירת תעלה רחבה מצפון לדרום על פסגת התל. שיטה זו של חקירה, שבה הלכו רוב החוקרים שעסקו בחפירות ארכיאולוגיות בארץ לפני המלחמה, מגרעות רבות בה. על ידי צמצום שטח החפירות אין כל אפשרות להתחקות על עקבות שכבות-התרבות השונות הנערמות זו על גבי זו ולקבוע את תקופתן. במקום מושג רחב על התקופה ושרידיה בשלמותם, מתקבל אך רושם מקוטע שאין בכוחו להאיר את חיי הדורות שעברו. שיטת הארכיאולוגיה החדשה מבכרת, לפיכך, לסדר את שדה עבודתה בשטח רחב במקום להעמיקה בשטח מצומצם. רק על ידי חשיפת שכבה אחרי שכבה ובדיקה מעולה של שרידי כל תקופה אפשר לקבוע את צורות החיים שהחליפו זו את זו. לא בכל מקום אפשר, אמנם, דרך עבודה כזו. יש ששל חרבות העיר הקדומה מתרוםם כיום ישוב חדש, ורק רצועות בודדות ומפורזות מה ושמ בין הבנינים החדשים עומדות לרשות החופר. בתנאים כאלה מביא ההכרח להצטמצם במה שאפשר לעשות. אולם בחל כמגדו. החפשי מכל ישוב חדש, הדרך היחידה לחקירה ארכיאולוגית היא גילוי שכבה אחרי שכבה — דרך אסיה, אולם בשוחה ביותר בתוצאותיה. הודות לגדבנותו של רוקפלר הצעיר ניתנה האפשרות למכון המזרחני של שיקגו לגשת לעבודה שיטתית של חקירת מגדו.

למנהל החפירות נתמנה ראשונה קלרנס פיסר, שהתחיל בעבודתו באביב שנת 1926. זמן מועט לאחר התחלת העבודה נודמנה לאכספדיציה מציאה חשובה, והוא קסע של אבן בזלת שעליו היה חרות בכתב החרטומים שמו של שישק פרעה מצרים. שבר בזלת זה היה בין ערמות העפר והאבנים שנשארו מימי חסירותיו של שומכר ונעלם אז מעיני החופר. זהו חלק של מצבה שפרעה זה העמיד לאחר שכבש את ארץ ישראל. אך פסוקים אחדים מטפנים על המאורע הזה בתנ"ך: 'ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלם. ויקח את אצרות בית ה' ואת אצרות בית המלך ואת הכל לקח ויקח את כל מגני הזהב אשר עשה שלמה.' (מלכים א', י"ד, כ"ה-כ"ו).

פרקים אחדים בחוברת של פיסר מוקדשים לתיאור סידור העבודה ושיטותיה. קודם כל צריכה היתה המשלחת לדאוג למקום שאפשר לשפוך בו את העפר והאבנים המוקפים התל. שטח מתאים לזה נמצא ליד הגבולות המזרחיים של התל. תעלת נסיון שנחפרה בשטח

הזה גילתה שם קברות רבים בני תקופות שונות ששעונים היו אף הם בדיקה שיטתית, טרם שאפשר היה להשתמש בו לצורך החפירות. עבודה פרילימינרית היתה דרושה על עצם התל לפני הגישה לחפירות. אחרי שנחפנה חלק מהאדמה שליד התל, אפשר היה להתחיל בהסעת ערמות העפר של החפירות הקודמות. כמו כן דרוש היה להכין מפה טופוגרפית מפורטת של התל. אך הספיק פישר להתחיל בעבודת חפירה על פסגת התל, ומוכרח היה לרגלי מחלתו להפסיק את פעולתו. הקדחת, ששררה במקום הוזה מחמת הביצות שנתהוו בבקעה לרגלי המעינות המרובים שנתברך בהם המקוב (מי מגדו), חתרה תחת בריאותם של פישר ועוזריו. למנהל החפירות נתמנה כמקומו בשנת 1927 מר פ. ל. א. גאי.

בחוברת השניה מספר המנהל החדש על עבודתו. הוא המשיך בחפירות השטח שליד המורד המזרחי של התל. קברות רבים, שהכינו בתוכם המון כלי חרס מתקופות שונות וחפצי מתכת רבים נגלו במשך הזמן הזה. המציאות הללו מעידות, כי שרשי הישוב במגדו נעוצים עוד לכהיפ באלף השלישי לפני סה"נ. החפירות בשכנת העליונה על פסגת התל הוכיחו שבערך באמצע המאה הרביעית לפני סה"נ נסס הישוב במגדו. מהתקופות הקודמות נגלו שרידי חומת העיר מתקופת שלמה ובה שער, הדומה בתכנית בנינו לשער העיר כרכמיש. בתים שונים סמוכים לחומה מצדה הפנימי שמשו, כפי שנאי משער, משכן לחיילים שחנו במגדו. בתוך העיר אפשר להכיר גם חלקים של רחובות הנמשכים בקוים ישרים בערך ומראים על הבנה רבה בתיכון העיר.

המציאה החשובה ביותר בשכבה זו — הרביעית מלמעלה — היתה אורוה גדולה, שבה היה מקום למאה ועשרים סוס בערך. מהרחוב שלפני הבנין הזה הוליכה דלת למבוא ארוך שהיה מרוצף מלס קשה. לשני צדי המבוא היו המקומות המיועדים למצב הסוסים, שהיו קשורים לאומנות האכן שהיו תומכות בגג. ליד כל עמוד נמצא אבוס של אבן. אנו נזכרים מיד ב-ערי הרכבי (מלכים א' ט', י"ט) שהיו לשלמה. כפי שאפשר להוכיח מתוך מציאה זו היתה גם מגדו אחת הערים האלה. לאור התגלית הזאת אפשר היה לחוסר להראות שגם בערים עתיקות אחרות, כמו גור, תענך וכו' נגלו אורות כאלה שהחופרים לא עמדו על טיבם וחשבו אותן ל-מצבות או למקדשים...

באותה חוברת מפרסם מר טפלט חותמת של טבעת בצורת חיפושית שעליה חרות בכתב העברי הקדום המלה "ח מן" שנמצאה על פני האדמה בשטח התל. חפירות מגדו עודן רק בהתחלתן. האמצעים הכספיים העומדים לרשות משלחת המכון המזרחי של שיקגו והחקירה השיטתית והמדויקת שבה נעשית המלאכה נוסעים בלבנו את התקוה שחפירה זו תפיץ אור רב על דברי ימי ארץ-ישראל. א. ל. סוקניק

*331. Fitch, Florence Mary. The daughter of Abd Salam, the story of a peasant woman of Palestine. Boston, R. G. Badger, [c1930]. 75 p., col. front., plates. 8°.

ראה ע' 44 Garstang, J. Joshua, Judges ...

332. (Gerö, Laszlo G.) Mi a cionizmus. Budapest, Magyar cionista szövetség, 1932. 32 p. 12 : 14.

333. Goldman, Solomon. A rabbi takes stock. New York, Harper, 1931. VIII, 247 p. 14 : 21. ראה קי טי שנה ח' ע' 362.

החכן: A rabbi takes stock. — God and Israel. — Nationalism versus universalism. — Pro vita sua. — Does Zionism jeopardize patriotism? The new Jew. — Gāonunculus. — The civilized Jew. — Russia's stepchildren. — The two Jankiels. — Where the Jew feels at home. — Notes. — Glossary. — Index.

Great Britain. Commission for the Wailing wall. ראה: International Commission for the Wailing wall.

*334. Great Britain. Dominions' office and Colonial office list, 1931: information respecting the oversea dominions and colonial dependencies of Great Britain by Sir W. H. Mercer and others (70th pubn.) London, Waterlow, 1931. 884 p., maps, 14 : 23.
מכיל גם סרק על ארץ ישראל.

335. Guy, P. L. O. New light from Armageddon; second provisional report (1927—29) on the excavations at Megiddo in Palestine by P. L. O. Guy. With a chapter on an inscribed scaraboid by W. E. Staples. Chicago, University of Chicago press, (1931). x, 68 p., illus., maps, pl. 17 : 25.

—Chicago, University. Oriental institute communications, no. 9.

בקרת ראה לעיל ע' 77 מספר 330.

Hanoar ... 33 ראה ע'

Hashomer Hazair, Złoczów. Nasz głos ... 36 ראה ע'

336. International commission for the Wailing wall. Report of the commission appointed by His Majesty's government in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, with the approval of the Council of the League of nations, to determine the rights and claims of Moslems and Jews in connection with the Western or Wailing wall at Jerusalem, December, 1930. London, H. M. Stationary off., 1931. 75p., plans. 15 : 25.

הד"ח נחפרטם ב 8 ביוני ע"י ממשלת ארץ ישראל. וסמוך לזמן זה נחפרטם כלו או

תמציתו בעתונות העברית שבארץ.

337. Jewish agency for Palestine. Second meeting of the Council held at Basle, July 14th—17th, 1931. Official report. London, Jewish agency for Palestine, 1931. 92 p. 14 : 21.

החכן: List of members.—Report of proceedings.—Resolutions.—Elections.

Jerusalem. Deutsches evangelisches Institut für Altertumswissenschaft des Heiligen Landes. Palästina-jahrbuch ... 37 ראה ע'

Jerusalem. Terra Santa college. The review ... 9 ראה

338. Kearsy, A[lexander Horace Cyril]. The operations in Egypt and Palestine 1914 to June, 1917 illustrating the field service regulations. Aldershot, Gale & Polden, [1931?]. 4 p. l., 88 p., maps. 14: 22.

339. Kearsy, A[lexander Horace Cyril]. A summary of the strategy and tactics of the Egypt and Palestine campaign with detail of the 1917—18 operations illustrating the principles of war ... 2nd ed., rev. Aldershot, Gale & Polden, [1931?]. 4 p. l., 103 p., 12 maps. 14: 22.

Kohn, W. Die Ballade vom Leutnant Trumpeldor... 84 ראה

*340. Lamb, H. The crusades. The flame of Islam. London, Thornton Butterworth, 1931. 413 p. 15: 23.

341. League of nations. Tableaux des conventions internationales générales appliquées dans les territoires sous mandat. Genève, 1931. 5, 6—18 p. 21: 34.

—Série de publications de la Société des nations. VI. A Mandats. 1931. VI. A. 2. 6—18 מסומנים מעמים. השער והטקסט גם באנגלית. — בכל עמוד חמור גם על איי.

342. Londres, Albert. L'ebreo errante è arrivato; traduzione di Arturo Salucci, pref. di Sabatino Lopez. Milano, Bietti. (1931). 242, [1]p. 13: 20.

את הספר במקורו הצרפתי ראה ק.ס. שנה ז' ע' 269. בכ"ת ראה שנה ח' ע' 220.

343. Macdonald, James Ramsay. Ein Politiker unterwegs; Ausflüge und Wanderungen. Übersetzung aus dem Englischen von Heribert Hassler, 2. Aufl. Montana-Verlag, [1931?]. 270, [1]p. 14: 20.
ע' 162—175 כוללים תאור מסעו בארץ-ישראל.

Magnes, J. L. After six years ... 98 ראה

344. Malcolm, Sir Ian Zachary. Lord Balfour, a memory. London, Macmillan and co., 1930. VIII p., 3 l., 3—124 p., front., ports., facsimis. 15: 21.
ע' 59-60 על הצהרת-בלפור בקצור.

345. Oppenheimer, H[einz] R[einhard]. Esquisse de géographie botanique de la Transjordanie. n. p., 1930. 29 p., map. 15: 23.
מהמעטפת. "Extrait du Bulletin de la Société botanique de Genève, v. XXII, 1930".

Palestine. Government. Department of health. Annual report ... 1930 ... 31 ראה

346. **Peller, Sigismund.** Die Malaria und deren Bekämpfung in Palästina... Jena, G. Fischer, 1930. p. [132] — 160, diags., tab. 15: 23.

„Sonderabdruck aus dem Zentralblatt f. Bakteriologie, Parasitenkunde u. Infektionskrankheiten. Abt. I, Originale. 1930. Bd. 116." ע' 160 ביבליוגרפיה.

347. **Peller, Sigismund.** Die Versorgung der Juden Palästinas mit Spitälern und Polikliniken. n. p. 17 p. 15: 23.

*348. **Powys, Llewelyn.** Pagan's pilgrimage. New York, Harcourt, 1931. 207 p., ill. 8°. תאור מסע לא"י.

359. **Rappoport, Angelo S.** History of Palestine. London, G. Allen, [1931]. 368 p., front., map. 14: 22. ע' 357-358: ביבליוגרפיה.

The land.—The earliest inhabitants.—The Semites.—The Babylonians in Palestine.—From the Nile to the Jordan.—The Tell-el-Amarna age.—The conquest of Canaan and the age of the Judges.—The Hebrew monarchy.—Assyrians, Babylonians and Persians.—Religion and politics; the houses of Ptolemy and Seleucus.—In the talons of Rome.—Palestine under Roman and Byzantine emperors.—Palestine under the Moslems.—Pilgrimages to the Holy Land.—The cross and the crescent.—Four centuries of Turkish rule.—Palestine a British mandatory country.—Principal events and important dates in the history of Palestine.—Bibliography.—Appendix.—Index.

בהקדמתו מדגיש המחבר שכתב את הספר בלי שום נטיה פוליטית. אולי ישען מישהו נגדו שהבליט יותר מדי את הענין הדתי, אבל לפי דעתו אין זכות קיום לתחיה לאומית של עם ישראל בארצו אלא אם כן על יסוד הדת.

*350. **Rosen, Friedrich.** Oriental memories of a German diplomatist. With twenty-eight illustrations. London, Methuen & co., [1930]. xiv p., 1 l., 295, [1] p., plates, 2 port. (incl. front.) 8°.

Rothmüller, A. M. Drei palästinensische Volkslieder ... ראה ע' 84.

Rychnovsky, E. Masaryk und das Judentum ... 38 ראה ע' 38.

*351. **Stanley, Arthur Penrhyn.** Sinai and Palestine in connection with their history. London, Murray, 1931. 382 p., maps. 12: 18.

Stutschewsky, J. Palästinensische Skizzen. 84 ראה ע' 84.

Tenuvah ... Annual report ... 1930 ... 31 ראה ע' 31.

Towarzystwo przyjaciół Uniwersitetu hebrajskiego w Jerozolimie. Prace Towarzystwa ... w latach 1922—1931 ... 98 ראה ע' 98.

*352. Vaussard, M. M. El Carmelo. Traducción de Carmen Payá. Madrid, Ediciones literarias, Sociedad general española de Librería, 1931. 287 p. 13 : 19.

*353. Wintgens, Hugo. Der völkerrechtliche Schutz der nationalen, sprachlichen und religiösen Minderheiten. Stuttgart, Kohlhammer, 1930. XXXV, 502 p. כולל גם דברים על הצהרת בלפור ועל ועד המיעוטים היהודים.

354. Zemach, S[hilomoh]. Der alexandrinische Klee (Trifolium alexandrinum) in Palästina. [Berlin], 1931. pp. [315]—340, [359]—373, illus., tab. 15 : 23.

ע' 373 : ביבליוגרפיה. "Tropenpflanzer", Jg. 34, 1931 Nr. 8—9. הדפסה מן

355. Абузиам, М. [Авербух, В.]. Восстание в Палестине. Москва, "Московский рабочий", 1930. 85, [2] стр., иллюстр. 12:17.

הסברת מאורעות אב תרפ"ט מתוך השקפה קומוניסטית-יבסקית : "הציונות באה לאויר העולם מפני חולשתה של הבורגנות היהודית הועירה. היא לא יכלה ללחום עם הציריזמוס הרוסי ובכרה את ההגירה. הציונים כסוכנים של האימפריאליזמוס האנגלי. הם קנו את הקרקעות שהוחרמו, ויצא להם שם של חסנים. הבורגנות הציונית היתה זקוקה לאנשים מסורים, למגינים טובים נגד. המוני הפלחים ומפני זה שלמו לפועלים יהודים יותר. מכאן בא "כבוש העבודה". — הממשלה האנגלית סכסכה שני העמים ונצלה לטובתה את הסכסוך מסביב לכותל. — הבורגנות הציונית אחרי יסוד הסוכנות שמה תקוות בקבוצת מרשל ומנהיגי מפלגת הפועלים [האנגלית], ונעשתה נועזה יותר והגיעה כמעט לידי סרובלקציה. לפלחים הארצי-ישראליים העניים והסובלים ממסים גשאר מוצא אחד: מרד. הם היו הלח הפועל העיקרי במאורעות אב. המרד דוכא ע"י האימפריאליסטים האנגלים באכזריות רבה. התנועה, שבאה תודות לסרובוקציה אנגלית-ציונית, ושנתמכה ע"י הריאקציונרים הערביים, גהפכה לתנועת שחרור לאומי, ערבית כללית ואכרית. — המפלגה הקומוניסטית בא"י היתה בלתי מוכנה. המפלגה היתה צריכה להעמיד את השאלה על תפיסת קרקעות ועד יצירת ועדים קבולוציוניים של פלחים וכדומים. — התעודה העיקרית העומדת לפני המפלגה: "ערביזציה" של המפלגה. כמה מאורעות שקרו אחרי זה מוכיחים, שבא"י כמו בכל המזרח הערבי מתרומם גל רבולוציוני על יסוד רחב יותר, על יסוד תנועת אכרים בדוים ופועלים". (ע' 9, 11, 13, 35, 47, 59, 62, 66, 71, 83, 86).

בע' 22 נאמר: "האוכלסין היהודים בא"י מתמעטים מפני היציאה מן הארץ. בשנות 1926, 1927, 1928, מרובה היציאה על העליה ב 9000 איש". עמ"י דר"ח הממשלה היתה העליה היהודית בשנים אלה (13081, 2713, 2178) סיה 17972. היציאה בשנים אלה (7365, 5071, 2168) ס"ה 14604. אם כן היה רבוי העליה על היציאה ב 3368 איש. (ד' גורביץ, ספר סטטיסטי לארץ-ישראל, ירושלים תר"ץ. ע' 40). — החוברת אופינית לדרכי התעמולה של חוגים ידועים נגד הציונות.

356. **Добниаш-Рождественская, О[льга] А[нтоновна]**. Западные паломничества в Средние века. Петербург, Брокгауз-Ефрон, 1924. 72 стр., 1. л., иллюстр. вне текста, 15:22.

על ארץ ישראל: ע' 16, 19-23, 27, 35-38, 41-42, 45, 48, 49, 62-63, 67, 71.

الأخلاق، مجلة ... ראה ע' 10.

مجلة كلية ترا سائطه ראה ע' 9.

المذكرة الزراعية ... ראה ע' 31.

نقابة العمال العامة ... العامل ראה ע' 12.

יב. אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות.

הד המפורט; עלון חד פעמי ... ראה ע' 11.

זיו האמנות ... ראה ע' 32.

נבון, י. א. חלק היהודים במסמיקה המזרחית ... ראה ע' 26 מספר 75.

רכינוביץ, מ. שירים לשבת ולמועד ... ראה ע' 28.

תפלות. סדור. קבלת שבת וערבית לשבת ... מאת ש. ז. סטאלאם ... ראה ע' 60.

357. (נאלדבערג, ח.) משה אפעלבוים; זיין לעבן אין שאפן. ווארשע,

(דפוס Monolit), 1931. 15, [1] ע, 8 לוחות תמונות, פורטרטים. 13 : 18.

וואראבייטשיק, מ. אידישע גאם אין ווילנע ... ראה ע' 62.

358. **Adler, Hugo**. Licht und Volk; eine Lehrkantate. Text: Dr. M. Grünwald. Musik: Hugo Adler. 3 pts. Mannheim, (Selbstverlag H. Adler), 1930.

להלכים השונים מרלים שונים.
1: Text. 14, [1] p. 15: 23.—2: Kinder-Chor, 8 p. 21: 29.—3: Hohe Stimmen, 16 p. 21: 29.

ראה ע' 94 ... Arnoux, A. Carnet de route du Juif errant

359. **The best Scottish, Jewish & Irish jokes**; a picked collection of really funny stories about these delightful folk. London, W. Foulsham, [193—?]. 92 p. 9 : 15.

==Foulsham's library of humour, No. 1. Jewish jokes : 67-45 'ע

Ezekiel, E. M. The position of woman in rabbinical literature. 56 ע' ראה

ראה ע' 61 ... Idelsohn, A. Z. Jewish song book

360. Kohn, Walter. Die Ballade vom Leutnant Trumpeldor. Worte von Georg Mannheimer. Musik von Walter Kohn. Prag, J. Flesch, (c1931). 11 p., port. 27 : 33.

361. Peller, Sigismund. Über Krebssterblichkeit der Juden. Berlin, J. Springer, 1931. p. [128]—147, tab. 15 : 23.

ה'רס"א: Zeitschrift für Krebsforschung, Bd. 34, Heft 2-3.

362. (Religious tract society. London). Old Testament pictures. (London, Religious tract society), [1931?]. 6 col. pl. 18 : 24.

השער מהמעטפת.

Rosenblatt, J. Selected recitatives ... 61 פ' אהר

363. Rothmüller, Aron M. Drei palästinensische Volkslieder für gemischten Chor und Klavier: Moladeti—Pakad Adonaj—He, Chalus. Wien, Jibneh-Verlag, c1931. 8 p. 23 : 31.

364. Rothmüller, Aron M. Scha, still! Für gemischten Chor und Klavier. Wien, Jibneh-Verlag, c1931. 5, 5 p. 23 : 31.

365. Stutschewsky, Joachim. Eli, Eli, lama asawthanu (nach einer alten jüdischen Volksmelodie). (Zürich, Hug), n. d. 3, 1 p. 27 : 34.
= Bearbeitungen für Violoncell und Klavier, Nr. 7.

366. Stutschewsky, Joachim. M'chol Kedem (Danse orientale). (Zürich, Hug), n. d. 4, 3 p. 27 : 34.
Bearbeitungen für Violoncell und Klavier. Nr. 8.—

367. Stutschewsky, Joachim. Palästinensische Skizzen. Esquisses de Palestine; Piano Solo. Wien, Universal — Edition, (1931). 12 p. 23 : 31.

מנגינה: Mangina /Melodie.—M'chol kfitzah/ Springtanz.—Nigun tejmani/ Jeminitischer Sang.—Schir jehudi/ Jüdisches Lied.—Machol matun/ Ruhiger Tanz.—D'wejkuth /Ekstase.—M'chol bejnajim/ Intermezzo.

368. Stutschewsky, Joachim. Rikkud; Tanzstück für Klavier. Wien, Universal-Edition, (1931). 4 p. 23 : 31.
= Universal-Edition No. 9660.

369. Verband der jüdischen Kantoren im Königreiche Jugoslavien. Festschrift zu Ehren des Herrn Oberkantors David Meisel, anlässlich des Jubiläums seiner 25 jährigen Amtstätigkeit in Karlovac. Hrsg. vom Verbands der jüdischen Kantoren in [!] Königreiche Jugoslavien. Zagreb, typ. A. Engel, 1931. 1 p.l., 23, [1] p.,

מכיל ביוגרפיה של די. מיזל, 11 רשימות על מיזל ועל החזנות. port. 23 : 31.
Wael-Munk, Fr. Hodou & Ono de Chanouka; Ouvenouchoh
ראה ק' 62,61 yomar; Veschomerou ...

Амитин-Шапиро, З. Л. Очерк правового быта ср.-азиатских евреев
ראה ק' 73.

370. **Эфрос, Абрам.** Профили. Москва, "Федерация", 1930. 306
стр., [3] л., портреты. 15 : 21.

המחבר מבקר אמנות ידוע ברוסיה. הספר מכיל 14 מאמרים על אמנים מפורסמים ברוסיה.
ביניהם מאמרים על שגל (ע' 177—205), נתן אלסמן (ע' 227—286) ועל שטרנברג (ע' 289—307).

י"ד. בלשנות.

גרזובסקי, י. סלון כים עברו פולני ... ראה ק' 18.

גרזובסקי, י. סלון כים עברו-רוסי ... ראה ק' 19.

371. **פערעפערקאוויטש, נ[חמיה].** העבריוויזמען אין איריש. 4000
העבריווישע ווערטער און ציטאטן, צוזאמענגעשטעלט און דערקלערט פון נ.
פערעפערקאוויטש און צווייטע אויפלאגע, רינג, ביכער פאר אלעמען, 1931. [2] דף,
300 פ. 23:15. על המעטת שער נוסף בגרמנית: N. Pereferkowitsch.
Hebraismen in der jiddischer Sprache.

אין ההוצאה השניה הזאת שונה במאומה מההוצאה הראשונה שנדפסה שם בשנת
1929 (ראה ק"ס שנה ו' ע' 365 מספר 1499).

*372. **Artom, Elia S.** I prefissi nominali ma te mi in ebraico.
Turin, 1929. "Silloge linguistica", 1929. p. 23—42. הדפסה מן

Boström, G. Paronomasi i den äldre hebreiska maschal-
litteraturen ... 44 ראה ק'

373. **Cassel, David.** Hebräisch-deutsches Wörterbuch. 11. Aufl.
Breslau, Handel, 1930. 4 p. 1., 360 p. 17 : 25.

374. **Darmesteter, Arsène et D[avid] S[imon] Blondheim.** Les
gloses françaises dans les commentaires talmudiques de Raschi.
T. 1: Texte des gloses. Paris, H. Champion, 1929. 4 p. 1., LXXVI,
212 p. 16 : 25. =Bibliothèque de l'École des hautes études. Sciences
historiques et philologiques, Fasc. 254.

ארסן דרמשטטר, אשר לו חייבת הבלשנות הצרפתית כמה מהכריתות הטובות ביותר
ביחוד בנוגע ליצירת המלים. אסף במשך כל ימי חייו, וביחוד בשנות 1866—1876, חומר
להוצאה בקרית של הלעזין שברשי, שאת ערכם הלינגויסטי הוא הכיר בחור ראשון.

צחריצות שלא ידעה מנוח בחן את רוב כה"י של פירוש רש"י בצרפת, באנגליה ובאיטליה, מצד הלעזין שבהם; הוא רק חכה להשלמת חבורו, המלון ההיסטורי של הלשון הצרפתית, בכדי להוציא את ספרו על הלעזין, שהיה צריך לפי תקותו לשמש גלתי-הכותרת של עבודתו המדעית. אולם המות מגעו מבצע את התכנית הזאת. והרומניסט הגדול ביותר בזמן ההוא, גסטון פריס, שלוה בהתענינות רבה את התקדמותה של העבודה הזאת מראשיתה, הביע ליד קברו של דרמשטטר את חששתו, שלא ימצא איש שיחא ראוי להמשיך את המפעל החשוב והקשה הזה. לאשרנו לא נתקיימה חששתו. הלעזין שבפירוש רש"י על התנ"ך, שהכנתו התקדמה במדה רבה עוד בידי דרמשטטר, הוצאו בשנות 1907-1908 ע"י ל. ברנדין וי. גיל (RBJ, LIII—LVI). והנה התחיל עתה ד. ש. בלונדהים להוציא לאור את החלק התלמודי, שהוא מרובה יותר וחשוב יותר מהצד הלסקיקוגרפי. אולם הוא לא הסתפק בעבוד כה"י של דרמשטטר, כי אם העשיר והרחיב את מפעלו בעבודה של עשרים שנה, עד ששכרו בהוצאה המצוינה הזו של הלעזין שברש"י על התלמוד עולה על שכרו של מי שקדם לו.

כמעט בשלש אלפים מקום בפירושו על התלמוד הבנים רש"י לעזין לחוך הסקסט העברי, ומספר המלים הצרפתיות שנשחמרו בגלל כך עולה ל 1100 (בין מלים הנמצאות רק בפירוש רש"י על התלמוד, ובין מלים הידועות לנו גם מתוך טקסטים אחרים). את חשיבותם של הלעזין הללו בשביל הלסקיקוגרפיה הצרפתית יבין מי שישים לב שמהזמן שבו כתב רש"י את פירושו (סוף המאה ה"א) נשארו בלשון הצרפתית על פי רוב רק יצירות מחורזות, ואילו הלעזין שברש"י שייכים כולם ללשון יום-יום, לשמוש המעשי, ומקצתם מציגים מושגים טכניים של מלאכה, מדע-הטבע, כלכלה, מטבח וכו', מושגים שהם בדרך כלל בלתי-מצויים. נוסף על זה בא ערכם הפונטי. כי תוצאת ההבדלים העמוקים בין הכתב העברי לבין הכתב האירופי היא, שמחוך הטרנסקריפציה של רש"י (שהיא שיטתית ומדויקת כל צרכה), אפשר להכיר פרטים פוניטיים שאינם מתבלטים כל צרכם בכתב הלטיני: כך אפשר להבדיל ע"י האות ב בין v ו u (למשל, מספר 75, atenvist); הטרנס-קריפציה של אות צ בשביל C תיכית מכרעת שזאת היתה עוד מבוטאת צ ולא ס (למשל, מספר 134, bracier); אנו רואים עד כמה התפתחה האסימילציה של ה"אלמות" אל הקונסוננטים הבאים אחריהן (למשל, מספר 900, riedre, לעומת מספר 916, roter) וכו' וכו'.

הכרך הראשון של הוצאת דרמשטטר ובלונדהים כולל תאור כה"י וטקסט הלעזין; הכרך השני יכלל את הפירוש המדעי של אותם הלעזין. בכה"י, השונים זה מזה מאד מבחינת הלעזין, השתמשו בשלמות יוצאת-מן-הכלל. דרמשטטר בחן 48 כ"י; את אלה השווה בלונדהים שנית, אף הוסיף 27 כ"י שלמים ו 26 קטעי כ"י. על אלה גוספו למעלה מ 20 דפוסים. כל כה"י והדפוסים הללו תוארו בפרוטרוט במבוא, עד שהמבוא הזה הכולל 70 ע"י יוכל לשמש אמצעי-עזר רבי-ערך לידיעת המסורת של פירוש רש"י על התלמוד בכללה. כל כ"י נסמן כמובן בסימן; חבל רק שבלונדהים השתמש בשביל סימנים אלה באותן האותיות גם בכתב הרגיל וגם בכתב הקורסיבי. דבר זה עלול לגרום ערבוביה כשיבואו מלומדים אחרים להשתמש בסימניו. אולי היה ראוי יותר להשתמש באותיות כפולות או באפוסטרופים.

כמור-כן יש להצטער על דבר אחר: שהמבוא מצטמצם בתאור כה"י בלבד. הרי מאחר שהכרך השני יופיע רק שנים אחרי הראשון, היו דברים שונים שהיה צריך לומר כבר עתה, לכל הפחות ברמיוה. (אני מניח שבכרך השני ידונו עליהם בפרוטרוט; ואולם בלונדהים לא פירט בדיוק מה יכיל ה"פירוש"). כן היה נכון לפי דעתי, למסור במבוא ידיעה קצרה על תקופת רש"י ומקומו, על מהות הלעזין, מקומם וכוונתם בטקסט העברי, וכמו כן

על ערכם הלוקסיקאלי והפונטי. אין למצוא דבר כל-שהוא על כל אלה בכרך הזה. ואני חושש שקוראים לא מועטים ירגישו מאד בחסרון זה ויעמדו אובדי-עצות במדמימה כלפי הספר. שורות מעטות היו מטפיקות לפי-שעה, כמו שעשה דרמשטטר בראשית הדין-וחשבון על מסעו באנגליה (Arch. des Missions scientifiques 1871, 91); אולם חסרה כאן אפילו כל הדרכה כיבילוגרפית. בנוגע לשאלות אלו: מובא אמנם בספר פעמים רבות הקובץ Reliques scientifiques של דרמשטטר, אבל לא הופיע בשום מקום בספר שם המאמר היסודי של דרמשטטר Glosses et Glossaires hébreux-français, אע"פ שמאמר זה עצמו מצוי יותר בידי בעלי המקצוע מאשר ה-Reliques, שבהן נעתק, היות ונדפס בראשונה ב-Romania. החסרונות הללו (שאינם חשובים כשלעצמם) נזכרים כאן, לפי שיש בהם כדי למעט לפי שעה את פעולתו של הספר הגדול הזה, המשקף באפן יפה כליכך את ערכה התרבותי של היהדות בימי-הביניים.

טקסט הלעזין מחולק לשני חלקים: במחצית העליונה של כל עמוד נדפסו (באותיות לטיניות ובסדר א"ב) הרקונסטרוקציות של המלים הצרפתיות העתיקות ותרגומיהן לצרפתית חדשה; במחצית התחתונה של כל עמוד נדפסו נוסחאות כל כה"י של כל לעז ולעז, כל נוסחא באותיות עבריות ובטרנסליטראציה. ידוע כמה מושחתות נוסחאות הלעזין בכה"י; אפשר אם כן לדמות איוז מדה של ידיעה, נסיון, חריפות ודמיון לשוני דרושה היתה בכדי למצוא את המלה הצרפתית שהסתתרה מתחת לנוסחא המקולקלת של כה"י. מתמיה איפוא לראות שמתוך 1102 לעזין שבפירוש רש"י עלה בידי דרמשטטר ובלונדהיים לזהות 1072. בכדי לראות עין-בעין את ערכם של המספרים הללו די להעיק עין על רשימת הנוסחאות הנמצאות מתחת למלון עצמו: למשל באלפסי מועד-קטן דף ו' ע"ב מבוארת המלה (שדה) 'מטוננת' ע"י לעז הגרשם בדפוס בומברג בצורת 'פנגורא'. מה זה? בלונדהיים שיער השערה מוצלחה: "faugiede". משל אחר: עבודה זרה דף ל"ט ע"א ודף ע"ה ע"א נמצא לעז בשביל המלה 'ירודפין', שקבל בכ"י צורות אלה: 'דברש', 'דבדבש', 'דבדש', 'ירבדש'. ההשערה "rabdes" היא מצינת. השוה את ההשערה mode 714 בשביל 'מזללא', 'מולל', את ההשערה 554 gonelesches בשביל 'גלידיש', 'גלישקא', 'גלישקש', והשערות רבות כיוצא באלה. כמובן שבתנאים אלה במסירת הטקסט יש מקרים שבהם אפשר לחלוק על הצורה שנבחרה ע"י דרמשטטר ובלונדהיים; אבל בצדק מזהיר בלונדהיים מוכוח על הענינים הללו בסרם יצא-לאור הכרך השני. לפיכך נסתפק כאן במשל אחד: במספר 463 רשומה המלה faveler; בכה"י כתוב 'פוליר' ו'פלאוליר'. האם לא היה נכון יותר לכתב faveler? הן מטאקזיס זו (המופיעה גם בצורות המפורסמות flabotier, flaber, Aucassin וגם במלים שבצרפתית עתיקה ובפרובנצלית עתיקה וכדיאלקטים חדשים אחרים, flable, flabla, flave, flaveleur, flavele, flavele, flavele, flavele וכו', היא אפינית ביחוד בשביל צרפתית מזרחית, ויש לה משען טוב בנוסחא 'פלאוליר'.

31 הלעזין שלא נזדהו, והרשומות בסוף המלון במעין רשימה שחורה, ישמשו שדה-פעולה טוב בשביל מי שאוהב לעסוק בפתרון חדות. כאן הצעות אחדות: מספר 1073 הלעז המבאר את המלים 'גילי' ו'ליליא' והנכתב בכה"י ובדפוסים בצורות 'אישלושנא', 'אישלושנא', 'אישלושטרא', 'לנישורי', הוא אולי *eslustre, אע"פ שאין צורה זו ידועה בצרפתית, הרי אפשר להשוות את המלים alustro 'ברק' בסראנסמונטאנית (פורטוגאלית), lostrego 'ברק' בגאליצית. — מספר 1078 הלעז בשביל 'געהר', 'גויהפה' שנכתב בכה"י בצורות 'אשקרייו', 'אשקרייש' נראה לי להיות *escris. אמנם אין המלונים מציינים את

המובן הזה של המלה, אולם *escrier* מירשו גם -לחבוע לדין' וכידוע היתה ה-יצקה' (בלטינית *clamor*, בגרמנית רמה בינונית *gerüfte*) במשפט הגרמאני והפראנקי אחת הצורות של תביעה לדין (השוה) *Jakob Grimm, Deutsche Rechtsaltertümer* 3, p. 876—881. כמוכן, -מספר 1086. האין מסתתרת ובמקומות אחרים). מעבר המובן מ-האשמה ל-יגעה' הוא קל, כמובן, -מספר 1086. האין מסתתרת תחת הלעז למועד קטן דף ו' ע"ב, הכתוב בכה"י -טרגפיטא' וברפוסים -טרגיפיטא', -טרגיפיטא' המלה הגרמנית (הפוארית?) *tragpütten* * (בגרמנית חדשה: *Tragebütte* -חבית או סל בעל שני חבלים הנישא על השכם?)! הצורה שבגרמנית רמה ישנה בשביל *Bütte* היא *putin*; לפי הענין בעברית שייכת כאן מלה המציינת דבר הנחלה בחבלים, ורק לא ידוע מהו הדבר הזה. ה-יא' במלה -טרגפיטא' מתבארת ע"י מנהגם של יהודים צרפתים וקנאניים (שדברו צרפתית) להוסיף -יא' בסוף המלים הגרמניות; השוה על המנהג הזה אצל *Güdemann, Erziehungswesen* I, 276-8.

בסוף הכרך נדפסו שלשה מפתחות גדולים שיביאו תועלת רבה גם לחקירה היודאיסטית: (א) רשימת כל המקומות בפירוש רש"י על התלמוד שבהם נמצאים לעזין, (ב) רשימת כל המלים העבריות והארמיות שרש"י מבארן ע"י לעז. (ג) רשימת כל שנויי הנוסחאות של לעזין אלה בכ"י. נקוה כי הספר הזה, הממלא חמקיד חשוב וקשה בצורה מופתית יסתיים במהרה. ה. פלאום.

375. Dhorme, P[aul]. *Langues et écritures sémitiques*, Paris, P. Geuthner, 1930. 4 p. I., [5]—73, [2] p. 16 : 25.
= *Etudes sémitiques publiées sous la direction du P. P. Dhorme, I.*

לפנינו סקירה קצרה, אבל רבת התוכן והאיכות, על קורות הלשונויות השמיות וכתביהן, מעין חבורו הידוע של *Die semitischen Sprachen: Nöldeke*, שיצא במהדורה שניה בשנת 1899. מתוך השוואת חוברת זו עם ספרו של האב דורם אפשר ללמוד, כמה התרחבה ידיעתנו את השפות השמיות במשך תקופת דור אחד. כי הסקירה אשר לפנינו בנויה לכל פרטיה על החקירות והתגליות האחרונות. נזכרו בה כבר, למשל, הכתובות שנגלו בזמן האחרון בגבל ובראס שמרה. ערך מיוחד לספר לא בלבד לגבי מתלמידים שבשבילם נועד בעקר, אלא אף לגבי חוקרים בעלי מקצוע ע"י הביבליוגרפיה העשירה שנוספה כמעט על כל עמוד בצורת הערות. (דלה היא רק רשימת הספרים הדגים על דקדוק הלשונויות השמיות בכלל. לא נזכרו, למשל, חבוריהם הכוללים של *Torczyner, O'Leary, Bergsträsser*).

הספר אינו מכיל אלא את ההסטוריה החיצונית של לשונות בני שם ואינו נכנס כלל לתחומי הדקדוק המשווה. רק באחד הפרקים האחרונים נטה המחבר לציין את אקפיה הכללי של קבוצת הלשונויות השמיות, אבל כמעט אין זכר לסגולותיה הפרטיות ולהתפתחותה הפנימית של כל לשון ולשון. נכר שלב בעל הספר ללשונויות שבתקופת התנ"ך בעקר, וביחוד לאותן שנשארו להן זכר אך בכתובות וכדומה, שכן עשירים דבריו על הכתובות הפיניקיות, הארמיות העתיקות, השבאיות ודומיהן, ועניים כשהוא בא לדבר על הסורית וגיביה או על הדיאלקטים הערביים החדשים. ההבדל הזה במדה שנמדדו בה הלשונויות הוא לטובת המתקדם שימצא כאן יותר על מה שידוע פחות. בקצור גמרך דבר גם על הלשון העברית (ע' 24-25) ועל הדיאלקטים הארמיים של היהודים (ע' 33-34), אבל כאן נמוקו של המחבר עמו ש'חד ספר לאלה בשם *L'hébreu au cours des Ages*. (לכתחלה לא היתה החוברת שלפנינו מכוונת אלא לשמש מבוא לספר ההוא).

יחד עם כל לשון שמית שהתאם לה כתב מיוחד נזכרו גם תולדות אותו הכתב בקיצור, שוב באופן מפשט כמו תולדות הלשונות. כאן מרגש ביותר חסרון לוח ציורי שהיה מראה לפחות את התפתחות הכתב השמי העקרי (הפיניקי) בצורותיו העקריים. הספר מצטיין בהתאפקות מהשערות שלא נתבססו כל צרכן, אך המחבר מפליג בהתאפקות זו בהמנעו אפילו מלהזכיר את קרבת הלשונות השמיות ללשון המצרית, שאין נוהגים עוד להחזיקה בספק בזמננו.

376. **Grimme, Hubert.** Die altsinaitischen Buchstabeninschriften auf Grund einer Untersuchung der Originale hrsg. und erklärt. Mit 28 Tafeln. Berlin, Reuther & Reichard, 1929. IX, 134, [2]p., pl. 19: 26.

377. **Leander, Pontus.** Laut-und Formenlehre des Ägyptisch-Aramäischen, Göteborg, (Wettergren & Kerber), 1928. 135p., chart. 18: 25. =Göteborg. Högskola: Arsskrift 34. 1928: 4.

אחרי שהשלימו P. Leander ו H. Bauer את הסדר הגדול Grammatik des Biblisch-Aramäischen (=BLA), בן זוגו של ספרם הידוע על הדקדוק ההסטורי של העברית התנכית. יחד כאן המחבר השני את הדבור על דקדוק ה-ארמית המצרית. "ארמית מצרית" הוא קורא ל-דיאלקט של גלילות הפסיר, החרסים והכתכות שנמצאו במצרים. יש להדגיש כאן מלת "שנמצאו" כי מתוך BLA §1h יוצא שלפי חשערת בואר ולאנדר חלק מהסכסטים הללו, והם דברי אחיקר והתרגום הארמי של כתובת פֶּהֶסְתֶּן, חוברו בבבל ולא במצרים. היוצא מזה שהמונח "ארמית מצרית" איננו צֶלֶח. אבל אין זו שאלה של מונחים בלבד. אם טכסטים ארמיים שנכתבו בבבל ובמקרה נמצאו במצרים, מצטרפים ל-דיאלקט אחד עם הטכסטים שנכתבו במצרים, הרי יש לשאול אם הארמית שהשתמשו בה בכתב באותה התקופה בחלקים אחרים של ממלכת פרס, וארץ ישראל בכלל, היתה שונה באותה המדה שתצדיק קריאתה בשם דיאלקט אחר. החומר המוצג לפנינו בצורה מצויינת ע"י מר לאנדר מביא, לדעתי, לירי המסקנה שהארמית הנדונה בספר הזה אינה ראויה לשם דיאלקט שונה מהארמית שבס' דניאל ועזרא. כי איננה שונה מזו הרבה יותר מאשר לשון ס' דניאל שונה מלשון ס' עזרא (ר' BLA §1r), אם לא נביא בחשבון את ההפרש הבולט בכתיב (כגון, עפ"ר: זי ונה, עק, ארקא בטכסטים המצריים—די, דנה, אע, ארעא בדניאל ועזרא; אבל ארקא בירמיהו י"א). על רוב התופעות הדקדוקיות שלכאורה מיוחדות הן לטכסטים המצריים—אין בידינו לומר אם לא מעוט החומר הארמי שבתנ"ך הוא הגורם היחידי שאין אנו מוצאים אותן גם שם.

כמובן אין בכח הערה זו להפחית מערך מונוגרפיות על הארמית שבתנ"ך או על הארמית בטכסטים אחרים. אף כי נראה יותר נכון וגם, כפי שמודה המחבר עצמו, יותר מעשי לאחד עבודת הדקדוקי של החומר הארמי שנמצא במצרים עם דקדוק החלקים הארמיים שבתנ"ך. מ"מ הרוחנו ממונוגרפיה זו שהחומר מסודר לפנינו בשלמות מפליאה. תכנית הספר ערוכה כתכנית BLA מה שמקל את ההשוואה. גם כאן נתן מקום רב להסברה הסטורית של העובדות הדקדוקיות, לרב בטוב טעם. באשר להבנת הטכסטים עצמם טמך המחבר אולי יותר מדי על Cowley כפוסק אחרון (אע"פ שהוא מציין בדיוק גדול את המקור הראשון של כל דעה שהוא מקבל) וע"י כך נכשל לפעמים בטעויות. מוזר הוא שבין העדויות לכל צורה דקדוקית הובאו גם מלים שחלקן המכריע לצורתן חסר במקור והושלם רק בדרך השערה (למשל בסעיף 41 f (ע' 63/64) יעלדי, קרלית, רבלה שלתה, בלאה). שכולן מסופקות מאד.

הקף הסכסטים הארמיים שנמצאו במצרים (בעקר בִּנְב = Elephantine) שוה בקירוב להקף החלקים הארמיים של עזרא ודניאל. מכיון שהחומר מגוון יותר, מוצאים שם הרבה צורות שאינן נמצאות בתנ"ך מפני שלא היתה הזדמנות למציאותן, ובכן הם משלימים את הדקדוק הארמי-התנכ"י. מצד אחר הסכסטים האלה לקויים בחסר נקוד, מה שמפחית ערכן לגבי הבנת התפתחות הלשון הארמית. את החסרון הזה מנסה לאנדר למלא בדרך השערה, בהוסיפו כמעט לכל צורה הנמצאת בסכסטים העתיקה באותיות רומיות עם נקוד (מתוך זהירותו הרבה הוא מקדים בכל פעם את המלה הגרמנית etwa), הצעות הנקוד האלו מסייעות הרבה לבירור הצורות הדקדוקיות. אבל אין ספק שלא כלן קולעות אל המטרה. הסעות היותר בולטות בגידון זה הריהו נקוד צורות עתיד הפועל המסיימות בִּנְהי (modus energicus), כפי שחושבים, עם כנוי נסתר), כגון: אשלמנהי, יסענהי, יהתיבנהי. צורות כאלה נמצאות כעשר פעמים בכתבים שנמצאו ביב, ובכל פעם מנקד ל. imōhī—(ר) § 31h, 6n, 33a, 35c, 35h, 38c, 40f), בלי ספק לפי אנלוגיה של הכנוי-והי המחובר עם שמות במספר הרבים. אבל אין שום ענין לאנלוגיה כזו, כי כל הכנויים המחוברים עם עתיד הפועל מתאימים או דומים לכנויים המחוברים עם השם כשהוא במספר יחיד. והעובדה המכרעת היא שבין כל הדוגמאות הרבות האלה אין אף אחת שנכתבה — גוהי בויי, בעוד שהכנוי המחובר עם השם נכתב תמיד (23 מקומות נזכרו § 12) — ותי מלא, מלבד מקום אחד שהוא מטופק. אגב: את הצווי שלחתי גם ל. מנקד שלחתי.

מובן שלא כל מלה שבאה בכתבים אשר נמצאו במצרים יכולה לשמש עד כשר בעניני דקדוק כי גם כתבי הסכסטים האלה טעו לפעמים. אבל ג'ל' שהמחבר נוטה יותר מדי לשער טעות סופר כשהוא מוצא צורה שאיננה מתאימה למשפטו המוקדם. למשל: § 3 p הוא נוטה לחשוב שבצורה יקחונה (= יקחנה) נשמטה הלמ"ד בטעות סופר וכן שבצווי קחי באחת הכתובות הארמיות המצריות אך בטעות השמיט החוקק את הלמ"ד שהוא פ"א הפעל וצ"ל לקחי! האם לא על פי שנים עדים יקום דבר? ויש להוסיף שגם בכתבת הדר, אחת הכתובות הארמיות העתיקות ביותר, נמצאות הצורות יקח, יקחו. העובדה שברב המקומות הלמ"ד נשמרה (או החזרה לישנה מתוך אנלוגיה) אינה מוכיחה כלום. כמה פעמים אנחנו מוצאים צורות שונות זו על יד זו במקורות האלה: § 4 c ל. משער שבצורות מן (= מְנִים, שם המטבע) והעדת (= העברתי) חסר יו"ד בטעות סופר וצ"ל מְנִין, תְּעִדתי. אשר לצורה האחרונה, הרי אין לנו טעם לפקפק שבטאו תְּעִדת, כמו תְּנִית בארמית תנכ"ית ובכן היו"ד משמשת בתקופה זו רק יאם הקריאה כשהיא נכתבת. והמלה מן (שנכתבת פעם אחרת מִנִין) נתבטאה, כנראה, מְנִין כמו בסורית. בתרגומים מוצאים מְנִן או מְנִן (ר' מלוני של Dalman), ל. בא לידי טעות מחמת בינוני פעלי ל"י המנוקדים בארמית תנכ"ית מְנִין שְׁבִין וכו'; אבל גם בלשון תרגום גם בסורית נטית השמות המסיימים בִּנְה שונה מנטית התארים ובינוני הפעל (Dalman, Grammatik § 39 b; Nöldeke, Kurzgef. syr.).

§ 73 (Gramm.). אגב: הצורה מן נמצאת על יד מְנִין בכתבת הראשונה של Corpus inscriptionum semiticarum II. מותר להטיל ספק גם אם יש טעות סופר בכל המקרים שבנויים מתחברים אל עתיד הפעל בלי גו"ן כשאין שם לשון בקשה או צווי (גנרכי, ירשכם § 31 c, יזכרני § 34 b, יהחיני § 42 h). אם, כפי שהודגש BLA § 78 r, העתיד הרגיל ("Voll-Aorist") משמש כמה פעמים להבעת רצון כמו העתיד הקצר ("Kurz-Aorist"), ואי אפשר להבדיל היטב בין שני המינים, לא יטל אם נמצא לפעמים גם את העתיד הקצר משמש כעתיד הרגיל. אולי שייך כאן גם אהנצל הם (ר' § 31 e, § 31 f), כי למרות ההפסקה שבין שתי התבות נראה שהם כאן אינו אלא טופיקס כמו יכם.

בין תופעות הצמות הקונסוננטים (§3) נשמטה האסימילציה השלמה של תי' לזי' בצווי אָזֶה־ר (כתבת בהסתון עמוד ד' שורה 51: מן כדבן שניאן אוהר- לאנדר, §33a) בעקבות Cowley ו Sachau, מכין צורה זו כעתידי הקל (i) — אני מזהיר. אבל, מלבד טעמים סגנוניים, הרי פירוש זה מופרך ע"י הסכסס המקביל בעמוד הפרסי ובעמוד העילמי של כתבת בהסתון (Weissbach, Die Keilinschriften der Achämeniden ע' 61, §55; ר' כבר Ungnad). הצורה אָזֶה־ר מתאימה לכתוב הַזְמָנֶתֶן דניאל ב' סז: הצורה אוהר-ר (§3a) מתאימה לקרי הַזְמָנֶתֶן (שם).

§43y" (ע' 85) מציג ל. לקרוא את היחיד של מְשָׁמְרִים, משמרות (שאינו נמצא בתנ"ך): מְשָׁמְרִי או מְשָׁמְרָה, מפני שביעברית חדשה" (ר"ל בלשון משנה) אומרים מְשָׁמְרִי, אבל לאמתו של דבר הלא אין לנו מסרת נאמנה על הנקוד בלשון משנה! השמות שמשקלם מְפַעֵל או מְפַעֵל נוהגים לשמור את הקמץ במ"ר, מה שאין כן במשקל מְפַעֵל (מזכה-מזכחות, מעשר-מעשרות; ר' Bauer u. Leander, Histor. Grammatik d. hebr. Sprache § 70c'.

§53n נמנה הנדיוז בין שרשי ע"י (ז) וגפרד ממלת הנדו שנוכרה §50b, אבל שמוש שתי הצורות במקומותיהן דומה מאד: 134 (בהוצאת Cowley) כזי הנדו הוית... 277 כזי הן הנדיוז יהוון. על כן יש לחשוב שלפנינו אותה המלה פעמים. ופירושו של נְלָקָה "einberufen" (מגויס) הולם יפה את שני המקומות. במקום השני נראה שתיבת הן באה ככפל כתיבה (כפי שעלה על דעת Cowley). בשום אופן אין לקבל את הדעה ששם כזי = so dass (§63h).

§61n (ר' גם §14b) נרשם כזת כתאר הפעל שוה למלת כזאת בעברית. לדעתי אין ספק שכאן הקריאה מוטעית. לפי הצלום (Sachau לוח 33 שורה ג' מלמטה) יש לקרא כזת (כְּנֶת) והיא אותה המלה הנמצאת בספור אחיקר (שורה 20, ר' §16i) בצורת כזתא (=כן) ובלשון התרגומים עם כנויים (=כמו).

§61p נאמר שתארי פעל מחוכרים עם מלות יחס אינם נמצאים בארמית התנכית. אך יש: באדין, מן-אדין, עד-כה, עד-כען, מן-תמה, כפי שאפשר למצוא ב BLA (§68) בנקל. §621 מניח לי עם Cowley ו Grimme מציאות מלת יחס אל עם במובן -לעמת, שוה ל...". צירוף כזה אינו נראה כארמי, וגם עברי איננו מלת היחס אֶל נמצאת בטכסטים של יב רק במקום המען. ועל כל פנים אין כאן ענין למלת היחס אֶל ששמושה אינו רחב כשמוש ל. מלבד זה נראה שהתי' של לעמת היא מן השרש, כי עֲמִית קרוב במובנו המקור ל-מלת יחס' זו הם שלשה מקומות במשלי אחיקר (ש' 161, 154, 107) שכתוב שם יזי אל עמה' או יזי לה אלעמה". אע"פ ששלשתם אינם ברורים לגמרי, יש לומר שבשלשתם אין דבר מונע מלפרש יאשר אֶל עמו", ובשלישי לפי הנראה יותר קל לפרש כך. Cowley טוען שמלת אל (כמקום אלהא) אינה נמצאת במקומות אחרים בכתבי יב, אבל נמצאת היא במשלי אחיקר גם ש' 156: יאפך אל סם אפכא, מלבד המקום המסופק 173, ואינה מתמיהה בסגנון המליצי של המשלים. — חוסר ההפסקה בין שתי המלים אל עמו במקום אחד (ש' 161) בא ברשלנות הסופר כמו אלבצדיק (ש' 173).

ההערות שבאו לעיל מציינות מקומות מספר שיש לחלוק בהם על דעת המחבר. אבל מקומות אלו הם כמות מבוטלת לגבי רב הסוב הצפון בספר הזה. ד. צ. בנעס

378. Leibowitz, Nechama. Die Übersetzungstechnik der jüdisch-deutschen Bibelübersetzungen des 15. und 16. Jahrhunderts

dargestellt an den Psalmen, T. 1: Syntaktisch-stilistische Untersuchung. Marburg a. L., 1931. [377]—463, [1]p. 14: 22.

T. 1. Diss. Marburg. הדפסה מן "Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur", Bd. 65.

ט"ז. ספרות יפה עברית חדשה.

בִּלְנָק, ש. ל. ארסה; רומן ... ראה ע' 17.

גזית; ירחון ... ראה ע' 9.

גינזבורג, ש. שירים ופואמות ... ראה ע' 18.

זמן סוכנותנו; חוברת ספרותית-הומוריסטית ... ראה ע' 11.

זרמים; שבועון ... ראה ע' 32.

מבש"ן, מ. כתבי מנחם מנחם כרם ... ראה ע' 25.

מלאכי, א. ר. אגרות מופרים ... ראה ע' 34.

379. מְנַשׁ, חנה. חרוזים. Lwow (דפוס האחים עבנער), 1926. 11 ע. 19:12.

נדפס ונכרך עמו: המסון, קנוס: ... הלוכד. מהשפה הפולנית תרגמה חנה מנש.
12 ע. — הכל מנוקד.

מְנַחֵם, ד. לואיזרדז'א וינצ'י ... ראה ע' 26.

נבון, י. א. ינון; שירים ... ראה ע' 26.

נורמן, י. חילד' הוראים ... ראה ע' 26.

380. קונסטנטינובסקי, מנשה. שירים ואגדות. בואינוס איירס, האחים

קונסטנטינובסקי, 1925. 111 דף, 5—42 ע, פורטרט. 14:20. כולל 15 שירים ו-4 אגדות.

על המעטפת שער נוסף בספרדית: Poesias y leyendas: Menasche Konstantinovski.

Gedächtnisschrift zum zehnten Todestage von Micha Josef bin Gorion [Berdyczewski] ... ראה ע' 36

יז. ספרות יפה יודית.

אקטאבער ... ראה ע' 12.

381. בעליצקי, נתנאל. אין וועג. קאוונק, יידישע בילדונגס געזעלשאפט

אין ליטע, 1932. 47 ע, פורטרט. 17:11. כולל 25 שירים.

382. גאטליב, יעקב. גאלד און בלוט; ושירים. (שערבלאט געצויכנט:

י. שערנזאן). קאוונק, ליטעראטור-פארלאג, "מיר אליון", 1931. 48 ע.

המדורות: אף דיין ערד; ווי א חלום; פון מיין היים; גאלד און בלוט.

עם שער בליטאית על המעטפה: J. Gotlibas: Auksas ir kraujas (Poezija).

383. גארדאן, עליע. אף גרינע ערד; דערצייילונגען: אין א צווייטער הויט.—אין א גוס רעגן.—גאזלאנים.—טיוו. מאסקווע-כארקאו-מינסק, צענטראל-דער פעלקער פארלאג פון פ.ס.ר. 1930. 56 ע. 14 : 19.

דריי; זאמלונג ... ראה ע' 12.

384. דעראוואנו, עאזשען. דער אייביגער קרבן (פאריא). פסיכאלאג-גישער ראטאן אין 2 טיילן. איבערזעצט פון רוסעניש סיט א איינלייטונג פון ז. ראזענטאל. קעשענעוו, רפוס.מ. אווערכוך, 1930. 111 דף, VII ע, 111 דף, 228 ע. 14 : 21.

385. וויינרייך, מאקס. בילדער פון דער יידישער ליטעראטורגעשיכטע, פון די אנהייבן ביז מענדעלע סוכר ספרים. סרט 12 רעפראדוקציעס אויף בא-זונדערע בלעטער. ווילנע, „טאטאר“ פון י. קאסערמאכער, 1928. 161 דף, 131—370 ע. 16 : 24. הלכן: איבערבליק איבער דער געשיכטע פון דער יידישער שפראך.—יידישע ביכער-זאמלונגען און ביכער-באשרייבער.—אינדזער עלטסטע ליטעראטור.—זינגער און פירליינער אמאליקע צייטן.—דאס שמואל-בוך.—די אוצרות פון פארמע.—וואס קעמברידזש פארמאגט.—רב אליה בחור און זיין „באבע-מעשה“.—פאריז און וויענע.—צוויי יידישע קינות אויף כמעלניצקיס גורות.—א יידיש ליד וועגן שבתי צבי.—צוויי צייטונגסמעסיקע באריכטן פון 17טן ייט.—פון אלט צו ניין.—שלמה עטינגער.—אייניק מאיר דיק.—מענדעלעס אנהייב.—הוספות און תיקונים.—זוכעטל.

386. ווייסענבערג, י[צחק] מ[איר]. דאס בוך פון ליעכע; ווארשע, ש. גאלדפארב, 1930. 121 דף, 191 ע. 14 : 20.

=געקליבענע ווערק פון י. מ. ווייסענבערג. באנד IV.

הלכן: קינדער; די משיגענע אין דארף; א רעהסעניש; אייפער און געוויסן.

387. סוויירסקי, אלעקסי אייוואנאוויטש [Aleksii Ivanovich Svirskii]. רויטקאפ; (ראטאן פאר יוגנט). אידיש: ס. ראזומני. אונטער דער רעדאקציע פון וו. לאצקי בערטאלדי. ריגע, ביכער פאר אלעס, 1931. 371 ע. 14 : 20. על המעטפת: 1932.

388. פאָזי, אריה. יואש; א שפיל אין זיבן בילדער. ווילנע, קלעצקין, 1931. 159 ע. 14 : 21.

389. פינים, י. א. האַטואיי; (פאעמע). האוואנא, קובא, אידישע קולטור בעקזשלאפט, האוואנער צווייט, 1931. 131 דף, 9—129, 111 ע. 15 : 22. על המעטפה: J. O. Pinis: Hatuey. — נושא הטובה: חייו ומלחמתו של לוחם-החרות האינדיאני האטואיי, שהועלה על המוקד ע"י הלבנים הראשונים.

390. ראטאנאו, פאנטעלימאן [Panteleimon Romanov]. חבר קיסרליאקאו. (ראטאן). יידיש—ש. זאקס. ווארשע, גאלדפארב, 1930. 111 דף 5—234 ע. 14 : 20.

שמאָל, י. א חתונה אין קאטרא ... ראה ע' 30.

שיקאנא; ירחון ... ראה ע' 33.

391. שרענצל, אריה. דער כוס. (פאעמעס). זלאטשאוו, דפוס זו. צוקער-

קאנדעל, 1931. 62, [11] ע. 12 : 17.

אפדורק פון די ליטערארישע ביילאגען. פון מארגן לעמבערג, י"ד 1270, 1276, 1282
אין וו.י. — התכן: I. דער כוס; פואימה. — II. די ראבן; אויגן; דער קוואל. — פון דעם ציקל-אומעטי.

392. Resnick, Salomon. La literatura judia de la post-guerra. Buenos-Aires, F.I.C.H. (Federacion de instituciones culturales hebreas de la Argentina), 1931. 47 p. 15 : 23.

יז** ספרות ספרדית-יהודית ופרסית-יהודית.

הגדה של פסח ... כא תרגמה פ'ארסי ... ראה ע' 19.

מחזור ... ר"ה ויה"כ ... בלפטי פארסי ... ראה ע' 25.

סליחות ... עם התרגום בלשון פרס ... ראה ע' 27.

393. תאומסקי, קונסטאנטינוס. קונדאנאדו, נובילעה. מריולאדאו די

גריגוא אברהם. ארוליוה. סאלוניקו, ביבליאוטיקה ליטוראריה, 1924. 176 ע. 13 : 21.

בראש השער: קוסטאנדינוס טיאומסקייס. — סופלימנטי דיל אביאנטי.

ית. ספרות יפה לעזות על נושאים יהודיים.

394. Arnoux, Alexandre. Carnet de route du Juif errant. Paris, B. Grasset, (c1931). 3 p.l., [9]—269 p., 21. 12 : 19.

395. Cohen, Israel. A ghetto gallery, by Israel Cohen; illus. by Jacob Kramer. London, E. Goldston, 1931. 7 p.l., 17—351, [1] p., ill. 14 : 22.

הספר כולל אוסף של תאורי-אופי. ספורים ותאורים מחיי הגישו בלונדון, שנכתבו
בזמנים שונים. החלק הראשון כולל תאורי אופי של המלמד, המגיד, החזן, השמש, הגבאי,
הרב, הנודד, החקיר, המחבר, השליח, הקבצן, הבטלן וכו'. החלק השני כולל ספורים והחלק
השלישי תאורים מחיי הגישו בלונדון. — לספר גוספו שמונה אינסטרציות.

ראה ע' 39 Coleman, E. D. The Bible in English drama ...

396. El-Milick, Maurice. Oui, femmes! L'homme est un lâche ... (Le Caire), n.p., (1931). 1 p.l., 64, [2] p., port. 14 : 19.

בראש השער — השער מהמעמפת. Traduit de l'hébreu.

397. **Fürth, Margit F.** Beruria siratása. [Budapest], Mult és jövő, [1931?]. 83 p. 13 : 18.

החן: Beruria siratása. — Malbim. — Gavriel hazamegy. — Mártuka élményei.

398. **Hole, W. G.** The gates of Ur; or, The secret truth; a play in three acts. London, C. Palmer, (1931). 91 p. 13 : 18.

*399. **Le Fort, Gertrud von.** Der Papst aus dem Ghetto. Berlin, Transmare Verlag, 1931. 393 p. 8°.

400. **Levine, Joseph Cooper, ed.** Echoes of the Jewish soul; gleanings from modern Hebrew literature selected and translated by Joseph Cooper Levine. New York, Bloch pub. co., 1931. 7 p. l., 3—72 p. 13 : 19.

החן: Roses, by Jacob Fichman. — About life and death, by Max Nordau. — A dream, by A. D. Gordon. — Feast of weeks, by Mendele Mocher Sefarim. — Eulogy, by M. J. Berditzewski. — The Spanish exile, by Ben Avigdor. — Souls of Israel, by A. S. Rabinovich. — Prayer, by A. S. Rabinovich. — The Wailing wall, by Achad Ha-Am.

401. **Lévy, Sarah.** Beloved (O mon goye) (tr. by William A. Drake). London, Nash & Grayson, (1931). 252 p. 13 : 19.

402. **Lewisohn, Ludwig.** Adam; a dramatic history in a prologue, seven scenes and an epilogue. New York, Harper, 1929. ix, 99, [1] p. 15 : 22.

*403. **Manley, William Ford.** A second book of Bible dramas... New York, Fleming H. Revell co., [1930]. 206 p. 8°.

*404. **Moore, George.** The passing of the Essenes, a drama in three acts. New York, The Macmillan company, 1930. 5 p. l., 3—96 p. 8°.

"Of this edition ... five hundred copies have been printed from type and the type destroyed".

*405. **Morali, Isaac.** Guerre et paix. Poèmes hébraïques accompagnés de leur traduction en vers français ... Préface du commandant A. Lipman. Alger, impr. Solal, 1929. 109 p. 16°.

406. **Neumann, Oskar.** Rote Perlen; neue Verse. Mukacevo, Nekuda-Verlag, 1931. 56 p. 20 : 29.

40 שירים.

הספריים: Panflöte und Sirenenorgel. — Rote Perlen [שירי ארץ ישראל]. — Quellen im Dunkel. מתוצאה זו יצאו 300 עותקים חתומים ועל ניר משוכה.

407. **Poliakov, Solomon [L'vovich].** Il Messia senza popolo; romanzo, unica traduzione autorizzata dal russo di Valentina Preobragenska. Milano, Bietti, (1931). 251 p. 13 : 20.

בראש השער: Solomon Poliakov. הספר באנגלית ראה ק. ס. שנה ו' ע' 102.

408. **Reznikoff, Charles.** By the waters of Manhattan; with an introduction by Louis Untermeyer. New York, Boni, 1930. 2 p. l., 7—255 p. 12 : 18. (Paper books).

כנראה מהדורה ב'. ראה ק. ס. שנה ו' ע' 375.

409. **Richmond, Charles E.** Bible stories and miscellaneous verse. Boston, The Christopher pub. house, (c1930). 134 p., port. 14 : 20.

410. **Rozsa, Ignác.** Áron öt könyve; egy szegény zsidó regénye. 5 v. (Budapest), Szerző kiadása, [1931?]. 13 : 19.

בשם, חמשת ספרי אהרן כתבתי את היום של יהודי מסכן, רומן שהוא חיי

היהדות בהונגריה במאת השנים האחרונות. — סתוך החקירה.

1.: A származás könyve, 222, [1] p. — 2.: A felszabadulás könyve, 269 p. —

3.: Az eszmék könyve, 336 p. — 4.: A vándorlás könyve, 312 p. — 5.: A honkeresés könyve, 312 p.

411. **Spector, Itzehak.** Through the fog, a Russian novel written in English, by Itzehak Spector. Seattle, Tacoma, Uraitha pub. co., 1930. 4 p. l., 235 p., port. 14 : 21.

412. **Strasser, Charlot.** Arbeiterdichtung; 7 Vorlesungen, gehalten in der Volkshochschule Zürich. (Zürich, Verlag VPOD., 1930). 272 p. 13 : 21.

ביבליוגרפיות בסוף כל פרק ופרק.

"Die jiddische Dichtung des Ghettos": pp. 54—67.

413. **Sturmann, Manfred.** Die Schöpfung. Berlin, (Soncino-Gesellschaft), 1931. [12] p., 1 l. 14 : 21. פואמה.

414. **Wallis, Louis.** By the waters of Babylon; a story of ancient Israel. New York, Macmillan, 1931. 4 p. l., 222 p. 13 : 20.

415. **Zimmerman, Harry, comp.** Plays of Jewish life; compiled by Harry Zimmerman. (With a glossary. Foreword by J. Landa). (London, The New arts publishing guild, 1931). 106 p., 1 l. 13 : 19.

החלק: The resting place, by Samuel Gordon. — For all eternity,

by Gertrude and Jack Landa. — The man with the puckel, by Bertram Jacobs. — Kislev, by J. Arthur Gorsky. — David's barmitzvah, by Harry Zimmerman.

416. Гехт, [Семен Григорьевич]. Человек, который забыл свою жизнь. Изд. 2-е. Москва, "Федерация", 1930. 112 стр. 13:18.

417. Жаботинский, В[ладимир Евгеньевич] (Altalena). Causeries. Правда обь островъ Тристанъ да Руныя. 2-е изд. Париж, (тип. d'Art Voltaire, 1931). 4 предв. л., 191 стр. 11:17.

זאב [ולדימיר] זיבוטנינסקי: שיחות קלות. אמת על דבר האי מריסמן ורוניה. שתי שיחות הן בעלות תוכן יהודי: (על אודיסה ועל אודיסה העברית) ו-"Белый передел".

418. Жаботинский, В[ладимир Евгеньевич] (Altalena). Рассказы. 2-е изд. Париж, (тип. d'Art Voltaire, 1931). 4 предв. л., 209, [1] стр. 11:17. זאב [ולדימיר] זיבוטנינסקי. ספורים. הספר מכיל 15 ספורים, מהם שנים בעלי תוכן יהודי: Edmée ו-Жиденок. הספור השני סחיי ארץ ישראל.

419. Жаботинский, В[ладимир Евгеньевич] (Altalena). Стихи; переводы—плагиаты—свое. Обложка—работы художника А. А. Шика. 2-е изд. Париж, (тип. d'Art Voltaire, 1931). 7 предв. л., 117 стр. 12:18. זאב [ולדימיר] זיבוטנינסקי: שירים. בעיקר תרגומים. מהם שני תרגומים מעברית: שיר אחר של ביאליק. שחה נפשי לעמרי (ע' 61—64) ושיר אחר של יעקב כהן ע"ד הכנסיה במירן (ע' 65—68).

יט. ספרות הנוער.

420. אריאל, יעקב. מחזות לכל השנה לבתי ספר ולעם. ספר שליושי: חזון ומועד. דימרויט, אריאל, תרצ"א. 161 דף, [111]—108 ע. 18:25. האכן: שמעון בן ששון; חזיון-תנוה בארבע מערכות. — אחשוורש וכל כת דיליה. ספר א' ראה ק. ט. שנה ב' ע' 194. במודעות שבסוף הספר נאמר שחספר השני. עוד חזון למועד הולך ונדרס.

421. בלנק, שמואל ליב. ילדי ירושלים; חזיון לתנפה. ניוורק-ירושלים, שילה, (1931). 27 ע. 12:17.

סגלות לבתי הספר ... ראה ע' 25.
סולדתנו; ספרית ארץ ישראל לילדים ... 1 ... ראה ע' 25.
לפר; ספורי מקרא לילדים ... ל"ט, 67, 68 ... ראה ע' 27.
פינקרפלד, חנה. שירים לילדים ... ראה ע' 27.
קפת הספר. קסיא ... ראה ע' 28.

422. קינדער ביכלאטעק. לאדו, בית יעקב ושורנאל, תרצ"א—1929. 13:18. התכן: נוס. 1: שענירער, שרת; חנה און איהרע זיבען זוהן; (היסטארישע פאר-שטעלונג אין איין אקט).—ברוין, מלכה: שלח סנות (א פורים קאמעדיע אין צוויי בילדער). 23. [1] ע. שער נוסף בפולנית. 2: סגן, א.: דאס קרוגעלע אייל (היסטארישע פארשטעלונג אין דריי אקט).—ברוין, מלכה: א גושע עצב (קינדער שפיל אין דריי סצענעס). 24 ע.

*423. **Calisch, Edith Lindeman.** Bible tales for the very young.. New York, Behrman's Jewish book shop, (c1930). illus. 8°.

424. **Gaster, Moses.** The story of the high festivals and the Feast of tabernacles. London, Cailingold, 1931. 1 p. l., 5—61, [1] p., illus. 12 : 16.

425. **Gaster, Moses.** The story of Shavuoth. London, Cailin-gold, 1930. 1 p. l., 5—62 p., illus. 12 : 16.

ב. חנוך וחוראה.

בְּרֵךְ, א. י. חוראת ידיעת המולדת בבית הספר העממי ... ראה ע' 18.
הסתדרות העובדים...ועדת התרבות. סמינריון הפועלים תרצ"א...ראה ע' 22.
ירושלם. ביה"ט לטורים העבריים. בית המדרש לטורים ... ראה ע' 23.
ירושלם. ספרית ירושלם ... דו"ח ... 1930-1931 ... ראה ע' 23.
נתיבנו: דו ורחוק פדגוגי ... ראה ע' 9.

426. **Chicago. College of Jewish studies.** Annual bulletin. 1931-32. Chicago, 1931-32, 5692—תרצב. 32 p. 15 : 21.

Hightower, P. R. Biblical information in relation to charac-
ter and conduct ... ראה ע' 47

427. **Jewish memorial council.** Central committee for Jewish
education. Ninth annual report 1930-31. London, [1931]. 71 p. 16 : 24.
ראה גם ק. ס. שנה ג' ע' 287 מספר 1169.

428. **Magnes, Judah L[eon].** After six years; from an address
delivered by Chancellor Judah L. Magnes, October 26, 1931, at
the Hebrew university, Jerusalem. (New York, American friends
of the Hebrew university, inc.), 1931. 14, [1] p. 14 : 20.

429. **New York. Training school for Jewish social work.**
Catalogue 1930-1931. New York, (1930). 64 p. 15 : 23.
ראה גם ק. ס. שנה ד' ע' 136.

430. **Towarzystwo przyjaciół Uniwersytetu hebrajskiego w Je-
rozolimie.** Prace Towarzystwa przyjaciół Uniwersytetu hebrajskiego
w Jerozolimie w latach 1922—1931. Warszawa, (typ. Druk. "Nowo-
czesna"), 1931. 11, [1] p. 15 : 22. 384
סהמקמפת. ראה גם ק. ס. שנה ה' ע' 384.

431. **Verein zur Förderung des Jiddischen wissenschaftlichen
Instituts.** Das Jiddische wissenschaftliche Institut (1925—1928).

Berlin, Verein zur Förderung des Jiddischen wissenschaftlichen
Instituts, 1929. 29, [1] p. 1, l. 15 : 23.

"Die Veröffentlichungen des Instituts" : 26—19 ע'

כא. ספרי למוד.

אנוך, ח. כתיבת הארץ ... ראה ע' 17.
ברוך, א. לוחות של לוגאריטמים ופונקציות טריגונומטריות ... ראה ע' 18.
432. בולדין, ח[יים] א[ליהו]. השפה; עברית למתחילים על פי השיטה
המכועית. ספרי בירי הציר י. קלר. תקופה א.כ. 2 כרכים. Star, New York
Hebrew book company, (1931). ע. 96 ; 95 ; 14 : 21.

דינגוט, מ. ס' דקדוק אנגלי למתחילים ... ראה ע' 19.
זוטא, ח. א. דברי ימי עסנו ... ראה ע' 22.
סימון, י. אלף קצורי מלים לסטינוגרפיה עברית ... ראה ע' 25.

433. קפלן, ח[יים] א[הרן]. דקדוק הלשון ושמושה. מהדורה מחדשת.
חלק א: מסכת שלמה מדרגת ומשכללת של תורת השם, בצרוף יתר חלקי השפה
מלבד הפעל. ורשה, למוד, תרפ"ו. 143, [1] ע. 15 : 22. המהדורה הראשונה יצאה בתרע"ד.
רבינוביץ, מ. שירים לשבת ולמועד ... ראה ע' 28.
ריגאי, מ. חיסיה ... ראה ע' 28.

434. געקליבענע מקורים צו דער געשיכטע פון די יידן אין פוילן
און מזרח-איראפע. העפט 1. סיטלאטער (כיו צום יאר 1506). באארבעט:
רפאל מאהלער און עמנואל רינגעלבלום. ווארשא, קולטור-ליגע, (1930). 59,
[1] ע. 13 : 18. את הספר הזה בצולנית ראה להלן מספר 437.

435. ווייסמאן, שלמה. דאס ווארט; ליטערארישע כרעסטאמאטיק, אין
דריי טיילן. טייל 1—3. 3 כרכים. ניו יארק, די אידישע פאלקסשולן פון אידיש-
נאציאנאלן ארכעטער פארבאנד און פועלי ציון, 1931. XII, 280 ע; 5 דף,
ע' 7—272 ; 327 ע. 15 : 23.

הכרסטומסיה הזאת מצטיינת בסיב-טעטה הספרותי ובהכללת הקשר אל העבר היהודי.
מובנים בה התרגומים מעברית. בכל כך נדפסו גם תמונות אמנותיות אחדות שיש להן
קשר ליהדות ולאי.

436. Mensch, Anna. Lekcje hebrejskie, שפת אמי według ana-
lytyczno-syntetycznej metody czytania. Wstęp do Biblji, (Cześć 1—3).
3 v. in 2. Lwów, Nakładem autorki, 1926. 46; 35, 20 p. 15 : 22.

437. Teksty zrodlowe do nauki historii Zydow w Polsce i we wschodniej Europie. Zeszyt 1 A-B, 2 v. Warszawa, Freid, [ca. 1930]. 59; 71, [1] p. 13 : 18.

החלק: Zeszyt 1 A-B: Wieki srednie. Opracowali Rafal Mahler i Emanuel Ringelblum.

את הספר הזה בעברית ראה לעיל מספר 434.

*438. Vries, (S. Ph. de). Leerboek der Hebreuwsche taal. Haarlem, Joh. Enschedé en Zonen, 1931, 246 p. 16°.

כב. ספרי מדע כלליים בעברית.

איג, א. מגדיר לצמחי ארץ ישראל. ראה ע' 13.

הזל, ג'. ו. אפיתים מפורסמים ... ראה ע' 19.

439. הורבין, ג'מס פרנסיס [James Francis Horrabin]. גיאוגרפיה כלכלית. תרגם מאנגלית ד. הורובין ... ורשה, הוצאת הקואופרטיב השומרי המרכזי, 1931. 150 ע, מפות. 14 : 21.

בראש השער: ג. פ. הורבין. — הלכן: פרק א: הגורמים הגיאוגרפיים בהיסטוריה. פרק ב—ה: תולדות העולם. ההתפתחות לקראת זיקת גומלין בכלכלה. פרק ו: העולם בימינו. פרק ז—יא: חמשת הגושים הגדולים (אמריקה, האימפריה הבריטית, המזרח הרחוק, רוסיה, האימפריה הצרפתית). — פרק יב: המסקנות.

זברסקי, א. הקואופרציה ... ראה ע' 22.

המבע והארץ: ירחון ... ראה ע' 9.

פרנקל, א. אמונות ודעות לאור מדע המבע ... ראה ע' 27.

רוסו, ז'. ז'. על האמנה החברתית ... ראה ע' 28.

שפירא, ד. מדריך בחזנה לתולים כרוניים ... ראה ע' 29.

כב. שונות.

440. Collens, William S. Manual for the Jewish diabetic, by William S. Collens. Foreword by Henry Joachim. New York, Bloch publishing co., 1931. 2 p.l., III—xp., il., 138 p. incl. illus., pl., tab. 14:20. לפי דברי המחבר בהקדמתו מצוייה מחלת הסוכר בין יהודי אמריקה פי חמשה מאשר

בין תושביה הבלתי-יהודים. בני-דיוקן בלבד יש מאה-אלף יהודים הסובלים ממחלה זו. לפיכך ראה לחבר ספר-שמוש מיוחד לחולים יהודיים. מטרת הספר להראות לחולה היהודי את המאכלים המותרים לו, בשיעורם בעת היחודי בעבר ובהווה, ולבאר לו בכלל את מחלתו ותופתה.

441. Зильберберг, Иосиф. Новое Израильское государство въ Сіонѣ и вѣчный миръ народовъ человѣчества всего міра. (Paris, изд. автора?, 1926?) 24 стр. 16:24. Загл. над текстом. — Предсказания на 1929 год.

מאמרים וחקירות

פירוש המשנה להרמב"ם במקורו

ביבליוגרפיה של חלקי הפירוש שהוצאו מתוך כ"ו.

סאת

אברהם יערי

הכל תלוי במזל ואפילו מ"ת שבהיכלי אמרו קדמונינו. פירוש המשנה להרמב"ם נולד במזל רע. חיבור-נעוריו זה של הרמב"ם, שעבר עליו שבע שנים, משנת הכ"ג עד שנת ח' ליומי חייו, לא זכה תחילה למהדרנים הגונים, רק חלקים קטנים תורגמו בחיי המחבר, ואף אלה אינם תמיד מדויקים כל צרכם. בצורה משוכשת ברובה היה הפירוש ידוע ללומדים במשך מאות שנים. ונם לאחר שהכירו חכמי ישראל במאה שעברה את רב ערכו של המקור, שנשתמר בכמה וכמה כ"י (רובם נכתבו בתימן), לא זכה הפירוש כולו להוצאה בקרתית עפ"י שיטה אחת, כ"אם יצא-לאור, (מלבד ס' טהרות) מסכתות-מסכתות ולפעמים פרקים-פרקים באופנים שונים, ומהם שהוצאו ע"י תלמידים שלא שימשו כל צרכם ולא עשו את מלאכתם אלא כדי לזכות בתואר, וכבר התלוצץ קרפ"ס (2) כאמרו שהפירוש נעשה, מעין לא-אכזב לדיסרטציות בשביל התיאולוגים הצעירים שלנו. עתה בהתקרב יום מלאת שמונה מאות שנה להולדת הרמב"ם (י"ד בניסן תרצ"ה) יתקוררו ודאי חכמינו וסודותינו המדעיים לחקור ולפעול בכתביו, ואולי גם בפירושו על המשנה, ולתועלתם אמרתי לרשם כאן את חלקי הפירוש שהוצאו-לאור עד עתה מתוך כ"י שונים, כי רבים מהם לא נרשמו עד עתה כלל ואינם ידועים אפילו ללומדים, ונם מתוך אלה שנרשמו, נרשמו מקצתם בטעויות שונות ורובם בקצור נמרץ, עד שאין לדעת מתוך הרשימות פרטים חשובים הנוגעים להוצאות. (3)

1. עיין דירנבורג ב"ה היובל לכבוד צונץ, החלק הגרמני, ע' 153. ועיי"ש ע' 152 הערה 1 בענין השם "ס' המאור" או "כתאב אלמראג" שניתן לספר. — על המהדרנים השונים עיין שפינשניידר Arab. Lit. d. Juden 201—202.

(2) J.J.L.G., VI (1903) p. 36; על אי-הסדר בהוצאות כבר התאוננו ניבויאר (JQR, VII, 348). למכיר (עיין להלן הערה 3) ואחרים.

(3) ל"י ידועות הרשימות הבאות של חלקי הפירוש שהוצאו: (א) J. Friedländer: Arab.—Deutsches Lexicon zum Sprachgebrauch des Maimonides ... Frankfurt a. M. 1902 שם ע' XIV—XV נמנו 18 הוצאות שונות. (ב) שפינשניידר: Arab. Lit. d. Juden ע' 201. מכוססת ברובה על רשימת פרידלנדר. שתי הרשימות אינן מדויקות, וכבר העירו על זה פוננסקי וכסברגר (ראה להלן). (ג) Poznański: Zur jüd.—arab. Lit. Berlin 1905 (ג)

הראשון שהוציא-לאור חלקים מתוך הפירוש במקורו היה החכם הנוצרי פוקוק (עיין ברשימה מספר 1) שפרסם בשנת 1654 בספרו, כאב מוסי' חלקים מתוך כ"ו בדור האחרון היה הראשון שחתקורר לכך ב"ר, שהוציא-לאור בשנת 1880 את הפירוש על מכות (מספר 40). אחריו הוציא דירנבורג בשנת תרס"ז תרנ"א את כל סדר טהרות (מספר 54). וסאו יצאוי-לאור שנה שנה חלקים שונים. כל החלקים הוצאוי-לאור עפ"י כ"י הנמצאים כיום בספריות או באספים שונים באירופה. ציינתי, עד כמה שהיה ידוע לי, את מספרם ומקומם של כה"י שמשויסוד לעבודת המו"לים. פרטים על כה"י אפשר למצוא בקטלוגים שנתפרסמו. על כ"י באכר הנזכר בפנים הרשימה פעמים רבות עיין ZDMG, XLIV, 394. כמו-כן ציינתי, עד כמה שהיה ידוע לי, בקרות והערכות מדעיות על חלקים שונים שנתפרסמו בכ"ע מדעיים. בסוף חוספתי מפתח שמות המו"לים.

את חלקי הפירוש סדרתי לפי סדר המסנה בסדר הרמב"ם. את ספרו של פוקוק הכולל חלקים מכל הסדרים שמתי בראש, ורמזתי לכל חלק במקומו.

את כל החלקים, חוץ משלשה, ראיתי בעיני ורשמתי עפ"י הראיה. בשלשה שלא ראיתי ציינתי את המקור שממנו שאבתי. השתמשתי באוצרות-הספרים של בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי ירושלים, של „כריטיש מוזיאום" ושל ספרית החכם אליעזר פרינץ הנמצאת כיום בביה"מ למורים מזרחי בירושלים.

* * *

1. כאב מוסי', Porta Mosis sive dissertationes aliquot à R. Mose Maimonide, suis in varias Mishnaioth, sive textus talmudici partes, commentariis praemissae, quae ad universam ferè Judaeorum disciplinam aditum aperiunt. Nunc primum arabice prout ab ipso autore conscriptae sunt, latine editae. Una cum appendice notarum miscellanea, opera & studio Edvardi Pocockii... Oxoniae, H. Hall, 1655. [22], 355, [2], 436, [28] p. 4°. תאריך שער התוספת: 1654.

הספר כולל חלקים אלה מתוך פירוש המסנה להרמב"ם: (א) הקדמת המסנה (ע' 1-132), שהמז"ל מכנה בפעות הקדמה לסדר זרעים. (ב) מבוא לפרק חלק (ע' 133-180). (ג) שמונה פרקים (ע' 181-258 [ה' האחרון מסומן בפעות: 250]). (ד) הקדמה לסדר קדשים (ע' 259-285).

ע' 70-71. תוספות ותקונים לשמינשנידר. נעזרתי גם בהערות כ"י על שוליי הגליון באכסספ"ר של פוניסקי הנמצא כאן בבית-הספרים בירושלים. (ד) S. Bamberger: Die neuesten Veröffentlichungen aus dem arabischen Mischnahkommentar d. Maimonides (JLJG, 1903-04). במבגר לא התפק ברשימה בלבד כי אם גם העריך את ההוצאות הערכה בקרתית. והוסיף תקוני-נוסח וכו'. לדבריו רמזתי תמיד כגוף הרשימה. (ה) Strack: Einleitung in d. Talmud. 5. Auflage. München, 1921, p. 157-158. Cowley: A Concise Catalogue of the Hebrew Printed Books in the Bodleian Library. Oxford, 1929, p. 478-480. רשימה אחרונה זו כוללת יותר מכל הרשימות האחרות אבל התיאור הוא בקיצור נמרץ. רשימות קצרות נרפסו גם במבואות להוצאות השונות.

[הע' הראשון מסומן במעוות: 1251]. ה) הקדמה לסדר מהרות (ע' 287—355). ו) הקדמה למסכת מנחות (תוספת, ע' 423—436).—נדפס שנית בכתבי פוקוק (ed. Twells) שם, 1740. הוצאות אחרות של מקצת מהחלקים הללו ראה כל אחד במקומו. המו"ל השתמש בכ"י שחבוא מאוצרות הסוחר, והם עתה ברשות בודליאנה באוקספורד, (Neubauer, p. 86—88). הפירוש נדפס מקור ותרגום לטיני זה מול זה בכל עמוד.

הקדמת המשנה להרמב"ם. הוצאת פוקוק, עיין מספר 1.

2. הקדמת המשנה להרמב"ם ז"ל. יוצאה לאור בלשון ערב על פי כ"י נמצא בעקר ספרים ברלין [Cod. or qu. No. 566] וההוצאה הראשונה של החכם פוקוק אשר היא על פי כ"י נמצאים בעקר ספרים באקספורד. ונראה אליה העתקה בלשון עברי של יהודה בן שלמה המפרדי הירוע בן חריו ז"ל. עם תקונים והנהגות וטבוא, כל אלה כגרמנית ממני יששכר ב"ר הן האמבורגער ז"ל, ברלין, בדפוס צ. ה. אימצקאווסקי, תרס"ג. 16, 73 ע' 80.

עם שער גרמני מיוחד: Maimonides' Einleitung in die Misna. Arabischer Text mit umgearbeiteter hebräischer Übersetzung des Charizi und Anmerkungen herausgegeben von Dr. Bernhard Hamburger. Frankfurt a.M., J. Kauffman, 1902. המקור והתרגום נדפסו זה מול זה בכל עמוד.

בקרת על הוצאה זו כתב א. גולדציהר ב DLZ כרך XXIV (1903) ע' 1024 וכו'.

סדר זרעים

3. ופירוש המשנה להרמב"ם על מסכת ברכות Der Commentar des Maimonides zum Tractat Berachot. Arabischer Text mit hebräischer Uebersetzung und Anmerkungen. Von Dr. Ernst Weill. Berlin, Mayer & Müller, 1891. 33, 38 p. 80.

המו"ל השתמש בכ"י ברלין (Cod. or. qu. 566), ובמקומות מועטים השווה כ"י אוקספורד (393, 394, 400 ברשימת ניבויאר). המקור והתרגום נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה.

4. מסכת פאה מע שרה הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. מסכת פאה עם פירוש הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. יוצא ראשונה לאור בלשון ערבי עם תרגום עברי מונה ע"פ כ"י עם טבוא והנהגות בל"א [בלשון אשכנז] מאת דוד בן לאמור יהודה הערצאג נר"ו, ברלין, ס. קאלווארי, תרנ"ד. 48, 43 ע' 80.

עם שער גרמני מיוחד: Maimonides' Commentar zum Tractat Peah. Zum ersten Male im arabischen Urtext herausgegeben, mit verbesserter hebräischer Uebersetzung und mit Anmerkungen versehen, Von Dr. David Herzog. Berlin, S. Calvary, 1894.

המו"ל השתמש בעיקר בכ"י ברלין (Cod. or. qu. 566) והשווה לשלשה כ"י אוקספורד (393, 394, 400 ברשימת ניבויאר).

5. מסכת דמאי מע שרה הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. מסכת דמאי עם פירוש הרב ר' משה בן ר' מימון זצ"ל. יוצא ראשונה לאור בלשון ערב

עם תרגום עברי מונה ע"פ כ"י ברלין עם הנהגות ומבואו בל"א ו=בלשון
אשכנז מאת ישר בן לאאמי ברוך ציפי נר"ו. ברלין, בדפוס צ. ה. אימצקאווסקי,
תרנ"א. 27, 11, 43 ע' 80.

עם שער גרמני מיוחד: Der Commentar des Maimonides zum Tractat Demai. Arabischer Text mit hebräischer Uebersetzung und Anmerkungen ... von Joseph Zivi cand. phil. Berlin, 1891.—Diss. Leipzig.

המזיל השתמש רק בכ"י ברלין (Cod. or. qu. 566).

המקור והתרגום נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה.

6. מסכת בלדאים מע שרר הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. מסכת
בלדאים עם פירוש הרב ר' משה בן ר' מימון זצ"ל. יוצא ראשונה לאור בלשון
ערבי עם תרגום עברי מונה ע"פ כ"י ברלין ועם הנהגות בל"א ו=בלשון
אשכנז מאת הק' שלמה מנחם בלאאמי ... יצחק הלוי זצ"ל באמבערגער.
ברלין, בדפוס צ. ה. אימצקאווסקי, תרנ"א. 58, 28 ע' + טבלת-רשומים. 80.

עם שער גרמני מיוחד: Maimonides' Commentar zum Tractat Kilajim. Zum ersten Male im arabischen Urtext herausgegeben, mit verbesserter hebräischer Uebersetzung und mit Anmerkungen versehen. Von Dr. Salomon Bamberger. Frankfurt a. M., J. Kauffmann, 1891.

המזיל השתמש בכ"י ברלין (Cod. or. qu. 566).

המקור והתרגום נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה.

7. מסכת חלה מע שרר הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. מסכת חלה עם
פירוש הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. יוצא ראשונה לאור בלשון ערבי עם
תרגום עברי מונה ע"פ כ"י ברלין ועם תרגום אשכנזי ומבוא והנהגות בל"א
ו=בלשון אשכנז מאת הק' פינחס בן הר' מוהר"ר שלמה הלוי באמבערגער
נ"י. פרנקפורט רמ"י, י. קויפמאן, תרנ"ה. 28, 57 ע' 80.

עם שער גרמני מיוחד: Maimonides' Commentar zum Tractat Challah. Zum ersten Male im arabischen Urtext herausgegeben, mit verbesserter hebräischer Uebersetzung, deutscher Uebersetzung, Einleitung und Anmerkungen versehen. Von Dr. Selig Bamberger. Frankfurt a. M., J. Kauffmann, 1895.

המזיל השתמש בעיקר בכ"י ברלין (Cod. or. qu. 566), והשוה את כה"י של ברוש
מוזיאום (No. 2217, 2226, 2391). — על כה"י השוה III, 110, XXIII, REJ.
הפירוש במקורו ובתרגומו העברי זה מול זה נדפסו אחרי כל משנה; אחריהם נדפסו התרגום הגרמני.

סדר מועד

פירוש המשניות להרמב"ם ז"ל על מסכת שבת פרק ה. ו. ז. ראה לחלק מספר 25.

8. פירוש המשניות להרמב"ם ז"ל על מסכת שבת ופרק ח"י"ב ויצא לאור
בפעם הראשונה בלשון ערבי עם מבוא והנהגות בלשון רומי מאת מרדכי בן כ"ה

אברהם כ"ץ נ"י. בודאפעסט, בדפוס צ. ה. אימצקאווסקי ברלין, תרס"ג. 20, XII ע' 80.

עם שער לסיני מיוחד: *Commentarius Maimonidae in Misnam ad tractatum Sabbath (cap. VIII-XII). Textum arabicum edidit adnotationibusque illustravit Dr. Martinus Katz. Berlin, Calvary, 1903.*

המזל השתמש בכ"י באכר ובכ"י ברלין. (Cod. or. qu. 567). — הפירוש נדפס אחרי כל משנה; חרגום עברי לא נדפס כאן. — בקרת על זה כתב בסברגר (JJLG, II-1904, 353).

9. פירוש המשניות להרמב"ם ז"ל על מסכת שבת פרק י"ג — ו"ה, יוצא לאור בפעם הראשונה בלשון ערבי מונה ע"פ שני כ"י בברלין ובבודפשט עם מבוא והנהגות בלשון רוסי מאת סרדכי צבי בן נתן אוֹרְבַּאֵךְ. בודפשט, בדפוס „אחניאוס", תרס"ד. 21, XIX ע' 80.

עם שער לסיני מיוחד: *Commentarius R. Mosis Maimūni in Mischnam ad tractatum Schabbath cap. XIII-XVIII. Textum arabicum edidit adnotationibusque illustravit Dr. Henricus Urbach. Budapest, Athenaeum, 1904.*

המזל השתמש בכ"י ברלין (Cod. or. qu. 567) ובכ"י באכר. — הפירוש נדפס אחרי כל משנה; חרגום עברי לא נדפס כאן. — בקרת על זה כתב בסברגר (JJLG, II-1904, 360).

10. פירוש המשניות להרמב"ם ז"ל על מסכת שבת ופרק י"ט — כ"ד, יוצא לאור פעם ראשונה בלשון ערבי עם מבוא והנהגות בלשון רוסי מאת אליעזר בן כה' נתנאל הכהן נ"י. בודאפעסט, בדפוס אימצקאווסקי ברלין, תרס"ג. 20, XII ע' 80.

עם שער לסיני מיוחד: *Commentarius R. Mosis Maimuni in Mischnam ad tractatum Sabbath (cap. XIX-XXIV). Textum arabicum edidit adnotationibusque illustravit Dr. Ludovicus Kohn. Budapestini, in commissione S. Calvari & co., Berolini, 1903.—Diss. Budapest.*

המזל השתמש בכ"י ברלין (Cod. or. qu. 567) ובכ"י באכר. — המקור נדפס אחרי כל משנה; חרגום עברי לא נדפס כאן. — בקרת על זה כתב בסברגר (JJLG, II-1904, 364).

11. *Einige Bemerkungen zu Maimunis Mischnah—Commentar des Tractats Erubin. Von Dr. D. Grünewald. (In MGWJ, 1900, p. 452—454.)*

הדפוס מקור וחרגום בנוסח מתוקן של הפירוש על משניות אלה: פרק ב' משנה ה'; פ"ו ס"ב; פ"ח ס"ב. — המזל השתמש בשלשה כ"י לונדון.

12. מסכת פסחים סע שרר הרב רבינו משה בן ר' סימון זצ"ל. מסכת פסחים עם פירוש הרב רבינו משה בן ר' סימון זצ"ל יוצא ראשונה לאור בלשון ערבי ע"פ ארבעה כ"י, כ"י ברלין ושני כ"י בבדליינא באקספרד וכ"י באכר בודפשט עם מבוא והנהגות בל"א [=בלשון אשכנז] מאת חיים בן ... יהושע קראנער. ברלין, בדפוס צ. ה. אימצקאווסקי, תרס"א. 37, 27 ע' 80.

עם שער גרמני מיוחד: *Maimonides' Commentar zum Tractat Pesachim zum ersten Male im arabischen Urtext auf Grund von vier Handschriften*

herausgegeben und mit Text wie hebr. Uebersetzung und klarstellenden Anmerkungen versehen von Dr. Herm. Kroner ... Berlin, 1901.

המז' השתמש בכ"י ברלין (Cod. or. qu. 567). (ב) כ"י באכר. ג"ר שני כ"י בודליאנה אונספורד (Cod. Poc; Cod. Hunt). בקרת על זה כתב באכר (REJ, XLII, 280-3) הפירוש נדפס אחרי כל משנה; תרגום עברי לא נדפס כאן.

13. יד' משה מן פירוש המשניות של הרמב"ם המקור הערבי העיקרי המוגה ומתוקן שיצא מתחת יד רבינו המיימוני שנמצא כתב יד בדמשק וכתב בלונדון. יוצא לאור (א) מסכת פסחים עם תרגום עברי, (ב) המלות המנוקדות שבמשנה מס' מועד ונשים. (ג) קטעים משני הפרקים ביאור שרשי לשון המשנה, שחמרו מהקדמת פיה"מ עם מבוא והערות מאת יעקב משה טולידאנו איש טבריה ת"ז ... צפת, הוצאת "מיימוניה", בדפוס "הנר"י", תרע"ה. IX ע', 40 דף. 80.

המז' השתמש בכ"י חדש שקנה בשנת תרס"ה בדמשק. והוא עתה בידו סיר רוד ששון בלונדון, מספר 72. במבוא מתאר המחבר את כה"י הזה ולדעתו הוא גוף כתב-ידו של הרמב"ם. לשם השוואה השתמש המחבר גם בהוצאת קראנר (עיין המספר הקודם). הפירוש נדפס אחרי כל משנה, ובכל עמוד למטה נדפס התרגום העברי שנעשה בידי המז'.

14. פירוש המשניות להרמב"ם ז"ל על מסכת שקלים (פרק א'—ד') יוצא לאור בפעם ראשונה בלשון ערבי עם מבוא והגהות בלשון רומי מאת משה יוסף בארשא"ד בן צבי הירש נ"י. בודאפעסט, תרס"ד. 19, XIII ע'. 80.

עם שער רומי מיוחד: Commentarius Maimonidae in Mischnam ad tractatum Schekalim cap. I—IV ... Textum arabicum edidit adnotationibusque illustravit Josephus Borsodi. Budapestini, typis societatis Athenaeum, 1904. Diss. Budapest.

המז' השתמש בכ"י ברלין (Cod. or. qu. 567) ובכ"י באכר. — הפירוש נדפס אחרי כל משנה; תרגום עברי לא נדפס כאן. — בקרת על זה כתב במברגר (JJLG, II-1904, 368).

15. פירוש המשניות להרמב"ם ז"ל על מסכת שקלים (פרק ה'—ח') יוצא לאור בפעם הראשונה בלשון ערבי ע"י I. Diamant, ווין, 1904. (נזכר בהוצאת שכת פרק י"ג—י"ח ע"י אורכך, ע' IV).

16. פירוש המשניות להרמב"ם ז"ל על מסכת יומא (פרק א'—ד') יוצא לאור בפעם הראשונה בלשון ערבי עם מבוא והגהות בלשון רומי מאת מנחם בן כה' אברהם הלוי חירשפע"ד נ"י. בודאפעסט, בדפוס צ. ה. אימצקאווסקי בכרל'ין, תרס"ב. 18, XIV ע'. 80.

עם שער לטיני מיוחד: Commentarius Maimonidae in Mischnam ad tractatum Joma (cap. I—IV) ... Textum arabicum edidit adnotationibusque illustravit Emanuel Hirschfeld. Budapestini, 1902. — Diss. Budapest.

המחבר השתמש בשלשה כ"י: (א) כ"י באכר. (ב) כ"י אונספורד (Cod. Huntington 368) (ג) כ"י ברלין (Cod. or. qu. 567). — הפירוש נדפס אחרי כל משנה; תרגום עברי לא נדפס. — בקרת על זה כתבו במברגר (JJLG, I—1903, 301) וי. פרידלנדר (ZfHB, VII, 6).

17. פירוש המשניות להרמב"ם ז"ל על מסכת יומא (פרק ה"ח). יוצא לאור בפעם הראשונה ע"י Eug. Vidor. בודאפעסט, 1904. (Strack).

18. פירוש המשניות להרמב"ם ז"ל על מסכת סוכה (פרק א'—ג') יוצא לאור בפעם הראשונה בלשון ערבי עם סכוא והגהות בלשון רוסי ... בודאפעסט, תרס"ב.

עם שער לטיני מיוחד: Commentarius Maimonidis ad tractatum Sukkah caput 1—3. Primum originali textu arabico, cum translatione hebraica adnotationibusque edidit Dr. Salamon Lövinger. Budapest, Athenaeum, 1902. (Bamberger) בקרת על זה כתב בסבנר (JJLG, II—1904, 374).

19. מסכת ביצה—מע שרח הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. מסכת ביצה עם פירוש הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. יוצא ראשונה לאור בלשון ערבי מונה ע"פ כ"י עם סכוא והגהות בל"א—בלשון אשכנז מאת חיים בן ... יחושע קראנר. מינכן, 1898. 28, 39 ע'. 80.

עם שער גרמני מיוחד: Maimonides' Commentar zum Tractat Bezah zum ersten Male im arabischen Urtext herausgegeben mit verbesserter hebräischer Uebersetzung und mit Anmerkungen versehen ... von Herrn. Kroner. München, Druck ... von F. Straub, 1898.—Diss. Tübingen, המו"ל השתמש בארבעה כ"י: (א) כ"י ברלין (Cod. or. qu. 567) (ב) כ"י אוכספורד (Cod. Poc. 242) (ג) כ"י אוכספורד (Cod. Hunt 368). (ד) כ"י באכר. המקור והתרגום נדפסו מול עמוד אחר כל משנה.

20. פירוש המשניות להרמב"ם ז"ל מסכת ראש השנה א' ג' עד ג' א' ענין קדוש החדש נעתק מתוך כ"י אשר באוצר הספרים הנקרא בריטמיש מוזאום ומתורגם עברית מאת הצעיר מיכאל פרידלנדר (Dr. M. Friedländer). (נדפס בתוך: שי' לסורה מאמרי תורה ודעת מחוכרים לאות תורה ואהבה מובלים להרב ... עזריאל הילדעסהיימער... ביום מלאת לו שבעים שנה ... ברלין, 1890. ע' 95—103 במחלקה העברית). 80.

המקור והתרגום מאת המו"ל נדפסו זה מול זה; נוסח המשנה לא נדפס; בסוף הערות בעברית. 21. שו"ת מנחה והוא פירוש המשנה להרמב"ם על מסכת ראש השנה (פ"א מ"א ומ"ב ומפ"ג מ"ב עד גמירא). הונה ע"פ שלשה כתבי יד עם העתקה עברית מונה ע"י שלמה מנחם הלוי באסכרנער ... (בתוך: ס' דודר צבי כולל דברי תורה וסדע לכבוד הרב ... דוד צבי האפפמאן ... ביום מלאת לו שבעים שנה ... ברלין, תרע"ד. חלק עברי ע' 248—260). 80.

הוצאה זו מצטרפת להוצאת פרידלנדר (עיין המספר הקודם) ומשלימה כל מסכת ר"ה.

22. [פירוש המשנה להרמב"ם על מסכת תענית. פרק א"ב] Mischnah Commentar des Maimonides zum Tractat Taanith I. II. Im Urtext mit hebräischer Uebersetzung des El-Fawwal mit Einleitung und Anmerkungen zum ersten Male herausgegeben von Adolf Kallner. Leipzig, Druck Vollrath, 1902. 42,

- XIII p. 80. — Diss. Giessen, (Cod. or. qu. 567). המויל השתמש בלי ברלין בקרת על זה כתב במברגר (JJLG, I—1903, 296).
23. פירוש המשניות להרמב"ם ז"ל על מסכת תענית ווצא לאור בפעם הראשונה בלשון ערבי ונלוה אליו העתקתו העברית של יוסף בר יצחק בן אלפואל ז"ל עם סכוא והגהות בלשון רוסי סאת ברכיה בן כיה יצחק שיק נ"י. בודפשט, בדפוס צ. ה. אימצקאווסקי בברלין, תרס"ב. 24, VIII ע' 80.
- עם שער לטיני מיוחד: *Commentarius Maimonidae in Mischnam ad tractatum Taanith. Textum arabicum cum versione hebraica adnotationibusque edidit Dr. Bernardus Sik, Berlin, Calvary, 1904.*
- המחבר השתמש בכי באכר. והשוה כי ברלין וכי אונספורד. — המקור והתרגום העברי נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה. — בקרת על זה כתב במברגר (JJLG, I—1903, 300).
24. *Mose ben Maimūni's Mischnah* — מסכת מגילה {Commentar zum Tractat Megilah nebst der hebräischen Uebersetzung des Josef ibn Al-Fawwal. Kritische Edition mit Anmerkungen... von Sigfried Behrens. Breslau, 1901. 19, [2], 26 p. 80. — Diss. Breslau.
- המויל השתמש בכי ברלין (Cod. or. qu. 567) ובכי באכר. המקור והתרגום נדפסו אחרי כל משנה. — בקרת על זה כתב באכר (RBJ, XLII, 280-3).
25. פירוש המשניות להרמב"ם ז"ל על מסכת מועד קטן ועל מסכת שבת פרק ה. ו. ז. ווצא לאור בפעם הראשונה בלשון עברי על פי כי נמצאים בעקר ספרים בברלין בלונדון ובבודאפעסט. ונלוה אליו העתקה בלשון עברי של יוסף בר יצחק אלפואל ז"ל עם תקונים והגהות מאת יונה בן כמר יהודה למשפחת זיטמן. ברלין, בדפוס צ. ה. אימצקאווסקי, תרס"ב. 33, VIII ע' 80.
- עם שער גרמני מיוחד: *Der Mischna—Commentar des Maimonides zum Tractat Mo'ed katan und zum Tractat Sabbath V, VI, VII. Nach den Handschriften zu Berlin, Budapest und London zum ersten Male im arabischen Urtext nebst verbesserter hebräischer Uebersetzung herausgegeben von Dr. J. Simon. Frankfurt a. M., Verlag von J. Kauffmann, 1902. — Diss. Heidelberg.*
- המויל השתמש בחמש כ"י: א) כי ברלין (Cod. or. qu. 567). ב) כי באכר. ג) כי בריטש מוזיאום לונדון (Cod. or. 2218—20). — המקור והתרגום נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה. בקרת על זה כתבו: במברגר (JJLG, I—1904, 288); י. פרידלנדר (ZfHB, VII, 8—9); גולדציהר DLZ כרך XXIV (1903) ע' 1024 וכו'.

סדר נשים

26. מסכת כתובות מע שרח הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. מסכת כתובות עם פירוש הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל (פרק א' וב'). ווצא לאור ראשונה בלשון ערבי עם תרגום עברי מונה ע"פ כי ברלין ופאריו ועם תרגום

אשכנזי ומבוא והנהגות בלשון אשכנזי מאת שלמה פראנקפורטער ... ברלין, ברפוס צ. ב. אימצקאווסקי, תרס"ג, 40,16 ע' 8°.

עם שער גרמני מיוחד: Mose b. Maimûni's Mischnah—Commentar zum Tractat Kethuboth (Abschnitt I und II). Urtext auf Grund von zwei Handschriften zum ersten Male herausgegeben mit verbesserter hebräischer Uebersetzung d. Jacob Ibn Abbasi, Einleitung, deutscher Uebersetzung nebst kritischen und erläuternden Anmerkungen von Dr. S. Frankfurter. Berlin, 1903.

בשביל השכסם הערבי השתמש המו"ל בשני כ"י: א) כ"י ברלין (Cod. or. qu. 567) ב) כ"י פריז (Cod. or. hebr. 578). המקור והתרגום העברי נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה; אחריהם בסוף נדפס התרגום הגרמני.— בקרת על זה כתבו במבוגר (JJLG, II—1904, 380) ודיר מ. פריער (MGWJ, 48-1904, 619-20).

27. מסכת כתובות מע שרת הרב רבינו משה בן ר' סימון זצ"ל. מסכת כתובות (פרק ג' ד' ו') עם פירוש הרב רבינו משה בן ר' סימון זצ"ל. יוצא לאור ראשונה בלשון ערבי עם תרגום עברי מוגה ע"פ כ"י ברלין ופאריז ועם תרגום אשכנזי ומבוא והנהגות בלשון אשכנזי מאת משה פראנקפורטער בן... ר' דוד נ"י רב דבית המדרש בהאָללעשווי אשר במאָהרן המדינה. ברלין, ברפוס צ. ה. אימצקאווסקי, תרס"ד, 20, 36 ע' 8°.

עם שער גרמני מיוחד: Mose ben Maimûni's Mischnah—Kommentar zum Tractat Kethuboth (Abschnitt III, IV, und V). Arabischer Urtext auf Grund von zwei Handschriften zum ersten Male herausgegeben mit verbesserter hebräischer Uebersetzung des Jacob ibn Abbasi, Einleitung, deutscher Uebersetzung, nebst kritischen und erläuternden Anmerkungen. Von Moritz Frankfurter Dr. Phil. Berlin, Verlag Wathausen & Lamm, 1903.—Diss. Berlin.

בשביל השכסם הערבי השתמש המו"ל בשני כ"י: א) כ"י ברלין (Cod. or. qu. 567) ב) כ"י פריז (Cod. or. hebr. 578). המקור והתרגום העברי נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה.— בקרת על זה כתבו במבוגר (JJLG, II—1904, 384).

28. מסכת כתובות מע שרת הרב רבינו משה בן ר' סימון זצ"ל. מסכת כתובות (פרק ו' ז' ח') עם פירוש הרב רבינו משה בן ר' סימון זצ"ל. יוצא לאור ראשונה בלשון ערבי עם תרגום עברי מוגה ע"פ כ"י ברלין ופאריז ועם תרגום אשכנזי ומבוא והנהגות בלשון אשכנזי מאת שמחה בן לאאמור אהרן פריידמאן נ"י. ברלין, ברפוס צ. ה. אימצקאווסקי, תרס"ה, 43,20 ע' 8°.

עם שער גרמני מיוחד: Maimonides' Commentar zum Tractat Kethuboth Abschnitt VI, VII, VIII. Arabischer Urtext nebst hebräischer Uebersetzung auf Grund von vier Handschriften zum ersten Male herausgegeben, ins deutsche übersetzt und mit kritischen Anmerkungen versehen von Dr. J. Freudentmann. Berlin, 1904.

בשביל השכסם הערבי השתמש המו"ל בשני כ"י: א) כ"י פריז (Cod. or. hebr. 578) ב) כ"י ברלין (Cod. or. qu. 567 b). הפירוש במקורו ובתרגומו נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה; אחריהם בסוף נדפס התרגום הגרמני. (סוף יבוא)

המחקר הפרֶי־היסטורי בארץ־ישראל ביבליוגרפיה.

מאת

מ. שטקלים.

(הוכן במעבדה הנאוליתית של האוניברסיטה העברית בירושלים)
סוף ; את החלקים הקודמים ראה ק. ס. שנה ח' ע' 386 וע' 520.

261. Palmer, E[dward] H[enry]. The desert of Exodus. Journeys on foot in the wilderness of the forty years' wanderings. Cambridge, Deighton, Bell & Co, 1871. 1 v. in 2, p. 197, 205, 348, 354, 357, 368, 372, 378, 381, 437, 440, 445—46, 449, 451—52.
"... Caves ... flint implements ..."

262. Palmer, E[dward] H[enry]. The desert of the TIH and the country of Moab. Qst, 1871, p. 8, 9, 11.
"A flint arrow-head and some small shells were found... at Wady Hudherah".

263. Passemard, E. Le chalossien en France, en Égypte et en Syrie. Syria, 1927. v. 8, p. 342—351., illus.

264. Passemard, E. Mission en Syrie et au Liban. BSPF, 1927. v. 24, p. 70 ff.

265. Passemard, [E]. (Recherches d'ordre préhistorique dans le Liban). Académie des inscriptions et belles lettres, Paris. Comptes rendus des sciences, 1924. p. 263.

266. Passemard, E. Recherches préhistoriques dans les territoires de Syrie, du Liban et des Alaouites. Association française pour l'avancement des sciences, Congrès de Lyon, 1926/27. p. 462—465.

267. Passemard, E. La station chelléenne de Khillalé près Latakieh. Syria, 1927. v. 8, p. 169—173, illus.

268. Passemard, E. Les terrasses alluviales de l'Euphrate et les industries qu'elles contiennent. CRAS, 1926. v. 183, p. 365—368.

269. Peabody, Ch(arles). Notes on prehistoric Palestine and Syria. American Anthropologist, 1915, v. 17.

270. Pelagaud, L. La préhistoire en Syrie. Association française pour l'avancement des sciences, 9-e session, Reims, 1880. p. 848—857.

271. **Perrier, Louis.** La préhistoire de la Palestine et la Bible. Paris, Fischbacher, 1928. 40 p., illus.

272. **Petrbok, Jar[oslav].** Evidences as to the real age of the Penctunculus sediments near Tel-Aviv in Palestine proving thus as oscillation of the Mediterranean Sea level in historical times. BIATS, 1925. v. 26, p. 113—115, illus.

"... young palaeolithic flint implements from Tel-Aviv ..."

273. **Petrbok, Jar[oslav].** First supplement to the stratigraphy and palaeontology of the pluvial terrace of the Jordan at Daganea Alef. BIATS, 1926. v. 27, p. 550—567, illus.

"... flint implements ..."

274. **Petrbok, Jar[oslav].** Ke stratigraphii palestinského palaeolithu I. sdědeni. RČAVU, 1926.

275. **Petrbok, Jar[oslav].** The mollusks in the Campignien layers of Wadi Malacha in Palestine. BIATS, 1927. v. 28, p. 29—30.

"... campignien implements in Wadi Malacha ..."

276. **Petrbok, Jar[oslav].** On the stratigraphy of the Palestine palaeolithic. (First report). BIATS, 1926. v. 27, p. 239—256, illus.

277. **Petrbok, Jar[oslav].** Stratigrafie a fauna neolitických vrstev u Kinneretu v Palestině. RČAVU, 1926. č. 36.

278. **Petrbok, Jar[oslav].** Stratigraphy and fauna of the neolithic strata at Kinneret in Palestine. BIATS, 1926. v. 27, p. 453—454, illus.

"List of the more important artefacts."

279. **Petrbok, Jar[oslav].** Travertiny u el-Sachne v Palestině. Věstník státního geologického ústavu, 1926, v. II. p. 4.

"2: jsou kryty vrstvami palaeolitickými ... a neolitickými ..."

Petre, F. Turville vide Turville-Petre, F.

280. **Petrie, [Sir William] M[atthew] Flinders.** Excavation in South Palestine. Man, 1928. N. 113, p. 145—146, illus.

"Gerar, Sickie flints ..."

281. **Petrie, [Sir] W[illiam] M[atthew] Flinders.** Gerar. London, British school of archaeology in Egypt, 1928. p. 5, 20, 28, illus.

"... flint implements ..."

282. **Petrie, [Sir] W[illiam] M[atthew] Flinders.** Researches in Sinai. London, Murray, 1906. p. 15, 16, 136, 227, 244, 267, illus.

"... Flint implements at ... Wady Tayibeh ... G'aa ... Wady Ahmar ... Tih ..."

283. Petrie, [Sir] W[illiam] M[atthew] Flinders. The shepherd kings in Palestine. Excavations at Beth-Pelet, II. Ancient Egypt, 1929. Part I, p. 14—16, illus.

"... flint from ... Wady Ghuzzeh ..."

284. Petrie, [Sir] W[illiam] M[atthew] Flinders. Tell el Hesi (Lachish). Pub. for the Committee of the Palestine exploration fund. London, Watt, 1891. p. 49—50, illus.

"43: The worked flints."

285. Picard, Leo. Zur Geologie der Besän-Ebene. Leipzig, Hinrichs, 1929. p. 66—69. Sonderdruck aus der ZDPV, 1929. v. 52. V: Die vorgeschichtliche Zeit der Besän-Ebene.

286. Picard, Leo. Zur Geologie der Kischon-Ebene. Leipzig, Hinrichs, 1928. p. 66—72, illus. Sonderdruck aus der ZDPV, 1928, v. 51. V: Die vorgeschichtliche Zeit in der Kischon Ebene.

287. Proctor, Eugen. Giant races in Arabia Petraea. American antiquarian and oriental journal, 1906. v. 28, p. 108 ff.

288. Ramström, Martin. Über die älteste Steinzeitkultur in Asien und Afrika und die Galiläa-, Rhodesia- und Banolasfunde. Uppsala, 1927. 27 p., illus.

(Nova acta Regiae societatis scientiarum upsaliensis. Volumen extra ordinem editum)

289. Read, Charles H. Department of British and mediaeval antiquities and ethnography. Archäologischer Anzeiger, 1910. p. 512.

(d) Foreign. — A series of flint ... implements ... from Sur Baher and other sites near Jerusalem ...

290. Reche, O[tto]. Der fossile Mensch von Galiläa. Vorgeschiedliches Jahrbuch, 1925. v. 1, p. 128.

291. Reisner, George Andrew; Fisher, Clarence Stanley; Lyon, David Gordon. The Harvard excavations at Samaria. Cambridge, Harvard university press, 1924. v. 1, p. 338—339.

"... flint implements ..."

292. Richard, abbé. Les instruments de pierre, les couteaux en silex du tombeau de Josué. Paris, 1878.

cf. Revue archéologique, 1870, p. 378.— Comptes rendus de l'Académie des inscriptions, 1870, p. 578.

293. Richard, abbé. Instruments de pierre trouvés en Orient. CRAS, 1871. v. 15, p. 357.

294. Robinson, George L[ivingstone]. Die Kultstätten von Petra. MNDPV, 1909. p. 1—12.

295. Robinson, George L[ivingstone]. Die Opferstätte bei Petra. MNDPV, 1901. p. 21—32.

296. Ronzevalle, Séb[astien]. Notes et études d'archéologie orientale. Mélanges, 1910. v. 4, p. 207—208.

"... Station paléolithique ... [de] l'homme primitif ... en Syrie ..."

297. Ronzevalle, Séb[astien]. Notes et études d'archéologie orientale. Mélanges, 1914—1921. v. 7, p. 147—154.

XXIV: Les prétendus dolmens de Tisnin (Emésène).

298. Sallior, P. Προϊστορικά τῆς Συρίας, Νέα Σικον, 1908. v. 7, p. 152—157.

299. Saulcy, F[élicien Caignart] de. A narrative of a journey round the Dead Sea and the Bible Lands in 1850 and 1851, including an account of the discovery of the sites of Sodom and Gomōrrah. London, 1853. v. 1, p. 341, 362 ff.

"... Stone circles ..."

300. Saulcy, F[élicien Caignart] de. Voyage en Terre Sainte. Paris, Didier, 1865. v. 1, p. 144, 312—316, illus. v. 2, p. 191.

"Dolmen pres de Soueïmeh ... et d'el Azhemieh ..." "... couteaux-scie, en silex [de Beit-Sahour]..."

301. Savignac, R[aph.] Monuments funéraires de la Péninsule Sinaïtique. RB, 1907. N. S., v. 4, p. 398—408.

Savignac, Raph. vide Jaussen, Ant. et Savignac, Raph.

302. Schick, C[onrad]. Artuf und seine Umgebung. ZDPV, 1887. v. 10, p. 140, 141, 143, illus.

"...Opferstein bei marmīta...Steinkreis bei 'Artuf...Felsenaltar bei Sar'a..."

303. Schick, C[onrad]. Bericht über eine Reise nach Moab... ZDPV, 1879. v. 2, p. 11—12.

"...Höhlen..." "...Menhir bei Akfair ... am Wadi Wale und [bei] Ara'ir..."

304. Schick, C[onrad]. Journey into Moab, made in April 1877, in company with Baron von Münchhausen, the Imperial Germanic Consul. QST, 1879. p. 192.

"...dolmens...are only on the ascent from the valley of Jordan...menhirs... we saw ... at Akfair ... and at Ara'er ..."

305. Schmidt, W[ilhelm]. Megalithische Denkmäler im West-jordanland. Anthropos, 1914. v. 9.

306. Schumacher, Gottlieb. Abila of the Decapolis. London, Watt, 1889. p. 11.

"... dolmens at 'Ain Dakar..."

307. Schumacher, Gottlieb. Across the Jordan; being an exploration and survey of part of Hauran and Jaulan. London, Bentley, 1886. p. 62—72, 149—152, 259.

"...Dolmen near Ain Dakar... "near Khurbet Hammâtah..." "dolmen of Tsil... "dolmen near Ain Esfera..."

308. Schumacher, [Gottlieb]. Die Ausgrabungen auf dem Tell el-Mutesellim. MNDPV, 1905. p. 12, 24. 1906. p. 4, 10, 21, 44, 60, 66.
"...Feuersteinwerkzeuge..."

309. Schumacher, G[ottlieb]. Der Dscholan. ZDPV, 1886. v. 9, p. 267—271, illus. ... dolmen ...

310. Schumacher, G[ottlieb]. El-Makarin und der Tell ed-Dschamid. ZDPV, 1913. v. 36, p. 114—123, illus.

"...Feuersteinartefakte von Karakosch und Tell ed-dschamid..."

311. Schumacher, G[ottlieb]. Ergänzungen zu meiner Karte des Dscholan und westlichen Hauran. ZDPV, 1899. v. 22, p. 184.

"Tell 'ameidum oder tifereth benjamin... östlich des Tell finden wir mehrere Dolmen..."

312. Schumacher, G[ottlieb]. Ergebnisse meiner Reise durch Hauran, 'Adschlun und Belka. ZDPV, 1893. v. 16, p. 162, 163.

"...dschebel Neba... viele Steinkreise... Am Nordabhang des Neba fand ich mehrere... Dolmen..."

313. Schumacher, G[ottlieb]. The Jaulan. London, Watt, 1899. p. 123—129, illus.

"... Stone circle and dolmen at Jisr Rukkad ... near er-Râwiyeh ... at Dabura..."

314. S[chumacher, Gottlieb]. (Kurze Mittheilung). MNDPV, 1896. p. 43.

"...am tell 'ameidun südlich von Tsil mehrere Dolmen..."

315. Schumacher, Gottlieb. Northern 'Ajlun, "within the Decapolis". London, Watt, 1890. p. 131—134, 169—177.

(Palestine Exploration Fund) "... A Dolmen field on the Ard el-Mahjeh ... Et Taiyibeh ... Jelamet Shômar ... from Zebda to Et Taiyibeh..."

"... dolmens ... to the north and to the south from the neighbourhood of Kefr Yuba up as far as Jumha..."

316. Schumacher, G[ottlieb]. Das südliche Basan. ZDPV, 1897. v. 20, p. 175—176, illus.

"...Dolmen bei Kafr Jūba..." "...Dolmen...auf dem darb el ekful bis nach chirbet hassan..."

317. Schumacher, G[ottlieb]. Tell-el-Mutesellim; Bericht über die 1903 bis 1905 mit Unterstützung... der Deutschen Orient-Gesellschaft vom Deutschen Verein zur Erforschung Palästinas veranstalteten Ausgrabungen. Leipzig, 1908. v. I, p. 11, 13, 21, 25, 29, 56, 58, 60, 66, 69, 74, 87, 102, 160, illus.

318. Schumacher, G[ottlieb]. Unsere Arbeiten im Ostjordanlande. MNDPV, 1899, p. 37—39.

"In der Nähe von bedīje liegen die Dolmen hadschar el-ghūle..."

319. Schumacher, G[ottlieb]. Unsere Arbeiten im Ostjordanlande, IV. MNDPV, 1900. p. 68.

"Der Monolith el Hadschar el Mansūb."

320. Schumacher, [Gottlieb]. Unsere Arbeiten im Ostjordanlande, V. MNDPV, 1902. p. 26, 28.

"Am Abhang des wādī zahar...fanden wir...Dolmen..."

321. Schumacher, G[ottlieb]. Unsere Arbeiten im Ostjordanlande, VI. MNDPV, 1904. p. 16—78.

"Auf den Höhen ... fand ich eine uralte Kultstätte el-emptauwak mit Dolmen, bet el-ghul genannt, mit Steinkreisen..."

"Auf der Höhe tal'at dalma...fand sich ein grösseres Dolmenfeld..."

322. Schumacher, Gottlieb. Unsere Arbeiten im Ostjordanlande. ZDPV, 1914. v. 37, p. 130, 262, illus.

"Dolmen...bei Kirkis" "Zerfallene Dolmen [bei] el-fizara..."

323. Schumacher, G[ottlieb]. Unsere Arbeiten im Ostjordanlande. ZDPV, 1917. v. 40, p. 145, 148, 150, 153, 156, 157, illus.

"...die örtliche Umgegend, [von el-muntar] zeigt Dolmen..."

"Inmitten der...Ruinen [Ghadir en-nuhas] fand ich Feuersteinartefakte..."

"Nördlich bei el-ahmedīje fanden wir zerfallene Dolmen..."

"...Feuersteinartefakte ... [bei] 'ain ed-dora..."

324. Schumacher, Gottlieb. Von Tiberias zum Hule-See. ZDPV, 1890. v. 13, p. 67—68.

"...Höhlen im Wādī el-hamam..."

325. Seeger, Heinrich. Von Sichem ins Land Gilead. PJB, 1915. v. 11, p. 161.

"...nicht weit vom Wege [nach Suf] ... Dolmen..."

326. Sellin, E[rnst]. Resultat der Ausgrabungen der sogenannten praehistorischen Zeit. MAGW, 1904. Sitzungsbericht I.

327. Sellin, Ernst. Tell Ta'anek. Bericht über eine mit Unterstützung der K. Akademie der Wissenschaften ... unternommenen Ausgrabung in Palästina. Wien, Gerold, 1914. p. 11, 18, 20, 34, 36, 69, 83, illus.

(Denkschriften der K. Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch—historische Klasse, Bd. 50.)

"...Steinkreise...Monolithen...Feuersteinwerkzeuge..."

328. Sellin, E[rnst]. Zu der ursprünglichen Bedeutung der Mazzeben. OLZ, 1912. v. 15, p. 119—26, 371—74, 568.

329. Sellin, Ernst und Watzinger, Carl. Jericho; die Ergebnisse der Ausgrabungen. Leipzig, Hinrichs, 1913. p. 23—27, 112 ff, illus.

(Wissenschaftliche Veröffentlichung der Deutsch. Orient-Gesellschaft, No. 22).

330. Sepp, Dr. Jerusalem und das Heilige Land. Pilgerbuch nach Palästina, Syrien und Aegypten. Regensburg, Manz, 1876. v. 2, p. 292, illus.

"Dolmen zu Kefr Wal."

331. Shalem, Nathan. Contributo allo studio dell'età della pietra in Palestina. Firenze, 1926. 15 p., illus.

Estratto dall' Archivio per l'antropologia e la etnologia, 1924, v. 54.

332. Shalem, Nathan. Nuovo materiale per lo studio dell'età della pietra in Palestina. Firenze, 1926. 17 p., illus.

Estratto dall' Archivio per l'antropologia e la etnologia, 1925. v. 55.

333. Soyer, R[obert]. La préhistoire en Palestine d'après les travaux récents du Dr L. Picard. Le Mans, typ: Monnoyer, 1930. 8 p. Extrait du BSPF, 1930. v. 27.

334. Spoer, Hans. Versuch einer Erklärung des Zusammenhangs zwischen Dolmen, Mal- und Schalensteinen in Palästina. ZATW, 1908. Jhrg. 28, p. 271—290.

Spurell, F.G.J. vide Bliss, Frederick Jones: A mound of many cities ... Appendix D.

335. Spuren des vorgeschichtlichen Menschen in Palästina. Astronomische Zeitschrift, 1919. v. 13, p. 36 ff.

336. Stanley, Arthur Penrhyn. Sinai and Palestine in connection with their history. London, Murray, 1883. p. 44, 150—153, 204, 398, 440, 516.
"...Caves..."
337. Stearns, Wallace N. Notes on the Troglodytes in Palestine. Bibliotheca Sacra, 1920. v. 77, p. 14—22.
338. Stekelis, M[oshé]. Übersicht über die neueren prähistorischen Funde in Palästina. Archäologischer Anzeiger, 1930. v. 3/4, p. 486—498. illus.
339. Steuernagel, Carl. Der 'Adschlun; nach den Aufzeichnungen von G. Schumacher beschrieben von Carl Steuernagel ... Leipzig, Hinrichs, 1927. p. 98—126., illus.
—: ZDPV, 1925. p. 50—78.
"C: Die Besiedlung und Kultur des 'Adschlun in der Vergangenheit."
340. Stopes, H. On a palaeolithic flint implement from Palestine. Report of the British association for the advancement of science, London, 1880. p. 624.
341. Szczepanski, Wladislaw. La Palestina preistorica alle luce degli scavi più recenti. Civiltà cattolica, 1912, No. 1491, p. 290—302.
342. Szczepanski, W[ladislaw]. Palestyna przedhistoryczna w świetle najnowszych wykopalisk. Miesięcznik Kościelnego, Posen, 1912.
343. Thiersch, H. Die neueren Ausgrabungen in Palästina. Archäologischer Anzeiger, 1907. p. 318.
"...Primitive Tonscherben und Flintgeräte..."
344. Thomsen, P[eter]. Archäologisches aus dem Ostjordanlande. ZDPV, 1910. v. 33, p. 1—5.
"...der Stein von 'Ain Dschenne mit Näpfchen..."
345. Thomsen, P[eter]. Die englischen Ausgrabungen in Palästina. MNDPV, 1909. p. 42—43.
"Dolmen bei Tell-Sandahanne..." "Feuersteinwerkzeuge..."
346. Thomsen, Peter. Compendium der Palästinischen Altertumskunde. Tübingen, Mohr, 1913. p. 20—31.
A: Vorgeschichtliche Denkmäler.
347. Thomsen, Peter. Megalith-Grab. RdV, v. 8, p. 106—114, illus.
"F: Palästina—Syrien"

348. Thomsen, Peter. Menhir. RdV, v. 8, p. 139—142.
"C: Palästina—Syrien."

349. Thomsen, Peter. Palästina und seine Kultur in fünf Jahrtausenden, nach den neuesten Ausgrabungen und Forschungen dargestellt. 3. Aufl. Leipzig, Hinrichs, 1931, p. 25—33.
(Der Alte Orient, v. 30) "Die Steinzeit".

350. Thomson, William M[cClure]. The Land of the Book, or: Biblical illustrations drawn from the manners and customs, the scenes and scenery of the Holy Land. [v. 3:] Lebanon, Damascus, and beyond Jordan. New York, Harper, 1885. p. 620, 640, 641, 664, 667, 668, 671.
"...dolmens..."

351. Tristram, H[enry] B[aker]. The Land of Israel; a journal of travels in Palestine .., 2nd ed. London, Society for promoting Christian knowledge, 1866. p. 10—13.

352. Tristram, H[enry] B[aker]. The Land of Moab. Travels and discoveries on the east side of the Dead Sea and the Jordan. London, Murray, 1874. p. 269, 280, 301, 347.
"...Megalithic monuments..."

353. Trusen, Heinr[ich] Wolfg[ang]. Vom Mosesberge zum Mosesgrab. PJB, 1908. v. 4, p. 93.
"...hesban ... megalithische Denkmäler..."

354. Turville-Petre, F. Dolmen necropolis near Kerazeh, Galilee. Excavations of the British School of Archaeology in Jerusalem, 1930. QST, 1931, p. 155—166.

355. T[urville]-P[etre], F. Excavations of two palaeolithic caves in Galilee. BBSAJ, 1925. No. 7, p. 99—101, illus.

356. Turville-Petre, F. Prehistoric Galilee. Antiquity, 1927. v. 1, p. 299—310, illus.

357. T[urville]-P[etre], F. Prehistoric remains in the vicinity of et-Tabghah, Lake of Tiberias. BBSAJ, 1923, No. 3, p. 32—33.

358. Turville-Petre, F. Researches in prehistoric Galilee 1925-1926; with sections by Dorothea M. Bate and Charlotte Baynes and: A report on the Galilee skull, by Sir Arthur Keith.

London, Council of the British School of archaeology in Jerusalem, 1927. XIV, 119 p., illus.

359. Vailhé, Siméon. Dans les montagnes bleues. ENDF, 1896. p. 235, 256.

"une rangée de menhirs [près] de Ledjoun"... "Dolmen ... près de Tell el-Mataba ..."

360. Vincent, Hugues. Canaan d'après l'exploration récente. Paris, Gabalda, 1914. p. 361—426, illus.

VI: Notions géologiques et archéologie préhistorique.

361. Vincent, Hugues. L'homme quaternaire en Galilée. RB, 1925. v. 34, p. 583—585.

362. Vincent, Hugues. Monuments en pierres brutes dans la Palestine occidentale. RB, 1901. v. 10, p. 278—98, illus.

363. Vincent, Hugues. Notes de voyage. VI: Un dolmen en Arabie. RB, 1898. v. 7, p. 450—451.

364. Wādī el-Mughâra. Archiv für Orientforschung, 1929, v. 5, p. 189; 1930, v. 6, p. 38—39.

cf. Illustrated London news, 1929, Febr. 2, No. 4685, p. 178, illus.

365. Wallis, W. Clarkson. The "Neolithic altar" at Gezer. QST, 1905. p. 164—165.

366. Watson, Sir Charles Moore. Fifty years' work in the Holy Land; a record and a summary, 1865—1915. London, Palestine exploration fund, 1915. p. 84, 142.

"Rude stone monuments."

Watzinger, Carl vide Sellin, Ernst und Watzinger, Carl

367. Werth, Emil. Jungpaläolithische Steinwerkzeuge von Kuseime, gesammelt von Major von Ramsay während des Sinai-feldzuges 1915.

Wissenschaftliche Veröffentlichungen des Deutsch-Türkischen Denkmalschutz-Kommandos, 1920. H. 1, p. 121—135, illus.

368. Whelpley, H. M. Miniature flint arrows. Records of the past, Washington, 1912. N. 11.

369. Wilson, Charles. Notes to accompany a map of the Late Rev. F. W. Holland's Journey from Nukhl to 'Ain Kadeis, Jebel magrah and Ismailia. QST, 1884. p. 10, 12, 13.

"... many flint flakes ... "navâmis"... stone circles ..."

370. Woolley, C. Leonard. Classification of the pottery of Central and Northern Syria. 1: Stone age. [Beirut], n. d. p. 1-2.
(Union académique internationale: Classification des céramiques antiques.)

371. Woolley, C. Leonard. Guide to the Archaeological museum of the American university of Beirut. Issued by order of the Museum committee. Beirut, 1921. p. 1-3.

"The stone age."

372. Worrell, W[illiam] H[oyle]. Sepulchral cup-marks, pools and conduits near Jerusalem. AASOR, 1921-1922. v. 2-3, p. 80-94, illus.

373. Zumoffen, G[ottfried]. L'âge de la pierre en Phénicie. Anthropos, 1908. v. 3, p. 431-455, illus.

374. Zumoffen, [Gottfried]. L'âge de pierre en Phénicie. L'Anthropologie, 1897. v. 8, p. 272-283, 426-438, illus.

375. Zumoffen, G[ottfried]. Géologie du Liban. Paris, Barrère, 1926. p. 149.

X: Le Quaternaire du Liban.

376. Zumoffen, G[ottfried]. L'homme préhistorique d'Antélias. Nature, 1893. 29 Avril.

—: L'Anthropologie, 1894, v. 5, p. 85.

377. Zumoffen, G[ottfried]. La néolithique en Phénicie. Anthropos, 1910. v. 5, p. 143-162, illus.

378. Zumoffen, G[ottfried]. Note sur la découverte de l'homme quaternaire de la grotte d'Antélias au Liban. Beyrouth, 1893.

379. Zumoffen, G[ottfried]. La Phénicie avant les Phéniciens. L'âge de la pierre. Beyrouth, 1900. 2 v. [?], incl. 1 v. of illus.

מפתח שמות המקומות.⁽¹⁾

- *Abdlun 256 M.
Abl 74, 84, 358 F. M.
*Abodat Yisrael 286 F.
*Abu Dis 28, 156, 362 M.
Abu Ghosh vide Kuryet el'Enab
*Abu-Nejeim 219 F.
*Abu Shukheidim 4 M.
el-Adeimeh 190, 240, 300 M.
*Adlun 190, 373, 379 F. C.
el-Ahmediye 323 M.
*Ain 'Arik 219 F.
*Ain Dakar 306, 307, 309, 311 M.
*Ain ed-Duk 239 F.
*Ain el-'Alia vide Ras el 'Ain
*Ain el-'Asafir 219 F.
*Ain el-'Asy 285 F.
*Ain el-Beida 286 F.
*Ain el-Emir 63 F.
*Ain el-Khandak 212 M.
*Ain el-Metaba 33, 130 F.
*Ain el-Minyeh 256 M.
*Ain el-Musa 105 F.
*Ain es-Saleh 156, 163, 239, 243 F.
*Ain Esfera 307 M.
*Ain Farah 219 F. C.
*Ain Hanin 47 F.
*Ain Hod 18, 53 F.
*Ain Ibl 47, 156 F.
*Ain Juba 286 F.
*Ain Karim 156, 219 F.
*Ain-Kudeirat 61, 146 F.
*Ain-Kuseimeh 60, 146, 245, 360, 367 F.
*Ain Suweimeh 300 M.
*Ain Taba'un 156 F.
*Ain Zawata 239 F.
*Ajlun 315, 339 F.
*Akbiyeh 373 F.
Akfair 303, 304 M.
*el-'Al 41 F.
*Ala Safat 181 F.
*Amman 41, 210, 256 F. M.
*Amwas 156 F.
Antelias 41, 97, 117, 156, 245, 373,
374, 376, 379 F. C.
'Ara'ir 303 M.
*Arak el-Emir 127 F.
Ard el-Mahajjeh 315 M.
*Ard en-Nuwairiyeh 156 M.
'Artuf 302 M.
*Asluj 239 F.
*Ayun Musrarah 286 F.
*Batrun 373 M.
Beisan 156, 285 F.
Beit el-Ghul 321 M.
Beit Jibrin 43, 193, 196 M.
*Beit Lahm 156 F.
Beit Nuba 99 M.
Beit-Sahur 41, 156, 207, 300 F.
*Beit Ta'amir 156, 163, 219 F.
*Beit Yahun 212 M.
*Beitin 156, 362 F.
Belad-Besharah 47 F.
Belka 85, 91, 156 F. M.
*Beth-Alpha 276, 285 F.
*Bethany 219 F.
*Biddu 219 F.
*Bir el-'Abd 286 F.
*el-Bire 127 F.
*Birket el-Jish 47 F.
*Bittir 219 F.
*el-Bukeia 30, 40, 41, 127, 128, 156,
196, 331, 360 F.
Buseira 178 M.
Carmel 41, 47, 156 F.
Dabura 313 M.
Dagania Aleph 273 F.
Darb el-Ekful 316 M.
*Deir Sa'ideh 4 M.
*Deir Shebbab 4, 212 M.
*Deishun 358 F.

(1) השמות נכתבו ע"פ הטרנסקריפציה האנגלית של מפת Palestine Exploration Fund (ולא ע"פ הטרנסקריפציה הגרמנית, כפי שאמרחי בהקדמה). הכוכב על יד השם מצוין, שהשם לא נזכר בפירושו ברשימה הביבליוגרפית.

Der'a 31, 41, 156, 360 F.

*Dibl 156 F.

*Dura 212 M.

*el-Ekla el-Mutrakibat 315 M.

'En vide 'Ain

*Farah 358 F.

el Fizara 322 M.

Fuku'a 253 M.

Ga'a 282 F.

*Garizim 5 M.

Gezer 191, 194, 365 F.

Ghadir en-Nuhas 323 F.

*Giarurkoi 15 F.

*Hadaniyeh 256 M.

*el-Hader 219 F.

Hajar el Ghuleh 318 M.

Hajar el-Mansub 256, 319 M.

*Hajar — Muncika 257 M.

Hama 185 M.

*Hanawei 47, 187 F. C.

*el-Harithiyeh 286 F.

*Hattin 219, 357 F.

*Hauran 307 F.

*Herodium 219 F.

Hesban 353 M.

*Hezme 10, 101, 360, 362 M.

Homs 185 M.

Huj 21 F.

*el-Huleikat 21 F.

*el-Huwarah 286 F.

*Ikzim 41 F.

Irbid 106 M.

*Jaffa 41, 127, 239 F.

*Ja'ita 373, 377 F.

Jeba' 72 M.

*Jebata 286 F.

*Jebel Abu Zeitun 212 M.

Jebel Ammu Nsayeb 235 M.

*Jebel en Neby Harun 156 F.

*Jebel esh-Sheikh 219 F.

*Jebel Jermuk 47 F.

Jebel Um Raiyig 25 F.

Jelamet Shoimar 315 M.

Jerar 281 F.

Jericho 329 F.

*el-Jib 89, 156, 196, 362 F. M.

*Jifna 5 M.

*el-Jish 212 M.

*el-Jisr 276 F.

Jolan 309 M.

*Kades 47, 156, 360 F.

*el-Kalu'a 256, 300 M.

Karakosh 310 F.

*Karkemish 15 F.

*Kefar Ivri 332 F.

*Kefr Birim 212 M.

Kefr Juba 7, 17, 106, 315, 316 M.

*Kefr Tas 239, 243 F.

Kefr Wal 330 M.

*Kefreiya 373 F.

*el-Kerak 41, 156 F.

*Khallet el-Hamra 47 F.

*Khallet es-Suk 212 M.

*Khallet et-Tineh 212 M.

*Khan el-Ahmar 156 F.

*Khan Jubba Yusuf 156, 158 F.

*Khan Lubyeh 33, 37, 156 F.

Khillale 267 F.

Khirbet 'Ain el-Kubbeh 87 M.

*Khirbet Beit Mizmir 239 F.

*Khirbet Bir el-'Edd 212 M.

*Khirbet Bustan 53 F.

*Khirbet Dubil 18, 53 F.

Khirbet ed-Dikki 102 M.

*Khirbet el Biar 47 F.

Khirbet el-Fityan 55, 127 M.

*Khirbet el Hai 5 M.

Khirbet Hammatah 307 M.

Khirbet Hasan 316 M.

*Khirbet Helu 156 F.

Khirbet Kerazeh 86, 156, 158, 204 M.

*Khirbet el-Mansura 47 F.

*Khirbet Murmelli 53 F.

Khirbet el-Murussus 102 F. M.

Khirbet el-'Oreimeh 10, 156, 357 F.

*Khirbet er-Rihaniyeh 285 F.

Khirbet es-Saleh 110 M.

*Khirbet Shel'abun 47, 156 F.

*Khirbet es Sitt Khadra 53 F.

*Khirbet Suleiman 286 F.

*Khirbet Umm et-Tal'a 212 M.

*Khuneifis 286 F.

Kirkis 322 M.
 Ksar 'Akil 94, 96 C. F.
 *el-Kubeibeh 156, 219 F.
 *Kul'at el-Husn 33 F.
 Kul'at Ibn Maan 83, 116, 358 F.C.
 Kul'at Yamur 57 F.
 *Kul'at Ziza 41 F.
 el-Kurmiyeh 75, 256 M.
 Kurun Hattin vide Hattin
 *Kuryet el-'Enab 213 F.
 Kustul 71, 219 F.
 el-Kweijiyeh 235 M.
 Lejjun 129, 359 M.
 *Lifta 219 F.
 *Lubieh 41, 47, 156 F.
 Lycus vide Nahr el-Kelb
 *Ma'amiltan 377 F.
 Ma'an 31, 156 F.
 el-Mahajjeh vide Ard el-
 Mahajjeh
 *Makhmas-Jeba 5 M.
 *Malhah 156 F.
 *Manfumiyyeh 180, 181 F. M.
 *Mar Elias 219 F. M.
 *Mar Yusuf 377, 379 F.
 *Markabeh 212 M.
 Marmitah 302 M.
 *Marun er-Ras 156 F.
 el-Maslubiyeh 151, 238, 256 M.
 *Mejelein 299 M.
 *Mensef Abu Zeid 256 M.
 el-Mereighat 151, 256 F. M.
 *Merjes-Sitt 212, 362 M.
 Meron 166, 176, 212, 257 M.
 Mobas 131 M.
 Motza 1, 332 F.
 el-Mughair 251 M.
 *Mugharet Delbi 358 C.
 *Mugharet el 'Abed 47, 156 F. C.
 *Mugharet-el-Amireh 156, 358 F. C.
 *Mugharet el-Bezeiz 181, 379 F. C.
 *Mugharet el-Hammam 358 C.
 *Mugharet el-Kabara 123 C. F.
 *Mugharet el-Masa 239 F. C.
 *Mugharet el-Tabu 123 C. F.
 Mugharet el-Wad 119, 121, 124,
 204, 205, F. C.

*Mugharet-el-Zuttiyeh
 156, 288, 290, 358, 361 F. C.
 *Mugharet esh-Shol 123 C. F.
 Mugharet et Tauamin 239, 241 F. C.
 *Mugharet Mejlis 361 C.
 *Mugharet Nahleyeh 361 C.
 *Mugharet Sukkara 361 C.
 Mugharet Umm et-Tumaymiyyeh 76 C.
 *Mugharet Umm Kalaa 239, 243 F. C.
 Mugharet Umm Katafa 238 F. C.
 *Mugharet Umm Nakus 239 F. C.
 el-Muntar 323 M.
 *Mushatta 41 F.
 *Nablus 219 F.
 Nahiyet beni Juhma 315 M.
 *Nahr Beirut 379 F.
 *Nahr el-Joz 41, 93, 379 F. C.
 *Nahr el-Kelb 180, 181, 351 F.
 *Nahr es-Salib 377 F. C.
 *Nahr Ibrahim 373, 379 F. C.
 *Nazareth 41 F.
 Nebo 41, 91, 256, 312 M.
 *Neby Samwil 331, 332 F.
 *Palmyra 230 F.
 *Petra 41, 130, 156 F.
 *Ramallah 127, 156, 219 F.
 *Ramia 47 F.
 *Ramleh 239 F.
 Ras Beirut 65, 98, 189, 374,
 377, 379 F.
 *Ras ej-Juneidiyyeh 53 F.
 *Ras el-'Ain 165, 262 F. M.
 *Ras el Kelb 93, 351, 373, 377 F.
 *Ras esh-Sheikh 53, 233 F. C.
 *Ras Feshkah 156 F.
 *Ras Iskander 33, 37, 53, 233 F.
 *Ras Kerami 219 F.
 er-Rawiyeh 313 M.
 *Rehoboth 239 F.
 *Rubb Thelathin 212 M.
 *Rujm el-Bahimeh 66 F.
 er-Rukkad 81, 84, 86, 131, 134, 307,
 309, 313 M.
 *Rumeish 47, 156 F.
 *Safed 188 F.
 *Sahl el-Kussin 239 F.

*Sainte-croix 5 M.
 *es-Sakhny 276, 285 F.
 *es-Salt 41, 130, 156 F.
 *Samaria 285 F.
 Sar'a 302 M.
 *Saris 219 F.
 Scopus 40, 41, 156, 331, 332 F.
 *Sebastieh 41 F.
 *Seffurieh 47, 219 F.
 *es-Semuaieh 212 M.
 *Serabit el Mushakkar 256 M.
 *Shaf'at 41, 156 F.
 *Shefah 'Amr 47 F.
 *Shefeia 332 F.
 *Shemuniyeh 358 F.
 *Esh-Shobak 41, 156, 363 F.M.
Shukbah 8, 118 C. F.
 *Shukfan 212, 363 M.
 *es-Sinobarat 41 F.
 *Sitt el-Khadra 18 F.
 *Soba 219 F.
 *Suleimaniyeh 283 F.
 Sumia vide el Kalu'a
 Sur-Bahir 30, 41, 43, 127, 156,
 289, 332 F.

et-Tabghah 156, 158 F.
 *Tahunet el-Hasaniyeh 285 F.
 *et-Taiyibeh 82 M.
 Tal'at Dalma 321 M.
 *Tantur 219 F.
 *Tarabulus 33, 377 F.
 *Tarbaneh 156, 286 F.
 *Tartej 377 F.C.
 Tawahin es-Sukkar 2 M.
 *Tebuk 31 F.
 Tel Aviv 272 F.
 Tell 'Ameidum 311, 314 M.
 Tell ej-Jamid 310 F.
 *Tell el-Hammam 256 M.
Tell el-Hesy 42, 284 F.
 Tell el-Kady 79, 84 M.
 Tell el-Metaba 256, 359 M.
Tell el-Mutasellim 317 F.
 *Tell el-Muwajeh 286 F.
 ***Tell en-Nasbeh** 41, 127 F.
Tell es-Safi 43, 200 F.M.
 *Tell es-Soma 239 F.

*Tell es-Subat 286 F.
 *Tell esh-Shok 285 F.
 *Tell Ghaltah 286 F.
 *Tell Hum 354 M.
 *Tell Igneimeh 239 F.
 *Tell Iktanu 239 F.
 Tell Jabiye 54 M.
Tell Mustah 242 F.
 Tell-Oreimeh vide Khirbet el-Oreimeh
 Tell-Sandahannah 345 M.
Tell Ta'annuk 327, 343 F.
 *Tell Yosef 276 F.
Tell-Zakariya 43, 201 F.
Telleilat Ghassul 216, 216, 239, 242, 243 F.
 *Tiberias 127 F.
 *Tibnin 212 M.
 Tih 282 F.
 Tiphareth Binyamin vide
 Tell 'Ameidum
 *et-Tireh 47, 53 F.
 Tisnin 297 M.
 Tsil 109, 252, 307 F.M.
 Tyre 187 F.
 *Umm esh-Shukf 53 F.
 *Urtas 156, 196 F.

Wady Ahmar 282 F.
 *Wady 'Ain es-Siah 53 C.F.
 *Wady 'Akbara 47, 156 F.C.
 ***Wady 'Amud** 156, 158, 357, 358 C.
 *Wady 'Ayun 156 F.
 Wady Biar 88, 165 M.
 *Wady Deir el Musallabeh 130 M.
 *Wady el-'Ain 53, 212 F.M.
 *Wady el-'Akbiyeh 41, 373,
 374, 377, 379 F.
 *Wady el-Burak 163 F.
 *Wady el-Huwara 286 F.
 *Wady el Jenub 4 M.
 *Wady el Kady 4 M.
 Wady Kana 5, 183 M.
 *Wady el-Malik 286 F.
 Wady el-Mugharah 8, 53, 121 C.
 *Wady en Nahleh 47, 53 F.
 ***Wady en Natuf** 118 C.
 Wady es-Samra vide Beit Sahur
 *Wady es-Serj 53, 233 F.M.
 *Wady es-Suwan 156 M.

*Wady esh-Shomar 239 F.
*Wady Farah 41 F.
*Wady Fellah 53 C.F.
*Wady Ghadir en-Nuhas 109 M.
*Wady Ghuweh 212 M.
Wady Ghuzzeh 283 F.
*Wady Hamam 156, 239, 357 F.C.
*Wady Harasheh 369 F.M.
*Wady Hesban 256 F.M.
*Wady Hurab 212 M.
Wady Jeid 82 M.
*Wady Jereibeh 358 F.C.
*Wady Jideid 256 M.
Wady Khareitun 8, 100, 239, 332 F.C.
Wady Kherash 212 M.
Wady Malhah 275 F.
*Wady Milh 53 C.F.
Wady Mugharah (Sinai) 41, 48, 180 F.

Wady Rajib 17 M.
*Wady Salhah 358 F.C.
*Wady Sumeia 256 M.
Wady Tahunch 59, 239 F.
Wady Taiyibeh 282 F.
*Wady Yarun 47 F.
*Wady Yuheira 357 F.
Wady Zahar 320 M.
*Wady Zedi 174 M.
Wady Zelakah 165 M.
*Wa'ret es-Soda 156 M.

*el-Yajur 286 F.
*Yarun 47, 156 F.
*Yutta 41, 156 F.

Zaragin 25 M.
*Zer'in 285 F.
*Ziza 127 F.

שרידי ספרו של ר' שם טוב אבן גאון על יסודות תורת הספירות

סאת

גרשם שלום

(סוף ; ראה שנה ח' עמ' 397 ועמ' 334).

ואחר ההקדמה הזאת תרע ידיעה ברורה כי ההוויות היו והאצילות מחודש 1) כי כל הספירות היו נעלמות [ב]שורשן וגנוזות בחכמה 2), עד שבא חפץ ויצר הכל והעמידן על עומדם ויצאו לדיר מעשה. וכן כתב רבינו הארי גאון ז"ל 3) בשם רב חמאי ובאמצעות השכל 4) והמדע גתעצמו כל השלחכיות הרוחניות וכו' ומה שהיה כנוס ונסתר זה בתוך זה וזה בתוך זה עד שהופיע זמן יסוד 4) הפועל הקדמון ויצאו מן חכת אל הפועל הרוחני ונאצל אצילות עולם העליון עד יסוד האבן 5) העשירית. ורע ידיעה גמורה כי קודם שיצאו המאורות ולא היו ראויות להתקיים והמשילו רז"ל 6) הדבר לנפה המכה בפטיש ויצאו ניצוצות בחוץ שאין בהם התפסה ומתכבדות מאליהן, וזה רמזו במדרשות חז"ל כב"ר 7) איר יהודה בר

1) עיין גם לעיל שנה ח' עמ' 538. המאמר נמצא בפעם הראשונה כבר בפירוש שיר השירים לר' עזרא לפי הגירסא הנכונה שבכ"י ליודן וורנר 32 דף ב' (גירסת הדפוס כולה משובשת במקום הזה). בעל הפירוש הישן ל"ס' התמונה (דפוס לבוב, דף ס"ג ע"ב) מביאו בשם הרמב"ן עצמו. מחבריו של שם טוב ו' גאון מביאו גם ר' יהושע ו' שועיב את המאמר בתחלת ביאור סודות הרמב"ן (ורשה תרל"ה דף ג' ע"ד). וכבר בן דורו של ו' גאון ו' שועיב ר' יוסף בן שלום האשכנזי מביאו בתורת "מאמר חז"ל" בפרישת ספר העיון שלו. 2) דעה זו שההוויות היו גנוזות בחכמה, היא דעתו של ר' עזרא בפי' שח"ש ושל אחרים מתלמידי ר' יצחק סג"י נהור.

3) עיין הלשון השלם אצל יעלינק "גנוז חכמת הקבלה", בחלק הגרמני עמ' 8. והוא סאחת התשובות המויופות.

4) צ"ל רצון ? וכן הוא בגרסא.

5) בכ"י הארץ.

6) רמז למאמר האדרא וזמא ח"ג דף רצ"ב ע"ב על העולמות שנחברו: "כהא אופמא

מרוצתא כד אכתש במנא דפרולא. אפיק זיקין לכל עיבר ... נפקין להיטין וגהירין ודעלין לאלתרי. ועיין גוסא המאמר כאן להלן.

7) בראשית רבה פ"ג ו' (תיאורו עמ' 23).

סימון יחי ערב אין כתיב כאן אלא ויהי ערב מכאן שהיה סדר זמנים קודם לכן. א"ר אבהו מכאן שהיה הקב"ה בונה עולמות ומחריבן עד שברא את אלו ואמר דין הניין לי ודין לא הניין לי, ואמר ר' פנחס מעמיה דר' אבהו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד דין והניין לי ודין לא והניין לי. א"ר ינאי מתחלת ברייתו של עולם צפה בין מעשיהם של צדיקים ובין מעשיהם של רשעים, ויקרא אלהים לאור יום אלו מעשיהם של צדיקים ולחשך קרא לילה אלו מעשיהם של רשעים.

ידוע הוא כי הזמן לפי התנועה תלוי במניע [דף 46^ב] ועל זה אמר (1) הלא צבא לאנוש עלי ארץ וכו' (וכתיב: 2) וצבא נתן על החסיד והוא הזמן הבא מכח הצבא (3) והנה היה מכח זמנים לפי השרשים העליונים שלא אמר אלא להורות כי מה שהיה בכח מחשבה יצא לפועל כי בכח המחשבה כל הצורות ע"כ נקראת החכמה (4), כי הוא (5) הכלל דמיון המראה, בא ר' אבהו לפרש שהיה בונה עולמות והם הצורות הנמצאות מהחשך (6). ומצאתי בפירוש הפלות להחכם הגדול (7): „בחכמה, כח ההויות הנרמזות (8) קרוי חכמה כמ"ש חכמי המחקר (9) צורה ושורש היו חתומים (10) גנוזות במחשבה טרם היותם נגרים (11) כמו הסופר (12)“. עתה הזכיר שהיה בורא הצורות ההם, כלומר, היו עולות במחשבה להוציאם לפועל

(1) איוב ז', א'. (2) דניאל ח', י"ב.

(3) נראה שקורא „צבא“ את השורש הפנימי של הזמן. והמשך המאמר אינו מחוור כל צרכו.

(4) בכח המחשבה או האדיאה הקדומה היו כל האיריאות, שהן ה„צורות“ או ה„הויות“. האם מזהה המחבר את המחשבה ואת החכמה כפה מלא, דרך שלא כל בעלי הקבלה הלכו בה? אבל יותר קרוב לשער (5) המסך דבריו, שאין זאת כוונת המאמר, אלא להפך: הצורות היו רק „בכח המחשבה“ ויצאו אל הפועל (כ„הויות“) רק בחכמה.

(5) צ"ל היא? החכמה היא הכוללת את כל הצורות בפועל, המשתקפות בה כמו במראה.

(6) החשך הקדמון הוא כתר עליון כפי שאמר למעלה!

(7) כוונתו כאן ל' עזרא אשר בפ' התפלות שלו (כ"י פארמא דף 64^ב) נמצא המאמר הבא כאן. ונראה שרק במקרה נפל בהעתקות שמו של ר' עזרא, שכן סגנון לשונו מצריך הזכרת השם. מלת „בחכמה“ היא המלה מברכת „אשר יציר“ שר' עזרא מפרש כאן.

(8) בכ"י פארמא יותר נכון: הנסתר. ואולי צ"ל הנסתרות?

(9) עיין בספרי כתבי יד בקבלה שבירושלם עמ' 3—4 מאמר זה בשם אפ"ס ון ספירוש האגדות של ר' עזריאל. „שורש“ הוא „היסוד“ או החומר הקדמון של כתבים ניואר אפלטוניים אחרים.

(10) צ"ל חותמות.

(11) נמשכים לפעולה? כ"י ירושלם: כגורם. כתבי יד השונים של פירוש התפלות נשתבשו עוד יותר. (פארמא: פרט בניות, כנראה במקום פרט היותם בניות. בכ"י קמברידג' כל המאמר נשתבש מכל וכל.).

(12) יש להשלים: הסופר המצייר בחוץ הציורים שבפנים. וכן הוא בכ"י ירושלם ופארמא.

ואין לו) העמדה כי מהאש יצאו והאש תאכלם והיו מורדות בחפץ עליון (2) דמיון השכלים הבאים מכחם (3) עד שכרא את אלו, עד שתקן הנמצאים אלו הספורשים ואמר דין יהניין לי וכו', והו' שכתוב (4) כי כאשר השמים החדשים זכו' וכתוב (5) ויקבלון מלכותא קדישא עליונים וז"ש בפירקי ר' אליעזר (6) עד שלא נברא העולם היה הקב"ה ושמו אחר. ועלה במחשבה לברוא את העולם והיה מחרומו (7) לפניו ולא היה עומד עד שכרא את התשובה. הנה הודיענו איך הקב"ה ושמו שהם היות החכמה היו בדרך המחשבה והיה מחרומו לפניו כדמיון הסופר המצייר בפנים והוא סוד. המחשבה ולא היה עומד סוד הנאצלים מצד החשך, והמשל שהביא (8) הוא נבחר כי הבנין הוא נבנה על תוהו אשר לא יועיל עד שכרא התשובה, היא המעלה השנייה לחכמה שנרמזה בשם אלהים (9) שנאמר בראשית ברא אלהים, כלומר בחכמה ראשונה, פי' בזהר (10): הראשונה הוא סוד אהיה, אלהים הוא סוד הכינה. ונקראת תשובה מפני ששכין כל הדברים בה (11) והיא המוציאה הבנין העליון לפועל מכה אין סוף והוא סוד התשובה לשוב [דף 47^a] החוטאים מחטאם. והזכיר עוד ר' אליעזר: שמים מהיכן נבראו? מאור לכבוש של הקב"ה. השמים הם השמים העליונים למעלה מן המרכבה העליונה, ואור הלבוש הוא אור החכמה הקדומה שאז (12) שנתקטף באצטלית לבנה ומפורש זה

(1) צ"ל להן (לצורות). העמדה לשון קיום הוא.

(2) זהו המפורש שר' משה מבורגוש משהמטש בו בס' עמוד השמאלי לגבי ביאור שלשה העולמות שנחרבו שקורא אותם מורדים בחפץ האדון (כיו ברלין דף 131). אולי זהו מקורו של ר' שם טוב?

(3) העולמות שנחרבו, שהם (כאמור למעלה) כדמיון נצוצות היו גם שורש הרע (עיין על זה בהקדמה לקבלות ר' יעקב ור' יצחק הכהן שלי, עמ' ל"א-ל"ג). לכן קורא אותם מורדים בחפץ. השכלים הבאים מכחם הם כחות אצילות הרע הבאים מכח העולמות שנחרבו כפי שמבואר אצל אחדים מבעלי הקבלה, וביחוד בקבלת ר' יצחק הכהן. ורמז לענין זה יש גם בזהר, באדרא רבא וזוטא, כמו שהוא מפרש למטה.

(4) ישעיה ס"ה, כ"ב.

(5) דניאל ז', י"ח.

(6) פרק שלישי.

(7) כן צ"ל על פי נוסח פרקי דר' אליעזר, ובכ"י כתוב מחרוביו.

(8) בעל פרקי ר' אליעזר בפרק השלישי.

(9) התשובה כנוי קבוע לספירת הבינה.

(10) חלק ראשון דף פ"ו ע"א למטה.

(11) בגיבול הגדולי, בשוכ כל הדברים להויותם.

(12) בפסיקתא דרב כהנא קמיה ע"כ; ועיין גם בראשית רבה פ"ג, ד'.

במדרש הנעלים (1), ומפורש מזה לרשב"י באדרתה וכצואתיה (2). תאנא בצניעותא
 דספרא, עתיקא דעתיקין עד לא זמין תקוני, באני מלכין ומשער מלכין ולא
 הוו מתקיימי עד דאנח לון ואצנע לון לאחר זמנא דהה"ד ואלה המלכים אשר
 מלכו בארץ אדום, באתר דכל דינין מתקטרין תמן וכולהו לא אתקיימו עד דירשא
 חורא דחורין, עתיקא דעתיקין החכמה העליונה הקדומה, חוזה חזק ומסתגוצין
 ומתבדיר מכולא הקין כל תקונין עלאין ותתאין. מכאן למדנו: כל רישא דעמא
 דלא אתתקן הוא בקדמיותא, לית עמא מתתקנין, ואיהו אתתקן כולו מתתקני.
 מני? מעתיק יוסין. וכולהו עלמין אתתרכו דהה"ד וימלך באדום בלע כן בעור, רוא
 יתירא, אתר דכל דינין מתקטרין, אלף אלפין מארי דבבא ויללא, ושם עירו
 דנתבה. מאי דנתבה? כלומר דין הבה, לעלוקה שתי בנות הב. וכיון דמלך
 לאתוישבה, לא קאים ולא יכיל למיקם. מי? משום דאדם לא אתתקן. מי?
 דתיקונא דאדם ודיוקניה (3) כליל כולא ויכיל כולא לאתוישבה. ובגין דתיקונא
 לא אישתבת, לא יכיל למיקם ולא תוישבה, ואתבטלו מ"ד, והא באדם כולו
 כלילן אלא אתבטלו ואסתלקו מההוא תיקונא עד דיתוי תיקונא דאדם, וכריתת
 תיקונא דאדם איתגלפי כולו ואתחזרו, מנהון אתבטלו ולא אתבטלו, מנהון לא
 אתבטלו כלל. ואי תיבא הא כתיב וימת, דאתבטלו לגמרי? לאו הכי אלא כל
 סאן דנחית מדרגה קדמא דהוה ביה, קרי ביה מיתא כמ"ד וימת מלך מצרים
 דנחית מדרגה קדמא דהוה ביה, וקארי ביה ושם אשתו מהיטבאל וכו' [דף 47^b]
 ע"כ באדרא. וכצואה כתיב (4) לא היו משגיחין אנפין באנפין ובג"כ עלמין קדמאין
 אתתרכו ועלמין קדמאין בלא תיקונא אתעכידו, וההוא דלא הוה בתיקונא איקרי
 זיקין ניצוצין, כהאי איתנא מרופא (5) כד בטש אומנא כפרולא, אפיק זיקין לכל
 עבר, ואינון זיקין הנפקין להטין ונהרין ודעכין לאתתא ואלין איקרון עלמין
 קדמאי ובג"ד אתתרכו עד דאתתקן עתיקא קדישא ונפיק אומנא לאומנותיה, ועל
 האי תנינן כמתניתא דילן דניצוצא אפיק דבר ונוקבא (6) והני זיקין אדעכו ומיתו
 והשתא אתקיים כולא, הנה הודיענו כזה עניינים נפלאים, האחד העיד על כוונת
 רבי אליעזר והעיד על ענין החשך שהוכרנו והודיענו כי החכמה עם הבינה זכר

(1) נראה מכאן, שלענין ריש'ן גאון היה גם המדרש הנעלים על רות שקרוב לתחלתו
 נמצא זה (תרמ"ה, דף ע"ו ע"א).

(2) כוונתו לתורת המלכין קדמאין באדרא רבא ובאדרא זוטא הנקראת אצ"ל צוואתו
 של רשב"י, לפי צורתה הספרותית. בכ"י כתוב בצוהוותיה. הסאמר הבא נמצא בא"ר ח"ג
 דף ק"ה ע"א וע"ב. (וי' שם טוב מכנים מקצת פירושו לתוכו).

(3) כ"י ודיוקנין.

(4) ח"ג דף רצ"ב ע"כ.

(5) במרופא? גם כוזהר שלנו נשתבשה הגירסא.

(6) תלשון קצרה הרבה מזו של הוזהר שלנו.

ונקבה כס"ש כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם. ולמדנו במלכי אדום שהם רומזים לעניינים עצומים למעלה. וחבן כי גזון הראשון שנודע מרם שיעשו המקורות השנים (1) והיא ראש המצויים ושורש מרת הדין והמלכות והוצרך למלכות דוד ג"כ נקרא אדמוני וזהו האחרון שנתקיים אלא שבו כתוב (2) עם יפה עינים וטוב רואי. יפה עינים רמז אל החכמה והתבונה וטוב רואי רמז לכ"ע, והודיענו כי מלכות אדום קודמת למלכות ישראל ואין לו שורש אחד מיוחד, לכן לא נזכר במלכי אדום מלך בן מלך ולמדנו שאין לו קיום, ובדברי הימים כתיב (3) וימלך תחתיו הדר וכתוב וימת הדר וזה מתבטל אלא שיש לו תיקון לשרש בהקדמה אחרת בשם הדר, גם הדר המוזכר מסובב הוא וי"ש (4) המכה את מדין בשדה מואב, וכתוב בדברי קבלה (5) על הדר מדרך המלך והוא מורע דוד מצד רות המואביה, ותעידנו על סוד העיבור. והנה מצד האור המתקלים מתערכים הצורות וזהו התיקון וזהו רות [נף 48] המואביה שממנה יצא המלכות כסדיא (6) אלה תולדות פרץ. והנה אדום יש לו כח מצד האור האדום של מעלה והוא בסגים ולד"א שעי"ז חגו סיגים סכספ ויוציא לצורף כל, הגו רשע לפני מלך ויכון בצדק כסאו. כשהסיג יוציא ממדת החסד והוא כח האומות והם זיקין נוצצים ויוציאו הרשע הוא כח אדום הכולל לפני מלך ישראל, הוא סמאל מלך אדום, ויכון בחסד (8) כסאו, לכן (9) הופך מזה לזה, מחשך לאור ומאור אל חשך דמיון שני המכוערים (10), גם כי חלילה אין אני אוסר על האור ההוא (11), דע כי קדש קדשים הוא, אלא על הסיג היוציא ממנו השנויים. והנה שני יצירים באדם ויעקב ועשו מבטן אחד, זה בכור וזה בכור, אלא שזה בכור לחכמה עליונה ולעתיק יומין שלא יצוייר בו שום שינוי, לכן (12) בני בכורי ישראל. ובב"ר (13) דורש תוהו ובוהו

(1) שני המקורות הנזכרים למעלה (ע' 540 מס' מעין החכמה).

(2) שמואל א' ט"ז, י"ב.

(3) דהי א' א' מ"ם. (אבל כתוב שם: הדר). (4) שם א' מ"ו.

(5) לא אדע כוונתו בזה, כי אין שם כזה במקרא.

(6) רות י"ח. (7) משלי כ"ה, ד'.

(8) ר' שם טוב הביא אמנם קודם לכן את הגירסא צדק שבס' משלי שלנו. אבל

פירש את הפסוק כבר על פי גירסא אחרת "בחסד" (הסיג יוציא — כמו יוצא — ממדת החסד). וכאן מוכיח את הגירסא השונה הזאת להדרא. וזוהי גם הגירסא שהביא בעל הוהר כפי שניכר מדרשתו על הפסוק הזה בפר' שמיני ח"ג דף ט' ע"ב שכבר תמהו עליו הסגהים בצורך עיון בגליון; כנראה, נמצאו כתבי יד מספר משלי שנפל בהם השבש הזה, כי ר' שם טוב לא שאב במקום הזה מהוהר דווקא.

(9) צ"ל לכן? (10) הנזכרים למעלה שנה ח' עמ' 540.

(11) לשונו קצרה או חסרה. כוונתו: חלילה לי לומר באמת על האור העליון שהוא

עשוי להחפץ לחושך.

(12) שמות ד', כ"ב. (13) בראשית רבה פרשה ב'.

וחשך על פני התהום על ארבעה מלכיות ורוח אלהים רוחו של משיח. ומדבריהם נלמד סוד הכרוכים ופניהם איש אל אחיו סוד החיבור כי אין כאן מקומו. ונלמד כי הכהן המשרת הוכרח לכפר בעדו ובעד ביתו⁽¹⁾, זהו סוד הזיווג לשרות הכבוד עליו. זכן אמר אברהם⁽²⁾ אמרי נא אחותי את. ומלכות אדם אינו בסוד זכר ונקבה ואינו עושה פירות⁽³⁾ ואינו נתפס באמונה. ובסדר אחר⁽⁴⁾ א"ר אבא א"ר יוחנן קודם שברא הקב"ה עולמו היה הוא ושמו אחד ועל כדעתו לברוא את העולם וברא קודם אלף עולמות שנאמר⁽⁵⁾ האלף לך שלמה, וברא אח"כ עולמות אחרים להודיע שהכל נגדו כאין, והיינו שאמר ר' אבהו⁽⁶⁾ למה אלף ראשון באותיות ספני שכתחלה ברא הקב"ה אלף עולמות שנקדמו⁽⁷⁾ לשאר העולמות ואח"כ בית שהוא בנין שמים וארץ. פירוש זה תסאמר של פירקי רבי אליעזר ופירוש האלף לך שלמה אזיל שזה השם הוא חול⁽⁸⁾ ופירש במקום אחר זה תסאמר. ואמר אח"כ בית בנין שמים וארץ, כי הראשונים לא היו בנין שמים וארץ [דף 48^ב] ועל הסוד הזה השם נקרא אהיה כי הוא סוד ההכמה, והאור המופלא שמתנוצץ מאור הכתר וזהו הוזהר וטורה על שיהיה בהיותו השווה לקיום הנמצאים. ואש"ר אהיה סוד העיבור להוציא התיקונים בסוד המעלות כאשר אכתוב בע"ה⁽⁹⁾ וזה השם טורה על חידוש הנמצאים בקיום ולבטל חרשע ולשבר מתלעות עול, וע"כ הזכיר לו השם למשה זה השם, ולכן נמצא לרשב"י בסוד אותיות הגרון⁽¹⁰⁾ אח"ה א' דטריר מלכין וסחקים מלכין, הוא הראשון בעשר מעלות כבודו אין חקר להטיריד זיקין וניצוצין ולהקים עולם המפירות, וזה שורש לבטל מלכיות ולהקים מלכות האמת. ח' דטריר ונחית ומליק ועטיר, כלומר כח כמו זה להטיריד השרשים ההם ולהורירם ממעלהם ולהעלות מלכי אמת ולעטרם, והרמו אל כח מלכות דוד ובמלכות ישראל יתקיים מלכות האמת כי לוי המלוכה. בכל צרתם לו צר והכתוב אומר⁽¹¹⁾ ועד עתיד

(1) ויקרא ס"ז, ו'. (2) בראשית י"ב, י"ג.

(3) גם הוזהר אומר בפירוש שהספרא אחרא כשהיא לעצמה אינה עושה פירות ותולדות: ח"כ דף ק"ג ע"א. והרעיון מקושר עם דרשת התלמוד בבבא בתרא ע"ד ע"כ על סירוס הליות שנתפך בוזהר לסמאל.

(4) מדרש זה אינו אלא הסדרש הנעלם מהוזהר, בתחלת פר' בראשית (זהר חדש תרמ"ה דף ב' ע"ד).

(5) שה"ש ח', י"ב.

(6) בוזהר שלנו נדפס: ר' חייא. וגירסת ר"ש נכונה. כי בלי ספק רצה מחבר הסדרש הנעלם לרמוז אל מאמר ר' אבהו על העולמות שנחרבו.

(7) סגנון אופייני של הסדרש הנעלם. בנדפס נפלה הנון, אבל במקומות אחרים נשארה (למשל ח"א דף ק"ס ע"א).

(8) שבעות ל"ה ע"ב: כל שלמה שבשה"ש קודש חוץ מאחר.

(9) רמז להמשך הספר שאינו כירינו.

(10) מאמר האדרא וזמא ח"ג דף רצ"ח ע"ב. (11) דניאל ו' י"ג, ח' ט'.

יומין במא ועתיק יומין יתיב. ובמעשה בראשית לחכמי המשנה (כתוב) ראוך
מים אלהים היינו אלף עלמין דהו עד דלא אתברו עלמא וזיו יקריה הוה מתפשט
והוה ברי עלמא וסתים לון עד דמליק ברעותיה לברוא חד עלמא והוה שנתא
אתפשטו תרין אתון משמוי וקיום לון ותדין אחרנין אתגליפונא, ועיד כתיב
אני י"י הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן וכתיב לא תעשה דך פסל וכל תמונה⁽³⁾.
הנה המכים המדרש הזה אל הדברים כולם והזכיר איך נתקיים העולם בשמו
המיוחד בן ארבע שבו כלל עשר מעלות ומורה על שורש הכל, והוהר והשמר מן
העולמות האחרות⁽⁴⁾ כי י"י הוא שמו של חי העולמים והוהר משום לא תעשה
פסל וכל תמונה. הרי כתבנו הרבה למשכיל בקשר האמונות.

וכבר אמרתי כי ספירה זו סוד ל"ב נתיבות חכמה. כי מעומק העליו
ומדקות השרשים אינם נבדלים ונרשמים בו, ובחכמה הם נבדלים. משל לאילן⁽⁵⁾
שאינו ניכר אלא ע"י הבדים והפאות, וכן כח הנחלת ע"י השלחביות וכח
המחשבה והדיבור ע"י פסוק האותיות. ע"י נתיבות החכמה יוכל ל"כנס למעלות
העליונות, והנתיבות הם רמזים אל דקות החכמה והדרכים הם הרחבים והם
במעלות האחרונות והנביא אמר⁽⁶⁾ עמדו [דף 49] על דרכים וראו ושאלו לנתיבות
החכמה⁽⁷⁾ כי צריכים שאלה⁽⁸⁾. עוד מצאתי חלוק אחר בין שכלים לנתיבות⁽⁹⁾ כי
השכלים הם צרים והם לעליונים למעלה מהנתיבות, והנתיבות אעפ"י שהם
דקים אינם כראשונים ויש בהם דמיון זכר ונקבה ובא החשבון ל"ב כחשבון לב
שהוא מושב השכל, והם עשר ספירות וכ"כ אותיות. עשר ספירות הם השרשים
והאותיות הם הענפים ולשון אותיות כלשון ביאה, שבאו מסיבות עליונות⁽¹⁰⁾.
והזכירו כ"ב בדרך זה: שבע הם בג"ד כפ"ת ונקראו כפולות לפי שמקבלות

(1) מעשה בראשית לחכמי המשנה הוא המדרש הנעלם על פ' בראשית (הבטוי
לחכמי המשנה לבעלי הוהר גם בעמ' 401) והמאמר נמצא מיד אחרי המאמר משם שהביאו
למעלה. (ועל פי זה יש לתקן דברי בקים שנה ו' עמ' 263, שלא הכרתי בהם שוב המקור הזה).

(2) במדרש הנעלם נמצא כאן יותר.

(3) עד כאן מהמדרש הנעלם.

(4) של הקלפה.

(5) שתי השורות הבאות שאולות כמעט מלה במלה מפירוש ס' יצירה של ר' יצחק

סגי נהור בחלתה. בכ"י כתוב: משל למלך, ותקנתו, ועיין כבר למעלה שנה ח' עמ' 403.

(6) ירמיהו ו' מ"ז.

(7) צ"ל לנתיבות עולם.

(8) פירוש זה למלת נתיבות לקוח מפירוש הרמב"ן לס' יצירה, עיין קריית ספר שנה

ו' עמ' 402.

(9) החילוק השני הזה נמצא בפירוש ר' יצחק סגי נהור.

(10) גם מאמר זה בא ממקור ר' יצחק.

דגש ורפא ונגדרם שבקה כוכבי לכת שהם שורשי הכוכבים, וי"ב ש שומות ד
 י"ב מעלות 1) שבגלגל העליון שהם כדמיון זכר ונקבה, וג' אותיות הנשארים
 כם שרשי היסודות. ומנצפ"ך אינם מדרך זה שהם נעלמות. וכפירוש הרמב"ן בס"י
 מצאתי 2) כי כ"ע ית' מלא יותר ממה שהלכ' יכול להרהר כבודו, וצמצם עצם
 הכבוד כשיקור פני הפרכת וכבין שני הכרובים ונמצא חשך על פני הכל כלומר
 העדר האור הוא חשך, והמשיך ממקור הכל האור הבהיר הנקרא חכמה, ל"ב
 נתיבות וכל נתיב ונתיב נוקב בחשך האותיות כלומר בצורתם. ובספר הבהיר 3)
 סאי דכתיב ומלא ברכת י"י ים ודרום ירשה? כלומר בית מבורך כי הוא מלא
 שנאמר ומלא ברכת י"י וכן המלא נמלה עצה תחלה. למח"ד למלך שרצה לבנות
 פלטרין שלו בסלעים החזקים. קצין צורים 4) וחצב סלעים ויצא לו סקין מים
 גדול ומים חיים. אמר המלך: הואיל ויש מים נובעים, אמע גן ואשתקשע אני
 וכל העולם בו הרה"ד ואהיה אצלו אמן ואחי שעשועים יום יום. אמרה תורה
 אלפים שנה הייתי בחיקו שעשועים 5). הנה החכמה היא ברכת השם ומשם
 משקה כל הספירות והפלטרין הם שבע ספירות ולמטה שנקרא בנין, ומשם לכל
 הנמצאים, ומעם בסלעים החזקות רבו אל האסיפה 6), והאסיפה מצד החשך
 והשינויים, ויצא לו מעין היא החכמה, אור בהיר שיצא מאור חכמה. ומים חיים
 הוא הדעת העליון עכ"ל [דף 490] הרב הגדול רבינו שם טוב ז"ל.

מפתח מאמרי הזוהר המובאים כאן.

ח"א	דף	מ"ו ע"א וע"ב	שנה	מ' ע"ב	קמ' 128
ח"ב	דף	ק"ג ע"א	שנה	מ' ע"ב	קמ' 131
ח"ג	דף	קל"ה ע"א וע"ב	שנה	מ' ע"ב	קמ' 129
"	דף	רס"ט ע"א	שנה	ח' ע"ב	קמ' 537,405
"	דף	רפ"ח ע"א	שנה	ח' ע"ב	קמ' 535,408,407
"	דף	רפ"ט ע"א	שנה	ח' ע"ב	קמ' 408
"	דף	רפ"ט ע"ב	שנה	ח' ע"ב	קמ' 537
"	דף	רצ"א ע"א	שנה	ח' ע"ב	קמ' 405
"	דף	רצ"ב ע"ב	שנה	מ' ע"ב	קמ' 129
"	דף	רצ"ה ע"ב	שנה	מ' ע"ב	קמ' 55

מדרש הנעלם לפרשת בראשית (זהר חדש) שנה מ' ע"ב 131, 132

מדרש הנעלם למגילת רות (זהר חדש) שנה מ' ע"ב 129

(1) אולי צ"ל מולות. (2) עיין הלשון המלא בק"ס י"י ע"ב 402-403.

(3) בהיר דפוס ווילנה ס"י ד"י.

(4) בכ"י: שורים. (5) ע"כ מספר הבהיר.

(6) צ"ל האסיפה, והמלים מתחלפות בכתבי יד רבים.

הערות נוספות לפסידונימי יל"ג.

שמה אני להערותיו החשובות של הרה"ח ח. ש. ניהויזען על מאמרי „ביבליוגרפיה של מאמרי יהודה לרב גורדון“, שנתפרסם בקריית ספר שנה ח' חוב' ב', והנני רוצה להוסיף אלו הערות על „ההערה הביבליוגרפית“ של הרה"ח הנ"ל.

חיתי לו למר נ. על שרחו לסצוא עוד איזה חבורים קטנים, שיצאו מתחת עטו של המשורר והפובליציסט הגדול יל"ג. חדין בודאי עמו בנוגע לשני הדו"חים של חברת „מפצי השכלה“, שנדפסו „בהמגד“ שנים י"ט וכ'. ולא היתתי כא לתת הסכמה לכך, אלא רצוני להתעקב על הערותיו ביחס לפסידונימים של יל"ג.

הפסידונים „ברנפלי“ מובא אמנם אצל פישמן ויל' בביבליוגרפיה שלו, שנתפרסמה בשעתה „בעין חקורא“, בצורת „ברנפלי“, אבל הפסידונים שנחתמו בפסידונימים „בר-נפתלי“ לא מצאתי בשום מקום, ונרמז לי כי זאת היא פליטה הקולמוס של פישמן או מעות הדפוס.

מה שנוגע לפסידונים „דניאל באגרי“, הרי הוא מובא בפירוש בספרו הגדול „תולדות הספרות העברית החדשה“ של פ. לחובר חלק ב' בצורה כמו שהבאתי אנכי. מר ל. מעיר ביחס לפסידונים זה: „דניאל באגרי“ (אותיות השם הזה הן אותיות השם „רב גארדאן“ בסדר אחר). ואין ספק שהחלפה עם מר לחובר.

מה ששויך לפסידונים הידוע של יל"ג „os-on“, חרי מלבד מה שהוא מובא אצל לחובר בצורה כזו, כמו שהבאתי אנכי, חרי יל"ג כותב בפירוש במאמר שנדפס ב„חיים“ בשם „תשובה לפרוץ“, אחרי שפרג תקף את יל"ג בעד המאמר „בכנסת ישראל“ עליו:

„... לו היית בא עלי בשענה רק בשביל המאמר, הנדפס בכנסת ישראל“

וחתום תחתיו „os-on“ — היה די לי להגיד לך, כי המאמר ההוא לא לי הוא ולא אנכי כתבתי. ואע"פ שבכבר הימים החמתי את שמי בסופי חיבות os-on — או ענן העברי... ואע"פ שבעל המאמר בכנסת ישראל אומר על עצמו כי משורר עברי הוא, אבל הפרס הדע, כי רבים הם מקרבנו, אשר כענגים יעלו ואומרים על עצמם, כי משוררים הם... (היום, 1886, גליון 212).

מן הקטע הזה שהבאתי לעיל מתברר כי הפסידונים os-on — הוא פסידונים של יל"ג. מה שנוגע לעצם המאמר שבא בחתימת os-on „בכנסת ישראל“ חרי מר רבניצקי סובר שלטמות הודעה זו של יל"ג המאמר הנ"ל לו הוא. בכל אופן כדאי היה שתבררו ויתלבנו הדברים. מה שנוגע לפסידונים שמביא אותם, מר פישמן המנוח — os-en — נראה לי שצריך ליחס את זה לסוג מעיות הדפוס ובמקום os כתוב es. בכל אופן עד כמה שהשתדלתי למצוא לכל הפחות חתימה אחת כזו לא מצאתי.

יוחנן פוגרבינסקי.

CONTENTS.

LIBRARY NOTES AND NEWS	3
BIBLIOGRAPHY:	
Palestinian publications.	9
I. Periodicals: 9; II. Yearbooks and collections: 10;	
III. Books and pamphlets: 12.	
Hebraica and Judaica.	32
I. Periodicals: 32; II. Yearbooks and collections: 34;	
III. Bibliography and history of Judaistic studies: 39;	
IV. Biblical studies: 41; V. New Testament: 51; VI. Talmud	
and Midrash, Rabbinic literature: 51; VII. Jewish philosophy	
and religion: 57; VIII. Cabbalah and Hassidism: 58;	
IX. Liturgy, ritual, sermons: 59; X. History and related	
subjects: 62; XI. The Jews of to-day: 70; XII. Zionism	
and Palestine: 73; XIII. Ethnography, folklore, art: 83;	
XIV. Philology: 85; XVI. Modern Hebrew belles-lettres: 92;	
XVII. Yiddish belles-lettres: 92; XVII** Judaeo-Spanish and	
Judaeo-Persian literature: 94; XVIII. Belles-lettres in other	
languages with Jewish themes: 94; XIX. Juvenile literature: 97;	
XX. Education and teaching: 98; XXI. Text-books: 99;	
XXII. Hebrew books on non-Jewish subjects: 100; XXIII.	
Miscellanea 100.	
REVIEWS:	
By: E. HAREUBENI: 13; B. S.: 20; S. SHUNAMI: 39; A. KAHANA: 42;	
M. Z. SEGAL: 44; S. D. GOITEIN: 50; M. D. COHN: 51; S. L.: 53;	
F. BAER: 64; H. B.: 66; A. L. SUKENIK: 77; H. PFLAUM: 85;	
D. H. BANETH: 89.	
STUDIES:	
A. YAARI: Maimonides' commentary on the Mishna ;	
a bibliography of the edited parts	101
M. STEKELIS: Prehistory in Palestine. A bibliography (end.)	110
FROM THE LIBRARY COLLECTIONS:	
G. SCHOLEM: Remnants of R. Shem Tob Ibn Gaon's	
work on the elements of the Sephiroth theory (end.)	126
NOTES:	
J. POGRABINSKI: Additional remarks on the pseudonyms	
of J. L. Gordon	134

KIRJATH SEPHER

A QUARTERLY BIBLIOGRAPHICAL REVIEW

OF THE
JEWISH NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY
IN
JERUSALEM

NINTH YEAR

JERUSALEM, April 1932.

Jerusalem, P. O. B. 36, Meah Shearim

THE HEBREW UNIVERSITY PRESS ASSOCIATION

קריית ספר

רבעון לביבליוגרפיה

כלי מבטאו

של

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים

שנה תשיעית, ב.

ירושלים, תמוז, תרצ"ב

כתבת המערכת: ירושלים, מאה שערים, ת. ד. 36

חברה להוצאת ספרים עלייד האוניברסיטה העברית

התכנ

ק'

139

ידיעות בות הספרים

ביבליוגרפיה:

143

רפואי ארץ ישראל

א. ספרות עתית 143; ב. קבצים ומאמרים 143; ג. ספרים וחברות 146.

170

הספרות העברית ומדע היהדות

א. ספרות עתית 170; ב. קבצים ומאמרים 171; ג. ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל 174; ד. מדע המקרא 175; ה. תלמוד ומדרש, ספרות רבנית 183; ו. מדע הדת, פילוסופיה יהודית 187; ז. קבלה וחסידות 190; ח. תפלה ועבודה, דרשות 191; י. היסטוריה והמדעים הקרובים אליה 193; יא. עם ישראל בהווה 201; יב. ציונות וידיעת א"י 204; יג. אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות 213; יד. בלשנות 215; טו. ספרות יפה עברית של ימנו תבינים 217; טז. ספרות יפה עברית חדשה 217; יז. ספרות יפה יודית 218; יח. ספרות פרסית-יהודית 221; יט. ספרות יפה לעזות על נושאים יהודיים 221; יפ. ספרות הנוער 223; כ. חנוך והוראה 224; כא. ספרי למוד 225; כג. שונות 227.

בקררת:

146

א. י. בדור: ט. ב. אשכנזי, אהלי קדר

147

ש. קליין: א. י. ברוך, מפת ארץ ישראל

149

ד. קליין: ז. דבשוניסקי, הסבטא העברי

150

א. פרנקל: צ. ה. יפה, קורות חשבון העבור

152

י. קלוזנר: א. ירושלמי, מחקרים בהיסטוריה ובדת הישראלית

155

י. זנב: פילון האלכסנדרוני, על בריאת העולם

158

י. קלוזנר: א. צירוקובר, היהודים והיונים בתקופת החלניסמית

175

י. פריש-חורב: ד. גולומב, הרגומנא

197

ח. ש. קוק: J. Mann, Texts and studies... I

207

א. רופין: A. Bonne, Palästina; Land u. Wirtschaft

211

נ. בראון: F. Scholten, Palästina, Bibel, Talmud, Koran

215

נ. בראון: א. ולפסון, تاريخ اللغات السامية

מאמרים וחקירות:

א. יערי: פירוש המשנה להרמב"ם במקורו. ביבליוגרפיה של חלקי

228

הפירוש שהוצאו מתוך כ"י

236

א. דוקר: הדפוס העברי באזור

239

ב. כהן: חוספות לביבליוגרפיה חדשה על האשה העברית

250

י. פונדבוינסקי: נוספות ל"ביבליוגרפיה של מאמרי י. ל. גורדון"

הערות:

258

ג. שלום: ס' מגן דוד הנזכר בס' פירוש רמב"ם מהו?

ידיעות בית-הספרים.

(אדר—אייר תרצ"ב)

חברת דורשי האוניברסיטה בורשה.

חברינו בפולניה ממשיכים את עבודתם במרץ רב. בזמן האחרון נתקבלו אצלנו שני משלוחים גדולים שהכילו מספר גדול של ספרים נבחרים וחמרי ארכיוני חשוב סאר. (ראה גם ק"ס, שנה ח' ע' 283). אסף פרי היצירה הנוכחית העברית והיודית והיוראייסטית קשלים הודות לסדור חילופים עם הספריה של בית הכנסת הגדול וכיה"ס הלאומי הפולני בורשה. מכין אספי הספרים שנתקבלו הננו מצוינים: א) אסף-ספרים מסקצוע הרפואה של הד"ר תדאוש רוזנפלד ז"ל שנמסר לרשותנו ע"י ח' יוסף והעו"ד סטניסלב רוזנפלד אביו ואחיו של המנות. האסף מכיל 350 כר' ברובם מונוגרפיות מסקצוע הגניקולוגיה ומקסואולוגיה. ב) נדבת מרכז החברות האקדמיות היהודיות לעזרה הדדית—205 כר' ספרות מדעית. ג) נדבת חברה, מרכז 324 כר' מסקצוע הספרות וההיסטוריה הרוסית, כיניהם שורה גדולה של כתבי-עת מדעיים וחברתיים. ד) אסף כתבי-עת יקרי-המציאות התוליים ביווית (670 כר') — מתנת מר אברהם בורובסקי. ה) 18 כר' Svod Zakonov וחברות יקרות המציאות רבות ומגלות עפות בשאלת היהודים—מאת ח' רפאל וונדהילר. ו) הכיכליוגרפיה של ספרות הבונים החפשיים של וולפשטיג—מתנת העו"ד אלפרד מינג. ז) מאת הפרופיסור מיצ'סלב צנטנרשבר (חימיה) והדיר גוסטב ביכובסקי (פסיכואנליזה)—העתקות מיוחדות של עבודותיהם. ח) במקצוע כתבי-היד נתקבל חמר עברי חשוב מאת מר ישעיהו רטנמר בורשה, מאת מר פנחס גליקסמן בלודו, מאת ד"ר מנחםאום בדרוהוביטש ומאת מר נחום הרמן בורשה.

המשלוח האחרון שנתקבל אצלנו מן החברה הכיל קומפלקטים רבים של העתונות היהודית בפולניה כלם שלמים ומסודרים.

ראויים לציון מיוחד הארכיונים שנשלחו אלינו בפעם האחרונה ע"י החברה: נתקבל העובון המדעי של הדיר שמואל אברהם פוזננסקי ז"ל. הארכיון הזה מכיל מאות של מכתבים בעלי תכן מדעי מאת אנשים מפורסמים חברי המנות, מלומדים במקצוע תיחדות וחכמת המזרח, מספר ידוע של העתקות וצלומי

כתב־יד מן הספריות באוכספורד, ברלין, לנינגרד, עבודות מדעיות של פוזננסקי (נדפסו רובן ככרך), עבודות ביבליוגרפיות מימי נעוריו, ומה שחשוב ביותר—רשימות למלון ביוגרפי של חכמי הקראים. הרשימות האלו מכילות חומר חשוב מאד לקורות הקראים וחכמיהם שלא נתפרסם. מלבד זה נמצאים בארכיון אכטמפלרים של ספריו הנדפסים שבהם רשם המחבר את הערותיו.—אנחנו מקוים לתת באחת החוכרות הבאות תאור יותר מפורט של הארכיון הזה. במשלוח הזה נתקבלו גם מכתבים מארכיונו של הסופר דיגוזון ז"ל ומכתבים מעובדו של אברהם פור לישיבת סקו ז"ל.

ילדו המנוח עזר בורים סטבסקי, מוסר חברת דורשו האוניברסיטה, מסרו לביה"ס את האנדרטה של המנוח מעשה הפסל אברהם אוסטרובה. האנדרטה העמדה בחדר ספרי הביבליוגרפיה של ביה"ס הנקרא על שמו של ב. סטבסקי.

כתבי אריה מויבר ז"ל.

כדי לכבד את זכרנו של המנוח מר מויבר ז"ל הוציאו הנהלת האוניברסיטה העברית והנהלת בית הספרים ספר, "מחקרים ביבליוגרפיים מאת אריה מויבר ז"ל", בעריכת מר א. יערי. הספר מכיל שבעה מאמרים ושש בקורות, שפרסם המחבר במקומות שונים, והוא יוצא כתוספת מיוחדת של "קריית-ספר".

אסף אנריקן סיריני.

לפני שנה מת באופן פתאומי בדמי ימיו החוקר במקצוע הפיסיוֹלוגיה פרופסור אנריקן משה סיריני. אלמנת המנוח, הגב' דבורה סיריני (רוסה) מסרה לביה"ס את האסף הגדול של עבודות מדעיות בשדה הפיסיוֹלוגיה, המדעים הקרובים אליה והרפואה שאסף המנוח, כ-4000 חוכרות. האסף הגדול הזה מסודר ורשום בקרטותיקה, הגב' סיריני במסרה את האסף החשוב הזה לביה"ס, כתבה: "רצוני שכל האסף הנ"ל ישאר בתור עזבון מיוחד על שם בעלי המנוח אשר העריך בחייו את מפעל האוניברסיטה העברית והתענין בו מאד, גם בקר בקיץ שעבר בארץ והרצה באוניברסיטה שלנו".

אנו בטוחים שאסף עשיר זה של עבודות מפורות שקשה להשיגן בא"י, יהיה כלי-עזר חשוב לחוקרים העובדים באוניברסיטה. האסף מכיל חוץ מזה גם קבץ חוכרות מימי המלחמה.

האגודה למען האוניברסיטה בברלין.

ע"י פרופ. י. ציטרון, יורר האגודה למען האוניברסיטה בברלין, נתקבלו 5 תבות-ספרים. משלוח זה הכיל סתנה חשובה של ד"ר יוליוס מיש (עתונים במקצוע הרפואה) והעזבון של המנוח ד"ר איגנץ צ'דק, רופא בברלין. העזבון הזה

הכיר 800 כרכים של הירחונים הסוציאליסטיים הירועים „Sozialistische Monatshefte“, „Neue Zeit“. חננו מודים לאלמנת המנוח, גב' יולי צדק, ולבתו, לילי צדק-פופר (תל-אביב).

פעולה לטובת בית-הספרים בִּיְנִיה.

ועדת ביה"ס בקופנהגן שלחה שתי תבות ספרים, ביניהם עבודות רבות משדה תורת החיים ומדעי הטבע בכלל.

מתנת הממשלה הצרפתית.

המיניסטרויון הצרפתי להשכלה שלח לביה"ס—בהשתדלותו של הקונסול הצרפתי בירושלים—ספרים חשובים על ההתפתחות הספרותית והתרבותית של אלג'יריה שנתפרסמו לרגלי חג היובל בשנת 1930 וספרים אחרים על הגיאוגרפיה, ההיסטוריה והאנתרופולוגיה של הארץ הזאת.

מתנות שונות.

עיי השתדלותו של ה' שמריהו אימבר (קרקוב) השגנו מאת מו"ל „המצפה“, הא' נפתלי האָף את שתי השנים הראשונות של „המצפה“ ומאת הא' ש. מ. לזר את „רמת המצפה“.—הא' זוסמן בלומנטל (ירושלים) מסר לביה"ס מספר חוברות ותקורות הנוגעות לפעולת המיסיון. — הא' קויר כ. בן-אהרון (ירושלים) מסר לביה"ס ארכיון חשוב לתולדות מאורעות תרפ"ט.—הא' גרוס-בסמז קנה בשביל ביה"ס ספרים יודאיסטיים שהופיעו כפורטוגל בזמן האחרון ונדרשו ע"י הקוראים.—הנב' ארה ברמלזט והנב' פיקה תיס (לונדון) מסרו לביה"ס ע"י חברת ידידי בית הנכאח הא"י בלונדון ספרים חשובים לתולדות האמנות בישראל.—הא' ילון (ירושלים) נתן לנו את נאומו של א. ילינק על השפה העברית משנת 1878 עם הערות בכתב ידו של ילינק. — הא' ויקטור י. גרוס (שוקאנו) שלח לנו גם הפעם ספרים מדעיים שיצאו כעת לאור באמריקה. — הא' שלמה דוד לוי (קחיר) נדב לביה"ס כסאה ספר. רב הספרים האלה שכיחס לסקצוץ הארכיטקטורה והשלימו את אסף פריצאדו, שקבלנו באותו הזמן. (ראה ק"ס, שנה מ' ע' 5). — הא' שמואל צבי מוטשניק שהיה ש"ן ומ"ץ בקהלת ליסבונה מסר לנו ספרים שנרפסו בשביל אנוסי פורטוגל השבים אל היהדות.—הקריד ג'ורג' י. מילר (פרת אמבו) מסר לנו תקורות מענינות מארכיונים של בתי דין באמריקה (New Jersey). התקורות האלה (מן השנים 1720, 1724, 1752) מוסכות על משפטים שבהם הופיעו יהודים כתובעים למשפט. — ד"ר מלכיוור (האג) נתן את „תולדות המשפט הרומי של מביגי (6 כרכים, חוצ. 1834).—

הקומפוזיטור מר סמואל שבתסקי (וינה) שלח לנו אסף של פרסומים חדשים מסקצו המוסיקה היהודית, ביניהם גם את הקומפוזיציות שלו. — ע"פ השתדלותה של גב' אנה פרויד (וינה) מסרה לנו התוצאה הפסיכואנליטית הבין-לאומית בווינה כרכים של הרבעון הפסיכואנליטי „אימאגו". — הא' משה מורי רוזנברג (ירושלם) מסר לביה"ס את הפילטים שצולם—בשנת 1911—סחיו היהודים בא"י. הפילטים האלה הם בעלי ערך הסטורי רב. — האחים גבריאלי ויעקב רוקח (טריפולי, אפריקה) השתדלו בזמן האחרון לאסף בשכילנו ספרים ועלונים הנוגעים לתולדות היהודים בעירם והיחסים עם א"י. חננו מציגים כיתוד צרור מכתבים ותעודות מעובדו של הרב ציון רקה שנכתבו משנת תרכ"ז עד תרס"ד והמכילים חסר על כוללי הספרים שבירושלם צפת ומבריה.

הרב פרופיסור דוד סימון ז"ל.

מרקום ס. פצ'הימר ז"ל.

עם התימת ידיעות בית הספרים קבלנו את הידיעה על מותו של הרב הראשי פרופיסור דוד סימון (קופנהגן). אין צורך ואין אפשרות לתת במסגרת הידיעות האלה הערכת חשיבותו המדעית של המנוח. אולם חפצים אנו לציון כאן, שפרופיסור סימון היה קרוב למפעל הקמת בית ספרים בירושלים מהתחלתו, השתתף בעבודת ועדתו בקופנהגן בעצתו החשובה ועקב בחבה רבה את התפתחות בית הספרים וכיתוד את התפתחות רבעוננו זה. מותו הוא אבדה גדולה למוסדנו.

בסינסינטי מת אחד מידידנו הקרובים ביותר, ה' מרקום ס. פצ'הימר. ה' פצ'הימר ואשתו עליסה פצ'הימר נדבן, לרגלי חג פתיחת האוניברסיטה בתרפ"ה, לביה"ס אסף שהכיל 2000 ספרים עבריים ויותר מ-4500 ספרים וחוכרות בלשונות-לעז על עניני היהדות לזכרון בנם המנוח נתן פצ'הימר. (ראה פרטים ק"ם, שנה ב', חוב' ד'). בשנת תרפ"ח חזר ושלח ה' מרקום ס. פצ'הימר לביה"ס בערך 4000 כרכים (ראה ק"ם, שנה ה', חוב' א'), ומזמן לזמן שלח עוד משלוחים גדולים וקטנים שבחר בעזרת ידידנו ה' א. אוקל. המחלקה היודאיסטית של בית הספרים התפתחה במרה גדולה הודות לעזרתו הפעילה של המנוח.

סמטיסטיקה.

בשלשת החדשים האחרונים, מרץ—מאי 1932 נרשמו 1349 ספרים ב 2032 כרכים. מספר הספרים הרשומים בקטלוג עלה ביום 1 ביוני 1932 189.434 ספרים ב 250.733 כרכים.

ביבליוגרפיה *

דפוסי ארץ ישראל.

א. ספרות עתית.

442. אמר; יוצא לאור ע"י תלמידי המחלקה הששית גמנסיה נורדיה ת. א. ת. א. = תל אביב, תרצ"ב. 35:25.
נדפס בהקטוגרף מכתב יד בצד אחד של הדפים. — יצא בו' באדר.
443. השבוע; למשפחה ולעם. תל אביב, (דפוס אחדות), תרצ"ב. 33:25.
עתון מצויר. — העורך האחראי: מ[שה] גבעולי. — גליון 5-6 של שנה א' יצא בו' באדר א'.
444. القدس، كلية روضة المعارف. مجلة روضة المعارف، مجلة
مدرسية علمية ادبية تهذيبية (تصدر مرة في كل شهرين). القدس، مطبعة دار
الايثار الإسلامية الصناعية، ١٩٣٢. 26:19.
עתון בית הספר, 'רוצה' אלמנאך. דרירחון. 1932.

ב. קבצים ומאספים.

445. האומה; קלון חד פעמי בהוצאת איש ברוריה. ירושלים, דפוס
העברי, תרצ"ב — 1931. 4 ק. 60:46.
יצא בכ"א בתשרי. — מאמרים מאת ז'בוטינסקי, גבין, וב. גינשטיין.
446. אץ קוצץ; חוברת ספרותית הוטרסטיות מצוירת לפורים. בהשתתפות
ז. ששר ופסידונים של ז. שניאורן ודניאל פרסקי. ירושלים, (אץ קוצץ, דפוס ארץ
ישראל), תרצ"ב. 52 עמודות. 34:24. האחראי: צ[בי] ק[רול].
ראה גם ק. ט. שנה ח' ע' 289.

*) הביבליוגרפיה הזאת מציגת את ההופעות הספרותיות משנת תרפ"ד ואילך. —
המספרים בסוף כל ספר וספר מסמנים את רחבו וארכו בסנטימטרים.

447. הארץ; עתון יומי. גליון היוכל הכפול, יובל החמשים לתנועת חבת ציון ויובל השלשים לקרן הקיימת לישראל. תל אביב, יד בנימן תרצ"ב. ע' 5—12, תמונות. 50 : 70. האחראי: מ[שה] גליקסון.

מכיל שיר מאת ש. טשרניחובסקי (לעולים בהרי-ההודה), מאמרים, רשימות וזכרונות מאת: מאירוביץ, י. ל. גולדברג, מ. סמילנסקי, י. קלוזנר, דינבורג, חיסין, ה. יפה, מבש"ן, ד. חביב, ד. סמילנסקי, שלמה האלקושי [ז. אפשטיין], א. א. פרידמן, י. ה. פרבשטיין, מ. גליקסון, י. אפשטיין, פיכמן, י. לבונטין, מפתגמי אוסישקין (נקבצו ע"י קוטלר).

448. ביד חזקה; עתון סטירי הומוריסטי לפסח. ירושלים, אץ קוצין, (דפוס ארץ ישראל), תרצ"ב. 8 ע. 33 : 50. האחראי: צביל ק[רול].
ראה גם ק. ס. שנה ח' ע' 289.

449. במחנק; עתון לאומי חד פעמי. ירושלים, (דפוס רפאל חיים הכהן, 1931). 4 ע. 45 : 61. המ"ל: קבוצת חברים- האחראי: משה דופלס. — יצא בסוף יולי.

450. גריבסקי פנחס בן צבי [P. Grajewsky]. מזכרת היוכל; דברי הוקרה והערכה לכבוד המשורר ... סר יוסף צבי רסון למלאות עשרים וחמש שנים לשירתו וספרותו תרס"ז — תרצ"ב. יצא לאור ע"י פנחס בן צבי גראייבסקי ... ירושלים, דפוס צוקרמן, תרצ"ב. 1401 ע, פורטרט. 16 : 24.

מאמרים ורשימות מאת: א. ז. רבינוביץ, י. מ. כהן, י. חבס, מ. חריזמן, יעקב חורגין, ש. ב. ד. גאון, ש. ארנסט, מרדכי הלוי, דברי העתונות, י. גורארי, י. מירקין.

451. דאר היום; עתון יומי עממי מצויר. העורך הראשי; אוחסר בן-אב"י. גליון היוכל של חבת ציון וקרן הקיימת לישראל. ירושלים, (דפוס הסולל), תרצ"ב. 32 ע, תמונות וציורים. 60 : 77.

מאמרים, רשימות וזכרונות מאת: ברי-דרור, א. קיסרי, חמדה בן-יהודה, א. המאירי, יעריסולסקין, בגדל, ז. אפשטיין, יורק-שטיינר, ה. ח. שחראי, ד. סמילנסקי, י. קרניאל, פ. גריבסקי, ז. ד. לבונטין, י. רמון, קוטלר, ה. ריכלין, צביון, הופמן, סוקולוב, די שוב.

452. דבר; עתון פועלי ארץ ישראל. מוסף לשבתות ולמועדים. ליוכלה של חבת ציון. (תל אביב), (דפוס דבר), י"ד ניסן תרצ"ב. 8 ע. 30 : 41.
העורך האחראי: ב[רל] כצנלסון.

המוסף מכיל: מגאום הפתיחה של פינסקר בועידת גטוביץ, מכתבים של אורי, יהל"ל, ש. ל. ציטרון (עם הערות מאת מיכל רבינוביץ), יעקב שרתוק (אחד הבילויים), לקוטים מדברי ד. גורדון ולילינבלום, כרונולוגיה של חבת ציון, מאמרים של דינבורג על פינסקר ושל א. ציוני [וילקנסקי] על אוסישקין.

453. דבר; עתון פועלי ארץ ישראל. מוסף לשבתות ולמועדים. עם ארבעת הכרכים של ש"י קגנון. (תל אביב), (דפוס דבר), ב' ניסן תרצ"ב. 8 ע. 30 : 41.
מאמרים ורשימות מאת: ר' ב[נימין], ש. ד. גויטיין, מכס מאיר, ש. שלום, די שטוק מ. קלנר. — ראה גם ק. ס. שנה ח' ע' 505 מספר 2032.

454. יומן כל תל אביב. שנת תר"ץ (1930—1929). ת"א [תל אביב], הוצאת דפוס, התחיה, תר"ץ. 220 ע, [21 דף, פורטרטים, ספות. 9 : 14.
455. הישוב והמפקד; עלון חד פעמי בהוצאת איש ברוריה. ירושלים, דפוס התחיה, תרצ"ב—1931. 4 ע. 46 : 61.
- האחראי: מ. לוריה. יצא ביא בחשון—מאמרים של ז'בוטינסקי, גבין ואחרים.
456. ביד המלך; חוברת לחוסר ולסמירה, בעריכת אט"ר ובהשתתפות דניאל פרסקי. תל אביב, (דפוס יבנה), תרצ"ב. 16 עמודה, ציורים. 21 : 33. יצאה לסורים.
457. מאזנים; שבועון לספרות, לבקורת ולדברי אסנות, יוצא על ידי אגודת הסופרים העברים בארץ ישראל. שנה ג' גל' מ"ד: גליון ג' טה במלאת סאה שנים למותו. תל אביב, (דפוס הארץ), כ"ג באדר ב' תרצ"ב. 32 ע. 22 : 29.
- העורך: פישל לחובר. — מכיל תרגומים מגישה: פאוסט מחזה ראשון תרגם יעקב כהן, שירים: תרגמו טשרניחובסקי, ליכטנבוים, ברש, למדן ופיכמן. — מאמרים ורשימות על גישה מאת: פיכמן, י. קלוזנר, יעקב רבינוביץ, צ. ליכטנשטיין, לחובר, ו. פישל.
458. מאזנים; שבועון לספרות, לבקורת ולדברי אסנות, יוצא על ידי אגודת הסופרים העברים בארץ ישראל. שנה ג', גליון ט"א: גליון ט"א של יעקב כהן. תל אביב, (דפוס הארץ), כ' באדר ב' תרצ"ב. 16 ע, פורטרט. 22 : 29.
- ליובל החמישים של י. כהן.—מאמרים ורשימות מאת פיכמן, לחובר, קלוזנר, שטרייט וקרול ושיר מאת שמעוןוביץ.—הגליון מכיל גם חומר רגיל.
459. המדינה; עלון חד פעמי בהוצאת איש ברוריה. ירושלים, דפוס העברי, תרצ"ב — 1931. 6 ע. 46 : 61.
- האחראי: א. פוקס. — יצא בי' בחשרי—מכיל מאמרים מאת: ז'בוטינסקי, גבין, אחימאיר ועוד.
460. ניב השומר הצעיר. (תל אביב, דפוס הארץ), 1931. 40 ע. 15 : 23.
- הוצאה חד פעמית.—האחראי: צבי לוריא. — יצא בדצמבר.
461. נסים ונפלאות; עלון סטירי הומוריסטי לתנוכה, בהשתתפות דניאל פרסקי, מהדורה שלישית. ירושלים, הוצאת אץ קוצץ, (דפוס ר. ה. הכהן), תרצ"ב. 8 ע. 35 : 49.
- האחראי: צ[בי] ק[רול]. — מהדורה ראשונה ושניה יצאו ימים אחדים קודם לכן.
462. עֲלִיָּדָע, בהשתתפות חברת, עדידע" בע"מ; הוצאה חד פעמית. הוצאת סחודו ועד כוש. תל-אביב, (דפוס אחדות), תרצ"ב. 4 ע, ציורים. 41 : 59.
- חוברת סטירית.—העורך: יושב בסתר. — יצאה בסורים.
463. ע" העצים; עלון סטירי הומוריסטי לחג האילנות. ירושלים, הוצאת אץ קוצץ, (דפוס ר. ה. הכהן), תרצ"ב. 8 ע. 34 : 50. האחראי: צ[בי] ק[רול].

464. עלים; לזכרה של רחל זיסלה ולבן-בן—לביא. עין חרוד, הוצא
על ידי ועדת התרבות של ממשל עין-חרוד, תרצ"א. 21 : 17.

נדפס בהקדמה מכתב מכוונה בצד אחד של הדפים.
ע' 7-15: חמשה מכתבי רחל שנכתבו בזמנים שונים - תעודה אנושית לתולדות
ה-עליה השלישית.

465. פועלי ציון. א"י. הפועל בכפר; הוצאה חד-פעמית של מפלגת
פועלי ארץ ישראל (פועלי ציון). תל אביב, (דפוס אחדות), 1932. 16 עמודה. 20 : 28.
האחראי: מ(נוס) אלקין. יצא ב-7 בינואר.

466. הקומקום; עתון סטירי. העורך אביגדור המאירי. תל-אביב, (דפוס
הפועל הצעיר), פורים תרצ"ב. 22 ע, ציורים. 23 : 30.

467. תכלית לבן; במאון הנער הלאומי. גליון חד פעמי בהוצאת חוג
הנער הלאומי סניף תל אביב. תל אביב, (דפוס יבנה), תרצ"ב. 4 ע. 34 : 51.
האחראי: צבי לויין. יצא בחשאי.

468. מיר; דיטראטור און קריטיק. רעדאקטירט—אברהם בלוי. תל
אביב, אין ציון, 1932. 11 ע, 5—42 עמודה. 16 : 23. יצא במרץ.

469. Palestine economic society. Bulletin of the Palestine
economic society. v. 5, no. 3, 4. Tel-Aviv, [various pr.], 1931-1932. 17:24.
v. 5, no. 3: An inquiry into the diets of the various sections of the
urban and rural population of Palestine by I[srael] J[acob] Kligler and
A[lexander] Geiger, S[arah] Bromberg and D[avid] Gurevitch. 72 p., tab.
v. 5, no. 4: Report on egg production in Palestine and on international
trade in fresh eggs by Poultry committee—Sub-committee of the Committee
on agricultural economics and marketing of the Palestine Government
(published with the authority of the Palestine Government). 240 p., tab.
את הקודמים ראה ק. ס. שנה ח' ע' 9.

ג. ספרים וחברות.

470. אשכנזי, טוביה ב. [Touvia B. Achkenazi]. אהלי קדר לבן
הירקון עד הכרמל; מחקר אתנוגרפי. לונדון-ירושלים, קדם, תרצ"ב. 95, 11 ע,
פורטרטים. 13 : 20.

ערכה של מונוגרפיה קטנה זו הוא בחומר האתנוגרפי והפולקלורי שאסף המחבר
בשקדה בין הבידואים שעל שטח מצומצם זה. ביחס לחבורים הקודמים של מר אשכנזי יש
כאן התקדמות רבה. כי אינו רודף אחרי השערות היסטוריות וכובש את הערותיו והערכותיו.
הידיעות שבספר זה יש להן ערך מעשי ליהודים שבתחום הפרדטנות החדשה בשרון. חסרון

הוא שאין לספר משה אתנוגרפית. הצלומים המועטים אינם מוצלחים. אם יש עוד איזה קשר בן היהודי היגבור' של פ"ת והבידואים. מה לו למר ז. יאלוף מגדיאל' ולבידואים?
מי יתן וימצא לנו המחבר מונוגרפיות גם על השבטים האחרים שבא"י. א. י. ב.

471. בקמיסט, ישראל, ספר בר יוחאי; כולל בתוכו כל עניני ל"ג בעומר מנהגיו, מעטיו, ספורים מר' שמעון בר יוחאי, עם תמונתו ... שמצאה כננוי המועדאום בפאריז. תפלות שירים ועוד, טאת המאסף והמלקט ישראל בקמיסט ... תל אביב, דפוס אמנות, תרצ"א. 16 ע. 15 : 23.

472. ברנר, אברהם יעקב. [Abraham Jakob Brawer]. ספת ארץ ישראל; ערוכה ע"י אברהם יעקב ברנר עפ"י מקורות רשמיים ראשונים. הוצאה ע"י הלשכה הראשית של הקהק"ל, ירושלים, והוצאת אמנות תל אביב. תל אביב, נרפס בליתוגרפיה של אליהו קופמן, תרצ"א. 128 : 170.

קנה המדה: 1.250.000. — נכללו בה: 1. חלוקת הארץ לשבטים לפי ספר יהושע. — 2. דרומה של אדום. קנה המדה 500.000 : 1 — 3. ירושלים. קנה המדה 12.500 : 1. — 4. חתך לרוחב הארץ: יהודה, הגליל התחתון. קנה המדה: 250.000 : 1.

מפה זו נערכה, צירה ונדפסה בארץ-ישראל, וכבר מפאת זה כדאית היא לזכרה לעת הופעתה. כנדלה — המפה העיקרית היא 115 : 145 צ"מ ומכילה את ציור הארץ מצידון בצפון ועד אדום והמדבר בדרום ועד הר-הדרוזים במזרח — ובארבעת הצבעים, הסבילים בן השפחים השונים לפי עמקם וגבהם, עושה היא רושם מוב על המסתכל בה. מבין המפות הצדדיות חשובה היא בפרט זו של ירושלים החדשה (עם ציור שרידי החומות העתיקות). המפה הגדולה מציינת את הקרקע היהודי, בין זה של הקהק"ל בין זה של חברות אחרות או של יחידים. כפי הנראה, עיקר תכליתה לשמש עזר ללמוד הגיאוגרפיה בבתי-ספר, ועל כן רשם המחבר גם את השמות העתיקים הנמצאים בכתבי הקדש, במשנה ובתלמוד — אף שכמובן אי-אפשר לצאת ידי חובתו בענין זה בשלימות. הוא רצה לתת חומר היסטורי-כרטיס-גרפי גם בזה, שסמן במפה הצדדית (א) לא רק את נחלות השבטים¹, אלא גם את ערי המקלט-הכהנים והלוויים. ובמפה הגדולה צוין וצייר את ערי המשמרות (אחרי חרבן בית שני) ומקומות שרידי בתי כנסיות. אם כן נכנס חומר של שמות עשיר ורב גונוי לתוך המפה הזאת, ואולי גם יותר מדי לצורך בית-הספר, עד שלרגלי שרטוט השפחים ההרריים ע"י קוים מרובים לא תמיד בולט הכתב וקשה למצא פעם בפעם את השם ההיסטורי או החדש. עוד דבר שמפליא קצת: המחבר בחשבו על תלמידיו בית-הספר מנקה, ובצדק, הרבה מהשמות העתיקים, אבל קשה לעמוד על דעתו בענין זה: למה מנקד הוא למשל את דברת ואת שפרעם ולמה החסיר את הנקוד אצל עין גנים או נצרת או כבול? וגם בנוגע לעצם הנקוד והכתיב יש מה להעיר²: חרי הוא מנקד מכירה — כפי הנראה, מפני שכך מבטאים את השם היום — אבל הנכון, וכפי שמוכיחים למשל כתבי-היד של בראשית-רבה בהוצאת מהעאדאר-אלפקי סג'רה (בעמוד 870 שורה 6 נמצא נ' מ ב י ר א, שג"כ מוכיח, שנקדו את הכ' בסגול או כצירי על שם הצורה תלמינית Tiberia(s)). לא נכון "בקעת גנוסר" אלא צ"ל גוצר

(1) חסרה נחלת דן בצפון הארץ!

(2) אני מתקן בזה דברים אחרים במפת אי שלי שיל בשנת תרפ"ב.

כפי שהוכיחו כבר רבים³). — אם מצא המחבר לנכון לכתוב גם שם עתיק על יד מול כרם אעפ"י שלא נזכרה היא במקורות העתיקה, בודאי לא נכון שכתב תל כרם, אלא היה לו לכתוב טור, כרם (כפי שהוכיח אולבריס). תרצה אצל פלוזה אפילו בסמן שאלה לא נכון, כי תרצה לחור ופלוחה—מור-לוחה לחור⁴). — קשה להבין, למה כתב „עמק זבולון“ שלא נזכר כך בשום מקום במקורות עתיקים, במקום לכתוב את השם העתיק הידוע מהמסנה והמדרש: בקעת בית גסופה⁵). בגליל התחתון כותב הוא ע"י אם אל-עסד: עסודים, כאלו היה זה שם עתיק-היסטורי! — לעומת זאת חסרה למשל עיר משמר הכתנים הידועה גם במקורות אחרים אריח או בית-ירח לדרום-ים-כנרת⁶). עוד עליו להעיר, שכפי שמצא לנכון ר. ברסל בסקו ומסר לי בעל פה, אין לציין את ער תלו בגליל העליון, אלא ע"י צפורי בעירות. (אגב: אצל צפורי חסר המימן שהיא היתה עיר של משמר; ואם התחיל המחבר לציין ערים אלה, היה לו לציין גם את מערות או מעריה, היום: אל-קצר לצפון-מזרח צלמין⁷). — במפה הצרדית (א) מציין המחבר את עיר-המקלט רמות גלעד במקום איסלם בלי סימן-שאלה (כמו שעשה אצל גולן); זאת היא קביעת-מקום המתנגדת לדעת התנאים אשר ידעו, שרמות בגלעד עמדה כנגד שכם⁸).

מקוים אנו, שהמפה הזאת תצא לאור בחוצאה שנייה, או בוראי ידאנו המוציאים לאור, שהכתוב והדפוס יהיו יותר בולטים והמחבר הנכבד בודאי יסיר מסנה את המעיות המועשות אשר ציינתי עליהם וגם יוסיף לשכלל אותה ע"י זה, שיכניס בתוכה את שמות האחוות החדשות של היהודים שנרכשו או שנבנו בימים האחרונים⁹). ש. ק.

473. גולדברג, אב[רהם] [Abraham Goldberg]. לקראת אפקים חדשים לשנוי הכיוון בציונות. כהוצאת ענן ע"י ההסתדרות העברית באמריקה. ירושלים, דפוס ליפשיץ, תרצ"א. 48 ע. 21:15. ראה גם ק.מ. שנה ח' ע' 490 מספר 1981-שבעה מאמרים בודדים שבהם דן המחבר בעיקר על השאלה הערבית מתוך עמדה רדיקלית.
474. גרנט, אפרים אליעזר. נחלת אפרים; קבוצת מאמרים בענין יקר האמונה והדת, מאת ... הר"ר אפרים אליעזר רמון (גרנט). ירושלים, דפוס צוקרמן, תרצ"א. 32, [2] ע. 16:24.

³ ע"י הערתי בספר השנה של אי"א עמוד 25 הערה * ועי' Dalman, Orte und Wege Jesu³, 1292.

⁴ מור לוח נמצא בצורת טרלוסה בירוש' העניית ד' ו'; ע' 8—17, 137. MGWJ.

⁵ כפי שהוכחתי זה מכבר: 83, Beiträge (1909); 33, MuNDPV 1908.

ונתקבל הדבר אצל כל החוקרים וציורי המפות (ע' למשל Guthe, Bibelatlas Nr. 20).

⁶ עי' Beiträge, 89 sq. והחקונים: מאמרים שונים לחקירת אי"א ע' 23. הנקודה

הזאת חשובה היא גם מצד אחר, מפני ששם עמדה העיר ההלניסטית Philoteria (עי'

Dalman בסי' הנוכח למעלה ע' 194).

⁷ ע' מה שכתבתי MGWJ 1929/72 בסוף העמוד.

⁸ תוספתא מכות ג (ב) ב.

⁹ למשל את כרם אברהם בירושלים.

475. הורגיסון, רוברט וילרד [Robert Willard Hodgson]. שאלות ותשובות; 123 שאלות בהלכות הפרדסנות שנשאל הפרופיסור רוברט וו. הורגיסון, ותשובותיו עליהן. תל אביב, המחלקה לסמטי חדר שעל יד התאחדות האכרים בא"י, (דפוס ס. שושני), ראה"ש לאילנות תרצ"ב. 81, [11] ע. 15 : 23.
- גדול ההורים בארץ ישראל ובקליפורניה" הרצאה: ע' 67-82.
476. הלפרין, אוריאל. לקבר ישמעאל. (תל אביב, אוב, דפוס יבנה 1932). 43, [3] ע, [11] דף. 12 : 17. -הציור שעל גבי המעטפה מעשה ידי נחום גוסמן.
477. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. הועד הפועל. דין וחשבון לשנות 1929-1930 (לקראת המושב התשיעי של מועצת ההסתדרות). תל אביב, 1931. 151, 192, [11] דף. 66, 21 : 33.
- נדפס בהקטוגרף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.
478. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. מועצת פועלי חיפה. דין וחשבון ספקולות המועצה בשנת 1931. חיפה, דפוס מ. סוכובולסקי, 1932.
- 121 דף, 2-33, [11] דף. 22 : 32.
- נדפס בהקטוגרף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים. -את הקודם ראה ק.ס. שנה ח' ע' 303.
479. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. המחלקה לסטטיסטיקה ואינפורמציה. סכומים. ד'. תל אביב, ו' בניסן תרצ"ב. 49 דף. 21 : 33.
- בהקטוגרף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים. -את הקודם ראה ק.ס. שנה ח' ע' 151.
480. התאחדות האכרים בא"י. דין וחשבון שנתי של מרכז התאחדות האכרים בארץ ישראל לשנת 1931. מוגש לוועידה השנתית. תל אביב, (דפוס הארץ), ד' שבט תרצ"ב. 28, [31] ע. 15 : 23.
481. התאחדות פרדסנים זעירים בארץ ישראל. תקנות. ירושלים, דפוס גרינפלד, תרפ"ח. 16 ע. 7 : 11.
482. ז'בוטינסקי, זאב. הטבטא העברי. תל אביב, הספר, (דפוס איתן ושושני), תר"ץ. 38 ע. 12 : 17.
- המחברת הקטנה הזאת שיש בה רק 38 עמודים קטנים. מכילה הרבה חמר לענין מבטא האותיות והתנועות. למחבר יש ענין עם החיים, עם יהודי ארצות שונות מדברים בשפות שונות, שהשפעתן מרבה על אפן בטוים את העברית בשעה שהם מדברים בה. הוא עומד על קלקולים רבים במבטא ומציע ומיעץ איך להמנע מהם. העצות אפיוניות בהיותן באות בחור פקודות ו-התראות.
- אך דבר עקרי יש בה המוריד ערכה במאד, והוא דעת המחבר כי השפה העברית איננה בעקרה מזרחית, והם מלהוכיח קרבתה לשפה הערבית ומבטאה. א"י היתה ארץ מגורי עמים שונים ובהם גם יוצאי ארצות המערב, והשפה העברית יותר מאשר השפעה מהמזרח השפעה מהמערב. ישנם מרדוכסים רבים בעולם, יתוסף עליהם עוד אחד.

דעה זו באה למחבר בדרך סוביקטיבית, אישית: טעמו האסתטי גוטה לאירופיות, וכל מה שמקבל על הטעם האירטי זהו הטוב המחלט ובו אני צריכים להחזיק. כמובן בדברים שתלויים בטעם אי אפשר לחלק, איש איש וטעמו, אך את המדע וההסתוריה אי אפשר לשעבד לטעמו.

ויותר מאשר המחבר מואס בגרוניות ובאותיות קס החסרות בא"ב האירופי (שם: פ ת), יוצאת מלפניו האות שין הימנית וידיה על ראשה. אות זו הנמצאת בעצם המלה המורה על "טעם" בגרמנית (Geschmack), ובמלה היפה המורה על "חמודות" בצרפתית (charmant), ובמלה המורה על "היפעה" באנגלית (shine) — אות זו היא העושה את לשוננו למכוערת וצריך למצוא עצות איך לבטל שמושה עד כמה שאפשר, וביחוד בשמות המספר משנים ועד תשעה שהם כמעט שורה שלמה של שינים. — אם השין חדרה אל כל הלשונות האירפיות אשר בא"ב שלהן איננה מפני שבא"ב היוני העקרי לא היתה, והכרחו לחדר לה זוגות של אותיות (sch, ch, sh) להורות על בסויה, סמן הוא כי כחה גדול וכל כלי יוצר עליה, גם זה של מחבר מחברת זו, לא יצלה.

נכונות מאד הן הערותיו על בסוי הדגש החזק שעלינו להחזירו לכבודו הראשון לתה צבע ועו למבטאנו, וכן לשוא הנח.

483. זנגביל, ישראל [Israel Zangwill]. חולמי הגיטו. תרגם סאנגלית ראובן גרוסמן, תל אביב, מצפה, (דפוס אחדות), תרצ"ב. 11, 227 ע. 14: 20. התכן: כן הגיטו. — יוסף בעל החלומות. — אוריאל אקוטטא. — המשיח התורכי. — הבעש"ט.

484. חיפה. בית הספר הריאלי העברי. לוח כתיב לתלמידי מכינה ד' — כתה ג'. חיפה, דפוס נ. ורהפטיג, תרצ"ב. 10 דף. 16: 12. נדפס בצד אחד של הדפים.

485. טויבר, אריה [A. Tauber]. מחקרים ביבליוגרפיים. ירושלים, חברה להוצאת ספרים על יד האוניברסיטה העברית, (דפוס העברי), תרצ"ב. XII, 104 ע. 18: 26. תוספת מיוחדת לקריט ספר שנה ט'.

קבץ מאמרים שפרסם המחבר בעתונים ובקבצים שונים, בעריכת א. יערי. התכן: מאת הנהלת בית הספרים — אריה טויבר ז"ל; תולדותיו ופעולתו הביבליוגרפית מאת אברהם יערי. — לדברי ימי הדפוס בא"י ... — דפוסי פולניה ורוסיה. א. דפוס קארעץ ... — ישנים גם חדושים ... — הערות ביבליוגרפיות ... — בקרת ספרים.

486. יפה, צבי הירש. קורות חשבון העבור; חקירות זכרון סוד העבור האמתי מאת צבי הירש יפה ... עם מבוא בשם "גלוי סוד העבור", תולדות המחבר ו"הגהות והערות" סאת א. א. עקבנא. ורושלים, דרום, תרצ"א. 219, 32 ע, פורטרט, טבלאות על 10 ע' ודף 1. 17: 25.

שששה צריך להורות: למחבר המנוח אשר השאיר לנו ספר כל כך מלא ערך וחיות, זה עקבא אשר לא רק עבר על הספר בסלואו ותקן כמה דברים קטנים וגדולים בהערות אלא גם הוסיף לספר מבוא ברור ואוביקטיבי מאד הנותן סקירה קצרה ונכונה על תוכן הספר וערכו ביחס לספרים קודמים על אותו חנושא. ולבסוף להוצאת "דרום" ובעליו ה' סיכל רבינוביץ אשר קבל על עצמו את הדפסת הספר הזה והוציאו לאור באופן

יפה מאד, דבר שאיננו נקל בשדה חקירה זה אשר מספר הקופצים עליו מבין קהל הקוראטי עברית הנהו כל כך מצער.

צבי הירש יפה נולד בעיר קטנה בפלך מוהילב ברוסיה בשנת ה'תר"ג ומת בסמולנסק בשנת ה'תרפ"ז. הוא היה ידידו הנאמן של החוקר המפורסם ח. י. בורנשטיין, ספריו וחידושיו של בורנשטיין בשדה סוד העבור, וביחוד בנוגע למחלוקת בין רב סעדיה גאון וכן מאיר בענין קביעות השנים דתרפ"ב—דתרפ"ד, הנם-ידועים לקהל העוסקים בשאלות אלה. יפה אמנם לא השיג את מעלת ידידו בכח ספרותי ובכשרון לאחר את החסר. ולתארו לכל צדדיו וכוונותיו, אבל בחריפות מתמסית עלה על בורנשטיין, ובכן הספר הזה שנוכל להביט עליו כעל מלואים לספרותם של סלוניםסקי ובורנשטיין, ממציא לנו הרבה חומר היסטורי ושפתי אשר לא נמצא בספרים חקודמים (אף כי החומר ההיסטורי לפעמים בנוי על השערות חשבוניות אשר לחלקם לא ימצאו חן ואמון בעיני ההיסטוריונים).

במקום הזה די להזכיר בתוך החסר, הצבור בספר שלפנינו, נקודות אחדות. מה שנוגע לזמן הנהגת המחזור של י"ט שנים ולקביעת השבון הסולדות, הרי מסכים בדרך כלל המחבר למסקנותיו של בורנשטיין שעל פיהן תאריכים אלה הנם הרבה יותר מאוחרים (מאה ששית ושביעית לאלף החמשי) ממה שחשבו מקודם, לרבות חכמי אומות העולם. ערך גדול ישנו כנראה לפבלאות שערך המחבר בסוף ספרו, שעל פיהן אפשר לסדר לוחות לקביעות השנים למימי רבי עקיבא ועד תחלת המאה השביעית לאלף החמשי, זמן שבו התחיל חשבוננו להיות בתקף, מענין בייחוד, ומקורי גם ביחס לבורנשטיין, מה שכותב המחבר על הלקויים שבחשבון הלוח העברי ועל דרכי תקונם. הלא ידוע לכל הנקבאים בסוד העבור כי אמנם חשבון חדש הלכנה הוא מדויק עד מאד, אבל ביחס למחלף השמש חשבוננו הולך ומתרחק מן המציאות, עד שבזמננו כבר שלש פעמים במשך מחזור של י"ט שנה אנו הוגגין את חג הפסח לא בחדש האביב, האסטרונומי (ז. א. סמוך לשוויון יום ולילה) כי אם בחדש הסמוך לו, (ככה למשל בשנה זו), אעפ"י שעתה אין אפשרות ואין צורך הכרחי לתקן החסרון הזה הן מצד המעשה הן מצד ההלכה. בכל זאת כדאי לחשוב ולעין בעינינו זה, (בזאת אני מתנגד למה שכתב החכם החריף ד"ר מיכאל שלזינגר לפני שנים מספר בעתון אגודת המסודנפים החרדים בגרמניה — V. J. A. Blätter — שלא כדאי לעסוק בבעיה זו מפני שאנו מצפים לביאת הגואל לכל המאוחר בשנת ששת אלפים ע"פ המאמר הידוע בש"ס). המחבר מעיר בצדק ומבאר היטב איך אפשר לתקן את הלקוי הזה ע"י שניו בחלוקת שבע השנים המעוברות שבמחזור י"ט בתוך המחזור, והוא מדגיש שהחלוקה הנהוגה אצלנו (מחאדו"ט) איננה כל כך עתיקה ואופיינית ללוח העברי כאשר חושבים בדרך כלל. ואולם אם ה' עקביא חושב את הרעיון הזה לחדוש עקרי ובעל חשיבות יתרה וכמעט לראש מנה של הספר מבחינה מדעית, איננו מסכים לו בזאת. נדמה לי שכל מי שיגש ברוח מתמסית לבעיה זו ימצא את הפתרון הזה כפתרון טבעי, וגם אני הדגשתי אותו לפעמים בהרצאותי; אם הרעיון נמצא כבר בדפוס, אינני יודע.

לבסוף כדאי לציין את הטבלא שבנה המחבר על העובדה שישנם רק ס"א ספוסים שונים של מחזוריים (לא 24-7 1080 ספוסים כאשר היה אפשר לחשוב ע"פ חשבון מכני) ו. א. רק ס"א אופנים שונים של סדור קביעות י"ט השנים שבמחזור.

אני תקוה שהספר הזה יעורר ויגדל את רצונם של קוראים רבים לעסוק בשדה זה המוזנח כל כך, ושיקנה לו קוראים בייחוד בתוך השיוב בא"י!

אברהם הלוי פרנקל.

487. יצחק בן אליעזר. רפואה וחיים מירושלם, עם שמוש תהלים ... והוא קבוצת רפואות סגולות קסיעין גורלות ... ורובו ככולו ... סס' ... שרשי השמות להרמ"ז [=משה בן מרדכי זכות] ... נדפס מקודם ע"י יצחק בכ"ר אליעזר ... הוצאתי אותו לאור מחדש אליהו אברהם מזרחי. ירושלם, דפוס יהודה וירושלם, תרצ"א. [1] דף, 65, [2] ע. 14 : 20.

488. ירושלם. בית חולים למתנונים. בית חולים למתנונים בעיה"ק ירושלם. [ירושלם], דפוס סלוסון, (תרפ"ט?). [16] ע, 8 פורטרטים. 15 : 8. מהמעטפת. — עם שער באנגלית : Jerusalem. Cureless invalids asylum. בעברית : ביוזית ובאנגלית.

489. ירושלמי, אפרים. [Efraim Jeruschalmi]. מחקרים בהיסטוריה ובדת הישראלית. ספר שני : הכהנים והנביאים בתקופת בית ראשון. ירושלם, דפוס ארץ ישראל, תרצ"א. 8, 86 ע. 15 : 23. את הקודם ראה : ק. ס. שנה ו' ע' 21. ספר שני זה של ה-מחקרים בהיסטוריה ובדת הישראלית הוא המשך של החלק הראשון, שיצא בשנת תרפ"ט. אבל בעוד שרוב המאמרים, שנדפסו בחלק הראשון, נתפרסמו קודם-לכן ב"השלח", הרי כל הספר השני (כך קורא לו המחבר במקום החלק השני) מפני שכמותו מועטת יותר — מחוסר כסף להוצאתו של חלק שלם) הוא חדש מעיקרו.

אפרים ירושלמי הוא חוקר-מקרא מקורי ויחיד במינו. בלא שקבל את חלוקת-המקורות של חוקרי-המקרא הנוצריים, בלא שהושפע מבקורת-המקרא החפשית וזלת מזו שבימורה נבוכי-הזמן" לרנ"ק, הוא מתחנך אל המקרא יחס חפשי מאד, יותר חפשי מזה של ווילהלמיון, ווינקלר וחבריהם; אלא שכל יחס חפשי זה בא מנתוח פנימי ומקורי של כתבי-הקודש בלבד, בלא שום הכנה פילולוגית מיוחדת ואף בלא שום יחס אל התגליות החדשות על שדה הארכיאולוגיה המזרחית. החריפות המפליאה בנתוח-המקראות מביאה את אפרים ירושלמי לידי השערות, שאף החוקר המעמיק ביותר עומד נדהם בפני מקוריותן. מובן, שלא תמיד יש לחשוב השערות אלו לאמתיות; אבל תמיד הן מעוררות את המחשבה המדעית על הופעות חדשות בתולדות-ישראל והשתלשלות-דתו, הופעות, שלא קדם לירושלמי שום חוקר אחר לעמוד עליהן ולברר את מהותן. ובוזה חשיבותם הגדולה של כל מחקריו המקוריים (עיי' : י. קלוזנר, "חוקר מקורי", בראש מחברתו הראשונה של א. ירושלמי, "התפתחות אמונת-האחדות בישראל", אודיסה תרע"ד).

ברעיונו העיקרי אין הספר השני של ה-מחקרים אלא המשך של שני המאמרים האחרונים שבחלק הראשון : "ראשית הנבואה והכהונה" ו"מפעלות אליהו ואלישע" (מחקרים בהיסטוריה ובדת הישראלית, I, 94—179). לפי רעיון זה, היה הבדל עיקרי בין הפולחן של הכהנים ובין הפולחן של הנביאים בימי בית ראשון : הכהנים שאפו לפולחן של קרבנות-בחמה, לא הקפידו על עשית פסל ותמונה לאלהי יהודה וישראל ושאפו לרפואו של הפולחן בירושלים, ואילו הנביאים שאפו לפולחן יותר טהור—לקרבנות קפרי-האדמה ולניסוך-המים. והרחיקו כל פסל ותמונה; ולעומת זה לא הקפידו הנביאים על הרפואו של הפולחן ולא גלחמו בבמות, אלא עבדו אף בהן לאלהי-ישראל. ומכאן יוצא לו, למחברנו, שינוי-ערכים גמור ביחס אל הכתובים על המלכים הצדיקים והרשעים שבספרי מלכים ודברי-הימים. המלכים, שכתוב

עליהם: ויעשו הרע בעיניה'". עשו את הרע רק בעיני הכהנים, שמן החוג שלהם יצאו ספרי מלכים ודברי-הימים, מפני שהלכו בדרכיהם של הנביאים, שהיו מתנגדים לקרבנות-הדם במקדש של הכהנים; ואילו המלכים, שכתוב עליהם: ויעשו השוב בעיני ה', החזיקו בפולחן של הכהנים ועשו את הרע בעיני הנביאים. וכך יוצא לו, לירושלמי, שאחז ומנשה, למשל, עמדו לימין הפולחן של הנביאים, והראה — שישעיהו המקורי, בפרשיות ז'-ח' של ספרו, מנן על אחז ואינו מתנגד לו כלל; וחזקיהו דוקא, שמקובל לחשוב אותו לידידם של הנביאים, עמד לימין הפולחן של הכהנים, וכל מה שנאמר בניגוד לזה במלכים ב', י"ח-כ', ובישעיהו, ל"ו-ל"ט, נובע ממקור מאוחר, שכבר לא היה ידוע לו היחס האמתי בין ישעיהו ובין חזקיהו וכך הוא הדבר גם בנוגע להספורים על רשעתם של ירבעם ואביה, רחבעם ואבין ומנשה ואמון, מצד אחד, ואסא ויהושפט ויהוא וירבעם השני, מצד שני. כאן לפנינו במקרא הערכה של כהנים, שלא היתה ההערכה של הנביאים כלל וכלל. וכדי להוכיח את צדקת-משפטו משתמש אפרים ירושלמי הרבה בספר דברי-הימים, שאמנם יודע הוא את מגמותיו הדתיות ואת הפרזותיו, אבל הוא יודע גם להעריך את השרידים ההיסטוריים החשובים, שנשתתרו ונשתמרו בתוכו. והרבה מסוקים בתנ"ך והרבה הופעות בהיסטוריה הישראלית העתיקה מפרש ירושלמי בספרו דרך אגב. ולפיכך, אף מי שלא יקבל את השערותיו העיקריות — וקשה לקבל, למשל, את השערתו המשווה בדבר הספור של קין והבל שכתורה בתור סמל למלחמה שבין פולחן-הכהנים ובין פולחן-הנביאים (עמ' 77-78, 84-85), — אף הוא ימצא חפץ בכמה וכמה מדבריו, שבכלל הם מעוררים לבקרת מדעית מעמקת בסטורי-המקרא ובדברי-הנביאים.

בהקדמתו לספר זה מודיע המחבר, שכל מה שהוציא עד עכשיו אינו אלא יחלק קטן מן הכתבים שלו' ושכבר הגיע לזקנה מופלגת וחושש הוא, שמא ילכו כתביו לאבוד אם לא ימהר להוציאם בחייו. והרי ידבריו על ספרות-הנבואה יש בהם משום חידוש אפילו בשביל החוקרים היותר מובהקים'. ועליכן הוא פונה לכל המוקירים את המחקר העברי בבקשה לבוא לעזרתו בהוצאת כתבי-היד שלו על-ידי קניית ה-מחקרים', שכבר יצאו, ועל-ידי השגת אמצעים לשם הדפסת ה-מחקרים' שבכתב-יד. ובלא להסכים לעיקר-דעותיו אפשר להצטרף לבקשה זו: חקירותיו של ירושלמי מעשירות את המחשבה המחקרית העברית, ומצד מקוריותן הן ראויות לתשומת-לב ולתמיכה בפרטומן אף מצדם של מתנגדי-דעותיו. אם רק לבירור האמת ההיסטורית הם מתכוונים.

יוסף קלוזנר.

490. כהן, יהושע יהודה. בנין חעם; מסה סוציולוגית על דרכי הפצתו של הרעיון הציוני. ירושלים, תחית הספר, (דפוס הספר), תרצ"ב. 213, 21. ע. 12: 17.

... צריך להפנות את תשומת לבו של הקהל אל דרכי הפצתו של הרעיון הציוני הדורשות חקון בלי שום דחוי. השתדלנו, איפוא, לברר את השאלה הזאת על יסוד המדע הנסיוני ... אנו חושבים שבשדה המדע יכולות המפלגות השונות שבתנועה הציונית... למצוא בסיס איתן להשתתפות הדדית מוריה... (מתוך ההקדמה). — הלאה: הפעולה הרוחנית ויטורוניה. הגדרת התעמולה. מקורותיה הרחוקים של תעמולתנו הלאומית. בנין העם והסוציולוגיה. בנין העם והפסיכולוגיה. הפסיכולוגיה הצבורית ובנין העם. דעת הקהל ודרכי הנהלתה. תורת החקוי ותורת הלחץ המוטרי. אמנות הדבור ובנין העם. תעמולה פנימית ותעמולה חיצונית. תוצאות מעשיות.

491. כהן, מרדכי בן הלל [Mordchai Hacoheh]. זכרון בספר;
שני סכתים למרדכי בן הלל הכהן, ליוכלו החמשים בחבת ציון (י' שבט תרמ"ב—
י' שבט תרצ"ב), מגש מאת מרדכי בן הלל הלחן ו—מילאד רב לזוב לין. (ירושלים,
דפוס ארץ ישראל), תרצ"ב. 7, [11] ע. 12: 16.

המכתבים נדפסו ב"המגיד", תרמ"ב ג' ה' ור"י

492. כל ארץ ישראל תרצ"ב—1932. מהדורה שניה. תל אביב, מסחר
וחקשית, (דפוסים שונים), תרצ"ב. V—XXXII, [81]—7, [21, 265, 131, 372]—XX—V, 17: 25.

העמודים המסומנים במספרים רומיים מכילים רק מודעות. — עברית ואנגלית.
שער נוסף באנגלית: The Palestine directory and handbook. Publ. by
Mischar w'Taasia. Tel-Aviv. 96. שנה ג' ע' 96.
חלק א' (ע' 1—58) מדור כללי, חלק ב' (ע' 61—236) מדור הכתבות, חלק ג'
(ע' 237—369) המדור המקצועי ז. א. מוסדות ומקצועות. — המדור הכללי מכיל ידיעות
שמושיות שונות: סקירה גיאוגרפית, המנדט, האוכלוסים, החקלאות, חרושת ומלאכה, מסחר,
הובלה, קואופרציה, על המוסדות היהודיים והבלתי-יהודיים. העתונות ותוצאת מסקר
האוכלוסין בשנת 1931.

493. כצנלסון, ב[ר] [Ber Kaznelson]. לשאלות המשטר המדיני
בארץ. תל-אביב, הוצאת הספריה אחרות העבודה, (דפוס אחדות), תרצ"א. [11], 13: 25.
מהמעטפת: — "בעקבת הרצאה במועצת המפלגה [פועלי ארץ ישראל-ממא"ל], י"ט שבט,
תרצ"א. — נדפס בראשונה בירחון "אחדות העבודה" כ' ב חוב' ג' ע' 207—219.

494. ליברמן, שאול. תלמודה של קיסרין. (ירושלמי מסכת נזיקין).
ירושלים, (דפוס Azriel), תרצ"א. VIII, 108 ע, [21] דף. 18: 25.
— מוסף התרביץ. ב. מוסף לתרביץ שנה ב, ספר ד.
שער נוסף באנגלית: Saul Lieberman: The Talmud of Caesarea. Jerusalem tractate Nezikin. Jerusalem, 1931. = Supplement to "Tarbiz" II 4.

495. לנער; ספרות ארץ-ישראל של הקרן הקימת לישראל. תל אביב,
אמנות, (דפוס אמנות ארץ ישראל), תרצ"ב. 12: 18.
חוברת ליז: קלוזנר, יוסף [Joseph Klausner]: האוניברסיטה שלנו;
תולדותיה ומצבה הכללי של האוניברסיטה העברית בירושלים. [1] ע, 13 לוחות-תמונות.
הלחן: תולדות הרעיון בדבר יסוד אוניברסיטה עברית. — פתיחתה של האוניברסיטה
העברית. — המצב של האוניברסיטה העברית כיום.

חוברת ל"ח: סביב, א[ברהם]: שְׂבִי תִימָן. 95 ע, פורטריט, תמונות.
את הקודם ראה ק. סי שנה ט' ע' 24.

496. מלמד, רחמים בן חיים [R. Melamed]. ספר זכרון רחמים ...
מדרש על חמשה חומשי תורה לשפה הפרסית ... סמני רחמים סלמד הכהן

שיראזי. (חלק וא-ב). ירושלם, דפוס „אביקסים“, תר"ץ. 2 חלקים בכרך ו. 121 דף, 327, 151 ע, 2 דף, 172, 131 ע. 15 : 23.

חלק ב' נדפס בדפוס יהודה וירושלם.

הפרט שעל שער ח"ב בגימטריא תרס"ב, והוא טעות דפוס.

497. המפלגה הקומוניסטית הפלשתינאית (סניף לקומאינטרן).

לקח החקירה. פלשתינה, (דפוס פ. ק. פ.), 1930. 11, 111 ע. 10 : 16.

החוברת יצאה אחרי פרסום דו"ח של ועדת שאו.

498. מרגולין, י[הושע]. חיי הצמח בנסיונות; ספר הסודות. מאשר

על ידי מחלקת החנוך של המוכנות היהודית לארץ ישראל כספר עזר למורים.

תל אביב, אמנות, (דפוס, אמנות ארץ ישראל), תרצ"ב. 127 ע. 13 : 19.

ע' 126—127: ביבליוגרפיה.—ע' 117—125: ירשימת הצמחים הבאים בספר

[בעברית, רוסית ולטינית].

499. מרכוס, דוד. המלחמה בכנימת המגן האדומה. בעריכת דוד

מרכוס. תל אביב, המחלקה למטעי הדר שעל יד התאחדות האכרים בא"י, (דפוס

שושני), תרצ"א. 38 ע, ציורים. 15 : 23. קבץ הלכות והוראות.

500. פועלי ציון, א"י. לשאלת הפועלות; מצע ועמידה הרביעית של

הפועלות בארץ ישראל, הוצא ע"י ספלגת פועלי ארץ ישראל (פועלי ציון). תל-

אביב, (דפוס פועלי ציון), 1931. 15, 111 ע. 13 : 17.

האחרית: פ. טייכמן יצא ב 24 בנובמבר.— יצא גם ביוזית בשם: צו דער פראגע

טון דער ארבעטער-פרוי.

501. פילון האלכסנדרוני [Philo Alexandrinus]. כתבי פילון

האלכסנדרוני; מתורגמים מיוונית לעברית. ספר ראשון: על בריאת

העולם. תרגם יצחק מן, ערך בצורף, מכוא והוספות משה שנק"ה. ירושלם,

(דפוס קוריאלי), תרצ"א. XLIII, 111, 67 ע, 1 דף. 16 : 25.

ספריה פילוסופית. יו"ל ע"י הד"ר יהודה יונגביץ.

הספריה הפילוסופית שאחת ממסורותיה היא להרכיב את האפלטוניות ביהדות החרשה

לאחר שנתנה לנו תרגום מחלק ראשון של „מקור חיים“ לשלמה ו' גבירול [ראה ק. ס.

שנה ב' ע' 240] והכרך הראשון מתרגום כתבי אפלטון [ראה ק. ס. שנה ח' ע' 294—298]

זיכתה אותנו בספר ראשון מכתבי פילון האלכסנדרוני, המכיל את הסאמר „על בריאת

העולם“. וכזה כאילו חפצה לתת את החוליה האמצעית המחברת את ו' גבירול לאפלטון.

כמו בשני הספרים הראשונים, הטיפול והלימוד הן מצד התוכן והן מצד הצורה החיצונית

ראויים לשבח. כל המשתתפים בעבודה עשו את מלאכתם באמונה. בתרגום ניכרת יד האמן

של הד"ר מן השכיח בספרות החרשה וספרות ימי הביניים, ואשר ידע למצוא את הנעימה

הנכונה, למסור לנו את דברי פילון, הסלאים סלסולי לשון, כמעט בצורתם. והשגחתו של

העורך, הבקי בספרות הלניסטית, ניכרת במבואו ובדיקנות לטושת המקור.

יתרומם שמו של הקב"ה בכריותיו שברא מסוף העולם ועד סופו (פ"ג) וגם פילון מרגיש שהדרישה במעשה בראשית צריכה להיות בכונה, למען יתרומם שמו של הבורא, ומתעקם על אלה שמעריצים את העולם יותר מאשר את בורא העולם ... בעוד שצריך היה להיפך, להתפלא מתוך חרדה על כחותיו הוא כבורא וא"כ (ע' 1.5 וכו').

והריני לרשום עוד הקבלות אחדות בפרקי ר"א מלבד אלו שהביא המתרגם בערותיו:

(1) המשל סלך שרוצה לבנות פלטריין, שנמצא בהרבה מקומות בדרוש, נמצא גם בפרקי ר"א בלשון: כך הקב"ה החרים לפניו את העולם ... אמרה תורה כי נתייעץ הקב"ה לברוא את העולם. (עין פילון סעיף י"ז, ע' 9. ובהערות המתרגם). ויותר מבשאר המקומות המובאים שם בולט ככאן, שהכונה על עולם המושכל, שהרי בפירוש הוא אומר: ועל ה

כטח שבה לברוא העולם והיה מחריס העולם לפניו.

(2) גם ההוגשה שאצל פילון: מבלי להשתמש בפרקלים ... כי מי נמצא זולתו? (סעי' 23, ע' 11) מוצאת הד קול בפרקי ר"א: עד שלא נברא העולם היה הקב"ה ו ש מ ו ב ל ב ד .

(3) וכמו כדרי פילון בבריאת האדם אחרון: שבראותם (בעה"ח) אותו כפעם הראשונה ישתוססו ויעריצוהו כעין הגמון מסבכו ושלוי, מוצאים דוגמתם בפרקי ר"א: עמד על רגליו והיה מתואר בדמות אלהים, ראו אותו הכריות ונתיראו כמבורין שהוא בוראן (פ' י"א) ע' בהערת המתרגם שם.

(4) ולבסוף, הרעיון שאלהים הבדיל את המשובח מכל האדמה ... את החלק הטהור ביותר כדי לברוא את האדם (פילון, סעי' 137, ע' 55) חוזר וגשנה בפרקי ר"א: חביבה יתרה חבב הקב"ה לאדם הראשון שבראו ממקום טהור וקדוש (פ' י"ב), "ונבל את עפרו של אדם הראשון במקום טהור" (פ' י"א).

הפסיחה על שתי הסעיפים, אם לתת הוצאה מרעית או הוצאה פופלרית, באה לירי ביטוי ביחוד בסבוא שהקדים העורך לספר זה. מצד אחד חקירה מפורטת על בנינו של המאמר (הקוסמוסציה בלשוננו של העורך), על יוצאי-דופן שבו (האכסקורסים בלשוננו של העורך) המפסיקים את ההמשך ההגיוני, על החתימה (אפילוג בלעז) המביעה רעיונות שאינם יוצאים כמסקנה מן האמור, וכדומה לזה. כל אלה הם דברים של פעם הניתנים להאמר לשם החקירה המדעית, אבל מסופקני אם מקומם בהוצאה המתחשבת בצרכיו המיוחדים של הקורא העברי. [אגב, כדאי להעיר, שאם כאמת דברי פילון הם הד קול של דרשות עממיות מתובלות בפרפראות פילוסופיות, כמו שנזכר להניח גם העורך (ע' XXXIII), הרי אין לחשוב את יוצאי-הדופן שלא במקומם, כי ההתרחקות מעיקר העניין כדי לשוב אליו לאחר היסח הדעת, הוא אחד האמצעים שהשתמשו בהם בעלי הדרוש כדי להפתיע את השומעים]. ומצד השני, הערכת אישיותו של פילון היא כאילו כולה פנויה כלפי המשכיל העברי סתם.

אמנם יודע הוא העורך, שישנם חוקרים השוללים מפילון גם הפילוסופיה היונית וגם את העמקות הדתית, ויודע הוא כמו כן שעדיין לא הובררה לסדר אישיותו של פילון. ובכ"ז הוא רואה בתפיסתו, התאחדות של הסתכלות אפלטונית יחד עם עיון יהודי וחקירה יהודית על אלוהי, גלויי אלוהי והכרה פילוסופית נתמזגו יחד ליצירת השקפת עולמי. יודע הוא לאחד גם התלהבות יונית אפלטונית ... וגם ענות-תום של יהודי דתי. וגדולה מזו, אדם זה חסריגיש ובנין את שני העולמות גם יחד הוא שלם מרוחו: אדם ויהודי כאחד. על החתימה הזאת ניתן להאמר מה שאמר העורך על האפילוג:

של פילון שאין היא נובעת כחור תוצאה מתוך הלך חקירותיו על פילון, אבל יש בה משום במוי להרגשותיו של העורך, חזות לבו, להיות יחודי ואדם כאחד, לאחד את היהדות עם האנושיות. והערכה כזאת אמנם מקומה רק בהוצאה המכוונת כלפי "סתם משכילים" סבני עמנו.

ולבסוף הערה קטנה. אף על פי שבכלל אין דעתי נוחה משעבודו של הסופר לדרישותיו המיוחדות של הקורא העברי, אולם בדבר אחד, והוא כלשון ההרצאה, טוב עשה העורך אלמלי היה מתחשב יותר בצרכיו המיוחדים של הקורא העברי, ולא היה סרבה כל כך להשתמש במלים זרות הצורמות את האוזן, כגון: קורקטיב, פיקציה, פרפראסה, אימפרסרפציה, סוגנוסיים, קונצפציה, דיספוזיציה וכאלה. כלום באמת אי אפשר למסור את המושגים האלה בעברית? אתמהא!

י. ז. ה.

502. פקטורית, א[ישה]. מפנתי; רשימות מתוך העבודה בכתה א'.

חלק א'. תל אביב, פסיעות, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ב. 2 דף, [91—151, 11] ע. 15 : 23.

בראש השער: הסתדרות חמורים בארץ-ישראל, חוג מורי כתות א' וב'.
"ברשימות אלה אני מתכונת למסור דו"ח על עבודתי בכתה א' ... דו"ח זה מיוסד בעיקרו על היומנים, על הסיכומים השנתיים ועל הרשימות אשר נהלתי בצורות שונות במשך שנות עבודתי". מההקדמה.

503. פרויד, אנה [Anna Freud]. מבוא לתורת הפסיכור

אנליזה, ערך למחנכים. תרגם אריה אילן. ירושלים, (הסתדרות חמורים העברים בארץ ישראל, דפוס הספר), תרצ"א. 71 ע. 14 : 21. — ספרית הד החנוך, ספר ה'—
התכן: שכחת הילדות ותסביך אדיפוס—חיי היצר בילדות.—עונת התביון.—פעלת הגומלין שבין הפסיכואנליזה והפדגוגיה.

504. צ'ריקובר, אביגדור. היהודים והיוונים בתקופת ההלניסטים;

חקירה היסטורית. תל אביב, דביר, (דפוס שושני), תרצ"א. 10 ע, [2] דף, [31]—
416 ע. 17 : 25.

ד"ר א. צ'ריקובר, סדרך בהיסטוריה של יוון ורומי באוניברסיטה העברית בירושלים, פרסם לפני ארבע שנים את הספר: Die hellenistischen Städtegründungen von Alexander dem Grossen bis auf die Römerzeit (Philologus, Supplement-band XIX, Heft 1, Leipzig 1927). הוא פרסם גם מחקרים עבריים על תקופת-ההשסונאים במהלכה, בקובץ "מדעי-היהדות" (א) וב"מחברות". עכשיו נתן לנו בעברית ספר שלם על החקופה ההלניסטית-היהודית, פרי חקירתו המקורית. חלליתו של הספר היא—לברר את היחסים שבין שני העמים הגדולים, בעלי התרבויות המקוריות ביותר, היהודים והיוונים, בימי בית שני. יחסים שהיתה להם השפעה מכרעת על התרבות של אירופה כולה. השפעה זו באה מתוך חופעות רוחניות בעיקרן. ואולם כדי להכיר חופעות רוחניות אלו צריך לדעת את הבסיס המדיני והכלכלי של חיי שתי האומות הללו: את התנאים המדיניים של חייהן המשותפים בארץ ובחוץ-לארץ, את חיותן הכלכליים המיוחדים ואת הסביבה הסוציאלית, שבה נולדה תנועת-ההתנוונת. וכזה עוסק הספר שלפנינו, אף-על-פי שאי-אפשר לו, כמוכן, להמנע מנגיעה הדירה בצד הרוחני, הדתי-התרבותי, של חיי שתי האומות הללו.

הספר מתחלק לשלושה חלקים מקובצים בספר אחד: חלק א': היוונים במזרח; חלק ב': היוונים והמתייוונים בארץ-ישראל; וחלק ג': היהודים בגולה. בסוף הספר באות הוספות חשובות על עניני-מחקר עיקריים שבספר.

החלק הראשון הוא המבוא הכללי של הספר. הוא מתחיל בא' לכסנדר מוקדון— וכיר אנו רואים, שאין ציריקובר הולך בדרכים הסלולות. ביהד עם החוקרים החדשים ביותר כופר הוא ברעה הרווחת, שאלכסנדר נתן להפיץ את התרבות היוונית במזרח או ליצור סו'נטיסה של יוונות ומזרחיות בצורה של הלניסמוס. הדבר בא מא'ליו, בתור תוצאה הכרחית של ההשתלשלות ההיסטורית. אלכסנדר עצמו לא רק שלא שאף להפוך את המדינות המזרחיות שכבש ליווניות או לנושאות של תרבות יוונית, אלא, להפך, הוא עצמו נהפך למזרחי וראה את עצמו כיוורש של האחיימנידים גם ברוחניות, הוא הכניע את המזרח בתרבו ונכנע למני המזרח ברוחני. הרכה מן הגדולות המסופרות עליו לא עשה כלל, והרבה מן הגדולות, שעשה באמת, עשתה ההיסטוריה בשבילי' (עמ' 26—33).

בפרטות מדבר ציריקובר על "המסלכות ההלניסטיות" (עמ' 34—65). הוא נותן ציור נאמן ומדעי מתקופת הדיואדוכים ומסלכי בית-תלמי ובית-סיליקוס ומבאר את סבתו של פולחן-המוסלמים, שנתפשט בימיהם. ושוב אנו רואים, שהתלמים נהפכו למצריים ולא המצריים ליוונים. גרסה לכך התרבות המצרית הרמה. לעומת זה, נשארה מלכות בית-סיליקוס ביוונותה הרבה יותר, מפני שרוב העמים המשועבדים להסיליקים באותו זמן שוב לא היו בעלי תרבות מקורית כל-כך (עמ' 56—65). לצערנו, לא הסיק ציריקובר מכאן את המסקנה החשובה על הנטיה אחר התלמים מצד היהודים בימי גזירותיו של אנטיוכוס (י' קלוזגר, היסטוריה ישראלית, II, 2—3), ובמדה ידועה יש סתירה בין דבריו בעמ' 56 ובין דבריו בעמ' 73—74, 75, 122, 184—185.

בפרק השלישי והאחרון של חלק א' מדובר על ה"ערים היווניות" שבתוך המלכויות של התלמים והסיליקים ועל מצבן המדיני: האבטונומיה שלהן, יחסן אל המלכים, ועוד (עמ' 66—92). החקירה כאן היא עמוקה ורחבה כאחת. אלא שיותר מדי טראי בשוח הוא ציריקובר, שהתלמים לא רצו ליסר ערים יווניות אבטונומיות כמצרים כדי שלא להתליש את כחו של השלטון המרכזי (עמ' 73). הרי בארץ חזקה בלאומיותה המקורית במצרים היו ערים יווניות אבטונומיות יכולות להיות מעד ומסך למלך היווני ואם אף-על-פי-כן לא בנו התלמים ערים יווניות כמו שבנו הסיליקים, בעל-כרחך אתה אומר, שדבר זה בא לא מסבות מדיניות (על כל פנים, לא מסבות מדיניות בלבד), אלא גם מתוך שהתלמים הכירו באי-האפשרות ליוון את מצרים הדבקה בלאומיותה ולא שאפו לכך אף בשאר מדינותיהם.

לעומת זה, חשובות בפרק זה ההוכחות בדבר המקום, שתפסה הדת כחייה של ה"פוליס" היוונית במזרח (עמ' 78—80). מכאן באה כל ההתנגשות בין היהודים ויוונים במצרים ובאסיה הקטנה, שהרי היהודים לא היו יכולים למלא אתר תביעותיו של הפולחן היווני העירוני, כמו-כן יש חשיבות מרובה להוכחות, שהתרבות היוונית לא חדרה לפנימיותם של החיים במזרח ונשארה תמיד צפה על פני השטח העליון; כאופן ש"הערים היווניות לא וכלו ליינון את המזרח, אבל המזרח היה די חזק כדי ל"ברצ' אותו" (עמ' 82—92). ואף דבר זה חשוב הוא הרבה להבנתן של ההתנגשויות בין היהודים והיוונים בארץ-ישראל ומחוצה לה ותוצאותיהן של התנגשויות אלו.

החלק השני של הספר עוסק ביוונים ובמתייוונים בארץ-ישראל (עמ' 95—269). זהו החלק המרכזי של הספר כולו. הפרק הראשון של חלק זה כולל את ההיסטוריה המדינית של

ארץ-ישראל מאלכסנדר סוקרון עד אנטיוכוס אפיפאנס (עמ' 95—128). ציריקובר משתדל להוכיח, שכל הספרים של יוסף בן מתתיהו ושל התלמוד והמדרש על בקורו של אלכסנדר סוקרון בירושלים אינם אלא דבר-אגדה: אלכסנדר הגדול היה רק בעזה, שצר עליה במשך חדשים, וחץ מזה היה גם בצור, אבל לא בירושלים ולא בשום עיר ארצישראלית אחרת, והאגדה בדבר הסתלקות בין היהודים והשומרונים בפני אלכסנדר אינה אלא בת-קול ממדינתם של השומרונים, שנזכרה על-ידי קירסיוס (עמ' 97—105). הראיות לכך הן די חזקות; אף-על-פי-כן קשה לבאר באופן זה לא רק את האגדות המכוננות של יוסף והתלמוד, אלא גם את העובדה, שהשם אלכסנדר נתאזרח בין היהודים עד היום. — מה שלא אירע לשום שם יווני אחר. לדבר קנה צריכה לקרות סבה יותר עמוקה מנטיה אפולוגית פשוטה ואף ממדינה שומרנית חולפת.

בדבריו על הדאדוכים ועל התלמיוס והסיליקיוס, שמשלו ביהודה עד אנטיוכוס אפיפאנס, השתמש ציריקובר בכל החומר המדעי, שנתגלה מתוך הפירושים, ובכל החקירות החדשות על תקופה זו, והוא מכריע בין הדעות השונות על יסוד הוכחות מדעיות מבוססות.

הפרק השני של חלק ב' מוקדש להערים היווניות בארץ-ישראל. (עמ' 129—161). שלשים ערים יווניות בארץ-ישראל נפרשו כאן והוכח זמן-גניזן בתקופת ההלניסטיה. יש רק למקצת דבר העיר 'פלה' (עמ' 142—144). ציריקובר עצמו יודע, שהשם האסתי של עיר זו הוא פחל (ירושלמי, שביעית, פ"ה, ה"א, דף ל"ו ע"ב). וזה היה שמה של העיר עוד במאה ה"ד קודם ספחיה. — ושעך חיוס היא נקראת בערבית פחיל; אבל הוא חושב, שהיוונים שינו קצת את השם לפלה, לכבוד פלה הסוקדונית, עיר-מולדתו של אלכסנדר הגדול; ומכאן הוא למד, שפלה וארץ-הישראלית נוסדה בימים הקדומים של התקופה ההלניסטית. ואולם מאד אפשר הדבר, שפחל נעשתה 'פלה' רק מתוך דמיון-השמות בלבד, שהרי אות ח' בלתי-מועמט נופלת לעתים קרובות כשהשם, שבו היא נמצאת, מועתק ללשונות אחרות; ובכן אין כאן שום שנוי-שם בכוונה, ואין גם ראיה מכאן, שהעיר, נוסדה בימים הקדומים של התקופה ההלניסטית.

כל מה שאנו מוצאים בספרו של ציריקובר על חייהן הכלכליים של הערים היווניות בארץ-ישראל הם דברים נכונים וראויים להשמע. לא כן מה שהוא אומר על חייהן התרבותיים: הוא מפחית את ערךן בתור מרכזים תרבותיים יווניים יותר מן הראוי (עמ' 158—161). וראי היתה 'ארץ-ישראל' בסובן התרבותי, פרובינציה לעומת מרכזים הלניסטיים כאלכסנדריה או פרגאמון; אבל סכנה של התיוונות היתה תלויה בערים הפרובינציאליות הללו. והראיה, שהוא מביא מן העיר האדומית מרישה, שנושאי השמות היווניים בבית-הקברות המפורסם שלה הם לא 'יוונים אמתיים', אלא 'צידונים מתיוונים' (עמ' 160). היא ראיה לסתור: עובדה זו היא דוקה מעידה על סכנה גדולה של התיוונות, שהיתה נשקפת מן הישוב היווני גם ליהודים בארצם.

פרק ג' של חלק ב' 'תחילת ההתיוונות בקרב היהודים' בארץ-ישראל (עמ' 162—192) עוסק ביהודי יוסף בן סוביה ובהורקנוס בנו. הנתוח של הספרים שב-קדמוניות על שני בני-סוביה אלה הוא חד ועמוק, וקביעת-זמניהם (עמ' 170) היא קרובה לוודאי; ואפשר, שצדק המחבר גם בהשערות, שהאגדות על הורקנוס בן יוסף בן סוביה נתחברו על-ידי יהודי מתיוון (עמ' 182). כסוף-הפרק יפה השתמש ציריקובר בספר בן סירא בתור חומר לתאור החיים היהודיים בתקופה שקדמה לחשמונאים (עמ' 183—192).

אלא שלחנים הלך בנידון חנוסה בעינים עצומות אחר סגנד (דמשל, בנוסח: כניצני-ענפים בימיריקי' במקום: כנץ בענפ'י) כימיר-מועד'.

הפרק הרביעי: המתייונים בירושלים" (עמ' 193—216) סבר את גזירות-אנטיכוס, ובכלל, את המאורעות, שקדמו להתקוממותם של החשמונאים. הכנאקאריספיקה של אנטיכוס אפיפאנס (עמ' 200—204) היא נכונה ובלתי-משוחדת: על-פי פול' ביום פרסום ליוויזוס ודיודור מראה צירוקבר את שגעותיו של המלך ואת שאיפותיו ליוון את מדינות-מלכותו. ואולם כשהמחבר מגיע אל הגורמים לתנועת-ההתייונות מיסודו של ישוע-יאסון (עמ' 205—206) הוא מסעים ביותר את הצד הכלכלי ואת הצד הסדיני שבדבר, ומפניהם מיטשטש כמעט לגמרי הצד הרוחני שבו. מאורע כביר בחייה של אומה דתית בעצם אי-אפשר שלא יהיו לו גם גורמים דתיים. ודאי היה ערך גדול לגורמים המדיניים והכלכליים, ומה שהוטעם מהם בספר שלפנינו מפיץ אור חדש על כל תנועת-ההתייונות; ואולם אף להגורם הדתי-התרבותי יש ליחס חשיבות מרובה מו שמיחס לו צירוקבר. ההוכחה, שחכתן הגדול חוננו השלישי היה אף הוא הלניסמן, שהרי מצא לו מקלט בדפני האפוליניה ובגו, חוננו הרביעי, וסד מקדש בארץ נכריה (עמ' 209—210) והערה 2), אינה סכרעת. מה שעושה אדם מתוך הכרח אינו מעיד על יחסו אל הדת; ואילו היה אף חוננו הלניסמן, לא היה מהלל אותו דתי אדוק כבעל חשמונאים ב' (ג, א'; ד, לז). וחושבני, שהיה גם הברל פרינציפיוני בין יאסון ובין מינילאוס, ולא רק מעטים אישיים או פוליטיים. היצונים היו לניגוד שכיניהם (עמ' 210). אם ראי' שני מנהיגים מתנגחים בימי מאורעות היסטוריים גדולים, דע לך, שיש כאן לא מעטים אישיים או מדיניים-היצונים בלבד, אלא בעיקר חילוקי-דעות, שבאים מתוך פרינציפיים ואינסטרסות מחולקים. הרי זה כאילו היה מישהו רוצה לבאר את המלחמה בין ספאליון ובין טרוצקי בימינו בפניות אישיות ובפוליטיקה בלבד.

הפרק החמישי, "התנועה הלאומית" (עמ' 217—243), סוקרש ליחודה המכבי. המונטם הדתי-התרבותי מוטעם כאן, במלחמתו של יהודה בן מתתיהו. ביחד עם המונטם המעמדי-הסוציאלי—בהכרל מן הפרק הקודם. הובן והוסבר גם-כן ההכרל בין כחם של החשמונאים, שהעם ברובו היה על צדם, ובין זה של המתייונים, שהיו רק פת קטנה של עשירים ומיוחסים (עמ' 224 וגם עמ' 242).

הפרק השישי והאחרון של חלק ב' דן על "תקופת-החשמונאים" (עמ' 244—269). הוא מתחיל ביונתן בן מתתיהו ומסיום בכבוש של פומפיוס (152—64 קודם ספה"ג). והוא מוכיח, שאין ליחס את שחרורה של יהודה בימית-החשמונאים רק לחולשתה של סוריה בלבד (עמ' 249—250), להוכחותיו על "כחו של המורח" בתור סבת-השחרור וכול היה לחוסף גם את השאלה: מפנימה נשתחררה מעלה של סוריה הנחלשת יהודה דוקה ולא פיניקיה, למשל? — אות הוא, שאף הכח הפנימי של יהודה גרם ולא רק החלשה של מלכות-סוריה. ובצדק הוא מתנגד לרנאן, ווילריך ואדוארד מאיר, שרוצים לראות בכבושה של החשמונאים הרס של התרבות היוונית בארץ-ישראל: הוא מוכיח, שלא-היו כאן מצדם של החשמונאים קנאת-הדת ומלחמת-התרבות, אלא שאלה מדינית וכלכלית חמורה; והרי לא היהודים היו המתחילים בדבר. והרי אלכסנדר ינאי, הכובש והסיהר הגדול ביותר, היה הוא דוקה, שהוסיף על מסבעותיו כתובת יוונית. ולסוף: החשמונאים קבלו אף הם את התרבות היוונית השמחית, שהיתה לחת בערים הסוריות המיונות למראית-עין, ונמצא, שהחלניסמוס לא נהרס בארץ-ישראל על-ידי חריסות הערים, הוא רק הפסיד את חשיבותו

המדינית (עמ' 253—255). ואמנם, סימני יוחנן הורקנוס ואילך נחשבת גם מלכות-החשמונאים למדינה הלניסטית פחות או יותר. אלא שאפשר, ציריכובר הפריז על הסדה בהחלטתו, שבתקופת החשמונאים היה הריב בין הפרושים והצדוקים בעיקר פוליטי (עמ' 259, ועיין גם עמ' 264—265): באותה תקופה לא היתה שום פוליטיקה אפשרית בישראל אם לא על יסוד דתי, ובכן לא היה ריב זה יכול להיות בעיקר פוליטי, אלא דתי-מדיני בהעלם אחד. ולעומת זה צדק במה שלא עשה את הצדוקים להלניסטים (עמ' 265—266, 268), אף על-פי שרעתי הם הם שבאו על מקומם של המתיוונים בימראנטיוכוס כמו שהאיסיים והפרושים באו על מקומם של החסידים בימי אנטיוכוס (י. קלוזנר, היסטוריה ישראלית, II, 80—118; וישו הנצרי, עמ' 205—207). ולעומת זה, נכונים דבריו של ציריכובר, שהצדוקים רצו לבנות מדינה הלניסטית על יסוד לאומי; אבל דבר כזה היה בלתי-אפשרי; כהן גדול יהודי לא היה יכול להיות מלך הלניסטי. ואז בא הורדוס והפריד בין המלכות ובין הכהונה הגדולה—והוא הוא שבנה מדינה הלניסטית; אבל היא לא עמדה על יסוד לאומי. ובכן באו הפרושים והפריז גם הם בין השלשון החלוצי ובין החיים הרתיים, ועל-ידי כך יצרו את היסוד הלאומי בארץ; אבל החיים, שנבנו עליו, לא היו חיים מדיניים (עמ' 268). כך היא השתלשלותם של בית-חשמונאי ובית-הורדוס וזהו סבתו של החורבן השני. שכבר הוא יוצא מגדר תכניתו של הספר שלפנינו.

החלק השלישי והאחרון של היהודים והיוונים בתקופה ההלניסטית דן על היהודים בגולה (עמ' 273—380). הפרק הראשון של חלק זה מוקדש להיסטוריה פוליטית של הגולה (עמ' 273—300). היסטוריה זו מתחלת במושבה היהודית בִּיב־אֶלֶסֶאנְגִּינָה, שרעתו של ציריכובר נוטה לזרם את יסודה לצבא היהודי של פסאסטיך השני, מלך מצרים בשנות 594—589. הישוב היהודי במצרים נתרבה עם חורבן בית שני ועם החיילים היהודיים שבחיל הפרסי, שבא למצרים בימי כִּנְנָזִי (קאמבוזס) בשנת 525. לא נכון הוא רק מה שאומר ציריכובר, שהגולה הבבלית מופיעה שוב על הבמה ההיסטורית רק בתקופה התלמודית, אחרי שאבדו לארץ ישראל השרידים האחרונים של חיות העצמיים (עמ' 276). האמנם שכח מה שספר יוסף בן מתתיהו (קדמוניות, יח, ט, א'—ט, ט) בדבר מה שאירע ליהודי-בבל עוד בימי ארסבן השני מלך-פרתיה בסיליקיה, קססיפון, נהרדעא ונציבין? (השווה: י. א. הלוי, דורות הראשונים, חלק א', כרך ג', עמ' 122—132).

השערות קרובות אל האמת מביע ציריכובר בדבר "בית-חוניו" והבונה אותו: חוניו הרביעי נעשה שר-צבא של התלמים וברשותו היה צבא יהודי, שחנה על האדמה המיוחדת לו (ὁ τοῦ Οὐλου Χώρος) בתור "קאטאליקים" (חושבים עובדי-אדמה בשעה שאין בהם צורך בתור חיילים). ולערך בשנת 145 הורשה חוניו לבנות בית-מקדש כשכיל החיילים התושבים הללו, שבימי תלמי לאתורוס וקליאופטרה אמו עמדו תחת פקודתם של חנניה וחלקיה, בניו של חוניו (עמ' 283—291). מקדש זה מתאים פחות או יותר אל אגורא זו ויהו אלחא" של חיל-המצב היהודי בִּיב, ואין להפריז על סתם-חשיבותו מפני שבאמת היה לו רק ערך מקומי.

אחר הדברים המפורשים על יהודי-מצרים באו דברים יותר קצרים על היהודים באסיה הקטנה (עמ' 293—296), בסוריה (עמ' 296—297), בבבל ובארם-נהרים בכלל (עמ' 297—298), בקירינה, ביוון, במקדון, ועוד (עמ' 298—299). וכאן יש רק להעיר, שדבריו, שנציבין בבבל אינה ידועה לנו לגמרי (עמ' 298, הערה 2), אינם אלא מתמיהים: חרי בקדמוניות (ט, א', § 312) נסמן מקומה של עיר זו והיא נזכרת גם

כתלמוד הרבה פעמים (וולף זו שבארם נחרים, שרק אותה יודע גם J. Obermeyer: Die Landschaft Babylonien im Zeitalter des Talmuds und des Gaonats, Frankfurt a.M., 1929, SS. 35, 129-130). לסוף הוא משער בצדק, שמספרם של היהודים המרוכזים בארץ-ישראל והמפוזרים בכל ארצות-הגולה היה שווה ועלה ביחד מחמשה עד ששה מיליון נפש (עמ' 300).

הפרק השני של החלק השלישי דן על 'המצב המדיני' של היהודים בגולה (עמ' 301-339) ועוסק ביחוד על שאלת הקהילות הדתיות של יהודי-הגולה והפריוניות שלהן, שולחן לא יכלה דת-ישראל להתקיים בתוך האכסנומיות הנכריות, שהיו קשורות בעבודת-אלילים (עמ' 307-314). ולעומת זה הוא מחזיק בכל תוקף בדעתם של זורירך ותיאודור ריינאך, שקבלו אותה בזמן האחרון שפיהלון, בלודאו, שובארם ופוכס (עין גס-כן: ישראל אספרוצר: לבירור מצבם המשפטי של יהודי אלכסנדריה בתקופת רומא, כתבי הסכון לחכמת-ישראל בווארשא, III, ווארשא תרצ"א) ושלמה לא היה ליהודים שיוורוכיות גמור באלכסנדריה: שוורוכיות זה, שהוסעם כל-כך בינגד אפיון של יוסף בן מתתיהו, נכדה מן הלכ לצרכי-סניגוריה. דעה זו נראית לציריקובר כסכרעת אחרי, מכתבו של קלודיוס, שנמצא בימים האחרונים. ציריקובר מקדיש לשאלה זו לא רק עמודים הרבה בגוף הספר (עמ' 316-334), אלא גם הוספה מיוחדת בסוף-הספר (עמ' 399-407), שבה הוא מוכיח, שפקודתו של קלודיוס קיסר בקדמוניות, יס, ה', שלפי ראות-עיניו היא סותרת את ההוכח העיקרי של, מכתבו של קלודיוס, אינה אלא מוסיפת אה לכל הפחות, 'מעובדת' על-ידי זיופים. ואולם עדיון אין הדבר פוכרע כל-כך כמו שהוא נראה לציריקובר. מכתבו של קלודיוס הוא מכתב של רב ושלם, שרוצה לשם קץ לתגרות ופרעות שבין שני חלקי-הושבים של עיר אחת; וסכתב כזה בעל-כרחו כתוב הוא בשון מיוחד ומשתמש הוא בביטויים מיוחדים. בסכתב זה נקראים היוונים באלכסנדריה, 'אלכסנדרונים' סתם והיהודים 'אלכסנדרונים' — 'יהודים' סתם; אבל האיד היה קלודיוס צריך לקרוא ליהודים כדי להבדיל בין אלכסנדרונים לאלכסנדרונים? כלום יקרא גם ליוונים שבאלכסנדריה יוונים סתם? — והרי יוונים היה שם יותר כולל מיהודים באותו זמן ולא סימן בפרשות כלום. ומן האיסור ליהודים להתחנך בגוימסניאות יש להסיק באמת את החמך משה שהטיק ממנו ציריקובר: מפני שהיהודים היו שונים בזכויותיהם ליוונים, מפני-כן דוקה היה צורך בדבר לאסור עליהם — כדי שלא להרגיז את היוונים על היהודים סחדש — להרשם בתור אפ'צים; שהרי איזו לא היו שונים בזכויותיהם ליוונים — לא היו יכולים להרשם בתור אפכים מפילא, בלא איסור מיוחד. ואף המלות, בעיר נכריה' (ἐν ἀλλοτρίᾳ πόλει) וכולות להוכיח מה שמטיק מהן ציריקובר רק מנקודת-המבט של זמננו. מתוך ההשקפה של אותו זמן, עיר נכריה היא אלכסנדריה ליהודים אף אם יש להם בתוכה זכויות שוות לאותן של שאר התושבים מפני שלא הם בנו אותה, אלא מלך יווני (מוקדוני). ומלכים יווניים (ההלטימים) שלטו בה עד הכבוש הרומי. במובן זה — ורק במובן זה — עיר נכריה היא אלכסנדריה ליהודים ולא במובן של חסר-זכויות בתוכה. אילמלא היה שוויון גמור ליהודים באלכסנדריה, לא היה יוסף בן מתתיהו מתחנף לדבר על כפירתו של אפיון בזכויות אלו בדברים חריפים כאלה, ופיהלון לא היה קובל על הפרת זכויות אלו על-ידי הנציב פלאקוס בשון כזה: בשעה שמחזים על מעשה-אונס חסור יש צורך בהשעמה מיוחדת" אף אם זה, מוכן ממילא —. ואף אין זה הגיוני כל-כך להשיל צל של זיוף על פקודה של קיסר רומי, שמביא סופר כותב ברומי ויושב בביתם של קיסרי-רומי רק כארבעים שנה אחר קיסר זה: הלא כל

רומי וכל אלכסנדרוני היה עונה כחשו של יוסף בן מתתיהו בפניו! — ומה שנוגע לההוכחה מחשמונאים ג' (ב', ל'), הרי אין לשכוח, שקודם-לכן (ב', כ"ח) מאימם שם תלמי פילופטור, שאם לא ישמעו היהודים בקולו, יעשה את כולם לעבדים, — מה שהיו תחילה, לפי המסופר שם, רובם ככולם, — ובכן ההפך מן העבדות הוא כאן שיווי-זכויות; אבל אין זאת אומרה, שמי מן היהודים, שלא היה עבד קודם-לכן, לא היה שווה בזכויותיו ליווני אלכסנדרוני. ואף הפירוט של אבגוסטוס, שבו מחק יהודי את המלה „אלכסנדרוני“ וכתב במקומה „יהודי מאלכסנדריה“ (עמ' 323), אינו הוכחה גמורה: היהודי שינה את המלה „אלכסנדרוני“ לשם ברור בלבד, משני שאלכסנדרוני יכול להיות גם יווני וגם יהודי, נכון הוא רק הדבר, שהיו בין יהודי-אלכסנדריה, שבאו לשבת שם בזמן מאוחר מראשונים-היהודים, שנתישבו בתוכה, גם יהודים, שלא היו שווים בזכויותיהם עם היוונים, ומצד זה נכונה החלוקה, שמחלק צ'יריקובר את היהודים האלכסנדרונים ביחס לזכויותיהם לארבע מחלקות (עמ' 332—334).

בסוף-הפרק (עמ' 335—339) הוא מדבר עוד על מצבם של יהודי סוריה ובבל, אסיה הקטנה וקפריסיה, ועל המצב הכללי של הקהילה היהודית מחוץ לארץ-ישראל.

הפרק האחרון של הספר כולו מוקדש לברור, המצב הסוציאלי והתרבותי של יהודי-הגולה בתקופה ההלניסטית (עמ' 340—380). כאן לקט המחבר אחת לאחת את היריעות המפורטות והמפורדות מחוך ספרים עתיקים ומחוך פפירוסים, שנחגלו בימים האחרונים, על המלאכות והעסקים של היהודים בגולה בתקופה, שהוא עוסק בה: על העבודה בצבא, המלאכה, המסחר, פקידות והתמנות בממשלה, עבדות, ועוד. נתקבלה תמונה רבגונית ומעניינת, שאינה דומה לזו של חירי-היהודים בגלגל בימי-הביניים כלל וכלל (עמ' 341—350), וכאן בא צ'יריקובר לשאלת האנטישמיות בעולם העתיק ומכחיש את דעותיהם של ווילרד, שפיילון ובלזאוי, שהמסחר היהודי נרם לה, לאחר שהוא מוכיח, שהעוסקים במצב התרבותי של יהודי-מצרים רואים רק את היסודות היווניים של התרבות היהודית-ההלניסטית מפני שהם צפים על פני השטח העליון ואינם מעמיקים לראות את היסודות היהודיים-המסורתיים של תרבות זו, שהם מושרשים אף בחיים הישראליים של הגולה המצרית הרבה יותר, — רעיון נכון, שכדאי לשים אליו לב אף להרבה מחוקרי-סילון שבימינו, — בא צ'יריקובר לידי מסקנה צודקת, לדעתי, ש-ההשפעה היוונית מצאה לה ביסודי על-פי רוב בדברים חיצוניים ולא נגעה בעצם-היהדות (עמ' 361). ונוסף על זה חיו היהודים זקוקים, לשם קיום דתם ומנהגיהם הלאומיים המיוחדים בגולה, לפריווילגיות ודעות אפילו יותר משנוקקו לשוויון-זכויות, — ואמנם, קבלו פריווילגיות שונות בזמנים שונים, וחיים מיוחדים ומשונים אלה ופריווילגיות מיוחדות ומשונות אלו גרמו לשנאת היהודים: „היהודים רצו להיות אורח-הערים וחברי-הקהילות גם יחד. כפילות זו הרגיזה ביותר את הקהל היווני והיתה מסוגלת לתת חומר להעמולה אנטישמית“ (עמ' 364, 376—379), ומחוך נקודת-מבט זו חוקר ודורש צ'יריקובר בהתפתחותו של היחס המיוחד אל היהודים מימי קליארכוס, מיגאסטרס ותיאופראסטס (שדרך אגב, לחנם חושב צ', ש, אף אחד מהם לא ראה יהודי מעולם) דרך תיקאטיאס עד מאניאן ואפיון, ומוכיח, שרצונם של היהודים להיות יוונים ויהודים בבת אחת: בתור יוונים — לזכות בכל הזכויות האזרחיות, ובתור יהודים — להפטר מחובות אזרחיות קשות בעבודת-אליים, — הוא שהביא לידי איריחנה מצדם של היוונים באלכסנדריה; ואיריחנה זו היא מקורה של האנטישמיות העתיקה ובוה מסתחים הספר כולו.

בסוף הספר באו שתי הוספות: א) המקורות של תקופת ההתייונות בירושלים, שבו חשוב ביותר ברור ערכו ההיסטורי של חשמונאים ב' לעומת חשמונאים א' (יש רק להעיר, שלא נכון הוא מה שכתוב בעמ' 395, שבעל חשמונאים ב' אינו מוכיר את בני-טוביה: הרי הוכיח שם, ג', יא, את הורקנוס בן טוביה בקשר עם יחסו לחנוניו כהן גדול); וב) מקורות של הקיסר קלודיוס בקדמוניות, י"ט, ה', ב"י, שכבר דגמי עליה למעלה. בסוף הספר בא, מסתם של המקורות ושל האישוש (מן הראוי, שיבוא גם ספתח של הענינים החשובים ביותר, לכל המחוז).

הספר נכתב כלשון עברית חדשה, בחירה נאה, שיש בה רק לפעמים שושים רגילים ברוב הספרים העבריים (למשל, אשר, עם בינוני פועל ופעול, מוטעת במקום, מוטעת, מעליב במקום, עוליב, מובילות במקום, מוליכות, וכיוצא באלו). גם הפראנסקריפציה של השמות השמיים והזרים לא תמיד היא נכונה: את העיר הכנענית ארוד (יחזקאל, כ"ז, ח'; ארוד, בראשית, י"י י"ח; דברי-הימים א' א' מ"ז) הוא מכיר פעמים (עמ' 13, 75) בשם "אראדוס" ורק פעם אחת—בשמה הנכון (עמ' 85); את "קלעת סגיר" הוא קורא, כלעת סגיר (עמ' 90, הערה 4); את שמה של אותה עיר עצמה הוא כותב פעם, כודינמ (עמ' 21) ככ"ף ופעם, חודונמ (עמ' 83) בח"י; את השם התלמודי, גיקנור, הוא כותב תמיד בא"ף (עמ' 106, 241, ועוד), וכיוצא באלו.

אך כל אלו הן פגמות קטנות ועשויות להתקן בהוצאה חדשה. הספר שלפנינו בכללו הוא חקירה מקורית חשובה, שמועטת כמותה בספרות המדעית בעברית, והיא נותנת כבוד לסחבר הצעיר, שהרבה יש לקוות ממנו בעתיד. יוסף קלוזנר.

505. קרול, צבי [Zwi Kroll]. כך כותבים אצלנו ... אנתולוגיה של הספרות העברית החדשה. מחזור פרודיות. חבר ונערך ע"י אבי-יורם ופסידונים של צבי קרול וי. שוחט ופסידונים של יעקב קזניק. הצוירים א. נבון. ירושלים, (דפוס ארץ ישראל), אייר תרצ"ב: 32 ע, ציורים. 25: 18. = ספרית אץ-קוצן. חוברת א'— פרודיות על 19 סופרים: ביאליק, א. צ. גרינברג, שלונסקי ואחרים, וגם 8 קריקטורות.

506. שמעוני, דוד, [Dawid Shimonowitsh]. כתבים: כרך רביעי: שירים ופואמות. תל אביב, דביר, (דפוס הארץ), תרצ"ב. 51 דף, 183 ע, [1] דף. 24: 17. הלכן: ממדבר למדבר (ב-16 פרקים).— בבית הנחשים.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 211.

507. שלום, ש. ופסידונים של שלום שפירא. יומן בגליל; (מימי הדמים בארץ). נירנברג, עברים, (ירושלם, דפוס מרכז), [תרצ"ב]. 126, [1] ע. 13: 17.

508. תל אביב. דגמנסיה נורדיה. תכנית הלימודים של הגמנסיה נורדיה, תל אביב. תל אביב, דפוס הפועל הצעיר, תרפ"ט. 3—15, [1] ע. 15: 23. מהמעטפת.

509. תנובה, אנדה שתופית בעים לתוצרת משקי העובדים בארץ ישראל. חוברת, תנובה לתר"ץ. (תל אביב, המרכז לאגודות, תנובה).

(דפוס „הפועל הצעיר“), תר״ץ. [1] דף, 60 ע, [1] דף, טבלאות. 23:15.

... מעין דו"ח על פעולותינו במשך השנה החולפת...

510. תנ"ך. כתובים. סגלת אסתר מצוירת ע"י נחום גוטמן. (תל-אביב,

אמנות, דפוס אמנות ארץ ישראל, 1932). 46 ע. 17:12.

511. Beitgemal. Salesian agricultural school. Meteorological summaries and averages of crops for twelve years 1920—1931. Altitude above sea-level 322 metres, latitude N: 31°43'28", longitude East of Greenwich: 34°58'49". Beitgemal (Kaphargamala) Palestine, St. Stephen's press, 1932. [101] p. 14:22.

512. Goldwater, A[braham]. Citrus fruits in Palestine, their development and prospects. Jerusalem, (typ. J. J. Keliher), 1927. 31, [1] p., tab. 21:28. בראש השער: Palestine corporation, Jerusalem.

513. Jerusalem. Hebrew university. Institute of Palestine natural history. Schedae ad floram exsiccata Palaestinae a Sectione botanica editae. Centuria 1 (Fasc. 1—X.) Hierosolymis, E prelis Universitatis hebraicae, (Hamadpis Liphshitz press), 1930. 29 p. 17:23.

Universitatis hebraicae Hierosolymitanae institutum historiae naturalis (cui praeest ... O. Warburg).

האוניברסיטה העברית ירושלים. מכון לחקירת טבע ארץ ישראל (מנהל... א. ורבורג).

514. Lanoar; eine Palästina-Bibliothek, hrsg. vom Hauptbüro des Keren Kajemeth Lejisrael. Tel-Aviv, Verlag "Omanuth", (Druckerei "Omanuth Brez-Israel"), 1931. 13:19.

Bd. 1: Ben-Zion, S. pseud. [S. Benzion Gutmann]: Nes-Ziona; aus dem Hebräischen übers. von Max Mayer. 1931. 163, [1] p., maps, pl., port.

את הספר במקורו העברי ראה ק. ט. שנה י' ע' 23.

515. Magnes, J[udah] L[eon]. Reden des Kanzlers der Hebräischen Universität, Dr. J. L. Magnes zur Eröffnung des Studienjahres 1931-32, und anlässlich der Verleihung der ersten akademischen Grade. Jerusalem, n. p., 1932. 23 p. 14:20.

516. Palestine. Government. Ordinances; annual volume for 1931. Jerusalem, printed for the Government of Palestine by the Greek convent, [1932]. vi, 22 p. 18:24.

מהמעטפת. את הקודם ראה ק. ט. שנה ח' ע' 169.

517. Palestine. Government. Proclamations, regulations, rules, orders and notices; annual volume for 1931. Jerusalem, printed

for the Government of Palestine by the Greek convent, [1932] XLVII, 601, III p. 18: 24.

מהמעטפת. את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 169.

518. **Palestine. Government. Department of agriculture and forests.** Report of the Department of agriculture and forests for the years 1927 to 1930. Jerusalem, Printing & stationery office, (1931). 167 p., pl., tab. 21: 33.

519. **Palestine. Government. Department of agriculture, forests, & fisheries.** Annual report 1926 by E[dward] R[eginald] S a w e r, Director of agriculture and forests. [Jerusalem], typ. Greek conv. press, [1927]. 71 p. 20: 31. את הקודם ראה ק. ס. שנה ו' ע' 102.

520. **Scholem, Gerhard.** Einige kabbalistische Handschriften im Britischen Museum. Jerusalem, (typ. Scholem, Berlin), 1932. 53 p. 14: 22.

"Vorabdruck aus: Soncino-Blätter, Beiträge zur Kunde des jüdischen Buches, Bd. 4, 1932.

521. **Ussishkin, M[enahem].** The call of the land; spoken at the Palestine teachers second conference for the Jewish national fund, at Kfar Hanoar, Ben Shemen ... 1928. Jerusalem, (Jewish national fund head office), 1928? 32 p. 12: 17.

את החוברת במקורה העברית ראה ק. ס. שנה ו' ע' 157. ביודית — ע' 31.

522. **Young men's Christian association. Jerusalem.** Twelfth anniversary report ... for the year ending December 31st, 1931. Jerusalem, 1932. 28 p., ill. 15: 22.

523. **Zionist information bureau for tourists in Palestine. Jerusalem.** Guide to new Palestine. 6th ed. Jerusalem, (typ. "Azriel"), 1931—32. 90 p., illus., map. 12: 21. בראש השער: מורה דרך לארץ ישראל. את המהדורה הקודמת ראה ק. ס. שנה ח' ע' 27.

524. اسحاقى، عياض. رسالة خطيرة الى المؤتمر الاسلامى العام المنعقد في بيت المقدس يوم ٢٧ رجب سنة ١٣٥٠ هـ عن حالة المسلمين في روسيا بواسطة مندوبهم الى المؤتمر عياض اسحاقى. القدس، مطبعة دار الایتام الاسلامية الصناعية، ١٣٥٠. ١٦ ص' 17: 23.

אגרת אל הקונגרס האסלאמי ע"א מצב המוסלמים ברוסיה. מאת עיאץ' אסחאק'.

525. جمعية حراسة المسجد الأقصى. بيان جمعية حراسة المسجد الأقصى والاماكن الاسلامية المقدسة بالقدس. بيت المقدس، مطبعة دار الايتام الاسلامية، [١٩٣١]. ١٠، [١] ص' 17: 23.

תזכיר מאת חברת משמר מסגד אלאקצי והמקומות הקדושים האסלאמיים בירושלים. החוברת מכוונת להביא ראיות על שאיפת היהודים לכבוש את מקום בית המקדש. מצורפות 6 לוחות תמונות.

526. (الخالدي، راغب. عارف حكمت النشاشيبي. حسن البديري). بيان الى العالم الاسلامي عامة عن الاماكن المقدسة الاسلامية في فلسطين. القدس، مطبعة بيت المقدس، (١٩٣٢). ٢٨ ص' 17: 24.

כתב פולמוס נגד המועצה האסלאמית העליונה בענין הזנחת מקומות קדושים לאסלאם (בתי תפלה שונים ובתי קברות), מאת ראגב אלכ' אלדי, עארף חכמת אלנשאשיבי, חסן אלבדירי (מתכרי) קונגרס האופוזיציה האסלאמית). החוברת מביאה ראיות טופוגרפיות מהספרות הערבית ונוספו עליה 11 צלומים.

527. شامل، سعيد. بيان الى المؤتمر الاسلامي العام المنعقد في بيت المقدس يوم ٢٧ رجب سنة ١٣٥٠ هـ عن حالة المسلمين في القفقاس بواسطة مندوبهم الى المؤتمر سعيد شامل. القدس، مطبعة دار الايتام الاسلامية الصناعية، [١٩٣١]. ١٠ ص' 16: 23.

תזכיר אל הקונגרס האסלאמי (ירושלים 1931) ע"א מצב המוסלמים בקוקו. מאת סעיד שאמל.

528. اللحام، خليل. مجموعة أزجال... وهي تحتوي على اشعار شعبيه ومنولوجات وطقاطيق ومحاورات ادبية وفكاهية وغنائية... طبعه ونشره نوح ابراهيم عبد الله. حيفا، مطبعة نوح فرفهتيك، ١٩٣١. ٣٢ ص' 16: 20.

שירים התוליים בדיאלקט ערבי מאת כליל אללחאם.

529. مراکش أمام حرب صليبية جديدة، بيان مختصر من الامة المراكشيه الى المؤتمر الاسلامي العام بالقدس الشريف. القدس، مطبعة دار الايتام الاسلامية الصناعية، [١٩٣١]. ١٤ ص' 16: 23.

מרוכז לפני מלחמת צלב חדשה. תזכיר קצר מהאומה המרוכזית אל הקונגרס האסלאמי הכללי בירושלים.

530. מطلق, תיודוסי. כתב קלמה סביל الحق الارنודקסי, ردًا على منشور غبطة البطريرك الكاثوليكي كيرلس التاسع... بقلم الشماس نيودوسي مطلق. القدس، مطبعة دير الروم، (١٩٣١). ٢٩ ص، 22:15.

מאמר דרך האמת האורתודוקסית, תשובה על גלוי דעת כב' הפטריארך הקתוליקוס קירלוס התשיעי מאת תיאודוסיוס משלק. נגד תנועת איחוד הכנסיה האורתודוקסית עם הקתולית הרומית.

531. النشاشيبي، فوزي يحيى الدين. الكشف الراقى.

[القدس]، مطبعة بيت المقدس، ١٩٣١. ٣٦ ص. 23:15.

בראש השער גמיעת הכסף הפלסטיני. הצופה המתקדם ספר למוד לצופים, מאת ס. מ. אלנשאשיבי.

הספרות העברית ומדע היהדות.

א. ספרות עתית.

השבוע; למשפחה ולעם ... ראה ע' 143.

532. תקופתנו; כמה למחשבה ויצירה חפשית. יוצא אחת לשלשה ירחים בעריכת משה קליונסאן. לונדון, דפוס גרודיצקי, תרצ"ב. 14 : 22.

חוברת א' יצאה בניסן—יוצא ע"י העולם". הקשר בין תקופתנו והעולם אך אדמיניסטרטיבי ואידיאולוגי, אך לא הסתדרותי. תקופתנו" תהא במה חפשית לגמרי והאחריות על האומרים ובמדה ידועה גם על העורך". חוברת א' מכילה שירים מאת שניאור וסוקולוב, חזיון מאת יי כהן, ספור מאת י. הורוביץ ומאמרים מאת קלינמן, א. רוזנברג, ה. ברגמן, א. פרשקובר.

533. תרבות; ידיעות חועד המרכז של הסתדרות תרבות בפולין, וורשה, תרצ"ב 1932. 17 : 25.

העורך האחראי: מנדל גולדמן—שנה א' גליון 21 יצא ב7 באפריל—ב' בניסן.

534. אוניזער לעבן; ביאליסטאקער טעגלאכע צייטונג. ביאליסטאק, (Druk M. Pruzanskiego), 1931. 36 : 50.

העורך האחראי: מנדל גולדמן—שנה א' גליון 21 יצא ב7 באפריל.

535. Der Beamte im jüdischen Dienst; Organ des Vereins der Beamten und Angestellten der jüdischen Gemeinde zu Berlin e. V. Berlin, 1932. 24 : 31.

האחראי: י. גולדמן—תכיפות ההופעה לא נזכרה [ירחון?]- גליון 1-2 של שנה ה' יצא בפברואר.

Mitteilungen des Vereins der Beamten und Ange-
stellten der jüdischen Gemeinde zu Berlin.

536. Ceirim; gazetka gđudu III. "Agudat hanoar". Kraków, J. Ohrenstein, (drukarnia A. Lehrhafta), 1928—29. 15 : 22.

בראש השער: Jednodniowka — העורך האחראי והמו"ל: יהודה אורגשטין.—
שנה א' מספר 2 יצא במאי 1928; שנה א' מספר 3 בדצמבר; שנה ג' מספר 4 באפריל 1929.

537. Galgal; für die jüdische Jugend hrsg. von Kadimah und Brith-haolim. Berlin, 1932. 15 : 23. ירחון— גליון א' יצא בינואר.

538. **Hamischmar**; Zeitschrift des Brith Trumpeldor Mitteleuropas. (Berlin, Neziwuth Deutschland des Brith Trumpeldor), 1931. 23 : 30. מהמעטפת - ירחון - גליון ג' יצא בינואר.

539. **National Jewish ledger**. Washington, D. C., (Rochester, N. Y., Jewish ledger pub. co.), 1931. 41 : 64. שבועון - גליון 31 של כרך ב' יצא ב-3 ביולי.

540. **Népünk**; zsidó hetilap. Oradea, 1931—5691. 30 : 42. Ed. Sándor Wasserstrom, Zoltán Leitner.

שבועון - גליון א' של שנה ג' יצא ב-2 בינואר, י'ג בטבת.

541. **Opinion**, a journal of Jewish life and letters. New York, Jewish opinion pub. corporation, 1931. 23 : 30.

שבועון - Editor. Johan I. Smertenko, James Waterman Wise, managing Editor. גליון ד' של שנה א' יצא ב-28 בדצמבר.

542. **L'Union marocaine**; organe du Judaïsme marocain. Casablanca, 1932. 42 : 63.

דו-שבועון - Directeur: E. Nataf - גליון א' יצא ב-4 בפברואר.

543. **Views**; a Jewish monthly. (London), 1932. 18 : 24. חוברת א' יצאה באפריל.

544. **The Youth leader**; a monthly magazine for Jewish clubs. Cincinnati, Department of synagogue and school extension, 1932. 21 : 27. Editor: Harry L. Comins. - חוברת א' יצאה בפברואר.

ב. קבצים ומאספים.

545. ספר היוכל ליום מלאה ששים שנה לחיי מו"ה רבי יעקב רוננהיים... בקטר פגש מאת אוהביו וסמריציו. פרנקפורט ע"מ, י. קופמן, תרצ"ב. 131 דף, 162, 464 ע, 131 דף, פורטרט, פקסימילים. 17 : 24.

החלק העברי נערך ע"י יעקב לנדוי.

עם מחלקה בגרמנית - 464 ע' ולה שער מיוחד: Festschrift für Jacob Rosenheim anlässlich der Vollendung seines 60. Lebensjahres dargebracht von seinen Freunden... נערך ע"י: Heinrich Eisemann

הלכן: א. ש. ב. שטיצער: כחורה יעשה בירור דין בענין זכות בחירת נשים - א. לעווין: מנהיג ישראל ותכונותיו - א. ז. פרידמאן: שפתי פהן ישמרו דעה - א. ל. רובין: בסוגיא דאיגוד - ז. סאראטשקין: בדין מקצת הלילה ככולו - ח. י. שילמאן: אגודת ישראל וחיובה - ט. י. טביומי: לחקר ח"ל - מ. הורוויץ: שכל ורגש - י. ל. צירלסאהן: חובת הרבנים - ש. דייטשלנדר: המאירי ותקופתו - י. י. צ. הלוי איש הורוויץ: בדין השחתת זרע ומניעת ההריון - י. שלעזינגער: ביאור מקרא ומאמר תו"כ נפלא - י. לנדוי: לבירור מחלוקת ראשונים - מ. מ. עפשטיין: בסוגי' דשליחות בבט - צ. ה.

פערבער: כבוד חכמים. — ש. שיינפלד: משלי יחפץ חיים. — וו. פאפנהיים: זכרונות ממורי ורבי הכתב סופר וצ"ל.

M. Landau: Jacob Rosenheim und sein Werk. — J. Wohlgemuth: Grundgedanken der Religionsphilosophie Max Schelers in jüdischer Beleuchtung. — N. Birnbaum: Religiöse Heimat und religiöse Heimkehr. — J. Carlebach: Moral und Politik. — L. Jung: Was ist orthodoxes Judentum? — S. Schachnowitz: Zwei Erkenntnisse und ein Bekenntnis. — W. S. Jacobson: Gemeinschaft und Führer. — R. Weiss: Die zeitlose Lehre. — H. Weyl: Maimonides "Schemonah perakim". — P. Kohn: Politik in Gemeinde und Klall. — E. Munk: Die Entwicklung der preussischen Synagogengemeinden im Geltungsbereich des Gesetzes vom 23. Juli 1847 über die Verhältnisse der Juden. — M. Auerbach: Zur geistigen Struktur der deutschen Orthodoxie der Gegenwart. — A. Klein: Rambam oder Maimonides. — I. Unna: Rabbi Moses ben Nachman und Rabbi Senior Salman aus Ladi. — J. Weinberg: Zur Geschichte der Targumim. Eine Darstellung der Entstehung und Entwicklung der aramäischen Targumim. — E. E. Hildesheimer: Mystik und Agada im Urteil der Gaonen Rabbi Scherira und Rabbi Hai. — L. Deutschländer: Biblisch-talmudische Sentenzen und Motive in der Weltliteratur. — M. Elias: Generationen. Ein Beitrag zum jüdischen Erziehungsproblem. — B. Stern: Die Stellung der Juden im öffentlichen Volksschulwesen in Preussen in ihrer Entwicklung vom Beginne der Emanzipation bis heute. — A. Merzbach: Psychologie der hebräischen Personalsymbole. — S. Halberstadt: Die geplante Kalenderreform und das orthodoxe Judentum. — B. Peissachowitch: מה נאמר. Nach einem altfrankfurter Thema bearbeitet.

546. השומר הדתי; דרכו ומשנתו. קראקא, דפוס מ. לענקאוויטש,

תר"ץ. 7, 9 ע. 15 : 22.

מהמעטפה. — חד יומן. — המול והעורך האחראי: ישראל בסטר. — הטכסט גם בפולגית: עם שער נוסף על המעטפה: Haszomer hadati; cele i drogi. ראה גם ק. מ. שנה ח' ע' 322.

547. משארטקאווער שפירא פאראיין אין ניו יארק. יובילעאום בוך

לכבוד דער פערציג יעהריגער עקזיסטענץ פונם משארטקאווער שפירא פאראיין אין ניו יארק, דעם 13 טען יאנואר 1932. רעדאקטירט אונטער דער לייטונג פון גרשם באדער. (Myold printing co., New York), 1932. 179, 45 ע, פורטרטים, צילומים. 16 : 24.

עם מחלקה ושער מיוחד באנגלית: Jubilee book of the Czortkower Rabbi Schapiro K.U.V.

548. הקרן הקימת לישראל. 30 יאחר קרן קימת לישראל. בריסק, קרן

קימת לישראל, 1931. 4 ע. 29 : 45.

חד יומן — העורך האחראי: מ. ל' ב' רסקי. — יצא בער'ה חרצ'ב (11 בספטמבר).

549. *Almanachul evreesc ilustrat pentru România*. Bucuresti, "Slova", 5692 (1932). 216 p. 15 : 23. Ed.: A. Mibashan.

מכיל חומר רביגוני, בעיקר על היהודים ברומניה בעבר ובהווה ופעולתם בספרות, באמנות ובמדע; על עסקניהם החשובים בעדות השונות ובפרובינציות שנספתו לרומניה בעקב המלחמה העולמית. מהמאמרים השונים יש לציין את מאמרו של ק. דרימר על יאסי העברית שבו הוא מפרסם שני דקדטים מענינים מהמושלים המולדוביים משנות 1777 ו-1828 המעידים על מתן אוטונומיה פנימית ידועה ליהודים. — חלק הגון של הקבץ מוקדש לתנועה הציונית והשתתפותם של יהודי רומניה בה. בקשר עם יובלה של חבת ציון פרסם ד"ר מ. א. הלוי את הקד"ק של ועידת פוקשאני ב-1882. — בקבץ יש גם מאמר של סוקולוב על חבת ציון (בצרפתית), האמנות העממית העברית ברומניה מאת ד"ר מ. דיאמאנט (בגרמנית), היהודים בפוליטיקה הארצית (בגרמנית), יאיוז היא הדרך של א. ל. ויסו (בגרמנית) וקטע מהספרות היהודית של טונקעלער (יהודית באותיות לטיניות).

550. *Central conference of American rabbis*. Forty second annual convention, June seventeenth to June twenty-first nineteen hundred and thirty-one, Wawasee, Indiana. Vol. xli, ed. by Isaac E. Marcuson. n. p., (1931). 531 p., portr. 16 : 24.

מן ההלן: President's message, D. Lefkowitz. — Conference lecture, I. B. Wise. — Conference sermon, M. S. Lazaron. — Memorial resolutions. — The debacle of religion in Russia, D. Goldberg; discussion: F. M. Isserman, Ph. S. Bernstein. — Condition of Jews in Russia, G. Leikin. — Currents in Jewish religious thought, S. M. Gup; discussion: I. Landman, S. H. Markowitz. — The nature and scope of Jewish theology, F. A. Levy; discussion: I. G. Heller, [Z.] Diesendruck. — Confirmation practices in one hundred Jewish religious schools, L. J. Egelson. — The profession of Jewish education and its relation to the rabbinate, A. M. Dushkin. — The curriculum of the rabbinical seminary, B. D. Cohon. — Contemporaneous history. — Contemporaneous literature.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 34.

551. *Israelitischer Kalender für Leipzig 5692*. Vom 12. September 1931 bis 30. September 1932. Offizieller Gemeinde-Kalender. Leipzig, M. W. Kaufmann, [1931?]. 76 p. 10 : 17.

552. *Mendelssohn, Moses*. Gesammelte Schriften. Jubiläumsausgabe in Gemeinschaft mit F. Bamberger, H. Borodianski, S. Rawidowicz [a. o.] hrsg. von J[smar] Elbogen, J[ulius] Guttmann, E[ugen] Mittwoch. Bd. 11. Berlin, Akademie-Verlag, 1932. xiv, [1], 516 p., portr. 17 : 26.

ההלן: Bd. 11: Briefwechsel. I: 1754—1762. Bearbeitet von Bruno Strauss.

את הכרכים האחרים ראה ק. ס. שנה ד' ע' 42—44 (הערכות מאת ד"ר ברגמן וטרום. קלזנר), ע' 522—523 (הערכה מאת ד"ר ברגמן), שנה ח' ע' 324.

כמעט 90 שנה עברו מהומן שהוציא ג. ב. מנדלסון את מכתבי משה מנדלסון ובינתים נגלו המון מכתבים שנעלמו או מעיני המו"ל. ההוצאה החדשה שכרכה הראשון מונח כעת לפנינו, תכיל איפוא הרבה יותר חמר. אמנם רבוי זה יהיה ניכר יותר בכרכים הבאים; בכרך הזה המכיל את מכתבי מנדלסון מימינעוריו, לא היה הרבה להוסיף—מספרם מגיע ל-225, אבל יש ביניהם מספרים ריקים כשמציאות המכתב ידועה מאיזה מקור אך המכתב בעצמו לא נשמר בידינו. המכתבים היודיים—עבריים, שנחפרטמו כבר בכרך XVI של ההוצאה השלמה (ראה ק. ס. שנה ו' ע' 43) ניתנים כאן בתרגומם הלועזי. בסוף הכרך יש הערות (יותר מ-130 ע') על מקום המצאו של כל מכתב ומכתב ועל תכנונו. בנגוד להוצאות הקודמות יוציאו הפעם הזאת את המכתבים בסדרם הזמני ולא בסדר האנשים שאליהם נכתבו.

553. **Union of American Hebrew congregations.** The synagogue, its relation to modern thought and life; papers delivered at the xxxii Council, Union of American Hebrew congregations, Philadelphia, January 17—21, 1931. n. p., 1931. 96 p. 17 : 25.

החן: Remarks by the chairman of the Executive board, L. Vogelstein.— World problems and personal religion, S. H. Goldenson.— The task of progressive Judaism, L. H. Montagu.— Youth and the synagogue.— The purposes of the Synagogue.— Judaism as expressed in life.

554. **Zsidó évkönyv az 5688—(5691) évre.** Szerkeszti Kecskeméti Vilmos. Évf. 1—4. Budapest, 1927/28—1930/31. 382 p., 2 l.; 238 p., 1 l.; 406 p., 3 l.; 498 p., 3 l. 15 : 23.

ג. ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל.

אומנסקי, י. חכמי התלמוד, תולדותיהם ומאמריהם ... ראה ע' 183.
טויבר, א. מחקרים ביבליוגרפיים ... ראה ע' 150.

555. **Amsterdam. Universiteit. Bibliotheca Rosenthaliana.** Lijst van de loopende tijdschriften der Bibliotheca Rosenthaliana. Amsterdam, Stadsdrukkerij, 1930. 11 p. 16 : 24.

בראש השער: Universiteitsbibliotheek van Amsterdam.

556. **Florence. Collegio rabbinico italiano.** Bibliografia delle pubblicazioni scientifiche di Umberto Cassuto, edita dal Collegio rabbinico italiano nel compiersi il 25° anno del suo insegnamento. מהמעטפת. 5666—5691, 1906—1931. n. p., 1931. 12 p., port. 15 : 23.

557. **Freimann, Aron.** Die hebräischen Inkunabeln der Druckereien in Spanien und Portugal. (Mainz, 1925). numb. 1. 203—206. 20 : 27. הדפסה מתוך: Gutenberg-Festschrift, Mainz, 1925.

558. Glaymen, Rose Ebey. Recent Judith drama and its analogues. Philadelphia, 1930. 134 p. 15 : 23.

Diss. University of Pennsylvania.

המחברת עוסקת לא ביהודית לבד אלא גם ביעל, דלילה, אסתר, בת יפתח, איזבל, בת-שבע, ובסוף נספחה רשימת הדרמות המיוסדות על התנ"ך והכרית החדשה, משנת 1885 ואילך.

559. Smith, Wilbur M. A list of bibliographies of theological and Biblical literature published in Great Britain and America 1595—1931; with critical, biographical, and bibliographical notes by Wilbur M. Smith. Coatesville, Pa., (typ. Temple), 1931. 2 p. l., III—VIII p., 1 l., 5—62 p. 15 : 23.

ד. מדע המקרא.

560. גולומב, דוד. תרגומן; לחקרי התרגומים אשר על התנ"ך ... השוואתיים והתאמותיהם זה עם זה, ושנוייהם ונסוגותיהם מהעברי, מסגנון ומלשון המקראות ועד התרגומים שנשתקעו בספרות המשנה, בהתלמוד בבלי והירושלמי ובהסדרים. סאת דוד גולומב ... חלק א. ספר בראשית. ברלין, דפוס ברעק, תרצ"ב. 2 דף, 486 ע. 16 : 24.

D. Golomb: Targumno; a close study of the Targums of the Holy Scriptures ...

התרגום ירושלמי, המכונה יונתן בהוצאות הרגילות, הוא כידוע משובש מאד. רב העבודה בשדה עזוב זה עבר בשעתו בהרצות רבה החכם גינצבורגר בהוצאותיו המדעיות: (א) תרגום ירושלמי ע"י כח"י פאריס (ברלין תרנ"ח). (ב) תרגום יונתן ע"י כח"י לונדון (ברלין תרס"ג). ועוד רבה העבודה בנוגע לתרגומים הנ"ל. ע"כ יש לקדם בברכה כל עבודה רצינית בשדה זה.

והנה החכם ר' דוד גולומב הוציא עכשו חלק ראשון מספרו זה רב הכמות והאיכות. על ערכו הבלשני של הספר ידונו כעלי המקצוע. אני לא אעיר כאן אלא כמה שנוגע לתרגום יונתן, שבחקירת נוסחאותיו אני עוסק זה שנים.

אין לתאר עבודה שלמה בחקירת התרגומים בלי להזקק להוצאותיו החשובות של הד"ר גינצבורגר. ולפלא יחשב שמחבר הספר הזה לא ראה, ועכ"פ לא השתמש כלל בהוצאות אלה, ובמקומן השתמש בהוצאות המשובשות הנדפסות בחומשים. יש להצטער איטוא מאד, שלמרות בקיאותו המפליאה בספרות התלמודית ובחכמת הלשון נכנס במקומות רבים בדחוקים שלא לצורך כלל. הנה דוגמאות אחדות:

בראשית ג' ח' כותב המחבר "והת"י הרכיבו אתרי רכשי: מסייל בגינינותא למנח יומא מסייל בגינתא לחוקא דיומא".

והנה בת"י הוצאת גינצבורגר הגירסא: "מסייל בגינינותא למנח יומא" — ויתו לא — וזה לפי דעת זבדי בן לוי (ב"ר י"ס ח') לרוח מערבית דגו; ורק בתרגום ירושלמי הוצאת גינצבורגר איתא: "מסייל בגינתא לחוקא דיומא", וזה לדעת רב (ביר שם) לרוח

מזרחית דנו. בא איזה מעתיק טועה, ואחריו המדפיסים, וערבבו בתרגום יונתן שלפנינו את שתי הדעות.

בראשית י"ב ח': הביא את הגירסא המשובשת בת"י: "ופרסיה משכנא" והאריך ונכנס בדחוקים, ובאמת צ"ל: "ופרס ית משכניה". עיין הוצאת גינצבורגר.
בראשית י"ב י"ב: "ומצאתי פָּרָס וירת כהדוי" בתרגום ירושלמי (במדבר כ"ד י"ח) והיה אדום ירשה: ויהי פָּרָס ירתי. אשר במאד ופָּלָא, מה מקרה אדום לפרס, והלא אדום מִשֵּׁם ופָּרָס מִחֵם? ומיישב בדוחק. ולא הרגיש כי השבוש "פָּרָס" במקום "אדום" נעשה ע"י הקנזורה. ובאמת בתרגום ירושלמי הוצאת גינצבורגר הגירסא: ויהוי אדום יריתא. וקאתי שפיר. שבוש כזה עיין גם ת"י בראשית ט"ו י"ב: "נפלת, דא היא (פָּרָס) [אדום], דעתיא דמיפל ולית לה זקיפא.

בראשית י"ד כ"ד: "בת"י הלא לית רשו בכולא ארעא. להת"י יש פה "נאום שלם" וכו'. וגם פה נכונה גירסת הת"י הוצאת גינצבורגר: לית לי רשו בכולא עֲנָאָה. (לשון שָׁלָל).
בראשית ל"ב כ"ה: הביא את הגירסא המשובשת בת"י: "ואתחבש", וכתב: "מדלא הביאי לא הערוך ונשאי כליו. ולא המתורגמן ולוי במלון הארמי שלי. אחשוב כי בת"י ס"ס, וצ"ל ואתחבשי כי חבש כמו כבש, בחינת חבק, שהיינו ויאבק, ויחבק, ואתחבשי שחבשו זה את זה בורועותיהם". וכל זה דחוק ורחוק, וצ"ל: "ואתכתש" כמו בת"י הוצאת גינצבורגר. ומובא בערוך ערך כתש ב', וגם במלוגו של לוי בערך כתש.

בראשית מ"ו כ"ח: "ולמכבשא ית עמודיא דארעא". מביא המחבר את מאמר חז"ל (ברכות ח' ב') ר' אמי ור' אסי הוו יתבי וגרסי ביני עמודי, ומאריך בדחוקים. ובאמת צ"ל כמו בת"י הוצאת גינצבורגר: "עמודיא דארעא", כלומר תושבי הארץ. וקאתי שפיר, וכל הדחוקים מיותרים. ועיין תרגומא עמוד חל"א' ובאוצר החיים, איר תרצ"ב, במאמרי על הת"י הערה ל"ב.

נקה שבחלקים הבאים יתקן המחבר את המעות, ויוציא מתחת ידו דבר מתוקן.

יהודה פריס — חורב.

561. חסקלברג, ישעיהו בן שאול יעקב. ספר שיח פקדיך על התורה, מאתי ישעיה ב"ר שאול יעקב חסקלברג ... ספר בראשית, בילגורוי, דפוס וויינבערג, תר"ץ. 1 דף, 46, 16 ע. 24:

ע' 161 בסוף הספר: רשימת הפקדונות.

ס' חורב ... רוזנהיים ... ראה ע' 171.

562. לובצקי, אריה נחום. נחל קדושים על התורה, בביאורי הסקראות, ובחבנת אגרות חז"ל, ובקמק החלכה. מאתי ארי' נחום לובצקי ... חלק א. בראשית. פיעטרקוב, ב. ליבעסקינר, תרצ"א. 161 דף, 200 ע. 17: 24.

563. לוי, אהרן. ספר הדרוש והעיון על חמשה חומשי תורה והוא קובץ מאמרים במקצועות שונים ערוכים וסדורים כפי סדר הפרשיות מאתי אהרן לעווין ... בהנאון נתן ולעווין ... חלק שני בו שלש מאות ועשרים וחמשה מאמרים על ספר שמות. בילגורוי, דפוס קרונברג, תרצ"א. 2 דף, 476 ע. 17: 25.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ו' ע' 183.

סגלוביץ, י. מ. ס' קטרת סמים ... ראה ע' 192.

564. פרנקל-תאומים, ברוך. ספר מרגליות א דר"ב, על התורה ולקוטי נז"כ ואגדות ... אשר יצא מפה הרב ... ברוך תאומים (ו) פרענקל ... נדפס שנית ע"י הרב משה האלברשטאם ... נכד המחבר, פיעטרוקוב, דפוס דוד קאפעלסאן, תר"ץ, 112 דף. 15 : 23.

בראשונה נדפס בשנת תרמ"ג.

565. קנן, יעקב בן שאול. אהבת חסד באור חדש והגיונות חדשים במגלת רות ובמסארי רז"ל חשייכים לה. מאת יעקב בן שאול קאנאן ... גראיעווא, דפוס א. מ. פיורקא, תרצ"א — 1930. 47 ע. 16 : 23.

566. קורץ, אהרן יוסף בן מרדכי דוד. ... ספר זקן אהרן (על חמשה חומשי תורה) ... קראקא, דפוס מ. לענקאוויטש, תר"ץ, 131, 2—142 דף. 20 : 25. חדושים על התורה בדרך מלפול ואגדה.

567. ריטבורד, יצחק בן ניסן. ספר קהלת יצחק על התורה, בו חדושים ... אשר שמעתי מנאונים ורבנים ... ולפעמים מעט משלי אנכי ... יצחק בל"א ... ניסן (רייטבארד) ... הוצאה בתקונים והוספות מהמחבר, ווארשא. י. בריובלאט, תר"ץ, 214 ע. 17 : 24.

"גם ראיתי להביא באיזה פרשיות דברים קצרים ... בחידושי גמ"ת ... וקראתים ... פרחי ניסן". — מתוך הקדמת המחבר.

תנ"ך. כתובים. מקרא מפרש ... ראה ע' 226.

תנ"ך. כתובים. מגלת אסתר ... ראה ע' 166.

568. Baikie, James. The romance of the Bible; the story of the triumphs, tragedies & adventures of the greatest book in the world & of the heroes who fought & died for it. With illustrations. London, Seeley, Service & Co, 1931. 2 p. l., 13—284 p. 14 : 20.

The Library of romance.

הלכן The making of the Bible: The Old Testament.—King Ptolemy and the Seventy: The story of the first translation.—Greek wisdom or Hebrew faith?—A nation's champion: Judas the Hammerer.

*569. Bible. tr. French. La Sainte Bible. Traduction d'après les textes originaux. Édition révisée par des Pères de la Compagnie de Jésus avec la collaboration de professeurs de St-Sulpice. Paris-Tournai-Rome, Désclée et Cie, 1930. vi, 1431, 57 p., cartes. 12°.

570. Bible. tr. German. Das ungekürzte Alte Testament ... neu übersetzt und mit neuen Kommentaren ausgestattet von Lazarus Weiser. Zugleich Führer für die Urschrift. v.i. Wien, Weiser's Tah'nach-Verlag, 1932. 46 p., 1 l. 15 : 22.

החלק: Heft 1, Kap. 1—4: Die neue Genesis; der Gottesbegriff; das Seelenerwachen; das Seelenparadies; der Baum der Erkenntnis gegen die Buhlerei und gegen die Ehelüge; Kain.

המתרגם הכניס את פירושו לתוך דברי התנ"ך; את דברי המקור נתן בדפוס ממור, את הפרוש בדפוס רגיל. דוגמה להבנתו את הנוסח "הבלתי מקוצר": "Mit der vornehmsten aller himmlischen Weisheiten als Begleiterin, mit der für die Lebensbedingungen auf der Erde bestimmten himmlischen Weisheit, schuf der Ewige aus dem Nichts ein Vorhandenes: den Himmel und die Erde."

571. Bible. Isaiah. The prophetic poetry of Isaiah; chapters 1—37, translated in parallelism from a revised Hebrew text, by William Popper. Berkeley, University of California press, 1931.

XVI, 164 p. 15 : 21. ראה גם ק. ט. שנה ח' ע' 454.

בשנת 1923 הוציא פופר את מקור פרקי ישעיה שהוא מתרגם כאן. נוסח התנ"ך תוקן על פי כללי ההקבלה. "יש להניח בבטחון שהנוסח המחוקק, שהכין המתרגם בהתאם לכללים האלה, הוא ברוחו יותר קרוב למקור מנוסח המסורה, אף אם אין כאן תביעה שנמצאו בדיוק דברי הנביא עצמו" (ע' VIII).

572. Bible. Psalms. Les Psaumes de David, paraphrasés et mis en chant à l'imitation de Cl. Marot et de Th. de Bèze par René-Louis Piachaud. Lausanne, Foetisch, 1932. 1 p. 1, III, [2], IV-V, [2], VI, 84, [4]p. facsim. 14 : 20.

*573. Bible. Proverbs. Proverbs of Solomon in Sahidic Coptic, according to the Chicago manuscript; edited by William H. Worrel. Chicago, University of Chicago press, 1931. XXX, 107 p.

=Chicago univ. Oriental inst. Publications Vol. 12.

*574. Bible. Job. The book of Job in two versions, a Judean version, an Ephraemaeon version, and the book of Ecclesiastes; reconstructive studies, separated, arranged, and translated by William Wallace Martin. [Nashville, Tenn., Press of Methodist publishing house, c1929]. 191 p. 80.

*575. Bible. Job. Das Buch vom Leiden. [Erklärt] von Norbert Peters. Düsseldorf, Schwann, 1931. 88 p. 80.

=Religiöse Quellenschriften. H. 71.

576. **Bible. Job.** Das ungekürzte Buch Hiob; deutsch von Lazarus Weiser... Wien, Weiser's Ta'nach-Vertrieb, 1931. 134p., 1 l. 15 : 22.

ראה לעיל מספר 570. על המעטת: Neu übersetzt und mit neuen Kommentaren ausgestattet von Lazarus Weiser. Zugleich Führer für die Urschrift.

577. **Bible. Song of Solomon.** Das ungekürzte Hohelied von der Seele, des Königs Salomo schönstes Lied; neu übersetzt und mit neuen Kommentaren ausgestattet von Lazarus Weiser: Zugleich Führer für die Urschrift. Wien, Weiser's Tah'nach-Verlag, 1931. 24 p. 15 : 22.

ראה לעיל מספר 570.

*Bible. Ecclesiastes. ראה לעיל מספר 574.

578. **Bible. Ecclesiastes.** The Ethiopic text of the Book of Ecclesiastes, ed. by Samuel A[lfred] B[rown] Mercer. London, Luzac, 1931. XI, [3], 93 p., facsim. 16 : 24.

=The Oriental research series, ed. by John A. Maynard, v. 6.

המזל מצא באירוסה רק כתב-יד צעירים. לערך, ולכן עבר בשנת 1930 לחבש וגלה שם בארץ אלקם את כהי היותר עתיק והיותר טוב הידוע. מתחלת המאה ה-15. אותו הניח ליסוד הוצאתו וצרף לו שנויי נוסחאות מתוך 23 כ"י אחרים. לגוף ספר קהלת ספח פרוש (30 ע'), מסתח המלים ומסתח כללי וארבעה צלומים. המבוא נותן תאור מפורט של כהי ויהסם זה לזה, ובדיקת נוסח הספר.

*579. **Bible and N. T. tr. English.** The new indexed Bible, comprising Biblical biography, geography, history, teaching ... illustrated with a large number of photographs of places of Biblical events as they appear today, making a sacred album for every home ... Rev. and enl. from the original ed. Chicago, Ill., John A. Dickson, [1929]. 4 p. l., CCXXXVIII p., 2 l., 634 p., 3 l., 390 p., 2 l., 391—507 p., plates, maps, forms, diagrs. 8°.

580. **Box, G[eorge] H[erbert].** Judaism in the Greek period from the rise of Alexander the Great to the intervention of Rome (333 to 63 B. C.) Oxford, Clarendon press, 1932. 1 p. l., [v]—xiv, [2], 239, [1], 15, [1] p., illus., maps, pl. 13 : 19.

=(The Clarendon Bible. Old Testament v. 5).

ביבליוגרפיה: ע' 230-231. בסוף "The Old Testament chronologically arranged, by Evelyn W. Hippisley" 15, [1] p.

ספר-למוד לתנ"ך שכונתו להרגיש את הקשר ההיסטורי. המבוא (ע' 1-76) מכיל

תאור היסטורי של ישראל בחקופת ממלכות אלכסנדר מוקדון עד סוף תקופת החשמונאים (333-63 לפני ספדינ). אחריו באים קטעים נבחרים מתוך חבקוק, יואל, זכריה, ישעיה, יונה, דהי, איוב, משלי, קהלת, בן-סירא, חכמת שלמה, דניאל, חנוך, אסתר ושני ספרי החשמונאים. לכל אחד מהם מבוא קצר. - בתוך הספר נדפסו תמונות רבות.

581. Case, Ralph Thomas. ... A study of the placement in the curriculum of selected teachings of the Old Testament prophets. Iowa City, The University, [1930]. 54 p., diags. 15 : 23.

= University of Iowa. Studies in character. vol. II, no. 4.

על המעטפת : University of Iowa studies. First series, no. 184.

A list of children's Bibles and texts of prophetic materials" : 51 'y

*582. Cohenel, Dain. La Sacra Scrittura. Psicologia-commento-meditazione. Vol. I. La Genesi. Vol. II. Esodo-Levitico. Gravina di Puglia, (Napoli, tip. Floridiana), 1930. 422 ; 562 p. 8°.

583. Dhorme, Edouard. La poésie biblique ; introduction à la poésie biblique et trente chants de circonstance, par Edouard Dhorme. Paris, B. Grasset, (c1931). 3 p. 1., [9]—212 p., 11. 12 : 18.

Collection de la "Vie chrétienne" publiée sous la direction de Maurice Brillant.

חלקי ההקדמה : De la poésie. De la poésie biblique. De la prosodie. hébraïque. אח"כ בא חרוזים פיוטי לשלשים שירים מן התנ"ך, לכל שיר הקדמה קצרה.

584. Dietze, Karl. Nachwort zu "Ussia". (Bremen, Selbstverlag des Verfassers, 1930). 15, [1] p. 16 : 24.

אח הספר : "Ussia, der Knecht Gottes" ראה ק. ט. שנה ו' ע' 365.

585. Fallek, Wilhelm. Szkice i studja o wpływie Biblii na literaturę polską. Warszawa, Skład główny: Dom książki polskiej, 1931. 88 p. 16 : 22.

"Odbitka z Rocznika I Gimnazjum meskiego Tow. żyd. szkół srednich w Lodzi za rok szkolny 1929/30."

המחבר בודק את עקבות התנ"ך אצל הסופרים, Kochowski, Mickiewicz, Słowacki, Wyspianski, Krasicki, Brodzinski.

*586. Fényes, Mor. Szentírásunk kialakulása, eszméi, hatása. Budapest, IMIT, 1931. 310 p.

ראה ק' 175 Glaymen, R. E. Recent Judith drama ...

*587. Guiton, W. H. L'ancien Testament et la critique. Vauvert (Gard.), Éditions de l'Union des Chrétiens évangéliques, 1926. 169 p.

*588. **Hauss, Fr.** Biblische Taschenkonkordanz. Darstellung und Erläuterung der wichtigsten biblischen Begriffe. 2. erg. u. erw. Aufl. Berlin, Furcht-Verlag, 1931. 209 p. 8°.

==Aus der Welt der Bibel, 6.

*589. **Kaplan, Chaim.** The hidden name, ... [Vienna, Printed by A. Holzhausen's successors, 1929]. 1 p. l., p. 181—184. 8°.

"Reprinted from Journal of the Society of oriental research. XIII, October 1929, n. 4". "Part of a thesis on 'Light on Enoch from rabbinics and mythology'".

590. **Koch, Rudolf.** Vorarbeiten zu einem Bibeldruck; eine Zusammenstellung. (Kassel-Wilhelmshöhe, Bärenreiter-Verlag, 1930). [54] p. incl. facsims. 18 : 26.

צלומי דוגמאות של כתיבה והדפסה בצורה נהדרת

591. **Kraemer, Richard.** Die biblische Urgeschichte. Wernigerode, G. Koezle, (pref. 1931). 3 p. l., [5]—335, [5]p. 16 : 24.

Einführung.— Die biblische Urgeschichte: Präludium: Die grossen Gedanken der Gottesschöpfung als gewaltige Ouvertüre der Geschichte.— Erste Entwicklungsreihe geschichtlicher Tatsachen: A. Die Kultur in ihrer "ursprünglichen" göttlichen Bestimmtheit.— B. Die Kultur in ihrer Bestimmtheit durch menschliche Sünde und göttliche Gnade.— C. Die Scheidung innerhalb der Menschheit und wie Gott sie überbrückt.— Zweite Entwicklungsreihe geschichtlicher Tatsachen: Gottes Segenstreue gegenüber der "sich mehrenden" und doch schliesslich zum Gericht reifenden Menschheit: A. "Seid fruchtbar und mehret euch!"— B. Der unaufhaltsame und zum Gericht reife Zerfall der Kultur.— Dritte Entwicklungsreihe geschichtlicher Tatsachen: Gottes Schöpfertreue im Hochgericht des Verfalls und die Neugeburt der Menschheitsgeschichte: A. Die den Weg der Rettungweisende göttliche Offenbarung an Noach.— B. Wie der Glaube Noachs die grosse Urzeitwende erlebte.— C. Die Grundlagen neuerstehender Kulturgemeinschaft.— Vierte Entwicklungsreihe geschichtlicher Tatsachen: Die gottgeordnete Entwicklung der neuen Menschheit, ihre grundsätzliche Einheit trotz notwendiger Trennung: A. Die einheitliche Menschheit, Grundlage und Ziel göttlicher Heilsgeschichte.— B. Die Trennung der Menschheit im Lichte göttlicher Heilspädagogik.

*592. **Krieger, P.** Weltbild und Idee des Buches Hiob verglichen mit dem altorientalischen Pessimismus. Leipzig, Schwarzenberg & Schumann, 1930. 136 p. 8°. Diss. Erlangen.

*593. **Lundgren, Albert Julius.** Am I right or wrong? Studies in Bible chronology ... [Winnipeg, Can., 1930]. 42 p., diagr. 8°.

594. **McLachlan, Herbert.** The Bible to-day. London, Lindsey press, (1932). 62 p. 12 : 18.

=Religion: its modern needs and problems. No. 5.

595. **Rand, Howard B.** Joel's prophetic message and warning. London, The Covenant pub. co., 1930. VII, 87 p. 14 : 22.

המחבר מבאר את נבואת יואל ברוח ה-Anglo-Israelism.

Saarisalo, A. The boundary between Issachar and Naphtali. ראה ע' 211.

596. **Salmanowitsch, Hillel.** Das Naziräat nach Bibel und Talmud. Wilna, typ. F. Garber, 1931. VI, 78, [2] p. 15 : 22.

ע' VI: ביבליוגרפיה. Diss. Giessen.

*597. **Seeberg, R.** Die sozialethische-Bedeutung des Dekalogs. Leipzig, Deichert, 1930. 56 p. 8°.

=Schr. d. Inst. f. Sozialethik u. Wiss. d. Inn. Mission an d. Univ. Berlin. H. 2.

598. **Silverstone, A. E.** Aquila and Onkelos. (Manchester), Manchester university press, 1931. 6 p. 1, 172 p. 14 : 22.

=Publications of the University of Manchester. Semitic languages, No. 1.

ע' [161]-163: ביבליוגרפיה. —"מסרת הספר הזה היא להוכיח כי הוא אינו קלודס הוא אקילה. מחבר תרגום יוני לתנ"ך שקטעים ממנו נשארו עוד בקספלה" (מחוך ההקדמה). — ראשי הפרקים: Onkelos in Midrashic literature. — Akylas in Midrashic literature. — Author of the Targum: external evidence. — Author of the Targum: internal evidence. — Aquila, Onkelos, and the Septuagint. — Onkelos and R. Akiba. — Onkelos and the Peshitta. — Aquila-Onkelos. — Bibliography. — Index.

*599. **Smith, C. Ryder.** What is the Old Testament. London, Epworth press, 1931. 254 p. 13 : 19.

Smith, W. M. A list of bibliographies of theological and Biblical literature ... ראה ע' 175.

600. **Soloweitschik, Max, ed.** Vom Buch, das tausend Jahre wuchs; ein bibelwissenschaftliches Sammelbuch. Berlin, Welt-Verlag, (c1932). 206 p., 1l. 14 : 23. ע' [205]-206: ביבליוגרפיה.

הזכך: Vorwort des Herausgebers. — C. F. Kent: Die älteste historische Tradition Israels. — S. Bernfeld: —Das prophetische Schrifttum. — G. Hölscher: Das ekstatische Prophetentum in den semitischen Religionen. — K. Budde: Das

nomadische Ideal im Alten Testament.— A. Causse: Die altisraelitische Kultuspoesie und der Ursprung der Psalmen.— H. Torczyner: Hiobdichtung und Hiobsage.— A. Kamenezki: Der biblische Kanon.— P. Volz: Babylonische Einflüsse.

601. Spiegel, Shalom. Ezekiel or Pseudo-Ezekiel? (Cambridge, Mass., typ. Harvard university press, 1931). pp. [245]—321. 16:24. Harvard theological review, v. XXIV, no. 4. הדפסה מיוחדת מתוך: Pseudo-Ezekiel and the original נכוח עם ספרו' Charles C. Torrey על ספרו prophecy. ראה למטה מספר 603.*

602. Tögel, Hermann. Rasse, Volk und alttestamentlicher Religionsunterricht. Langensalza, H. Beyer, 1931. 47 p. 14:21. —Pädagogisches Magazin. Heft 1353.

המחבר סונה נגד השאיפה להוציא את התנ"ך מבית הספר האנגלי. אמנם יש בתנ"ך קיום מכוערים-יהודיים וישראלים-אדישים, אבל על ידם יש ערכים דתיים-אנושיים ואותם צריך לשמר.

*603. Torrey, Charles C. Pseudo-Ezekiel and the original prophecy. Yale univ. press, 1930. 5, 119 p. 8°. —Yale oriental ser. Researches. v. 18.

604. Trumper, Victor L[eopold]. The mirror of Egypt in the Old Testament. London, Marshall, Morgan & Scott, [1931]. 174 p., pl. 14:22. המחבר חי יותר מעשרים שנה במצרים ורכש לו ידיעה עמוקה של חיי העם המצרי. ביון ספרו הוא מדעי ודתי גם יחד: מבלי לגרע משהו מן היסוד האלהי ורוח הנבואה החודרים את כל התנ"ך. השתדלתי להראות את הצד האנושי והמעשי בכדי שנבין הבנה יותר שלמה את המסופר במקרא (מתוך ההקדמה).

ו. תלמוד ומדרש, ספרות רבנית.

605. אבות. מסכת אבות עם תלמוד בבלי וירושלמי עם פירושה... עם תוספת סאמרים, מספרא, ספרי, תוספתא, מכילתא... נקבצו על ידי הרב נח חיים (לוי) במזיה ששה מקאברין. הוצאה שניה מתוקנת, כהוספת המראה מקום מכל פסוקי תנ"ך ע"י יצחק גאלדסמן ... ווארשא, דפוס י. ב. אלטער, תרצ"ז. 164, 44 ע. 22:29.

606. אימנטיקי, יוסף. חכמי התלמוד תולדותיהם ומאמריהם סלקטים ומסדרים עפ"י א"ב עם הערות ובאורים. ספר, רבי. פיעטרקוב, דפוס ד. קאפעלסאן, תרצ"א. 488 ע. 16:24.

607. אנגל, יוסף; ספר אוצרות יוסף; חידושי יו"ד סאת ... סרן יוסף
ענגיל ... I. M. Morgenstern, Wien ... ווארשא, פ. ראזען, 1929. 131 דף, 3—77,
70—3 ע. 20 : 28.

608. אפשטיין, יחיאל מיכל בן אהרן. ספר ערוך השלחן על הלכות
בהמה וחיה טהורה וכו' והלכות בשר בחלב תערובות וכו', ממנו יחיאל מיכל
בחרב אהרן הלוי עקשטיין ... הוצאה חמישית. הובא לכית הדפוס בהוצאת
הרבנית ... סרת בריונע וואלבריינסקא בת ... הסחבר ... ווילנא, דפוס ש. פ.
גארבער, תר"ץ. 11 דף, 95, 104, 171 ע. 22 : 29.

609. ארנטריי, חנוך. מנחה טהורה, סאת הרב מוהר"ר חנוך הכהן
עארענטריי. Talmudische Studien von H[einrich] Ehrentreu. Frankfurt ...
a.M., Verlag des Israelit u. Hermon G.m.b.H., 5692—1931. 4 p. l., 164 p. 16 : 23.
הקבס בגרמנית.

610. פאטום, שלמה זלמן טוביה. ספר דם זכחים; חידושים על
מסכת זכחים, אשר חנני הש"י ... שלמה זלמן טוביה בעאטום ... ובסוף הספר
קונטרס אמרי זכחים, קצת מחידושי אשר כתבתי בפלפול חכרים. פיעטרקוב,
דפוס ח. ה. פאלמאן, תר"צ. 18, 151 ע. 18 : 25.

"ספר זה הוא ח"א מספרי מזבח חדש ... על כל סדר קדשים".

611. בלומנפלד, מאיר. ספר פרי שלמה ... חידושי תורה במקצועות
שונות בים התלמוד ... (ומאת) מאיר בלומנפלד ... חוברת א. פיעטרקוב, דפוס
ח. ה. פאלמאן, תרפ"ו. 71 ע. 17 : 23.

בראזנרוט, ח. מ. אוצר החיים... ראה ע' 191.

612. גונדהיט, יעקב בן יצחק. ספר תפארת יעקב על שלחן ערוך
אהע"ז הלכות גיטין, סאת ... מוהר"ר יעקב געוונדהיט ... בחרב מ"ה יצחק ...
הוצאתו לאור ... נחום ראזענפעלד, ווארשא. ביזגורייא, דפוס ג. קראנענבערג,
תרפ"ו. 11 דף, 5—281 ע. 21 : 33.

613. היילפרין, רפאל יום טוב ליפמן בן ישראל. ספר שאלות
וחשובות עונג יום טוב ... סאת הרב רפאל יום טוב ליפמן היילפרין ...
הובא ... לכית הדפוס פעם שניה ע"י נכדו הרב שלמה היילפרין. כך א: שו"ת
בשני חלקי שו"ע או"ח ויו"ד. ביזגורייא, דפוס ג. קראנענבערג, תרצ"א. 334 ע. 24 : 34.

614. ווילנובסקי, אהרן רב אלטר, מו"ל. ספר אין תנאי בנשואין,
כולל בירור הלכה ומכתבי מחאה סאת גדולי זקני הדור שעבר נגד תנועת איזה
רבנים בצרפת לעשות תנאי בנשואין עם חתימות ידם של יותר מארבע מאות

רבנים ... נערך ונסדר בראשונה ... ע"י הרב יהודא לובעצקי ... ועתה יצא לאור מסודר ומתוקן ... על ידי אהרן דוב אלטר וואראנאווסקי. ווילנא, דפוס קרינסקיובלסקי, תר"ץ. VII, II, 56 ע. 20 : 25.

615. וינברג, אברהם. ספר ראשית בכורים ... חידושים וביאורים על מסכת בכורות, אשר הכינותי ... אברהם וויינבערג ... פיעטרקוב, דפוס ד. קאפעלמאן, תר"ץ. 121, 228 ע. 24 : 34.

ס' היובל ... רוזנהיים ... ראה ע' 171.

יפה, צ. ה. קורות חשבון העבור ... ראה ע' 150.

616. כהן, ישראל מאיר בן אריה זאב. ספר המצות הקצר; בו נאספו ונלקטו כל המיע שאפשר לנו כוה"ז לקיימן ... וכן הל"ת שהחייב על האדם כוה"ז להמנע מלעשותם ... וחילקתי אותם ל' חלקים ... חלק א"ב. ווילנא, דפוס ש. פ. גרבר, תרצ"א. 34 ע. 17 : 24. לחלק ב' שער מיוחד.

ליברמן, ש. תלמודה של קיסרין ... ראה ע' 154.

617. גוסנבוים, זאב וולף. ספר שאלות ותשובות זיו הלבנון, ודרוש איילנא דחיי (סדר מקדושת ... ומנצחיות התחזיק ונצחיות ישראל) חברתי ... זאב וואלף גוססענבוים ... פיעטרקוב, דפוס ת. ה. פאלמאן, תרצ"א. II, 49, 11, 310-3 ע. 25 : 35.

618. סויצקי, מרדכי בן יוסף. קונטרס ביכורי מרדכי; חידושים וביאורים בכל המקומות הקשים בירושלמי גיטין וקדושין ושבעות פאה ומעשרות ועוד ... מאתי מרדכי בל"א יוסף סאוויצקי ... ווילנא, דפוס ב. ציונסון ושותפיו, תרצ"א. 24 דף. 15 : 21.

619. פיננבוים, שלום יוסף. ספר שאלות ותשובות משיב שלום. מהדורא קסא. יכיל שעיו תשובות ... שהשכתי ... בר' חלקי השו"ע ... שלום יוסף חלוי חופיק לאקאטש ... בילגורייא, דפוס נ. קראנענבערג, תרצ"א. 356 ע. 24 : 34. פיטר, א. ל. ס' הלכות ארץ ישראל ... ראה ע' 204.

620. פלוטניק, פסח. ספר יד ושם ... לפסח פלאטניק ... חלק א. בילגורייא, דפוס נ. קראנענבערג, תרצ"א. 64 ע. 17 : 23. "כמה חידושים להבין במקרא או בדברי חז"ל. — מתוך ההקדמה.

621. קטובין, ישראל. חיי היחודי על פי השלחן ערוך. הספר קצור שלחן ערוך של ... מהר"ר שלמה גאנצפריד, מנכר ומחדש בתקונים, חוספות וציורים, ומסד על המקראות עם סבוא ותולדות הדברים והמנהגים מאת ישראל

קאנוביץ... (חלק וא"ב). 2 חלקים בכרך 1. ניורק, מסרת, תרפ"ט. XXVII, 253, [1] ע. 2 דף, 142 ע. ציורים. 15 : 23.

הפרקים 'טהרת המשפחה' ו'הלכות אבלות' הם בלתי מנוקדים.

622. קרמל, אשר זליג. ספר פרפראות; מהדורא תנינא ... בו נקבצו בערך ארבע מאות ויותר מזה מאמרים קצרים בדרוש בפשט ברמזים מש"ס ומדרש חז"ל וספרי וראים סיפוריהם ומחקריהם ... ממני ... מהרא"י מכונה קרעמער ... בילגורי, דפוס נ. קרונברג, תרפ"ט. 178, [1] ע. 17 : 24.

623. קרקובסקי, מנחם. ספר עבודת המלך; הרושים ובאורים על כל ספרי משנה תורה להרמב"ם. מאת רבנו מנחם כמוהרצ"ה קראקאווסקי ... יצא לאור ע"י אלמנת ... המחבר הרבני ב"ר. בת רבנו אליהו הלוי פוינשטיין ... חלק א: (על ספר המדע). וילנה, דפוס ש. פ. גרבר, תרצ"א. 5 דף, 288 ע. 24 : 34. עם הפנים.

624. רוזין, משה בן יהודה ל"ב. ספר נזר הקדש על סמ' זכחים. ביאורים בגפ"ת, וגם ביאור שיטות הראשונים, ולהלכה מסקנות ... ונלוח אליו שו"ת הלכה למעשה בעניני מקואות. משה בלא"א יהודא ל"ב ראזין ... ווילנא, דפוס י. לוי, תרצ"ב. [3]—224, [2] ע. 24 : 33.

625. רוזנברג, א. ע"ד תיקוני נוסחאות בירושלמי. קונטרס לרונמא. לודן, חש"ס, תרפ"ח. [2] דף, 3—105, [4] ע. 17 : 24.

שער נוסף בגרמנית: A. Rosenberg. Studien zur text Kritischen Untersuchungen [וכך כתוב] zum Palästina, Talmud.

626. שמלקס, גדליה בן מרדכי. ספר אמרי רג"ש (כולל חרושי הלכה, שו"ת ומאמרים) מאת הרב גדלי' שמעלקס ... בן משה מרדכי ... הובא לביה"ד ע"י אלמנת המחבר הרכנית סרת אסתר. פיעטרקוב, דפוס ד. קאפעלמאן, תרצ"א. 145, 62, 55 ע. 17 : 25.

תפילות. דרך החיים כולל... הדיונים... לעניני החולת, המיתה... ראה ע' 192.

627. אלפס, בן ציון. ברית ציון; בשני חלקים, חלק א' יכונה קול ששון יבאר כל עניני ברית מילה ופדיון הבן... חלק שני חנוך לנער, ופתור את השאלה... אם להכניס את הבן להדר או לגימנאזיע... א וואונדערבארע היסטאריע וואס האט פאסירט וועגן די מצוה פון ברית מילה ... ווילנע, דפוס ה. ס"ק, תרפ"ח. [3]—54 דף, פורטרט. 12 : 17.

628. לענסקי, מ. מורה דרך למוהלים. קורצע ידיעות פון אנאטאמיע פיזיאלאגיע און אסעפטיק. צוזאמענגעשטעלט ד"ר מ. לענסקי, רעדאגירט משה פערדשטיין. ווארשא, קולטור-סעקציע ביי דער ווארשאווער קהלה-פערוואל-מונג, 1931. 63 ע, 13 לוחות-תמונות. 15 : 22.

629. **Allerhand, Maurycy.** Małżeństwo kapłanów u Żydów.
Lwów, Pierwsza związkowa drukarnia, 1931. 1 p. 1., 11 p. 18 : 24.
"Odbitka z Księgi pamiątkowej ku czci prof. Wl. Abrahama."
Mann, J. Text and studies ... vol. 1 ... ראה ע' 197
Salmanowitsch, H. Das Naziräat nach Bibel und Talmud
ראה ע' 182.

ז. מדע הדת, פילוסופיה יהודית.

630. **אלנקאווה, ישראל בן יוסף.** ספר סגורת המאור לרבי ישראל
בן יוסף בן אלנקאווה. יצ"ל מכתב יד ישן עם סבוא והערות ע"י הלל גרשם
המכונה היטן ענע לאו. חלק ג', הפרק השלישי עד הפרק השמיני בענין התשובה
הקונה, תלמוד תורה, המצות, נמילות חסדים, כבוד שבתות וימים טובים. ניו יורק,
בלוך, תרצ"א. 161 דף, 9—629, 59 ע, פקסימילים. 17 : 26.
עם הקדמה מבראשית ושער מיוחד באנגלית: Menorat Ha-Maor by R. Israel Ibn
Al-Nakawa from a unique manuscript in the Bodleian Library, Oxford, edited
by H. G. Enelow, part III. New-York, Bloch, 1931.
את הקדמה ראה ק. ס. שנה ח' ע' 459. שם בקרת מאת הרב ש. אסף.
631. **ארחות צדיקים.** אורחות צדיקים ... הוא ספר המדות ... על חמשה
הכחות שבאדם ... מהדורא חדשה, מסולאה ומתוקנה ... ונוסף ... המראה מקומות
סכל הפסוקים שבתנ"ך ... בילגורי, נ. קרוננברג, תר"ץ. 112 ע. 17 : 24.
נרננס, א. א. נחלת אפרים ... ראה ע' 148.
632. **וידש, אליהו בן משה.** ספר ראשית חכמה אשר חבר ...
כמהדורא אליהו בן מהדורא משה די וידאש, סתלמידי ... כמהדורא משה קורדואירו ...
לתת חכמה ... לבאים לחקור מספך רבו הנוכח, בחבוריו ... מועדים על ... סדרשי
ותקוני רשבי. עם כל הפרקים הנוספים, וחופת אליהו רבה, ואור עולם, ווארשא,
י. בריוולאט, תר"ץ. 464 ע. 15 : 23.
ירושלמי, א. מחקרים בהיסטוריה וברת הישראלית ... ראה ע' 152.
633. **מלינרציק, אברהם חיים דב.** ספר ברכת אברהם; דרושים
וביאורים בכתובים ואגדות חז"ל וסדר בחגיון ותורת המוסר והמדות וחיי עם
ישראל עפי' התורה והמצוה בחנוך הכנים סאת הרב אברהם חיים דוב מלינרציק...
לומות, דפוס ס. שער, תרצ"א. 1 דף, 7—155, 131 ע. 17 : 24.

634. משה בן מימון. ספר סורה נבוכים ... בהעתקת הרב שמואל אבן תיבון, עם שלשה פירושים ... אפורי, שם טוב, ו' קרשקש. והרביעי ... להשר ... דון יצחק אברבנאל. עוד... כוונת כל פרק מפרקי המורה על דעת ר' יהודה ברבי שלמה אלתריו ... פירוש מלות חזרות לרבי שמואל אבן תיבון ... כל פסוקי תורה נביאים וכתובים אשר בא זכרם בספר המורה... חלק א. ווארשא. י. בריובלאט, תר"ץ. 11, 133 דף. 19 : 26.

פירוש האלכסנדרוני. כתבי ... ראה ע' 155.

635. לייטשקאווער, כאצקל. קעגנ רעליגיע, קעגנ פייסעכ. צונויפגע- שטעלט כאצקל לייטשקאווער. סאסקווע וועוד, צענטראלער פארלאג פאר די פעלקער פון פ.ס.ר.ר., אוקראינישע אפטיילונג, 1931. 118, 121 ע. 12 : 18.

צינבערג, י. געשיכטע פון דער ליטעראטור ביי יידן ... ראה ע' 217.

636. Cohon, Samuel S. What we Jews believe. Cincinnati, Department of synagogue and school extension of the Union of American Hebrew congregations, 1931. XII, 196 p. 13 : 19.

מקצת הספר נדפס כבר, בצורה קצת אחרת. בי-ידי Jewish layman 31-1930 (ראה בהקדמה).

החן: Religion: Revaluation of religion.—Judaism: Judaism as a religion. Division in present day Judaism. The core of Judaism.—Israel: The people of Israel, Israel among the nations, Israel today.—Torah: The Torah of Israel.—God: the God of Israel, Ways of knowing God. The cosmic God. The personal God.—Man: The Jewish view of man, Gathering the threads.

637. Ehrenfeld, Alexander. Der Pflichtbegriff in der Ethik des Judentums. (Bratislava, typ. Rosenbaum), [193-?]. 5 p. 1, 9-131, ע' 9-10 ביבליוגרפיה. [1]p. 15 : 23.

Festschrift ... Rosenheim ... 171 ראה ע'

638. Korner, Friedrich. Ein Weg vom Christentum zum jüdischen Volk. Ein Bekenntnis. Wien, Vienna-Verlag, (c1931). x, 78 p. 16 : 22. ע' 78 : ביבליוגרפיה.

המחבר שהמיר את דתו והתנצר, שב אל היהדות תחת השפעתה של הציונות. בספר זה הוא מספר על התפתחותו הפנימית שהביאתה אל י-הדרך לציון.

639. Mardkowicz, Aleksander. Synowie zakonu ; (kilka słów o karaimach). Łuck, (Drukarnia państwowa), 1930. 19, [1]p., illus. 15 : 21.

640. Reiskind, Abraham [Leopold]. My conception of God; a theological essay. (New York, typ. Mastermen print, co., 1931). 23, [1] p. 14 : 21.

641. Sarton, George. Introduction to the history of science. Volume II: from Rabbi Ben-Ezra to Roger Bacon, in two parts. Baltimore, pub. for the Carnegie institution of Washington by Williams & Wilkins, 1931. xxxv, [2], 480; xvi, [481]—1251 p. 18:26.
— Carnegie institution of Washington. Publication No. 376.

”השאלה העיקרית שרצייתי לעסוק בה היא היחס שבין שלש התרבויות—היהודית הנוצרית והמסלמית—שהתמזגותן הבלתי שלמה יצרה לאט לאט את התרבות האירופית שלנו. אי אפשר היה לברר זאת בהבנה ובאמנותי מבלי להתעמק ולבחון את התרבויות האלה. לא לברר לפי צורתן במאה ה-12 וה-13 אלא ממקורן ובהתפתחותן. נחוץ היה למצוא את מוצאן הנגלה והנסתר ולעקוב את שונותן והסתעפותן ופעולות-הגומלין שלהן.” (מתוך ההקדמה).

642. Szináj; népszerű zsidó vallási ismeretek tára Blau Lajos és Hevesi Simon támogatásával szerkesztik Friedman Dénes és Hevesi Ferenc. 5 v. Budapest, (typ. I. Neuwald), 1928. 13 : 18.

התכן 1: Blau, Lajos [Ludwig]: A zsidó vallás és a kultura. 1928. 20p.
2: Hevesi, Simon: Dalalat alhairin; Majmuni útmutatójának rövid ismertetése. 1928. 42p.— 3: Guttman, Mihály [Michael]: A zsidó vallás univerzalizmusa. 1928. 28p.— 4: Weisz, Miksa: Középkori zsidó etikusok. 1928. 24p.— 5: Hevesi, Illés: Szociális törvényhozás a mózesi tanban. 1928. 20p.

643. Union of American Hebrew congregations. Commission on research. Reform Judaism in the large cities; a survey. n. p., Union of American Hebrew congregations, 1931. xviii, [1], 124 p. incl. tab. 15 : 23.

”The study was made for the Commission... by... Abraham N. Franzblau, who likewise prepared the report...”

”A survey of the homes of members of Reform congregations affiliated with the Union of American Hebrew congregations in the eleven cities of the United States which have a Jewish population of over fifty thousand.”

”It was the purpose of this research to determine how ... Judaism is functioning today in the homes of members.”

Union of American Hebrew congregations. The synagogue, its relation to modern thought and life... 174 ק' ראה

644. Wolfson, Harry A[ustryn]. Plan for the publication of a corpus commentariorum Averrois in Aristotelem submitted to the Mediaeval academy of America. (Cambridge, Mediaeval academy of America, 1931). pp. 412—427. 17 : 25.

הדפסה מן: Speculum, 1931, v. VI, no. 3. — לפי התכנית חוציא האקדמיה את הפירושים בשלש קטירות: עברית, ערבית, לטינית.

ח. קבלה וחסידות.

645. אזולאי, חיים יוסף דוד. ספר מדבר קדמות; אסיף ... קצת הקדמות מרז"ל והמפורשים ומספרי כתי" ... לקני ישראל מילדי העברים הדפסנוחו קעת מחרש ... ונוסף לזה ... תולדות מו"ה חיים יוסף דוד אזולאי ... בילגורי, דפוס נ. קרונברג, תר"ץ. 10, [31]—136 ע. 17 : 25.
מסודר בערכים עפ"י הא"ב. — ראה גם ק. ס. שנה ח' ע' 338.

646. ברנר, מיכאל. קונטרס פאר יצחק תנינא; מלואים לתולדות רבי יצחק אייזק ואיכנשטיין מזידיטשוב. L. Taubes, Wien. [תרצ"א? 16 ע. 16 : 23.
מהמעטפת. — בראש המעטפת: מיכאל הכהן בראווער איש ירושלים.
וידש, אליהו בן משה. ס' ראשית חכמה ... ראה ע' 187.

647. זילברברג, חיים יעקב נפתלי. קונטרס דרכי חיים; כולל אנרת מוסר, ופירוש התפילה, וצוואה מאת אאמור חרב ... חיים יעקב נפתלי ... זכית להרפים ... מיכאל משה יהודא זילבערבערג. פיעטרקוב, ווארשא, דפוס י. ס. אלמער, תרצ"א. 108 ע. 17 : 24.

648. זמלונג, עזריאל חיים. ספר עשר זכיות ... מאמרים ... סיפורים ... ומעשיות קדושים ... המלחכים לבבות בני ישראל לעבודת השוית מוסר מעשרה צדיקים ... מלוקט מאתי ... עזריאל חיים זמלונג ... פיעטרקוב, דפוס ח. ה. פאלמאן, תרצ"א. 104 ע. 15 : 23.

649. נחמן בן שמחה מברסלב. ספר לקוטי עצות, אות ח' התחזקות מאדמור מוהר"ן מברסלב ... המלוקט ומקובץ ע"י תלמידו ... מוהרנ"ת [נחמן בן נפתלי הירץ שטרנהרץ] משני חלקי הלוקטי מוהר"ן. עם ביאור ע"מ... פיעטרקוב, דפוס י. קארנענדור, תרצ"א. [2] דף, 3—60 ע. 15 : 21.

650. פנחס מנחם אלעזר מפילץ. ספר שפתי צדיק על חג השבועות ... הועתק מעצם כתיה"ק והוכא לכית הדפוס על ידי יחזקאל מנחם בידערמאן... ווארשא, דפוס האחים פערער, תרצ"א. 50 ע. 17 : 23.

651. מישקין, מרדכי. ספורי האר"י ושכחי ר' חיים וויטאל; וואונדערליכע מעשיות פון דעם האר"י און זיינע תלמידים, וזיערע הנהגות און מרות טובות. גענומען פון פארשידענע מקורים פון ב. פרנס ופסידונים של מרדכי מישקין. ניו יארק, סטאר היברו בוק קאמפאני, 1928. 188 ע. 13 : 19.

652. מעקלער, ד[וד] ל[ייב]. פון רבי'נס הויף (פון טשערנאביל ביו מאלנט). געזאמלטע חסידישע מעשה'לעך. (באנד 1—2). ניו יארק, (The Jewish book publishing company), 1931. 2 כרכים, פורטרטים. 15 : 23.
החבן: באנד 1: טשערנאביל. 283 ע' — באנד 2: טאלנע. 288 ע'.
-בעיקר השתדלתי לאסוף את המעשיות משום ערכן לפולקלור ולתולדות-התרבות ...
רבן היו עד היום רק תורה שבעל-פה ... המעשיות נדפסו בפעם הראשונה ב"אמעריקאנער"
ונערכו כעת מחדש' (מתוך ההקדמה).

653. נפלאות היהודי; מכ"ק ארמור דעם הייליגען בעוויסטען צדיק
ר' יעקב יצחק מפרשיסחא הנקרא בפי כל דער יוד הקדוש מפרשיסחא. ווארשא,
א. י. קליימאן, תרפ"ח. 80 ע'. 15 : 23.

654. קהל חסידים ושבחי בעל שם טוב; וואונדערליכע מעשיות פון
רבי ישראל בעל שם טוב און זיינע תלמידים... גענומען פון פארשידענע מקורים
פון ב. פרנס [פאסידונים של מרדכי מישיקין]. Star Hebrew book co., New York.
(ci928). [21] דף, [31]—186 ע'. 13 : 19.

Scholem, G. Einige kabbalistische Handschriften im
Britischen Museum ... ראה ע' 167.

*655. Smith, Margaret. Studies in early mysticism in the Near
and Middle East. London, Sheldon press, 1931.

ט. תפלה ועבודה, דרשות.

656. אברהם יוסף בן משה בונם. ספר מנחת אברהם יוסף;
דרושים ... לחודש אלול ולראש השנה. סאתי אברהם יוסף ב"ר משה בונם.
סט. לואיס, מוינקשטער פרינטינג קאמפאני, תרפ"ט. 40 ע'. 15 : 23.
ב ק מ י ס ט ר, י. ס' בר יוחאי ... ראה ע' 147.

657. בראונרוט, חיים מרדכי. ספר אוצר החיים ... כלול משני
חלקים (א) מרדכי החיים דרשות ונאומים על סדר זמנים לכל עתות השנה. (ב) החיים
וצורתו מאמרים ואמרות ע"ד הגיון לדברים בעתם ... ונלות אליהם קונטרס אמר
ודברים קונטרס תורת חיים כחי' תורה, וקונטרס מים חיים בח' מקואות ... סאתי
חיים מרדכי בראונרוט ... פיעטרקוב, דפוס ת. ה. פאלסאן, תר"צ. פגניציות
שונות. 17 : 25.
ל-קונטרס מים חיים' שער מיוחד.

658. הגדה של פסח. הגדה של פסח ... עם דיני בדיקת חמץ ודיני
הסדר בליל פסח ... (עם מאמרים קצרים על ערכו של חג הפסח, טעמי הרינים

והמנהגים, מקורות ההגדה, ומקורות הלכות החג בש"ס ובפוסקים. נערכה ונסדרה על ידי הרב שמואל לייב הורוויץ ... חוצאת: בית תלמוד תורה תפארת הגר"א, ברוקלין, ניו יארק. Form of services for the first two nights of Passover, with rev. English translation. New York, Hebrew pub. co., (c1931). 7, p. [2], [87] לוח תמונה. 21 : 14.

ההגדה בעברית ובאנגלית עמוד מול עמוד, עם פגינציה כפולה.

659. ניסבויים, יצחק. קניני קדם; שכנים ושותים דרשות לכל שבחות השנה והמועדים בחמשה ספרים, בשני חלקים ... וורשה, דפוס (Grafia), תרצ"א. 2 חלקים בכרך 1. 3 דף, 234 ע; 2 דף, 236 ע. 23 : 15.

ע"י סדר פרשיות התורה. החלק: חלק א: בראשית ושמות. חלק ב: ויקרא, במדבר, דברים. לחלק ב' שער מיוחד.

660. סגלוביץ, יחיאל משה. ספר קטרת סמים ... מאתי יחיאל משה סאנאלאוויץ ... חלק א—ב. פיעטרקוב, דפוס ח. ה. פאלמאן, תר"צ. 2 חלקים בכרך 1. 2 דף, 141, 93 ע. 24 : 17.

לחלק ב' שער מיוחד. — החלק: חלק א: דרושים לענינים וזמנים שונים. — חלק ב: חידושים וביאורים על סדר פרשיות התורה וחמש מגלות ...

661. [פזנצ'בסקי], יצחק בן יהודה I. Parzęczewski. ספר אסרי פי; דרשות ונאומים למועדי השנה ולכל מקצועות החיים ... מאתי יצחק באאמור יהודה אבר"ק פראשניץ ... חלק א. פיעטרקוב, דפוס ח. ה. פאלמאן, תר"צ. 4 דף, 218, 111 ע. 25 : 17.

662. רוזנפלד, משה. ספר דרושי משה; דרושים למועדים, לנשואין, הספרים, חידושי תורה, ובסופו קונטרס „אדרת מלכ"י דרושים לחגי הממשלה ... (מאת) משה הלוי ראזענפעלד ... זאמאשמש, דפוס קראנענבערג ופעלדהענדלער, תרצ"א. 102, 21, 111 ע. 23 : 15. ליאדרת ממלכה שער מיוחד ופגינציה מיוחדת.

663. שפירא, (יצחק דוד). ספר תנובות שדי; כולל דרושים ... על מקראי קודש ומאמרי חז"ל ... יוצא לאור ע"י בן המחבר (אברהם מרדכי שפירא). פיעטרקוב, דפוס ח. ה. פאלמאן, תרצ"א. 229, 111, 20 ע. 25 : 17.

20 ע' בסוף: קונטרס שושני לקס ... מאת אברהם מרדכי שפירא.

664. תפלות. דרך החיים; כולל אופני תפלות ותחנונים בעד החולים והמתים וכל הדברים והמנהגים לעניני חוללה, חמיתה, השחרה, הקבורה, האוננות, האכלות והתנחומים, ונוסף בו דוגמאות להספרים וציורים למצבות, נערך ע"י יהודה דוד איוזנשטיין. ניו יארק, היכרו פאבלישינג קאמפאני, תר"צ. 212, 19 : 14.

עברית ואנגלית עמוד מול עמוד. — פגינציה משובשת חלק בפגינציה כפולה.
שער נוסף באנגלית: Mourners' manual; customs and services in the house of mourning ... arranged and edited by I.D. Eisenstein.

665. **Feldman, Abraham J.** The faith of a liberal Jew. (Four sermons). Hartford, Connecticut, Beth Israel pulpit, 1931. 96 p. 13:18.

ארבע דרשות שורש המחבר בראשית השנה הזאת.

666. **Hajdu, Miklós.** Zsellérek vagyunk ... Budapest, Mult és jövő, 1929. 5 p. 1., 9—186 p., 11. 13:20.

*667. **Jelski, Julius.** Im Wandel der Zeiten. Predigten. Hrsg. vom Vorstand der jüdischen Reform-Gemeinde in Berlin. Berlin, Philo-Verl., 1930. 191 p. 8°. —Jelski: Predigten, Bd. 2.

Krein, A. Kaddisch ... 214 ע' ראה

668. **Sagalowitsch, Jakob Meir.** Predigten. Bd. 1. Danzig, (typ. Buchdruckerei und Verlagsgesellschaft), 5691 [1931]. 142 p., 11. 17:24.

בראש השער: נאומים.

669. **Tefillot.** סדר תפילות ישראל The Union prayerbook for Jewish worship. Rev. ed.; ed. and pub. by the Central conference of American rabbis. Pt. 1-2. Cincinnati, 1926-27. 31., [3]—406; 370 p. 12:17.

התחן: Pt. 1: Services for the Sabbath.—Services for the three festivals.—Services for week days.—Prayers for private devotion.—Table of Bible readings. 1927. — Pt. 2: Services for the New Year. — Services for the Day of Atonement. 1926.

670. **Wendel, Adolf.** Das freie Laiengebet im vorexilischen Israel. Leipzig, E. Pfeiffer, 1931. 288 p. 16:24.

המחבר עוסק בחקירת הצורות שבהן התבססה הדתיות הישראלית-יהודית. בענין זה הוציא בשנת 1927 ספר ע"א הקרבנות, בספר שני עסק בנדרים, וכעת הוא פונה לתפלה. חקירתו זו תחלק לשלשה חלקים. בכרך הראשון המונח לפנינו ידבר ע"א תפלת-ההדיוט החפשית לפני גלות בבל, בכרך שני שיצא אולי בעוד שנה ידבר על תפלת-הנבואה בדת ישראל-יהודה, ובכרך שלישי על תפלת-ההדיוט החפשית ביהדות—ראשי הפרקים בכרך הראשון: Das Bittgebet.—Das Gelübde.—Das Klagegebet.—Das Bussgebet.—Das Preisgebet. — Das Dankgebet. — Das Orakelgebet.—Das Omengebet. — Das Ordalgebet.

י. היסטוריה והמדעים הקרובים אליה.

בכרך, מ. קונטרס פאר יצחק תנינא ... ראה ע' 190.

671. **גרץ, צבי** [Heinrich Graetz]. דברי ימי ישראל; מהעת היותה

קרומה עד ההווה. כששה כרכים, עם תמונות וציורים רבים. (תרגום שמואל לויב). ציטרון, בצרוף סבוא ותולדות המחבר סאת פנישל לחובר, ההסטוריון כאסן

וכסופר מאת יעקב פייכמן, ועם הקרות מרעיות מאת שוליס אנברהס קסנצקו.
כרך א: מראשית היות ישראל לעם עד התקוממות החשמונאים. ורשה, "אחיספר",
תר"ץ 1930. 2 דף, XIV, [2], 5—364, 2 ע, לוחות-תמונות, מפות, פורטרט. 17: 25.
בראש השער שעל המעטפת: פרס לחותמי "היינט".

672. יוסף בן מתתיהו [Josephus Flavius]. קדמות היהודים נגד
אפיון. תרגם ... יועקב נפתלי שסחוני. ברלין-שרלוטנבורג, שטיבל, תרפ"ח.
4 דף, 9—92 ע, 15: 23.

= כתבי יוסף בן-מתתיהו (יוסיפוס פלויוס) מתורגמים מן המקור היוני כרך שלישי.
כרך א-ב: תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים בתרגום שמחוני יצא באותה
ההוצאה בשנת תרס"ג.

יפה, צ. ח. קורות חשבון העבור ... ראה ע' 150.

ירושלמי, א. מחקרים, בהיסטוריה, ובדת הישראלית ... ראה ע' 152.

צ'ירקובר, א. היהודים והיונים בתקופה החלניסטית ... ראה ע' 158.

673. דובנאו, שמעון. וועלט-געשיכטע פון יידישן פאלק פון די אלטע
צייטן ביז צו היינטיקער צייט אין צען בענד. מזרח-תקופה, באנד 2. אלטע געשיכטע.
ווארשע, קולטור-ליגע, 1931. 587 ע, 15: 23.

החקן: באנד 2: מזרח-תקופה פון אנהויב גריכישער הערשאפט אין יהודה ביז חורבן
בית שני. יידיש: ל. האדעס— את הספר בעברית ראה ק. ס. שנה ז' ע' 199.— את הקודם
ראה ק. ס. שנה ח' ע' 58.

הירשקאן, צ. אונטער איין דאך ... ראה ע' 219.

674. ווינאדסקי, יעקב. אין סמבטיון (זכרונות פון צווייטן סיים 1922—
1927). ווילנע, דפוס עקספרעס, 1931. 165, [2] ע, 16: 23.

675. ווייס, ישראל דוד. אונזער קולטור; געוויינט דער אירישער
קולטור און געשיכטע ... באארבעט פון פארשיידענע מקורות פון תנ"ך און תלמוד ...
טירל 1-7, בואליסטאק, Druk. O. Portnoj, תרפ"ט. 112 ע, 16: 21.
מהדורה שניה—שער מקוצר גם בפולנית— בראש השער: ישמע חכם ויוסף לקח—
יאהב מוסר אוהב דעת—
משארטקאווער שפירא פאראיין אין ניו-יארק. יובילעאום בוך ...
ראה ע' 172.

676. סודארסקי, אי. פראנקס און ענטפערס וועגן בירעכידזשאן. כארקאוו,
צענטרפארלאג אלוקראינישע אפטיילונג, 1931. 60, [1] ע, 12: 18.

677. עובד, משה. פסעוודאנים. וויויאנען און איידעלשטוינער, אמא-
ביאגראפישעס: לאנדאן, (דפוס י. נאראדיצקי), 1931. 224 ע, 14: 22.
המדורות: וויויאנען און איידעלשטוינער.— האנדעל און לעבען.

678. די ערשטע יידישע שפראך קאנפערענץ. באריכטן, דאקומענטן און אפּקלאַנגען פון דער טשערנאוויצער קאנפערענץ 1908. ווילנע, (רפ"מ נאמעס און שווייליך), 1931, XVII ט, [1] דף, 288 ט. 15 : 23. ביבליאגראפיה: ע' XVII—XV. בראש השער: ביבליאטעק פון יו"א. אידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט. פילאלאגישע סעקציע. —הקדמה חתומה בידי מ. וויינרייך. —ועידת צ'רנוביל דגה בשאלות הלשון היודית והכרית ש-יודיש היא הלשון הלאומית של עם ישראל. הספר יצא בקשר עם מלאת 20 שנה מזמן כנוס העידה.

679. קאדאן, אב[רהם]. בלעטער פון טיין לעבען. באנד 5. ניו יארק, פארווערטס, 1931. 595 ט, פורטרטים. 14 : 21.
באנד 5: טייל 1: ביו דער וועלט מלחמה. — טייל 2: די פרענק דראמא.
אח הקורם ראה ק. ט. שנה ר' ע' 477.

680. שטיינבערג, י[צחק] נ[חמן]. זכרונות פון א פאלקס-קאמיסאר. (עפיוארן פון דער רוס. אקטאבער-רעוואלוציע). ווארשע, בושואז, 1931. 227, [13] ט, פורטרט. 14 : 22.

המחבר היה הקומיסר למשפטים בממשלה הסובייטית הראשונה במשך חדשים אחדים (מכבוש השלטון ע"י הבולשביקים עד חתימת חוזה השלום עם גרמניה במרץ 1918). —הלחן: מבוא. לגין ודו'רין'נסקי בעבודתם. החלום על האספה המיסדת. בצל הקרור. מעשה יוסקובסקי. אנטונוב. קוזלובסקי. רצה שינגריוב וקוקושקין. גב' סצ'גלוביטוב. הברונים ברסט-ליטובסק.

681. Adler, Cyrus. Louis Marshall; a biographical sketch, by Cyrus Adler and memorial addresses by Cyrus Adler, Irving Lehman [and] Horace Stern. New York, The American Jewish committee, 1931. 121 p., ports. 13 : 19.

"Reprinted, with minor changes, from the American Jewish year book, volume 32, and from the twenty-third Annual report of the American Jewish committee."

682. Allen, Devere, ed. Adventurous Americans ... illus. with etchings by Bernard Sanders. New York, Farrar & Rinehart, (c1932). ix, 346 p., ports. 15 : 22.

"Prophet of Israel. Judah L. Magnes": 120—118 ע

683. Bachi, Roberto. La demografia degli Ebrei italiani negli ultimi cento anni. Roma, Istituto poligrafico dello stato, 1931—x. 76 p., diagrs., tab. 20 : 28.

כראש השער: Comitato italiano per lo studio dei problemi della popolazione... Congresso internazionale per gli studi sulla popolazione... ביבליאגראפיה: 7-5 ע

Box, G. H. Judaism in the Greek period... 179 ע

684. Cantera y Burgos, Francisco. El judío salmantino Abraham Zacut; notas para la historia de la astronomia en la Espana medieval.

Madrid, typ. Bermejo, (1931?). 2 p. l., [7]—347 p., 1 l., facsims., pl. 17:24.

"Publicado en la Revista de la Academia de ciencias, de Madrid.—
T. XXVIII: 12 de la 2.ª serie." ע' 88—94: ביבליוגרפיה.

685. **Chagall, Marc.** Ma vie; tr. du russe par Bella Chagall.
Préface d'André Salmon. Avec 32 dessins de jeunesse de l'auteur.
Paris, Stock, (c1931). 2 p. l., [7]—253 p., 1 l. 13: 19.

= Collection Ateliers, dirigée par G. Charensol. 3.

Festschrift ... Rosenheim ... 171 ספפר 545 ראח ע'

686. **Fort, G[eorge] Seymour.** Alfred Beit; a study of the
man and his work. With a foreword by J. C. Smuts... London,
I. Nicholson & Watson, 1932. 221 p., pl., ports. 14: 22.

687. **Ginsburger, Ernest.** Les Juifs de Belgique au XVIIIe siècle.
Paris, Lipschutz, 1932. 2 p. l., 100 p., charts. 17: 26.

Les Juifs de Belgique au XVIIIe siècle.— Liste des Juifs habitués dans
les principales villes des Pays Bas.— Intervention de la Hollande.— Établisse-
ment à domicile et admission à la bourgeoisie.— Conduite des Juifs.— Taxe
sur les Juifs.— Commerce.— Projet.— Arrondissement. Liste des familles juives
établies dans la section de l'Est. Ville de Gand.— Liste des familles établies
dans la section du Centre.— Arrondissement de Gand. Liste des familles étab-
lies dans la section de cette ville. Ville de Gand.— Liste des familles juives
établies dans la ville de Gand.

688. **Heller, Mojczesz.** Wilno jako ośrodek żydowskiego życia
kulturalnego. Wilno, n. p., 1930. 11 p., illus., facsims. 24: 31.

ע' 11: ביבליוגרפיה. "Wilno i ziemia wilenska". הרפסה מן

*689. **Herdieckerhoff, E.** Freiherr von und zum Stein und die
Juden. München, Deutscher Volksverl., 1931. 31 p. 8°.

= Deutschlands führende Männer u. d. Judentum. H. 6.

690. **[Herz, Markus].** Des Moses Maimonides Morgengebet,
bevor er seine Kranken besuchte. [Berlin], (Officina serpentis,
1931). [8] p. 19: 26.

"...als Spende der Mediziner zur Jahresversammlung 1931 der Soncino
Gesellschaft überreicht..."

"Vorstehendes Gebet findet sich in der in Leipzig erschienenen Zeitschrift
Deutsches Museum vom Jahre 1783, Bd. 143—45." ע' [6].

בסעות יחסו המו"לים את התפלה הזאת לרמב"ם; המחבר הוא מרקוס הרץ (1747—1803).
השוה 5114 No. Bibliotheca Osleriana. — העיר על הסעות הזאת עוריאל קרלברג ב-

19.XI.1931 מיום Israelitisches Familienblatt

691. Hirschberger, Hans. Studien zur Geschichte Esarhad-dons König von Assyrien (681—669). Ohlau in Schlesien, H. Eschenhagen, [193—?]. 72 p., 61. 15 : 20.

692. Mann, Jacob. Texts and studies in Jewish history and literature ... Volume I. Cincinnati, Hebrew union college press, 1931. 728 p., 27 facsim. 18 : 25.

= The Abraham and Hannah Oppenheim memorial publications. v. 1.

ראוי הוא יעקב מן לתורה ולברכה על עבודתו המסורה בפרסום כתבי הגניזה. מחוץ כתבים בלזים, קרועים ומפושטשים הנהו מצוי חומר רב-ערך לתולדות ישראל וספרותו. בידועתו הרחבה בהסטוריה העברית והכללית הוא מספיק אור על העובדות הנזכרות בכתבים השונים, קובע את זמנם של הכתבים חסרי התאריך, ובכשרון רב הנהו מצרף ניצוצות שונים לאבוקה אחת המפיצה אור על תקופות, ארצות ואישים הסטוריים שהיו לזמנם בערפל עד כה. הרבה מחקירותיו של מן בנויות על השערות. מהן שבמשך הזמן מתאשרות ע"י תגליות חדשות ומהן שהתגליות החדשות מהרסות אותן, ולפעמים באים חכמים אחרים, סותרים את דבריו ומגלים פנים אחרות בכתבים. אבל כל זה אינו גורע כלום מערך עבודתו, כי כך היא דרכה של תורה זו, וגם עליה נאמר: אין אדם עומד על דברי תורה אלא איכ נכשל בהן.

מן עצמו מספיל המיד בשכלול ותיקון חקירותיו הקודמות, ואינו בוש להגיד: מרם דברים שאמרת, טעות היה ביד.

גם חלק חשוב מספרו החדש המונה לפנינו הנהו בעיקר השלמה לחקירותיו הקודמות וביחוד לספרו הידוע היהודים במצרים וא"י תחת ממשלת הפטימיים. בספרו החדש הכנים מן את כל החומר שעלה בידו לאסוף בנסיעותיו בארצות שונות (בניזיה) גם רוסיה—לנינגרד) מקומות שבהם מפורסם כתבי הגניזה. את כל החומר שאסף אחרי פרסום ספרו הנזכר כנס בשני כרכים גדולים שמהם הופיע לעת עתה רק כרך א'.

את החומר המגוון, מתקופות וארצות שונות ומסוגי ספרות שונים הכלול בכרך זה, סידר לקבוצות שונות. לכל קבוצה ולפעמים לכל קטע הקדים הקדמה שבה השתדל למסור את תמצית התגליות ומצב החקירה באותו ענין.

אין כאן המקום למפל בכל החומר הכלול בספר רב הכמות והאיכות הזה, גם אי אפשר במקום מצומצם זה לבקר את מסקנותיו של מן. ונסתפק באילו חוקנים והערות להסכסכים שנראו לנו אנב עיון בספר.

(א) צד 33 שורה 22. וחוסו על עני[ותה] ועל ה... בניה. אפשר להשלים כך:

... וחוסו על עני[ותה] ועל ה[חוסה ועל] בניה. שמות הבנים והיתומה השוה ש' 19.

(ב) צד 40 ש' 21. והוציאה את ידה השמאל[ית]. ... ומלטה באותו היר נראה

דמות אדם. ברור שיש כאן פיס ותחת ומלטה צ"ל ולמטה. מן לא הרגיש בזה ופירש ומלטה

מלי המלטה ונכנס בדחוקים.

(ג) צד 49 ש' 28. ר' עובדיה ה... צ"ל [הצורה]. נכנו זה נזכר עובדיה זה

להלן צד 51 ש' 65.

(ד) צד 69 הערה 25. כי כל נער מאור עינים היה מובל למדרש המשנה.

ידוע שהיו חכמים שהקרישו עצמם ללמוד המשנה והם התנאים המומחים לנוסחאות

המשנה. מהקטע שלפנינו אולי אפשר להוציא כי בעיקר הקרישו לסמרה זו ילדים עורים. סעד לזה אפשר למצא כבר בתלמוד: "ההוא סמיה דהוה מסדר סתניתא קסיה דמר שמואל" (ביצה ס"ז:).

(ה) צד 79 ש' 3. "נשבי ברכות ואסמי טובות". מן מתקשה להבין הקשר שבין "נשבי" ו"ברכות". לדעתי מליצה זו מיוסדת על הצלצול ברכה—ברוכה, וידוע שכרוכה הוא כנוי ליונים ולכן שפיר השתמש ב"נשבי" השייך ליונים (נשבין ליונים, ב"ק פ"ז מ"ז).
(ו) צד 82 ש' 25. "כתב נדרו על בורות שני הנערים". אולי צ"ל "על חבורת שני הנערים".

(ז) צד 126 ש' 4. "יחליץ עצמך וגלגלת והשררה". מן פירש גלגלת—מס הגלגלת, ותחת ושררה הוא סגיה ומשררה. אבל ברור שתי' והשררה צ"ל והשררה (כד', וכן הוא בצלום).
(ח) שם ש' 6. "בלי סכה ולא פצע וחבורה, ומהם ואכמת ומפלגם ומסרה". מן מפרש פלגם—רם, בהצלום נמצא פלגם במ'. ויפה הערני א. אכרונין שזאת היא המלה היונית הירדועה, פלגמה' שפירושה ליחה לבנה, (מלה זו מצויה בספרות ימי הבינים—במבטא הערבי ב'ב', בלגמ'. השוה מלון בן-יהודה, ערך בלגם. ויש להוסיף על ציוניו: ספר המוסר, הוצאת בכר, צד 44 ש' 23. ס' השעשועים, הוצאת דוידזון, צד 95 וצד 162. כאן באה המלה במבטא היוני ב'פ'). ולפי זה הכונה שנוצל מפצע וחבורה ומארבעת המחלות הירדועות ע"פ הליחות, היינו: אדומה (דם) שחורה (אכמת) לבנה (פלגם) וירוקה (מרה).
(ט) צד 174 ש' 12. "לא ידע חפץ כוראו לעשותו". מן הגיה "לא". יותר נראה למחוק מלת "לא". אך אולי צ"ל בש' 9 ת' "ובשוב האדם אל דברו רבותינו" — ובעזוב האדם את דברו רבותינו ואז הנוסח, לא ידע נכון.

(י) צד 342 ש' 17. "ולא אנם לך שדרכן של תיח להיות עלונים ולא עלונים וכו'". ברור ש"אנסי" כאן פירושו כמו "וכל רז לא אנם לך" (רנאל ד' ו'), מן לא הרגיש כזה והוכרח להגיה "ואנסי".

(יא) צד 352 ש' 4. אנ[ש] המבר, גוסרי בר, ונוצרי שבח . . . כבד שמחה. בצלום נמצא, אמברי, בא', שפירושו כלשון תלמוד—אוצר, גם הג' שב"אנשו" אינו מתאים להצלום כי בהצלום אפשר להכיר שזאת שאריתה של ב' ולא ג', לכן אפשר שצ"ל "אב[יר] אמברי", מליצה מיוסדת על צלצול אותיות, והכונה לשרי האוצר. ת' "נוצרי שבח" אולי צ"ל "נוצרי שבר" בהתאם לחחרו. ת' "כבד שמחה" נמצא בהצלום "כבר שמחה" והכונה כבן שמח (הה' של שמחה נוסף לשם החרו) היינו שנפרו ונצרו את התורה כשמעון בן שמח. ואולי יש כאן רמז להמשי רשמעון בן שמח (חולין ק"מ:). וצ"ל: "[כחמי ר]בר שמחה".

(יב) צד 381 ש' 16. "ולא משכבות ולא מצעות ולא מסכים". בצלום נמצא "מסכים" בב', לפי זה יש לנו כאן שם מיוחד לזכרים שמשמשים בהם להסבה.

(יג) צד 519 ש' 55. "יגשכו מלך בני עמון". מן נדחק בפירושו ולא הרגיש שיש כאן רמז להשם "נחשי" שבו נקרא מלך בני עמון (שמו"א י"ב י"ב).

(יד) צד 520 ש' 5. "יריע להוי דמר שכתבך הגיעני כפול". מן קרא כפול ופירושו מכופל כלומר סגור. יותר נראה שצ"ל כפול, והכונה שהמכתב היה קשן כמו סול ולא השביע רעבונו. מקור מליצה זו הוא מחז"ל, "וכל כהן מגיעו כפול" (יומא דמ').

(טו) צד 548 ש' 15. "וכל אשר קבץ על יד הוציא אותו בשן בהמות ובמיני חרופות ולא הועיל בהם". מן מפרש "שן בהמות" הוצאות שהוציא בעד נסיעותיו על בהמות. יותר נראה שכתונה שהוציא כסף לקנית "שן בהמות" בתור סגולה ותרופה למחלתו (דוגמת "שן

שועל-הנוכח במשנה (שבת פ"ו מ"ט) כסגולה) וצ"ע בספרות הסגולות כדי לברר באיזה שם השתמשו בתור תרופה למחלת העינים.

(טז) צד 563 ש' 5. "דעברתון על בלא דרבנן, ברור כי בלא דרבנן הכונה שעבר על דבר שהרבנן אמרו עליו "לא" כמו לאו דרבנן. מן לא הרגיש בזה והנהגה "מלא" (=מלי?). (יז) צד 594 ש' 19. "ורגלין בני אדם" [ומר אדם] קפדן כבדא נר וכשמעמיד על [דעו]תיו אוסרין קדקאני[?]. תי. [דעו]תיו צ"ל. [מדו]תיו, השוה המאמרים, לא עמדתו על מרותיו וכל המעביר על מרותיו (מגילה כ"ח). ואין כל צורך בהגחתו של מן. וכשיעמוד תי. וכשמעמיד. בנוגע להכנוי "קדקאני" למו שמעמיד על מרותו, נראה שצ"ל "קדקאני" מלי קדקד עיר, כבדאני הנ"ל מלי כבד. או יותר נכון צ"ל "קדקאני" מלי קדק שהוא תרגומו של עורף.

הערות קטנות אלו אינן גורעות מערכו של הספר. וסי יתן ונזכה בקרוב לכרך השני. ש. ח. ק.

693. Marcuse, Ludwig. Heinrich Heine; ein Leben zwischen gestern und morgen. Berlin, E. Rowohlt, 1932. 326p., 11, port. 13:21. אין זאת ביוגרפיה במובנה הרגיל. המחבר מתעבב מעט מאד במאורעות החיים, אלא גותן חקירות בהתפתחות רוחו של הינה המציירות את המצבים השונים בתקופות חייו ובסביבותיו החולפות. יש להדגיש בעיקר תאור חוג רחל ורנקה: (ע' 82—86) ונחוח חוג ג'וז (ע' 89—105).

694. Mardkowicz, Aleksander. O Iljaszu Karaimowiczu zwierzchniku wojsk zaporoskich. Łuck, (Drukarnia Kurji biskupiej), 1931. 15p. 15:20.

Mendelssohn, M. Gesammelte Schriften. B. II. Briefwechsel ... ראה ע' 173.

695. Milano, Attilio. Ricerche sulle condizioni economiche degli Ebrei a Roma durante la clausura nel ghetto (1555—1848). Città di Castello, Tipografia dell' "Unione arti grafiche", 1931—IX. 95, [1] p. 17:24.

"Estratto da 'La Rassegna mensile di Israel' vol. V. n. 9-10, 11-12 2a ser. gennaio febbraio, marzo e aprile 1931—IX." ע' הערה: ביבליוגרפיה.

696. Millàs Vallicrosa, J[osé Maria]. Assaig d'història de les idees físiques i matemàtiques a la Catalunya medieval. v. I. Barcelona, 1931. XV, 349, [2] p., facsim. 19:27.

= Barcelona. Estudis universitaris catalans: Sèrie monogràfica. I.

בשני חלקי הכרך הזה (1. Periode Visigòtic-Carolingi, 2. Periode de reconquesta) נזכרים יהודים רק דרך אנב. בחלק השלישי שיבוא (Periode dels traductors) יתמסו אנשי-המדע היהודים מקום יותר חשוב. (לפי ההקדמה).

697. Osztern, Rózsa. Zsidó ujságírók és szépirók a magyarországi németnyelvű időszakai sajtóban, a "Pester Lloyd" megal-

pitásáig, 1854—ig. Budapest, F. Pfeifer, 1930. 93 p., 1 l. 15 : 23.
 —Német philologiai dolgozatok, szerkesztik: Petz Gedeon, Bleyer Jakob,
 Schmidt Henrik, 45. סכום בגרסניות.

698. Privat, Edmond. The life of Zamenhof. Tr., from the
 original Esperanto, by Ralph Elliott. London, Allen & Unwin,
 (1931). 2 p. l., [7]—123 p., 1 l., pl., ports. 13 : 19.

699. Röder, Julius. Die Nachkommen von Moses (Josef)
 Zweig. I. Elka (Katti) Chaja Sarah Spitzer. Eine Nachfahren-
 liste. Bearb. von Julius Röder. Olmütz, n. p., 1932. 40p., ports. 18 : 26.
 על המעשה : Stammbaum der Familie Zweig.

Saarisalo, A. The boundary between Issachar and Naphtali...
 ראה ע' 211.

700. Seeboth, Joseph. Das Privatrecht des Berliner Stadt-
 buches vom Ende des 14. Jahrhunderts. Berlin, Im Kommissions-
 verlag von Gsellius, 1928. vi, 46 p. 16 : 24.

Einzelschriften der Historischen Kommission für die Provinz Branden-
 burg und die Reichshauptstadt Berlin, 2. ביבליוגרפיה. ע' 4-3 :
 על היהודים מדובר בע' 9-11, 19, 24-23, 30, 44.

701. Verein der Freunde Israels in Basel. Hundert Jahre
 Verein der Freunde Israels in Basel 1830—1930. Im Auftrage des
 Komitees des Vereins ... hrsg. von A. Gerhardt ... Basel, typ.
 Werner-Riehm, 1931. 95, [1]p., pl., ports. 15 : 22.
 ע' 93-95 ביבליוגרפיה.

702. Wasitynski, Bohdan. Ludność żydowska w Polsce w
 wiekach XIX i XX; studjum statystyczne. Warszawa, Kasa i.
 Mianowskiego, 1930. 224 p. 15 : 23.

703. Гинцбург, Илья [Ilia Gintsburg]. Из прошлого «воспо-
 минания»... Ленинград, Гос. издат., 1924. 178 стр., [2] л., иллюстр. вне
 текста, портр. 15 : 23.

מהעבר (זכרונות). המחבר—פסל יהודי ידוע, תלמידו וידידו של אנטוקולסקי. ע' 9-86
 "איך נעשיתי לפסל" ע' 117-127 "מותו של אנטוקולסקי". השאר רשימות וזכרונות על
 לי טולסטוי ועל אמנים רוסיים.—הזכרונות המעניינים מכילים חומר הרבה על אנטוקולסקי
 וגם על מצב היהודים ברוסיה בסוף המאה ה-XIX.

יא. עם ישראל ברוח.

704. ורשה. הקהלה העברית. דין וחשבון של שלטון הקהלה העברית
בוורשה 1930—1926. וורשה, (דפוס Monolit), 1931. 147, [1] ע. 15 : 22.

נערך ע"י ש. הורנשטיין עפ"י התכנית הכללית של יו"ר הקהלה ה. פרבשטיין.
התכן: הבחירות למועצה ולשלטון והתכונות סקירה כללית על עבודת השלטון.
עבודת המחלקות: מחלקת מס-הקהלה, החנוך, העזרה הסוציאלית, הבריאות, המשק, בתי-החיים,
העזבונו, הסקציה המשפטית, המחלקה לענייני דת וועד-הרבנים, הכנסות והוצאות של מחלקות
שלטון הקהלה. — יצא גם ביוזמת בשם: בעריכת פון דער יידישער קהלה-פערזוואלטונג אין
ווארשא 1930—1926. וגם בפולנית בשם: Warszawa. Gmina wyznaniowa Żydowska, Sprawozdanie zarządu Gminy... za lata 1926—1930.

705. אידישער וויסענשאפטלעכער אינסטיטוט. עקאנאמיש-סטאטיסטיש-
טישע אפטיילונג אין ווארשע. ביולעטען נר. 1. ווארשע, 1930. 37 דף. 19 : 31.
"געדרוקט אלס מאנוסקריפט" — הקטגורף מכתב מכונה, נדפס מצד אחד של הדפים. —
מהמעטפת — אנחנו מוסרים דו"ח קצר על עבודת ההכנה למחלקה הכלכלית-סטטיסטית בורשה
וארגונה, וגם תוצאות אחדות מפעולתה באסיפת' חומר סטטיסטי. מההקדמה.

706. גוטמאן, מ. די ווירקלעכקייט אין ליכט און שאטן; הרב (יחיאל)
קעסטענבערג אדער ראדאמער רבנות. ווארשע, (דפוס Feder), 1931. 108 ע,
פורטרטים. 17 : 25. בראש השער: מ. גוטמאן (איש טוב).
התכן: ביוגראפיה פון ראדאמער רב קעסטענבערג. — ראדאמער רבנות. — זיין רבנישע
און געזעלשאפטלעכע טעטיקייט. — בריף און דאקומענטן. — בילדער.
על דבר מחלוקת שבקהלת ריום.

707. גרינבוים, יצחק, דער קאמף פאר דער יידישער קהלה אין דעם
אויפגעלעבטען פוילען; זאמלונג פון ארטיקלען. ווארשע, (על השומר), תר"ץ.
[3] דף, 160-3 ע. 15 : 22. 29 מאמרים שנכתבו בשנות 1913—1931 ...
האנדעלמאן, 5. שטריכן און פראבלעסען פון נאציאנאלען כאראקטער ...
ראה ע' 205.

ליוטשקאווער, כ. קעגן רעליגיע, קעגן פייסעכ ... ראה ע' 188.

708. פרוכט, 5. וואס דארף וויסן דער, וואס וויל איבערוואנדערן קיין
בירעבידזשאן, (Москва), קאסער, 1931. [2] דף, 3—27, [3] ע. 10 : 14.

709. קאדישעוויטש, מ. בירעבידזשאן; דאס לאנד פון גרויסע מעגלעכ-
קייטן. (אינקורצן וועגן בירעבידזשאן, בירעבידזשאן אין יאר 1931. וואס אופגעטאן,
אין וואס וועלן איבערוואנדערער טרעפן דארט איצט). מאסקווע, געזער, 1931.
[1] ע. 12 : 17.

710. B'nai B'rith. Alliance. "Alliance" 1906—1931. Praha, typ. Mercy, 1931? 47, [1] p. 15 : 23.

=Priloha k B'nai B'rith, mesicniku velkoloze pro CSR. Cislo 9, Listopad 1931. Beilage zu B'nai B'rith, Monatsblätter der Grossloge für die CSR. Nummer 9, November 1931. הסכסס בגרמנית, ההקרמה בצ'כית.

711. Emmrich, Hanna. Zur Behandlung des Judentums bei Voltaire. Breslau, 1930. 73 p. 15 : 23.

Diss. Breslau, "Teildruck," — "Umfasst die ersten Kapitel meiner Schrift 'Das Judentum bei Voltaire', welche gleichzeitig in der Sammlung 'Sprache und Kultur der germanisch-romanischen Völker' C: Romanistische Reihe, als Bd. VI erscheint." ע' 70-71: ביבליוגרפיה—ראה ק.ס. שנה ח' ע' 208.

712. Federation for the support of Jewish philanthropic societies of New York city. Activities of Federation and affiliated societies and list of subscribers. Corrected to September 30, 1927. New York, 1927. 381 p., diagr., tab. 13 : 17.

ראה גם ק.ס. שנה ד' ע' 145.

Festschrift ... Rosenheim ... ראה ע' 171 בספר 545.

713. International student service. Die Juden im Gemeinschaftsleben der Völker; Bericht über die zweite Tagung des Weltstudentenwerks zum Studium der jüdischen Frage in den Hochschulen, Nyon, 13.—18. April 1931. Genf, Weltstudentenwerk, 1931? 93 p., 11. 14 : 22.

*714. Kay, Jim. Damn the Jews. Nice, France, Writers league international, 1930. 3 p. l., III, 335 p. 8°.

*715. Kayser, Jacques. The Dreyfus affair, by Jacques Kayser; translated from the French by Nora Bickley. New York, Covici, Friede, [1931]. 4 p. l., 7—432 p., front., illus., plates, ports., facsim. 8°.

ע' 423: ביבליוגרפיה.

716. Khashin, A[leksandr]. Ahvoli iqtisodiji omaji jahudi dar mamlakathoji kapitalisti; tarçimaji—Abromif va Qozijuf. Toskand, Nasrijoti davlatiji Uzbekiston, 1931. 32 p. 12 : 17.

בראש השער: A. Xasin — א. חשין: המצב הכלכלי של ההמונים היהודים בארצות

הקפיטליסטיות.

*717. Luther, M[artin]. Von den Juden und ihren Lügen. 1542 [Ausz.]. Als Volksausg. hrsg. von Hans Ludolf Parisius. Nebst Anh: Aus Luther Schrift: Vom Schem Hamphoras und vom Ge-

schlecht Christi. München: Ludendorfs Volkswarte-Verl., 1931. 53 p. 8°.

718. **Maddison, Eugen.** Die nationalen Minderheiten Estlands und ihre Rechte. 2. neubearb. Aufl. Tallinn (Reval), (A. Keiser-mann), 1930. 37 p. 13 : 19. 34-32. 19 'ע' על היהודים: 37-[35].

719. **Mézan, Saül.** Le Judaïsme et les minorités avant, pen-dant et après la guerre de 1914—1918. Sofia, n. p., 1931. 9 p. 17 : 24.

720. **Ringel, Michal.** Na trybunie i przed trybunałem; (dookoła kwestji żydowskiej). Warszawa, Skład główny: Księgarnia F. Hösick, [1928?]. 130 p., 1 l., port. 15 : 23.

נאומים שהשמיע בשנות 1923—1927 בקונס הפולני, במשפט שטיינר, בקונגרסים ציוניים, ובקונגרס הבין-פרלמנטרי בקופנהגן. הנאומים הם בטולנית, גרמנית וצרפתית.

721. **Sadinsky, E[lijahu] B[en-Zion].** Nachschriften. Den Lesern der Schrift "Die nationale Sozietät" gewidmet und zum Nachdenken empfohlen. Zürich, typ. Neumann, 1926. 46 p. 13 : 20.

Als Manuscript gedruckt.

החוון: Erläuterungen zur Schrift "Die nationale Sozietät". — Aktions-plan für die Auslösung einer Weltbewegung zur Verwirklichung der nationa-len Sozietät.—Brief an Z. Aberson, — Resolutionsentwurf für die Minoritäten-konferenz in Genf.—Bemerkungen.

722. **Sajiduf, A.** Kistu kori bahoriju vazifahoji kolxūzhoji jahudihoji mahali. Toskand, Nasrijoti davlatiji Uzbekiston, 1931. 20 p. 12 : 17. א. סידוף: 'עונת הוריעה באביב והפקידי הקולחוזים היהודיים המקומיים'.

723. **Sobota, Emil.** Das tschechoslovakische Nationalitäten-recht. Ins Deutsche übersetzt von J. Kalfus, Prag, "Orbis" Ver-lag, 1931. 460 p. 13 : 18.

Tschechoslovakische Quellen und Dokumente, Nr. 7.

Union of American Hebrew congregations. Commis-sion on research. Reform Judaism in the large cities... 189 'ז' ראה

724. **Verband der jüdisch-sozialistischen Arbeiterjugend Öster-reichs.** Jüdische Jugend, wohin? (Wien, Jüdisch-sozialistische Ar-beiterjugend Österreichs, 1932). [8] p. 15 : 23. מהמעטפת.

725. **Анкарин, Г.** По Имену... (Ленинград), Молодая гвардия, 1931. 272 стр., 44 иллюстр., карта. 12 : 18.

(Библиотека экспедиций и путешествий).

יב. ציונות וידיעת ארץ ישראל.

- האומה; עלון חד פעמי ... ראה ע' 143.
הארץ ... גליון יובל הכפול ... החמישים לחבת ציון ושלישים לקק"ל ...
ראה ע' 144.
אשכנזי, ט. ב. אהלי קדר ... ראה ע' 146.
בסחנק; עלון חד פעמי ... ראה ע' 144.
בן־ר, א. י. ספת ארץ ישראל ... ראה ע' 147.
גולדברג, א. לקראת אפקים חדשים ... ראה ע' 148.
דאר היום; עתון ... גליון היובל של חבת ציון וקק"ל ... ראה ע' 144.
דבר: מוסף ... ליובילה של חבת ציון ... ראה ע' 144.
הודג'סון, ר. ו. שאלות ותשובות ... בהלכות הפרדסנות ... ראה ע' 149.
הסתרדות העובדים ... הועד הפועל. דין וחשבון... ראה ע' 149.
הסתרדות העובדים... מועצת פועלי חיפה. דין וחשבון... ראה ע' 149.
הסתרדות העובדים; הסתלקה לסטטיסטיקה ואינפורמציה.
סכומים ד' ... ראה ע' 149.
התאחדות האכרים בא"י. דין וחשבון שנתי ... ראה ע' 149.
זהר, צ. חנוך הדור; לפרובלימות החנוך בגולה ובארץ ... ראה ע' 224.
יומן כל תל-אביב ... תר"ץ ... ראה ע' 145.
הישוב והמפקד; עלון חד פעמי ... ראה ע' 145.
כהן, י. י. בנין העם ... ראה ע' 153.
כהן, מרדכי בן הלל. זכרון בספר ... ראה ע' 154.
כל ארץ ישראל תרצי"ב—1932 ... ראה ע' 154.
כצנלסון, ב. לשאלת המשמר הסדיני בארץ ... ראה ע' 154.
לנער ... ל"ח, ל"ח ... ראה ע' 154.
המדינה; עלון חד פעמי ... ראה ע' 145.
המפלגה הקומוניסטית הפלשתינאית... לקח החקירה ... ראה ע' 155.
ניב השומר הצעיר; מאסף ... ראה ע' 145.
עלים; לזכרה של רחל זיסלה ... ראה ע' 146.
פועלי ציון. א"י. לשאלת הפועלת ... ראה ע' 155.
פועלי ציון. א"י. הפועל בכפר ... ראה ע' 146.

726. פיטר, אהרן ליב בן גבריאל. ספר הלכות ארץ ישראל;
בו נעתק דברי הרמב"ם והש"ע ונאסף דברי רבותינו הרדב"ז והכ"ס והמ"ל

והבאה"ג והגריא לברר וללכך דכרי הרמב"ם והש"ע, מקורם וטעמם ... וגם הרבה הלכות ... שחידשו הם ... וגם רבותינו האחרונים ... נעתק ונאסף ... על ידי אחרן ליב ב"ר גבריאל פיימער. (חלק ב). פיעטרקוב, דפוס ח. ה. פאלסאן, תר"צ. 2 דף, 120—98, ע. 20 : 28.

מכתב תהלה של ישראל מאיר הכהן (בעל יחפץ חיים) לחלק א' הוא משנת תרפ"ב. ש"ס, ש. יומן בגליל ... ראה ע' 165.
שטענובין, ד. כתבים: כרך ד' ... ראה ע' 165.
תנובה; אגדה ... חוברת, "תנובה" לתר"ץ ... ראה ע' 165.
ת ק ו פ ת נ ו; רבעון ... ראה ע' 170.

727. בן גוריון, ד[וד]. די ארץ ישראל פאליטיק פונם יידישן פאלק.
(יידישע אויסערן פאליטיק). ווארשע, ליגע פארן ארבעטנדן ארץ ישראל אין פוילן, 1931. 24 ע. 17 : 24.

הרצאה בקונגרס הראשון בשביל ארץ ישראל העובדת (ברלין 27—30 ספטמבר 1930) מתוך ספר הקונגרס (ראה ק. ס. שנה ס' ע' 75) — ההרצאה תוקנה ע"י המחבר.

728. גארדאן, א[הרן] ד[וד]. אונזער ארבעט פון איצט אן. פון העכער-איש דורך י. אירגעס. ווארשא, "התאחדות", תרפ"ה. [11 דף, 40-5, 11] ע. 14 : 20.
המקור בשם "עבודתנו מעתה" נדפס בראשונה ב-"מעברות" כ' ב' חוב' ס' ונכנס לכרך ב' של כתבי א. ד. גורדון. תיא. הפועל הצעיר, תרפ"ו. ע' 40—66.

729. (גוטמן, נחום). מאורעות אי; טלגרמות וידיעות כציוורים. תרפ"ט.
די ארץ ישראל געשעהנישן; טעלעגראמעס און ידיעות אין צייכנונגען. (Warszawa דפוס Lewin Epstein, [תרצ"ו]). [16] לוחות תמונות. 17 : 24.
מהמעטפת הסכס מתחת לכל ציור בעברית, יודית ואנגלית. על המעטפת שער נוסף באנגלית: (N. Gutman): The Palestine disturbances.
ראה גם ק. ס. שנה ו' ע' 434.

גרינבוים, י. דער קאספ פאר דער יידישער קהלה אין ... פוילען ...
ראה ע' 201.

730. האנדעלמאן, ליב. שטריכן און פראבלעמעס פון נאציאנאלען כא-ראקטער. (כאטראכטונגען און אויספירונגען). ווארשע, אחיספר, [1931]. 227 ע. 15 : 23.

731. לייבעס, אברהם. די אפגענארטע אין קאספ פאר ארץ ישראל. די געשיכטע פון יידישן לעניאן. ווארשע, (דפוס Piment), תרצ"א. 216, [11] ע, ציוורים, תמונות. 16 : 22.

מהדורה א' של ספר זה בשם ידי פארגעסענע אין קאמף פאר ארץ ישראל' ראה ק. ס. שנה ח' ע' 214.

המחבר מעיר בהקדמתו למהדורה זו, שאחרי הופעת מהדורה א' העירו הסופר הלל צייטלין, ששם נכון בשביל ספר זה הוא ידי אפגענארטע... — בזמן כתיבת הספר עוד אי אפשר היה לבוא למסקנא זו. אבל המאורעות האחרונים אינם מאפשרים חלוקי דעות בשאלה זו והוא משנה את שם הספר. — למהדורה זו בתוסף חומר חדש: מאמרים (ס"ה 13) מהעתונות האנגלית, שעזרה במלחמה בעד יצירת גדוד עברי.

732. קאפלאנסקי, ש[למה]. די קאלאניזאטארישע אויפנאמספעאיקייט פון ארץ ישראל. (נוי קאנטראלירט). ווארשע, ליגע פארן ארבעטנדן ארץ ישראל אין פוילן, 1931. 111, 23 ע. 16 : 24.

מכיל את הרצאת המחבר בקונגרס הראשון למען א"י העובדת בתקונים והוספות. בעברית נדפס המאמר בלרחון "אחדות העבודה" כרך ב' חוב' ג-ו' ע' 234—241, 392—398 בשם: "הקליטה ההתישבותית של ארץ ישראל לאור בחינה חדשה". — ראה גם ק. ס. שנה ח' ע' 491.

733. Amsel, H. G. Beitrag zur Kenntnis der Minenfauna Palästinas. Von H. G. Amsel und M[artin] Hering. (Mit 2 Taf. und 5 Textfiguren). n.p., 1931. p. 113—152. 14 : 22.
"Sonderabdruck aus: Deutsche entomologische Zeitschrift, Jg. 1931, Heft 2-3." ע' 121: ביבליוגרפיה.

734. Bannerman, Ronald. 4th, the Queen's royal regiment; an unofficial war history with chapters on the 2/5th battalion. With illus. (2nd ed.) Croydon, Grubb, 1931. 6 p. 1., 105 p., pl., ports. 14 : 22.
מהדורה א' יצאה ב' 1931. ע' 29—48 ע"א המלחמה בא"י.

Beitgemal. Salesian agricultural school. Meteorological summaries and averages of crops for... 1920—1931... 166 ע' ראה

735. Bentwich, Norman [de Mattos]. England in Palestine... London, Paul, Trench, Trubner, 1932. VIII, 358 p., fold. map. 14 : 22.
"Appendix: A. The mandate for Palestine and Transjordan. — B. The Palestine order... in council, 1922. — C. The agreement between His Britannic Majesty and the Emir of Transjordan, 1928. — D. The American-British Palestine mandate convention 1924."

736. Bentwich, Norman [de Mattos]. Le système des mandats. Paris, Hachette, 1929. 72 p. 16 : 25.
Académie de droit international... "Extrait du Recueil des cours". ע' 67—68: ביבליוגרפיה.

מרק ב' (ע' 19—31) על המנדט על ארץ ישראל. ראה גם ק. ס. שנה ח' ע' 68.

737. Bentwich, Norman [de Mattos]. Ten years of international mandates. n.p., (193—?). p. 564—576. 16 : 24.
The Political quarterly. מחוך

738. **Bonne, Alfred.** Palästina; Land und Wirtschaft. Leipzig, Deutsche wissenschaftliche Buchhandlung, 1932. 287p., maps, pl. tab. 16: 24.
ע' 278—280: ביבליוגרפיה.

הספר הזה הוא דבר בעתו. חוות-הדעת השונות בשדה הכלכלה שהביעו בשנים האחרונות מומחים מארצות הברית ומאנגליה, החקירות שנעשו על ידי הממשלה, על ידי הסוכנות היהודית ועל ידי הסתדרות הפועלים העברית, והידיעות הסטטיסטיות המרובות שנכללו ברינים וחשבונות של מחלקות הממשלה ובידיעות הזמניות על מפקד העם משנת 1931 — כל החומר הזה העשיר במדה עצומה את ידיעותינו על א"י. ספרו של בונה שם לב לכל החומר החדש הזה ונותן תמונה שלמה וברורה של התנאים הכלכליים, החברתיים והאדמיניסטרטיביים של א"י בזמננו. המחבר מטפל בששה פרקים בנושאים האלה: (1) התנאים הסביבתיים והמדיניים. (2) החקלאות ויתר ענפי התוצרת הראשונה. (3) תעשייה, מלאכה ומסחר. (4) דרכי חבור. (5) המעמדים המקצועיים והארגונים הכלכליים. (6) קיום.

הספר מצטיין בסגנונו הבהיר ובאובייקטיביותו. פעולת היהודים תופסת בו מקום חשוב. הספר הוא בלי טעם המקור היותר חדיש והיותר שלם בשביל הרוצה להשיג ידיעות נכונות על המצב הכלכלי והאדמיניסטרטיבי של א"י. א. רוסין.

739. **Bordeaux, Henry.** Le visage de Jérusalem ... Grenoble, B. Arthaud, (1931). 3p.l., [9]—158p., il., illus. 16: 21.
ראה גם ק. ס. שנה ז' ע' 265.
"Les beaux pays".

המחבר מתאר לא ירושלם בלבד אלא כל מקומות הארץ הקדושים לנוצרים. הספר נכתב בצורת יומן ומצטיין במספר גדול של תמונות יפות.

740. **Borochow, Ber.** Klasse und Nation; zur Theorie und Praxis des jüdischen Sozialismus. Berlin, „Hechaluz“, 1932. 108p. 13: 17.
Deutsche Schriftenreihe „Jessodoth“ des Welt-Verbandes Hechaluz, Heft 1.
התכן: Das Klasseninteresse und die nationale Frage (1905).— Was wollen die Poale-Zion? (1906).— Die antizionistische Konzentration (1911).— Zur Verteidigung unserer ökonomischen Positionen (1914).— Der Wirklichkeit zugewandt (1917).— Palästina in unserem Programm und in unserer Taktik (1917).— Erläuterungen.
ראה גם ק. ס. שנה ה' ע' 191 מספר 587.

741. **Chalmers, Thomas Mitchell.** Under the olive trees; a Mediterranean travelogue. With foreword by I. M. Haldeman. New York, The author, 1931. 4 p. l., [vii]—xii, [4], 224p., pl., map. 13: 19.
הספר נכתב מתוך התענינות נוצרית-מיסיונרית. על אי ע' 22—62.

742. **Coeur, Jean.** En Galilée; conférence avec projections. Paris, Maison de la bonne presse, (1931). 29 p. 12: 19.
=Bibliothèque des conférences, Sér. A. No. 155.

743. **Coeur, Jean.** Sur les rives du Jourdain; conférence avec projections. Paris, Maison de la bonne presse, (1931). 32p. 12: 19.
=Bibliothèque des conférences, Sér. A. No. 156.

744. Dokumenty polityki sjonistycznej od programu bazylejskiego do enuncjacji MacDonalda i Weizmanna 1897—1931. Kraków, Spółka wydawnicza "Nowy dziennik", 1931? 70 p. 14 : 21.

החכ: Program bazylejski. — Deklaracja Balfoura. — Oświadczenia rządów. — Mandat palestyński. — Pierwsza Biała Księga rządu brytyjskiego z. r. 1922. — Druga Biała Księga rządu brytyjskiego z. r. 1930. — List Mac-Donalda do Dr. Weizmanna. — Odpowiedz Dr. Weizmanna.

745. Egypt. Ministry of public works. Physical department. Meteorological report for the year 1926. Cairo, Government press, 1932. XI, 156 p., map. 24 : 31. על ארץ ישראל ע' 80-87. 144-145.

746. Enge, Johannes. Der Anstieg des Toten Meeres 1880—1900 und seine Erklärung. Mit 7 Zeichnungen, 8 Karten, 9 Abb. und 12 Tabellen. Leipzig, R. Noske, 1931. 42 p., 11. 15 : 23.

Diss. Leipzig. ע' [5]-6 : ביבליוגרפיה.

"Diese Dissertation ist gleichzeitig als viertes Heft der Reihe „Zum Klima der Türkei; Ergebnisse dreijähriger Beobachtungen 1915 — 1918" erschienen".

747. Fleg, Edmond. Ma Palestine. Paris, Rieder, 1932. 290, [6]p. 12 : 18. = Judaïsme, 15. חאור מסע לא"י.

*748. Galbraith, John Albert. Pilgrims in Palestine. Ridgway, Pa., 1930. 128 p. front. (port). 8°. ראה ע' 166.

Goldwater, A. Citrus fruits in Palestine ...

749. Great Britain. Palestine currency board. Report of the Palestine currency board for the year ended 31st March, 1931. London, Waterlow, 1931. 7p. 21 : 33. את הקודם ראה ק. טי שנה ח' ע' 218. ראה ע' 171.

750. Hantke, Arthur. Idee und Wirklichkeit. Jerusalem, Hauptbureau des Keren Hayesod, 1928. 17 p. 16 : 23.

יצא גם תרגום צרפתי: Idées et réalisations.

751. Herrmann, Hugo. Die Araberfrage Palästinas. Prag, J. A. Verb. „Barissia", 1932. 51 p. 15 : 23.

— Schriften zur Diskussion des Zionismus, No. 6. ע' 51 : ביבליוגרפיה.

Jerusalem, Hebrew university. Institute of Palestine natural history. Schedae ad floram exsiccatae Palaestinae... ראה ע' 166.

752. Kahany, Mieczyslaw. Syjonizm—jego cele i jego trudności. Kraków, (typ, „Czas”), 1930. 30p. 15 : 23.

“Odbitka z “Przeglądu współczesnego”, nr. 95—marzec 1930.”

753. Keren Kayemeth Leisrael. Eretz Israel; jubilee volume of the Jewish national fund issued in commemoration of the thirtieth anniversary of the establishment of the Fund 1901—1931. With an appendix containing a survey of Jewish Palestine and a list of American entries in the Golden book of the Jewish national fund. New York, Jewish national fund for America, 1932. 2 p. l., 300p., illus., maps., ports., facsim. 17 : 25.

ע' 157—300. Golden book inscription. הרשימה מקימה את שנות 1901—1931.

אבל רק ההרשמות מארצות הברית ומקנדה.

הקבץ מכיל מאמרים ורשימות מאת אוטישקין, סוקולוב, מ. ברלין, י. קלוזנר ואחרים על עיקרונות הקה'ל ופעולותיה, על חבת ציון והציונות, על א"י, על האוניברסיטה העברית. ניתנה גם ביוגרפיה של פרופ. ה. שפירא (מחולל הרעיון של קק'ל) וביוגרפיות קצרות של הרצל, אדמונד רוסטילר, ויצמן, סוקולוב, אוטישקין, לואי ברנדיס, הנריקה סולר, א. ד. גורדון, רבי שמואל מוהליבר ולורד מלצ'ס. הוספה ע' 118—156: Jewish Palestine; a survey of Jewish urban and rural settlements, compiled by Jehiel Halperin.

754. Kerillis, Henri de. Du Pacifique à la Mer Morte (notes d'un journaliste). Paris, Editions Spes, 1930. 2p. l., [7]—330 p., port. 12 : 19.

התלן: Une enquête aux Etats-Unis.— Une enquête en Palestine.— Tour de Baltique.

על אי ע' 125—202. המחבר סיר את הארץ זמן מועט אחרי מרעות חרס"ט. צמצמתי את חקירתי לגבול הפוליטיקה, והזנחתי את הגורמים הכלכליים ואת הצד הרגשי... שבנסיון המסליא של הציונות. שאלתי את עצמי שאלה כפולה: התועיל התפתחות הציונות לענייני צרפת? חשובתי מוחלטת: לא.—התועיל התפתחות הציונות לענייני הצרפתים הישראלים? חשובתי לא פחות מוחלטת: לא.— כל הבחינות האחרות שנייות הן בעיניי (ע' 191). הצרפתי הישראלי ילך בדרך צרפת ובמסרתה. ציון אינה אלא חופעה והזיה ונסיון-גבורה נהדר ומשועשע. ציון של הציונים לא חזיה לעולם* (ע' 202).

755. Kessler, H[ans]. Heiliges Land; Andachten an geweihten Stätten des Orients. 2. Aufl. Dresden, C. L. Ungelenk, 1932. 94p. 15 : 21.

*756. King, E. J. The Knights Hospitallers in the Holy Land. With 23 illus. and 13 maps und plans. London, Methuen, 1931. 336p. 15 : 23.

757. Klein, Ludwig. Marxismus und Zionismus. Prag, J. A. Verb. "Barissia", 1932. 44p. 16 : 24.

Schriften zur Diskussion des Zionismus. No. 7.

758. Kohn, Hans. Orient und Okzident... Berlin, Zentral-Verlag, 1931. 95p., diags., maps., 15 : 18.

= Weltpolitische Bücherei; hrsg. von Adolf Grabowsky, Bd. 24.

ע' 93-95: ביבליוגרפיה

759. Krojanker, Gustav. Zum Problem des neuen deutschen Nationalismus; eine zionistische Orientierung gegenüber den nationalistischen Strömungen unserer Zeit. Berlin, Verlag der Jüdischen Rundschau, 1932. 43, [1]p. 14 : 22.

= Jüdische Rundschau: Schriftenreihe, 6.

Lanoar ... Bd. 1 ... 166 ע' ראה

760. League of nations. Permanent mandates commission. Minutes of the twenty-first session held at Geneva from October 26th to November 13th, 1931, including the Report of the Commission to the Council on the ordinary work of the session, the comments by the accredited representatives of the mandatory powers, and the Special report of the Commission to the Council on the proposal of the British government with regard to the emancipation of Iraq. (Geneva), 1931. 233p. 21 : 33.

Series of League of nations publications. VI. A. Mandates. 1931. VI. A. 3.

Official no.: C. 830. M. 411. 1931. VI.

על ארץ ישראל: ע' 13, 172, 173, 181-182, 195, 200-203, 217.

אח הקודם ראה ק"ס שנה ח' ע' 492.

M a g n e s, J. L. Reden des Kanzlers der Hebräischen Universität ... 166 ע' ראה

761. Namier, L[cwis] B[ernstein]. Skyscrapers and other essays. London, Macmillan, 1931. VII, 183, [1]p. 14 : 21.

ע' 128-137 על הצינונות; ע' 138-144 תיאודור הרצל.

762. Nijensohn, W. Sionismo y nacionalismo. Córdoba, Rep. Argentina, Circulo juventud israelita, 1932. 40p. 15 : 22.

763. Der Orient. Palästinaheft. Potsdam, Dr. Lepsius Deutsche Orient-Mission, 1931. p. 153-176. 15 : 23.

Der Orient; die religiösen und profanen Lebensmächte des Orients. 13. Jahr, Heft 6, Novbr. — Dezbr. 1931.

החן: E. Lind: Ländliches Volksleben in Palästina. — H. W. Hertzberg: Jerusalem. — O. Eberhard: Das Nationalitätenproblem im heutigen Palästina. — P. Fleischmann: Ein neues Palästina-prachtwerk. — Aus der Zeit, — Besprechungen.

764. Ossendowski, Ferdynand Antoni. Gasnące ognie; podróż po Palestynie, Syrji, Mezopotamji ... Poznań, Wegner, [1930?]. 2 p.l., 357, [7]p., pl. 15 : 23. ע' [363]: כיבליוגרפיה - האור מסע לארץ-ישראל.

Palestine. Government. Ordinances ... Proclamations, regulations ... ראה ע' 166

Palestine. Government. Department of agriculture and forests. Reports for 1926, 1927 to 1930 ... ראה ע' 167

Palestine. Government. Poultry committee. Report on egg production... ראה ע' 146 מספר 469

Palestine economic society. Bulletin ... v. 5, no 3, 4... ראה ע' 146.

765. Saaristo, Aapeli. The boundary between Issachar and Naphtali; an archaeological and literary study of Israel's settlement in Canaan. Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia, 1927. VII, [1], 139p., 1 l., illus., maps, pl. 17 : 25.

In: Suomalainen Tiedeakatemia. Helsinki: Toimituksia ... Ser. B., T. XXI, N: o. 3.

766. Saaristo, Aapeli. Galilean rauniomailta. Porvoo, Werner Söderström osakeyhtiö, (1927). 221, [3]p., illus., maps, pl. 15 : 23. "שדות-החורבות שבגליל".

767. Scholten, Frank. Palästina, Bibel, Talmud, Koran; eine vollständige Darstellung aller Textstellen in eigenen künstlerischen Aufnahmen aus Gegenwart und Vergangenheit des Heiligen Landes. Stuttgart, J. Hoffmann, (c1930). 2v., pl. 23 : 28.

1: Die Eingangspforte Jaffa. Mit 449 Abbild. in Kupfertiefdruck. XXXII, 203, XXXIII—XLVI, [1]p.—II: Jaffa, die Schöne. Mit 371 Abbild. in Kupfertiefdruck. XXX, 170, XXXI—XLII, [1] p.

כוונתו של המחבר לפי השער - להציג בשלמות את כל הטקסטים שבביבליה (כוללים גם ספרי הברית החדשה). בחלמוד ובקוראן. בצלומים אמנותיים. שנעשו ע"י המחבר עצמו. מתוך ההוה והעבר של הארץ הקדושה. המחבר חושב לתאר באופן זה את כל יארץ יהודה, גליל ושומרון" והוציא לע"צ שני כרכים גדולים: הראשון מקדש ליסו. שער הארץ וכו' 449 תמונות. 203 עמודים של טקסט. המלווה בהקבלה שאובה מהמקורות הנ"ל את הצלומים המפוראים. 32 עמודים של הקדמה ומבוא כללי ובסוף הספר נוספו 13 עמודים של מראי המקומות, כיבליוגרפיה ותקון שגיאות. הכרך השני מקדש לבגש לייסו היפה" וכו' 371 תמונות. 170 עמוד של טקסט ושלושים עמוד של מבוא, כמו כן 12 עמוד של מראי המקומות שהובאו בגוף הספר.

החמנות וההקבלות שבטקסט צריכות לשמש אילוסטרציה הדדית וכלן יחד מספקות לנו ציור מגוון, עתיר צבעים, מרהיב-עין ומרגין-לב של ימי המהוללה. עקרון זה של באור חמנותי, שבהן השקיע המחבר מרץ כה רב במשך שנים ושחבת הארץ דתית-פולחנית מבצבצת מתוכן, הודגש והובלט פה עד כדי הגזמת הדבר והגיע לפעמים ad absurdum, כך למשל מלווה צלום משברי ים בטקסט מברית חדשה, המתאר את נפש האדם אכול הספקות, הדומה לגלי ים נסערים (עמ' 7 בכרך I), ציור הים בשעת-גליהו בפסוק מיונה א' ס"ו וכו'. שלוב ושתוף מופרז זה של מקומות ומטוסים רחוקים בחכנם ובצורתם עם ההוה וההוי הנחפשים פה בשפעת גוניהם בידי צלם-אמן, אינו יכל לקטח את רגשי התפעלותנו מימי הארץ ומראותיה וממסירות קתולי אדוק לארצנו-ערשנו היפה, מולדת האמונה והדתות.

נח בראון.

S é m a c h , Y. D. A. travers les communautés israélites d'Orient ... ראה ע' 225

768. Spargel, Joh. 1900 Jahre Pilgerfahrten zum Heiligen Land. Köln, J. P. Bachem, 1931. 30p. 16 : 24.

=Deutscher Verein vom Heiligen Lande: Palästina-Hefte, 2.

סקירה קצרה (לא ביבליוגרפית) על עליות הנוצרים לא"י.

769. Spielmann, Victor. Les événements de Palestine vus par un Nord-Africain. Alger, Éditions du Trait d'Union" V. Spielmann, Orléans, typ. "La Laborieuse", 1930. 111, [1]p. 14 : 19.

Documentaire: בראש השער.

Les faits.— Les origines du conflit.— ההלכן: על אודות מאורעות הרפ"ט. — L'opinion de la presse N. A. française et indigène.— L'opinion de la presse française.— L'opinion de la presse mondiale.— Mes commentaires.— Conclusion.

מסקנת המחבר מכוונת נגד היהודים בכלל ונגד הציונים — האימפריאליסטים במרט.

770. Stephan, Heinz. Das Heilige Land in der neueren Dichtung. Köln, Bachem, 1931. 30p. 16 : 24.

=Deutscher Verein vom Heiligen Lande: Palästina-Hefte, 3.

ע' 30: ביבליוגרפיה — סקירה על הספרות הגרמנית-הנוצרית ע"א ארץ-ישראל.

771. Tinoy, Marc. La caravane dans le ghetto. Paris, Nouvelles éditions Argo (N.E.A.), (c1931), 2 p. 1, 9—143p., 11. 12 : 19.

ספר מסע לא"י, כתוב מתוך רוח שנאת ישראל.

ראה ע' 167 Ussishkin, M. The call of the land ...

772. V. J. St. Hasmonaea. 30 Jahre V.J.St. Hasmonaea, hrsg. von der V.J.St. Hasmonaea im Kartell jüdischer Verbindungen ... Berlin, 1932. 39, [1]p. 15 : 23. מאחראי: Karl Adolf Bach — מהמעטפת.

ההלכן: E. Rosenberg: Jahrgang 1902.— K. A. Bach: Von der Hasmonaea, wie sie heute ist.— F. Brüll: Thomas Mann als Erzieher.— G. Krojanker:

Zionismus und Kommunismus.— G. Auerbach: K. J. Ver in Palästina.—
S. Lehmann: Brief über Ben Schemen.— G. Liebes: Vom Sinn unserer
Bemühung um die jüdische Geschichte und die hebräische Sprache.

773. Vincent, Hugues. L'authenticité des lieux saints. Paris,
J. Gabalda, 1932. 117p., 1 l. 12 : 19.

המחבר מונה את המקומות הקדושים לנוצרים בא"י ומוכיח את אמתותם.

774. Wyon, O. An Eastern palimpsest; a brief survey of the
religious situation in Turkey, Syria, Palestine, Transjordan, Egypt.
London, World dominion press, [1927]. 115p., maps, tab. 15 : 24.

על המיסיון בארצות המזרח. World dominion survey series.

Zionist information bureau... Guide to new Palestine ..
ראה ע' 167.

775. Zionist organization. Congress. Beschlüsse des XVII. Zio-
nisten-Kongresses Basel. 1931. London, Zionistisches Zentralbureau,
1931. 36p. 16 : 25. את הקודם ראה ק. ט. שנה ר' ע' 500.

جمعية حراسة المسجد الأقصى. بيان ... رאה ע' 168.

الحالدي، راغب. بيان ... عن الأماكن المقدسة ... رאה ע' 168.

مطلق، نبوذوسي. كلمة سبيل الحق الارثوذكسي ... رאה ע' 169.

יב. אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות.

יצחק בן אליעזר. רפואה וחיים מירושלם ... ראה ע' 152.

776. דזשיקאבסאן, י. ז. עטיל ארמין; איינער פון די לסר וואונונקס,
פון י. ז. דזשיקאבסאן. טיט אן אריינפיר פון לעלין דזשאנס. אידיש פון זעליג
העלער. שיקאגא, 9. מ. שטיין, 1929. 121 דף, VII—XIV, 17—175, 11 ע,
בבלסם ציורים, 1 דוח-תמונה בצבעים. 24 : 31. ביבליוגרפיה: ע' 175.

מונוגראפיה על האמן עמיל ארמין. הספר מכיל רפרודוקציות של 55 מיצירותיו.

777. כהן, י. ל. יידישע פאלקסטעשיות; אויס דעם פאלקסטויל געזאמלט
פון י. 9. כהן. ניו יארק-וויילענע, יידישע פאלקלאר ביבליאטעק, 1931. 121 דף,
189, IV ע. 15 : 23. — (יידישע פאלקלאר ביבליאטעק, באנד 1).

יאן אריינפיר מיט אויספירלעכע פארבלייכנדיקע באמערקונגען צו די אלע פאלקס-
מעשיות ווערן זוגעגרייט מונעם זאמלער פאר א שפעטערדיקער פאררעכטערער אויפלאגע
פון דער דאזיקער קאלעקציע.

778. קיפנים, מ. בעלעמער מעשיות. געזאמלט און באארבעט פון מ.
קיפנים. ווארשע, ש. צוקער, (1930). 156, 11 ע. 14 : 20.

779. דער קרייז: בלעטער פאר סקויטן און יוגנט ארבעט. ארויסגעגעבן דורכן ייד. סאציאליסטישן יוגנט וועלט פארבאנד. 1. ווארשע, ארבעט און וויסן,

1931. 12 : 16. 1 : זאב, ש. די סקויטן ארבעט. טייל 1. 60. [2] ע.

ביבליאגראפישע רשימה פארן רינגלער: ע' 55-60.

ראח ע' 196 Chagall, M. Ma vie ...

780. Einstein, Gustav. Jüdische Kultgeräte /Silber /Waffen/ Möbel/ Plastik/Gemälde alter Meister aus dem Besitz des Herrn Gustav Einstein, München, aus Münchener Privatbesitz u. a. B. Versteigerung in der Galerie Hugo Helbing, München ... 13. Febr. Ausstellung in der Galerie Hugo Helbing, München... Februar 1932. München, H. Helbing, 1932. 1p. 1., 26 p., VIII pl. 24 : 31.

781. Fierens, Paul. Marc Chagall. Paris, G. Crès. (c1929). 15, [1] p., 32 pl., 1 l. 15 : 20.

Collection „Les Artistes nouveaux" pub. sous la direction de George Besson.

*782. Hygiene und Judentum. Eine Sammelschrift. (Einf.: Hans Goslar). Dresden-A., I. Sternlicht, 1930. 121p. 4°.

*783. Kober, Adolf. Aus der Geschichte der Juden im Rheinland. Jüdische Kult- und Kunstdenkmäler (in den Rheinlanden. Von Elisabeth Moses). Düsseldorf, Schwann, 1931. 207p., illus., map. 4°. = Ztschr. d. Rheinischen Vereins f. Denkmalpflege u.-Heimatsschutz, Jg. 24 1931 H.1.

784. Krein, Alexander. Kaddisch (A. Orschanin). Symphonische Kantate für Tenor-Solo, gemischten Chor und grosses Orchester. Op. 33. Klavierauszug mit Text von Julien Krein. English version by Lillian Saminsky. Deutsch, von Bruno Prohaska. Wien, Universal-Edition, (1928). 30p. 23 : 31. = Universal-Edition, No. 9546. המלים בגרמנית. אנגלית ורוסית. — שם המחבר כתוב גם ברוסית: Александр Крейн

785. Lilientalowa, Regina. Kult wody u starożytnych Hebrajczyków i szczątki tego kultu u współczesnego ludu żydowskiego. Le culte de l'eau chez les anciens Hébreux et les restes de ce culte chez le peuple Juif contemporain. Warszawa, Instytut nauk antropologicznych, 1930. 3—13p. 20 : 27.

= Archiwum nauk antropologicznych, T. III. B. Etnologia, Nr. 2.

מהמעטמת. — סכים בצרפתית

786. **Lipchitz, Jacques.** Jacques Lipchitz; vingt-neuf reproductions de ses oeuvres précédées d'une étude critique de Roger Vitrac, de notices biographiques et documentaires et d'un portrait de l'artiste... Paris, Editions de la Nouvelle revue française, 1929. 63p. incl. pl. 12 : 16.

= Les sculpteurs français nouveaux, no. 7.

מהמעטפת.

787. **Salon Henri Brendlé. Zürich.** Jüdische Künstler unserer Zeit; (Katalog: Ausstellung): 25. Juli bis 20. Aug. 1929. Einleitung: George Waldemar ... [Zürich?, 1929?] 31p., 16pl. 16 : 23.

ההקדמה בצרפתית. בקטלוג נרשמו יצירות של 35 אמנים וגם ניתנו ביוגרפיות קצרות

של האמנים.

788. **Stillmann, S.** Fantasia sur un thème chassidique, pour alto solo. New York, S. Stillman, c1928. 8p. 27 : 33. מהמעטפת.

789. **Vaughan Williams, Ralph.** Job; a masque for dancing; founded on Blakes illustrations to the Book of Job by Geoffrey Keynes and Gwendolin Raverat, Music by R. Vaughan Williams. Pianoforte arrangement by Vally Lasker. London, Oxford university press, (1931?) 2p. l., 41p., front. 24 : 31.

ראה ע' 200. Гиндбург, И. Из прошлого «воспоминания»...

יד. בלשנות.

זיבומינסקי, ז. הסכמת העברי. ראה ע' 149.

די ערשטע יידישע שפראך-קאנפערענץ ... ראה ע' 195.

790. **Zajaczowski, Ananjasz.** Krótki wykład gramatyki języka zachodniokaraïmskiego (narzecze łucko-halicke). Wydał Aleksander Mardkiewicz. Łuck, (Drukarnia państwowa), 1931. 34 p. 15 : 21.

ע' 33—34: ביבליוגרפיה.

791. **ولفسون، اسرائيل.** تاريخ اللغات السامية. مصر، مطبعة

الاعتدال، ١٣٤٨ هـ ١٩٢٩ م. ح' ٢٩٤، ١ ص. 24:16.

ישראל וולפסון: תולדות השפות השמיות.

המחבר הגדע לחהלה על ידי ספריו המדעיים בעברית ובערבית, העוסקים בגוש הבעיות המשותפות של תולדות הערבים והיהודים, נוחן בספר שלפנינו לקהל הקוראים הערביים את תמצית מדע הלשונות השמיות וקורות התפתחותן, שהיא סכום החקירות

החשובות במקצוע הזה, שנעשו ביחוד במאת השנים האחרונות על ידי מלמדים אירופיים. ותאור כולל של חזיונות השפות האלה האסיניים ביותר עם דוגמאות. עוד לפני שנכתב ספר בזה בשפה העברית לקהל הקוראים העבריים, הצליח הר"ר בן-זאב להגיש את חבורו היפה, הכתוב בשפה ערבית ראיה לתהלה על מובנותה ואפן הסברתה.

בסרך הראשון טוקר המחבר את תולדות החקירה בשפות השמיות ומעיר על העובדה שהראשונים אשר התעוררו לקרבה שבין שפות ערב ועבר, היו היהודים בספרד הביניית, ואולם אין — לפי דעתי — ציון די בולט ומקיף לעובדה זו ולדומות לה מצד המחבר, לא סה ולא אחר כך, כשבא לדבר בשורות מעטות על תקופת הר הזוב השני בספרותנו. מחברנו יכול היה לצין ביתר הדגשה את השתתפותם הפעילה והטוריה של יהודים כמילר, בֶּרֶסֶה, חיות, טורצ'ינר, הלוי, גלור וכו' בעצוב דמותו של המדע השמי בתקופה האחרונה, השתתפות שאינה במקרה, כי אם טבועה ונעוצה בגאוני ספרותנו הביניית. היה גם מקום להראות עד כמה חקירת השפה העברית ותוצאותיה יכולות להשפיע על הבנת הערבית, ביחוד בנוגע למלים כמו שֶׁחֵץ שאין למצוא להן אטימולוגיה מספקת בערבית עצמה והן מתבארות יפה מתוך העברית, ובנוגע לחזיונות דקדוקיים מוזרים כמו הצווי ִמָּל שהוא מקביל לצווי העברי: ִפָּעַל. המחבר מדבר באותו פרק א' באפן מפרט על הגדרת השפות השמיות, על ארץ מוצאם של העמים השמיים, על אטי-השפות השמיות ומרצה את דעות גדולי המזרחנים (כגֶלֶקֶה, ברוקלמן, גואידי וכו') על השאלות האלה. באפן קולע חולק המחבר על דעותיו הקיצוניות של רִיִּיִן בשאלות שמיות, דעות שנבעו מתוך משפטים קדומים ושנאה. המחבר מברר אה"כ את שאלת הקרבה שבין השפות השמיות והחמיות, מדבר על סבות התפלגותן והתפצלותן של השפות השמיות, על שאלת הניבים השמיים שאבדו וכו'. כאן, בפרק הזה ובסוף הספר נותן המחבר רשימה של מלים משותפות בחמש שפות שמיות עקריות.

בפרקים הבאים מתאר המחבר את חזיונות השפות השמיות הגדולות זו אחר זו: הבבלית-אשורית (בצרוף סקירה היסטורית וטבלת השוואה של עברית-ערבית-בבלית). הכנענית בצרוף מבחר כתובות צידוניות, העתקתן ותרגומן, העברית (עם בירור מפרט של הוראת השם: עברי לפי החוקרים ולפי חות דעתו של המחבר עצמו, של מוצא השבטים העבריים וחלוקתו של המחבר על דעת מרגוליות בענין זה) תולדותיה של העברית בכל תקופותיה בקצור נמרץ, התפתחות הכתב העברי, הכתובות העבריות וכו'. הפרק החמישי מדבר בפרטות על השפה הארמית והתפשטותה בכל ארצות המזרח, על כתובות ארמיות קדומות, תדמוריות, נבטיות וכו', על הארמית בספרות היהודית, על התרבות הֶדְסֶסָה (Edessa), על החלוק שבין הארמית והטורית ועל מצבם הנוכחי של הדיאלקטים הארמיים. בסוף הפרק מובאות דוגמאות כתבים ודפוסים טוריים שונים. הפרק הששי והשביעי מטפל באריכות בשפה הערבית על כל גלוייה ותופעותיה, השמיני בשפות ערב הדרומיות, התשיעי בשפה החבשית.

ספר מצוין זה יכול לשמש מבוא לתולדות השפות השמיות וגם ספר למוד עקרי-השפות האלה וכתביו השונים. בהוצאות הבאות, יוכל המחבר, כפי שהדגיש בעצמו בהקדמה, להשתמש גם בתגליות חדשות לבקרים, כמו הכתב החדש שנתגלה בראש-שמרה, שגם דוֹרֶם בספרו הקטן והמצוין על השפות והכתבים השמיים (ר' קרית ספר שנה ט' ע' 88) הספיק רק לרמז עליו בהערה קטנה ובחבורים, כמו זה של קֶרְגֶּשְׁטֶרֶס על השפות השמיות עם דוגמאות יש לברך את המחבר על ספרו המוצלח ולבקש ממנו, כי יצא גם את הקהל העברי בספרים במקצוע זה שהוא יסוד ושרש לתורת הלשון העברית ותרבותה.

נח בראון.

טו. ספרות יפה עברית של ימי הבינים.

792. אורינבסקי, א. תולדות השירה העברית בימי הבינים, עם
אנתולוגיה ובאורים. ספר א"ב. (Bialystok, דפוס M. Pruzanski, תרצ"א-1930.
2 כרכים. 134, [2]; 138, [2] ע. 16 : 24.

793. צינבערג, ישראל. די געשיכטע פון דער ליטעראטור ביי יידן.
אייראפעישע תקופה. באנד 2: מיטלאלטער. ווילנע, טאמאר, 1930. [4] דף, [7]—
335, [5] ע. 17 : 24.

I. Zinberg: The History of the Jewish literature; second volume: middle ages.
התכן: 2. טייל: דער דייטש-פראנצויזישער קיבוץ—3. טייל: דער יידישער קיבוץ אין איטאליע.
794. Percikowitsch, Aisik. Al-Harizi als Übersetzer der Makâmen al-Hariri; ein Beitrag zur Geschichte der Literatur-Übertragungen. München, B. Heller, 1932. 3 p. l., 92, [1]p., 11. 15 : 23.
ע' 1—5: ביבליוגרפיה.
"Hebräischer Text der 8. Makâme. Deutsche Übersetzung des arabischen und des hebräischen Textes der 8. Makâme": pp. 38—50.

טז. ספרות יפה עברית חדשה.

795. אמיצ'יס, אדמונדו די [Edmondo de Amicis] ה'ל'כ. ורשה,
למען הספר, תרצ"א. 61, [3] ע. 12 : 16.
יח'ן' ספריה לנער, ערוכה בידי א. בן-אורי.
מנוקד.— הספר יצא בשנת תרפ"ג בהוצאת שטיבל' בורשה בתרגומו של מ. מבשין.
וגם בהוצאת אמנות בספד"מ ובח"א. חש"ד ובתרפ"ס בתרגומו של י. הלמן.
אין קוצץ; חוכרת סטיריות הומוריסטיות ... ראה ע' 143.

796. בורגשטיין, חיים יחיאל. מזמרת הארץ; קבוצת שירים מתורגמים
באסונה מפולנית לעברית, חרוזים ושקולרים לפי צורתם במקורם. על ידי ח. י.
בורגשטיין. (ורשה, דפוס Renoma, 1927). [2] דף, 50—3 ע, [2] דף. 17 : 24.
התכן: סלובצקי: אב שכול.— מיצקביץ: הפרש, אלסהרה.— אוניסקי: הגר במדבר,
בלעם, ירמיהו.
ביד חזקה; עלון סטירי הומוריסטי ... ראה ע' 144.

797. בק, זושא. סבעד למשקפי אנו, רשימות והסתכלויות בחמשה
חלקים. ורשה, עבר, תרצ"א. [5] דף, 7—208 ע. 15 : 23.
בראש השער: זושא בעץ.— רוב הפיליטונים האלה נתפרסמו בשעתם בהצטירה.

המצפה, היום וכו'. עכשיו באים רבים מהם בשנויים ומהם גם בעבוד חדש כל עיקר—
המדורות: בשעת חרום. — פגעי הדרך. — תפארת העצבון. — חגים נשכחים. — שונות.
גנרלסקי, פ. מזכרת היובל ... 7. ... יוסף צבי רמון ... ראה ע' 144.
דבר ... מוסף ... עם ארבעת הכרכים של ש"י עגנון ... ראה ע' 144.
הלפרין, א. לקבר ישמעאל ... ראה ע' 149.

798. ורשביאק, יהודה. מעל גדות הויסלה (מסות, מאמרים, זכרונות).
מחזור א'. ורשה, מקור, תרפ"ט. 123, 141 ע', פורטרטים. 12: 17.
הלכן: מחזור א': א. מיצקביץ. — י. סלוצקי. — ז. קרשינסקי. — ס. ז'רומסקי. — ו. ס.
ריימונטי. — י. קספרוביץ. — ס. פשיבשסקי. — א. סטרוג. — היהודים בספרות הפולנית הנוכחית.
זנגביל, י. חולמי הגיטו ... ראה ע' 150.
כיר המלך; חוברת להוטור ולסטורה ... ראה ע' 145.
מאזנים; שבועון ... גליון גיטה ...; לויבלו של יעקב כהן ... ראה ע' 145.
נסים ונפלאות; עלון סטירי-הומוריסטי ... ראה ע' 145.
עץ ל'רע; הוצאה חד פעמית סטירית ... ראה ע' 145.
על העצים; עלון סטירי-הומוריסטי ... ראה ע' 145.
הקומקום; עתון סטירי ... ראה ע' 146.
קרול, צ'. כך כותבים אצלנו ... ראה ע' 165.
השבו; למשפחה ולעם ... ראה ע' 143.
שלום, ש. יומן בגליל ... ראה ע' 165.
שמעיונבויק, ד. כתבים. כ' ד' ... ראה ע' 165.
תקופתנו; רבעון ... ראה ע' 170.

יז. ספרות יפה יודית.

799. אווערמשענקא, ארקאדי [Arkadii Averchenko]. א געלעכטער
נאך א שטורם. יידיש פון מ. אשעראוויטש, באנד 1. ווארשע, בזשאוא, 1928.
3 דף, 9—220, [1] ע. 15: 22. עם הקדמה מאת המתרגם.
800. אש, שלום. מאסקווע (דריטער כוך פון פארן כבול), ראסאן, ווארשע,
קולטור-ליגע, (c1931). 516 ע. 14: 21. = שלום אש. געזאמלטע שריפטן, 26 פאר באנד.
את הקורם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 231. הספר בגרמנית—ק. ס. שנה ז' ע' 564.
801. באַלזאק, אנאָרע דע [Honoré de Balzac]. די פרוי פון דריי-
סיק יאר; ראסאן, פון פראנצויזיש א. י. גאלדשמידט. ווילנע, טאָמאַר, 1931.
292 ע. 14: 19.

802. גאנאל. נ. [יקאלאי] וו. [אסיליעוויטש] [Nikolai Vasilevich Gogol]. 1000 משקרוואנצעס (דער פארטרעט). דארציילונג. יידיש: פ. בארענשטיין. ווארשע, גאלדפארב, 1931. 1 דף, 96⁵, III ע. 14 : 20.
803. גאלדשמיט, א. [ליהו] י. [עקב]. פון יידישן קוואל; (געשיכטן און לעגענדן). א. לייכטבוך פאר שול און חוץ. New York, Star Hebrew book co., 1926. III ע. 19 : 13.
804. גארקי, מאקסימ [Maksim Gorkii]. פאמא גארדעקעו; (ראמאן). יידיש: א. ה. גראדזענסקי. ווילנע, קלעצקין, 1931. 479 ע. 14 : 20.
את הספר בעברית בתרגומו של ש. הרשברג ראה ק. ס. שנה ד' ע' 192.
805. גראסמאן, משה. פלאטען און רויך, ראמאן פון א ארבעטער סביבה. ווארשע, (המחבר), 1931. 134, II ע. 14 : 20.
806. דינעזאן, יעקב. חמרשעלע; ראמאן. ווארשע, אחיספר, (1926?). 188, III ע. 15 : 23.
807. הירשקאן, צבי. אונטער איין דאך. ווארשע, בזשאזא, 1931. 474, III ע. 14 : 21.
הלכן: וועגן יידישע קלאסיקער. — יידישע פערזענלעכקייטן. — רויסע סענאטן.
808. [מונקעל, יוסף]. אויף-צור-בלומרשט, הומארעסקעס. ווילנע, קלעצקין, 1931. 216 ע. 14 : 20.
בראש השער: דער מונקעלער [פסיונאם].
809. [מונקעל, יוסף]. סימן קאפ אראפ; פאראדיעס. ווילנע, קלעצקין, 1931. XV, 188 ע. 14 : 20.
הסדורות: נאטורשילדערונגען ביי פערשידענע שרייבער. — פראזע און סינאטלעריי. — פראעטער. — פאעזיע און גראמאמאניע. — קריטיקאמאניע. — חכמה און וויסענשאפט. — קאנפערסי. — דראמאקאמערדיע.
810. יהלום, ב. י. איך וויל אהיים ... ווארשע, א. גיטלין, 1931. 219 ע. 15 : 22.
811. מארגעריט, וויקטאר [Victor Margueritte]. דאס געזאנג פון פאסטוך. יידיש: פ. ראקאווסקי. ווארשע, שלמה גאלדפארב, 1931. 300 ע. 14 : 19.
סיר; מאספ ... ראה ע' 146.
812. סטאווסקי, משה. ווען מאג פארגייט; נאוועלן. ווילנע, קלעצקין, 1931. 244, II ע. 14 : 20. = (משה סטאווסקי, געקליבענע ווערק, 2טער באנד).
הלכן: נאוועלן. — מיניאטורן. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 379.

813. סטאנאווי, דמיטרי [Dmitrii Stonov]. די פאמיליע ראסקין; ראסאן.
פון רוסיש: י. ראפאפארט. (כאנד 1). ווארשע, כזשאנאר, 1931. 308, [11] ע. 14 : 21.
814. סינקלער, אייפמאן [Upton Sinclair]. דער סוף; פאנאמאטישער
ראסאן פון יאר 2000. איבערגעזעצט: יחיאל שטיין. ווארשע, גאלדפארב, 1931.
[11] דף, 5—212 ע. 14 : 19.
815. עפעלבוים, [מנחם] ב[עריש]. דערליוונג; ספור, ווארשע, אחיספר,
[c1931]. 404, [11] ע. 15 : 22.
ע' 402—405: „פארטייטשונגען פון ענגלישע ווערסער“.
816. ערענבורג, איליא [Ilia Brenburg]. 13 לולקעס. פון רוסיש א.
פלאט. ווארשע, גאלדפארב, 1931. 2 דף, 9—231, [11] ע. 14 : 20.
אחיספר בתרגום עברי של י. ורשביאק ראה ק. ס. שנה ו' ע' 93.
817. ערשטער שניט. צווייטע זאמלונג, רעדאגירט: ש. זאראמב. ווארשע,
(Druk Renoma), 1930. 32 ע. 15 : 21.
מכיל שירים מאת: ב. מרדכי, י. פרידמן, ג. פוסקי, י. פרלוב, י. ינסוביץ, א. לב.
818. פיטיגרילי, [פסידונים של Dino Segre]. 18 קאראט בתולדשאפט;
ראסאן. אויטאריזירטע איבערזעצונג א. טארק. (כרך 1). ווארשע, פארן בוך,
(1931). 128 ע. 15 : 21.
819. פיטיגרילי, [פסידונים של Dino Segre]. דער מאן וואס זוכט ליבע;
ראסאן, אויטאריזירטע איבערזעצונג א. בלום. ווארשע, פארן בוך, (1931). 226
11 ע. 14 : 20.
820. פיינער, יהואל. צווייאונצוואנציק; לידער. ווארשע, קולטור ליגע,
1931. 62, [11] ע. 11 : 18.
על המעטפת שער נוסף בפולנית: Chil Fajner: Cweinuczwancig.
821. פרישמאן, דוד. ברעק פון רוסלאנד. ערשטער טייל. ווארשא ניו-
יארק, לילי פרישמאן, 1930. 230 ע. 2 דף. 14 : 20.
== אלע ווערק פון דוד פרישמאן. כאנד 5 — את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 236.
הספר מכיל 35 מכתבים, שנכתבו בשנות 1906—1907 בצורת קורספונדנציות אל השבועון
„די אירישע וועלט“ שיצא בלונדון.
822. רייזפעדער, יעקב. אזוי איז עס געשטן; ראסאן, ווארשע, קולטור
ליגע, (1931). 231 ע. 14 : 20.
823. שטיינרל אויפן ברוק. זאמלונג 1. ווארשע, (דפוס האחים Feder),
1931. 31, [11] ע. 14 : 21. העורף: יצחק פערלאוו. — יצא במרץ.

המאסף הוא הראשון משלשה מאספים. עיני המאספים האלה רוצים אנו לסמן קו
לסלול כביש אל הכוון, שבו צריכים לפעול הסופרים הפרולטרניים הצעירים (מההקדמה).
המשחתתים: פרלוב, ריבציג, מורגנטוי, מירזינסקי, רחנפל, שיינסן, וולפר.

824. Rogoff, Harry. Nine Yiddish writers; critical apprecia-
tions. n. p., (193?). VII, 119p. 13 : 20.

נרמסו חללה ב-16—1915. East and West.

החן: Morris Rosenfeld.— The genius of Perez.— Abraham Liessin.—
Abraham Reisin.— L. Shapiro.— Zalmon Libin.— Jonah Rosenfeld.— Sholom
Ash.— Leon Kobrin.

יז. ספרות פרסית-יהודית.

סלסד, רחמים. מ' זכרון רחמים ... ראה ע' 154.

825. Hajimuf, Jaquv. Ozodiji zanho; pijesa dar 3 parda.
Toskand, Nasrijoti davlatiji Uzbekiston, 1931. 46 p. 12 : 17.
יעקב חייטוב: שחרור האשה; דרמה.

826. Kalontaruf, Jaquv. Rahi nav. Samarqand, Nasrijoti
davlatiji Uzbekiston, 1929. 24 p. 13 : 18.
Kumitaji markaziji alifboji navi uzbek. בראש השער

827. Kalontaruf, Jaquv. Soalaji inq'lab. Səmərqənd, Ozbekistan
dəvlət nəsrījəti, 1928. 9 : 13.
"Jeni ezbək əlifbə mərkəzi qomitasb", Jaqov Kalantarof. בראש השער

828. Liatkovskaia, K. Ljui Dzin; hikoja [!] az zindugoiyi zabuci
bacahoji Xitoj; tarcimaji R. B. Taskand, (Nasrijoti davlatiji Uzba-
kiston), 1930. 29p. 13 : 17. Q. Ljatkavskaja : בראש השער

829. Muhib. Bahori surx; kitobi searho. Toskand, Nasrijoti
davlatiji Uzbekiston, 1931. 64p. 12 : 17. מוחיב: האביב האדום; שירים.

יח. ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים.

830. Almanach literacki. (Warszawa), Trybuna akademicka,
1931. 191 p. 15 : 22. Ed.: Elchanan Lewin and Sz. L. Sznajderman.

יצירות נבחרות של הספרות העברית והיהודית בתרגום פולני. המדורות: שירה עברית
(שירים מאת א. ברודס, אלישבע, א. צי גרינברג, א. המאירי, קרני למדן, רחל, אסתר ראב,
שלונסקי); שירה יודית (אהרן ציסלין, י. קירמן, ה. קורן, א. לליט, ליס. פנגר, מולודובסקי,
פטרניקוב, שנידרמן, י. שטרן); פרוזה עברית (עגנון, ברש, בורלא, הוז, שושמן); פרוזה

יודית (פוקס, קיטוביט. י. פרלה, 1911); בקר (פיקמן, א. פיקל, ג. פרילדזקי, י. גימן, ה. קין, קרליניוס).

831. Arennes, J. Ad. David Guerchoum; roman. Paris, A. Michel, (1931). 253 p. 12 : 18.

832. Ash, Shalom. La chaise électrique; tr. par Alzir Hella et Isa Altkauf. Préface de Stefan Zweig. Paris, Stock, 1931. 2p. 1., [III]—VIII, [9]—246p., 21. 12 : 19.

בראש השער: Chalom Ash. — את הספר במקורו ראה ק. ס. שנה ח' ע' 86; בתרגומו העברי של ס. בן-אליעזר — ק. ס. שנה ז' ע' 328.

833. Ash, Shalom. Die Gefangene Gottes; Roman. (Deutsch von Siegfried Schmitz.) Berlin, Zsolnay, 1932. 300, [1]p. 12 : 18.
בראש השער: Schalom Ash.

834. Ash, Shalom. Mottke der Dieb; Roman. (Deutsch von Georg Richter und Siegfried Schmitz). Zürich, Zsolnay, (1929). 395, [1]p. 12 : 19. (Paul Zsolnays Bibliothek zeitgenössischer Werke).
בראש השער: Schalom Ash. — את הספר בתרגומו העברי של ה. רבין ראה ק. ס. שנה ז' ע' 159.

*835. Asmussen, Georg. Der ewige Jude. Erzählung. Langensalza, Berlin, Leipzig: I. Beltz, 1931. 36p. 8°. —Heimaterde, 38.
— Aus deutschem Schrifttum u. deutscher Kultur, B. 307.

836. Belmont, Leo. Mojżesz współczesny; powieść — studjum. Warszawa, Skład główny: "Dom książki polskiej", 1931. 2v. in 1. 340, 351p. 14 : 20. תחבן: T. 1: Rozdroże Teodora Herzla.— T. 2: Pata morgana państwa żydowskiego.

*837. Butts, Marie. Récits des temps bibliques. Paris, Larousse, 1929. 135 p. 8°.

*838. Gerechter, A. "Hannah". Versuche zur Einführung in das jüd. Leben. Berlin, Selbstverlag, 1931. 239p. 8°

839. Guédy, Pierre et Moïse Twersky. Israël à New-York; roman. Paris, Les Oeuvres représentatives, (1932). 2p. 1., [7]—253p., 11. 12 : 19.

840. Lewisohn, Ludwig. Scheilocks letzte Tage; Roman. Deutsch von Magda Kahn. Leipzig, P. List, (1931). 219p. 12 : 19.
את הספר במקורו ראה ק. ס. שנה ח' ע' 241.

841. Niezabitowski, Wacław. Jeremiasz; tragedja w pięciu aktach. Warszawa, "Drukarnia rolnicza", 1928. 180p. 12 : 17.

842. Roth, Joseph. Hiob; powieść o człowieku prostym. Z upoważnienia autora przełożył Józef Wittlin. Warszawa, "Rój", 1931. 240, [1]p. 13: 18. Dzieła XX wieku.
בראש השער: Józef Roth. את הספר במקורו הגרמני ראה ק. ס. שנה ח' ע' 93.

י. ספרות הנוער.

843. הסתדרות הנוער העברי. בנדד. קובץ שירים לאומיים. חוברת ב. (בנדד), הסתדרות הנוער העברי, (תרצ"ז). 1181 ע. 10: 16.
בהקדמה מכתב יד.

844. גוטמאן, רפאל. אגדות פאר קינדער; צו ליינענען אין שול און אין הויז. מיט פיל איילוסטראציעס און בילדער. Star Hebrew book co., New York, [1928?]. 122 ע. 13: 19.

845. היילפערין, פאלק. מעשה'עך פאר שול קינדער. Star, New York, Heb. book co., 1927. פניניציות רבות. 12: 16.

846. סיימאן, ש[למה]. שמערל נאר; די געשיכטע פון אן אומבאקאנטן העלד. איילוסטירט פון אהרן גולדמאן. (New York), כתנות, (1931). 104 ע. 15: 23.

847. Biblioteka dla dzieci i mlodziezy zydowskiej. Serja 1: Święta żydowskie. 3 v., illus. Warszawa, 1930. 14: 20.
Nr. 1: Purym. Księga Estery. Legendy. Opowiadania. Inscenizacje. Wierz. 1930. 78p.— Nr. 2: Pesach. Seder i Hagada. Mojzesz. Prorok Eljasz. Opowiadania pesachowe. 1930. 94p.— Nr. 3: Chanuka. Historia. Legendy i opowiadania. 1930. 93p.

ראה ק' 170 Galgal; für die jüdische Jugend ...

848. Hollis, Gertrude. Twelve Old Testament stories. London, Faith press, (1931). 2p. 1., 92p. 10: 16.

849. Ish-Kishor, Sulamith. The children's story of the Bible: a Bible history for school and home. New York, Educational stationery house, (1930). 191 p., illus. 14: 20.

ההפך v. 1: From the creation to the death of Moses.

850. Mohr, Louise M[au]de]. Palestine and Syria, by Louise M. Mohr; ed. by Carleton Washburne and Willard W. Beatty. New York, Rand McNally, (1931). 168p., illus. maps. 12: 18.
Social study series: History and geography.

ספרי ילדים על ההרים בארץ ישראל וסוריה בימי התנ"ך.

851. Weilerstein, Sadie Rose. Danny bumps into Chanukah, by Sadie Rose Weilerstein. Music by Abraham Jassen. New York, Bloch pub. co., 1931. 14 p. 12 : 18.

ראה ע' 171 ... The Youth leader; a monthly magazine

כ. חנוך והוראה.

852. אביהור, נתנאל. הוראת כתבי הקדש בבית הספר העברי; דבר אל המורים והמחנכים. ורשה, (רפוס Renoma), 1931. 16 ע. 13 : 17.

853. אדלר, מלך [Max Adler]. אנשי המחרת (Neue Menschen); רעיונות על חינוך סוציאליסטי... תרגם אליעזר הכהן (לפי המהדורה השניה משנת 1926). ורשה, הוצאת הקואופרטיב השומרי המרכזי, 1931. 21 דף, 184, 111 ע. 14 : 19. לכל; ספריה יוצאת לאור ע"י ההנהגה העליונה של הסתדרות "השומר הצעיר" העולמית.

854. בן עזריאל, יוסף. ובחרשת אבן למלאת, ובחרשת עץ לעשות, מאת יוסף בן עזריאל. מאנכיר, חש"מ, (תרפ"ו). 14 ע. 10 : 23. מהמעטפת. דברי מוסר, מכוונים בעיקר למורים.

855. זהר, צבי. חנוך חרור; לפרובלימות החנוך בגולה ובארץ. יצא לאור ע"י ההנהגה העליונה של הסתדרות "השומר הצעיר" העולמית. ורשה, הקואופרטיב השומרי המרכזי, 1931. 191, 111 ע. 14 : 20.

התוכן: בגולה המהפכה: ביה"ס העברי בגולה. — לגורלו של החנוך העברי בגולה. — בשדות הגוים ואצלנו: החנוך החדש בגרמניה. — החנוך החדש באירופה ודרכנו. — בשביל החדש במולדת: שבילי החנוך החדש בא"י. — דרכי ההשכלה שלנו. — העבודה והמשק כפירוש ההשכלה. — ההנהלה העצמית בביה"ס בא"י. — לשאלת הדת בחנוך. — הדת, הסוציאליזם והפסיכולוגיה. — תנועת הנוער וביה"ס: תנועת הנוער וביה"ס. — תנועת הנוער ומוסדה החנוכי. — המוסד החנוכי של השומר הצעיר.

לנער ... ל"ז: קלחנר, י. האוניברסיטה שלנו ... ראה ע' 154.

פקטורית, א. מפנתי; רשימות סתוך העבודה בכיתה א' ... ראה ע' 158.

פרויד, א. סבוא לתורת הפסיכואנליזה ... ראה ע' 158.

תל אביב, הגימנסיה נורדיה. תכנית הלמודים ... ראה ע' 165.

תרבות; ידיעות חוקר המרכזי ... ראה ע' 170.

856. נצנים. שפראצונגען, חוברת א—ה. ונקובר, תלמידי בית הספר

העברי התקופה (ת"ת), תרפ"ט—תרצ"ב. 61; 101; 6; 12; 12 דף. 21 : 28.

מהמעטפת. — הקטגוריה מכתב יד, על צד אחד של הדפים. — סכיל חבורים בעברית, ביודית ובאנגלית.

ראה ע' 171. Festschrift ... Rosenheim ...

857. **Hebrew union college. Cincinnati.** Catalogue of the Hebrew union college, Cincinnati. No. 23, 24. 1930/1931., 1931/1932. 2 vols. [Cincinnati], 1930—31. 143 p., pl; 150 p., pl. 15 : 23.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ו' ע' 566.

858. **Joint festival celebration of the seventy-fifth anniversary Jews' college, the seventieth anniversary Jewish religious education board and the sixtieth anniversary United synagogue, London,** Monday and Tuesday March 23 and 24, 1931. London, Oxford university press, 1931. 66 p., 1l. 14 : 22.

M a g n e s, J. L. Reden des Kanzlers der Hebräischen Universität ... 166 ע' ראה

859. **Semach, Y. D.** A travers les communautés israélites d'Orient; visite des écoles de l'Alliance israélite. Paris, Alliance israélite universelle, 1931. 104p. 14 : 21. La Palestine: 88—68 ע'

כא. ספרי למוד.

בכרך, א. י. ספת ארץ ישראל ... ראה ע' 147.

860. **הרצברג, יצחק.** חֲכָר; ספר למוד הקריאה הכתיבה וראשית דעת השפה העברית על פי השטח הטבעית מאת יצחק הרצברג בהשתתפות חבר סורים עברים. (הציורים מאת יהודית קניג). וינה, "יצהר", (תרצ"א). 111 דף, 60, 121 ע, ציורים. 23 : 19.

861. **וינר, לוי.** עברית לבוגרים; ספר למוד השפה העברית ודקדוקה ערוך בשיטה טבעית מתוך הדרגה נסרצה לבוגרים, בצירוף הערות פְּתוּרִיּוֹת. חלק א—ב', ורשה, נ. שפירא, תרצ"א—ב', 88, 111 ע; III, 131—91 ע. 23 : 16.
שער נוסף בפולנית: Podrecznik języka hebrajskiego dla dorosłych ... L. Wiener: Iwrith lewogrim.

חיפה. בית הספר הריאלי העברי. לוח כתיב ... ראה ע' 150.

862. **לידסקי, נ.** תורת הלשון העברית... ספר למוד בשביל בתי ספר עממיים וחיכונים. חלק א. תורת הכתיבה (אטימולוגיה) עם דגמאות ותרגילים. קובנה, א. פטשק, תרצ"א. 166 ע. 23 : 15.

מרגולין, י. חיי הצמח בנסיונות ... ראה ע' 155.

863. סטרנין, ש[למה]. קבץ שאלות השבון וגיאומטריה, ארית-
מטיקה מעשית. הוצאה שניה מעובדה מעקרה ומתוקנה. חלק א. וילנה, (רפום
(Express), 1930, 95, [1], ע. 14 : 20.

שער נוסף בפולנית: Sz. Sternin, Zbiór zadań arytmetycznych.
הספר יצא בסיועו של ח. א. חזן, ששפר את סגנונו. מהדורה א' ראה ק.ס. שנה ב' ע' 257.

864. פרוינסקי, א. תולדות העמים; (הסטוריה כללית) לבתי-ספר
ולמחמדים, עם ציורים ומפות. חלק א-ד. (מהדורה שמינית). וורשה, (א. גיטלין),
תר"ץ, 4 חלקים בכרך 1, [3], [17]—[95]; [1], [2], [6]—[134], [1], ע. 114 : 19 : 13.
החלק: חלק א: ימי-קדם. — חלק ב: ימי-הביניים. — חלק ג: החקופה החדשה
חלק ד: החקופה האחרונה.

865. פרוינסקי, א. תולדות עמנו, מן ימי אברהם אבינו עד ימינו
עם ציורים, מפות, אגרות, מסורות והשקפות כלליות. לבתי ספר ולמחמדים.
מהדורה רביעית מתקנת ומעובדת עם הרבה נוספות ומלאים, ורשה, א. גיטלין,
תרצ"א, 190 ע. 15 : 23.

866. קוסטרינסקי, ב. אסף שאלות הפיסיקה; נאסף ונערך על ידי ...
ב. קוסטרינסקי. וילנה, צ. מ"ץ, 1929, [1] דף, [1], [31]—[190] ע, ציורים, 14 : 21.

867. קנטורוביץ, ש[מואל] ש[בחן]. מדרך להוראת הדקדוק, ורשה,
(רפום Rempma), תרצ"א, 26 ע. 15 : 21.

868. שלכטר, מ. תורת החיטה; ספר למור (מתאים לפרונרמה
הממשלתית) לשנת הלמודים הששית וראשית שנת הלמודים השביעית של בית
הספר העממי עם ציורים ומלון טרמינולוגי עברי פולני. מעבר ע"י מ. שלכטר.
ורשה, (רפום Grafia), תרצ"ב, [2], 66 ע. 13 : 18.

869. תנ"ך. כתובים. מקרא מפרש. הוצאה חדשה של כתבי הקדש,
נועדה למורים ולתלמידים עם באור קצר, מספיק ומדויק מאת יוסף אוליה
מרווש, ד. נאטיק ונ. לוין. ספר תהלים הוצאה שניה. ווילנא, ראזנקראנץ
ושריפטועקער, תרפ"ז, XVII, 168, [1], ע. 14 : 19.

870. Golub, Jacob S. In the days of the First Temple. Cincin-
nati, Department of synagogue and school extension of the Union of
American Hebrew congregations, 1931. xx, 341p., illus., maps-14 : 21.

(Commission on Jewish education of the Union of American Hebrew
congregations and the Central conference of American rabbis: The Union
graded series.) ראה גם ק. ס. שנה ז' ע' 138.

הספר הזה הוא חלק שני לספר Israel in Canaan (ראה ק. ט. שנה ח' ע' 512).
ראשי-פרקים: Was the union worth its cost?—How long did the Hebrew king-
doms maintain themselves?—Did our ancestors advance in civilization during
the period of the divided kingdom?—How did our ancestors learn to become
teachers of religion?—Who were the prophets?

871. **Pruzanski, A.** Dzieje biblijne i legendy; podręcznik do
nauki religji oraz historii żydowskiej z ilustracjami dla żydowskiej
młodzieży szkolnej. Warszawa, E. Gitlin, 1930. 52, [3]p., illus.,
map.; 60, [2]p. illus. 15 : 22.

החלק: Część 1: Od stworzenia świata do śmierci Mojżesza.—Część 2:
Od śmierci Mojżesza do panowania pierwszego króla w Izraelu.

872. **Tauber, Majer.** Mała historia biblijna dla ... szkół po-
wszechnych; podręcznik nauki religji mojszowej przystosowany do
programu Min. W.R. i O.P. Warszawa, "Szkół", 1931. 2v., illus.,
pl. 15 : 23. M. Tauber i J. Wajngarten : ראש השער

החלק: [v.] 1: ... dla drugiego oddziału. 110, [2]p., 8 pl.—[v.] 2: dla trze-
ciego oddziału. 110p., 8 pl.

כנ. שונות.

873. **מנשה חנה. התועים בדרכי החיים; חבור מדעי פילוסופי,**

אוריגנילי. לכוב, (רפום קבנער), 1931. 24 ע. 12 : 17.

Mensch, Anna: O czym się nie mówi. (Lwów, 1931.) 14p.
המסעפסת.—גרפם ונכרך עם: Drukarnia Ebnerów, 1931.)

874. **Dauber, Zacharias A.** Es werde Licht. Cernauti, Selbst-
verlag des Verfassers, 1931. 67, [1]p. 12 : 15.

שיחות בין יהודי ונצר על תפקידה הנעלה של היהדות, להאיר לארץ ולדורים עליה.

875. **(Kolb, Karl).** Weltwende; Judentum und Christentum
im Lichte der Bibel und im Wandel der Geschichte; eine chro-
nologische Studie mit Karte. (Neustadt i. Schwarzwald, Selbst-
verlag, pref. 1931.) 3p. l., 9—115p., 1pl., port., fold. chart. in
pocket). 14 : 21.

876. **Moseley, E. H.** The Jew and his destiny. (Proving by
prophecy and current history that the Jews will soon resettle
Palestine, reorganize as a nation, become world leaders politically,
commercially and religiously.) 3rd ed. [Gainesville, Texas, The
author], 1931. 71p. 13 : 20.

מאמרים והקירות

פירוש המשנה להרמב"ם במקורו

ביבליוגרפיה של חלקי הפירוש שהוצאו מחוץ כ"ו.

סאה

אברהם יערי

(סוף; ראה ק.ס. שנה ט' ע' 101.)

29. מסכת כתובות מע שרח הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. מסכת כתובות (פרק ט' י' ר"א) עם פירוש הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. יוצא לאור ראשונה בלשון ערבי עם תרגום עברי מונה ע"פ כ"י ברלין ופאריז ועם תרגום אשכנזי ומבוא והגהות בלשון אשכנזי מאת עקיבא יהודה בן לאאמור יחזקאל הלוי נעבענצאה"ל. ברלין, בדפוס צ.ה. אימצקאווסקי, תרס"ו. 35,20 ע'. 8°.

עם שער גרמני מיוחד: Mose ben Maimūni's Mischnah—Kommentar zum Tractat Kethuboth (Abschnitt IX—XI). Arabischer Urtext von zwei Handschriften zum ersten Male herausgegeben mit verbesserter hebräischer Uebersetzung, Einleitung, deutscher Uebersetzung, nebst kritischen und erläuternden Anmerkungen... von Leopold Nebenzahl aus Wisniz (Österreich). Berlin, 1905.—Diss. Bern.

המור"ל השתמש בשני כ"י: א) כ"י ברלין (Cod. or. qu. 567 b). ב) כ"י פריז (Cod. or. hebr. 578).— הפירוש במקורו ובתרגומו העברי נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה; אחריהם בסוף נדפס התרגום הגרמני.

30. מסכת נזיר מע שרח הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. מסכת נזיר (פרק א' ב' ג' וד') עם פירוש הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. יוצא לאור ראשונה בלשון ערבי עם תרגום עברי מונה ע"פ כ"י ברלין ופאריז ועם מבוא והערות בלשון אשכנזי מאת מרדכי ווייס בן מהר"ר ישראל נ"י בעיר קאסאטווא (כיהם). ברלין, בדפוס צ.ה. אימצקאווסקי, תרס"ו. 26, 11 22 ע'. 8°.

עם שער גרמני מיוחד: Moses Maimonides' Kommentar zum Mischnah—Tractat Nazir (Abschn. I—IV). Arabischer Text zum ersten Mal herausgegeben unter Beifügung der verbesserten hebräischen Uebersetzung des Jakob ibn Abbas ... von Friedrich Weiss ... Berlin, 1906.—Diss. Heidelberg.

המור"ל השתמש בכ"י אלה: א) כ"י ברלין (Cod. or. qu. 567 b). ב) כ"י פריז (Cod. or. hebr. 578).— הפירוש במקורו ובתרגומו נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה.

31. מסכת גיטין מע שרח הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. מסכת גיטין עם פירוש הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. יוצא ראשונה לאור בלשון ערבי עם תרגום עברי מונה עם מבוא והגהות בל"א = בלשון אשכנזי מאת צבי חירש בן יום טוב ליפמאן גאלדברג. ברלין, בדפוס צ.ה. אימצקאווסקי, תרס"ב.

50, 11, IX ע'. 8°.

עם שער גרמני מיוחד: Maimonides' Commentar zum Tractat Gittin. Arabischer Text mit verbesserter hebräischer Uebersetzung und Anmerkungen ... von Hirsch Goldberg aus Hasenpoth (Kurland). Berlin, 1902.—Diss, Strassburg. המו"ל השתמש בשני כ"י ברלין (Cod. or. qu. 567) ב. כ"י פריז (Cod. or. hebr. 578). המקור והתרגום נדפסו אחרי כל משנה.—בקרת על זה כתב בספרנו (JLJG, II—1904, 387). 32. מסכת קדושין עם פירוש הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. יוצא לאור ראשונה בלשון ערבי סוגה ע"פ כ"י ברלין ופאריז והנהחות ומכוא בל"א [=בלשון אשכנז] מאת אהרן דוב נוראק בן לאאמיר הרב הגאון ר' צבי נ"י אב"ד קק"ק מימיו אשר בקורלאנד המדינה. ברלין, בדפוס צ. ה. אימצקאווסקי, תרס"ב. 44, X ע' 80.

עם שער גרמני מיוחד: Maimonides' Commentar zum Tractat Kiddushin, Kri-tische Edition des arabischen Urtextes mit verbesserter hebräischer Uebersetzung, Einleitung und Anmerkungen. Von Dr. A. B. Nurock, Berlin, M. Poppelauer, 1902.

המו"ל השתמש בשני כ"י: א) ברלין (Cod. or. qu. 567) ב) פריז (Cod. or. hebr. 578). המקור והתרגום נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה. בקרת על הוצאה זו כתבו בספרנו (JLJG, I—1903, 305) וי. פרידלנדר (ZfHB, VII, 7).

סדר נזיקין

33. ופירוש המשנה להרמב"ם על מסכת בבא בתרא פרק א'—ד' Mose ben Maimûn's Mischnah—Kommentar zum Tractat Baba Bathra (Kap. I—IV). Arabischer Urtext mit hebräischer Uebersetzung, Einleitung, deutscher Uebersetzung nebst kritischen und erläuternden Anmerkungen. Von Dr. Jacob Sânger, Berlin, M. Poppelauer, 1912, 86, 37 p. 80.

המו"ל השתמש בשני כ"י ברלין (Cod. or. qu. 568, 569). המקור והתרגום העברי נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה; אחריהם נדפס התרגום הגרמני. בקרת על זה כתבו הלפר (JQR, N. S., V, 108-10); באכר (JLJG, XXVIII—1913, 366); פוננסקי (OLZ, XVI—1913, 309-11).

34. ופירוש המשנה להרמב"ם על מסכת בבא בתרא פרק ה'—י"א Mose ben Maimûn's Mischnah—Kommentar zum Traktat Baba Bathra (Kpp. V—X). Arabischer Urtext mit hebräischer Uebersetzung, Einleitung, deutscher Uebersetzung, nebst kritischen und erläuternden Anmerkungen. Von Dr. Immanuel Lewy, Berlin, M. Poppelauer, 1907, 67, 37 p. 80.

המו"ל השתמש בשני כ"י ברלין (Cod. or. qu. 568, 569). המקור והתרגום העברי נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה; אחריהם נדפס התרגום הגרמני.

35. ופירוש המשנה להרמב"ם על מסכת סנהדרין פרק א'—ג' Maimonides' Commentar zum Tractat Sanbedrin [Cap. I—III]. Zum ersten Male im arabischen Urtext herausgegeben, mit verbesserter hebräischer Uebersetzung und erläuternden Anmerkungen versehen. Von Dr. Moritz Weisz, Berlin, Druck H. Itzkowski, 1893, 17, 23 p. 80.

גרסא באותה שנה גם כריסופציה: Halle, 1893.—המזיל השתמש בשני כ"י ברלין (Cod. or. qu. 568, 569).—בקרת על זה כתב במברגר (JJLG, II—1904, 352).

36. מסכת סנהדרין מע שרת הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. מסכת סנהדרין (פרק ד'—ה') עם פירוש הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. יוצא לאור ראשונה בלשון ערבי עם תרגום עברי מונה ע"פ כ"י ברלין ופאריז, ועם תרגום אשכנזי ומכאן והנהגות בלשון אשכנזי מאת אברהם יצחק בן אליעזר בלויכראדע. ברלין, בדפוס צ. ה. אימצקאווסקי, תרס"ד. 11, 26 ע'. 8°.

עם שער גרמני מיוחד: Maimonides' Commentar zum Tractat Sanhedrin Abschnitt IV—V. Arabischer Urtext mit verbesserter hebräischer Uebersetzung, deutscher Uebersetzung und Anmerkungen. Von Dr. J. Bleichrode. Berlin, Louis Bleichrode, 1904. (JJLG, II—1904, 394) בקרת על זה כתב במברגר.

סבא לפרק ח"ק. הוצאת פוקוק. ראה מספר 1.

37. סבא לפרק ח"ק מפירוש המשנה לרבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. בלשון ערבי ובתקתקה עברית עם מכאן והערות בל"א ובלשון אשכנזי מאת הק' יצחק אהרן בל"א מוהר"ר יהושע האלצער נ"י. ברלין, מ. פאפעלויקער, תרס"א. 30, 42 ע'. 8°.

עם שער גרמני מיוחד: Zur Geschichte der Dogmenlehre in der jüdischen Religionsphilosophie des Mittelalters. Mose Maimuni's Einleitung zu Chelek im arabischen Urtext und in der hebräischen Uebersetzung kritisch herausgegeben und mit erklärenden Anmerkungen versehen von Dr. J. Holzer. Berlin, M. Poppelauer, 1901.

"Die vorliegende Arbeit ist ein Teil meiner im Jahre 1897 verfassten Dissertationsschrift". המקור והתרגום גרסא זו מול זה.

המזיל השתמש בעיקר בשלשה כ"י: א—ב) כ"י ברלין (Cod. or. qu. 568—569). ג) כ"י פריז (Cod. or. hebr. 579), וגם בהוצאת פוקוק (ראה מספר 1).

38. [סבא לפרק ח"ק] Introduction to Perek Helek. (In: Israel Friedlaender, Selections from the Arabic writings of Maimonides edited with introduction and notes. Leiden, 1909. p. 1—39). עפ"י הוצאת פוקוק והאלצר (עיון מספר 1 ומספר 37) בתקונים שונים.

39. פירוש המשנה לרבינו משה ברבי מימון זצ"ל. מסכת סנהדרין. מועתק העתקה עברית חדשה מפי גופו הערבי (לפרק הנחנקין) = פרק י"א גוף הערבי והעתקתו בצדו) ומוקף הערות רבות לבדוק בדברי רבינו לבררם וללכנם העתק והוכרך בידי מנחם ברבי אליעזר ז"ל גאטמליעב.

Mose ben Maimun's Commentar zur Mischnah Tractat Sanhedrin in neuer hebräischer Uebersetzung aus dem arabischen Urtext mit prüfenden und erläuternden Anmerkungen [Cap. II auch im Urtext] von Manuel (Manni) Gottlieb. Hannover, 1906. X, 103, [i] p. 8°.

המחבר השתמש בשני פרק י"א בשני כ"י ברלין (Cod. or. qu. 568, 569).—בקרת על זה כתב דר מ. פריעד (MGWJ, 54—1910, 233—38).

40. פירוש המשניות להרמב"ם על מסכת מכות. Maimonides Commentar zum Tractat Makkoth im arabischen Urtext und verbesserter hebräischer Uebersetzung herausgegeben von Prof. Dr. J. Barth, (In: Jahres-Bericht des Rabbiner-Seminars zu Berlin pro 5640 (1879—1880), 80

המורה השתמש בשני כ"י ברלין (Cod. or. qu. 568, 569). המקור והתרגום נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה; המבוא בגרמנית. — בקרת על הוצאה זו כתב דרנבורג (REJ, II, 335—336). תרגום עברי חדש על-פי הוצאה זו: פירוש המשנה לרבינו משה ברבי מימון זצ"ל. מסכת מכות ומסכת שבועות. מועתק העתקה עברית חדשה מפי נגנו הערבי ומוקף הערות רבות לבדוק בדברי רבינו לבררם וללכנם הועתק והובדק בידי קנחם ברבי אליעזר ז"ל גאטמליעב. Hannover, 1909.

41. ופירוש המשניות להרמב"ם על מסכת ערויות פרק א' משנה א'—י"ב.

Maimonides' Commentar zum Tractat Edujoth Abschnitt I, 1—12. Zum ersten Male im arabischen Urtext, herausgegeben, mit verbesserter hebräischer Uebersetzung, deutscher Uebersetzung, Einleitung, und Anmerkungen versehen. Von Dr. M. Beermann, Berlin, Druck von H. Itzkowski, 1897. 37, 10 p. 8°. "Der hohen philosophischen Facultät hat der Commentar zu den 4 ersten Perakim vorgelegen; es ist dem Verfasser aber die Genehmigung erteilt worden, nur Perek I, Mischnah 1—12 als Inaugural-Dissertation zum Drucke zu befördern."

המורה השתמש בשני כ"י: א) כ"י ברלין (Cod. or. oct. 569) ב) כ"י פריז (Cod. or. qu. 579). המקור והתרגום העברי נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה; אחריותם נדפסו התרגום הגרמני. 42. מסכת ערויות מע שרח הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. מסכת ערויות (פרק ה' ו) עם פירוש הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. יוצא לאור ראשונה בלשון ערבי עם תרגום עברי מונה ע"פ כ"י ברלין ופארזו ועם תרגום אשכנזי ומבוא והנהגות בלשון אשכנזי מאת אברהם יצחק בן יעקב מאיר גארבאטמי נ"י. ברלין, בדפוס צ. ה. אימצקאווסקי, תרס"ז. 19, 40 ע'. 8°.

עם שער גרמני מיוחד: Maimonides' Kommentar zum Tractat Edujoth Abschnitt V und VI. Zum ersten Male im arabischen Urtext herausgegeben, mit verbesserter hebräischer Uebersetzung, Einleitung, deutscher Uebersetzung, nebst kritischen und erläuternden Anmerkungen. Von Dr. A. Garbatti. Berlin, Verlag M. Poppelauer, 1906.

המורה השתמש בשני כ"י: א) כ"י ברלין (Cod. or. oct. 569) ב) כ"י פריז (Cod. or. qu. 579). המקור והתרגום העברי נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה; אחריותם נדפסו התרגום הגרמני. 43. מסכת עבודה זרה מע שרח הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. מסכת עבודה זרה עם פירוש הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל. יוצא ראשונה לאור בלשון ערבי עם תרגום עברי מונה על פיו וע"פ כ"י גם נוספו עליו מבוא והנהגות בל"א בלשון אשכנזי מאת אליהו יוסף בן לאאסיר יהושע וויקנר גר"י. ברלין, קאלווארי, תרנ"ה. 34, 21 ע'. 8°.

Maimonides' Commentar zum Tractat 'Aboda zara. Zum ersten Male im arabischen Urtexte mit der hebräischen Uebersetzung des Ibn Ja'qûb herausgegeben und mit Anmerkungen versehen. Von Dr. Joseph Wiener. Berlin, S. Calvary, 1895.

המורה השתמש בשני כיו: א) כיו ברלין (Cod. or. qu. 569). ב) כיו פריז (Cod. or. qu. 579). המקור והתרגום נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה.

ה'מאניה פ'צול לרמב"ם. הוצאת פוקוק. ראה מספר ו.

44. וה'מאניה פ'צול לרמב"ם, הוא הקדמה למסכת אבות. Maimonides' Acht Capitel. Arabisch und deutsch mit Anmerkungen von Dr. M[aurice] Wolff. Leipzig, Commissions-Verlag von Heinrich Hunger, 1863. VIII, 109, [1] p. 80.

המחבר השתמש בנוסח פוקוק (עיון מספר ו) בתקונים שונים. המקור והתרגום נדפסו עמוד מול עמוד; הסכום וההערות בגרמנית.

45. וה'מאניה פ'צול לרמב"ם, הוא הקדמה למסכת אבות. Maimonides' Acht Capitel. Arabisch und deutsch mit Anmerkungen von Dr. M[aurice] Wolff. Zweite, vermehrte und verbesserte Ausgabe. Leiden, E. J. Brill, 1903. XV, 96, 38 p. 80.

בהוצאה זו נדפס המקור לחור והתרגום לחור. כשביל הוצאה זו השתמש המחבר מלבד בנוסח פוקוק גם בכיו ברלין. — בקרת על הוצאה זו כתב במברגר (JLGL. II—1904, 396).

46. ספר המאור אשר עשה נזיר אחיו החכם החסיד אור עינינו ורזה אפנו רבנו משה בן מימון זצ"ל לבאר את כל דברי המשנה בלשון ערב ואפס קצתו [אבות, פרק א'] הוציא עתה לאור על פי שני ספרים כתובי יד וחקר ותקן והעתיק [לעברית] התלמיד המקוה לרחמי אדוניו יחזקאל בנעט. (נרפס בתוך: שו"ת מורה מאמרי תורה ודעת מחברים לאות תורה ואהבה מובלים להרב ... עזריאל הירשעלס היימער ... ביום מלאה לו שבעים שנה ... ברלין, 1890. ע' 57—76 במחלקה העברית, וע' 121—125 במחלקה הגרמנית). 80.

Maimuni's Commentar zum Tractat Abot ... [Kap. I.] Von Dr. E. Baneth... (In: Jubelschrift zum siebenzigsten Geburtstag des Dr. Israel Hildesheimer ... Berlin, 1890).

המורה השתמש בשני כיו: א) כיו ברלין (Cod. or. qu. 569). ב) כיו פריז (Cod. or. hebr. 579). המקור והתרגום נדפסו זה מול זה אחרי כל משנה; הסכום בגרמנית.

47. מסכת אבות מע שרר רבנו משה בן מימון זצ"ל והו"ג מן אנא"י דיואנה אלמשהור אלדו יחסמי כתאב אלסראג אעתני כתצחיהחמא התלמיד יחזקאל בנעט. ברלין, מבעה צביו הרש אצקפסקי, ה'תרס"ה. VI, 50 ע' 80.

עם שער גרמני מיוחד: Der Mischna—Tractat Abot mit Maimuni's arabischem Kommentar (von Dr. E. Baneth). (In: Dreiundzwanzigster Bericht über die Lehranstalt für die Wissenschaft des Judentums in Berlin ... Berlin, 1905.)

בשול נוסח הפירוש השתמש המו"ל בשני כ"י: (א) כ"י ברלין (Cod. or. qu. 569) (ב) כ"י פריז (Cod. or. hebr. 579).

הפירוש נדפס אחרי כל משנה; תרגום לא נדפס כאן; עם מבוא בגרסניות. בקרת על הוצאה זו כתב פוזננסקי ב MGWJ משנת 1905 ע' 616—619. מלואים לעבודה זו: מעות לתקן בפירוש רמב"ם ז"ל למסכת אבות. תקונים להעתקת רבנו שמואל אבן תבון (הוצאת ראם בתלמוד בבלי ווילנא תרמ"ג) על פי הנוסח הערבי אשר הוצאתי לאור בשנת תרס"ה ... ממני התלמיד יחזקאל בנעם. (נדפס בתוך: תפארת ישראל מנחת תורה ומזכרת אהבה לכבוד ... ישראל לוי ביום מלאת לו שבעים שנה ... ברסלוי, תרע"א. ע' 76—103 בחלק העברי).

ע"י נם: Baneth, Maimonides' Commentar zu Pirke Aboth und die Tibbonsche Uebersetzung (Magazin für die Wissenschaft des Judentums. VI, 171-178, 237-249). הערות למאמרו של יעקב רויפמן: הערות על פירוש אבות להרמב"ם, שנדפס בהכרמל' השבועי שנה IV (תרכ"ד) גליונות 15-18 [מובא שם במעות: שנה II גליונות 15-17].

סדר קדשים

פירוש המשנה להרמב"ם, הקדמה לסדר קדשים. ע"י מספר 1.

פירוש המשנה להרמב"ם, הקדמה למסכת מנחות. ע"י מספר 1.

48. לפירוש המשנה להרמב"ם על מסכת חולין פרק ג' ד"ד Maimonides' Com- mentar zum Tractat Chulin. [Kap. III.—IV]. Arabischer Urtext, mit verbesserter hebräischer Uebersetzung, Einleitung und Anmerkungen. Von Dr. Moses Wohl. Frankfurt a. M., J. Kauffmann, 1894. 21, 22 p. 8°.

המחבר השתמש בשני כ"י ברלין (Cod. or. qu. 570, 571) ובכ"י פריז (Cod. or. hebr. 579). המקור והתרגום נדפסו זה סול זה אחרי כל משנה.

49. לפירוש המשנה להרמב"ם על מסכת בכורות. Maimonides' Commentar zum Tractat Bekhoroth im arabischen Urtext mit verbesserter hebräischer Uebersetzung und mit Anmerkungen versehen ... von Julius Löwenstein ... Berlin, 1897. 27, [1], 28 p. 8°.—Diss. Erlangen.

המו"ל השתמש בשני כ"י ברלין (Cod. or. qu. 570, 571).

המקור והתרגום נדפסו זה סול זה אחרי כל משנה.

50. פירוש המסניות של הרמב"ם למסכת ערכין. המקור הערבי יוצא לאור בפעם הראשונה ע"פ שני כתבי יד מונה ומואר במבוא והערות סאת ד"ר ישראל שפירא. ירושלים, בדפוס הרא"ם לוניץ, אתחמ"א [תר"ע לפ"ק]. VIII, 39 ע'. 8°.

עם שער גרמני מיוחד: Maimūni's Mischnah—Kommentar zum Tractat Arachin. Arabischer Urtext auf Grund von zwei Handschriften zum ersten Male herausgegeben und mit kritischen und erläuternden Anmerkungen versehen von Dr. Israel Schapiro. Jerusalem, 1910.

המבוא וההערות בעברית, הפירוש במקורו נדפס אחרי כל משנה; תרגום לא נדפס כאן.

המו"ל השתמש בשני כ"י: (א) כ"י ברלין (Cod. or. qu. 570), (ב) כ"י פריז (Cod. or. hebr. 579).

51. מסכת תמיד עם פירוש רבינו משה בן סימון בלשון ערבי ובהעתקה עברית. יצא עתה לאור ע"פ כתבי יד ברלין ופרים עם מבוא והערות ב"א

1=בלשון אשכנז ממי משה יהודה פריער. פראנקפורט א' מ', י. קויפמאן, בדפוס ה. פליישמאן ברעסלוי, תרס"ג. [2], 36, [2], 15 ע' 8°.

עם שער גרמני מיוחד: Maimonides' Commentar zum Tractate Tamid. Arabischer Text mit verbesserter hebräischer Uebersetzung nebst Anmerkungen. Herausgegeben von Dr. Phil. Moses Fried. Frankfurt a./M., J. Kauffmann, 1903. Diss. Breslau. (1895).

המיל השתמש בשני כ"י: א) ברלין (Cod. or. qu. 570); ב) פריז (Cod. or. fol. 579). המקור והתרגום נדפסו זה מול זה. אחרי כל משנה.

בקרת על הוצאה זו כתבו ש' במברגר (JJLG, I—1903, 308) וי. פרידלנדר (ZfHB, VII, 6ff).

52. מסכת מדות עם פירוש הרב ר' משה בן ר' מימון זצ"ל. יוצא ראשונה לאור בלשון ערבי עם תרגום עברי מונה ע"פ כ"י ברלין ופאריז ועם הגהות בל"א [=בלשון אשכנז] וציורים ע"פ כ"י מאת הק' יעקב דוד בלאאמי ... אפרים פישל זצ"ל פראנקער. ברעסלוי, בדפוס דוד שאמצקי, תרנ"ח. [2], 30, 15 ע' + מבלא.

עם שער גרמני מיוחד: Maimonides' Commentar zum Tractat Middoth mit der hebräischen Uebersetzung des Natanel Almoli. Kritische Ausgabe mit Anmerkungen und Zeichnungen... [von] Jacob Fromer... Breslau, 1898. Diss. Breslau. המיל השתמש בשני כ"י אלה: א) כ"י ברלין (Cod. or. qu. 570) ב) כ"י פריז (Cod. or. qu. 579). המקור והתרגום נדפסו זה מול זה. אחרי כל משנה.

סדר טהרות

פירוש המשנה להרמב"ם. הקדמה לסדר טהרות. ראה מספר 1.

53. פירוש המשנה, מסכת כלים. פרק ראשון. Die Uebersetzung des Mischnah. Commentars des Maimonides, von J. Derenbourg. (In: Jubelschrift zum neunzigsten Geburtstag des Dr. L. Zunz, Berlin, 1884.) p. 152—157 (germ.), 175—191 (hebr.).

כולל הקדמה בגרמנית על פירוש המשנה בכלל ועל תרגומיו ותקונים לנוסח התרגום של ההקדמה לטהרות ולמסכת אהלות ונגעים. פ"א של כלים נדפס מקור ותרגום זה מול זה.

54. אלגו אלאל מן סדר טהרות מע שרף הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל

ישתמל עלי צדד אלמדר ושרח מסכת כלים. סדר טהרות עם פירוש הרב ר'

משה בן מימון זצ"ל בלשון ערבי על פי כ"י פאריז ואקספורד ונעתק מערבי

לעברי על ידי נפתלי יוסף בן לאאמי צבי הירש דירינגבורג. חלק ראשון

כולל הפתיחה והפירוש על מסכת כלים. ברלין, בדפוס צ. ה. איטצקאווסקי,

תרמ"ז. 236 ע'; חלק שני. אהלות. נגעים. פרה. שם, תרס"ח. 244 ע'; חלק

שלישי. כולל מסכת טהרות עד סוף הסדר. שם, תרמ"ט—תרנ"א. 276 ע' 8°.

= ספרים היוצאים לאור בפעם הראשונה על ידי חברת מקיצי נדרמים (הוקמה מחדש בשנת תרמ"ה) שנה שלושית-רביעית.

עם שער צרפתי מיוחד: Commentaire de Maimonide sur la Mischnah Seder Tohorot. Publié pour la première fois en arabe et accompagné d'une traduction hébraïque par J. Derenbourg ... Berlin, 1887—1891.

המקור והתרגום נדפסו זה מול זה בכל עמוד.

מפתח שמות המו"לים.

Bamberger, Salomon (ש. באמבערגער) 6, 21	Kallner, A. 22
Bamberger, Selig (ש. באמבערגער) 7	Katz, M. (מ. כ"ץ) 8
Baneth, E. (י. בנעם) 46, 47	Kohn, L. (א. הכהן) 10
Barth, J. 40	Kroner, H. (ה. קראנר) 12, 19
Beermann, M. 41	Lewy, I. 34
Behrens, S. 24	Löwenstein, J. 49
Bleichrode, J. (א. י. בלייכרודע) 36	Lövinger, S. 18
Borsodi, J. (מ. י. באַרשאַדי) 14	Nebenzahl, L. (ע. י. נעבענצאהל) 29
Derenbourg, J. (ג. י. דערינבורג) 53, 54	Nurock, A. B. (א. ד. נוראק) 32
Diamant, I. 15	Pocock, E. 1
Frankfurter, M. (מ. פראנקפורטער) 27	Sänger, J. 33
Frankfurter, S. (ש. פראנקפורטער) 26	Schapiro, I. (י. שפירא) 50
Freudmann, J. (שמוחה פרידמאן) 28	Sik, B. (ב. שיק) 23
Fried, M. (מ. פריעד) 51	Simon, J. (י. זימאן) 25
Friedlander, I. 38	Toledano, J. M. (י. מ. טולידאנו) 13
Friedländer, M. (מ. פרידלנדר) 20	Urbach, H. (צ. אורבאך) 9
Fromer, J. (י. ד. פראמער) 52	Vidor, E. 17
Garbatti, A. (א. י. גארבאטי) 42	Weill, E. 3
Goldberg, H. (צ. ה. גאלדבערג) 31	Weiss, F. (פ. ווייס) 30
Gottlieb, M. (מ. גאטסליעב) 39	Weisz, M. 35
Grünwald, D. 11	Wiener, J. (א. י. ווינער) 43
Hamburger, B. (יששכר האמבורגער) 2	Wohl, M. 48
Herzog, D. (ד. הערצאג) 4	Wolff, M. 44, 45
Hirschfeld, E. (א. הירשפעלד) 16	Zivi, J. (י. ציבי) 5
Holzer, J. (י. א. האלצער) 37	

הדפוס העברי באזור

מאת

אברהם דוקר.

ווינער ברשימתו של מקומות הדפוס העברי ברוסיה (1) הביא את העיר אזור Ozepe בסימן השאלה שמשמעו שם: „הן הערים שקל פי השמועה נדפסו שם ספרים, אך לא נודעו עד עתה שמות הספרים“. א. א. הרכבי שהסתייע ברשימת ווינער הניח גם הוא את מקום הדפוס הזה בסימן השאלה (2) גם אלחנן נתן אדלר ברשימתו הכוללת כל מקומות הדפוס העברי (3) הביא באופן סתמי את שם העיר כלי תת שום ידיעה.

השם אזור Ozepe ברוסית Jezioro בפולנית (עירה בפלך ומחוז הורודנא, במרחק שלשה מילים ממנה) איננו כנמצא כמקום דפוס עברי בשום קטלוג ורשימת ספרים, החל מאבי הכיבליוגרפים רמשיש עד האחרון שבאחרונים: וואכשטין, דיינארד (4), קאולי, מאיר ברשימה השמושית לטופוביבליוגרפיה העברית (5) ופריעדברג ב„בית עקד ספרים“ שלו.

גם מזלי שתגיע לירי בחיסה הדעת בספריה בית-המדרש לרבנים בנייר יורק מציאה כיבליוגרפיה, השקפה בפעם אחת קץ לכל הספקות בענין זה, מציאת טופס מספר אחד שנדפס באזור. למען החשיבות המיוחדת הנני מביא את השקד כמלואו ובחקוי צורתו:

(1) המצבה הראשונה ברוסיה למעשה הדפוס. רשימת הספרים העבריים שנדפסו בארץ רוסיה ומלכות פולין הנועדים לכא לשער המצבה. פטרבורג 1894.

(2) А. Гаркави: Изъ истории культуры русских евреевъ. Сборникъ въ пользу начальныхъ еврейскихъ школъ. С. Петербургъ, 1896, 107-105 עמוד.

(3) Elkan Nathan Adler: A. Gazeteer of Hebrew Printing, London, 1917, גם ד"ר א. מארכס במלואו ותקניו לרשימת אדלר ע' 276—265 J.Q.R. N.S. XI 1920.

(4) „עתיקות יהודה“, ירושלים, תרע"ה, ששם רשם „שמות הערים אשר בהן נדפסו כל ספרי ישראל בעברית בכל העולם“ ובספרו „דבור אפויים“ בפרק על „דפוס רוסיה העתיקים“ (עמוד 10-11). השוה גם מאמרו של יצחק ריבקינד ב„קריית-ספר“, שנה ד', עמוד 59.

(5) Herrmann Meyer: Index Topobibliographicus. Ein Beitrag zur Geschichte des Hebräischen Buchdrucks, Soncino-Blätter, Festschrift für Heinrich Brody, Band 3, 2.—4. Heft, Juli, 1930. 182—167 ע'.

סידור
תפלת נהורא השלם
חלק ראשון

בו נקבצו ובאו בסדר, כל התפלות ודיניהם
 ומנהגיהם, והענינים הנהוגים בעת הזאת,
 מראשית השנה ועד אחרית השנה, אשר
 יעשה אותם האדם וחי בהם, ויפקדון מה'
 כעת נדפס מהדורא רביעאה, ביחד שאלה
 מאשר הם מכבד, ובסנסה טובה ומדוייקת,
 ונרסף לזה

הרבך הערות וכיאותים טובים הנצבים בשולי
 היריעה, אשר ירי הסניה כוננום, להגדיל
 ולהוסיף תפארת הסידור הלו, וזה שם:

עיון תפלה

ברפום של השותפים דק"ק

ווילנא והוראדנא

Książka podtytułem Seder Tephiloth
Nehorach Hascholam (Porządek
 Modlitw Jasny, zupełny podług
 zwyczaju Starozakonnych)
 w JEZIORACH w Powiecie
 Grodzieńskim, w Dobrach JW.
 Graffa Walickiego w Drukarni
 Zymela Nochimowicza i Komp:

1826.

חותם הצנזורה הוא מקבר השער. התאריך הוא 30 לדצמבר 1825. ניר
 הספר — תכל. מספר הדפים כחלק הראשון — רס"ז, כחלק השני — רמ"ז. השער
 והדפים הראשונים כחלק ב' חסרים. מחבר הפירוש, עיון תפלה הוא צמח
 בהרבני שמואל מג"ל לאנדא, כפי שהוא חותם במבואו. אחרי זה תבואנה
 הנחות בנוסחי התפלה והכרכות מחנאון רבי אליהו ז"ל.

בן יעקב (עמוד 663 מספר 774) רשם שלש המהדורות הקודמות והן:

(א) תפלות לכל השנה עם כוונות רבות ופי' נוטה לקבלה להר' יחיאל מיכל הלוי אבד"ק מיכיליטשאק ונקרא בשם מדור **תפלת נהורא**, אוסטרחה, תקע"ע.

(ב) ... עם נוספות רבות ונקרא סדר תפלת נהורא השלם, סלאוויטא, תקע"ט.

(ג) כנ"ל מנהג ספרד עם פ' עקבי הצאן על פרקי אבות ... ע"י הר' אהרן בן המחבר הנ"ל ונקרא **סדר עבודה ומורה דרך**, ב' חלקים, סלאוויטא, תקפ"א.

בספרותנו נמצא גם, סדר /**תפלת נהורא השלם**/ ומושלם בכל מיני שלימות/ כמנהג אשכנז /Sydor Nehore/ חלק ראשון/ עם כל המעלות נקבצו ובאו במדור תפלת נהורא השלם הנדפס פה"ק מכבר לא נפל דבר/ ולא חצי דבר מכל אשר מכואר בהקדמת המחבר ... נדפס ע"י הרב מהור"ר משה שפירא מסלאוויטא W Stawucie w Drukarni Rabina Moyzesza Szapiry 1826 roku בסלאוויטא בשנת **והיה פרח מטה אהרן לבית לוי**.

רשיון הצנזורה הוא מ"ד 30 ליוני 1819. גודל הספר כגודל הוצאת אזור. מספר הדפים שי"ח. שם המחבר אהרן בן הרב יחיאל מיכל הלוי נמצא בראשי תיבות של המלים הראשונות של "הקדמת המאסף" (1). נראה שהמדור הוא כמו דפוס תקע"ט, מלבד הסכמות הרבנים (2) ו"מודעת רבא" מצד המדפיס בענין השנת נבול, שאולי באה לרגלי הופעת הוצאת אזור באותה השנה.

צדנר (עמוד 462) מביא מהדורה משנת 1827 שנדפסה בוויילנא והורודנא. לא עלה בידו להשיג את ההוצאה הזו, וחבל. מאד אפשר שזאת היא הוצאה אידנמית עם הוצאת אזור. קרוב לודאי שההוצאה הנזכרת אצל צדנר היא דפוס וויילנא, מפני שרוב המפרים שעל שערם רשום, "בדפוס השותפים דק"ק וויילנא והורודנא", הכונה היא שהשותפים (מנחם בן ברוך ושמחה זימל בן מנחם נחום) היו משתי הערים האלו הנזכרות, אבל לא הדפוס, שהיה מצוי כסוכן בעיר אחת. ביחס המפרים משנות תקפ"ה—תקפ"ז שברקתי אותם נדפסו רובם ככולם בוויילנא, שעל זה מוכיח החלק הפולני שבשער.

(1) בחיות שאין הסדורים לפני, קשה לזהות את סוג ההוצאות. ההוצאה הראשונה הקרויה "תפלת נהורא" נסדרה מאת הרב יחיאל מיכל והשניה הקרויה "תפלת נהורא השלם" ונדפסה כנראה בעלום שם נסדרה מאת בנו, כמו שמתברר בפירוש מתוך הקדמתו: "זוהי של העלמתי את שמי כאשר היה בדפוס הראשון בהעלם פעמי ונמוקי עמי"...

(2) המסכמים הם: ר' חיים הכהן מפינסק החותם "מדי עברי לארץ הצבי דרך ק"ק זסלבי, מיום ג' ה' סנהם תקפ"ה, ר' הכהן ראפופרט בק"ק אוסטרחה, יום ה' ערב ר"ח מניא, ר' יהורא ליב בן מתתיה ור' אלעזר בן נפתלי מאוסטרחה, ר"ח מניא תקפ"ו.

אפשר שהספר הזה הוא היחיד שנדפס באזור ובספר מצומצם של טופסים. אלמלי היו מרובים, השכל מחייב שטופס אחר היה מניע בזמן מן הזמנים לידי אחד מהביבליוגרפים המובהקים שהתעסקו והתעסקים במקצוע דפוס ופולין.

משום מה נעתק הדפוס מוילנא או מהורודנא לזמן ארעי לאזור — לא עלה בידי לברר ולמצא את המכות. אפשר שאיזו סבה פרטית או פוליטית או אסון מקומי כשרפה או מגפה גרמו לעקירת הדפוס והעברתו לעיר הסמוכה, אזור.

הוספות לביבליוגרפיה חדשה על האשה העבריה.

מאת

בועז כהן.

לפני זמן־מה הופיעה ביבליוגרפיה מענינת על האשה העבריה עם הוספה על האשות מאת ד"ר וואכשטיין, הספרן המפורסם בספריית הקהלה הישראלית של ווינה. (ראה ק.ס. שנה ח' ע' 446). ברשימה זו נסדרו כל הספרים והמאמרים הנמצאים בספריה זו על פי עשר מחלקות אלו. (א) ביבליוגרפיה. (ב) האשה בזמן המקרא וקודם לכן. (ג) האשה במספרות המקראית והתלמודית. (ד) האשה במספרות התלמודית והרבנית. (ה) יחם האשה אל הסצנות והחקים. (ו) האשה בימי הביניים עד סוף המאה הי"ח. (ז) האשה בזמן החדש. (ח) נשים מצוינות. (ט) האשה במשל ובמספרות היפה. (י) האשה בדרכה.

לתועלת הקוראים המוצאים ענין בנושא זה רצה אני להוסיף רק למחלקות א"ט של רשימה זו שמות הספרים המפורטים להלן, שכמעט כולם נמצאים בספריה של בית מדרש הרבנים אשר באסריקה.

1. Almaric, Jean. La condition de la femme dans le code d'Hammourabi et le code de Moïse. Montauban 1907. 73, 2 pp.

2. Angel, Fanny C. Education religieuse des françaises israélites. Archives Israélites. 1841. Vol. II, pp. 207—210.

3. Baneth, Noëmi. Soziale Hilfsarbeit der modernen Jüdin. Vortrag. Berlin 1907. 31 pp.

4. Bauer, Jules. Qu'est — ce que le Judaïsme? Le Sabbat. La femme dans le Judaïsme. Nice (1911). 48 pp.

5. Berdrow, Otto. Rahel Varnhagen. Ein Lebens- und Zeitbild. Stuttgart 1900. 7, 460 pp.

6. Bloch, Félix. La femme juive en Orient. Archives Israélites. 1873. Vol. 34, pp. 435—438.

7. Bloch, I. Communauté consistoriale israélite de Nancy. Le Judaïsme et la femme. Nancy 1901. 20 pp.

8. Bloch, Joseph. Le Testament d'une femme juive au commencement du XVIIIe siècle. Revue des Etudes Juives, Vol. 90 (1931). pp. 146—160.

9. Bloch, Maurice. La femme juive dans le roman et au théâtre. Archives Israélites Vol. 53, pp. 26, 33, 44.

10. Bloch, Maurice. Une journaliste juive (Julienne Bloch). Univers Israélite Vol. 51. pp. 32—34.

11. Bloch, Maurice. La mère du Meyerbeer. Univers Israélite. Vol. 51, pp. 507—509, 608—609, 694—696, 828—830. Vol. 52, pp. 20—22.

12. Bock, M. H. Einige Gedanken über den Werth und die Bestimmung des Weibes. Sulamith Vol. III, Part II, pp. 39—58.

13. Boissonot, H. La femme dans l'Ancien Testament. Tours 1904.

14. Camerini, D. La donna nella Bibbia. Il Vessillo Israelitico 1914, Vol. 52, pp. 266—268, 360—363, 445—447, 473—476, 554—555.

15. Cammeo, G. Importanza della donna nel Giudaismo. Il Pensiero Israelitico 1895, Vol. I, No. 5, p. 10, No. 6, pp. 8—9, No. 7, p. 14, No. 8, pp. 11—12, No. 9, pp. 8—10.

16. Cammeo, G. Influenza della donna sull' educazione religiosa. Il Vessillo Israelitico Vo. 32, p. 75.

17. Canonge, A. La femme dans l'Ancien Testament. Montauban 1897.

18. Chamizer, M. סוכת נשים Die Frau im Rabbinischen Sprichwort. (Sonderabdruck aus Marksteine aus der Weltliteratur in Originalschriften. Herausgegeben von Johannes Baensch—Drugulin). (Leipzig 1902).

19. Chotzner, J. The Life of Hebrew Woman of Old. The Imperialist and Asiatic Quarterly Review 1894, pp. 438—445. Reprinted in his "Hebrew Humor and Other Essays," London 1905. cf J. Marshall. Proceedings of the Society of Biblical Archaeology, Vol. VI. pp. 222—224.

20. **Cingoli, J.G.** Possono le donne dir Caddish? Il Vessillo Israelitico 1895, Vol. 43, pp. 155—156.

21. **Cohen, Boaz.** The Status of Woman in Jewish Law. S A J Review, Vol. 8, No. 4, Oct. 5, 1928. pp. 15—21.

22. **Colombo, Samueli.** Femminismo. In occasione della maggioranza religiosa della fanciulle il 6 Sivan 5667. Il Vessillo Israelitico 1907, Vol. LV, pp. 330—333.

23. **Conigliani, Emma Boglien.** La donna israelite. Il Vessillo Israelitico 1904, Vol. 52, pp. 587—591.

24. **Davis, Elsie.** Woman in the Midrash. Jewish Quarterly Review 1896, Vol. VIII, pp. 529—533.

25. **Delon, J.** La Bible et les femmes. Revue des revues 1894, Vol. IX, p. 294. (Schwab Répertoire p. 75 no. 17).

26. **Dukes, L.** Le Talmud et la femme. Esquisse littéraire et historique. Archives Israélites 1848, Vol. IX, pp. 231—241.

27. **Eriaz.** Das Wirken der jüdischen Frau im häuslichen Kreise. Jeschurun Vol. XXI, p. 51. (Schwab Répertoire p. 118).

28. **Ezekiel, Moses Ezekiel.** The Position of Woman in Rabbinical Literature. Parts I, II, III. From: Journal of Bombay Branch, Royal Asiatic Society, New Series, Vol. III and IV, pp. 161—183, 95—111.

29. **Fein, M.** Die Frau in der Liturgie. Ben Chananja 1862, Vol. V, pp. 432—433.

30. **Fiano.** Le nostre donne. Il Vessillo Israelitico Vol. 44, pp. 257—259.

31. **Fischer, O.** Die Frauen bei den Hebräern. Deutscher Volkskalender und Jahrbuch. Ed. Liebermann. Vol. IX, p. 83 (Schwab Répertoire p. 125).

32. (**Foa, Cesare**). Doveri religiosi della Israelita secondo la legge Mosaica e sua interpretazione. Saggio... Turin 1866. 30 p.

33. **Fraenkel, David.** Über die religiöse Bildung der Frauenzimmer jüdischen Glaubens. Sulamith 1806, Vol. I, pp. 473—488.

34. **Franck, A.** Drei jüdische Mädchengestalten. Populärwissenschaftliche Monatsblätter, Vol. VII, pp. 205—206, Vol. VIII, pp. 153—156, 226—227.

35. **Franck, A.** Le pêche original et la femme d'après le récit de la Genèse. Archives Israélites Vol. 46, pp. 413—417, 421—423.

36. **Freehof, Solomon B.** Devotional Literature in the Vernacular. Reprinted from the Year book of the Central Conference of American Rabbis, Vol. XXXIII, 1923. 44 p. Cf. Review of Dr. Jacob Shatzky in Pincus, Vol. I, 1927, pp. 171—176.

37. **Freidus, A. S.** Jewish Women. (In List of Works in the New York Public Library, relating to woman). New York 1905, pp. 53—54. Reprinted from New York Public Library Bulletin, Vol. 5, New York 1905, pp. 580—581.

38. **Friedlaender, M.** Einige Bemerkungen über die Stellung der römischen und jüdischen Frau im Altertum. Zeitgeist Vol. 2, p. 181, 124, 210. (Freidus List of Works, p. 53).

39. **Garneth, Lucy Mary Jane.** The Jewish Women of Turkey. In her "The Women of Turkey and their Folk—lore." London 1893, part 2, pp. 1—109.

40. **Gerson—Lévy.** De la condition et de l'éducation religieuse de la femme hébreue dans les temps anciens et modernes. Archives Israélites 1852, Vol. XIII, pp. 559—569, 607—617.

41. **Goldstein, M. A.** Possono le donne dir Caddish? Il Vessillo Israelitico. 1895, Vol. 43. pp. 106—107.

42. **Hopgood, Hutchins.** The Old and New Woman in his "The Spirit of the Ghetto." New York 1902, pp. 71—89.

43. **Herzl, T.** Zionistische Schriften. Die Frauen und der Zionismus. Berlin. Vol. II, p. 195—200.

44. **Hirschowitz, Abraham E.** Religious Duties of the Daughters of Israel. New York 1902, vii, 77, 5 pp. 3rd Edition, New York 1917. xxxv, 6, 77, 8 pp.

45. **Hühner, Leon.** The Jewish Woman in America, New York 1905. 2, 14 pp.

46. **Hühner, Leon.** The Jewish Woman in America. New York 1918. Reprint from the American Hebrew 1918.

47. **Jacobi, Hosza.** Über die Stellung des Weibes im Judenthum... Berlin 1865. 39 pp.

48. **Jare, G.** Possono le donne dir Caddish? Il Vessillo Israelitico 1895. Vol. 43, pp. 74—75.

49. **Jellinek, A.** La femme et le Juif. Presse Israélite 1869, Vol. I, pp. 103, 120, 149. (Schwab Répertoire No. 83, p. 219).

50. **Jellinek, Ad(olph).** Die Psyche des Weibes. Wien 1872. 23 pp.

51. **Kahn, Leon.** La femme juive dans les synagogues de Paris. Archives Israélites Vol. 56, p. 340.

52. **Karpeles, Gustav.** Die Frauen in der jüd. Literatur ... Berlin 1871. 4, 27 pp.

53. **Kaufmann, Herman E.** Die sittlich—religiöse und sociale Stellung des Weibes im Judenthum. Vienna 1891, 24 pp.

54. **Kautsky, Louise.** Rosa Luxemburg. Letters to Karl and Louise Kautsky from 1896—1918, edited by Louise Kautsky and translated from the German by Louis P. Lochner. New York 1925. viii, 238 pp.

55. **Kennard, Nina H.** Rachel. Boston 1886. vi, 307 pp.

56. **Key, Ellen.** Rahel Varnhagen, a Patriot. Translated from the Swedish by Arthur G. Chater. With an introduction by Havelock Ellis. New York and London 1913. xv, (4), 312 pp.

57. **Kleeberg, Clotilde** in Grove's. Dictionary of Music and Musicians. Vo. II.

58. **Klein, Solomon.** Déterminer la position de la femme d'après les Saintes Ecritures et les écrits rabbiniques (in his Réponses aux Questions de la commission consistoriale). Paris, 1847.

59. **Klugman, N.** Vergleichende Studien zur Stellung der Frau im Altertum. 1. Band: Die Frau im Talmud. Wien 1898. 87 pp.

60. **Koenig, G. E.** Das Ideal des Weibes nach dem Alten Testament. Neue Kirchliche Zeitung 1881, p. 148. (Schwab Répertoire p. 245).

61. **Koestveld, C. E. van.** Die Frau in der Bibel. Translated from the Dutch by Kohlschmidt. Leipzig 1898.
62. **Kohler, Kaufmann.** Woman's Influence on Judaism. Menorah Monthly Vol. 29, pp. 134—152. New York 1900.
63. **Kohut, A.** Berühmte israelitische Männer und Frauen. Leipzig s. a., 192 pp.
64. **Kohut, George Alexander.** Some Jewish Heroines. A Chapter in Martyrology... 9 pp.
65. **Kohut, Rebekah.** As I Know them. Some Jews and a few Gentiles. New York 1929. 3, 305 pp.
66. **Kohut, Rebekah.** My Portion. New York, 1925. 301 pp.
67. **Lambert, L.M.** Condition de la femme chez les Hébreux. Univers Israélite 1849, Vol. V, pp. 408—411.
68. **Landsberg, Max.** The Position of Woman in Biblical, Medieval and Modern Times, In: Judaism at the World's Parliament of Religions. Cincinnati 1894, pp. 241—244.
69. **Lattes, Adolfu.** La maggioranza religiosa delle giovanette a Livorno. Il Vessillo Israelitico. Vol. 51, (1903), pp. 180—182.
70. **Lazarus, Harris M.** הליכות ביתה. The Ways of Her Household. 2 Vols. London 1923.
71. **Lazarus, Josephine.** Madame Dreyfus. An Appreciation. New York 1899. 54 pp.
72. **Lazarus, N.R.R.** The Jewish Woman. Authorized translation by L. Mannheimer with a preface by Prof. Dr. Lazarus. Cincinnati 1895, 263 pp.
73. **Leipoldt.** Jesus und die Frauen. 1921.
74. **Leiter, W.** Die Stellung der Frau im Talmud. Amsterdam 1918. 63 pp.
75. **Lémann, Joseph.** Jeanne d'Arc et les héroïnes Juives. Orleans 1891. 26 pp.
76. **Levi, Abraham.** Rebecca oder das jüdische Weib in ihrem religiösen Berufe. Eine Federzeichnung. 2. verbesserte Auflage. Frankfurt am Main 1920. 105 pp.

77. **Levi, Bettina.** La donna israelita prima e dopo il 48. Il Vessillo Israelitico Vol. 46, pp. 336—338.

78. **Levi, Giuseppe.** L'anima della donna. L'Educatore Israelita 1864. Vol. XII, pp. 519—528.

79. **Levi, Giuseppe.** La donna nella Bibbia e nel Talmud. L'Educatore Israelita 1864, Vol. XII, pp. 136—145.

80. **Levi, Giuseppe.** Importanza sociale della donna. L'Educatore Israelita 1865, Vol. XIII, pp. 33—37.

81. **Levi, Giuseppe.** L'origine della donna. L'Educatore Israelita 1864. Vol. XII, pp. 195—202.

82. **Levi, Giuseppe.** Scimia, Ebreo e donna. L'Educatore Israelita 1872, Vol. XX, pp. 291—295.

83. **Levi, Giuseppina Artom.** Alle madri israelite. Il Vessillo Israelitico Vol. 49, 1901, pp. 11—13, 164—167.

84. **Levi, Isaia.** Per la maggioranza religiosa delle giovanette. Il Vessillo Israelitico 1914, Vol. 52, pp. 394—397.

85. **Levi, Isaia.** Possone le donno dir Caddish? Il Vessillo Israelitico, 1895, Vol. 43, pp. 107—108.

86. **Levy, Daniel.** Une Deborah excentrique du XIXe siècle (Ada Isaac Menken). Archives Israélites 1865, Vol. XXVI, pp. 86—88.

87. **Levy, Simon.** Discours sur la condition et les devoirs de la femme israélite. Bordeaux 1869. 47 pp.

88. **Lisbonne, Elissa.** De l'émancipation de la femme dans le culte, hébreu. Avignon 1865. 115, 1 pp.

89. **Loeb, Isidore.** Sermon sur la mission religieuse de la femme. Colmar 1868. 18 pp.

90. **Lutostanski, I.** Talmud i Yevrei. Vol. V. Yevreiskaya Zhenshchina (The Jewish Woman). Petrograd, 1905. pp. 1—34.

91. **Margulies, S. H.** Pensieri Biblici e Talmudici intorno all donna ... Florence 1902. 11p.

92. **May, R. E.** Der Frauenüberschuss nach Konfessionen. Bonn 1919. 8 p.

93. **Maybaum, S.** A nő allasa a bibliai okorban. Die Stellung der Frau im biblischen Altertum. Magyar Zsidó Szemle 1884, Vol. I, pp. 417—423, 488—493.

94. **Mayer, Felix.** La femme juive à travers l'histoire. Valenciennes 1896.

95. **McCaul, Alexander.** Rabbinic Injustice to Women. Contempt for the Female Character. (In his "The Old Paths," London 1847, Nos. 3 and 44). Cf. The Replies of I. B. Levinsohn in his Zerubabel. Warsaw, 1875, part 2, pp. 49—67, and part 4, pp. 65—93.

96. **Mendes, H. Pereira.** The Position of Woman in Jewish Law. Reprint from the American Hebrew. New York 1884. 23 p.

97. **Mendesia, Gracia.** Alle donne israelite. Il Vessilo Israelitico, 1905. Vol. LIII. pp. 67—70.

98. **Meyer, Felix.** La femme juive il y a 50 ans. Archives Israélites, Vol. 40, pp. 339.

99. **Miller, David.** The Secret of the Jew. His Life—His Family ... What a Married Daughter of Israel must Know ... 2nd Edit., Oakland, Calif. 1930. 507, 3 pp.

100. **Modersohn, E.** Die Frauen des Alten Testaments. 4th Edition, 1925.

101. **Momigliano, Mario.** Possono le donne dir Caddish? Il Vessillo Israelitico 1895, Vol. 43, p. 41.

102. **Momigliano, S.** La donna. Sermone recitato nel tempio israelitico di Alessandria il giorno di Savuod 9 giugno 1886. Alexandria 1886. 16 pp.

103. **Mosse, Benj.** Histoire des femmes de l'antiquité judaïque... Avignon 1881. 332 pp.

104. **Mosse, Benjamin.** Participation de la femme israélite au culte public. Famille de Jacob Vol. II, p. 318. Vol. III, p. 16. (Schwab Répertoire p. 336 no. 8).

105. **Note sur la Femme Hébreue** et sur le mariage chez les Juifs modernes. Par l'auteur de la notice sur les Samaritains. In: Notice sur les Samaritains. Par un Israélite Français. Paris s. a. 66 p.

106. **Ottolenghi, M. G.** Possono le donne dir Caddish? Il Vessillo Israelitico 1895, Vol. 43, p. 40.

107. **Papers of the Jewish Women's Congress** held at Chicago September 4—7, 1893. Philadelphia 1894. 268 pp.

108. **Pappenheim, Bertha.** The Jewish Woman in Religious Life. Translated by Margery Bentwich. Jewish Review 1913. Vol. III, pp. 405—414.

109. **Passigli, Ugo.** La donna ebrea. Corriere Israelitico 1897. Vol. XXXVII, pp. 77—80, 109—111, 127—129, 148—150, 174—177, 224—227.

110. **Peritz, Ismar J.** Women in the Ancient Hebrew Cult. Reprinted from the Journal of Biblical Literature, Vol. XVII, 1898. pp. 111—148.

111. **Perreau, Pietro.** Intorno ad alcune donne ebree letterate ... Estratto del Corriere Israelitico, s. l. s. a. 8 pp.

112. **Pesaro, Abraham.** Donne celebri israelite. Il Vessillo Israelitico. Vol. 28, pp. 344, 376—378, Vol. 29, pp. 6—9, 33—37, 67—70, 101—103.

113. **Pincherle, J.** Aux mères Israélites. Archives Israélites, Vol. 60, pp. 154—155.

114. **Pollak, Isidor.** Von jüdischem Sein und Werden. Volkstümliche Aufsätze. Die Frau im Judentum. Prague s. a. pp. 114—126.

115. **Proceedings of the First Convention of the National Council of Jewish Women held at New York, November 15—19, 1896.** Philadelphia 1896. 426 pp.

116. **Prague, H.** Grace Aguilar, les femmes d'Israel. Archives Israélites (1900), Vol. 61, pp. 385—387.

117. **Racah, Gino and Giuseppina Levi Artom.** Le donne israelite. Il Vessillo Israelitico 1905, Vol. LIII, pp. 74—78.

118. **Racah, Leone.** L'educazione religiosa della donna. Corriere Israelitico, Vol. XXIV, pp. 34—36.

119. **Racah, Leone.** La donna secondo i libri biblici et tradizionali. Il Vessillo Israelitico 1880, Vol. 28, pp. 237—239, 270—273, 301—303, 336—339.

120. **Randegger-Friedenberg, Flora.** Estratto del Giornale d'una donna israelitica in Gerusalemme. Educatore Israelita Vol. V. pp. 280—283, 299—305.

121. **The Religious Duties** of a Jewish Wife. A Faithful Translation of Authoritative Sources. London s. a. 61 pp.

122. **Remy, Nahida.** The Jewish Woman ... translated by Louise Mannheimer. Cincinnati. 233, 1 pp.⁽¹⁾

123. **Rothschild, Constance de.** La femme juive. Revue Britannique 1876, Vol. IV, p. 27. (Schwab Répertoire p. 406).

124. **Salamon, Nina.** Women and Judaism. The Sinaist, Vol. I, No. 3, June 1917, pp. 10—13.

125. **Saleski, Gedal.** Famous Musicians of a Wandering Race. New York, 1927.

126. **Schwab, Jacques.** Vie de la femme juive. Famille de Jacob, ed. B. Mosse. Vol. VII, pp. 56, 80. (Schwab Répertoire, p. 433).

127. **Servi, Flaminio.** La donna israelita nella società. Il Vessillo Israelitico. Vol. 4, pp. 292 — 293, 353 — 354; Vol. 44, pp. 6, 106.

128. **Servi, Flaminio.** La donna israelita nella società. Casale 1897. 8 pp.

129. **Servi, Flaminio.** La donna nella Bibbia. Casale 1893. 7 pp.

130. **Servi, Flaminio.** Studii sulla missione della donna israelita. Casale 1893. 25, 1 pp.

131. **Simeon, J.** The Women of the Old Testament. London 1905. 320 pp.

132. **Solomon, Hannah G.** A Sheaf of Leaves. (Contains papers read before Women's Clubs and Congresses, dealing with the problems of women). Chicago 1911. 270 pp.

133. **Spielman, M. A.** Woman's Place in the Synagogue. Jewish Review 1913, Vol. IV, pp. 24—36.

134. **Die Stellung der Frau** in der Jüdischen Gemeinde. Stenographischer Bericht über einen Erörterungsabend des Jüdischen Frauenbundes ... Berlin 1919. 32 pp.

135. **Stern, J.** Die Frau im Talmud. Eine Skizze ... Zürich, 1879. 47 pp.

136. **Suarez, Alfredo y Pastor.** Organizacion de la familia Hebrea; condicion de la mujer ... Madrid 1877. 74 pp.

⁽¹⁾ [השוה מס' 72. — המערכת]

137. Szold, Henrietta. What has Judaism done for Women? (In J. H. Barrow's "The World's Parliament of Religions"); Chicago 1893, pp. 1052—1056, and in "Judaism at the World's Parliament of Religions", Cincinnati 1894, pp. 304—310).

138. Torre, Lelio della. La donna di virtù dell' ultimo de Proverbi ... Padua 1862. 32 pp. Reprinted in his *Scritti Sparsi*, vol. I., Padua 1908, pp. 421—436.

139. Torre, Lelio della. La donne israelita. Saggio (Padua 1846). Reprinted in his *Scritti Sparsi*, Vol. I, pp. 437—460.

140. Torre, Lelio della. Les mères de la Bible. Printed in his *Scritti Sparsi*, Vol. 1, pp. 489—494.

141. Torre, Lelio della. Nuovi studi sulla donna israelita. (Padua 1864). Reprinted in his *Scritti Sparsi*, Vol. 1, pp. 460—489.

142. Viau, Raphael et François Bournans. Les femmes d'Israel. Paris 1898. 298 pp.

143. Viterbi, David Graziadio. La educazione della donna. Sermone. Padua 1842. 30, 1 pp.

144. Wainwright, J. M. The Women of the Bible. Delineated in a Series of Sketches of Prominent Females mentioned in Holy Scripture by clergymen of the United States, illustrated by 18 characteristic steel engravings. New York 1849. 214 pp.

145. Weill, Alexandre. Agathina, ma femme! Les grandes Juives de l'histoire. Paris 1879. 180 pp.

146. Weill, Alexandre. La Juive, son passé, son présent et son avenir. Archives Israélites 1862, Vol. 23, pp. 669—677; Vol. 24, pp. 12—17, 61—69, 115—119, 149—153, 200—206, 258—262, 295—302, 385—391, 422—428, 521—526, 646—654. Cf. J. Rabinowicz, Un mot de réponse à l'auteur de la juive, Vol. 24, pp. 248—254.

147. Weill, Emmanuel. La femme juive; sa condition légale d'après la Bible et le Talmud ... Paris, 1874. 6, 126 pp.

148. Weldler — Steinberg, August. Rahel Varnhagen, ein Frauenleben in Briefen ... 2nd Edition. Weimar, 1917. 546 pp.

149. **Wilke.** Das Frauenideal und die Schätzung des Weibes im Alten Testament. Leipzig 1907.

150. **Wittner, Doris.** Die jüdische Frau als Denkerin und Dichterin. Freie jüdische Monatsschau, März 1931, Vol. 1, No. 1, pp. 28—33.

151. **Wolff, Mathieu.** Les bijoux et la femme juive. Univers Israelite, Vol. LV, Part 1, pp. 233—234.

152. **Wollner, L.** Aus dem Leben jüdischer Frauen. Laubhütte Vol VI. pp. 24, 43, 55, 74, 86, 97, 104, 136, 148, 183, 201, 229, 240, 269, 278, 307, 323, 389. (Schwab Répertoire, p. 510.)

153. **Zammato, A.** Sulla cerimonia della maggioranza religiosa. Il Vessillo Israelitico, Vol. 42, p. 221.

154. **Zimdorf, Henry.** Some Jewish Women. Philadelphia 1892. VIII, 280 pp.

155. **Zschokke, Hermann.** Die biblischen Frauen des Alten Testaments. Freiburg 1882.

156. **Zuckermandel, M. S.** Die Befreiung der Frauen von bestimmten religiösen Pflichten nach Tosefta und Mischna. Festschrift Israel Levy. Breslau 1911, pp. 145 — 172. Cf. Ginzberg, Compte Rendu des Mélanges Israel Levy, pp. 11 — 15=Revue des Etudes Juives, Vol. 66, pp. 308—311.

נוספות ל"ביבליוגרפיה של מאמרי י. ל. גורדון"

מאח

יוחנן פוגרבינסקי

הקדמה

אחרי פרסום מאמרי: „ביבליוגרפיה של מאמרי י. ל. גורדון“ ב„קריית ספר“ שנה שמינית עמודים: 248—262, הוברר לי, כי לא מציתי את כל החומר, שהיה בידי: השמטתי את כל חסרה של מאמרי י. ל. גורדון שנתפרסמו ב„המליץ“ במשך כמה שנים בשם „הליכות עולם“, שגורדון בעצמו מעיד באגרותיו, כך א, עמ' 287, שהוא בעצמו היה כותב את כל הסקירות הסדוניות הללו. כמו כן

השמימתי הרבה מאמרים פובליציסטיים, שמצדדים שונים העירו את תשומת לבו להשמיטה זו, וגם כמה קוריספונדנציות, שפרסם יל"ג ב, הכרסל" שנה ששית, בהיותו גר במעלו. משום כך עברתי שוב על כל העתונות של תקופת יל"ג ולקטתי זעיר שם זעיר שם מה שהחסרתי, ואת התוצאות אני מגיש בזה שוב לקוראי, קרית ספר. ורוצה אני בהזדמנות זו להפנות את תשומת לב קהל הקוראים לדבר אחד מענין, שטרם נודע בין קהל הקוראים עברית והוא: מתברר, כי המשורר י. 5, גורדון תרגם פעם את הספור הידוע בספרותנו בשם "עמק הארזים" "העתקה בלי מצרים", עוד לפני שתרגם פרידברג את הספור הנ"ל לעברית. יל"ג קרא לספור המתורגם הזה, "יושבי המכתש". התרגום הזה נדפס ב, "המליץ" שנה י"ב, החל מגיליון ד' ואילך בהמשכים. לצערי הגדול לא יכלתי להנבח אם תורגם כל הספור, מכיון שהקומפלסט השלם של "המליץ" שנה הנ"ל חסר אפילו בספריה הלאומית, (לפי דברי ח. ג. ביאליק לא נגמר כל הספור הנ"ל), אבל גם מהקטעים שהיו לפני עיני הוברר לי למדי ההבדל הענקי בין שני התרגומים הללו. בה בשעה שכתרגומו של פרידברג מורגש הקושי התנכ"י והעקת כבלי הפסוקים, הרי בתרגומו של יל"ג רואים את הרוך, הגמישות והנועם בסגנון, וקשה להכין למה לא שמו לב עד היום לתרגום הזה, החתום מפורש בשמו של יל"ג, ורוצה אני לקוות שכעת אחר שיודע הדבר כקהל יונגם הספור הזה, אפילו אם לא נגמר כולו, לבין ספורי י. 5. גורדון, ותנתן האפשרות לקוראים העברים לקרוא את הספור הזה בתרגומו המצויין של י. 5. גורדון במקום לרגם את שניהם כחצי תרגומו של א"ש פרידברג.

את הסריה של המקורות המדיניות רשמתי, שלא כדרכי, רק בציון הגליונות והעמודים, ששם נתפרסמו המאמרים, ולא את הנושא שבכל מאמר, כי לא הענינים כשלעצמם חשובים במאמרים אלה, אלא צורת הכתיבה שלהם וסגנונם. בעברי שוב על כל הפסידונימים של י. 5. גורדון ראיתי שנעלמו ממני אחדים מהם, או שלא הוברר לי אז כי של יל"ג הם, ואלה הם: אבג"ל 1, חיים זרחי 2, ל"ש בן שש"ש 3, משה סג"ל (איש ווילנא) 4, תיקון 5.

(1) בפסידונים זה חתם יל"ג על מאמרי הבקורת שלו: "מעל השלחן אשר לפני ה'" שנדפס ב, "המליץ" שנה ח' (מוכא אצל ש. 5. ציטרון במאמרו על "המליץ" ב, "העולם" שנה ד' גליון 31).

(2) הפסידונים הזה חתום על שיר "הגרות הללו", שנתפרסם ב, "המליץ" 1887, גליון 258, ונמצא בכל שירי י. 5. גורדון.

(3) ככה חתם יל"ג על פיליון ספורי אחר: "הנס ספני הפח" (א), "המליץ", 1886, גליון 174, לפי דברי ש. 5. ציטרון במאמרו "לתולדות העתונות העברית" IV על "המליץ", שנדפס ב, "העולם", שנה ח' גליון 31.

(4) לפי דברי ש. 5. ציטרון במאמרו הנ"ל, חתם ככה י. 5. גורדון על פיליון "שנוי סאוח" — שנוי דעות (א) "המליץ", 1887, גליונות 272, 274.

(5) בכנוי זה חתם י. 5. גורדון על שיר "איבעו ליה", שנתפרסם בקובץ "קונטרס המלואים" של "המליץ", תרמ"ה, עמ' 32 והובא גם בקובץ "כל שירי י. 5. גורדון".

נרמח לו כי הפעם קציתי את כל החומר, מלבד המאמרים שכתב ה. ז. ג.
ברוסיה ובאשכנזית, ואם השמטתי גם הפעם איראון דברים, הרי אודה לכל מי
שעוזר לי לגמור את העבודה, שהתחלתי בה: "להקים שם חמת הגדול על נחלתו".

I מאמרים פובליציסטיים.

אבלה הארץ, "המליץ", 1880 גליון 9 עמ' 161—166 [על מות הקיסריות הרוסית
מאריא אלכסנדרובנה]

אותיות מחכימות, "המליץ", 1887, גליון 275, עמ' 2923—2925 [על עבודת הצבא
והמספרים המדויקים]

אחינו הרחוקים (א-ה), "המליץ", 1887, גליונות: 191, 194, 195, 198, 203. עמודים:
2015—2020; 2050; 2063—2064; 2087—2089; 2153—2155; [על מצב
היהודים באמריקה]

אחינו הרחוקים היושבים בלב אזה, "המליץ", 1888, גליון 6, עמ' 45—49
[על מצב היהודים בבוכרה]

אלו כנגד אלו, "המליץ", 1887, גליון 14, עמ' 137—138 [על הכוללים והחלוקה
בארץ ישראל]

אל ארופי ישראל ברוסיה בכל מקומות מושבותיהם, "המגיד", 1876, שנה כ',
גליון 18 [כרוז מחברת מפיצי השכלה]

אל ירך לבכם, "המליץ", 1886, גליון 24, עמ' 369—371 [על האנטישמיות
ברוסיה ובאוסטריה]

אל תהינו לעלות, "המליץ", 1888, גליון 148, עמ' 1563—1564 [על יציאת
היהודים מרוסיה]

אמונה והשכלה, "המליץ", 1888, גליון 153, עמ' 1619—1620 [על "הישובה" בפרסבורג]
בצאת השנה, "המליץ", 1887, גליון 145, עמ' 1525—1529 [במלאת שנה לצאת
"המליץ" היום; הערות על ערך העתונות היוסית]

גלוי דעת, "המליץ", 1886, גליון 2, עמ' 30 [על קונטרס "שבת לנו כמילים" של
ק. א. שפירא]

(?) דבר אמת, "המליץ", 1886, גליון 168, עמ' 2023—2029 [למלאת ארבע מאות
שנה ל"חברה קדישא" בווינה — חתום המזכיר]

דבר השמיטה, "המליץ", 1888, גליון 18, עמ' 173—174 [ע"ד שאלת השמיטה
בארץ ישראל]

- דעת הקהל, "המליץ", 1887, גליון 287, [על ערך דעת הקהל]
הבה תמים, "המליץ", 1888, גליון 160, עמ' 1691—1695 [על המושבה, זכרון
יעקב וריבה עם הד"ר גולדברג הידוע]
הכניסה לארץ, "המליץ", 1888, גליון 111, עמ' 1171—1172 [על איסור כניסת
היהודים לא"י]
הלא מצער הוא, "המליץ", 1886, גליון 13, עמ' 193—194 [על המפריה שליר
בית הכנסת בפטרבורג]
המלך מת, יחי המלך! "המליץ", 1881, גליון 10, עמ' 187—192 [אחרי רצח
המלך אלכסנדר II ברוסיה]
הצופה לאחור, "המליץ", 1887, גליון 280, עמ' 2969—2973 [סקירה שנתית
על מצב היהודים]
התכוננו מאד וראו, "המליץ", 1880, גליון 1, עמ' 1—7 [סקירה שנתית על
מצב היהודים]
ונצדק קדש, "המליץ", 1888, גליון 85, עמ' 891—892 [על אגודת הקהלות באמריקה]
חבל להחיות, "המליץ", 1886, גליון 32, עמ' 489—494 [על התנפלות הערבים
בפתח-תקה]
חדש מלא ישן, "המליץ", 1886, גליון 51, עמ' 785—789 [על המליץ וכוונתו
לגליון היומי הראשון]
(?) חליפות וצבא, "המליץ", 1886, גליון 136, עמ' 1681—1683 [על עבודת הצבא והיהודים]
טעלו, הכרמלי, שנה ו', תרכ"ו, גליון 1 עמ' 2 [מכתב מטעלו: על מצב החרדים שם]
טעלו, הכרמלי, שנה ו' תרכ"ו, גליון 3, עמ' 18 [מכתב מטעלו: איך קבלו היהודים
בטעלו את חידושה על הצלת הקיסר הרוסי מסכנה; התנדבות היהודים שם
למזבח בנין בית כנסיה בחשדלות בנו של הסופר אברהם טפן]
טעלו, הכרמלי, שנה ו', תרכ"ו, גליון 17 עמ' 130 [על מכסוכים צבוריים בקהלת וועקשנען]
טעלו, הכרמלי, שנה ו', תרכ"ו, גליון 39, עמ' 307 [מכתב מטעלו, על המצב שם]
בצקתה-עשו, "המליץ", 1887, גליון 11, עמ' 105—107 [על הכוללים והחלוקה]
לראשית שנת האזרחים 1887, "המליץ", 1887, גליון 1, עמ' 1—2 [תוצאות השנה
החולפת וקללותיה]
מי יורה דעה? "המליץ", 1887, גליון 150, עמ' 1581—1584 [על חנוך הנוער הלומד]
מלא את אבן, "המליץ", 1887, גליון 125, עמ' 1319—1320 [על הוצאת ספרים
מקצי נרדמים ופעולותיה]

נחפשה דרכינו ונחקורה, "המליץ", 1886, גליון 63, עמ' 913—917 [על המצב בעולם ושאלת היהודים]

עזרת ישראל, "המליץ", 1887, גליון 118, עמ' 1239—1242 [על חברת "עזרת ישראל" ביפו]

עטרת תפארת שיבה, "המליץ", 1888, גליון 93, עמ' 979—981 [על המלומד הידוע הד"ר ישראל מיכל רבינובויק, ליוכל השבעים שלון]

עניני דיומא, "המליץ", 1886, גליון 15, עמ' 225—226 [על המנהג לשים זרי פרחים על המתים]

עניני דיומא, "המליץ", 1887, גליון 200, עמ' 2011—2013 [על ערך זכרונותיו של אנטוקולסקין]

עניני דיומא, "המליץ", 1887, גליון 203, עמ' 2151—2152 [על הסדרים בבית הכנסת בפטרבורג בשעת הזכרת הנשמות]

עניני דיומא, "המליץ", 1887, גליון 206, עמ' 2183—2184 [על קו"ק של הרבנים על אודות אומץ גדבות לשוב אי בערב יום הכפורים]

עניני דיומא, "המליץ", 1888, גליון 120, עמ' 1267—1269 [על מלחמת הישוב הישן בחדש; על אתרוני קורפו וארץ-ישראל]

ערבוב שטן, "המליץ", 1886, גליון 27, עמ' 417—420 [צרכי ההשכלה והאיסור ליהודים להשתמש בה]

פחד פחדנו ויאתנו, "המליץ", 1886, גליון 43, עמ' 665—668 [על עבודת הצבא והיהודים]

פעולות ועד החברה להרחבת השכלת בני ישראל בארץ רוסיה בשנת 1874, "המגרד", שנה י"ט, 1875, גליונות 31, 32, 33, 34, 35. [דו"ח מפעולות החברה]

צדקה מרחוק, "המליץ", 1886, גליון 8, עמ' 113—114 [על ערך העזרה לנגועי הכצורת בקובנו]

רנש קודש, "המליץ", 1881, גליון 11, עמ' 211—214 [הרושם שרצח אלכסנדר II עשה על היהודים]

רואה חשבון, "המליץ", 1880, גליון 3, עמ' 45—50 [דו"ח על עבודת חברת "מפיצי השכלה"]]

ריגה, "המליץ", 1887, גליון 107, עמ' 1123—1124 [מכתב הספר על מות ירדו ר' זאב וואלף קפלן]

שמועה טובה מארץ מרחק, "המליץ", 1880, גליון 47, עמ' 470—475 [מצב היהודים באמריקה]

תורה ושכרה, "המליץ", 1888, גליון 36, עמ' 363—364 [על מצבו החמרי של המלומד יעקב רייפמן ובקשה לעזור לו]

תחלת נפילה, "המליץ", 1886, גליון 4, עמ' 49—51 [על גרושי היהודים והפולנים בפרוסיה]

תשובתי בצדה, "המליץ", 1886, גליון 5, עמ' 79 [תשובה דק. א. שפירא בקשר עם מחברתו, שכט לגו כסילים]

II מאמרים וסקירות מדיניים

הליכות עולם (סקירות מדיניות) המליץ, 1880:

עמודים: 8—11; 32—34; 50—52; 69—71; 85—88; 107—111; 130—133;
145—149; 167—170; 190—191; 210—212; 231—233; 249—253; 270—
272; 295—297; 312—314; 333—335; 353—355; 372—375; 397—400;
448—450; 467—469; 483—485; 504—508; 527—529; 549—551; 570—
572; 593—595; 610—612; 632—634; 650—653; 672—673; 687—689;
712—713; 730—733; 748—749; 772—774; 794—796.

הליכות עולם (סקירות מדיניות) המליץ, 1881:

עמודים: 25—27; 48—51; 76—78; 93—95; 127—128; 140—142; 157—
160; 181—183; 193—194; 217—219; 237—239; 255—257; 276—278;
300—302; 323—325; 345—346; 365—368; 390—393; 414—416; 434—
436; 458—460; 480—483; 501—504; 521—524; 547—551; 569—570;
593—595; 613—615; 635—636; 653—655; 673—674; 693—694; 714—
717; 742—744; 761—763; 775—777; 792—793; 803; 814—816; 833—
835; 851—852; 866—867; 886—889; 901—903; 960—962; 980—981;
1003—1005; 1022—1023.

הליכות עולם (סקירות מדיניות) המליץ, 1882:

עמודים: 5—6; 25—28; 45—47; 65—67; 85—87; 97—99; 116—118;
136—138; 157—158; 175—176; 195—196; 216—217; 239—241; 262—
263; 289—290; 308—310; 329—331; 349—351; 373—375; 388—390;
412—414; 434—436; 455—456; 479—482; 499—501; 524—526; 540—
545; 562—564; 583—584; 603—604; 625—626; 640—642; 659—661;

—797 ; 778—776 ; 760—758 ; 744—741 ; 722—720 ; 704—702 ; 686—683
; 941—940 ; 919—918 ; 901—898 ; 880—878 ; 840—839 ; 819—818 ; 800
.1002—1000 ; 981—979 ; 961—958

הליכות עולם (סקירות מדיניות) המליץ, 1883 :

עמודים: 11—14 ; 26—27 ; 44—45 ; 62—63 ; 75—77 ; 91—92 ; 108—110 ;
—221 ; 206—205 ; 192—190 ; 171—170 ; 160—158 ; 142—141 ; 126—124
—333 ; 317 ; 304—302 ; 286—283 ; 271—269 ; 254—251 ; 238—237 ; 224
; 436—434 ; 416—415 ; 404—402 ; 383—382 ; 368—366 ; 348—347 ; 336
.506—503 ; 502—499 ; 485—483 ; 469—467 ; 453—452

הליכות עולם (סקירות מדיניות) המליץ, 1886 :

עמודים: 13—14 ; 28—30 ; 43—46 ; 60—64 ; 76—78 ; 92—94 ; 109—112 ;
—222 ; 207—205 ; 192—189 ; 174—172 ; 160—157 ; 143—141 ; 128—125
; 320—319 ; 304—302 ; 286—284 ; 272—270 ; 256—254 ; 240—239 ; 224
—429 ; 416—414 ; 398—397 ; 382—381 ; 366—363 ; 350—349 ; 336—333
; 518—517 ; 504—502 ; 487—485 ; 469—468 ; 456—455 ; 448—446 ; 430
; 646 ; 630—728 ; 616—614 ; 599—597 ; 581—578 ; 567—564 ; 550—549
—756 ; 742—741 ; 728—726 ; 712—710 ; 696—694 ; 680—678 ; 662—660
—892 ; 863—861 ; 840—839 ; 828—827 ; 797—796 ; 783 ; 774—773 ; 757
; 1002—1001 ; 998 ; 989—987 ; 966 ; 956—955 ; 925—924 ; 906—905 ; 893
—1108 ; 1090—1089 ; 1082—1081 ; 1076—1075 ; 1054—1053 ; 1048—1046
—1205 ; 1191 ; 1183—1182 ; 1174—1173 ; 1150—1149 ; 1141—1139 ; 1110
—1292 ; 1286 ; 1278 ; 1268—1267 ; 1235 ; 1222—1221 ; 1214—1213 ; 1206
; 1462—1460 ; 1396—1395 ; 1364—1363 ; 1343—1342 ; 1333—1331 ; 1393
—1641 ; 1606—1605 ; 1598—1596 ; 1566—1565 ; 1510—1509 ; 1502—1501
; 1751—1749 ; 1741—1740 ; 1717—1716 ; 1691—1690 ; 1674—1673 ; 1642
—1884 ; 1875—1874 ; 1857—1855 ; 1844—1843 ; 1805—1804 ; 1766—1765
; 2044—2042 ; 2034—2033 ; 2004—2003 ; 1976—1975 ; 1972—1971 ; 1885
—2219 ; 2204—2203 ; 2199—2198 ; 2117—2115 ; 2104—2103 ; 2053—2052
.2322—2321 ; 2267—2266 ; 2249—2247 ; 2220

הליכות עולם (סקירות מדיניות) המליץ, 1887 :

עמודים: 50—52 ; 97—100 ; 116—117 ; 148—149 ; 153—155 ; 187—188 ;
—481 ; 428—425 ; 375—373 ; 338—336 ; 295—294 ; 277—276 ; 198—197
; 753—751 ; 738—736 ; 641—640 ; 605—599 ; 550—548 ; 515—513 ; 483

— 919 ; 889—887 ; 882—881 ; 864—863 ; 819—817 ; 777—775 ; 772—771
 — 1159 ; 1058—1057 ; 1040—1039 ; 1001—1000 ; 970—969 ; 938—937 ; 920
 ; 1459—1458 ; 1337—1334 ; 1265—1263 ; 1229—1228 ; 1168—1167 ; 1161
 — 1872 ; 1843—1841 ; 1634—1633 ; 1610—1609 ; 1591—1589 ; 1542—1541
 ; 1996—1995 ; 1962—1961 ; 1944—1943 ; 1922—1919 ; 1897—1895 ; 1874
 — 2209 ; 2176—2175 ; 2169—2167 ; 2097—2096 ; 2058—2057 ; 2040—2039
 ; 2284—2282 ; 2274—2272 ; 2257—2255 ; 2225—2223 ; 2220—2219 ; 2212
 ; 2426—2424 ; 2386—2385 ; 2348—2347 ; 2336 ; 2321—2319 ; 2316—2315
 — 2622 ; 2571—2569 ; 2561—2559 ; 2496 ; 2473 ; 2463—2462 ; 2439—2438
 ; 2724—2721 ; 2699—2697 ; 2683—2681 ; 2638—2637 ; 2630—2629 ; 2624
 ; 2795—2793 ; 2790—2789 ; 2763—2761 ; 2756—2755 ; 2749—2748
 — 2916 ; 2893—2892 ; 2875—2873 ; 2867—2865 ; 2853—2852 ; 2827—2825
 .2981—2979 ; 2923—2921 ; 2917

הליכות עולם (סקירות מדיניות) המליץ, 1888 :

קטורים: 77—79 ; 120—121 ; 151—152 ; 165—166 ; 190—191 ; 216—218 ;
 ; 279—281 ; 312 ; 344 ; 383—384 ; 395—396 ; 423—425 ; 427—428 ; 485
 — 667 ; 661—660 ; 582—580 ; 560—558 ; 549—547 ; 517—516 ; 493—491
 ; 1025—1023 ; 910—909 ; 877—876 ; 792—791 ; 760—759 ; 750—748 ; 670
 — 1182 ; 1165—1163 ; 1144—1138 ; 1087—1086 ; 1056—1055 ; 1033—1032
 ; 1343—1341 ; 1293—1291 ; 1279—1277 ; 1247—1246 ; 1214—1212 ; 1183
 — 1639 ; 1575—1574 ; 1488—1487 ; 1389—1388 ; 1365—1363 ; 1353—1352
 — 1853 ; 1791—1790 ; 1760—1758 ; 1733 ; 1701—1700 ; 1670—1669 ; 1640
 .1982—1981 ; 1941—1939 ; 1912—1911 ; 1887 ; 1854

III. פליטונים וספורים.

הגם מפני הפחד (א), המליץ, 1886, גליון 174, עמ' 2093—2096 [התחלת ספור]
 יושבי המכתש, המליץ, תרל"ב, 1872, מגליון 4 ואילך [העתקה בלי מצרים.
 תרגום של יליג של הספור הירוע בספרותנו, עמק הארזים]
 שנוי מאות—שנוי דעות, המליץ, 1887, גליונות 272, 274, עמ' 2883—2886 ;
 2907—2912. [התחלת ספור]

ס' מגן דוד הנוכח בס' פרדס רמונים מהו?

מאת

ג. שלום.

ר' משה קורדובירו מביא בס' פרדס רמונים, שער עצמות וכלים, שתי סברות על טהות הספירות: דעתו של ר' מנחם ריקאנאטיר הירוע הישיבי, שלפיה אין הספירות אלא כלים לשם הנהגת התחתונים בלבד, ודעתו של ר' דוד בס' מגן דוד¹ הסובר שהן עצם האלהות. בכל הספרות המדעיות על הקבלה אנו מוצאים שהמחברים² רואים בר' דוד זה את ר' דוד ו' וזמרא שחבר (בשנת רצ"ה) ספר בשם מגן דוד על סוד האלפא ביתא. הספר ההוא נדפס באמשטרדם תע"ג (שתי פעמים בשנה אחת, אצל מדפיסים שונים) והחוקרים התפלאו שלא נמצא שם כלל סה שהרמ"ק מביא מסי' מגן דוד באריכות. ותירצו כל מיני תירוצים. כך כותב למשל, הורודצקי בהתורת הקבלה של ר' משה קורדובירו עמ' 60 שאפשר "שרב"ז שנת אחר בקרתו החריפה של רמ"ק את דעתו בענין זה וכתב מה שאנו מוצאים היום לפנינו". אבל איש מהמחברים האלה לא מצא לנחוץ לבדוק אם כוונתו של הרמ"ק הייתה בכלל אל הרב"ז והם עושים, כאילו הזכיר אותו בשם מלא, ואין הדבר כן. רמ"ק מדבר על ר' דוד סתם; ולא זו בלבד אלא הוא מדבר עליו כעל נפטר: הוא קורא לו (שער עצמות וכלים פרק ג') באמצעיתו) ר' דוד ז"ל. ס' פרדס רמונים נתחבר או נגמר, לפי עדות כתב יד אחד שנשאיר בירינו, בשנת שי"ח (כפי שהעירותי כבר ב"אנציקלופדיה יודאיקה ה' עמ' 663), אבל הרב"ז נפטר רק בשנת של"ג³ דהיינו שלש שנים לאחר פטירתו של הרמ"ק! מכאן שכונן לספרו של מקובל אחר לגמרי, וכבר העיר רג"יו אנב אורחא וכלי קשר עם דברי הרמ"ק⁴. שנמצא בירו (בשנת 1833) ס' מגן דוד כי שנמצאת בו סברת העצמות! ולא ידעתי, למי הוא כוון כי לא פורש את דבריו. ובאמת מצאתי פשר הדבר כי אין כוונת הרמ"ק אלא לס' מגן דוד לר' דוד בנו של ר' יהודה מסיר לראון המיוחד לשאלת טהות הספירות, והספר הזה חובר לפני שנת רס"ו כי בשנה ההיא הזכיר אותו בס' עין הקורא שלו (פירוש על ס' מורה נבוכים כ"י פארמא ואוכספורד) וזה לשונו שם כפי שהעתיק שטוינשניידר בהמזכיר (שנת ה' עמ' 65) מבי' אוכספורד 1261 דף 197: "שהספירות הם הם האלהות לפי דעת השקועים בזאת החכמה כמו שיחדתי לזה מאמר מגן דוד שמו". לדברי שטוינשניידר מעתיק המחבר כאן (וכנראה, מן הספר ההוא) הרבה דברי קבלה, בלי ספק על השאלה הזו של טהות הספירות. כ"י אוכספורד היה קודם בירי רג"יו (מספר 41) ונראה שהוא הספר אשר רמו אליו בהערותיו. בזה מתקנים דבריו הבלתי נכונים של בן יעקב המעיר בערך מגן דוד סי' 501 על פ' שפתי ישנים שהספר מכיל "פשוטם והלצות על קצת פרשיות התורה" תיאור שאי אפשר היה להכיר בו את הספר שאלי כיון הרמ"ק. מסתבר גם כן שהמחבר הזה שגולד בכסלו רל"ב⁵, נפטר לפני שנת שי"ח.

- 1) למשל ר' משה חאגים בהקדמתו לס' מגן דוד, Joel בספרות Die Religionsphilosophie des Sohar (1849) עמ' 196 וכל המעתיקים ממנו, ור' שלמה רוזנשאל בהערותיו לס' ארי נוחם לר' יהודה אריה מודינא (1840) עמ' 84. ובעל ס' ארי נוחם בעצמו לא נפתח לערבב את השמות!
- 2) עיין, למשל מורי בר בירושלם כרך ו"ג עמ' 259.
- 3) בהערותיו לס' בחינת הדת לר' אליהו דיל מדיגו עמ' 45.
- 4) עיין רוואניס, דברי ימי ישראל בתוגרמה, מהדורה שניה עמ' 85.

CONTENTS.

LIBRARY NOTES AND NEWS	...	...	P
			139

BIBLIOGRAPHY:

Palestinian publications.	...	...	143
---------------------------	-----	-----	-----

I. Periodicals: 143; II. Yearbooks and collections: 143;
III. Books and pamphlets: 146.

Hebraica and Judaica.	...	...	170
-----------------------	-----	-----	-----

I. Periodicals: 170; II. Yearbooks and collections: 171;
III. Bibliography and history of Judaistic studies: 174;
IV. Biblical studies: 175; VI. Talmud and Midrash, Rabbinic literature: 183; VII. Jewish philosophy and religion: 187;
VIII. Cabbalah and Hassidism: 190; IX. Liturgy, ritual, sermons: 191; X. History and related subjects: 193; XI. The Jews of to-day: 201; XII. Zionism and Palestine: 204;
XIII. Ethnography, folklore, art: 213; XIV. Philology: 215;
XV. Hebrew belles-lettres of the Middle-Ages: 217; XVI. Modern Hebrew belles-lettres: 217; XVII. Yiddish belles-lettres: 218;
XVII** Judaeo-Persian literature: 221; XVIII. Belles-lettres in other languages with Jewish themes: 221; XIX. Juvenile literature: 223; XX. Education and teaching: 224; XXI. Text-books: 225; XXIII. Miscellanea 227.

REVIEWS:

By: A. J. BRAWER: 146; S. KLEIN: 147; D. YELLIN: 149;
A. FRAENKEL: 150; J. KLAUSNER: 152, 158; J. SONNE: 155;
J. FRIES-HOREB: 175; S. H. COOK: 197; A. RUPPIN: 207;
N. BRAUN: 211, 215.

STUDIES:

A. YAARI: Maimonides' commentary on the Mishna ; a bibliography of the edited parts	...	...	228
A. DUKER: Hebrew printing at Jeziory	...	...	236
B. COHEN: Additions to Wachstein's bibliography on the Jewish woman	...	...	239
J. POGRABINSKI: Supplement to the bibliography of J. L. Gordon's articles and essays	...	...	250

NOTES:

G. SCHOLEM: Identification of the book "Magen David" mentioned in the "Pardes Rimmonim"	...	...	258
--	-----	-----	-----

KIRJATH SEPHER

A QUARTERLY BIBLIOGRAPHICAL REVIEW

OF THE
JEWISH NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY
IN
JERUSALEM

NINTH YEAR. NUMBER TWO.

JERUSALEM, July 1932.

Jerusalem, P. O. B. 36, Meah Shearim

THE HEBREW UNIVERSITY PRESS ASSOCIATION

קריית ספר

רבעון לביבליוגרפיה

כלי מבטא

של

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים

שנה תשיעית, ג.

ירושלים, תשרי, תרצ"ג

כתבת המערכת: ירושלים, מאה שערים, ת. ד. 36

חברה להוצאת ספרים על-יד האוניברסיטה העברית

התכנ

ק' ידועות בית הספרים
263 ... ..
ביבליוגרפיה:

269 דפוסי ארץ ישראל
א. ספרות עתית 269; ב. קבצים ומאמרים 270; ג. ספרים וחבורות 271.
292 הספרות העברית ומדע היהדות
א. ספרות עתית 292; ב. קבצים ומאמרים 295; ג. ביבליוגרפיה ותולדות
חכמת ישראל 297; ד. מדע המקרא 302; ה. בדות חדשה 309; ו. תלמוד
ומדרש, ספרות רבנית 309; ז. מדע הדת, פילוסופיה יהודית 317; ח. קבלה
וחסידות 323; ט. הפלה ועבודה, דרשות 324; י. היסטוריה והמרחים
חקרובים אליה 326; יא. עם ישראל בהווה 340; יב. ציונות וידיעת א"י 344;
יג. אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות 356; יד. בלשנות 358; טו. ספרות יפה
עברית של ימי הביניים 359; טז. ספרות יפה עברית חדשה 359; יז. ספרות יפה
יודית 360; יח. ספרות יפה לועזית על נושאים יהודים 362; יט. ספרות
הנוער 363; כ. חנוך והוראה 363; כא. ספרי למוד 365; כב. ספרי מדע
כלליים בעברית 366; כג. שונות 366.

בקורות:

274 מ. שובה: ס' המקבים א', מתורגם ומפורש ועם מבוא ... מאת א. כהנא
279 מ. י. בער: נ. מלושץ, האנוסים בפורטוגל ...
282 א. יערי: ז. פכונר, שבטים שנה לעתונות הישראליות בארץ ישראל
298 ש. שונמיי: A. Freimann, Katalog der Judaica ...
302 מ. צ. סגל: ר' יוסף טוב עלם, ס' צפנת פענח ... הוצאת דוד הערצאג. חלק ב'
311 מ. ד. כהן: ה. העליר, לחקר הלכות ...
315 י. וואל: Der babylonische Talmud... übertragen durch L. Goldschmidt
318 ג. בנשוויטש: I. Heinemann, Philons griechische und jüdische Bildung
321 ה. ברגמן: H. J. Schoeps, Jüdischer Glaube in dieser Zeit
329 א. צ': Josephus with an English Translation by H. St. J. Thackeray
י. קלוזנר: H. Willrich, Das Haus des Herodes zwischen Jerusalem und Rom
332 ... ..
345 ש. ייבין: W. F. Albright, The Archaeology of Palestine etc.
347 ה. כ.: F. F. Andrews, The Holy Land under Mandate
ב. שוחסמן: M. Georg, Theodor Herzl. Sein Leben u. sein Vermächtnis
349 ... ..

מאמרים וחקירות:

367 י. הילפרין: ועד ארבע ארצות בפולין והספר העברי
א. מרמרשטין: הוספות ומלואים ל"אוצר השירה והפיוט" של י. דודון
379 א. יערי: ס' פסח לוי לרי' חיים בן מאיר י' גבאי ...
388 ... ..

הערות:

393 א. יערי: למאמר על "ועד ארבע ארצות בפולין והספר העברי"
394 מאת המערכת
394 תקוני-שעות

ידיעות בית-הספרים.

(סיון - מנחם-אב תרצ"ב)

אלוהו זאב רבינוביץ ז"ל.

מלונדון הגיעה הודיעה על מות הסופר הישיש אלוהו זלף רבינוביץ ז"ל, הידוע בכינוי הספרותי „אור“, מראשוני המוציא-ליוםמים העבריים. המנוח היה בשנים האחרונות ידיד נאמן למוסדנו, ושלה מדי פעם מתנות-ספרים חשובות. בשנת תרפ"ט שלח כמה מאות כרכים במדעי-היהדות וגם כרכי-עתונים יקרי-מציאות, וביניהם העתונים שנוסדו ונערכו על ידו כמו „דער פוילישער יודל“ שנקרא אח"כ „צוקונפט“ (לונדון, 1884 — 1887). ועוד בשנה זו, זמן קצר לפני מותו, קבלנו ממנו 400 ספר, וגם אסף של עתונים ציוניים וחברות ציוניות וקרות-מציאות. תנצב"ה.

פעולה לטובת בית-הספרים בפרג.

בהשתדלותה של קרן-היסוד בפרג נתקבלה בזמן האחרון תכת-ספרים משם שהכילה ספרים במקצועות המדיניות והכלכלה שיצאו-לדור בשנים האחרונות בגרמניה וגם מספר כרכים של כתבי-עת ברפואה.

הועדה השביצית למען האוניברסיטה בציריך.

הועדה השביצית למען האוניברסיטה בציריך ששלחה בשעת חנוכת הבנין החדש של בית-הספרים מספר ארונות יפים לשמירת הקטלוגים, חזרה ושלחה בזמן האחרון שני ארונות כאלה שהיו דרושים עם התרחכות הקטלוג.

עזרת ממשלת דניה.

בעזרת הקונסול הדני שבירושלם נקשרו קשרי-גומלין בין בית-הספרים ומוסדות מדעיים שונים בדניה. רבים מן המוסדות כבר שלחו את חבריהם בתור מתנה או בתורת-חליפין בעד הוצאות בית-הספרים.

ידידי האוניברסיטה הירושלמית בפרג.

ידידי האוניברסיטה הירושלמית בפרג שלחו אסף של 280 ספר ו 800 חוברות. החוברות כללו בעיקר הרפסות מיוחדות סכתבי-עת מדעיים ביהדות, במדעי-המזרח, במתימטיקה, בפסיקה וברפואה. בין הספרים נמצאו אנציקלופדיות

וספרי-שמוש במדעי-הטבע וספורים צרפתיים שנתפרסמו בשנים האחרונות. בין המגדבים העיקריים למשלוח זה יש להזכיר את מר פ. גלדק ספריו. פרופ. הקמר ספריו נדב את כל הרצאותיו וספרים שונים בסתימטיקה ממנו וממחברים אחרים.

חוג המאספים בתל אביב.

חוג המאספים בתל-אביב אסף בשביל בית-הספרים את החמר הנדפס המרוכב שנתפרסם בימי החגיגות בתל-אביב באביב שנה זו: פורים, סוכות, התערוכה והיריד.

ספריות על האניות המביאות עולים לא"י.

עפ"י בקשת הסוכנות היהודית לא"י מסר בית-הספרים מספר ספרים וחוברות מן הכפולים שלו לרשות הסוכנות על מנת שיסודרו כספריות על שתי האניות של חברת "ליד טריסטינו", "קרנר" ו"אדריה" המעבירות את העולים מטריסט לחופי א"י.

תערוכת היובל בראשון-לציון

במלאת 50 שנה לעלית הבילוי"ם וליסוד המושבה ראשון-לציון (ט"ו באב שנה זו) נערכה בראשון-לציון תערוכת-יובל מיוחדת המראה את התפתחות המושבה טיום יסודה ועד היום הזה. עפ"י בקשת ועדת התערוכה על יד המועצה המקומית בראשון-לציון שלח בית-הספרים ע"י מר דוב אלזני לתערוכה זו 50 ספר, הנוגעים לתולדות המושבה, רובם מהשנים הראשונות ליסודה.

אסף עתונים מימי משפט-דריפוס.

הגב' במסי פרנקל (האג) שלחה לבית-הספרים אסף של עתונים צרפתיים מימי משפט דריפוס (1898—1899). אסף זה משלים את האסף של ספרים וחוברות על משפט דריפוס הנמצא זה כבר בבית-הספרים.

ארכיון ועד הסיוע המאוחד האמריקאי בא"י.

מר מוחל, מנהל הבנק להלוואות בירושלם, מסר לבית-הספרים חלק חשוב מהארכיון של ועד הסיוע המאוחד האמריקאי בא"י משנות המלחמה ומהשנים שלאחריה. בין השאר נמצאים בארכיון: פרוטוקולים של ועד המכלת, וולקן (אניה שהביאה מזונות ומלכודים לשוב העברי בימי המלחמה); תיק רשימות ומכתבים של באיכח ה"הילפספראוין"; חשבונות ומכתבים על ההגירה מיפו בימי הגירוש של שנת תרע"ז ועל הועד הזמני בגליל; שני תיקים של הגדוד העברי ועוד.

קרן סטבסקי.

באמצעות קרן-סטבסקי לקנית ספרי ביבליוגרפיה קבל בית-הספרים בזמן האחרון 11 כרכים חדשים של קטלוג הספריה הלאומית בפריז.

אסף ספרי-המוסיקה.

אסף ספרי המוסיקה שבבית-הספרים נתקשר בזמן האחרון במתנות חשובות: הגב' זני פיליפסון (פלרטו) שלחה את רוב הקומפוזיציות (שכדפוס ושכתב-יד) של אחיה המנוח הקומפוזיטור מכס פיליפסון. בהשתדלותה שלחה הגב' אנדרי קג'מן כמה קומפוזיציות של המנוח המשלימות את המתנה הראשונה. הקומפוזיטור א. שקליאר (ריגה) שלח עשר חוברות נדפסות מהקומפוזיציות שלו, כולן על נושאים יהודיים. וידנו הקומפוזיטור ל. סמינסקי (ניריווק) חזר ושלח את ההוצאות האחרונות מהקומפוזיציות שלו, כתב-עת שונים במוסיקה, והכרך הי"ד (המשך) של ההוצאה היפה מכתבי הקומפוזיטור קלודיו מונטגורדי.

מתנות שונות.

מר ז. אשור (תל אביב) חזר ונתן אסף גדול של מודעות שנת-פרסום בחוצות תל אביב במשך זמן רב. — מר אינגציו באואר (מדריד) המתעניין בפעילות במוסדנו חזר ושלח שורה של ספרי-מדע שיצאו בשנים האחרונות בספרד. — פרופסור ד. בכרך (ינה) שכקר את בית-הספרים בזמן האחרון נתן אסף של ספרים צרפתיים, ביניהם הוצאה יפה של כל כתבי מול'ר. — בהשתדלותו של מר מ. מכשין מירושלם שלח אחיו מר פ. כרוינשטיין (יאסמי) כרך שלם של העתון, יורעאל' שיצא בואסמי בשנת תרס"א ע"י אלעזר רוקח. — מר מ. ד. גאון (ירושלם) המזכה את מוסדנו מדי פעם בפעם במתנות שונות חזר ונתן עתה ששה ספרים שונים ביהודית-ספרדית. — מר י. גרינולד (ניריווק) שלח עתונים מדעיים ומפוזותיים מהזמן האחרון. — ד"ר יוסף הגר (וינה) שלח לנו כרך שהכיל את שתי השנים הראשונות של העתון, הפועל הצעיר. — הסתדרות הקנקרים (ניריווק) שלחה ספרים שונים על תנועת הקנקרים. — מר מרדכי תפ"ה (פשישיל) שלח שטר חוב שנכתב בדעמכין (נליציה) בשנת תקע"ה. — מר אהרן טשארני (בלביכישוק, ליטא) שלח עתונים אלה: הפרחים, המצפה, רמת המצפה, הקיל יעקב, המודיע, וגם ספה עברית משרה המלחמה בין רוסיה ויפן בשנת 1904. — הגב' ס. וודין (ניריווק) שלחת בקבועות את, האנציקלופדיה לסדר-החברה היוצאת לאור כרכים-כרכים בהוצאת מקמילן. הדרך השביעי נתקבל בזמן האחרון. — מר ויקטור ס. ג'רום (שיקגו)

שאנו פוסק מלהתענין במסדרנו חזר ושלח ספרים שונים במדעי-הטכניקה שיצאו לאור בזמן האחרון. — יודנו מר נחמיה שמואל ליבאוויטש (ברוקלין) שלח צלום ופה של המ', בליז המיץ. הצלום נעשה מתוך האכסמפלר היחיד בעולם הנמצא ברשות ד"ר ה. ג. ענקלאו מניו-יורק (עיון בסוף מ', ארי נוחם, הוצאת ליבאוויטש, ירושלים תרפ"ט, וב"הצופה לחכמת ישראל" שנה ט"ז ע' 328 וכו'). — מר י. מלצר (ירושלים) נתן כתבי-עת מדעיים שונים באנגלית. — יודנו מר ה. ש. ניוהויזון (בלטימור) חזר ושלח בזמן האחרון ספרים עבריים שונים וגם כ"י של חלק מתוך מ' בראשית בכתב שומוני. — מר ב. מולדסון (ברוקלין) שלח לנו כרכים מרובים מהשנים האחרונות של כתבי-עת מדעיים בכימיה. — פרופ. פטאי (בודפשט) שלח את גריונות העתון Mult és Jövö שהיו חסרים עד כה במסדרנו. — מר קספבל-הרים (Theoule-sur-Mer) שלח את כל הכרכים של העתון World Unity Magazine.

מחלקת האוטוגרפים והפורטריטים.

בחדשים האחרונים נדבו למחלקה זו (אסף אברהם שברדון): הפרופ. כורש אדלר (ע"י דורשי האוניברסיטה העברית בירושלים, ניו-יורק): מכתב של הפינסיסט והפולאנטרופ יעקב ה. שיף; פרופ. ד"ר פרנץ אופנהיימר (ברלין): תעודה אוטוגרפית של פרופ. ד"ר אלברט פרנקל, מגלה הפנומוקווס (חידק המעורר דלקת הראות), שבה הוא מאשר את מגולותיו של מקבל-התעודה כרופא; הסינמור יעקב בודק (לוב): תמונת אביו זקנו, המשכיל יעקב בודק (אחד, הרואים): ד"ר תיאודור באואר, מרצה באוניברסיטה בווינה (ע"י הפרופ. ד"ר פרדיננד וינקלר): אוטוגרף של הפתולוג פרופ. ד"ר אוסקר שטרק, בנו של הפרופ. קרל שטרק שהיה אחד ממכסמי הצרינגוסקופיה; הגב' קינדלי (לונדון): כתיב, מכתב ותמונה של י. ליאופולד גרינברג, ממנהיגי הציונים באנגליה, עוזרו של הרצל ועורך ה"גזאיש כרוניקל"; ד"ר מיכאל ברקוביץ (בגלסקן): תמונת משה ליב ליזינבלום, מימי שחרות, ביחד עם משה קטיונסקי, סופר וצייר האספה הכללית הראשונה של חובבי ציון באודיסה, תר"ן, כמו כן כמה מכתבים של מופרים מהזמן האחרון, ביניהם מכתב עברי של בנימין זגל; הא' א. ברודיה, יו"ר ההסתדרות הציונית באפריקה הדרומית (יוהנסבורג), בהשתדלות הא' צבי שברן, ירושלים): קטע של מיוטה משירו של הינה (דויטש'נר, פרק 23, בית 25), בכמה תיקונים ובשינויים מהנוסחה המדפסה; הא' יעקב ברלינר (ת"א): מכתב בתוכן מדעי של פרופ. ד"ר יעקב לוי, בעל המלונים הידועים; הא' י. ד. ברחש (ע"י הועד למען הספריה הלאומית, קישינב): ארבעה מכתבים של שלום עליכם; הגב' ד"ר אוקליה גוטליב (פרוס): כתבים של גיסה המנוח, הצנר מוריץ גוטליב, ודף

מיומנו; הא' שאול גינזבורג (פרים): קטע-כת"י של ר' דוד לוריה מביכוב;
הא' תיאודור (פודור) דן-הורביץ (ברלין): אוטוגרף של פאול אכסלרוד, אחד
מראשוני הוציא-לדפוס הקטנים הרוסיים; הגב' יוספינה האס (קרלסרוה): אוטוגרף
ופורטריט של בעלה המנוח ד"ר לודוויג האס, ממנהיגי המפלגה הרסוקרמית
ב-ריכטסג הגרמני; הגב' ל. הורוביץ (פרנקפורט דמיין): תמונת בעלה המנוח,
המזרחן פרופ. ד"ר יוסף הורוביץ; חיועץ לרפואה ד"ר מגנוס הירשפלד (ברלין):
תמונת אביו הרופא ד"ר הרמן הירשפלד, שלכבודו העמידו מצבת-זכרון
בקולברג, כמו כן אוטוגרף ותמונה של אחותו, הסופרת הגרמנית פרנציסקה פן;
ד"ר מ. הר-אבן (ת"א): שני אוטוגרפים ותמונה של אביו הסופר יהודה שטיינברג
(ע"י ד"ר ה. יבין); הא' א. וינר (מנטון, צרפת): תמונת אביו המנוח, הביבליוגרף
שמואל וינר, פמברורג; הא' שלמה ויסברוד (וינה): מכתב הפרופ. צבי גרין,
בגרמנית באותיות עבריות (מתחיל: "מלח נא חיוס קל כי כלשון המדינה אערוך
דברי אליך לבאר היטב את אשר יש אתי לדבר אליך"); הא' ליב יפה (ירושלים):
צורר תמונות של עסקנים ציונים ועוד אנשים חשובים; הא' הספרן אהרן כהן
(ירושלים): אוטוגרף של הביבליוגרף וינר הנ"ל; הא' ארנסט לוין (ברלין):
כת"י מדעי של אביו המנוח, הפרופ. ד"ר קרל לוין, חוקר טחלת הסרטן; הפרופ.
ליאו ליב (ושינגטון): תמונת אחיו הביולוג ז'ק ליב; אלמנת ד"ר פליכס
ליברמן, החוקר בתורת המשפט האנגלו-סלבי, אחי הצעיר מכם ליברמן (ברלין):
אוטוגרף ופורטריט של בעלה המנוח ופורטריט של הכימאי הפרופ. ד"ר קרל
תיאודור ליברמן, בן דודו של הצעיר ההוא; הרב הראשי פרופ. ד"ר י. ל. לנדא
(והנמכר): תמונת הסופר יהודה ליב מיוש מלכוב; הגב' ד"ר א. ר. מילר-הויזן-
אופנהיים (לידן): אוטוגרף ופורטריט של אביה המנוח, זק אופנהיים, פרופ.
למשפטים בלידן; הגב' הלנה מלכור (הנריקסהולם, דניה): תמונת הרב
והחוקר ד"ר ליאופולד מרישל, לויפנהיים; הא' י. ל. מלצר (ירושלים): אוטוגרף
של י. ליאופולד גרינברג, הנ"ל; הא' פ. מלצר (ירושלים): כמה מכתבים
של רבנים מפורסמים מהזמן האחרון; דורשי האוניברסיטה העברית בירושלים
(ניו יורק): שני מכתבים ותמונה של בנימין נ. קרדוון, שופט בבית-הדין
העליון של אמריקה; הא' יוסף סמולר (ע"י ד"ר נ. הר-אבן, ת"א): תעודה
שקבל מראשי הקהלה לניה בנסיעתו לא"י בשנת תרס"ד, כתובה וחתומה
(בין אחרים) ע"י הסופר יהודה שטיינברג; הגב' ישע סמטר (רחובות): כמה
מכתבים של יהודים מפורסמים מהזמן האחרון; מערכת "פוליטיקן" (קופנהגן):
תמונותיהם של אחי המבקר הספרותי גיאורג ברגס: הסופר והמדינאי קרל
אדוארד ברגס, וחבנקאי ארנסט ברגס; הא' דניאל פרסקי (ת"א): שתי
תמונות של המנוח נח שפירא, מחבר השיר "יה חי לי עמלי", ועל גבי אחת

מהן שיר בכתב ידו (אחת התמונות נמסרה ל'הא' פרסקי מאת אלמנת המנוח);
הגב' אנה רונצוויג (קמל): אוטוגרפים של בנה, הסופר ומתרגם התנ"ך,
פרנץ רונצוויג, כמו כן מכתבים של אמיל ברלינר, אשר על המצאותיו מיוסד
המיליון החדש, של ד"ר יעקב פרוידנטל, חוקר תולדות שפינוזה, ושל קרל אמול
פרינצו, המספר הגרמני; ד"ר הרברט פ. שאפ (ברקל, הולנדית): אוטוגרף ותמונה
של ד"ר מרטין רודלמייס, ספרן, מנהיג התנועה הפלמית בבלגיה, שנפל קרבן
על קידוש תנועה זו; פרופ. דוד שור (ת"א): אוטוגרף של המנוח מ. גרין
(לוריא), הקוסמוס הסובייטי לענייני הלאומים; פרופ. ד"ר ארתור שטיין (קרן):
כת"י אוטוגרפי ותמונה של אביו המנוח, הפילוסוף הפרופ. ד"ר לודביג שטיין;
הרב ר' ישעיה שפירא (ירושלים): אוטוגרף של האדמו"ר ר' ישראל, המגיד מקוזניץ.

ממסמכים.

בשלושת החדשים האחרונים, יוני—אוגוסט 1932, נרשמו 1699 ספרים ב 2364
כרכים. מספר הספרים הרשומים בקטלוג עלה ביום 1 בספטמבר 1932 ל 191.093
ספרים ב 253.051 כרכים.

ביבליוגרפיה *

דפוסי ארץ ישראל.

א. ספרות עתית.

877. אנדת האיננינרים והארכיטקטים בא"י. ידיעות אנודת האיננינרים והארכיטקטים בא"י. נתל אכוב, 1932. 20 : 34.
ירחון ז-העורך: י. שיסמן. גליון א' יצא בינואר.

878. היסוד; לעניני החיים, הספרות, התנוך והנוער. תל-אכוב, (דפוס גומנברג), תרצ"ב. 4 ע. 41 : 57.
גליון-דוגמא לשבועון. -העורך: יצחק גור-ארי. -יצא בכח בניסן.

879. תבונה; שבועון לעניני היהדות התורה והמוסר ומצות ושוב א"י. בעריכת הרב ישראל זיסל דבורקין, ירושלם, תרצ"ב. 34 : 49.
גליון א' יצא ב' באדר שני.

880. الجامعة الإسلامية، جريدة يومية سياسية. يافا، مطبعة جريدة الجامعة الإسلامية، ١٣٥١ هـ ١٩٣٢ م. 42 : 55.
העדה האסלאמית; עתון יומי. המ"ל והעורך קלימאן אלחאג' אלסארוקי. גליון א' של שנה א' יצא ב-12 ברביע אלאול.

881. القدس، دار الايتام الإسلامية الصناعية. مجلة دار الايتام...
مجلة صناعية علمية اخلاقية تصدرها ادارة دار الايتام الإسلامية مرة في الشهر.
القدس، مطبعة دار الايتام، ١٩٣٢. 16 : 23.
עתון בית היתומים האסלאמי בירושלים. ירחון. חוברת ג' שנה א' יצאה במרץ.

(* הביבליוגרפיה הזאת מציגת את ההופעות הספרותיות משנת תרפ"ד ואילך. -
המספרים בסוף כל ספר ומספר מסמנים את רחבו וארכו בפנשימטרים.)

ב. קבצים ומאספים.

882. אפרסמון, לפרסומים ולספרות קלה לכל בית בישראל. ירושלים.
מוכנות כללית ויום, (תרצ"ב). 34 : 50. יצא בי"ט באדר א'.

883. הלואה וחמכון. זכרון-יעקב. חוברת חיובל של חברת הלואה
וחמכון זכרון-יעקב, אגודה הדדית בע"מ. 1906—1931. זכרון יעקב, הלואה וחמכון;
תל אביב, דפוס הפועל הצעיר, (תרצ"ב). 41, [1] ע, דיאגרמה. 15 : 23.
מהמעטפת. — התכן: א: דין וחשבון לשנת 30.9.30—30.9.31, תרצ"א. ב: לשנת
היובל 1906—1931.

884. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. התאגדות לתרבות
גיפנית, הפועל". סניף ירושלים. קובץ לעניני הפועל בירושלים. ירושלים,
הפועל, (דפוס הספר), (תרפ"ט). 31, [1] ע. 17 : 24.

885. הסתדרות הצופים העברים בא"י. קבץ א. הוצא ע"י ההנהגה
הראשית לשמוש המפקדים וראשי הקבוצות. (ירושלים?), תרפ"ה. 12 ע. 12 : 23.
יצא בכיו בשבט. בהקדמה על צד אחד של הדפים.

886. הנוער הלוחם; הוצאה חד פעמית. תל אביב, מפלגת פועלי ארץ
ישראל (פועלי ציון) הנוער הכורוכובי, (דפוס אחדות), 1931. 16 עמודה. 20 : 28.
האחראי: חיים] שריפטמן. יצא 4-ב בספטמבר.

887. חיפה: בלעטער פאר ליטעראטור און קריטיק; ארויסגעגעבן
דורך די חיפה'ער חברים פון יידישן ליטעראטור און זשורנאליסטן קלוב אין ארץ
ישראל. חיפה, (דפוס נ. ורחפטיג), 1932. [3]—20 ע. 17 : 24.
האחראי: ש. צוקר. — יצא בפברואר.

888. Mitteilungen des Lehrkörpers der Hebräischen Univer-
sität Jerusalem für die Mitglieder der Akademiker-Verbände aus-
serhalb Palästinas. Jerusalem, (typ. Azriel), 1932. 22, [1] p. 17 : 23.
החבורת מכילה יחקה ארעית ליסוד חבר האקדמאים בעד האוניברסיטה העברית
בירושלים, ומאמרים על ענפי מדע ומכונים שונים שבאוניברסיטה: ש. קליין על המכון
למדעי-היהדות; מ. פקס על המכון למתמטיקה; א. פולדור על למודי הפיסיקה והכימיה
באוניברסיטה; פ. ש. בודנהימר על הביאולוגיה; י. קליגלר על המכון להגינה; ה. כרגמן על הספריה.

889. Palestine economic society. Bulletin of the Palestine
economic society. v. VI, no. 1. Tel Aviv, ("Omanuth Erez-Israel"
printing-press), 1932. 17 : 24.

V. 6, no. 1: The Government finances of the mandated territories in
the Near East by Kurt Grunwald. 106, [1] p.

את הקורמים ראה ק. מ. שנה ס' ע' 146.

ג. ספרים וחברות.

890. אבולעאפיה, טוררוס בן יהודה. גן הספרים והחידות; אסף שירי טוררוס בן יהודה אבו על עאפיה, עפי כתב יד שאול בן עבר אל יוסף בהשוואה לכתבי יד אחרים, מנת, מסדר, מלאר ונערך על ידי דוד גלין... חלק א. ירושלים, דפוס הספר, תרצ"ב. 3 דף, XVIII, 194, 142 ע, פורטרט. 19 : 27.
שער נוסף באנגלית: Gan hammeshalim we-hahiduth; diwan of Don Tadros son of Jehuda Abu-l-afiah. From the autograph copy of Saul Abdallah Joseph... Edited with notes and commentary by David Yellin.

891. אבי שאול, מרדכי, באזקים; שירי מרדכי אבי שאול. תל אביב, כתובים, (דפוס אמנות ארץ ישראל), תרצ"ב. 94 ע, [1] דף. 14 : 20.

892. אינשטט, שמואל. עין משפט; ספר שמוש ביבליוגרפי לספרות המשפט העברי בארבעה שערים עם מבוואות ומפתחות, טאט שמואל אינשטט. ירושלים, המשפט, (תל אביב, דפוס הארץ), תרצ"א. 32, 464 ע, [2] דף. 18 : 25.
שער נוסף ברומית: Repertorium bibliographicum litteraturae totius iuris prudentiae hebraicae... opera et studio... Samuelis Eisenstadt.

893. אלמאליה, אברהם [Abraham Elmaleh]. סלון ערבי עברי כולל הסלים היותר נחוצות. ירושלים, מצפה, (דפוס הספר), תרצ"ו. XVI, 590, [2] ע. 13 : 18.
שער נוסף בערבית: قاموس عربي وعبري تأليف ابراهيم المالح.

מלון זה בא להשלים את המלון הראשון של המחבר: -מלון עברי-ערבי שיצא באותה הוצאה בשנת תרפ"ט (ראה ק"ס שנה ז' ע' 192, ושם גם בלקת מאת די צ. בנעט). -בגשתי לחבר את מלוני זה, עמדו לפני עיני שני מיני סוגים של לומדים: הלומד הערבי שאינו יודע עברית ורוצה לדעת את כל השמות הנרדפים או את רובם, שבהם אפשר לתרגם מלה ערבית פלוגית או אלמונית. וכמה מובנים יש לאותה מלה ערבית שהוא מחפש: והלומד העברי (היודע עברית) ורוצה רק לדעת כיצד מתרגמים, בדיוק נמרץ, את המלה הערבית שפגש, אגב קריאה, ושאנינו יודע את תרגומה הנכון". (מדברי המחבר בהקדמתו).

894. אסבעוני, מרדכי. ספר פרשת מרדכי, כולל פירושים... על חמשה חומשי תורה, לקטני... ספי סופרים וספרים... ואשר הייתי דורש ברכים... ירושלים, דפוס ר. ח. הכהן, (תרצ"א). [2] דף, 612 ע. 18 : 25.
פרס השנה שעל השער בנימטריא תרס"ה.

895. אסף, שמחה [Simcha Assaf]. האנוסים בספרד ופורטוגל ע"פ ספרי השאלות והתשובות. ירושלים, דפוס המערב, תרצ"ב. [19]—60 ע. 16 : 24.
הדפסה מוקדמת מתוך "ציון", ה'.

896. אסף, שמחה [Simcha Assaf]. מקורות לתולדות החנוך
בישראל (מתחלת ימי-הבינים עד תקופת ההשכלה) ערוכים בידי שמחה אסף.
כרך שני. תל אביב, דביר, (דפוס אחדות), תרצ"א. VIII, 253, 111 ע. 16 : 24.
על ספר, איטליה, וארצות המזרח וא"י בכלל.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ב' ע' 81 : שם גם בקרת מאת ב. דינבורג.
897. ארץ ישראל, חקים. דיני בוררות ודיני בולים, עם מלואים,
תקונים והוספות לפי החוקים האחרונים ובצרוף טופסים שמושיים לדוגמא.
מהדורה שנייה. תל אביב, (דפוס קופשטיק), תרצ"ב. 41 דף, 7—42 ע, 111 דף. 12 : 16.
שער נוסף מקוצר. ההקדמה חתומה ע"י פ. דין [מלטיאל דיקשטיין]. מהדורה א'
ראה ק. ס. שנה ה' ע' 17.
898. ביליך, ג. [Григорий Георгиевич Бельх] ופנטליב [L. Panteleev]. רפובליקה שקיז. תרגום מרוסית מ. אבושי.
תל אביב, א. י. שטיבל, (דפוס הפועל הצעיר), [תרצ"ב]. 360 ע. 14 : 19.
בראש השער: ג. ביליך ול. פנטליב.
899. [בלובשטיין], רחל. נבא; שירים אחרונים. תל אביב, דבר, (דפוס
גוטנברג), תרצ"ב. 141 ע. 11 : 17.
- בראש השער: רחל. הקובץ מכיל 38 שירים, שנכתבו בשנה האחרונה לחייה של
המשוררת. ההוצאה מהודרת.
900. בן יהודה, חמדה [Hemda Ben-Yehuda]. הלוחם המאשר;
חיי אליעזר בן יהודה, מאת חמדה ב"ר. (ירושלים, דפוס ציון), [תרצ"ב].
121 דף, 128 ע. 13 : 17.
- זכרונות מחיי בן-יהודה כתובים ע"י אשתו. ספר זה משמש רק התחלה ומניע עד
שנת תריס בערך.
901. בנק מרכזי למוסדות שתופיים בא"י, בע"מ. הדיון וחשבון
השנתי של המנהל הכללי... בעד שנת הכספים השמינית מ"ו בספטמבר 1929
עד 31 באוגוסט 1930. (תל אביב, דפוס הפועל הצעיר, 1931). 25, 34 ע. 21 : 27.
עברית ואנגלית. לחלק האנגלי שער מיוחד: Annual report of the general
manager of the Central bank of co-operative institutions in Pales-
tine, Ltd., for the eighth year September 1st, 1929 to August 31, 1930. (Tel-
Aviv, Cooperative printing Hapoel Hazair, 1931).
- את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 497.
902. ברגמן, הוגו [Hugo Bergmann]. הפילוסופיה של שלם ה
מימון. ירושלים, חברה להוצאת ספרים על יד האוניברסיטה העברית, (דפוס
העברי), תרצ"ב. 131 דף, VIII—VIII, 180 ע. 18 : 26.
- המונחים הפילוסופיים העברים של מימון: ע' 168—170.—ביבליוגרפיה: ע' 171—174.

903. גובינו, ז'וזף ארמור [Joseph Arthur Gobineau]. הרנסנס; מחזות הסטוריים. (ספר ראשון: סבונרול). תרגם יעקב שטיינברג. תל אביב, אמנות, (תרצ"ב). 171, [1] ע. 17:11. = ספריה לכל, 4 — בראש השער: הרוון לבית גובינו.

904. דובנוב, שמעון [Simon Dubnov]. תולדות החסידות בתקופת צמיחתה וגידולת. על יסוד מקורות ראשונים, גרסאים וכתבי יד. ספר שלישי: חיי חסידים. — תוספות ומילואים. תל אביב, דביר, (דפוס ס. שושני), תרצ"ב. [1] דף, [VII]—X, [1], IV—V, [3], 350—494 ע. 16:25.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 300, שם גם בקרת מאת מר א. טויבר ז"ל. — מהי תוספות? א. בחינת המקורות לתולדות החסידות (ע' 375—410). ב. ס' שבחי הבעש"ט מוצאו ואופן פרסומו (ע' 411—416). ג. קובצי תעודות על ריב הדת בין שנת תקליב ותקנ"ח (ע' 417—424). ד. יהגנויה" החדשה: אגרות הבעש"ט ותלמידיו (ע' 425—433).

905. דינבורג, בן-ציון [Benzion Dinaburg]. ישראל בגולה. כרך שני, ספר ראשון: סימני גזרת תתניו עד גרוש היהודים מארצות ספרד ופורטוגל. מקורות ותעודות ערוכים לפי הענינים והזמנים כתוספת כאורים והארות... תל אביב, דביר, (דפוס הספר ירושלים), תרצ"א. 141 דף, 222 ע. 16:25.

תולדות ישראל, מראשית ימי ישראל עד ימינו אלה... כרך ו.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ג' ע' 249; שם גם בקרת מאת הרב ש. אסף.

906. ההסתדרות העולמית לנשים ציוניות (ויצו). ספריה של ההסתדרות העולמית לנשים ציוניות. חוברת א—ה. תל אביב, אמנות, (דפוס אמנות ארץ ישראל), תרצ"א. 13:20. כל החוברות כתובות בידי מלכה ספיר. התכן: א: עקרי תורת ההזנה. תרצ"ב. 60, [1] ע, טבלאות. ב: מנות ראשונות. תרצ"א. 36, [2] ע. ג: מרקים. תרצ"א. 36, [2] ע. ד: בשר ודגים. תרצ"א. 37, [2] ע. ה: לפתנים (מאכלי לוי). תרצ"א. 33, [2] ע.

באן נסיון ראשון ומועיל מאד לתת בעברית ספר בחכמת-הבשול. הספר יצא חוברות-חוברות, כולו מנוקד ונדפס בהדור בלויית תמונות שונות בתוך הקכסט.

907. ויטל, חיים בן יוסף [Hayyim Vital]. ספר עץ החיים סהארי ז"ל... פנים מאירות, ביאור קצר... לפרש דברי הסחבר... בתכונתם הרוחני למעלה מהמקום ולמעלה מהזמן... פנים מסבירות, ביאור רחב המסביר מיב עומק החכמה כראוי למתחילים בתוכן קשר הספירות... ספקות ר' יהודה הלוי אש"ג... חלק ב—ד. ירושלים, דפוס יהודה וירושלים, תר"ץ. 121 דף, ע' 57—140; [1] דף, ע' 141—212, 20 ע; 121 דף, ע' 213—316. 28:38.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ה' ע' 298.

908. וילנאי, זאב [Zev Vilnay]. תולדות הערבים והמוסלמים בארץ-ישראל. ספר א. תל אביב, א. י. שטיבל, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ב. 179 ע, מפה, טבלאות, ציורים. 14:19.

909. הועד להפצת האותיות העבריות החדשות בעם. האותיות העבריות החדשות. חוברת א'. ירושלים, (דפוס החדש), תרצ"ב. [21], 3, [11] ע. 18:13. מהמעטפת.

910. נָקוּם, חֶבְרַת שֶׁמֶן. סיכה נכונה לסכוניתך; רצונך שמכוניתך תרוץ בקלות... קרא את החוברת הזאת ומצאת בה עזרה ומורה דרך... ותל אביב, תרצ"ב. 48 ע, ציורים. 18: 12. ימלון המונחים הטכניים: ע' 43-47.

911. זוטא, חיים אריה [Haim Arie Zuta] ו[נצחק] ספיבק [Isaac Spivak]. דברי ימי עמנו. חלק שני ספר ב': מסעיו הצלב באירופה עד גרוש היהודים מספרד. תל אביב, אמנות, תרצ"ב. [21] דף, 113-224 ע. 14: 19. מאשר ע"י מחלקת החנוך של הסוכנות היהודית לארץ ישראל. ע' 214-217: ירשימת הספרים המצעים לקריאה לתלמידים... את הקודם ראה ק.ס. שנה ט' ע' 22.

912. זוטא, חיים אריה [Haim Arie Zuta]. כתבי ת. א. זוטא, ירשנים וגם חדשים. (ספר א-ג). 3 כרכים. ירושלים, (מל חרסון?), תרצ"א. 18:13. התכן: ספר א: ממראות ארצנו. 224 ע. ספר ב-ג: בימים מקדם א-ב. 3 דף. 11-322, 266 ע. 913. חֶבְרַת שֶׁל אִי בַעֲמָ. סיכה משכסלת. יוצא לאור ע"י חברת של א"י בע"מ... (ת"א, דפוס אמנות), [תרצ"ב]. [21] דף, [31]-54 ע, ציורים. 16: 22. הוראות מעשיות לסיכת מכונות. - יתרגום המונחים: ע' 52. לוח המלים: ע' 53-54. 914. ס' חֶשְׁמוֹנָאִים. ספר הסקרים (=חשמונאים) א', מתורגם ומפורש ועם מבוא לספרי הסקרים א' וב' טאת אברהם כהנא. תל אביב, מקורות, (דפוס גוטנברג), תרצ"ב. 80 ע. 18: 25. הספרים החיצונים-הגנוזים והמיוחסים-עם מבואות ופרושים. יוצא בהשתתפות למדנים ע"י אברהם כהנא. א.

אברהם כהנא, שהוציא את הסירוש המדעי לספרי התנ"ך, מתחיל במפעל חדש וחשוב ע"י הוצאת ספר זה. הספרים החיצוניים חכו זמן רב לתרגום עברי, אומות העולם למדו וחקרו אותם יותר ממלומדי האומה שיצרה אותם. יש לתת להם זכות אורח בספרות היהודית. כ. מכרזי בהקדמה שרצונו - לגל הפעם את החרפה הלאומית מעלינו. ביאליק דבר פעם על הצורך לגאל ספרות זו. אמנם גאולת הספרים האלה - לכל הפחות של אלה שמקורם היה עברי - היא מן האפשר רק אם ינסו להשיב להם את צורתם המקורית שאבדה. היינו לעשות ריקונסטרוקציה של הטכסט המקורי שעל יסודו נעשה התרגום. יש מספר שלם של ספרים כאלה בין הגנוזים והמיוחסים, שאצלם שיטת תרגום ה-LXX בדיקנותה ועדויות תרגומים אחרים, ביחוד הסורי, מרשות לנו לשאף למטרה זו. כ. אינו שואף לכך ומסתפק בתרגום בלבד, אולם דוקא תרגומו ויחסו הנכון לגוסס היווני והיסוד העברי הנשקף בעדו כאילו מוכיח לי עוד הפעם שנסיון זה הוא בגדר האפשרות. הוא בטוח שבמדה הגונה תרגומו קרוב למקור הראשון ובצדק הוא מדבר על כך שיש "לכסות" כאן את התרגום היווני בתרגום העברי. מתוך נסיוני בעבודת הריקונסטרוקציה של ספר זה בשיתוף עם ידידי מר

מלמד (ע' תרכ"ז שנה ג', עמ' 469) אני יודע להעריך דוקא את תרגומו של כ. שאינו רוצה אלא לתת לקורא העברי טכסט עברי אחד ולא הטכסט העברי שמאחורי הלבוש היוני שאנו מחזיקים אותו בידינו. ובכל זאת השיג ודאי בהרבה מקומות קטעים וחלקי פסוקים של המקור. הספר כפי שיצא מתחת ידו של כ. שמר את הנסר של הספר העברי, את בית הסגנון והטון של ההיסטוריוגרפיה היהודית הקדומה המיוחד לה.

מבוא מכין את הקורא להבנת הספר. אחרי סקירה היסטורית על הגורמים הלא יהודים שפועלים וקודמים למספר בספר חשמונאים א' (ממלכות פרס עד אנטיוכוס אפיפנס) בא תאור על התפתחות היהדות בא' מעורא עד המקבים. פרק מיוחד מוקדש לגזירת השמד ולהתקוממות. אף על פי שהיו בידי המחבר רב הספרים החדשים שעוסקים בענין זה—דרך אגב, מענין שברשימת הספרים האלה עמ' 4 אין זכר לספרות המדעית העברית שדנה על נושא זה—אין תאור זה עומד בדיוק על הגובה של ידיעתנו היום. אנטיוכוס מתואר כרשע מתוך רוח האומה שטובלת ממנו. ספורו של פול'ביוס על אפיו ומנהגיו (המובא בלי סמון המקור) השפיע יותר מדי. שיטתו הפוליטית של אנטיוכוס מתפרשת אצל כ. ע"י רצונו להיות Zeus גופו (דבר שהוא בגדר ספק). שאיפתו לפלחון אלים היא שהביאה אותו לידי פעולות שצריכות היו לאחד את אומות ממלכתו לאומה הלינית אחת. כ. אינו מנסה למצוא את הסיבות העמוקות יותר—סיבות פוליטיות, סטרטיגיות חמריות—לפעולותיו של אנטיוכוס במדינתו הענקית והרבותגונית. הפרובלימה של פעולה שאין לה דוגמה אצל בני הדיאדוכים במזרח, פרובלימה של אסור גמור לחיות לפי חוקי דת האומה, אינה עומדת לפני כ. ביחידותה. גראה ברור היום שהאמצעים החריפים שהשתמש בהם אנטיוכוס אחרי שובו ממצרים נגד רצונו, גרמה להם נסית היהודים להתקשר עם מצרים ולמרד בסוריה. אצל כ. גם לא התברר מדוע מחכה רומה בסבלנות יתרה ונותנת לאנטיוכוס להתקדם ולהצליח במצרים וכבושה. פו'דנה לא נזכרה במבוא. הרצאה מפורטת יותר, בהירה יותר ומיוסדת יותר על מסקנות החקירה בזמננו על הענינים האלה היתה מתאימה לעצם הספר.

החלק השני של המבוא דן על ספרי החשמונאים א' ו"ב, כי המבוא משמש גם מבוא לספר ב'.

בפרק ד' עוסק כ. בשאלת שמות הספרים. הוא מקבל את הצורה 'מקבים'. להערתו של פ. פרלט ב-JQR 1926/27 p. 404 על השם Μακκαβαῖος לא רמז. חדשות אין בפירוש השמות שנמסרו. המשפט מתוך אוריגנס ששמר לנו את השם הידוע Σαββαῖος Σαββαῖος המחכה עוד לפירושו הובא, אולם השם נכתב בשבוס¹). אחרי כן מוסר כ. את תכן שני ספרי החשמונאים כל אחד לחוד. בפרק ו' הוא דן על טיבם של שני ספרי המקבים וסופריהם. בפרק ז' הוא משהו איתם זה לזה כדי לסיים בפרק ח' על לשונו העברית של ספר א' ותרגומו. כעין נסח הוא הפרק ט': על ספרי המקבים בקשר עם חג החנוכה בספרות העברית. על ערך הספר וסופרו עמד כ. בפרוטרוס ובחבה יתרה. חלק זה של המבוא הוא די מוצלח. אמנם הערכתו כסופר והיסטוריון היא לפעמים מופרזת. כ. מדגיש שיצירה זו היא כעין חוליה שהולכת ומשתלשלת מעצם ספרי הקדש². נכון הדבר. אולם עליו היה להדגיש שספר

¹ פירוש חדש של המלים האלה מנסה לתת קמינקא ב-92, REJ 1932 עמ' 180 ואילך. הוא חושב שיהודה המקבי נקרא לפי דה' א' י"ב, י"ג 'מכבני' ובעזרת מלה זו הוא רוצה לפרש: ספרא דמכבני אל<ף>. את הפירוש ספרא הציגו כבר קודם. עם קמינקא צריך לשער שנפלה ע"י הפלוגרפיה הברה אחת Μα<α>βαῖος. אל=אלף הוא דחוק מאד.

שנכתב בהתחלת המאה הראשונה לסני טה"ג בסגנון ספרי שמואל ומלכים אינו יכול להיות אלא חבור ארכאי שנכתב מתוך הכרה מלאה בסגנון זה מתוך רוח אותה התנועה הלאומית שתאורה הוא נושא. והארכאיזציה הזאת אע"פ שהיא מוצלחת ומעניינת מאד היא חקוי ועבודה ספרותית דקה כעין גסיון לתחיה ספרותית של ההיסטוריוגרפיה הקדומה. האין הפרזה בדבר אם מכתיירים את מחבר חשמונאים א' בתארים כמו: "איש מבני אותם הדורות ואיש אשר רוח בו מרוח קדשם של ראשונים ואשר מכשרונם של בעלי גביאים ראשונים בו, עד שיהא שליט בפשטות הנאונית שבסגנון ובאמתם ההיסטורית כמעט כמי שאינו גובע בדבר (sic!) ... ואדם כזה היה בעל הספר הראשון"? כ. מדיש בעצמו שהמחבר צריך היה להכניס ענינים לועזיים שאמנם ידע "לגסך עליהם מן הגוון המקראי", אולם ברור שלא במדה כזו שלא יורגשו כורים לסגנון הארכאי. כדאי היה לעמד בפרוסדוס יותר על מהות לשונו. מתוך עבודת הריקונסטרוקציה למדנו שיש אלמנטים מאוחרים בלשון הספר, אפילו אלמנטים משניים. אחדות הסגנון אינה תמיד שלמה.

ידידי מר מלמד בבקרתו במקום הנ"ל עמד על המסקנות העיקריות שנובעות מתוך עבודתנו המשותפת. הוא ציין את הדברים המכריעים שיש לציין על יסוד נסיון זה בנוגע לתרגומו של כל כנא. אם אעיר אי אילו הערות אין כוונתי למדר את התרגום במדת הריקון סטרוקציה אלא להועיל לשפור התרגום של הוצאתו החדשה כפי שיש לקוות. אולם נקווה ונדגיש שלא יצא לפני הוצאת הטכסט הבקרתי של ארבעת ספרי החשמונאים העומדת לצאת בעתיד הקרוב ביותר ע"י האקדמיה בויסנינגן. הערותי אלה מתכוונות להראות שגם תרגום הספר עוד זקוק לחקון ידוע על סמך ההשוואה של שמוש הלשון בתנ"ך וב־LXX. אבחר לדוגמה י' מסוקים מפרק ד'.

א': πεντακισχιλίους ἀνδρας καὶ χιλίαν ἑπτακτον ἐκλεκτὴν חמשת אלפים איש ואלף פרשים בחור. אולם ἑπτας ἐκλεκτὴ היוני השתבשי יש לתקן π.א. ἐκλεκτοῦς καὶ χ. ἑ. חמשה רגיל בתנ"ך, עי' למשל שמואל א' כ"ד, ג', וגם בספרנו נמצא ט"ו, כ"ו. ולכן י"ל: חמשת אלפים איש בחור ואלף פרשים. — במקום 'בבילה' (כ.) νυκτός, י"ל 'לילה', השווה שמואל א' כ"ה, ח'.
ב': ὥστε ἐπιβαλεῖν נכון יותר אולי 'לעלות'.
ה': φεύγουσιν: י"ל 'נסים הם מפנינו', עי' שמות ד' ג'; י"ד כ"ה; (עי' בספרנו א' לח').

ו': καὶ ἅμα ἡμέρα: "כאשר היה יום." י"ל -ובאור הבקר עי' מיכה ב' א'—
καλύμματα. נכון— "בשפלה," השהו ב' כ"ד ושה מתרגם כ. נכון— καλύμματα
καὶ μαχαίρας (כך צריך לקרא למי α) יש לתרגם "מגנים וחברות" (השהו ר' ב').
ז': כ: "ויראו את מחנה הגויים החזק." ביונית אין מלת המין. במקור היה: ויראו
מחנה גויים חזק.

ט': "בחילי" נראה בחלי שלם. יש לכתב *ἐν δυνάμει μεγάλῃ* כמו שנמסר בכ"י 55, בסורי ובוולגאט; כך בקשר לפרעה ביוחזקאל י"ז, דניאל י"א, י"ג כ"ה (Θ). י"ל מבחיל גדולי.
י': "ועתה נקרא לשמים" *καὶ νῦν βοήσωμεν εἰς οὐρανόν*. י"ל *נבשעק אל ה'.*
ע' מה שמעיר מלמד על תוצאות הקירחנו בנוגע לשמוש ה' בספרנו שם עמ' 471—
εἰ θελήσει ἡμᾶς כ: "אם יחמץ בנו" לפי A י"א, אולם ב-V (לפי Hatch and Redpath) *εἰ πως ἐλεήσει* L ולפי L *εἰ πως ἐλεήσει* L
וּבכ"י 56 243 74 62 (כך Grimm) בהתאם לסורי (דלמא נחם עלין) ולפי L *εἰ πως ἐλεήσει*.
ἡμᾶς. ולכן יש לכתב: "אולי ירחמנו". השווה למשל מלכים ב' י"ט, ד'; דברים ל' ג'.

אוסף אי אילו דברים קטנים לפרק ה' י"ג: י"ל ואת רכושם אע"פ שחטר αὐτῶν.
י"ד: δού לא תורגם. י"ל ויהנה שליחים. ט"ו: לאמר יש להעמיד בסוף פסוק י"ד.
ט"ז: יולגלחמים עליהם אינו מתאים לבסוי הפסיבי. כ"ב: αἰ ἐδίδωκεν αὐτοῖς, כ"ג: יורדף.
י"ל יורדפם או יורדף אותם. εἰς: י"ל ימן האויבים י"ל ימן הגויים.
כ"ו: חסר סימן ההפסק בין שני הפסוקים. כ"ז: י"ל למחר במקום ולמחר. יש לתקן
בתרגום על המבצרים αἰ καταλαβέσθαι. כ"ח: אינו מיחס נכון. יש ליחס ל-ἀρχαῖα
ולכתב וללכדם, הוה פסוק כ"ח. בסוף פסוק יש לתרגם ולהכרית את כלם ביום אחד.
כ"ח: המתרגם שומר בדיוקנות יתרה על סדר המלים. ἄφω הוה בסוף המשפט בכוונה
ברורה, עי' המשך הספור וילכד את העיר. כבוש העיר היא תוצאת ההתנשלות הפתאומית.
יש להשיב את המלה למקומה (עי' אותה המלה באותו המקום ד' ב'). ὁδὸν εἰς τὴν ἑρμῶν.
לא תרגם בדיוק. ל"ג: αἰ ἐξήλθεν, כ"ג: יולך י"ל ויצא. ל"ג: αἰ ἐβόησαν ἐν προσευχῇ.
כ"ג: ויצעקו בתפלה (עי' לעיל). פה חסר לפי מנהג מתרגמו היוני <לה>, הוה מה
שהערת למעלה. ל"ד: למה הפסיבום כשביוני אקטיבום: αἰ ἐπέγυν, י"ל: וידע מחנה ס'.
ל"ה: ההערה ללמצפה נכנסה בטעות לל"ו. ביונית Μααρά. בהערה לא העיר כ. על כך.
αἰ ἐνέπρησεν αὐτὴν ἐν πυρὶ, כ"ג: וישלחה באש י"ל וישרפה. ל"ס ויחנו. ביונית
הוה. י"ל ויחונים מה שמתאים לסגנון ספור המרגלים.

תספקנה הערות אלה לרוממה כדי להראות באיזה כוון יש להשלים את התרגום. כדאי
להזהר מהגטיה להחליק את התרגום וללששו יותר מדי ביחס לדקציה הנשקפת ביוני. כ.
לא תמיד עקבי בתרגום אותם הבטויים. שגיאות דפוס במלים יוניות שכיחות. אם יעלה בידי
כ. לשפר את הפירוש בהתחשב עם מסקנות החקירה החדשה הפילולוגית, ההיסטורית
והטופוגרפית מה טוב. רצוי להקדיש פרק מיוחד ליוספוס, לתאורו של תקופת החשמונאים
ולחט שבין יוסיפוס לספרנו. תבוא ברכה על המלומד הנכבד והלואי שיצליח להוציא לפועל
את תכניתו של הוצאת הספרים החיצוניים בשלמותה. משה ש. ב. ה.

915. טרנן, ב. [B. Traven]. השושנה הלבנה. תרגם אפרים ברודא.
ברלין, תל אביב, א. י. שטיבל, (דפוס הפועל הצעיר ת"א), (תרצ"ב). 258 ע. 14: 21.
חתאריך נמצא על גבי המעטפת.

916. יבין, י. [חושע] ה[ש]. ירושלים מחכה...; ספור מאת י. ח. ייבין.
תל אביב, י. איש-כרורית, (דפוס וידים לבסקי וסוס), תרצ"ב. 85, 111 ע. 17: 25.

917. יוסף הורוביץ ז"ל (תרל"ד—תרצ"א). ירושלים, חברה להוצאת
ספרים קל יר האוניברסיטה העברית, (דפוס, אמנות ארץ ישראל), תרצ"ב.
14, 22 ע. 14: 22.

שער נוסף באנגלית: Joseph Horovitz (1874—1931). Jerusalem, at the
University press, 1932.

התכן: ש[למה] ד[כ] גויסיין: מפעלי הסרטי של יוסף הורוביץ ז"ל. [ולמר] יוסף
פישל: ביבליוגרפיה של חבורי יוסף הורוביץ ז"ל. W[alter] J. Fischel: Bibliography
of the publications of Joseph Horovitz.— S[halomoh] D[ov] F[riz] Goitein:
The scientific work of Joseph Horovitz.

ד"ר פישל מבקש להוסיף למחלקה B של הביבליוגרפיה עוד את שני המספרים האלה:
 11 a. Ein arabischer Brief an R. Chananel. ZfHB 1900. v. 4, p. 155—158.
 83a. השחלשלות אלף לילה ולילה (A thousand and one night).
 The Hebrew University, Jerusalem, Inauguration 1. April 1925, p. 55—76.

918. יכין; חברה שתופית לקבלנות חקלאית בע"מ. ארבע שנות פעולה של חברת יכין חברה שתופית לקבלנות חקלאית, בע"מ, משנת 1927—1930. תל אביב, 1931. 18 דף, דיאגרמות, טבלאות. 21 : 30.
 נדפס בהקטורף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים—מהמעטפת.

919. יערי-פולסקין, י[עקב]. אנגליה המבטיחה... זה 300 שנה!; סקירה היסטורית. תל אביב, חולמים ולוחמים, (דפוס שהם), תרצ"ב. 111 דף, 82—5 ע. 13 : 18. =הוצאת חולמים ולוחמים, 2.

920. יערי-פולסקין, י[עקב]. נפוליון בונפרטה וארץ ישראל; מונוגרפיה היסטורית-ספורית. תל אביב, חולמים ולוחמים, (דפוס שהם), תרצ"ב. 66 ע. 12 : 17. =הוצאת חולמים ולוחמים, 1.

921. ירושלים. האוניברסיטה העברית. וריעות לסטודנטים לתרצ"ג. ירושלים, (דפוס עזריאל), תרצ"ב. 19, 11 ע. 14 : 21.

922. ירושלים. עיריה. מחלקת הספקת המים. דו"ח השנתי, לפעולת מחלקת הספקת המים בירושלים ע"י אנדרו קוך [A. Koch]. 3 כרכים. ירושלים, 1928—1931. 23 : 34.

דו"ח השביעי תקופה 1.4.1928 עד 31.12.1928. 16 ע.—דו"ח השמיני תקופה 1.1.1929 עד 31.12.1929. 18 ע.—דו"ח התשיעי תקופה 1.1.1930 עד 10.12.1930. 27 ע.
 נדפסו במכונת כתיבה—מכילים גם דיאגרמות וצלומים.

923. לגרלף, סלמה [Selma Lagerlöf]. קורות אחוזה אחת. תרגם מנחם זולמן ולפובסקי. תל אביב, אמנות, (דפוס, אמנות ארץ ישראל), [תרצ"ב]. 153, 11 ע. 11 : 17. =ספריה לכל, 1.

924. הלוי, מנחם. מצבת מרדכי ואמתר אשר בעיר (שושן) המדאן (פרס), הסנהגים השייכים לה והאגדות הנשמעות עליה. עם הערות וביאורים מצד המחבר, מאת מנחם ככה"ר שמואל הלוי. ירושלים, (דפוס התחיה), תרצ"ב. 33, 11 ע. ציורים. 13 : 21.

"הספר הזה הוא פרק מספרי דברי ימי ישראל בפרס מתחימת התלמוד עד היום הזה (נמצא עדיין בכתב יד).—על המעטפת: "מרדכי ואסתר בשושן הבירה".

925. לוין, בנימין מנשה. אוצר הגאונים; תשובות גאוני כבל ופירושיהם על פי סדר התלמוד. כרך ד: מסכת יום טוב, חגיגה ומשקין. ערוך

ע"י ב. מ. לוין. ירושלים, חברה להוצאת ספרים על יד האוניברסיטה העברית, (דפוס מרכז), תרצ"ב. [3] דף, II, 75 ע, [2] דף, 80, 90 ע. 18 : 25.

לכל מסכת שער מיוחד על שער מסכת חגיגה ועל שער מסכת משקין כתוב: תרצ"א. — עם שער אנגלי מיוחד: B. M. Lewin: Otzar ha-Geonim; Thesaurus of the gaonic responsa and commentaries, following the order of the Talmudic tractates...

את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 16.

926. לונדון, ד"ק [Jack London]. ברנדה; תרגם אוריאל הלפרין. ספר אי"ב. 2 כרכים. תל אביב, אמנות, (תרצ"ב). [1] 127—5; 133—303, [1] ע. 11 : 17. = ספריה לכל, 8-9. שם המקור: Adventure.

927. המאירי, אבינודור [Avigdor Hammeiri]. בניהנם של מטה; רשימות קצין עברו בשבי רוסיה. (חלק אי"ב). 2 כרכים. תל אביב, מצפה, תרצ"ב. 232 ע; [2] דף, [237]—484, [1] ע. 14 : 20.

רשימות אלה הן המשך למגילת השגעון הגדול. במקורו מכיל הספר 6 כרכים, והמחבר קיצרם עד לשנים. וביחוד קוצר החלק השני הזה, שנשמט ממנו הרבה חומר... כמו כן זמן התגוררות המחבר בארץ הקוזאקים שבחבל הדון, שדוקא בכתיבתם מצאו שבויי המלחמה האומללים מדת הכנסת אורחים ויחס אנושי לאין לו דוגמא בכל רוסיה הנוצרית. המחבר מוצא לו לחובה אנושית ומוסרית להזכיר את זה לכל הפחות בצורה זו. (מהקדמה לכ' ב').

928. מור, מ. לאן פני הקבוץ הארצי השומר הצעיר סועדות? (מכתב חברים). גם ציונה, 1932. [1] 8 דף. 21 : 33.

נדפס בהקטורף מכתב מכונה מצד אחד של הדפים. הוצא בעזרת חברים בורוכוביטסים בקבוץ הארצי.

929. משניות. מסכת תרומוס. משנה ערוכה לתלמידים ומפרשת על ידי חניס נחמן ביאליק. תל אביב, דביר, (דפוס אחרות), תרצ"א. 29 ע. 12 : 17. את הקודם ראה ק. ס. שנה ט' ע' 26.

930. סטיבנסון, רוברט לואיס [Robert Louis Stevenson]. היהלום של תרנ'ה. תרגם מ. בן-אליעזר. תל אביב, אמנות, (דפוס אמנות ארץ ישראל), (תרצ"ב). [1] 126 ע. 10 : 17. = ספריה לכל, 3.

931. סינקלר, אפטון [Upton Sinclair]. סאה אחוז; רומן. תרגום מנחם זלמן וולפובסקי. תל אביב, מצפה, (דפוס אחרות), תרצ"ב. 199 ע. 14 : 20.

932. סלושק, נחום [Nahum Slouch]. האנוסים בפורטוגאל. ספר ראשון: סקירה הסטורית. — ספר שני: האנוסים בזמן הזה. תל אביב, דביר, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ב. [5] דף, [3]—185, [1] ע. 17 : 25. — אחדים מפרקי ראו אור במכתבי-עת וחלקו השני נתפרסם ברובו בירשומות ה' ו'.

סלושץ הוא היהודי הראשון שהעיר את תשומת לב הקהל לעובדה שעוד היום יש בפורטוגל חוגים רחבים מגזע אנוסים חיים על פי מנהגים דתיים של מסורה יהודית מיוחדת במינה, וסן הדין הוא, שכתב את הספר העברי הראשון על נושא מענין כל כך, שבפרטו היה ידוע עד עכשיו רק לאלה הקוראים פורטוגזיות.

בחלק הראשון של ספרו הוא נותן סקירה היסטורית של תולדות האנוסים על יסודם של ספרי מדע ופובליציסטיקה שהופיעו בזמנים האחרונים בפורטוגל. בחלק השני הוא מספר על האנוסים בזמן הזה, על פגישתו עמם, על מצבם החמרי והרוחני, על מנהגיהם ותפלותיהם. יש שם דברים שלא נזכרו במקום אחר. תודה מיוחדת צריך להכיר למחבר, בשביל שתרגם את התפלות והפיוטים השגורים עוד היום בפי האנוסים. שווארץ בספרו — Os cristãos novos em Portugal no século XX (1925) פרסם קובץ שלם של פיוטים ששמעם בעצמו מפי האנוסים או שנרשמו בכתב יד מסוף המאה הי"ח והללא והוסיף שירים שונים שנשמרו במשפטי החקירה הדתית של המאה הטיז והי"ז. על חומר זה מיוסדים בעיקר התרגומים של סלושץ. לא השתמש בקובצי התפלות שנדפסו בלפיד, העתון הפורטוגזי של קהלת היהודים בעיר פורטו.

התרגום של סלושץ הולם את העיקר. הוא הכיר את הערך הדתי וההיסטורי של פיוטי האנוסים יותר מאחרים, ובצדק התפאר, שעל ידי עבודתו „נוסף ענה חדש לעץ הליטורגיה היהודית הרחבה ורב-הגונים“ (ע' 144). מכאן ולהבא יצפרכו החוקרים בתולדות הפיוטים לעיין גם בפרק חדש זה. האנוסים הלכו בתפלותיהם בדרך המסורה היהודית. אצל הגוצרים לא יכלו למצוא דוגמאות לעבודתם הדתית. בזמנם לא ידעה הכנסייה הקתולית פולחן עממי ולא נתנה למאמינים להכניס אל הסדור תפלות חדשות ומבטאות את האמונה המסורת לפי צרכי הזמן ולפי רגש היחידים. גם התפלה בלעז אינה חדשה שחידשו האנוסים לעצמם. נתגלו תפלות כאלה בצרפתית ואיטלקית וגם בין האשכנזים היו ידועים „חרוזות ומשקלות שעושים בל"א על הייחוד ועל חייג עיקרים“ (ליקוטי מהר"ל הוצ' קריסונה דף קי"ז). בספרד נפוצו כבר לפני הגירוש סדורים בלעז, לא רק בין האנוסים, אלא גם בין היהודים, כפי מה שיוצא מתעודות החקירה. רוב התפלות שהם בירי האנוסים בפורטוגל היום, היו שגורות בפי קדמוניהם כבר במאה הטיז והי"ח, ולקצתן יש מוצא יותר מוקדם, קבצי התפלות הנשמרים הם כעין „מחזור לכל השנה“. יש שם תפלת שחרית, ברכת המזון, ברכת המסה, תפלות למועדים, בייחוד סליחות ליום הכפורים, בקשות בשביל היחיד, תפלת אני מאמין, תפלת הדרך, תפלות בעד המתים, ברכת הלבנה, ברכת חלה, הכל שהסתרגם למרות כונתו הטובה לא דיוק תמיד ולעתים מעט גם בתרגום בשוים אפנייים. אביא לכל הפחות דוגמא אחת מתרגומי של התפלה מספר 41. במקור אצל שווארץ נאמר: *apelado de Ti para Ti mesmo, da meza da vossa rigorosa justiça para a meza da vossa clemência*. סלושץ מתרגם: „אני קורא ולמענך לבד, תן לי מחצית ממדת דינך הקשה כנגד מחצית ממדת רחמך. אמנם הסתפלל רצה לאמור: „אני מערער על גזר דינך בפני עצמך, (אני מערער) על מדת דינך הקשה בפני מדת רחמך.“ — כנראה פיוטים אחדים נתחברו בייחוד בשביל אסירי החקירה הדתית. בתפלה היפה ליום הכפורים מספר 39 רצו שווארץ וסלושץ למצוא אפילו רמזים למאורעות ידועים מראשית פעולות החקירה. יש תחנון שנתחברו בלי ספק על ידי יהודים קרובים לפילוסופיה העברית של ימי הביניים. ההכרעה האחרונה על זמן חבורם של פיוטים שונים תהיה בירי הבקיאם בפילולוגיה הפורטוגזית. סלושץ (ע' 142) מרגיש בפיוטים אחדים „מעין רויגנציון — סלנגוליה נוגה, הרגשת מר-החיים המבשרת את הרומנטיזם הכללי“.

והוא מוצא, מודרניזמים שאינם יכולים להיות מומן קודם אמצע המאה ה"ח. אינני חושב שמשפט כזה ותקיים אחרי בדיקה נוספת. המחבר צודק אמנם בהרגישו "שחקות הגאולה וזכר ציון וירושלים והאמונה באופה הסוורה" — ישראל גור אחר, לא עובד את סופרי האנוסים אף לרגע" (ע' 127). בידו אחד מאסריו החקירה נמצא בשנת 1582 שיר נפלא, חלום על קבוץ גלויות ועל תחית המתים מתואר בצבעים החיים של המיתולוגיה הלאומית (ע' 176). לא נצאתי בכל סדר התפלות שום השפעה נוצרית, שום נטיגה מעוקרי היהדות" (ע' 127). אפילו הנוסח הפיוטי של ספר נוסטר (No. 72) אינו סותר את המשפט הזה. האנוסים המבקשים מן המלאכים להקריב את תפלותיהם לפני האלהים אינם משנים את הסמכע שמבעני קדמוניהם. כנראה זה פלא, שהם פונים אל "רפאל הקדוש" ומתפללים, "שתלויכני ברכי האלהים הקדושים ושתלויני כשם שלות את מוביה הקדוש" (No. 34). על פי המסופר בספר טוביה. אבל אפילו מקובל כמו מרדכי דאמו חיבר שיר לכבוד השבת באיטלקית וחביא שם דברים מן הספרים הגנוזים (C. Roth, R.E.J. 80, p. 76). ובזמנים מאוחרים סרגים היהודים בכלל להשתמש בכנוי "קדוש" כפי מנהג הנוצרים. (No. 34: *Peço te, anjo bemdito, que sejas o meu intercessor, com quem me hei de pegar com todos os santos homes do Senhor* צריך לתרגם: "אני מבקש ממך, סלאך ברוך, שתהיה לי למליך, אשר על ידו יש לי להדבק בכל השמות הקדושים של האלהים, ולא כמו שמתרגם סלושץ: שתהיה למליך בעדי עם כל השמות הקדושים של האלהים שאני צריך לצרפם יחד"). העיג שמות של האלהים (No. 54) לא באו אל אנוסים במעות, לפי מה שהגיד לי גרשם שלום. אם סותר לדבר על השפעת הקבלה על זה ידונו המומחים. בקובץ התפלות יש לעתים הד של אמונות עממיות, כשהם מפרישים את החלה (בייחוד חלת המצא) ומשליכים אותה אל האש אוסורים: (No. 50, 53) *Fogo de Samuá, tome—o lá*. סלושץ תרגם בצדק: "(אש) סמאל, הנה קחהו. אם כן, לא בחנם היו מונים את ישראל באסרם לפי דברי ר' יצחק טילהון בספר הנצחון שניד: "מכל עיפה שאתם לשון אתם שורפים מקצת לגנאי אלהותם, וכן בערב פסח שהוא בעת העינוי אתם שורפים הלחם" — בדרך אנב אעיר לבסוף שהעליה שהעלילו על האנוסים שהם נוהגים להחניק את הגוססים — דבר שטאריכים לדבר עליו שווארץ וגם סלושץ (ע' 109 והלאה) — היא אותה העליה שהעלילו על המינים הנוצרים במאות השנים הקודמות, ומכאן מתבאר ומתבסס כל הענין מאליו. בער.

933. סמסנוב, אריה. הכלקן הכוער; רשימות סמלחסת 1912. (חל אביב, שהם, תרצ"ב). ע. 32 : 17 : 24.

934. עזרא, אברהם בן מאיר [Abraham Ibn Ezra]. ספר יסוד מורא וסוד תורה, חכרו... רכנו אברהם אבן עזרא... בסדר מחלקות מצות התורה למערכותיהן ומיניהן... הדפסתו מחדש בצירוף אגרת השבת, והוספתו מים מתנ"ך וחז"ל... שמואל וקסמן, ירושלים, שמואל וקסמן, דפוס יהודה וירושלים, תרצ"א. [3] דף, 20 ע. 14 : 20. — חכמת ישראל, א.

935. עמיקם, ישראל. תזכור על קפות זכות רשמויותה של השפה העברית במחלקת הסכרקה לממשלת איי, סוגש אל ועדת המגדמים המתמדת שעזי חבר הלאומים עזי ישראל עמיקם (סמיוף). חיפה, (דפוס אמנות), תרצ"א. 8, 10 ע. 23 : 31. עם תרגום באנגלית, ולו שער מיוחד:

Israel Amikam (Masseof). Memorandum on the violation by the Department of posts and telegraphs of the Government of Palestine of the right of the Hebrew language to equality with the other official languages of Palestine...

936. פְּבִזְנָה, זֶלְמָן. שבעים שנה לעתונות הישראלית בארץ ישראל, חוברת ביכליוגרפית הכוללת אלף טאה ושלושה עשר שמות של כתבי העת שהופיעו בא"י מאז ה' תרצ"ג עד אדר ה' תרצ"ב. ערוכה ע"י זלמן פבזנר... הוצאה לתערוכת העתונות שתתקיים בתל אביב ב"א—כ"ו ניסן ה' תרצ"ב, 7/4—2/5. 1932. תל אביב, (דפוס סעדיה שושני), תרצ"ב. כ. 24 ע, פורטרטים. 23 : 31. מהמעטפת—הפורטרסים על המעטפת.

מחבר החוברת הזאת הוא בעל האוסף הגדול ביותר של עתונות ארץ-ישראלית, וחוברת זו הוצאה לתערוכת-העתונות בסודרה על ידו בתל אביב בניסן שנה זו. (וזהו תערוכה שניה ממין זה; התערוכה הראשונה סודרה שם ע"י ועדת התרבות של הסתדרות העובדים העברים בתש"ר תרפ"ט, וגם אז הוצאה חוברת: העתונות הישראלית בא"י מאז היותה ועד ראש שנת תרפ"ט ערוך בידי ד. קלעי ומ. פרובסט). חוברת זו גדולה יותר בכמותה ומכילה 1113 שמות עתונים וקבצים, שרובם (אף כי לא כולם) נמצאים בידי המחבר המאסף. עלינו להודות מעומק הלב למר פבזנר על עמלו הרב לאסוף את כל האוצר הזה ועל יגיעו למסור לנו לפחות קטלוג קצר מאוצרות אלה. החומר המרובה שנאסף כאן יועיל ודאי במדה מרובה לכל מי שבא לעסוק בחקירת א"י מאזו בחינה שהיא. אולם דוקא מפני כך חובה עלינו לעמוד על לקוייה של חוברת זו, וביחוד מפני שרובם ניתנים להתקן על גקלה במהדורה חדשה.

רשימה כזו ניתנת להסדר בשלושה מיני אופנים: א) עפ"י סדר א"ב גמור מתחלה ועד סוף. ב) לפי המקצועות. ג) לפי סדר שנות הוסדם של העתונים. שיטה שיטה ומעלותיה. אולם המחבר ערבב את כל השיטות יחד ובוזה ניסלו רוב המעלות שבכל שיטה ושיטה. הוא חילק את כל העתונות לעשרים מקצועות שונים לפי מיון שהמציא בעצמו. כל מדור ומדור מחולק לפי אותיות א"ב, ובכל אות ואות הסדר הוא כרונולוגי. התוצאה היא בלבול גמור. כך, למשל, אם נתון אחד יצא תחלה פעמים בשבוע, ואחרי שנים אחדות התחיל להופיע כל יום, הוא רשום בשני מקומות שונים רחוקים זה מזה, או אם נתון יומי התחיל להוציא הוספות שונות (בשם העתון עצמו) בשנים שונות, רשומות ההוספות הללו במרחק מן העתון עצמו ורחוקות זו מזו. במדור "עתונות אידיש" אין שום סדר, גם לא כרונולוגי, בתוך כל אות ואות.

מדורות החלוקה המקצועית הן אלה: עתונות כללית; תורנית ספרותית ומדעית; מקצועית ואינפורמציונית; תולית; פועלים; פועלי-ציון; גער; ילדים, תרבות וחנוך; תלמידים; ספרי יובל וזכרון; אידיש; שפניולית; ערבית; עברית באותיות לטיניות; קאסטיליאנית; פולנית; אספרנטו; אנגלית; גרמנית; צרפתית. — חלוקה זו אין בה שום הגיון, כי היא נתחברה מנקודות-ראות שונות והמקצועות נכנסים זה לגבול זה. וזה גרם לו למחבר שירשום שני עתונים מסוג שזה לגמרי בשני מדורות שונים. כך הוא רשם, למשל, את "זכרונות ועד הלשון העברית" במדור "עתונות כללית" ואת "לשוננו" במדור "עתונות מקצועית ואינפורמציונית" (אגב, שניהם מקומם במדור "מדעית"); את "הד המושבות", שהוא כלי מבטאה של התאחדות מושבות יהודה, הוא רשם במדור "כללית" ואת "בגליל", שהוא

כלי-מבטאה של הסתדרות המושבות בגליל, במדור -מקצועית ואינפורמציונית; את הקבץ "ציון" של החברה הא"י להיסטוריה ואתנוגרפיה הוא רושם במדור -מדעית, ואת הדריירחון "ציון" של אותה החברה במדור -מקצועית ואינפורמציונית, אע"פ שאין ביניהם שום הבדל מהותי, את הקבץ "צללים" שיצא לזכר תלמיד הגימנסיה בת"א שמחה רפפורט, הוא רושם במדור -תלמידים, ואת הקבץ "קמץ עלי" שיצא לזכר תלמידת ביה"ס לבנות בת"א לאה טסופניקר הוא רושם במדור "ספרי יובל וזכרון"; את הגליונות "שאלות תרבות וחנוך" של ועדת-התרבות של הסתדרות העובדים הוא רושם במדור -ילדים תרבות וחנוך, ואת שאר עתוני החנוך של אותו המוסד כמו -מכתב חברים, -עלון-חברים, -עלון לעניני חנוך, -קמה ועוד הוא רושם במדור -סועלים; קצת פרסומים של הסתדרות פועלי הרכבת נכללו במדור -מקצועית ואינפורמציונית וקצתם במדור -פועלים. ועוד רבים כהנה וכהנה. מכיון שאין בכל החוברת אף רמזיה אחת ממדור למדור, ואין שום מפתח בטופה, הרי עלולה חלוקה כזו לבלבל מאד את המעיין ולהכריחו לעבור על החוברת כולה בכדי למצוא ענין אחד. לא מובן כלל מדוע הוציא עתונות "פועלי ציון" מכלל -עתונות פועלים וסדרה לחוד, ואי משום שמאליותה של מפלגה זו, הרי היה צריך לנהוג ככה גם עם הקומוניסטים ושאר הפרקציות השמאליות שנכללו במדור הכללי "עתונות פועלים".

כמו-כן אין שיטה אחת בסרמינולוגיה. עתים נקרא קבץ בשם "קבץ" ועתים בשם "מאסף"; ליד ספר השנה של סופרי א"י כתוב "חוברות א", "ב", אע"פ שהספר הראשון כולל 506 ע' והספר ב' -ג' (כצ"ל!) 424 ע'. לפעמים רשום ליד עתון "יצאו 3 חוברות" ולפעמים "יצא 3 פעמים". עתים נרשמו לחוד הוספות של עתון שיש להן שם מיוחד, ועתים לא נרשמו. וכאלה רבות.

מכיון שהמחבר הודיע שיש בדעתו להדפיס מלואים לחוברת זו, אני נוטל רשות להציע רשימה של עתונים החסרים כאן ואסמגם במספרים סדוריים. למדור -עתונות כללית יש להוסיף: (1) "וחלקלקות חוברת לפרסם ולהודיע את כל הנעשה בין בני עמנו באה"ק, להסיר את המסכה הנסוכה מעל פני הצבועים מורדי האור העושים מעשה זמרי ופוטעים בגאווה על ראשי עם קדש. יו"ל ע"י ועד חברת מעוז דל"ל. צפת. (ראיתי חוברת י"א בהקטוגרף, ניסן תרנ"ד). (2) "חדשות מהארץ הקדושה", היא "התוצאה העברית של שבועון המשלחת הצבאית המצרית אשר למחנה הבריטי בארץ האויב הנכבשה". עתון זה אמנם נזכר ע"י המחבר בהערה לעתון "הארץ" (בטעות שם: "חדשות מהארץ"), אבל אין שום שייכות בין עתון זה ובין "הארץ", ועכ"פ היה צריך לרשמו לחוד, כמו שגרשם לחוד "חדשות הארץ" שיצא אח"כ. (3) "ירושלם חדשה", ירושלם-תרפ"ב, עתון זה היה אמנם בעל מגמה נוצרית, אולם היה עתון כללי, ומכיון שיצא בעברית, היה צריך להכלל כאן. (4) "השופר עתון יומי, יוצא לאור לע"פ פעמים בשבוע", העורך אליה זכה. הוספה לעתון הערבי "אנפיר-ול-עותמני". (ראיתי ממנו 12 גליון שיצאו בחיפה מיום 1 בינואר 1914 עד יום 13 בסברואר 1914). (5) "השופר (הוצאת "אנפיר") שבועון מוקדש לברור השאלה הערבית-עברית בא"י, העורך הראשי: אליה זכה. (ראיתי ממנו 16 גליון, שיצאו בחיפה מיום כ"ז אייר עד י"ס אלול תרפ"ג). (6) "חדשות המלחמה מופיע מידי יום בימוי ע"י הדפוס הצבאי" [התורכי] (ראיתי ממנו גליון אחד, שיצא בירושלם ביום א' חשון תרע"ח). נדפס על דף קטן אחד וכולל רק טלגרמות מחזיות-המלחמה והודעות רשמיות. (7) "המדבר עתון רשמי יוצא פעם בשבועים. העורך חאג' ג'מאל (ראיתי ממנו רק גליון אחד. שנה ראשונה גליון כ"ה, שיצא בירושלם ביום כ"ו אייר תרע"ז, כולל טלגרמות מחזיות-המלחמה) — למדור

עיתונות תורנית ספרותית ומדעית יש להוסיף: (8) יבטוי עלים ליהדות, לספרות ולשאלות הזמן בהוצאת קבוצת סופרים עבריים חרדים בא"י, תל-אביב, כסלו תרפ"ט. (9) גליונות לבטוי, כנ"ל, תל אביב, תמוז תרפ"ט. המחבר רשם רק את עלים לבטוי שיצא ע"י אותה הקבוצה, וסיבת השמות השונים חוסר רשיון מצד הממשלה. (10) התפתחות ירחון מדעי-שמושי פופולרי, העורך והמו"ל א. גולדמן, יפו, תרע"ט. (ראיתי ממנו רק חוברת א'). — למדור עיתונות מקצועית ואינפורמציונית יש להוסיף: (11) מוסיקה לעם יוצא לאור ע"י המוסד להפצת מוסיקה בעם, תל-אביב, תרצ"א. — למדור עיתונות פועלים יש להוסיף: (12) א. חוד, מוקדש לשאלת האחד של התנועה המקצועית, יפו תל אביב, תרפ"ו. (שונה מהקבץ האחד שיצא שם באותה שנה). (13) התחלה, חוברת לענייני העבודה התרבותית ביפו, יצא ע"י ועדת התרבות של הסתדרות העובדים, חוב א"ב, יפו, תרפ"ב. (14) מתוך העשן בימה חפשי של פועלי יגור נשר, גליון א"ג, חיפה, 1926. בהקטוגרף. (15) הקבוצה, אורגן של מחלקת הקבוצים שע"י ועד המרכז של המפלגה הקומוניסטית הפלשתיאית, 1926—1927. — למדור עיתונות פועלי-ציון יש להוסיף: (16) כחזית, תל אביב, 1931. (17) יקובץ ליום ההסתדרות, תל אביב, 1928. (18) הראשון למאי, תל אביב, חש"ד. — למדור עיתונות נער יש להוסיף: (19) יהודה הצעיר כלי מבטא של מרכז הסתדרות יהודה הצעיר, ירושלים, 1928. גליון 1—5, בהקטוגרף. (20) קונטרסים לשאלות החנוך והצופיות בנוער והצופים העובדים, תל אביב, תרצ"א. בהקטוגרף. — למדור עיתונות לילדים, תרבות וחנוך יש להוסיף: (21) החנוך קבץ פדגוגי, יפו, תרע"ט. (יצא-לאור בטרם שנתחדש החנוך כירחון קבוע בשנת תרפ"א). — המדור עיתונות תלמידים איאפשר לו שהיה שלם שהרי אין לך ב"ס ובי"ס בארץ שלא הוציאו תלמידיו איזה עתון שהוא. אולם היה לו למחבר לעבור למצער על הרשימות שכבר נתפרסמו, ועפ"י הרשימה שפרסמתי אני בס' היוכל של הסתדרות המורים (ירושלים, תרפ"ט), יש להוסיף כאן: (22) ביגינו, עתון תלמידי ביה"מ למורים העברי בירושלים, תרפ"ד. (23) ידרכנו יו"ל ע"י הסתדרות תלמידי הגימנסיה העברית בירושלים, גליון א"ג, ירושלים, תרפ"ג. (24) חבורים חפשיים של תלמידי ביה"ס לבנים העבריים, ירושלים, [תרע"ט]. (25) מעולמו, קונטרס חברים לתלמידי בית המדרש למורים העברי בירושלים, תרע"ה. (26) מעפילים, יו"ל ע"י תלמידי כהה ב' של ביה"מ למורים העברי בירושלים, תרפ"ח. (27) עתון שבט הצופים שע"י ביה"ס תחכמוני גליון א"ג, [ירושלים], תרפ"ו. (28) יקבץ תחכמוני עלון תלמידי כהה א' של ביה"ס הריאלי תחכמוני בת"א, תרפ"ה. (29) התלמיד אחת לשבועים הוצא ע"י כהה ז' בביה"ס תחכמוני, [ירושלים], תרפ"ה. (30) התלמיד יוצא אחת לשבועים ע"י קבוצת העפר, ירושלים, תרפ"ו, ממה שיצא אחרי שנתפרסמה רשימתי הנ"ל יש להוסיף עוד: (31) ידיעות היום של כפר ילדים, מופיע בכל יום ששי בשבוע, תר"ץ בהקטוגרף (ראה ק"ס שנה ז' ע' 189). — למדור ספרים יובל וזכרון יש להוסיף: (32) ירושלים, קובץ החברה העברית לחקירת א"י ועתיקותיה. לזכר ר' א. מ. לונץ למלאת עשר שנים לפטירתו, ירושלים, תרפ"ח. (33) לזכרו של גוסטב לנדאואר [יו"ל ע"י] הוגו ברגמן והנס כהן, תל אביב, הוצאת הפועל הצעיר, תרפ"ט. (34) יבשעה זו, קבץ ב', מוקדש לה. נ. ביאליק למלאת כ"ה שנה לעבודתו הספרותית, יפו, תרע"ו. לדעתי ראוי היה לרשום במדור זה גם גליונות מיוחדים של עתונים שיצאו ליובלם או לזכרם של אישים ומאורעות. רבים מגליונות אלה אינם נופלים בערכם

מקבצים מיוחדים. — למדור העתונות שהופיעה באידיש" יש להוסיף: (35) וואס איז געשען און ווער איז גערעכט? ירושלים, המפלגה הקומוניסטית, 1924. (36) ידיעות". יצא ע"י פועלי-ציון, [יפו], 1922. (37) יפון דער צווייטער צו דער דריטער קאנפערענץ פון הסתדרות. י"ל ע"י ארבעטער פראקציע. תל-אביב, 1926. (38) יצום 8-טן מערץ. ירושלים, המפלגה הקומוניסטית, 1927. (39) קפא"י ידיעות. וועכענטליכע אויסגאבע. תל-אביב, 1928-1930. — למדור יעוונות גרמנית" יש להוסיף: — Der Aufstieg; Zeitschrift der Frau in Palästina. Tel-Aviv, 1931 (40)

ולבסוף תקונים אחדים: יאגרת לחימן" (ע' 2 בחוברת) אינו עתון כ"אם ספרו של ר' יעקב ספיר נגד משיח-השקר שבימיו בתימן, ולא נדפס בירושלים, כי אם במגנצא בדפוס הלבנון. — יסרן" (ע' 3) צ"ל יתרפ"ה-ז" ובמקום "ירחון" צ"ל "לפרקים". — השופר" של אגודת עזרת אחים (ע' 4) צ"ל יתרנ"ט. — ידנים" של קמחי משנת תרפ"ב צ"ל יקבץ במקום "לפרקים". — הסבע והארץ" (שם) יש להוסיף: מופיע. — ימורה ומערב" (ע' 5) כתוב 1930-1919 כאילו לא נפסק כלל. ובאמת נפסק אחרי השנה הראשונה ולא נחדש עד תרפ"ח. — יכתובים" (שם) יש להוסיף כי הגליונות הראשונים יצאו בשמות שונים מחוסר רשיון. — ביולטין חיפאי" (ע' 6) צ"ל: 1926-1927. — יקבץ החברה העברית לחקירת א"י" (ע' 8) צ"ל יסלושץ במקום יסלוש". — אהל" (ע' 10) היה מוקדש בעיקר לזכר י. ח. ברנר. — הארץ והעבודה" 1912 (שם). יש להוסיף: חוברת א"ה-י. — ידרכנו" שיצא ע"י קבוצת פינסק (ע' 11) צ"ל: תרפ"ה-ז. — פועל הכפר" (ע' 13) צ"ל: הפועל בכפר. — העברי הקסן" (ע' 16) צ"ל: יתרס"ט במקום 1905. — "התלמיד" חיפה (ע' 18) צ"ל: התלמיד מה הוא אומר. — יפנים" (שם) אינו במקומו. — יאונזער אמת" (ע' 19) יצא ע"י פועלי-ציון כמו שכתוב בפירוש על השער. — ידער קאלאניסט" (ע' 21) התחיל לצאת לאור בשנת תרנ"ג ולא 1894. — יגואירסה די ירושלים" (ע' 22) צ"ל: תרס"ב. — לדעתי כדאי מאד להוסיף מספר סדורי לכל עתון רשום כדי להקל על הצטוט. וכמו-כן ראוי, לדעתי, לרשום בביבליוגרפיה כזו גם כל העתונים העבריים שיצאו לאור גם ע"י בלתי-יהודים, כמו עתוני ממשלת א"י.

עם כל הפגישות הללו עצומה התועלת אשר בחוברת זו, ומי יתן ויזכה מחברה המסור והנאמן להוציא בקרוב מהדורה שניה, מתוקנת ומסודרת מחדש. אברהם יערי.

937. פולק, אהרן. על הסתוסות כמקרא סאת אחרן פולאק. ירושלים, התחיה, תרצ"ב. 181 דף, 112 ק. 13 : 20.

המחבר אומר בהקדמתו: "הדרך היחידה להכנת הכתובים הסתומים — לגסות ולדמות את עצמנו במקום המדברים ההם, ולחדור חדירה פסיכולוגית ואטנוגרפית לנפש הגורמים העקריים, שהיו בשעתם את הדברים המעיקים עלינו בצליליהם הנוקשים ושסיגלו להם את צורתם המיוחדת המדימה אותנו בזכותה". הוא מודה שהוא הולך בעקבות שד"ל — ד"ר יצחק אפשטיין מקדים הקדמה קצרה לספר, ובה הוא אומר על המחבר שהוא ימראה לקורא את גנוי הממש שבתורה ומלמדו כי את עצם פירושי המקרא צריך לבקש בטבע הארץ ובתנאי החיים הקדומים.

938. פינקרפלד, חנה [Anna Krampner-Pinkerfeld]. יונק; שירים.

תל אביב, דבר, (רפ"ס אחדות), תרצ"ב. 108, 131 ק. 15 : 22.

בראש השער: אנדה פינקרפלד — המדורות: יובל — שעות — סמק חיי — עשתרת — לילות. — אגחנו הנשים — ארצנו.

939. פֿרנק, לֵיאָנהרד [Leonhard Frank]. שְׁלֶשֶׁה סִתּוֹךְ שְׁלֶשֶׁה מַלְיוֹנִים. וּמַפּוּרָה תַּרְגֵּם מִגֶּרְמָנִית יִצְחָק לִסְדֵּן. תֵּל אַבִּיב, א. י. שְׁטֵיבֶל, (רְפוּס הַפּוֹעַל הַצִּיּוֹר), תַּרְצ"ב. [2] דף, [17]—176 ע. 14 : 20.

940. צִפּוּרָה, סַעַדִּיא בֶּן יוֹסֵף. סֵפֶר כֶּסֶף צִרּוּף; כּוֹלֵל דְּרוּשִׁים... עַל דֶּךְ פֶּרֶד"ס... וְנִלְוָה אֵלָיו סֵפֶר מַעֲוֵן גָּנִים חִיבּוּר עַל שִׁיר הַשּׁוּרִים... יְרוּשָׁלַּיִם, רְפוּס ר. ה. הַכֶּהֶן, תַּרְצ"א. [14] דף, 208, 28, 7, [11] ע. 18 : 25.
דְּרוּשִׁים לְהַסְפֵּד: 7 ע' בְּסוֹף.

941. קֶסֶלְמָן, ר[אובֶּן] ד[וד] [Robert David Kesselman]. עֶקְרוֹנֵי בִקּוּרַת הַחֲשׁוֹנוֹת. מְבֹא מֵאֵת א. ז. הוֹפֶנְן. תֵּל אַבִּיב, מִצְפֶּה, (רְפוּס ווִידִימָלְבֶּרְגֶּר וּמוֹסֶס), תַּרְצ"ב. [54, 18] ע, לֹות. 14 : 20.

942. רֵאוּבֵנִי, אַהֲרֹן [Aaron Reubeni]. בְּרֵאשִׁית הַמְּבֹכָה; רֹמָן. סֵפֶר אֲבִי-2 כְּרֻכִּים. תֵּל אַבִּיב, אֲסֻנוֹת, (תַּרְצ"ב). [5—109, [11] 225—117; [11] ע. 11 : 17.
— סִפְרִיה לְכָל, 11—10.

943. רֵאוּבֵנִי, אַהֲרֹן [Aaron Reubeni]. שֵׁם חֵם וּיִפְתָּ; עֲמֵי הַמִּקְרָא, יַחֲשֵׁם וּמִקּוֹמָם בְּתוֹלְדוֹת קֶרֶם. מַחְקֵר הִיסְטוֹרִי. תֵּל אַבִּיב, (רְפוּס מַעֲדִיָּה שׁוֹשֶׁנִּי), 1932. [51] דף, [31]—221 ע, [11] דף. 15 : 23.

944. רַבִּיד, חַיִּים יִצְחָק [Isaak Rawid]. סֵפֶר מִרְחָבֵי יִצְחָקִי. חֲרוּשִׁים בְּאוּרִים וּיְשׁוּבִים בְּדַבְּרֵי רִשִׁי לְסֹדֵר הַתְּלָמוֹד מֵאֵת חַיִּים יִצְחָק רֵאוּבֵנִי, (רֵאוּבֵנִי) ... כִּדָּךְ א': בְּרֻכּוֹת. שְׁכֵת. מִרְחָבֵה, תוֹרַת, (וֹרְשָׁה, רְפוּס רוֹזֶנְטַל, תַּרְפ"ט). 1 דף, 544 ע. 14 : 22.
עַם שַׁעַר מִיּוֹחַד בְּגֶרְמָנִית.

הַמַּחְבֵּר הוּא עֹתָה אֶכֶר בְּמוֹשֵׁב מִרְחָבֵה אֲשֶׁר בְּעַמְקֵי יוֹרְעָאֵל. בְּהַקְדַּמְתּוֹ הוּא כּוֹתֵב: "בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי אֲבֹרָהִם אֲשֶׁר לֹא עֹזב חֲסִדוֹ מִמֶּנִּי, וּבַעֲצַתּוֹ הִנְחֵנִי לִפְנֵי שֶׁבַע שָׁנִים לַעֲזוּב אֶת הַגּוֹלָה עִם עַסְקִיָּה וּמִסְחָרִיָּה הַמִּטְרִידִים, וַיַּעֲזֹרֵנִי לְבֹא הֵנָּה לְאַרְצוֹ הַקְּדוּשָׁה וְהַאֲהוּבָה, וּלְעִבּוֹד בְּיָדֵים אֶת אֲדַמְתָּהּ הַחֲבִיבָה, וְעַל אֲשֶׁר נָתַן בְּלִבִּי לְהַחֲלִיט לְלַמּוֹד הַתְּלָמוֹד בְּעִיּוֹן, לְהַתְעַנֵּן בְּפִירוּשׁ רִשִׁי בְּדַבְּרֵי הַקְּדוּשִׁים, וּבְסִיעֵצָה דְּשִׁמְיָא, וּבְגִרְמָא דְּאוּרָא דְּאַרְצֵי יִשְׂרָאֵל הַסְּהוּר וְהַמַּחֲכִים, וְכִיתִי לְחַדֵּשׁ חֲרוּשִׁים רַבִּים וּלְתַרְץ בְּדֶרֶךְ קֵל וּשְׁשׁוֹט בְּלִי פֶלְפּוּלָא יִתִּירָא, כָּל הַקְּשִׁיּוֹת... עַל דְּבָרֵי רִשִׁי בְּסֹדֵר מוֹעֵד"—בְּרֵאשׁ הַסֵּפֶר הַסְּכֵמָה מֵאֵת הָרֶב רֵאוּבֵנִי ר' א' הַכֶּהֶן קוֹק.

945. רַבִּינֶזֶן, מַרְדְּכִי [Marcus Rabinson]. דִּיוֹקְנָאוֹת מְסוּפְרֵי הַדּוֹר; (מְסוּת). יְרוּשָׁלַּיִם, רְפוּס הַסּוֹלֶל, תַּרְצ"ב. 88 ע. 13 : 21.

21 מֵאֲמָרִים עַל הַסּוֹפְרִים הַלְלוּ: בִּיאֵלִיק, צ'רְנִיחֹבְסְקִי, בֶּן-צִיּוֹן, קֶבֶק, בְּרֻקוֹבִיץ, שׁוּפְמָן, יַעֲקֹב שְׁטִינְבֶּרְגִי, י. כֶּהֶן, שְׁנִיאֹר, קֶמְחִי, א. רֵאוּבֵנִי, בּוֹרְלָא, שְׁמַעוֹנוֹבִיץ, א. צ. גְּרִינְבֶּרְגִי, עֶגְנוֹן, אֲב. הַמֵּאִירִי, ד. בְּרוֹן, אֲלִישֶׁבַע, בְּרֶשׁ, ש. צִמַּח וּמֶשֶׁה סְמִילְגֶּסְקִי.—הַמַּחְבֵּר קוֹבֵעַ קו עֵיכָרִי אֶחָד בִּיצִירָתוֹ שֶׁל הַסּוֹפֵר וְאוֹתוֹ הוּא מְנִיחַ בִּיסוֹד הַכְּרִקְטוֹרִיסְטִיקָה, לְמַשַּׁל: מְשׁוֹרֵר הַמְּסוּרָה (בִּיאֵלִיק), הַרְשִׁימָה הַפְּסִיכּוֹלּוֹגִית (שׁוּפְמָן) וכו'.

946. רוט, יוסף [Joseph Roth]. איוב; רומן של אדם פשוט. תרגם מנרמנית יצחק למדן. תל אביב, א. י. שטיבל, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ב. 121 דף, 171—186, 11 ע. 14 : 21.

947. רופין, א[רשור] [Arthur Ruppin]. הסוציולוגיה של היהודים, בשני כרכים ובארבעה חלקים.—כרך א: הסכנה הסוציאלי של היהודים. בשני חלקים (חלק א"ב) (על פי הרצאות באוניברסיטה העברית בירושלים). תל אביב, שטיבל, (דפוס הארץ, תרצ"א) תרצ"ב: 8, 207, 13 ע, 32 טבלאות-צלומים; 264 ע, טבלאות. 18 : 25. חלק ב' 16 : 24.

948. שין, אליעזר. נתיב; קובץ מאמרים מאת אליעזר שין. תל אביב, ועד מוסדות החנוך, (דפוס אחדות), תרצ"ב. 75, 11 ע, פורטרט. 14 : 20. בראש השער: הסתדרות העובדים העברים הכללית בארץ ישראל.—מאמרים בעניני חנוך.—יליום השנה להעדרו מתוכנו. י"ג ניסן תרצ"א—י"ג ניסן תרצ"ב; ועדת החרבות—ועד מוסדות החנוך.

949. שרגורודסקי, פ[ני]. סטנוגרפיה עברית מקורית. מהדורה חדשה עם הוספות, תקונים ומלון הקצורים. תל אביב, אגודת הסטנוגרפים לפי שיטת שרגורודסקי, (דפוס אמנות ארץ ישראל), תרצ"ב. 68 ע. 13 : 19.

950. תל אביב. גמנסיה ריאלית בלפור. גמנסיה ריאלית בלפור (בנהלה דר. א. קולר) The Balfour college... תל אביב, (ירושלים, דפוס ציון, תרצ"ב). 7, 11 ע. 13 : 19.

951. תנ"ך. כתובים. איכה; מפורש ע"י פליכס אשרן פירקיס. תל אביב, מקורות, תרצ"ב. 11 דף, 97—123 ע. 18 : 26.

בראש השער נדפס: תורה נביאים וכתובים, עם פירוש מדעי יוצא לאור בהשתתפות למדנים מומחים על ידי אברהם כהנא.—ראה גם ק. ס. שנה ה' ע' 305.

952. תעשיות חימיות ממלכתיות (ליבנט), בע"מ. על הזבלים הסלאכותיים והזבול. (יפו), תעשיות חימיות ממלכתיות (ליבנט), (דפוס שהם), 1932. 61 ע, דיאגרמות, ציורים, צלומים. 15 : 22. מהמעטפת.

953. אלפס, בן ציון [Benzion Alfes]. טעשה אלפס; ודע מה שתשיב; והוא חלק שני לחבור הדר זקנים, זכרונות סה"י המחבר שהיו לו ולאחרים ללמוד מהם להכיר הסדי ה' וחשגתו הפרטית... ירושלים, דפוס א. ל. כהנא, תרצ"א. 64 ע, פורטרט. 16 : 20.

רובו ביווית ומעט בעברית.—הדר זקנים" ראה ק. ס. שנה ה' ע' 293.

954. Bentwich, [Joseph] S[olomon]. English exercises for Hebrew-speaking students. By J. S. Bentwich, M. Diengott, A. Myers. Haifa, Beth-sepher reali, 1930. 3 p. 1., 63 p. 17 : 24.

955. **Borromäerinnen.** Liedersammlung für unsere orientalischen Schulen. Hrsg. von den Borromäerinnen. Jerusalem, (Druckerei der Franziskaner), 1931. 304; [8] p. 15 : 23. עם חמי נגרות. על המעטות : Sammlung deutscher, französischer und englischer Lieder.

956. **Cohen, Benzion.** Companies, cooperative societies and partnerships registered in Palestine; index compiled by Benzion Cohen and Zev Argaman. Tel-Aviv, typ. "Hapoel hazair", 1932. VIII, 200 p. 25 : 31.

"From Official gazette no. 1 to no. 298, incl. 1919—1/1/32.

957. **Keren Kayemeth Leisrael.** The Jewish national fund (Keren Kayemeth Leisrael ltd.) at work; being a brief summary of the activities of the land fund in and for Palestine. Jerusalem, Headquarters of the J.N.F., (Azriel press), 1932. 23, [1] p., illus. 12 : 23.

958. **Nathan and Lina Straus health centre.** Jerusalem. First annual report October 1930—September 1931. Jerusalem, 1932. 38 p., illus. 17 : 24. בראש השער : Hadassah medical organization.

959. **Palestine. Government.** Civil service list 1931. (revised to the 1st April, 1932). Alexandria, Morris, 1932. 2 p. l., 191 p. 16 : 24. את הקודם ראה ק. מ. שנה ח' ע' 492.

960. **Palestine. Government.** Transliteration from Arabic and Hebrew into English, from Arabic into Hebrew, and from Hebrew into Arabic, with transliterated lists of personal and geographical names for use in Palestine. Jerusalem, Printing and stationery office, 1931. 2 p. l., 85 p. 14 : 21. מהמעטות.

961. **Palestine. Government. Census office.** Census of Palestine, 1931. Population of villages, towns and administrative areas, by E[ric] Mills. Jerusalem, typ. Greek convent & Goldberg presses, 1932. 8 p. l., 112 p. 23 : 34. באנגלית, עברית וערבית. השער העברי : מפקד האוכלוסים בפלשתינה (א"י) לשנת 1931. חושבי הכפרים, הערים והיחידות האדמיניסטרטיביות. נערך ע"י א. מילס.

962. **Palestine. Government. Central town planning commission.** The town planning handbook of Palestine, 1930. Jerusalem, Central town planning commission, (A[zriel] P[ress]), 1930. 123 p. 19 : 24.

963. **Palestine. Government. Department of customs, excise and trade.** Statistics of imports, exports and shipping for the year ended 31st December 1929. Jerusalem, n. p., [1930]. 342 p. 16 : 24. ראה גם ק. מ. שנה ד' ע' 14.

964. **Palestine. Government. Department of education.** Annual report 1930-1931. Jerusalem, G[reek] c[onvent] p[ress], 1932. 55 p., xxx tab. 21:33. את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 431.

965. **Palestine. Government. Department of surveys.** Annual report of director of surveys 1929. Jerusalem, G[oldberg] P[ress], 1930. 4 p., 7 diagrams. 21:33.

966. **Palestine. Government. Department of surveys.** The structure and procedure of cadastral survey in Palestine, by C[uthbert] H[illey] Ley. Jerusalem, (Greek conv. press), 1931. 1 p. l., 36 p., form, diags. 21:32. מהמעטפה.

967. **Theodory, Constantine.** The New Palestine. Jerusalem, typ. Beyt-ul-Makdes press, 1932. 20 p. 14:22.

אוטופיה על עתיד ארץ-ישראל. ראה גם מספר 969.

968. **בוטאג'י.** מذكرات بوٹاجي الى اعضاء طائفة حيفا الانجيلية

المحترمين، حيفا، مطبعة الجليل، [1932]. 21:15.

תזכיר אל חברי הקהלה האנגליקית בחיפה. מאת בוטאג'י (מזכיר הועד).

969. **תיוודי، قسطنطين.** فلسطين ومستقبلها. القدس، المطبعة

التجارية، 1930. 15:24.

א"י ועתידה. מאת קונסטנטין תיאודורי. ראה גם מספר 967.

970. **جمعية الشبان المسلمين باللد.** بيان جمعية الشبان... في رمضان

المبارك 1349 وشباط 1931. القدس، مطبعة دار الايتام الاسلامية،

[1931]. 43:22.

דו"ח אגודת הצעירים המוסלמיים בלוד. האגודה מכוונת נגד היהודים ונגד המסיון.

971. **الرابطه الاسلامية الدولية.** القدس، (المطبعة التجارية)، في

22 شعبان الهجرى سنة 1350 الموافق 1 يناير سنة 1932. 7:24.

חוקת האגודה האסלאמית הבין-לאומית (המרכז: ג'ניבה).

972. **[شديان، فلكس (Felix Shedian)].** حقائق القراءة

العربية... وضعها احد الرهبان الفرنسيين. الحديقة السادسة. اورشليم،

مطبعة الارض المقدسة، 1930. 22:20.

"פרדסי הקריאה הערבית". החלקים הקודמים ראה ק"ס שנה ג' ע' 262.

973. الطائفة الانجيلية الاسقفية العربية في فلسطين.

نظام الطائفة... القدس، مطبعة مرآة الشرق، [١٩٣٠]. ٤٥ ص، 23:16.
סדרי הכנסייה האנגליקנית האפסקופלית הערבית בא"י.

974. فلسطين، المجلس الاسلامي الاعلى. بيان المجلس الاسلامي

الاعلى لسنة ١٣٤٦-١٣٤٧ هجرية وفق ١٩٢٨ [١٣٤٧-١٣٤٨ هـ وفق ١٩٢٩، ١٣٤٩-١٣٥٠ هـ وفق ١٩٣١]. القدس، مطبعة دار
الايثار الاسلامية الصناعية، [١٩٢٩-١٩٣٢]. ٣ اجزاء. ١٦، [١٥]
[١٨ ص، 23:17. ד"ח המועצה האסלאמית העליונה לשנות 1928, 1929, 1931.

975. فلسطين، حكومة [ادارة الآثار القديمة]. جدول موقت

للمواقع التاريخية والابنية الأثرية المعلن في الجريدة الرسمية الصادرة في ١٥
حزيران سنة ١٩٢٩. [القدس]، (١٩٢٩). ٣٨٢ ص، 12:19.
מן המעטפת. בראש השער: حكومة فلسطين. — רשימה זמנית של מקומות ובנינים
הסטוריים. את הספר בעברית ראה ק"ס שנה ז' עמוד 328. באנגלית שם ע' 24.

976. القدس، كلية روضة المعارف. برنامج كلية روضة المعارف

الوطنية لسنة ٩٣٢-٩٣٣. القدس، مطبعة بيت المقدس، ١٩٣٢.
* ٨ ص، 24:16. דו"ח ביה"ס האסלאמי, ירוצ'ת אלמעארף בירושלים.

977. كوتشغ، أيفا. العناية بالأطفال للنساء والبنات في فلسطين...

نقلها الى العربية (بإذن المؤلفة) الدكتور حسين الخالدي والاستاذ حبيب
الخوري. (حيفا، ١٩٣٠). ٤٤، [٢] ص، 25:18.
הספול בילדים, בשביל נשים ועלמות בא"י. מאת חוה קוטשינג (Eva Cotching)

978. اللجنة التحضيرية لهيأة المؤتمر الاسلامي العام.

مشروع اللائحة الداخلية للمؤتمر الاسلامي العام مقدم من اللجنة التحضيرية
لهيأة المؤتمر الموقرة. القدس، مطبعة دار الايثار الاسلامية الصناعية،
[١٩٣١]. ٨ ص، 19:13.

הצעת תקנון פנימי לקונגרס האסלאמי הכללי, מאת הועדה המכינה.

979. اللجنة التحضيرية لهيأة المؤتمر الاسلامي العام.

مشروع النظام الاساسي للمؤتمر الاسلامي العام مقدم من اللجنة التحضيرية
لهيأة المؤتمر المحترمة. القدس، مطبعة دار الايتام الاسلامية الصناعية،
[١٩٣١]. ٧ ص، 19:13.

הצעת החוקה היסודית בשביל הקונגרס האסלאמי הכללי. מאת הועדה המכינה.

980. لسنغ، [غوطهولد افرايم]. ناثان الحكيم، رواية تمثيلية
ذات خمسة فصول تأليف لسنغ الشاعر الالماني، ترجمها الى العربية ايلياس نصر
الله حداد. القدس، مطبعة دار الايتام السورية، ١٩٣٢. ١٨٤،
[١] ص، 17:12.

לסנג: "Nathan der Weise" מתורגם ע"י א. נ. א. חדאד. יחד אתו יצא:
Wörterbüchlein zu "Nathan der Weise". Bearbeitet von Elias N. Haddad. 32 p.
12:17. (גרמנית-ערבית).

981. محمد الحسين آل كاشف الغطاء. الخطبة التاريخية التي القاها
في الجلسة الثانية عشرة من جلسات المؤتمر الاسلامي العام... الشيخ محمد
الحسين... يوم الاثنين ٤ شعبان سنة ١٣٥٠. القدس، مطبعة دار الايتام
الاسلامية، ١٣٥٠. ١٤ ص، 23:16.

נאום על אחדות האסלאם שנאם המנהיג השיעי מחמד אלחסיין אל כאשף אלגטא
בקונגרס האסלאמי (דצמבר 1931). בטוף תצלום מכתב אנגלי מאת מצדדי מעמד שיעי
לכליפות (נין ונכד לשושלת הפאטימים) שבקשו לקומם את הנאום נגד הקונגרס. לתצלום
מצורף תרגום ערבי של המכתב ותשובת הנאום.

982. المؤتمر الاسلامي العام. مقررات المؤتمر الاسلامي العام في دورته
الاولى افتتح في المسجد الأقصى المبارك ليلة الاثنين ٢٧ رجب واختتم
بجواره في صبيحة يوم الخميس ٧ شعبان سنة ١٣٥٠ هـ وفق ٧-١٧ كانون
الاول 'ديسمبر' سنة ١٩٣١. القدس، مطبعة دار الايتام الاسلامية،
[١٩٣٢]. ٢٧ ص، 23:17.

החלטות הקונגרס האסלאמי הכללי הראשון, ירושלים 1931.

הספרות העברית ומדע היהדות.

א. ספרות עתית.

983. אהל ישרים; בו יבואו חידושים ופירושים מגאוני ומגדולי זמנינו וגם מצעורי ת"ח... נערך ע"י ועד המערכת. סאסנאווע, תרצ"א. 17: 23.
בראש המעשה: Jednodniówka—לפנינו חוברת אחת בלי מספר שיצאה בכסלו, וחוברת ב' של שנה א' שיצאה באדר-ניסן. העורך האחראי: M. I. Apelsztajn. על החוברת בלי מספר רשום כעורך אחראי: I. Z. Rechnic.
984. רשפי אש; והוא מאסף וקובץ שו"ת וחידושי תורה פירושים בשיטות הש"ס דרושים ומאמרים מאת גאוני וגדולי ישראל וגם לרבות בחורי חמד חוכשי בית המדרש... נערך ויו"ל ע"י שמחה אבי עזרי אלקר שפירא... לאדו, תרפ"ו. 17: 24. תכופות ההופעה לא נזכרה.—חוברת א' יצאה בכסלו.
985. [אידיש]. יידיש; וואכנשריפט פון דער יידישער קולטור געזעלשאפט. New York, 1932. 23: 30.
המערכת: מ' ברישא, חיים זיסלובסקי, לייבוש לרר, ה' לניק, דוד [פינסקי].—גליון א' יצא ב' 12 במאי.
986. [דאס אידישע ווארט]. דאס יידישע ווארט; אומאפהענגיק פון אלעמען און אביעקטיוו צו אלץ. האוואנא, 1931. 22: 29.
תכופות ההופעה לא נזכרה. ירחון—העורך והמזיל: דוד וו. אוסיאנסקי—גליון 2 של שנה ב' יצא בינואר 1932. על הגליון מדצמבר 1931 (בלי מספר) חתומים בתור עורכים: דוד וו. אוסיאנסקי ודוד א. קורלנד.
987. [די אידישע שטימע]. די יידישע שטימע; וואכענבלאט פאר דעם רעליגיעז-נאציאנאלען געדאנק. ווארשא, Druk Renoma, תרצ"א 1931. 34: 50.
העורך והמזיל: י. ראדזינסקי.—גליון א' יצא ב' 3 באייר = 3 במאי.
988. גלובאקער לעבן; וועכנטלעכע אומפארטירישע צייטונג, געוורדעט די אינטערעסן פון גלובאקע און גלובאקער קרייז. גלובאקע, 1930 תרצ"א. 34: 50.
העורך האחראי: שלמה באגין.—גליון א' יצא ב' 31 באוקטובר = ס' מרחשון.
989. וואלאצלאווקער שטימע; וואכענבלאט פאר וואלאצלאווקע און אויס-געקעגנער. ערשיינט יעדען פרייטאג. וואלאצלאווקע, Druk. M. Wolkowicza i s-ki, 1930 תר"ץ. 35: 49.
העורך: ג. פערלבערג. גליון א' יצא ב' 1 באוגוסט = ו' באב.

990. יוגנט; פערראדישע שריפט פון דער יוגנט ליגע ביי דער יידישער קולטור נעקעלשאפט. (ניו יארק), 1932. 21 : 28.
גליון א' יצא בפברואר. בהקטגורף על צד אחד של הדפים.
991. ליטערארישע טריבונע; צייטשריפט פאר ליטעראטור, קונסט און קריטיק. לאדזש, Druk I. Djament, 1930. 23 : 30.
דריטער. — העורך האחראי והמויל: יעקב אייוענמאן. — 6 הגליונות הראשונים, אפריל-אוקטובר 1930, הופיעו כירחון.
992. די סאציאלע מעדיצין; ארגאן פון געז. „טאז" און „אזע". ווארשע, 1931. 22 : 29.
ירחון. — העורך: ל. וואלמאן. — גליון 1-2 של שנה ד' הופיע בינואר-פברואר. — פריער טאז ידעוטי—השער גם בפולנית: „Medycyna Społeczna".
993. פנו דרך; עולים בלעטער... פארבונד פון עולים, יושב ראש ד"ר נתן בירנבוים. (Lodz), תרצ"ב. 17 : 24.
העורך האחראי: Z. G. Frydenzon. — חכימות ההופעה לא נזכרה. — כך א' מספר 1 יצא בטבת. — על הע' האחרון של המעטפה: „Jednodniówka". — יפנו דרך' הוא עתונם של אלה, שמתגעזעים לעליתו של עם ישראל, לעלית נשמות ולעליה במסור על יסוד התורה, של אלה שרוצים לעבוד בשביל החמירות של העם בהסכם עם עליה זוי. מהמעטפה.
994. פרוזשענער לעבן; וואכנבלאט. פרוזשענע, 1931. 30 : 43.
המויל והעורך האחראי: A. Pruzanski. — גליון 7 (23) של שנה ב' יצא ב-13 בפברואר.
995. די שוחטים שטימע; (טאנאטליכער זשורנאל, ארויסגעגעבען ביי די אנודת שוחטי עופות דגוי יארק רבתי). (ניו יארק), תרצ"ב. 20 : 27.
מכיל גם מחלקה בעברית בשם: השומר; ירחון מוקדש לחוק התורה והיהדות לבירור ולבון שאלות החיים על פי רוח התורה והאומה. — העורך: שמריהו ליב הורוויץ. — גליון א' שנה א' יצא באדר שני.
996. Gaol. Orgaan van het Joodsch Nationaal fonds in België. Organe du Fonds national juif en Belgique. Anvers, 1932. 25 : 32.
ירחון. המאמרים בצרפתית, הולנדית ויודית. גליון 10 של שנה ד' יצא במאי.
997. Glos rewizjonistyczny; trybuna wolnej myśli sjonist.— rewizjonistycznej; dwutygodnik, Warszawa, 1930. 22 : 29.
העורך האחראי: Henryk Tajch. — גליון א' יצא ב-1 ביוני. — על גליון ד' רשום עורך אחראי ומ"ל: Izrail Judko.
998. The Jewish classical and philosophical magazine; a monthly journal in three languages devoted to Jewish and universal literature, Jewish philosophy, theology, Jewish mysticism, and the philosophy of Jewish law. Newark, N. J., Krim, 1931. 15 : 23.
מן המעטפה מצד שני שער עברי ויודי: ירחון עברי קלסי ופילוסופי-אידיש

קלאסישער און פילאזאפישער זשורנאל. — מאמרים באנגלית ויודית או באנגלית ועברית. — העורך והמו"ל: A. I. Krim. — גליון א' יצא ביולי.

999. *The Jewish review* edited by Norman Bentwich and Harry Sacher. London, G. Routledge, 1932. 14: 21.

רבעון. — חוברת א' יצאה ביוני-אוגוסט. — בשנות 1910-1914 יצא דו-ירחון בשם זה, כרכים 1-4 בעריכת גורמן בנטביש ויוסף הוכמן, כרך 5 בעריכת יוסף הוכמן.
Notes. Sir F. Petrie: Recent discovery in Palestine.—Sh. Levin: Herzl and Russian Jewry.—H. Sacher: Jewry under the Soviets.—C. Roth: The People of suffering?—A. and M. Sorsby: Racial diseases of Jews.—G. Agronsky: A Palestine letter. — Documents. — Poetry. — Reviews. — Theatrical notes.

1000. *Jödisk Familieblad*; indeholder officielle Meddelelser fra det mosaiske Trossamfund i Köbenhavn. Köbenhavn, 1928. ill. 21: 34.

דו-שבועון. מכרך ד' ואילך ירחון. — העורך: Max Goldschmidt. — גליון א' יצא ב-15 בספטמבר.

1001. *Jüdische Wochenzeitung für Nassau*. Wiesbaden, 1931. 23: 31.
האחראי: S. Lilienthal. — גליון 20 של שנה ה' יצא ב-15 במאי.

1002. *The Pro-Palestine herald*; monthly bulletin of the Pro-Palestine federation of America; the voice of Christian America in behalf of the Jewish national home. Chicago, Pro-Palestine federation of America, 1932. 17: 26.

Editorial board: Charles Edward Russel, Georg L. Scherger, John Haynes Holmes, Fred R. Zimmerman, A. B. Elias. — גליון א' יצא בינואר.

1003. *The Revisionist bulletin*. Pub. fortnightly by the Executive committee of the World union of Zionists-revisionists. London, 1929. 20: 33.
הקטגורף מכתב-מכונה. — גליון 2 יצא ב-25 בספטמבר.

1004. *Women's international Zionist organization*, Presse-dienst. London, 1932. 20: 33.

תכיפות ההופעה לא נזכרה. גליון 1 יצא ב-29 בפברואר, 2-ב' 1 במרץ, 3-4-ב' 21 במרץ, 5-6-ב' 5 באפריל, 7-ב' 15 באפריל.

1005. *Zionist organization. Chile*. Boletín de la Federación sionista de Chile. Santiago de Chile, 1932. 27: 37.

גליון א' יצא ב-12 במאי.

ב. קבצים ומאספים.

1006. נדלר, שמואל, עורך. ספר היוכל לכבוד הרב... יוצר ושיבת חכמי לובלין מוחרר מאיר שפירא... לסלאות עשרים שנות עבודתו הרבנית, הצבורית והתורנית תר"ע—תר"ץ. לודן, מסורה, תר"ץ. 361, 11, 62—85 ע, 4 לוחות-חטונות, פורטרט. 17 : 24.

מתנת כבוד... ביום פתיחת הישיבה העולמית "ישיבת חכמי לובלין".
כונתי לשלשה דברים: (א) לכבד את איש הגאון שבדורנו (ב) להעשיר ספרותנו בענינים מקוריים מן המיטב (ג) לנסות אחוד בין "ספרות" סתם ו"ספרות תורנית", כפי שחלקנו עד עתה שלא ביושר. — המדורות: "תולדות הגאון ר' מאיר שפירא", (ע' 13—36), "חלק ההלכה ופולפול" (ע' 39—98), "חלק האגדה והחקירה" (ע' 101—194), בתוכו גם "מתורותיו של רבנו (הרב מ. שפירא) שגרשמו ע"י תלמידיו, "חלק הזכרונות והמאמרים" (ע' 195—339), "ישיבת חכמי לובלין" (ע' 343—361), "סקירת העתונות" (ע' 362—372). — בחלק המאמרים: יעקב י. קרקובסקי: "מרי מאיר [—] מאיר געץ, מחב"ס שו"ת "מאירת עינים" שחי בשנות 1686—1740 עד ר' מאיר [שפירא]; "רשימות היסטוריות לקורות קהלת יעקב בפיטרקוב מיום הוסדה עד היום הזה" (ע' 264—270), וגם שירים וציורים אחדים, מחיי הישיבה או בכלל בעלי תוכן דתי.

1007. די וואנשאל; (זאמל-בוך פאר קריטיק רעצענזיע און ביכליא-גראפיק). (ווארשע, א. גיטלין, 1930?). 58 ע. 15 : 22.

1008. פועלי ציון אלמאנאך; צום 25-יאריקן יוכל פון דער פועלי-ציון באוועגונג. ווארשע, גיטע קולטור, 1931. 162, 131 ע, פורטרטים. 17 : 24.
הקבץ מכיל 18 מאמרים ורשימות מאת זרובבל, שמשון, רפלקס (גיר), פנחס ל. אסטריין ואחרים, בעיקר על תקופת יסוד מפלגת פועלי-ציון ברוסיה (שנת 1904—1906). יש גם רשימה על ב. בורוכוב בשם: יב. באראכאב אין לאדו" מאת אריה.

1009. American academy for Jewish research. Proceedings. 1930-1931. (Philadelphia, Jewish publication society of America), 1931. 2 p.l., 89 p. 16 : 24.
את הקודמים ראה ק. ס. שנה ז' ע' 520.
החלק: I. Efros: Some textual notes on Judah Halevi's Kusari. — I. Finkel: Old Israelitish tradition in the Koran. — S. Gandz: The Hebrew origin of the term Gnomon. — I. Z. Lauterbach: Substitutes for the Tetragrammaton. — S. Zeitlin: The origin of the synagogue.

1010. Berlin. Hochschule für die Wissenschaft des Judentums. Zum sechzigjährigen Bestehen der Hochschule für die Wissenschaft des Judentums in Berlin... Zugleich neunundvierzigster Bericht... Berlin, (typ. Scholem), 1932. 71, [1] p. 15 : 23.
החלק: Jahresbericht des Kuratoriums für 1931. — Vom Ursinn der Bibel von Harry Torczyner. — Zum Begriff "Wissenschaft des Judentums" von Ismar

1015. *Zidovsky kalendar na rok 5690 1929-1930; 5691 1930-1931; 5692 1931-1932*. 3 vols. Praha, Nakladem Židovských zprav, 1929—1931. 15 : 22.
 5690 1929-1930: Redigoval Frantisek Gottlieb s redakcnim kruhem. 223 p., ill. front., port. 'ע 209-203 מודעות.
 5691 1930-1931: Redigoval Frantisek Friedmann. 240 p., ill. front., port. 'ע 240-219 מודעות.
 5692 1931-1932: Redigoval redakcni kruh za spoluprace Spolku Zid. akad. Theodor Herzl v Praze a Spolku sion. akademiku v Brne. 192 p., ill. 'ע 192-182 מודעות. את הקודם ראה ק. ס. שנה ו' ע' 355.

ג. ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל.

- איונשטט, ש. עין משפט. ראה ע' 271.
 יוסף הורוביץ ז"ל (תרל"ד—תרצ"א)... ראה ע' 277.
 פֶּכּוּזֶר, ז. שבעים שנה לעתונות הישראלית בא"י... ראה ע' 282.
 1016. פרידברג, חיים דב בריש. בית עקד ספרים; לְקִסְיוֹן ביבליוגרפי לדיעת הספרות העברית בכלל ושמות הספרים העברים והיהודית אשכנזית (יודיש דייטש) בפרט, וכמו כן אלה בשפות: איטלקית, טורית, יונית, ספרדית, ערבית, פרסית ושמונית שנרפסו כאותיות עבריות משנת רל"ה עד תר"ס; חכנם, שכות מחבריהם, והקרים אשר בהן נדפסו; שנת הדפסתם וכספר הדפים. עם ספתח המחברים בסדר א"ב וספתח הספרים לפי הסקציות השונים. סאת חיים דובקריש פריעדברג. ק<קד>—ת; ספתחות. אנטווערפן, תר"ץ—תרצ"ב. 'ע 533—844. 20 : 27.
 השער גם בצרפתית: B. Friedberg: *Bet Eked Sepharim; lexique bibliographique de tous les ouvrages de la littérature hébraïque et judéo-allemande, y compris les ouvrages arabes, grecs, italiens, espagnols-portugais, persans, samaritains et tartares en caractères hébraïques, imprimés et publiés de 1475 à 1900. Avec table des matières et registre des auteurs. Anvers, 1931.*
 גם שער באנגלית וגרמנית על עמ' 4 של המעטפת. — את הקודמים ראה ק. ס. שנה ו' ע' 451; שם גם בקורת מאת א. סויבר ז"ל, ושנה ח' ע' 172.
 אנו מברכים את המחבר שזכה לסיים את המפעל הגדול הזה.
 די וואנשאל; (ואמלבוך פאר קריטיק רעצענזיע און ביבליאגראפיע)... ראה ע' 295.

1017. נאדעל, ב. לימקראמור וועגן דער נאציאנאלער פראגע, אנמור־מקסימום און יידישער קרדאיינארדנונג אין ראטנפארבאנו; ביבליאגראפישער

אנווייזער פאר פראפאגאנדיסטן, געזערד-אקטיוויסטן און געזערד קרייזלעך. כארקאוו, אויסגאבע פון אוקרגעזער, 1930. 56 ע. 12 : 17.

בראש החלק הידיו של השער: כ. נאדעל און י. עליאויטש. השער גם באוקראינית: X. Надель та I. Еліович: Література про національне питання, боротьбу з антисемітизмом та про земельне влаштування єврейської бідноти...

1018. Bloch, Joshua. Venetian printers of Hebrew books. New York, New York public library, 1932. 24 p., facsim., pl. 18 : 25. הדפסה מיוחדת מן: Bulletin of the New York public library. Vol. 35.

1019. Blondheim, D[avid] S[imon]. Liste des manuscrits des commentaires bibliques de Raschi, Paris, Lipschutz, 1932. 55 p. 16:25. מהמעטפת. Publications de la Société des études juives. "Extrait de la Revue des études juives, tome XCI, année 1931".

1020. Frankfort on Main. Stadtbibliothek. Katalog der Judaica und Hebraica. Bd. I. Judaica. ([Comp. by] A[ron] Freimann.) Frankfurt a.M., typ. M. Lehrberger, 1932. XII, 646 p. 19 : 25.

ספרות ישראל שכלשונות לעז לא זכתה לתשומת לב מצד מאספי הספרים ובתי הספרים באותה המדה שזכתה לה חברתה ספרות ההבראיקה. גם לב רשמי רשימות נמשך ביוחד אחרי ההבראיקה. וספרות היודאיקה כמעט שלא מצאה לה גואלים. וזה כוונן מורגש חסר רב ברשימה חדשה ומקיפה הכוללת את החבורים שהופיעו בלשונות זרות בכל מקצועות מדעי היהדות. את החסרון הזה ימלא במדה ראויה הקטלוג המקצועי של "יודאיקה" לבית הספרים העירוני דפרנקפורט ע"מ. — בהקדמה לקטלוג של הערוכת ספרים עבריים שיצא לאור ע"י בית הספרים דפרנקפורט בשנת 1902 נזכר שטלאו את ידי הד"ר פריימן לערוך קטלוג מקצועי לאוסף ההבראיקה והיודאיקה הנמצא בבית הספרים. והנה רק אחרי עבוד שלוש שנה בא לידי גמר החלק הראשון של העבודה העצומה הזאת. הופעת קטלוג היודאיקה בדפוס מאורע הוא בספרות הביבליוגרפיה הישראלית וכל שוחרי חכמת ישראל יקדמוהו בשמחה ובברכה.

בהקדמה הקצרה מוסר ספרן המחלקה הישראלית דפרנק. א. פריימן פרטים קצרים על תולדות האוסף לספרי ישראל שבבית הספרים. באוסף הזה נכלעו כמה אספים של חכמים ומאספים בעלי שם. אחרי ההקדמה בא תוכן הענינים. בהיות שהקטלוג ערוך בסדר המקצועות יכולה רשימת תוכן הענינים לשמש גם רשימת המקצועות למדעי היהדות. מדעי היהדות נחלקו כאן לעשרה אבות-מקצועות ובהם כסתרעפים תולדותיהם ותולדות-תולדותיהם. ואלה הם אבות-המקצועות: I. ספרים כלליים. II. תורת השפה וספרות. III. גיאוגרפיה ודברי הימים. IV. פילוסופיה וקבלה. V. חנוך. VI. אמנות. VII. תורת המשפט. VIII. תורת המדינה. IX. מדעי הטבע. X. תיאולוגיה. — המעונין במיון מדעי היחידות וספרותה ימצא חפץ רב בהשוואת הרשימה הזאת לרשימת המקצועות של פרייזדס (Jewish Encyclopedia) ערך Libraries וגם בספר הזכרון לפרייזדס. ההבדלים היסודיים אשר בהם שומת מיון אחת נוטה מהשניה סקורם בעיקר בשתי אסכולות ספרניות שונות ולא כאן המקום להתחבב על זה את הדבור. הרגיל אצל השיטה האמריקנית ירגיש את החסרון ברמיזה ממקצוע למקצוע, המזכירות למעין על הצורך לשים את לבו גם למקצועות אחרים הקרובים אל הענין או

נוגעים בו סנקציות ראות אחרת. רמיזות מסוג זה באות תכופות כרשימת המקצועות של פריירוס ונעדרות לגמרי בקפולוג זה. — תמוה במקצת הוא מיון המקצועות הבאים. מקצוע תנועת החסידים נכנס בפרק: דברי הימים מגלות בכל עד חורבן בית שני, כתות. לא חש מחבר הקלסיפיקציה שבקשר עם התקופה האמורה יהיה מכוון הבטוי "חסידים" כלפי כתה אחרת אשר דבר אין לה ולתנועה הבעשמיית אשר אליה התכוונו כאן. — מקצוע עלילת דם נמצא בפרק דברי ימי התרבות. אין זה סן ההגיון לכלול בתולדות תרבותו של עם אמונות אשר לא חאמין ומנהגים אשר לא נהג אלא שבני עמים אחרים האשימוהו בהם. כן גם אגדת היהודי הנצחי ספק הוא אם יכירנה מקומה בדברי ימי התרבות הישראלית.

אחרי תוכן הענינים באה רשימת הספרים המשתרעת על 495 עמודים בפורים כפולים. בהקדמה הוער על דבר אי-עקביות ידועה בשוית אופן הרשום של הספרים. הסיבה לכך הם שנויי השיטה שחלו בנית הספרים במשך הזמן הרב שעבר מעת התחלת חבור הקפולוג עד גמרו. בזמן האחרון התקרבה השיטה אל שומת ה-Instruktionen של ספריות פרוסיה. הדבר הזה נוגע בעיקר לספרים אנונימיים אשר יש לחפשם גם לפי המלה הראשונה של שם הספר וגם לפי שם העצם הראשון שבשם הספר כפי כללי פרוסיה הנ"ל. סתם המסדר ולא פרש את שאר שנויי השיטה וכללי הרשום שחלו בקפולוג. הדבר הזה ימנע מהמקמת מסקנות ביבליוגרפיות מצורת רשום ידועה שבה נרשם הספר. ועל הבא להסיק מסקנות כאלה לנהוג זהירות יתרה שלא לגלות שנים בקפולוג שלא כהלכה. — יש לתעיר על השיטה הנהוגה בצינוני הסוגריים. לפי ה-Instruktionen מורים הסוגריים העגולים ( ) על מלואים שלוקחו מתוך הספר בעוד שהסוגריים המרובעים [ ] מורים על מלואים שיסודם במקורות אחרים. הסימנים האלה מקובלים בחוגי הביבליוגרפים והספרנים לא רק בגרמניה אלא גם מחוצה לה. ותבל שבקפולוג זה משמשים הסוגריים המרובעים לצינוני נוספות משני המינים גם יחד ולא עוד אלא שיש שחסרים הסוגריים לגמרי אף כי הפרטים אינם נמצאים בשער וגם לא בחוף הספר אלא לוקחו מסקורות אחרים.

הספרים העבריים אשר מתוך סיבות טכניות באו בכרך זה וכן גם הספרים הרוסיים המעטים נרשמו בתרגום גרמני בציון שפת הספר. אצל הספרים העבריים בא כמעט תמיד גם שמו העברי של הספר ככתבו. — הביבליוגרפיות נרשמו בחלקן במדור הביבליוגרפיות ובחלקן במדור תולדות הספרות ויש שנרשמו בתוך המקצוע הנוגע להן. חבל שהמסדר לא אחז בשיטה לרשום את כל הביבליוגרפיות יחד במדור הביבליוגרפיות או לכל הפחות להעמיד את הביבליוגרפיות המקצועיות תמיד בראש המדור (במקרים אחדים נעשה כן) ולא להכניסן בסדר איב בין שאר הספרים של המקצוע הנדון. הסדר שאחזו בו כאן יכביר על המבקשים ספרי שמוש וספרי מקורות. — מתרגומי התנ"ך נכנסו לקפולוג רק אלו אשר תורגמו ע"י יהודים או לצרכי יהודים. סהספרות האכסגניות והבקרית העשירה באו כאן רק החבורים שנכתבו בידי יהודים או שיש בהם קנין מיוחד מבחינה יהודית. במדור הבית החדשה באו התרגומים העבריים בעלי שער לועזי והספרים הנוגעים ביחס שבין הבית החדשה וספרות ישראל. — הספרים הדנים בדברי ימי היהודים למקומות מושבותיהם מסודרים לארצותיהם לפי מצב הגיאוגרפיה הפוליטית שלפני המלחמה. מהספרים הדנים בתולדות היהודים בפרנקפורט נרשמו רק אלה אשר לא באו בקפולוג המיוחד Abteilung Frankfurt, שיצא לאור ע"י בית הספרים בפרנקפורט בשנת 1914. — בספרים יחידים הנוגעים לשני מקצועות אין הקפולוג נוחג בדרך כלל להכניסם בשני המקצועות וגם רמיזה במקום למקום אינה ניתנת. מפתח השמות והענינים הנספח לקפולוג יאפשר למצא ספרים לפי שם מחברים וגם

יקל למצא ספר לפי ענינו, אבל גם הספחה אשר עמל רב הושקע בחבורו לא נועד למצות את כל החוכן המקצועי העשיר והרב-גוני של הקטלוג. — פגיזציה אינה נחנת כלל בקטלוג זה ועל זאת יצטערו רבים.

הרכבה פרטים וחידושים ביבליוגרפיים מענינים מצאו כאן מקום והם מעידים על בקיאותו הביבליוגרפית המופלגת של המסדר. מספר לא קטן של ספרות ביבליוגרפיים הותרו פה ובמיוחד יש להעיר על פתרון פסיכוגנימים וגליון מחבריהם של ספרים אנונימיים. מאחורי רבים מהחידושים האלה עובדת קפדנית רבה מתעלמת אשר רק העין הביבליוגרפית המנוסה תבחין בה. אמנם יש אשר הביבליוגרף יהיה תאב מאוד לדעת את מקורם של פרטים ביבליוגרפיים ידועים הבאים בספר, אולם אין מתפקידו של קטלוג להביא אלא דברים הצריכים לגופם ומיטב הקטלוג צמצום.

ובעת הערות אחרות בנוגע לדברים שיש בהם משום ענין לספרות הביבליוגרפיה הישראלית. — ע' 3. רשימת הספרים של שריל אשר שמו של הבן המויל ישעיה לוצמו נרשם עליה כאן, חוברת בחלקה העיקרי ע"י שריל עצמו. עיון ברשימה ע' 1. — ע' 43. על הקטלוג האנונימי של אספי M. de Lima — A. Lehren — M. Lehren נרשם שמו של van Biema. בקטלוג של אוסף פן ביטא (אמסטרדם, תרס"ח—1904) ע' VIII כותב וידרו ש. וליגמן שהקטלוג להרן-דלומה הניל לא נערך בידי פן ביטא ורק ההערות הביבליוגרפיות נוספו על ידו. — שם. קטלוג אוסנהיים 1782. על הקטלוג הזה נרשם שמו של ישראל ברסלוי. צונץ (Zur Gesch. u. Lit. ע' 237) כותב: allein ungeachtet die Arbeiten Israel Breslau's zu Grunde lagen, ist die Ausgabe eilfertig und nachlässig besorgt worden. שטיינשניידר בקטלוג בודליאנה (ספר 4050) מכנים את הקטלוג הזה בין הספרים האנונימיים בחוספת הערה partim opera Israel Bresslau — שם. קטלוג Saraval. בלוח החקונים והסלואים (ע' 645) נוסח בנוגע לקטלוג זה [geordnet von M. Steinschneider] ואמנם כך פוסק צדני בקטלוג שלו (ע' 735) ואין זה מדויק די צרכו. בהקדמת קטלוג ס. כחוב: "...dressé sur les indications générales du doct. bibliophile M. Steinschneider..." בקטלוג בודליאנה (עמודה 2500) נותן שטיינשניידר את חולדות קטלוג ס. וז"ל: Cat. ex notis possessoris primitus Italice per filium (defunctum quoque) redactus, dein, ab editore (filio seniore) aliter (nutu meo generali) dispositus et Gallice versus, — ע' 44. על קטלוג סתתיהו שמשון רשום שמו של החותם על ההקדמה D. O. Straschun אם כי מההקדמה גופא יוצא שאין הוא מחבר הקטלוג, וז"ל: "...בקשוני הרבנים החכמים המסדרים אותו [את הקטלוג] לבלי להזכיר את שמותיהם על המלאכה הזאת, בשגם כי שגיאות רבות נזרקו בו..." — ע' 45. Borowij, C. שמו שאול וצי"ר S. ח"ח עברה כנראה מהאוקראינית. החלק השני הופיע ב-1926 וצי"ר בתאריך 26—1925. בהערה כתוב שהחבור נכתב רוסית וצי"ר אוקראינית. — שם. על החבור האנונימי "רשימת הספרים העבריים שנרשמו בארץ רוסיה ומלכות פולין" רשום שמו של הרכבי. וינר בהקדמתו למחברת ב' של קהלת משה (ע' IX) מעיר על עצמו שהוא הוא שחבר את הספר וז"ל: "...עלתה בידי לחבר, רשימת הספרים העבריים שנרשמו בארץ רוסיה ומלכות פולין הנועדים לבא לשער המצבה" ... שנרשמה עם נוספות ושנויים, וגם העתקה רוסית מהדיר הרכבי." על דבר חלקו של הרכבי בעבודה זאת עיון גם da Silva Rosa בידיו שנערך בידיו ב-1905. — Сводник въ пользу начальных еврейских школъ, С.-Петербургъ, 1896. ע' 293. הקטלוג לתערוכת ספרות המלחמה באמסטרדם שנערך בידי da Silva Rosa נכנס לחוק הפרק דבר-ימי היהודים בהולנד, מה שנותן מקום למעוה בנוגע לחוכן הספרים הרשומים בו. הקטלוג

מכיל ספרות מלחמה הנוגעת ליהדות בכלל שהופיעה בכמה ארצות (ביניהן כמובן גם הולנד) ורוב הספרים הרשומים שם הופיעו בשנות מלחמת העולם — ע' 311. על יד הביבליוגרפיה היהודית הפורטוגזית ל-Neves רשום מקום ותאריך 1916—1911. Lisboa. כנראה נרשמו כאן מקום החופעה והתאריך של כך ה-Boletim השלם אשר בתוכו הרשימה הופיעה (והכרך הזה אינו לעיני). לעיני החוברת המיוחדת (והיא חלק מהכרך) אשר בה נדפסה הרשימה ועל שער המעטפת רשום כאיספרינט: Coimbra 1913. הביבליוגרפיה הזאת יצא גם בהדפסה מיוחדת וגם שם האיספרינט כאיספרינט החוברת המיוחדת. — ע' 195. [Pinner, Moritz.] מצבות קברות הרבנים ואנשי השם Grabschriften der berühmtesten Männer u. Rabbiner in Europa u. im heiligen Lande, nebst Catalog von 389 hebr. Drucken u. Handschriften. Berlin, 1861. [Bogen I-13. Mehr nicht erschienenen.] שטיינשניידר (Central Anzeiger f. jüd. Litt. Bd. I, p. 128) הופיע הספר הזה בלי שער. השער שבא כאן הוא כנראה העתקה מהעתקה שנדבקה על הספר והיא נדפסה, כפי שיש יסוד לשער, בידי מוכר ספרים. פתקה כזאת נמצאת גם באכסמפלר של בית הספרים הלאומי בירושלים, וכמה פרטים שבה אינם מדויקים לגמרי. מספר הספרים 389 לוקח כנראה מביבליוגרפים שלא ראו אלא את שלושת הקונטרסים הראשונים של הספר (צדנר ע' 805, רוסט ע' 935). גם הרושם שמתקבל כאילו הקטלוג הוא נספח למ' מצבות וכו' אינו נכון. היות שרושמי הרשיבות לא ראו את הספר בשלמותו, כלומר כל מה שהופיע ממנו מן הראוי לתאר את הספר בפרפרוש. ע' 1: כתבי יד [מסומנים 61]; ע' 2: 50-2; ספרי דפוס [מס' 1-400]; ע' 51-73: כתבי יד עם העתקה [מס' 1-30]; ע' 73-81: ספרי דפוס [מס' 1-30]; ע' 81-86: שמות הצדיקים וימי מיתתן הנזכרים בדרושים ובחסידים שנדפסו בספרים הנ"ל ע' 87-208: מצבות קברות הרבנים ואנשי השם... השם שבראשי העמודים (Running title) מתאים לכתוב בראש כל פרק, והשם מצבות וכו' שניתן לספר הוא כנראה משרירות לבו של מו"ס. יש עוד להוסיף שלפי שטיינשניידר (שם כנ"ל) הספרים וכתה"י הם מאספו הפרט של פינר והחבור הופיע בשנות 90—1861.

ועוד שני תקונים: ע' 190. סחבר Tod u. Begräbnis in Palästina zur Zeit der Tannaiten אינו הפרוש. שמואל קליין כרשום שם אלא שם הסחבר, כפי שמודיענו הפרופסור, הוא זיגפריד קליין. — בספתח ע' 726. Weisz, Miksa ו-Weisz, Miksa היינו חך ולא שני אנשים כרשום שם.

ראויים לתהלה כל אלה אשר נתנו יד לחבור הקטלוג החשוב הזה ולהוצאתו לאור. עלינו להחזיק מובה לבית הספרים העירוני דפרנקפורט אשר אספו שש יסוד לקטלוג ואשר על ידו נתגלגלה זכות הוצאתו, וכיחוד להפרוש. פריימן המנצח על המלאכה הקשה והעצומה ברוב ידיעה ומוסמכות וגם לכל העוזרים על ידו, שזכונו בספר שמוש ועזר אשר יצעיר את דבר ארגון הסדע הישראלי צעד ניכר קדימה. כל העוסק באיזה מקצוע שהוא ממדעי היהדות אין לו לססות על הקטלוג הזה. ועל שלחנו של הספרן והביבליוגרף הישראלי יתפוס הקטלוג דפרנקפורט מקום בין ספרי היסוד. — בכליון עינים מצפים אנו להופעת הכרך השני שיכיל את המבואות ונקודה שלא יתמחה. ולהעומדים על המלאכה הנכבדה הזאת אנו אוסרים תחזקת יריכם. ש. שונמי.

1021. Harrassowitz, Otto, firm. Bibliotheca judaica-hebraica-rabbinica, [Ephraim] Pinczower—[Nathan] Porges. Leipzig, O. Harrassowitz, 1931-32. 2 p. l., 759, xxx p., 1 l. 14 : 21.
= Bücher-Katalog 431-436.

ראה ק' 296 Sinai... iv: Omagiu d-lui Dr. I. Nemirower...

ד. מדע המקרא.

אסכעונוי, מ. מ' פרשת סרדכי... ראה ק' 271.

בן סירא... ראה להלן ק' 306 מספר 1039.

גורדון, א. מלון תניכי עברית-יהודית... ראה ק' 358.

1022. גליקסמן, ברוך בנדיט. כאור ומדרש תורה; פירוש על חמשה חומשי תורה ביחוד על דברי המדרש רבה הסתומים... חלק ב. לודז, פינחס זליג גליקסמן, תרצ"א. [38]—85 ע. 16 : 22. מהמעטפת. מכיל: שמות-דברים. את הקודם ראה ק.ס. שנה ח' ע' 327.

1023. דב בר בן יהודה ליב. ספרי רביד הזהב על התורה... לחבר ולצרף שני התורות שבכתב ושבע"פ... (להלן הרב רוב כער במ' יהודא ליב)... גרנירי כסף (שמוסד ברוך ע"ד הרב"ח) מכבוד הרב צבי מאיר בן יוסף [גר]... על ספר בראשית. ווארשא, י. מ. אלטער, תרצ"א. [II] דף, 5, 181, 72 ע. 18 : 24. גלוה אליו קונטרס גרנירי כסף על נביאים וכתובים.

1024. הופמן, חיים אשר אנשיל. ביכעל כבל פאכעל; כתוב בשפת אשכנז, מאת הרב חיים אשר אנשיל האפמאן ונעתק לעברית בשם "תורת ד' תמים", כי בו ידבר מנצחון תורתנו הקדושה ע"י פאכואן ש. הלוי. חס"ד, חש"מ, (תרצ"א?) 28 ע, [II] דף. 14 : 20.

שער נוסף בלועזית: Antal Hoffmann. Bibel, Babel Fabel.

מ' חשמונאים. ספר המקבים א', מתורגם... מאת א. כהנא... ראה ק' 274.

1025. טוב עלם, יוסף בן אליעזר. ספר צפנת פענח והוא פירוש על הראב"ע על התורה לר' יוסף בן אליעזר בן יוסף טוב עלם הספרדי. יצא עתה פעם ראשונה במילואו לאור עולם על פי כתבי יד שונים וחלקי הרפוס אשר נדפסו בספר סרגליות טובה (אמסטרדם, שנת התפ"ד), עם מבוא והערות ותקונים ומראה מקומות בלשון אשכנז מסני דור הערצאג. חלק שני. ברלין, דפוס ה. איצקובסקי, תר"ץ. 93, XLVIII ע. 16 : 25. מכיל ויקרא-דברים.

הקדמה ושער נוסף בגרמנית: D[avid] Herzog: Josef Bonfils (Tobh Elem) und sein Werk Sophnath Pan'eah; ein Beitrag zur Pentateuchexegese des

Mittelalters, 2. Halbband. Heidelberg, Winters Universitätsbuchhandlung, 1930.

חלק א' יצא 1911—תרע"ב. (בסעות נדפס בחלק ב' שחלק א' יצא תרס"ו; הנכון הוא תרע"ב, כפי הודעת פרופ' הרצוג).

מכל הפירושים המרובים, כחששים ויותר במספרם, שנכתבו על פירוש ראב"ע לתורה, המובחר הוא בלא ספק ספר „צמנת פענח" שהוצאתו נמסרה סוף ע"י עורכו החכם הרב הערצאנ בחוברת זו הכוללת הפירוש על זיקרא—דברים. מחברו ר"י מוב עלם היה מזוין ביריעה רחבה בכל המדעים השונים שראב"ע נוגע בהם בפירושו, וכיחוד גדל כוחו של מוב עלם בחכמת הלשון (העברית וגם הערבית), באסטרולוגיה ואסטרונומיה ומתימטיקה של ימי הביניים, ובספרות רז"ל, ונוסף ליריעותיו העשירות היה בעל שכל ישר ובעל חוש בקורת שמעצם כמותו בימי הביניים, הוא הכיר יפה את סוד הצמצום שבפרשנות מובה, ושחוכתו של הפרשן היא לפרש את המקסם ולא את עצמו, ולפיכך הוא נזהר שלא להכניס מדעותיו לתוך דברי ראב"ע אלא לפרש את ראב"ע ע"פ ראב"ע עצמו, מתוך דבריו במקומות אחרים בפירושו ובספריו השונים. בתכונותיו הפרשניות והבקרתיות האלו מופיע מוב עלם בספר זה כחדש מן החדשים, כאילו הוא שייך לתקופת הבקורת המדעית שלנו ולא לתקופת הביניים שחי בה, את הפרטים האסטרולוגיים והאסטרונומיים המרובים בדברי ראב"ע שהם קשים כל כך לקורא החדש הוא מבאר בבהירות ובשלמות מפליאה, ומסתייע ג"כ ע"י ציורים ודיאגרמות (כמו ח"א, ע' 13—16, 34, 38, 72, 141; ח"ב, עמ' 43, ועוד). וכך הוא מפרש ומגלה לנו את סודותיו של ראב"ע באר היטב מכלל להסתיר דבר, אע"פ שהוא מתנצל על זה בהקדמתו (ח"א עמ' 8—9) שעשה זאת לכבוד יי ולכבוד ראב"ע כדי שלא יכשלו הקוראים בסודות ויגלו בהם פנים שלא כהלכה. דוגמה יפה משיטתו הבקרתית של מוב עלם מופיעה בהקדמתו המצוינת לס' שסות שבה הוא מוכיח ב"ג ראיות נצחות שהפירוש הארוך של ראב"ע לס' שסות אינו של ראב"ע עצמו, אלא ליקום ספרושו שנעשה ע"י אחד מתלמידיו, וכן אנו מוצאים אותו מבקר את הנוסחה המקובלת של פירוש ראב"ע כמעט ע"פ התהון של בקורת הנוסחה הנהוג בימינו (ח"א, עמ' 79; ח"ב, עמ' 59—60, ועוד).

אחת הסבות שעוררו את מוב עלם לחבר פירוש זה היתה השאיפה להגן על ראב"ע מהחשד „שחשדו אותו שנטה לדרכי מינות ושלא האמין בספרי הנבואות אף כי בדברי חז"ל" (ח"א, עמ' 7). לחשד זה גרמו מפרשו ראב"ע שקדמו לשוב עלם שלא הבינו את דבריו וקלקלו את כוונתו. אמנם מוב עלם מוכיח את צדקתו של ראב"ע ונאמנותו לדברי רז"ל והשתדלותו לפרש את דבריהם ולהסתמך עליהם ככל האפשר. אבל בפרט חשוב אחד נטה ראב"ע (וגם מוב עלם) מדרך האמונה המקובלת, אלא שלדעת מוב עלם אין דעה זו של ראב"ע נגד דעת רז"ל. כונתו לדעה שראב"ע מביע ברמזים ובסודות שיש בתורה דברים שנתוספו אחרי זמנו של משה רבנו. השה ח"א, עמ' 91—93 (על בראשית יב, ו); 112 (שם כב, יד); „לא כתב משה זה הפסוק רק כתבוהו הנביאים האחרונים"; ח"ב, עמ' 65—66 (דברים א, א—ה); „הפסוקים החמשה ... לא כתבם משה רק אחד מהנביאים האחרונים כתב אותם ... ומי שישתכל היטב בענין הפסוקים האלה יבין האמת"; שם (על דברים ג, יא); „אחר כן נכתב זה הפסוק בתורה ולא כתבו משה רק אחד מהנביאים האחרונים כתבו". לפי דעתו של מוב עלם נתוספו בתורה דברים של פירוש וביאור, אבל לא פרשה שלמה (ח"א, עמ' 149), ולא בדבר שיש בו מצוה (שם, עמ' 93). אע"פ שמהראיה, שהוא מביא מן מכות י"ג ע"א יוצא שלפי דעת אחד התנאים הוסיף יהושע לתורה את פרשת ערי מקלט, שהיא גם פרשה שלמה וגם עוסקת בדבר מצוה. לא כאן המקום לברר אם נכונה דעה זו של ראב"ע ומפרשו מוב

עלם. רוצה אני רק לציין את העובדה שחכם חורני ויהודי נאמן כ"י יוסף טוב עלם הביע דעה כזו בגלוי ובלא היסוס פעמים רבות בספר שחיבר כאמצע המאה השנית לאלף זה לבקשתו של הנגיד ר' דוד מצאצאי הרמב"ם. דברים אלו מעידים על חוש הבקורת הספוחה של אומרים ונותנים כבוד רב לאהבת האמת שבלבו ולאומץ רוחו.

פירושו של טוב עלם, שנכתב בסגנון שוטף אבל פשוט ובהיר ומדויק, הוא תרומה חשובה מאד לספרות הפרשנות שלנו, וכל העוסקים בפרשנות התורה בכלל ובפירוש ראבי"ע בפרט חייבים תודה מרובה להרב הערצאג בעד עמלו הרב להוציא את הספר בצורה כל כך מדויקת ובעד מבואו והערותיו המאירות. קורות ההוצאה הזאת הן עדות לגורלו הקשה של העובד בשדה חכמת ישראל. החלק הראשון של הספר (בראשית—שמות) יצא לאור אחרי עמל רב בשנת תרע"ב ע"י תמיכה כספית מחברה מדעית לא יהודית בניהם. או הבפית העורך בהקדמתו לפרסם את החלק השני (ויקרא—דברים) כמסך שנה אחת, ולהוסיף עליו מבוא שיכלול נתוח מפורש של הספר, מאמרים מקיפים על חייו ופעולתו של ר"י טוב עלם, על פירושו ראבי"ע ועל הפירושים שנכתבו עליו. מחמת הצרות שתקפו את העורך בפרס ואת עם ישראל בכלל בימי דורנו לא נתקיימה הבטחה זו אלא כמעט אחרי עשרים שנה ע"י תמיכה כספית של אחד מנכבדי היהודים בעיר גראץ, וגם אז רק במדה מצומצמת, כי הוכרח העורך לקצור בהרבה גם במבוא גם בהערות. אבל גם כמעט שנתן לנו השופע טובה מרובה על המדע המקראי.

ההוצאה מיוסדת על כ"י מינכן שהשות העורך לששה כ"י אחרים וגם לנוסחה של הליקוסים מתוך הספר שנרשפו בס' מרגליות טובה לר' יקותיאל לאוי. בהערותיו נותן העורך את כל שנויי הגרסות שבכ"י האחרים והרבה ביאורים וצינונים מכל הספרות הנוגעת לענין. במבוא שבחלק שני נותן העורך סקירה על חייו של טוב עלם והרבה פרטים ספרותיים וביבליוגרפיים חשובים. ביחוד חשובה היא ההערה הארוכה על יצחקי ועל יחס הפרשנות שלו לפרשנות של ר' יונה בן גנאח (עמ' xxxiii—xxxvii). מ. צ. סג"ל.

פולק, א. על הסתומות במקרא... ראה ע' 285.

1026. קרטופל, יוסף בן משה דוד. ספר עדי עין. חלק א: על ספר בראשית שמות... וגם פירוש על מגילת אסתר... וגוסף לזה קונטרס רמזי נביאים וכתובים... [מאת] יוסף (קארטאפל) אביד דק"ק גלוסק בן משה דוד... לובלין, דפוס האחים פערער, תרפ"ז. 161 דף, 3—113, 111 ע. 16 : 24.

ראובני, א. שם חם ויפת... ראה ע' 286.

תניך. כתובים. איכה מפורש ע"י פ. קירקין... ראה ע' 287.

*1027. Ackermann, Fr. Die Weltchronik bis zur Geburt Jesu Christi nach Angaben der Bibel. Bamberg, Maar, 1931. 22 p.

1028. Baldwin, Edward Chauncey. Types of literature in the Old Testament. New York, Thomas Nelson and sons, 1929. 4 p.

בק. מ. שנה ז' ע' 363 גרשם עם סימן כוכב. 13 : 18. 15—218 p. l., xi—xiv.
(Nelson's English series; general editor—E. Bernbaum). 218-214 ע'
ההכח: The literature of the Bible.—Genesis.—Folklore, myth and legends.—

Early Hebrew poetry.—The later lyric: Psalms.—The wise in ancient Israel.—Proverbs.—The essay.—The drama.—The lyrical dramatic idyl.—Prophetic drama.—The short story.—Prophetic fiction.—The short story in form of a court-romance.—The work of the Priests: Deuteronomy.

1029. Begrich, J[Joachim]. Antisemitisches im Alten Testament.

Jena, Frommannsche Buchhandlung, 1931. 31 p. 14 : 19.

=Student und Leben... Heft 5.

נגד התקפות האנטישמיים על התנ"ך. המחבר מנן כאן על התנ"ך ועל ערכו היחסי לנצרות. אבל לא על היהודים שכונן הוה. ומתוך דבריו בע' 3 נראה שהוא מצדיק את דין האנטישמיים על היהודים.

1030. Bible. Selections. Pages capitales; La Genèse—Ruth

et Boaz—le livre des Rois—le livre d'Esther—le Cantique des cantiques—la Djanna. Transcription littérale des textes originaux (par) J[oseph] C[hables] Mardrus. Paris, Fasquelle, (c1931). 218 p., 11, 19 : 20.

1031. Bible. tr. German. Kommentar zum Alten Testa-

ment... hrsg. von... Ernst Sellin. Bd. IX: Jesaia, Hälfte 1-2. Leipzig, A. Deichert, 1930—32. 17 : 24.

התנ"ך Bd. IX. Hälfte 1: Jesaia I, übersetzt und erklärt von Otto Procksch. 1930. XI, [1], 476 p. Bd. IX. Hälfte 2: Jesaia II, übersetzt und erklärt von Paul Volz. 1932. XXXVIII, 310 p. *1772 מספר 452 שנה ח' ק.ס. שנה ח' ק.ס. ראה גם ק.ס.

1032. Bible. tr. Greek. The Old Testament in Greek accord-

ing to the text of Codex Vaticanus, supplemented from other uncial manuscripts with a critical apparatus containing the variants of the chief ancient authorities for the text of the Septuagint; ed. by Alan England Brooke, Norman McLean and Henry St. John Thackeray. Vol. II: The later historical books. Pt. III: I and II Chronicles. Cambridge, University press, 1932. VI, 391—556 p. 22 : 28.

את הקודם ראה ק.ס. שנה ו' ע' 228.

1033. Bible. Pentateuch. Numeri, door A. H. Edelkoort.

Groningen, Wolters, 1930. 218 p. 13 : 20.

=Tekst en uitleg; praktische Bijbelverklaring door F. M. Th. Böhl en A. van Veldhuizen. I. Het Oude Testament. 228 שנה ו' ע' 228 ראה גם ק.ס. שנה ו' ע' 228.

1034. Bible. Pentateuch. The book of Deuteronomy; tr. into

colloquial English by Cecil John Cadoux. London, National adult school union, (1932). 85 p. 12 : 18.

=Books of the Old Testament in colloquial speech, ed. by Currie Martin and T. H. Robinson.

1035. **Bible. Joshua.** The book of Joshua in Greek according to the critically restored text with an apparatus containing the variants of the principal recensions and of the individual witnesses, ed. by Max L. Margolis. Part 1. Paris, P. Geuthner, 1931. 96 p. 22: 28. (Publications of the Alexander Kohut memorial foundation).

אוסטורפיה—עד פרק ו', כב.

*1036. **Boufflower, Charles.** Dadda—'Idri; or the Aramaic of the book of Daniel. London, Society for promoting Christian knowledge, 1931. 48 p. 14: 21.

Buber, M. Das Kommende... 318 ע' ראה

1037. **Carpenter, S[pencer] C[ecil].** Politics and society in the Old Testament. London, Williams & Norgate, 1931. 182 p. 13: 19. הספר נרשם בכוזב בק. ס. שנה ח' ע' 452—אסף הרצאות שהרצה המחבר בירי בלונדון. הן מצטרפות יחד לשמש מבוא היסטורי-ספרותי לתנ"ך.

1038. **Causse, A.** Les prophètes et la crise sociologique de la religion d'Israël. (בתוך: Revue d'histoire et de philosophie religieuses, pub. par la Faculté de théologie protestante de l'Université de Strasbourg, 12me année, No. 2, mars-avril, 1932.) pp. [97]—140. 17: 25.

1039. **Ecclesiasticus.** The newly discovered original Hebrew of Ben Sira (Ecclesiasticus xxxii, 16—xxxiv, 1), the fifth manuscript and a prosodic version of Ben Sira (Ecclesiasticus xxii, 22—xxiii, 9), ed. from Hebrew manuscripts in the Elkan N. Adler Genizah collection in the library of the Jewish theological seminary of America by Joseph Marcus. Philadelphia, The Dropsie college for Hebrew and cognate learning, 1931. 4 p. l., [7]—28 p., facsim. 15: 24. מכיל גם תרגום יכה"י החמשי.

המאמר בלי התרגום נדפס תחלה ב־JQR כרך XXI ע' 223—240. ע' 10—11: ביבליוגרפיה.

*1040. **Gordon, T. Crouther.** The rebel prophet; studies in the personality of Jeremiah. London, J. Clarke, 1931. 260 p. 12: 19.

1041. **Grünberg, Samuel.** Exegetische Beiträge iv. Frankfurt a.M., Kaufmann, 1930. 3 p. l., [7]—38, [1] p. 15: 22.

"Sonderabdruck aus Jahrbuch d. Jüdisch-Literarischen Gesellschaft, Jahrg. XIX u. XX."

1042. **Heller, C[hajim]**. Untersuchungen zur Septuaginta. I: Die Tychsen-Wutzsche Transkriptionstheorie. Berlin, (Kirchhain N.-L., typ. Schmiersow), 1932. 105 p. 16 : 24.

המחבר מתנגד לדעתו של ויץ בספרו-Septuaginta bis zu Hieronymus שאמר כי הספר שמתוכו תרגמו שנים הזקנים את התנ"ך לא היה כתוב באותיות עבריות אלא הכיל את הנוסח העברי בטרנסקריפציה יוונית.

*1043. **Hovey, George Rice**. The Bible, its origin and interpretation. Richmond, Va, Brown print shop, 1930. 183 p.

1044. **Jeremias, Joachim**. Die Passahfeier der Samaritaner und ihre Bedeutung für das Verständnis der alttestamentlichen Passahüberlieferung... Giessen, Töpelmann, 1932. 4 p. 1., 109 p. incl. pl. 16 : 22.

=Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 59.

ע' 3-4 : ביבליוגרפיה.—החלק הראשון בספר זה מוקדש לתאור הקרבת קרבן-הפסח של השומרונים בשנת תרצ"א. התאור מטורס ומדויק מאד, וערכו גדול עוד יותר ע"י ספוח 48 התמונות הפוטוגרפיות של החג הזה לדרגותיו השונות, למן החפלות הראשונות שלפני ההקרבה ועד אכילת הקרבן בחצות. התמונות הבהירות נוחות מושג ברור של פסח-השומרונים גם למי שלא ראה את הדבר בעיניו.—החלק השני של הספר (ע' 53-106) מוקדש לחקירה ולהשוואה היסטורית ונקרא "שרידי הפסח שלפני ס' דברים אצל השומרונים". בסוף: מפתח פסוקי התנ"ך ורשימת מחברים שומרונים הנוגעים לענין.

1045. **Johnston, W., & A. K.** The Bible atlas. New ed., rev. and re-arranged by Edward Robertson. Edinburgh, W. & A. K. Johnston, 1931. 1 p. 1., 16, 4 p., incl. maps, plans. 22 : 28.

1046. **Kaminka, Armand**. Studien zur Septuaginta an der Hand der zwölf kleinen Prophetenbücher. Frankfurt a.M., Kauffmann, 1928. 48 p. 15 : 23.

=Schriften der Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums. Nr. 33. 273-242. 60-49 ע' 1928 (N.F. 36) 72 MGWJ כרך 72 נדפס גם ב-MGWJ

1047. **Macdonald, Elizabeth Mary**. The position of women as reflected in Semitic codes of law. [Toronto], University of Toronto press, 1931. 79 p. 15 : 23. Diss. Univ. Toronto. 79-77 ע' ביבליוגרפיה:

=University of Toronto studies: Oriental series no. 1.

החק: Introduction.—Woman in the Code of Hammurabi.—Woman in the Assyrian code.—Woman in the Hebrew codes.—Conclusion.

כל פרק משלש הפרקים העקריים מחולק כך: האשה כבתי, כאשה, כאם, כאלמנה. האשה בחיי הכלכלה, האשה בחיי-הדת, סגום.

*1048. **Morgan, George Campbell.** Studies in the prophecy of Jeremiah. New York, Chicago [etc.], Fleming H. Revell co., [c1931]. 2p. 1., 7—288p. 8°.

1049. **Pahl, Theodor.** Quellenstudien zu Luthers Psalmenübersetzung. Weimar, H. Böhlau, 1931. x, 136p. 20: 28. ע' 136-135: ביבליוגרפיה.

*1050. **Penniman, Josiah Harmar.** A book about the English Bible ... Philadelphia, University of Pennsylvania press; London, H. Milford, Oxford university press, 1931. ix p., 11., 444 p. 8°.

"This volume... has grown out of a series of lectures delivered to students in the University of Pennsylvania." "Second edition." ע' 435—429: ביבליוגרפיה.

*1051. **Roberts, L. G. A.** Commentary on the Book of Isaiah. London, Covenant publ. co., 1931. 177p. 14: 22.

ראה ע' 315. Rosmarin, A. Moses im Lichte der Agada.

1052. **Schwarz, Mór.** Az Enekek énekének targuma. Budapest, typ. Arany János, 1928. 79p. 15: 23. ע' 6-[5]: ביבליוגרפיה.

1053. **Stein, Edmund.** Philo und der Midrasch; Philos Schilderung der Gestalten des Pentateuch verglichen mit der des Midrasch. Giessen, A. Töpelmann, 1931. iv, 52 p. 16: 22.

=Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 57.

השונינו, ראשית כל, את האגדה ההיסטורית של פילון עם המדרש הארץ-ישראלי, אחיז הבאנו, לשם תאור האלגוריסטיקה של פילון, את הצודים שבמדרש הא"י העלולים לבאר את התהוות הפרוש האלגורי. אם ראינו ע"כ את האגדה ההיסטורית, שהיא עפ"י רוב ארץ-ישראלית, כדרגה קודמת לאלגוריסטיקה, הרי מצאנו קריטריון חדש להכרעה בשאלת החלות.

1054. **Thoms, Craig Sharp.** Facing Old Testament facts ... Philadelphia, Boston [etc.], The Judson press, [c1931]. 7p. 1., 5—313 p. 13: 19. "Selected bibliography": ע' 303—299.

ראשי הפרקים: יסודות זמניים בתנ"ך—אמנות יסודות בתנ"ך—ערך התוראה של התנ"ך—כפי שמודיע המחקר בהקדמתו אין הסטר מכון לאנשי-מדע כי-אם לתלמידים בבתי-ספר תיאולוגיים.

ראה ע' 322. Toussaint, C. Les origines de la religion d'Israel.

1055. **Wagner, Friedrich.** Geschichte des Sittlichkeitsbegriffes. Bd. 2: Der Sittlichkeitsbegriff in der Hl. Schrift und in der altchristlichen Ethik. Münster in Westf., Aschendorff, 1931. vi, [1], 280p. 16: 24.

=Münsterische Beiträge zur Theologie hrsg. von... F. Dickamp und... R. Stapper. Heft 19.

*1056. **Zedler, G.** Die sogenannte Gutenbergbibel sowie die mit der 42zeil. Bibeltypographie ausgeführten kleineren Drucke. Mit 9 Abb. im Text u. 52 Taf. Mainz, Verl. d. Gutenberg Ges., 1929. 125 p. 4°.
=Veröff. d. Gutenberg-Gesellschaft, 20.

1057. **Zorell, Franz.** Grammatik zur altgeorgischen Bibelübersetzung. Mit Textproben und Wörterverzeichnis. Roma, 1930. IV, 164 p. 18 : 26.

(Scripta pontificii instituti Biblici). כל הספר, חוץ מן ההקדמה, בהקטוגרף.

ראה ע' 323. Цухов, А. А. Иудаизм и христианство.

ה. ברית חדשה.

1058. **Jülicher, Adolf.** Einleitung in das Neue Testament. 7. Aufl., Neubearb. in Verbindung mit Erich Fascher. Tübingen, J.C.B. Mohr, 1931. XVI, 629 p. 15 : 23.

=Grundriss der theologischen Wissenschaften. [Reihe 1], Teil 3, Bd. 1. ביבליוגרפיות בראש כל פרק ופרק. ע' 7—29 : "Übersicht über die Literatur der Disziplin".

*1059. **Salomon, Hans I.** Jesus als jüdischer Prophet. Vortr. im Jüd. Frauenverein in Oppeln. Berlin, Kedem [Blumstein und Bronstein], 1931. 31 p. 8°.

ו. תלמוד ומדרש, ספרות רבנית.

1060. אדרת שלמה בן אברהם. ספר שו"ת הרשב"א מלוקטים

סתוך ספרי השו"ת, וקונטרס אחרון להרשב"א... למסכת יבמות. ואחריהם ספר קובץ הערות למסכת יבמות מסני אלחנן בונם ווסרמן... פיעטרקוב. (דפוס ח. ה. פאלטמן, תרצ"ב). [2] דף, 54 ע', [2] דף, 3—100 ע'. 24 : 34.

לכל ספר שער מיוחד ופגינציה מיוחדת. —הספר הראשון מכיל: שו"ת הרשב"א השייכות למסכת יבמות. קונטרס אחרון מהרשב"א על מסכת יבמות העתקה מספר חמדה גנוזה נדפס בירושלים תרכ"ג והגהות לספר ח' הרשב"א ליבמות הועתק ג"כ מהספר הנ"ל. הספר השני מכיל: קובץ הערות למסכת יבמות וקצת ביאורי אגרות על דרך המשט מאת א.ב. ווסרמן. אהל ישרים; ירחון... ראה ע' 292.

1061. אולבסקי, נתן נטע. שאלות ותשובות חיי עולם נטע...

חידושי דינים... בארבעה חלקי שלחן ערוך, אשר... השבתי לשואלי... נתן נטע אלעזרסקי... רב באירקוטסק... ויצנה, דפוס ש. פ. גרבר, תרצ"א. XV, 351 ע'. 17 : 25.

1062. איגש, חנוך חניך. ספר מרחשת, אשר רחש לבי... שו"ת
וחדושים... בסוגיות הש"ס והפוסקים... רובו על ענינים מחלקי אורח ויו"ד מאתי
חנוך חניך אייגעש... בילגורייא, דפוס נ. קראנעבערג, תרצ"א. [2] דף, [31]—246,
[4] ע. 24 : 34.

1063. אלבק, חנוך בן שלום. סבוא ומפתחות למדרש בראשית
רבא מאת חנוך בן הר"ר שלום אלבעק. חלק א': סבוא. חלק ב' מפתחות,
מחברת א'. ברלין, הוצאת האקדמיה, תרצ"א-תרצ"ב. [4] דף, 138; 80 ע. 20 : 28.
(כתבי האקדמיה למדעי היהדות).

שער גוסף בגרמנית: Ch. Albeck: Einleitung und Register zum Bereschit Rabba...

1064. אלנז, ישעיה בן אריה ליב. ספר שאלות ותשובות דברי
ישעיה... חיבור זה כבר הוצאתי לאור בשנת תרפ"ו, וכעת בהוספות איזה
תשובות וגם בהקדמה איזה דברי אנדה. פיעטרקוב, דפוס ת. ה. פאלמאן, תרצ"ב.
135 ע. 24 : 34. מהדורה א' ראה ק. ס. שנה ד' ע' 234.

1065. אלטשולר, עזרא בן יהודה ליב. ספר תקנת עזרא; כולל
חידושים על מסכת מעילה אשר חנני ה'... עזרא בלאאמר' יהודה ליב אלטשולר...
פיעטרקוב, דפוס ת. ה. פאלמאן, תרצ"א. [11] 223, 84 ע. 24 : 33.

84 הע' בסוף: "ספר תקנת עזרא, קונטרס תקון חשוב כולל רוב דיני דברים החשובים
דלא בטלי אפילו באלף, ובעקרו ויסודו הוא ביאור על התוס' במעילה דף כ"א ע"ב, דיה
פרוטה של הקדש" (עם שער מיוחד).

אסף, ש. האנוסים בספרד ופורטוגל ע"פ ספרי השו"ת... ראה ע' 271.

1066. אריה ליב (בן יוסף) הכהן. ספר אבני מלואים על ש"ע אבן
העזר. חלק א"ב. ביאליסטאק, ד. י. קושצ'וביץ; בילגורייא, סודר בדפוס נ.
קראנעבערג, נדפס בדפוס Sikora i Milner ורשה, תר"ץ. 190, 66 ע. 25 : 35.
לחלק ב' שער לחוד.

1067. בלומנפלד, יחיאל מאיר. אנציקלופדיא כל הסצות. ספר על
תרי"ג מצות ובאור להשקפת הרמב"ם בהלכותיו... כרך ראשון. ורשה, דפוס
פקדער, תרצ"א. [4] דף, 204, [4] ע. 20 : 27. שער גוסף בפולנית.

1068. גינצבורג, נחום ברוך. ספר מקור ברוך. חלק ב: חקרי הלכות
ובאורי ענינים בסדר קדשים ועוד. פיעטרקוב, דפוס ת. ה. פאלמאן, תרצ"א.
[11] דף, 122 ע. 24 : 33.

את הקודם ראה ק.ס. שנה ה' ע' 466.

1069. דניאל בן יעקב. ספר מוצ'י באש; פירוש על מסכת ערכין...
אשר השאיר אחריו ברכה... סרן דניאל... מוצ'י... בקיף הוראדנא... וזילנא, דפוס
ש. פ. גרבר, תרצ"א. [2] דף, 108 ע. 23 : 31.

1070. הלר, חיים. ספר לחקרי הלכות. כרך שני. בירורי דינים
וענינים בחלק חשן המשפט ורובם בפסקי הרמב"ם מאת חיים העליר... פיעטמקוב,
דפוס (פאלסאן), תרצ"ב. 281 ע. 20 : 27. את הקודם ראה ק. ט. שנה ט' ע' 53.
לפנינו שני כרכים גדולים המקיפים ח"מ סמנים. שכל אחד מהם עוסק בנושא הלכי
מיוחד, גם ראשי עניניהם, שהם כעין מפתח, ובסוף החלק השני יקצת תקונים ומלואים
לספרו זה ולספרים הקודמים של המחבר (עמוד רמ"ה-רנ"ד).

הספרים האלה עוסקים בדיני ממונות ומכירות דינים וענינים בחלק של חושן-משפט
כגון דיני קרקעות לכל סוגיהם, מכירות שותפות, הפקר, קנינים, גניבה ואבידה, שכירות
לכל ענפיה, ירושה, אמנם נפקד מקומם של דיני סנהדרין (צורות בתי-הדין), דיני עדות,
שליחות, למרות היותם חשובים וראויים לספול רב. החמר שבו עוסק המחבר נמצא בעקר
בתלמוד בבלי, בספרות הפוסקים הראשונים והאחרונים ובהלכות שנתחדשו במרוצת הזמנים.
רב הכרך השני מטפל ברמב"ם, מבאר רבות מההלכות הסתומות שבו, ומראה מתוך
הגנה על הרמב"ם מפני השגותיו של בר-פלוגתיה הראב"ד את מקורותיו של הרמב"ם.
יש שהוא חושף לשם זה מקורות בלתי נפוצים ולא-ידועים לכל, ויש שהוא מביא
ראיה היקשית מדין הלכה מקבילה הרווחת בספרות הפוסקים, לשם חזק ההלכה ואשורה
בפני החולק עליה. מתוך ברור שיטותיהם של הראשונים ומתוך שקלא-יטריא של הלכה הוא
מגיע למעשים לידי חדושי דינים שונים, ויש שהוא משאיר אותם בצ"ע, או בספיקא דדינא,
לפרקים הוא מוסד תשובות גדולי-הדור שבדעתם נמלך לעסוקי שמעתא אליבא דהלכתא (ראה
למשל סימן שי); בתשובות אלה יש למצא חמר חשוב לברור הנושא מכמה בחינות. —
כדי למצות את עמק כל החמר הכלול בספרים שלפנינו, נחוץ לחבר ספר שלם במיוחד. כאן
יש להצטמצם רק בהערכה כללית הנובעת לשיטת למודו של המחבר, לתועלת השמושית
בסוג ספרים אלה, ולמקומם בכלל בספרות ההלכה של תקופתנו.

שונים היו דרכי הלמוד בתלמוד ובנושאי כליו במרוצת הזמנים והתקופות. כך למשל
יש דרך אחת שאפשר לכנותה בשם דרך למוד המקורות, והיא התפתחה לשיטה סינתטית
ואנליטית גם יחד לשם הבנת התלמוד ומפרשיו, ע"י הסברה בהירה בהגיון. לעומת שיטה
זו הלכה והתפתחה שיטה אחרת שאין לה ענין מיוחד בלוגיקה המשפטית שבתלמוד, אלא היא
עוסקת בהלכות מבחינת גדולן, השתלשלותן והשוואתן על-יסוד גרסאות שונות. דרכו של
מחברנו קרובה יותר לזו האחרונה, וזו היא גם מגמתו, כפי שהוא מעיר בהקדמתו הקצרה
לספר השני: -להתחקות על שרשי ההלכות להעמיד את הדברים על מהותם ועצם היותם
וכו". אמנם היה מן הצורך להקדים מכאן מפורט לברור דרכיו והשקפותיו של המחבר על
גורמי ההלכות והסתעפותן, כפי שמורה בזה גם המחבר בהקדמתו לחלק הראשון, וחבל
מאד שלא נחננו.

למרות שליטתו הכלתי מובלת של המחבר בכל הספרות ההלכית — תלמוד, ראשונים
אחרונים — לא הקדיש תשומת לב מובלסת לתלמוד ירושלמי, שהשפיע ג"כ על התהוות
רבות מההלכות המובאות בספרים. — חבל כמו כן, שאין הסמנים מסודרים לפי המקצעות

השונים, הואיל ואין דרך מחברי ספרים אלה לצרף מפתח אלפא-ביתי. כ"כ מורגש חסר מסקנות המחבר בסוף דבריו לכל נושא ונושא. — יש לציין, כי החבור הזה יתפס מקום בראש בסוג הספרות ההלכית הודות לחמה השופע, ולגיון מקצועות ההלכה הנדונים בו. החמר מצד עצמו חשוב מאד לתולדות המשפט העברי, ואלה העוסקים במדע זה, יפיקו תועלת רבה מן הספרים האלה, כיון שהם מאפשרים גישה ישרה ונכונה למקורות. מ. ד. כהן.

1071. וולנב, אהרן בן אברהם נחום. ספר כרם אהרן חכולל הגהות חידושים וכיואורים על מסכת ברכות, סמני אהרן בלא"א אברהם נחום וואלאנאווי... עם הערות מאת הרב ראובן יהודא נויפעלד... בסופו דרוש לשבת הגדול, העתק מכ"ק רבנו עקיבא איגר. ווארשא, דפוס נאוואזעמגראף, תרצ"א. 64 ע. 28:22.

1072. [כ"מ], שלום. ספני דרכי שלום... המצאת... מכונה... בשם שומר הברית, וחיא תקנה... להצלת מכשול הנוגע לכלל ישראל, לאסור את האיסור מציצה ע"י כלל יד ולהראות את הסותר ע"י כלל בתוך הפה. עפ"י הסכמת גאוני ארץ ורומא ישראל להלכה ולמעשה... (Warszawa, דפוס Piment), תרצ"א. 31, 12 ע. 14:19.

ולדן, מ. מ. מ. מ. בית החיים... ראה ע' 326.

1073. ולפיש, ירוחם יהודה ליב. ספר עשת שן... בשלשה חלקים: חלק ראשון על מכירתא וחלק שני על הספרא וחלק שלישי על הספרי, מכאן תמצית הדברים וההלכות... אשר הוצאתי מהברייתות הללו... ונלוה לזה פירוש מעולפת ספירים, הוא הרבה הגהות... שקבצתי... מדברי רבותינו משים ופוסקים... וממרשי ר"ז, ומעט נוסף משלי... ממני ירוחם יהודה ליב ב"ר אהרן וואלפיש... חלק איב. פיעטרקוב, דפוס ה. ה. פאלמאן, תרצ"א-תרצ"ב. 104, 416 ע. 24:31.

בסוף חלקב: קונטרס פנינים יקרים, קבוץ הלכות מהלכות טומאה וטהרה בקיצור. 1074. ורהפטיג, ירוחם אשר. ספר דברי ירוחם על ארכעה חלקי שולחן ערוך... ונוסף לזה קונטרס חרושי תורת על מס' בבא קמא מאת בני... זרח ווארהאפטיג. בילגורי, דפוס נ. קרונברג, תרצ"א. 4, 212 ע. 23:30.

1075. זינגלנס, שמואל צבי. ספר ימין שמואל. חלק א. חידושים וכיואורים בדברי הגמרא ורשיי ותוס'... על מסכתות בבא קמא, וגי' פרקים ראשונים בבא בתרא, ועוד לקוטים לכ"כ וע"ז ופרקים ראשונים סנהדרין, ועוד לקוטים לסנהדרין... מאתי... שמואל צבי זינגלואקס... לובלין, דפוס שלמון, תרצ"א. 168 ע. 23:30.

1076. טורפשמין, שמעון יהודה בן נתן. ספר מצור דבש, בו... שלשה עמודים: א) עמוד המצות, אשר מונה את כל התרי"ג מצות. ב) עמוד המעלה... כענין עשה ולית מי מעולה וקדים. ג) עמוד השלימות מענין שלימות

האדם כרמ"ה אברים ושס"ה גידים... מאתי שמעון יהודה בן רבי נתן (מורפשטין)...
ורשה, דפוס מ. ליכעסקינג, תרצ"א. 192 ע. 17 : 25.

לוי, ב. מ. אוצר הגאונים... כרך ד'... ראה ע' 278.

1077. לוי, משה אהרן בן יוסף שמעון. ספר אהל משה על עניני
ספיקות וחזקות רוב וקרוב וקבוע וס"ס ועוד ענינים המסתעפים מהם. חלק א:
כולל ארבעה שערים: שער ספיקא דאוריותא, שער השחיטה, שער חזקת הסכין,
שער הדרוסה. מאתי משה אהרן כהר"ד יוסף שמעון הלוי לעווין... ווילנא, דפוס
ש. פ. גארבער, תרפ"ו. [2] דף, 156 ע. 17 : 24.

1078. ל'נובסקי, ברוך בן חיים. קונטרס דרך חיים והוא חלק אחד
מספרי שעשועי רעיונים מיוסד על כ"א תקורות עצומות אשר נתבררו מדברי
הש"ס בבלי וירושלמי... ומאת] ברוך בן מ"ה חיים לאונאומסקי... ונלזה לזה
קונטרס בעניני חנוכה. פיעטרקוב, דפוס ח. ה. פאלמאן, תרצ"ב. 125 ע. 22 : 34.

1079. ליאצקי, שמואל. ספר חקר שמואל; הדרן על שתא סדרי
משנה וביאור סאמרי חז"ל, והדרן על סיום הש"ס, מחשבות לב המחבר שמואל
בן לא"א רוב ליאצקי. ביאליסטוק, דפוס מירסקי, תרפ"ח. 74 ע. 14 : 20.

1080. לנדא, אשר זליג. ספר קרבן אשר על התורה; כולל מ"א
סוגים במצות מ"ה, כל הדינים הנצרכים למוהל רב ומורה... וזה... קונטרס, גר
סצוה' מפרשת לך... עין משפט... שו"ת בפלפלא חרופתא בהלכות מילה...
מאת... אשר זעליג לאנדא... פיעטרקוב, דפוס ח. ה. פאלמאן, תרצ"א. 582, 8 [2] ע. 17 : 24.
מחיבורי הגדול על חמשה חומשי תורה, אשר בו שלשה ספרים... תורה אור,
גר מצוה, עין משפט.

1081. מונק, יהודה ליבוש. ספר יגדיל תורה והוא זכרון יהודה;
חידושים... על סוגיות הש"ס ואיזה שו"ת ולקוטים... ונלזה בסופו איזו שו"ת
מהרב מהרש"ם (=שלום מרדכי שכרדון אבדיק כערואן [!]) ואיזו שו"ת מהרב
יעקב שור אבדיק קוטב... ווארשא, דפוס י. מ. אלטער, תרפ"ט. [3] דף, 151—195 ע. 25 : 34.
שער נוסף עם אימפרינט: בילגורייא, דפוס האחים וויינבערג, תרפ"ט.

1082. מכילתא. מכילתא דרבי ישמעאל; עם הלופי גרסאות
והערות מאת חיים שאול האראוויטץ, ואחרי פטירתו נקרכו והשלמו על ידי
ישראל אברהם רבין. פרנקפורט ע"ם, (חברת תומכי סדעי היהדות בברלין),
תרצ"א. [2] דף, 359, 181 ע. 18 : 24.

= קובץ מעשי התנאים. מערכה שלישית ... חלק א, מחברת א.—יצא לאור
חוברות חוברות, 31 — 1928. על מעטת כל חוברת שער בגרמנית. לספר השלם שער
נוסף ברומית: Mechilta d'Rabbi Ismael cum variis lectionibus et adnotationibus

edidit H. S. Horovitz defuncti editoris opus exornavit et absolvit I. A. Rabin. Francofurti ad Moenum, (Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums Berlin), In aedibus J. Kauffman, 1931.

=Corpus tannaiticum. Sectio 3 ... pars 3, fasc. I.

ראה גם ק. ט. שנה ו' ע' 59 מספר 274.

1083. מרוק, יהודה בן יעקב. ספר קיבוץ יהודה והוא קיצור עם ביאור בצדו משו"ע יוד... הלכות טריפות... ממנו... יהודא יודל בלא"א ר' יעקב (מאראקא)... פיעטקוב, דפוס ת. ה. פאלמאן, תרפ"ה. 2 חלקים בכרך ו. 175 ע, 1 דף, 4, 3—339, 111 ע. 16 : 22.

חלק אחד מסימן כט עד ט"ל. וחלק אחד מסימן מ' עד ט"ג. — לכל חלק שער לחוד. משניות. מסכת תרומות... ערוכה ע"ר ח. נ. ביאליק... ראה ע' 279. נדלר, שמואל, עורך. ספר חיובל לכבוד הרב... מאיר שפירא... ראה ע' 295.

1084. ניצפרג, אליעזר בן דוד יהודה. ספר יד אליעזר; חידושים וביאורים על ש"חן ערוך יורה דעה מאתי אליעזר באמ"ז... דוד יהודא... חלק א. ווארשא, דפוס י. מ. אלטער, תרצ"א. 283 ע. 23 : 30.

צורי, י. ש. תולדות השפוט הצבורי העברי ... ראה ע' 327.

1085. קלוגר, שלמה. ספר שא"ת ותשובות הא"ף לך שלמה... על ר' חלקי ש"ע שהשיב... הרב שלמה קלוגר מבראדי. התשובות... היו מפורזות... בכל חבוריו... נכדו בשמו שלמה קלוגר... הוציאן לאור... בתקונים... וחוספות... התוצאה השני... חלק א"ב. בילגוריי, נ. קרונברג, תרצ"א-צ"ב. 144, 116 ע. 17 : 24. התכן: חלק א: כולל ארבע מאות ש"ת על א"ח. תרצ"א. חלק ב: כולל שלש מאות וארבעים וש"ת על י"ד. תרצ"ב. רביד, ת. י. מ' מרחבי יצחק ... ראה ע' 286.

1086. רובינשטיין, שמואל משה. לחקר סדור התלמוד; כולל: א. חלוקי המקורים בתלמוד, ב. המלאכותיות בתלמוד, מאת שמואל משה ב"ר יצחק רובינשטיין. קובנה, (דפוס קוניצקי וביילקס), תרצ"ב. 64 ע. 16 : 24.

מדברי פתיחת המחבר שבמאמר א': התלמוד מחובר משני מקורים. לפני מסדרי התלמוד שלפנינו היה כנראה כבר תלמוד כתוב ערוך ומסודר בנוסחאות שונות והם הכניסו את התלמוד שלפניהם לתוך תלמודם עם נוסחאותיהם השונות, וגם נשאו ונתנו בדברי התלמוד שלפניהם לפרש ולתקן את דבריו. ואלו הן הראיות המעידות על זה:

1087. ריזנר, שלמה. ספר אבני החושן... על ש"ע חושן משפט... ממני שלמה רייזנער... חלק א"ב. בילגורייא, דפוס נ. קראנענבערג, תרצ"ב. 2 כרכים בכריכה אחת. 248, 220 ע. 24 : 33. לכרך שני שער מיוחד. רשפי אש; מאסף וקובץ ... ראה ע' 292.

1088. **Berkovits, József.** Pirké de R. Eliezer... Budapest, 1931.
ע' 36: דיבליוגרפיה. Diss. Budapest. 15: 23.

Guttmann, A. Enthüllte Talmudzitate ... ראה ע' 341

1089. **Lévy, Renée.** Le divorce juif et les conflits de lois qu'il peut engendrer. (Paris), Les Presses universitaires de France, [1929]. 2 p. 1., 187 p., 1 l. 16: 25.

ע' [185]—187: דיבליוגרפיה.—בק. ס. שנה ו' ע' 377 נרשם בכוכב.

Mekilta ... ראה לעיל מספר 1082.

Munk, E. Nichtjuden im jüdischen Religionsrecht ... ראה ע' 342

1090. **Rosmarin, Aaron.** Moses im Lichte der Agada. New York, Goldblatt pub. co., 1932. 157 p. 15: 22.

ע' 7—14, 151—152 דיבליוגרפיה. — ימסרת הספר הזה היא לחת כרקסריסטיקה של משה וחיייו לפי תפיסת האגדה. מתוך שמע הספרות האגדית המתיחסת למשה. עובדו רק החלקים שיש להם יחס ישר לאסיו או לחיייו של משה. (מרבירי המחבר בהקדמתו).

Stein, E. Philo und der Midrasch. ראה ע' 308.

1091. **Talmud.** Der babylonische Talmud nach der ersten zensurfreien Ausgabe unter Berücksichtigung der neueren Ausgaben und handschriftlichen Materials neu übertragen durch Lazarus Goldschmidt. Bd. 6: Sota /Gittin/ Qiddušin. Berlin, Jüdischer Verlag, 1932. 4 p. 1.; [3] — 802, [1] p. 15: 21.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 459.

תרגום התלמוד של ל. גולדשמידט הניע כבר לכרך הששי המכיל סוטה גיטין וקדושין. כבר בצאת הכרכים הראשונים נכתבה ביקרית ספר הערכה כללית קצרה (ק. ס. שנה ח' ע' 50) ואין צורך לחזור על הרברים הנאמרים שם. אבל בודאי ראוי הוא המפעל העצום הזה להתעסק בו מעט ביתר עיון.

לקוי עקרי' בכרכים הראשונים הוא מיעוט ההערות המבארות. במדה שקשה או מן הנמנע הוא להכין את כוונת התלמוד. אבל דפדוף פשוט מראה באופן חיזוני שבדרך הזה שכלל המתרגם את עבודתו בענין זה ולא השאיר עמוד אחד בלי כמה שורות מבארות. וכשעברתי על ס' אלו נאמרין (ע' 109—143). שרכו ככלו הוא אנדה. מצאתי רק שני מקומות שבהם היה מן הראוי לפע'ד להעיר עליהם דבר והמתרגם לא בארם (שלא להוציא לעז על המים המרים, סוטה לב. ב וינצחו סליא וכו') שם לג. א. וגם בסוגיא הראשונה שבמ' גיטין מצאתי שהיא מובנת בעזרת הערות המתרגם. ההערות האלה בנויות בכלל על סירוש רש"י ולפעמים הולך ג. בדרך מפרש קדמון אחר. וישגם לא מעטות שהן דעת המתרגם עצמו והן תמיד שואפות אל הפשט (למשל 119: 1933) אך לא תמיד הן משכנעות. למשל 134: אומר ג. כי מלת "באהבה" בסוף ברכת הכהנים באה במקום שם ההויה שהכהן הגדול היה מבליע אותו בנעימה והיה נשמע באזני העם כאלו

אמר "באהבה", והברכה יוצגו לברך... באהבה (= שם ההויה) היא על פי הפסוק יושמו את שמי, ואפשר ג"כ שלכתחלה בחרו לברכה במלה הדומה בצלצולה לשם ההויה. כך דעתו של ג. אבל ראשית קשה לחשב שאת השם הנכבד והנורא, שבאפן יוצא מן הכלל בטאוהו בברכת הכהנים עצמה. יבטאו בלי צרך עוד פעם בברכה הקודמת. ולו באמת עשו כן, בודאי לא היו מספחים אותו לברכה כנספח קצת מיותר אלא היו קובעים עליו את עיקר מטבע הברכה: יוצגו לשים על עמו ישראל את שמו הויה. ואם לומר שמתחלה קבעו "באהבה" והתכוונו לרמז במלה זו לשם ההויה, הרי יש למצא פירושים יותר מסתברים לר' יעקב עמון בסדורו או ל"מגן אברהם" בסימן קכ"ח ט"ק יח. — יש שג. דוחה בפירוש את פרש"י ומביא במקומו את פירושו הוא ולא תמיד הכרח בדבריו. למשל 112 = סוטה לג, א: "בטילת עיבדתא דאמר שנאה לאיתא על היכלא". רש"י אומר "עיבדתא חיל לשון העביר את חילו עבודה גדולה" וג. מבאר: עבודה זרה. אמנם הביאור הזה יותר קרוב ללשון "עיבדתא", אבל מ"מ אין לזון על פרש"י שהוא sprachlich falsch, כי המלים "לאיתא על היכלא" מתקבלות אולי יותר ביחס לצבא "שמביאים על ההיכל" מאשר על צלם "שמעמידים בהיכל". — 114^{הב} עזב ג. את פרש"י ופרש כאלו גרזים ועיבל הם בעבר הירדן מזרח: אבל אין שום הכרח ליחס לגמרא את הטעות הגיאוגרפית הזאת, ואולי אין כאן אלא שגגה שיצאה מפי המתרגם.

נוסח התרגום עצמו מצטיין בנאמנותו לדברי המקור והוא מפליא בעקביותו. הרבה מועילים להבנת הענינים אותיות-הדפוס השונות וסימני המשפט המרובים. אמנם סמך ג. מעט יותר מדי על סימניה-משפט האלה בלבד; למשל, הלומד איזו וכוח מסובך ינהה בודאי יותר מ-אלא מעתה הנמצא במקור בראש איזה משפט והמראה לו כי כאן תתחיל קשיא. מאשר יועיל לו סימן 11 שנותן לו ג. במקומה בסוף המשפט, אולי אחרי כמה שורות (למשל 256-גיטין כד, ב: א' אבי אלא מעתה וכו'). ועוד קשי יעמד נגד הלומד מהמונחים שג. משתמש בהם מבלי לבארם; למשל הצריך כל יודע גרמנית להבין מהו ענין fiktive Feststellung (258) — אולי יש מקום לשאלה למי עיקר התועלת מהעבודה הזאת. לקורא סתם, כמו שקורא אדם להגאתו בתנ"ך באיזה שפה זרה? אך התלמוד עם כל גדולתו איננו מהנה בקריאה בעלמא, או לכל היותר בחלקי האגדה. למתלמד? לפע"ד יקשה מאד לרדת לעמקי התלמוד בעזרת התרגום הזה. לתלמיד? במדה ידועה, ודאי; אלא שבשבילו יש כבר מלונים, ולמשל בדוגמא שהבאתי לעיל יועיל לו ערך "ברירה" במלוגו של לוי יותר מהתרגום: fiktive Feststellung. לעוסק במקצוע אחר ורק דרך אגב הוא צריך לדעת ענין מהתלמוד? אמנם כן, הוא יפיק תועלת רבה מהתרגום הזה. וגם הלא-יהודי ינהה. כמובן, ההערות הקטנות האלה אינן גורעות מאומה מערך העבודה העניקת הזאת הנעשית במדעיות ובדיקנות מופתיות.

1092. Tykocinski, H[ayyim]. Die gaonäischen Verordnungen. Berlin, Akademie-Verlag, 1929. VII, 186 p. 16 : 23.

=Veröffentlichungen der Akademie für die Wissenschaft des Judentums. Historische Sektion, Bd. 5.

Zimmels, H. J. Die Marranen in der rabbinischen Literatur ... 340 ע' ראה

ז. מדע הדת, פילוסופיה יהודית.

1093. אלבו, יוסף. ספר העקרים... עם שלש מעלות... מהאלוף גדלי
בהרה"ח שלמה (ליפשיץ) הלא המה: שרשים, באור... ענפים... מיסודים על...
מקראי קדש ומדרשי חז"ל השויכים לעניני חסד. עלים, מראה מקום על הפסוקים
והמדרשים הבאים בזה הספר... כל חלקי האילן... קרא בשם: עץ שתול. וראה
זה חדש... א) שארית יוסף, תולדות הרב המחבר עפ"י מקורים נאמנים (ע"י מ.
מ. זלמןאוויץ), ב) דברי יוסף, תשובת הרב המחבר שהשיב להסוחר היראניסוס
דע סאנטי פע (והושע הלורקי) ולהאפיפיור (כנדיקטוס ה"ג) בהוכחת הגדול שהי'
בעיר טרמזא (בשנת היא קע"ב) ... ווארשא, י. ברוזבלאט, ותר"ץ. [2] דף,
[3]—384 ע. 15: 23.

1094. ארמן, ברוך בן משה. ספר מעלת האדם; בו יבואר במה
שיכול האדם להגיע לתכלית רם ונשגב אם ירצה. המחבר ברוך בהרב משה
(ערמאן) ... בילגורייא, דפוס נ. קראנקעבערג, תרפ"ו. ע. 17: 24.

1095. גולדבליט, שמעון יהודה. ספר שם משמעון; פ"י על פרק
שירה... מאתו שמעון יהודה גולדבליט... לאדו, דפוס מ. ליבעסקינד, תר"ץ. [2] דף,
3—82 ע. 16: 20. עם הפנים—שנת הקולופון: תרצ"א.

עזרא, אברהם י. ס' יסוד מורא וסוד התורה... ראה ע' 281.
תבונה; שבועון... ראה ע' 269.

1096. הירש, שמשון רפאל. קבלת התורה (לויט'ן חורב). אויספיהרליכע
אויפקלערונגען און אבהאנדלונגען איבער די געשעהנישען און בעדייטונג פונ'ם
מתן-תורה-אקט, און די אייביגע און פערפליכטענדע אויפגאבע פונ'ם יוד...
בעארבייט און רעדאגירט דורך: משולם קאמינער. ווארשע, החינוך פערלאג,
תרצ"א. ע. 14: 21. ראה גם ק. מ. שנה ח' ע' 186.

1097. די וועג פון לעבען; וויכטיג פאר יעדער יודישעס הויז. (צווייטע
אויפלאגע). ווילנא, דפוס פ. נארבער, תר"ץ. 42, [2] ע. 14: 20.
פנו דרך; עולים בלעטער... ראה ע' 293.

1098. צייטליך, הלל. די רייד פון ישעיה בן אמוץ, וואס ער האט אמאל
געזאגט און וואס ער וואלט חיינט זאגען. צווייטע אויפלאגע. ווארשע, יאקובסאן
ונאלדבערג, תר"ץ. 47 ע. 15: 22. מחזורה א' ראה ק. מ. שנה ו' ע' 343.
שפירא, י. משיחישע פערזענליכקייטען... ראה ע' 327.

1099. **Adler, Maximilian.** Studien zu Philon von Alexandria. Breslau, Marcus, 1929. 4 p. l., 101, [1] p. 16 : 24.

1100. **Boughton, Jesse Scott.** The idea of progress in Philo Judaeus. New York, 1932. 291, [1] p. 15 : 23.
Diss. Columbia university. ביבליוגרפיה. ע' 277-278

1101. **Buber, Martin.** Das Kommende; Untersuchungen zur Entstehungsgeschichte des messianischen Glaubens. 1: Königstum Gottes. Berlin, Schocken Verlag, 1932. XX, 260 p. 14 : 23.

*1102. **Clemen, Carl.** Religionsgeschichte Europas. B. II: Die noch bestehenden Religionen. Heidelberg, Carl Winter, 1931. VIII, 335 p. pp. 1-96: Grundzüge der politischen u. Religionsgeschichte der Juden.

1103. **Hajdu, Milklós.** Zsellérek vagyunk... Budapest, Mult és jövő, 1929. 5 p. l., 9-186 p., 1 l. 14 : 20.
החלק: Zsellérek vagyunk e földön.—Öszidő.—Kisfiamnak.—Hazafelé.—Alomparton.—Mendelssohn-gondolatok világotján.

1104. **Heinemann, Isaak.** Philons griechische und jüdische Bildung; kulturvergleichende Untersuchungen zu Philons Darstellung der jüdischen Gesetze. Breslau, M. & H. Marcus, 1932. 4. p. l., [5]—598 p. 17 : 25.

§§ 1-3 נרפסו תחלה בקובץ: Festschrift zum 75 jährigen Bestehen des Jüdisch-theologischen Seminars Fraenckelscher Stiftung (ראה ק. ס. שנה ז' ע' 41) Bericht des Jüdisch-theologischen Seminars Fraenckelscher Stiftung ... 1929 (ראה ק. ס. שנה ז' ע' 435)

הסמינר לרבנים בברסלוי יכול להתפאר בשרשרת של מלומדים החוקרים את תקופת ההתייגות. מיסדיו ד"ר פרנקל, כתב חקירה מפורטת על הלמוד האלכסנדרוני; ואחד ממוריו בדור האחרון, ד"ר ריפער, כתב מונוגרפיה מעוררת על "פילון וההלכה". אולם אין ספק שהחבור שיש לסמוך עליו ביותר נתחבר ע"י מחבר הספר הזה, ד"ר הינמן, שהוא כיום מרצה בסמינר הזה. ספר זה הוא מחקר עמוק על ההשפעות היהודיות והיוניות על פילון בפירושו לתורה, והוא יסודי ומוכיח ביותר.

השקפתו של ד"ר הינמן היא, כי ידיעותיו של פילון בהלכה היו קלושות ושגויות מכלי שני, ושעיקר ההשפעה על פירושו לתורה באה מהאסכולות הפילוסופיות היוניות שלאחרי אריסטו, ובייחוד האסכולה הֶיֶנִּית והסטואית. בדרך-כלל בכל מקום שדבריו מתאימים להלכה, סבת הדבר היא ההתאמה בין ההשקפה היונית והיהודית בענין הגידון. מאידך גיסא סבור המחבר שעיקר תרומתו של פילון למחשבה האנושית היא הסינתזה שלו בין המונותאיסמוס והאדיקות היהודית ובין התרבות היונית, ושהוא לא היה מעונין ביצירת שיטה משפטית-מעשית, שלפי דבריו מפרשים אחדים היתה נוהגת בבתי-הלמוד היהודיים באלכסנדריה, אף לא ביצירת שיטת-מוסר מדויקת ומדעית: חבריו השונים על החק הם תעלבת של מסתורין

ודרוש יחד עם דברי התורה. תערוכות שקשה להפריד בין חלקיה. ד"ר הינמן התכוון לתפקידו בכבד-ראש רב, וספרו הוא פרי חקירה מאומצת במשך עשרים שנה ויותר. יש לו ידיעה בספרות העברית ההלכתית, היונית וההלניסטית. הוא תרגם לגרמנית את תבואתו של פילון המכונים על החוקים המיוחדים; הוא פרסם ספר יסודי על תורת סטויוניס, הפילוסוף מתקופת הסטוא הבינונית; ואחרון-אחרון הוא כתב במכתבי-עת מדעיים שורה של מאמרים על שאלות מיוחדות בסטריפילון. מפליא באיזו מדה גדושה הוא מביא מקורות יהודיים ובלתי-יהודיים מהתקופה העתיקה, מימי-הביניים ומהתקופה החדשה. הקורא הנוטה להטיל ספק נסוג לאחר מחמת ההוכחות הרבות שאין עליהן תשובה. לעתים היינו מוותרים על גידוש הוכחות ונמקשים במקום שאמתות ההשקפה נראית כבר כמוכחה. והיינו מבקשים במקומם תאור כללי של החברה היהודית והבלתי-יהודית באלכסנדריה; אולם המחבר משאיר לו את סקירתו על השקפת-פילון על החיים לספרו הבא ע"א הספרות ההלניסטית-יהודית.

אין מן-הצורך להביא כאן ענין אחד שבתורה כדי להראות את דרך-עבודתו של המחבר. אולם אפשר לומר, כי שיטתו הכללית היא להראות בנוגע לכל מצוה ממצוות-התורה בין דתיות ובין משפטיות, את ההבדל בין פילון וההלכה, וכיצד קיבל או עיבד את מושגי-המוסר היוניים. המחבר מודה שיש מקומות שבהם מתאימים דברי פילון להלכה, כפי שהשתל ד"ר ריסר להראות, אבל הוא מראה שבמקומות אלה מתאימות גם דעות הבלתי-יהודים לדברי פילון; הוא מסיק שאין אף מקרה אחד בפירוש החקים האזרחיים שבהם אפשר להראות על קשר בין פילון וההלכה. לא מן-המדה המדעית היא להסיק שפילון שאב מן ההלכה מפני שנמצאו בדבריו מתאימים לדברי ההלכה, כשם שלא היתה מן-המדה המדעית באסכולה הפטריסטית לפני אלף ושבוע מאות שנה לומר שאפלטון שאב את תורתו מתורת משה מפני שנמצאו ב"דיאלוגים" שלו דברים מתאימים לתורת משה.

ד"ר הינמן בוחן ג"כ, ביסודיות המיוחדת לו, את השקפתו של הפרופסור האמריקאי Goodenough שנתפרסמה בזמן האחרון בספרו *The jurisprudence of the Jewish courts in Egypt as described by Philo*, שבדבריו על מצוות התורה הולך פילון בדרך-כלל אחרי הלכה אלכסנדרונית, שהושפעה מהמשפט היוני והרומאי. הוא מודה שהפירוש שניתן ע"י פילון לחוק האזרחי והפלילי מושפע הרבה מהמשפט המעשי ההלניסטי שהיה נהוג באלכסנדריה בימים ההם. אולם הוא מסופק אם הפילוסוף המוסרי שלנו היה נוגע במשפט היהודי המעשי שהיה נהוג בימיו באלכסנדריה. אין להוכיח את הדבר בודאות, אולם מתקבלת על הדעת מסקנתו של ד"ר הינמן על באוריו של פילון לחוק הפלילי. הוא סבור, שבאורים אלה הם פשרה בין נוסח השבעים ובין הדעות שהיו ידועות לפילון במקצת מתוך המעשה ובעיקר מתוך תורותיהם של הסופרים היונים בני-דורו. ולא פשרה בין ההלכה היהודית והמשפט המעשי של בתי-הדין היהודיים באלכסנדריה. כמובן דוחה המחבר בצורה מוכיחה מאד, את דעתו של הפרופסור הנ"ל, המבוססת במקצת על הערות של יוסטס, שיהודי מצרים היו דנים כמעין "מיתת-לינץ" כל מי שעבר על המצוות היסודיות של היהדות. הוא מראה, שאין להניח כלל, אף אין שום הוכחה לדבר, ששלטון רומאי היה מתיר לאיזה עם שהוא לעשות דין כזה על דעת עצמם. פילון נותן לנו מה שקרוי בפי הצרפתים *la doctrine*, אבל לא *la jurisprudence*, או בלשוננו 'מדרש' ולא 'הלכה'. אנב-אורחא, מענין לראות שהשקפתו מחמירה יותר מאשר השקפת חכמי א"י. הוא מחייב מיתה על [עבירות שונות. בהתאם לדעות הסטואיים.

לבסוף קראי לראות את דרכו של המחבר במקרה של מצוה חברתית או לאומית שבתורת-משה. הוא מדבר על דברי פילון בפרק כ' של ס' דברים על מצוות המלחמה ומראה את רצינו של פילון להחליש את החומרה שבמצות לא תחיה כל נשמה. אולם אין פילון יודע את מדרש החכמים שביארו כי מצוה זו היא רק בתנאי שלא יקיימו את שבע מצוות בני נח. היינו יסודות החוק המוסרי. אילו ידע את המדרש הזה לא היה נמנע מלהביאו כהוכחה למוסר האנושי שבתורת-משה על המלחמה. במקרה זה ובכמה מקרים אחרים, השתדל היתודי ההלניסטי להתגבר על המכשולים ע"י שתיקה או רתוריקה, והמכשולים הללו היו נעלמים מאליהם אילו ידע את התורה שבע"פ מא"י. מענין יותר שנראה כי לא היתה לו ידיעה מובהקת בגביאים ובכתובים, ולעולם אין הוא מביא את דבריהם כאפן ישר. את היהדות שלו הוא שואב מתורת-משה בלבד.

בשנים האחרונות נתפרסמו ספרים רבים על פילון והאסכולה האלקסנדרונית ע"י יהודים ובלתי-יהודים, אולם ספרו זה של ד"ר הינמן הוא magnum opus. ובתוך חוגו הוא בולט כתרימה חשובה של בן-סמך לחקירת היהדות ההלניסטית. נורמן ג'נסויס

1105. **International missionary council.** Christians and Jews; a report of the Conference on the Christian approach to the Jews, Atlantic City, New Jersey, May 12—15, 1931. New York, International committee on the Christian approach to the Jews, International missionary council, (c1931). XI, 155 p. 14 : 22.

ראה ע' 342. Kallen, H. M. Judaism at bay.

1106. **Klein, Hermann.** Aus der Gedankenwelt des Sabbath; drei Aufsätze. Berlin, (typ. P. Wagschal), [1932]. 20 p. 15 : 22.

= Schriftenreihe des Weltverbandes für Sabbathschutz "Schomre-Schabbos", Nr. 5.

*1107. **Kuhlmann, Gerhardt.** Theologia naturalis bei Philon und Paulus. Eine Studie zur Grundlegung der paulinischen Anthropologie. Gütersloh, Bertelsmann, 1930. 145 p. 80.
= Neutest. Forsch. Reihe 1, H. 7.

1108. **Lagrange, M[arie] J[oseph].** Le judaïsme avant Jésus-Christ. Paris, J. Gabalda, 1931. xxvii, 624 p. 16 : 25.
(Etudes bibliques). ביבליוגרפיה. XXIV—XI ע'

1109. **Mugler, Edmund.** Gottesdienst und Menschenadel. Die sittliche Idee im Kampfe um ihre Selbstbehauptung innerhalb der israelitisch-jüdischen und christlichen Religionsgeschichte. (Zweites Buch: Die pharisäische Gesetzesreligion und Jesus). Stuttgart, Frommanns Verlag (H. Kurz), 1928. 2 p. 1., 151 p. 14 : 22.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ד' ע' 242.

1110. **Philo Judaeus.** Neue Philontexte in der Überarbeitung des Ambrosius. Mit einem Anhang: Neu gefundene griechische Philonfragmente, von Hans Lewy. Berlin, Verlag der Akademie der Wissenschaften, 1932. 64 p. 18: 25.

הדפסה מן: Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften Phil.-hist. Klasse. 1932, IV.

1111. **Philo Judaeus.** Philonis Alexandrini opera quae supersunt ediderunt Leopoldus Cohn et Paulus Wendland, v. 7: Indices ad Philonis Alexandrini opera composuit Ioannes Leisegang. Pars 2. Berolini, typ. de Gruyter, 1930. 2 p. l., pp. [339]—878. 16: 25.

1112. **Philo Judaeus.** Die Werke Philos von Alexandria; fünfter Teil; hrsg. von I[saac] Heinemann. Breslau, Marcus, 1929. 4 p. l., 294 p. 16: 24.

=Schriften der Jüdisch-hellenistischen Literatur. Bd. 5.

1113. **Schoeps, Hans Joachim.** Jüdischer Glaube in dieser Zeit; Prolegomena zur Grundlegung einer systematischen Theologie des Judentums. Berlin, Philo Verlag, 1932. 3 p. l., 90 p. 16: 23.

הופעת הספר הזה ראויה בלי ספק לחשומת לבנו. הוא מעיד על התנועה הרוחנית ושנוי הערכין בחוגים ידועים של יהודי גרמניה בעיקר בעקבות ספרו של רוונצויג יכוכב הגאולה. ואפשר ללמד ממנו גם הרבה על הסכנות הצפויות לכל נסיון של החיאת ערכי היהדות כשהוא נעשה רחוק מן המקורות העבריים ותחת השפעתה המכריעה של הסביבה הרוחנית הזרה — הפעם, אצל שפס, השפעת התיאולוגיה הפרוטסטנטית החדשה של ברת ותלמידיו.

הספר הזה נוצר תחת השפעת רוונצויג מחד גיסא והשפעת התיאולוגיה הנוצרית הזאת מאידך גיסא. הוא מוקדש לזכרו של שלמה לודויג שטינהיים, שהחזיק בדגל התיאולוגיה היהודית בזמן שהתיאולוגיה אצלנו ואצלם ניסוגה אחור ואת מקומה כבש כמעט בלי מלחמה המדע הפוזיטיבי והפוזיטיביסטי. הפרק הראשון של הספר מוקדש לימצב האמונה בישראל. באופן מצוין מתאר שפס, כיצד סלקה במשך הדורות האחרונים, מזמנו של רמב"ם ואילך, הבנת האמתות הדתיות ובמקומן באו אמתות סורבטיביות, באו תורות שניסו לענות על כל שאלות החיים באופן חילוני-אימננטי ושמו במקום הדת את תורת המדות או את האידאל של האנושיות או את הלאומיות היהודית או את הסוציאליזם וכדומה. עוד משה מגדלסון אמר על הדת ש-דרכיה דרכי נועם וכו' ואלה שבאו אחריו המשיכו בדרך זאת של "Religions-Verharmlosung", כמו שאומר שפס, שבה השתדלו לקרב את הדת למושגי הרציונליסטן של התקופה. בפרק השני מרצה שפס את תולדות התיאולוגיה של התנ"ך אצל הפרוטסטנטים במאה האחרונה. הרצאה זו היא פרי עבודה כבירה ויש לה גם ערך ביבליוגרפי לא קטן. שפס מראה כיצד נדחתה ההבנה התיאולוגית-דתית של התנ"ך ע"י מחקרים הסטוריים, בלשניים, פסיכולוגיים ובסוף גם סוציולוגיים, ומרוב החקירות האלה מסביר הדת והאמונה אבד המושג של האמונה שהיה מלכתחילה יסוד להן. (יוצא מן הכלל:

אדוארד קניג). נצברו המון ידיעות טרסיות מענינות למדע-הדת ובלתי חשובות כלל וכלל לתיאולוגיה ולהכנת התיאולוגיה של התנ"ך. בשנים האחרונות משתנה המצב תחת השפעת השנויים שחלו בפרוטסטנטיזם הגרמני. הפרק השלישי של הספר מוקדש לתולדות התיאולוגיה השיטחית אצל היהודים במאה האחרונה. שפט דן ביהוד על קרייצנר, שד"ל, שטינהיים, אופ, דושאק, קוסמן קולר, בן. הרשימה הזאת מראה שהוא ראה רק את הספרים שיצאו בגרמנית או בתרגום גרמני. (ע' 65 מתאונן שפט על זה, שמצד היהודים נעשה כל כך מעט למען סתור את בקרת התנ"ך של ולהאוזן ותלמידיו, ואינו מזכיר כלל וכנראה אינו מכיר את שמו של הרולד מ. ויגר). סופרים עבריים אינם נראה בכלל במציאות בשבילי. רחוק זה מן המקורות העבריים, שפתם ורוחם. מקלקל לגמרי את השורה כששפט בא, בפרק האחרון, לתת לקורא נסיון של הנחת יסוד לתיאולוגיה שיטחית של היהדות מתוך הִנְדֶּע (Bewusstsein) של היום". את כשלונו של נסיון זה הראה ג. שלום במכתבו הגלוי למחבר שהופיע בקיץ 1932 ב-Bayer. israel. Gemeindezeitung (ראה גם את הבקרת החריפה של אינגן מיכאום ב-Jüd. Rundschau 20/IV/32). כאן מתגלית כל חלשת עמדת המחבר התוסס את היהדות לפי דוגמת הכנסיה הנוצרית גרידא ובא מתוך זה לידי מסקנות אבסורדיות בנוגע ללאומיות ישראל. כאן גברה השפעת האנלוגיה עם הפרוטסטנטיזם על השפעתו של רוונצויג וקלקלה את כל הספר. בכל זאת יש להכיר בזה שגם בפרק בלתי-מוצלח זה ישנם חלקים חשובים וביניהם הערות קצרות אבל קולעות על הפילוסופיה של היידגר. שאותה מכנה המחבר בצדק רק בשם Bewusstseinsstellung einer radikalen Immanenzverhärtung ומסביר את הקסגוריות שבהן מורד היידגר את החיים (מות, Geworfenheit וכו') מתוך זה, שהיידגר, אחרי שעזב את המדע החיובי ואת הבנתו את האדם לגמרי, לא העזי בכל זאת לעבור את הגבולות של הניתן, האימננטי ועל כן צריך המות והגורל לשאת את כל המשא של האדם וקיומו בעולם.

הספר הקצר הזה הוא בבחינת פרולוגומא והמחבר מבטיח לפרסם בקרוב תולדות הסיסטמטיקה של דת ישראל בזמן החדש". יהיה חבל מאד, אם יכתב גם ספר גורל זה מתוך עיון בתרגומים גרמניים גרידא.

1114. Simon, Stanislaus. Mose ben Salomo von Salerno und seine philosophischen Auseinandersetzungen mit den Lehren des Christentums. Ohlau i. Schl., 1931. 86, XXp., i l. 14 : 20.
Diss. Breslau. ביבליוגרפיה. ע' [9—10].

מכיל את "מענות" ר' משה בן שלמה מסלירנו במקורן ובתרגום גרמני.

Stein, E. Philo und der Midrasch ... 308 ע' ראה

1115. Toussaint, C. Les origines de la religion d'Israel. [v. 1]: L'ancien Jahvisme. Paris, P. Geuthner, 1931. 3 p. l., 383, [1] p., maps, pl. 19 : 24.
ע' 365—373 : ביבליוגרפיה.

Examen critique des sources : Les documents bibliques. — Authenticité du Pentateuque. Le cadre général : La Palestine avant l'exode ... La race. — Le milieu. Affinités et influences : La religion des premiers Sémites. — La religion des Sémites d'Orient. — Les religions des Sémites d'Occident. — La religion des

Sémites du Sud.—L'élohisme patriarcal: Les légendes patriarcales.—Les dieux des patriarches.—Les origines du jahvisme: Le nom de Jahvé.—La fondation du jahvisme.—Originalité du jahvisme.—Jahvé en Canaan: La conquête de Canaan.—Installation en Canaan.—Jahvé et Baal.—Le jahvisme sous les premiers rois: Les traditions de Silo.—L'arche à Jérusalem.—Le temple de Jérusalem. Jahvé après le schisme des dix tribus: Les causes de la scission.—Le jahvisme dans le royaume du Nord.—Le jahvisme dans le royaume du Sud.—Appendices.

1116. Вольфсон, С[емен] Я[ковлевич]. Сучасная рэлігійнаясыць «паходзіць матар'ялау дасьледваньня у БССР». Менск, БАН, 1930. 118, [1] стр., табл. 15: 21. מכיל גם חומר על ההוי הדתי של היהודים ברוסיה הלבנה. —(Беларуская акадэмія навук. Катэдра марксызму-ленінізму. Працы. Вып. 1).

1117. Сухов, А[лександр] А[фанасьевич]. Иудаизм и христианство. (Одесса), Гос. издат. Украины, 1925. VI, [2], 255 стр. 16: 23. ע' [243]—255: ביבליוגרפיה.—סוחרוב: יהדות ונצרות.

ה. קבלה וחסידות.

1118. בורנשטיין, שמואל בן אברהם. ספר שם שמואל על סדר פרשיות התורה וסודי קודש, מאת... הרב שמואל... אביו מו"ה אברהם... פיעטרקוב, דפוס ד. קאפעלמאן, תר"צ. 255 ע. 21: 28.

על דרך החסידות: רק על הפרשיות משפטים—פקודי.—את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 66.
1119. ברוך, מיכאל. ספר צבי לצדיק, פרי לסאה, י"א תמוז תקצ"א—י"א תמוז תרצ"א, ספר זכרון לאדמו"ר... המקובל רבי צבי הירש (אויכנשטיין) מזידטשוב ליום מלאת מאה שנה לפטירתו. נערך ונכתב ע"י מיכאל הכהן בראווקר... ויצא לאור ע"י... ליבל טויבש בווינא. וינה, דפוס יוסף רבינוביץ, תרצ"א. 111, [1] ע. 15: 23.

דובנא, ש. תולדות החסידות... ספר ג'... ראה ע' 273.

1120. דוד צבי בן יחזקאל. ספר חסד דוד... דברי רבנו דוד צבי מנישטאדט בן... רבנו יחזקאל... נכתבו ונסדרו על סדר פרשיות התורה, עם ביאור בשם כלי חסדה מאת תלמידו... שמואל יעקב קאפל הכהן... ונלוה עליו בסופו קונטרס המועדים... דברי רבנו על המועדים... פראגא (ע"י ורשה), לוי יצחק מאב' ביגוריא, דפוס האחים וויינבערג, Druk. Piment, תר"ץ. [5] דף, 81 ע. 20: 26.

ויטל, חיים בן יוסף. ס' עץ חיים מהאר"י ז"ל... ראה ע' 273.

1121. מורנגשטרן, משה מרדכי. ספר מדרש משה; דרושים וגם חרושים... על סוגיות הש"ס. סכתכי... היה משה מרדכי מארגענשטערן... יצא לאור ע"י שלמה ווינגארטען... חלק א. ווארשא, דפוס א. ראזענשטויין, תרצ"א. 149, [2] ע. 20 : 27. בדרך החסידות. על סדר פרשיות התורה; החלק הזה על בראשית.

1122. שפירא, פנחס מקאריץ. ספר מדרש פנחס עם גבעת פנחס... דברים עמוקים... יצאו ספי... רבינו פנחס מקאריץ... גם דברים נוראים מהצדוק ר' רפאל מבערימזש... גם... תולדה קמנה... מגדולת קדושתו של רבינו פנחס מקאריץ מאת... מו"ה צבי יחזקאל מיכלאוואק... חלק א—ב. בילגוריה, נ. נ. קרונברג, תר"ץ. 6, 108—3 ע. 13 : 18.

1123. Garstin, E. J. Langford. The secret fire; an alchemical study... London, Search pub. co., 1932. 120p., illus. 14 : 22.

בהקדמתו אומר המחבר, שהוא שם את לבו יותר לשיטות המצרית, השמית והיונית מאשר לשיטות המזרח הרחוק. ומתוך שלשה אלה היתה הקבלה מורה הדרך העיקרי שלנו.

ט. תפלה ועבודה, דרשות.

איג'ר, עקיבא. דרוש לשבת הגדול... ראה ע' 312 מספר 1071.

1124. אשר למל הלוי מגלוגא. ספר חוט המשולש בשערים, חלק ראשון הכולל שלשה ספרים, ובו דרושים... כסדר פרשיות התורה, וכן... על פסוקי תורה ונביאים וכתובים ועל מאמרי רז"ל בגמרא ובמדרשים... האחר... שער אשר... חברו הרב אשר לעמל הלוי מגלוגא... והשני... שער המים, אשר חברו בנו הרב... וחיאל מיכל הלוי מגלוגא... ושלישי... שער חקטן אשר חברו בנו הרב משה הלוי מגלוגא... נדפס... פ"ש... מונקאטש, י. שאכטער, תרצ"א—1930. [5] 2—101 דף. 24 : 19.

1125. הגדה של פסח. סדר הגדה של פסח עם פירוש צמח מנחם ממני... אהרן מנחם מענדיל אבד"ק נאשעלסק באאטור מוהר"ר שלמה יהושע דוד... ווארשא, דפוס האחים פערער, תר"ץ. [2] דף, 116 ע. 17 : 24.

מורנגשטרן, מ. מ. מ' מדרש משה... ראה בראש העמוד הזה.

1126. מחזור. מחזור סוכות... עם כלילת יופי ומשלי חן, (פירוש ע"מ) מיט נאך פיעל נייע משלים ומעלות... נוסח אשכנז... ווארשא, האחים לעווין עפשטויין, ותר"ץ. [2] דף, 3—344 ע. 15 : 23. לספר שני שערים.

1127. ניסנבוים, יצחק. הגות לב; דרושים ונאמים קצרים, אשר דרש ונאם בשפה העברית ובשפה המדברת הרב רבי יצחק ניסנבוים. מהדורה שנייה. ורשה, (דפוס Sikora, תרפ"ה). 222, [2] ק. 16 : 23.

הסכסס כלו עברי. התכן: הדרשנות והדרשנים. — התורה — השפה העברית. — ארץ-ישראל. — הלאומיות. — ההתבוללות. — החנוך. — החגים. — בית הכנסת. — התולדה העברית. — ענינים שונים — שברי רעיונות. — בעמוד האחרון שבפנינייה נפלה טעות דפוס: צ"ל 222 במקום 122. צפירה, ס. ס' כסף צרוף... ראה ע' 286.

1128. קירשנפלד, יצחק מאיר. ספר סטעם יצחק; חלק שני... בדברי אנדה בדרושים... ונלווה אליו מספר מר והעתקנו זאת על ע"ט... ממני יצחק מאיר קירשנפלד... לובלין, דפוס מ. ס. שניידמססער, 1931. 62 ע. 15 : 21. את הקודם ראה ק. ס. שנה ו' ע' 213.

1129. קלוס, משה מאיר. ספר דברי משה; כולל... עשרה דרושים, וחמשה מאמרים דרושיו המדברים בדברים העוסדים ברומו של עולם היהדות, בנוים על סאמרי חז"ל, ועל חזיונות ההימים... מאת משה מאיר קלאס... ווילנא, דפוס ש. פ. גארכער, תרצ"ז. [2] דף, 71—48 ע. 15 : 21.

1130. תפלות. ספר מעבר יבק; כולל תפלות ותחנונות ויודים... לאמרים... על ערש דו... נדפס מחדש עם עברי טייטש... ווילנא, צ. ה. מ"ן, תרפ"ה. 136 ק. 11 : 15.

1131. תפלות. סדור שבי' חדש לבתי כנסיות ולבתי ספר עם הרבה תקונים וחדושים. מסודר על ידי י. ווייסברג. ונלווה אליו כמופו ספר שבת ומועד מאת דובער אלפערין. Hebrew publ. co., New York, 1931, [3] דף, 341, 4 ק. 14 : 22.

1132. בויס, שלום. ספר אהבת שלום; 17 ... פאלקס דרשות ... מיט ... ערצילונגען ... מיט פיעל פסוקים און סאמרי חז"ל ערקלערט לפי רוח הזמן ... איבערגעזעצט און געדרוקט דורך בן המחבר, יעקב שמחה בויס. Lublin, דפוס M. Sznajdermesser, תרצ"א—1930, 117, [1] ק. 14 : 19.

1133. Halpert, Salamon. Ünnepi órák (beszéd és ima) mon-dotta Halpert Salamon. (Tapolcza), typ. "Tapolczai lapok", (pref. 1930). 64 p. 14 : 20.

1134. Löwinger, Sámuel. A halotthamvasztás zsidó szempont-ból. Budapest, (typ. I. Neuwald), 1932. 30 p., 11. 15 : 23.

1135. **Mardkowitz, Aleksander, ed.** Zemerter (karaj sezinde). Jarykka cyhardy Aleksander Mardkowicz. Pieśni religijne Kara-imów (w języku karaimskim) wydał Aleksander Mardkowicz, Luckada, (typ. Drukarnia państwowa), 1930. VI, 23, [1] p. 16 : 22.

שירי קדש בדיאלקט התתרי של קראי לוצק.

1136. **Ogutsch, Fabian.** Der Frankfurter Kantor; Sammlung der traditionellen Frankfurter synagogalen Gesänge von Fabian Ogutsch, geordnet und eingeleitet von J. B. Levy; hrsg. vom Vorstand der Israelitischen Gemeinde Frankfurt am Main. Frankfurt a. M., J. Kauffmann, 1930. 105, [2] p. 24 : 32.

1137. **Steinberg, Simchah.** Sacred compositions זמרת קדש. For solo cantor. Recitativo. Choir and organ. Pt. 1 (Capetown, typ. "Cape times"), [1931?]. 3 p.l., 48 p., port. 25 : 37.

י. היסטוריה והמדרשים הקרובים אליה.

אסף, ש. האנוסים בספרד ופורטוגל ע"פ ספרי חשו"ת ... ראה ע' 271.

1138. בלבן, מאיר. תולדות עם ישראל וספרותו. כרך ראשון, חלק שני. מחרבן ירושלים עד אחרי חתימת התלמוד. (עם תמונות וציורים). ברלין, ילקוט, תרצ"א. 136 ע. 17 : 24.

הספר כלו מנקד. את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 342.

דינבורג, ב. צ. תולדות ישראל בגולה ... ראה ע' 273.

1139. ולדן, משה מנחם מנדל. ספר בות החיים... ציונים לנפשות גדולי ישראל וסוחרים נכבדים... אשר סצאו להם קבר... פה קיעלץ... ושמתו עיני... להעתיק את מצבת קבורתם מן העת שנתיוסד פה בהיה עד היום, זה ששים שנה... הוספתי ע"ז דברים נחוצים ובעניני אכלות... משה מנחם מענדל בחרבן אהרן וואלדען... פיוטרקוב, דפוס ב. לייבעסקינה, תרצ"א. 524, 121 ע. 12 : 16.

ולמנוביץ, מ. ס. שארית יוסף... ראה ע' 317 בספר 1093.

יוסף תורוביץ ז"ל (תרל"ד—תרצ"א)... ראה ע' 277.

הלוי, מ. מצבת מרדכי ואסתר... ראה ע' 278.

המאירי, א. בניהם של משה... ראה ע' 279.

נדלר, ש. ספר היובל לכבוד הרב... מאיר שפירא... ראה ע' 295.

מלושץ, נ. האנוסים בפורטוגל... ראה ע' 279.

1140. צורי, י[עקב] ש[מואל]. תולדות השפוט הצבורי העברי.
כרך א: שלטון הנשיאות והועד. תקופת התלמוד: ספר א: מכוא. כוללות. פאריס,
(דפוס Imprimerie d'art Voltaire), תרצ"א. [4] דף, 3—354, [1] ק. 16 : 25.

רופין, א. הסוציולוגיה של היהודים ... ראה ק' 287.

1141. ביכנינדער, [נחום] א[בראמאוויץ]. די געשיכטע פון דער יידי-
שער ארבעטער באוועגונג אין רוסלאנד. לויט ניט געדוקטע ארכיוו מאטעריאלן.
יידיש דוד רויכעל. ווילנע, מאמאר, 1931. 440 ק. 15 : 22. תרגום מרוסית.

1142. לונסקי, חיים חייקל. נאונים און גדולים פון נאענטן עבר;
ספורים און אגדות פון זייער לעבן און שאפן (מיט פאטאגראפיעס). ווילנא, (דפוס
Notes i Sz wajlich), תרצ"א. 103 ק. 15 : 23.

חתכן: דער לעצטער ווילנער רב ר' שמואל. — הרב ר' אברהם דאנציג, מחבר פון
ספר יחי אדם. — הרב ר' שאול קאצענעלנבויגען מו"ץ פון ווילנא. — הרב ר' אברהם אבלי
פאסוואלער, ראב"ד פון ווילנא. — הרב ר' אייזעלע חריף, רב פון סלאנים. — הרב ר' אברהם
צבי אייזענשטאט, מחבר פון יפתחי תשובה.

1143. מולכו, מיכאל ש. קונטריבוסיון אח לה איסטוריה די סאטוניקו.
סאטוניקו, דפוס אקאדעמי אי בכר, XVIII, 5692, 85 ק, [1] דף. 14 : 20.

1144. מעדעם, וו[לאדימיר]. פון מירן נאמיץ בוך... ווארשע, (די וועלט),
1929. [3] דף, [13]—[14], [1] ק. 14 : 20.
מאמרים. הופיעו ראשונה בעתון "לעבענס פראגען".

1145. ראזאווסקי, יצחק. באראן סשה הירש; (זיין לעבן און שאפן).
1831—1931. סאטמארא דע משילע, דפוס משילער אירישע וואכנבלאט, 1931.
[1] ק, פורטרט. 13 : 18.

על המעטפת שער נוסף בספרדית: Isac Rosovsky: Baron Mauricio de Hirsch.

1146. שפירא, יוסף. משיחישע פערזענליכקייטען. קליוולאנד, שטארט
קאמיטעט פון נאצ. ארכיווער פארבאנד, (c1931). 222 ק. 14 : 20.

שער נוסף באנגליש: Joseph Shapiro: Messianic personalities.
ביבליוגראפיה: ע' [218]—[222]. — חתכן: די הויפט יסודות פון דעם משיחישען אידעאל. —
דער משיחישער אידעאל אין תנין און תלמוד. — בר כבאי—אירישע משיחים אונטער מלכות
ישמעאל—משיחישע אויסרעכנונגען פון די גאונים. — משיחישע באוועגונגען אין די צייטען
פון די נוסעי הצלב. — דוד אלראי. — די קבלה און איהר ווירקונג אויף דעם משיחישען
אידעאל. — רבי אברהם אבולאפיה. — אשר לאמליין. — דוד הראובני. — שלמה מולכו. — די מקובלים
אין צפת. — שבתי צבי. — יעקב טראנק. — דער משיחישער יסוד אין חסידות. — ציוניזם אלס
משיחישער אידעאל. — ביבליאגראפיע. — בראש הספר נדפס מכתב למחבר מאת חיים גרינברג.

1147. **Abrahams, Israel.** Jewish life in the middle ages, by Israel Abrahams. New ed., enl. and rev. on the basis of the author's material, by Cecil Roth. London, E. Goldston, 1932. XX, [1], 478 p., pl., (facsim.) 14: 22.

Index of Hebrew authorities: 460—455 ע'

מהדורה א' יצאה ב-1896. חנן תמציתי של הספר (מהדורה א') בעברית נמסר ע'י מר דוד ילין במאמרו «חיי היהודים בימי הביניים» שנדפס בירחון «השלח» כרך ד' (תרנ"ח-ט').
נוסח גוף הספר נשאר כמו שהיה במהדורה הראשונה, מלבד שנויים קטנים בנוגע לעובדות ממש. כל ההוספות שנמצאו בגליונות הספר בכ"י המחבר נכללו כאן בהערות למטה או בסוף הפרקים ונדפסו באותיות שונות במקצת. כמו כן הוסיף העורך, מר סטיל רוס, הערות ומראי-מקומות משלו לספרים שיצאו לאור אחרי מות המחבר. אלה נדפסו בהערות בסוגרים מרובעים. העורך הוסיף למהדורה זו גם 26 תמונות היסטוריות-אמנותיות מחיי היהודים בימי הביניים.

Adler, M. The Jews of Bristol. 1011. 296 מספר 1011. ראה ע' 296

1148. **Altmann, Adolf.** Das früheste Vorkommen der Juden in Deutschland: Juden im römischen Trier; nach historischen und archäologischen Quellen. Mit 9 Abb. Hrsg. von der Gesellschaft für nützliche Forschungen und dem Provinzialmuseum in Trier. Trier, Kommissionsverlag der Paulinus-Druckerei, 1932. 32 p. 19: 25.

1149. **Anderson, Andrew Runni.** Alexander's gate, Gog and Magog, and the inclosed nations. Cambridge, Mass., The Mediaeval academy of America, 1932. VIII, 117 p. 17: 26.

=Monographs of the Mediaeval academy of America, no. 5.

Alexander's gate built to confine the ten tribes of מן ההלן: פרק ג': ע' 86—58.

Israel. ע' 86—58. ביבליוגרפיה. 105—117

1150. **Baer, Fritz.** Die Juden im christlichen Spanien. T. 1. Urkunden und Regesten. 1: Aragonien und Navarra. Berlin, Akademie-Verlag, 1929. 3 p.l., xxvii, [1], 1173, [2] p. 17: 24.

=Akademie für die Wissenschaft des Judentums. Historische Sektion: Veröffentlichungen. Bd. 4. ע' 1081—1091 ביבליוגרפיה.

1151. **Balaban, Majer.** Umysłowość i moralność żydostwa polskiego XVI w. (בתוך) Zjazd im. Jana Kochanowskiego, Kraków, 1930: Kultura staropolska, 1932. pp. [606]—639. 16: 22.

"Księga niniejsza jest naukowym rezultatem Zjazdu im. Jana Kochanowskiego, urządzanego przez Polska akademja umietytnosci w dniach 8—10 czerwca 1930".

1152. **Cassuto, Umberto.** Un'enigmatica iscrizione romana. Firenze, typ. E. Ariani, 1932. pp. [125]—134, facsim. 17 : 24.

הדפסה מיוחדת מתוך: Giornale della Società asiatica italiana. N.S. v. 2, fasc. 2, 1931.
ע"א כתובת עברית שנמצאה בקטקומבה היהודית במונטקורדו.

1153. **Cassuto, Umberto.** Iscrizioni ebraiche a Trani. Roma, typ. G. Bardi, 1932. 9 p., facsim. 17 : 24.

הדפסה מיוחדת מתוך: Rivista degli studi orientali, v. XIII.

1154. **Feinkind, Mojzesz.** Dzieje Żydów w Piotrkowie i okolicy od najdawniejszych czasów do chwili obecnej. Piotrków, Nakład własny, 1930. 2 p.l., 3- 88 p. 14 : 21.

גרסם במקצתו ב"Glos piotrkowski" 1916-17.

Fineberg, S. A. A project in American Jewish history. 364 ראה ע'

1155. **Friedmann, Kalman.** La grande ribellione giudaica sotto Traiano. (סתרן: Giornale della Società asiatica italiana, Nuova serie v. 2, fasc. 2, 1932. pp. [108]—124). 17 : 24.

1156. **Hahn, Reynaldo.** Sarah Bernhardt; impressions by Reynaldo Hahn; tr. with an introd. by Ethel Thompson ... London, E. Mathews, 1932. XIV, 114 p., ports. 13 : 20.

*1157. **Hoffmann, Georg.** Die Juden im Erzstift Köln im 18. Jahrhundert mit besonderer Berücksichtigung ihrer Stellung in der Hoffinanz. Aachen, 1928. 97 p. 8°. Diss. München.

Jewish historical society of England. Transactions, sessions 1928—1931. Vol. XII ... 296 ראה ע'

1158. **Josephus Flavius.** Josephus with an English translation by H[enry] St. J[ohn] Thackeray. In eight vol. v. II-III. 2 vols. London, Heinemann, 1927-28. XXXII, 729 p., maps; 3 p. l., 686, [1] p., maps. 11 : 17.

(The Loeb classical library, edited by T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse.)

החלק: Vol. II: The Jewish war, books I—III. Vol. III: The Jewish war, book IV—VII.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ה' ע' 93.

לפנינו המשך העבודה החשובה של תקרי--תרגום חדש של כל כתבי יוסיפוס לאנגלית. ברור מראש שתקרי מחברו של ספר מענין על יוסיפוס (עיין קריית ספר שנה ז' עמ' 85) ומסדרו של המלון הגדול לכתבי יוסיפוס (עומד להופיע בקרוב), מוכשר ביחוד לתפקיד המתרגם של ההיסטוריון היהודי: בקיאותו ביוסיפוס אינה מושלת בספק, ובאמת נעים לדפדף בשני כרכים קטנים אלה של "מלחמות היהודים". תקרי מלא אחרי כל התנאים העושים את התרגום לא רק ספר קריאה מענין, אלא גם מבוא לחקירה מדעית. הקורא

ימצא כאן: קטסט יוני, חרגום לאנגלית, מבוא קצר, הערות ובסוף הספר—חרגום הקטעים מיוסיפוס היסלאבי. את הטקסט נותן תקרי לפי ההוצאה המדעית של גינה; במקומות חשובים הוא מביא את הנוסחאות השונות מכתב-יד ואת התקונים של החוקרים הקודמים. בהערות נוגע המתרגם בקיצור בשאלות היסטוריות וגיאוגרפיות ומביא את המקומות המקבילים מ-קדמוניות היהודים וממקורות אחרים (ספרי החשמונאים וכו'). המבוא נותן סקירה כללית על מלחמות היהודים—שמו של הספר, לשונו, סגנונו, אופן עבודתו של יוסיפוס (כאן השיטה של היעוזרים, שהיא כל כך חביבה על תקרי), מקורות הספר וכו'. ביחוד יתענין הקורא ב-יוסיפוס הסלאבי (בהוספה בסוף הספר) המכיל את הקטעים המסורסמים על ישו ועל יוחנן המטביל, אמנם צריך לזכור שתרגום זה נעשה לא מסלאביה, כי אם מגרמנית, בעזרת ר. אֵיסלר. מי שירצה להתעמק בחקירה מדעית של יוסיפוס יפנה כמובן להוצאה הגדולה של גינה; אולם כל קורא המתענין בהיסטוריה ישראלית יכניס בשמחה את שני הכרכים הקטנים האלה לחיך הספריה שלו.

1159. *Julius Rosenwald in memoriam; the record of a memorial meeting held on Sunday, March 27, 1932...* broadcast through the courtesy of the National broadcasting company under the auspices of the American Jewish joint distribution committee. n. p., 1932. [21] p., port. 18 : 26.

"Reprinted addresses and messages... consisting of tributes from President Herbert Hoover, Lieutenant Governor Herbert H. Lehman, Mr. James N. Rosenberg, Mr. Felix M. Warburg, Mr. Raymond B. Fosdick, M. Paul Baerwald".

1160. (Kenyon, Sir F[rederic] G[eorge]). Sir Israel Gollancz, 1863—1930. London, Milford, 1930? 17, [1] p. 17 : 26.
„From the Proceedings of the British academy, v. XVI."

Lagrange, M.-J. Le judaïsme avant Jésus-Christ 320 ראה ע'

1161. Liljegren, S[ten] B[odvar]. Harrington and the Jews. Lund, C.W.K. Gleerups förlag, 1932. 1. p. l., 28 p. 17 : 24.
=K. humanistiska Vetenskapssamfundets i Lund Arsberättelse 1931—1932, IV.

המחבר מדבר בראשית דבריו על חשיבות הנושא, כי בימיו של הרינגטון התעוררה השאלה אם להרשות ליהודים לשוב לאנגליה. ע' 14 רושם המחבר שורה של ספרים וחבורות באנגלית בעד שיבת היהודים לאנגליה ונגדה.

*1162. Ludwig, Emil. *Geschenke des Lebens*. Berlin, E. Rowohlt, 1931.

1163. Ludwig, Emil. *Gifts of life; a retrospect*, edited by Ethel Colburn Mayne... tr. from the German by M. I. Robertson. Boston, Little, Brown, and comp., 1931. viii p., 2 l., [3]—448 p., front., illus., ports. 14 : 22.
אבסטרקט וגרפיה.

1164. **Luke, M. Irene, compiler.** Pages from the past; a review of history from contemporary sources; comp. by M. Irene Luke and E. F. Priest Shaw. v. 1: The Near East (2000 B. C.—A. D. 500). London, I. Pitman, 1932. XII, 137 p. 13 : 18. **ע' VII: ביבליוגרפיה.** אנתולוגיה הסטורית לתולדות ישראל בתקופת התנ"ך. ליד קטעים מהתנ"ך באים כאן קטעים ממקורות מצרים, בבל ושאר עמיהקדם.

1165. **Macnaughton, Duncan.** A scheme of Egyptian chronology with notes thereon including notes on Cretan and other chronologies. London, Luzac, 1932. XII, 405, [1] p., facsim, pl., tab. 17 : 25. **ע' XII—X: ביבליוגרפיה.**

המחבר ממשיך כאן את חקירתו בספרו על הכרונולוגיה הבבלית (ראה -קריית ספר- שנה ו' ע' 233), שבו התחיל גם בחקירת הכרונולוגיה המצרית. כאן הוא מרחיב את שיטתו וגם משנה דברים רבים על יסוד חקירה חדשה. הספר נדפס בהדור רב, בתוספת תמונות רבות.

1166. **Mandel, Miklós. József khazár király válaszlevelének hitelessége.** Pécs, Dunántúl Egyetemi nyomda, 1929. 44 p., 11. 16:24. **ע' [43]—44: ביבליוגרפיה.**

Marmorstein, A. New material for the literary history of the English Jews **ראה ע' 296 בספר 1011.**

1167. **(Metropolitan life insurance company).** In memoriam Lee Kaufer Frankel 1867—1931. n. p., (Metropolitan life insurance company press), 1931. 53 p., ports. 16 : 24. **מהמעסטת. —ל. ק. פרנקל היה גם יו"ר מועצת הסוכנות העברית בשביל ארץ ישראל.**

1168. **Munkácsi, Ernő.** Római napló. (Budapest), Mult és jövő, [1931?]. 87, [1] p., pl. 13 : 20.

על מונומנטים יהודים ועוד דברים המעניינים מבחינה יהודית ברומה.

1169. **Rabin, Israel.** Beiträge zur Rechts- und Wirtschaftsge- schichte der Juden in Schlesien im 18. Jahrhundert. Heft 1: Der rechtliche Zustand (1713—1740). (Breslau, Kuratorium der Fraen- ckelschen Stiftungen, 1932). 60 p. 15 : 23.

Roth, C. The Jews of Malta **ראה ע' 296 בספר 1011.**

1170. **Roth, Cecil.** Venice. Philadelphia, Jewish pub. society of America, 1930. X, 380 p., pl., plan. 12 : 17.

ע' 371—372: ביבליוגרפיה. (Jewish communities series).

Ruppin, A. Soziologie der Juden **ראה ע' 343.**

1171. Silberstein, Adolf. Farissol Ábrahám... Budapest, 1930.
40, [2] p. 15 : 23. Diss. Budapest. ע' 39-40. ביבליוגרפיה.

Sinai ... IV: Omagiu d-lui Dr. I. Nemirower ... 296 ע' ראה

Solomons, I. D. Nieto and some of his contemporaries ...
ראה ע' 296 מספר 1011.

Traub, M. Jüdische Wanderbewegungen ... 343 ע' ראה

Tykocinski, H. Die gaonäischen Verordnungen ... 316 ע' ראה

*1172. Walter, Gérard. Histoire du communisme. I: Les
origines judaïques, grecques, chrétiennes, latines. Paris, Payot,
1931. 144 p. 8°.

1173. Willrich, Hugo. Das Haus des Herodes zwischen
Jerusalem und Rom. Heidelberg, Winter, 1929. X, 195 p. 12:17.

=Bibliothek der klassischen Altertumswissenschaften, hrsg. von J.
Geffcken. Bd. 6.

הוגו ווילריך בא אל המחקר בתולדות-ישראל בימי בית שני מתוך התעסקות בספרות
היוונית. אין הוא בקי בספרות העברית של התקופה הגדולה, אבל הוא בקי מאד בספרות
ההלניסטית, הכללית והיהודית, ובכלל, בכל מה שמצוי בספרות היוונית וחרומית ונוגע לישראל
סימיו אלכסנדר מוקדון ועד סוף מלכות-רומי. ומתוך רוב-התעסקותו בספרות הקלאסית
וכיוצא-בה התעסקותו בספרות העברית המקורית הוא ממעט את דמותה של היהדות אפילו
בימי-גדולתה ומגדיר את דמותה של היוונית אפילו בימי-ירידתה. התרבות היוונית-חרומית
הריהו לו תרבות נאורה, עשירה, אנושית-כללית, בעוד שהתרבות העברית אינה בעיניו אלא
צורה אחת מצורותיהן של התרבויות הברבריות השונות, שיצרו העמים המזרחיים הקטנים.
ומה שהיהודים התנגדו לתרבות היוונית-חרומית, שלחה והשפעתה מלאו עולם, בוסנים שונים
של בית שני לא בא אלא מתוך, ברבריות, קנאות ו"השקפות".

ומתוך נקודת-מבט זו כתב ווילריך את ספרו על "בית-ההורדוס (יותר נכון: הירודוס,
אלא שאינו רוצה לשנות מן הצורה הרגילה בספרות העברית המאוחרת) בין ירושלם ורומי".
השם עצמו של הספר מוכיח, שהעיקר לוילריך לא בית-ההורדוס לבשעצמו, אלא יחסיו של
בית זה אל ירושלם, מצד אחד, ואל רומי, מצד שני. והיחס לרומי עיקר. ב"פתח-דבר" שלו
(Geleitwort) ממעים ווילריך, שכל ההיסטוריונים היהודים והנוצריים, ואף שירר בתוכם,
האמינו ב"תאור הכללי-נכון, שתאר יוסף בן מתתיהו את הורדוס וביתו, ולא העריכו את
הערך הציורילי-אמיתי של מלכות-ההורדוס. אפילו ווילריך חזר רק את הצד הפסכולוגי
שבמאורעות-חיייו של הורדוס, אבל לא הכיר את "עבודתו התרבותית העצומה". האחד, שהכיר
בוה, הוא ההלניסטן וואלטר אוטו (Walter Otto) במאמרו המפורסם Herodes, שנדפס
תחילה בכרך השמיני של האנציקלופדיה של מדעי העתיקות הקלאסית (Pauly-Wissowa)
(Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaften, 1813/1814) ואחר-
כך יצא גם בתור ספר מיוחד (מה שאין לוילריך מוכיח ב"פתח-דבר") בתיוונים והוספות קלים
(Stuttgart 1913). והוגו ווילריך הולך בעקבותיו של וואלטר אוטו ומוסיף עליו. הוא מתאר

את הורדוס בתור „נושא-תרבות“ גדול, ובכלל, הוא מהפך את הקערה על פיה: כמעט כל מה שנאמר בספרות העתיקה והחדשה על הורדוס לגנאי נהפך בספרו של ווילריך לשבח גדול. ואולם, כעוד שוואלטר אופו וזכר תמיד, שהוא כותב סוגרפאיה מרעית, ועל-כן הוא נזהר בביסוייו, אין ווילריך שם סחוס לעמו. ואין אתה יודע, מה תכליתו העיקרית של ספרו: צידוקו של הורדוס, ההלל הגדול על ההלניסמוס ועל הרומיזם או — ההתנפלות הגסה על היהדות הפרושית. — ולא על היהדות הפרושית בלבד. בזה הוא דומה לא כל-כך לאוטו כמו שהוא דומה לאדוארד מאיר, שאף הוא אין די לו לתאר את היהדות של תקופת-החשמונאים, למשל, בתור פראית, קנאית, חשוכה וחמסנית, אלא אף הוא מוצא לנכון להשוות לגנאי את המתיוונים בימי יאסון ומנילאוס ליהודים הריפורמיים של זמננו (עיון מה שכתתי על זה ב„ישו הנצרי“, הוצאה ב', עמ' 464).

כבר בפרק הראשון של „בית-ההורדוס“, על אנטיפאטר, אביו של הורדוס, נקראים החשמונאים בשם „יהודים שנתפראו“ (verwilderte Juden), והמצביא הרומי אימיליוס סקברוס לא נחזין אלא להכריח את חורקנוס ואריסטובולוס, ש„ישבו במנוחה“, שהרי אריסטובולוס — בזה ווילריך בטוח — היה „שודר“, שלא נתן מנוחה לסוריה (עמ' 5—6). סוספיוס ידע, ש„עוד זה לא כבר לא רק עשו היהודים מעשי-שודר לשכניהם, אלא אף עסקו בשודר-הים, ואפילו פגעו בספינות רומיות, שהרי הנמל שלהם יפו נחשב עוד בעיניו של הניאוגראף אסטראבון ל„קן רע של פיראטים (שודר-ים)“. לאחר כל זה צריך היה להיות מוכן לכך, שעכשיו מתחלת תקופה חדשה ביחסים של העם הנבחר (ההשעמה שלי, י. ק.) אל השכנים האליזיים, ולמלכות-העולם הרומית לא כל-שכן? (עמ' 7). עד כמה דבריו אלה של אסטראבון וכל ענין זה של שודר-הים היהודיים קלושים מן האוויר — כבר הראיתי במקום אחר (י. קלוגר, היסטוריה ישראלית, II, 182). ואולם אירוניה „דקה“ זו על העם הנבחר אינה ראויה לספר מדעי על כל פנים.

אנטיוכוס אפיפאנס הוא בשביל ווילריך „חובב-יוונים נלהב“ (begeisterter Philhellene); ואף-על-פי-כן רצה אנטיוכוס זה לרכא בכח את דת-ישראל לא מתוך חבה יתרה ליוונות, אלא רק מפני, שהיהודים הביאו אותו לידי התמרמרות על-ידי נסיתם אחר התלמיים (עמ' 9). אלכסנדר ינאי היה „השונא היותר גדול, שהיה להיוונות בסוריה עד אותו זמן“ (עמ' 11), וכבר פרע“ (wüster Barbar), ששלטונו היה „יתד תקועה בבשרו של ההלניסמוס“ (עמ' 57); שהרי בכלל „היתה הארץ היהודית בימי החשמונאים הראשונים נסוגת-אחור הרבה לעומת הציויליזאציה הנבונה של שכניה“ (עמ' 60). ומלחמת-הכבוש של אלכסנדר ינאי אינן מלחמות סתם, כרו להחזיר לישראל את הערים, שהיו נחלתו עוד בימי בית ראשון, אלא הן היו אות וסופת להשקפתו האמיתית, כלומר, הן באו משנאתו להיוונים (עיון לעומת זה: א. צ'ריקובר, היהודים והיוונים בתקופה ההלניסטית, תל-אביב הרצא, עמ' 253—255). ולפיכך הכבוש של סוספיוס, ששם קץ לממלכה של אוסה עומדת ברשות-עצמה, אינו חסם ושור, חסיושלום, אלא — הצדק עצמו: „רומי קמה בכלל כיוורשת-משפחתם של הסיציקיים, למלכות-השודר של החשמונאים נתקצצו הצפרגיים באופן יסודי, עד שקצאן ואילך שוב לא היתה יכולה לגרום הסדר“ (עמ' 16). „מלכות-השודר“ היא לא מלכות-רומי, אלא מלכות-החשמונאים. ווילריך מצדיק לא רק את סוספיוס, אלא גם את ג'נינוס: אף הוא, „למרות התעשרותו העצמית“, דאג ל„נתינים“, שלא ינצלו אותם, הרכושנים והמלכים-ברבית הרומיים, וציצרון האשים את ג'נינוס ירק מפני שהורבן הרומי הגדול נתחבר להרכושנים הגדולים“ (עמ' 20—21).

ולעשות זה, אם היהודים סבית-חוניו נותנים לאנטיפאטר וחילו, על-פי סתב של הורקנוס השני, לעבור דרך הגבול של מצרים ולחוש לעזרתו של וילוס קיסר, הרי זה מפני שאף כאן, בדיוק כמו לארץ-ישראל, ביקשו למצוא תן בעיניו של החזק יותר. האמון ביחס למלכים, שהסופרים הישראליים המאוחרים הרבו לשבח, מסק בכל פעם שנראו מן הצד המתנגד סצווים יותר טובים (עמ' 23). וביחס למלאכות היהודית אל אנטוניוס אין ווילריך יכול להתאפק קלמר: „כנגדוג (ההשעסה שלו, י. ק.), התחילה מרוצת-ההתחרות של האסורים (כנ"ל) אחר חסרו של המנצח (עמ' 30). ואם מתוך הדברים הללו נודף ריח לא-נעים, הנה הדברים הבאים ראויים לבוא במאמר של עתון-הסתה ולא בחבור מדעי חשוב: „כשמעריצי-סופוס התחילו מגייסים בשנת 49 קודם ספח"ג באסיה הקטנה שני לגיונות מתוך האזרחים הרומיים, נתפחדו היהודים מזה, בדיוק כמו שנבדלו היהודים של מערב-פרוסיה בשנת 1813, שאז נעשו אזרחי המדינה הפרוסית, מפני התופעות המלוות את רכישתה של זכות-אזרח, שלא צפו להן (עמ' 27). והרי ביסוי כזה: „היהודים, שאינם נוטים לעולם להתחילם לאחרים בסבלנות, שהם דורשים לעצמם (עמ' 150). והשוואות וביסויים, שאין מקום להם בספר מדעי, מעין אלה יש למצוא בספר המבוקר עוד בכמה וכמה מקומות. (למשל, עמ' 101, 102).

אבל — נעבור אל הענינים המדעיים המהורים שבספר „בית-ההורדים“.

ווילריך אינו מבוא בחשבון כלל את ההוכחות של ריכארד לאקיר (R. Laqueur, Der Jüdische Historiker Flavius Josephus, Giessen 1920, SS. 148—154, 165—171), שהורקנוס השני לא היה כלל וכלל אותו „חלוש“ (Schwächling), שמצויר יוסף בן מתתיהו על-פי גיקוליוס מרמשק. גם ווילריך קורא להורקנוס Schwächling (עמ' 13) ואומר, שהורקנוס הוא מלכתחילה בוקה בודי המיניסטר שלו (אנטיפאטר), שהיה ונשאר ביתר עם זה נאמן-ביתם של הרומיים (עמ' 15); ואף-על-פי-כן מדעתם של הורקנוס „החלוש“ וידידיו נהרג אנטיפאטר על-ידי מאלכוס (עמ' 32).

ומתוך חבתו של ווילריך לאנטיפאטר הוא מחליט, בלא שום ראיה מברעת, שאנטיפאטר הוא שהשתדל להוציא פקודה ברומי, שעל-פיה נעשה הכהן הגדול וראש-העם (האנארכוס) פטרון ליהודי כל העולם הרומי כולו, באופן שכל קובלנה של יהודים בכל מקום שהם עברה לרומי דרך ירושלים, — מה שלא ראו כל החוקרים החודשים (עמ' 26, 33). ודאי, לא ראו דבר זה כל החוקרים החודשים מפני שאין שום ראיה לכך: אפשר, שהשתדל בדבר הורקנוס השני עצמו, ולא אנטיפאטר, ואפשר, שהדבר היה נהוג עוד קודם שבאה יהודה בכף-רומי: מכעו הוא הדבר, שהמרכז המדיני-הרוחני, הקטרופולין, יגן על נקודות-ההקף-המושבות שלו; ואין כאן זכות מיוחדת לאנטיפאטר.

וכמה קל לוילריך להצדיק את המעשים הנוראים ביותר אם רק נעשו לסתנגריו של הורדוס ועל-ידי שליטים רומיים! — הנה כאן זו אחר זו סתרי מלאכויות של יהודים, מלאכויות גדולות וחשובות, שהשניה שבהן מנתה 1.000 איש, כדי לקבול לפני אנטוניוס על מעשי-הזדון של תורדוס ופצאל אחיו, — ואנטוניוס, במקום לבחון ולברוק, ער כמה הקובלנה נכונה, גזור להרוג הרבה מבני המלאכות השניות ואת כל הנאסרים מן המלאכות הראשונה, שכל חמאתם היתה — מה שקבלו על הורדוס ואחיו ... ומעשה נורא זה מסופר על-ידי ווילריך (עמ' 37) בשלוח אפית גמורה ...

ווילריך אינו מאמין, שהורדוס, כשאירס את מרימי החשמונאים, נתפון לעשות יורש-כסאם של החשמונאים, שהרי היה אז יורש בלתי-אמצעי — אחיה הקטן של מרימי,

יונתן אריסטובולוס (עמ' 35; עיין מה שכתב על זה H. Dessau, Geschichte der römischen Kaiserzeit, II, 2 [1930], S. 752). ואולם בשמועה הנכערת, שמחתיהו אנטיגנוס הבטיח להפריטים כעד כסא-יהודה, נוסף על 1,000 ככר, גם 500 נשים, — הוא מאמין בלא מקפוק (עמ' 38; עד כמה מוכחשת שמועה זו מתוכה הראיתי ב"היסטוריה ישראלית", II, 219—220).

אם מתתיהו אנטיגנוס מנצח את החיל הרומי וכובש את ירושלים, הרי אין זה אלא ספני ששקר את המצביא הרומי (עמ' 44). ואם הורדוס הורג את גבורי-הגליל בלא דין וטשטש, הרי אין זה אלא "ניקוי המערות הקשות-לחידור" שעל ים-גניסר מן האספסוף של שורדים (Raubgesindel), שקינן בהך (עמ' 44). מתתיהו אנטיגנוס הוא אדם בעל תכונה גסה (סוף עמ' 45) וגצר פראי של בית-המושלים הישן (עמ' 47). לא כן הורדוס. הוא דאג בשעת כבוש ירושלים על-ידי סטטוס, שלא ישפך דם חינם. וישוה (סוסיוס) נתעורר על-ידי הורדוס בסכום של כסף להרוג את השבוי (המלך מתתיהו-אנטיגנוס) הוא ספורם של אויביו-המלך (הורדוס), שאין להאמין בו (שם). מובן, שכך הוא: הרי מי כהורדוס חרד על שפירות-דמים? ואל הורקנוס הזקן התיחס הורדוס יכבן אל אכיו' (עמ' 49), ומובן, שהזקן המופלג וה"חלוש" מסבעו היה חייב מיתה כשתומת על-ידי הורדוס (עמ' 55—56).

אלכסנדרה וסרימי בתה הן ששפרו את החוק, שהכתה הגדול צריך לכהן עד יום-מותה, כמה שדרשו למנות את יונתן אריסטובולוס במקום חננאל (עמ' 50). ולא הורדוס, שמינה כהן הדיוס מארץ רחוקה לכהן גדול במקום בן של שושלת-הבהנים האחרונה. וסביעתו של יונתן אריסטובולוס בברירה ביריחו לא היתה אלא סקרה: "האיך יכול היה המלך, שהיה כאן (ביריחו) בתור אורח, להכין מעט-מעט מעשה-רצח כזה?" — והרי ההתבטחה קשורה בשומרי-ראשו הנאליים של הורדוס, שאותם קבל רק אחר מלכת-קליאופטרה (עמ' 52). על זה יש להשיב: ראשית, בספור הטבעתו של יונתן אריסטובולוס שב"קדמוניות" (סיו, ג', § 49—56) לא נזכרו "שומרי-ראש נאליים" כלל וכלל, אלא שם נאמרו, שהמבטעים היו "ידידי-הורדוס", — וכבר הוכיח וואלטר אוטו (W. Otto, Herodes, Sp. 42), שהספור שב"קדמוניות" יש לו חיתרון על זה שב"מלחמות" (א', כ"ב, ב', § 437). ואולם אף ב"מלחמות" (שם) לא נזכרו "שומרי-ראש נאליים", אלא "גאליוס" סתם. — והם וכלו להיות מצויים בתוך בני-לוייתו של הורדוס, שהיו בחצרו כל מיני-נכרים, אף קודם שנמסרה לו הגאוריה הנאלית של קליאופטרה.

מובן, שהריגתם של יוסף, של שוהם, של קוסטובארוס (ווילרין אינו מעיר, שהשם האמתי הוא קוונבר, עיין: י. קלוזנר, "קול האל הארומי", הרבעון "דבור", II [תרס"ג]). 303—304), ואף הריגתה של סרימי, היו בצדק גמור. ולא עוד, אלא שגם הריגתם של אלכסנדר ואריסטובולוס, נקמה של סרימי, שהיתה אהובה על הורדוס אף לאחר מיתה, מוצדקת בתחלת: "הורדוס עשה (בהריגת-בניו) מה שכל מושל מורחי אחר של אותו זמן היה עושה אף הוא במצבו" (של הורדוס); ו"שהאחים ראויים היו לגורלם יוצא מתוך פסק-דינם של הרומיים הבלתי-משוחרים" (עמ' 127). מה שהורדוס לא נתן לקראו לשיבת בית-דין במשפט-האחים, — שנאשמו שלא בפניהם ויצאו חייבים שלא בפניהם, בלא שעמדו לדון פנים אל פנים עם מאשימיהם, — לכל מי שהיה לו יחס חיובי כל-שהוא אל האחים האומללים, כמו שאומר יוסף בן מתתיהו בפירוש בשני ספריו כאחר (קדמוניות, סיו, י"א, א', § 360; מלחמות, א', כ"ז, ב', § 538). — לזה אין ווילרין שם לב כלל. ולפיכך אין סן התימה שהוא טחלים ואומר: "אם יש לרשם על טישהו, הרי זה לא על הנסיכים השוטים והגאונותנים, אלא על האב" (עמ' 127). והרי ה"עם" רגם כאכנים את הנאשמים בקשר עם האחים (עמ' 125). ה"עם"

המסכן! הכל נקרא בשם "עם"... וכיון שהמקראיטור הסורי ולזמניס היה בעד מסקדין של מיתה, אי-אפשר שתהא כאן "קנוניה" בינו ובין הורדוס, שהרי "אבגוסטוס" לא היה נותן את ידו לך" (עמ' 126). כאילו היה כל הדיון בנוכחותו של אבגוסטוס קיסר!

ושורפתם של שני הרשנים הגדולים, שבקנאתם לדתם ולחירות-עמם כאחת עוררו את תלמידיהם לשבר את הנשר, שהקים הורדוס מעל לשערי-המקדש, הוא בשביל ווילריך מעשה-גבורה מיוחד מצדו של הורדוס הנופה לסות: "בעיטת-הרג" (Frankenschlag) האחרונה של הארי החולץ לסות הכריחה עוד פעם את כל עדת-הכלבים (Meute) של שונאיו" (עמ' 108). המגינים על היהדות הפהורה מפסילים והמתנגדים להסמל של השעבוד הרומי אינם אלא "עדת-כלבים!" — השקפתו של יוסף בן מתתיהו על כל ענין זה אינה ולא כלום. כי בכלל, אין לתת אמן רק לדבריו של זה במקום שהם בניגוד לתחילות והתשבות להורדוס של התיספרייגראף התצרי ניקולויס מדמשק, אלא גם, וביחוד, לדבריהם של מור והמדרש על הורדוס, שהרי "הפרשים וההולכים בעקבותיהם דאגו לא לאמת התיספורות, אלא לספוקו של רגש-השנאה שלהם או לחיוק-מגמותיהם" (עמ' 184). ומתוך יחס כזה אל כל מקור עברי ויהודי-לאומי בלועזית נקארו כל מאורעות-החיים של הורדוס וביתו.

יותר נכון ומוסד הוא משפטו של ווילריך על "עבודת-השלו" של הורדוס (עמ' 60—88). כאן ראה ווילריך הרבה דברים, שחוקרים אחרים, שאינם מכירים את ההלניסמוס כמותו, לא הרגישו בהם כל-כך. הוא יודע להעריך את סחר-הים של הורדוס (עמ' 68), את הבניינים והמבצרים שלו (עמ' 69—70, 77—83, 91—92, ועוד), את ערך הבסחון, שיצר הורדוס לדרך-המסחר מקבל לארץ-ישראל (עמ' 76), את צנוות-הסמים, שהעביר הורדוס במקומות הרבה (עמ' 76—77). אלא שווילריך לא ראה, שכל מה שבנה הורדוס בנה בעקבותיהם של החשמונאים ועל היסודות, שהניחו הם בשעתם (י. קלוזנר, היסטוריה-ישראלית, III, 20). ויש גם אי-דיוק בהחלשתו, למשל, שבימיה-הורדוס דוקה הושם קץ "להמנהג היהודי הישן להניח בפשיטות לתוך הכור את גופת-המת עטופה תכריכים, בלא ארון" (עמ' 83). מובן, שכל דבר יווני, שהנהיג הורדוס, טוב הוא בעיניו של ווילריך, למשל, התיאטרון היווני עם מלחמת-החיות ומלחמת-ההתגוששות היווניות (עמ' 82). ואין צורך לומר, שווילריך חושב לסימן של תרבות ושל התקדמות מה שבארץ יהודית התנהל הכל בימיה-הורדוס ביוונית, פתח במסבעות ומיים בכתבות שעל המסמכים שבארכיוני ירושלים וקיסריה; ודבר זה נאה בעיניו של ווילריך ביותר מאחר שאפילו יהודי-הגולה לא הגיעו לדבר יווני מושלם, כמו שמוכיח לגלגו של הסופר המאוחר קלאודס על היוונית היהודית, כמו ששומעים אותה לפני בתי-הכנסיות (עמ' 64—65). ובבניינים הנהדרים, שבנה הורדוס בערים יוניות שונות, נחלון להראות, שהיהודים אינם, ברברים בלתי-משכילים ושיחודי יכול להיות תומך-תרבות נהדר; וכמו-כן נחלון לשפר על-ידי-כך את היחסים שבין בני-אמנותו ובין היוונים שכניהם בתפוצות-הגולה (עמ' 92). הכל לשם-שמים בלבד, בלא שום פניה פרטית כלל!

לעומת זה חשובים מאד בירווי של ווילריך, על יסוד מאמרו של חברנו באוניברסיטה העברית ד"ר א. רויפצברג (Zeitschrift des deutschen Palästina-Vereins, L, 175—178), בדבר הרווח, שהיה להורדוס מיציקת המסבעות שלו, שהיה בהם פחות נחושת ויותר ברזל ועופרת משחיו במסבעות של אלכסנדר ינאי. — מה שהוכרח לעשות גם מתתיהו אנטיגנוס, שכל ימי-מלכותו הקצרים היו ימי מלחמה וטרעות (עיון עמ' 43, 83—85, ובהערות עמ' 177). ובצדק מברר ווילריך, שמה שאין לנו מסבעות של כסף משל הורדוס אינו מוכיח עוד, שלא היתה רשות להורדוס, בחור וואסאל של רומי, לשבוע מסבעות של כסף, שהרי גם

החשמונאים בני-החורים לא טבעו אלא מטבעות של נחושת (עמ' 61). ווילריך בבר יותר מן הקורמים לו את מקורות-ההכנסה של הורדוס (עמ' 85—86), אלא שמתוך אהבתו להורדוס הצווייליאטור שכח להזכיר שני מקורות חשובים אלה: את ההחרמות המרובות של נכסי הורגו-מלכות' שלו ואת השתמשותו באוצר של בית-המקדש (ענין הפירוק הפוליטיקה הכלכלית של הורדוס ב.היסטוריה ישראלית, III, 81—89). וכך יכול ווילריך להחליט, שזהו אך סימן של השקרנות המהוצפת של מתנגדיו אם תארו אותו אחר מיתתו בפני הקיסר כמוצץ-דם אכזרי ביותר' (עמ' 87). ואפילו את האיסור של הורדוס להתקהל בחוצות, ואף להתאסף בבתיים, הוא מצדיק: אין זה אלא איסור "להשתוטט בעצלות" (faules Umherlungern); והרי אי-אפשר היה להורדוס, לרסן את נתיניו המסרים באופן אחר' (עמ' 87—88). כך אפשר להצדיק כל עריצות שבעולם, פתוח כזו של קאיוס קאליגולה וסיום כזו של ניקולאי השני.

מובן, שהורדוס לא היה יכול ואף לא היה צריך להיות יהודי חסיד במובנם של הפרושים, שהרי המאמנים של הדיוקנות החוקית (Virtuosen der gesetzlichen Korrektheit) הללו הרבו את מספרן של תריגי המצוות והסיומות למשה על-ידי פלפוליהם הבלתי-יודעים-לאות (unermüdliche Tüfteleien) עד אין קץ, באופן שאדם מעולם-המעשה אי-אפשר היה לו אף ברצון הסוב ביותר להסנע סלמעות לפעמים בתוך מחול-הבצים (Biertanz) בין כל מצוות-עשה ולא-תעשה הללו' (עמ' 99). ובמקום אחר מובלעת שנאתו ליהדות המקורית יותר ויותר: "היהודים המאמינים לא הבינו מעולם, שהחוקים בדת עם דיני-הסברה, שהלכו ונסו עד אין קץ, ושאר המצוות, שרתמו את החיים בעול קשה מנשוא, הכניסה אותם יותר ויותר לתוך ניגוד אל העולם הסובב אותם והביאה אותם עד לירי אכזר, מה שראו הם כסם-המרפא רק הרבה את שנאת שכניהם, שכני-הורדוס והקיסרים ונאו אותה בעמל מרוכה' (עמ' 157). זהו המושג, שיש לוילריך מתורת-הפרושים ומן המצוות, והוא היחס שלו אל היהדות המקורית כולה.

ואולם מור הוא הדבר, שאחר כל התחילות והתשבחות להורדוס בתור, נושא-התרבות' אומר ווילריך פתאום: "אין אנו רואים גם-כן, שחשב (הורדוס) להשפיע על התפתחותו הפנימית הדתית והרוחנית של עמו. הוא הסתפק במה שנתן להציוויליאציה היוונית להתאורח במלכותו על-ידי דברים חיצוניים" (עמ' 100). אבל כלום כזה הוא נושא-דגל של התרבות היוונית העולמית?

בנוגע לשבועת-אמין להקיסר ולהורדוס (עמ' 103—104) ענין מה שכתב נגד זה H. Dessau, Geschichte der römischen Kaiserzeit, II, 2 (1930), 760, Anm. 2 ובנוגע לציור המונותיהם של מרימי ויונתן אריסמובלוס ברצונה של אלכסנדריה בשביל אנמוניוס, דבר, שווילריך חזר עליו פעמים (עמ' 50 גם 105), לא שם לב לדבריו של אטו (W. Otto, Herodes, Sp. 40), שאין להאמין בזה, שהרי במלחמותי (א', כ"ב, ג', § 439) יש נוסח אחר בנידון זה: שמרימי עצמה נתנה לצייר את עצמה בשביל אנמוניוס, מה שבדאי אינו אמת.

ומנין יודע ווילריך, שהורדוס היה בעל רשמי-פנים נאים, שעברו בירושה לרוב צאצאיו' (עמ' 109)? שמה היופי של רוב צאצאיו' (ולא כולם!) בא להם בירושה מסרימי היפהפיה?

בכלל, מאמין ווילריך — שהוא ספקן גדול בכל מקום, שיש שמועות מסקור פרושי או סתם-יהודי — בכל שמועת-הכל, אם רק היא לכבודו של חביבו, הורדוס. "הגרול" (ענין, למשל, עמ' 120, שורות 11—19, עמ' 125, שורות 5—11, עמ' 129—130, ועוד).

ואולם כל תפיסת-עולמו של ווילריך נתבסאה בחשואה, שהוא מִשֶׁה את הורדוס לדינונוסוס הראשון, העריץ מטוראקוזה—לשבחם של שניהם: לרעתה, מה שמציפיון חרומי שָׁח את דינונוסוס ואבנוסוס קיסר—את הורדוס, יש לו משקל יותר גדול מן הספורים המתהלכים בחוגי הפילוסופים היווניים או הפרושים היהודיים על רשעותיהם של האנשים הללו, שהרבו לעורר שנאה" (עמ' 133—134). זוהי תפיסת-עולם, שעל-פיה מצביאים וקיסרים חשובים מפילוסופים ותלמידי-חכמים ו. ציוויליזאציה היצונית חשובה מאצילות מוסרית.

בנוגע לבניו של הורדוס, שמשלו אחריו, אין ווילריך מחדש הרבה (בפרק האחרון: Die Epigonen, עמ' 134—165). יש רק להחפלא, שמבקר חריף שכמותו מאמין בספור הנמצא רק בלוקאס והחסר במארקוס ובסתיח, שפילאמוס שלח את ישו הנידון על-ידו להורדוס אנטיפס, וזה שם אותו לצחוק (עמ' 142). כמעט אין בין מבקרי-האוונגליון החדשים מי שיאמין בזה.

סובן, שהפרוקוראטורים הרומיים הם כמעט תמיד הצדיקים והעם היהודי הוא כמעט תמיד הרשע. ווילריך מצדיק את הסבה, שהיו הנציבים הרומיים עושים ביהודים לרגלי כל "התקבלות בלתי-חוקית" (עמ' 145). "הרומי הגרוע האחר הוא—פטרוניוס דוקה, זה שהציל את היהדות ואת היהודים כאחד מן האסון היותר גדול של העמדת צלם בחיכל: פטרוניוס היה משוחד (עמ' 152), וקאיוס קאליגולה לא נתפזן כלל להכריח את היהודים, שיתנו לו כבוד-אלהים, אלא להענישם קשה אם ימנעו מזה את הרוצים בכך (עמ' 151). והצלם בחיכל?—זהו דבר של מה-בכך בעיניו של ווילריך, כמו שהמאורע הנשגב והמרוסם, שהיהודים היו מוכנים ליתרג כולם כאחד על קרושת-השם ולא לתת, שיתללו הרומיים את מקדשם, אינו בעיניו ולא כלום. הפטרוניושים היהודים וגבורי-החירות אינם לו—וכאן הוא מאמין ליוסף בן מתתיהו בהחלט!—אלא חבורות של ליסטים, שעשו כל תועבה, — ואיך יכלו החילולים הרומיים להשאר במנוחה במסכות כאלו? (עמ' 158). הן אמנם, היו גם פרוקוראטורים גרועים; אבל בכלל אין להאמין ליוסף בן מתתיהו כשהוא מספר רעות על הנציבים הרומיים, שהרי אין כל כוונתו בזה אלא להצדיק את בני-עמו (שם). הן אמנם, אפילו שונא-היהודים שאציוס אוסר על הפרוקוראטור פליקס מה שאמר עליו יוסף בן מתתיהו, אבל הרי שאציוס היה שונא להמשוחררים בעלי-ההשפעה בחצר-המלך, ועל-כן אמר על פליקס מה שאמר, ובאמת לא היה זה מושל גרוע כלל (עמ' 159—160). וגסיוס פלורוס, אפשר, שבאמת לא היה שוה כלום בתור מושל, אבל מה שיוסף בן מתתיהו מתאר בתור מעשים רעים של פלורוס אינם כך כלל וככל, בקיסריה היה הצדק על צדם של היוונים, שגילו מן היהודים את זכויות-האזרח בארצם; וכשנשל גסיוס פלורוס את 17 הנפרים מאוצר-המקדש חיתה לו רשות גמורה לכך מפני שהיה כסף מיותר באוצר זה, שהרי נגמרו או עבודות-הבנין במקדש ונשארו פועלים במלים, שהיו מרצפים את רחובותיה של ירושלים כמרצפת של שיש ומקבלים שכר של יום-עבודה שלם אפילו אם היו עובדים רק שעה אחת ביום, — וזהו בזכו-מסון בעיניו של ווילריך, ובכן מותר היה לפלורוס ליטול מסון זה, שהיה מיועד לפועלים מחוסרי-עבודה! (עמ' 160—161). — והפרעות הנוראות, שפרעו הסוריים והמצרים ביהודים בתחילת המרד הגדול, היו רק תשובה על ההתגרות (Herausforderung) של היהודים בעולם האלילי" (עמ' 162). מרידה של ארץ משועבדת במשעבדים אותה ובמתעללים בחירותה אינה אלא, "התגרות בעולם האלילי" בכלל! ואין מן התימה בדבר: הרי, היהודים נלחמו מלחמה נואשת בעד חירות, שלא ירעו להשחטם בה" (עמ' 163).

בצדק חשוב ווילריך, שיוסף בן מתתיהו, שיקר מפני דרכי-שלום, כְּשֶׁנָּתַב, שמיסוס

התנגד לשריפת-בית-המקדש (עיין בפרשות: י. ק' וז נר, היסטוריה ישראלית, IV, 216—220); אבל הוא מוצא לנכון להוסיף, ששריפה זו היתה רק „גמול של עובדי-האלילים ליהודים על שקצו לאלים זרים“ (עמ' 164). מובן, שרק ישרו מנצרת חזיה את רוחם של הנביאים הקדמונים ו-שומרי-החוק; לא רצו לדעתה, ואם אף-על-פי-כן כבשה הנצרות את העולם, הרי זו זכותם של יוליוס קיסר ואבגוסטוס, מצד אחד, ושל אנטיפאטר והורדוס, מצד שני. ובכן יש להלל ולשבח ולפאר את „בית-ההורדוס“, שהרי היהדות היא גם בשביל ווילרד ה-יווני? רק „דרגה קודמת של הנצרות“, והולך מוכן מאליו, שאם אגריפס הראשון מהלל בתלמוד ובספרותם של יוסף בן מתתיהו ופילון בתור סלך כשר, ששב מדרכו הרעה (שאף „רעתה“ מופרת היא הרבה בספרותם של ווילהלם וזכריו) ודאג לעמו וארצו, מחויב ווילרד לתארם בצבעים השחורים ביותר. כשם שהכל טוב כשהדבר נוגע להורדוס, כך הכל רע כשהדבר נוגע לאגריפס הראשון (עמ' 149—156). ואת הטון ה-„מדעי“ של ווילרד בדבריו על אגריפס זה יש להכיר מתוך מראה קצרה זו: „יוסף בן מתתיהו מתאר את תעלולי-הסרמה (Gauernstreich) שלו (של אגריפס) בהנאה זו עצמה, שבה מספר ספר-שמות, האך עודד ה' את עמ-ישראל לקבל במרמה משכניו המצריים את כלי כסף וזהב“ (עמ' 156).

זוהי תכונתו הכללית של הספר, וכדאי היה להאריך בזה, שהרי הספר „בית-ההורדוס“ לא ללמד על עצמו וצא, אלא ללמד על כל הספרים מסינו — של ההלגיסטים הללו, שמתוך חבה יתרה להיוונות בכל צורותיה לקו ב-אנטישמיות רחנית.

ואף-על-פי-כן אין לומר, שאין בו גם דברים נכונים וגם חידושים חשובים. ווילרד מכיר, למשל, את חשיבותה הגדולה של ערבובית הרעיונות הלאומיים והמשיחיים שבכל התסיסות העממיות מאחר מיתתו של הורדוס ועד מלחמת-החרוב (עמ' 136), ובהערות, עמ' 183). כן הוא מעיר, שבין 28 הכהנים הגדולים, שקיינו סימ-ההורדוס עד חורבן-הבית, יש רק אחד, ששמו היה יווני, וכל השאר, למרות שהיו צדוקים וביתוסים, היו שמותיהם עבריים (עמ' 144) — וכן צדוקיות והתיוונות אינם דבר אחד. ביחוד מרובים החידושים בהערות שבסוף הספר (עמ' 166—188). שם הוא מעיר, למשל, שקשה להאמין, שאמו של הורדוס, נופר (Kypros), היתה בתו של שייך ערבי, שהרי בכל דברי-ההנאה על הורדוס שבמקורות השונים לא נזכר דבר זה לגנותו (עמ' 172). ראוי לתשומת-לב — אף אם לא ראוי להתקבל — סה שכתב ווילרד בהערה הארוכה בדבר „פירושו של „חבר“ על הסמכות העבריים“ (עמ' 172 — 174). — הרבה אמת יש גם בהערה: „לתולדות ערי-החוף של ארץ-ישראל“ (עמ' 175—176); אלא שבנוגע לזכויות של היהודים בקיסריה לא קם ווילרד לב לשלש דברים חשובים: שהעיר עומדת בתחומה של ארץ-ישראל, שבצורתה הקודמת היתה עיר ישראלית עוד בימי בית ראשון, ושסוף-סוף היה הורדוס הבונה אותה מחדש — סלך יהודי. כמו-כן קשה להסכים למה שכתב ווילרד על „סימ-ההורדוס“ של Persius, Y, 179—184 כגוף הספר (עמ' 97) ובהערה (עמ' 180). קשה להאמין, שעוד חגגו את יום-הולדתו של הורדוס 60 שנה אחר ספח-ג, בזמן-כתובתן של המסירות של פרימוס, כדי שלא לגרום „עלבון לשושלת“ (עמ' 180). אם לא נחלפו לסאפירוקן הרומי, שמדבר על „נרות מוצגים על חלון מלכות“, ימי-החשמונאים (נרות-חנוכה) ב-ימי-ההורדוס, ה-„יורש“ שלהם, שבני-בניו היו אף הם חשמונאים מצד אבותיהם ואפשר, אף הם הדליקו נרות חנוכה „מוצגים על חלון“ — אמנם לא „מלכות“ — לפרסום-הנם?

ולעומת זה צודק ווילרד, בהחלטתו „פולין“, שבביתו ברומי נתאכסנו אלכסנדר ואריסטובולוס בני-ההורדוס, אינו Asinius Pollio חידועי, שהרי מליון זה היה ביחסים לא-

מובים עם אבגוסטוס, והורדוס, ודאי לא היה מוכן להתקרב אל מי שהקיסר אינו אוהבו, וגם קשה להאמין, שהורדוס, עם כל החיונותו, היה מוכשר להושיב את בניו בבית של נכרי עובר-אלילים ולהרניו בזה את בני-ממלכתו (עמ' 184—185). והערות נכונות כאלו יש במספר של ווילריר, לרוב, ומסעם זה—ועוד מסעם של *Audiatur et altera pars*—כדאי שישום לב כל חוקר תקופתם של הורדוס ובניו ובני-בניו אל הספר „בית-הורדוס בין ירושלים ורומא“.

יוסף קלוזנר.

1174. Zimmels, H[irsch] J[akob]. Die Marranen in der rabbinischen Literatur; Forschungen und Quellen zur Geschichte und Kulturgeschichte der Anussim. Berlin, R. Mass, 1932. VIII, 180, [12] p. 15 : 23.

12 העמודים האחרונים הם נספח עברי.

החלק: I. Allgemeiner Teil: 1. Die Stellungnahme der Rabbiner zu den Anussim bis zum Jahre 1391 und zu den Anussim in anderen Ländern ausser Spanien. 2. Die Anussim aus den Jahren 1391, 1492, 1497, 1498. Die fünf Phasen. 3. Aus dem inneren Leben der Anussim. Die Anussim als Christen, Auswanderung, Rückkehr zum Judentum, Sittenzustände, Beschäftigung, Bildung, Responsen. 4. Namen von Anussim. II. Quellenanhang. 1. Die Responsen in chronologischer Reihenfolge. 2. Verzeichnis der Fragesteller, Gutachter und Rabbinatsassessoren, die sich mit der Anussimfrage befassten.— Berichtigungen und Nachträge.—Hebräischer Anhang.

יא. עם ישראל בהרה.

1175. גורדון, מ. אם אין אני לי—מי לי, וכשאני לעצמי — מה אני? ורשה, הסתלקה לתרכות ותעמולה שעל יד אגודת החברות היהודיות לקוואר פריציה בפולניה, 1931. 29 ע. 12 : 17.

בראש השער: מ. גורדון.—חוברת-תעמולה לסובת הקאופרציה. מנקדת כלה.

מלושין, נ. האנוסים בפורטוגל ... ראה ע' 279.

רופין, א. הסוציולוגיה של היהודים ... ראה ע' 287.

1176. ארמזי. באריכט פונם „ארמזי-פארבאנד פאר דער צייט 1926—1929. בערלין, (ענערביאדרוק), 1930. 172, [4] ע. 16 : 25.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 477.

1177. ארלעאן, יהודה לייב. צו זאטע און צו הונגעריקע. ווארשע,

אונדזער בוך, תרצ"א. 63 ע. 15 : 21.

החלק: דאס סאציאלע פראבלעם און די ארטאדאקסיע.—די נויט אלס שאפערישער כוח.—קלאסן-קאמף אדער מענטשן-ליבע.—אוסאפיוס און אידעאליזם.—רעליגיעזער סאציאליזם אדער מועלי אגודת ישראל.—אידישער פראפעסיאנאליזם.—וועלטלעכקייט און יידישקייט.—וואס ווילן מיר?

1178. יוסף. ארויס פון בונד. ווארשק, ניוק קולטור, 1930. 131 ע. 17:12.

די מאציאלע סעדיצין; ירחון ... ראה ע' 293.

*1179. **Alt, Adolf.** Aktenmässige Darstellung der Verjudung der Rechtspflege in der Schweiz. [Von] Veritas. Mit einer Einleitung: Rassenfreiheit und Freiheitswille, und einer Beilage: Das Geheimnis des Luzerner Löwen v. Gregor Schwarz-Bostunisch. München, Deutscher Volksverlag E. Böpple, 1931. iv, 76 p. 15:21.

1180. **American Jewish committee.** Twenty-fifth annual report. New York, 1932. 178, [1] p. 13:18. את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 207.

1181. **Blüher, Hans.** Die Erhebung Israels gegen die christlichen Güter. Hamburg, Hanseatische Verlagsanstalt, (c1931). 202 p., 1 l., pl. 15:22. (Die Ringbücherei)

1182. **Cohen, Samuel M.** The men's club; a manual. New York, National federation of Jewish men's clubs of the United synagogue of America, (c1930). 48 p. 13:17.

1183. **Dawidsohn, Józef.** Gminy żydowskie (z tekstami ustaw i rozporządzeń). Warszawa, Klub posłów sejmowych Żydowskiej rady narodowej, 1931. 110, [1] p. 15:22.

1184. **Grynsztejn, Jakob.** Przepisy o organizacji gmin wyznaniowych żydowskich wraz z ustawami, rozporządzeniami okólnikami i reskryptami związkowymi oraz orzecznictwem sądowym. Opracowali Jakób Grynsztejn i Ignacy Kerner. Warszawa, Gmina wyznaniowa żydowska, 1931. xvi, 218 p. 15:22.

1185. **Guttmann, Alexander, ed.** Enthüllte Talmudzitate; eine Auswahl aus Gutachten, erstattet von Prof. Dr. Michael Guttmann und aus anderen Werken, gesammelt und ergänzt von Alexander Guttmann. Berlin, Philo Verlag, 1930. vii, 188 p., 1 l. 15:23.

ספר זה מכון לשמש תשובה על הציטטים התלמודיים המובאים בעתונות האנטישמית של השנים האחרונות. תמיד מתוך סרוס כונתם האמתית. המחבר מראה את הוויך ואת הסרוס הזה אחרי כל ציטט וציטט.

1186. **Heller, Otto.** Der Untergang des Judentums; die Judenfrage, ihre Kritik, ihre Lösung durch den Sozialismus. Wien, Verlag für Literatur und Politik, (c 1931). 390 p., maps. 15:22.

הספר הזה הוא ספר-תעמולה לנסיגות הקומוניסטיים לפתרון השאלה היהודית. הוא פותח בחלק עיוני המתאר את תולדות היהודים ואת מצבם מבחינה קומוניסטית: לפי השקפת המחבר אין היהודים עם כ-אם מעמד (מעמד הסוחרים ואנשי הביגים הכלכליים). עוד בימי קדם, בראשית תולדותיהם בא"י, היו כך, ולא קיבלו את המקצוע הזה מתוך לחץ חיצוני. מעמד זה יפול עם נפילת הקפיטליזמוס. ארץ ישראל, שהיא חלק מהשיטה הקפיטליסטית ומיושבת ע"י עם אחר, אין בה כדי למנוע בעד נפילה זו. — החלק השני מתאר באופן שיטתי את נסיון הפתרון ברוסיה הסובייטית. עם הפיכת המערכות המקצועיות של היהודים יחדל גם העדר זכויותיהם הפוליטיות. באוקריינה, ברוסיה הלבנה, בקרים ובבירווידיג'ן יעברו היהודים לחקלאות, ובמקומות אחרים לתעשייה. הדת היהודית והתרבות העברית הן בעיני המחבר דברים שומנם עבר, ואין להם כל עתיד. — בחלק השלישי מתאר המחבר את מסעו בישובים החקלאיים היהודיים ברוסיה בקיץ 1930. עם כל האופטימיות שלמחבר, אין הוא יכול לעבור בשתיקה על מציאות מכשולים ארגוניים ואקלימיים קשים, העולים בהרבה על המכשולים בא"י שהוא מדגישם. מענינת היא היריעה של המחבר, שרעיון ההתישבות הלאומית, היינו רעיון 'ציוני', הוא-הוא המשמש דחיפה ליהודים להתישב בשטחים החדשים.

The Jewish year book ... 5690—5691, 5691—5692, 5692—5693 ... ראה ע' 296.

Jüdisches Jahrbuch 1932. ראה ע' 296.

1187. Kahler, Erich von. Juden und Deutsche. [Berlin], 1930. pp. 744—756. 16 : 23. כחוך: Europäische Revue VI. Jahr, Heft 10.

1188. Kallen, Horace M[eyer]. Judaism at bay; essays toward the adjustment of Judaism to modernity. New York, Bloch publishing co., 1932. vp., 11., 256 p. 14 : 21.

אסף מאמרי המחבר בשאלות יהודיות-פנימיות שונות, שנתפרסמו בכתבי-עת שונים משנת 1909 עד שנת 1930. כאן נוספו הקדמה וחתימה שבהן מנסה המחבר לסכם את השקפותיו בשאלות אלו.

1189. Lenin, N[ikolai]. Über die Judenfrage. Wien, Verlag für Literatur und Politik, (c1932). 78 p. 12 : 19.

= Kleine Lenin-Bibliothek, Bd. 8. W. I. Lenin. : ראש השער.

אסף מאמרי לנין וקטעים מתוך נאומיו בשאלת היהודים ברוסיה; רובם מלפני המלחמה. בנספחות (ע' 63—74) חוקים ותזכירים ממשלתיים על אדות היהודים ברוסיה הסובייטית.

1190. Munk, Eli. Nichtjuden im jüdischen Religionsrecht; Theorie und ausgewählte Vorschriften nach Talmud, Schulchan aruch u. Maimonides. Berlin, Philo Verlag, 1932. 2p. 1., 140, [3] p. 15 : 23. ביבליוגרפיה: ע' [136]—140.

ספר זה מכון בעיקר לשמש תשובה לספרו של Erich Bischoff: „Das Buch vom Schulchan aruch שיצא בשנת 1929. בהקדמתו מראה המחבר את חוסר ידיעתו של בישוף בספרי המקור היהודיים ואת סלופיו המרובים בשעה שהוא מביא את דברי הש"ע.

*1191. **Protocols of the meetings of the learned Elders of Zion.**
Tr. from the Russian Text by V. E. Marsdew. Re-issue. London,
Britons pub. soc., 1931. 75 p. 14 : 21.

1192. **Ruppin, Arthur.** Soziologie der Juden. In zwei Bänden.
Bd. 1: Die soziale Struktur der Juden. (Nach Vorlesungen an der
Hebräischen Universität Jerusalem). Mit zweiunddreissig Bildtafeln.
Berlin, Jüdischer Verlag, (c 1930). 522, [1]p., xxxvi tab. 16 : 24.
אה הספר בעברית ראה ע' 287 מספר 947.

1193. **Traub, Michael.** Jüdische Wanderbewegungen vor und
nach dem Weltkriege. Berlin, Jüdischer Verlag, 1930. 141, [1] p.
incl. tab. 16 : 24. ע' 8—[9]: כיבליוגרפיה.

הגירה המונית מארץ לארץ היא תופעה אפיינית לתולדות היהודים מחורבן הבית עד
הזמן הזה. היא התחילה רק בדורנו לשמש נושא לחקירות מדויקות. עובדא זו סימן היא
לקשיים המיוחדים שבבירור החברתי והמספרי של שאלות ההגירה היהודית. רק התפתחות
הסטטיסטיקה בכמה ארצות חשובות בעלות ישוב יהודי נתנה במשך הזמן את האפשרות לגשת
באמצעי המדע לארצות הפרובלימות ולתאורן. בספרו של מ. טרוביג לפנינו מחקר הרן באופן
יסודי בתנועת ההגירה היהודית לפני המלחמה ואחריה. בחלק הראשון של הספר דן המחבר
בהגירת היהודים לפני המלחמה ומטפל בהגירה הפנימית של היהודים במזרח אירופה וגם
בהגירה יהודית לארצות הברית עד גמר המלחמה. החלק השני, המסודר לפי הארצות, מוקדש
לתנועת ההגירה ולשנויים שנגרמו ע"י המלחמה בכוון זרם המהגרים על ידי כל מיני
הנבלות, חוקי הגירה וכו'. גם אי תופסת מקום חשוב ברשימת ארצות העליה החדשות. הספר
גורש חומר עשיר שנאסף מכל המקורות הבאים בחשבון וכתוב בשפה ברורה, ואליו מצורף
חלק של לוחות סטטיסטיים. שהקורא ימצא בהם ענין.

*1194. **Winghene, E. van.** Arische Rasse, christliche Kultur
und das Judenproblem. Erfurt, E. Bodung, 1931. 80p.

1195. **Zentralwohlfahrtsstelle der deutschen Juden.** Das jüdische
Darlehenskassenwesen in Deutschland ; Notwendigkeit, Stand,
Aufbau. (Berlin, Aldus Druck, 1931). 20 p., incl. tab. 15 : 23.
=Schriften der Zentralwohlfahrtsstelle der deutschen Juden und der
Hauptstelle für jüdische Wanderfürsorge. Nr. 5.

Židovský kalendář 5690, 5691, 5692. ראה ע' 297.

1196. **Zwiazek żydowskich towarzystw spółdzielczych w Polsce.**
Statystyka spółdzielni za 1929 rok. Statistique des coopératives
par l'an 1929. Warszawa, [1930?]. xxxi, 164 p. 24 : 32.

עם שער ביונית: פארבאנד פון די יידישע קאאפעראטיווע געזעלשאפטן
אין פוילן: סטאטיסטיק פון די קאאפעראטיוון סארן 1929 יאר.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 478.

יב. ציונות וידיעת ארץ-ישראל.

- אגודת האינג'ינרים והארכיטקטים בא"י. ידיעות ... ראה ע' 269.
- בן יהודה, ח. הלוחם המאשר; חיי אליעזר בן יהודה ... ראה ע' 272.
- בנק מרכזי למסדות שתופיים בא"י. הדין וחשבון ... ראה ע' 272.
- הלואה וחשבון. זכרון יעקב. חוברת חיובל ... ראה ע' 270.
- וילנאי, ז. תולדות הערכים והמוסלסים בא"י ... ראה ע' 273.
- זוטא, ח. א. כתבי ... ראה ע' 274.
- יכון; חברה שתופית לקבלנות חקלאית. ארבע שנות פעולה ... ראה ע' 278.
- היסוד; שבועון ... ראה ע' 269.
- יערי פולסקין, י. אנגליה המכמיחה ...; נפוליון בונפרטה וארץ ישראל ...
ראה ע' 278.
- ירושלם. האוניברסיטה העברית. ידיעות למטודנטים ... ראה ע' 278.
- ירושלם. עיריה. מחלקת המפקת המים. דו"ח שנתי ז'—ט' ראה ע' 278.
1197. לוינסון, אברהם. לביסוס הציונות. חלק ב'. ורשה, חוקר
הפועל של ברית הנוער מרכז החלוצי העולמי, בהשתתפות הלשכה הראשית של
הקרן חקיקת לישראל, 1932. 182 ע. 19:14. את הקודם ראה ק. ס. שנה ו' ע' 353.
- ספריה יסודות. 15. התכן: אנטישמיות—התבוללות.—ביבליוגרפיה (ע' 163—179).
- מוזר, ס. לאן פני הקבוץ הארצי השומר הצעיר מועדות ... ראה ע' 279.
- הנוער הלוחם; הוצאה חד פעמית ... ראה ע' 270.
- גורסנבוים, י. הגות לב; דרושים ונאומים ... ראה ע' 325.
- עמיקם, י. תוכיר על קפוח זכות רשמיותה של השפה העברית ... ראה ע' 281.
- פבזנר, ז. שבעים שנה לעתונות הישראלית בא"י ... ראה ע' 282.
- ראובני, א. שם חם ויפת ... ראה ע' 286.
- שין, א. נתיב; קובץ מאמרים ... ראה ע' 287.
- תבונה; שבועון ... ראה ע' 269.
- תעשיות היסודיות ממלכתיות (ליבנט) בע"מ. על הזבלים המלאכותיים
וחזבל ... ראה ע' 287.
1198. אויפקום; איינמאליקע אויסגאבע פון מרכז קפא"י אין ליטע.
געווירטעט דעם 10-יאריקן יובל פון הסתדרות העובדים אין ארץ-ישראל. קאוונע,
(דפוס ש. יאמקלעוויטש), 1931 תרצ"א. 12 ע. 23:31.
- העורך: א. גרינברג. יצא בי"א באדר (28 בפברואר).

1199. גאלדראט, ישכר בער. ספר מקיץ נרדמים כהתקת ע"ט ...
ווערט דערקלערט אז אלעס וואס קומט יעצט פאר אין אונזער הייליג לאנד ארץ
ישראל איז פאר אונז פאראויס געזאגט געווארען דורך אונזערע גרויסע הייליגע
חכמים ... פיעטראווי, דפוס ה. פאלסאן, תרפ"ה. 50 ע. 15 : 22.

1200. גראנאווסקי, אברהם. דער באדן און דאס יידישע ווערק אין
ארץ ישראל. (אן ענטפער מיטפסאנען). וורשה, ארבעט און וויסן, (1931). 142,
[2] ע. 15 : 21. בראש השער: יי גראנאווסקי.
את המקור ראה ק. ט. שנה ח' ע' 151. את התרגום האנגלי שם ע' 159.

1201. יאקובאוויטש, מ. דער ציוניזם צו זייער 17 טען קאנגרעס. א
ווארט צו ציוניסטיש באשטימטע ארבעט מענטשן. חסיד, 1931. 74 ע. 12 : 17.

פועלי ציון אלסאנאך ... ראה ע' 295.

1202. Aaronsohn, Aaron. ... *Florula Transjordanica*; révision critique des plantes récoltées et partiellement déterminées par Aaron Aaronsohn au cours de ses expéditions (1904—1908) en Transjordanie et dans le Wâdi-el-'Aaraba, par H[einz] R[einhard] Oppenheimer, avec des journaux de voyages d'Aaron Aaronsohn, une préf. par R. Chodat, divers documents et une notice biographique d'Alex Aaronsohn. Genève, typ. Jent, 1931. 2p. l., 301 p., illus., map. 16 : 22. = *Reliquiae Aaronsohnianae* ... I
„Index bibliographique des travaux botaniques, etc. d'Aaron Aaronsohn": 35 ע'
מן הדפסה: Bulletin de la Société botanique de Genève, v. XXII, 1930.

1203. Albright, William Foxwell. The archaeology of Palestine and the Bible. New York, F. H. Revell, (c1932). 233 p., front. 13:19.
בראש השער: The Richards lectures delivered at the University of Virginia.
אולבריס בחר בדרך ההולכת ומשתלשלת יותר ויותר בעשר השנים האחרונות בחכמת
א"י: הוא נגש אל הבעיה לא בשאלה הישנה אם הארכיאולוגיה מאשרת את התנ"ך או
מכחישה אותו, אלא מתוך חקירה. היש נקודות אחידה בין התנ"ך והארכיאולוגיה ומה הן,
וכן מהי עזרת הגומלין שבין זה לזו בפרוש הסתום אשר בשניהם.
הספר מתחלק לשלושה פרקים ראשיים: הפרק הראשון סוקר את התפתחותה של
חקירת א"י והישיגיה במשך מאה השנה האחרונות. גוף הענין מחייב כי הסקירה תהיה
בבחינת «מועט המחזיק את המרבה», והמתענין בפרטי הדברים יוכל למצוא על נקלה בעזרת
מה"מ המרבים שבספר. יש לצנן לשבח את העובדה שהמחבר אינו מסתפק בציון המעשים,
אלא גותן גם הערכות קצרות של העבודות ומראה על יתרונותיהן ומגרעותיהן (ראה עמ' 24,
26-27, 29, 31, 33 וכו'). החלק הזה לקה בחסר בכל הנוגע לחלקם של היהודים בעבודה

המדעית בא"י. עבודתם של חוקרים יהודים — כמו ד"ר יוסף שורק, ר' משה לונץ וכיוצא בהם — לא נזכרה כלל בספר. גם מציאות החברה העברית לחקירת אי נעלמה מעיניו של המחבר. עבודותיה של החברה (החפירות בטבריה, סנוי הציונים בנחל קדרון, הקירותיו של ברנדנבורג) לא נזכרו בספר וחשיפת החומה השלישית (הנזכרת אף היא לא בגוף הספר, אלא בהערה צ' לפרק א') נזקפה לחשבונם הפרטי של החופרים. בעוד אשר העבודה נעשתה מסעם החברה העברית לחקירת א"י בהשתתפות האוניברסיטה העברית. ביחוד מפליא הדבר לגבי המחבר, הבקי בלשון העברית ובספרותה והידוע באהדתו לעבודת הישוב העברי החדש ובהערכת נכונה וחובבת לחלקם של העברים הקדמונים בתרבות הא"י (ע' 109; ע' 114 וגו'; ע' 117 וגו').

ואשר לפרטים, יש לחלק על דעתו של המחבר בדבר חרבן בית שאן בימי דוד (ע' 40). אם לא נמצאו בבית שאן שרידים בולטים של התקופה העברית, הסבה דומני בחופרים עצמם שלא שמו לבם כל צרכם לכך. הארוה שנמצאה בשכבה המיוחסת לימי רעמסס הב' אין לסוץ בשיכותה לימי שלמה המלך (ראה ציון, ידיעות וז', ע' 10-11). גם בין החרסים יש לצין כאלה השיכים לתקופת הברזל השניה (ראה G.M. Fitzgerald — The Pottery of Beth-Shan, 1931). ואשר למצפה דומני כי אחר עונת החפירות האחרונה (השער ולשכת-הגזית, חותמת יאנוניה-נוסף על הראיות הטופוגרפיות) קשה למקפק בזהותן של חל-אניצבה ומצפה.

הפרק השני הוא החלק המלא ביותר בספר. בו נמטרו תוצאות חפירותיו של המחבר עצמו בחל-בית-מקסם במשך ג' עונות (תרפ"ה, תרפ"ו ותרפ"ז). אף כי הדו"ח כתוב באופן פופולרי עד כדי שיהיה שוה למקרא לכל נפש, נשמר בו הדיוק המדעי. כל הפרק כתוב בלשון שוטפת ובהרצאה חיה ומעניינת המתבלת בכמה ספורים מעניינים מההוי של תושבי המקום ודרכי חייהם בזמן הזה, ואין מלאה את הקורא כדרכם של כמה ספרים מדעיים מעין זה. את הקורא העברי יענינו בעקר הסעיפים ח' וט' העוסקים בתאור מפרט של שכבות העיר השייכות לישוב העברי.

למבקר מן הצד שלא עבד במקום ולא התבונן לכל הפרטים הקטנטנים, קשה לשפט עד כמה נכונות המסקנות הכלליות של החופר עצמו מבלי אשר יהיה לנגד עיניו דו"ח מפרט ומלא המכיל את כל חמר החפירות. ואולם בשום פנים א"א להסכים לעמדתו של המחבר בשאלת זמן הכבוש העברי (ראה להלן). יתכן כי חל-בית-מרסם היושבת על צלעות המערב של רכס הרי יהודה לא נכבשה לפני כנ"י אלא זמן רב אחר יהושע, שהרי ברי לכל כי הכבוש לא הוצא לפעל בבת אחת; ואולם — מאידך גיסא — מציאות שכבה המסתיימת בערך בזמנו של יהושע (C1) מעלה על הדעת את האפשרות כי השכבה C2 היא כבר עברית.

בפרק השלישי העוסק ב"התנ"ך לאור הארכיאולוגיה" דן המחבר בג' שאלות מפרטות. בסעיף א' — תקופת האבות — סוקר המחבר את הרוחות החדשות המנשבות במחנה חוקרי התנ"ך (בוהל, גלט), ובגותח חריף — המסתמך על תוצאות החקירה הארכיאולוגית — הוא מוכיח, כי המצב המתאר בספורי האבות הולם את א"י אך ורק בתקופת הברונזה התיכונה והמאוחרת, ומשום כך לא יתכן לשער כי ספורים אלה נתחברו בתקופת המלכים. גם בסעיף זה קשה להסכים למסקנותיו של המחבר בכמה פרטים: זהו מקומם של סדום ועמורה טעין עדין בדיקה נוספת; גם המחבר מכרח להודות (ע' 137) שאין כל ראיה מכרעת להוכיח, כי הישוב בבאכיל-יראע נחרב עם ההפכה המתארת בבראשית י"ט ומלבד ישוב זה אין בסביבה

כל שרידים הקודמים לתקופה הרומאית. ההשערה כי שרידי הערים נמחו לרגל עליית מי ים המלח (ע' 136) היא ישוב של דחק. וכן בדבר פ' י"ד בבראשית. אם גם ברור הדבר כי מן הנמצא הוא לזהות את אמרפל מלך שנער עם חמורבי מלך בבל. מ"מ נשארת פרשה זו סתומה עד מאד. ואין כל סמך מכריע לדבר ליחסה לזמן שבין מפלת השושלת האמורית והכבוש המצרי (ע' 141). גם בענין מושב בני"י במצרים «שלישים שנה וארבע מאות שנה (שמ' י"ב, מ' ע' 4-143)» א"א לקבל את דעתו של המחבר. החפירות האחרונות ביריחו כבר הוכיחו בודאות שאין אחריה ולא כלום כי כבוש יהושע חל בחצי הראשון של המאה הי"ד לספ"ה. מלבד זאת מזכירה «גללתי ישראל» את עם ישראל בתור עם נושב בארץ בשנה החמישית למלכות מרנפתח; ומשום זה אין—לפי עניות דעתי—כל אפשרות לאחר את יציאת מצרים לתחלת המאה הי"ג לספ"ה ואת הכבוש לסוף המאה ההיא. אין כאן המקום לנתח את השאלה לפרטיה. יש להזכיר רק כי ההשערה, שלא כל השבטים ירדו מצרימה, אין לה על מה שתסמך. גם דעתו של המחבר בענין הח'אבירו (ע' 206, הערה 8) אינה מתקבלת ביותר על הדעת: זהו ח'אבירו מלשון חבורה (של שכירים) קשה יותר מאשר ח'אבירו—עברים. הראיות שכנגד אין בכחן לבטל את ההווי הזה.

רבי ענין הם גם הסעיפים ב' וג' שבפרק. בסעיף השני מגן המחבר בהצלחה רבה על עתיקותם ומקוריותם של חקי משה כנגד בית מדרשו של וולהוין והנהוגים אחריו; ובסעיף השלישי הוא מביא כמה עובדות ארכיאולוגיות שיש ללמד מהן אשור למסרת התנכ"ת כנגד המצאותיהם של כמה מחוקרי המקרא המבקשים להוכיח כי כל ענין שיבת ציון לא היה ולא נברא.

הספר מלא ענין לקורא הרגיל וגם לחוקר הוא משמש עזר בעבודתו. וראוי הוא שימצא לו גואל אשר יתרגמונו עברית.

1204. *Almagià, Roberto*. Palestine, with 265 photogravures; pref. Ch. Weizmann. Tr. by Robert Rogerson Jordan, Rome, L. Morpurgo, 1932. 2 p. l., 7—173p., 3l., map, pl. 17: 25.

תרגום אנגלי של הספר שנכתב במקורו איטלקית (ראה תאור מפורט בק"ס שנה ז' ע' 265). בהקדמתו לתרגום זה אומר מרופ. אלמג'יה שגם מאורעות תרפ"ט בא"י לא נרמזו לו לשנות את דעתו על א"י, והכל נשאר כאן כמו במקור. גם בהוצאה זו יפות התמונות שהן מעשה ידי אמן.

Andrews, Mrs. Fannie Fern (Phillips). The Holy Land under mandate. גרשם בק. ס. שנה ח' ע' 487.

הפרקים הראשונים בספר זה מכויבים. יש בהם טיפוס מסעה של המחברת לא"י. על גנישותיה עם אנשים שונים בה ועל רשמיה מגווני הארץ ואנשיה. פרקים אלה נכתבו כנראה בשביל הקורא הרגיל הרוצה לקבל רשמים כצורת שיחה בלתי-מסודרת. שונים מאלה הם הפרקים שלאחריהם המתחילים בע' 283. הם פרי חקירה רצינית ומסורסת של כל התעודות והעדויות על המנדט הבריטי בא"י. המחברת הצליחה לתת דוקומנטציה רבת-ערך לכל מי שעוסק בחקירת המצב המסוכך בא"י. היא מסבירה בלי משוא-פנים ובלי נטיה לאיזה צד שהוא את נקודת השקפתה של הממשלה הבריטית, של הציונים ושל הערבים. אף-על-פי

שהספר אינו מסודר למדי בכדי שתהא הקריאה נוחה בו ובכדי שיהא באמת ספר גדול, הרי יש בו בודאי משום הישג מועי רב, והוא מקל על הבנת המצב לאמתו באי כמעט יותר מאשר כל ספר אחר שנכתב על נושא זה. טרופ. ג'מס ט. שוטרל כתב מבוא חשוב לספר, ובו הוא מראה שהמנדטים בארצות שהיו שייכות תחלה לקיסרות העות'ומנית נוסדו במחשבה תחילה במבצר נגד ניצול העמים הבלתי-מוגנים וכחזית של דמוקרטיה במקומות שזו לא היתה ידועה בהם. המנדטים אינם במקום השלטון הקולוניאלי שלטני-המלחמה, אלא יש בהם משום הרחבת העיקרון של הגדרה-עצמית, ולדבר זה לא שמו לב במדה ראויה עד כה. כשבאים לדון על הפוליטיקה והאדמיניסטרציה של שלטון-המנדט, יש לשים לב למסרה שנתבטאה בבהירות גמורה בסעיף 22 של חוקת חבר-הלאומים. ה. כ.

1205. Aszkenazy, Fryderyk Tobiasz. Syonizm i polityka krajowa, Żydzi i Polska. Lwów, Nakładem własnym autora, 1931. 30p. 15:22.

1206. Bernfeld, Karl. Zur Lues der Hals-Nasenorgane in Palästina. Berlin, F.C.W. Vogel, 1932. pp. [305]—309, illus. 15:23.
הערסטה טן: Archiv für Ohren-, Nasen- und Kehlkopfheilkunde, sowie die angrenzenden Gebiete, Bd. 131, Heft 4.

*1207. Böhl, Franz M. Th. Palestina. Amsterdam, H. J. Paris, 1931. 121 p.

1208. Bowman, Humphrey E[rnest]. Education in Palestine. (בתוך: Percy, The Year book of education, 1932. pp. 802—815). 14:22.

1209. Bureau of Jewish social research, New York. Register of Jewish social service agencies in Palestine, compiled under the direction of the N. A. I. S. Committee in Palestine: Maurice B. Hexter, B. Katzenelson, Judah L. Magnes, Mrs. H. Thon, Harry Viteles (chairman). New York, Bureau of Jewish social research, 1931. 4v., tab. 22:28. בראש השער: National appeals information service.

v. 1: A. General alphabetical index.—B. Summary of facilities, services and finances of Jewish social service agencies in Palestine. XXX, 22 p., tab.

v. 2: Jewish social service agencies in Jerusalem: I. Kolels and local religious communities. II. Educational institutions. [3], IV, [2], 159 p.

v. 3: Jewish social service agencies in Jerusalem: III. Philanthropic. IV. Free loan societies and building funds. V. Health agencies. VI. Child agencies. VII. Homes for the aged. VIII. Various others. [3], III, [1]p., p. 160—306.

v. 4: Jewish social service agencies in Haifa, Safad, Tiberias, Tel-Aviv and the colonies. [4], III, [1]p., p. 308—415. ככתב מכונה מצד אחר של הרפים.

1210. Carmin, Jos. The fauna of Palestinian plants: 7. Ficus sycomorus Linné ... by J. Carmin and D[ina] Scheinkin. (Le

Caire, typ. P. Barbey, 1931 p. 164—187, illus., diagr. 18 : 26.

"Extrait du Bulletin de la Société royale entomologique d'Egypte. Nouv. sér., année 1931, fasc. 3—4".

*1211. **Chauvelot, Robert.** Où va l'Islam? Stamboul. Damas. Jérusalem. Le Caire. Fez. Le Sahara. Préface de Théodore Steeg. Paris, Editions Jules Tallandier, 1931. XVI, 195 p. 80.

(Collection du temps présent, publiée sous la direction de Jean de Granvilliers).

Cohen, B. Companies, cooperative societies and partnerships registered in Palestine ... 288 ראה ע'

1212. **Cohen, Kadmi.** What is new Zionism? Tr. by E. Coleman. Paris, „Le Triangle", (c1932). 3 p. 1, 9—32p., facsim., port. 14 : 18.

1213. **Crowfoot, J[ohn] W[inter].** Churches at Jerash; a preliminary report of the joint Yale-British school expeditions to Jerash, 1928—1930. London, Council [of the Palestine exploration fund], 1931. 47, [1] p., illus., plans, pl. 23 : 30.

— British school of archaeology in Jerusalem: Supplementary papers. 3, 1931.

Gaol ... 293 ראה ע'

1214. **Georg, Manfred.** Theodor Herzl; sein Leben und sein Vermächtnis ... Berlin, R. A. Höger, 1932. 279, [1] p., pl., ports. 13:20.

ספר על הרצל בשפה אירופית הוא דבר בעתו. אחרי פרסום יומניו של הרצל (1923) נכתב לא הרבה—בערך—על אודותיו, וגם יובל ה-25 למותו (ב-1929) לא העשיר את הספרות בעבודות ביוגרפיות חדשות. הספר של de Haas (1927, ק. ס. שנה ה' ע' 108) הוא גדול וגם לא תורגם מאנגלית לשפות אחרות. והספר החדש של Pataj נשאר חתום בשכיל אלה, שאינם קוראים הונגרים.—גיאורג נתן לנו הסעם ספר פופולרי על חייו ופעולותיו של הרצל, והוסיף בשני הפרקים האחרונים (ע' 219—277) מעין סקירה קצרה על הציונות מומן מותו של הרצל עד ימינו אנו. המחבר נותן בפרק הראשון סקירה קצרה על חיי הרצל בתקופה שלפני הציונות, ואח"כ מספר בפרוטרוט על פעולותיו, ובעיקר על פעולתו הדיפלומטית. על מו"מ שלו עם מלכים, ממשלות ומדינאים בעלי השפעה.—אין כאן עבודה מקורית אלא עבוד החומר שנתפרסם מקודם (ב'ע' 279 ניתנת רשימה של הספרים ששימשו לו עזר ומקור). ההרצאה, אפילו כשהוא מדבר על ענינים "יבשים" כמו מו"מ דיפלומטי, בנקים וכו', היא חיה, שוטפת וקלה.—את הערכתו מפנים המחבר בשורות הללו: "הרצל המנהיג הגדול ביותר והבאוני ביותר, שקם ליהודים בגולה, חי ולחם לא רק בשביל מדינה יהודית קטנה jüdischer Kleinstaat, אלא בשביל מדינה אנושית יהודית Menschenstaat, היינו למטרה, שבטוחה תהיה לתועלת לכל העמים" (ע' 276). הקורא, שאינו בקי בציונות (וכפי הנראה,

בשביל קוראים כאלה נכתב הספר), ימצא כאן כמה ידיעות חשובות ומענינות וגם תאור אישיותו של המנהיג, תאור מלא אהבה והערצה; אעפ"י שהמחבר אינו מסתיר את הצדדים השליליים (ע' 60, 70, 119).

הסקירה על הציונות ממותו של ה. עד ימינו. שניתנה בסוף הספר, היא קצרה (58 ע') מלהקיף את השאלה הזו ביחוד כשהמחבר אינו שואב כנראה מכלי ראשון; והתמונה קלושה ולא תמיד נכונה. (חוץ מזה מתקבלת מעין שניות: תולדות הרצל ותולדות הציונות). — למשל על תקופת אוטו ורבורג (ו). היה ראש ההסתדרות בשנות 1911—1918) מדובר בשני עמודים (ע' 227—229) ואין להקורא כרקטריסטיקה של התקופה ההיא. — אותו הדבר בנוגע לפרהיסטוריה של הציונות — מהתחלתה עד הרצל —, שמדובר עליה בפרק VI Die alte Sehnsucht (ע' 75—85). ב-10 עמודים מספר המחבר על קלישר, קס, פינסקר, סמולנסקין (את ד. גורדון, בן-יהודה וליילנבלום אינו מזכיר אפילו) ואחד-העם ומסופקני, אם הקורא שאינו יודע על אודותם ילמד הרבה מהפרק הזה. מה שנוגע לפעולות הרצל — מספר המחבר הרבה על פעולתו הדיפלומטית. שאמנם תפסה מקום חשוב מאד, ולעמית זה הוא מודיע לנו כ"כ מעט על פעולתו הארגונית, על חלוקי-הדעות והסכסוכים האידיאולוגיים בין הרצל ובין קבוצות זרמים שונים בציונות. כך למשל לא נזכרה אפילו ה"פרקציה הדימוקרטית" הידועה שבקונגרס החמישי, הוכחים על "הקולטורה" נזכרו בחטיפה.

ועכשו בנוגע לפרטים אחרים.

ע' 47: הרצל לא ידע, כשסנה לביסמרק בבקשת עצה, שב. הוא הוא שהסיר מעל הפרק בקונגרס הברליני את הדיון על התזכיר של תנועת חבת ציון ע"ד יסוד מדינה יהודית בא"י, מפני שחשב את המציעים למשוגעים. אבל ב-1878 סרם היתה תנועת חבת ציון. את התזכיר הג'ל מסרו 4 יהודים מברסלוי (מ. לוי, פרוינד, מאיר, ורסלר) לביקונספילד ולביסמרק ביוני 1878. ולא רק ביסמרק אלא גם מנהיגים וסופרים יהודים התייחסו ככה להצעות כאלה. באותו חודש הכניס ציר אנטישמי של הפרלמנט בהונגריה, Istoczy הצעה כזאת אם בקונגרס הברליני תבוא מאיזה צד שהוא הצעה להקים את א"י כפרובינציה יהודית אוטונומית או במדינה יהודית עומדת ברשות עצמה — על בא כח הונגריה לתמוך בהצעה זו, והעתון החשוב Allg. Zeit. d. Jud. (1878 N26, p. 409-410) של פיליפסון מביא את הידיעה על זה בצירוף הערה "על מצבו של מר Istoczy אינם מפרסמים לע"פ ביולטנים".

ע' 59: צדוק הכהן, הרב הראשי של יהודי צרפת, היה מושרש יותר מדי בקרקע הצרפתי משהיה מוכשר להתפעל מהצעתו של ה. אבל הרב הזה התייחס בחבה ליישוב ארץ ישראל וגם השפיע על הברון אדמונד רוטשילד בכוון זה, ולתפקידו ההיסטורי של "אבי הישוב החדש" גרם לא מעט צדוק הכהן.

ע' 63: "קלוד מונטיפיורי בנו של משה מונטיפיורי הגדול". — ר' משה מונט. מת חשך בנים. קלוד מ. היה בנו של נתניאל מ. מונטיפיורי.

ע' 73: בינואר 1895 חתם הרצל חוזה עם המו"ל ע"ד הדפסת מדינת היהודים; צ"ל 1896. אולי כאן שגיאת דפוס.

ע' 80: כמו כן אי אפשר לחשוב את תכניות ההתישבות והצדקה מיסודם של נָטָר, הירש, מונטיפיורי ורוטשילדים כתכניות ציוניות מעשיות. — אי אפשר למנות את כל אלה בחדא מחתא, כי שונים גם ביחסייהם ליישוב א"י וגם בתפקידם שמלאו, ובהחלט לא נכון המשפט הזה כלפי רוטשילד.

ע' 82: פינסקר ואחדיהעם הם אנטיסודים, לפי דברי המחבר, פינסקר צריך היה לפנות את מקומו להאנטיסודה שלו החזק ביותר לאחד-העם. אבל די רק לקרוא את מאמרי א"ה על פינסקר: ד"ר פינסקר ומחברתו (על פרשת דרכים I, ע' 88-102). התורה והעבודה (II, ע' 91-111) כדי להוכיח באיזו הערצה מחיחס א"ה לפינסקר ועד כמה קרוב פ. לפי דעת א"ה, לתורתו. הדבר היחידי שא"ה תרגם היא המחברת של פינסקר 'אטואמנסיפציה'. ובאגרותיו (כ V, ע' 191) הוא מעיר שיהיה מאשר אם יעלה בידו לתת תרגום עברי ראוי לה. ע' 183: קביעת ועדה תרבותית בקונגרס מנעה בעד התפרדותם של הציוניים הרוחניים. אבל ועדה כזאת נבחרה עוד בקונגרס השני וגם בראשון נבחרה ועדה דומה לזו: ועדה ספרותית, ובכלל כל הוכחים על התרבות ומקומה בטעולתה של ההסתדרות הציונית נמסרו בשורות אחדות וכלאחר יד.

ע' 224-226: על וולפסון, לא נמסרה בדיוק סבת האופוזיציה אליו מצד ציוני המזרח. וכדברו על המצב הירוד בציונות, שהיה אז, שכה להעיר שחזן מהעדרו של הרצל השפיעה גם המהפכה הרוסית של 1905. זו האחרונה העמידה פרובלמות חדשות: ביהדות הרוסית, וציוני רוסיה היו אז הרוב בהסתדרות; נוצרו מפלגות חדשות; והציונות לא הספיקה להסתגל במהירות הדרושה אל התנאים החדשים.

בפרק ו' ניתן תאור יפה של ההד הכביר, שמצא ספרו של הרצל 'מדינת היהודים' בעולם היהודי וגם מחוצה לו. מעניינת גם ההקבלה בין הרצל וויצמן (ע' 252-254). למרות הלקויים השונים, יועיל הספר להפצת ידיעות על הרצל ולהחיאת דמותו של המנהיג הגדול.

ראה ע' 293 ... *Głos rewizjonistyczny*

1215. **Granqvist, Hilma.** Marriage conditions in a Palestinian village... Helsingfors, (Akademische Buchhandlung), 1931. 4 p. l., 200 p., diags., tab. 16: 24. ע' [196]—200: ביבליוגרפיה. Societasscientiarum Fennica. Commentationes humanarum litterarum. III. 8.

1216. **Hadassah; the women's Zionist organization.** Reports of National board, standing committees and regional units to the seventeenth annual convention of Hadassah, the women's Zionist organization of America, in Atlantic City, New Jersey, November 9, 10 and 11, 1931. n. p., [1931]. 84 p. 20: 26. מהמעטפת—את הקודם ראה ק.ס. שנה ח' ע' 218.

1217. **Haddad, L.** Tag der Fellachen. Berlin, Mopr-Verlag, (1932). 47, [1]p. 11: 16. = Rote Reihe. Heft 6. ספור על מאורעות אב בא"י תרפ"ט מתוך השקפת הקומוניסטים.

1218. **Hyamson, Albert M[ontefiore].** Palestine old and new. New York, R. McBride & Co., 1928. XII, 287 p., ill., map. 13: 19. הספר מכוון לאלה שמבקרים את א"י ולא לה שרוצים לבקר את הארץ אבל אין בידם לעשות כך. (מתוך הקדמת המחבר).—לספר נלוו 28 צלומים יפים מא"י. בק. ס. שנה ו' ע' 233 נרשמה הוצאה אחרת של הספר הוזה בסימן כוכב.

*1219. **Jarvis, Claud S.** Yesterday and to-day in Sinai... Edinburgh and London, W. Blackwood & sons ltd., 1931. xiv, 312 p., front., illus. (incl. coats of arms), plates, ports., 2 maps (1 fold.) 8°.

Keren Kayemeth Leisrael. The Jewish national fund ...
at work ק' 288.

1220. **Kohn, Hans.** Nationalism and imperialism in the hither East. (Tr. by Margaret M. Green). London, G. Routledge, 1932. viii, 339 p., maps. 16 : 24. ע' 319-331 : ביבליוגרפיה.

את הספר במקורו הגרמני ראה ק.ס. שנה ח' ע' 364 ושם גם תאור מפורט של מהות הספר וערכו. פרק ו' (ע' 123-161) מוקדש לא"י המערבית. פרק ז' (ע' 162-175) מוקדש לעבר-הירדן.

1221. **Lewin, Sally.** Die einzige Lösung; ein Stück von jüdischer Not und jüdischem Aufbau. Text von Sally Lewin, Musik von Daniel Sambursky. Im Auftrag und unter Mitarbeit des Kollektivs „Barak“ Berlin hrsg. von der Zionistischen Vereinigung für Deutschland. Berlin, 1932. II, 22p. 22 : 28.

בהקטורף מכתב מכונה.

*1222. **Lind, Emil.** Arabismus-Zionismus. (Ein Buch von Verfall u. Aufbau, von müden und schaffenden Menschen in Syrien u. Palästina). Speyer, Kranzbühler, 1931.

1223. **Mok, S.** Waarom moet een socialist tevens Zionist zijn? A(msterdam), A. T. Kleerekoper, (1928). 8 p. 13 : 21.
= Brochures van den Ned. Zionistenbond. No. 1.

1224. **Montserrat (Monastery).** Publicacions "Biblia de Montserrat". Sèrie B: (Divulgació gràfica de les terres bíbliques.) (Montserrat, Impremta del Monestir de Montserrat, 1928-29). 4. v., illus. 17 : 24. אין שער כללי.

החבן : n. 1: De Jerusalem a Jericó. (1928). 28 p.—n. 2: Hebron. (1928). 31 p.—n. 3: El Mont Nebó. (1928). 31 p.—n. 4: Getsemani (1929). 32 p.

1225. **Müller, Eugen.** Judentum und Zionismus; zur Geschichte und Psychologie einer religionspolitischen Bewegung... Köln, J. P. Bachem, (pref. 1931). 3p. l., 5-125 p., diagrs., maps, tab. 16 : 24.
= Deutscher Verein vom Heiligen Lande: Palästina-Hefte. 4-6.

ע' 98-99 : ביבליוגרפיה.

הספר רוצה להאיר את שאלות היהדות והציונות מבחינה קתולית. אולם תאור הציונות ושרשיה יוצא מקוצר מאד. לשם תאור מצב היהודים בגולה ובארץ מביא המחבר חמר סטטיסטי שמקצתו התישן זה כבר. בדרך כלל, למרות לבושו האוביקטיבי-מדעי מראה הספר אידיעה ואף נטיה סרטיה בעניני היהדות והציונות: ע' 60 וכו' מונה המחבר השפעות כתות וחברות יהודיות בא"י ברשימה משונה זו: חסידים, קראים, מקובלים, שומרונים, אגודת ישראל, "יהודי-המולדת" (ובזה הוא מתכוון ליהודי גרמניה המתכוללים) מורחי, המתישבים בקבוצות (הם עושים תעמולה לרעיונות רוסייה הסובייטית!).

1226. *Nasze drogi*; *jednodniówka akademików hitachdutowych w Przemyślu*. (Przemyśl, Akademicki związek "Gordonja" w Przemyślu, 1930). [3]—14 p. 23 : 31.

Nathan and Lina Straus health centre. Jerusalem. First annual report ... 288 ראה ק'

1227. *Oppenheim, J[acob] D[avid]*. *Citrusfrüchte* ... Berlin, W. Bangert, 1932. VIII, 158 p., illus. tab. 12 : 18.

= Wohltmann-Bücher; Monographien zur Landwirtschaft warmer Länder. Bd. II. ע' [157]—158: ביבליוגרפיה.

Palestine. Government. Civil service list 1931. 288 ראה ק'

Palestine. Government. Transliteration ... of personal and geographical names for use in Palestine. 283 ראה ק'

Palestine. Government. Census office. Census ... 1931. 288 ראה ק'

Palestine. Government. Central town planning commission. The town planning handbook of Palestine, 1930. 288 ראה ק'

Palestine. Government. Department of customs, excise and trade. Statistics of imports, exports and shipping ... 1929. 288 ראה ק'

Palestine. Government. Department of education. Annual report 1930/31. 289 ראה ק'

Palestine. Government. Department of surveys. Annual report ... 1929.—The structure and procedure of cadastral survey in Palestine. 289 ראה ק'

Palestine economic society. Bulletin, v. 6, no. 1. 270 ראה ק'

1228. Passarge, Siegfried. Ägypten und der arabische Orient...
Berlin, Zentral-Verlag, 1931. 70 p., maps. 15 : 19. ע' 70 : ביבליוגרפיה.
= Weltpolitische Bücherei: Länderkundliche Reihe. Bd. 23.

על א"י ע' 9-10, 46-53 וגם הערות בודדות בפרקים הראשונים. — המחבר מתנגד
באופן חריף לציונות. יהונאים (בשביל התגשמות הציונות) הם בלתי-נוחים ביותר מפני
שהציוניים המהגרים מתחלקים באופן אינסטינקטיבי לשני סוגים עיקריים. האלמנטים
השחרחרים, בעלי-פרצוף יהודי, נשארים בערים כטוחרים, פקידים, מורים ובמקצועות
ימלומדים' אחרים. הם מהווים 80% מזה הרב המכריע בתל אביב (45000) ובירושלים; רק
20% הולכים אל הכפר ואלה הם בעיקר סלבים בהירים, שברובם אינם מבינים יודית'. (ע' 50).

1229. Pistor, Erich. Griechenland und der nahe Osten. Mit
einem Farbendruck und Illustrationen von Alfred Keller, 16
Photos und einem statistischen Schaubild. Wien, Fiba-Verlag,
(c 1932). 328 p. 12 : 17. (Fiba-Bummel-Bücher).

ע' 279-294 בספר זה מוקדשים 5 א"י, ובעיקר לירושלם, שהמחבר רואה אותה כעיר
ערבית. בעמודים האחרונים של ספר זה מתאר המחבר את הציונות ואת הפרובלמה היהודית-
ערבית. הוא עצמו נוטה כנראה לצד הערבים, אבל מדבר בהתפעלות על הישגיו המחישבים
היהודים בחקלאות.

ראה ע' 294 The Pro-Palestine herald; monthly bulletin...

*1230. Raumer, Tarcisio. Jerusalem! A volo d'uccello nei paesi
biblici. Torino, Società edit. internazionale, (Verona, typ. veronese),
1929. 157 p. 16°. = Letture bibliche N 62.

ראה ע' 294 The Revisionist bulletin...

1231. Rothmüller, Cvi. Jevrejska omladina Juzne Srbije. Zagreb,
(typ. Tiskara „Merkantile“), 1932—5692. 40 p. 13 : 19.
= Biblioteka „Hanoar“, svezak 2.

*1232. Roux, François Charles. Les échelles de Syrie et de
Palestine au XVIIIe siècle; avec 27 planches. Paris, P. Geuthner,
1928. 2 p. l., 224 p., xxvii pl. (incl. ports., maps) 4°.

1233. Rowe, Alan. The topography and history of Beth-Shan
with details of the Egyptian and other inscriptions found on the
site. Philadelphia, Pub. by the University press for the University
of Pennsylvania museum, 1930. xxii, 62p., 1l., illus., maps, plans,
58 pl. 23 : 31. = Pennsylvania. University. University museum. Palestine
section: Publications, v. 1 ע' VI-V : ביבליוגרפיה

1234. Samuel, Sir Herbert. British mandates—III: Adopting
orphan states. (בתוך: The Listener, v. 5, no. 113, march 11, 1931.
pp. 398—400, illus). 23 : 33.

1235. **Stuart, G[eorge]**. Anti-variola measures in Palestine by G. Stuart and K. S. Krikorian. (Liverpool, University press), 1930. pp. 527—544, plan, tab. 18: 26.

"Issued by the Liverpool school of tropical medicine".

"Reprinted from the Annals of tropical medicine and parasitology, v. 24, No. 4, 1930". ע' 544 ביבליוגרפיה.

Theodory, C. The new Palestine. 289 ראה ע'

1236. **Vincent, L[ouis] Hugues**. Epitaphe prétendue de N.—S. Jésus-Christ. [Roma], Tipografia poliglotta Vaticana, 1931. p. [215]—239, 2 illus. 17: 24. „Estratto dai Rendiconti della Pontificia accademia romana di archeologia, v. VII, 1931." סן המעפסת.

נגד החוברת של א. 5. סוקניק: Jüdische Gräber Jerusalems um Christi Geburt.

1237. **Weiss, Ignacz**. A zsidóságról a zsidóságnak. Brasso, "Rapid", 1928. 55 p. 15: 23. מאמרים ברוח הציונות.

Women's international Zionist organization. Presse-dienst. 294 ראה ע'

Zionist organization. Chile. Boletin ... 294 ראה ע'

1238. **Zionist organization. Congress**. Stenographisches Protokoll der Verhandlungen des XVII. Zionistenkongresses und der zweiten Tagung des Council der Jewish agency für Palästina, Basel, 30. Juni bis 17. Juli 1931. London, Zentralbureau der Zionistischen Organisation, 1931. 604 p. 15: 23.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 273.

ثيودري، ق. فلسطين ومستقبلها. رאה ע' 289.

جمعية الشبان المسلمين باللد. بيان... رאה ע' 289.

الرابطه الاسلاميه الدوليه. رאה ע' 289.

1239. عثمان مرتضى باشا. رسالة مهداة الى المؤتمر الاسلامي الاول

المنعقد في فلسطين في ٧ ديسمبر سنة ١٩٣١. مصر، مطبعة مصر، ١٩٣١.

١٦ ص' 24:17.

אגרת אל הקונגרס האסלאמי הראשון (ירושלם 1931) מאת עת'מאן מרתצ' באשא.

פלסטין, המגלס האסלאמי האעלי. בילאן... ראה ע' 290.
פלסטין, חכומה [אארה האאאר האאיימה]. אאאול... לעואע
אאריאיה... ראה ע' 290.

אאאאא, א. האניאה באאאא... פי פלסטין. ראה ע' 290.
אאאיה האאאריה להיאה המאמר האסלאמי. מאארא האאאה האאאיה
למאמר... ראה ע' 290. מאארא האאאיה למאמר... ראה ע' 291.
מאא האאין אל אאאא האאא. האאאיה... ראה ע' 291.
המאמר האסלאמי האאא. מאארא... ראה ע' 291.

יג. אאאאאאא, אאאאא, אאאא.

1240. מאאאאא, אאאא. אאא אאאא אאאא; אאאאא אאאא אאאא
אאאאא אאא אאאאא, אא אאא אאאא... אאאא, אאאא, אאאאא.
[3] אא, 104, [1] ע. 15 : 23.
אאאאאאאא: אאא אאא. —אאאא. —אאאא. —אאאא. —אאאא.
אאאא, א. אאאאאאא אא אאאאא... ראה ע' 287.

1241. אאאאאאא, א. אאאאא אאאאא; אאאאא אאא אאאא אאאאא,
אאאאאאאא אא א. אאאאאא (א—ג). אאאאא, ג. אאאאאאא, 1931. 32 ע. 16:12.
1242. אאאאאא, אאאא. אאא אאאא אאאאא; אאע אאאאאאאא
אאאאא, אאאאאאאא, אאאא, אאאא, אאאאאאא, אאא אאאאאא
אאא אאאא אאאא אאא אאאאאאאא אאאא אאאאא אאא. אאאא
אאאא אאאאאאא אא אא אא אאאאא... אאא 1. (אאאאא, אאא א. אאאאא,
1930). X, 5—100 ע. 15 : 21.

1243. (אאאא, אאאא אאאא). אא א' אאאאאא אאא... אאע אאא
אאאאאאא אאאא אאא אאא אאא אאא אאא אאאאא. אאאאאאא
אאאא אאא אאאאאא אאאא אאא א. אאאאאאא. (אאאאא, אאאאא
אאאא אאאא, אאאא). 65 ע. 14 : 22.

1244. Bloch, Chajim. Das jüdische Volk in seiner Anekdote; Ernstes und Heiteres von Gottsuchern, Gelehrten, Künstlern, Narren, Schelmen, Aufschneidern, Schnorrern, Reichen, Frommen, Freidenkern, Täuflingen, Antisemiten. Berlin, Verlag für Kulturpolitik, 1931. 340, [1] p. 12 : 20. ביבליוגרפיה ע' [341].

לא חלקתי בספר זה את הכדיחות לסוגיהן, כי הנחתי שינעם לקורא יותר למצא מדי פעם בדיחה מסוג אחר. מתוך הכרה שאפשר לעמוד על רוח העם ע"י בדיחותיו יותר מאשר ע"י תולדותיו, אני סבור שנחתי בספר זה מבחינת-מה את תולדות המדות בישראל בדורות האחרונים. ידידיו ואויביו של עם ישראל ישמחו בספר זה. (מתוך דברי המחבר בחתימת המבוא).

1245. Christie, Manson & Woods, firm. The collection of Jewish antiquities and ritual art, comprising silver, pewter, brass and metal work, illuminated manuscripts, coins, medals, and rings, pictures, engravings and embroideries dating from early times to present day, the property of Councillor Arthur Howitt, which will be sold by auction by Christie, Manson & Woods ... May 9, 1932. (London, 1932). 32 p., pl. 16 : 25.

עם הקדמה על האסף מאת סטיל רות. — הרשימה כוללת 271 מספרים.

1246: (Goldberg, Ch.), ed. Maurycy Applebaum, jego życie i twórczość (Zebrał i ułożył Ch. Goldberg). Warszawa, (typ. Drukarnia uniwersalna), 1931. 1 p.l., 5—15, [3] p., illus., pl., port. 12 : 17.

את החוברות ביודית ראה ק. ס. שנה ט' ע' 83.

1247. Gordon, Hirsch Loeb. The basilica and the stoa in early rabbinical literature; (a study in Near Eastern architecture). Chicago, College art association of America University of Chicago, 1931. 3—25 p., 1 pl. 23 : 31.

מן המעספת. — הדפסה מיוחדת מתוך 3, v. XIII, The Art bulletin,

המחבר מבאר כי מקור הצורה הבסיליקאית בבניה הוא בארץ-ישראל, כי בית יער הלבנון של שלמה כבר היה בסיליקי. השמוש בבסיליקאות לצרכי תפלה בא אל הנוצרים מן היהודים.

ראה ע' 342. Kallen, H. M. Judaism at bay

1248. Krischner, Harald. The anthropology of Mesopotamia and Persia... by Harald Krischner and Mrs. M. Krischner. Amsterdam?, 1932. 2 pts. in 2 v., diagrs. 18 : 26.

"Reprinted from Akademia van wetenschappen, Amsterdam: Proceedings, v. XXXV, no. 2-3, 1932, pp. [205]—227; 399—410". —A.: Armenians, Khaldeans, Suriani (or Aissori), and Christian "Arabs" from Irak. —B.: Jesidis and (Moslim)

Arabs from Irak, with some remarks on Kurds' and Jews.—C.: The anthropology of Persia.

ראה ע' 326. Ogutsch, F. Der Frankfurter Kantor

1249. Oppenheimer, Franz. Rassenprobleme. Berlin, Philo Verlag, 1930. 22p., 1l. 15 : 22.

ראה ע' 343. Ruppin, A. Soziologie der Juden

1250. Schweitzer, Etienne. Le symbolisme au temple israélite de Metz... (Metz, typ. P. Even, 1931). 19p., 1 illus. 13 : 22.

המחבר מבאר ברוח הקבלה קסוטים ידועים הנמצאים בבית הכנסת של קץ.

ראה ע' 326. Steinberg, S. Sacred compositions קדש

יד. בלשנות.

אלמאליה, א. מלון ערבי-עברי... ראה ע' 271.

1251. בן יהודה, אליעזר. מלון הלשון העברית הישנה והחדשה.

כרך שמיני (נכס-סחת). ירושלים-ברלין, Langenscheidt, (תרפ"ט). [9] דפים,

ע' 3694—4244. 19 : 27.

עם שער לטיני מיוחד: Thesaurus totius hebraicitatis et veteris et recentioris

auctore Elieser Ben Jehuda. Vol. VIII. [1929]. ושער גרמני צרפתי ואנגלי

בעמוד אחד.—עורך הכרך הזה: משה צבי סגל. את הקודם ראה ק' סי שנה ד' ע' 239.

1252. גורדון, א. ג. מלון תנכ"י עברית—יהדות וזו, עם קצור כל

כללי הנקוד ועקרי כללי השמות. ווערטערבוך אויף גאנץ תנ"ך, 15000 ווערטער

מיט א העברעאישע פראזאאלאגיע און דקדוק פאר שולען און זעלבסט לערנער.

ווארשא, יאקובסאן וגאלדבערג, תרפ"ו. [239] ע. 14 : 22.

1253. לובשיצקי, אהרן. תורת הכתב וערכה בהתפתחות הילד;

מחקר פדגוגי-פסיכולוגי. לודו, הסועצה הפדגוגית בגמנסיה הראשונה לנערים של

החברה לימוד בתי-ספר תיכוניים עברים בלודו, תרצ"א. 34 ע. 17 : 23.

שער נוסף בפולנית.

Cassuto, U. Un'enigmatica iscrizione romana.—Iscrizioni ebraiche a Trani. ראה ע' 329.

1254. Grünberg, Samuel. Vom Biblisch-Hebräischen bis zum Neuhebräischen. Berlin, Bund jüdischer Akademiker, 1932. 3—

18p. 15 : 22. =Schriftenreihe des Bundes jüdischer Akademiker. Nr. 6'

"Sonderabdruck aus "Unser Weg", Neue Folge, H. 5."

1255. Leopold, E[rnst] F[riedrich]. Lexicon hebraicum et chaldaicum in libros Veteris Testamenti ordine etymologico compositum in usum scholarum edidit E. F. Leopold. Altera editio stereotypa C. Tauchnitiana nova impressio. Lipsio, O. Holtze, [1932]. VIII, 453 p. 10 : 14.

יצא תחלה בשנת 1832 ונדפס סטיריאויסם בשנת 1850 ועתה.

1256. Millàs Vallicrosa, J[osé Maria]. D'epigrafia hebraico-catalana. Barcelona, 1931. 8 p., illus. 24 : 32. מהמעטפה

בראש השער : J. Millas i Vallicrosa. — הדפסה סן. — Anuari de l'Institut d'estudis catalans, v. VII.

Palestine. Government. Transliteration from Arabic and Hebrew into English... 288 ראה ע'

1257. Schonfield, Hugh J. The new Hebrew typography, by Hugh J. Schonfield, with an introd. by Stanley Morison and numerous types designed by the author and drawn by Bertram F. Stevenson. London, D. Archer, (1932). 51 p., facsim. 22 : 28.

המחבר סבור שאותיות-הדפוס העבריות המקובלות המבוססות על כתב הסופר אינן מספקות עוד את צרכי האיש היהודי המודרני המדבר ויוצר בעברית, והוא ממציא אותיות עבריות חדשות. הדומות בתבניתן הכללית לאותיות לטיניות.

טו. ספרות יפה עברית של ימי הבינים.

אבולקאפיה, טוררוס. גן המשלים והחידות... ראה ע' 271.

1258. דוידזון, ישראל. אוצר השירה והפיוט מומן חתימת כתבי הקדש עד ראשית תקופת ההשכלה מאת ישראל ברי דוד דאוורדזון. כרך שלישי. ניוארק, בית מדרש הרבנים דאמריקה, תרצ"א. XII, 544 ע. 21 : 28.

עם שער מיוחד באנגלית: Israel Davidson: Thesaurus of mediaeval Hebrew poetry vol. III. New York, The Jewish theological seminary of America, 1930.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ו' ע' 118. שם גם בקרת מאת ב. מ. לזין. ראה את מאמרו של ד"ר א. מרמורשטין בחוברת זו ע' 379.

טז. ספרות יפה עברית חדשה.

אבי שאול, ס. באזקים; שירים... ראה ע' 271.

1259. אונגני, נ[יקולאי]. פסידונים [Nikolai Ognev]. יומנו של קוסמיה ריבצב (תמונות מחיי בית-הספר של המדרגה השניה). תרגם מרוסית אברהם לוינסון. ורשה, סדורה, תרפ"ט. [2] דף, 8 ע, [1] דף, 198, [3] ע. 14 : 19.

- ביליך, ג. ג. רפובליקה שקיד... ראה ע' 272.
 [בלובשטיין], רחל. נבו; שירים... ראה ע' 272.
 גובינז, ז'. א. הקנסים; מחזות היסטוריים... ראה ע' 273.
 זוטא, ח. א. כתבי... ראה ע' 274.
 מרן, ב. השושנה הלבנה... ראה ע' 277.
 נבין, י. ה. ירושלים סחכת...; ספור... ראה ע' 277.
 גרף, ס. קורות אחוזה אחת... ראה ע' 278.
 פונדון, דו'. ברנדה. ראה ע' 279.
 המאירי, א. בניהם של מטה... ראה ע' 279.
 סטיבנסון, ר. 5. היהלום של הקנה... ראה ע' 279.
 סינקלר, א. טאה אחוז... ראה ע' 279.
 פינקרפלד, ח. יובל; שירים... ראה ע' 285.
 פנק, 5. שלשה מתוך שלשה מליונים... ראה ע' 286.
 ראובני, א. בראשית המבוכה. ראה ע' 286.
 רבינוון, ס. דיוקנאות מסופרי הדור... ראה ע' 286.
 רוט, י. איוב. ראה ע' 287.

י. ספרות יפה יודית.

1260. אלמי, [=שעפם, אליהו חיים]. ליטערארישע נסיעות. ווארשע, נאדפארב, 1931. 500 ע. 14 : 20.
 לבין של 72 מסות ספרותיות שרובן נתפרסמו ע"י המחבר תחילה בשבועון פרייע ארבעטער שטימע" הי"ל בניו יורק, ומעוסן בעתונים אחרים.
 1261. אש, שלום. אנקל מאקס. ווארשע, קולטור ליגע, (1928). 223, [2] ע. 15 : 23. = שלום אש געזאמלטע שריפטן, באנד 10.
 את הקודם ראה ק. ס. שנה ו' ע' 160.
 1262. נאדשמידט, א[ליהו] י[עקב]. אין צייטן פינסטערע און ביווע; פאקטעס און נאוועלן. פילאדעלפיע, א. פלאטניק, ווילנע, (דפוס ב. ציונסמן און קאמפ'), 1930. 200 ע. 15 : 22.
 1263. דאן, שמחה, טריט אין דער נאכט; לידער. ווארשע, (דפוס Grafia), 1931. 61, [3] ע. 15 : 21.
 1264. היישריק, ק. ח. אין א היום. (פאמיליען כראניק). ווארשע, (פרידן), תרצ"ב. 204 ע. 14 : 20.

1265. וואטעל, ק[לעמאן] [Clément Vautel]. די מאדאס וויל נישט
האבען קיין קינד; ראמאן פון מאדערנעם פאמיליען לעבען. (ווארשע, ש. צוקער,
1930). 179, [1] ק. 14 : 20.

1266. וויסענבערג, י[צחק] מ[איר]. גורלות, וואס לאכן. ווארשע, וויסענבערג, 1931. 256 ס. 14 : 20. = געקליבענע ווערק, באנד VI.

1267. וויסענבערג, י[צחק] מ[איר]. שטארקער פון טויט. אינהאלט:
א וואלד מידל. דריי וועגן. דער צוין פון ציעקע, (דראסע אין 3 אקטן). ווארשע,
וויסענבערג, 1931. 83 ע. 14 : 20. = געקליבענע ווערק, באנד V.
את הכרך הקודם מכתביו ראה ק. ס. שנה ט' ע' 93.

1268. זשיטלאווסקי, ח[יים]. געזאמלטע שריפטן. באנד 11. איוב און פאוסט, און אנד. ליטערארישע אפהאנדלונגען. ווארשע, בושואז, 1931. 306, [11] ע. 23:15.

התכן: דער קינסטלער און דער הדיוס—איוב און פאוסט.—דער פורקעול און דער גלות־אפריכטער.—שלום אָסם איין אַ קערנאָואַל־נאכט און ל. שאפיראס דער יצלם.—די גאצינאל־פראָגנעסיווע באדייטונג פון דער ייד. ליטעראטור.—פרייע קונסט און פרייע קריטיק.—א פאר ווערטער וועגען מאָעזיע און איר באטייט.

חיפה; בלעטער פאר ליטעראטור און קריטיק... ראה ע' 270.

1269. לאקער, מלכה, וועלט און מענטש; לידער. פארזאמלט פון חיים ליכטמאן. פאריזש, טראנינג, (1931), XIV ע, [2] דף, 3—317 ע, [2] דף. 17: 25.

1270. לעווינסאן, אלכסנדר. אין מיטטישן ליכט; זיידער ביים ים.
 ניוארק, (Myold printing co.), 1930. 31 ע. 15 : 22.

1271. לעמאן, מאיר [M. Lehmann]. די צואהן א וואונדערבארע
אמט'ע דערצעלונג פון יידישען לעבן. ווארשא, 'החינוך, תרפ"ו. 73 ק. 15 : 23.
בראש השער: דר. מ. לעהמאן. פאלקס ערצעלונגען. נדפס עמו: לעמאן, מאיר:
א חבר'ישער שפאס; א וואונדערבארע אמט'ע דערצעלונג פון יידישען לעבן. ווארשא,
ה'תש"ו. 34 ע.-בראש השער: דר. מ. לעהמאן. פאלקס ערצעלונגען.

1272. מייזל, נחמן, פרץ; (לעבן און שאפן). (אין צוויי בענדן). מיט בילדער. באנד 1. ווילנע, ב. קלעצקין, 1931. 238, [1] ע. 14: 20. שער נוסף.

ברך ראשון זה מגיע עד שנת 1894 וכולל פרקים אלה: זאמאָשטש-ערשטע לידער אין יידיש-העברעאישע לידער און פאעמעס (1875-1888)-ערב מאָנשי-ערשטע קריטיקער-וואריאנטן פון מאָנשי-ערשטע יאָרן אין ווארשע-אין דער סטאטיסטישער עקספערדיציע-אין דער גמינע-ידי יידישע ביבליאטעק"-פרץ און דינעזאן-פרץ און שלום עליכם-פרץ און פרישמאן-מידקייט און פאראיינזאמקייט (יאָרן 1892-1894).

לספר גלוו תמונות מענינות מחיי פרץ ומהעיר זמושץ שבה גולה.

1273. עברי, י. א ביכר לירער. ווילנע, (דפוס Krejnes), 1931. 48 ע. 23:15.
1274. פאזי, אריה. דער אויפשטאנד פון די קינדער; א שפיל אין פינף בילדער. ווילנע, נייע יידישע פאלקסשול, 1930. 28 ע. פורטרט. 22:16.
(ביבליאטעק חבד, רעדאקטירט פון ש. באסטאמסקי.)
1275. פרעווא, מארסעל [Marcel Prevôt]. זיין געליבטע און איך; ראמאן, יידיש פון זאפיע דייך. ווארשע, ש. צוקער, 1930. 212 ע. 23:15.
1276. צווייג, סטעפאן [Stefan Zweig]. אמאן; נאוועלן פון א ליידיג-שאפט. אויטארווירטע איבערזעצונג ח. בראקאווא. ווארשע, טורעם, 1929. 302, [1] ע. 20:14. = די קייט, א נאוועלן קרייז. רינג 2.
1277. קאצענעלסאן, יעקב בנימין. לירער פון י. בריימני (י. ב. קצנעל-סאן). Lodz, הוצאת המחבר, תר"ץ. 33 ע. פורטרט. 21:15.

יח. ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים.

1278. Bauer, Friedrich. Jochebed des Moses Mutter. Dresden, C. L. Ungelenk, 1932. 26 p. 12:16.
1279. Drake, Lawrence. Don't call me clever; a novel. New York, Simon and Schuster, 1929. 351 p. 12:19.
1280. Fürth, Margit F. Beruria siratása. [Budapest], Mult és jövő, [1931?]. 83 p. 13:18.
1281. Gollancz, Sir Israel. Allegory and mysticism in Shakespeare; a mediaevalist on "The merchant of Venice"; reports of three lectures, by Sir Israel Gollancz. In memoriam. London, typ. Geo. W. Jones, 1931. 4 p. 1, 13—67, [1] p., port. 17:23.
"Printed for private circulation".
ההבן: The "Shylock" of Shakespeare.—Shakespeare's "Shylock" and Scott's "Isaac of York".—Shakespeare's "The merchant of Venice".
1282. Hajszyk, K. Ch. W ogniu i krwi; pamiątniki z wojny światowej. Tłómaczyła R. Grein. Warszawa, (typ. "Rekord"), 1931. 142, [1] p. 12:16.
1283. Lewisohn, Ludwig. Israel. New York, A. and C. Boni, 1930. 279, [1] p. 13:19.
- *1284. Menkin, J. B. Essays, novels and poems of a highly Jewish purport. New York, Caspar, 1931. 106 p.

י. ספרות הנוער.

1285. גורפינקל, מ. משה רבינו; סחזה תנינו בארבע מערכות לבני הנעורים. תרגם מ. סוקולובסקי, חוי גנינה מאת א. דודוביץ, הציורים מעשי ידי ת. איזנברג. ורשה, ביה"ס מורחי, ואחריו 1925. 131 דף, 5—29 ע. 14 : 19.

1286. שטייגמאן, ירחמיאל. פאר יידישע קינדער; מעשה'לעך וועגן שלמה המלך. אילוסטרירט דורך א. גוטערמאן. ווילנע, קלעצקין, 1931. 173 ע. 14 : 20. 40 מעשיות בשירים.

1287. Calisch, Edith Lindeman. Bible tales for the very young... v. 1: From the beginning to the death of Moses. Illus. New York, Behrman's Jewish book shop, (c1930). [4], 163 p. 14 : 20.
הספר כולל כ"ד ספורים מן התורה. למן בריאת העולם ועד מות משה.

כ. חנוך והוראה.

אסף, ש. מקורות לתולדות החנוך בישראל... ראה ע' 272.

1288. ברית החברות הקואופרטיביות היהודיות בפולנייה. ה מ ו ר ה והתנועה הקואופרטיבית; דבר אל המורים. ורשה, המחלקה לתרבות ותעמולה שעל ידי ברית החברות הקואופרטיביות היהודיות בפולנייה, 1931. 14 ע. 12 : 16. ירושלים. האוניברסיטה העברית. ידיעות לסטודנטים... ראה ע' 278. לובושיצקי, א. תורת הכתב וערכה בהתפתחות הילד... ראה ע' 358. שין, א. נתיב; קובץ מאמרים... ראה ע' 287. תל אביב. גמנסיה ריאלית כלפור; ראה ע' 287.

1289. תרבות. קרקוב. תרבות; חד יומן לקראת חגיגת הארצות בפשמישל. קרקוב, תרבות, תר"ץ. 23 ע. 15 : 22. מהמעטפת.

1290. אידישע קולטור געזעלשאפט. כאריכט פון צווייטן צוזאמען-פאר פון דער אירישער קולטור געזעלשאפט אפגעהאלטן דעם 11—13 דעצעמבער 1931 אין ניו יארק. ניו-יארק, [1932?]. 9, 12 ע. 22 : 35. בהקטוגרף על צד אחד של הדפים.

1291. פינקל, דניאל. רעיונות והשקפות; באטראכטונגען איבער דער גרינדונג פון קרן התורה און ישיבת הכסרי לובלין און יסודות פאר א אומפאסענ-דען דרך החנוך אויפ'ן יסוד פון דער יודישער אמונה און געטראגען פון די דער-

גרייכונגען פון וויסנשאפט און קונסט, A. Faust, Krakow, תרצ"ב, III, 140,
XIII, 131 ע. 15 : 23.

Berlin. Hochschule für die Wissenschaft des Judentums.
Zum 60 jährigen Bestehen... 49. Bericht... 295 ע' ראה

Bowman, H. E. Education in Palestine... 348 ע' ראה

1292. **Fineberg, Solomon Andhil.** A project in American Jewish history; a manual for teachers. Cincinnati, Department of synagogue and school extension of the Union of American Hebrew congregations, 1931. 3 p. l., 5—61 p. 13 : 20.

(Commission on Jewish education of the Union of American Hebrew congregations and the Central conference of American rabbis: The Union graded series, edited by Emanuel Gamoran).

Illustrations on Jewish history in America to be used with A project in American history. Cincinnati, Department of synagogue and school extension of the Union of American Hebrew congregations, 1931. 79p. incl. diagrs., facsim., maps, pl., ports. 13:20.— "These illustrations are taken from A history of the Jews in the United States by Lee J. Levinger".

תכנית להוראת דברי ימי ישראל באמריקה בבתי-הספר היהודיים התיכוניים באמריקה, על יסוד עבודה עצמית. לפי דברי המחבר במכוא מטרחה של התכנית היא: לעורר את התלמיד לחקירת ד"י ישראל באמריקה; הודמנות לתלמיד הנוטה מתוך התענינות לחקור באינטנסיביות את הנושא; קשר לספרים היסודיים היהודיים בשעת חפוש העובדות; פעולה משותפת בהערכת ערכן היחסי של העובדות; סדור שיטתי של החומר שנמצא; הודמנות למלאכת-יד; הודמנות לתלמיד להעריך את עבודתו הוא ולשמוע את דעת אחרים עליה; מסירת הרושם לזולת.— לספר גלותה חוברת-תמונות מד"י היהודים באמריקה.

ראה ע' 353 Nasze drogi...

1293. **Warsaw. Gmina wyznaniowa zydzowska. Wydział szkolny.** Sprawozdanie Wydziału szkolnego ulozyl Rafal Gutman. Warszawa, (typ. Wójcikiewicz), 1930, 61 p., 1 l., illus., ports., tab. 15 : 21.

Zarząd Gminy zydzowskiej w Warszawie. בראש השער

חולדות בתי הספר של הקהלה מיום הוסדם עד 1930.

1294. **Young Judaea.** Leader's manual of programs and projects for 1931-32 5692 prepared by Ben M. Edidin. New York city, [1932?]. 21 : 28. בהקטורף מכתב מכוונה.

To the new leader.—Aims and fundamentals.—Getting the club started.—Calendar of program and activities.—Outlined club projects.—Appendix.

1295. Związek żydowskich akademickich stowarzyszen samopomocowych w Polsce. Sprawozdanie z działalności Centralnego komitetu wykonawczego Związku i Środowisk, Warszawa-Lwów-Kraków-Wilno-Poznań. 1926—1931. Warszawa, 1931. 158 p. 15 : 21.
הדו"ח על פעולת הוועד בורשה, יצא גם כחוברת מיוחדת.

כא. ספרי למוד.

1296. גורדון, משה. גיאוגרפיה; (ספר למוד לכתי ספר עממיים ותיכונים). חלק שני: אנטרקטידה, אוסטרליה, אפריקה, אסיה, אמריקה. (Warszawa, Parbierz, 1932). 125, 121 ע, תמונות. 14 : 19.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 385—הספר כלו מנוקד.

1297. וינר, לוי. ראשית הדקדוק; ספר למוד הדקדוק העברי למתחילים עם ציורים. ורשה, שפירא, תרצ"ב. 63 ע. 15 : 22.
זומא, ח. א. דברי ימי עמנו... ראה ע' 274.

1298. מנדלבוים, חיים. ספר אורה ושמחה לראשית הקריאה. מחבר ונכתב על ידי חיים מנדלבוים, עם ציורים מיד קלוניםום רמה שילד. והוצאה חמשית. לפסיה, ס. ו. קופמן, תרצ"ב. 11, 43 ע. 19 : 23.
נוסף דף נפרד הסכיל "Vorwort zur 5. Auflage"

1299. נדל, מ. י. הסטוריה כללית. העולם העתיק. (לכתי ספר ולמלמדים) מאת ס. י. נדל בהשתתפות י. א. טרוווש. מהדורה 4 בהוספות ותקונים. I : עמר הקדם. עם 90 תמונות ומפה. (וילנה-ורשה, אוניברס, 1927). 137, 121 ע. 15 : 23.

1300. צמח, שלמון. כרמנו; ספר מקרא לשנת הלמוד הרביעית. ספר שני. (סיניאפוליס), ישראל, (1930). 11 דף, 15—233, 11 ע, ציורים, תמונות, פורטרטים. 17 : 23. הספר כלו מנוקד.—בראש השער: שלמון בן צמח.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ו' ע' 105.

1301. שברצמן, צ[בי]. גיאוגרפיה; (אסיה, אפריקה, אמריקה, ואוסטרליה). סעכר ומסדר ע"י צ. שברצמן... מהדורה רביעית ומתוקנת. חלק שני. ורשה, א. גיטלין, 1931. 256, III, III ע. 14 : 19.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 246—בסוף הספר: ע' I—III—מלון קצר.

כב. ספרי מדע כלליים בעברית.

ברגמן, ה. הפילוסופיה של שלמה מימון... ראה ע' 272.

1302. פֶּדֶרְן, פֹּאול [Paul Federn]. פסיכואנליזה לעם; בעריכתם של ד"ר פאול פֶּדֶרְן—ד"ר היינריך קנג. תרגם מגרמנית ישראל כהן. ספר א: חכמת הנפש.—היגיונה. ורשה, הקואופרטיב השומרי המרכזי, תרצ"ב. 208 ע. 20:14.
שרגורדסקה, פ. סטנוגרפיה עברית מקורית... ראה ע' 287.

כג. שונות.

1303. פרידמן, מנחם נחום. עץ האדם; מאת הרב מנחם נחום פרידמאן... Chisinau, Tehnic, 1932. 55 ע. 23:16.
מסות ספרותיות-פילוסופיות על האדם והחברה האנושית.

1404. Asch, Shalom. Woran ich glaube: von der Gattung zur Persönlichkeit. (Deutsch von Siegfried Schmitz). Berlin, P. Zsolnay, 1932. 77, [1] p. 12:18.
בראש השער: Schalom Asch.

1305. Hervé, Joseph. Israël, ses enfants perdus et son livre d'or. Paris, Imprimerie H. Elias, 1932. 90 p. 17:25.

המחבר מבאר בדרך אטימולוגית שמות של גוצרים, כאלו הם משורש יהודי.

1306. Thomas, J. Llewellyn. The restoration of Israel. 2nd ed. rev. London, The Covenant pub. co., 1930. v, 79 p., charts, 14:22.
מאחרי השאלהים הבטית כי ישראל ויהודה יהיו שוב מאוחדים, כוללת הנבואה הזאת בעתיד הקרוב התאחדות חזקה ותקיפה של היהודים היינו הממלכה הבריטית וארצות הברית שבאמריקה. (ע' 75).

מאמרים וחקירות

ועד ארבע ארצות בפולין והספר העברי

מאת

ישראל היילפרין (ביאליסטוק, פולין).

העם העברי שמר על שלטונו העצמי גם בארצות הגלות והרי האבטונומיה העברית הולכת ונמשכת טראשי הגולה והגאונים בבבל אל שלטון הקהלות בספרד, אספות הרכנים והפרנסים בצרפת ובאשכנז (תקנות ש"ס וכו'), אגודת הקהלות באיטליה עד ועד ארבע ארצות בפולין וועד המדינה בליטא. הקהלות וועדי הקהלות היו מסדרים ומעצבים את חיי היהודים על כל מקצועותיהם השונים: דת, סוחר, כלכלה, צדקה, חנוך, משפט וכו' וכו'. ועם ההגלות הדפוס והתפשטותו בישראל שקדו מוסדות האבטונומיה העברית גם על תוצרת הספר העברי, מיעוט להתפתחותה ע"י סדור שוק הספרים והנבלת ההתחרות וגם השניחו בעין פקוחה על מהותם ותכנם של הספרים הנדפסים.

ערש מלאכת-הדפוס העברית היתה איטליה, ומוסדות האבטונומיה העברית באיטליה היו גם הם הראשונים לפקוח על תוצרת הספר העברי.

בראשית היתה ההסכמה. עוד כמאה הרכיקית לסחי' נסתה הכנסיה הנוצרית לאסור על המאמינים ספרים שיש בהם נגוד לעקרית. עם המצאת הדפוס והתפשטותו הגדולה של הספר הגבירה עליו הכנסיה את פקוחה ובמחצית השנייה של המאה המ"ו מופיעים כבר ספרים קתוליים ובראשם הסכמות מאת כהני הדת. בראשית המאה המ"ז מכרזו האפיפיור על ההסכמה כעל חובה המוטלת על כל הארצות הקתוליות וכל העובר עליה יענש קשה. גם בישראל לא היה המצב שונה הרכה. אף הראשונים, גנז"ו, ובקשו לגנז"ו ועם התפשטות הספר הלך ונקלט גם מנהג ההסכמה. ההסכמות הראשונות לא היו בעצם תעודות רשמיות, אלא סתם דברי שבח והסלצה. גם לא היה זה דבר של חובה אלא רק דבר של רשות. אך במשך הזמן התרחב תפקיד ההסכמה ובראשית המאה המ"ז כבר תבוא

(1) ביועורייסקאיה אנציקלופדיה II, 337, ערך "הסכמה", (וכן גם בדוואיש אנצ.

II, 27—29, שססנה נעתק הערך) מופיעת ומוצדקת הנחתו של בלוי (Jew. Quart. Rev. 1897, 175, שהצנוורה וזה לרוב היהדות וההסכמה היא עלה מולדת חזק. ומה הוא בעצם חזיון הגניזה המתלזה אל כל תחיטה בישראל?)

לא רק להמליץ על חכנו של הספר אלא גם להגן בכח החרם על האינטרסים הכלכליים של מחברו ומוציאו, מוננט כלכלי זה נתן בלי ספק דחיפה חשובה להקלטות ההסכמה עד שגם הפכה במשך הזמן מדבר של רשות לדבר של חובה, מבקורת של רשות לבקורת של חובה. בשנת שי"ד (1554) נתכנסה בפיררה ועידת הקהלות באיטליה בקשר עם שריפת התלמוד ע"ס גזירות האפיפיור יוליוס III. הראשונה לתקנות הועידה אסרה להדפיס שום ספר עברי בלי הסכמה של ג' רבנים ונשיאות הקהלה וכל הקונה ספר כזה חייב לשלם כ"ה זהובים קנס. ו) בדרך ועד הקהלות באיטליה הלכו גם קהלות ישראל באשכנז, הולנדית, בוהמיה ופולין. סעיף ר"ב מהחלטות אספת הרבנים בפרנקפורט שס"ג (1603) אוסר להדפיס ספרים איזה שהם כבול או בערים אחרות בלי הסכמה של ג' רבנים. סעיף ל"ז של תקנות התלמוד תורה באמסטרדם אוסר גם הוא להדפיס ספרים באמסטרדם הן בעברית הן בשפות אחרות בלי הסכמה ה"מערב". תקנות דומות נתקנו גם ע"י מנהיגי העדה בפראג (2) וגם ע"י ועד ארבע ארצות בפולין.

ברם, פקוחם הרוחני והכלכלי של מוסדות האבטונומיה העברית על תוצרת הספר העברי אינו מוצא את בטויו בהסכמות בלבד. ועידת הקהלות באיטליה שנתכנסה בפיררה 1554, נקראה בעיקר בכרי לסדר את שוק הספרים העברי ולשים קץ להתחרות בין בתי הדפוס השונים באיטליה. גם ועד ד' ארצות בפולין שקד הרבה על תוצרת הספר העברי. במשך מאתיים שנה סדר ועצב את חיי היהודים בפולין ו"מצודתו היתה פרושה" גם מחוץ לגבולה באשכנז, הולנד, איטליה ועוד. בספרים שונים מן הימים ההם נשמרו לנו הרבה תעודות ושברי תעודות לתולדות הועד וזה למעלה מיוכל שנים שהולכים ומתפרסמים כאלה גם ספנקסים וארכיונים. מוצאים אנו גם הרבה ידיעות חשובות לפקוחו של הועד על תוצרת הספר העברי. ננסה לאסוף את הנפוצות האלה ולתאר על פיהן את פעולתו של הועד בפנה רוחנית וכלכלית זו של החיים העבריים בפולין.

* * *

הידיעות הראשונות ע"ד מלאכת הדפוס העברית בפולין מוצאן מן המחצית השניה של המאה הטי'. בית הדפוס העברי הראשון נוסד בשנת רצ"ד (1534)

(1) תקנות הועידה בפיררה נתפרסמו במקומות שונים. השוה ביעור. אנצ. או ברוואיש אנצ. כנ"ל וגם בחוברתו החדשה של י. זנה I congressi delle comunità israelitiche italiane nei secoli XIV-XVI ed il sinodo dei quattro paesi in Polonia (L'idea sionistica, marzo-aprile 1931) p. 9. המחבר מראה כמו כן על הקשר שבין ועידה זו לקורמות לה ולבאות אחריה ומכיה שלפנינו אחת הועידות של ברית הקהלות העבריות באיטליה.

(2) הסקירות לתקנות פפרים, אמ"ד ופראג ציינו גם הם באנציקלופדיות הנ"ל ועיי"ש.

בקראקא ע"י האחים שמואל, אשר ואליקים בני חיים העליין. אך לאחר שנים מספר הסירו האחים פתאום את דתם ובית-הדפוס כמ"ל (1).

זמן לא רב אחר ביטלו של בית-הדפוס בקראקא נוסד שני בלובלין, שניגש לפעולה מולרית גדולה ומאומצת — הדפסת התלמוד הבבלי (ש"ט — ש"ס). בכרי להכתיב לו את הצלחת המפעל בקש המו"ל את סיועם המוסרי של מנהיגי היהדות הפולנית. ועד ארבע ארצות לא היה עדיין במציאות, אך ההתחלות הראשונות של הנהגה אבטונומית מרכזית כבר נעשו אז, קודם כל במקצוע המשפט. הסכסוכים שבין קהלה לקהלה וכן גם בין יחיד לקהלה לא תמיד יכלו להכנס לחוג סמכותם של בתי הדין המקומיים וכבר שלא יובאו הדברים לפני בית-דין מסלתי, מן ההכרח היה לבחור מרבני הקהלות הגדולות בית-דין גבוה לערעורים, שיתכנס לעתים מזומנות בימי השוק הגדול בלובלין וידון בכל הסכסוכים האלה. אל בית-הדין העליון הזה של היהדות הפולנית פנה בית הדפוס הבלובליני שיסייע ויתמוך במפעל. בית הדין נענה לו, וגאונני עולם וראשי ישיבות בשלש מדינות פולין רוסיא וליטא הסכימו בהסכמה אחת ותקנו בתקנה חזקה בחתימת ידיהם, שילמדו בכל ישיבה בשלש מדינות הנ"ל מסכתא אחר מסכתא, כאשר ירפים אי"ה, כדי להרכיב תורה בישראל ולאטין ידים במלאכת שמים (2).

זוהי אנכי היריעה הראשונה וגם האחרונה, ששרדה לנו מפעולתו של בית הדין הנ"ל גם מחוץ לבית המשפט — טרם שנוסד ועד הארצות, שעשהו למוסד של קבע וקצץ אותו בתוך ההנהגה האבטונומית המרכזית של היהדות הפולנית. במשך עשרות כשנים הלכו והתאחדו קהלות וישובים, התהוו ארצות וגלילות, הלכה והתקדמה ההסתדרות האבטונומית של היהדות הפולנית, שמצאה בשנת 1580 את תקונה בביאת-כחה המרכזית, ב"ועד ארבע ארצות". בחדש כסלו שס"א (1580) התכנס הועד למושכו הראשון. אך היריעות הראשונות שהגיעונו מפעולתו של הועד במקצוע הספר העברי מוצאן משנת שני' (1594).

בשנת 1569 יסד היהודי האיטלקי יצחק בן אהרן פראסטיץ בית דפוס עברי בקראקא. לאחר עשר שנים, בשנת 1578, נוסד בית דפוס עברי גם בלובלין ע"י בנו של ראש-הישיבה הבלובליני קלונימוס בר' מרדכי יפה. עשרות כשנים התקיימו בתי הדפוס האלה ותוציאו ספרים למאות (3). התפתחות זו של תוצרת

Balaban, M., Zur Geschichte der hebräischen Druckereien in Polen, (1) Sencino-Blätter, Bd. III, (1929) p. 1—2.

(2) הרכבי, הוספה לברך ו' של דברי ימי ישראל של גריץ (תרגום שפיר) ע' 9.

(3) בלובלין, סונצינו-בלטר III, ע' 10; פרידברג, לקורות הדפוס העברי בלובלין,

קראקא תרס"א.

הספר העברי בפולין המריצה את הועד לדאוג לסדורה ובשנת שני' (1594) נדונו הענינים האלה במושב הועד וגם נתקבלו החלטות מתאימות.

מן התקנות האלה של הועד נשאר לנו רק קצור-דברים ברשומה מאוחרת בפנקס הקראקאי וזה תכנון:

א. „ספרים לא ידפיס שום ספרים בלי רשות רבנים ואלופים“ ו„אם יעבור המדפיס או יבטלו הם (הרבנים והאלופים) את מלאכת הדפוס ויחרסו את המדפיס וכל המתעסקים במלאכה“.

ב. „ספרים הנדפסים פה (בקראקא) או בלובלין אסור להדפיס באיטליה. ואם ידפיסו וישלדו אצל ראשי ארצות, שלא ימכרו אותם עד זמן מה ויודעו מקודם לאיטליה ויתפשרו פה כמה יתנו מכל בוגין (גליון) לקופת הקהל יצ"ו. (1). תקנה א' דומה בכל לתקנת ועד הקהלות באיטליה (פיררה 1554). כדוגמת הועד האיטלקי דאג גם הועד בפולין והבטיח לו קודם כל את הפקוח על הספרים הנדפסים וכמוהו הוא אסר בתוקף החרם להדפיס ספרים עבריים בלי הסכמת של הרבנים ואלופי הקהל. דבר זה גם עלה ברור של הועד. המולרים והמחברים התחשבו כ„תקנת ארצות“ ולפעמים שכיחות צרפו לספריהם אף הסכמות של צירי הועד עצמם, שהיו ניתנות לרוב בשעת מושבי הועד, ב„זומא רשוקא רבא זמן התוועדות לכלי בלובלין או ביערוסלב. כן מצורפת הסכמה כזאת של צירי פולין ורוסיה לסשנוות הוצ' לובלין שניה וכדומה רבות. (2).

מעניינת הרבה יותר היא תקנה ב'. הועד שואף לבטל את ההתחרות בין בתי הדפוס בפולין ואיטליה, שבלי-ספק גרמה הפסד לשני הצדדים גם יחד, והוא אסר על בתי הדפוס באיטליה להדפיס ספרים הנדפסים בפולין. ליהודי איטליה אין הועד בא כמובן ככה החרם. אך הוא מודיע, שאם ידפסו באיטליה ספרים הנדפסים בפולין ואסור עד זמן ידוע את הממכר של הדפוסים ההם בפולין. כאמור לא נשמרו לנו התקנות בשלמותן ויש לשער שהועד אסר גם על בתי הדפוס בפולין להדפיס ספרים הנדפסים באיטליה. אלמלי זה לא היה הועד נוטל רשות לעצמו לאסור על בתי הדפוס באיטליה להדפיס ספרים הנדפסים בפולין. ואולי לא היה צורך כלל באיסור שכזה, כי בתי הדפוס בפולין הסכימו להדפיס, לפי ערך, ולא יכלו להתחרות עם בתי הדפוס המשוכללים והמפורסמים שבאיטליה. בכל אופן לפנינו כאן נסיון נועז ומרהיב של הועד בפולין לסדר את שוק הספרים העברי בקנה-ימדה רחב, בין-ארצי, לא רק בפולין אלא גם באיטליה. איננו יודעים

(1) וושיטין, קדמוניות מפנקסאות ישנים, אוצר הספרות IV, 593 ולפיו גם הרכבי, הוספת הגיל ע' 21. לפי הרכבי יש ספק אם ההחלטה בדבר ההדפסה באיטליה היא גיב משנת שני'.

(2) L. Lewin, Neue Materialien zur Geschichte der Vierländersynode, ע' 72

חוב' II, ע' 48 וכן גם חוב' III ע' 34.

אם חוקד כא בדברים עם בתי הדפוס באיטליה ואם אלה נענו לו. כפי הנראה לא נשאר כל הענין רק משאלה ופה בלבד, כי לאחר שנה (שניה) שבו למפל בענין זה ראשי העדה בקראקא, שהיתה כנראה מרכז למסחר הספר ותוצרתו. בשנת שניה דורשים מנהיגי הקהל בקראקא מאת הסופרים המקומיים, שוידעו לויניציאה על כל ספר שהם נגשים להדפיס והם אוסרים להביא מאיטליה ספרים שכבר נדפסו בפולין⁽¹⁾.

כרשומות אחדות שנשמרו לנו מן הימים ההם נראה ברור שהוקד ידע לא רק לעמוד לצדם של בתי הדפוס הפולניים נגד ההתחרות של בתי הדפוס באיטליה אלא אף ידע להגן על הספר עצמו משרירות כלם של מדפיסים ידועים. בשנות שני"ג—שני"ז (1597—1593) לערך מכרו חוקד חרם על דפוס וויניציאה שני"ג של הספר, ביאורים על רשיו למהר"ן שפירא, משום שמהדורה זו, שהופיעה אנכ אחרי סות המחבר, נ[ב]י[י]פה כלה כידו זרים⁽²⁾. צעד ופה היה סיועו של חוקד להדפסת הספר, בלי יקרי של הרב המוכיח המפורסם ר' שלמה אפרים לונגשיץ. המחבר הודה על כך לוקד בדברים נלככים בהקדמה לספרו חני"ל (לובלין שס"ב)⁽³⁾.

בשנת שס"ז (1607) שב חוקד למפל בענייני האימפורט של ספרי חו"ל. הסופרים העבריים בפולין—כותב בענין זה פרופ' בלכן—נלחמו בכל כחותיהם נגד ההתחרות של דפוס חו"ל ובקשו אמצעים כדי לצמצם את האימפורט של דפוסים אלה. צמצום כזה אנו רואים כתקנות חוקד משנת שני"ד (1594) וכן

(1) עי' M. Balaban, Die Krakauer Judengemeindeordnung von 1595 und ihre Nachträge (Jahrbuch der Jüd.—liter. Gesellschaft, Frankfurt a. M. 1913—1919) § 79.

(2) השוה לויין, ניוע מאטעריאלען חוב' III, ע' 33 וכן גם בן יעקב אוצ'ה"ס, אות ב' סי' 132.

(3) דברי תודה אלה של המחבר פרסם הרכבי, הוספה הנ"ל ע' 32. נוסף בזה פסקה מקבילה גם מדברי המו"ל בענין זה: "שם החיבור, בלי יקרי על שם כי כל יקר ראתה עינו וכלי יקר שפתי דעת המחבר ולי מה יקרו ריעי ואהובי ראשים ומנהיגים דש"ש ארצות יצאו היושבים ראשונה במלכות שמים חשקה נפשם בחיבור חני"ל עד כי התנדבו מנדבות לבם לסיוע למלאכת הדפוס לא עשו כן לכל ספר הנדפס עד עתה מן הספרים החדשים מקרוב באו".

גם בשנת תפ"א סיוע חוקד בודי הרב ר' אליעזר בר' יהודה מפינסק שב להדפסת ספרו "דמשק אליעזר" על תנין, יעסניץ תפ"ג. בהסכמת חוקד לספר חני"ל שניתנה במושב ריצואל ש. ז. אנו קוראים: "... עורנו לו סקופת דר' ארצות לפי כבודו הרמה ובקשתינו מכל קהילות וגלילות ... לעזור ולסיוע לו לעשרו בזהובים דרך כבוד בסדה טובה ומרובה שיוכל להוציא לאור ספרו הנחמד חני"ל".

צעד דומה אנו רואים, אגב, גם מצד ועד מדינת ליפא במושב ובלודוזה תכ"ד לגבי ר' בצלאל הדרשן מסלוצק. השוה ספרו עמודיה שבעה, פראג תל"ו. ברור של המושב חני"ל בפנקס המדינה (הוצ' דוננוב, בלזין תרפ"ה) סי' תקנ"ו—תקפ"ה אין זכר לכך.

לאחר שנה בשנת שניה (1595) בתקנות הקהל בקראקא. „בשנת שס"ז — מסשיך בלכן — אסר ועד ארבע ארצות להביא לפולין ספרים שנדפסו בפול ובכתי הרפוס שבמורכיה, משום שהם מלאים שגיאות. אך באמת אנו יודעים, כי סיבת הדבר לגמרי אחרת".¹ ער כאן בלכן.

בתקנה משנת שני' מדובר גלוי על הגבלת האימפורט של ספרי חו"ל וכן מדובר על כך בפירוש, כפי שקור נראה להלן, בהחלטה של הועד משנת תנ"ט (1699). עוד בתלמוד מובאות עובדות המעירות שלסוחרי העיר היתה הרשות לעכב ביר בני ערים אחרות, שבאו לתוך גבולם להתחרות עמם. הגבלות אלה היה להן אפוא גם בסוס משפטי²; ומה ראה על כך הועד להסתיר הפעם את כונתו האמיתית ולבקש תואנות? כל המקורות היהודיים והכלת-יהודיים הסדברים על ההתחרות של כתי הדפוס בחו"ל מדברים בעיקר על דפומי איטליה³; מדוע אסר אפוא הועד דוקא את דפומי בל' ומורכיה? חשובה על שאלות אלה יש לבקש בגוף התקנה. במקורה. בלכן לא דק הפעם ומעה והמעה. תקנת הועד אומרת: „גם יסנו אנשים מדקדקים שיבדקו הסדורים הנדפסים בבוליאה וגם בקצת מקומות מטהרין נדפסו בהם דברי מינות ומעיות"⁴. כפי שאנו רואים אין פה שום איסור על דפוסים איזה שהם. לועד הגיעו ידיעות שבסדורים (אך ורק), שנדפסו במקומות האלה באו דברי מינות והוא מחליט למנות ועדה מיוחדת שתבדוק ותקבע אם צדקו השמועות. אין בידינו הסדורים האלה⁵ ואיננו יכולים לבדוק אם היה יסוד לחששות. אך לא קשה לנו בכל זאת לנחש את סיבתם. הדפסת „הוזהר" ושאר כתבי קבלה כסחצית השניה של המאה המיו גרמה להתפשטותם הסתמרת של עיונים ומנהגים קבליים בין הסוני העם. התחילו להכניס פרשיות מספר הוזהר וענייני קבלה אחרים אף לתוך סדור-התפלה⁶. נראה שגם לתוך הסדורים האלה שנדפסו ב,בוליאה ובקצת מקומות במעריין נשתרבבו דברי מסתורין, דברים ויהדות הרבנית התנגדו להפצת הקבלה בין ההמונים ואסרו לדרוש בה ברכים. יש אפוא מקום להשערה שהועד בפולין לא התחס ברצון להתפשטותם של סדורים כאלה בין הסוני היהודים בפולין ומכאן מנוי הועדה לבדיקת הסדורים האלה. מה העלתה הבדיקה ואם הועד שב עוד

(1) בלכן, סוציגור-בלישר, 1929, פרק III, ע' 13 וכן גם בספרו „די יידן אין פוילן", ווילנע 1930, ע' 200. בלכן כתב, אגב, בפעוה שס"ו במקום שס"ז.

(2) עי' ח"מ סי' קנ"ו; גולק, יסודי המשפט העברי, I, 172.

(3) בלכן, די יידן אין פוילן, ע' 201.

(4) קונפסס הסמיע, וולצבך תנ"ב. התקנה הובאה גם אצל הרמב"ם, חוספה הנ"ל ע' 36.

(5) באוצהים לא גרשמו שום סדורים שנדפסו שם בשנים ההן. אמנם אמור בו בפירוש,

שרשימת הסדורים אינה מלאה. עיי"ש ע' 661 סי' 752.

(6) שסיושניידר, ספרות ישראל (תרגום מלמר), ע' 387; גריין, דברי ימי ישראל

(תרגום שפ"ר), VII, 155.

למפל' בענין זה איננו יודעים. אך לאחר שנים אחדות, בשנת ש"ע (1610) או ש"א (1611), שוב אנו מוצאים את הועד רואג לספוקם של קהלות ישראל בסדורים הגונים ותוא מתקן שכל קהלה חייבת לרכוש לה סדור לסופתו).

בסוף המאה ה"ז בא לפולין על מנת להשתקע המדפיס האסטוני המפורסם ר' אורי פייבוש הלוי ופתח שם גם הוא בית דפוס שלישי. בתי הדפוס הישנים ראו במתחרם החדש סכנה לקיומם והתאמצו בכל כחם להפילו. ברם, הועד דאג לכך שתוצרת הספר העברי לא תחיה שדה הפקר והשגיח לא רק על תכן הספרים הנדפסים אלא גם על הצד החיצוני של מעשה הדפוס. עוד בשנת ת"ס (1680) מתאוננים צירי הועד מגליל פוזנא שהמדפיסים עושים את מלאכתם שלא כהוגן ו, אין שום בחורי חסד ומכל שכן נערים קטנים יכולים לקרוא וללמוד אותיות מחכמות. הם דורשים שהועד ישתמש באבטוריטט שלו למקל המסילה ולהסיר המכשילה ולהחזיק עץ החיים כדי להדפיס במוכ"ז. המדפיסים מקראקא ולובלין לא השגיחו בדרישות הועד והדפיסו גם להבא באותיות מטושטשות ועל נייר גרוע. לעומתם עשה במוכן זה גדולות בית הדפוס החדש שנוסד ע"י אורי פייבוש. עד כה — מעיד הועד — ראינו גורל אשמה והשערויה בין המדפיסים דמונינו יצ"ו שעל ידיהם כמעט נשתכחה תורה מישראל מתוך שאין האותיות שלהם מחכמות ומאירות העינים של הבחורים נחמדים, בחורי חסד, ההוגים ומצפצפים מתוך קונטרסים שלהם. על זה פקחו עיניהם האלופים רוזנים וקצינים מנהיגים דר' ארצות יצ"ו כמה וכמה פעמים ולא השגיחו כזה עד כי בא לגבולנו הנעלה הר"ר אורי פייבוש להאיר לארץ ולדרים עליה. הועד עמד לכן לצדו של המדפיס האסטוני במלחמת המנן נגד המדפיסים מקראקא ולובלין, שהתחברו יחד בכדי להפילו ולהפטר ממתחרם המשותף.

כיריד יערוסלב תנ"ז (1697) דן הועד בדבר הסצב שנתהוה ע"י יסוד בית הדפוס החדש בזאליקווא (Żółkiew) וחלט לסנות ועדה מרכבת משלשה חברי הועד, נכבדים ע"י שלשת בתי הדפוס הנ"ל (קראקא, לובלין, זאליקווא) ועל ועדה זו בנשיאותו של פרנס (יו"ר) הועד דריא שמחה מנחם מיונה לסדר את הסכסוכים שבין המדפיסים ולשים קץ להתחרות. עיקר תוצרתם של בתי הדפוס בפולין היו כנראה מפרי הלמוד השונים, הקונטרסים, כפי שנקראו בלשון הפנקסים. ולכל לראש היו אסנם אלה לסלע ההתחרות בין בתי הדפוס הגדולים. גם הועדה דנה קודם כל בענין זה וקבעה שלכל אחד משלשת בתי הדפוס סותר להדפיס רק 700 קונטרסים, היינו 700 טפסים מכל ספר. באופן כזה חלקה את התצרוכת השנתית של מפרי הלמוד בפולין, שהגיעה לפי זה לסספר 2.000 טפסים, בין שלשת

(1) לוי, נויע מאטעריאליען חוב: III, ע' 35, הערה 146.

(2) לוי, נויע מאטעריאליען חוב: I, ע' 16 סי' מ"ב.

המדפיסים הנ"ל¹) בכדי שהחלטה תצא אל הפועל העמיד הועד סבקרים (קונטרולורים) מיוחדים לכל בית דפוס שיאשרו את הספרים בחתימת-ידם והכריז עם זה בכל בתי הכנסיות שאסור לקנות ספרים בלי חתימת המבכרים וכל הקונה יענש „בכל מיני עונשין“. שאר ספרים וכן „בליטרווארג“ (דפים) הרשה להם הועד להדפיס כמה שירצו, אבל דוקא בבתי הדפוס שלהם. נראה שהמדפיסים מקראקא ולובלין הביאו בכונה תוצרת חוץ ומכרו אותה בבתי הדפוס שלהם בכדי להתחרות עם אורי פויבוש. כלפי זה מכוונת הטעמתו של הועד ש„הרשות כוד כל אחד ואחד להדפיס בדפוס שלו דוקא“. בהמשך הדברים חוזר הועד ומדגיש עוד הפעם ש„חלילה וחלילה לשום מדפיס הנ"ל להדפיס את שלו הסך הנ"ל במדינה אחרת בעונשים קשים ומרים ובאיבוד זכות שלא יועילו לו שום התנצלות ושום אסתלאות בעולם“²).

לאחר שנתיים, בשנת תנ"ט (1699) נאלץ הועד לשוב ולדון בענין זה. הועד אסר „כגזירת נחש (נדוי, חרם, שמתא) ובחרם יב"ן (יהושע בן נון) ובחרמות ושמתות ונדווים ובקנס מאה אדומים“ להביא מחו"ל ספרים שכבר נדפסו בדפוסו של ר' אורי וכן גם להביא מחו"ל סתם ספרים כיהודית-אשכנזית („רייטשווארג“) שהם קמנים 100 גליונות דפוס. עם זה אסר הועד על המדפיסים גם להדפיס ספרים בחו"ל ולהביאם לפולין. בסוף ההחלטה הזאת הוסיף הועד, וכן הדין מה שיש לספרים קראקא ולובלין כנ"ל. כלומר, שאסור להביא מחו"ל גם ספרים שנדפסו בקראקא ולובלין. בכל זאת נראה, שהתקנה מכוונת בעיקר נגד המדפיסים האלה, שלסמרות אזהרתו הברורה של הועד לא חדלו מהביא ספרים מחו"ל בכדי להתחרות עם ר' אורי³).

בשנים האחרונות לפני בטולו של הועד נסה כנראה שוב הפעם לומר את דברו המכריע בענייני השוק העולמי של הספר. נתגלעה מריבה והתחרות בין שני בתי דפוס גדולים באמסטרדם וזולצבך, שהדפוסו שניהם בעונה אחת את התלמוד הכבלי. בשנת תקי"א (1751) פנה בית הדפוס שבאמסטרדם אל ועד ארבע ארצות וביקש הסכמה על הדפסת הש"ס. הועד נענה לו וגם אסר למשך מספר שנים להסיג את גבולו⁴). הסכמות וחרמות דומים ניתנו כנראה גם מאת רבנים אחרים. אבל המדפיס מזולצבך לא התחשב בכל החרמות האלה והדפיס את התלמוד גם

(1) אגב: ידיעות חשובות על מסכר הקונטרולורים בליטא אפשר למצוא בפנקס הועד הליטאי. עי' פנקס מדינת ליטא. הוצ' דובנוב, ברלין תרפ"ה, סי' תקכ"ח, תקפ"ט, תשי"ח, תשל"ט ותשע"ה.

(2) ש. באבער, קריה נשגבה, קראקא תרס"ג, עמ' 105. בלבן בחבוריו שצוינו לעיל מעה בהוראת המלח „קונטרס“ ומסר משום זה את הכן הדברים שלא כהוגן.

(3) ש. באבער, שם, ע' 104.

(4) ליון, נוע מאמריאליען, חוב/ III, ע' 34.

הוא. כשהגיעה היריעה לרבני פולין—היינו, לבית הדין העליון של הועד—הכריזו בחדשי מנחם-אלול (יריד ירוסלב?) תקט"ו (1755) חרם חמור על המהדורה ההיא ודנו אותה כרין, ספרים המטמאים את הידים לנניזה ולשריפה. רבני אשכנז התקוממו נגד תגובה חריפה ומידית זו של הועד, בלי התראה ובלי שאלת דעתם, הקרובים אל מקום המעשה. מי שם לרבני פולין לראשים על רבני אשכנז ושאר מדינות להשתרר עליהם ולשרפם כהבל פיהם?—מוען הרב משנפך ומדינות אנספך. במשך שנים התנהלה בנדון זה קורספונדנציה בין רבני אשכנז, אשכנז ופולין, עד שבינתיים פקע כחו של הועד ונתבטל כפקודת הממשלה¹.

* * *

בולמוס של כתיבה תקף במאה הי"ז את הרבנים ויודעי התורה בפולין. כתבו הרבנים וראשי ישיבות, כתבו דיינים, דרשנים, סתם בקלי כתיב, כל מי שהיה אלהים בלבו חבר ספרים. הלך והתהווה הטפוס הידוע של ה"מחבר", החור עם ספרו על קהלות ועיירות להפיצו ביעקב, שמצא במאה הי"ז את תאורו הנאמן והאמנותי במפורו של מנדלי סוכר ספרים (ספר הקבצנים). הועד הביט באירצון על שטפון זה של ספרים טעוטי ערך ואמר על הקהלות לבזוז כספים על קנייתם. בשנת שצ"ג מדגישים מנהיגי העדה בפוזנא את התועלת המרובה של תקנה זו ומחליטים לאשרה ולקיימה שתהיה אצלם, לחוק ולא יעבור. כבר נתקנה מתיקון אלופי ארצות—כתבו הסנהיגים בפנקס—שלא ליקח ספרים משום בני אדם וכן היום הזה בראותינו גודל התועלת היוצאת מתקנה זו החזקונה להיות כיתד כל יוטט ולא יהיה נושא פנים בדבר זה ולא יקח משום בני אדם בעולם יהיה מי שיתח"2).

עם התעוררות התנועה המשיחית ע"י שבתי צבי והתנכרות התסיסה המסתורית בקרב היהודים בפולין גדלה ביתור ספרות עסמית רחבה—ספרו מוסר ודרוש ברוח הקבלה המעשית והשבתאות. הועד ראה באלה סכנה רצינית לקיום הדת ובכדי לעצור בעד התפשטות ספרות כזו מצא את עצמו נאלץ לאסור לנמרו למשך זמן ידוע הדפסתם של ספרים חדשים. ביריד ירוסלב שנת תמ"ז (1687) הציג הרב ר' חיים סגל הורוויץ לפני הועד את ספרו, "סים חיים" ובקש הסכמה והורסן להדפיסו. חברי הועד מצאו את הספר והנה הוא סלא דרושים, נפלאים בחריפות ומתיקות אך בכל זאת נסנעו מלהסכים להדפסתו משום ש,תקנה היא

(1) כסה אגרות בענין זה נתפרסמו ע"י הורוויץ בחזרת הוספה למאטרו. משפחת לבובי, MGWJ לשנת 1928, ע' 496-499, וכשו"ת, "זכרון יוסף" מאת ר' יוסף ששמינהרד, פיורדא תקל"ג, חלק חיים סי' ב'. חרמות הועד נתפרסמו בחוברת מיוחדת בשם פתח עינים ואספקלריה המאירה. אכסמפלר אחד סמנה נמצא בספריה המוזיאון הברושי, אני לא ראיתיה. השוה: רבינוביץ, מאמר על הדפסת התלמוד, סינכן תרל"ז, ע' 107.

(2) לוי, ניוע סאספריאליען, חובי II, סי' XX.

אצלינו שלא להדפיס שום ספר בעת הזאת. הכתיבה וסידור כהגיע תור
זמן שיהיה הותרה הרצועה להדפיס איזה ספר או יהיה ספר הנ"ל ראשון לראשונים.
לאחר זמן נודמן הספר לידו של אחד טראשוני החתומים על דברי ההודעה
האלה של הועד, ר' יוסף יוסקה סלכוב, ואחריו עיינו בגוף הספר הוסיף והודיע
בשמו הפרטי, שבהיותם טרודים במטרות היריד לא הספיקה להם השעה לעיין
בו במפר כראוי ועכשו אחרי ראותו, גודל חריפות ובקיאות הרב המחבר, אשר איזן
וחיקר דברים עמוקים מרכש מתוקים מצא, שראוי להקדים לדבר מצוה והסכים
להביא ספר הזה לבית הדפוס קודם שנת ת"ן, כלומר, עוד טרם גמר זמנה של
התקנה הנ"ל.

בשנת ת"ן (1690) שוב לא מצא עדיין הועד את השעה המוכשרת לכבול את
התקנה ויפח את כחה גם לשנים הבאות. בכל זאת חרשה לפעמים גם להדפיס
ספרים חדשים, מוכן, רק ספרים שמצא בהם ענין וחשיבות מיוחדת. כך הסכים
הועד בשנת תמ"ט (1689) להדפסת הספר, "צפנת פענח החדש" (פפדיא תנ"ד),
קובץ דרשות מאת ר' יוסף בר' משה אשכנזי חסוכיה מפרעמסלא; בחדש תשרי
תנ"א (1690) להדפסת הספר, "בית הלל" (דיהרנפורט תנ"א), חידושים על יורה דעה
מאת, רבן של כל בני הגולה ר' הלל בר' נפתלי הירץ; בחדש תשרי תנ"ב (1692)
להדפסת הספר, "בית יעקב" (דיהרנפורט תנ"ו), דרשות ושו"ת מאת ר' יעקב בר'
שמואל אב"ד בצוטר וכו' נראה עוד אחדים כיוצא באלה. בהסכמה לספר, "בית
הלל" אמר בפירושו, כי, לא לו ודכותיה כתבנו עלולות דברי התקנה אשר קבלנו
על עצמינו שלא להדפיס שום ספר חדש.

בנוגע לספרים מעין אלה לא הסתפק הועד רק בהסכמה בלבד ולפעמים
עסק בעצמו גם בהפצתם. בחשבון של הועד עם גליל טיקטין שנחתם לנו בכ"י
אנו מוצאים בין השאר נתון, שלפיו היה גליל טיקטין חייב בשנת תנ"א (1691)
לועד, "יז' זהובים בעד ה' ספרים, דבריו דוד' וג' ספרים, ס'ים
חיים" (3). עיון קל בלקסיקון ביבליוגרפי יעמידנו גם על מהותם של הספרים,
שהועד מפל בהפצתם הלא הם ספר המוסר של ר' דוד לידא מסודר לימים
ושכועות (לובלין תל"א או תל"ד) (4) ודרשות מאת ר' חיים סג"ל הורוויץ
(דיהרנפורט ת"נ).

(1) הודעות אלה של הועד והרב הלכוכי נתפרסמו בשלשת ספריו: א) ס'ים חיים,
דיהרנפורט ת"ן; ב) ס'ים חיים שני, דיהרנפורט תס"ג; ג) נחלת חיים, ווילנה שדורף תפ"ב.
בשני הספרים האחרונים תאריך ההודעה של הועד הוא תס"ו, בראשון תס"ז. תפשיט
לשון ראשון.

(2) השוה לז"ן, נורע מאשעריאליען, חוב' II, ע' 52, חוב' III, ע' 36.

(3) פנקס הקהל בטיקטין דף ק"ג—קנ"א (העתק ברשותי).

(4) ע"י בן יעקב אוחה"ס אות ד' ס' 57.

כדאי להקיר שמחברו של הספר, דכרי דוד' זכה גם קודם לחסותו המיוחדת של הועד. כשנתמנה בשנת תשי"א לרב בקהלת האשכנזים באמסטרדם, חשדוהו חכמי הספרדים אשר שם בשבתאות ורדפו אותו עד שהורידוהו מכסא הרכנות. ועד הארצות היה לו למגן מחמד זה וכשנות תשי"ג תמיד שלח אגרות מלאות חרמות ונדווים על מוציאי חרבת. האגרות נדפסו בחוברת מיוחדת בשם, כאר עשקי' (בעברית וגם בלועזית, והיתה נמכרת בפחות משהו פרומה לישראלים ולערלים²). סכתבי הועד השפיעו ור' דוד חור לכבודו הראשון.

בנוגע לספר השני, "מים חיים" מאת ר' חיים בנ"ל הורוויץ כבר לקחנו דברים קודם בקשר עם המכתמים והדעתו של הועד והרב הלכובי על הספר הזה. על סמך האסור שם ניתן לשער, שאת דבר הפצתו של הספר הזה ע"י הועד יש לזקוף במדה מרובה על חשכון הרב הלכובי ר' יוסף יוסקה הנ"ל.

כדוגמת הועד המרכזי לכל, הארצות בפולין, ועד ארבע ארצות, נהגו, אנכי, גם הועדים של כל גליל וגליל, של כל ארץ לעצמה. ביועד קודש פה ק"ק קאבלין (בחדש שבט תצ"ג) מכריו גם הועד המרכזי למדינת פולין גדול (גליל פוזנא) על חובה של קנייה לספר, אבן השנים³ בין כל קהלות הגליל שלה⁴. אגרת חפיקורה של הועד הגלילי, החתומה כנראה ע"י כל חבריו, נתפרסמה בספר, אבן השנים הנ"ל ואמור בה, שעלה במסכם בתוקף נזירותינו על אותן קהלות הגליל שלנו, גדולה וקטנה ועיר שם גליל פוזנא הסרים לשמעתנו שמחויבים כל מי שיתן לסכום, דהיינו לסכום הגליל מאה זהו ליקח שני ספרים ויחשב בעד כל בוגין שני נערדיך ג"ג מ"פ חוץ הוצאות מכורך ומי שרוצה להוסיף הן הקהל או יחידים יוסיפו להם מן השמים. ועד הגליל לא המתפק בזה ופנה בבקשה חמה גם אל, אחינו בני ישראל במדינות פולין ושלעזיא ומעלהין ואשכנז, שגם הם יסיועו להפצת הספר, שמהם יראו וכן יעשו.

למען האמת, יש לציון שהועד הנ"ל התחשב לא רק בתכנו וערכו של הספר אלא גם במצבו ומיחותו של הסו"ל. מו"ל הספר — בן סחכר — היה גם בן הגליל הנ"ל והועד מצא לנכון לציון גם, אשר ידוע ומפורסם היוזקות שלו, אשר אשתקד נגנב ממנו ממש כל אשר לו כסף ושוה כסף ומטלטלים ובחורף זה היה כל הזמן בכרעסלי לעסוק ברפואות וההוצאות שם בלי שעור וכפרשות לרופאים. נראה, שועד ארבע ארצות הקל אחיכ במקצת את חומר התקנה שלא להדפיס, שום ספר חדש והעמידה רק על האיסור להדפיס ספרי דרוש

(1) ע"י בן יעקב אצח"ס אות ב' מס' 172. החוברת כולה נדפסה עוד פעם ע"י א. פריימן ב"ספר היובל לר"י סוקולוב", ורשה תרס"ד, ע' 455—480.

(2) שו"ת אהל יעקב למהר"י שפורט, הוצ' אמסטרדם, דף פ"א.

(3) אבן השנים ומאירת עינים, שו"ת מאת הרב אליקים געץ בר' מאיר, דיהרנפורט תצ"ג.

(4) גם הועד המרכזי למדינת ליטא וכן הקהלות הראשיות במדינה זו, דאגו, אנכי,

גם הם, לתוצרת הספר העברי ומעת לעת הכריזו על חובה של קנייה לספרים ידועים. השוה פנקס מדינת ליטא, סי' רפ"ב, תק"ב, תקפ"ט.

בלבר. בר"ח ניסן תנ"ה (1695) סתיר אחד מחברי הועד הרב ר' נפתלי הכהן להדפיס את הספר, "מקור חיים" ובהסכמתו לספר הוא כותב, "שאף כי עלה במסכתם חכמי גאוני מ"צ דר"א יצ"ו, כשהיינו ככנופוא כנסיא של הצדיקים שלא ליתן הסכמה להדפסת חיבורים של דרשות", אך משום שהספר הזה נכתב ונשלם עוד טרם שהחליטו על האיסור הני"ל, על כן מותר להדפיסו).

בשנים הבאות במלכה כנראה לגמרי תקנת הועד או שהחיים עברו עליה. בכלל נשטטה מידו הבקרת על תוצרת הספר. ביריד לובלין תפ"ו (1726) דן הועד על תקלה זו ועל האמצעים שיש לאחוז בהם בכדי לשמור על חשפעתו של הועד בתוצרת הספר. לא בא הדבר לידי הצבעה אך בינם לבין עצמם החליטו הצירים לאסור במושבים הבא בירושלם להדפיס ספרים בלי הסכמתו של הועד. עלתה במסכתם אצלונו — מספר הרב ר' יהודה לייב מקראקא, אחד מצירי הועד — ודבר שבמנין הוא לאסור בעד קודש דיערסלכ אצל המאורות הגדולים דר' ארצות שלא להרשות לשום אדם בעולם להדפיס שום ספר יהי מי שיהי אם לא באסיפת הרועים גאוני ורוזני ד' ארצות יצ"ו). יש לשער שהצעת החק נתקבלה. המינוח השבתאי והפרנקית שפשתה בקרב היהדות הפולנית המריצה את הועד לפעילות יתרה גם במלחמתו נגד הספרות שלהם. מלחמה זו היתה מכוונת לא רק לספרות שכדפוס אלא גם לזו שבכתב. הועד הכריז, חרם גדול ונורא על המלכט מגלות סתרים ואת המגלות עצמן דן לשרפה. בשנת תקי"ד (1754) נתחדש החרם עוד הפעם, כי מצוה לקיים דברי חכמים וגאוני קדמונים דר' ארצות, כי כן יסדו וגזרו בגזירת עירון בחרמות ושמתות על כל מי שיבאו לידו מגלות סתרים לשרפן לבערן מן העולם³¹). לאחר שנת תקט"ז (1756) מצא הועד את עצמו נאלץ להגביל אף את השמוש והעיון בספרות הקבלה ולאסור על יהודים שלא מלאו להם ל' שנים ולא מלאו כרסם כשים ופוסקים לעסוק בספרות זו, שנתחלה ע"י השבתאות. וכינתים נולדת תנועה חדשה — החסידות. בשנת תקל"ב (1772) מתלקחת המלחמה הראשונה בין החסידות וסתנגדיה. ברם, במלחמה זו כבר לא אמר הועד את דברו, כי עוד בשנת תקכ"ד (1764) נתבטל ועד ארבע ארצות בפקודת השלטון הפולני ואתו נחתם גם נסיון ממלכתי גדול לסדור ולפקח על תוצרת הספר העברי, שהתמיד במשך מאתיים שנה בגלות אשר בפולין.

(1) בראש הספר, "מקור חיים", פשטם על חו"ם מאת ר' חיים קרובמל, פיורדא תנ"ו. האיסור להדפיס ספרי דרוש נזכר גם בהגדה של פסח עם "מטה משה" ברלין 1701, דף 5. עי' לוי, נויק מאמריאליען III, 36.

(2) בספר שוית השיב ר' אליעזר מאת ר' אליעזר בר' שלמה ליפשיץ, ניוויק תק"ט (ש. באבער, אנשי שם, ע' XI).

(3) יעבץ, עדות ביעבץ, אלמנה תקט"ז, דף ג"ה ע"ב. עי' לוי, נויק מאמריאליען III, 47. בשנה זו פוחה הועד גם נגד כתבי פלסטר שהופיעו בחו"ל ובהם "דברי חרופים ונידופים על ר' יהונתן אייבשיץ". עי' לוחות עדות, אלמנה תקט"ז, דף ג'.

הוספות ומלואים ל"אוצר השירה והפיוט" של י. דודזון

סאת

אברהם מרמרשטיין

המלאכה הנכבדה שהגיש החוקר המכובד לפני חוקרי הכמח ישראל ראוייה לשם אוצר. רק גבר מצויין כפרופ. דודזון יכול לחשוב מחשבה כזאת לתת רשימה מהשירה והפיוט מוסן התיכח כתבי הקדש עד ראשית תקופת ההשכלה בעמנו. ראשית דברינו תודה רבה בעד ספר שימושי בעל ערך רב כזה. שנית לא נכחיד לשוננו מלאשרו ולחזקו בעד האוצר שדלה מסעמקים והעשיר בו את ספרותנו במדה טרובה. כמה ערכים מציינים את השינויים שנפלו בפיוטים בקורות הזמן ובמשך הדורות. ישנם כמה ערכים באוצר זה המכילים קורות ושינויים בסדר התפלות ומציינים את קורות הפיוטים השגורים ביותר בפיות המתפללים ברחב ובעיון. רק בוערים בעם יכולים לקוות שמלאכה כזאת יכולה להיות שלמה, דבר כזה צריך סיוע מכמה סיבות, מכמה פנים ומכמה כוחות. בראשונה במה שנוגע לביבליאוגרפיה. איש אחד לא יוכל לשלוט בכל החומר, וגם כמה מהם רק עד היכן שירם מנעת, ולזה יש גבול. על כן נתתי רשימה של סיו ספרים שלא נזכרו בהקדמה לאוצר. לפי דעתי אין לגבול מלאכה כזאת רק עד זמן ההשכלה, גם ספרים ופיוטים שנכתבו ונתחברו אחרי התקופה הזאת מקומם כאן. על כן אמרתי לרשום איזה מהם ברשימתי. כבר הראה לי יום טוב לפמן צונץ הדרך בדבר זה, כמו בשאר ענינים מספרותנו, שנכון לרמוז בעסק עם הפיוטים על הצימטים שהובאו אצל הפוסקים והמפרשים מהפיוטנים. דבריהם מעשירים ודוקתנו במקצוע הזה, ושנית מרחיבים הדעת בגורסאות ובביטויים שונים. אני ארשום כאן רק ב' או ג' גרגרים. בעל פענח רזא ד' ע"א מביא דבר על הפיוט אז ביום כפור סליחה הוראת וכו' (ח"א, ס' 2101); המנהיג, מ"ג ע"א מדבר על הפיוט קוראי סגלה הם ירננו וכו' (ח"ג ס' 242); ובעל ברוך שאמר, ל"א ע"ב מביא פיוט תולה ארץ על בליטה וכו' רמז על המילה, וכנראה אינו ירוק. תסוה בעיני שהשמיט המסחר הנכבד להקיר על ערכם ההיסטורי של כמה פיוטים, כמו למשל בקינה הנודעת, אהה ירד אל ספרד רע סן השמים, ולרשום גם את הספרות של כותבי דברי הימים כמו גרמץ וכו'. גם בערכים אחרים הביבליאוגרפיה אינה במילואה כהוגן. למשל השיר: אהלל אל לפי דעי ושכלי וגו' (ח"א, ס' 1449), צריך להוסיף החלוצ י"א, קי"ב. חקירת המקורות נחוצה גם לקורות התפלות. בח"א ע' 156 אומר בעל האוצר, כי ס' 3331 אל אדיר במרום במעלה שושבו גדול גבור וגו' הוא פיוט לשחרית של שבת במקום אל אדון על כל

המעשים. אם נדקדק בדברי בוגרי, Der Siddur des R. Saadia Gaon. Frankfurt a. Main 1909 ע' 17 ינהר כי כמה שיבושים עלו כאן. בראשונה הפיוט לא היה מתוקן במקום אל ארון על כל המעשים, שלא היה נודע עוד בזמנו של ר' סעדיה גאון, ושנית שהוא במקום אל ברוך גדול דעת, ושלישית שהוא לא רק לשחרית של שבת, אלא בין כחול בין בשבת. עוד מדברי המנהיג יש לראות, כי בימיו לא היה שינוי ביוצר בין חול ושבת ויום, אלא נהגו לומר אל ברוך גדול דעת, רק חדשים מקרוב באו שנו הסדר. ואין כאן מקום להאריך.

אסדר כאן בראשונה מילואים לספתח המקורות:

- (1) אזהרות עם ביאור על האזהרות להמדקדק הר' יוסף הלועזי.
- (2) אזהרות קניני ציצית תפילין ושחיטה, אמ"ר, תקס"ז.
- (3) האמונות והדעות לרמב"ם. ברלין תקס"ט. עם פ"י יהודה בן ימיני מק"ק קראקא. מכיל פיוטים מרנייה וויזל. א) מתחיל "טירות קדמוניות מאז גוטשו", ב) "ספר כליל יופי חבוי זה הרבה שנים", ג) "יוצר הכל אותם מאין קרא".
- (4) אמרות מהורות, מצבי בערגער, דראחאביטש, תרי"ג, קינה על מות הרב דר' נתן אדלר, עניה סוערה מקדם היתה, מעל התורה ירדה.
- (5) אפיקי יהודה ליהודה ליב הלוי עדל. לבוב, תקפ"ח. פיוט: אבי נואם ביפעתך תכל הארת, סי' אברהם.
- (6) אורנו של יוסף סיוסף בן אהרן מעמסינג, ברמל, תרל"ה, זמר לשמחת תורה מתחיל יום זה לישראל אורה, סי' יוסף אי"ב.
- (7) בינת יששכר מיששכר בער בלאך, פראג תקכ"ה. דיני ברכת כהנים, ודיני פדיון הבן בחרוזים, וסימניהם אני יששכר בער. הסבורג שנת ת"ק, ועוד: אני יששכר בער בן החסיד מחזיר שמשון וצלחיה תקס"ח. אודות הסחבר עיון M. Grunwald, בספר Jahrbuch für jüd. Volkskunde חלק ב' 1925, ע' 429 והלאה.
- (8) סדר בקשות ללמוד משניות. נדפסו במנטובה שנת התפ"ז לתשוקת חברי ק"ק סודגוא. ליוורנו, תקס"ז.
- (9) דרוש וקבל שער חרוזים סד' שיפמן, ירושלים. בלי שנה.
- (10) דרושים לכל חפציהם. ווילנא, תרל"ז. זמר לשבת על אהבתך אשתה נא גביעי טראכע. עיון קהלת משה, ד' סי' 2554.
- (11) דרך ישר בסוף ס' תקון המדות, מנטובה, תקל"ז, תפלה מס' רוקח. רבה"ע אתה הוא בעל הרהמים.
- (12) דרכי חיים, שיר הייחוד מכני משה, לובלין, תרס"ז.
- (13) דרש משה ממשה בן יצחק מפיונץ. קראקא, שס"ט.
- (14) חוד ברית לחיד"א בס' חס לבי, ליוורנו תקס"ב. בסוף פזמון למילה: יחי שלום, סי' יהושע חזק.

- (15) היורש דברי אלהים, פראג תק"ץ, פיוט מליב רייניץ דיון בלייפניק, מתחיל: מה נכבד היום אשר שמת על לבך.
- (16) הפטרות כל השנה כמנהג קהלות הספרדים והאשכנזים במצות הגבורים חזן שמואל רודריגו מיגרו, משה צרפתי די גירונא, דוד גומוש דא סילווא, אמ"ד תק"ה. פיוטים ופזמונים מכמה פייטנים ספרדים כאמ"ד.
- (17) זמירות ולסוד, ליוורנא, בלי שנה.
- (18) זקקת שבר משמואל חיים זלמן, ליוורנא תרס"א.
- (19) זרק ישראל מישראל דייטש, גליוויטץ, תרמ"ו, עיון J. Norden, בחבורו David Deutsch, Myslowitz 1902 ק' 31.
- (20) חותם תכנית עם פתוח חותם מאביגדור בר שסחה הלוי מגלוגא בפראג, וויען, תקנ"ו.
- (21) חן קול חדש שירים מישמעאל הכהן לחנוכת כה"כ באוסילוו, התקל"ב, אינו לא בבן יעקב ולא ברמשיש Geschichtsliteratur.
- (22) חנוכת הבית משאול בר דוד טרוסא, פראג שק"ג, כולל שירים לחנוכה.
- (23) יוסף דעת, מיוסף בר יששכר, פראג, תנ"ד, פיוט, יה אלוי שמת גילי.
- (24) יוצרות כמנהג כל המדינות האלו פולין רייסן ביהם מקהרין ואשכנז. וויניציאה, שלום.
- (25) כתב יושר למרדכי לעזונשטיין, ברסלוי תקצ"ח. פיוט: פיות מחרפים ודעתי בין טוב לרע לא בקרו.
- (26) לחם ושמלה, ווילנא תר"י, פיוט בסוף בשבעין ישינן שרי משה פירש ית אוריתא דא, סי' בנציון יהודה ב' אליהו.
- (27) ליל שמחת תורה מנהג ספרדים מודנא, מנמוכה, בישראל.
- (28) לשון למודים למשה חיים בן יעקב לוצאטו, מנמוכה תפ"ז. לבוב תק"ע.
- (29) מאיר בת עין, בגדד, סתרה. פזמונים לכבוד ר"מ.
- (30) מבחר שירי הגר ליששכר כריו"ל פישער, מישקאלץ.
- (31) מדבר מתנה למתחיהו נסים מירני, כמה פיוטים בחלק מדבר קדש.
- (32) מחזור כמנהג רומא, ח"ב, דו"ז רפ"ו.
- (33) מחזור עם שירים מכת"י וגאונים קדמונים ועם פירוש אחלי יעקב. ירושלים תר"ע.
- (34) מעיל צדקה לאהרן ברכיה ב' משה מסודנא. מנמוכה. הוצאה שלישית.
- (35) מראות (מראה) הצדק עיון לפיוט שירו בחכמת.
- (36) מרגניתא שפירא על דיני שופר בחרוזים מר"א אופנהיים, אמ"ד תקכ"ז.
- (37) מדר בני ישראל, ליוורנא, תר"ו.
- (38) מדר הקפות כמנהג מנמוכה דו"ז תק"ס.

- (39) סדר זמירות ולימוד לחנוכה בה"כ בסיונה מסודר ע"י יד ידויה לוי ויצחק חיים די סיונה והר"א מדיא אליסנדריאה דילא פלויא. ליוורנו, תקס"ב.
- (40) סדר תפלות כל השנה יעסניץ תק"פ.
- (41) סדר כל חי ליוורנו תק"ס.
- (42) סדר תפלת המנחה של ער"ח מנהג פירארא פיורינצאי, ד"ו, חש"ד.
- (43) סליחות, קרימונה שכ"א.
- (44) סליחות מנהג ק"ק פפרים ואשכנז, אס"ד, תע"ב.
- (45) עולת שבת תפלות זמירות, אס"ד, תק"ד.
- (46) עת הזמיר לבנימין חכהן ד"ו תק"ב, מנמוכה תק"ד.
- (47) פזמונים של פורים כמנהג יוניא וארטה סלונקי תרל"ה, בתוכם אזכיר חסדי אל נאמן.
- (48) צדוק הד"ן, מנמוכה תע"ח.
- (49) צמח דוד סדור בן סרדכי חכהן מתושביו חכיוזב, קראי. החיבור כולל ג' חלקים, בתוכם ח"ב סומור לדוד, שירים וזמירות על ענינים שונים, פטרסבורג, תרנ"ז.
- (50) קדוש ליל ר"ה, ירושלים תרס"ד, עם תקון הטל כמנהג ע"ת גירבא.
- (51) קול אומר הודו לחנוכה בה"מ הגדול הוקם והוצב בעיר פדובה, פדובה, תק"ס.
- (52) קול נהי, מיששכר בריד"ל פישער, בפשט תרס"ט, קינה על סות הה"ג מוהר"ר מאיר רוזנפעלד אב"ד ור"ם בק"ק מישקאלץ יע"א.
- (53) קנאת סופרים שירים לעקב סארוואלי, מנמוכה תקל"ו.
- (54) שבחי אלהים, הוצאה ראשונה תרמ"ז. עיון המזכיר כ' XX 112.
- (55) שיר חדש. נא אמן עיון המזכיר כ"א, ע' ז'.
- (56) שיר ידירות לחתונת אברהם חיים בן רפאל נורצי עם חוה בת ר' נתן חכהן משלמה ידויה בן אברהם חי סיניגליא, אס"ד תקל"ז? עיון Letterbode, ח' ט', נ"ה.
- (57) שירה זמרה לשורר ולזמר בחברת תקון חצות מ"ב באמאן, ד"ו בלי שנה.
- (58) שכינת החמדה, ליוורנו, תקנ"א.
- (59) שער כבוד ה', תונם, תרס"ב.
- (60) שערי ירושלים, לבוב תרל"ו, עיון המזכיר כא, ע' ז'.
- (61) שיר אלמגלה, ליוורנו תק"ט, עם פיוטים, המזכיר ד' ס"ט.
- (62) שיר מי כמוך, אלכסנדריאה, תרכ"ט.
- (63) תהלה לדוד וסומור לדוד, אס"ד תקמ"ז.
- (64) תולדות אדם להרמב"ן, הומבורג, ת"ק עם שיר מחמ"ל נפתלי הירש בן משה קצב, מתחיל: כנונים קרבו חנה, קחו ספר להמנה לא שופתי עין, סימן נפתלי יכונה הירש לבית קצנעלנבוגן.

65) חולדות יצחק מיצחק שפיץ תריג, עיין Grünwald, בחיבורו Jung-bunzlauer Rabbiner, עמוד כ' הערה ב'.

66) תקון המדות, מנמוכת תקכ"ז, ועיין לעיל דרך הישר.

עתה אסדר הערותי לפיוטים שהשטתי ביני ובין עצמי על הגליונות.

ח"א ע' 29, מספר 582, במאיר בת עין ע"ג ע"א הסימן: אני יעקב בר שאול אלישר.

שם ע' 32, מספר 641, ד' אורי וישעי מטי אורא, מפניולו רע"א ע"ב, מליחה אב.

שם ע' 49, מספר 1031, ה' שמעה ה' מלחה ה' הקשיבה ועשה, מליחות מפניולו. רע"ב ע"א.

שם ע' 66, מספר 1428, אוהל מכוון בניני ששם עליו זקני לרמעיג אצל א"ב מסורת הסמורת דו"ו פ"ג. עם פ"י הבחור.

שם ע' 70, מספר 1507, ר' יצחק בן חמסיד כתיי Br. Mus. 16 A.X, אמר זכמחזור ישן מצאתי אהל"ך קול רם שהיה בו נותן אור וכו'. עוד מצאתי בו פיוט אחר לסנחה יהיכ בסגנון זה.

שם ע' 85, מספר 1835, אום כבת נצורה קהל עם אמוני, מ"י אני דבשו שם חדש, מצרים תרע"ג ש"ח.

שם מספר 1838, אום צופיה שעי קום הלל, מ"י מרכ"ש, ג"כ שם רפ"ו.

שם ע' 88, מספר 1915, אומרה לך אלהי אבי על מה נסגרתי ביד אכזרים, מ"י לדוד בן שמעון ושם חדש שם רפ"ד.

שם ע' 90, מספר 1943, צריך להוסיף גם סדרי כל חי, מ"ג ע"א.

שם ע' 105, מספר 2237, עיין Isr. Letterbode, מ' נ"ח, והמוכיר ד', מ"ט כ"א, מ"ד.

שם ע' 114, מספר 2408, אחד ואין שני קראתי את שסך בקשה סי. מרכ"ש, בשם חדש סוף שירי תהלת.

שם ע' 116, מספר 2447, עיין גם תוס' רייד בכרכה משולשת. ג' ע"ג.

שם ע' 117, מספר 2469, אחי בני אל חי שאו ראשים ליחאל בן אברהם במרגניתא שפירא, עיין לעיל מ"י 36.

שם ע' 118, מספר 2496, עיין גם שם חדש מצרים רצ"ו. מ"י דוד בן שמעון,

שם ע' 122, מספר 2602, אחת שאלתי שכתי בית אלהים, שיר לחג

השכועות, סימן דוד בר שמעון, שם חדש, רצ"ח.

שם ע' 125, מספר 2659, עיין גם המוכיר כ' כ"ז.

שם ע' 159, מספר 3406, למליחה אל אלהי הרוחות ליה"כ, עיין גם דברי קב הישר פ' י"א.

שם ע' 169, מספר 3643, עיין קדוש ליל ר"ה שרשמתו לעיל סי' 50, י"ב ע"א.
 שם ע' 183, מספר 3958, אל עזרתי אתה ואין זולתך, סי' מדכ"ש, שם חדש רפ"ז.
 שם ע' 192, מספר 4170, אל תישן עורה והיה עלינו סתרה דכ"ש, שם חדש ר"צ.
 שם ע' 216, מספר 4702, אלחים דוסיה נפשי ומליחה בסליחות לזכרון
 האש אשר יצא בעיר יונגבונצלווי, ביום שי' קיום כ"ד לחדש אייר שנת תרי"ט
 לפ"ק מחברו יצחק בן יוסף עלבונג, עיין M. Grünwald, בחיבורו Jungbunzlauer
 Rabb. ע' כ"ג, הקרה א', הוא חבר ג"כ מ' שעשועים בחדרי המשנה, פראג, תרכ"ה.
 שם ע' 222, מספר 4822, או"א חנותן סטר על פני ארץ קידוש לילי
 ר"ה י"ג ע"א.

שם ע' 224, מספר 4858, עיין גם סדר מליחה בלילה, ליוורנו, ישראל.
 שם ע' 226, מספר 4893, אלי אורי ישועתי למה עזבתני. שירה חדשה,
 אמ"ד תקל"ו, Isr. Letterbode ט נ"ה.

שם ע' 238, מספר 5171, אלף המגן תלוי עליו וצוף ערוך בשלחן רם
 מקודש לשמואל בן יעקב אבן גמע בתחילת מ' האגור. שלו, עיין רש"ב.
 בתפארת צבי ע' 9.

שם ע' 299, מספר 6581, אני אני המדבר בשפה ברורה, סי' אני יששכר
 בער בן החסיד מהור' שמשון, בבינת יששכר, תקמ"ה.

שם ע' 306, מספר 6752, אני נותן תודה לאל גומל חסד, סי' צבי הירש
 מ' קהלת הקדש מלנוב, תפלה יעסניץ ת"פ.

שם ע' 309, מספר 6806, אנכי הגדתי וחשמעתי מדכ"ש, שם חדש רפ"ז.
 שם ע' 314, מספר 6912, אסור לעלות לדוכן סי' אני יששכר בער, הסבורג
 שנת תקמ"ה לפרט קטן ב"ה, בינת יששכר תקמ"ה.

שם ע' 317, מספר 6984, עיין גם שו"ת ראש מנשה, ויין תרנ"ו.
 שם ע' 318, מספר 6996, עיין גם Margoliouth, Catalogue British Museum
 ע' נ"ה, מכת"י 16 A.X.

שם ע' 327, מספר 7202, אהלל פי בהלל והודאה לאב אחד משבחיו אספר,
 חנוכת הכות פראג, שעיו י"ט ע"ב.

שם ע' 349, מספר 7696, ארץ נשמה צהלי ורוני ב-MGWJ, ל"ז, תרנ"ג, לב.
 שם ע' 352, מספר 7763, אשא משלי ואתודה, לרמעי"ג, עיין פינסקר לקופי
 קדמוניות ב' י"ה, נזכר ע"י סלמון בן ירוחם וידוע גם לתלמידיו מנחם בן סרוק,
 עיין תשובות הוצ' שמערן ע"ב, דוקס, נחל קדומים ג' ברילל, יאהרביכער, ח' ו'
 רי"ב, רייפמן, הכרמל א' רמ"ה. עתה צריך להוסיף תרביץ, שנה ג' תרצ"ב,
 קמ"ב והלאה, ועוד שם 380 והלאה.

שם ע' 361, מספר 7992, אשירה אומרה שם נאזר כנכורה, מי דוד בן שמעון, שם חדש, ש"ה.

שם ע' 365, מספר 8073, אשכילה נא בדרך תמים, חותם תכנית. וויען, תקנ"ז.
שם ע' 382, מספר 8445, אשריך בת וויען שפר גורלך. אמרות טהורות פ"ב.
שם ע' 384, מספר 8490, לראבי"ע, עיין דברי אפרים בן גרשון שמיחסו לראבי"ע נגיד המחברים, המזכיר, י"ט, ל"ב.

שם ע' 397, מספר 8772, אתה הוא האלהים אשר מלפנים, בקשות, ליוורנו תקמיז.

שם ע' 400, מספר 8834, אתה נתתה גפן שוריקה, א"ב עיין Harkavy - Strack, Catalog der hebr. Bibelhandschriften St. Petersburg. 1875, 270.
שם ע' 403, מספר 8904, דו"ן, שעי"ו. אתות עת דודים בנעה.

חלק ב' ע' 104, למספר 127, אינו בסוף ארחות חיים, אולם שם נמצאה ומתחיל: דברי השירה הזאת ראויה היתה לדפוס על ס' הק' נחלת יעקב כי בן נתיסרה אותה בעל הדפוס.

שם ע' 141, מספר 609. לחכל יודוך, עיין ס' עלילות דברים, אוצר נחמד ח"ד, קפ"ו, ומשם נראה ברור, כי קודם לזמנו של הכותב הזה לא היו נוהגים לומר בשכחות וביריט חכל יודוך, אלא כמו בחול. ויש סמך לזה בכת"י, כאשר אראה בהרחבת דברים במקום אחר.

שם ע' 184, מספר 167, עיין צרצא, מקור חיים, מנטובה. קפ"ג ע"א, המזכיר י"ט, וקיי"ב, ושם שיר המתחיל: והנה תוך גלגל גלגל ננות גלגל.
שם ע' 203, מספר 527, יש להוסיף כי בירוש' ברכות ט' ע"ב נמצאו הוספות מר' ירמיה זעירה בשם ר' חייא בר אשי ור' בא ור' חזקיה בשם ר' ירמיה.
שם ע' 239, מספר 377, חטם הזמן לשוא הזמן, ס' המוסר לאבן אפרים לוקי, המזכיר כ"א, פ"ב.

שם ע' 317, מספר 1306, יש להוסיף תפלה סכתיי אדלר 3756,5 והר"ם אוא"א שיהא חלקי עם חלקו של אברהם אבינו, ויבנה בהסיק בימינו, ונחיה ונזכה ונירש תורתו של משה, וסעי"ט וחיי העוה"ב וברוך אלהינו וכו'.

שם ע' 66, מספר 1480, עיין גם בס' צידה לדרך הלי פדיון חבן.

שם ע' 70, מספר 1559, בשרידו ירושלמי ע' 23 הגי' ר' נחמיה.

שם ע' 407, מספר 3228, יען הם נופת צופים כרמונים, מי' יהודה אהרן משה אלמשוליר בן הרב רבי אברהם חנוך זצ"ל חזק ואמץ, בס' ויחל משה, דפוס פראג, שע"ג.

ח"ג, ע' 9, מספר 186, אומר כי לא"ל אשר שבת נמצא בכל המנהגים, סותר את דברי עצמו, שסביא סטור ושים, שאינו נמצא במנהג טולטולא.

שם ע' 126, מספר 1241, מי קלה שמים לשאוב רוח חיים מי' משה בן פיום הפ ווייקרסהיים, בס' דרבוני זהב, פי' על ממכת שקלים, פיורדא תקמ"ב.

שם ע' 127, מספר 1257, עיין בס' אמנות ישראל, כ"ז ע"א שמחברו מתנגד לאמירת המי שכך זה, כי לא לבר שאינם ראויים לברכה מיוחדת מי שאינם משיחים בשעת התפלה, אסור גמור הוא לשוח אפי' בד"ת.

שם ע' 438, שורו בחכמת מלאכת שלום והצדק מי' שלמה כפול, בס' מראות הצדק לשלמה זלמן מנורדין אשכנזי, אמ"ר. תמ"ז. "המחבר היה בנו של הקצין ר' יצחק אהרן זעקל בן הקצין המנוח הנדיב הטפסיר ישראל משה יוסף נאדרין, חתן הרב יונה לספחת תאומים מפראג, בעל מחבר ספר קיקיון דיונה. ברורו היו שפתי שקר המדברים בגאות ובזו בשביל להתנאות ומתלבשים במלילות שאינם שלהם ולא מאבותיהם". כשהיה בן ח' שנים בא ל"ק"ק פראג, ושם מצא מנוח בבית דודו ר' יעקב. ואנו שומעים מבעל מראות הצדק, כי בכל שבת ושבת באו דורשי חסודות לאין מספר לרוש בבית המדרש בפראג. וזה דרך הדרוש לפי המחבר: ופעמים רבים שמעתי דרוש הנדרש במין חומר ובשכלם חזק והדק היו מעלים כמעט בחריפותם פילא בקופא דמחמא בדמיון דק והדוק, ולבסוף המר למתוק בפלפולים, חריפות באופנים שונים ומשונים בכמה גונים וכו'. אף מתודה המחבר, שהלמוד ודרוש כזה הוא כמגדל הפורה באוויר בלי ד' יסודות וכמו כדור העשוי ממי בורית שפורה בלי יסוד גשמי, בכל זאת היה הדרוש ערב מאוד לשומעים, ובפרט להכחורים המתענגים בקפצתן ובטרוצתן מסברא לסברא. ביד הדרשנים היה ספר אחד על ים התלמוד באותיות רשומות דרך א"ב. וספר כזה נתקן על ידי ר' ישראל בן ר' משה ר' מענדלש, שהיה מחותנו של המחבר, בעל דורתו. דברים אלו רשמתי כאן מפני שהם נחוצים ומעניינים לחוקרי החנוך והתרבות בישראל. בסוף הספר נמצא עוד שיר המתחיל: שיר למעלות מראות בצדק, שוש ונחת ימצאו בזה הדרשנים מי' שלמה. ועוד שיר שלישי בסוף ספר מראה צדק מים התלמוד ע"פ א"ב, שמתחיל: שיר אשר לשלמה על מעלות זה הספר: שורו כי מלאכת התורה סהוללת. וחד עם זה הספר נדפס ס' סוגיות התלמוד בו תמצאו סוגיות וזרכים האיך ליישב דבר דבר על אופניו, היאך ליישב קושיא שהיא בלאואת או נירנברגור או רענינשבורגער. הספר נתחבר ע"י משה בר דניאל מראהטין, מלמד בונקווייע. נדפס אמ"ר תע"ו. המחבר מתאונן על זמנו ודורו.

בזה אשים קנצי למילין ואמיום בכרכת תודה כפולת לחסכבר בעד אוצרו הקוב, אשריו ואשרי כל המסיעים לדבר גדול זה להרמט קרן התורה וחכמת ישראל.

הוספה.

אחרי כתבי המזורים הללו באו לידי עוד איזה גרנרים, וחושב אני שהם ראויים להנחן כאן.

לרשימת הספרים יש להוסיף עוד, זמר נאה לכבוד התורה קול רינה וישועה באהלי צדיקים". שיר לשמחת תורה ככה"כ לכבוד יוצר הרים, ובשעת נתינת התורה ברחובות ובשוקים ושערים, כי לפנים היה בישראל שהיו מזמרים שירים אחרים, שלא היו להם שייכות ודבקות לאלה הדברים, חברו ויסדו אדיר באדירים, אביר הנבירים, ראש צורים, בעל המחבר תשובת צמח צדק מהר"ר מנחם מענדל ז"ל שהיה רב מדינת מערהרן וכו' באמ"ד. תה"ל. ח"א, ע' 52, לסומן 1079, אריד בשיחי ואהימה, לאברהם פלעש, בס' מנחת יצחק, אמ"ד, תמ"ח, כ"ה, ע"ב.

שם, ע' 114, לסומן 2414. ביבליאוגרפיה לומר אחד מי יודע, יש לרשום
Zunz, Ritus. 57. Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland III.
234. Wünsche, A. Rätselweisheit, 61—66.

שם ע' 239, ס"י 5188. המליחה, אם אבות אכלו בוסר וכו' נדפסה כבר בס' מליחה משובחת בשנת שצ"ט, ושנית פפרים תע"א. אני לא ראיתי רק את ההוצאה השנייה, אולם שם מצאתי: נדפס בשנת שצ"ט לפ"ק ועתה הביא אותה פעם שנית לרפום נכדו של הרב המחבר זצ"ל וכו'.

ח"ב, ע' 141, לס"י 609. לקורות הפיוט הכל יודוך, עיין גם פירוש, רפום קושטא ס"ד ע"א.

שם, ע' 330, לס"י 1548, יש להוסיף, יודע ומבין כל אשר ירדוך, ס"י יהודא בן אשר מרגליות, בהקדמה לפי' על שה"ש לרסע"ג. נאווידואהר.

ח"ג, ע' 340, לס"י 242 עיין גם המנהיג, ס"ג ע"א.

שם ע' 526, לס"י 269, יש לרשום, שי"ר, תולדות קליר, הקרה כ'.

ס' פסח ליי לר' חיים בן מאיר ן' גבאי.

סאת

אברהם יערי

לפני זמן־מה שלח החכם ר' שלמה רוזאנים לבית־הספרים הלאמי והאוניברסיטאי בירושלים קונטרס אחד בן ארבעה דפים של ספר שנדפס בקשטאנטינה. (ראה ק"ס שנת ח' ע' 7). כשעברתי על פני הקונטרס הזה ראיתי שיש בו ענין לא רק סדר עצמו כ־ראם גם מפאת היותו מאיר שאלות ביבליוגרפיות אחרות, ודומני כי מן־הראוי לספר עליו ב"קריית ספר".

הקונטרס כולל ארבעת הדפים הראשונים, ובתוכם השער, של הס' 'פסח לוי' לר' חיים בן מאיר ן' גבאי. ספר זה לא נודע לחוקרי־קדמוניות ולא לרושמי־רשימות, ואכסמפלר של־ס סמנו לא נרשם עד היום. הספר הובא לבית־הדפוס מתוך כִּי ע"י שניאור בן יהודה לבית פאלקון, בתמיכת ר' אברהם ריינה, ונדפס בדפוס יוסף חכם הלוי בקשטאנטינה בשנת ש"כ.

שניאור בן יהודה פאלקון זה היה חתנו של ר' מאיר ן' גבאי והביא לבית־הדפוס שם באותה שנה, שנת ש"כ, את ספרו, 'תולעת יעקב' (CB. 6303, 6).—בנוגע לספרו השני של ר' מאיר ן' גבאי, הס' 'דרך אמונה', רגילים היו לחשוב שההוצאה הראשונה נדפסה בפרוכת, שכ"ג, עד שגילה החכם ל. בלוי (ZfHB, x, 52—58) שני דפים מהוצאה של ס' 'דרך אמונה', שנדפסה בקשטאנטינה בשנת ש"כ ע"י אותו שניאור בן יהודה פאלקון¹). בלוי מפרסם שם את השער וההקדמה של הוצאה זו. ויש בקונטרס של 'פסח לוי' לבאר כמה פרטים ביבליוגרפיים גם ב,דרך אמונה":

א) בשער ס' 'דרך אמונה' כותב המביא לבית־הדפוס: 'ואני הצעיר שניאור נכספה וגם כלתה נפשי לעלות אל גדוד אבי ואל ארץ מולדתי אל עיר הקדש הר ציון וכווננה עליון בבנין בית אפריון וכדי לקי' מד'א להניח ברכה אחרון להיות לי זכרון מה העתקתי ג' ספרים הללו וכו'". בלוי התקשה במספר ג', שהרי יודעים היו רק ס' 'תולעת יעקב' וס' 'דרך אמונה', ולפיכך שיער שהספר השלישי שנדפס שם על ידו הוא ספר 'עבודת הקודש' של ר' מאיר ן' גבאי, אלא שכל ההוצאה הלכה לאבוד. עכשיו מתברר מתוך ההקדמה לס' 'פסח לוי' שהספר השלישי הוא הספר 'פסח לוי', שנגלה עתה, וס' 'עבודת הקודש' לא נדפס איפוא מעולם בקונשטאנטינא.

¹ הורודצקי, כותב ערך 'גבאי' במאנציקלופדיה יודאיקה, לא ראה את דברי בלוי, והוא רשום להוצאה ראשונה מדונה, שכי"ג, כמו שהיה מקובל תחילה.

(ב) בלוי מתקשה שם גם בשנת הדפוס של, דרך אמונה כי על השער כתוב, ותהי התחלתו יום ד' ח' לכסליו משנת הבן יקירי. נקודות לציון הפרט אין כאן, ואף לא בשני הספרים האחרים שהדפוס שם, ולכן הסתפק בלוי אם שנת הדפוס היא ש"כ כסנין, יקירי או יש לצרף לסנין גם את ב' מן הבן שנמצא עליו סימן-סמך, ותהא איפוא שנת-הדפוס ש"כ"ב. והנה, ראשית, ברור שלא נדפס בשנת ש"כ"ב כי בשנה זו אין ח' לכסליו חל ביום ד'. שנית, גם ס', פסח לוי התחילו להדפיס באותו יום ממש, וכאן כתוב על השער, ותהי התחלתו יום ד' ח' לכסליו משנת דוד דוד ישבח"ג גם כאן בלוי שום נקודות, אבל בסימן כזה ין (שני צ' סופיות, אחת ישרה ואחת הפוכה) על ד' של "לדור" וכאן ודאי אי אפשר לפרש ש"כ"ב, אלא יש לסנות כאן גם-כן רק את חמלה האחרונה "ישבח", והספר נדפס בשנת ש"כ, כמו שני הספרים האחרים. הסימן הנ"ל של שני ין אינו אלא לקשוט, ואנו מוצאים ציור שלם מורכב מסימן זה, היא המסגרת המרובעת סביב המלים, ספר האמונות על שער החוצאה הראשונה של ס', האמונות והרעות שנדפס שם, ש"כ"ב.

שניאור בן יהודה פאלקון הדפוס איפוא שם בשנת ש"כ שלשה ספרים — וכנראה נמסרו כולם לדפוס ביום אחד — הלא הם: ס', תולעת יעקב"ג וס', דרך אמונה מאת חותנו ר' מאיר ין גבאי, וס', פסח לוי מאת ניסו ר' חיים בן מאיר ין גבאי. סהם נשתמר בשלמות רק הספר הראשון — ואף הוא יקר-מציאות מאד — ומהשנים האחרונים נמצאו עד עתה רק הדפים הראשונים, ומי יודע אם נשלמו בדפוס. הקונטרס שלפני כולל ארבעה דפים בלתי מסומנים: דף א' ע"א: שער, ומסביבו מסגרת קשומים שונים; דף א' ע"ב — דף ב' ע"א: הקדמת פאלקון המביא לביה"ד; בראש דף ב' ע"ב מתחיל גוף הספר, שבו נמצא אחרי פתיחה קצרה מהמחבר, סוד הכלים וסוד ההנעלה על דרך הקבלה. כל הספר, מלבד מלים בודדות של דיבורי התחיל וכו', נדפס באותיות רש"י.

הספרים יוסף ין חכם הלוי אינו ידוע כספרים מתוך ספרים אחרים חוץ מאלה, אף לא נזכר ברשימת מדפיסי קושטא ב-פ"ג כרך רביעי ע' 242. ואין ספק שהוא יוסף בן שמואל הלוי שכתב שיר בסוף ספר, ראומה שנדפס שם, ש"כ"ג; אביו ר' שמואל הלוי הגיה בשנת ש"ז — ש"ה את שו"ת הריב"ש ובשנת ש"ה את שו"ת הר"ן שנדפסו שניהם שם בדפוס פרנס, ובחתימתו לשני הספרים הללו הוא

(1) בלוי מנסה להוכיח שהספר נדפס בשנת ש"כ ולא ש"כ"ב מהעובדא שהמביא לביה"ד נכסף לעלות לא"י, ווראי לא היה מתעכב שנתיים, משנת ש"כ שבה הדפוס את תולעת יעקב"ג, אולם אין זו הוכחה כי באמת לא עלת פאלקון לא"י עוד שנים אחדות לאחר-כך, ועוד בשנת ש"כ"ג הוא מביא לביה"ה-הדפוס בוניציאה את ס' "אור השכל" פירוש על מדרש רבה מאת חתנו אברהם בן אשר.

מוזכיר את קזרת בנו יוסף בהגהה. הקשומים שעל שער „פסח לוי” הם ממש—חויך
מהצלע הימנית—הקשומים שעל שוית הרין. וכנראה שדפוס פרנס עבר אח”כ
לידו יוסף בן שמואל הלוי, שהוא ואביו היו מגיחים בו במשך שנים רבות.
הגני מעתיק כאן את השער כצורתו, ואחריו את הקדמת הסביא לביחיד,
המבארת כמה פרטים ביבליוגרפיים וביוגרפיים ויש בה ענין גם מצד עצמה.

פסח לוי

פרוש ההגדה לתורה ולתעודה חכרו ויסדו גם חקרו החכם
המקובל כה”ר חיים ׳ גבאי וצ”ל בריה דמר חסידא הרמב”ג
ולחיה ואני העני ואביון שניאור כאשר גרשוני קוני
מהסתפח בנחלת לוי וכארץ אחרת מצאוני אשמי ודוני אמרתי
עזבני יי ואדור נדר לוי לבד אגוז ואשקוט עד שובי
להתפלל לפני היכל יי כימי חרפי מקדמוני והנה העיר יי רוחי
ורעיוני כי דבר רוח יי ואשטע

באזני קול קורא במדבר

פנו דרך לוי

ואזור מתני ואומר עת לעשות לוי ואעתיק ספר בו יגלה רמזי תפלות
ומועדי יי וספר בו יגלה אמונת עם בו בחר יי זרע קדש ברוכי יי
וספר זה הנקרא פסח לוי להיות לוי זכרון מה בתוך קהל אמוני באמנם
יאמר גאולי יי בסמך יד הנבון כה”ר אברהם ריינה יצו
והרבה יחידו סגולה וזכירונו

לשובה כי ימצאו הפציהם כשולחן ׳

ערך ותחי התחלתו יום ד’ ה’ לכסליו משנת דור לדור ישבת

פה קשטאנמינה

רבתי אשר היא תחת מסשלת ארוננו הסלך שולטן שוליסן

ירום הודו בבית אורין

בר אורין ובר אבהן החכם הכולל כה”ר יוסף חכם הלוי נרו.

הקדמה

אמר הצעיר שניאור בן לארוננו ישישי וקדושי כמה”ר יהודה לבית עאלקון
וצ”ל פאלקון נר”ו גיסו של חכם המקובל כה”ר חיים ׳ גבאי המחבר
ז”ל בן הרמב”ג ז”ל שנינו בברכות תפילות כנגד תמדיסוון תקנום ומאי אתא
לאשמועין אלא בא ללמדנו שאל יתואש אדם מן הרחמים ויאמר בזמן שבת

המקדש היה קיום היה האדם חוטא ומבי' קרבן ומתכפרין עונותיו אמנם עכשיו שאין לנו לא מזבח ולא כהן שיכפר בעדינו שמא אין כפרה לעוננו לכך הודיעונו ויל' באסרם תפלות כנגד תמרים וכו' כי עתה כמו כן ומה אז קרבן בהכנעה מכפר גם עתה כמו כן תפלה בהכנעה מכפרת עוד הודיעונו באסרם תפלות וכו' שאל יאמר אדם בזמן חבית הייתי חייב בעבודה על ידי קרבן עכשיו שאני יכול להקריב קרבני יכול אני פטור ק'משיל'ן באסרם תפילות וכו' שעתה יחוייב ביותר ססה שהיה מקדמת דנא כדילפינן מתכלת דעכשיו חמיר טפי ובסדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ויל' אמאי איקרי אותם קרבן משום שמקרב הצורות כמה דאת אמר וקרב אותם אחד אל אחד ומתוך דבריו תוכל להבין כי עתה תועיל לנו התפלות לענין כפרה ממה שהיה בזמן חבית כי אז חיינו ומקרבם צורותינו על ידי זולתנו עכשיו בשיח שיפתותינו וכמו כן תדע שכמו שמעוררין למטה כך מעוררין למעלה להשפיע הברכה מן הבריכה העליונה שחתפשט בכל העולמות כי האדם כלול מעליונים ותחתונים כמו שנאמר זה לעומת זה עשה האלהים וכד' כי שמי אהיה כמו שאת' הווה עמי כך אני הווה עמך וכן בדוד הוא אומר יי' צלך וכו' סאי צלך ומה צלך כל מה שאתה עושה כנגדה אף היא עושה לך אף חק'בי' כמו כן וכו' לכן כשהאדם מתפלל בכונה ובהכנע מתכפרין עונותיו ולא עוד אלא שסמלאין שאלותיו כי אז המאור העליון משקיף על בני אדם ופותח להם אוצרו הטוב להשפיע לו הברכ' וכו' כמו בזמן חבית כי חכמים זיל' עמדו בפרץ ותקנו לנו התפילות והיינו מה ששינו תפילות כנגד תמידים תקנו כמו כן סצינו באהבת השי' אותנו צונו להקריב קרבן כשיצאנו מסצרים והיינו ראיקרי זבח פסח וכל זה כדי לעורר לבנו להזכיר גדלו וכחו החזקה אשר עשה למצרים לעינינו ויסלא רחמים עלינו כענין שנאמר ועברתי וראיתי וכו' ואני הולך באלפי ראה ראיתי מהסון העם שומטין לבקש דבר, אנא ואנא ונחלקים לכסה כתות מהם אומרים כי לא נצטוו בסיני על התפילה כי אם על קרבן בלבד וכשהיה לנו מזבח אז נקריב את קרבנות חובותינו ותפלות הללו לא תקנום חכמים לזולך בחכמה ובכוונה כי אם לפי רוב נגינם ופיוטם והאנשים האלה חוטאים בנפשותם והולכין אחרי שרירות לבם לכן ראיתי למקל המסלה ולהעביר ססוח העורן סבין עיניהם ואזור מתני ולא חששתי לפתאים אם ילעינו ואם יניעו ראש אם יאמרו לעצמו הוא דורש וכוונן לבות ואין זולתו יודע כי לא ססכתי אלא על מאמר חכם הרזים של'הם'ע'ה שאמר אל תסנע טוב מבקליו כי יודע אני בעצמי בעצמי!!! כי הרבה מיחידי סגולה אשר יי' קורא אותם חסידים וליצו עלי טוב כי הקלתי מעליהם כובד מצא להם ססך ורמו לתפלותינו בתדפסו סתרי תפילות הנקרא תולעת יעקב כי סמנו יבינו איך כל מה שסדרו לנו חכמינו הוא על פי יי' וכל דבריהם דברי אלהים חיים וחיים הם למוצאותם כולם

נחכים למבין וכלי' [?] וכמו כן ראיתי [ושמעתה] 1) צפצוף באוזני כצפצוף הצפצוף
על יי' על העולם אם יש לו מנהיג או אם כמנהגו נוהג או אם הוא קדמון ועל
עשר ספירות מה הם ומהו מהותם ואם הם סכת אחד ולרוות צמאתם הדפסתי
ספר דרך אמונה אשר הוא כולל עשר שאלות אשר שאל השואל ותשובותיו כיד
ה' הנוכח על הרמב"ג המחבר זל"ה גם אני שמעתי מערת בני ישראל מלינים
על יי' באמרם מי יתן סותנו ביד יי' באכלנו לח' לשובע ועתה נפשנו קצה
בלחם הקלוקל המזיק גופנו והם לא ידעו כי ברוע וחלישות טבעם מוזק לחם
המצה כמו שמזיק אור השמש לחלושי הראות אם מסתכל בו כי שנינו מצה
שאכלו ישראל כשיצאו ממצרים טעם מן טעמו בה גם נראים לחם מה שתקנו
ז"ל בענין ארבע כוסות ובענין הגעלת הכלים ואפיקומין וטבול החומץ וחרוסת
וסיפורי ההגדה כי חכמים בדאום מלבם לכן ראיתי לדחוק עצמי ולשום פני
כחלמיש לבקש לחם מנוחה ואמצא בלקוטי הרמב"ג זל"ה פרוש נאה כולל רמזי
ופרטי ההגדה לתורה ולתעודה חברו ויסרו אחד מבניו ושמו חכם כהיר חיים י'
גבאי זצ"ל וידע ועד ואין זולתו יתן לאיש כדרכיו כי אין כונתי לתועלת עולם
ההפסד אלא לזכות הרבים למען ילכו בדרך ישרה וכדי לקיים דובש שפתי ישנים
ואמר רב יהודה אמר שמואל כל תלמיד חכם שאומרים דבר תורה מפיו בעולם
הזה שפתותיו דובכות בקבר שנאמר דובב וכו' וכן אמר דוד אנוראנו באהליך
עולמים וכו' אפשר לו אדם לגור בשני עולמים אלא כך אמר דוד יהי רצון
שיאמר דבר תורה מפיו בעולם הזה וכו' נמצא שכל תלמיד חכם שאומרים דבר
תורה מפיו בעולם הזה מקבלים נחת רוח כאילו הם בחיים וכו' ואולי אוכה גם
אני כמ'דא' מגלגלים זכות וכו' וקרב לחי... וכו' גם היה חוב סומל עלי להקריב
קרבן תודה על הנסים שנעשו לי עת היות חרב מתוח על צוארי לעיני כל רואה
ואין מצי' צעקתי מר ואתחלחלתי שמא קלקלתי בעצמי ובגילגול נתחייבתי מית'
קשה כזאת כמו שפירשו הכי' [נחמיה?] חזוהר ז"ל על יתורה דבארם כתיב שופך דם
האדם באדם וכו' מה תלמוד לומר באדם אלא זה הממית עצמו לדעת תתגלגל נפשו
וישפך רוחו על ידי אחרים משל להיד למלך ששלח לא מעבדיו למקום פלוני
וציווה שלא יזוז משם עד שישלח אחריו העבד לא שטר סאמר המלך וקפץ ובא
המלך כשרואהו כועס עליו ונותן אותו בבית האסורים מלה כנגד מדה זה פרק
מעל צוארו עול מלכו וכו' כמו כן לממית עצמו לדעת ולפי דעת חכמי התלמוד
הנפש נאכדת משני עולמות כמו שאמרו בפירושו הסאבד עצמו לדעת אין מתמפלגין
עליו האמנם חכמי חזוהר האירו עינינו ואמרו כי חלילה חלילה שתאבד פועל
יצור כפיו של הקיב' אלא שישלמו לה את נשיה ותאכל את פריה ותתגלגל
ודי בזה למבין ואני העני ואביון נשאתי ידי לאל עליון יתן לנפשי פדיו ואמלא

1) סטושטש.

פי שיר והגיון ותרננה שפתי וכו' ואדור נדר ואומר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני והצלני מסכתי זאת אקים מאמרם ו"ל ארבעה צריכים להודות כלומר בארבעה מקומות צריכים להודות וכבר הודתי זה שלש פעמי עוד אם יגזור ה' בחייו אשלים חבורי וקראתיו סתיוקן האור וכו' אשלי' כונת המאמר לפי דעתי ארבע' צרכין וכו' לכן הדין אותי לכך זכות מן השמים ידינוהו כמו כן וזוהי לחוות בנוקם יי וכנין בית אפיריון ונקריב קרבנות חובותינו ותצלח רוח נבואה עלנו ויתקיים בנו וכל בניך למורי ה'.

גוף הספר מתחיל בדברו פתיחה אלה:

„אמר הסופר הצות" [1] יחצון ישימון מר נפשי גודל בהלות אשר יעפרון על ראשי ואני אמרתי וי' חנני כבודי ומרים ראשי כטוב נוקם מאמר אומר יוצר רודפי רודף ואתמלמח [2] ואתמלמח בנפשי חשתי כאשר מאד נבהלה נפשי מדוע קדמו וכתרו ברכים לראשי החתל החתלתי ובמלח המלחתי מכך רגלי ועד ראשי והנה עלי נצב שאהבה נפשי ויאמר קום מדוע אתה שוכב ותדרמה עליך נפלה כליל אזור נא כגבר חליץ והיה לכן חיל ובאר את התורה הזאת לפני פסח הוא לאדני והג' לי תעלמו' הלכו ענינו ע"ד החכמ' הנעל' ואשיכה שופמי כי בראשונה לא דעת ולא תבונה לאמר ימים ידברו ולהם ישברו כי נער אנוכי ולא כיהושוע דל ולא שוע שכתתי ואראה ואשימה עיני אולי יראת וי' בעוני אמרתי הדרוש אדרוש לאשר נשאלתי אחרי כי שאול הוא לי' וכונתי לשום שמים למען דעת צדקות יי ועוצם גבורתו ועומק חכמתו ומי יבא עד תכונתו וזה החלי לדבר וסילין לחברי.

למאמר על „ועד ארבע ארצות בפולין והספר העברי“.

למאמרו החשוב של מר ישראל היילפרין על „ועד ארבע ארצות בפולין והספר העברי“ (ק"ס, חוברת זו ע' 367–378) יש להעיר הערות אחדות: דומני כי אין לקרוא את התקנה של יריד יערסלב בשנת תמ"ו ככתבה, שתקנו לבלתי הדפיס שום ספר, הכונה היתה רק לספרי-דרוש, ואולי גם כך כתוב היה בפירושו בתקנה. הרי התקנה עצמה לא הגיעה לידינו, ואנו מוכרחים לסמוך על עדויות שונות, ואם נצרף את כל העדויות יחד, יבא לנו שהתקנה היתה רק על ספרי דרוש. ראשית, אין מדת-ההגיון נותנת שאטרו להדפיס כל ספר ואפילו מסכתות-התלמוד או ספרי-חידושים שבהם אין שום חשש לש"ציות, וגם השכר יבא בהפסד ביטול תורה, שנית, כל הספרים שבהם נאמר שיצאו מגדרם והתירו להדפיס הם ספרי-דרוש (מלבד ס' „בית הלל“), לעצמם זה אין התקנה נזכרת כלל בהסכמות על ספר-ספרים שניתנו אז, כמו בהסכמה שניתנה ביריד יערסלב תנ"כ על מדרש רבה (פסד"א, תנ"ג) או בהסכמה שניתנה ביריד תנ"ג על שו"ת „בית יעקב“ לר' יעקב בן שמואל אב"ד צויזמיר (פסד"א, תנ"ג) ועוד. שלישית, הרי מה שהגיע אלינו כידועה סתומה נחפרש אח"כ בפירושו בהסכמתו של ר' נפתלי הכהן לספר „מקור חיים“ שבה נאמר בפירושו שהתקנה היתה „שלא ליתן הסכמה לידיעת חיבורים של דרשות“ גם בהסכמתו לסי

ברית משה (ברלין, ת"א) הוא כותב: "אף שהוא תקנות ארצות לכל ידפיס שום ספר על דרוש לא עזי נאמרו תקנות הנ"ל. ואין להניח. כמו שאומר היילפרין בודאוו, כי משנת תמ"ז עד תנ"ה שינו את התקנה וצמצמוה. כי מעיקרא מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר, רביעית: יש לנו על כך עדות מפורשת מפי רב שהשתתף בעצמו ביריד יערסלב הנ"ל, הלא הוא ר' גבריאל בן ר' יהודה ליב מקראקא, ובהסכמתו ל"י אבי שלום" מר' יוסף שלום אבד"ק פיזענץ (אופיבאך, ת"פ) הוא כותב: "והגם שדרכי למנוע מלת הסכמה על ספרים, בפרטות ספרי הדרוש כי הייתי מן המנוי' עם גאוני ארץ ר' ארצות במדינות פולין ביערסלב תמ"ח לפ"ק בגזירת עירין פתגמא שלא להדפיס ספרים כאלו. אמנם אחרי ששמעתי על הרב מהור"ר שלום הנ"ל שהיה חסיד ועניו ויגע בתורה בהתמדה גדולה... נתתי ידי ואצבעותי להסכים..." הרי לנו עדות מפורשת. אגב, מכאן אנו למדים שהתקנה הותקנה בשנת תמ"ח ולא בשנת תמ"ז או תמ"ז כפי שיוצא מההסכמות לספרים "מים חיים" ו-"מים חיים שני".

יש להזכיר שעוד לפני תקנת הוצד הנ"ל התקינו רבנים תקנות כאלה במקומותיהם על דעת עצמם, ובפירוש מחשש ש"ציות. כך מספר לנו הרב ר' יששכר בער, בעל ס' ארבע חרשים, אב"ד פרנקפורט דאדרה, בהסכמתו משנת תמ"א לס' "קנה חכמה" (פסד"א, תמ"א): "אבל באמת אחרי סמוך ומופלג, שרע"ה ראיתי שרבו המדפיסים, שעל עצמן חטים, מדפיסים את כל אשר תמצא ידם ולקראתו רצים ונסים כאשר הדפיסו ספרים חדשים, מקרוב באו לא שערום אבותינו הקדושים, בכך יצאתי חלק חושים, ועל המדפיסים שבמקום הזה גורתי בגזירת לח"שים, שלא ידפיסו שום דבר חדש אם לא אלי יובא לשום עין השגחתי עליו לטובת... כדי לשבר מלתעות עושה עול ושקרים, בתחילה בונים במות לעצמם בעמקי סתרים, ולבסוף בונים על אחד ההרים". על הס' הנ"ל יש גם הסכמת יריד יערסלב, ת"מ והסכמת יריד חאמטק תל"ט.

הוצד גם עורר את המדפיס מקראקא בשנת ת"ז "להדפיס השיס לצורך גאוני ראשי ישיבות" וגם ציוו עליו "שהיה הגמרות שאדפיס אי"ה בוא"ז מונחים בלובלין באופן שבין הירידים יוכלו ג"כ לקנות הגמרות ההם". (עין "מאמר על הדפסת התלמוד" ע' 81).

לבסוף כדאי להזכיר שעל הס' "זרע קודש" מאת ר' משה בן אליעזר המכונה פייבש יצ"ו מק"ק זלאטווי, הגר בארץ נכריה בעיר קטנה סמוך לק"ק שקלאב, וכעת גודד ממקומו ומתגורר פה' (ברלין, תקניח) יש הסכמה מאת ר' יוסף בן... ברוך וצלהיה מארץ יון חובק"ק מעזריטש ובומטט וגרידץ ואגפ"י שניתנה ביום כ"ה מרחשון שנת תקנ"ה, ובה כותב המסכים בראשית דבריו: "בהיותי פה ק"ק פסד"א לישב על כסאות למשפט ביומא דשוקא כחקנת הקדמונים שהיו ב"ד יושבי' מצאני אוהבי [המחבר] וכו'". נראה לי שזו ההסכמה האחרונה מ-יומא דשוקא" (אף כי לא של הוצד בפולין) הידועה לנו.

א. יערי.

מאת המערכת

כדי שלא לעכב את הרשמת הספרים הטעונים בקרת עד שתכתב בקרת זו, נהגו מכאן ואילך לרשם כל ספר בשעה שהוא מגיע לרשותנו, ואת הבקרת על הספר נביא בחוברת אחרת לכשתגיע לידנו. בחוברת זו נרשמים איפוא כמה ספרים שנתעכבו עד כה מחמת עכוב הבקרת.

תקון טעות.

בחוברת הקודמת ע' 139 ש' 14 מלמטה במקום 670 צ"ל 70. 170 מספר 533 צ"ל בהערה: דו שבועון. - העורך האחראי י. איגס-גליון א' יצא בידי בשבט.

CONTENTS.

LIBRARY NOTES AND NEWS	...	...	...	P 263
------------------------	-----	-----	-----	----------

BIBLIOGRAPHY:

Palestinian publications.	...	...	...	269
---------------------------	-----	-----	-----	-----

I. Periodicals: 269; II. Yearbooks and collections: 270;
III. Books and pamphlets: 271.

Hebraica and Judaica.	...	...	...	292
-----------------------	-----	-----	-----	-----

I. Periodicals: 292; II. Yearbooks and collections: 295;
III. Bibliography and history of Judaistic studies: 297; IV. Biblical studies: 302; V. New Testament 309; VI. Talmud and Midrash, Rabbinic literature: 309; VII. Jewish philosophy and religion: 317; VIII. Cabbalah and Hassidism: 323; IX. Liturgy, ritual, sermons: 324; X. History and related subjects: 326; XI. The Jews of to-day: 340; XII. Zionism and Palestine: 344; XIII. Ethnography, folklore, art: 356; XIV. Philology: 358; XV. Hebrew belles-lettres of the Middle-Ages: 359; XVI. Modern Hebrew belles-lettres: 359; XVII. Yiddish belles-lettres: 360; XVIII. Belles-lettres in other languages with Jewish themes: 362; XIX. Juvenile literature: 363; XX. Education and teaching: 363; XXI. Text-books: 365; XXII. Hebrew books on non-Jewish subjects: 366; XXIII. Miscellanea 366.

REVIEWS:

By: M. SCHWABE: 274; F. BAER: 279; A. YAARI: 282; S. SHUNAMI: 298; M. Z. SEGAL: 302; M. D. COHN: 311; B. JOEL: 315; N. BENTWICH: 318; H. BERGMANN: 321; V. TSCHERIKOWER: 329; J. KLAUSNER: 332; S. YEVIN: 345; H. KOHN: 347; B. SCHOCHETMANN: 349.

STUDIES:

I. HEILPRIN: The Council of Four Lands and the Hebrew Book	...	...	...	367
A. MARMORSTEIN: Additions to Davidson's Thesaurus of Mediaeval Hebrew Poetry	...	...	...	379
A. YAARI: The Book "פנח משה" by R. Hayyim ben Meir ibn Gabbai	...	...	...	388

NOTES:

A. YAARI: Note on "The Council of Four Lands and the Hebrew Book"	...	...	...	393
From the Editor	...	...	...	394
Errata	...	...	...	394

KIRJATH SEPHER

A QUARTERLY BIBLIOGRAPHICAL REVIEW

OF THE
JEWISH NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY
IN
JERUSALEM

NINTH YEAR. NUMBER THREE.

JERUSALEM, October, 1932.

Jerusalem, P. O. B. 36, Meah Shearim

THE HEBREW UNIVERSITY PRESS ASSOCIATION

קריית ספר

רבעון לביבליוגרפיה

כלי מבטאו

של

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים

שנה תשיעית, ד.

ירושלים, טבת, תרצ"ג

כתבת המערכת: ירושלים, מאה שערים, ת. ד. 36

חברה להוצאת ספרים על-ידי האוניברסיטה העברית

התכ

ע

399 ... ידועות בית הספרים
ביבליוגרפיה:

404 ... דפוס ארץ ישראל

א. ספרות עתה 404; ב. קבצים ומאמרים 405; ג. ספרים וחברות 407.
427 ... הספרות העברית ומדע היהדות ...

א. ספרות עתה 427; ב. קבצים ומאמרים 428; ג. ביבליוגרפיה ותולדות
חכמת ישראל 431; ד. מדע המקרא 441; ה. ברית חדשה 449; ו. תלמוד
ומדרש, ספרות רבנית 449; ז. מדע הדת, סילוסופיה יהודית 451; ח. קבלה
וחסידות 455; ט. תפלה ועבודה, דרשות 457; י. היסטוריה והמדרשים
הקדומים אליה 459; יא. עם ישראל בהווה 469; יב. ציונות וידועת איז 473;
יג. אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות 482; יד. בלשנות 485; טו. ספרות יפה
עברית של ימי הביניים 486; מז. ספרות יפה עברית חדשה 487; נז. ספרות יפה
יודית 488; יח. ספרות יפה לעזות על נושאים יהודים 492; יט. ספרות
הנוער 495; כ. חנוך והוראה 495; כא. ספרי למוד 496; כב. ספרי מדע
כלליים בעברית 498; כג. שונות 499.

בקררת:

י. בן-צבי: מ. איש-שלום, מקומות קדושים ומקומות היסטוריים
ש. ראבידוביץ: ה. ברגמן, הפילוסופיה של שלמה מימון
י. ל. פישמן: ב. מ. לוי, אוצר הגאונים, כרך ד-ה'
ה. כ. : M. Mendelssohn, Gesammelte Schriften
א. יערי: ח. ד. ב. פרידברג, תולדות הדפוס העברי בפולין
ש. קרויס: Das Buch Jecheskel... M. Buber
ח. ב. : J. Carlebach, Die drei grossen Propheten
ס. : J. Levy, Rashi's commentary on Ezekiel 40-48
ג. בנשוויטש: J. S. Boughton, The idea of progress in Philo Judaeus
ב. סילבר: E. Auerbach, Wüste u. Gelobtes Land
י. מילס: F. Baer, Die Juden im christlichen Spanien
פ. י. בער: R. Geyer, Urkunden aus Wiener Grundbüchern etc.
מ. אבי-יונה: W. H. P. Hatch, Greek and Syrian miniatures
... in Jerusalem
א. ל. סוקניק: A. Rowe, The topography and history of Beth-Shan
מ. נרקיס: Jüdische Gotteshäuser u. Friedhöfe in Württemberg
י. א. זירמן: ב. קרופניק, צרופי לשון

מאמרים וחקירות:

י. לעווין: מילואים לס', מפתח החספרים של דוכער וואכשטיין
י. זנה: שלמה קריסניט

מגנני בית הספרים:

ש. ד. גויטיון: כתאב למת אלנבי
י. פישל: כי יהודי-פרסי חדש לס' שמואל מאת המשורר עמראני

הערות:

י. ריבקינד: על הדפוס באזור
א. יערי: על הדפוס באזור
א. א. עקביא: דבר הלוח בעל ס"א ראשים
ה ש מ ט ה

ידיעות בית-הספרים.

(אלול תרצ"ב—חשון תרצ"ג)

ד"ר אריאל בן ציון ז"ל.

בפריו נפטר הסופר העברי והעסקן הציוני ד"ר אריאל בן ציון ז"ל, ועצמותיו הובאו לקבורה בירושלם ביום כ"ה מרחשון תרצ"ג. במסעותיו המרובים כתפוצות ישראל לטובת קרן-היסוד וזכר הסנוח תמיד את בית-הספרים ופעל לטובתו. כהיותו בשנת תרפ"ה כשנתי השתדל אצל הקהלה העברית רשם לגוב את אוצרי-הספרים מעובדו של ר' ששון יעקב יוסף מלימאן ז"ל לבית-הספרים. השתדלותו קשתה פרי והאוצר העשיר נמצא בבית-הספרים בירושלם. בהשתדלותו נתן גם מר הרדון משנתי אסף-ספרים חשוב לבית-הספרים. תנצב"ה.

פרופ. א. ורשנר ז"ל.

מציריך הניקה חרדוקה המעציבה על מותו של פרופ. א. ורשנר ז"ל. המנות, פסיכולוג מפורסם ופרופסור באוניברסיטה שבציריך, היה יושב-ראש הועדה השכיצית למען האוניברסיטה בציריך, וסייע במדה רבה לבית-הספרים, ביחוד בשכלול הרהוט של הכנין החדש. תנצב"ה.

פעולה לטובת בית-הספרים באנגליה.

חברת ידידי האוניברסיטה העברית בלונדון שלחה בזמן האחרון אסף חשוב מאד של כתבי-עת מדעיים שונים באנגלית מעשר השנים האחרונות וספרים שונים. ביניהם מתנת מר אוסקר רפאל (לונדון): Journal of the Royal Anthropological Institute (9 כרכים); Journal of Egyptian Archaeology (7 כרכים); Man; Antiquaries Journal (8 כרכים) ועוד; מתנת מר ארתור בלוז (לונדון): ספרים וכתבי-עת שונים בפסיקה; מתנת מר רדקליף סֶלֶט (Barley, Herts.): ספרים שונים, וביניהם Froude, History of England (12 כרך); מתנת ד"ר חיים ויצמן: ספרים שונים במדעי-הכימיה ובטני-היהדות; מתנת א. ש. ריאמון (לונדון): ספרי-משפט שונים; החברה גם סודיעה לנו על מתנת כתבי-עת מדעיים שונים מאת מר ארתור שוסטר שעוד טרם נתקבלו בירושלם. החברה גם רכשה עבור בית-הספרים ספרים אנגליים שונים שנדרשו ע"י קוראים.

פעולה לטובת בית-הספרים באמריקה.

חברת "דירי האוניברסיטה העברית באמריקה" ניו-יורק, שלחה בזמן האחרון 40 ספרים שונים באנגלית, מקצתם במדעי-היהדות. המשלוח כולל גם ספרים על הארכיאולוגיה של מצרים שיצאו לאור ע"י Egypt Exploration Fund, מתנת מר מוריס שופמן מפורצ'סטר.

מחלקת ספרי-הרפואה ע"ש ד"ר י. ירחע.

ד"ר ווליום ירחע (ניו-יורק), שעל שמו נקראת מחלקה זו, חזר ושלח בזמן האחרון ספרים וכתבי-עת מרובים במדעי-הרפואה השונים. המשלוח הכיל גם כרכים ישנים של Proceedings of the New York Pathological Society שהם עתה יקרי-מציאות, כרכים של American Journal of Medical Sciences משנות 1906—1931 ועוד ספרים חשובים.

בהשתדלות ד"ר ירחע חתם ד"ר ד. ה. זוננשין (ניו-יורק) על עתונים בשביל סניף תל-אביב של מחלקה זו.

ע"י פרופסור י. ציטרון, יו"ר האגודה למען האוניברסיטה בברלין, נתקבל משלוח גדול של כתבי-עת שונים במדעי-הרפואה, שנאספו ע"י ד"ר ווליום הירש מברלין. פרופ. ציטרון, ד"ר פריץ קהן (ברלין) וד"ר יואל (המבורג) הוסיפו ספרים ועתונים משלהם למשלוח זה.

ספריה שמושית להיגנה צבורית.

בבית הבריאות על שם 'נתן ולינה' שטראוס, ירושלים, נפתחה מטעם בית הספרים (המחלקה הרפואית), בעזרת הנחלת בית הבריאות, ספריה קטנה להיגנה צבורית ורפואה פּרָקְטִיבִּית.

עזבון ד"ר זליג ספיבקוב.

ד"ר זליג ספיבקוב, תושב מכובד בעיר טנג'יר (מרוקו), שמת בזמן האחרון, הוריש בצוואתו את אסף ספרי-הרפואה שלו לבית-הספרים. בעזרת מר משה י. אונקוֹת המוציא-לפועל את צוואת הנפטר, נתקבל המשלוח ירושלים. המשלוח העשיר במרה רבה את מחלקת ספרי-הרפואה שכבית-הספרים. האסף כולל בין השאר: Dechamre, Dictionnaire encyclopédique des Sciences médicales (100 כרך); Nouveau Dictionnaire de Médecine et de Chirurgie pratique (40 כרך); Robin, Traité de Thérapeutique (20 כרך) ועוד ספרים חשובים.

אסף מפות של הגב' נ. לינדהיים.

הנבי נ. לינדהיים מניו-יורק נתנה לבית-הספרים אסף חשוב מאד של ספות
עתיקות, שאסף בעלה הסגולה. האסף כולל 60 ספות, בהן 24 ספות ארץ-ישראל
וחלקיק, מהמאה היז' וחית, כיניהן, Terra sancta, a Petro Laicstain perlustrata,
et... a C. Schrot in tabulam redacta (מתוך: A. Ortelius, Theatrum, 1584,
[בערך 1595, 1601];—Situs terrae promissionis... Chr. Adrichom [1645
חוקרי איי, ובפרט העוסקים בתולדות הגאוגרפיה של איי, ופיקו תועלת
רבה מהאסף הזה.

מתנת מחלקת המדידות של ממשלת א"י.

מחלקת המדידות של ממשלת איי שלמה על פי בקשת בית-הספרים מתנה חשוכה ומועילה מאד: כ-240 גליונות של מפות שצוירו ונרפסו על ידה כמשך השנים האחרונות. יש ביניהן מפות מפורטות של באר-שבט, עזת, חכרון, אל-מג'ר, בית-לחם, יריחו, רמאללה, רמלה, לוד, שכם, תול-כרם, ג'נין, בית-שאן, נצרת, סמך, טבריה, חיפה, עכו, צפת. מלבד אלה כוללת הסתנה 37 מפות מתוך ה-Topocadastral series, כל אזור החוף, ושבע מפות בודדות. (מפת ירושלים נתקבלה עוד לפני כן). מתנה זו מעשרה בהרבה את אסף-המפות של בית-הספרים.

מתנת מר דויד סלימאן דוד ששון.

מאסף הספרים וכתבי-היד המפורסם מר דוד סלימאן דוד ששון מלונדון שלח
לכיתת-הספרים את מפרו הגדול והחשוב "אהל דוד" והוא רשימת כה"י הנמצאים
ברשותו, בשני כרכים, שיצא לאור בזמן האחרון.

מתנת מר יוריום סימן.

מר יוליוס סימון, יו"ר הקורפורציה הכלכלית הא"י (ניו-יורק), שלח לבית-הספרים 50 ספרים ו-30 חוברות, כולם בעניני יהדות וציונות.

עזבון דײַר ולטער מקלנבורג.

מעזבונו של המנות ד"ר ולטר מקלנבורג (זינק), שמת כרטיימיו, קבל בית-הספרים תיבת ספרים חשובים, רובם בפירוטופיה ובתורת-המשפטים.

מתנת, "אחיעזר" בבגדאד.

הקבוצה להפצת הספר העברי בבנדאר, "אחיעזר" שלחה לבית-הספרים
מתנה יפה, הכוללת חמשה כתב-יד של ספרי-תפלה שונים והגדה של פסח, עם

מיניאטורות בצבעים שונים, שלשה ספרים דפוסי בגדאד והס' "מקנה אברהם" לר' אברהם דבלטש, שנדפס בוויניציאה, רפ"ג.

צוואה לטובת בית-הספרים.

מר א. פ. לויקסנר (סידני, אוסטרליה) מודיע לנו כי בצוואתו הוא מוריש את ספרייתו הגדולה לבית-הספרים.

מתנות שונות.

ד"ר ת. זלוצינסקי (תל אביב) שלח שתי חבילות ספרים, — ע"י הגב' ס. יודין (ניו-יורק) קבלנו שוב את הכרכים החדשים של "האנציקלופדיה למדעי החברה" באנגלית. — מר זאב לויבוין (ירושלם) מסר פנקס כ"י פרוטוקול, בעברית ובתורכית, של ועד הסיוע הממשלתי התורכי בימי המלחמה, שהמנדב היה מזכירו. — ד"ר פריץ מיכאל (ברלין) נדב צלום של כ"י עברי הנמצא בוטיקן (Cod. No. 113). — מר פרסי י. פרקס (סידני, אוסטרליה) חזר ושלח בזמן האחרון ספרים מדעיים חשובים שיצאו לאור באוסטרליה. — מר ח. ש. גויהויען (בלטימור), הידיד הנאמן של בית-הספרים, חזר ושלח בזמן האחרון 50 ספרים שונים, מהם שגורכו ע"י ד"ר ויליאם וולף, מר ישראל פיון ומר מ. פ. מירזיס, כולם מכליטומור. — מר הרברט סמואל (לונדון), השומר את חסרו לבית-הספרים, חזר ושלח ספרים אחדים שיצאו לאור ע"י חברות מדעיות באנגליה. — הקומפוזיטור מר ל. סמינסקי (ניו-יורק), שאינו פוסק מלעשיר את המחלקה לספרי-מוסיקה בבית-הספרים, חזר ושלח ספרים אחדים בעניני מוסיקה. — המשרד המטמיסטי המרכזי של הרפובליקה הפינלנדית (הלסינקי) שלח את כל הכרכים של ספר-השנה המטמיסטי שיצא לאור על ידו משנות 1922 ואילך. — ספריית האוניברסיטה בקופנהגן שלחה 24 ספרים ודיסרטציות שונות.

מחלקת האוטוגרפים והפורטרטים.

בשלושת החדשים האחרונים נכנסו כמתנות למחלקה זאת (אסף אברהם שבדרון) מאת: מר גרשון אגרונסקי (ירושלים): כמה אוטוגרפים של אנשים מפורסמים מהזמן האחרון; הקומפוזיטור ווסף אחרון (ניו-יורק): כה"י המקורי של המוסיקה ל"מטמפניו"; ד"ר איזידור אפשטיין, מנהל הספרייה של הקולג' היהודי בלונדון; (סתוך ארכיון המוזיאון היהודי דשם): מכתב הכיכליגורף יוסף צדנה, מחבר הקטלוג העברי של המוזיאון הבריטי; הקהלה היהודית באשפנבורג (פּוֹרִיח): תמונת רבה המנות ד"ר רפאל ברויאן; פרופ. ד"ר פרדיננד וינקלר (וינה): אוטוגרף של פרופ. אויגן שטיינר, ביולוג ומחדש העלומים;

הגב' הלנה זגל (ברלין): אוטוגרף של בעלה, הסופר המנוח בנימן זאב זגל, ואחותו הגב' הלנה זגל-איבראל (וינה): תמונתו; מר הנך זלזן (ירושלים): שני אוטוגרפים של ד"ר אדוארד קלר, תוכן אוטורי; מר מ. מבשן (תל אביב): כמה מכתבים של סופרים עברים מהזמן האחרון; ד"ר מ. נוסנבליט (וינה): כמה פתגמים של סופרים ושחקנים באלכסון וכדפים כודדים, ביניהם של לודוויג אוגוסט פרנקל, מיסד ביח"ס למל בירושלים, שרה ברנחרד, אדולף זוננפלד; פרופ. ד. א. סמית מקולומביה יוניברסיטי, ע"י הפרופ. יקותיאל גינצבורג, (ניו-יורק): מכתב של המתימטיקן האנגלי ג'יימס יוסף סילנסטר; הרב צבי יהודה קוק (ירושלים): מכתב הרב הנאון ר' מאיר שמחה מדוינסק, שהשתתף באספת הרכנים בפטרבורג בשנת 1882; הגב' פאולה קרן-הילסברוז (טורינו): קטע על תיריוה הקדושה, מתוך חיבור על הקדושים שלא נגמר, סאת אכיה הפרופ. צירו לומברוזו, וגם את תמונתו. מלבד אלה נתוספו לאוסף זה האוטוגרפים של: גוסטב קינה, עתונאי, מיסד העתון הרשמי, פרמדנבלט בוינה, אחי היגריד הינה; אלכסנדר מושקובסקי, סופר ומבקר ברליני; חיים פלומון, הפיננסיסט האמריקאי הירוע; שלמה רינד, ארכיאולוג ובלשן צרפתי ועסקן צבורי; סרדכי שפפיל, מחמתישבים הלכנים הראשונים בפונה (אמריקה הצפונית) (1785—1740), קצין בימי המרד נגד אנגליה. כמו כן נוספו התמונות של מפתחיר-הנחשת הבלגיים: ז'ק וליאופולד וינר.

סטטיסטיקה.

בשלשת החדשים האחרונים, ספטמבר—נובמבר 1932, נרשמו 1244 ספרים כ 2310 כרכים. מספר הספרים הרשומים בקטלוג, עלה ביום 1 בדצמבר 1932 ל 192337 ספרים כ 255361 כרכים.

ביבליוגרפיה *

דפוסי ארץ ישראל

א. ספרות עתית.

1307. החרות ; עתון יומי בלתי ספלגתי מדיני, ספרותי, וכלכלי. העורכים: אנכרהם אלמאליח ומואירן לאניאדו. ירושלים, דפוס עזריאל, תרצ"ג. 47 : 61. גליון א' יצא בערב סכות. ביד בחשון נפסק העתון לזמן בלתי ידוע.

1308. הכספן ; עתון לעניני פיננסים וכלכלה. מופיע פעם בחדש. ירושלים, (דפוס מרכז), תרצ"ב. 35 : 50. האחראי: ח. ד. וילהלם. גליון א' יצא בפ"ז במנחם אב.

1309. עתוננו לילדים קטנים. יוצא אחת לשבועים על ידי חבורת מורים. ירושלים, (דפוס ארץ ישראל), תרצ"ג. 17 : 24. העורכים: א. אבן-שושן [רוזנשטרן]. ג[דליה] אמת, יעקב רוזניק. גליון א' יצא בכ"ז במרחשון. — מנוקד כלו ומצויר. ראה גם ק. ס. שנה ח' ע' 418.

1310. התלמיד ; עלון חדש, יוצא ע"י תלמודי ת"ת מזרחי ירושלים. ירושלים, 1932. 21 : 33. בחקטוגרף מתוך כתיבת סכונה בצד אחד של הדפים. — גליון ב' יצא בכ"ג בסיון.

1311. *Folia ophthalmologica orientalia*. Hierosolymis, e prelis Foliorum medicorum orientaliū, (Azriel press), 1932. 17 : 24.

= *Folia medica orientalia*, constituerunt: Karl Bernfeld, Aryeh Feigenbaum, Julius Kleeberg, sectio 3.

רבעון. — מצויר. — העורך: Aryeh Feigenbaum. חוברת א' יצאה באוקטובר. — המאמרים נכתבו בצרפתית, אנגלית וגרמנית. הסגנונים בכל שלש השפות ולפעמים גם באיטלקית ובספרדית.

1312. *Folia oto-laryngologica orientalia*. Hierosolymis, e prelis Foliorum medicorum orientaliū, (Azriel press), 1932. 17 : 24.

= *Folia medica orientalia*, sectio 2.

רבעון. — מצויר. — העורך: Karl Bernfeld. חוברת א' יצאה באוקטובר. — המאמרים נכתבו בצרפתית, אנגלית וגרמנית. הסגנונים בכל שלש השפות ולפעמים גם באיטלקית ובספרדית.

(*) הביבליוגרפיה הזאת מציגה את ההופעות הספרותיות משנת תרפ"ד ואילך. — המספרים בסוף כל ספר מסמנים את רחבו וארכו בסגנון מסוים.

1313. Die juedische Frau und Erez Israel. Jerusalem, Haupt-
buero des Keren Kayemeth Leisrael, 5692. 1932. 22 : 29.

מהמעטפת. לפני השם הגרמני שם עברי: בת ישראל וארץ ישראל. — בהקדמה
מתוך כתיבת סכונה. — יצא בניסן-מאי.

1314. The Palestine post; incorporating The Palestine
bulletin. Jerusalem, (Hassolel Press), 1932. 35 : 50.

עורך אחראי: Gershon Agronsky.
עתון יומי במקום העתון היומי "Palestine bulletin" (ראה ק.ס. שנה ג' ע' 90) והוא
גם ממשיך את מספר הגליונות של העתון הקודם לו. גליון א' בשבט החדש יצא ב־1 בדצמבר
במספר Vol. VIII No. 2291.
העתון החדש נדפס בכמותו (8 עמ' בגליון) ונשתנה בסדורו ובעריכתו.

1315. جمعية القديس منصور دي پول في القدس. نشرة شهرية.

القدس، المطبعة التجارية، ١٩٣٢. 23 : 15.
ירחון חברת הקדוש מנצור די פול בירושלים. הגליון הראשון (8 עמודים) יצא ביולי 1932.

ב. קבצים ומאספים.

1316. אינטרנציונל הנער הקומוניסטי. א"י. על פרשת דרכים.

פלשתינה, חסיד, ברית הנער הקומוניסטי הפלשתינאית (סניף לאינטרנציונל
הנער הקומוניסטי), 1930. 20, 11 : 15.

1317. אסף רשימות סוציאליסטיות; כמה לרעיון המרכסיסטי במפלגת

פועלי א"י. הוצאה חד פעמית. המו"ל: ש. ציר. תל אביב, (דפוס יבנה), 1932.
40 עמודה. 24 : 17. מהמעטפת. — יצא לאור במאי.

1318. במפנה; קובץ מאמרים. (ירושלים), הוצאת ספרים ע"ש מארכס-

אנגלס, (דפוס א. ל. כהנא), (1932). 3—34 ע, פורטרט. 24 : 17.
(ספרית החוגים המארכסיסטיים). — מהמעטפת.

1319. בנימין נולדברג. (תל אביב, דפוס הפועל הצעיר, תרצ"ב). 121 דף,

9—140, 131 ע, פורטרטים, תמונות. 22 : 28.

לזכר בן-הזקונים שלי בנימין זאב שנפל חלל בימי המאורעות בארץ ישראל ביום א'
י"ב באב תרפ"ט. 25.8.1929 ... מקדיש אני את הספר הזה (כל המאמרים בעברית שנדפסו
בזמנו וגם סכמי תנחומים שקבלתי) [י[צחק] ל[יב] גולדברג.
הקבץ סכיל רשימות וזכרונות וקטעים סיומן מאת י. ל. גולדברג, שירים מאת
שניאור, א. ברודס, ש. שלום, הערכות וזכרונות על המנוח ועל מאורעות-אב מאת י. אפל,
אורשטקי, י. ד. ברקוביץ, י. קדני, א. המאירי, ס. גנסיין ואחרים.

1320. ילקוט אחדות העבודה. כרך שני. (הפועל בעמק). תל אביב,

ועדת הילקוט, (דפוס אחדות), תרצ"ב, IV, 427, II ע. 17 : 25.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 153. בעריכת הילקוט וסידורו לדפוס עשו: בכרך הראשון: ב. כצנלסון ומ[רדכי] קושניר. בשני: ב[רל] כצנלסון ו[ש[אול]] מאירוב. הספר מכיל 177 מאמרים מאת 39 סופרים ועסקנים. משנות תרע"ח—תרפ"ט חיינו מאחרי כבוש אי עד יצירת הסוכנות המורחבת. — כשם שאין הילקוט בורר לו הלכות פסקות, כך אינו נאחז בשאי-עליה דווקא. אלא מבקש לראות השתלשלות היה של המעשים והמחשבות כמות שהם. גם חיונות אשר לא קרו. גם מחשבות אשר הזמן מפח על פניהן, גם ענינים ועמדות וחוויות אשר לאחר זמן אנו עלולים לראותם ראות בקורתית — לא נמחקו. ולא מושמשו עקבותיהם. (מהפתיחה).

1321. כתובים. גליון היהדות הרוסית. (יו"ל בהשתתפות חברת

„מגן). תל אביב, דפוס וידעלבסקי ומוזס, תרצ"ב, 10 ע. 34 : 50.

== כתובים: שבועון לספרות ולבקורת. שנה ז' גליון ז'—ח. — האחראי: א[ליעזר] שפירמן. יצא בו בשבט — הגליון מכיל מאמרים ורשימות על המצב הכלכלי והתרבותי של היהודים ברוסיה ועל רדיפות הציונות והשפה העברית, מאת א. שטיינמן, ד. פינס, מ. ריבלין, ב"צ כץ ואחרים. ביניהם: סערוני: כוחה של עקשנות (חומר לתולדות המלחמה לעברית בס"ס, ר.); פרסקי: רגעי גסיסה (רשמי מסע); לקס ממכתביהם הפרטיים של סופרים ומורים לשעבר ושל הגולים בסיביריה ורוסיה המזרחית.

1322. מבהלים ורחופים. עתון סטירי חומרימטי לחג הפורים תרצ"ב.

המו"ל: בני הרמכים. העורך: בוזא חרבונא, תל אביב, (דפוס סטרוד), תרצ"ב.

4 ע. 31 : 48. האחראי: י. י.

1323. מבפנים. עין חרוד, הקבוצ המאוחד, (דפוס אחדות תל אביב),

1931. 56, 121 ע. 17 : 24. לקב. — האחראי: י. בנקובר. יצא בנובמבר.

הלקב: שלובי-דברים למועצת הקבוצ: ר. רודשטיין, י. איזנברג. — מתוך שיחות ורשימות. — סיכומי-פעולה של הקבוצ. — באפס עליה מאת י. בנקובר.

1324. גיב הקבוצה; מופיע מזמן לזמן. ג. תל אביב, ועד חבר הקבוצות,

דפוס הפועל הצעיר, תרצ"ב, 118 ע. 17 : 24. בעריכת מרכזי קושניר.

ראה גם ק. ס. שנה ז' ע' 496. — הקבץ מחולק לארבעה סדרות: הסדר הראשו כולל מאמרים שונים על שאלות הקבוצה מאת בן ציון, י. ברק, ש. זנדברג, י. אפרתי, ש. סבוראי, חיוותה בוסל, דניאל. — הסדר השני כולל מאמרים על קבוצת גבע למלא עשר שנים לקיומה. — הסדר השלישי: „באגוד גורדוניה" — הסדר הרביעי: „קו לקוי" (הערות שונות על חיי הקבוצת).

1325. פיר; זאמלעקפט פאר ליטעראטור און קולטור. ארויסגעגעבן פון

דעם יידישן ליטעראטור און זשורנאליסטן קלוב אין ארץ ישראל. תל אביב, (דפוס

פועל ציון), 1932. 16 ע. 17 : 24. האחראי: דניאל לייבל. — יצא בספטמבר.

הבורגנות, עם, השמרניסטי והכלי-קודש, שמחה להמצאה ההיסטורית, שעל ידה הצליחה להרחיק את ההמון ואת העמלים מהחיים הפוליטיים, לעשותם לעבדים נכנעים של הפוליטיקה הציונית-עברית ולברוא שבט יהודי-עברי חדש, הקרוע מהעם בכל העולם ומההמונים המהפכניים ביוחד ... מפתנו להרחיב את הקרעים במבצרה של העברית ... לנסות לסדר קורסים בשביל ילדי בתר-הספר כדי שלא יעשו לגוים עבריים, להוציא עתון ביוזמה וע"י זה לעשות את ההמונים לאקטיביים במובן הפוליטי, אחרי שהבורגנות דחפה אותם במשך כמה שנים לפסיביות" (מהמסר הראשי).

1326. النقاية العامة لعمال السكك الحديدية والبرق والبريد في

فلسطين. بيان مختصر عن اعمال المؤتمر السابع للنقاية... المنعقد في تل ابيب

بتاريخ 29 أيار 31. حيفا, مطبعة الجليل, 1931. 46 ص, 15: 12.
השם העברי: "הסתדרות בינלאומית של עובדי סלילת הברזל הדוה"ט בא"י. דיון וחשבון מקוצר מהועידה השביעית שהתקיימה בתל אביב בימים 31-29 במאי 1931." בין החלטות הועידה לשנות את שם ההסתדרות מן "הסתדרות ארצית" (ראה המספר הבא) להסתדרות בינלאומית.

1327. نقابة قطرية لعمال السكك الحديدية والبرق والبريد

بفلسطين. المسائل الحاضرة. حيفا, الرهفرة, 1931. 4 ص, 38: 27.
שאלות השעה. הסתדרות ארצית של פועלי הרכבת הדאר והטלגרף בארץ ישראל.
יצא באפריל.

ג. ספרים וחברות.

1328. ابن هشام, عبد الملک [Abd al-Malik Ibn Hisham].

חיי מחרסד; ספר תולדותיו, סיוסד על ספר תולדות חיי מחרסד מאת אבן השאם, מתורגם ומבואר, ערוך ומסודר ע"י יוסף יואל ריבלין. חלק א. תל-אביב, מצפה, (דפוס גומנכרג), תרצ"ב. 196, [4] ע. 14: 21.

1329. האוצר הארץ ישראלי עברי לחקלאות בע"מ. תזכור

ההתאגדות ותקנותיה ... (תל אביב, דפוס זלצמן), 1931. [1] דף, 14, [1], 17 ע, [1] דף. 22: 34. בראש השער: פקודת החכרות 1929. חברה מנבלת כסות.— בעברית ובאנגלית.— שער נוסף באנגלית: The Bretz-Israel Jewish agricultur-al trust, Ltd. Memorandum and articles of association...

1330. איש-שלום, מיכאל [Michael Ish-Shalom]. מקומות

קדושים ומקומות היסטוריים בארץ ישראל. ירושלים, תחיה, (דפוס התחיה), תרצ"ב. 110 ע, לוחות-תמונות. 13: 21.

חבורת צנועה זו מכילה בס"ה ק"י עמודים בפורמט קטן ומלווה בחמשה עשר ציורים ורשימת מקורות וביבליוגרפיה קצרה. בס"ה תוארו בה שלשים ערכים — חצים מירושלים, וחצים משאר חלקי ארץ-ישראל.

המחבר מלא את עבודתו באמונה, והחבורת מצטיינת בכמה מעלות: בפשטות הסגנון, מועט המחזיק את המרובה, בידיעת הנושא ועל כולם — בחבה למולדת. אולם יחד עם זה יש להעיר שאין החבורת מקיפה את המקומות ההסטוריים החשובים, הידועים לנו בארץ, וביחוד — אינה מקיפה את השירים שנגלו לנו בעמל עובדי המדע בזמן האחרון. אביא רק דוגמאות אחדות: חפירות עיר דוד, שנעשו בידי וייל, בין הגיחון ובין ברכת השלוח, שנשארו גלויות ופתוחות לכל תייר ומבקר, ואף את נקבת השלוח, עם הכתבת החשובה ביותר מכל הכתובות העבריות בארץ, השמיט משום מה. האם השיירים ההסטוריים הללו מאלפים אותנו סחות מאשר המונומנטים והחורבות? כמו כן השמיט את שכם ועתיקותיה, את קבר יוסף ואת הבאר המיוחסת ליעקב, את קבר יהושע בן נון בתמגת חרס וקבר אלעזר בגבעת פנחס בעברתא — כל השיירים ההסטוריים המשותפים לנו, היהודים, ולשומרונים. — הלאה, בשומרון ובגליל צמצם וקצץ במקום שראוי היה להאריך. פסח על שומרון ונפלאותיה, דלג על הכרמל עם מערת אליהו, על צפורי ומערותיה, על מגדו, מבצר שלמה, על התגליות בבית שאן על חפירות שילו. כמו כן צמצם בבתי הכנסיות שבגליל, שמקצת חרבותיהם נשמרו בהדרן, כמו השער המתנוסס בכפר ברעם ובמירון, והעמודים שנשארו בגוש חלב, בעלמא, ואחרים.

למרות כל החסרונות יש לציין את הופעת הספר הזה לחיוב, בתור נסיון ראשון במינו לתת בצורה פופולרית ומודרנית ובאופן מושך את הלב חומר רב ענין. י. כ. צ.

1331. אנג'ל, נורמן [Sir Norman Angell]. הרוצחים הסטווים

מן העין. תרגום פוסח גינזבורג. תל אביב, חברה, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ב. 212 ע, 13 : 18.

1332. אשכנזי, טוביה ב. [Touvia B. Achkenazi]. המזרח הקרוב.

לונדון-ירושלים, קדם, (תל-אביב, דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ב. 222, [2] ע, 9 תמונות. 24 : 16. ביבליוגרפיה: ע' 221—222.

המחבר שפרסם כבר כמה ספרים על הפוליטיקה והאתנוגרפיה של המזרח, אסף כאן מאמרים שונים על תולדות א"י והמזרח הקרוב בזמן המלחמה ואחריה ועל אישים שמלאו תפקיד הסטורי במזרח. המאמר "האימפריאליזם האנגלי במזרח" מוסר בצורה פופולרית את תולדות הישגנות האנגלית במזרח בכלל. מאמרים מיוחדים מוקדשים לגרטרוד קל, לאדוארד קסט, לאמיר נורי אבן שעלאן, לאמיר חסן אל אטוש וכו'. ענין מיוחד מעורר המאמר על המשפחות המוטלמיות בא"י המכיל רשימת המשפחות המיוחסות בפרוסטרוט. — ע' 62 וכו' מפרסם המחבר תעודה מענינת: האגרת שמסר קול. קיש בשם ההנהלה הציונית ב"1925 למלך חוסיין. בסוף הספר ביבליוגרפיה. חבל שאין בה בשביל הקורא העברי גם הספרות העברית שנכתבה ותורגמה בשנים האחרונות בשאלות המזרח (ספרים ומאמרים של אלמאליח, אסף, בורלא, בן-צבי, הנס כהן, ריגהרט וכו').

1333. בודנהימר, פ[ריץ] ש[מעון]. תורת התחפכות המינים

לאור חקירות חדשות. תרצ"א לפתוחת שנת הלימודים תרצ"ב. ירושלים, חברה להוצאת ספרים על יד האוניברסיטה העברית, (דפוס העברי), תרצ"ב. 16 ע,

ציורים. 22 : 13. על המעטפת שער נוסף באנגלית: F[ritz] S[imon] Bodenheimer The origin of species in the light of recent research ...

1334. בינ'אנ'ג, אברהם. ספר ושהטתם בזה של חלכות שחיטה וטרפיות, ע"ד שאלה ותשובה לתלמידי דברי רב וגם לשוחטים ... באופן קל וקצר ... מהסכת אברהם בינ'אנ'ג, וגם ... הערות מחמניה ... ההיג' ר' מרכי מיוחם, ועוד הנהות של הרב אליהו ראם ... ושבעים טרפיות לרעת הרמב"ם, ואיזה מנהגים אשר נוהגים בירושלם. הובא לכית הדפוס ע"י הרב ... יאודה אלעזר ... ירושלם, דפוס ר. ת. הכהן, תרצ"ב. [17], 96, [11] דף. 12 : 16.

1335. בכר, בנימין זאב [Wilhelm Bacher]. הרמב"ם פרשן הסקרא; סאת ר' בנימין זאב בכר. מתרגם סגרטנית ע"י אלכסנדר זוסקינד רבינובויק. תל אביב, (דפוס אחדות), תרצ"ב. [142, 11] ק. 16 : 24. הסקור נדפס בדיון-וחשכון של ביה"מ לרבנים בבודפשט משנת 1896.

1336. בן ציון, אריאל [Ariel Ben-Zion]. שר שלום שר ע"י. ירושלם, זוטות, (דפוס הספר), תר"ץ. 91 ק. 18 : 25. עם הדפים הללו, שבחם באה לראשונה לירי במוי מקצת מן החיים המיוחדים של כת החסידים בירושלם, עליו להעיר ... שרוב הדברים נצטרפו יחדו לתמונה הניתנת בזה מתוך זכרונות-ילדות, שיחות ושמועות ומסורות שבעל-פה, ששמעתי בתוך סיעה זו של בית אל. (מדברי הסכת בהקדמתו).

1337. בנק מרכזי למוסדות שתופיים בא"י בע"מ. הדין וחשבונו השנתי של הסנהל הכללי ... בעד שנת הכספים. התשיעית מ-1 בספטמבר 1930 עד 31 באוגוסט 1931. (תל אביב, דפוס הפועל הצעיר), [1932]. 47 ק. 21 : 28. את הדו"ח האנגלי ראה להלן במחלקה יב. את הקודם ראה ק. ס. שנה ט' ע' 272. פרגמן, דונן. הפילוסופיה של שלמה טיבון ... ראה ק.ס. שנה ט' ע' 272. גורלו של שלמה טיבון מיוחד במינו. בעיני רבים היה חידה ללא פתרון. ראו אותו "un juif polonais" מוזר והפכסך. קצת הפכו בחיי גודווי, ומעטים תפסו כהלכתם. בתורתו דנו דין קוריוזים, ראו אותה כתורת-טורזו. אע"פ שלא היה מדרכו של טיבון לשבת שבעה נקיים על חבוריו הפילוסופיים, חסאו מבקריו בהערכותיהם הרבה כנגדו. על סוד אישיותו לא עמדו אלא יחידים, ואין אישיותו זו טפלה לגבי משנתו. ומצד שני הגוים ה. ויטק שאמר, כי חיי טיבון חשובים ממשנתו. הספול בדרכי התפתחותו של פילוסוף יש בו לפרקים משום מעמסה על התאור הפילוסופי גופו ויש שאינו מוסיף הרבה לעצם הפרובלימה הפילוסופית. כאן הוא ודאי במקומו. אם משנת קנט לדוגמא ניתנה לכאורה למחקר כשהיא לעצמה, כשהיא נטולה מעל אישיותו, אין הדבר כך בטיבון. חשוב לדוגמא הקשר בין טסקנותו ובין רוח-הבקרה שהיה נהוג בימיו בשיטת-התלמוד בליסא. אחרי המשבר הנפשי והמעבר ממזרח למערב אבד לו כנראה שווי-משקלו לא רק בחיי יום יום, אלא גם במחשבה. תחלה עמד לשמש מעין תלמיד-חבר לקנט, ואח"כ נעשה לו יתנא ופליג. ידועים הם הדברים של טיבון: ביום הראשון לפד תורת-קנט, ביום השני לקדמה, וביום השלישי נעשה למבקר. גורלו הפילוסופי גורל רבים מבני דורו של קנט. לא יכול איש מבני דורו. ללל את מסלתו אלא אם כן סעז בו תחלה, אם פניעת בקרה והתנגדות או פגיעת-הסכמה וקבלת-עול. ע"י

כך נתחדשו כחות-מחשבה רבים, ורבים יצאו לבטלה; אחדים אבד ערכם לאחר פגיעה זו. נקת מימון לקנט הכשילה אי אלה חוקרים בתולדות הפילוסופיה שלאח"ז. כמה חוקרים עשוהו ספל לספקן גוטלוב ארנסט שולצה (אֶנְדְּרֵאס-שולצה), ראו את מימון המבקר, הסותר והשולל בלבד, נעלמו מעיניהם היסודות השיטתיים המסוימים שהכניס מימון לבית מדרשה של הפילוסופיה החדשה. טעות היתה בדבר להעלות את יחסו של שולצה אל קנט עם יחסו זה של מימון בקנה אחד. יוצרי האידיאליסמוס האשכנזי שקבלו הרבה ממימון, האפילו אף הם עליו. כעשרות השנים בהן שלט המטריאליסמוס והאמפיריסמוס בפילוסופיה הגרמנית נשכח אף מימון מלבותיהם של החוקרים. ואף יסודות הספקנות שבמשנתו לא נזכרו לו לסובה. עם תחית משנת-קנט נתחדש גם המחקר במשנת-מימון. ואף לאחר שהתחיל שוקע שמשו של הנא-קנטיניות לא פסק מחקר-מימון זה.

ומכל מקום אין הספרות הפילוסופית הראויה לשמה מרובה בפרשה זו. ואף אילו נחרשה משנת-מימון כל צרכה היה בספרו של הוגו ברגמן משום פתיחת שער חדש במחקר מימון. בדרך רכזו מעביר המחבר לפנינו את עקרי רעיונותיו הפילוסופיים של מימון, כשהוא דורש סמוכים בינם ובין המחשבה הפילוסופית שבימינו, ואף כאן שכרו של המחבר רב. שני היסודות הנותנים סעם במשנתו של מימון, יסוד הספקנות ויסוד הרציונליסמוס, יסוד-יוס ויסוד-לייבניץ, באו כאן בנתוח תורתו של מימון לידי נסוח בהיר. (ובבחינת מה ניתן להבדיל בין יום לבין מימון, שהראשון ספקנותו אוביקטיבית במשמעות מיוחדת, והשני ספקנותו סוביקטיבית, לא ספקנות במציאות 'שכלית', אלא ספקנות בשכל האדם, מתוך הכרה בקוצר כחי-המשיג, והוא גם ההבדל בין הספקנות הנסיונית לבין הספקנות הבקרתית.) וכידוע ראה מימון את עצמו כבעל 'השטה המאוחדת', השטה הכוללת את שיטותיהם של שפינוזה, לייבניץ, קנט ויום. בנגוד לחוקרים אחרים שהעמידו את הדגש על ספקנותו של מימון, מכיר ה. ב. שטיינר לייבניץ גבר במשנתו, אע"פ שאין הוא מעלים עיניו כלל מיסודות הספקנות בתורה זו. מרכז-כבדו של הספר שלפנינו הוא בברור תורת-ההכרה וההגיון של מימון, ולפיכך אין הוא מטפל באישיותו ואין הוא מתכוון לפתח את מחשבתו הפילוסופית מתוך גלגולי התפתחות אישיותו. גולת הכותרת בתורת מימון היא שלילתו את הדבר כשהוא לעצמו. הוא שהורה שהדבר כשהוא לעצמו לא ניתן לא להכרה ולא למחשבה, ואינו אלא מושג-גבול. מכאן האידיאליסמוס הצרוף בתורת-ההכרה. לשאלת יסוד זו מקדיש המחבר את הפרק הראשון. בו הוא מוכיח שמימון התנגד לשניות הקנטינית מתוך הכרה באחדות השכל, המשכיל והמושכל (עקל, עאקל ומעקל) לרמב"ם. גם בברור שאלות החלל והזמן, תורת הדיפרנציאלים וכו' מנצה המחבר את ההבדל היסודי בין קנט לבין מימון. בפרשת האכסיומות פָּרַם מימון את חכמי המתימטיקה המודרנית, וכבר עמד על כך אף קונצה, שבגאומטריה החדשה הבלתי אויקלדית נתמלאת נבואתו של מימון. עם נתוח 'בעית הנסיון' עומד המחבר על אסיה של תורת-ההכרה המימונית, 'תורת שניות ביודעים' זו. אילו ניתן 'לתרץ שאלת quid facti ולהוכיח את שכליותו של העולם הניתן' היה מימון ממזג את קנט ושפינוזה, ולמעשה לא היה יכול אלא למזג את קנט ויום. מחקר מיוחד מקדיש המחבר, ובדין, לפרק המרכזי בתורת מימון, והוא חוק ההקבעות. ומכאן הוא עובר לברור שאלת הקטיגוריות וצורות המחשבה. (דרך אנב, מימון לא שלט במכמני השפה הגרמנית וספקים לא השגיח בדקדוק הלשון, ואֶדוואַרד זֶלֶר הוכיח על פני מימון שמתוך שידעותיו היו לקויות גם ביוגית היה כותב: Kategorien במקום: Kategorien; כמוכן שפרטים אלה אינם מורידים את ערך משנתו של מימון) מתוך שמימון חולק על קנט ביחס הלוגיקה הסרנסצנדנטלית אל הלוגיקה

הפורמלית הוא יוצא לחלוק אף על תורת הקטיגוריות של קנט. תוך כדי ברור שאלה זו עובר המחבר לברור שאלת הסבתיות, שאף היא משמשת אחת השאלות המסובכות ביותר במשנת מימון. (בשעה ששופנהויאר, לדוגמא, לא קיים מכל הקטיגוריות אלא זו של הסבתיות בלבד, בא מימון והוציא את הסבתיות מכללן של הקטיגוריות, שאין דינה כדון קטיגוריה כלל). דרך כלל אין המחבר מקבל את דברי בקרתו של מימון על קנט כמות שהם. פרקים הוא דוחה דברים אלה כשאינם עומדים בפני הבקרת (לדוגמא ע' 59). עם ברור הפילוסופיה של המתמטיקה והסינטיסות העליונות בתורת מימון בא לידי סיום נתוח חלקיה העיוניים של תורה זו והפרק התשיעי מוקדש ל-תורת האדם ותורת המדות, שממנה דרך לתורת-האלהים ותורת-האלמות. אף כאן חוזרת השניות המימונית: האדם הוא מעין בין טבע לרוח, פרי הסבע מכאן ולמעלה מן הסבע מכאן. (ואולי היה מן הראוי לעמוד ביתר פרטות על יסוד-היהדות דרך כלל בתורת המוסר של מימון. הוא גופו סמן את ה"רביניסמוס" כסטואיציסמוס צרף. ואין הכתוב מדבר כאן אך ורק בהשפעת הרמב"ם.) על רעיונותיו של מימון בתחום האסתטיקה לא עמד המחבר במיוחד, ובאמת אין בהם משום שיטה מסוימה. הללו לא נשנו ע"י מימון במשנה מסודרת ומרוכזת, אע"פ שקונצה מקדיש להם רשימה מיוחדת (עיין בספרו ע' 464 וכו'). כנגד זה תאר המחבר בשלשה פרקים חשובים את יחסו של מימון אל שפינוזה ואת השפעתו על פייכטה וְהֶגֶל. (לא מצא מימון כמובן דרך לפתוס של הרומנטיקה הפילוסופית. לא הרי התפתחותו העיונית דרך כלל, ולא רק הפילוסופית במשמעותה המצמצמת, כהרי זו של פייכטה, הגל וחבריהם. ובדיון היה שיוקדש פרק מפורט מיוחד להשפעת מימון על הרמן כהן, והרי המחבר ברה-הכי הוא אף לגבי תורתו של כהן, שמעטו יודעיה בשנים האחרונות. הרמן כהן גופו לא הרבה לעמוד על קרבתו למימון, ובאמת קבל ממנו הרבה). ערך רב אנו מוחסים כמו"כ לשתי התוספות המצורפות לספר: תוספת א' מכניסנו לאוצר "המונחים הפילוסופיים העבריים של מימון" (דרך אנכי, "הכה על קדקוד — widerlegen — לא הייתי נוטה לראות כ-מונח" פילוסופי, "מליצה" בלבד היא), וכל העוסקים בפילוסופיה כללית ועברית ימצאו בה ענין רב. בתוספת השניה אנו מוצאים "הערות ביבליוגרפיות" חשובות לחיי מימון ולמשנתו. עלתה לו למחבר להבהיר בכל בחינה את "יושר מחשבתו וזהירות התפלספותו" של מימון (ע' בהקדמה). ונאה הוא רעיון-פתיחה זה המסיים את הספר: "... עובדה זו שמימון חשב את הרעיון היסודי של השיטות האידיאליסטיות הגרמניות קודם שחשבו אותו פייכטה. שלינג והגל, ובכ"ז לא יצר שיטה כמוהם והסתפק ב-אולי" ספקני למחצה ומבטיח למחצה — עובדה זו גובעת מתוך אחד מקווי הסימפטיים ביותר של הוגה הדעות היהודי: מתוך יושר המחשבה שלו".

על מקומו של מימון בספרותנו אין לעמוד כאן. צדק המחבר באמרו, שרוב הדברים שנכתבו עברית על מימון דברי בכינות הם (או, מותר להוסיף, דבריי-התלהבות על "הגניוס בישראל"). ואינם ענין למחקר פילוסופי. ננאי הדיון עם המחבר שיומו של שלמה מימון בוא יבוא. והספר שלפנינו מבשר את תחית משנתו של מימון בישראל. עשוי הוא להביא גאולה לתורת מימון שעדיין לא קנתה שביטה בעולמנו. ועל כך אנו מכירים טובה למחבר, ואחרי שהכניס את קנט ומימון לתחומנו יזכה שחנתן על ידו זכות-אזרח בספרותנו לשאר הגדולים בכני דורו של קנט ואף ליוצרי האידיאליסמוס הגרמני.

שמעון ראבידוביץ.

1338. ברילספורד, ה[נרי] נ[ואל] [Henry Noel Brailsford].
חורו המורדת. תרגום אברהם יערי. מהדורה שנייה. תל-אביב, חברה, דפוס
הפועל הצעיר, תרצ"ב. 181, [II] ע. 13:18. המהדורה הראשונה יצאה לאור שם באותה שנה.

1339. גבירול, שלמה בן יהודה [Solomon ben Judah ibn Gabirol].
שירי שלמה בן יהודה אבן גבירול; מקובצום בעזרת חכמים על פי ספרים
וכתבי יד, סדרות, מונחים ומכאורים על ידי ח'לים [נחמן] ביאליק ויהושע
חנא [בניצקי]. ספר שביעי. מלואים III. תל אביב, דביר, (דפוס הפועל הצעיר).

תרצ"ב. VII, 164 ע. 19:26. את הקודם ראה ק. ס. שנה י' ע' 14.
זהו הכרך האחרון במהדורה זו. הוא כולל: שירי נוספים; נוספות חדשות
לחצרות ובאורים של כל הכרכים הקודמים, שנוי נוסחאות ותקוני פסוקים; הערות לשירי
רש"י כרך ראשון, מאת חיים בראדי. המסדרים לא נואשו מן התקנה, שהם בעיניהם עוד
יזכו לראות מהדורה שנייה, שהיה מושלם ומשולל יותר מן הראשונה, וכבר הם עוסקים
בהכנתה. ועד אותה שעה תהא מהדורה זו נחשבת כעבודה מוקדמת, המכשרת את זו השלמה
והמתקנת, העתידה לבוא אחריה. מטעם זה לא נהגו המסדרים מבוא כללי על שירת
רש"י כפי שהבטיחו בכרך הראשון, כי סבורים הם שעדיין לא הוכשרו התנאים לכך. והם
מקוים לתתו עם המהדורה השנייה.

1340. גובש, הנס [Hanns Gobsch]. שנקון אירופה 1934. תרגם
מונחם וולמן ולפובסקי. תל אביב, מצפה, (דפוס וורמלסקי ומוזס), תרצ"ב.
224 ע. 14:20.

1341. גריבסקי, פנחס [P. Grajewsky]. מגנזי ירושלים. ירושלים, דפוס
צוקרמן, תרצ"ב. 17:24.

חבורת כ"א: כולל תעודות היסטוריות, כתבות עתיקות, מכתבי בעלי אנשי שם וכו'...
לתולדות הישוב היהודי בא"י. החבורת הזאת מקדשת לעיר חיפה וגלת הכותרת שלה ישיבת
תפארת ישראל. 39 ע. תמונות. — חבורת כ"ב: כולל תעודות היסטוריות, כתבות עתיקות,
מכתבות בעלי אנשי שם וכו' לתולדות הישוב היהודי בא"י. [10], 29, [1] ע. — חבורת כ"ג: תולדות
וזכרונות הרב יעקב שאול אלישר... ואחריו... בנו הרב ח"א. תוצאה שנית בהוספות
ובמלואים... [1] דף 21, [3] ע. — ראה גם ק. ס. שנה ט' ע' 19.

1342. גרמניה המפרפרת; גרנודי גרמניה. — הנציגלסוציאליזם.
סוציאליזם ונציגלפאשיוזם. (ספר א—ג). תל אביב, חברה, (דפוס הפועל הצעיר),
תרצ"ב. 180 ע. 13:18.

התכן: ספר א: פיר וינו, [Pierre Vienot]; גרנודי גרמניה: לבקורת התרבות
הגרמנית. תרגום מ[רדכי] אורחי. — ספר ב: פרנץ פרידריך פון אונרו, [Franz Friedrich
von Unruh]; הנציגלסוציאליזם. תרגום ב[רוך] קרוסניק. — ספר ג: הנדריק דה מן,
[Hendryk de Man]; סוציאליזם ונציגלפאשיוזם. תרגום א[ברהם] יערי.

1343. דון יחיא, שבתי [Sabtai Don-Jechia]. רבי אליעזר דון
יחיא; מגילת חייו (עם תמונתו) מאת שבתי דון יחיא. עם מכתב מאת מרן

אברהם יצחק הכהן קוק... ירושלים, אורים, (דפוס פנחס עניו), תרצ"ב. [2] דף, [7]—40 ע. 12 : 17. מהמעמדת.

1344. דינבורג, בן ציון [Benzion Dinaburg]. חבת ציון. חלק א: מראשית היותה ועד ועידת דרוסקניק (תרס"ז). תל אביב, חברה, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ב. 3 דף, 9—189, [1] ע. 13 : 18.

1345. דיזנגוף, מאיר [Meir Dizengoff]. פתוח העיר תל-אביב. תל אביב, (דפוס א. סטרוד ובניו), תרצ"ב. 3—33, [1] ע. 13 : 19. מהמעמדת. המחבר הוא ממייסדי תל-אביב וראש העיריה בזמן הוסדה עד זמננו (בהפסקות קצרות). 1346. דקרש, רנה. הגיונות על הפילוסופיה הראשונה מאת רנה דיקרט. תרגום יוסף אור, בעריכת חיים יהודה רות. ירושלים, חברה להוצאת ספרים על ידי האוניברסיטה העברית, (דפוס העברי), תרצ"ב. [1] דף, IV, 172 ע, [1] דף. 12 : 16. — ספרי מופת פילוסופיים. ד. — עם שער נוסף באנגלית: René Descartes: Meditations on first philosophy, transl. into Hebrew by J. Ur. ed. by L. Roth.

1347. הירשנזון, חיים. ספר סושני שוא והאמת; סמרתו להראות כוח סושנים רבים אשר נחשבו לכנוי אדם כמושכלות הראשונות וכונים עליהם בניני מדע שונים... חבר מקמון... חיים הירשנזון... ונלוח אליו חלק הקטעים, חמשה קטעים בפילוסופיית [1] הדתית... ירושלים, דפוס העברי, מ"ז להצהרת בלפור (התרצ"ב). [7] דף, [3]—158 ע, [1] דף, 148 ע, [4] דף, פורטרט. 17 : 24.

שערי נוסף באנגלית: Musge Shav ve-ha-emeth on the falsity and truth of some concepts... also bound herewith is the Sefer Keta'im, containing five unfinished excursions into the philosophies of Maimonides and Spinoza by Chajim Hirschensohn ... להלך הקטעים פניציה מיוחדת ושערי מיוחדת: חמשה קטעים בפילוסופיית הדתית: (א) פני חמה, מבאר שיטות יריגו משה בן מימון בספר מורה נבוכים... (ב) ח"י הערות על פתיחת הרמב"ם להמורה נבוכים והערות בגליון מ"נ... (ג) מקורי וקורי עכביש: קטעים מן תרגום ספר יחזקאל' להחכם-ברוך שפינוזה, עם הערות מבארות... (ד) מה? ומי?: יקאטעכיזמוס" מן איוו שאלות פילוסופיות [1] דתיות. (ה) מורה למורים נבוכים, מסרתו לישר אמונה בדרך תבונה... ממני חיים הירשנזון...

1348. הסה, הרמן [Hermann Hesse]. נרקים וגולדסונד; רוסן. תרגם יעקב פייכמן. ספר א—ג. 3 כרכים. תל אביב, אמנות. (דפוס אמנות [ארץ ישראל], [תרצ"ב. 131, [1] ע; [2] דף, ע' 133—258, [1] ; [2] דף, ע' 261—423, [1] : 17. — ספריה לכל, 18—19, 21.

1349. הסתדרות העובדים העבריים הכללית בא"י. עבוד ולסד; מקירה על בית החינוך לילדי העובדים בתל אביב. תל אביב, הוצאת בית החינוך, דפוס גוטנברג, תרצ"ב. 16 ע, חסונות. 12 : 16. מהמעמדת.

1350. הסתדרות העובדים העברית הכללית בא"י, מועצת פועלי ירושלים, דין וחשבון לשנות 1929—מחצית 1932, ירושלים, (דפוס קזריאל), 1932, 106, 111 ע. 12 : 18.

1351. וורטמן, משה, תורת הברואה בישראל; תולדות הברואה מתקופת התנ"ך עד ימינו. (בחמשה כרכים). כרך א: תורת הברואה בכתבי הקדש. ספר א—ג. תל אביב, הוצאת מדע ע"י דביר, (דפוס ארץ ישראל, ירושלים), תרצ"ב. 14 דף, 232, 171 ע, טבלאות. 18 : 25.

שער נוסף באנגלית: Moses Wortman: The theory of creation in Israel...
הספר הנוכחי הוא פרי חקירה להסיק את השקפת היהדות על בריאתו של העולם כפי שנתבטאה על ידי הוגי הדעות שבישראל, מראשית היותו לעם עד היום הזה... הספר הזה... הוא הכרך הראשון לעבודתי... שתופיע בחמשה כרכים... (מתוך הקדמת המחבר).

1352. ולס, ה[רברט] ג['ורג'] [Herbert George Wells]. מדעי החיים, סאת ה. ג. ולס, ג'וליאן הכסלי [Julian Huxley] ג'ורג' פוליפ[ו] ולס [George Philip Wells], (בעשרה כרכים, בצירוף תמונות, ציורים ודיאגרמות). תרגום מאנגלית ע"י ש. ב.ס, ראובן גרוסמן, עבר הדני [=אהרן פלדמן] ובורוך קרופניק, עריכת הסגנון בידי אשר ברש. (כרך א. תרגום ש. ב.ס וראובן גרוסמן). תל-אביב, מצפה, (דפוס אחדות), תרצ"ב. 285, 121 ע. 15 : 21.

הזכר: פתיחה: היקפם של בעלי החיים, תכונותיהם והמחקר בהם. — ספר א: הגוף החי: הרי הגוף כהרי הסכנות—מכונת הגוף המסובכת ודרכי פעולותיה—ההתאמה והכוון במכונת הגוף—השתתפותה של מכונת הגוף והתחדשותה. — ספר ב: תבניות החיים העיקריות: הפלגה הגדולה הראשונה: בעלי החוליות—הפלגה הגדולה השנייה: פרוקי הרגל.

1353. וסרמן, יעקב [Jakob Wassermann]. נובילות סתוך, ראי הוחב, תרגם יעקב קופצ'יץ. תל אביב, אמנות, (דפוס אמנות ארץ ישראל), (תרצ"ב). 117, 111 ע. 11 : 17. = ספריה לכל, 6.

1354. זיבטינסקי, זאב [Vladimir Jabotinsky]. הקץ להצהרת כלפור? תל אביב, מגדור, (דפוס וידיסלבסקי ומוס), תרצ"ב. 8 ע. 12 : 16. מהמעטפת.

1355. חורגין, יעקב, חומת-אגריפס; ספור היסטורי. ברלין — תל-אביב, א.י. שטיבל, (דפוס הפועל הצעיר בת"א, תרצ"ב). 182 ע. 14 : 21.

1356. חיפה, בית הספר הריאלי העברי, חומר לעבודה בכתב. א: תמציות. חיפה, בית הספר הריאלי העברי, (דפוס ורמפינג), תרצ"א. 20 ע. 17 : 23.

1357. חיפה, לשכת המסחר והתעשייה העברית, חיפה והמחוז. חיפה עיר העתיד... חיפה, לשכת המסחר והתעשייה העברית, חיפה והמחוז, (1932). 40, 11, 44, 48 ע, ציורים, מפות, טבלאות. 15 : 23.

מהמעטפת. — בעברית, גרמנית ואנגלית. — על המעטפת השמאלית שער נוסף באנגלית:

Haifa — city of the future; issue of Jewish chamber of commerce & industry, Haifa & district.

1358. חיפה. הקהלה העברית. דין וחשבון כספי וסעשי של ועד

הקהלה העברית בחיפה לשנת תרצ"א. חיפה, דפוס סוכובולסקי, (תרצ"ב). 40 ע. 17: 24.

מהמעטפת. — את הקורם ראח ק. ס. שנה ח' ע' 15.

1359. משרניחובסקי, שאול [Saül Czernichowsky]. כתבי שאול

משרניחובסקי, בעשרה כרכים. הוצאת ועד היובל. (ברלין—ניו יורק), ועד היובל

(להוצאת כתבי שאול משרניחובסקי), (דפוסים שונים, סהם בא"י, תרפ"ט—תרצ"ב. 16: 24.

התכן: כרך א: שירים (תרנ"ב — תר"ע). וילנא, (דפוס ראם), תרצ"ב. 5 דף, 9—359 ע.

ב: שירים (תרפ"ד—תרפ"ג). תל אביב, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ב. 4 דף, 207 ע.

ג: שירים: הסיקוסיות מאת תיאוקריטוס [Theocritus] (תרגום מיונית);

משירי הבבלים (תרגומים); אידפוס המלך מאת סופוקלס [Sophocles]

(תרגום מיונית), (תרפ"ד—תרפ"ט). ברלין—שולוסנבורג, דפוס ע"י הוצאת

שטיבל, (דפוס איצקובסקי), תרפ"ט. [4] דף, 9—291 ע.

ד: קלֶזֶלָה (קטעים נבחרים). תרגום. עם הקדמה מאת המהרשם. ברלין.

(דפוס איצקובסקי), תר"ץ. [4] דף, 9—190 ע.

ה: מחזות: (בר"כוכבא, דרמה בת ארבע עלילות; החולה בעיניו מאת מוליר

[Molière]. תרגום מצרפתית). תל אביב, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ב.

[4] דף, [9]—279 ע.

ו: ספורים: אסרי פורים, אוֹקֶס, כאותם אנקורים, עסק ביש, בשעת מלחמה,

התחבושת, בושח, אשכנזים, לחיות עוד אפשר, מעשה כרופא, בבית

הקברות, ד' אמות של ארג, מעשה בבחור מאוטשקוב, סטור פשוט, מלח,

Flottenvorlage, ספורי הד"ר סֶנְגֶּבּוּים: נסחוביץ, הנערה החביבה, צעדים

ראשונים, בדרך, אנחנו והם, בענין המומחים, ארבעה אבות קונדסים, מקרה,

שלשה ברוים, מדירה לדירה, וילנה, (דפוס ראם), תרצ"ב. [4] דף, [9]—320 ע.

ז: ספורים: אגרי, על הכמה, נסיעה לא נעימה, ידידים, נתפרדה החבילה,

בלילה, האיל, בין גדולים, עם קדושים, חולו הפרטי של הד"ר הצעיר,

הדודה תיאופיליה והיגשוף, מוטי סולובי, ערב יום הכפורים, אלה שלא

הגיעו למלכות: רוזט, מאיר זינגר, אודיסה שמתה: י"י לינצקי, אלימלך

איש נעמי, הסטודנטים, מ. ל. לילינבלום, ש. פרוג, ד. כהנא, הקונטרסני

דיסטם, פרוסיסור הוכמן, רוחמובסקי, מנדלי מוכר ספרים, היהודוני

המת, הד"ר טורקס, תל אביב, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ב. [4] דף,

9—225 ע.

ח: הומירוס, סטר איליאס, חלק א: שירים א—יב, מתורגמים מיונית

על ידי שאול משרניחובסקי, ברלין, הוצאת א. י. שטיבל, (דפוס ראם

בויילנא, 1930). [3] דף, XLII, 320, 13, [2] ע. שער נוסף ברומית:

Homeri Ilias. Pars prima: Libri I—XII. In linguam hebraeam

e graeco translata a ... Saulo Tschernichowski.

ע' I—XLII מבוא מאת המתרגם. — התרגום נעשה בהקסמטר על יסוד ההברה האשכנזית והנגינה המקובלת (מהמבוא). — הכרכים ט—י לא יצאו עדיין.

הקבץ הראשון של שירי טשרניחובסקי יצא בשם "חזיונות ומנגינות" בשני ספרים עם הקדמה מאת ר. כריגין בהוצאת "תושיה" (בתוך הקריה "ביבליותיקה עברית") בורשה תרנ"ט—תרס"א. — הקדמת המחבר לכרך א': "השירים שנכנסו לכרך זה כלם נדפסו כבר בספרי "שירים". — ונדפסו עתה שוב בתקונים. אחדים מהם נשמטו ואחדים חדשים נכנסו. — בסדרם אחזתי בדרך התהוותם, כלומר בסדר הכרונולוגי—עד כמה שזכרתי. — השירים "האלה יצאו בראשונה בתרע"א באודיסה בהוצאת "השלח", מהדורה ב'—בתרע"ג [ז] באודיסה בהוצאת "מוריה", מהדורה ג' — בתרע"ח באודיסה בהוצאת מוריה, מהדורה ד' בתרס"ב בהוצאת "מוריה" ירושלים—ברלין (נדפס בליפציג). — בכרך זה נשמטו השירים "הכל נשכח", "הן שבתי בית אבותי", "טריאלט", "השתפכות", "בעקבות אַנקריאון", שנדפסו בס' "שירים" הנ"ל. — נכנסו השירים: "על חרבות בית שן", "ביתרה", "הר דָּמְרָקְשִׁי" (היה במהדורה ג' וד'), "קסמי יער II" (היה במהדורה ד'), ו"שושנת פלאים ברוכת אלי" (היה במהדורה ג' וד'). — השירים: "בעים רוחי", "געגעעים", "באכבי", "אידאל", "אביב עולמים", "אֶלְגִּיה" ו"אֶת", "בת שירת", "במאסר", "פנטסיה", "בגן", "נס ציונה" (שכך נקראו בכל המהדורות הקודמות) נקראו במהדורה זו על פי השורה הראשונה של השירים. — השיר: "בין חגוי סלע (שיר תפרי)" נקרא כאן "שיר תתרי". — השירים שבכרך ב' יצאו קודם בהוצאת שטיבל בליפסיה בשנת תרפ"ד בשם "שירים חדשים (תרע"ד—תרפ"ג)". — חלק גדול של השירים האלה יצאו בהוצאת "דביר" בירושלים בשנת תרפ"ב בשם: "מחברת הסוגיות". — השירים שבכרך ג' נקבצו כאן בראשונה—אידפוס המלך יצא גם לחוד; (ראה ק. ט. שנה ז' ע' 422). אחדים מהספורים שבכרך ו' וז' יצאו לאור בהוצאת "דביר" בירושלים בשנת תרפ"ב בשם "ספורים".

הכתבים יצאו לרגלי יובל הארבעים לעבודתו הספרותית של המשורר. ההוצאה מהודרה. אנו מברכים את המשורר ואת ועד היובל להוצאה זו.

1360. **יבניאל' ש[מואל]** [Shmuel Jawnieli]. בבקרה של תנועה. ירושלים, הועד המרכזי של הכתרות הסוציאליסטיות העבריות בא"י, תרצ"ב. 32 ע. 12 : 21.

== ספרית הכתרות הסוציאליסטיות, ג. — מחוברת דנה בתנועת "חבת ציון" ומבררת על יסוד המקורות והחומר הרב שנאספו בכתבים לתולדות חבת ציון [מאת א. דרואנוב] ובמקומות אחרים, את הסגנות שנתגלמו כבר בראשית מצעריה של תנועת ההתיישבות הציונית..."

1361. **יעריפֿולסקין, י[עקב]** [Jacob Yaari-Poleskin]. זלמן דוד לייבוביטש; חייו ופעולותיו (בצרוף חמונות). תל אביב, דפוס אפרים סמירוד ובנין, תרצ"ב. 188, [1] ע, פקסימילים, 18:13. (ספרית "חלומים ולוחמים", תל אביב).

1362. **ירושלם. ישיבה גדולה עץ חיים.** לוח לשנת תרצ"ב. דיני ומנהגי בית הכנסת, ושאר דיני ומנהגי השנה... ירושלים, דפוס סלומון, [תרצ"א]. 63 ע. 12 : 16.

1363. כנסת ישראל בא"י. הועד הלאומי. דיון וחשבון של הועד הלאומי שכט תרצ"א—אדר א' תרצ"ב. (הוגש להמושב השני של אספת הנבחרים). ירושלים, (דפוס ר. ח. הכהן), תרצ"ב—1932. 78, 48 ע. 17 : 24.

1364. כנסת ישראל בא"י. הועד הלאומי. תזכיר הועד הלאומי של יהודי ארץ ישראל לממשלת ארץ ישראל על שיטת הכתיב בהעתקת השמות הגיאוגרפיים והפרטים בצירוף שתי רשימות התקונים לרשימת השמות הגיאוגרפיים של ממשלת ארץ ישראל. תל אביב, (דפוס הארץ), תרצ"ב. 91, 111 VI ע. 17 : 24. על מספר מוסים בראש השער: חברה עברית לחקירת אי ועתיקותיה. עם שער אנגלי על העמוד האחרון של המעטפת: Memorandum of the Waad Ha-leumi on the method of transliteration of geographical and personal names with two lists of corrections to the "Transliteration lists" of the Government of Palestine. Tel-Aviv, 1932.

על מספר מוסים בראש השער: Jewish Palestine exploration society את רשימת השמות של ממשלת אי ראה ק. ס. שנה מ' ע' 288. התזכיר בעברית ובתרגום אנגלי—לכן הרשימות: רשימת השמות של ועדת המוסמים כמעט התחברה העברית לחקירת אי ועתיקותיה (דפוס. [שמואל] קליין, [שעיה] פרס, דרך אברהם] [עקב] ברור, [צחק] בן-צבי, דרך ב[נימין] מילר). — רשימת השמות הגיאוגרפיים שהובאו בספר Trans-literations וכו' ע"י חקירות מעובד ומסודר ע"י ב[נימין] מילר.

1365. לוח רפואי של ארץ ישראל לשנת 1932, תרצ"ב-תרצ"ג. העורכים והמוציאים לאור: דודו אוריה פרודמן ויוסף שטין. תל אביב, (דפוס אחדות), 1932. 158, 94, XLIV ע. 10 : 16. לחץ האנגלי שער באנגלית: Palestine medical calendar for Tel-Aviv. Ed.: D. A. Friedman & Joseph Stein.

רשימת הרופאים, בתי המרקחת, ורופאי השנים באה גם בעברית וגם באנגלית, אולם הרשימה העברית מכילה רק את בני המקצוע העברים, ואילו האנגלית מכילה את כל הרופאים בני הלאומים השונים שבארץ.

1366. לוי, ב[נימין] מ[נשה]. אוצר הגאונים; תשובות גאוני בבל ופירושיהם על פי סדר התלמוד. כך ה: מסכת מגילה תענית וראש השנה. ערוך עי. ב. מ. לוי, ירושלים, חברה להוצאת ספרים על יד האוניברסיטה העברית, (דפוס מרכז), תרצ"ג. 131 דף, II, 103, 82, 118 ע. 18 : 25.

לכל מסכת שער מיוחד. על שער מסכת תענית כתוב: תרצ"ב. עם שער אנגלי מיוחד: B. M. Lewin: Otzar ha-Gaonim. Thesaurus of the Gaonic responsa and commentaries, ... vol. V. את הקודם ראה ק. ס. שנה מ' ע' 278.

כחמש שנים עברו משעה שעלתה במחשבתו של הדיר ב. מ. לוי, לזכות את הרבים בקבוצת תשובות הגאונים ופירושיהם ובסדרם על-פי סדר המסכתות. המלומד הוריו והחריף הזה לא נבהל מקשי המלאכה וצרף למחשבתו את המעשה, ואחרי יגיעה רבה וטורח

לאין-שעור הצליח במשך חמש שנים להוציא לאור חמשה כרכים, אשר שנים מהם, הרביעי והחמישי, מונחים כעת לפנינו.

לעומד מן החוץ קשה להבין את גודל העבודה שהושקעה בבנין אוצר זה. תקופת-הגאונים שנמשכה כמעט קרוב לחצי-אלף שנים, השאירה לנו רכוש רוחני עצום ורב, בדמות תשובות ובאורים ופירושים ופסקי-הלכות וחלופי-מנהגים. תשובות הגאונים נזכרות לא פעם אחת מפי אחרון הגאונים רב האי גאון (ראה מפתח לתשובות הגאונים של מילר צד ר"ד), וכן מובאים בספרי הראשונים: גימטריה הגאונים (ספר הישר לר"ת סי' ע"ד) וג'קוסי הגאונים (ששה מקובצת לכתובות י"ז א') וגם פירושי הגאונים (אור זרוע ח"א סי' שעה) ופסקי הגאונים (שם סי' תכ"ד) ומנהגות הגאונים (שבולי הלשון ח' שסחות סי' י"ג וס"ו). ואולם רכוש רוחני זה היהו ספור ומפורד וגם מקובץ בערבוביה ובלי כל סדר בתוך עשרות קובצים שונים ובמאות ספרי-ראשונים ובתוך הרבה קובצי-חכמה של האחרונים, מלבד מה שנמצא עדיין בכתב-יד בתוך אוצרות-ספרים שונים, ומלבד הערבוביה השוררת בכל החומר הרב הזה, הוא לקוי בחסר ויותר, בסרסוס ובשבושים, בשנויים וחלופים, והכל בלי כל סדר ומפתח, עד שקשה גם החפוש כדי להשוות את התשובות אחת לאחת ולקבוע בהן כוונתם, בתמונה מתאימה ומדויקת. וכדי להכניס את הסדר הראוי בכל החומר הרב הזה של תשובות הגאונים ופירושיהם ופסקי-הלכותיהם, דרוש היה לא רק אישיות-ספרותית עם כשרונות של סדרן, אלא גם בעל כשרונות מקוריים, שידע לבקר חלופי-נוסחאות וגרסאות, לבחון ולברוק גגוי נסתרות, ולהוציא מתוכם כל מה שראוי ונחוץ לשלמותה של המלאכה הגדולה והכבדה הזאת. — ומתוך שני כרכי 'אוצר הגאונים' המונחים לפנינו, כמו מתוך שלשת הכרכים הראשונים, יכולים אנו לומר כי מלאכה גדולה זאת, מלאכה שיש בה חכמה, מצאה את האישיות המתאימה בד"ר ב. מ. לוין.

כארבעת אלפים ושלוש מאות תשובות ופירושים וחד עם פסקי-הלכות נאספו ונקבצו בחמשה כרכי 'האוצר' ונסדרו על-פי סדר המסכתות (בשני הכרכים האחרונים לבד נאספו ונסדרו כאלף ושמונה מאות תשובות ופירושים), ושקידתו ודיוקנותו של המחבר ניכרת בכל מסכת ומסכת וגם בכל תשובה ותשובה, כי גם בסדור התשובות וגם בנוגע לפירושי הגאונים דרושה היתה עין פקוחה ובקאות מרובה כדי לכוון ולקבוע כל תשובה וכל פירוש במקום הראוי, בסכלנות גדולה רשם על-יד התחלת כל תשובה או פירוש את כל המקורות שמצא אותם שם, וטראח-מקום זה מקיף לפעמים עשרים ספרים ויותר, בדיוק גדול הביא את כל שנויי הנוסחאות וגם דן מתוך זהירות יתירה ודיוקנות מרובה על כל תשובה ועל כל פירוש ובאור ופסקי-הלכה המובאים בספרים ובקובצים שונים על שם גאון או גאונים, והביא במשפט-הבקורת כל מקור וכל ציון, ובמקומות רבים הצליח לביר ולהקים את שם הגאון האמתי על תשובתו ועל פירושו.

ואם אמנם שגיאות מי יבין והשכחה מצויה, וכל-שכן בעבודה גדולה ורחבה כזו ההולכת ונעשית רק על-ידי יחיד ומתוך כח כשל ולב קצר ורוח קצרה, על-כל פנים אך מעטות תחייבה השגיאות בכל כרך וכרך — אומר המחבר-המסדר בהקדמתו לכרך השלישי. אבל מסופק אני אם גם גדולי הבקאים בספרות הגאונים ומצאו הרבה עוללות, בתור שכחה מצד הד"ר לוין, ששכח לכנס לתוך אוצרו, העובר על כרכי האוצר הזה בעיון יוכח לדעת שכמעט אין שגיאות והשספות מצויות בו — וזהו דבר גדול בעבודה ענקית כזאת. מתוך

מכמני 'הגניזה' נתגלו הרבה תשובות וקטעי-תשובות ופירושים מאת הגאונים. ואת כל אלה ראה הר"ר לוי, ואת הכל כנס לתוך אוצרו, מלבד מה שגלה מעצמו מפתוני מסתרים מתוך כתב-יד שלא יד כל אחר שולטת בהם. (למשל: התשובות שבמסכת תענית בכרך החמישי כמעט כולן יוצאות ראשונה לאור מכתב-יד אחד חשוב מאוד). עד שאפשר לומר, כי לא רק כמה שטפוז בתוך ספרים וקובצים ומאספים אלא אפילו בכתב-יד הידועים לנו, לא נשאר כמעט כלום, מה שלא נכנס לתוך אוצר הגאונים, באופן שעבודת הקבוץ והסדור של הר"ר לוי היא באמת קרובה מאד אל השלמות. — ואמנם איראפשר להעריך כראוי את ערך העבודה הספרותית הענקית הזאת על יסוד הערכת חלק סמנה, אלא מתוך כל כללות העבודה וחיקפה. על עבודה סדרנית כזו צריך להסתכל מתוך אספקלריה קבוצית, כדי לדעת ולהבין את כל כובד העבודה יחד עם כל העומק וההיקף שלה.

מה שיש להעיר ולבקר הוא, כי לפעמים קצר הר"ר לוי בהעתקת התשובה, ועל-ידי-זה נשארו לפרקים דברי הגאון החשוב סתומים וחתומים יותר מדי, כמו: בחלק התשובות לראש-השנה סי' ט' הוא מעתיק מתוך הספר 'יסוד עולם' (מאמר ד' פ"ז) בשם רב סעדיה גאון כי 'בני דורו ובית דינו של אנטיגנוס איש סוכו התקינו דין ראית הלבנה בחדושה בריח'. דעת רס"ג זו שקידוש החודש עפ"י הראיה נתקן בדורו של אנטיגנוס, בימי בית שני, וכי החשבון שלנו הוא שנמסר מסיני, — דעה זו היא בג"ד גורד לגמרי לכל מה שמקובל בפי הגאונים והבאים אחריהם ולכל מה שנראה מפשטות דברי חז"ל בשני התלמודים כי דוקא הקידוש עפ"י הראיה הוא שנמסר לנו מסיני, והחשבון שלנו הוא שנחדש בימי האמוראים האחרונים. אבל דברי רס"ג המובאים כאן באוצר הגאונים הם רק קטע מתשובה ארוכה, אשר חלק חשוב ממנה מובא ביסוד עולם שם, ואשר קטע אחר ממנה העתיק הר"ר לוי בהערה ז' לתשובה סימן ל"ט, וצריך היה איפוא להעתיק כאן את כל ראיותיו של רס"ג, כפי שהן מובאות בשמו ביסוד עולם ולהביא גם-כן מה שכתב רס"ג, שכל ההלכות (בתלמוד הסראים היפוך דעתו) לא נאסרו אלא על-דרך גזמא כדי לפלל התלמודים, וכמו שמובא ביסוד עולם שם. כמובן צריך היה, לדעתי, לסדר כאן סמוך לתשובת רס"ג זו, מה שמביא בחלק הפירושים לריה סי' קס"ב בשם רבנו חננאל, שדבריו בודאי דברי קבלה הם מרס"ג.

ואמנם גדולה היא עבודתו של הר"ר לוי בקבוץ כל החומר ובסדרו, ועל-כן אנוס היה, לפי הודעת עצמו בהקדמתו לכרך הראשון, לקצר בהערותיו, וזהו באמת חסרון לא יוכל להמנות, כי יש לפרקים שקצר במקום שהיה דאוי להאריך כדי לבאר כונת הגאון המשיב, כמו: בחלק התשובות לסגילה סי' קפ"ב בתשובת רס"ג על מאמרם במגילה (כ"ח ב'): לישתמש אינש במאן דמתני ארבעה, שדברי רס"ג בלתי מובנים וכבר העיר על זה הח' מילר, במפתח לתשובת הגאונים צד מיד בהערותיו לתשובות הגאונים של הרכבי, שמשם מקור התשובה הזאת, וראה גם ב'החוקר' שנה א' צד נ"ב מה שהאריך הרב אפנהיים לבאר תשובה סתומה זאת, והר"ר לוי לא העיר בזה כלום. וראה גם בחלק התשובות שם סי' נ"ז בתשובת רב האי גאון על מאמרם במגילה (פ"ז ב'): מגלת אסתר צריכה שרשום כאמתה של תורה, והוסיף על זה רח"ג: מאן אמתה של תורה? אל עזר ומשה נשואים ועדה, ורח"ג פירש שם את דבריו אלה, ועיין במפתח לתשובות הגאונים צד כ"א בהערות מה שהעיר בפירושה של תשובה זו, והר"ר לוי לא העיר על זה כלום. ומה שמפליא ביותר, כי כל אלה שהביאו תשובת רב האי גאון זאת, לא העירו כלל

על מקור המאמר, מאן אמתה של תורה? אלקור ומשה נשיאים ועדה. שהזכיר רב האי גאון ומפרש אותו. — אבל המאירי למעלה סוף פרק ראשון מוכיר מאמר זה בשם חלסוד המעריב, וכנראה שכן הית המאמר הזה בירושלמי לפני רח"ג. והסגנון על הד"ר לזון שנהירין לו ספרי הרב המאירי, ולא העיר על זה כלום.

ומוצא אני גם-כן לחובה להעיר, כי לדעתי כדאי היה לצרף לחלק החשובות של מסכת ראש-השנה כל החומה, שנתגלה בדבר המחלוקת שהיתה בין רב סעדיה גאון ובין בן מאיר בענין קביעת המועדות ושנאסף במאמרו הגדול של הח' ח. י. כארנשטיין: „מחלקת רב סעדיה גאון ובן מאיר“ (ב.ספר היובלי של נ. סקולוב), והיתה מלאכת הסדור תמח ושלמה. ואמנם במקום חסרון כזה שיוכל עוד להמנות בהוצאה שניה, הוסיף לנו הד"ר לזון בסוף כל מסכת מפתח כללי ופרטי חקובע לו ברכת לעצמו, ונאמנים וצודקים חמח דברי המחבר בהקדמתו לדרך רביעית כי „מי שרוצה לקבל מושג קצר וכולל מאחת המסקנות של אוצר הגאונים, יעבור רק על המפתח וידע, ומי שיעבור על כל מפתח ומפתח והיה לו מושג כולל ומקיף מכל השלשלת הנפלאה של תקופת הגאונים“.

ומקרב לב אנו מכריזים את הד"ר ב. מ. לזון כי יזכה להשלים עד גמירא את העבודה הענקית של ספרו „אוצר הגאונים“ על סדר החלסוד כלו. י. ל. הכחן פישמן

1367. לנער; ספרות ארץ ישראל של הקרן הקיימת לישראל. תל-אביב, אמנות, (דפוס אמנות א"י), תרצ"ב. 19:12.

חבורת לם: [י. יוסף [Joseph Weitz]]: פדרס וגן. 99, [1] ע, 15 ציורים, 6 טבלאות-תמונות. ע' 95: ביבליוגרפיה. — ע' 92-93: שמותיהם הלועזיים של עצי הפרדס והגן. את הקודם ראה ק. מ. שנה ט' ע' 154.

1368. לצרום, נהידה רות [Nahida Ruth Remy-Lazarus]. בקשתיד; (ספור ביוגרפי). תרגום וישראל שפירא. תל אביב, מצפה, (דפוס גומנברג), 1932. ע. 160. 14:20.

1369. מכשן, א [A. Mibashan]. רומניה. (תל אביב, דפוס אמנות ארץ ישראל), תרצ"ב. 7, [1] ע. 15:24. מהמעטפת. — לתערוכה ויריד המזרח בתל אביב.

1370. מכביה תרצ"ב... תל אביב, (דפוס מ. שחם ב"פ), 1932. [36] ע, פורטרטים, תכנית, תמונות. 23:31. מהמעטפת. „החבורה הזאת המכילה מספר מאמרים [מאת גורדון, לזבר, אוסישקין, וקוטיארי ואחרים] על המכביה, הנה כעין הקדמה לספר המכביה שיופיע בעתיד הקרוב“. בסוף החבורה: „המכביה הראשונה תל אביב, כ—כ"ש אדר ב' תרצ"ב“ בעברית ובאנגלית.

1371. מרצינקובסקי, ו. ישו הנוצרי. סקירה קצרה על הספר: ישו הנוצרי לפרופ. קלוזנר, Jerusalem, דפוס Near East scripture testimony, [1932?]. [14] ע. 11:13. מספרי המיסיון הנוצרי.

1372. משה בן מימון [Moses ben Maimon]. ספר הלכות דעות; חלק מספר המדע לרכנו משה ב"ר מימון הספרדי, עם באור רחב בשם מדות

ודעות, המראה מקור דברי הרמב"ם ז"ל בש"ס בבלי וירושלמי תוספתא ספרא...
 חכמת הקבלה והחסידות פילוסופיה ישראלית דתית ספרות המוסר ספרי שו"ת...
 בצרוף מבוא טאט הרב שמריהו ל"ב הורביץ... תל אביב, מצפה, (דפוס
 אחדות), (1932). 176 ע', [11] דף. 14 : 20.

גם שער מקוצר. — ע' 175-176: רשימת ספרי המחבר. — שער נוסף באנגלית: The
 treatise of ethics by Maimonides... Interpreted and commented upon by
 S. L. Hurwitz...

הרב הורביץ, רב ביהמ"ד "תפארת הגר"א" בניו-יורק, חבר כבר כמה ספרים על
 המוסר והפילוסופיה היהודיים ובעיקר הרבה לעסוק ברמב"ם. לספר הזה הוא מקדים מבוא
 של 20 ע' על הרמב"ם וחבוריו ועוד מבוא מיוחד על הלכות דעות. הפירוש ארוך מאד
 ומראה בקיאות מפליאה במקורות ובהקבלות לדברי הרמב"ם. — צורת הספר יפה מאד.

1373. משניות. ששה סדרי משנה מנקדים ומפרשים על ידי
 חנוכי נחמן ביאליק. סדר א: זרעים. תל אביב, דביר, (דפוס אחדות), תרצ"ב.
 [21] דף, [31]—[16], [11], 206 ע'. 12 : 17. ע' [3]—[16]: הקדמה טאט ח. ג. ביאליק. —
 ראה גם ק. ס. שנה ו' ע' 338, 506, שנה ח' ע' 156, שנה ט' ע' 26, 279 (מסכתות בודדות).
 הרצון והכונה לתת את המשנה ביד העם כספר השווה לכל נפש יודע עברית בישראל
 חיובו איפוא הוצאת המשנה בצורה חדשה. המתאימה יותר לעם בני דורנו ולתביעותיו.
 ואת זה דמה מוציא המשנה הזאת—הוא גם מנקדה ומפרשה—להשיג במהדורה זו, המתוכנת
 עפ"י הכללים והדרכים האלה: גוף הפנים של המשנה נתן בהוצאה... כשהוא מלא ושלם בלי
 שום השמטות ודלוגים כל שהם וכלי שום שנוי סדר... הנוסח הנתון בזה הוא בדרך כלל
 אותו של סופס המשנה המקובל בידנו. בלי ערבוב של נוסחאות וגרסאות אחרות בגוף הפנים...
 בעיה חסורה בפני עצמה הוא דבר הנקוד במשנה, וביותר, של אותן המלים שאין להן דוגמא
 במקרא, או שאין לתבניתן הדקדוקית הכרע מחוכן או מענינן... לפי שעה... אנוס היה הנקוד.
 כאין ברירה, לפסל לו דרך שורה בין המסורות השונות, וכן בין אלה ובין תביעות הדקדוק,
 ככוח עצמו. לפי מעט ולפי השגתו... מסורה מפורקת ודקדוק—הלכה בדרך כלל כדקדוק;
 אבל במקום שהמסורה תקיפה ופשטה בכל ישראל—נשא הנקדן פניה... הפירוש הקצר
 שבמהדורה זו לא בא בשום פנים להתחרות עם הפירושים הקודמים, או להתגדר בפירושים
 משלו. אדרבה, רובו ככולו נסמך על דברי הפירושים שקדמוהו, ישנים וחדשים. כל עיקר
 חדושו אינו אלא בצורת ובאופן ההרצאה. בעל הפירוש הזה... עמל הרבה, שיהא הפירוש,
 עם כל קצורו וצמצומו, ברור ושלם ומספיק די הצורך להבנת דברי המשנה על בורים
 במקומם ומחובתם... לפני כל מסכת ומסכת הוקדם מבוא קטן, מיוחד לה, מענינה. במבוא זה
 מתארים בקצרה, בראשי דברים, עיקרי הענינים הנודנים במסכת. (מתוך הקדמת ביאליק).

1374. נאמן, י. ל. טבלאות פדגוגיות לתורת המוסיקה.
 ירושלים—תל אביב, מכון א"י לסדעי המוסיקה, (תרצ"א). [51] דף. 22 : 33.
 דפוס ליטוגרפי.—הדפים מודפסים על 3 לוחות קרטון.

1375. נושא-חן, ישראל. לקט ישראל. תל-אביב, (דפוס הארץ), תרצ"א.
 48 ע'. 16 : 23.

„חדושי אנגה... אשר... חידש מרענו וכיחוד מאשר שמע מרבו הרב אשר אייזנשטאדט...
 בהסכמות נזכר שם המחבר בצורות: ניאושיתין, נאושיתין.

1376. נמירובסקי, מ[רדכי] [Mordechai Nemirovsky]. חס צב
הכלכלי בארץ ישראל לראשית 1932, מאת מ. נמירובסקי וולטר פרויס
[Walter Preuss]. תל אביב, דב'ר, (דפוס אחדות), תרצ"ב. 103, [11] ע. 13 : 19.
1377. סוקניק, אלעזר [יפא]. בית הכנסת העתיק בבית אלפא.
פרשת החפירות שנערכו מטעם האוניברסיטה העברית, ירושלים, בחורף תרפ"ט,
על ידי אלעזר י. סוקניק. ירושלים, (חברה להוצאת ספרים על יד האוניברסיטה
העברית, (דפוס אמנות ארץ ישראל), תרצ"ב. [14] דף, [51]—52 ע, ציורים, [11]
8, 27 לוחות-תמונות ותכניות. 33 : 25.
על המעמדת שער נוסף באנגלית: B[leazar] L[ipa] Sukenik. The ancient
Synagogue of Beth Alpha... Jerusalem: at the University press—London:
Oxford university press.
1378. פלוטרכ [Plutarchus]. תולדות גדולי יון ורומא. תרגם
יוצחק לויב ברוך. כרך א. ספר א"ב. תל אביב, אמנות, (דפוס אמנות ארץ
ישראל), תרצ"ב. [11] : 17. — ספרה לכל 7, 12.
הלכן: כרך 1: גדולי יון. ספר 1: תואוס, ליקורג, סולון, תמיסטוקלס. [11] ע.
ספר 2: אריסטידס, קימון, פריקלוס, ניקיאס. [11] ע. — בראש ספר ב' מבוא מאת
המתרגם בשם: פלוטרכ וספר הביוגרפיות שלו.
1379. פרנסיש, עמנואל בן דוד [Immanuel ben David Frances].
דיואן ל' עמנואל בן דוד פראנסיש. יוצא לאור על פי כתב-יד הספריות של
בית-המדרש לרבנים בניו יורק ושל המוזיאום הבריטי, עם הערות ומבוא מאת
שמעון ברנשטיין. תל אביב, דב'ר, (דפוס שושני), תרצ"ב. XXXV, [11], 304 ע. 21 : 27.
הלכן: מבוא.—שירי ידידות ותלונה.—שירי אהבה.—קינות.—ציורי קבר ומכתמים.—
וכוחים.—שירי קודש.—שירים נגד שבתי צבי.—נוספות.—מלואים.
1380. קויפמן, יחזקאל [Jecheskel Kaufmann]. גולח ונכר; מחקר
היסטורי סוציולוגי בשאלת גורלו של עם ישראל מימי קדם ועד חוסן-הזה. כרך ב/
(ספר ב'). תל אביב, דב'ר, (דפוס מ. שושני), תרצ"ב. [21] דף, [28, 477]—[11] ע. 17 : 25.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 309. שם בקרת מאת הפרופ. נ'ר.
הלכן: כרך ב' ספר ב': הלאומיות הרוחנית.—נצני הרעיון הלאומי בישראל.—אופנומיה
לאומית.—דור נכר.—חחיה וגאולה.—חכלי גאולה.—28 ע' שבסוף: מפתח ענינים ושמות.
1381. קופליביץ, יעקב [Jacob Koplewitz]. החלף בארץ; מבחר
שירים. תל אביב, הוצאת ישראל זנגביל בלונדון על ידי אנודת הסופרים העברים
בארץ ישראל, (דפוס אחדות), תרצ"ב. 203, [41] ע. 17 : 23.
הלכן: חלק א': אל הקורא.—קסוס.—החלף בארץ.—היכן בנות השמים.—חלק ב':
מתוך "אלגיות".—מתוך "שירים למלכת".—מראות אימלקים (סונמים).—שירים חדשים.—
השירים נכתבו בשנות 1915—1931. בחלק א' שירים שנכתבו עד 1920.

1382. קמחי, דב [Dov Kamhi]. ספר הכליונות. (מחזרה שנית, מתוקנת). ירושלים, (דפוס הספר), תר"ץ. 105, [1] ע. 16 : 24.
"מחזרה א' ראה ק. ס. שנה ג' ע' 15.
1383. קפת הספר. תל אביב, קפת הספר, דפוסים שונים, תרצ"ב. 17:12.
קסב-קסג: ליברמן, צבי: עודד הנודד. ספר. 36 ע.
קסד: קיפניס, לוי: בכורים. ספר. 7, [1] ע.
את הקודם ראה ק. ס. שנה זו ע' 28.
1384. קרוזייר, ו[יליאם] פ[רסיוול] [William Percival Crozier]. מכתבי פונטיוס פולמוס; נכתבו בימי שלטונו ביהודה אל ידידו קנקה ברומא. נערכו ע"י ו. פ. קרוזייר. תרגם מאנגלית ישראל דיסקין. ירושלים, (דפוס הספר), תרצ"א. [2] דף, 7—160 ע. 14 : 21.
1385. קרייף, פאול דה [Paul de Kruif]. צידי החידקים. תרגם יצחק לסקר. תל אביב, אמנות, (דפוס אמנות א"י), ותרג"ב. [2] דף, IX, [1], 89—5, [1] ע. 11 : 17.
— ספריה לכל, 2.
הלכן: עם הספר. מאת ד. א. פרידמן. — אנטוני ון לונהוק; ציד החידקים הראשון. — לצרו ספלינגני; החידקים מוצאם מחידקים.
1386. הקרן הקימת לישראל. יהושע זיסן. ארץ ישראל בטמפרים. 25 דיאגרמות מאת אטמא וויש. ירושלים, הלשכה הראשית של הקרן הקימת לישראל, (דפוס עזריאל), תרצ"א. [3] דף, 25 דיאגרמות. 14 : 21.
יצא גם ביודית. באנגלית, בגרמנית ובצרפתית. — השער האנגלי: Keren Ka-yemeth Leisrael. [ehoschua] Siman: Erez Israel in figures; 25 statistical pictures by Otte Wallisch. Issued by the Head office of the Keren Kayemeth Leisrael. Jerusalem, 5691. VI, 25 p.
רחבו של הספר גדול מאד.
1387. הקרן הקימת לישראל. 50 שנות בנין הארץ. ירושלים, הלשכה הראשית של הקרן הקימת לישראל, (דפוס עזריאל), (תרצ"ב). 51, [1] ע., פורטרטים, תמונות. 14 : 19.
רחבו גדול מאד.
- ריבלין, י. י. חיי מחמד... ראה לעיל ע' 407 בספר 1328.
1388. ששב, שושנה [Shoshana Shababo]. מריה; רומן מחיי הנזירות בארץ... חלק א"ב. תל אביב, מצפה, (דפוס גוטנברג), תרצ"ב. 2 כרכים. 180 : 337, [2] ע. 14 : 21.
1389. שוברט, פ[רידריך] ק[רל] [Friedrich Karl Schubert]. ואף על פי כן—נוע תנוע. תרגם שלמה קרברג. ספר א"ב. 2 כרכים. תל אביב, אמנות, (דפוס אמנות ארץ ישראל), ותרג"ב. [3] דף, ע' 127—258, [1] ע. 11 : 17.
— ספריה לכל, 13-14.

1390. תל אביב, גמנסיה ריאלית בלפור, הדון וחשבון השנתו הראשון, תל אביב, (דפוס אמנות), תרצ"ב, 47 ע. 17 : 24.

הסנת בנין הגמנסיה על השער. — לדוח קורסים שני מאמרים אלה מאת שני מורי המוסד: "השיטה המחזורית של היסודות החיפיים עד תגלית הרדיו-אקטיביות" מאת נתן רובינזון. — מחוך מבוא לגיאוגרפיה כלכלית מאת יצחק קדרמן.

1391. תנובה. אנודה שתופית בע"מ לחוצרת משקי העובדים העברים בארץ-ישראל. חוברת תנובה לתרצ"א. (תל אביב), הוצאת המרכז לאגודות תנובה בא"י, (תרצ"ב), 71 ע. 17 : 24.

מהמעטפת. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 165.

1392. תנ"ך. נביאים (לקומים). מבחר מיתוסים (נדפס בתור כתב יד). (תל אביב, דפוס אמנות ארץ ישראל), ותרצ"ב, 27 ע. 16 : 24.

עד פרק ל"ט, יג. — המכנס נדפס עם תקוני-נוסח. — בסוף כל פרק הערות על השנויים הללו.

1393. תעשיות הימיות ממלכתיות בע"מ. גפרת האמון. (חיפה, דפוס ורהפטיג), [1929 ?], [31] — 10 ע. 14 : 17. מהמעטפת.

1394. תפלות. סדור. מפי עוללים; סדור תפלה וחלק שני: מועדים, גסח אשכנז. על פי הצעה מחלקת החנוך של ההנהלה הציונית בארץ ישראל. תל אביב, אמנות, דפוס אמנות ארץ ישראל, תרצ"ז, 5 דף, 534 ע. 11 : 17.

הציור לשער מאת ש. ורדיה. עם באור לתפלה של וגשם וחושענות. לאקדמות נתן תרגום עברי עם באורים. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 211 מספר 692.

1395. ווינאגראד, ה. ערשטע מריט; (פאקטע). יערושאלאים, (דפוס פנחס קניו), 1932, 16 ע. 12 : 17.

1396. Baratz, Joseph. The story of Daganian; from the Hebrew. Tel-Aviv, "Omanuth", (1931). 78, [2] p., illus., map, ports. 12:16. = Pioneering Palestine; Jewish national fund לנער-ספריה ארץ-ישראל library, no. 1. את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 23.

1397. Ben-Avi, Ittamar. La sauveuse; roman d'amour et de la religion. Version française par O. Camhy. Sion-Paris, (Jérusalem, typ. Azriel), 1931. 302 p., port. 13:19.

"Ce volume a été déposé à la Bibliothèque Nationale de l'Université Hébraïque en 1932".

1398. Jerusalem. Hebrew university. Information for students. Jerusalem, (typ. Azriel press), 1932. 22 p. 14:22.

את החוברת בעברית ראה ק. ס. שנה ז' ע' 278.

1399. **Keren Kayemeth Leisrael.** Der jüdische Nationalfonds (Keren Kayemeth Leisrael) bei der Arbeit. Jerusalem, Hauptbüro des Keren Kayemeth Leisrael, (Buchdruckerei Azriel), [1932]. 16 p., tab. 12 : 22. את החוברת באנגלית ראה ק. ס. שנה ט' ע' 288.

1400. **"Magén".** I. An den xvii. Zionistenkongress. II. Zionistenverfolgung in Sowjetrussland (Vortrag gehalten auf der zweiten Tagung des Verbandes "Magén"). [By] Izchak Gurewitsch. Tel-Aviv, "Magén", 1931. 14, [2] p. 17 : 24.

בראש השער "Magén". Verband zur werktätigen Hilfe für die in Sowjetrussland des Judentums, des Zionismus und des Hochhaltens jüdisch-nationaler Werte wegen Verfolgten.

1401. **Nedivi, Judah.** Tel-Aviv; compiled by Judah Nedivi, town clerk, Tel-Aviv. [Jerusalem], Keren Hayesod, (Tel-Aviv, typ. "Achduth"), 1929. 40 p., illus. 17 : 25.

1402. **Palestine. Government.** Department of customs, excise and trade. Statistics of imports, exports and shipping for the year ended 31st december 1930. Jerusalem, Whitehead Morris Ltd. Alexandria, 1931. 352 p. 16 : 24. את הקודם ראה ק. ס. שנה ט' ע' 288.

1403. **Palestine. Government.** Department of health. Annual report for the year 1929. Jerusalem, Goldberg press, 1930. 1 p.l., 103 p., map, tabs. 20 : 33.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 24.—את הדו"ח בעד שנת 1930 ראה ק. ס. שנה ט' ע' 31.

1404. **Palestine. Government.** Department of surveys. Annual report of director of surveys 1928; 1930; 1931. 3 vols. Jerusalem, G[oldberg] P[ress], 1929; 1931; 1932. 6 p., diagr.; 5 p., map., diagr.; [4] p., map, diagr. 21 : 33. A[zriel] P[ress] נדפס מצד הדו"ח לשנת 1931 את הדו"ח לשנת 1929 ראה ק. ס. שנה ט' ע' 289.

1405. **Palestine. Laws.** Bills of exchange ordinance no. 47 of 1929. [Jerusalem], 1929 ? 32p. 20 : 33.

Government of Palestine.— „Reprinted from Official gazette no. 238 of the 1st July, 1929". בראש השער

1406. **Rohold, S[habbetai] B[enjamin].** Calendar, Jewish and Christian, for 1932. Notes on Jewish history, manners and customs. As designed by S. B. Rohold. Haifa, B. J. S. Mount Carmel Bible school press, [1931]. 3—110, [2]p., port. 14 : 21. מספרי המיסיון הנוצרי. לפי ההקדמה השלים את הלוח הזה W. M. Christie אחרי מותו של רוהולד.

1407. **Viaud, Prosper-M.** Qoubéibeh, Emmaüs évangélique; étude archéologique de son église et de la maison qu'elle enclave. Jérusalem, Typographie de Saint-Sauveur, 1930. 3p. l., [3]—35p., pl., plans. 17 : 24.

1408. **Young women's Christian association. Jerusalem.** Report of the Y.W.C.A., Jerusalem, 1931—1932. Jerusalem, Beyt-ul-Makdes press, 1932. 1p. l., 5, [7] p. 16 : 24.

1409. **אנשיד ופנייה.** القدس, مطبعة دار الايتام الاسلامية الصناعية, [1931]. 8 ص, 20 : 15. שירים לאמנים.

1410. **الخطيب, اسماعيل.** אנשיד الموسم. القدس, مطبعة دار الايتام الاسلامية, [1931]. 8 ص, 19 : 14. "שירי החג" (שירים לאמנים) מאת אמסאעיל אלכסיב.

1411. **السعدى, ناجى.** الشعاع, بلاد العرب بين الظلام والنور. القدس, مطبعة بيت المقدس, 1931. 8 ص, 24 : 16. "קרני אור. ארצות הערבים בין חשך ואור", מאת נאג'י אלסעדי.

1412. **شركة تعاون عمال العرب الفلسطينيين المحدودة الضمان.** قانون شركة... [حيفا?] مطبعة كشاف الصحرا, [1931]. 11 ص, 15 : 15. חקת חברת העזרה ההדדית של הפועלים הערבים בא"י בע"מ.

1413. **العباسي, صلاح الدين.** الباخرة. القدس, مطبعة بيت المقدس, 1930—1932. 1, 16. 24 : 17. "אנית הקיפור". מאמרים על תורכיה, יחד עם שני ספורים מתורגמים מאנגלית, מאת צלאח אלדין אלעבאסי. המאמרים נדפסו מקודם בעתון "פלסטין", הספורים במלצראם אלמסתקים. בצירוף שירים מאת יודיר הסחבר.

1414. **لجنة البراق الدولية.** تقرير لجنة البراق الدولية. — صورة التقرير المرفوع من حزب الاحرار الفلسطيني العربي في حيفا لجمعية الامم بواسطة فخامة المندوب السامي بفلسطين. عكا, المطبعة الوطنية, (1931). 27 ص, 15 : 11.

דו"ח ועדת הכותל המערבי הבין-לאומית, יחד עם חזכור המפלגה הליברלית הפלסטינאית הערבית אל חבר הלאומים בנידון זה.

הספרות העברית ומדע היהדות.

א. ספרות עתית.

1415. אפקים; במח לעניני החנוך. יו"ל ק"י הועד המרכזי של ההסתדרות
תרבות בפולניה. (ורשה), 1932, 26:19. ירחון. העורך: צבי זמר. — גליון א' יצא כסאי.
1416. בדרך; שבועון. בעריכת א. ש. יעקובוביץ. ורשה, Wydawca: "Alt-Naj" Spółdzielnia wydawnicza, תרצ"ב. 37: 53. גליון א' יצא ביריד באלול.
השבועון סמל מחלקה מיוחדת: כשביל הילדים בעריכת י. וינגרסן, עם
פגינציה מיוחדת.
1417. ביולטין למורים. יוצא לעתים מזומנות ק"י מחלקת בתי הספר
והנוער שק"י הלשכה הארצית של הקרן הקימת לישראל בפולניה. ורשה, תרצ"ב. 22:15.
גליון א' יצא בהשרי.
1418. דפים; (יו"ל על ידי אגודת הסורים העברים ברוסניה).
בוקרשט, תרצ"א. 23: 16. שנה א' חוב' א' יצאה באב.
עם שער מיוחד ברוסנית. חכופות ההופעה לא נזכרת.
1419. אינוער וועג. טשענסמאכאו, "Sztuka", Druk, 1931, 34: 49.
שבועון. העורך והסו"ל: מ. נובק. גליון א' של שנה ב' יצא ב-2 בינואר. — גליונות
1—23: העורך והסו"ל: מ. ליפשיץ.
1420. באראנאוויטשער וואך. באראנאוויטש, Druk, A. Szwirafskiego, 1931, 33: 50.
שבועון. העורך והסו"ל: א. סלוצקי. גליון 5(24) של שנה ב' יצא ב-30 בינואר.
1421. בירעבידזשאנער שטערן; ארגאן פון בירעבידזשאנער ריוקאם
אל. ק. פ. (כ). ריוויספירקאם און ריופראפראט. בירעבידזשאנער, 1932, 30: 43.
העורך האחראי: ה. קאזאקעוויטש. יוצא פעם ב-5 ימים. גליון 28 (61) של
שנה ג' יצא ב-22 ביוני. — שם העורך רשום על גליונות 28 (61)—34 (67) שלפנינו.
1422. די וואך; אומאפהענגיקע געזעלשאפטלעך ליטערארישע וואכנבלאט.
נאנסי, Impr. Alsacienne, Champigneulle, 1932, 15: 32.
העורך: י. חויכבוים. — גליון 6 של שנה א' יצא ב-20 במרואר.

1423. דאס נייע ווארט; וואכענבלאט פאר ווירטשאפטליכע געזעל-
שאפטליכע און קולטורעלע אינטערעסן פון פוילישען יודענטום. לאדן, M. L. Helman
„Jabne“ (wł. Wydawnictwa), 31 : 24. 1932.

העורך האחראי: פנחס ווילסן. — גליון 51—52 של שנה ב' יצא כ-25 בדעסבר.

1424. Berlin. Jüdische Gemeinde. Statistisches Büro. Mitteilungs-
blatt... Berlin, 1931. 20 : 30.

תכופות ההופעה לא נזכרה. גליון א' של שנה ב' יצא בינואר, גליון ב' — בפברואר.
מריק, ג' באפריל-מאי, די-באקטובר. — הקטגוריה מתוך כתיבת מכונה.

1425. Femeia evree, organul Asociației culturale a femeilor evree.
(Bucuresti), 1931. 18 : 25. גליון ג' של שנה א' יצא במאי. — מצויר.

1426. Freeson magazine; an American Jewish monthly. New
York, 1932. 22 : 29.

יוצא בכל חרש, מלבר אוגוסט, על ידי Free sons of Israel.
העורך: Maurice R. Teshnor. — גליון 2 של שנה א' יצא בספטמבר. — מצויר.

1427. Judisk krönika; organ för Skandinavisk-judiska ung-
domsförbundet. Stockholm, 1932. 20 : 30.

8 גליונות לשנה. גליון א' יצא במאי.

1428. Scripta mathematica; a quarterly journal devoted to
the philosophy, history, and expository treatment of mathematics.
New York, Yeshiva college, 1932. 17 : 25. העורך: Jekuthiel Ginsburg.
חוברת א' יצאה בספטמבר. — הרבעון מוקדש בחלק גדול למתמטיקה אצל היהודים.
בחוברת א' יש על נושא זה מאמרים ושימושים אלה: D. I. Golovensky: Maxima and
minima in rabbinical literature. — M. H. Lewittes: Joseph del Medigo on
prosthaphaeresis. — J. Ginsburg: An unknown mathematician of the fourteenth
century. — H. Keller: Numerics in old Hebrew medical lore. — M. Talmey:
Personal recollections of Einsteins boyhood and youth. — J. Ginsburg (trl.
and edit.): Jacob ben Machir's Version of Menelaus' work on spherical
trigonometry.

ב. קבצים ומאספים.

1429. זעכציק יאריקער יוביליי פון דוד פינסקי. זונטיק דעם 3-טן
אפריל, 1932. מעקא טעמפל, ניו יארק. ניו יארק, (Trio press), 1932. 44 ע,
פורטרטים. 31 : 23.

1430. דער נייער וועג. (ווארשע, דפוס Grafia), 1931. 16 ע. 24 : 17.
חד יומן. — המריץ והעורך האחראי: Szmul Barbanel. יצא בנובמבר.

1431. קענן שטראם: זאמלונג ארטיקלען. ווארשע, (דפוס Renoma),

1931. 64 ע. 14: 19. רעדאקציע: י. כמורנער. קבץ סוציאליסטי. יצא ביולי.

1432. Jerusalem. Deutsches evangelisches Institut für Altertumswissenschaft des Heiligen Landes, Palästina-Jahrbuch... Im Auftrage des Stiftungsvorstandes hrsg. von Albrecht Alt. Achtundzwanzigster Jahrgang (1932)... Berlin, Mittler, 1932. 103, [1]p., map, pl. 16: 24.

את הקורס ראה ק. ס. שנה מ' ע' 37.

הזכר: Alt: Das Institut im Jahre 1931.—Kob: Netopha.—Noth: Der Beitrag der samarischen Ostraka zur Lösung topographischer Fragen.—Schultze: Ein neuer Meilenstein und die Lage von Jaser.—Jeremias: Ein Grabepigramm aus Caesarea Philippi.—Alt: Anfang und Ende des altchristlichen Inschriftenwesens in Palästina und Arabien. 1. Die Anfänge.

1433. Mendelssohn, Moses. Gesammelte Schriften. Jubiläumsausgabe, in Gemeinschaft mit F. Bamberger, H. Borodianski, S. Rawidowicz [a. o.] hrsg. von I[smar] Elbogen, J[ulius] Guttman, E[ugen] Mittwoch. Bd. 3, 1. Teil. Berlin, Akademie Verlag, 1932. LXIII, 464p. 17: 26.

הזכר: Schriften zur Philosophie und Ästhetik III 1, bearbeitet von Fritz Bamberger u. Leo Strauss.

את הקורסים ראה ק. ס. שנה ד' ע' 42 ושנה ח' ע' 324.

הדרך החדש של כתיב מנדלסון — החלק הראשון לדרך השלישי מהכתבים לפילוסופיה ולאסתטיקה — מכיל בעיקר את החבורים שנכתבו בשנות 1767–1782. הדרך נערך בידי מרץ במברגר וליאו שטרויס שהשקיעו עבודה מרובה בסדורו והצליחו במבואיהם לבאר פרטים רבים הקשורים בכתבים השונים שנכללו בדרך זה וגם להבהיר את המקום שכתבים אלו תופסים בחולדות הפילוסופיה הגרמנית של התקופה ההיא. במרכז עבודתו הפילוסופית של מנדלסון בזמן זה עומד "פירון", והעורכים הדפיסו כאן יחד עם הספר עצמו את התכנית שקדמה לו ואת הנספחים שכתב מנדלסון בשביל ההוצאה השנייה ובשביל ההוצאה השלישית, ומאמרים קטנים הדנים באותו נושא. הקדמתו של ליאו שטרויס מפיצה אור רב על חשיבותו של "פירון" להתפתחות הרעיונות הפילוסופיים. "פירון" נכתב כתעודה של הדת התבוננית שאינה סומכת על ההתגלות. הוא מראה מה יכולה התבונה להכיר בכוחות עצמה בנוגע להשארות הנפש. מאלפים מאד דבריו של שטרויס בהקדמתו על רוח תקופת ההשכלה כפי שהיא מתבטאת בספר זה. הלך-הרוח השולט הוא ההסתמכות על רחמי-שמים וחסד אלהים. ההשכלה מדגישה את מדת-החסד לעמת מדת-הדין. אלהים הוא לבני תקופת ההשכלה לא האל התובע אלא האל הנורס חסד לבני-האדם. תפיסה זו נוצרה מתוך מלחמה בכנסיות הנוצריות, ביחוד הכנסייה הקלוינית, והיא השפיעה לא רק על הלך-הרעיונות וההוכחות הפילוסופיות אלא גם על הסגנון. שטרויס מעמיד זה לעמת זה את פירון של אפלטון ואת פירון של מנדלסון ומראה במבחר הבסויים, בשנויי תאור הסכיכה, כיצד שינה

מנדלסון את הרוח שבה נכתבה השיחה האפלטונית, וכיצד הוא ריכך את החומרא של הפילוסוף היווני. מותו של סוקרטס הוא אצל מנדלסון, בנגוד גמור לתפיסת אפלטון, מחזה נוגע עד הנפש. במקום שאפלטון אומר "סוקרטס" אומר מנדלסון "סוקרטס שלי". במקום שאפלטון אומר "אתם הגברים" אומר מנדלסון "הוי ידידי". אצל אפלטון "יושבת אשחו של סוקרטס עם ילדה אצלו". אצל מנדלסון כתוב: "אשתו ישבה על ידו ביגון קודר והחזיקה את ילדה בחיקה". במשלים רבים כאלה מראה שטריוס את רכות-המתיקה שפיור מנדלסון אגב השיחה. השנוי החשוב הזה בולט גם בתוך ההוכחות עצמן. אפיני מאד הוא היחס השונה של סוקרטס אצל אפלטון ומנדלסון לגבי השאלה: האם יכל בן-האדם לחרוך משפט-אמת בשאלת השארות-הנפש, שהרי הוא עצמו מעונין כל-כך בהכרעתה. אצל אפלטון רואה סוקרטס סכנה בהתענינות זו ומוזהיר את שומעיו מפניה. לעמת זה נוקט מנדלסון בכלל שבו נקטו הפרגמטיסטים בזמננו: האמונה בהשארות-הנפש משמשת תנחומים לאדם ומשום כך עצמו יש בה גרעין של אמת.

שטריוס מראה על ההשפעה הרבה שהשפיע "פידון" על בני דורו של מנדלסון. המהדורה הראשונה אולה מן השוק במשך ארבעה חרשים. את הסיבה לכך רואה שטריוס לא בחידוש הוכחותיו של המחבר אלא בזה שמנדלסון היה הטוב בין הסופרים הגרמנים שדנו בשאלות פילוסופיות כגון אלו. גדולה היתה ביחוד השפעת הספר על הרדר, ושטריוס מבאר את שינוי הדעות בין מנדלסון והרדר. השקפותיו של הרדר בשאלת השארות-הנפש נעשו אחיכ להשקפה הרווחת במאה הי"ט.

העורכים הדפיסו בכרך זה גם תרגום גרמני של "ספר הנפש" שידפס במקורו העברי בכרך י"ד של הוצאה זו. שני המאמרים הכלולים בספר זה תורגמו כבר פעם לגרמנית. אולם העורכים מצאו לנכון לתרגמם מחדש.

פריץ במברגר ערך בכרך זה חיבורים אחדים הדנים בשאלות אסתטיות ופסיכולוגיות. ראוי לציון מיוחד החיבור על ספרו של Burke "מחקר במקור רעיונותינו על הנשגב והיפה". מבין ההקדמות האחרות שכתב במברגר מענינת ביחוד ההקדמה למאמרו של מנדלסון על "חכמת-הפרצוף" של לפטר. אנו למדים הרבה על התנועה הרוחנית הגדולה שנתחוללה בסוף שנות השבעים למאה הי"ח מסביב לספרו של לפטר. הספר יצר מעין מגפה רוחנית — דומה למגפות הרוחניות שראינו בימינו מסביב לתורות פסיכולוגיות ידועות — והקהל הרחב קיוה בהתלהבות דתית ממש שחכמת-הפרצוף תפתור את הבעיות העליונות והעמוקות ביותר. ליכטנברג יצא בשנת 1778 נגד "השגעות חכמת-הפרצוף". בכדי להגן על חכמת-הפרצוף מפני התקפותיו של ליכטנברג קרא צימרמן, אחד מראשי מגיניה, את מנדלסון לעזרה. כך נוצר המאמר "ליכוח על חכמת-הפרצוף של לפטר" שדפס בשנת 1778 בימויאום הגרמני. במברגר מנתח את מאמרו של מנדלסון ומראה שמנדלסון לא מילא את התקוות שתלו בו מצדדי לפטר. הוא השתדל להשלים בין הצדדים ולמצוא דרך ממוצעת ביניהם. החלק השני של כרך זה יהיה מוקדש בעיקר להוכחות אלהים. ה. ב.

1434. Nasz tydzień; jednodniówka "Pierwszego tygodnia akademika żydowskiego" w Małopolsce Wschodniej 9—16 lutego. (Lwów, typ. "Drukarnia lwowska"), 1929. 10 p., illus. 30 : 47.

העורך האחראי: Saul Langnas

1435. Zidovsky kalendar na rok 5693 1932-1933. Redigoval: Zdeněk Landes. Praha, Nakladem Zidovských zpráv, 1932. 223 p., plates, port. 15 : 22.

את הקודמים ראה ק. ס. שנה מ' ע' 297.
מן התכן: יעקב פישמן: א. ד. גורדון. — ש. גולדמן: היהודים בס. ס. ס. ר. והמדיניות היהודית של הסובייטים. — י. סטומשנסקי: הדור הראשון של קוסטופומווים יהודים והחבורים שלהם. — ג. זיכר: אדולף שורץ. — ש. אלר: יהודים מפרג בחצר הפרנקיסטים באוסטריה. — ש. ה. לובן: מסחר ורווחים של היהודים הצ'כיים במאה ה-19. — א. אשרמן: מפעל היהודים באי. — א. ארנשטיין: כפר ילדים שפיה. — ה. ברגמן: האוניברסיטה העברית. — א. אלזיל: האמנות באי. — ג. זנגר: ר' שלום מבלץ. — פ. מילר: חלון הדיו (דוברם לובן). — בחלק הכללי: פרישמן, צבי כשראי.

1436. Вопросы биологии и патологии евреев. Сб. 3, вып. 2. Ред. коллегия: В.И. Биншток, А.М. Брамсон, Г.И. Дембо и М.М. Гран. Ленинград, ("Еврейское историко-этнографическое общество"), 1930. 221 стр., 1 л., иллюстр., табл. 18:25.

שאלות הביולוגיה והפתולוגיה של היהודים, מאסף. ראה גם ק. ס. שנה ז' ע' 45.
התכן: ש. ר. זיכסטיין: היהודים מחוסרי מעמד של העיר מינסק. — ג. ס. קבורקוב ומ. ק. פרטיוקוב: חומר השאלה על האינדקס הבינ-חיימי של היהודים הבוכריים, ילידי הארץ. — ס. ש. סטניב: חומר בדבר בדיקת היהודים הבוכריים, ילידי הארץ, בעיר בוכרה הישנה. — י. ד. קסלר: בדיקות לפי החצרות של הרובע היהודי הקרמניני "מחלל". — י. ג. פטרוב-לובסקי: חומר לסבלת הגבה והמשקל בין יהודים ובלתי יהודים. — א. מ. גבינסקי: חומר בשביל בדיקת ריכוזי מלחמה של התפתחותם הגופנית של האוכלוסין היהודים באוקראינה. — ד. ו. קנטור: לשאלת ערכו של הגורם הלאומי באטיולוגיה של קוצר-ראות. — י. ג. מורניס: טכניקה במושבות היהודיות בגליל וזינובסק (ליסבטגורד). — י. ג. מורניס: לשאלת דיסטרופיה של העצבים לפי המשפחות בין היהודים. — ז. ש. לוין: הדיוטות עקרת משפחתית בין יהודי רוסיה הלבנה. — מ. מ. פסל'ל: השואת התחלואה שבין פועלי הדפוס בעיר אודסה עפ"י הקו הלאומי. — ל. ש. קמינסקי: התנועה הטבעית של האוכלוסין היהודים במס-ס. — בשנת 1926. — א. ש. נורדשטיין: האוכלוסין היהודים בעיר רוסטוב ע"ג דון. — ג. ד. פינקלשטיין: התמותה באודסה. — י. מ. התרבות הסניטרית אצל העברים הקדמונים. — סקירות והרצאות.

ג. ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל.

1437. וכשטיין, דב בר. ספתח החספדים הנמצאים והנזכרים בספרי כות אוצר הספרים דקל וינא על ירי דובער וואכשטיין. סדר רביעי. ווינא, דפוס י. רבינוביץ, תרצ"ב. 40, 63, V ק. 15 : 23.

שער נוסף בגרמנית: Bernhard Wachstein: Zur Bibliographie der Gedächtnis- und Trauervorträge in der Hebräischen Literatur. 4. Folge. Wien, Selbstverlag der Bibliothek der Israel. Kultusgemeinde, 1932.

= Veröffentlichungen der Bibliothek der Israelitischen Kultusgemeinde Wien, VI.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 171.
ראה את מאמרו של דר' י. לוין בחוברת זו בחלק המאמרים.

1438. פרידברג, חיים דב בריש. תולדות הדפוס העברי בפולניא מראשית התפתחותו בשנת רצ"ד, חשתלמותו, דברי ימיו והשתלשלותו עד היום. מעוכר על פי המקורות (עם תמונות) מאת חיים דובעריש פרידבערג. עם הוספות אל ספר בית עקד ספרים. אנטוורפן, בחוצאת המחבר, תרצ"ב. [2] דף, 119 ע, 5 לוחות פקסימילים. 20 : 27. שער נוסף בגרמנית, ושער נוסף בצרפתית.

השער הגרמני: B. Friedberg: Geschichte der hebräischen Typographien in Polen; ihre Entstehung im Jahre 1534 und Entwicklung bis zur Gegenwart...

עוד לא עברה שנה מיום שסיים המחבר הנכבד את ספרו הענק "בית עקד ספרים" וכבר זיכה אותנו בספר חדש רב ההיקף והענין. המחבר עצמו אומר בחתימתו: "את החמר הביבליוגרפי וההיסטורי למלאכתי זאת החלתי לאסוף ולקבץ על יד לפני שלשים ושלש שנה". ולא נתמה על דבריו למראה שפע החמר שנקבץ בספר שלפנינו. לחקירת תולדות הדפוס בפולין ורוסיה לא היה מזל מיוחד עד כה. שני האנשים ששמו להם למטרת חייהם לכתוב תולדות אלה, הלא הם שמואל וויענער ז"ל מפטרבורג ואריה טויבר ז"ל מירושלם, לא זכו לראות את פרי עבודתם. הראשון השאיר לנו רק ידיעות מסוזרות בקטלוג שלו ורשימת מקומות הדפוס לרגלי התערוכה⁽¹⁾, והשני גמר רק את הפרק על דפוסי קארעץ. שני הקטלוגים היסודיים, של שטיגשניידר ושל צדנר, כוללים חמר מעט מדפוסי רוסיה ופולין. הקטלוג של וויענער גשאר סלג-גוף, והעבודות הקטנות בחקירת הדפוס בארצות אלה — נער ימנן⁽²⁾. הקטלוג היחידי הכולל דפוסיים אלה במדה הגונה הוא עד עתה קטלוג וֶכְשְׁטֵין. כתייהספרים העשירים בדפוסי פולין, והם בית-הספרים הלאמי והאוניברסיטאי בירושלם ובית-הספרים של ביה"מ לרבנים בני-יורק, עדיין לא פרסמו קטלוגים. במצב זה אין עבודת החוקר קלה כלל וכלל. ובהיות החמר הידוע והמעובד מועט כל כך, מובן הוא שהספר שלפנינו כולל חמר רב שלא היה ידוע עד-עתה כלל, וספרים מרובים, מהם חשובים, שהמחבר מעלה את זכרם בפעם הראשונה. ומאידך גיסא מובן הוא שעוד רב החמר שצין המחבר לא שופתו. המחבר השתמש בעיקר בספרים עצמם (אף כי לא את כולם ראה בעיניו). אבל גם לא מאס בידיעות מתוך הארכיונים והפנקסים שנתפרסמו ע"י בלבן, וששטין ואחרים. שני סוגי המקורות הללו משלימים זה את זה במדה יפה. אין צורך לומר שידיעותיו הגיניאלוגיות וההיסטוריות של המחבר עצמו עמדו לו במדה רבה. בפרקים על קראקא ולובלין ימצאו ענין לא הביבליוגרפים בלבד כי-אם גם ההיסטוריונים.

הספר כולל תולדות הדפוס העברי במקומות אלה: אוסטרעהא, אילוא, אלעקסניץ, באהסלב, ביאליסטאק, בילוורקע, ביסטרוויץ, בראדי, ברעזין, ברדישוב, דובנא, דובראוונא, הוראדנא, הרובשוב, ווארשא, ווילנא, ווענגראב, זאלקווא, זאסלב, זבאריו, זיטאמיר, טארנאפאל, טורקא, יוזפאף, לאדי, לאשוב, לבוב, לובלין, מאהלוב ע"ז דניעפר, מאהלוב ע"ז דניעסטר, מינסק, מינקאוויץ, מעזיבו, מעזיראוב, מעזירש, נאווידוואהר, סדילקאב, סלאוויטא, סלאפקאוויץ, פאריצק, פודברעזין, פוזנא, פולגא, פיעטרכוב, פרוטשין.

(1) רשימת הספרים העבריים שנדפסו בארץ רוסיה ומלכות פולין הנוצדים לבוא לשער המצבה (פטרבורג, 1894).

(2) פרטים עיין במאמרו של ריבקינד ק"ס שנה ד' עמ' 59—60, ועיין גם אינדקס טופו-ביבליוגרפיקוס של מאיר ב-סונצינו-בלטר III, בערכים המתאימים.

פרעמישלא, קאליט, קאנסקיוואלי, קאסוט, קארעץ, קופיל, קראקא, קרעמניץ, ראדוויל, שדה לבן, שקלאוו. אין הספר מסודר בסדר א"ב זה, כי אם בסדר כרונולוגי לפי שנת התיסדות הדפוס בכל מקום. המושג הגיאוגרפי "בפולניא" משמש כאן במובנו הרחב ביותר, לעמדת זה מובזם המושג הכרונולוגי "עד היום הזה", כל בעיקר יש לנו כאן היסטוריה עד שנת ת"ר, ומכאן ואילך הסתמך המחבר כרמיהו בעלמא, אף לא הזכיר כלל את כל הדפוסים שנסודו בפולין בסוף המאה הי"ט ובמאה הזאת. בכל מקום מספר המחבר את תולדות הדפוס במקום, מאין בא המדפיס ולכן הלך ככלות מלאכתו במקום ההוא, נותן בקיצור רשימת הספרים שנדפסו בו ורשימת המגיהים, המסדרים והעומדים על מכבש הדפוס. בסוף הספר: מפתח שמות האנשים. ומורגש מאד העדרו של מפתח שמות הספרים. כמו כן מורגש העדרה של מפה גיאוגרפית, ביחוד מאחר שרוב המקומות מקומות נדחים הם ואינם רשומים במפות הרגילות, ומאין ידע הקורא איפוא נמצא כל מקום. ארבע טבלאות-התמונות מוסיפות לזיכרון. גוי, טבלא אחת מאלה כוללת "ציורים אשר על ידיהם יש לברר מקום הדפוס", עליהם אפשר היה כמובן להוסיף כהנה וכהנה, אבל כאן המקום להעיר שציור 1 (ענף שושנים) אינו כלל סימן מובהק לכרדיטשוב, כי הוא נמצא על כמה וכמה מדפוסים סדילקאב.

אילו באתי להוסיף סתם-ספרים שלא נזכרו ע"י המחבר הייתי צריך לחבר חבור שלם. לפיכך אוציא מכלל בקרתי זו את מקומות-הדפוס הגדולים כמו קראקא, לובלין, זאלקווא, לבוב, ווארשא, ווילנא, סדילקאב וכו' (וכאן ההוספות גם לא תשנינה בהרבה את התמונה ההיסטורית), וגם אוציא מכלל דבכי את כל המסופקים והמוזויטים, שהן פרשה חמורה מאד בשדה זה, והמחבר לא יצא ידי חובתו כל צרכו נגדה, ואסתפק ברשימת הוספות למקומות-הדפוס הקטנים, וספרים וראיים וברורים, ואסמן כל ספר נוסף במספר, את כל הספרים שאני מציין כאן להלן ראיתי בעיני בבית-הספרים בירושלם (מלבד מועטים שאני מציין בהם את המקור), ומאין בבית-הספרים הזה רשימה לפי מקומות-הדפוס, רחוק אני כמובן מלמצוא את כל החומר. את הוספותי סדרתי לפי סדר א"ב של מקומות-הדפוס, ובכל מקום בסדר כרונולוגי, ואגב ההוספות אציע הערות ותקונים שונים לתולדות הדפוס במקום הזה:

אוסטרהא (עמ' 79-80). אין המחבר מזכיר שום ספר שנדפס שם בין תקנ"ו לתק"ט, ובאמת נדפס שם בשנת תקנ"ח (1) ס' חק יעקב לר' יעקב רישר. בשנים שלאחריהן יש להוסיף: (2) הגדה ש"פ, תקס"ד (דוקר, אגדת-גדות 17); (3) שו"ע יו"ד עם באר היטב וכו', תקס"ד; (4) שו"ע חו"מ כנ"ל, תקס"ה; (5) שו"ע אהע"ו כנ"ל, תקס"ו. בשנות תקס"ד-תקס"ו נדפסו איפוא שם כל ארבע חלקי השו"ע ולא או"ח בלבד כמו שכותב המחבר; (6) של"ה, תקס"ו יהובא לבית הדפוס על ידי ... ישכר בערוש כ... חיים צבי מסלאוויטא ונדפס בדפוס שמואל ב"ר ישכר בער, ²⁰ שני כרכים. אגב אין ס' מזכיר שהמדפיס הזה הדפיס תחלה כמה ספרים בקארעץ כמו שהוא כותב ב"התנצלות המדפיס" לספר זה: "וכמה ספר" קדש ... יצאו ממכבש הדפוס המשובח שלי אשר אני בעניי הכינתי ... מקדם בק"ק קארעץ וכעת פה ק"ק אוטטרהא"; (7) מלאכת מחשבת לר' אליהו בן משה גרשון, תקס"ו, בדפוס אהרן בן יונה. לפי זה יש לתקן את דברי ס' שכותב שהמדפיס הזה לא היה באוטטרהא בין שנת תקס"ג לשנת תקע"ה; אין ס' רושם שום ספר שנדפס שם בין שנת תקס"ה לשנת תקע"א, ובאמת נדפס בשנת תקע" (8) יסדר סליחות מתוקנות ומסודרות כמנהג קהלות קדושות דמדינת ליטא ורייטין וואמיט; (9) עץ חיים הוא קיצור של"ה בע"ט באותיות צו"ר, תקע"ד; (10) שבט מוסר בע"ט באותיות צו"ר, תקע"ה, יצא לאור ע"י יזכריה ב"ר יהודה ספרא ודיינא דפ"ה, המכונה בהסכמה אחת ימדפיס דפ"ה, ולא

נוכר כלל ע"פ; (11) גדולת יוסף בע"ט לר' אליעזר פאוור, תקע"ו; (12) שר"ע אהע"ז עם חלקת מחוקק; בית שמואל ובאר הגולה, תקע"ו (ההסכמות מש' תקס"ו); (13) סדר ברכת המזון עם הגדה בציורים, תקפ"א (דוקר, אגדהגדות 29); (14) מחזור מכל השנה כמנהג פולין פיהם ומעלהין וליטא ורייסין. עם פירש לשון אשכנז ... כמו שנדפס בק"ק ברדיסשוב, תקפ"ב. 2; (15) סליחות כמנהג פולין קסן ופולין גדול, תקפ"ד; (16) סדר תפלות מכל השנה כמנהג אשכנז רייסין פולין פיהם ומעלהין, תקפ"ה; (17) חמשה חומשי תורה עם פנים יפות, תקפ"ה—תקפ"ו (יש עוד הוצאה עם פירושים שונים שנדפסה בשנים אלה ונוכרה ע"פ פ'); (18) מחזור מן ראש השנה ויום הכפורים ושלש רגלים כמנהג פולין וכו', תקפ"ו; אין פ' רושם שום ספר שנדפס שם בין שנת תקפ"ט לשנת תקצ"ד, ובאמת נדפסו שם ספרים אחדים; (19) חמשה חומשי תורה עם פירוש רש"י ותרגום אונקלוס ובעל הטורים, תקצ"א; (20) חמשה חומשי תורה עם המתרגם בלשון אשכנזי (באותיות מרובעות), תקצ"ג. 4; (21) סתלים עם פירוש שערי שמים ועם ביאור אשכנזי, תקצ"ג. בדפוס קלאהרפיין ודוב בער ב"ר יצחק מרדכי (השותפים לא נפרדו איפוא בשנת תקצ"ב כדברי פ'); (22) שר"ע אור"ח עם באר היטב ואשל אברהם תקצ"ו. (הס' האחרון שנוכר ע"פ נדפס בשנת תקצ"ד). ביאליסטאק (עמ' 90—91). יש להוסיף: (23) סדר חמש מגלות ... אשר לא נדפס כזה מעולם ... שהדפסנו אותו בין כל שורה ושורה הפירוש מהשורה שתחת' בלשון אשכנז, תקס"ו (פ' מביא הוצאה משנת תקס"ד, ואולי נדפס שם פעמים).

דובנא רבתי (עמ' 81). יש להוסיף: (24) סדר שומרים לבוקר, תקס"א; (25) תיקוני הוזהר, תקס"ה, בדפוס אהרן ב"ר יונה (ולא נוכר שותפו); (26) סדר סליחות מן שבעה באדר, בדפוס יהונתן בן יעקב, תקפ"ב. יש לתקן איפוא את דברי פ' שכותב כי מדפיס זה הדפיס שם רק עד שנת תקס"א. ומכאן אנו למדים ג"כ שכל הספרים שנדפסו שם בשנת תקפ"ט בהעלמת שם המדפיס (ונוכרו ע"פ) בדפוס יהונתן בן יעקב נדפסו. דובראוונא (עמ' 89). יש להוסיף: (27) משניות סדר זרעים (ואולי נדפסו גם שאר הסדרים) עם פירושי הרע"ב ותווי"ט וחדושי מהר"י מאת ר' יואל מאמטשיסלב, תקפ"ב. 4. רשיון הצנזורים ניתנה ביום ח"י כסלו תקפ"ב. המסדרים היו יצחק בן שמואל משקלאוו, ארי' ליב בן דניאל משקלאוו, יקותיאל זלמן בן משה כ"ץ משקלאוו, שמחה זימל בן יחזקאל מהוראדנא. הדרוקר" היה יוסף בן אליעזר מהוראדנא. עפ"ז יש לתקן את דברי פ'.

הוראדנא (עמ' 72—74). יש להוסיף: (28) רזיאל המלאך, תקנ"ג. הובא לדפוס ע"י משה בן אהרן הלוי הורוויץ, מ"מ ומ"ץ דק"ק ראצקי; (29) ספר ליקוטים" לר"ש מאוסטרפולי, תקנ"ד; (30) אורחות צדיקים בע"ס באותיות צו"ר, תקנ"ה. נדפס שנית בדפוס חדש פה עיר הועד ק"ק הוראדנא הבירה ... הויל מכיסו להרפים ספר הלז ה"ה המחוקק מהורר מנחם נחום במוהרר יחזקאל ז"ל מק"ק סקאהל. (פ' כותב פעמים יחזקאל ב"ר נחום). כנראה שלאחר שהורד המלך מכיסו, ובטרם עבר הדפוס לידי ברוך ב"ר יוסף מ"ס, היה הוא בעל הדפוס (בערך מחצית השנה של תקנ"ה); (31) תקוני ישרים, תקנ"ה. ולא נוכר עליו שם המדפיס; (32) ס' זכירה ועניני סגולה לר' זכריה מפלוגניאן, תקנ"ה, בדפוס ברוך הג"ל; (33) מסלת ישרים לרמח"ל, תקנ"ה בדפוס הג"ל; (34) קב הישר, תקנ"ה, בדפוס הג"ל; (35) מגילת אסתר, תקנ"ז, בלי שם המדפיס. ספר זה מסומן למטה בשער במספר 105; (36) סדר קינות לתשעה באב כמנהג פולין, תקנ"ח. מסומן במספר 112. אלו הם שני הספרים מדפוס הוראדנא שמצאתי בהם מספר (ועי' להלן הערותי על דפוס גאוויזווארה), ואם מספרים אלה מסמנים את מספרי הספרים שנדפסו בעיר זו, הרי לפנינו כאן רמז על

ספרים מרובים שנדפסו שם ולא הגיעו לידינו כלל; (37) מענה לשון - עם לשון אשכנז, תקס"ד, בדפוס שמחה זימל ב"ר מנחם נחום, ולא נזכרו שני שותפיו כלל; (38) סדר קינות. הובא לביה"ד ע"י ... בנימין בישקא, תקס"ה, בדפוס שלשת המשותפים; (39) ש"ע יו"ד עם ביאור הגר"א, הובא לביה"ד ע"י שני בני הגר"א, תקס"ו, 2^ו, בדפוס הנ"ל; (40) קנות לתשעה באב ... מיט טייטש, תקס"ט, בדפוס בנימין בישקא (עפ"י פ' הדפוס מדפיס זה רק ספר אחד); לרשימת המדפיסים בהוראדנא יש להוסיף את המדפיס מאיר בן בנימין בישקא והוא בן הנ"ל, שהדפיס שם בשנות תק"ע-תקע"א את שני הספרים האלה: (41) סדר הושענות ... עם פירוש לשון אשכנז, תק"ע, בבית ובדפוס האברך מו"ה מאיר בהמנוח מו"ה בנימין בישקא; (42) סליחות מתוקנות ומסודרות כמנהג קהלות קדושת [ו] דמדינות ליטא, תקע"א, בדפוס הנ"ל.

הרוב שוב (עמ' 100-102). יש להוסיף: (43) תנא דבי אליהו, תקע"ו, על השער נזכרו כבר כל שלשת השותפים, ויש לתקן איפוא דברי פ' הכותב שהתחילו בשותפות רק בשנת תקע"ח; (44) נועם אלימלך, תקע"ז, (פ' מביא משנת תקע"ח; האמנם נדפס פעמים שנה אחרי שנה במקום אחד, או יש טעות בדבריו?); (45) ס' יסירה וענייני סגולה לר"ז מפלוגיאן, תק"ס; (46) שיר השירים עם פ' רוקח ועם פ' הרמב"ן [מיוחס לו], תק"פ.

ווילנא (עמ' 87-89). אחרי זאת הספר נתפרסם חמ"ר מענין לתולדות הדפוס בוילנא על יסוד חמ"ר ארכיוני ע"י שמואל גינזבורג במאמרו יצו דער געשיכטע פון יידישען דרוק-וועזען אין רוסלאנד ביצוקונסט, אוקטובר, 1932, עמ' 589-594.

זאסלב (עמ' 94-95). פ' כותב שהדפיסו בעיר זו רק בשנת תקס"ו, ובאמת הדפיסו שם גם בשנת תקס"ה, ובה נדפס (47) ספר תהלים עם מעמדות אשר נדפס מהורר בכל מיני יופי ... מנופה בשלש עשרה נפה וכו'.

טארנאפאל (עמ' 99-100). יש להוסיף: (48) חמשה חומשי תורה עם תרגום אונקלוס ופ' רש"י ... ועם פירוש שפתי חכמים ... ופירוש הרב בעל הטורים ועם תולדות אהרן, תקע"ג. (ראיתי ממנו רק שמות-ויקרא). על השערים כתוב יבדפוס השותפים הרבני מו"ה יעקב אויערבאך והרבני מוהר"ר נחמן סיגעלעס. לפי זה יש לתקן את דברי פ' שאינו מכיר כלל את המדפיס הראשון ואינו מזכיר את השותפות.

טורקא (עמ' 60). פ' כותב שהדפוס בעיר זו נוסד בשנת תקכ"ד, ובאמת הדפיסו שם עוד בשנת תקס"ו, ומאחר שהספר שנדפס בשנה ההיא יקר-מציאות הוא אעתיק כאן את כל השער (49): מחזור חלק שני של ארבע פרשיות (וגם פסח ושבועות) מה נאמר ומה נדב' לפאר לרומ' את מלאכת מחשבת הספר הזה הלא עיניכם לנוכח יביטו את הודו ואת כבודו הלא הוגד לכם מראש בראשית מלאכת החלק ראשון שם הודענו כמה מעלות טובות [ו] לספר הנכבד הלוה ... נדפס פה ק"ק טורקא. תחת ממשלת אדונינו המיוחס הגדול החסי' יאן אנטאני קאלינאווסקי פאדקאמרוי היפליינסקי יר"ה. כמצות ובהוצאות השר הגדול שלנו יר"ה. לסדר ולפרט ומחזור לציון ברנה בזו השנה לפ"ק [=תקס"ו]. 2^ו. ואפשר שהחלק הראשון נדפס עוד לפני שנה זו. אין המדפיסים מגוימים בשבח הספר, כי באמת יפה הוא מאד, עם שער נהדר פתוח-עץ, ובפנים ראשי-תיבות פתוח-עץ. האותיות הגדולות הן כאותיות לובלין ופראג. - כמו כן ראוי היה להזכיר שהתקיים שם דפוס עוד בשנת תקל"ה (ע' בלבן, 18, SB III), אף כי לא ידוע לנו שום ספר שנדפס שם אחרי תקכ"ו. ומדוע לא נזכרו בפרק זה הסופרים המסודרים, ששמותיהם נדפסו בסוף ס' יאגרת בעלי חיים? (אגב, הוא נדפס בשנת תקכ"ו ולא תקכ"ו, כפי שכתוב אצל פ' בטעות).

יוזעפאף (עמ' 104-105). יש להוסיף: (50) צאינה וראינה, באותיות צו"ר, תקפ"ו: (51) -סדר קינות לתשעה באב ... מיט טייטש פאר די ווייבר, תקפ"ו: (52) מסילת ישרים לרמח"ל, תקפ"ו.

לא שצוב (עמ' 100). ס' ר'ושם 10 ספרים שנדפסו שם. עליהם יש להוסיף עוד חמשה אלה: (53) -צאנה וראנה" [1], תקפ"ו (ס' מביא אחד משנת תקפ"ד); (54) -סדר קינות לתשעה באב ... מיט טייטש, תקפ"ו: (55) תקוני הזהר, תקפ"ו: (56) סדור -תפלת נהורא, תקפ"ו: (57) -סליחות מכל השנה מיט דייטש פאר מאגין און ווייבר, תקפ"ו. לובלין (עמ' 39-52). זהו אחד הפרקים היפים והשלמים שבספר. ס' מביא גם את הספר הראשון שנדפס שם, והוא הסדור משנת שי"ד שרק אכסמפלר אחד ממנו נמצא בפפד"מ. אולם היה לו לציין בהערה את מאמרו של פרימן ב-"הצופה" כרך י' עמ' 282 וכו', שבו נמצא תאור מפורט של הספר ותאור גלגלי המדפוס עד שבא ללובלין. לרשימת דפוס לובלין יש להוסיף: (58) סדר ברכת המזון עם פירוש ר' נתן שפירא, -נחלק שנית, של"ס (ההוצאה הראשונה משנת של"ה נזכרת ע"י פ').

מאהלוב שע"ג דניעסער (עמ' 96-97). יש להוסיף: (59) סדר מעמדות, תקפ"ו. עם הסכמה מאת ר' אברהם יהושע העשיל -האב"ד רק"ק אפטא ולע"ע איתן מושבו בק"ק מעזבוז". מינסק (עמ' 98). יש להוסיף: (60) חמשה חומשי תורה עם תרגום אוגלוס, פירש"י, שפתי חכמים, תולדות אהרן ובעל הטורים, תקפ"ו (ראיתי ממנו רק ס' ויקרא); (61) -סדר סליחות מחוקקות ומסודרות כמנהג קהלות קדושות דמדינות ליטא ורייסן ואמיט ... נדפס מה מינסק הבירה בדפוס אשר הוקם על ידי הרבני האברך כמהר' גרשון אלי' במהורר יצחק יצו בשנת תק"ס לפ"ק, 8°. לפי זה יש לתקן את דברי פ' הכותב שדפוס זה נוסד רק בשנת תקצ"ב: (62) סליחות וכו' כנ"ל 4°, בדפוס שמחה זימל בן יחזקאל, תקפ"ג. לפי זה יש לתקן את דברי פ' הכותב שדפוס זה עזב את מינסק עוד בשנת תקפ"ו. (ס' גם אינו ר'ושם שום ספר שנדפס שם בין שנת תקפ"ו לשנת תקצ"ב); (63) סדר קינות לתשעה באב כמנהג פולין ליטא ורייסן, תקפ"ו.

מינסק אוויץ (עמ' 82-83). יש להוסיף: (64) אור הישר לר"מ סאפרש, תקנ"ו. בדפוס יחזקאל בן שבח ומשה בן יוסף (ויוסף בן יצחק לא נזכר); (65) נביאים אחרונים, תרי עשר ודברי הימים, משלי איוב דגיל עזרא נחמיה מכתובים, עם תרגום, פירש"י ופי' בלשון אשכנז, 3 כרכים, תק"ס, בדפוס יחזקאל בן שבח (ס' אינו מזכיר שום ספר שנדפס שם בין שנת תקנ"ט לשנת תקס"ג, וכותב שדפוס זה עזב את המקום בשנת תק"ס); (66) ס' מגן דוד לר' דוד בן שמואל מק"ק דראוני, קבלה. בפרט השנה יש טעות, כי לפי האותיות הגדולות שבו יוצא שי"ט וזה מן-הנמנע.

מעזיראוב (עמ' 74-75). ס' הזכירות נדפס בשנת תקנ"ד ולא תקנ"ג כמו שכותב ס'. מעזירש גדול (עמ' 99). ס' כותב שהתחילו להדפיס שם בשנת תקס"ט, והדפיסו רק שני ספרים. ובאמת התחילו להדפיס שם עוד בשנת תקס"ח, ובשנה ההיא נדפס שם (67) -עין יעקב" שלשה כרכים -במצות ובהוצאות ... הנגיד נפתלי הירץ והנגיד מרדכי כ"ץ.

נאוידוואהר (עמ' 62-64). פרק זה לקוי ביותר. במקום זה נדפסו ספרים עברים פי שנים או שלשה ממה שמביא ס'. כידוע מסומנים ספרים רבים שנדפסו שם במספרים. את זה אין ס' מזכיר כלל. אולם מספרים אלה מלבד חידושם, כי קריגר היה המדפיס הראשון שהשתמש בהם (מצאתי מספרים גם על קצת מדפוס הוראדנא, 4° לעיל מספרים 35-36), יש בהם גם ענין ביבליוגרפי רב ומהם יחד ופנה לחקירת

תולדות הדפוס במקום. המספר מורה על מנין הספרים שנדפסו שם, ואפילו אם לא הדפיסו את המספר על השער, הכניסו בכל זאת את הספר במנין. זאת ועוד אחרת: אם הדפיסו ספר אחד פעמים באותן האותיות, אפילו לאחר כמה שנים, סימנוהו באותו מספר. אם אנו מוצאים איפוא בשנים האחרונות ספר מסומן באחד מהמספרים הראשונים, סימן הוא לנו, שהספר נדפס כבר גם קדם לכן. המספרים גם מורים מהו מספר הספרים שנדפסו עד שנה ידועה, ואפילו אם לא הגיעו הספרים לידינו. אם, למשל, ספר אור החיים שנדפס שם תקנ"ד מסומן במספר 112, הרי הדפיסו עד השנה ההיא 112 ספר. ועתה קצת הוספות: (68-71) יסדר המחזור מכל השנה חלק ראשון ושני כמנהג פולין מהם מעהרין רייסין וליטא... תקמ"ג. מחזור זה נדפס בארבע מהדורות שונות (מהן ראיתי שלש). כפי שכתוב בסירוש על שער הוצאת 2: על זה הוטרחנו להוציא לאור ... ארבע תוא"רים . הא' בכרך ארוך [היינו 2] עם פי' ליודי התורה [היינו פירוש עברי]. והשני כמותו בכרך קטן [היינו 4]. והשלישי עם פי' אשכנזי בדרך ארוך והרביעי כמותו בכרך קטן למלאות רצון המתאווה להקל מעליו המשא. (אגב: על הוצאה זו של המחזור נדפסה בסוף מודעה כזו: עש ווערט בקאנט גימאכט ווער איין חיבור צו דרוקין האט איר זונשט ספרים קען זיך מעלדין אצל בעל המדפיס ער מר טראנט זיך מיט איין ביליכין פרייז אונ' שייני אותיות וועלכש מן זעהן טוט עש ווערט איין יעדער קענין צו פרידן זיין דער ביי פה נאווי דוואהר"); (72) שארית ישראל והוא חלק שני מספר יוסיפון בלשון אשכנז, תקמ"ה. (על הדף האחרון נדפסה כאן המודעה, שם מביאה שנדבקה בס' שבילי אמונה תקנ"ג ועפ"ז יש לתקן את דבריו בערך ווארשא, עמ' 84. שם נאמר כי קריגר יסד בימ"ס בשנת תקנ"א, ובאמת היה קיים כבר בשנת תקמ"ה); (73) חם וישר בע"ט, תקמ"ו; (74) סדר שומרים לבקר, תקמ"ח, מסומן באות ו'; (75) קב הישר עם ע"ט, תקמ"ח, מסומן באות ג'; (76) סדר הגדה של פסח, תק"ן, מסומן במספר 41; (77) מסכת ראש השנה מן תלמוד בבלי, תקנ"ג, 2. מסומן במספר 86; (78) דרישת הזאב לר' זאב וואלף ב"ר יוסף, בעברית ובע"ט, תקנ"ד, מסומן במספר 104; (79) קינות לתשעה באב ... מיט טייטש, תקנ"ז, מסומן במספר 71; (80) עץ חיים והוא קיצור של"ה בע"ט, תקנ"ז; (81) סדר קנות לתשעה באב ... מיט טייטש, תקס"ד, מסומן במספר 153; (82) קב הישר, תקס"ה (בדיוק כמו הוצאת תקמ"ח, עיין לעיל מס' 75); (83) מסכת ראש השנה מן תלמוד בבלי, תקס"ו, 2. מסומן במספר 89 (ושונו בסדורו מההוצאה שנדפסה שם תקנ"ג, עיין לעיל מספר 77); (84) תלמיד צחקן מוסרי וגם בע"ט ידער גילערנטי אונד ביקערטי שפילר, תקס"ו; (85) שפה ברורה לרב"ג הגובר, תקס"ז; (86) פלפולא חריפתא לר' יואל בן יוסף מזאלקווי, תקע"א; ס' אינו מזכיר שום ספר שנדפס אצל קריגר אחרי תקע"א. ובאמת נדפסו שם עוד שני הספרים הבאים: (87) מצח אהרן על מגילת אסתר בע"ט, תקע"ב, מסומן במספר 7 (ובכאן ראינו שנדפס גם קדם לכן שם); (88) תחנה קול בכיות הובאה מארץ ישראל ... און האט זי מעתיק גיוועזן ... מרת הענא בת ... יהודא ... אשת ... אריה ליב ספרא דק"ק בראד, באותיות צו"ר, תקע"ג; (89) נייאי לאנזי ראש חודש בענשין תחינה, תקע"ג, בלי שם המדפיס. סלאוויטא (עמ' 77-78). גם פרק זה רחוק מאד מן השלמות. יש להוסיף: (90) עין יעקב, תקס"ז-ז', 3 כרכים, (91) זהר, תקע"ה (שלום, קונטרס הזהר); (92) המגיד מנביאים ומכתובים עם לשון אשכנז, באותיות צו"ר, תקע"ה; (93) מהרש"א, חדושי הלכות וחדושי אגדות, תקע"ו; (94) שו"ע חו"מ, תקע"ו, 2 כרכים; (95) המגיד מכתובים עם פירוש אשכנז, באותיות מרובעות, תקע"ט; (96) תקן ליל שכונות והושענא רבה, תק"ס;

(97) סדר קינות לתשעה באב, תקפ"א; (98) שו"ע אהע"ז עם באר היטב, תקפ"ב. 8°; (99) מנורת המאור עם פי' נפש יהודה ועם ע"ט, תקפ"ד; (100) צאינה וראינה באותיות צו"ר, תקפ"ד; (101) הזהר, תקפ"ד (שלום, שם); (102) תהלים עם מעמדות, תקפ"ו; (103) שו"ע או"ח 'מגיני ארץ' עם פירושים שונים, תקפ"ו. 2°; (104) תקון ליל שבועות והו"ר, תקפ"ו; (105) הזהר, תקפ"ו (שלום, שם); (106) המגיד ... עם פירוש אשכנז, באותיות מרובעות, תקפ"א-ב, 4 כרכים (אין ס' רושם שום ספר משנת תקפ"א); (107) חק לישראל, תקפ"ב, 5 כרכים; (108) מחזור ... עם פירוש לשון הקודש ועם פירוש לשון אשכנז, באותיות מרובעות, תקפ"ב, 2 כרכים. 4° גדול; (109) תהלים עם מעמדות, תקפ"ג; (110) סדר קינות לתשעה באב, תקפ"ג; (111) מחזור ... עם פירוש לשון הקודש ועם פירוש לשון אשכנז, באותיות מרובעות, תקפ"ה, 2 כרכים. 4° גדול; (112) תהלים עם מעמדות ופרק שירה, תקפ"ו. על רשימה זו אפשר להוסיף עוד ואין כאן המקום להאריך, אבל גם זו מספיקה בכדי לשנות את תמונת פעולת הדפוס בסלאוויסא, ביחוד בשנים האחרונות.

סלאפקאוויץ (עמ' 96). ס' כותב שהדפוס נוסד שם בשנת תקס"ו ונדפס שם רק שו"ת מהרי"ל-ו-עשרה הלולים, ובאמת נוסד הדפוס שם עוד בשנת תקס"ד. ובשנה ההיא נדפס (113) 'עשרה הלולים' (על השער כתוב בפירוש 'בשנת תקס"ד לפ"ק', ודברי ס' לגבי זמן הדפסת ספר זה אינם נכונים); (114) 'מחזור מכל השנה מיט סייטש כמנהג פולין ליטא משהרין רייסן בלישנא קלילא אז איטליכר זאל קענין גרינג לענין ... תקס"ה, 2°, עם הסכמת ר' לוי יצחק מברדיטשוב מיום ר"ח טבת תקס"ה. המסדרים: גרשון בן אליעזר מק"ק סלאפקאוויץ ושמעון בן זאב וואלף מק"ק סלאפקאוויץ.

פאריצק (עמ' 71-72). יש להוסיף: (115) לב טוב, בע"ט, תק"ן. 'בדפוס השייך לששה המשותפים ואחת מהם האשה ... מרת חייה אלמנת ר' אלימלך'; (116) עץ חיים והוא קיצור של"ה בע"ט, תק"ן, בדפוס הג"ל; (117) 'סדר סליחות עם פירוש בלשון אשכנז כמנהג מדינת פולין קטן ופולין גדול ורייסיין ... נדפס פה ק"ק פאריצק', תקנ"ד (ס' מזכיר ס' סליחות כזה מהשנה ההיא מפאריצק בהעלמת מקום הדפוס); (118) אור הישר לר"מ פאפרש, תקס"ח; (119) קינות כמנהג כל המדינות עם פירוש לשון אשכנז ... תקס"ט, 'בדפוס האברך ... יעקב בן ... עזריאל ... חתן הגביר ... חנינא'. את המדפיס הזה אין ס' מזכיר כלל; (120) קיצור של"ה, תקע"ה, על ידי המדפיס ... שמואל בהרב המנוח מוהר"ר צבי הירש". גם מדפיס זה לא נזכר ע"ס'; על של"ה 2° שנדפס שם, תקע"ז כתוב: 'בדפוס האשה ... מרת ביילא אלמנת ... חנינא, במצות ובהוצאות בניה ... שלמה ואחיו הקטן הבחור ... יניק וחכים כמר מנחם מענדיל ליב'. אין ס' מזכיר כלל את האשה ואת האח הקטן ואת השותפות הזאת.

פולנא (עמ' 75-76). יש להוסיף: (121) שם טוב קטן, תקס"ה; (122) שם טוב קטן, חש"ד (סדר שונה מהראשון); (123) תקוני הזהר, תק"ע; (124) פרקי היכלות ומדרש כונן, תקע"ו; (125) שו"ע או"ח, תקפ"א; (126) קב הישר, חש"ד.

קאפוסט (עמ' 91-93). יש להוסיף: (127) מהרש"א חידושי הלכות, תקע"ה; (128) חק לישראל, תקע"ו. 5 כרכים; (129) שולחן ערוך לרש"י מלאדי הלכות עירובין (וגם שבת, יו"ט וכו' עד סוכה), תקע"ו; (130) ס' תהלים ... עם פרש"י וקצור אלשיך ועוד נוסף ... פי' הזהר ... תקע"ח; (131) המגיד ... מנביאים ראשונים ... ועם העתקה ובאור בלשון אשכנז, תקע"ח. 2 כרכים; (132) ליקוטי הלכות הנקרא בשם לקח טוב, בדפוס שבת

סלאווין. באכס' שלפני חסר החלק התחתון של השער. שנת רשיון הצנורה: תקצ"ג: (133) הרוקח הקצר, תקצ"ז (פ' רושם משנת תקצ"ו).

ראדוויל (עמ' 102). העירני סעם ר' אריה טויבר ז"ל, כי במחזור מנהג ספרד שיצא לאור בלובלין תרל"ב (מהדורא שלישית) ע"י ר' משה שר"ב מוסיאמיר כתוב על השער השני: כל התפלה מתוקן בנוסח סידור ראדוויל הישן הנדפס בהשגחת הרב הקדוש מאפסא זצ"ל זי"ע. סידור כזה אמנם לא נרשם עד כה בשום מקום אבל ודאי שנדפס.

שקלאוו (עמ' 69—71). יש להוסיף: (134) אבות עם פרשי ופי' הגר"א, תקס"ד: (135) ברוך שאמר, תקס"ד: (136) מחזור ... כמנהג פולין רייסין ליטא פיהם מעהרין ... מיט טייטש, תקע"ד, בדפוס מרדכי במו' שמואל הורוויץ סג"ל. מדפיס זה לא נזכר ע"י פ': (137) עין יעקב, תקע"ה.

עפ"י א. מרכס (JQR N.S. VI, 168) יש להוסיף שני מקומות-דפוס שלא נזכרו כלל ע"י פ'. א) בלילובקא. שם נדפס (138) -תקון ליל שבועות, חש"ד. ב) סקראליבקא, כפר סמוך לברדיטשוב. שם נדפס (139) מחזור חלק ב' עם ע"ט. תקע"ח (ח"א נדפס בברדיטשוב; כל המחזור לא נזכר ע"י פ'). שני הספרים נמצאים בספריה ביה"מ לרבנים בני-יורק.

אין צורך להוסיף כי למרות החסרונות המנויים יש לפנינו כאן ספר ראשון ויטודי במקצוע זה שישמש בסיס לכל העבודות הבאות. ולמחבר הנכבד נאחל שיוסיף לעבוד בשקידה, להעשיר את ספרותנו הביבליוגרפית ולראות פרי ברכה בעמלו.

אברהם יערי

אידישער נעגענט קאסיטעט אויף צו העלפן די קרכנות פון מלחמה. אויף די חורבות פון מלחמות און סחומות... ראה ע' 459.

1439. *Encyclopaedia Judaica; das Judentum in Geschichte und Gegenwart*. Neunter Band: Jerusalem—Kimchi. Berlin, Eschkol, (c1932). xxivp., 1248 col., ill., facsim., front. 21: 19.

העורך הראשי: Jakob Klatzkin. סמלא קומו [Ismar] Elbogen.

את הכרך הקודם ראה ק. ס. שנה ט' ע' 40.

ערכים מיוחדים בגדלם הם: Jesaja (קססא, רומרין, מיכאליס) Jeschiba (ש. אסף). Jesus von Nazareth (יוסף קלזנר, יהושע גוסמן), Jiddisch (ש. בירנבוים), Jiddische Literatur (נ. טיול, 53 עמ'), Josef (א. אוירבך, יהושע גוסמן, רומרין, ב. הלר), Josephus Flavius (יהושע גוסמן, 26 עמ'), Josua (קססא, ב. הלר, ע. בן גריון), Jüdisch-Persisch (ו. טישל), Jugoslawien (דיאטולד פישר), Kabbala (גרשם שלום, 102 עמ'), Kalender (קססא), Kantoren (א. צ. אידלסון), Karäer (מרקן, י. הלר, ס. בלבן, 29 עמ'), Karo (קססא), Katakomben (ש. קרויס), Ketubbot (ברישטין, ויטניצר-ברישטין), Kiddusch (בוונשטין, גדל), — ע' 1056—1062: רשימה: Kataloge der öffentlichen Bibliotheken.

1440. *Gabrieli, Giuseppe*. Manoscritti e carte orientali nelle biblioteche e negli archivi d'Italia; dati statistici e bibliografici

delle collezioni, loro storia e catalogazione. Firenze, L. S. Olschki, 1930. viii p., 11., 89 p., pl. 17 : 25.

= Biblioteca di bibliografia italiana, diretta da Carlo Frati; (supplementi periodici a la Bibliofilia, diretta da Leo S. Olschki). X.

למי הסטטיסטיקה שבסוף הספר נמצאים באיטליה כ-4000 כ"י עבריים ב-58 ספריות שהן בי-39 מקומות.

1441. Schapiro, Israel. עבריים מספרות האנגלית. Bibliography of Hebrew translations of English works. New York, 1929. 2 p. 1., 2—43 p. 17 : 24.

הדפסה מיוחדת מתוך סי' ירד ושם לזכר א. ז. פריידוס" (ראה ק. ס. שנה ח' ע' 445).
נוסף עליו ספחת המחברים ומפתח שמות הספרים.

1442. Silber, Mendel. America in Hebrew literature. New Orleans, (typ. Steeg print. & pub. co.), 1928. 104 p. 14 : 19.

המחבר הזה הוציא לאור בעברית: אמעריקא בספרות ישראל, נדפס בס"ס לואיס, תר"ף.

1443. Vorstius, Joris. Internationaler Jahresbericht der Bibliographie. The year's work in bibliography. Annuaire international des bibliographies. Hrsg. von Joris Vorstius. 2. Jahrg., 1931. Leipzig, Harrassowitz, 1932. 3 p. 1., 52 p. 16 : 23.

ע' 26: Judentum. [פרק זה לקוי מאד בחסר; המחבר לא השתמש כנראה אפילו בקריית ספר].

1444. Wolfson, Harry A[ustryn]. Hebrew books in Harvard. n. p., (1932). 1 p. 1., 12 p., incl. facsim. 17 : 24.

מתוך: Harvard alumni bulletin, April 29, 1932.

1445. Württemberg. Israelitische Religionsgemeinschaft. Oberrat. Bibliothek des Israelitischen Oberrats Württemberg. [Catalog]. n. p., [1929?]. 2,96,48 p. 21 : 32.

בהקדמה מתוך כתיבת מכונה. החלק: v. 1: A: Deutsche Abteilung.

1446. Лидин, Вл[адимир Германович], ред. Писатели; автобиографии и портреты современных русских прозаиков под ред. Вл. Лидина. Москва, "Современные проблемы", 1926. 370 стр. 13 : 17.

מהחן: И. Бабель.—Е. Зозуля.—Л. Лунд.—В. Пастернак.—А. Свирский.—А. Соболев.—Д. Фурманов.—И. Эренбург.

1447. Всесоюзное общество политических каторжан и ссыльно-поселенцев. Деятели революционного движения в России; библиографический словарь от предшественников декабристов до падения паризма; под общей ред. Ф[еликса] Я. Кона, И. А. Теодоровича, Я. Б. Шумяцкого, [и др.] Т. 2. вып. 3. Москва, 1931. 17 : 25.

התכן: т. 2, вып. 3: М—Р; составл. А[лексеем] А[лексеевичем] Шиловым
и М. Г. Карнаухова. 2 предв. л., столбцы [837]—1884.

בחוכרת זו של המלון הביו-ביבליוגרפי הגדול על עסקי תנועת השחרור ברוסיה, (שנות)
השבעים, אותיות P-M) נזכרו 74 יהודים, וגם יהודים אחרים שהמירו את דתם אח"כ. בין
האחרונים: סֵרֶק נֶתַנְסֶן, אחד ממנהיגי התנועה. אפשר שמספר היהודים הנזכרים כאן גדול
יותר כי לא על כל שם יש ידיעות בנידון זה.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 49, שם גם הערכה מאת ב. שוחממן.

ד. מדע המקרא.

בָּכָר, ב. ז. הרטבים פרשן המקרא... ראה ע' 409.

וֹרְטֶמָן, ס. תורת הכרואה בישראל... ראה ע' 414.

תַּנִּיךְ, נביאים. מבחר מיחזקאל... ראה ע' 424.

1448. תַּנִּיךְ. כתובים. שלמה זבת נדיב; שור השירים (עם הערות).
מקובל בשביל התיאורן ע"י נון בן יעקב (N. Wikler). (וינה, י. שלעוונגער,
תרצ"ב). ע. 8 : 12. — ביבליוטיקה זעירת. א.

1449. Baumgärtel, Friedrich. Die Eigenart der alttestamentli-
chen Frömmigkeit. Schwerin i. Mecklb., F. Bahn, 1932. 118, [1] p. 15: 22.

I. Voraussetzungen.— Bindungen: Die Diesseitsgebundenheit der alt-
testamentlichen Frömmigkeit.— Die kultisch-völkische Gebundenheit.— Der
eigenartige Gottesgedanke des Alten Testaments. II. Gestaltung: Wie wirkt
sich die Diesseitsgebundenheit aus? Die Gestaltung aus der kultisch-völkischen
Gebundenheit.— Die Auswirkung des eigenartigen Gottesgedankens. III. Span-
nungen — Durchbruch auf Neues: Sprengung der kultisch-völkischen Gebun-
denheit.— Sprengung der Diesseitsgebundenheit.

1450. Beer, Georg. Kurze Übersicht über den Inhalt der alt-
testamentlichen Schriften. 2. Aufl. Tübingen, J.C.B. Mohr, 1932.
VII, 177 p. 14 : 21.

המהדורה הראשונה יצאה לאור בשנת 1926. במהדורה זו באו שנויים סדוריים (בתהלים)
ותקוני שבועים. אין הספר מכוון לשמש מבוא לתנייך כ"אם מקרה על המצאתם של תכן
ספרי התנייך.

1451. Bible. tr. German. Kommentar zum Alten Testament ...
hrsg. von ... Ernst Sellin. Band XVI, 4: Der Prediger (Qohelet).
Leipzig, A. Deichert, 1932. 17 : 24.

Bd. XVI, 4: Der Prediger (Qohelet), übersetzt und erklärt von H[ans]
W[ilhelm] Hertzberg. XII, 195, [1] p. 305. שנה ט' ע' 305.
ראה גם ק. ס. שנה ט' ע' 305.

1452. Bible. tr. German. Die Schrift; zu verdeutschen unter-
nommen von Martin Buber gemeinsam mit Franz Rosenzweig.
[Bd.] (XI, XII): Kündet, Bücher der Kündung. 2 vol. Berlin, [1932?].

13 : 20.

[Bd.] XI: Das Buch Jirmejahu. Verlag Schneider. 2 p. l., 7—295, [I] p.
[Bd.] XII: Das Buch Jecheskel. Verlag Schocken, 2 p. l., 7—231, [I] p.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 228.

המלאכה רבת המחשבה הזאת, שעד ספר ישעיה נעכרה ע"י מ' בובר בשותפותו
של הסנוח פראנק רונצווייג, הולכת ונגמרת עתה ע"י בובר לבדו. שני נכנס בה גם
במה שעברה אל רשותה של מ"ל אחר, הוא ז' שוקן. ידוע שיב התרגום הזה: עקבות רבה
ופורית, הדר הלשון, חקוי היסוד העברי בחתאמצות ותר. כל היתרונות האלה מפארים
ומקשמים גם את תרגום מ' יחזקאל המונה לפני, יש פרשיות אחרות בס' יחזקאל שפירושים
ובכן גם תרגומם קשה עד מאד, ומ' בובר מתגבר על כל הקושי. לצורך מודעה זאת שמתי
עין בקרת על שלש פרשיות שונות בסיבן ונוכחתי לראות את הוזהירות הרבה ואת האמנות
הדקה השולטות על פני התרגום הזה. רק לצאת ידו חובת הבקרת העליתי במצורתי אי
אלו הערות כדלקמן: בס' א' "כמראה" נתרגם anzusehen ולפעמים wie das Ansehen,
ולא ירעתי למה בשני אופנים; ביחוד מבלבלת אי-הכרעתו של בובר בפסוק כיח לגבי שתי
פעמים "מראה" הנכתב שם. חוטר הכרעה כזה יארע עוד הרבה בתרגום זה, למצות את כל
הסובן אומר בובר בלשון "כעין der Blick", וכמה קשה וזר בסור זה בפסוק ד' wie
der Blick des Asem-Erzes = כהנכסחו של נחשת אסם; ומי יבין מהו הכוונה במלת Asem
(= חשמל)?—בס' כי המציא לנו בובר תרגום שיש בו כדי להחפאז ורבים יתענגו בו, אך
קשה לי בס' ג' "את אמרת" du selber sprachst es, והוא המעמה שלא כדעת הנביא;
בס' ד' "מכסך" Kajütenzeltdecke אריכות הלשון; בס' ט' ובס' יז "בדקך" Zersplissnes
מסופקני שיאמר כזאת בבדק שהוא בחומר קשה בקרשו האניה. צריך להודיע שבובר בכל
תפסתו בצדק הססורה לא נמלש מלהעלות תקונים במסורה; כן בס' ו' "בת-אשרים" = בתאשרים;
בס' יב וס' נחתנו עזבונוך" ג' בעזבונוך—הכל שוה; בס' כ"ג "כל מדי" (אשר גם בהוצאת
Kittel מובא בתורת ספק); בס' ל"ד "נשברת" = נשברת, ועוד ועוד.—בס' מ' "מבנה" בס' ב'
נתרגם כמו "בנין" בס' ה' מה שאינו אמת וגם אינו מיפה את הלשון. בס' זה התחכם
בובר בשני פסוקים (ט' וי"ט) להציג רוב המאמר בשני הסגרים, ואף שאין חסא בזה, מעורר
מחשבות בלב הקורא כתמו. בס' כ"ב כי לא היה צריך לתרגם Palmenwerk כמו בס' ט"ז
ולא Palmen גרירא. גם במלת "אלמיו" מרשה לו בובר לתרגם כאן Flurbögen וכאן Bögen
גרירא. "אילים" בס' ל"ז ול"ח נתרגם כאלו נכתב "אילמים", ואף שנצרך הוא, היה טוב
לציין באיזה סימן. פס' מ"ד "לשכות שרים" נתרגם לי שתיים, והיה גם כן דינו לציין.
ויפה עשה בובר להפסיק בס' ס"ח "ויבואני" וכו' שהוא כמו מ"א א', ועשה זאת שלא כדעת
הקיסמל ברפוסים.

1453. Bible. Genesis. Genesis, door F. M. Th. Böh1. v. i. 2^e

verm. druk. Groningen, J. B. Wolters, 1930. 168 p. 13 : 20.

= Tekst en uitleg; praktische Bijbelverklaring. (2^e druk). I. Het Oude
Testament. [no. 1].

מהדורה א' ראה ק. ס. שנה ג' ע' 115 מסמך 551.

הכרך הזה מכיל את התרגום ואת הפרוש עד כ"ה, י"ח היינו עד סוף פרשת חיי שרה.

1454. **Bible. Prophets.** Jona, Nahum, Habakuk, Zephania, Haggai, Sacharja und Maleachi äthiopisch; unter Zugrundelegung des Oxforder MS. Huntington 625 nach mehreren Handschriften hrsg. von Oscar Löfgren. Uppsala, Almqvist, 1930. VIII, 103 p. 17: 25.

= Arbeten utgivna med understöd av Vilhelm Ekmans universitetsfond, Uppsala, 38. שער נוסף בכושית. — ראה ק. ס. שנה ו' ע' 527 מספר 1705.

1455. **Bible. Psalms.** Das Buch der Psalmen; lateinisch und deutsch mit erklärenden Anmerkungen hrsg. von Augustin Arndt. 3. Aufl. München, J. Kösel, (1931?). VIII, 480 p. 9: 14.

1456. **Bible. Song of Solomon.** Canticum canticorum; exegetice enarratum a Florentio Ruffenach. Editio altera retractata. Romae, Sumptibus Pontificii instituti biblici, 1932. 104 p. 16: 24.

1457. **Carlebach, Joseph.** Die drei grossen Propheten Jesajas, Jirmija und Jecheskel; eine Studie. Frankfurt am Main, Hermon-Verlag, 1932. 5 p. 1., 3-133 p. 15: 23.

בספר המונח לפנינו חפץ מחברו להציג לפנינו את שלשת הנביאים הגדולים ואת נבואתם כתשובה למצב היסטורי מיוחד. התאור החודר של הבעיות ההיסטוריות שלפניהן עמד כל אחד מהנביאים והכוח הגדול של סגנון המחבר מציינים את הספר במדה כה רבה עד שאין אנו מטפקים לומר שהספר יחשב כאחד הספרים הטובים בין הספרים המרובים שנכתבו על נושא זה. בנגוד לספרים המרובים המפליגים בהערכת המומנט הריאלי שבהיסטוריה ומקפחים את המומנט הדתי-נבואי, ובנגוד לספרים אחרים המזניחים את ההיסטוריה החיצונית בפני הפרובלימות הדתיות, ממוג המחבר ידיעה מעמיקה במצב ההיסטורי עם חדירה מעמיקה לתוך תכנה הדתי של הנבואה. ומתוך התפיסה המוחשית של המצב ההיסטורי מצליח הוא להאיר הארה חדשה את רעיונותיהם ותקוותיהם של הנביאים.

בהצלחה מרובה פשוה קרלכך רגעים היסטוריים של העבר עם רגעים היסטוריים בהווה או בעבר הקרוב. הגני מעיר, למשל, על ההשוואה בין חוקיהו ובין הנשיא האמריקאי וילסון (עמ' 34). ששניהם נכשלו במצב היסטורי מכריע ע"י חוסר אמונה בכוחו של האידיאל ואמונה נפרדת בכוחה של הפוליטיקה: חוקיהו לאחר נסיגתו של סנחריב, וילסון בנרסיל. הרעיון המרכזי בספר היא ההשקפה, שצוואתם של הנביאים הגדולים לעצם היתה: גורלו של העולם לא יוכרע ע"י כוחות חמריים ופוליטיים. מאחורי ההיסטוריה הנראית יש היסטוריה הסמויה מן העין, והיא ההיסטוריה האמתית, והכוחות השולטים בהיסטוריה הנראית הם הסריאונים לגבי הכוחות המכריעים באמת על גורלו של העולם. ה. ב.

1458. **Dawson, W[illiam] Bell.** The Bible confirmed by science. London, Marshall, Morgan and Scott, [1932?]. 159 p. 14: 20.

הח"כ: The creation.— The cosmos in mythology and in science.— Pantheism, evolution and creation.— Evolution and fore-thought in creation.— Nature as variously regarded.— Miracle and law.— Miracle and higher intelligence.— Primitive man and archaeology.— The beginning and the end.

*1459. **Dinsmore, Charles Allen.** The English Bible as literature. London, Allen & Unwin, 1931. 327 p. 13 : 19.

1460. **Ezekielus.** Ezechielis Iudaei poetae Alexandrini fabulae quae inscribitur 'Εξαιγγελία fragmenta recensuit atque enarravit Joseph Wieneke. Monasterii Westfalonum, ex officina Aschendorffiana, 1931. XII, 135 p. 16 : 24. ביבליוגרפיה: X—[VIII] ע'

1461. **Fineberg, Solomon Andhil.** Biblical myth and legend in Jewish education. New York, Behrman's Jewish book house, 1932. 155 p. 14 : 21. ביבליוגרפיה: ע' 149—147.

במנהגים, מסורותיו ואגדה' שבשם הספר משתמש המחבר לציון את ספורי התנ"ך שאינם מתאימים לתורות-השבוע המקובלות בימינו. מטרתו בספר זה היא לפתור בחנוך את שאלת הסתירה המתהווה בגפש הילד ע"י אי-ההתאמה בין ספורי התנ"ך למדע-השבוע המקובל.

1462. **Flier, A. van der.** Der profeet Jesaja in zijn beteekenis voor zijn tijd en onzen tijd geschetst. Zeist, Ruys' uitgevers-mij., 1931. 166 p. 16 : 21. על המעשה נזכרה כמקום ההוצאה: Zutphen.

Woord vooraf.—De tijd van Jesaja.—Jesaja's roeping.—Jesaja en het volk.—Jesaja en de gebeurtenissen van zijn tijd.—Jesaja's heilsverwachtingen.—Jesaja's karakter en beteekenis.

1463. **Flowers, Harold Joseph.** The permanent value of the Ten commandments. London, G. Allen & Unwin, (1927). 3 p. 1, 9—283, [1]p. 13 : 19.

1464. **Gerster, Thomas Villanova.** Familia veteris foederis; opusculum exaratum a P. Thoma Villanova Gerster a Zeil. Taurini, Ex Officina libraria Marietti, 1931. 263 p. 13 : 20. 6—[5] ביבליוגרפיה ע'

Pars I: De familia veteris foederis in se spectata: I. Quomodo in vetere foedere familia creata est?: De legibus matrimonium concernentibus.— De sponsalium celebratione.— De nuptiarum solemnitate.— II: De existentia familiae veteris foederis: De elementis familiae constitutivis.— De necessitatibus familiae.— De modo victum sibi comparandi.— De dissolutione familiae, Pars altera: De familia veteris foederis in relatione ad Deum spectata: I.: De relatione Hebraeorum ad Deum religiosa: De actibus religionis Hebraeorum.— De locis cultus divini. II.: De relatione Hebraeorum ad Deum politica: De regiminis forma apud Hebraeos.— De consecrariis. Pars tertia: De familia veteris foederis in relatione ad alios spectata: I. De relatione Hebraeorum ad alienigenas. II: De relatione Hebraeorum ad concives: De praeceptis fundamentalibus quoad commercium cum concivibus.— De praeceptis specialibus quoad commercium cum concivibus.

1465. **Gramatica, L[ui]gi**. Manuale della Bibbia. 2^a ed., con 7 cartine geografiche. Milano, U. Hoepli, 1932. 4 p. l., [xi]—xxiii, [1], 491 p., maps, tab. 11:16.

(Manuali Hoepli.) L. Gramatica, G[iovanni] Castoldi: **ראש השער**

*1466. **Gregorius, Abu'l-Faraj (Bar Hebraeus)**. Scholia on the Old Testament. pt. 1: Genesis—II Samuel; ed. by Martin Sperling and William Creighton Graham. Chicago, University of Chicago press, 1931. xvi, 393 p. 2°.

Greiner, D. Greiner-Bibel... **ראה ע' 482**

1467. **Halder, Nold**. Der Zug der Kinder Israel durch den Jordan; ein biblisches Spiel von Rudolf Schmid 1579. Aarau, Kommissionsverlag W. Krauss, 1931. 1 p. l., 88 p. 16:23.

Ein nützw Wunderbarliche Spils übung vsz: **השער מהמעטפת. השער המקורי**: dem Buch Josuae fürnemlich zogen / wie die kinder Iszrael trockens fuss durch den furt Jordans zogen / und die zwey ersten Küngrych Jericho vnd Aj yngenommen habind... Gestellt durch Rudolff Schmid 1579...

חלקו המכנס המקורי וחלקו פירשוה.

1468. **Hamond, E[rnest] W[illiam]**. The eighth century prophets, by E. W. Hamond. With a preface by Cyril Norwood. London, Student Christian movement press, (1932). 154 p. 15:22.

= The development of religious thought from Moses to christ. v. IV.

1469. **Hamond, E[rnest] W[illiam]**. A short religious history of Israel. London, Student Christian movement press, (1932). 158, [1] p., front. 15:22.

= The development of religious thought from Moses to Christ. v. III.

שני ספרים אלה הם חלק בשורה של ספרים המכוונים לקדם את לימוד התנ"ך והספרים הנחוצים כבסיס לנצרות. הסדרה מכוננת לבתי-ספר תיכוניים בכתות ד'—ו'. (מתוך ההקדמה של סיריל נורווד). המחבר היה מנהל הקולג' האנגלי לנערים בירושלים.

1470. **Hempel, Johannes**. Fort mit dem Alten Testament? Giessen, A. Töpelmaun, 1932. 32 p. 15:22.

= Aus der Welt der Religion; Forschungen und Berichte: Biblische Reihe; hrsg. von Erich Fascher, H. 6.

המחבר פונה במאמרו אל אותם האנשים השואלים כבר. מפני שאמונתם הפשוטה בתנ"ך נתרועעה, וגם אל אלה השואלים עוד, אשר לא קבעו עדיין אגיסציה ערה את משפטם עד כדי כך שלא ירצו לשמוע עוד אלא מה שהשמיעו הקולות ההם' (מתוך ההקדמה).

1471. **Irwin, C[larke] H[uston]**. The Bible, the scholar and the spade; a summary of the results of modern excavation and

discovery. London, The Religious tract society, (1932). 251, [1] p., pl. 15 : 22.

ביבליוגרפיות בסוף כל פרק ופרק.
מסורת הספר הזה היא למסור לקורא הכללי, בצורה משומה עד כמה שאפשר, את תוצאות החפירות והתגליות בתקופת החדשה בארץ כתבי-הקדש. אין הספר הזה שלם, המהמר בחר לו את המאורעות העיקריים שבתנ"ך ושכבר החדשה, וניסה להראות עד כמה מתבארים ופתקיימים תאורי מאורעות אלה ע"י הוכחות בלתי-תלויות של מצבות ופסירוסים, (מתוך הקדמת המחבר). ואלה פרקי הספר: ספור בריאת העולם. — גן עדן. — המבול. — אברהם ותקופתו. — החתים. — מצרים. — משה ויציאת מצרים. — משה וחמורבי. — יחושע ויריחו. — השופטים ועמי כנען. — ירושלים. — בבל. — אשור, נינוה, שומרון. — הכרית החדשה והתגליות החדשות. — ארבעה השליחים. — מעשי השליחים, האגרות והחזונות. — בסוף כל פרק ביבליוגרפיה, בסוף הספר מפתח.

1472. Junker, Herbert. Untersuchungen über literarische und exegetische Probleme des Buches Daniel. Bonn, P. Hanstein, 1932. 2 p. l., 109 p. 17 : 25.

1473. Levy, Abraham J. The Song of Moses (Deuteronomy 32). Paris, (typ. N. L. Danzig), 1930. 7 p. l., 110 p., map. 15 : 23.
Scientific series of "Oriens—the Oriental review", no. 1. 1930.
החלק: Pt. 1: History of the interpretations of the poem.—Historical background.—The literary value of the poem.—Pt. 2: English translation of the poem.—Explanatory notes.—Pt. 3: Critical notes.—A reconstruction of the Hebrew text. ע' 109-110: ביבליוגרפיה.

*1474. Matheson, George. The representative men of the Bible... New York, R. R. Smith, 1930. 2 v. 8°.

החלק: v. 1. Adam the child. Abel the undeveloped. Enoch the immortal. Noah the renewer. Abraham the cosmopolitan. Isaac the domesticated. Jacob the aspiring. Joseph the optimist. Moses the practical. Joshua the prosaic.— v. 2. Samuel the seer. David the manysided. Solomon the wise. Elijah the impulsive. Elisha the imitative. Job the patient. Ishmael the outcast. Lot the lingerer. Melchi-sedek the uncanonical. Balaam the inconsistent. Aaron the vacillating.

1475. Mezzacasa, Giacomo. Israel...quadretti biblici. 2 v. Torino, Societa editrice internazionale, (1931-32). 126, [1]; 125 p., pl. 9 : 14.
=Lecture cattoliche, v. 937, 949.

החלק: [v. 1]: L'ultimo dei giudici e il primo dei re. 1931. v. 2: David. 1932.

*1476. Moeller, W. Die Einheit und Echtheit der 5 Bücher Mosis. Bad Salzuffen, Bibelbund, 1931. VIII, 480 p.

1477. Momigliano, Arnaldo. Prime linee di storia della tradizione maccabaica. Torino, G. Chiantore, 1931—anno IX. 1 p. l., [5]—182 p., 1 l. 15 : 23.

ע' [173]—182: ביבליוגרפיה.

חלק: Il I. Maccabei e le tradizioni affini.—Il II Maccabei e le tradizioni derivanti.—La contaminazione del I e del II Maccabei.—La leggenda della parentela tra Ebrei e Spartani e i documenti del I Maccabei.—Conclusione.

1478. **Noordtzijs, A[rie]**. Gods woord en der eeuwen getuigenis; het Oude Testament in het licht der Oostersche opgravingen. 2^e vermeerderde druk. Kampen, J. H. Kok, 1931. XII, 528 p., illus., facsimils, maps, pl. 18 : 25.

De geschiedenis der opgravingen.—Gods openbaring aan Israël.—De schepping der wereld.—Mensch, paradijs en val.—Zondvloed.—In de oude Eufraat-Tigrisvlakte.—Met Abraham uit Ur naar Kanaan.—Naar Egypte.—De worsteling met de kanaanietische cultuur.—De strijd met de wereldmachten.

1479. **Parker, Percy G.** The Tabernacle of Israel; its history and mystery. London, Victory press, (1932). 4 p. l., 111 p., illus., plans. 12 : 18.

המחבר מפרש את המשכן וכליו בדרך מסתורין הרומז לישו הנוצרי ותורתו.

1480. **Rashi**. Rashi's commentary on Ezekiel 40—48 ed. on the basis of eleven manuscripts, by Abraham J. Levy. Philadelphia, Dropsie college, 1931. V, 122 p. 16 : 24.

Diss. Dropsie college.

ע' 117 : ביבליוגרפיה.

תשעת הפרקים האחרונים של פירוש רש"י לס' יחזקאל כפי שנמסרו בדפוסים הם כידוע מהיותר קשים בפירושו של רש"י לתנ"ך. נוסף לקשי החוכן של דברי הנביא רש"י משתדל לבארם נתוספו הרבה קשיים ע"י הסופרים והמעתיקים של הפירוש שעשו את מלאכתם שלא באמונה. ושבו וסרסו את דברי רש"י והכניסו לחוכם הרבה תוספות שלעתים הן סותרות את דבריו ומקלקלות את כונתם. הספר שלפנינו בא לתקן את הקלקול. הוא נותן את הנוסחה של הפירוש לפי כ"י אחד של הבודליאנה. שלפי דעת המחבר היא היותר מקורית והיותר קרובה לצורת הפירוש כפי שיצאה מתחת ידו של רש"י. ביחד עם הגהות וגרסאות ע"ס השואה עם עשרה כ"י אחרים. המבוא של ארבעה פרקים כולל סקירה על הסכות השונות שגרמו לשיבושים בפירוש רש"י שבדפוסים. על חלוקת הכ"י לסוגים. ותיאור מפורט של אחד עשר כ"י שחקר המחבר לצרכי עבודה זו. עבודתו של הד"ר לוי היא זריחה ומדויקת. אלא שיש להצטער שהצטמצם בתשעת הפרקים האחרונים ושלא הדפיס את פירוש רש"י לכל ס' יחזקאל.

1481. **Schubart, Herta**. Die Bibelillustration des Bernard Salomon. Hamburg, 1932. 2 p. l., II, 7—31 p. 15 : 22.

Diss. Hamburg; Teildruck.

1482. **Schur, Israel**. Profeten Elijahu (Elia) enligt bibeln, talmud och midrasch. (Helsingfors, typ. A. B. Libris), 1932. 67, [1] p. 13 : 20.

ע' 67 : ביבליוגרפיה.

*1483. **Short, A. Rendle.** The Bible and modern research. London, Marshall, Morgan & Scott, 1931. 254 p. 15 : 23.

*1484. **Smith, James.** The book of the prophet Ezekiel. A new interpretation. London, S.P.C.K., 1931. xvi, 125 p. 13 : 19.

1485. **Sten, Wiesław.** Sapere ausuris. Tym, którzy będą mieli odwagę wiedzieć ... Studium biblijne ... T. 1: Warszawa, Nakładem autora, 1929; T. 2: Nakładem czytelników i autora, 1932. 280 p, 239 pl.; 253 p., 143 pl. 17 : 25.   233-229 'ע' חלק א'   ביבליאגריפיה:
Jahwe w świetle astronomji i astrologji biblijnej...   לחלק ב' שער מיוחד:

*1486. **Stuttgarter biblisches Nachschlagewerk.** Stuttgart, Bibelanstalt, 1931.

1487. **Theodoretus.** Theodoret von Kyros: Kommentar zu Jesaia; hrsg. von August Möhle ... (Berlin, Weidmann, 1932). xxviii p., 11., 271, [1] p., facsim. 18 : 25.

=Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Septuaginta-Unternehmen: Mitteilungen. Bd. 5.   מונח כו דף 1 "Nachträge"

1488. **Valente, Ferruccio.** Storia e archeologia biblica. Torino, Società editrice internazionale, (1932). 62 p., 11., incl. tab. 11 : 17.
=Lecture bibliche, 2-3.

1489. **Vorwahl, Heinrich.** Die Gebärdensprache im Alten Testament. Berlin, E. Ebering, 1932. 80 p. 16 : 24.

1490. **Weinrich, Friedrich.** Der religiös-utopische Charakter der „prophetischen Politik“. Giessen, A. Töpelmann, 1932. 70 p., 11. 15 : 21.   = Aus der Welt der Religion; Forschungen und Berichte: Biblische Reihe; hrsg. von Erich Fascher, H. 7.

1491. **Wiener, Harold M[arcus].** Posthumous essays, by Harold M. Wiener; ed. by Herbert Loewe. London, Oxford university press, 1932. xi p., 1 l., 136 p., port. 15 : 23.

בדרך זה כוננו המחקרים בבקרת המקרא שהשאר אחריו הולך מ. ויגר, שגרצ
רמי מאורעות אב חרשים בירושלם. בראש הספר מספר העורך קצת מחלוצותיו ומעריך את
עבודתו המדעית בבקרת המקרא. ואלה המחקרים שנדפסו כאן: Isaiah and the siege of
Jerusalem.—The relations of Egypt to Israel and Judah in the age of Isaiah.—
The arrangement of Deuteronomy XII—XXVI.—The Exodus and the southern
invasion.—Some prophecies relating to Tyre in the light of modern research.—
The Conquest narratives.—The need for a Jewish Biblical scholarship.—Some
recent literature on the Pentateuch.   "Biographical note" : XI—[X] ע

ה. ברית חדשה.

1492. Trattner, Ernest R[obert]. As a Jew sees Jesus. New-York, C. Scribner, 1931. XII p., 1 l., 232 p. 14 : 20.

בין החוספות שבסוף הספר נמצאים גם ענינים אלה: Jewish parallels to the beatitudes (in pre-Christian literature) (p. 192-3).—Some Rabbinic parallels to the sayings of Jesus (p. 194—9).—Jewish bibliography on Jesus ("books and pamphlets originally written in English or translated into English") (p. 200—8).

ו. תלמוד ומדרש, ספרות רבנית.

1493. אברהם אבוש בן חנוך הנזיר. ספר מדרש חכמים על מדר תורה וחמש מגילות ... המחקר ... אברהם אבוש בן חנוך העניך. בילגורויא, נסדר אצל האחים וויינבערג, (נדפס בוורשא בדפוס פיסנא), תרצ"ג, דף, 266 ע. 15 : 22.

ביג'אג'ו, א. ושחטתם בזה... ראה ע' 409.

בכר, ב. ז. הרמב"ם פרשן הסקרא ... ראה ע' 409.

1494. דיכס, ישראל חיים בן אריה צבי. ספר ילקוט מהרי"ח; לקוטים ובאורים נתיבות ירושלים על הירושלמי, ברכות, זרעים וסדר מועד ... מאתי ישראל חיים דייכס בן ארי' צבי ... כראש הספר נספתו חידושי תורה מבני הרב שמואל דייכס ... ומבני בצלאל דייכס ... ובסוף הספר גלוח מאמר קדשי הגבול (שתכנו חקירות בגדרי קדשי-הגבול ... גור אימור טבל) מאת הרב נחמן שלמה גרינשפאן ... לונדון, מ. ל. ציילינגולד, 1930. 121 דף, 4 [31—100, 42 ע. 23 : 30. ל-קדשי הגבול פגיזיה מיוחדת ושער מיוחד.

1495. הרפמן, יעקב קופל. דברי יעקב, אשר חנני השי"ת להוציא לאור יעקב קאפיל האפסן בן ר' מרדכי יוסף ... פיעטרקוב, דפוס ת. ה. פאלמאן, תרצ"א. 48 ע. 17 : 22. חידושים על הש"ס.

משה בן סימון; ס' הלכות דעות ... ראה ע' 420.

משניות ... מפרשים ע"י ת. נ. ביאליק ... ראה ע' 421.

נושא-חן, י. לקט ישראל וחידושי אנדה. ראה ע' 421.

1496. סלומין, שמעון מאיר. ספר מזרח שמש; עם הקרות בשם זהרי חסה ... חברו שמעון מאיר סאלאמאן. תוצאה שניה. אנטוורפן, בלי שם המדפיס, תרצ"ב. 121, 111 ע. 13 : 19.

מאמרים בהלכה ובאגדה. — תוצאה ראשונה נדפסה שם, תרפ"ב.

1497. צירלסון, יהודה ליב. ספר מערכי לב; כולל שלשה חלקים:
(א) תשובות; (ב) דרושים; (ג) נאוסים. סאת יהודה ליב ב"ר משה חיים צירלסאחן ...
קעשנא, דפוס ס. אווערכאן, תרצ"ב. 131 דף, 522, 161 ע. 17 : 24.

בין התשובות נמצאים גם ענינים הנובעים מתנאי-החיים המודרניים כגון: "בנדון
יחוסנו להשמיע באמצעות מכונת הדיקטא ברכות או תפלות או תקיעות"; "אם מותרת הכתיבה
הסטיגאגרפית בחוה"מ"; "אם מותר להעמיד מצבת זכרון מיוחדת להחלקים היהודים שנפלו
במלחמה"; "אם מותר לטלטל מבית הקברות את עצמות החלל כדי לקברו במקום אחר
המיוחד בשביל כל אלה החלקים יחד שנפלו במלחמה"; "אם מותר לגייר את יוצאי החלצים
של אנסי פורטוגאל" [פוסק להיתר]; "אם הנשואים האזרחיים זוקקים לגט"; "אם מותר
לצער בעלי חיים בשביל נסיונות מדעיים" [פוסק להיתר]; עניני עגונה מימי המלחמה ועוד.
בין הנאומים נמצאים גם נאומים כגון: "לרגלי משלוח קובץ גדול של ספרים וכתבי-
יד אל אוצר הספרים הירושלמי"; "לפתיחת הועידה הבאקארעשטית ברבר הפרעות
האנטישמיות"; "באספת מחאה לרגלי הפרעות שהתחוללו בארה"ק"; "בדבר הצהרת אנגליא
נגד זכויותינו בארה"ק"; "לרגלי הבשורה בדבר מות הלורד בלפור ועוד ענינים מעין אלה.

1498. קרסילשצ'יקוב, יצחק איזק. ... ספר תבונה, כמסנה תורה
להרמבים. באור נכון בהרכבה מקימות עמוקים וקשי ההכנה כמסנה תורה, שחבר...
יצחק איזק ב"ר דוב בער קראסילשצ'יקאוו... פאלטאוו, Тип. им. Петровского,
תרפ"ו. 121 דף, 42, 111 ע. 22 : 34.

אחר מהספרים העבריים המעטים מאד שיצאו בס.ס.ר. — הספר נרשם גם כסאמרו של
ב. "הדפוס העברי בס.ס.ר." שנדפס בק. ס. שנה ה' ע' 250—254.

1499. שפירא, שכנא. ספר זכירת שבת; קיצור דיני שבת, יו"ט וחול
המועד. די דינים וואס זענען נויטיג פאר יעדען מענש, אויך חקירה פון קדושת
שבת, יו"ט וחול המועד... געקליבען פון ספרי קדושי עליון... פיעטורקוב, דפוס
ה. קארנענדו, תרצ"א. 121 דף, 4—71 ע. 12 : 15. המכסס כלו ביורית.

1500. Montague, E. R. Tales and traditions from the Talmud
by E. R. Montague, amplified by R. Mazin. London, R. Mazin,
1929. VIII, 288 p. 13 : 20.
אנתולוגיה של דברי-אגדה.

*1501. Salomon, Robert. L'esclavage en droit comparé juif et
romain. Paris, Leroux, 1932. XVI, 124 p. 14 : 22.

*1502. Smith, John Merlin Powis. The origin and history of
Hebrew law. Chicago, University of Chicago press, 1931. IX, 285 p.

ז. מדע הדת, פילוסופיה יהודית.

- חורבין, י. שני לוחות-הברית ... ראה ע' 455.
הירשנזון, ח. ס' מושגי שוא והאסת ... ראה ע' 413.
1503. הכהן, ישראל מאיר [בן אריה זאב]. קונטרס ליקוטי מאמרים... כולל... שמונה מאמרים נחוצים שיצאו מכבר לאור... הדפסתיים בעת מחדש... הלל גינזבורג... ווארשא, (דפוס G. Piment), תרצ"ז. [1] דף, 12, [37] ע. 15 : 21.
מאמרי-מוסר. מקצתם גם ביודית.
- משה בן מיסון. הלכות דעות... ראה ע' 420.
קויפמן, י. גולה ונכר... ראה ע' 422.
1504. שינפלד, שלמה יצחק בן אהרן. האדם המעלה ... מאת שלמה יצחק בן אהרן שיינפלד ... מילוואקי, וויס, בית דפוס של "אידישע שטימק", (c1931), 268, [1] ע. 13 : 19.
החלק התחתון של השער בלועזית: ... S. J. Scheinfeld: The superior man ... ספר-מוסר בדרך ספור ושיחה.
1505. ארלעאן, יהודה לייב. דער פארשווינדענער גן-עדן; א ווארט וועגן באדע און לוקסוס. ווארשא, (Bajs Jakow), תרצ"א. 32 ע. 15 : 21.
1506. צייטליך, חלל. געזאנגען צום אין-סוף... ווארשא, (דפוס Nowozetgraf), תרצ"א. [2] דף, III, [1], 105, [1] ע. 15 : 22.
המוטו על השער: ילבי ובשרי ירגנו אל אל חי.
1507. קלעריקאלן שעדיקער פארן פראלעטארישן געריכט. דער גע- זעלשאפטלעכער פראצעס איבערן מיעל ומוהל ויונה ראדונסקי אין מינסק. באסקווע- כארקאו-מינסק, צענטראלער פעלקער פארלאג פון פ.ס.מ.ר., 1931. 56 ע. 15 : 22.
דו"ח מפרט מהמשטס (21-24 בקרץ בעיר מינסק) נגד המוהל רדונסקי. שמל את בנו של המועל צ'רטוק.
1508. Altmann, Adolf. Lebenskampf und Weltanschauung; eine Erkenntnis und Aufrüttelung. Frankfurt am Main, Hermon-Verlag, 1932. 29 p. 12 : 18.
1509. Altmann, Adolf. Mensch und Prophet im Rhythmus der Zeit. Frankfurt a.M., Hermon-Verlag, 1932. 28 p. 12 : 18.
- Boughton, Jesse Scott. The idea of progress in Philo-
Judaus. ראה ק. ס. שנה ט' ע' 318.
- פילון עודנו משמש מקור לא-אכזב לדיסרמציות של מלומדים צעירים. ספר זה הוגש לאוניברסיטת קולומביה לשם קבלת תוא דוקטור. המחבר אינו יהודי, אולם היה זמן-מה

בחן לאמרני והוא כיום פרופסור-עוזר לפילוסופיה ב-Gettysburg College, ואעפ"כ יצא הספר ע"י החברה היהודית להוצאת ספרים, ואין ספק שיש בו ענין יהודי. המחבר מקדיש את השומת-לבו לצד מיוחד בתורת פילון ולבאר אמונתו האישית של החכם היהודי. מרכז ההתענינות הוא, כיצד השתמש פילון בתורת זמנו בכדי להצדיק השקפת-עולם שהחכם היהודי יכול להמליץ עליה בפני הפילוסוף, הקדוש והמסור. דעת המחבר היא, שתרומת החוש ההיסטורי העברי לפילוסופיה של קדם מתבארת יותר ע"י שרותו של פילון להעברת התרומה הזאת.

הלך מחסר קשה-הכנה הוא במקצת, מתוך שהמחבר משתמש בדרגון המודרני של הספרות הפילוסופית האמריקאית. כך הוא מדבר בפרק המכונה "The Egocentric Predicament" על המחשבה בתור "a distensible reality whose locale is coterminous with the universe". התאור הזה ודאי שאינו כולל שום מושג עברי; אני גם מסופק אם פילון היה יכול להבינו. אולם במסקנתו של המחבר, כשהוא מגיע לתוך-החכם של מחשבות פילון על התורה ועל המצפון, לשונו פשוטה יותר ויש בה מחשבות מעוררות. כך, למשל, כשהוא מדבר על "התבונה הקדושה", הנמצאת בספרי פילון וגם בספר חשמונאים ד', הוא אומר: "בעלי הספוא חשבו את העיקר הזה כרצון רציונלי, ואילו היהודים ראו בו את העמדה הנכונה כלפי התורה הקדושה, והעמידוהו על בסיס דתי במקום להעמידו כתיאוריה מוסרית". או כשהוא מדבר על יחסו של פילון לאבות, אומר המחבר, שהוא כיהסו של פויל לישו, הוא רואה באפים את ההתגשמות המוסרית או רוח התורה וגם את האפי המוסרי של האלהים... פויל מוצא את הסופת הזה בישו כפרי התורה. פילון מוצא את הסופת בסדותיהם של האבות כמופת יוצר בשביל התורה.

הדבר המקורי ביותר ועושה-ירושם ביותר בספרו זה של פרשן נוצרי לפילון היא ההשתדלות הרצינית להבין ולבאר את מושגי הפילוסוף היהודי על התורה היהודית ברוחו ולא במליצתו של ההלניסמוס.

נ. בנסיון.

1510. Farbridge, Maurice H[arry]. The renewal of Judaism. London, E. Goldston, 1932. 3p. 1., [9]—320 p. 14 : 22.

המחבר מציג בספר זה לייסד מכון לעבודה רוחנית-דתית משותפת בין היהודים והנוצרים. ואלה פרקי הספר : Fields of Jews and Christians.—A new institution.—co-operation (Hebrew language and literature; Jewish history; Philosophy; Psychology; Comparative religion, anthropology, folk lore, history of religion, modern Hebrew; Music).—The search for truth.—Individuality and friendship.

1511. Floyd, William. Our gods on trial, by William Floyd, with an introduction by Harry Elmer Barnes. New York, Arbitrator press, (c1931). xvi p., 1 l., 297 p. 14 : 21.

ספר אחיאטי בצורת משפט עם עדים ומסקרין.

1512. Gavin, F[rank Stanton Burns]. The Jewish antecedents of the Christian sacraments. London, Society for promoting Christian knowledge, 1928. VIII, 120 p. 12 : 19. (Chapman lectures).

ראשי הפרקים : Judaism and sacramentalism.—Jewish proselyte and Christian convert.—Berakha and eucharist.

1513. Geiger, Franz. Philon von Alexandria als sozialer Denker. Stuttgart, W. Kohlhammer, 1932. XI, 118 p. 16: 24.

=Tübinger Beiträge zur Altertumswissenschaft hrsg. von J. Mewaldt, W. Schmid, O. Weinreich. Heft 14. ע' XI-IX: ביבליוגרפיה.

1514. Glatzer, Nahum Norbert und Ludwig Strauss, ed. Sendung und Schicksal; aus dem Schrifttum des nachbiblischen Judentums; mitgeteilt von ... Berlin, Schocken, 1931. 2p. 1., 7—382 p. 11: 20.
= Ein Jüdisches Lesebuch, 1.

אנתולוגיה מתוך הספרות התלמודית והמדרשית וספרות ימי הביניים. היא מחולקת מדורים מדורים לפי קרבת העניינים. בסוף (ע' 368—373): מקורות. — ההוצאה יפה.

1515. Higgin, Michael. The Jewish utopia. Baltimore, Md., The Lord Baltimore press, 1932. IX, 160 p. 14: 20.
„To the Hebrew university of Jerusalem, symbol of the Jewish utopia“.

ימסרת הספר הזה היא למסור בצורה כוללת את המושג היהודי המסורתי של חיים אידיאליים ליחידים ולעמים. השאלות נידונות בספר לא מבחינה חיאולוגית. כי אם מבחינה נבואות הנביאים כפי שנתפרשו ע"י חז"ל. התורות על אלהים, התורה, ישראל, משיח, עולם הבא וכו' נזכרו רק במקום שהן נוגעות באפן ישר לנושא: חיים אידיאליים בתקופה אידיאלית לעתיד לבוא. תפקידי העיקרי הוא לתאר חיי-חברה אידיאליים עלי-אדמות כפי שחזוהו חז"ל (מתוך הקדמת המחבר). ואלה פרקי הספר: מבוא — צדק ומשפט — ישראל ועמים — שלום ושפע — חרות וגאולה — ארץ הקודש — עיר הקודש — מרכז רוחני — עולם חדש — מלכות שמים — בסוף הערות ומראי-מקומות (ע' 119—156) וביבליוגרפיה (ע' 159—160).

1516. Die Lehren des Judentums nach den Quellen. Hrsg. vom Verband der deutschen Juden. In Gemeinschaft mit L. Baeck, M. Dienemann, I. Elbogen [a.o.], bearb. von S[imon] Bernfeld (Teil I—IV) und F[ritz] Bamberger (Teil V). Leipzig, G. Engel, (c1928—c1930). 5 pts. in 3v. 16: 24.

החלק: Bd. 1: 1. T.: Die Grundlagen der jüdischen Ethik. 2. T.: Die sittlichen Pflichten des Einzelnen. Mit Einleitungen von L. Baeck, S. Bernfeld, I. Elbogen [a.o.] 3. verb. Aufl. besorgt von Fritz Bamberger. (c1928). 461, [1] p. Bd. 2: 3. T.: Die sittlichen Pflichten der Gemeinschaft, 4. T.: Die Lehre von Gott. Mit Einleitungen von L. Baeck, S. Bernfeld, I. Elbogen [a.o.] 2. verb. Aufl., besorgt von Fritz Bamberger. (1930). 360 p. — Bd. 3: 5. T.: Judentum und Umwelt. Mit Beiträgen von L. Baeck, F. Bamberger, M. Dienemann [a.o.] (pref. 1929). 502, [1] p. בק. ס. שנה מ' ע' 57 נרשמו הספרים בסימן כוכב.

החלקים 1—4 הם מהדורות חדשות, בלי שנויים עיקריים. חלק 5 יצא עכשו הפעם הראשונה. ראשי פרקים: Abwehr fremder Anschauungen. — Abweichungen der christlichen Religionen vom Judentum in den Grundgedanken. — Abweichungen der christlichen Religionen vom Judentum in den Erscheinungsformen. — Einfluss des Judentums auf die Weltkultur. בחלק הזה סתמים כל הספר.

Levy, J. Die sexuelle Not in jüdischer Schau. 470 'פ תרס"ז
Mendelssohn, M. Gesammelte Schriften. Bd. 3... 429 'פ תרס"ז

1517. **Pascher, Joseph.** Ἡ βασιλικὴ ὁδός. Der Königsweg zu Wiedergeburt und Vergottung bei Philon von Alexandria. Paderborn, F. Schöningh, 1931. 4 p.l., 280 p. 16 : 24.

= Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums; im Auftrage der Görres-Gesellschaft hrsg. von E. Drerup, H. Grimme, J. P. Kirsch, Bd. 17, Heft 3—4.

התכן: Die Bedeutung Philons von Alexandria für die Erforschung der hellenistischen Mysterienreligionen. — Der "Königliche Weg" philonischer Mystik, eine Wiedergeburt- und Vergottungsreligion. — Der "Königsweg" im allgemeinen. — Die Stufen des "Königsweges" im einzelnen: Der Weg zum Logos, Der Weg zum Lichtgott. — Versuch einer Rekonstruktion des Mysteriums. Die Tempelallegorese bei Philon.

1518. **Die Religion in Geschichte und Gegenwart;** Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft. 2., völlig neu bearb. Aufl. in Verbindung mit Alfred Bertholet, Hermann Faber und Horst Stephan hrsg. von Hermann Gunkel und Leopold Zscharnack. Bd. 5. Lief. 94—115: S—Z (Saadja-Zwingli); Registerband bearbeitet von Oskar Rühle. 2 vols. Tübingen, Mohr, 1931-1932. xii p., 2158 cols; VI, [1] p., 896 cols. 20 : 28.

את הקודם ראה ק.ס. שנה ח' ע' 463—אלה הם הערכים הנוגעים בענינים יהודיים (חוץ משמות הנכיים): Saadja; Sabbatai Zewi; Sabbath; Sadduzäer; Säulen; Sagen u. Legenden in Israel; Salomo-Oden; Salomo-Psalmen; Samaria; Sanhedrin; Schammai; Schechter, S.; Scheftelowitz, I.; Schma; Schmone'Esre; Schnitzler, A.; Schöpfung im AT; Schwarz, A.; Segen u. Fluch im AT; Sela; Semiten; Semitische Sprachen; Siloah u. Siloahinschrift; Sintflut im AT; Sittlichkeit im AT, Jüdische Sittlichkeit; Sopherim; Speiseyerbote; Stämme Israels; Steinkult im AT; Steinheim, S.; Steinschneider, M.; Steinthal, H.; Stern, W.; Stifftshütte; Sünde u. Schuld im AT, im Judentum; Synagoge; Tarphon; Tempel Salomonischer, Herodianischer; Teraphim; Tetragramm; Teufelsglaube im AT u. Judentum; Text u. Textkritik des AT; Tibboniden; Tiberias; Tod u. Totenreich im AT; Tora; Torczyner, H.; Totenverehrung im AT; Tradition jüdische; Trauergebräuche im AT; Turmbau; Universalismus u. Partikularismus im AT; Uriel; Urim u. Tummim; Verdienst im Judentum; Vereinswesen jüdisches; Vergeltung im AT. u. Judentum; Versöhnung im AT, im Judentum; Verstockung im AT; Vision im AT; Völkertafel; Weisen von Zion; Weisheit im AT; Weltbild u. Weltanschauung im AT;

Wirtschaftliche Verhältnisse in Israel; Wunder im AT, im Judentum; Zebaoth; Zehnten im AT; Zeloten; Zionismus; Zorn Gottes im AT; Zuckmayer, C.; Zunz, L.; Zweig, A., S.

*1519. **Stachle, Karl.** Die Zahlenmystik bei Philon von Alexandria. Leipzig, Teubner, 1931. vi, 92 p. 8° Diss. Tübingen.

Sten, W. Sapere ausuris ... 448 ראה ע'

1520. **Vincent, A.** Le judaïsme. [Paris], Bloud & Gay, (1932). 3 p.l., [9]—234 p., il. 12:19. ביבליוגרפיה בסוף כל פרק ופרק.
(Bibliothèque catholique des sciences religieuses).

תחת: La fin de l'autonomie juive. — La littérature rabbinique. — La Torah. — Les dogmes dans le Judaïsme. — Le Monothéisme. — La vocation d'Israel et le Messianisme. — L'homme et sa destinée. — La morale juive. — La vie mystique en Israel. — Le culte privé et public.

ח. קבלה וחסידות.

בן ציון, א. שר שלום שרעבי ... ראה ע' 409.

1521. **ברוקמן, מרדכי.** ספר עיר וקדוש; בו נאמפו חידושי תורות ... וסיפורים נפלאים ונוראים ... מאת ... מוה"ר ישראל בע"ש"ט ממעוזבו. כל אלה העתקתי וסדרתי מהרבה ס' הק' תלמידיו, ותלמידיו תלמידיו, אנכי מרדכי בראקמאן ... פיעטרקוב, דפוס ח. ה. פאלטאן, תרצ"א. 34 ע. 17:22.

1522. **הורביץ, ישעיה בן אברהם.** ... שני לוחות הברית ... חבור על שתי תורות בכתב וכפח ... ערכות וסדרות מהגבור ... ישעיה ברבי אברהם הלוי מסשפת הורביץ ... יצא לאור בשלמות ובתקונים מחדש ע"י משה מענדל ... וואלדען ... חלק א—ג. וורשא, דפוס י. ס. אלטער, (תר"ץ?). 3 חלקים.
[1] דף, 5—146, 3—154 ע, [1] דף, 3—216, 90, 30 ע. 24:33.

גלוה אליו: 1. הקדמת ווי העמודים לבן המחבר ר' שבתי הורביץ. והיא כעין הקדמה לספר השל"ה—2. ספר יש נוחלין לאבי המחבר ר' אברהם בן שבתי הורביץ.

1523. **זמלונג, עזריאל חיים.** ספר עשר נפלאות; כולל הרבה מאמרים ... וגם הרבה סיפורי מעשיות קדושים נוראים ... מיוסד מעשרה צדיקים ... הרבי ר"ב מפרשיסחא, מוהר"ם משם, מוהר"ם סקאצק, מרכינו מוהר"י מווארק, מכנו מוהר"ם משם, מרכינו הר"ם מגור, מרכינו מוהר"ה מאלכסנדר, מרכינו מוהר"ב מביאלא, מוהר"י מאלכסנדר, מכנו מוהר"י משם ... מלוקט מאתי עזריאל חיים זמלונג ... פיעטרקוב, דפוס חנוך העניך פאלטאן, תרצ"ב. 64 ע. 16:22.

1524. זק, ראובן, ספר כרם ישראל ... ספר יוחסין לשני משפחות ...
היה מורה מרדכי [בן נחום] מטשארנאכיל, ומכבוד מרן ישראל [בן שלום]
מרזין, ערכתי ... ראובן ... מגזע זק. לובלין, דפוס, "שלמון", תר"ץ. [21 דף, 31]—94,
[11] ק. 17 : 23.

1525. טננבוים, יעקב יהודה. ספר ישראל יעקב, הוא אמרי קורש
שהשרש בהם יראת שמים בעומק לב בני ישראל ... מרנא יעקב יהודה (מענקנבוים) ...
בעיר נאדרוין ... ונלוח לזה קונטרס בשם מגיד דבריו ליעקב. והוא חידושי תורה
מה ששטע מסורו ורבו הרב ... דוב בעריש מביא לא ... נעתק וחובא לבית הדפוס ...
בהשתדלותי והוצאתי, יהונתן הלוי אייבעשימץ (ג"כ איזה נרגרים מחיבורי אמרי
יהונתן על התורה ומועדים) .. ווארשא, (דפוס Piment), תר"ץ. [11 דף, 19,
108—3 ק. 17 : 24.

לקונטרס "מגיד דבריו ליעקב" שער חלקי.

1526. מתורת החסידות. חוברת א: תורת רבינו פנחס [שפירא]
מקוריץ והוא כמו מדרש פנחס החדש, מכתב יד ... עם הערות מאת הרב מתתיהו
יוקאל גוטמן ... בילגוריי, נ. קרונברג, תרצ"א. 47 ק. 17 : 24.

1527. שמחה בונם בן צבי הירש מפרשיסחא. ספר חרות שמחה.
ספר בראשית. חידושי תורה ... אשר יצאו מפום ... הרב שמחה בונם מפרשיסחא ...
המפוזרים בספרי צדיקים ... וגם מהרבה כתבי יד אשר כתבו לי הרבה גאונים ...
וסדרתי אותם ... על סדר פרשיות התורה, נ"כ, מועדים וש"ס, וגם איזה פלפולים
בגפ"ת ... וקורות ימי חייו ... וגם הרבה חידושי תורה מבני הרב ... אברהם
משה מפרשיסחא ... וגם מה שעלה במצודתי לחדש ... ונקראים בשם שמחה
יהונתן כדי להזכיר שם את שמי ... יהונתן הלוי אייבעשימץ ... ווארשא,
(דפוס Lewin-Epstein, תר"ץ?), XIII, 117⁵ ק. 17 : 24.

1528. [שניאורסון, יוסף יצחק]. קונטרס מאמרים ושיחות מ"ק
ארמור שלימ"א מליובאוויטש. כולל ד' מאמרים שנאמרו בהיותו בעיר ווארשא
ואטוואצק ... ורשימת שיחותיו מה שריכז בימי חג הגאולה י"ב וי"ג חמו
בישיבת תומכי תמימים אשר בווארשא ... ווארשא, (דפוס Sikora i Milner),
תרצ"א. 52 ק. 17 : 24.

= קונטרס ט"ו—מהמעטפת—ע' 31—52 שיחות ביודית.

1529. (Aescoly, A[aron]Z[eev]). I sistemi di combinazioni di lettere
e di numeri nella magia giudaica. n. p., 1929? pp. [101]—110. 16:23.
„Estratto da Studi e materiali di storia delle religioni. vol. V, fasc.
1° e 2° (1929)“.

1530. **Regardie, Israel.** A garden of pomegranates; an outline of the Qabalah. London, Rider, (1932). 160 p., diagrs., tab. 14 : 22.
התקן: Historical survey.—The pit.—The Sephirot.—The paths.—Adam kadmon.—The literal Qabalah.—The ladder.

1531. **Zohar.** The Zohar; tr. by Harry Sperling and Maurice Simon. Five volumes. II. London, Soncino press, 1932. 4 p. I., [3]—404 p. 15 : 24.

את הקודם ראה ק. ט. שנה ט' ע 59.
עם כרך שני מסתיים התרגום של ספר בראשית. בסוף (ע' 397—399) תוספת על
השיטה הקוסמית של הזוהר. אחריה (ע' 401—404) מלון המונחים הקבליים שבכרך זה.
גם כרך זה נדפס כהדור נאה ככל הספרים היוצאים לאור ע"י הוצאת שונצינו.

ט. תפלה ועבודה, דרשות.

1532. הגדה של פסח; הוצאה חדשה עם ציורים ופסלים ועם ביאור
(ביוזמה) משלי אילפס. ווארשא, א. ציילינגאלד, תר"ץ. ע. 60 : 16.

1533. הגדה של פסח. Hagada; opowiadania o wyjściu Izrael-
litów z Egiptu na dwa pierwsze wieczory święta Pesach. Wiedeń,
M. Zalczman, 1927. 76 p., illus. 13 : 17. עברית ופולנית בטורים מקבילים.

1534. וכמן, שלום. עט ספור; בכי תמרורים ... על שכיבת הרב
אשר גרשון לוריא ... עלה אל על פסח שני תרצ"א ... [ואת] הרב שלום וואכסמן ...
(Nowozetgraf, Warszawa, דפוס תרצ"א. 19 ע. 13 : 19).

1535. יהודה ליואי בן בצלאל. ספר דרושים נאים ... מעוררים
אהבת ה' וחורתו ... מכבוד אדמו"ר ... יהודה ליווא ב"ר בצלאל (הנקרא מהר"ל
מפראג), אשר דרש בטקחות בעיר פראג. הדרוש האחד בשבת תשובה בשנת
ש"ס והדרוש השני בשנת ש"ט. ביזגוריי, נ. קרונברג, תרצ"א. 88 ע. 17 : 24.

1536. גלינק, אהרן. פנינים מדרשות דר' יעקב יעקב, בהעתקת החכם
אברהם בורג. גאטטלאבער. (עם הוספות חדשות). ווילנא, פ. גארבער, תרצ"א.
[3] דף, 151—118 ע. 11 : 15.

לכל דרוש שער מיוחד. — הספר נדפס בפעם הראשונה בוויילנא, תרס"ו.

1537. יפה, ישראל יעקב בן אברהם. ספר שופר ישראל; כולל
מאמרים ודרושים על ימים הנוראים, תקופים כפובלמות הדתיות והלאומיות ...
עיד הפשט וההגיון. וספר תורת ישראל, כולל פלפולים לסיומא של משנה
וכמה מסכתות ... חולק א. קירדאן. דפוס מוכשוכיץ וכהן, תרצ"א. 227, [1] ע. 18 : 25.

1538. סיגל, אברהם יצחק. ספר ברכת אברהם יצחק, בשני חלקים. כולל: מאמרים דרושים וסיומים על התורה והש"ס, כל אלה חוברו מאתי אברהם יצחק ב"ר אליהו שלמה סיגל. שיקאגו, כלי שם חסדפים, תרצ"א. 202 ע. 16:23.
תפלות. מפי קוללים; סדור תפלה ... ראה ע' 424.

1539. תפלות. נוסח מודעה וגלוי דעת לומר אותה בכל יום, וחובאה בספר עוד יוסף חי ולר' יוסף חיים בן אליהו מכנרת ... מצרים [קהיר], דפוס ראובן מוסכיתש, תר"ץ. 14 ע. 10:13.

1540. Katz, Jacob. Attaining Jewish manhood; bar-mitzvah addresses. New York, Bloch publishing co., 1931. XIX, 236, [1], 23 p. 14:21.

23 ע' שבסוף הם בעברית: "Appendix: Midrashic, Talmudic, general quotations".
שער נוסף בעברית: נאומים לבר מצוה לכל שבתות ומועדי השנה מאת שמואל יעקב כ"ץ.

*1541. Mann, Isaak. Geschichte der synagogalen Musik. Wien, 1932. Diss. Wien

התכן: Historischer Hauptteil: Allgemeiner Ueberblick. Synagoge. Funktionäre der Synagoge. Historische Entwicklung des Synagogengesanges. — Systematischer Hauptteil: Die Lesung des Pentateuchs. Die Kantillation der Stammgebete. Die Epoche des Piut. Der traditionelle Gesang der Aschenasim. — Beilagen.

1542. Raffalovich, Isaiah. מורשתנו Our inheritance; a collection of sermons and addresses for all the Sabbaths and festivals. London, Shapiro, Vallentine & co., 1932. 4 p.l., 271 p. 15:23.
אסף דרשות לשבתות ולמועדים. בראש הספר (ע' 3-8) נאום על תפקידו ומצבו של הרב בישראל. המחבר הוא הרב הכולל של ברוזיליה.

1543. Schonfeld, Victor. Judaism as life's purpose, by Victor Schonfeld; ed. by Solomon Schonfeld. London, (Vienna, typ. Central press), 5691-1930. v, [2], 150 p. 18:25.
אסף מאמרים דתיים של הרב המחבר המנוח. מע' 53 ואילך נדפסו מאמרים והגיונות לכל השנה.

Stein, M. Vorträge und Ansprachen ... ראה ע' 470

1544. Whiteman, Kalman. Bar Mitzvah; speeches based on the Sidra and Haftarah of every Sabbath in the year, together with the most essential laws of tefillin and appropriate instructions to teachers, by Kalman Whiteman; tr. by Maximilian Hurwitz. New York, Hebrew pub. co., 1931. IX, X-XIV, X-XIV, 135 p. 14:21.
את הספר במקורו העברי ראה ק. ס. שנה ח' ע' 56.

1545. Wiesner, L. Ansprachen an die Schuljugend; beim sabbatlichen Gottesdienste gehalten in den Hauptsynagogen in Wien. Wien, Im Selbstverlage des Verfassers, 1931. 99 p. 14 : 21.

אסף של דרשות קצרות שדרש המחבר לפני בני הנעורים בבתיכנסת שונים בווינה בשנים שלפני המלחמה. במבוא מדבר המחבר על כללי הדרוש המיוחד הזה.

1546. Гаггада. Ла агада де Песах; трезладо либеро и кларо. София, Ицхакъ Перець, 5687—1927, 16 стр. 14:19.

1547. Гаггада. Ла агада де Песах; трезладо либеро и кларо. София, Ицхакъ Перець, 5688—1928, 39 стр., иллюстр. 15:22.

י. היסטוריה והמדעים הקרובים אליה.

דון יחיא, ש. רבי אליעזר דון יחיא; מניחת חיוו ... ראה ע' 412.

טשרניחובסקי, ש. אודיסה שמתה ... ראה ע' 415 (כרך ז').

1548. צינץ, דוד ליב. ספר גדולת יהונתן; תולדות חרב מחורר

יהונתן אייבשיץ ... נחלק לשלשה חלקים עם סבוא והערות ... חלק א. פיעטרקוב, דפוס ד. קאפעלמאן, חר"ץ. 124 ע, פורטרט. 15 : 23.

Gedulath Jonathan; enthält Biographie und Geschichten von Jonathan Bibeschütz. Einleitung mit Anmerkungen von David Leib Zins.

צירלסון, י. ל. ס' סערכי לב ... ראה ע' 450.

קויפסן, י. נולד ונכר ... ראה ע' 422.

1549. אירישער געגענט קאמיטעט אויף צו העלפן די קרבנות פון

מלחמה. אויף די חורבות פון מלחמות און מהומות; פנקס פון געגענט קאמיטעט יעקאָפּאָ אין ווילנע (1919—1931). אונטער דער רעדאקציע פון משה שאליט.

באריכטן, ארטיקלען, פארשונגען, מאטעריאלן און דאקומענטן. ווילנע, געגענט קאמיטעט יעקאפא, 1931. X, 111 ע, 1143 עמודות, טבלאות, פורטרטים, תמונות. 23 : 31.

התכן: מ. שאליט: די צייט, די מענטשן און די ארבעט. — י. יאָכוועד: יורדישע הילף. — י. וואלק: היימלאזע און רעפארמאציע. — פ. אַנטווייל: עמיגראציע (1920—1924). —

י. וואלק: אויסבויאונג פון די חרוב־געוואָרענע פון דער מלחמה הייזער. — מ. שאליט: פאלק־הייזער. — א. קליאנסקי און מ. יעוואָרצאָו: יתומים־פארזארגונג. — י. וואלק: עמיגראציע־

ארבעט זינט דער גרינדונג פון "יעצט" (1925—1929). — מ. שאליט: גמילות־חסדים קאסעס. — ח. לונסקי: די גמילות־חסדים אין ווילנע. — מ. שאליט: קולטורעלע טעטיקייט. — מ. שאליט:

פארשידענע מינים הילף. — אונזערע שטעט און שטעטלעך (עסנאגראמישע, טאטאטישע און עקאנאמישע פארשונגען) [מאת אנשים שונים]. — ש. כהן: די עקאנאמישע לאגע פון די שטעטלעך אין יאָר 1928—1929. — טראָווינג־באריכטן און זכרונות [מאת אנשים שונים]. —

עראינערונגען, מאטעריאלן און דאקומענטן [מאת אנשים שונים] - אנקעטעס - מ. שאליס: ביאגראפישער לעקסיקאן - א. סעקלער: ביבליאגראפיע (ארטיקלען און ביכער וועגן ווילנא און פראווינץ אין די יאָרן 1919-1929) - י. באַרנשטיין: צו דער ווירטשאַפֿטלעכער סטרוקטור פון ווילנער געגענט - פינאנסיעלע באריכטן (1919-1930) - מ. שאליס: אין משך פון דער צייט - י. שער: געזעלשאַפֿטלעכע קאריקאטורן - פון יעקאָפֿאָ ארכיוו. לספר גוסטו תמונות וטבלאות מרובות מאד.

1550. דובנאָו, שמעון. אידישע געשיכטע; דערצויילט פאר קינדער. טיט 70 אילוסטראציעס און קארטעס. (טייל 1-2). בערלין, (Energiadruck), 1932. 31 ע. 22: 15.

המחבר אומר בהקדמתו שהשתדל להמנע משני הקצוות: ספורי-מעשיות במקום היסטוריה, ופְּכִימוֹת יבשות ללא תמונות-חיים. אני מעריך מאד את ערכם של ספורי-גבורים כשביל נפש הילד. אולם התאמצתי להסביר לילד, שהגבור האמתי, נושא ההיסטוריה, הוא העם היהודי כולו בהמוניו.

1551. טשערניאווסקי, ע. דער יידישער ארבעטער אינ וויסרוסלאנד, באם באגינגע פון דער יידישער ארבעטער-באוועגונג. מינסק, סעלזכע פארלאג פון וויסרוסלאנד, 1932. 166 ע. 11 ע. 22: 15.

בראש השער: וויסרוסישע וויסנשאַפֿט אקאדעמיע. יידישער סעקטאר. 1552. קאָפּעלאָו, ישראל יחיאל. אמאל און שפעטער; די לעצטע יארן פון פארקן יארהונדערט ביז די צוואנציקסטע יארן פון היינטיקן יארהונדערט אין אמעריקא. דריטער באנד זכרונות פון י. קאפּעלאָו. ווילנע, „אלטניו“, 1932. 412 ע. 23: 15. כך א' של הזכרונות יצא בשם „אמאל אין געוועזן“ (ק. ס. שנה ג' ע' 124); כך ב' בשם „אמאל אין אמעריקע“ (שם שנה ו' ע' 217). ראה גם ק. ס. שנה ח' ע' 347.

1553. Auerbach, Elias. Wüste und Gelobtes Land. Geschichte Israels von den Anfängen bis zum Tode Salomos. Mit 18 Bildtafeln u. 8 Abbild. im Text. Berlin, K. Wolff, 1932. XII, 307 p., maps. 19: 27. ע' 297: ביבליאגראפיה.

ההתקדמות הרבה בחקירה הארכיאולוגית של א"י ובעבוד החומר הספרותי העומד לרשותנו בכל הנוגע להיסטוריה, האתנוגראפיה והחיים הכלכליים, הסוציאליים והדתיים של עמי הקדם בכלל ושל העברים בפרט, מעמידה לפני חוקר קורות ישראל שאלות קשות ורכות-טנים, התובעות פתרונים חדשים. מעטים הם החוקרים בימינו שיש להם כל התכונות הדרושות למען חבר את ההיסטוריה הישראלית הקדומה מחדש, וביחוד מבט מקיף ובקרתית על הבעיות הכרוכות בחקירת מקורות התנ"ך והערכת התגליות הארכיאולוגיות והתעודות האכדיות והמצריות. ידיעת הארץ מקיפה, ויחד עם זה השקפה בהירה ונוקבת על התהליכים השונים בקורות עמנו ועל התפתחותו התרבותית. לאחד את כל היסודות האלה ליצירה היסטורית מושלמת, ולא להצטמצם באוסף החומר ובסצורו בלבד. הצליחו עד כה במדה ידועה רק ההיסטוריונים של הדור הקודם: אדוארד מיאָר, ורודולף קיסל. נסיונותיהם של חוקרים אחרים בשנים האחרונות לכתוב את קורות ישראל מחדש לקויים ביחוד במדה בלתי מספיקה

של הקפת החומר הספרותי והארכיאולוגי (רובינסון, דקראויה), או עם כל רוחב ידיעותיהם לא הצליחו לבנות בנין היסטורי מושלם. המעיד על חתירה מקורית (אולמסטר).

אליהו אורבך מנסה בספרו הגדול "מדבר וארץ הבחירה" למלא את החסרון הזה. בהקדמה לספרו הוא עומד על תפקידו "die Geschichte Israels als wirkliche Volks-geschichte im weitesten Sinne neu zu erfassen" וזה מעורר את המחבר להפנות את תשומת לבו ל"היסטוריה הריאלית", כלומר לבעיות הכרוכות בגורמים גיאוגרפיים וכלכליים. א. חי בא"י כעשרים שנה ובמשך הזמן הזה הסתכל לצורות השונות של חיי העיר והכפר, הסלחים והבדוים, למסורות, אמונות והשקפות תושבי הארץ, אשר לא נשתנו במדה רבה במשך הדורות הרבים מימי שכת ישראל בארצו—לפי הכרת המחבר בנזות בתנ"ך תעודות היסטוריות בכמות יותר גדולה ממה שהיה מקובל עד כה, והמקורות הללו אינם דתיים בכונה תחילה, כי אם היסטוריים ממש, השאובים מן החיים כמות שהם והכתובים לפעמים קרובות ע"י מחברים, שחיו בזמן המאורעות המתוארים על ידיהם.

נקודת מוצאו של המחבר היא תעודה גדולה, שחברה כביכול בימי דוד ושלמה, ושנשתמרה בספר שמואל. המשפטים האחרונים של המקור הזה הם, לדעתו, במלכים א' ב', כ"ג, ל"ה ומ"ה, דהיינו: ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן לה' למלא את דבר ה' אשר דבר על בית עלי בשילה. ואת צדוק הכהן נתן המלך תחת אביתר. והמלך שלמה בירך וכסא דוד יהיה נכון לפני ה' עד עולם. — א. מניח, שאביתר בעצמו הוא מתברר של הספר הזה ("Geschichtswerk des Ebjatar"), בו היו מתוארות בראש ובראשונה קורות זמנו, החל משאול (ש"א א' י"א) ועד ראשית מלכות שלמה, ושואת התעודה היסטורית היחידה מהתקופה ההיא. כל המקורות האחרים מתחילת תקופת המלכים (ביחוד הספרים על שמואל) אינם אלא ספרים עממיים ואין להם ערך היסטורי. — א. משער, ש"ספרו של אביתר" הקיף גם את קורות עם ישראל שלפני שאול, ואת ידיעותיו שאב המחבר בעיקר ממסורות משפחת עלי, שהיא משפחת הכהנים הקדומה והחשובה ביותר בישראל (השוה שמואל א' ב', כ"ז—כ"ח). המחבר מסתמך אפוא בתיאורו את קורות ישראל מהימים הקדומים ביותר ועד שלמה על "ספרו של אביתר".

מתי יצאו בני ישראל ממצרים? מתי ואיך התאחדו שבטי ישראל לעם? — כדרך החוקרים שקדמוהו מניח גם א. שהמסוק שמות א', י"א הוא המקור העיקרי לקביעת הכרונולוגיה של יציאת מצרים. לפי הדעה, שהיתה מקובלת אצל החוקרים עד השנים האחרונות, בנו בני ישראל את ערי מסכנות פתום ורעמסס בימי פרעה רעמסס השני. א. סובר כי בני ישראל יצאו ממצרים במחצית השניה של מלכות רעמסס השני, בשנת 1250 בערך והתישבו בא"י לפני מלכות פרעה מרנפתח (לפני 1230). — משה — אישיות היסטורית. הוא הוציא את העברים ממצרים והובילם ישר לקדש ברנע (בסיני היה משה בלבד). שם הוא יצר את האומה הישראלית, הניח את היסוד לדת ישראל ולמשפטו והקים את הברית בין העם ובין אלהיו. הברית הזאת, המיוסדת על שיטת שנים עשר השבטים, היא הבסיס לקיומו ולחיו הרוחניים של עם ישראל. — מי הם השבטים, שאחדם משה לעם אחד? לפי סברת א. לא היו בין שבטי ישראל, שיצאו ממצרים, יששכר ובנימין, אשר "נולדו" בא"י, וכמו כן לא ראובן, גד ואשר, אשר נספחו על ישראל אחרי כבוש הארץ. א. מונה את שנים עשר השבטים כדלקמן: שמעון, לוי, יהודה, קין, כלב, ריכב, ירחמיאל, זבולון, דן, נפתלי, אפרים ומנשה. בסוף המאה ה"ג חדרו השבטים האלה לא"י ונאחזו בראשונה בהרים. שבעת השבטים הראשונים התישבו בארץ יהודה ובנגב. בני

יוסף עברו את הירדן ע"י בלגל ונאחזו בהר אפרים. דן — בסביבת נחל שורק ונפתלי — בתחילה ע"י דן בסביבת בית שמש (בית שמש, הנזכרת בשופטים א' ל"ג מתאימה, לפי סברת א', לבית שמש, דרומית-מערבית לירושלם) — משפחת משה התישבה בשילה. לדעת המחבר בנה פנחס בן אליעזר בן משה את המקדש במקום הזה (בשנת 1175 בערך), ועלי הכהן הוא בנו של פנחס. בקרוב באותו הזמן יסד יהונתן בן גרשום בן משה את מקדש דן... ברור למדי, שכל הבנין הזה עומד על יסודות רופטים, ביחוד שגם היסוד הארכיאולוגי והגיאוגרפי אינו מבוסס כל צרכו. המחבר אינו מתחשב לגמרי במקורות, כגון מלכים א' ו', א' ושופטים י"א, כ"ו, שלפיהם חדרו בני ישראל לא"י כ-300 שנה לפני יפתח וכ-440 שנה לפני שלמה, היינו לפני 1400 לפני ספח"נ. המחבר אינו מזכיר כלל את תוצאות החפירות ביריחו ואת החפירות בהר אפרים, המוכיחות בודאות גמורה, כי יריחו נהרסה בסוף המאה ה"ט, וכן גם הישובים בהר אפרים, כגון את-תל (ע'), בית-אל, תל אן-נצבה (מצפה), וכו'. לזה מתאימות הידיעות על ההבריהעברים במכתבי אל-עמרנה, המעידות על ישוב עברי בראשית המאה ה"ד בסביבה בין עמק יזרעאל ובין ירושלים, וכן דרומה לירושלים (עבדיהבא מודיע על כבוש בית-לחם ע"י ההברו). — העובדה, שלפי המקורות המצריים מימי סתי הראשון (סוף המאה ה"ד) ורעמסס השני יושב כבר אשר בגליל, מכריחה את המחבר להחליט, שהשבת הזה נספח אל ישראל אחרי הכבוש. הסברה הזאת אינה מתקבלת על הדעת. — ומאין למחבר, שקין, כלב, ריכב וירחמיאל היו שבטי ישראל בימי משה, בעוד שראובן וגד נספחו אל ישראל אחרי עלייתם ארצה? על קין יש לנו ידיעה ברורה, שאינו ישראלי ואפילו לא עברי (בר' ס"ו, י"ט). כלב נקרא בתנ"ך "הקנזי" (במדבר ל"ב, י"ב, וכו'), והשבת קנז אינו ישראלי כי אם חורי (בר' ס"ו, י"ט; ל"א, י"א; דה"א ב', ג', וכו'). ריכב אינו שבת כלל, כי אם משפחה, הנזכרת במקורות רק החל מימי המלך יהו — משוללת כל יסוד סברתו של המחבר, כי נפתלי התישב בתחילה בסביבת נחל שורק, בפרט שעל בית שמש, הנזכרת בספר שופטים א', ל"ג, נשתמרו ידיעות ברורות ביהושע י"ט, כ"ב ול"ה, שמקומה בגבול בין נפתלי ובין יששכר¹). — ואשר ליציאת מצרים, הרי קשה ראשית כל להניח, שבני ישראל יצאו מהעבדות בימי הזהר של מלכות רעמסס השני ובמשך דור אחד הספיקו לחדור לא"י ולהתנחל בה. ושנית אין מקום להנחה, שבני ישראל עברו במשך דור אחד או שני דורות (עד דבורה וגדעון) מחיי גודדים לחיי פלחים — לא ברור גם, מה מביא את המחבר לידי הסברה, שראובן וגד נספחו אל ישראל אחרי הכבוש. היתכן שהמסורה על ראובן כבכור יעקב-ישראל נוצרה בא"י אחרי המאה ה"ב? על כל השאלות האלה וכיוצא בהן אין המחבר נותן לנו תשובה מספיקה.

בני דן התנחלו, לדעתו, בסביבת צרעה ואשתאול בסוף המאה ה"ג ובראשית המאה ה"ב. הייב נדרו לליש ויסדו שם את המקדש. בו כהן נכדו של משה וצאצאיו. הנדירה הזאת באה בעקב חזירת הפלשתים לא"י. הופעת הפלשתים בכנען (1180 בערך) ונדירה שבת דן (1175 בערך) הן, לדעת א., היסודות העיקריים לקביעת הכרונולוגיה הישראלית בימי השופטים. — לדעתי אין יסוד להניח, שהפלשתים התישבו בא"י עוד בתחילת המאה ה"ב. במקורות המצריים מימי רעמסס השלישי (מחצית הראשונה של המאה ה"ב) מסופר אמנם על עליית "עמי הים" (פלשת, ת'כר, ושש, ואח') לאסיה הקטנה ולסוריה. אבל רעמסס השלישי הכה את מתנותיהם, והם נדחקו מגבולות פניקיה וא"י בימי דבורה. גדעון ואבימלך (המאה ה"ב) אין עדיין זכר

¹ עיין למשל: A. Saaristo, Bound. between Issachar and Naphtali, 118 ff.

לפלשתים בא"י. — בסעם הראשונה נודע לנו מספור ון-אמון (1100 בערך) על אחד מ-עמי הים" (ת'בר), שנאחו על חוף הים, בסביבת דורי, יש להניח, כי רק בסוף המאה הי"ב התפרצו הפלשתים לגבולות א"י, נאחזו על חוף הים ומשם נטו להתפשט מזרחה. ממקורות התנ"ך יש להסיק, שהמלחמות בין בני ישראל ובין הפלשתים התחילו בחצי הראשון של המאה הי"א, ובשנת 1050 בערך (בכל אופן לא בשנת 1080, כפי שמשער א.) נחרבה שילהי — א. סובר, שבני דן עזבו לגמרי את סביבת נחל שורק מפני לחץ הפלשתים. אבל בשופטים י"ח מדובר רק על גדוד אחד של בני דן, שנדד לצפון הארץ וכבש את ליש, ובשום מקום לא נאמר, שהגדודה היתה בעקב התפרצות הפלשתים.

יש לציין, שבספרו של א. אין מחסור ברעיונות פורים (ביחוד בפרקים על רבורה, גדעון, אבימלך, שאול ודוד), המעוררים לבדיקה חדשה של החומר ההיסטורי שבתנ"ך, הנוגע לקורות ישראל כימי השופטים ובראשית המלוכה. אבל יש להצטרף, שהמחבר לא ביקר במדה מספיקה את המקורות, ולעומת זאת מלא את ספרו בערפל של השערות מטופקות, שצורפו לתיאוריה שלמה ועקבית על מהלך קורות עם ישראל. והרי דוקא עקביות זו ושקדנותו של המחבר להביא לידי התאמה את כל השערותיו ואומדנותיו מקרבת את כל התיאוריה שלו ad absurdum. — א. לא הצליח להתגבר על הקשיים, שבהם נתקל חוקר קורות ישראל הן מבחינת התפיסה ההיסטורית והן מבחינת המחקר הטופוגרפי וההיסטורי. והויים רבים המובאים בספרו כבר נתישנו, כגון: תמר = קָרְנָה, אכשף = אָפְסָף (בדרך מצור דמשק), מי מרום = ים חולתה, וכו'. את צורה (היום עין צרידה, בסביבת שכם) הוא מערבב עם צרתן על גדות הירדן. המסלה מירושלם לשכם לא עברה דרך שילה, חרבת סילון נמצאת במרחק נכר מזרחה לדרך, לא נכון הכתיב Nahal Zorek בשביל "נחל שורק", וכמו כן Wadi es-Serar במקום Wādī es-Sarār, בנוגע לאתנוגרפיה של א"י והאמצעות השכנויות טעה המחבר מספר טעויות, אוכיר רק, שתושבי המדבר הסורי-הערבי לא היו מהימים הקדומים ביותר שבטים ארמיים וערביים, הארמים אינם נזכרים במקורות האכדיים לפני המאה הי"ב והערבים לפני המאה ה' לפני ספ"ג — לא נכונה גם דעתו, שהשם ת'כר הנזכר במקורות המצריים בין -עמי הים", נודע במקורות התנ"ך בשם כרתים וכאיי ים התיכון בשם טויקרים.

גם הסקירה על התפירות בא"י לקויה בחסר, וממנה לא תתקבל תמונה שלמה על התקדמות החקירה הארכיאולוגית בא"י בשנים האחרונות. את החפירות בתל בית מרסם, בירושלים, בתל אן-נצבה, ביריחו, וכו' מזכיר המחבר דרך אגב ורק למגדו, תענך, בית שאן וגבעת שאול הוא מסב יותר את תשומת לבו, ואילו את החפירות בתל ע'ל, בתל פָּרַע ואת החפירות הארכיאולוגיות בבית אל, בעי, בתל קדח (חצור) ועוד, אינו מזכיר כלל. אע"פ עוד על טעות בנוגע לכלי חרס המוצגים בלוח י"א: הקרמיקה אינה "ישראלית", כי אם בעיקר קיפרית, מתקופת הברונזה המאוחרת.

כבר הדוגמאות הללו מראות, שהמחבר לא בדק ולא עָבַד די צרכו את החומר המדעי העומד לרשותנו — ככל זאת יש שכר לעבודתו של א., כי מתוך חקירותיו המקוריות — אם כי לא די מבוססות — העלה ענינים אחדים בני ערך, וביחוד בדבר קורות משפחות הכהנים הקדומות בישראל וכמו כן בחקר הספורים ההיסטוריים הנכללים בספר שופטים ובספרי שמואל.

Baer, Fritz. Die Juden im christlichen Spanien. P. I.

ראה ק. ס. שנה ט' ע' 328.

כבר לפני שנים אחדות אמרנו כי תולדות היהודים בספרד עמדו במול טוב, כשהתחיל הפרופ' דר' להקדיש להן את ספריו המצוינים. רגש ההתפעלות הזאת גדל עוד יותר בפני הכרך העבה הזה המונח לפנינו לבקורת. לא הרבה היסטוריונים יהיו מוכשרים לבצע מפעל מעין זה של פרופ' בר. בשליטתו המחלטת בטכניקה הפליאוגרפית הדרושה לחסוס בארכיונים הספרדים ובבקיאותו העמקה בהיסטוריוגרפיה העברית והספרות המשפטית של ימי הביניים, היה הדר' בר המומחה המיועד לבנות מחדש על יסוד החמרים הנזכרים את החיים ההיסטוריים-הסוציאליים של היהודים בספרד.

ספרי המחברים הקודמים מראים חסרונות בעניינים חשובים. ספרו של Amador de los Rios (היסטוריה סוציאלית פוליטית ודתית של יהודי ספרד ופורטוגל) היה לקוי מאד בנוגע למקורות ותעודות מתוך הארכיונים הספרדיים. ספרו הקלטי של Graetz (תולדות ישראל, כרך ז' ח') מושפע מאד מדברי אמדור. Jacobs (מחקר במקורות תולדות היהודים בספרד) ו-Kayserling (תולדות יהודי ספרד ופורטוגל) יכלו אמנם לגלות תעודות אחדות במסעיהם המהירים בספרד, אבל הפירוש שנתנו להן איננו תמיד המכריע. רשימות התעודות הנוגעות ליהודי ספרד (Régné, Bofarull) לא עברו את תקופת יעקב השני מלך אֶרְגוֹן (עד 1327).

לפני הצורך ההיסטורי היה איטוא צריך לברר קודם כל את עשר התעודות ע"א היהודים בספרד השמורות בארכיונים השונים של המדינה, הכנסיה והאגודות הצבאיות הקדומות. בגשתו לתפקיד הזה חבץ פרופ' בר מעצמו תביעות רבות, ועשה את העבודה במדת כל האפשרויות של היום ובדיקנות מרובה. הכרך הראשון של הספר הוא פרי חקירות של שנים רבות והוא מכיל מבחר שיטתי של כתבים ותעודות הנוגעים ליהודי ממלכות אֶרְגוֹן ונֶבֶרָה. במבוא גדול מאד מברר המחבר את דרך ההיסטוריוגרפיה של יהודי ספרד, את השאלות המחכות לפתרונן, ואת מטרותיו בספר הזה, את שיטתו, קשייו ותוצאותיו. יבוא עוד כרך שני כיצא בו על אודות היהודים בקסטיליה; כרך שלישי יהיה מוקדש לצורך ההיסטורי.

התעודות נתנות בסדר זמני; לפני כל אחת מהן באה תמצית קצרה ומטפיקה, וכמעט לכלן נספחו הערות מרובות לנוסח, להיסטוריה למשפט וכו'. כבר אמרנו כי יש כאן רק מבחר של תעודות, ועל כן פרסם המחבר רק כאלה שיש להן ערך אפיקי מצד חכנן או מצד צורתן. פעמים רבות העיר אחרי איזו תעודה על רשימות ארכיונים המכילים תעודות דומות או עומדות ביחס היסטורי לתעודות הראשונות. מתוך אותה בחינת המבחר נתן פרופ' בר גם תעודות אחדות שנתפרסמו כבר ע"י Régné או Bofarull, שקריאתם תוקנה לפעמים. הוא מביא גם ציטטים או קצורים מתוך כתבי יד עבריים המתיחסים ליהודי ספרד, כדי להאיר את המחקר על אישים ידועים, מוסדות וכו', או כדי להשוותם למקורות הנוצריים. בקיאותו הגדולה של פרופ' בר בקבצי תשובות הרשב"א והריב"ש עזרה לו למצא מציאות טובות מאד.

המאות ה"ג וה"ד והס"ו נראות עכשו באור בהיר, ואפשר לראות את התערבותם התדירה של מלכי אֶרְגוֹן בחיי היהודים; מכירים ג"כ כמה השתמשו בתוֹךְ הרבנים הגדולים של קהלות בֶרְטֵלוֹנָה או סֶבֶטֶסָה, למשל הרשב"א ור' חסדאי קרשקש (יש להזכיר בפרט את המספר הגדול של תעודות המתיחסות לפילוסוף המפורסם הזה). כמו כן מקבל אור רב אותו החלק הנוגע לאבדן הקהלות היהודיות בדרום, ספרד ובמזרח במשך שנה 1391; מכירים את המספר הגדול של יהודים שהתנצרו. חשוב מאוד מה שגלה פרופ' בר בחקרו את שירי ר' שלמה בונפיר, כי המשורר המפורסם האחר, שלמה דפירה, התנצר בסוף ימיו.

אחרי אסף התעודות באו שני נספחים. בראשון מוכיח המחבר כי כביעת החקים בנוגע ליהודים בשתי הממלכות נברה וארגון יש לה יסוד משותף ששרשו נעוץ עוד במאה ה"ב. בשני חוקר פרוץ' בר את מנהגי הנוטריונות אצל יהודי ספרד וכיצד הושפעו אולי בענין זה מן הנוצרים; הוא חושב כי כבר בספר השטרות לר' יהודה בן ברזילי יש איזה יסוד של מנהגים נוטריוניים, שנהגו בהם בזמנו בברסלונה.

הספר נגמר בביבליוגרפיה שלמה על יהודי קטלוניה רוטיליון מלורקה ובלנסיה ארגון ונברה, וברשימות שמות היהודים והנוצרים, המקומות, הענינים והמחברים.
י. מילאס (ברסלונה)

1554. **Bałaban, Majer.** Kiedy i skąd przybyli Żydzi do Polski; wykład habilitacyjny na Wydziale humanistycznym Uniwersytetu warszawskiego, wygłoszony dnia 5 czerwca 1928 roku. Warszawa, "Menora", 1931. 21 p. 17 : 24.
הדפסה טן — מהעפסה. "Miesięcznik żydowski", 1930. Nr. 1.

1555. **Bałaban, Majer.** Umysłowość i moralność żydostwa polskiego XVI w. [Kraków, Polska akademja umiejętności, 1932].
ראה גם ק.ס. שנה ט' ע' 328. "Kultura staropolska". הדפסה טן — 34 p. 16 : 24.

1556. **Bałaban, Majer.** Z zagadnień ustrojowych żydostwa polskiego. Lwów, Towarzystwo miłośników przeszłości Lwowa, 1932. 2 p. 1., 25 p. 16 : 24.
"Osobne odbicie z xxxi-xxxii tomu 'Biblioteki lwowskiej', wydanego p. t. 'Studja lwowskie'".
ע' [21]—25 הערות ביבליוגרפיות.

Behr, St. Der Bevölkerungsrückgang der deutschen Juden
ראה ק' 469.

1557. **Bradford, J[esse] F.** Are Anglo-Saxons Israelites? The greatest religious question of the day discussed from a Bible standpoint and identifies the ten lost tribes of Israel as the English speaking race, and God's appointed servants. Dallas, Texas, Bradford printing co., 1932. 134 p. 13 : 19.

1558. **Brandstaetter, Roman.** Legjon żydowski Adama Mickiewicza (Dzieje i dokumenty). Warszawa, "Menora", 1932. 1 p. 1., 70 p. 17 : 24.
"Odbitka z 'Miesięcznika żydowskiego'".

1559. **Cohn, Max.** Aus vergilbten Akten. Zur Geschichte der Bonner Synagogengemeinde. Zukunftsufgaben der Bonner Synagogengemeinde. Bonn, n. p., 1931. 35 p., ports. 16 : 24.

1560. **Fraenkel, Michael.** Max Ring; das Lebensbild eines oberschlesischen Dichters. Oppeln, typ. Erdmann Raabe, (1930). 12 p., port. 17 : 23
ביבליוגרפיה: ע' 9. "Sonderdruck des 'Oberschlesiens'".

1561. **Fraenkel, Michael.** Ludwig Traube, ein oberschlesischer Wohltäter der leidenden Menschheit. Oppeln, typ. Erdmann Raabe, (1930). 10 p., port. 17 : 23.

„Sonderdruck des 'Oberschlesiens'." ביבליוגרפיה: ע' 10.

Friedmann, A. A. Z. Idelsohn ... 482 ראה ע'

*1562. **Geiger, Raymond.** Histoires juives. Paris, Librairie Gallimard, 1932.

Gerster, T. V. Familia veteris foederis ... 444 ראה ע'

1563. **Geyer, Rudolf, ed.** Urkunden aus Wiener Grundbüchern zur Geschichte der Wiener Juden im Mittelalter; im Auftrage der Historischen Kommission der Israelitischen Kultusgemeinde in Wien mit einer Einleitung von Otto H. Stowasser hrsg. von Rudolf Geyer und Leopold Sailer. Wien, Deutscher Verlag für Jugend und Volk, 1931. XV, 698 p. 15 : 23.

=Quellen und Forschungen zur Geschichte der Juden in Deutschösterreich; hrsg. von der Historischen Kommission der Israelitischen Kultusgemeinde in Wien, Bd. 10.

הספר מכיל 1824 תעודות מתוך סנקסי הקרקעות (Grundbücher) של העיר ווינא מן השנים 1381—1437. ברובם נרשמו הכתים והקרקעות שמושכנו ליהודים בעד הלואות, ויש בזה חומר עשיר על עסקי הכספים של היהודים. חלק התעודות דן על קרקעות של יהודים שעברו לידי נוצרים אחרי גזרת שנת 1421. אחר זה נרשמו קטעים מספרי קרקעות (Urbare) של מוסדות קלירקליות של המאה ה-12 וה-13, והן רשימות של מסים שיהודים היו מחויבים לשלם בעד בתים וקרקעות ששכרו מן המנזרים, ולעתים מדובר גם על קרקעות מסושכנות ליהודים. בסוף הספר הובאו רשימות בסדור מצויין: מחלקה אחת ליהודים, שמות האנשים (ויש בזה ענין לתולדות הכמרי ווינא), שמות המקומות שגרו שם או שיצאו משם ושמות העינים הנוגעים ליהודים; מחלקה שניה לשמות הנוצרים; מחלקה שלישית למקומות בין בעיר ווינא (שכונות, רחובות, בנינים) בין בחוץ לעיר.

כמו כל ההוצאות של הוועדה ההיסטורית של קהל ווינא גם עבודת התעודות שבספר זה הוא ראוי לכל שבח. במה שנוגע לערכו המסמכי יש לעיין בלברו הסבוא של Stowasser. בעיקר לא נלמד חדשות מן הספר. אבל כמות החומר הנסמך בזה מאפשרת תפיסה מדויקת יותר של סיבו הכלכלי (ע' IX). לי נדמה שאין תפקידנו היום להדפיס תעודות פרטיות בצורת כוז. לתעודות כשהן לעצמן אין ערך בשביל תולדות היהודים, והכל תלוי ברבוי החומר ובעבודת המתאים. כמו שנהוג מכבר בהיסטוריה החדשה, חובת החוקרים היא להסיק את המסקנות ודי בדוגמאות נבחרות מתוך החומר. בנוגע למסקנות יש להעיר: אם ירצו להעריך כהוגן את מסחר היהודים בווינא ואת ארגונו המשפחתי המיוחד, או אי אפשר יהיה להגביל ולחסר את המחקר רק על הארכיונים של העיר, שבכמה מקרים עסקו ההלוואות הקטנים שבעיר לא יגלו את עיקר פעולתם של הסוחרים הגדולים שנסמכו כל ספק גם בין היהודים של עיר ווינא.

1564. **Halevy, M[eir] A[braham]**. Sinagoga Mare din Bucuresti; schita istorica, alcatuita cu prilejul târnosirii de iznoava a sfantului lacas la cea de-a 85-a aniversare a intemeierii sale. Bucuresti, (typ. E. Marvan), 1931-5691. 15, [1] p., incl. illus., facsim., ports. 15: 23. מן המסמט.

1565. **Hülßen, Julius**. Der alte Judenfriedhof in Frankfurt a. M. Mit 13 Abb. Hrsg. vom Vorstand der Israelitischen Gemeinde. Frankfurt a. M., (typ. Braun), 1932. 16 p., 1 l., pl., port. 16: 24. ע' ביבליוגרפיה.

1566. **Levin, Shmarya**. Kindheit im Exil. (Deutsche Übertragung von Martha Fleischmann). Berlin, E. Rowohlt, 1931. v. 1. 3 p. l., [7]-326, [1] p. 14: 22. אח הספר באנגלית ראה ק.ס. שנה ז' ע' 251.

*1567. **Levinger, Lee Joseph**. History of the Jews in the United States. Revised edition. New York, Union of American Hebrew congregations, 1931. xxi, 547 p., ill. 8°. מהדורה א' ראה ק.ס. שנה ח' ע' 349.

Lurie, R. G. The great march ... 495 ראה ע' 495

1568. **Masserman, Paul and Max Baker**. The Jews come to America. New York, Bloch publishing co., 1932. xip., 1 l., 477 p., tab. 14: 21. "Bibliographical note": 455-453 ע'

ספר תולדות ישראל באמריקה מימי גלויה עד היום הזה. הספר מכון לקורא הרגיל ולא למלומדים. בהקדמה מדברים המחברים בפסימיות על מצב היהדות באמריקה כיום. כל מוסדותיה החברותיים והתרבותיים השונים נוצרו ע"י מהגרים, והדור החדש זר ליהדות, לדתה ולשונה (אידיש), לשאיפותיה, ומתבולל עד מהרה.

Patai, J. Herzl... 479 ראה ע' 479

*1569. **Perrot, Franz**. Bismarck und die Juden. „Papierpest" u. „Aera-Artikel von 1875". Hrsg. durch Karl Perrot. Neu hrsg. mit Einl. und Nachwort versehen von L. Feldmüller — Perrot. Berlin, Galle, 1931. 288 p. 8°

*1570. **Prins, Izak**. Eene Hollandsche interventie ten behoeve van buitenlandsche Joden (1745—'46) door mr. Izak Prins. Amsterdam, Internationaal antiquariaat M. Hertzberger, 1924. 15 p., illus. (incl. port). 8°.

על השתוללות הולנדיה לסובת יהודי ביהם שגזרו עליהם גרוש בימי הקסרית מריה תיריוה.

1571. **Reich, Isidor.** Die Geschichte der Chewra Kadischa zu Boskovice. Aus Anlass des 125. Jahrzeitstages des Machzis-Haschekel זצ"ל 5691-1931. Boskovice, typ. J. Král, 1931? 54, [2] p., pl., ports. 15 : 23.

ע' [41]—46: חולדות ר' שמואל בן נטע קעלין, מחבר, מחצית השקל.

1572. **Resnick, Salomon.** Dos formas de nacionalismo espiritual judío: Ajad Haám y Dubnow. Buenos Aires, Ediciones de la F.I.C.H.A. (Federación de instituciones culturales hebreas de la Argentina), 1931. 31 p. 16 : 23.

*1573. **Robinson, Theodore H.** A history of Israel. 2 vols. (Clarendon Pr.), Oxford university press, 1932. 15 : 23.

Vol I. From the exodus to the fall of Jerusalem by ... Theodore H. Robinson.— Vol II. From the fall of Jerusalem, 588 B.C. to the Bar Kokhba revolt, A.D. 135 by W.O.E. Oesterley.

1574. **Roth, Cecil.** The Jews in the middle ages. [Cambridge, University press], 1932. pp. [632]-663, 937-947. 16 : 24.

"Reprinted from the Cambridge medieval history, vol. VII, 1932."

בסוף ע' (937-947) ביבליוגרפיה מפורטת של ספרים הכתובים בלשונות האירופיות המפורסמות. (ספרי-מקורות גם בלשונות אחרות).

ראה ע' 428 Scripta mathematica ...

Stern, B. 50 Jahre Israelitische Volksschule Frankfurt a. M.
ראה ע' 496.

1575. **Taragan, Bension.** Les communautés israélites d'Alexandrie; aperçu historique depuis les temps des Ptolémées jusqu'à nos jours. Alexandrie, Les Editions juives d'Egypte, 1932. 150 p., illus., ports. 15 : 20.

Württemberg. Israelitische Religionsgemeinschaft.
Oberrat. Jüdische Gotteshäuser und Friedhöfe in Württemberg.
ראה ע' 483.

1576. **Yoval יובל** a symposium upon the first fifty years of the Jewish farming colonies of Alliance, Norma and Brotmanville, New Jersey; pub. in conjunction with the Golden jubilee and Fiftieth anniversary reunion by the Committee on arrangements, August 1932. (Philadelphia, Westbrook publishing co.), 1932. 3 p. l., 9—47, [1]p., illus., ports. 16 : 24. בראש השער : 1882—1932.

יא. עם ישראל ברוח.

1577. חברית העברית העולמית. הכנסיה העברית בברלין;

וידוי תמוז תרצ"א. ברלין, חברית העברית העולמית, 1932. ע. 88 : 13 : 18.

דיו וחשבון מהכנסיה.

כתובים. גליון היחידות הרוסית ... ראה ע' 406.

צירלסון, י. ל. ס' סערכי לב ... ראה ע' 450.

אידישער געגענט קאמיטעט ווילנה ... אויף די חורבות פון מלחמה ...

ראה ע' 459.

1578. ווייסרוסישע וויסנשאפט אקאדעמיע. מינסק. אידישער

סעקטאר. די שטעטלעך פון וו. ס. מ. ר. אין רעקאנסטרוקטיוון פעריווד. באריכט

פון דער אויספארשונג, וואס עס האבן דורכגעפירט די נאצקאמיסיע באס צ. א. ק.

וו. ס. מ. ר. און דער יידסעקטאר וואק אין מארט אפריל 1931. מינסק, Друкарня

Беларуской Академіі Навук, 1932. 59, 111 ע, טבלאות. 15 : 21.

= סאציאל עקאנאמישע סעריע. 2.

על המעטפת שער נוסף ברוסית לבנה. — רעדאקטאר — י. אשערצוויטש.

1579. פוילן. געזעצן. דאס וואהל געזעץ צו די יודישע קהלות; (דער

פערארדנונג פון בילדונג'ס מיניסטעריום). ווארשא, יודישע ליטעראטור, תרצ"א.

32 ע. 14 : 19. = געזעצען-ביבליאטעק. 1. — ראה גם ק. שנה ח' ע' 478.

קלעריקאלן שעדיקער פארן פראלעטארישן געריכט ... ראה ע' 451.

ראה ע' 492 ... Albertain, M. Birobidschan

1580. Baturinskii, D[avid Abramovich]. Die Landansiedlung

der werktätigen Juden in der Sowjetunion. Von D. Baturinski. (כתוך:

Agrar-Probleme. Bd. 2, Halbbd. 2. 1929. p. [610]—640, tab.). 16 : 24.

1581. Behr, Stefan. Der Bevölkerungsrückgang der deutschen

Juden. Frankfurt a. M., J. Kauffmann, 1932. 3p. l., [3]—139 p. incl.

ביבליאגראפיה: ע' 133—139. tab. 15 : 23.

בערקי המבוא קובע המחבר, שירידת מספר הלידות בגרמניה גדולה היא כיום מכל

ארץ אחרת. וירידת מספר הלידות בין יהודי גרמניה גדולה היא ביותר. בירידה זו שבין

היהודים רואה הוא אות-לצאות גם לגרמנים. גם בכל הארצות האחרות (חוץ מא"י) ירוד הוא

מספר הלידות בין היהודים ממספר הלידות בין העם שבתוכו הם שוכנים. — בחלק א' סוקר

המחבר את יחס היהדות, בעבר ובהווה, (הדת, ההשכלה והלאומיות) לירידת מספר הלידות. —

בחלק ב' סוקר המחבר בסקירה סטטיסטית מפורטת את צדדי הירידה הזאת בין יהודי גרמניה.

שאינה פחותה במחוזות החקלאיים מאשר בכרכים. — בערכים ד' וה' שבחלק זה דן המחבר

בפרושרוס בסבות הירידה הזאת.

Berlin. Jüdische Gemeinde. Statistisches Büro. Mitteilungsblatt ... 428 ע' ראה

1582. Herzberg, Abel J. De huidige toestand der Joden; redevoering, gehouden ter 32e Algemeene vergadering van den Nederlandschen zionistenbond, 27 December 1931 te Amsterdam. Amsterdam, M. Hertzberger, 1932. 24 p. 15 : 20.

1583. Levy, Jacob. Die sexuelle Not in jüdischer Schau. Frankfurt am Main, Hermon-Verlag, 1932. 82 p. 12 : 18.

התכן : Stimmen der Not.— Die Antwort des Materialismus.— Der Ruf der [katholischen] Kirche.— Jüdische Stimmen zur sexuellen Not.— Schluss.

2584. Lewisohn, Ludwig. A Jew speaks; an anthology from Ludwig Lewisohn; edited by James Waterman Wise. New York, Harper, 1931. XXIV, 207 p. 15 : 21. "Bibliographical index": 207 ע'
גלגלו כאן דעותיו של ליווון על ענינים יהודיים כפי שהביע אותן בספריו השונים.
Of the law in his heart.—Of his place in the : Of his martyrdom and hope.
המלך חלק את החמר למדורים אלה : Of his land and people.—Of his martyrdom and hope.

1585. Maarsen, I[saa]. Jodendom, Sabbath en kalenderher-
vorming; een woord aan den lezer van brochure L. Fles door
I. Maarsen. Amsterdam, J. L. Joachimsthal, 5690 (1930). 1 p. 1,
VI, 32 p. 16 : 24.

המחבר סותר את דברי Fles במחברתו: Kalenderhervorming, Sabbath en kerk

1586. Marx, Hugo. Was wird werden? Das Schicksal der
deutschen Juden in der sozialen Krise. Wiesbaden, Verlag West-
druckerei Wiesbaden, 1932. 22 p. 16 : 23.

1587. Protocols of the wise men of Zion. Protocols de los
jefes de Israel. Un plan secreto de los judios? Madrid, M. Aguilar,
1932. 181 p., 11. 13 : 19.

1588. Stein, Maximilian. Vorträge und Ansprachen von Maxi-
milian Stein; mit einem Geleitwort von Leo Baeck; hrsg. von der
Grossloge für Deutschland VIII. U.O.B.B. 3. ergänzte und verm.
Aufl. Frankfurt am Main, J. Kauffmann, 1932. 7p. 1, 3—362, [1]p. 17 : 24.
מחזורת א' ראה ק.ס. שנה ר' ע' 78.— במחזורת זו הורחב היקפו של הספר, וברבים
רבים שהיו במחזורות הקודמות עובדו כאן עבוד חדש.

1589. **Tedeschi, Guido.** Per una convenzione internazionale contro l'antisemitismo. Vorschlag einer internationalen Konvention gegen den Antisemitismus. Proposal for an international convention for outlawing anti-Semitism. Roma, L'Universale" tipografia poliglotta, 1932. 34 p. 17 : 24.

1590. **Weltverband für Sabbathschutz "Schomre Schabbos".** M. Schorlesheim, Joseph Stern. Sonntagsruhe und Sabbath... hrsg. vom Weltverband für Sabbathschutz "Schomre Schabbos" in Verbindung mit der Vereinigung "Sjemiras Sjabbos in Nederland". v. 1: Die staatliche Regelung in den Niederlanden. Berlin, 1932. 20 p. 22 : 28.

= Schriftenreihe des Weltverbandes für Sabbathschutz "Schomre Schabbos", Nr. 4.

1591. **(Zar, I.)** Kiedy w Polsce będzie dobrze? Z serji Polacy i Żydzi. Kołomyja, Nakładem autora, 1931. 14 p. 12 : 20.

בחרוים.

Zidovsky kalendar na rok 5693 1932—1933 ... 431 פ' רמח

1592. **Związek żydowskich towarzystw spółdzielczych w Polsce.** Statut ... Warszawa, (Związek żydowskich towarzystw spółdzielczych w Polsce), 1931. 22 p., 1 l. 11 : 17.

1593. **Związek żydowskich towarzystw spółdzielczych w Polsce.** Wykaz spółdzielni należących do Związku żydowskich towarzystw spółdzielczych w Polsce w dniu 1-ym października 1931 r. (Warszawa, Związek żydowskich towarzystw spółdzielczych w Polsce), 1931? 103, [1] p. 11 : 17.

פ' [87]—103: סודעות.

1594. **Вейтков, Ф[едор Леопольдович].** Евреи на земле. Москва, Гос. изд., 1930. 37, [2] стр., илл. 11:16.

Ф. Вейтков и В. Полищук : ראש השנה הספרותי :

Вопросы биологии и патологии евреев. ... 431 פ' רמח

1595. **Калинин, М[ихаил] И[ванович].** Евреи—земледельцы в союзе народов СССР «речь т. М.И. Калинина на с'езде "ОЗЕТ" в Москве 17 ноября 1926 г.». С прилож. статьи т. Калинина: "Еврейский вопрос и переселение евреев в Крым". Москва, Центральн. правление "ОЗЕТ", 1927. 49, [1] стр. 13:17. רמח גם ק. ס. שנה ח' פ' 483 ושנה ו' פ' 485.

1596. Левин, Я. О переселении еврейской бедноты в Крым и Биробиджан. Москва, Ц.П. ОЗЕТ, 1930. 29, [1] стр. 11:14.

בראש השנה: Всесоюзное о-во по земельному устройству трудящихся евреев в СССР—"ОЗЕТ".

1597. Лерман, Д. Молодежь и ОЗЕТ. Москва, Центральное правление ОЗЕТ, 1929. 23, [1] стр. 13:17.

בראש השנה: Всесоюзное общество по земельному устройству трудящихся евреев в СССР—"ОЗЕТ".

1598. Михайлович, Д. Профсоюзы и ФЭМК в борьбе с антисемитизмом; под ред. Шперлинга. (Одесса), БИП, 1930. 74 стр., 2 л. 12:17. (Библиотека профработника).

מסרת החבורת לעזור למארגן לבעל-העמולה או למנהל שיחות בבית הרושע במלחמתם באנטישמיות. — למלחמה באנטישמיות בתוך מעמד הפועלים צריך להקדיש תשומת-לב מיוחדת (ע' 9, 66).

1599. Радищев, Леонид. Яд; об антисемитизме наших дней. (Москва), Прибой, 1930. 125, [2] стр. 12:17.

1600. Сударский, И. Биробиджан и Палестина. Москва, Центральное правление ОЗЕТ, 1930. 44, [2] стр. 12:18.

בראש השנה: Всесоюзное общество по земельному устройству трудящихся евреев в СССР—"ОЗЕТ".

חבורת העמולה בעד התישבות בבירובידזין ונגד הציונות. מלחמתם של הציונים בהתישבות החקלאית היהודית בכלל ובזו שבבירובידזין במפרט—זו היא בעיקר מלחמתה של הבורגנות היהודית בהמונים היהודים העניים וחלק ממלחמתה הכללית של כל הבורגנות הקונפריבולוציונית ברוסיה הסובייטית ובדיקטטורה של הפרולטריון (ע' 45).

1601. Финк, [Виктор]. Евреи в поле. (Москва), Молодая гвардия, 1930. 29, [1] стр., иллюстр. 13:18. — Ударные книжки, 11.

1602. Фрухт, Л. М. Еврейское переселение в Крым на 1932 год «справочник переселенца». (Симферополь), Крымское гос. издат., (1932). 48 стр., иллюстр., табл. 15:22. בראש השנה: Крымское представительство Комзет при ЦИК СССР.

1603. Чериковер, И[лья Михайлович]. Антисемитизм и погромы на Украине в период Центральной рады и гетмана. (В: Алексеев, С. А. Революция на Украине по мемуарам о белых. 1930. стр. [239]-276). 16 : 24.

"Из книги автора 'Антисемитизм и погромы на Украине, 1917—1918 гг.'..."

1604. Эпштейн, С. По еврейским поселкам; путевые заметки...
3-ое изд. (Харьків), Укроезет, 1929. 72 стр., фотограф. снимки. 13:17.
המחבר מספר פרטים ע"ד חמושנות בדרום רוסיה. — את המסר באוקראינית ראה ק.ס.
שנה ז' ע' 397.

יב. ציונות וידיעת ארץ-ישראל.

האוצר הארץ ישראלי עברי לחקלאות... תזכיר ההתאגדות ותקנותיה...
ראה ק' 407.

אינרנציונל הנער הקומוניסטי. אי. על פרשת דרכים... ראה ק' 405.
איש שלום, ב. מקומות קדושים ומקומות היסטוריים בא"י ... ראה ק' 407.
אסף רשימות סוציאליסטיות ... ראה ק' 405.
אשכנזי, ט. ב. המזרח הקרוב ... ראה ק' 408.
בדרך; שבועון ... ראה ק' 427.
ביולטין לסורים ... ראה ק' 427.
בספנה; קובץ ... ראה ק' 405.
בנימין גולדברג; קבץ ... ראה ק' 405.

1605. בן-צבי, י[צחק]. אוכלוסיו ארצנו. חלק ב' מהמסר, אוכלוסיו
בארץ. ורשה, הוצ'ר הפועל של "ברית הנוער" ומרכז "החלוץ" העולמי בהשתתפות
הלשכה הראשית של הקרן הקיימת לישראל, תרצ"ב 1932, 113, [31] ע. 14: 19.
= ספריה "יסודות", מס' 14. — את חלק א' ראה ק. ס. שנה ז' ע' 95.
בן ציון, א. שר שלום שרקבו ... ראה ק' 409.
בנק מרכזי למוסדות שתופיים בא"י. הדין וחשבון ... ראה ק' 409.

1606. ברית תרומפלדור. אנרת לבני בית-ר; מוקדשת לשאלות
הועידה העולמית. ורשה, ברית תרומפלדור—המפקדה העליונה, 1931, 15, [11] ע. 24:16.
יצאה ב-31 במרץ.

גרובסקי, פ. מנגנוי ירושלים. כ"א—כ"ג ... ראה ק' 412.
דיוננוף, ס. פתוח העיר תל-אביב. ראה ק' 413.
דינבורג, ב. חבת ציון ... ראה ק' 413.
הסתדרות העובדים. עבוד ולמר ... ראה ק' 413.
הסתדרות העובדים. מועצת פועלי ירושלים. דו"ח 1929-1932 ... ראה ק' 414.
ז'בוטינסקי, ז. הקץ להצהרת בלפור? ... ראה ק' 414.

חיפה. לשכת המסחר והתעשיה העברית ... חיפה עיר העתיד ...
ראה ק' 414.

- חיפה, הקהלה העברית. דין וחשבון, ראה ע' 415.
החרות; עתון יוסר ... ראה ע' 404.
יבניאלי, ש. בבקרה של תנועה, ראה ע' 416.
ילקוט אחדות העבודה. כרך ב' ... ראה ע' 406.
יערי-פולסקין, י. זלמן דוד ליבונטין. חייו ופעולותיו. ראה ע' 416.
כנסת ישראל בא"י. חוקד הלאמי. דו"ח תרצ"א—תרצ"ב ... תזכור ...
על שיטת הכתיב ... ראה ע' 417.
הכספן; עתון ... ראה ע' 404.
כתובים. גליון היהדות הרוסית ... ראה ע' 406.
לוח רפואי של ארץ ישראל לשנת 1932 ... ראה ע' 417.
לנער; חוברת ל"ט: זיץ, י. פרדס וגן ... ראה ע' 420.
מכפנים. קבץ ... ראה ע' 406.
מכביה תרצ"ב. מאסף ... ראה ע' 420.
ניב הקבוצה ... נ', ראה ע' 406.
נסירובסקי, מ. המצב הכלכלי בא"י לראשית 1932. ראה ע' 422.
סוקניק, א. ל. בית הכנסת העתיק בכית-אלפא ... ראה ע' 422.
1607. פלדשו, ראובן. פנקס השומר העברי (קצור). ווארשא,
ההנהגה הארצית של השומר העברי, 1931. 31, 111 ע. 7: 11.
בראש השער: ראובן בן-שם. — הסכסם ברובו יודית והשאר עברית.
ראה גם ק. ס. שנה ח' ע' 361.
קויפמן, י. גולה ונכר ... ראה ע' 422.
הקרן הקיסית לישראל. ארץ ישראל במספרים. 50 שנות בנין הארץ ...
ראה ע' 423.
תנובה, אגודה שתופית, חוברת תנובה לתרצ"א ... ראה ע' 424.
1608. ליכטהיים, ריכארד. די תקופת ווייצמאן. ווארשא, אמת, 1931.
15, 11 ע. 16: 24. את החוברת בגרמנית ראה להלן ע' 478.
1609. מנורה. Menorah. דירעקטאר ז. מ. מאיראק, רעדאגירט פון צ.
ה. וואקסמאן [אפרים], (דפוס M. Bernstein, תרצ"ב). 24 ע, פורטרטים, תמונות. 31: 24.
"אויטגאבע אין אידיש פון ליטעראריש אילוסטרירטען פראנצויזיש אידישען זשורנל
מנורה. געוויימעס דעם 50-יאריגען יובל פון חברת ציון און 30 יאריגען יובל פון קרן
קיימת לישראל."

פיר; זאמלעקעט ... ראה ע' 406.

1610. פישמן, עדה. די יידישע ארכעאאריאָבאוועגונג אין ארץ-ישראל (תרס"ד-תרפ"ט 1904-1930) איבערזעצט פון אברהם לעוויןסאן. ווארשע, (וועלט-פארבאנד פון "החלוץ" מיט דער באטייליגונג פונם פארלאג, "על הספר", 1931). 183 ע, לוחות-תמונות. 15 : 23.

אח הסקור העברי ראה ק.ס. שנה ו' ע' 27. אח התרגום הגרמני ראה ק.ס. שנה ו' ע' 513.

1611. ציוניסטישע ארגאניזאציע. פוילן. די נאחענטסטע אויפנאכען פון די ציוניסטישע ארגאניזאציעס און אגודות אין פוילען. די רעזאלוציעס פון ציטען ציוניסטישען לאנדעס-צוואמענפאחר אין פוילען. ווארשא, צענטראל קאמיטעט פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע אין פוילען, תר"ץ. 131-21, 11 ע. 15 : 21. מחסעפס.

1612. השומר הצעיר. דער קאספ פארן ציונים. ווארשע, הנהגה קליונה פון דער וועלט ארגאניזאציע השומר הצעיר, 1932. 96 ע. 15 : 22. התכן: ד. ראזענבוים; ציונים; קריטיק און קליינגירגעלעכקייט. — מאיר יערי: גרונדזאצן. — יודעס: די יידישע לאגע אין ס.ס.ס.ר. — אלעזר פראי: ציונים און פאליטיק. — אברהם ראויצקי: סאציאלע מאסענעם אין ציונים. — מרדכי בנסוב: פאליטישע כחות אין און ארום ציונים.

ראה ע' 492. Adler, H. (Neszer). Arjela i Jubal.

ראה ע' 424. Baratz, J. The story of Daganja.

1613. The Central bank of cooperative institutions in Palestine, ltd. Ninth annual report for the year ended 31st August, 1931. London, press Mc Corquodale, [1932]. 20 p. 20 : 25. מחסעפס. — אח הד"ח העברי ראה לעיל ע' 409. — אח הקורם ראה ק.ס. שנה ט' ע' 272.

1614. Dressaire, Léopold. Jérusalem à travers les siècles; histoire-archéologie-sanctuaires ... Paris, Maison de la bonne presse, (1931). VI, 544 p., illus., maps, plans. 13 : 21.

הספר נכתב מחוץ התענינות נוצרית. — הסחבר חי כ-26 שנים בירושלים. בחלק ההיסטורי הוא סבאר את תולדות העיר מימי הקדם עד 1917. בחלק הארכאאָלוגי הוא סבאר את עיר-דוד, חומות ירושלים, בית המקדש, החרם ובניניו, הארמונות, תעלות המים, הקברות. בחלק ג', הסקומות הקדושים, הוא עוסק רק במקומות הקדושים לנצרים.

The Eretz-Israel Jewish agricultural trust ... Memorandum and articles of association. ראה ע' 407.

ראה ע' 428. Femeia evree ...

1615. Fischer, József. A cionizmus mint modern világszemlélet. (Cluj, E. Zs. N. Sz. Helyicsoportja, 1932). 28 p. 16 : 24.

= Az Erdélyi zsidó nemzeti szövetség cluji helyicsoportjának szabade-
gyetemi előadássorozata. Füzet 2.

ראה ע' 404. רבעון... Folia ophthalmologica orientalia...

Folia oto-laryngologica-orientalia ... רבועון 404. ראה ע' 404.

1616. **Galaction, Gala.** Herzl. (Bucuresti), Keren Kayemeth
L'Israel din România, 1929. 56, [2] col., 1 pl., port. 16 : 11.

1617. Götz, Karl, ed. Der Deutsche in Palästina; für Jugend und Volk zusammengestellt von Karl Götz. Langensalza, J. Beltz, (1931?). 106 p., 1 l., illus. 16 : 23.

= Der Deutsche im Auslande; hrsg. von der Auslandsabteilung des Zentralinstitutes für Erziehung und Unterricht. Heft 56.

אנחלוניה על חיי הגרמנים בא"י והיא מחולקת למדורים אלה: Aus alter Zeit.—Vorbereitung und Auszug.—Ausbau.—Der Krieg.—Wiederaufbau und Gegenwart.—אשר נליו תמונות מחיי א"י בכלל וביחוד מחיי הגרמנים בה.

Haas, R. de. Der Orangenplanzer von Sarona. 493 עתה

Haifa. Jewish chamber of commerce & industry.
Haifa—city of the future .415 ׳ 787

1618. **Hatch, William Henry Paine.** Greek and Syrian miniatures in Jerusalem. With an introduction and a description of each of the seventy-one miniatures reproduced. Cambridge, Mass., Mediaeval academy of America, 1931. XIII, 136 p., pl. 21: 24.

= Mediaeval academy of America: Publication, no. 6.

עוד ב 1908 דרש א. בומסטרק ב-MuNDPV (ע' 45) ספור באצרות כהי המצורים שבספרית האמפריאוך היוני בירושלים. אסכם 1891 פרסם Papadopoulos Kerameus את הקטלוג הגדול של הספרייה הזאת ובו תיאר גם את כהי המצורים (סמ. פפרסבורג 1891; Analecta, 1891). בכהי המוריים עסק J. B. Chabot ו Kleopas M. Koikylides. אולם מלבד חמוגות מעטות שנתפרסמו ע"י Reil ב-1911 pp. 138 ff, ZDPV, לא נתפרסמו עד כה רוב המינואשויות שבספר זה. בצדק יכול היה לכתוב נתנאל שמידש בחוספתו לקטלוג של בחים האמפריקאיים למדע-המזרח (New Haven, 1906, p. 42) שחחומר עודנו מעון חקירה יסודית.

הודות לאיניציאטיבה אמריקאית התחילה תחקירה היסטורית אחר המלחמה. קורא
הבולשטין של בהים האמריקאיים לסדעיה-המורה (No. 9 Feb. 1923, pp. 4, 13) התענינו
בהתקדמות העבודה של חקירת כחצי העתקים בירושלים ע"י המחבר, שהיה אז הפרופסור
השנתי בבהים תנ"כ על סמכותו הגמורה של המחבר לעבודה כזו אנו יודעים מתוך

עבודתו על הקטעים הלימודיים בוארי נטרון וכתבת יונית בעטאן שפרסם במספר השנה של בהיס האמריקאיים לסדעיהמורח (VII, 1927 pp. 94, 101). בשנת 1929 חזר ובקר המחבר את איז בכרו לחקור את כהני בירושלים ובהר סיני (ראה שם No. 34, 7 p. אפריל 1929) ואת פירו הראשון של עבודתו זו פרסם בספרו על בקורת הנוסח של הברית החדשה, והוא מכין עוד עבודות אחרות כאלה. הספר הזה הוא מעין ענף קשור לפרסומי המכסמים.

הצורה החיצונית והרפרודקציה של 71 המיניאטורות ושל 2 קטעי המכסמים היא מציגה, הסדר ופה, וכל הספר ראוי לאקדמיה שהוציאה אותו. הספר עצמו מחולק לשני חלקים: הקדמה קצרה ומבוא מפורט תופסים 55 עמוד. את השאר תופסים 72 מבלאות. וביניהן 129 עמוד של מכסם, כל תמונה מול מכסם מכאר. הספר מכוון לשמש מבוא לנושא יותר מאשר להיות חקירה ממצה. הביבליוגרפיה שבע, XI כוללת רק את הספרים הקלסיים על ארכיאולוגיה ביוניטית, והמעיון שירצה להעמיק עוד בנושא ימצא בהערות די חומר להדרכה. במקרים אחרים — כגון בסוואיקות — (ע' 16 הערה 3) הוא ימצא רמזות לספרים קלסיים, שראו לו את הדרך למקורות. המבוא עצמו אינו מכוון כל-כך לחקירה במיניאטורה הביזנטית (הקורא יצטרך עוד לעיון אצל Ebersolt, La miniature byzantine פרו, 1926). כראם יותר לשמש מבוא לתולדותיה ותרבותה של ביוניטית בכלל. קשה למצוא תאור מצומצם יותר ועם זה מפורט יותר, של תולדות ביוניטית בשנים 330—1453 לסה"ג. ב-20 העמודים הבאים אחריתם יש תאור הציור המיניאטורי בין העתיקים בכלל וערכו הפנימי והחיצוני, הערות שיש להן משען טוב במבלאות שבספר. חבל רק שהמחבר אינו מרצו לספרות הרוסית העשירה שעל הנושא.

תאור המיניאטורות עצמן הוא מפורט מאד, ברור ושיטתי, והוא מתחיל מהפיגורה העיקרית שבתמונה, ולעתים רחוקות יש בו השמטה כל שהוא. התאור המפורט וראה כמיותר, שהרי התאור נדפס לעם התמונה עצמה; אולם הוא מועיל בזה שהוא מסב את לבו של המעיין לפרטים שאין הם חשובים אמנם כשלעצמם ואעפ"כ ערכם גדול לחקירת התרבות הביזנטית. ההערות מראות את בקיאותו הרחבה של המחבר, מתוך 13 כהני שמם נלקחו המיניאטורות, 12 הם יוניים ואחד סורי, מתוך המנזר הסורי האורטודוכסי של סט. מרכוס בירושלים. סלבר מבלאות LVI ואילך שייכות כולן למאה ה-11, חבל שהמחבר רחה את הוכח המפורט על כהני, תולדותיהם וסגניהם, כנראה לספרו על המכסמים, והספר הזה כולל רק רמזיה כללית קצרה לזמנו של כל כהן, רק כהני, הסורי יש לו תאריך מדויק: 1222.

התמונות מתחלקות לשלוש קבוצות: בקבוצה הראשונה (I—XVIII) מתוארות מציגות סחיי קבוצת אבות הכנסייה שבמרכוס עמר Gregorios Nazianzenos והתמונות משמשות אילוסטרציות לכתביו. בקבוצה השניה (XIX—LV) יש תמונות בודדות של אונגליסטים ואפוסטולים. הקבוצה השלישית (LVI—LXIII) היא מבחר מתוך 117 מיניאטורות המשמשות אילוסטרציות לתרגום השבעים של ס' איוב. לבסוף יש לנו תמונות אחרות מתוך הברית החדשה בסורית לפי הנוסחה ההרקלאנית. הקבוצה הראשונה חשובה ביותר מבחינה ארכיאולוגית, והשלישית נעיסה ביותר מבחינה אסתטית. בקבוצה הראשונה אנו רואים תערובת משונה של מסורתיות וריאליזמוס המצויה במיניאטורות ביוניטיות כאלה: צורות ישו, הקדושים, ואישים ביבליים בכלל מצוירות כשהן לבושות תגא וסנדלים, כמו שהיו מציירים פילוסופים בתקופה הקלסית, וביחוד בפטל. ואת הקדושים המאוחרים כלכוש גילג של בישופים, כהנים, נזירים וסתם אנשים של חזמן ההוא. (השוה, למשל, את צורת יעקב

הצדיק כפילוסוף קלטי במבוא XXXVI וכנישון ביוגפי במבוא XLVI). המיניאטורות מראות לנו את חיי הזמן ההוא. לזמן מועצת הכישרים (מבוא XVI), תלבושת אנשים מכובדים (מבוא XVII, XIII) ועד לצורת כסותו של הקבצן (מבוא XVII), ההיטנים (מבוא XI, XVI), אריגה ומוות (מבוא LXII), מדפי ספרים (מבואות X, XIX וכו'), חמרי-כתיבה (שם), הצורות השונות של הספרים, קבצים ומגילות, ואפילו צורות מספרים (מבוא XXVI) וזכרים (מבואות XLI, XLIII). כדאי לשים לב ביחוד שהפקיד המשיגה על ענוותנות וסיתתם של המכבים הקדושים (אגדה מאוחרת) מצויר כאן עם זר האור הראוי לקדושים מסביב לראשו (!). כמו כן ראוי לשים לב לגסיון הריסת התמונות של קורכס 14 (מבוא XXXIX, השוה את הרמו בע' 113).

לבסוף נעיר על פרטים אחדים שעמדנו עליהם מתוך עיון בספר: מבוא I. המגלה השניה מכילה את המלים הראשונות $\epsilon\lambda\lambda\alpha\sigma\tau\alpha\varsigma \eta\tau\alpha\iota \lambda\eta\lambda$ (חבוק ב' א') — מבוא III. לא נזכרה העובדה שישו מופיע עבור בור-אור. — מבוא XI. כוננית הספרים שביטין יש לה הצורה המסרתית של מקומות-מבילה בנצרות הקדומה. אותה הצורה מופיעה במבוא XV. — מבוא XII. הצורה הקטנה מתארת את הירדן בדמות איש, ואעפ"י שהיא לקוחה מהצורה הקלסית של אלהי-הנהר, אין היא מוכרחה לפעם בציור הנוצרי. — מבוא XVIII. כנראה שהרעם שבסערה מופיע למעלה במיניאטורה. — ע' 104 שורה 6 יש שבוש-דפוס וצ"ל, "doubtless". — כדאי להעיר שצורת אלהים הסופיע לאיוב (מבוא LXII) מתוארת בצורת ישו, הופעה בלתי-מצויה באיקונוגרפיה. מעמים מכונים מנעו בודאי את המחבר מלפרסם את המיניאטורות בצבעים ולא נתן אף מבוא לדוגמה מציור מגוון. כבר אמרנו שיש לבדוק על הספר הזה את המחבר ואת האקדמיה האמריקאית לחקירת ימיה-הביניים. אנו מחכים בענין-רב להמשך החקירה הזאת. מ. אבריונה.

ראה ע' 470. Herzberg, A.J. De huidige toestand der Joden ...

Jerusalem. Deutsches evangelisches Institut für Altertumswissenschaft des Heiligen Landes. Palästina-jahrbuch ... 28 ...
ראה ע' 429.

ראה ע' 405. Die jüdische Frau und Erez Israel ...

Keren Kayemeth Leisrael. Erez Israel in figures. 423.

ראה ע' 425. Der Jüdische Nationalfonds bei der Arbeit ...

1619. Kjaer, Hans. I det Hellige Land; de danske Udgravninger i Shilo, Elis' og Samuels' By; med Forord af Henry Ussing. Köbenhavn, Gyldendalske boghandel, 1931. 95 p., illus., map, pl. (plans). 18 : 25.

הספר הזה מכיל בעיקרו אותו החומר שהכיל מאמרו האנגלי של המחבר הזה
ב Journ. of Pal. Or. Soc. שנה 1930 ע' 87—174.

1620. Lichtheim, Richard. Die Ära Weizmann. London, Exekutiv-Komitee der Weltunion der Zionisten-Revisionisten, 1931. 16 p. 13 : 20.
את החוברת ביוזית ראה לעיל ע' 474.

1621. **Londres, Albert.** De wandelende Jood is thuis! Door Albert Londres ... vertaling van F.X.M. Schiphorst. Amsterdam, Scheltens & Giltay, [1931?]. 248 p. 14: 20.

את המקור ראה ק. ס. שנה ז' ע' 269.

Magén. An den xvii. Zionistenkongress. Zionistenverfolgung in Sowjetrussland. 425 ע' ראה

1622. **Matmon, A[braham].** Der Vitamingehalt der Palästina-Citrusfrüchte. 1: Die Vitamine des Orangen- und Grapefrucht-Saftes. Leipzig, J. A. Barth, 1931. p. [233]—247, illus. 15: 23.

ביבליוגרפיה: ע' 247. Zeitschrift für Ernährung, 1. Jahrg., 1931, H. 8.

1623. **Młody gordonista; pisemko młodzieży gordonistycznej.** Kwiecień 1931. Brody, ("Gordonja"), 1931. 15, [1] p. 16: 22.

Nedivi, J. Tel-Aviv. 425 ע' ראה

1624. **Palestine economic corporation, inc.** Fifth annual report calendar year 1931. n. p., [1932]. 95 p., ill., pl. 15: 23.

את הקורם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 492.

Palestine. Government. Dep. of customs, excise and trade. Statistics of imports, exports and shipping 1930 ... 425 ע' ראה

Palestine. Government. Dep. of health. Annual report... 1929 ... 425 ע' ראה

Palestine. Government. Dep. of surveys. Annual report... 1928, 1930, 1931 ... 425 ע' ראה

Palestine. Government. Laws. Bills of exchange ... 425 ע' ראה

The Palestine post ... 405 ע' ראה

1625. **Patai, József.** Herzl. 100 illusztrációval. (Budapest) "Pro Palesztina", (1931). 2 p. 1., [7]-367, [1] p. 20: 26.

ביבליוגרפיה: ע' [363]—366.

1626. **Preuss, Walter.** Die jüdische Arbeiterbewegung in Palästina. Teil 1: Die Entwicklung der Bewegung von den ersten Anfängen bis 1932. Berlin, "Hechaluz", 1932. 2 p. 1., 156 p. 13: 18.

==Deutsche Schriftenreihe "Jessodoth" Des Welt-Verbandes Hechaluz und Brith Hanoar. Heft 2.

חשוה גם ק. ס. שנה ח' ע' 68.

1627. **Reifer, Manfred.** Neue Wege in der zionistischen Innenpolitik. Cernauti, Jüd. nat. akad. Verb., "Emunah", 1931. 16 p. 15: 23.

Resnick, S. Dos formas de nacionalismo espiritual judío.

ראה ק' 468.

1628. Riebold, Fritz. Ein heilig Land; Bilder und Skizzen von der Palästinafahrt der Christl. Pfadfinderschaft Deutschlands im Oster 1931; nach den Berichten der Fahrtgenossen zusammengestellt durch Fritz Riebold. Plauen i. V., G. Wolff, 1931. 104 p., illus., pl. 16 : 24. מסופר בו בעיקר על ישובי הנוצרים בארץ.

Rowe, Alan. The topography and history of Beth-Shan ...

ראה ק. ס. שנה ט' ע' 354.

הכרך הזה הוא הראשון בשורת הפובליקציות של המשלחת הארכיאולוגית שחפרה מסעם בית-הנכאת של האוניברסיטה הפנסילוונית בחל אל-חצן, היא בית שאן העתיקה. החפירות בחל החשוב הזה הנראה כמרחקים בחלק הגדול של עמק יזרעאל, הוחלו בשנת 1921 בהנהלת ד"ר ק. פירש ונמשכו אח"כ במשך שנים רבות בהנהלת א. ראו וג. מ. פיסצניר. גם שני חוקרים יהודיים סא"י ה' ש. יובין וד"ר. ע. בן-דור השתתפו בעבודה החשובה הזאת. הכרך הנידון משמש כבוא לדירה המפורט על תוצאות החפירות ופוחת בפרק קצר על הטופוגרפיה של בית-שאן. בפרק הזה ראוייה לתשומת לב השערת המחבר, שהקרימיו אמנם בזה פרט. יורקו שבשם העיר בית-שאן ממון שם האל-הנחש המיסופוטמי שחן, כי החפירות הוכיחו שהמקום שימש מרכז לפולחן הנחש. החלק השני של הספר מוקדש לדברי ימי העיר, בעיקר לאותן התקופות ששרידים ארכיאולוגיים מהן נמצאו בשעת החפירות. תשע שכבות תרבותיות, המתחילות בימי מלכותו של תחומס הג' — ראשית המאה השניו בערך לפני סה"נ — וגומרות במאות-השנים האחרונות של האלף הני לפנינו נגלו בשפת החל. ערכם המיוחד של החפירות הוא בחמש השכבות הקדומות, שבהן נגלו בפעם הראשונה שרידים כיכ חשובים מימי השלטון המדיני של מצרים באי במאות-השנים האחרונות שקדמו לכיבוש המוחלט של הארץ על ידי שבטי בני ישראל. חשובים הם כמורכ שרידי הבנינים של המקדשים הכנעניים-מצריים שהיאור קצר מהם ניתן בחלק זה, אחד מהם היה ודאי אותו בית העשתרות שבו התעללו הפלשתים בגופתו של שאול המלך שנפל חלל על הרי הגלבוע. עם התיאור הקצר של הבנינים ניתן גם פירוט מסצנות שהקימו מלכי מצרים בבית-שאן שנגלו בחפירות. על שבר אחר מהמצבות הללו, שהוקמה כנראה בימי סחי א' נוכרים העפירו מהרי הירדן (?) שהם יתכן, העברים בני שבט מנשה שישבו או בהרי הגלעד, אשר ניסו לכבוש את בית-שאן שנפלה בגורלם ולא יכלו לה.

חפירות בית-הנכאת של האוניברסיטה הפנסילוונית קידמו בהרבה את חקירת עברה של ארץ-ישראל, וכלנו מחכים בענין מרובה להופעת החלקים הבאים של הדו"ח על העבודה הקודמת וכמו"כ להמשכת החפירות, שנמשכו לע"ע מפני מצוקת הזמן. א. ל. סוקניק

1629. Rozner, Leopold. Profil wodza: Chaim Weizmann.

Kraków, Spółka wydaw: "Nowy dziennik", 1931. 26p. incl. port. 12:19. ע' 25—26: ביבליוגרפיה.

1630. Rywkind, A. B. L'organisation sioniste, ses finances et son oeuvre. Paris, M. Lac, 1930. 224 p., 1 l., tab. 16 : 25.

ביבליוגרפיה: ע' [215]—220.

המחבר מוסר בספר זה תאור מפורט של תקנות ההסתדרות הציונית, מוסדותיה, המבנה הכספי שלה וכו'. כמו-כן הוא מתאר בפרטיות את החתישות העירונית והכפרית של ההסתדרות הציונית. אין הוא מסתפק בתאור אובייקטיבי של הקיום והנעשה, כי-אם גם מוסיף דברי-בקרה משלו. כך, למשל, הוא מתנגד לחקנה, שעל פיה אלה שאינם תורמים כלל, או לא במדה מספיקה, לקרן-היסוד אין להם זכות-בחירה פסיבית, והוא רואה תקנה זו כבלתי-דמוקרטית. הוא מבקר גם את הבכורה שניתנה, לדעתו, להחתישות הכפרית על פני החתישות העירונית. ע' 193—196 הוא מדבר על האוניברסיטה ובית-הספרים.

1631. **Schachnowitz, S[elig]**. Zwischen Ruinen und Aufbau in Erez-Israel; Eindrücke einer Erez-Israel-Reise mit der Palästina-Zentrale der Agudas-Jisroel. Frankfurt a.M., Palästina-Zentrale der Agudas Jisroel, 1932. 77 p. II : 16.

מסע לא"י, כתוב ברוח, מאגדת ישראל. המחבר משחזר לחיות אובייקטיבי גם בשעה שהוא מדבר על הישוב החדש ויש בתאורו גם הרבה מן חתבה. ולפי דבריו בחקירתו אחד מתפקידיו של ספר קטן זה (שנרשם תחלה פרקים-פרקים בעתון הפרנקפורט (Israelit) הוא לעורר את האהבה לא"י ולסלול דרכים טובות בין הישוב הישן והחדש.

1632. **Schlichter, A.** Der arabische Aufstand in Palästina und die jüdische landwirtschaftliche Kolonisation. (בתוך: Agrar-Probleme Bd. 2, Halbbd. 2. 1929. p. [544]-580). 16 : 24.

1633. **Syrie-Palestine, Iraq-Transjordanie.** Paris, Hachette, 1932. CXI, 677 p., maps, plans. II : 16.

(Les Guides bleus; sous la direction de Marcel Monmarché).

תאור ארץ-ישראל (80 ע', 6 מסות, 16 תרשימים) נערך ע"י R. P. F.-M. Abel

ראה ע' 426. Viaud, P. M. Qoubeibeh, Emmaüs évangélique

ראה ע' 426. Y. W. C. A. Jerusalem. Report ... 1931-32.

1634. **Zionist organization. Netherlands.** Memorandum des Bundesvorstands des Niederländischen Zionistenbundes an die Executive der Zionistischen Organisation, Juni 1932. (Rotterdam?), 1932. I p.l., 16 p. 14 : 20.

דברי בקרה והצעות לחקונים בהסתדרות הציונית ובדרכי הפוליטיקה שלה.

1635. **تقويم فلسطين لسنة ١٣٤٩ هـ من حساب... محمد فهمي**

غريب الواعظ العام بفلسطين... الاسكندرية، مطبعة الجريدة التجارية المصرية، [١٣٤٨ هـ ١٩٣٠ م]. [١]، [٦٠]، [١] ص، 13:10.

לוח לשנת 1349 האסלאמית (1930—1931) עם חשבון זמני התפלה האסלאמית בשביל א"י, מאת מחמד פהמי גריב.

1636. سلمان, بولس. خمسة اعوام في شرقي الاردن بقلم الارشمندرية

بولس سلمان. حريصا, 1929. 282 ص.
חמש שנים בעבר הירדן, מאת הארכימנדרית בולס סלמאן.

شركة تعاون عمال العرب... قانون... رאה ע' 426.

لجنة البراق الدولية. تقرير... رאה ע' 426.

النقابة العامة لعمال السكك... بيان... رאה ע' 407.

نقابة قطرية لعمال السكك... المسائل الحاضرة. رאה ע' 407.

יג. אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות.

1637. הכהן, שושן, מר"ל. פלאי הצדיקים; כוללספורים... ומעשיות

נוראים מהצדיקים וקדושי עליון. גירסה (תוניסיה), דפוס יעקב חדאד, תר"ץ. 16
דף. 21:15.

מכביה תרצ"ב ... ראה ע' 420.

סיקנוק, א. ל. בית הכנסת העתיק בבית אלפא ... ראה ע' 422.

1638. Friedmann, Aron. Abraham Zwi Idelson zu seinem
50. Geburtstage von Aron Friedmann; eine musik-wissenschaft-
liche Studie. n. p., (1932). [15] p. 14: 21.

1639. Greiner, Daniel. Greiner-Bibel. Lief. 6: Urzeit u. Moses.
Jugenheim, Felsberg Verlag, [1931?] illus. 26: 36.
מהמעטפת.
עשרים ציורים פתוחים מודרניים, על תקופות בריאת העולם ומשה, מבחר מחוך
התנ"ך המצויר של הצייר הזה. אחדים מהציורים יפים מאד ועושים רושם. ליד הציורים
נדפסו פסוקי התנ"ך (בגרמנית) השייכים להם.

ראה ע' 493. Grossman, S. S. The Bible in song.

1640. Kappers, C[ornelius] U[bbo] Ariëns. The Semitic races.
[Amsterdam], 1931. 15 p., diagrs. 18: 26.

בחוך: Kappers, C. U. Ariëns: Contributions to the anthropology of the
Near East, 4. — הדפסה מיוחדת בחוך: Akademie van wetenschappen. Amsterdam.
Proceedings, v. 34, no. 1.

Schubart, H. Die Bibelillustration des Bernard Salomon.

ראה ע' 447.

1641. Württemberg Israelitische Religionsgemeinschaft. Oberrat. Jüdische Gotteshäuser und Friedhöfe in Württemberg. Stuttgart, 1932, hrsg. vom Oberrat der Israelitischen Religionsgemeinschaft Württembergs. Augsburg, B. Filser, 1932. 1 p. l., 5—142 p., 1 l., incl. map, pl. 24 : 30. מבוא מאת Dr. Paul Rieger.—Bilderteil: 135—33 ע' "Zwölfte Publikation der Soncino-Gesellschaft... Sonder-Ausgabe in 700 Exemplaren. 142—141 ע' ביבליוגרפיה:

המועצה העליונה של קהלות ישראל בוורמברג נתנה בספר זה דוגמא אשר בה תחיה הראשונה ולעת-עתה היא היחידה במינה. זהו אלבום נאה, לעת עתה רק אלבום, עם מבוא קצר מאד, אבל עניני ביותר, המכיל למעלה ממאה וחמשים תמונות של שרידי-אמנות יהודיים ולהם מצורפת מפה עם ציון הקהלות המכילות שרידים. הקדמות ושאינוקיומות עוד. במבוא מחלק הד"ר ריגר, רבן הראשי של קהלות אלה את יושבי היהודים בוורמברג לשלוש תקופות: (1) התקופה העתיקה ביותר של ישוב יהודי בוסן שלטון רומא על גרמניה, אשר לפי מקורות גרמניים התחלתו במאה הראשונה ולפי יוסף הכהן ב-עמק הבכא" תחלתו במאה ה', בשלישה הראשון. (2) תקופת ימי הביניים, עד הגירוש הסולט של שנת 1498. (3) תקופת ההתישבות החדשה המתחילה בשנת 1713. דומה שהמחבר לא מנה בכלל את התקופה החדשה שלאחר המלחמה ומקצת לפניה שבה כשלו קהלות שונות בוורמברג, שפרחו ביותר בראשית המאה ה-19, וכשלו גם קהלות אשר רכושן האמנותי-ארכיאולוגי היה חשוב ביותר, כגון קהלת הל (Hall) שבית הכנסת שלה הבנוי עץ צויר וקושם במאה ה-18 וקרוב ביותר לפסוס בניני העץ האחרים. על קהלות וורמברג עברה, בעל כל קהלות אשכנז בימי הביניים, יקבעת כוס התרעלה של שכניהן אשר בגללה חרבו קהלות. הילכרון ואולם היו קהלות פורחות. ראה לכך המון שרידים עתיקים. מאולם הגיעו אלינו מצבות נושנות וחשובות אשר מעמן האמנותי עמד בהן עד עתה מחמת משטותן מצבות אלו שמשו אח"כ אבני בנין לכנסיה הידועה באולם, למינסטר, (השוח הציוורים בע"ע 40—46) כשם שירועים לנו מקרים כאלה במקומות רבים בחבל הריין, אשר שרידיה העתיקים רבים ביותר. אף משלוח הגיעו אלינו ידיעות על מצבות אשר שמשו מרצפות לרצפת כנסיה ובית-מועצת-העיר (Grotte, Alte schles. Friedhöfe, 1917 p. 9). גם רבי בנימין מסודולה מספר על מקרים כאלה בירושלם עצמה. מהילכרון הגיעו, חוץ ממצבות מימי הביניים גם קברות יהודיים עתיקים מתקופת שלטון רומא. קברות אלה בנויים בצורת מערות-כוכים, כפי שהן ידועות לנו בא"י וברומא עצמה. ראה ברורה לדרכי הקבורה היהודיים באירופה כולה, שנמסכו על מנהגי א"י. ספק הוא, אגב, אם יש לאחר את הכתבה "נתן הפרנס" גם מסעם פליאוגרפי לימי המאה ה-9 (כמעשה הד"ר ריגר ע' 9).

במצבות המתפרסמות כאן מימי הישוב השני אנו רואים שירי אומנים יודעים מלאכתם ובעלי-שעם שפלו בחשוב האותיות והמסגרות במצבות שבהילכרון (ע' 36), אהינגן (ע'ע 39.38) ואולם (ע'ע 45.44.43.41 מימי המאה הי"ד). מסרת זו אינה נשמרת בכל שרידי האמנות מימי התקופה השלישית המתפרסמים כאן. מעם פגום ירד לחוג זה עם ימי המאה ה-18 ומקצת המאה ה-19. מסרת נשארת עוד במצבות ובכתבי-העלמין שבהם לא היתה עריין יד. הזמן החדש וכן אנו מוצאים לא בלבד צורות מענינות ונאות (כגון ע' 89) אלא גם פסלים מענינים, אף בתמונות; השופר (ע'ע 86.51) והכוכב (ע' 86.56) מופיעים רבות. לידם סירת-

מפרש (ע' 56), זוג רגלים (ע' 76), כד לנסות ידים ללוי (ע' 76, 106 ועוד), הוות בנין בית-הכנסת על מצבתו של בונה-בית-הכנסת (ע' 80), אריה רובין (ע' 96), יד מטילה צדקה לתוך קספה (ע' 117), פרחים (ע' 121, 106), מנורה, (ע' 127), מגן דוד (ע' 127), ראש אריה עם כתר (ע' 106), רק במקרים מעטים ובתקופה מאוחרת ביותר נראים מוטיבים זרים או נשכחים כגון חקונכה, או צורת המצבה השונה מן המקובל. יוצאות מהכלל בחוג האשכנזי באירופה הן המצבות המונחות כולן בבית-הקברות ברופויל (Rottweil) אשר הוחל בשנת 1850. בדרך כלל אנו רגילים לכך רק בחוג הספרדי באירופה, כגון באמיר, אלמוגה וכדומה שבהן המצבות שכונות. באותה תקופה שולפת בבניני בית הכנסת הצורה החילונית של ימי המאה הי"ט. מבחינה יש והבנינים אינם דומים כלל לבנין סקראלי, אבל גם מבפנים הוסר, בהשפעת הסכיבה הבלתי-יהודית, כל הדיר. הכלים הנושנים הוצאו ופנו דרך לכלים העשויים כרוח קלסיציסטית בראשית המאה הי"ט וכרוח אינדוסטריאלית בסופה. פרט-הצלב כחלון ביהכ"ג ב-Affaltlach (נבנה בשנת 1851), מגדל למעמון עם שעון בבוכוי (Buchau), (השנה בתי כנסיות כאלה בבויריה ובשווייץ), העין בתוך המשולש המוקף קריני-זחר במצבה יהודית (ע' 96 בלופהיים), תאריך הספירה הנוצרית בבית-כנסת (ע' 73), פנים של בית-כנסת בצורת כנסייה נוצרית (ע' 84) או בצורת תיאטרון (ע' 94), כל אלה אינם מן הנסע.

לעומת זה ופים כמה בתי-כנסת שנבנו בימי המאה הי"ח (ע' 102) או הי"א, למשל זה שבמרנגסהיים (ע' 101). השיבות מיוחדת ורבה יש לביהכ"ג הבנוי עץ בהל אשר כל פנימו מקושט ציורים מעשי-הציר הנודד אליעזר זוסמן (בן שלמה) מברוד שבסתרן אשר קשמ, כידוע כמה בתי כנסיות. בית הכנסת הזה אינו קים יותר ונמצא במוזיאון העירוני בהל. הסגנון העממי אשר שאב הציור מן המקורות הסלביים עם הרמוניות הצבעים כצחוב, אדום, ירוק וכחול ואשר בכל מקום הכנים את מוטיב הפרחים כפי שהוא מובא מן המקור ההודי ברומא, את מוטיב האריה כפי שראהו בדגם בוחמיה, את העיר ירושלם כעיר גרמנית שראה בהגדת פרג כתאור לפתוח ורעמסס וכדומה, מוכיחים, שאמן זה ידע ופה את אומנותו, בפרחים הקלועים עם רמונים פתוחים נראים אריות וצבעים, חדרונים, דוכיפות, תוכים ועוד. מה שונים הם ציורים עממיים אלה מן הציורים הפוגמים בבתי-הכנסת המאוחרים בעלי המוטיב הור כולו (ע' 97 וכדומה)!

מראות-נוף ופים, יחד עם אנסמבל של מצבות הם בתי-העלמין בכללם. מענינים מאוד רחובות יהודיים (כגון ע' 95 Laupenheim), צער מעוררים בנינים שנמכרו ונעשו לסחסנים, לנפחות, לבתי-כנסיות סגורים מפני שיושביה היהודים עזבו את מקום מושבותם (ע' 75, 100). טוב שהמועצה הדתית העליונה של יהודי וירטמברג דואגת לכך ועושה הכל למען מסור אותם להגנה כשריד-עתיקות.

הספר הוצא בטעם רב כקמץ מתוך ארכיון המועצה העליונה של קהלות וירטמברג ליובל המאה של קיום אותה מועצה. המועצה מנתיחה להשלים עוד את ספעה החשוב ע"י הוצאת ספר אשר יכיל את כל-החשרת וכן דוקומנטים של קרמות היהודים בוירטמברג. ליד המבוא הקצר של הל"ר ריגר אנו מוצאים רשימה על כל מושבות היהודים בחבל וירטמברג בימי הבינים עם פרטים ספרותיים עליהם, לידה רשימה של קהלות שאינן קיימות עוד החל מימי המאה ה"ט, רשימה שלישית מכילה את הקהלות הקיימות עתה בחבל זה. בסוף הספר, ליד המפה, מפתח הערים ורשימות-ספרות.

ההדפסה הנאה, הסדר הטוב של הקליטאות ואף ההידור החיצוני יעשו את הספר, שערכו לחוקר-האמנות גדול לאין-ערוך — גם לספרו של החובב והביבליופיל היהודי. לאחר מעשה זה של קהלת וירטמברג בצוק העתים של שנת 1932 תבאנה בוראי גם קהלות אחרות בכל הארצות ויראו את רכושן, לזאת אנו מחכים כולנו. מ. נרקיס.

1642. Береговський, Мусій. Чужомовні й рівномовні пісні в євреїв України, Білоруси й Польщі. (В: Етнографічний вісник; кн. 9, за головним редагуванням Андрія Лободи. Київ, Всеукраїнська академія наук. 1930. стр. [37]-51.) 18:28.

שירים של יהודי אוקראינה רוסיא הלכנה ופולין, בשפות לועזיות ובשפות מעורבות.
צורתו תויגנינה, 24 ע' (בין עמ' 48 ו-49).

Вопросы биологии и патологии евреев... 431 ע' ... סאספ

1643. Дейч, А[лександр]. Маски еврейского театра «от Гольдфадена до Грановского». Москва, Русское театральное о-во (Р.Т.О.), 1927. 48 стр. 11:14.

1644. Ельяшевич, Б[орис] С[аадьевич]. Евпаторийские караимские кенасы. Краткое описание. Евпатория, изд. автора, 1928. 16 стр., иллюстр. в тексте и вне текста. 13:17.

החבורת הזאת מוסרת בצמצום את תכנו של ציור היסטורי אמנותי בשם זה מאותו המחבר. שנכתב על סמך החמר שבארכיון הקראי שעי הספריה הקראית הלאומית. (הערת המחבר).

יד. בלשנות.

כנסת ישראל בא"י. הועד הלאומי. תזכיר ... על שיטת הכתיב ...
ראה ע' 417.

1645. קרופניק, ברוך. צרופי לשון; שלשת אלפים בטריוס עברית-גרמנית גרמנית-עברית. מלוקטים ומתורגמים בידי ברוך קרופניק. ברלין, בית מסחר ספרים ד. פס, תרצ"ב. 34 ע, 1 דף, 36 ע. 14:20.

Hebräische Phraseologie: dreitausend Redewendungen, deutsch-hebräisch/hebräisch-deutsch; ausgewählt und übertragen von Baruch Krupnik.

הספר - צרופי-לשון" בא למלאות חסרון מרגש, ותכליתו: - לשמש תשלום ומלואים לכל מלון לתועלת התלמיד המובהק ואפילו הקורא העברי הידען המחקשה בתרגום בסוי מלשון לחברתה" יוגם לשמש בידי מורה ותיק ספר למוד להקנות לחלמידיו סגנון נקי בדבור ובכתיב. ואמנם יש לצין שהמחבר הצליח למלא את תפקידו שהציב לו בהקדמתו, אבל בקשר עם עבודה מעין צרופי-מלים מתעוררות כמה שאלות ויפרשה-נא להעיר עליהן.

א. צרופי-לשון, בגוף ראשון, שלישי או במקור מחלט, מי מהם עדיף? המחבר השתמש בכל שלשת האופנים. וכמובן שאין כאן לקבע מסמרות והכל מסור להרגשתו הלשונית של המחבר, אלא שלא תמיד הצליח המחבר בהכרעתו. ככה למשל אין להבין על יסוד מה כתב: "יצא בשן ועין" - יצא לאורי" יושב ראש" כלם במקור; לעמת זה: "יצא נקי מנכסיו" - קש בשינוי" - תבק את ידו, כלם בגוף שלישי. משונה הצורך, - קשה לפי תמו-מקור עם כנוי של גוף שלישי, וצריך היה להיות - הקיח לפי תמו" ובכלל כל הבטוי הזה מיותר הוא כאן, כאשר המחבר מביא את הבטוי ימסית לפי תמו".

ב. הסמיכות והנקודה. טבע עבודה זו מחיב שמביאים המון מלים בצורת הנסמך בלי שיבוא אחריהן הסומך. ככה למשל: "במעמד" "במושב" "אבל במקרים כאלה מן החובה לשים מקף אחרי הנסמך, לכן מפליא הנקוד "בספת" "בתורת" בלי מקף אחרי הנסמך. כמו כן לא יתכן לנקד "הכנס בעלי הקורה" וצריך להיות: "הכנס בעלי הקורה", והזנחה זו גררה אחריה עוד כמה אי-דיוקים. בספר מנקד: "יש בדעתי" "יש את נפשי" "יש לי פנאי" בצירה, ואלו "יש לאל ידי" "יש לי רב" בסגול. וכאן מקום לשאל מה נשתנו היישים הללו שמהן צריות ומהן סגולות. אבל לו היה המחבר מוסיף מקף אחרי "יש בסגול, כמו שהסוּקים מנקדים במקורם (ר' בראש' ל"א כ"ט; ל"ג ט') כי אז לא היה מביא במבוכה את הקורא הרגיל. וחסרון מקף גורם למקום אחד לסעות במבטא. בספר מנקד "והוא ימשל בך" ואפשר לחשוב איפוא שזהו קמץ גדול, ולא היא. העתיד של השרש "משל" הוא "ימשל" בחולם, ורק ע"י בטול הנגינה הנגרם ע"י המקף משתנה החולם לקמץ קטן, וכן מפורש הרבר בתורה "והוא ימשל בך" (בראש' ג' ט"ז) עם מקף.

ג. הכתיב. בהקדמה כתוב "בטוי הנהוג בספרות בכתיב מלא בא בקונטרס תמיד חסר מפני הנקוד" אבל במחברת הרי בא הצווי: "אמור מעתה" "זכור אחריהך" "מלא. המקור המחלט מנקד פעם "בחון כליות ולב" "מלא, ו"אכל לשבע" "חסר. וכן אתה מוצא חסר-עקביות לפעמים באותה מלה גופא: "אין לי פנאי" בקמץ, "יש לי פנאי" בספת. "אין לזאת" בחירק, אבל בירמיה (ה' ז') "אין לזאת" בצירה, ואין לשנות מן המטבע שנסבץ במקרא. בחלק הגרמני-עברי (עמ' 8) כתוב "תרעומת" וצ"ל "תרעמת" בחולם חסר, על דרך תחבשת, תלפשת ועוד. "במקדם האפשרי" (שם עמ' 9) ונכון יותר "בהקדם האפשרי". מובן שאין בכחן של הערות אלה למעט את דמותו וערכו של הספר, הממלא חסרון מרגש בספרותנו הבלשנית השמושית.

1646. Goldschmidt, Victor. Unser Alphabet; eine Studie.

Heidelberg, C. Winter, 1932. 164 p., diagrs. 18 : 26.

=Heidelberger Akten der Von Portheim-Stiftung, 20.

המחבר רואה בא"ב העברי את אביו כל האלפביתים האחרים. הוא קובע, שהכתב המרובע שלנו הוא הא"ב המקורי, שנוצר בתקופת ישראל במצרים אבל לא בדרך התפתחות מתוך הכתב המצרי אלא כאמצעה עצמאית של בני ישראל. את ההנחה, שאת הכתב המרובע הביאו מגלות בבל, הוא דוחה כבלתי מסתברת [ע' 64].

טו. ספרות יפה עברית של ימי הבינים.

גבורה, שלמה בן יהודה ה. שירי ... ספר שביעי ... ראה ע' 412.

1647. מודינא, יהודה אריה בן יצחק, ריואן, דר' יהודה אריה

מסודינה, י"ל בפעם הראשונה עפ"י כתב היד היחיד הנמצא בספריה הבודליאנית באוקספורד בצרוף מבוא והערות מאת שמעון ברנשטיין, עם הקדמה והערות מאת ישראל דוידזון. פילרפיה, חוצאת הדפוס העברי של חברת החוצאה

היהודית באמריקה, תרצ"ב. XXVIII, 258, ע' פקסיטילים. 18 : 26.

XXVIII ע' שבסוף הם הקדמה אנגלית. ... שער נוסף באנגלית:

The Divan of Leo de Modena; collection of his Hebrew poetical works, ed. from a unique ms. in the Bodleian library, by Simon Bernstein, with a foreword by Israel Davidson. Philadelphia, Hebrew press of the Jewish publication society of America, 1932.

פרנסיו, עמנואל. דיואן ... ראה ע' 422.

טז. ספרות יפה עברית חדשה.

1648. אשנמיל, ש[למה] [צבי]. מאגרות הפולנים. הוצאה שלישית.

לונדון, (דפוס Lerner & Teller), 1926. [2] דף, 15 ע. 13 : 20.
מנוקד כולו. — הוצאה א' נדפסה בפיטרבורג, 1911; הוצאה ב' בורשה, 1918.

1649. בסך; (אסף לזכרו שירה). קבץ א. ורשה, בסך, תרצ"ב. [35] ע. 17:13.

מהעפפת. — שירים. מאת יעקב חופאי, משה טייטלמן, מלכיאל לוספרניק, נח פלשונסקי, דוב חוססקי, אשר ריכטר, יוסף צ'סלר, עזריאל החיים. — את השער צייר מ. קוחנסקי.

גובש, ה. שגקון אירופה 1934 ... ראה ע' 412.

קסטה, ה. גרקים וגולדמונד; רוטן ... ראה ע' 413.

1650. הרט, ראובן. גלות; טרפמיכון דרסתר. וילנה, גלים, תרצ"א.

III, 12 : 17 ע.

נמרמן, י. נובילות סתוך, ראי הוחבי ... ראה ע' 414.

חורגין, י. חוסת-אגריפס; ספור ... ראה ע' 414.

טשרניחובסקי, ש. כתבי שאול טשרניחובסקי ... ראה ע' 415.

לצ'רום, ג. ר. בקשתוך. ראה ע' 420.

סבוהלים ורחופים; עתון סטירי ... ראה ע' 406.

1651. פרישמן, דוד. כל כתבי דוד פרישמן. כרך ז-ה. (ורשה—ניו

יורק), חילי פרישמן, (תרצ"א-תרצ"ב). [2], 181, 217, [2] ע. 14 : 21.

כרך ז: פרופטים תרצ"א. — כרך ח' ארכות וקצרות תרצ"ב. — את הקודם ראה ק-ט.
שנה ח' ע' 375. — סדור הכתבים והנחתם לדפוס נעשו בידי פ. לחובר. — בסוף כל כרך
רשימה (חמישית-ששית) של החותמים על כל כתבי דוד פרישמן.

1652. צ'רניבסקי, מנחם. חילי חשומרי. שירים מחיי השומרים

בגולה. ורשה, הקאופרטיב המרכזי של השומר העברי, תרצ"א. 32 ע. 10 : 16.

קופלביץ, י. חחלך בארץ; שירים ... ראה ע' 422.

קמחי, ד. ספר הכליונות ... ראה ע' 423.

קרוזר, ג. פ. סכתבי פונמיוס פילטום ... ראה ע' 423.

שפּבּו, ש. מריה; רומן ... ראה ע' 423.
 שוּבּרמ, פ. ק. ואף ע' פי כן—נוע תנוע ... ראה ע' 423.
 חנ"ך. כתובים. שלמה וכת נדיב. ראה ע' 441.

י"ז. ספרות יפה יודית.

1653. אויפן וועג קיין בוענאם איירעם. ווארשע, (דפוס Pol), 1931.
 [2] דף, 3—40, [1] ע. 14 : 21. על המעטפת: אויפן וועג קיין בוענאם איירעם.
 (אונטער דער רויטער לאמטער); סענסאציאנעלע סיעסע אין 3 אקטן (לויטן אריגינאל) ...
 1654. אלטשולער, לייב. פון וויני-נעכט; ליריק פאר מוזיק ... ווילנע,
 (דפוס Sp. Wytw. — Handl), 1931, 3—17, [1] ע. 14 : 20.
 מהמעטפת. — עם תמונת המחבר על המעטפת. — שער נוסף בפולנית, על המעטפת.
 1655. אנדרעיעוו, לעאניד [Leonid Andreev]. די זיבן געהאנגענע.
 מראנערדע אין 6 בילדער (אדער 5 בילדער). איבערזעצט און אינסצענירט פון ח.
 דאשעווסקי און קראנץ. ווילנע, "הירש מאץ", 1930, 61, [1] ע. 15 : 21.
 בראש השער: לעאניד אנדרעיעוו.
 1656. אָסטראָווער, ל[יאון איסאקאוויטש]. אף רויטער; ראסאן. יידיש:
 ש. האלקין. מאסקווע, "עמקם", 1932, 355, [1] ע. 13 : 20.
 עם שער רוסי על המעטפת: Л. Островский: На сыром корню...
 1657. אראָנסקי, מ. נינא און מאיאָרטישק. (ספור). כארקאוו, סעלזכע
 פארלאג פון אוקראינע, 1930, 298, [1] ע. 13 : 18.
 1658. אש, נאטאן [Nathan Asch]. דער צווייטאונדצוואנציקסטער אוי-
 גוסט. יידיש: 5. האדעם. ווארשע, קולטור לינק, (1931), 218, [2] ע. 14 : 20.
 1659. בורשטיין, ז. צעריסקע נשמות אדער די חבד'ה. א ריכטיגע דער-
 צוילונג וואס שפיגלט אפ דאס טרויריגע יודישע לעבן אין רוסלאנד. באארכיוט
 דורך ז. בורשטיין. ווארשא, בורשטיין, 1926—27, 38, [1] ע. 13 : 18.
 1660. ביאלאסטאצקי, ב[נימין] י[עקב]. לידער און עסויען. 1—2.
 2 כרכים. ניוארק, צווייגען, 1932, 14 : 21.
 הל' כן: 1. לידער. אף ניוארקער ערד. — הארכאטיקע פייערן. — ווייט און אפגעשיידט. —
 איך און דו. — נייע אנמאלאגיע. — לידער איבערגעזעצטע. 236, [4] ע.
 2. עסויען: איך און מיין חבר. — די שייכעס פון ווארט צו ווארט. — אין דעם ליכט
 פון אונזערע סעג. — שארזשען. יידיש. 275, [2] ע.

1661. (בלאָוושטיין), רחל. רחל'ס לידער. אידיש פון זולמן רוזנבוך.
ארויסגעגעבן פון דער פיאנערן פרויען ארגאניזאציע אין אמעריקע און קאנאדע.
ווינפעק, דפוס „דאס אידישע ווארט“, 1932. 59 ע, [2] דף, פורטרט. 12 : 15.
1662. גאלדבערג, לוי. נאענטע; לידער. צווייטער בוך. נויארק, היים
פארלאג, 1932. 94, [1] ע. 14 : 21.
„ערשטער בוך, לידער און באלאדען“ דערשינען אין 1923.
1663. גאסטוירט, י. דער זעקסטער דיסטאפאר; פאעמע. קראקע, (לאדזש,
אויפקום), 1929. [1] דף, 5—34 ע. 12 : 19.
1664. גארקי, מאקסימ [Maksim Gorkii]. אןאומגלייכע ליבע. יידיש;
ראזא פרץ-לאַקס. וורשע, יידישע גראשן ביבליאטעק, 1930. 123, [5] ע. 12 : 17.
1665. האלבמיליאן, אהרן. פרוילעכע קבצנים. (דערציילונגען הומא-
רעסקעס, פעליעטאנען, טאנאלאגן, סצענקעס, בילדלעך, כרוילעך און סתם כאכע
טעשיות). ווארשע, (דפוס Monolit), 1931. 229 ע, פורטרט. 13 : 19.
בראש השער: א. האלבמיליאן (ש"ר=אלף).
די וואגשאל; זאמל-בוך ... ראה ע' 295.
ווינאגראד, ה. ערשטע טריט ... ראה ע' 424.
1666. זאקאליקי, צ. איבערגאנג; ראמאן. ווארשע, „ראמאן“, 1931. 159,
[1] ע. 14 : 20.
1667. טייטש, [משד] מיישע. דער וועג קיין דאנבאס; דערציילונג
אין 4 טיילן. מאסקווע, עמעס, 1932. 143, [1] ע. 13 : 19.
(ביבליאטעק פראלעטארישע שרייבער).
עס שער רוסי על הסעפט: M. Taħq: Путь в Донбасс.
1668. יאפע, יודל. אין קאסא; דערציילונגען. מאסקווע, עמעס, 1932.
[2] ע. 13 : 20. (ביבליאטעק פראלעטארישע שרייבער).
עס שער רוסי על הסעפט: Ю. Иoffee: В борьбе...
1669. יוד, נחום. ליכטיקע מינוטן פון נחום יוד; [שירים]. צייכנונגען
און האלצשניטן פון נאטע קאזלאווסקי. (ניו יארק, ארבעטער רינג, 1932).
[2] דף, 7—159, [1] ע. 15 : 23. חוצאה סתודרת.
1670. יעוורעאינאו, [יקאלאי ניקאלאיעוויטש] Nikolai Nikolaevich
[Eyreinov]. דער עיקר ... פאר וועסען א קאסעדיק, און פאר וועסען ס'איז אויך
א דראמע. אין 4 אקטן. אוטאריזירטע איבערזעצונג פון ה. ראשעווסקי. ווילנע,
סן, 1925. 160 ע. 15 : 23.

1671. כאשמשעוואצקי, מ[שה]. אין שווערן גאנג; (שירים). מאסקווע, צענטראלראג, 1929, 155, [3] ק. 12 : 18.
1672. לאוורענעוו, באריס אנדרעיעוויטש [Boris Andreevich Lavrenev]. דער וויסער טויט. פון רוסיש: מ. סעראוויניק. ווארשע, אָמאָם, (1931). [11] ק. 14 : 22. בראש השער: ב. לאוורעניעוו.
1673. לוריע, נאמע. דער סטעפ רופט. ראמאן. טייל 1. מאסקווע, עמקם, 1932. 206 ק. 13 : 20. עם שער רוסי על המעמדת: H. Лурье: Стель совет ...
1674. לי, מלכה. לידער. שערבלאט פון ... אהרן גולדמן. (ניו יארק, אידישע קולטור געזעלשאפט, צווייג I, שלום עליכם קאאפעראטיוו, 1932). 159, [11] ק. 14 : 21.
1675. ליבערמאן, חיים. יודשין אניל; אן אמעריקאנער דראמאטורג. New York, א. בירקמאן, (c1930). 162 ק. 14 : 23. שער נוסף באנגליז: Eugene O'Neill; American dramatist by Herman Lieberman.
1676. לעהמאן, מאיר [M. Lehmann]. דער יודישער אפיציר: היים-מארישע ערצהלונג פון יודישען לעבען אין מקרב אייראפא אין 19-טען יאהר הונדערט. יידיש: ד"ר מרדכי ריוונער. ווארשע, יודישע ליטעראטור, תרצ"א. 77, [11] ק. 14 : 20.
1677. לעמאן, מ[איר] [M. Lehmann]. מוטער און מאכטער (יאקא-בינק). שפאנקערע ערצהלונג פון יודישען לעבען אין דייטשלאנד אין 18-טן יאהר-הונדערט. (טייל 1-2). ווארשע, החינוך, תרפ"ז. 76; 82 ק. 15 : 22. (ד"ר מ. לעהמאן. פאלקס-ערצהלונגען).
1678. מאפאסאן, גיו דע [Guy de Maupassant]. דאס גאמט-הויז און אנדערע דערציילונגען. איבערגעזעט פון לעאן קאברין. ווארשע, קולטור-ליגע, די וועלט, 1927. פניניציה שונה. 14 : 20. גיו דע מאפאסאן. געזאמלע שריפטן. איבערגעזעט פון לעאן קאברין. 8.
1679. מהיפית, ישראל. הומאריסטישע דערציילונגען. בערלין, ראובן מאסם, (1930?). [11] דף, X, 262 ק, [2] דף, פורטרט. 15 : 23. עם תולדות המחבר מאת ש. מ.
1680. ניעכטשיצקי, וו. מאסקעס (ספורים). ווארשע, (דפוס Universal), 1931. 174, [11] ק. 14 : 20.
1681. נעוועראוו, א. [פסעוודאנים] [A. Neverov]. מאשקענט; די שטאט פון כרויט. ווארשע, (דפוס Universal), 1931, 159, [11] ק. 14 : 20.

- = מאדערנע ראמאנען ביבליאטעק 1. — בראש השער אלעקסאנדער ניעוועראוו.
חשם האמתי: אלעכסאנדער סערגעיעוויטש סקאבעלעו [Aleksandr Sergeevich Skobelev].
1682. ערליכ. בנימין. היימלאזע. ווארשע, (זשעלאנק), 1931. 64 ע. 14 : 19.
התכן: היימלאזע. — א חוב. — א נאכט-לעגער (ספורים). — ערב-פסח (איינאקטער אין 2 בילדער). — דער אנפאנגער און דער מיסטיקער (ספור).
1683. פאזי. אריה. מרוקענע ביינער; א פורים שפיל אין איין אקט
פון די פיר זין פון דער הגדה. M. Jankovitz, New York, (1932). 56 ע. 13 : 20.
מהמעטפת.
1684. מאפיערניקאוו, י[וסף]. גאלדענע זאמערן, ווארשע, אייגנס,
1932. 84, 131 ע. 14 : 19.
פיר; מאספ ... ראה ע' 406.
1685. פראם, דוד. לידער און פאעמעס יאהאנעסבורג, (D. Fram publ. committee; ווילנא (דפוס D. Krejnes), 1931. 151 דף, 5—284, 151 ע, פורטרט,
6 תמונות. 17 : 24. השנה על המעטפת: 1932. — (התמונות הן רפרודוקציות של פבע דרום אפריקה מצוירות עי אירמא שפרן).
1686. פרידמאן, יצחק. א יאר צווישן לעבן און טויט. (New York)
יצחק פרידמאן'ס בוך קאמיטעט, (c1932). 121, 286 ע. 14 : 21.
מיין טייל אין דער וועלט מלחמה.
צייט לין, ה. געזאנגען צום איין-סוף. ראה ע' 451.
1687. קאלאנטאי, אלעקסאנדרא [Alexandra Kolontai]. דריי דורות
ליבע. איבערגעזעצט פ. ראט. ווארשע, נייקר פערלאג, 1931. 74, 11 ע. 14 : 20.
1688. קראסניאנסקי, א. דער אנהענגער פון געמישטע חתונות אדער שא,
זאל די וועלט נישט וויסען! פון יודישען לעבען אין דער פוילישער ליטא. (א
פיעסע אין 4 אקטן). ווארשא, (דפוס Sikora i Milner), 1930. 121 דף, 3—80, 11 ע.
15 : 21.
1689. ראבין, י. כוזי דובין (ספור). מאסקווע, עסעס, 1932. 11, 183 ע. 14 : 20.
(ביבליאטעק פראלעטארישע שרייבער).
1690. ראזענטאל, לייב און יוסף הערנרוט. זאלעכצווייט; לידער. זאם-
דונג 1. ווילנע, (דפוס Br. Rosental), 1929. 16 ע. 15 : 22.
מהמעטפת. — על המעטפת השמאלית שער נוסף בפולנית.
1691. ראפאפארט, אהרן. דורך פייערונגעס; ושירים. נויארק, ניו אידיש,
(c1925). 93 ע, 11 דף. 14 : 21.

1692. ראסמאנר, י. „ליטערארישע בלעטער" זיוער רעדאקטאר (נחמן סיוול) און אונזער ליטערארישע סביבה. ווארשע, „פליט", 1931. 24 ע. 14 : 20.

1693. שייקעוויטש, נחום מאיר. דא איינזערנע פרויא, אדער: דאס פערקויפטע קינד; איין וואונדערשיינער ראמאן פערפאסט פאן שמר ופסירונים. ווארשא, יצחק ברויזבלאט, תרצ"ז. 156 ע. 14 : 19. ארגינעלע פאלקס ביבליאטעק, 6. על המעטפת: ג. מ. שייקעוויטש. אלע ווערק ... דפוס ספיריאנופאלי.

1964. שפיגל, ישעיה. מיטן פנים צו דער זון; לידער. לאדזש, אלפא, 1930. 62, 121 ע. 16 : 23.

*1695. American writers on American literature. New York, Liveright, 1932. מכיל פרק על הספרות היודית באמריקה.

1696. Raismann, Chaia. Nit in golus un nit in der heem. Amsterdam, „De Arbeiderspers", 1931. 123 p., illus., front. 13 : 20. Illus. by S. Ickowicz. זכרונות ביוודות באותיות לטיניות.

יח. ספרות יפה לעזית על נושאים יהודיים.

1697. Adler, Henryk. Arjela i Jubal; palestyńskie opowieści romantyczne. Warszawa, „Nowy wschód", 1931. 206, [2] p. 14 : 19. 23. ספורים — Henryk Adler (Neszer): בראש השער.

1698. Alberton, M. Birobidschan, die Judenrepublik. (Aus dem Jiddischen von Hermann Peczenik unter Mitwirkung von Josuah Wiesen). Leipzig, E. Prager, (c1932). 286, [2] p., map. 13 : 18. ספור מחיי המהגרים לבירובידזש. תרגום מיודית. את המקור ראה ק. מ. שנה ו' ע' 350.— בראש הספר באה הקדמה מאת המחבר. על החתישבות היהודית בארץ-הסובייטים. (החמר זקוק ברבו מספרו של אושו ה"ר, וירדת היחידות, ראה ק"ס שנה מ' ע' 341).

1699. Aronowsky, Eliezer. Maceo; poema, traduccion de Andres de Piedra-Bueno. La Habana, (typ. Buxó hnos.), 1932. [28] p. 14 : 20.

1700. August, Garry. God's gentleman. New York, A. A. Knopf, 1932. 4 p. 1., 3—324p., 1 l. 13 : 20. (Borzoi books). המחבר, שהוא עצמו רב באחת מקהלות אמריקה, מספר בספור זה על רב בקהלה אמריקאית המשתדל להרים את בני קהלתו מתוך הריסות אחרי המסון והחקוי לרובי הגוים, התלבויותיו וגורלו.

Ben-Avi, I. La sauveuse: roman ... 424 ע' ראה

1701. **Bialik, C[haim] N[achman]**. Noach i Marynka: przetłumaczył i wstępem zaopatrzył Rafał Lemkin. Lwów, "Snunit", 1926. 31 p. 11 : 15. = Biblioteczka arcydzieł literatury żydowskiej, 1.

1702. **Billy, André et Moïse Twersky**. L'épopée de Ménaché Foïgel. 3 v. Paris, Plon, (1927—28). 12 : 19.

ראה ק. ס. שנה ד' ע' 152 v. 1: האלכן
(1927). 3p. 1., 245, [1] p.— v. 3: Le lion, l'ours et le serpent. (1928). 4 p. 1., 241, [1] p.

1703. **Carus, Werner**. Joseph; biblisches Spiel in 5 Aufzügen. Leipzig, B. Volger, (c1932). 64 p. 12 : 18.

1704. **Eldridge, Mrs. Sylvette (De Lamar)**. Jews with the cross, by Sylvette De Lamar (Mrs. Paul Eldridge). London, Duckworth, (1932). 324 p. 13 : 19. ספור סחיי האנוסים על אי ספרדי בים התיכון.

1705. **Elstein, Noah**. Plight of Peretz. London, G. Allen & Unwin, (1930). 3p. 1., 9—256 p. 13 : 19.

ראה ע' 444 Ezechielus. Ezechielis Iudaei ... 'Eḏḡayyā fragmenta ...

1706. **Giraudoux, Jean**. Judith; tragédie en trois actes. Paris, Emile-Paul, 1932. 4p. 1., [3]—282 p., 2 l. 12 : 19. על המעשית: 16e éd.

1707. **Grossman, Samuel S[chlomo]**. The Bible in song; the stories of the Pentateuch in rhyme and song; poems by Samuel S. Grossman, music by A[braham] W[olf] Binder. Vol. 1. New-York, Bureau of Jewish education, 1931. 34 p. 18 : 26. כחמסעפת.

1708. **Gunn, J[ohn] Alexander**. Spinoza, the maker of lenses; a play in three acts. London, G. Allen, (c1932). 99, [1]p. 13 : 20. המחבר, פרופסור לפילוסופיה באוניברסיטה של מלבורן אוסטרליה ומחבר ספרי פילוסופיה שונים, כתב את הדרמה הזאת למלאת 300 שנה לחולדת שפינוזה. מטרת הדרמה היא להראות את הפילוסוף בסביבת הזמן והמקום שבו חי ולספור במדה קטנה את קסם אישיותו (מתוך ההערה בראשית הספר). נושא המערכה הראשונה הוא: שפינוזה ודבני אמשטרדם.

1709. **Guranowski, Mieczysław**. Kobiety biblijne. Warszawa, Gebethner i Wolff, (1931). 229 p., 1 l. 13 : 18.

„Okładkę 'Kobiet Biblijnych' rysował Stanisław Boliński“.

חזקן: Prolog: Ewa, Miłość, nienawiść, ofiara ... Agar; Rebekka; Rachela; Debora; Dalila; Ester; Ruth; Sulamith; Judyth.

1710. **Haas, Rudolf de**. Der Orangenpflanzer von Sarona. Mit Bildern von Karl Mühlmeister. Reutlingen, Ensslin & Laiblin, [1930]. 112 p. 16 : 22. (Das Buch der Jugend).

ספור מחיי החמישישים הגרמנים בשיונה אשר על יד תל אביב. המחבר נזנע גם בשאלות פוליטיות, בשאלת הציונות לרגלי תאור מאורעות יפו תרפ"א (ע' 79—86) ומדבר באהדת-מה על השאיפות הציוניות. באהדה מדובר בו גם על תל אביב ועל מפעל החתישות של היהודים בארץ (ע' 111).

Halder, N. Der Zug der Kinder Israel durch den Jordan ...
ראה ע' 445.

*1711. Hecht, Ben ... A Jew in love, New York, Covici, Friede
[c1931]. 4p. l., 3—341, [1] p. 80.

1712. Illing, Friedrich Wilhelm. Der Erzähler Leopold Hich-
ler; eine literarische Studie. Wien, M. Präger, 1932. 32 p. 15 : 23.
השערי כהמסעפות. — את ספרו של היכלר Mautner, Der Sohn des Moses שיעליו
מדבר אלינג בחוברת הזאת, ראה ק. ס. שנה ד' ע' 153.

1713. Jéhouda, Josué. De père en fils; (roman). Paris, B. Gras-
set, 1927. 226 p., front. 12 : 19. = La tragédie d'Israel, 1.

1714. Kandel, Aben. Rabbi Burns, a novel. New York, Covici,
1931. 5 p. l., 3—312 p. 14 : 20.

*1715. De La Mare, Walter. Stories from the Bible. With deco-
rations by Claudia Guercio. London, Faber, 1931. xv, 397 p.

1716. Levin, Meyer. Yehuda. New York, J. Cape, (1931). 2 p.
l., 374 p. 13 : 19. ספור מחיי הישוב החדש בא"י.

1717. Lewisohn, Ludwig. The golden vase. Roman summer.
Two novels by Ludwig Lewisohn. Hamburg, The Albatross, 1932.
259, [1] p., 1 l. 11 : 18. = The Albatross modern continental library, v. 14.
בספור הראשון אין ענין יהודי. — הוצאה אחרת של הספור השני ראה ק. ס. שנה ו' ע' 374.

Lewisohn, L. A Jew speaks ... 470 ע' ראה

1718. Mardkiewicz, Aleksander. Birtih keklernin (jomahy askan
zamanlarnyn). Luck, (typ. Drukarnia Kurji biskupiej), 1931. 40
p. 14 : 21. ספור בדיואלקס החתרי של קראי לוצק.

1719. Mayer, Louise Marie und Arthur Rundt. Disraeli; eine
Komödie in fünf Bildern. Leipzig, E. P. Tal, 1932. 118, [1] p. 13 : 19.

1720. Roth, Joseph. Job, the story of a simple man; translated
by Dorothy Thompson. New York, The Viking press, 1931.

את המקור ראה ק. ס. שנה ח' ע' 93.
את התרגום העברי — ק. ס. שנה פ' ע' 287, את התרגום הפולני — ק. ס. שנה פ' ע' 223.

1721. **Salaman, Esther.** Two silver roubles. London, Macmillan, 1932. 4 p. l., 3—365 p. 13:20.

1722. **Zangwill, I[srael].** Tragédies du ghetto; contes. Traduction de Charles Mauron ... Paris, E. Hazan, 1928. 265 p., [2] l. 14:19.
החלן: Ceux qui marchent dans les ténèbres.— La terre promise.— En transition.— La gardienne d'honneur.— L'aieule qui viola le Sabbat.

1723. **Zolotkoff, Leon.** From Vilna to Hollywood; a novel, by Leon Zolotkoff (Dr. Aleph Klorman). New York, Bloch publishing co., 1932. IV, 234 p. 13:20.

י. ספרות הנוער,

בשביל הילדים ... ראה ע' 427 מספר 1416.

עתוננו לילדים קטנים; רושכעוון ... ראה ע' 404.

קפת הספר ... קס"ב—קס"ד. ראה ע' 423.

1724. **דאניעל, מ.** צו זאוארישע טויערן; קינדער-דערציילונגען. מאס-

קווע, עטעם, 1932. 111, 79 ע. 13:20. עם שער רוסי על המעטפה:

М. Даниел: К заводским воротам...

דוב נאוו, ש. אידישע געשיכטע דערציילט פאר קינדער. ראה ע' 460.

1725. **פאר אונזערע קינדער; דריי מעשה'לעך ... לאדזש, ניוער**

פאלקסבלאט, 1926. 18 ע. 14:20. החלן: דאקטאר פעמפיק, פון משה בראדערזאן.—
לייעלע-שנייעלע פון לעאן על בע.— די אלטער באבעש, פון די בירדער גרין. רחבו גדול מארכו.

1726. **Lurie, Rose G[amoran].** The great march; post-Biblical Jewish stories, by Rose G. Lurie. Illustrations by Todros Geller. Cincinnati, Department of synagogue and school extension of the Union of American Hebrew congregations, 1931. X p., 1 l., 228 p. 17:24.
(Union graded series; ed. by Emanuel Gamoran).

38 ספורים היסטוריים לילדים למן חורבן הבית הראשון ועד גלות ישראל מספרד.

הספורים כתובים בסגנון פשוט מאד ומתאים לילדים. סקצת הציורים ופיה מאד.

כ. חנוך והוראה.

אפקים; ירחון ... ראה ע' 427.

ביוגרפין לסורים ... ראה ע' 427.

דפים. ראה ע' 427.

- הסתדרות העובדים ... עבוד ולמד ... ראה ע' 413.
- חיפה. בית הספר הריאלי העברי. חומר לעבודה בכתב... ראה ע' 414.
- פלרשן, ר. פנקס השומר העברי ... ראה ע' 474.
- תל אביב. גמנסיה ריאלית בלפור. הדו"ח השנתי הראשון. ראה ע' 424.
1727. אונזערע ערציהונגס פראבלעמען, ווארשע, (דפוס Lewin-Epstein).
1930. [2]—32 ע. 13 : 18. = קולמור ביבליאטעק, נומ. 1.
התכן: שיפמן, פ. : אונזערע קולמור פראבלעמען. — שמיינמאן, א. : העברעאישע קולמור. —
ביוגעל, ס. א. : די העברעאישע שול.
1728. מאריאסינע, ס. די אלטע און די נייע שול. (א ביכל פארן מאסן
לייענער). מינסק, צענטרפארלאג, 1929. 151, 111 ע. 13 : 18.
- Fineberg, S. A. Biblical myth and legend in Jewish edu-
cation ... ראה ע' 444
- Jerusalem. Hebrew university. Information for stud-
ents ... ראה ע' 424
1729. Lewin, Aron. „Bais Jakow“; przemówienie wygłoszone
przy uroczystości z okazji położenia kamienia węgielnego pod
budowę ortodoksyjnego Seminarjum nauczycielskiego dla szkół
„Bajs Jakow“ w Krakowie, dnia 13-go sierpnia 1927 r. (Łódź, „Bajs
Jakow“, 1930). 14, [2] p. incl. port. 15 : 22.
1730. Seman, Philip L. Community in an era of depression.
Chicago, Jewish people's institute, 1932. 140 p., pl. 17 : 25.
Jewish People's Institute בשקגו. לספר נליו חמונות רבות בחיי המוסד.
1731. Stern, Baruch. 50 Jahre Israelitische Volksschule
Frankfurt a. M. (1882—1932). Frankfurt am Main, Hermon-Verlag,
1932. 2 p. 1., 74 p., facsim., pl., ports. 16 : 24.

כא. ספרי למוד.

- נאמן, י. 5. מכלאות פרגוניות לתורת המוסיקה ... ראה ע' 421.
1732. פרוינסקי, א. אוצר ילדים ספר למוד להתחלת הקריאה,
הכתובה והדבור העברי. סעבר וסחדש. (סהדורה שמינית). חלק א. (ורשה, אסכולה,
תרצ"ב). 56 ע. 17 : 25.

1733. שפירא, אהרן יעקב. ספר הדקדוק. חלק א—ב. ורשה, (דפוס „Grafja“), תרצ"א. VI, 107, 127 ע. 23 : 17.

1734. שפר, ל. למוך עברית; ספר למוך השפה ודקדוקה על פי שטת ברלין ... ומלון עברית-יהודית-פולני-אנגלי. נועד למתלמדים, לקורסים, לבתי ספר, גמנסיות והוראה פרטית. קורס א—ב. ורשה, (דפוס Sikora i Milner), תר"ץ—תרצ"א. 108, 131, 50 ע, [11] דף, 175 ע. 21 : 15.
על השער של הקורס השני נרפס: מהדורה שניה ... 1930. על המעטפת של הקורס הראשון: מהדורה רביעית מתוקנת. — ראה גם ק. ס. שנה ח' ע' 97.

1735. שרפשטיין, צבי. המלין למקרא; שיעורי לשון למתחילים להכשירם ללמוד התורה. מצויר על ידי ז. רבן ומ. נור אריה ... תקופה א. ניוורק, שילה, (c.1929), [31] דף, 120 ע, ציורים. 20 : 13.

1736. תנ"ך, תורה (לקטים). ספורי התורה. חלק א'. (לכוב, האחים Ebner, תרפ"ז). 40 ע. 23 : 15. בראש השער: חנה מנשה — עד סוף ס' תולדות. יצאה גם חוברת עם פירוש המלים בפולנית ועם מעטפת בפולנית: Anna Mensch Opowiadania z biblij.

1737. באסטאמסקי, שלמה און ז[למן] ריווען, דאס לעבעדיקע ווארט; כרעסטאמאטיע פארן IV און V לערניאר פון פאלקסשולן און מיטלשולן. מיט בילדער אין טעקסט און פארטרעטן פון שרופטשטעלער. ניינטע אויפלאגע ... ווילנע, נייט יידישע פאלקסשול, 1930. 320 ע. 23 : 15.

1738. באסטאמסקי, ש[למה] און מ. חיימסאן, לעבעדיקע קלאנגען, אילוסטרירטער אלף-בית. באשטעטיקט פון א קאמיטע לערער ביים ווילנער יידישן צענטראלן בילדונגס קאמיטעט. 11. אויפלאגע. ווילנע, די נייט יידישע פאלקסשול, 1930. X, 3—72 ע, ציורים. 21 : 15. שער נוסף בפולנית.

1739. באסטאמסקי, ש[למה] און מ. חיימסאן, לעבעדיקע קלאנגען; כרעסטאמאטיע פארן דריטן לערניאר. 6. אויסגעבעטערטע און פארגרעסערטע אויפ-לאגע. (ווילנע), נייט יידישע פאלקסשול, 1931. 264 ע, ציורים. 23 : 15.
שער נוסף בפולנית. — ראה גם ק. ס. שנה ח' ע' 98.

1740. מנן, א. יידישע שפראצונג. טייל 3: כרעסטאמאטיע און גראמא-טיק פאר די העכערע לערן יאהר. צוזאמענגעשטעלט פון א. מנן. רעדאגירט דורך א. ז. פרידמאן. לאדו, מסורה, 1931. [11] דף, 2, 9—190 ע. 23 : 15.
את הקורס ראה ק. ס. שנה ו' ע' 379.

1741. קאנישטשיקער, ל. התחלה. לערנבוך פון העברעיש פאר די יידישע שולן. חלק שני. ווילנע, תר"ץ. 108, [1] ע, ציורים. 15 : 23.
אח הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 438.

1742. שינדלער, אליעזר. די יידישע נשמה, לאדזש, בית יעקב, תרצ"א.
111 ע. 17 : 24. כרסומתיה.

1743. Alper, Michael. The Bible retold, with notes, maps, and illustrations. New York, Behrman's Jewish book shop, (c1930). 13 : 19.
The Pentateuch. (c1930). 336 p., ill. : החתן
ספר-למוד לספרי המקרא. בסוף הספרים נוספו פתגמים, ידיעות ארכיאולוגיות,
אגדות וכו' השייכים לספור. גרשם ב * שנה זו ע' 42.

Bentwich, J. S. English exercises for Hebrew-speaking students ... 287 ע' ראה

1744. Prill, Joseph. Einführung in die hebräische Sprache.
6., neubearb. Aufl. Bonn, P. Hanstein, 1932. VIII, 191 p. 16 : 24.

כב. ספרי מדע כללים בעברית.

אנג'ל, נ. הוצחים הסמויים טן העין ... ראה ע' 408.
בודנהיימר, פ. ש. תורת התהפכות המינים לאור חקירות חדשות ...
ראה ע' 408.

ברגמן, ה. הפילוסופיה של שלמה טימון ... ובקורת ראה ע' 409.

ברילספורד, ה. נ. חורו המורדת. ראה ע' 412.

גרמניה המפוררת ... ראה ע' 412.

דקרט, ר. הגיונות על הפילוסופיה הראשונה ... ראה ע' 413.

נלס, ה. נ. מדעי החיים ... ח' א' ... ראה ע' 414.

מבשן, א. רומניה. ראה ע' 420.

פלופטרך. תולדות גדולי יון ורומא ... ראה ע' 422.

קריף, פ. דה. צירי החידקים ... ראה ע' 423.

1745. Abraham bar Hiyya, Llibre de geometria; hibbur ha-meixihà uehatixbòret; segons el text editat i prologat pel Miquel Guttman, versió de l'hebreu per J[osé Maria] Millàs i Vallicrosa. Barcelona, Editorial Alpha, 1931. 2 p. l., xxix, 152 p., 1 l., diagrs. 14 : 22. = Biblioteca hebraico-catalana, v. 3,
Abraam bar Hiia. בראש השער

כנ. שינוי.

1746. **Beskin, Nathan Cohen.** Return of the Jews and the end of the world ... (Chicago, typ. Peacock press, c1931). 2p. l., III-xvi, 155, [1] p., front., chart. 14 : 20.

1747. **Manstein-Henner, Gabriel von.** Mein Weg zu Gott; eines Judenchristen Erinnerungen, Tränen und Gedanken; ins Deutsche übertragen vom Verfasser. Wien, Eucharistischer Völkerbund, 1931. 212 p., port. 12 : 17.

כראש השער : Gabriel Jehuda ibn Esra "Dr. Gabriel von Manstein-Henner".
משרת האומביוגרפיה הזאת היא בעיקר מיסיונרית-נוצרית כלפי היהודים. המקור
נכתב פולנית ותורגם לגרמנית ע"י המחבר עצמו.

מאמרים וחקירות

מילואים לספר „מפתח ההספרים” של דובער וואכשטיין

מאת

יהודה לעווין (ברסלאו)

בריוק ובדקדוק המפורסמים אצל המחבר אסף ווי' רשימות אנשים ומקומות, מקורים, מראות מקומות ותיקונים לאין מספר. גם ראה חוצה לבית אוצר הספרים דקה וינה ואסף גורנתו. תקותו שעוד יתן חוספות למחברתו ולכן אלקמה נא גם אני אחרי הקוצר לקוטי בתר לקוטי.

מ' אברהם ב"ם אברהם זק אב"ד באר, הספר כ"ו (באקספארד) טאכ"ד בעלזין מ' ישראל שנת ת"ד ע' הצופה לחכמת ישראל 91 XV.

ברשימת הספרים כ"ו מ' ליב האנאָווער, מחבר פני אריה [אוצר כ"ו לעווין-ברעסלא 322 Nr.] נזכרו הספרים על מ' אברהם ליסא, מ' יעקב יושע [בעל פני יהושע נפט' ר"ד שבט תקמ"ז, ע' 45 Horovitz, Frankf. Rabb. III], מ' נחמן [סירקין ב"ם שמואל צבי אב"ד בריסק דליטא, ע' פיינשטיין, עיר תהלה, ע' 29, 157], מ' משה אלחנן אב"ד שאריגראד, אשר בנו מ' נפתלי הירץ אב"ד שם היה חתנו של בעל פני יהושע, מ' זאב וואלף ב"ם יעקב [הראשון גיסו של מ' ליב האנאָווער], מ' אריה ליב אב"ד אשטורדס, מ' יעקב יוקל הלוי אב"ד גלוגא, מ' שמואל אב"ד שעברשין, מ' צבי הירש אב"ד שארניק [כנראה איננו הרבני המופלא מ' הירש שחי' אב"ד דק' שארנקאווי — Czarnikau, Pos. — שבק חיי' לכל חי ביו' ג' ו' אייר תקי"ז ל', פנקס ח"ק זלאטאווי — Flatow, — Gesamtarchiv d. deutschen J. Berlin Westpr. — ע' 17a, מ' משה אב"ד זלאטשאב גליציה, מ' אליה ב"ם בעריש אב"ד לאקאטש [נפטר בימי קלומיו 26.10.1753, בן אחותו של המחבר, הגהה בהכ"ז], מ' מרדכי אב"ד ליסא [נפט' ר"ט סיון תקי"ג], מ' צבי הירש אב"ד מיר, מ' משה אב"ד מלאטווי, מ' ראובן ח"ש [ע' Auerbach, Gesch. d. isr. Gem. Halberstadt, ע' XVI], מ' יוסף אב"ד באמבערג [נפט' ו' שבט תקי"ב, ע' Eckstein, Gesch. d. J. im ehem. Fürstbist. Bamberg, ע' 172], מ' בעריש אב"ד ניקלשבורג [נפט' כ"ז אדר ראשון תקי"ג, ע' Zunz-Jubelschr. ע' 71], שני רבנים כראוונא ודובנא אשר אינם נקובים בשמותם,

קשרה קדושים בפאוויליטש, מ' שמואל (דיוטש) מבראד [אחיו של המתבר, נפט' תקכ"א, הגהה בהכ"ז], מ' אברהם הלוי מחעלם אב"ד הילדעסהיים [נפט' תקס"ה, ע' Jew. Enc. VI 394, וואכשטיין כ' 4], מ' יעקב [שמש] ראב"ד פראנקפורט ע"ג מיון, מ' ישעיה ברעסלא [ראב"ד האמבורג נפט' ר"ה תקל"ד, ע' חכמי אח"ז ע' 48, או"ה למושב ע' 63], מ' סענדר אב"ד ווארבורג וסרינת פאדערבאָרן, מ' אנשיל שאפליק, מ' לוי [ב"ס דוד] אב"ד קארני ובנו [ע' קריה נאמנת, אוצר הספרים ע' סימן 249, הגהה בהכ"ז], מ' יצחק הלוי הורוויץ אב"ד האמבורג [נפט' תקכ"ז], מ' ליב [הלוי] אב"ד גריידיץ [תק"יז—תקכ"ג, ע' Roest, Catal. I ע' 336, Grunwald, Mitteil. XII 95 Anm. I, סנחת יהודא, אמשט' תקכ"ג, הסכס', מאמר על הדפסת התלמוד ע' 107, Jahrb. d. jüd.-lit. Ges. 1903 ע' 83], מ' גרשון אב"ד פ"פ דארד וואכשטיין א' 14, מ' ישראל חסיד [גינצבורג] בהאמבורג [נפט' תקכ"ז, חכמי אח"ז ע' 39], מ' שמואל הילמן אב"ד מיץ [נספד כ"ז אדר תקכ"ה], מ' אהרן אב"ד בינגען [נפט' י"ג טבת תקכ"ה, ע' Grünfeld, Zur Gesch. d. J. in B. a. Rh. ע' 21 הגהה 8], מ' יעקב אב"ד אפטא [ע' MGWJ 1930 ע' 22], מ' אשר אב"ד נקראל, מ' משה אב"ד סגנצא [ע' וואכשטיין א' 42], מ' שלום ב"ם אלעזר בראד [נפט' תקכ"ז, ע' דעת קדושים ע' 183, וואכשטיין א' 52], מ' מעבלי העם אב"ד מאנהיים [נפט' י"ז אייר תקכ"ז, ע' Unna, die Lemle Moses Klaus-Stift. in Mannh. II 11], מ' בצלאל אב"ד בוססלא [נפט' כ"ז מיון תקכ"ז, ע' Jahrb. d. jüd.-lit. Ges. III 229 f.], מ' סרדכי הענא מהאמבורג [נפט' ח"י אייר תקכ"ז, ע' חכמי אח"ז ע' 45], מ' דוד זאָקאַל אב"ד וואדיסלאוו [חסד בספרו של פרידברג לוחות זכרון ע' 31 הגהה], מ' דוד פרענקיל אב"ד ברלין [נפט' י"ב ניסן תקכ"ב, ע' Landshuth, תוואה"ש ע' 58], מ' משה ראפ ראב"ד פ"פ דמיין [נפט' תקכ"ב, ע' Horowitz, Frankf. Rabb. III 93], מ' דוד שטריום אב"ד פיורדא [נפט' כ"ה אייר תקכ"ב, ע' Jahrb. d. jüd.-lit. Ges. VI 188], הרבנים בק' טאטאשאו [ע' לוחות זכרון ע' 43 הגהה 31, Wiener, Bibl. Friedl. Nr. 755], חאדראו, בעלזין והיידלבערג [ע' Isr. Familienblatt, Hamb. 1931, Nr. 20], תקכ"ב, מ' יהושע העשיל אב"ד שוואבאך [ע' וואכשטיין א' 22], מ' דוד ברלין אב"ד האמבורג [ע"ש ג' 23], מ' אליעזר אב"ד האנקנויא [ע' שו"ת אור הישר סימן י'], מ' נתן נטע אב"ד ראָדאָלף, מ' יוסף [שאצקעס] אב"ד בראד [נפט' כ"א טבת תקל"א, ע' Jahrb. d. jüd.-lit. Ges. XIII 130], מ' נפתלי סיץ ברלין [נפט' 23.10.1762, ע' Brann, Gesch. d. Rabbin. in Schneidem. ע' 27], מ' יצחק הלוי אב"ד פרעשבורג [נפט' י"א כסלו תקכ"ג, ע' אבני בית היוצר ל"ה ע"ב], מ' דוד [האלפרן] אב"ד אסמראה [נפט' תקכ"ה, הגהה בהכ"ז, ר' נתן נטע לפנים אב"ד בראד [ע' Lewin, Gesch. d. J. in Lissa ע' 192, מגיד-שמוינסניידר,

עיר ווילנא ע' 4, יזכור בתחלת הספר VIII דקדוקי סופרים, רבינאוויץ,
[Jahrb. d. jüd.-lit. Ges. XIII 132], מ' ירמיהו האלברשטאט מ"ץ ברלין [נפט'
תקכ"ו, ע' Landshuth, MGWJ 1927 ע' 288 תואה"ש ע' 120], מ' צבי הירש
אב"ד חילדסהיים [נפט' תקכ"ו, ע' Jew. Enc. VI 394], מ' פנחס קאצינעלעבונג
אב"ד באסקאוויץ נקבר בשוואבאך [ע' Gold, die Juden ... Mährens ע' 127],
מ' גרשון אונגער מ"ץ ברלין [ע' Wohlgenuth, Jeschurun XIII 193 הנהח], מ'
צבי הירש תלמיד בעל פני יהושע.

על אסיפת החסידים האלה ע' באבער, אנשי שם, ע' 44.

גם כס' ילקוט חרש, פראג ת"ז, הספרים רבים על פטירת בני דורו
[Wiener, Bibl. Friedl. ע' 592].

א' 5: כס' תולדות אברהם, ווארשא תרל"ה, הספר על פטירת ר"א לאנדא
ממשעכנאו.

א' 10: הספרים על פטירת מ' אריה לייב אב"ד שאקען נפט' בפוזנא כ"ו אדר
תקע"ט וע' פנקס ח"ק שאקען, Heppner—Herzberg—Breslau S. 214 b, כ"ז Heppner
ע' 945, דרשות גבר"י הסכמות, מ' עזריאל אב"ד לובלין ונפט' כ"ב חשון
תקע"ט, ע' לקורות היהודים בלובלין ע' 196, מ' דוד לאנדא אב"ד דרעזין
וואכשטיין א' 115, מ' צבי הירש סקאק (= שאקען) מפוזנא [Jahrb. d. jüd. —
lit. Ges. III 8], חשר והנגיד ישראל ב"ר צבי מוורשא [Jewin], נחלת עולמים
ע' 11 מיטן 112 ומ' חיים משאקען ע' כליל תפארת דף מ"א ע"א.

א' 21: כמעט אי אפשר שם יהודה לייב ר' העניכ'ס היה אב"ד פוזנא
בשנות ש"ץ ושצ"א כי מ' חיים כהן ישב שם על כסא חרבנות ו"א חשון ש"ץ ועוד
בר"ח אייר שצ"ב וספר כשרי פוזנא כ"ו דף י"ז ע"ב, כ"ב ע"א, ספר הזכרונות
כ"ו פוזנא כרך ג' דף ק"ז [קריח] ע"א. חברו מ' אהרן בנימין מאראוומשיק נקרא
בפירוש אב"ד פוזנא בימי פסח שפ"ח, היה עוד במשכרתו שנת ש"ץ ועוד כ"ו
אלול שצ"א ויכונה כבר נפטר ביום כ"א אב שצ"ב ומ' הכשרים שם דף ח' ע"ב,
י"ט ע"א, כ"א ע"א, מ' הזכרונות שם דף קל"ה [קל"ו] ע"א.

שם: מ' יהודה לייב קאלישער כ"ם משה בליסא ע' שער שמעון ח"ב ע' 52.
על פטירת יהודה לייב בן זאב היה אליהו בראנים סקונן ומסלת הלמוד, ווינא
תקע"ו, בית הספר, ווינא תקפ"ו.

א' 23: על פטירת מ' יוסף אשכנזי הספיד ביום א' ו' אדר שני שפ"ח
מ' חיים כ"ץ [Herb. Loewe, Cat. of the manuscr. ... Trinity College libr.,
Cambridge 1926, ע' 39].

א' 47: שם המחבר לא נרשם וחיים לייב קעמפנער [קעמפינסקי], וזכרון
עקיבא, הספר על פטירת מ' עקיבא ב"ם פייטל אפאמינסקי — לונשיטין,
ווארשא תרמ"ו, 8°.

- א' 48: דרושי הספר בלשון עברית על מות הסלך פרידריך ווילהלם השלישי או סחברו מ' אהרן יושע אליה הערצפילד אב"ד ראויטש או מ' שלמה פאפער אב"ד פרויסניץ ע' כ"י 206 אוצר כ"י לעווין — ברעסלא, מ' בער פֿיליפסטהאל, ברלין ת"ר, ע' שטיינשניידער, Catal. Bodlei, ע' 2100. אחד משני הראשונים חסיד ג"כ על מות מ' חיים אויערבאך — לונגשיץ, מ' משה סופר — פרעשבורג, ואב"ד פרויסניץ אשר שמו נמסר ואוצר כ"י לעווין—ברעסלא 208 [Nr.]. קינה על פטירת פרידריך ווילהלם השלישי. קול נהיר, סחברו דוד זאמזשטש, נעתק ללא מאת ר' ש' ושנת ת"ר. זאמזשטש הוא ג"כ מחבר הקינה על פטירת מ' ישראל יונה לאנדא אב"ד קעכפנא, ברעסלויא תקפ"ד, והקינה, מצבת הרבני המופלא מו"ה יהושע בן הרבני מו"ה נתן לובלין מפיעטרקויא נכד של הגאון בעל פני יהושע ז"ל, שירי דוד, ברעסלויא תקצ"ד, ע' 133. ועוד שם כדומה. קינת מ' סנחם סאנים על פטירת אחיו, קראקא שניא, ע' Zedner, Catal. ע' 363.
- א' 55: עוד הספר על פטירת מ' שמואל שטענ ע' Grünwald, Mitt. z. jüd. Volksk. 1912 ע' 1.
- א' 69: עין דמעה חלק ב' ע' אוצר הספרים לבן יעקב א' אות 40: 1843.
- א' 70: קול נהיר, יועקל ב"ר'ס האמבורג ששמינץ א' ד"ר'ס מרחשון תר"י לפ"ק, שני דפים, 8, שם קינה בחרוים על פטירת אביו, אחיו אברהם, אשת אחיו יאכר בת זכריהו ואחותו הנשואה פעסה. ע' עליו MGWJ 1928 ע' 339.
- ב' 17: חנה קיילה פרידלאנד ע' דעת קדושים ע' 28, 243.
- ב' 22: הספר על פטירת מ' יחיאל מאיר—גאסמינין ע' מרום הרי"ס, הוצאת גאָלדשלאג, ווארשא תרנ"ב. 80.
- ב' 27 ג' 54: הספר על פטירת מ' ישעיה ברלין [פיקו] ע' אפיקי יהודה, לכוב תקפ"ט, דף ס"ז ע"ב.
- ב' 29 ג' 57: הספר מ"ר'ס כהן על פטירת מ' שמחה רעהפיש, מלכים ומ' יוסף שאול נאמאנואהן, קראקא 8, ע' רשימה י"ב פֿויסט—קראקא 1811 [Nr.].
- ב' XV, ד' 63, 59: שעפס — Sierpe סמוך לפלאצק נהמגיד תרל"ז שער עמוד כ"ו.
- ב' XV: וועלפין אי אפשר — וואלפא ועיר תהלה, ווארשא תרס"ה, ע' 126, [Löwenstein, Blätter f. j. Gesch. u. Lit. IV 49, 160]. כמרום שהיא ווילען — Filehne (Pos.), כי מ' ישראל וורקשניר נפטר שם קר"ה שכט תק"פ [Lewin].
- ב' 27: הספר על פטירת מ' חיים אויערבאך — לונגשיץ ע' מספר מר, קראטשין ת"ר.
- ג' 40: סוהו המקור למה שנכתב שם כי מ' יוסקי שפירא היה חותן מ' אברהם קרא?

- ג' 57: הספר על פטירת מ' מאיר ווייז' ע' טיב הליצה, ווארשא תר"ן,
מביב לסוף הספר Al 4540 Wiener, Biblioth. Friedl. Nr.
- ג' 58: הספר על פטירת ר' מאיר צילך ע' שער שמעון ח"ש ע' 57.
- ג' 61: מרדכי שמואל נאָללאַנטש בן ישראל נפטר בחודש מאי 1900
[Biogr. sketches ... Sam. Marc. Gollancz, transl. and ed. by ... Herm. Gollancz,
London 1930, ע' 1155].
- ג' 66: ר' משה מילצינר נפטר 1903 [Jew. Enc. VIII 581 f.].
- ג' 84: הספר על פטירת מ' שמואל זנוויל ב"ם שמעון 11827, ע' שער
שמעון ח"ש ע' 61.
- ג' 90: הספר על פטירת קדושי לונטשיין חיבר מ' שלמה ב"ם שמואל
בשנת שפ"ד ונדפס באמשטרדם ותואר פני שלמה ע' 158].
- ג' 107: קול בוכים ... מספר ... עקיבא איגר ... מאת תלמידו הצעיר
ישראל בן הרב המובהק מו"ה ליבוש זצ"ל רב"ד בק"ק קראטשין ותקצ"ח. נדפס
מאת המדפיס זולצבאך בברעסלויא. ע' Lewin, Gesch. d. J. in Lissa, 253 הנהח 2
אשר שם צ"ל במקום בריג [Brig] באַרעק.
- ד' 8: ר' בנימין זאב ב"ר שאול אב"ד דק"ק קב"ו. קב"ו = קעניגסבורג =
Königsberg in Pr. ושם משפחתו הוא לאוקראן, נפטר 28.5.1828, ע' Rosenthal,
Die gottesdienstl. Einricht. ... Königsb. i. P. ע' 46.
- ד' 34: הרב אברהם אסטראווא ושם הנהח א', מ' צבי הירש ב"ר אהרן
שניידעמחל לא היה מעולם רב באוסטראווא כ"א באברניק 1875—1832 וכן מפורש
יוצא מדברי Heppner—Herzberg המובאים במפתח החסידים. גם לא ראוי
לומר על זקן יותר משבעים שנה, אשר עודו באבו נקמף (זכרון משה ע' 101).
הרב אברהם אסטראווא הנ"ל הוא מ' ישראל מאיר פריימאן אשר הוציא לאור
את ספר והזחיר אשר ימינו ושנותיו היו רק או חמשים ואחד (Heppner—Herzberg
ע' 674 הנהח 1) או לפי דברי בנו חמשים ושלושה (A. Freimann, Gesch. der
ע' 16, 1895, jüd. Gem. Ostrowo, Ostr.). ומה ראיתא בם זכרון משה שם, ואף
אם היה הנער זקן ושבע ימים מים מי ימלא מקומו? ר"ל שהדור עני כל כך
שאין איש ראוי למלא מקום תלמיד חכם כזה הנער, אבל אינו ר"ל שהיה
זקן ממש.
- ד' 61, 59 זאלישיין, זאליעשיין, [?] Zalesie, Saljesje; צ"ל Działoszyce סמוך
לעיר פרינזשוב (ע' MGWJ 1915 ע' 305).

שלמה קריסינטי

מאת

י. זנדה (פירינצי)

בפירוש האברבנאל לנביאים הראשונים, הוצאה ראשונה (פזרו ר"ע בערך) בדף האחרון נמצאים שני שירים מגורים במסגרת מקושטת מטופס שונצינו. הכתובת מעל לשיר הראשון: "התנצלות הרב על שהרבה בשבחיו", מעל לשני: "על הספרי". הכתובת הראשונה נתנה מקום לחוקרים אחדים למקוט ולחשוב שמחבר השיר הוא יצחק אברבנאל בעצמו. אבל מי שקורא את גוף השיר מוצא כאמצע: "אף אחרי מות לזכות — הרבה ספריו כידו", שמתוכו יוצא בלי ספק, שהשיר נתחבר אחר מותו של המחבר. קרוב איפוא לשער, שאותו המשורר שחיבר את השיר, "על הספרי" הבא אחריו הוא גם מחברו של השיר הראשון, השיר השני נראה שקדם להראשון. כי בשני אין שום רמז למותו של המחבר, ואדרכה סן הבית האחרון: "יתן שכרו אל וישים כסאו — רום על ונס יזהיר כמו רקיע" נראה כאילו היה המחבר עדיין בחיים. דומה, שהשיר, "על הספרי", שבו הרבה המשורר בשבחיו של האברבנאל, קורר דברי פולסום והתנגדות, ונגד העירקור הזה חיבר המשורר את שיר ה"התנצלות", שהוא אמנם הראשון ב"מקום" אבל שני בזמן. שני השירים נתחברו איפוא, כנראה, במשורר אחד. אבל מי הוא המשורר? אצל דודון (אוצר III אות ק. 332; אות ש' 589) שני השירים הם אנונימיים, אולם די לקרוא במעט התבוננות את ראשי הכתים של השיר, "על הספרי", שהוא, כמו שראינו, הראשון בזמן, ונמצא בפירוש את השם "שלמה קריסינטי".

מי הוא שלמה קריסינטי? השם הזה בלתי ידוע לנו ממקום אחר. וחפץ אני להציע כזה השערה לקרב את שלמה קריסינטי אל ידיעתנו ולזהות אותו.

בתקודה אחת משנת שליב שפירסם מ. שטרן (1) אנו מוצאים את השם העברי אפרים מתורגם לאיטלקית בשם Crescino, וזה בודאי מפני דמיון המשמעות של השרש, "פרה", ו"רבח" עם המלה האיטלקית Crescere (2). קריסינטי הוא קרוב

(1) Stern, M. Urkundliche Beiträge über die Stellung der Päpste zu den Juden, Kiel 1893. תעודה 137: גיונני במישמא מטינני החוקר ממנסוכה, מרשה להיהודי Mirra de Crescino מפרובה להדפיס את ספר יד החזקה וכו'. Mirra de Crescino אינו אלא הסופר מאיר בן אפרים מפרובה הידוע, כמו שהשיב לראות קופמן.

(2) ע"ד הקבלת השמות האיטלקיים לשמות העבריים עין קסוטו, היהודים בפירינצי, עמ' 231 וכו'.

לודאי המלה Crescente באיטלקית, וצריך להקביל לשם עברי דומה בהוראתו ל"פרה ורכה". והנה בין הסגרים בדפוס נפולי משנת ר"נ אנו מוצאים את השם "ר' שלמה בן סהר"ר פרץ"ו). לשרש "פרץ" יש בעברית הוראה של "התפשטות ורכויו", היכולה להקביל במדה ידועה ל-Crescente באיטלקית⁽²⁾. מתוך כך יש איפוא מקום לשער, ששלמה קריסינטי שלנו אינו אלא ר' שלמה בן פרץ הידוע לנו. ע"י זה יכולים אנו לבאר באופן מתקבל על הלב את היחס שבין המשורר ומחבר הפירוש. ר' שלמה בן פרץ היה בנפולי כשהאברבנאל בקש לו שם מפלט בשנת רנ"ב⁽³⁾ ואולי לבש גם איצטלא דרב, שהרי הוא נקרא בשם חכ"ם. בודאי התודע אליו תיכף וגם התחמם לאור תורתו⁽⁴⁾. ביחוד התחכב עליו, כנראה, פירושו של האברבנאל על הנביאים הראשונים, שנמרו בשנת רנ"ג, כשנה לאחר בואו לנפולי. כאחר מסעריצי האברבנאל חיבר שיר בשכחו של הספר עוד בחיי המחבר. השיר הזה, שבו מרים שלמה קריסינטי את פירושו של האברבנאל על כל שאר הפירושים⁽⁵⁾, קורר כנראה התנגדות בחוגים ידועים. גם ממקום אחר אנו יודעים שלא חסרו מערערים על האברבנאל שסיגל לעצמו מפירושו של ר' יצחק עראמה, בן דורו הזקן סמנו, וכדומה. ועל ערעור סעין זה מרמז כנראה הבית הראשון שבשיר הראשון: "קם זר מצחק כיצחק לבש קללה כסרו לגזור גזרים ספריו". כאשר נגשו בני אברבנאל תיכף לאחר מותו לפרסם את פירושו על הנביאים הראשונים, פנו ל"שלמה קריסינטי" מעריצו מלפנים, ואשר בודאי ידעו אותו — ביחוד דון יהודה — מנפולי. יהודה בן פרץ הלך, כנראה, לאחר גלות היהודים מנפולי לפאנו ולפיזורה, למקום שגלה גם הדפוס העברי שבנפולי, ושם המשיך את עבודתו בתור מגיה ספרים. ושם גם הוסיף לשירו, על הספר שחיבר עוד בחיי האברבנאל את שיר "ההתנצלות".

- (1) בהזכיר של חובות הלבבות, נפולי ר"נ, אנו קוראים בסוף: "והחזיק על ידי הסגיה אשר הגיה חשכו ויתן תמים דרכי החכם ר' שלמה בן סהר"ר פרץ". ע"י די רוס. אנל. עמ' עב.
- (2) בהזכיר של אבן בחן, נפולי רמ"ט, ע"י ר' יום טוב בן פרץ — אולי אחיו של שלמה — יש כיכ רמז להחזרה הזאת של השם פרץ: "בן סורינו רבי פרץ — שמתי עליו השגחתי למען ופרץ בארץ".
- (3) משוכן בעיר מקלט (הכונה, נפולי) ושם תופיע מתחיל השיר השני.
- (4) לבש כלי חולי, הוא ממשיך, להנחיל אוהביו חכמה ברוב בינה באין מפגיע.
- (5) ידיו בעורף המפרשים להגות מי טוב בלב פתר והוא מכריע.

מגנזי בית-הספרים.

כתאב דמת אלנבי

ספר חסות ליהודים מיוחס למחמד

סאח

ש. ד. גויטיין.

כשסיפר לי אחד מרעי התיסנים את קורות חייו, הזכיר שביום ששי אחד הלשינו עליו, והוא הובא לפני שיד העיר וכבר בקשו לשימו בבית האמורים, אלא שטען: „אלסקת פי דמת אלנבי (השבת היא תחת חסות הנביא מחמד)“, ואז פטרוהו עד למוצאי יום השבת (1). אמרה זו היתה או קצת תמוהה בעיני, כי איפה פרש מחמד שהחסה שבת היהודים באפן מיוחד? לאחר מכאן שמעתי מענת „פי דמת אלנבי“ גם מפי חימנים אחרים, אף לסדתי שמצוי אצל היהודים בתימן ספר בשם „דמת אלנבי“ המכיל את פרשת הזכויות שבהן חנן מחמד את היהודים. והנה לפני שבועות אחדים העירני ד"ר י. יואל על כ"י Hebr 8° 420 של ספריתנו, קובץ מסוצא היסני), אשר בו ימצא ספור בלשון ערבית. מיד ראיתי שהספור הזה אינו אלא „ספר החסות“ הנ"ל, ומכיון שהוא מענין מכמה בחינות, אציענו לפני קוראי רכעון זה, שימצאו בו השלמה רצויה של ידיעתנו על דבר אנדת מחמד היהודית, שבה העסיקו את המחקר בזמן האחרון ד"ר מ. שוכה (תרכ"ב, כ, 74—89) וד"ר ד. צ. בנעט (תרכ"ג, ג', 112—116).

כתאב אלסמ מכיל בכתב היר הנ"ל שבעה עמודים (1296—1326), כתובים בערבוביא, מקצתם בכתב רשי ומקצתם בכתב סרובע גם, וברשלנות ביחוד בנוגע לנקודות הדיאקריטיות. הוא משובש לפעמים עד כדי אי הבנה; מקומות כאלה שמתי במקור ובתרגום בין סוגרים סרובעים. בסוף חסרות אולי כשתי שורות שבהן צריך היה לבוא גמר אילן היחס של מחמד, לשם הקלת ההשקפה אחלק את הנוסח למעופים ולהם רוסים הספרים בפרושנו.

(1) ציין Jüdische Rundschau, Literatur-Blatt 1931 No. 38/9 p. 239

(2) תאריך לא מצאתי בכ"י זה המכיל בקשות „מיספדות“, עניני קבלה, הלכות שחיטה וכיו"ב. בדף האחרון כתובה הרשאה לשו"ב נושא התאריך של שנת בקפ"ח לשטרות. כלומר תרל"ז למניננו. אין לי הרשם שהספר עצמו הוא ישן הרבה מן ההרשאה הנ"ל.

הנוסח.

והאלה כתאב אללמה אללי אלם אלנבר מחמד עלא בני אסראיל ע"אל ורחמת אללה וברכאתה.

1. פלמא כאן פי אלזמאן אלקרם לאלפו אלכפאר עלא אלנבר מחמד ע"אל פנצרה אללה עליהם וקתל ליארהם וסבא צפייה בנת אלחאוי נ' אלכטאב. 2. הם אקבלו אליה בני אסראיל וקאלו: יא נבי אללה נביין פאצלן תאמר כל מערוף ותנהי כל מנכר ואחנא מעך ואליך נקתל אלכפאר בין יריך אלמכלאפין עליך ופקאלו חלה נביין פאצלין. 3. פקאם אלנבר וחארכ אלכפאר ואפתנהם פתנה שדירה עצימה ואכרב מדינתהם וקתל ליארהם וסבא צפייה בנת אלכטאב. 4. הם אקבלו בני אסראיל וקאלו יא נבי אללה אן אחנא טאיעין גיר מנכרין נגאחר בין יריך גחאד גדין שדידן. 5. פקאל אלנבר פקר אחא אללה אליא באן אתזונג בצפייה בנת אלחאוי אבן אלכטאב ויכון עקרהא לדאהא (חעיקר: עתאקהא צדאקהא). פאנאכזה אלחצור בלאך אלמסלמין ואלמומנין ואלמשאיק ואלכתאב וקאלו יא נבי אללה אלממר אסרך ואלנכווה נכוותך ואלעלם עלמך.

6. וגאחדו בני אסראיל בין ידיה אלי יום אלגטעה נצפ אלנהאר ואלם אלנבר עליהם וחארכ וקאתל וקאל להם אמצו ואחפצו סבתכם יא בני אסראיל ואחנא בעין אללה נסתעין עליהם. 7. פאקבלו בני אסראיל ומצו וחפצו סבתהם פאראדו אלעקדא ינתצרו עלא אלנבר מחמד ע"אל. פאקבלו בני אסראיל הם ומשאויכהם וחארכו בין ידו אלנבר מחמד וקאלו יא נבי אללה נפרך בארואחנא ואמואלנא ולא לנא סבת אליא בסעארתך. 8. פקאל אלנבר לא כאם עליכם אמצו ואחפצו סבתכם ואחנא בעין אללה ננתצר עליהם, פכאן לאך ענד מגיב אלשמש דילת אלסבת, אכרמו בני אסראיל סבתהם וגזו אליא בלאד אלכפאר וקתלו מנהם <סבעת> אלף פארם וסבעת אלף ליאל וסבעת אלף רגאל. 9. פלמא עלם אלנבר מחמד ע"אל אסתרח ותכסם וצחק וקאל יא רגאל בני אסראיל ואללה לא אנאזילכם (במקום: דאנאזילכם) בלאך אנשא אללה בעין אללה וולי אעטאניו לסתי עהדי וימיני ושהאדתי סא דמת ודאמת אמתי מן בעדי אליא אן ירו וגהי יום אלקיאמה.

10. הם אסתדעא בנצר (-בנטאר?) ואלכתאב אלמשאיק ועבדאללה אבן סלאם ועלי אבן אבו (i) טאלב אלום אלקלם ואלכתאב וכתבו לסתי ועהדי וימיני ושהאדתי למן קדם קאל אכתב.

11. בסם אללה אלרחמאן אלרחים ואלמלאם ורחמת אללה וברכאתה. 12. יא מעאשר אלמסכאט ואלמסלמין ואלמומנין אמא בעד לאך אן אללה אעטאני ואנבאני וארסלני חדייה לאלגאהלין ורחמה לאלמומנין. 13. אעלמו ואוחו אלואקפין ואלגאפלין כאן בני אסראל (i) ראנעין אלי קראהם וחצונתהם אללי יסכנו פיהא

הם ואניאלהם באנהם אמנין באמאן אללה סבחאנה ואמאן אלמסלמין ואלמוסנין ווחאלי אלדי אתאני והא מן גמלת בני אסראיל. 14. לאני אנרתהם ואלמית עליהם ורפעת מנהם כל דל וכל למייה וכל גור וכל גנייה וכל כלף וכל התא ואמנתהם פי כל סרינה ופי כל סוק ופי כל בלאד אלמסלמין ואלמוסנין. 15. ולא עליהם ארייה ולא גור ולא גנייה ולא כעץ חק ולא יצלמון מא דוא להם (— מא אדואלהם?) ולא תעשר אסואלהם ולא מן מא תחמל אסואלהם מן זרע ומן כרם ונבל. 16. ולא בארך אללה לה למן צלם בני אסראיל מתקאל דלה ואנא חגינה יום אלקיאמה.

17. ולא ימתנקון מן דכלת אלמסאגד ואלמשאחר ואלמדארס ולא עליהם ידו אלגויה אלי עלא רכאב אלכיל תלאתה מתאקיל פצה ואלמסמאכין אלי מעהם מתאע תלאתין נהאר וכסות יב שחר ידו בקרר חאלה ויקתצי דאלך אלכל אלעדל בהם, 18. בעד מא יאמנהם תלאתה איהם משרק ותלאתה איהם מנרב ותלאתה איהם קבלה ותלאתה איהם בחר עלא ארבע ברוג אלעאלם אלדי לכל כרג סבעה וכל ברגין יב לאנהם עלא אצבאטהם יב סבמא ללקהם אללה מואוין לכואכב אלמסמא, 19. באמנהם באמאן אללה ואלרסול ולא יזכר שוי אלא חפצהם מן אסואלהם, ולא יגזו נוטיהם מן פוק אלכיל ולא ימתנקון מן דכלת אלמסאגד ואלמשאחר ואלמדארס.

20. יא עלי<ן> אכי מאלב אן אללה קולה אוחא אליא. 21. ואן בני אסראיל ירכשו אלגואר אלא עמאיהם דלך אנהם אהל אל דסה חתא לא אחד יאדויהם ולא אחד יצלמהם. 22. וכדאלך לא יכרנו מן דינהם אלא דין אכר. 23. ולא יכרשו סבתהם ולא יכלשו פיהא שגל ולא יבטלון מן קראת אלתוראת אלדי נולת עלא ידי סוסי אבן עטראן עליה אלמלאם כלים אלרחסאן פי נבל טור סין. 24. ולא ימתנקון מן אלצלה פי אלכנאים ולא מן שרב אלמסכראת פי ביוותהם ולא מן אלמעלאמת (קרא: אלמעלאמת) ואלמנאהל.

25. ויגעל לה סציבה אלדי יאלי בני אסראיל וירי לה כלא פי רוחה ופי ביתה ופי עיאלה ופי קראשה ופי סאלה מן אליום אלא יום אדרין ויגעל מצורה גהנם דאלך מן לאלף עהדי ולאתסי ולמתי וימיני ושהאדתי. 26. דאלך אלגואר סמאגהרו בני אסראיל בין ידו וכרשו סבתהם וגהרו עליא גרא אלמנאדי אלאולאד יעקוב יא אייהו אלקרשי יא למן עאהת (=עאהר) כי. 27. פאקכלו אליא בני אסראיל וצרנא אלצאפרין מן אלעדו וחוסנאהם וטרטנאהם וקתלנא מנהם סבעת אלף פארם וסעכת (!) אלף ליל (ע"ל 8) וסבעת אלף רגאל פי סעאדת אללה ופי סעאדת בני אסראיל. 28. ואללה ואללה יא סעאשיר אלמסלמין ואלמוסנין פי תסאם דמתי ולאתסי וכתאבי הלא ותאריכי ישחד עליא פי סנת יל מאה סצאה פי גדה (תעיקר אולי: סצת מן אלחגרה) פי יום כי מן שחר רסצאן עלא אלשאן ואלמקדר, ואלמלאם (קרא: אלמלאם) ורחסת אללה עלא אלמוסנין אסין.

[illegible]

30. וכלם אלנוי מחמד י' עבד אללה וטאלב (!) י' האשם אבו קוריש י'
כעב י' פהר י' גאלב י' כנאנה י' רובע י' מרדך י' חדפה י' מואנה י' אם י' ...

תרגום.

וזה ספר החסות אשר החסה הנביא מחמד את בני ישראל, עליו השלום ורחמי אלה וברכותיו.

1. וכאשר היה בזמן הקדום, מרדו הכופרים בנביא מחמד עליו השלום ויושעוֹ אֱלֹהֵ עֲלֵיהֶם ויהרג טוביהם ויִשָּׁב צפיה בת אלֵחֹאוּי ן' אֱלֵכְטֵאב. 2. אחר קרבו אֵלֵיו בני ישראל ויאמרו: הוי נביא אֱלֹהֵ, נביא נכבד, אשר תצוה כל טוב ותאמר כל רע; ואנחנו אתך ואליך, נהרג את הכופרים. לַפְנֵיךְ הסורדים כך. ויאמרו זאת נביא נכבד! 3. ויקם הנביא וילחם בכופרים ויהומם מהומה קשה וגדולה ויחרב עירם ויהרג טוביהם ויִשָּׁב את צפוייה בת אלֵכְטֵאב. 4. אחר קרבו בני ישראל ויאמרו: הוי נביא אֱלֹהֵ הנה אנחנו שומעים לך ולא סורדים, על כן נלחם לַפְנֵיךְ מלחמה חרשה קשה. 5. ויאמר הנביא: כבר דבר אֱלֹהֵ אֵלֵי כי אשא את צפיה בת אלֵחֹאוּי ן' אֱלֵכְטֵאב ותהיה בריתה אצלה (העיקר: ויהיה שחרורה מִתְּרֵחַ). ונִקְנוּ לוֹ הנוכחים בזה, חסמִסְמִים וחמאמינים וחזקנים והסופרים ויאמרו: הוי נביא אֱלֹהֵ, המצוה היא מצותך, והנבואה נבואתך והידועה ידועתך. 6. וילחמו בני ישראל לַפְנֵיו עַד יום הששי בצהרים ויחסם הנביא ויעש מלחמה וקרב, ויאמר להם: לָכוּ ושמרו את שבתכם, אחם בני ישראל, ואנו בעזרת אֱלֹהֵ נִשָּׁע עֲלֵיהֶם. 7. ויקרבו בני ישראל וילכו וישמרו את שבתם. וינסו האויבים להתגבר עַל הנביא מחמד עַתִּישׁ, ויקרבו בני ישראל הם וחזקניהם וילחמו לַפְנֵי הנביא מחמד ויאמרו: הוי נביא אֱלֹהֵ נפוך בחיינו וקנינינו, ואין לנו שבת אלא בעזרתך. 8. ויאמר הנביא: אל תיראו, לָכוּ ושמרו שבתכם ואנו בעזרת אֱלֹהֵ נתגבר עֲלֵיהֶם. ויהי זה עַת בּוֹא השמש בליל שבת, ויחללו בני ישראל את שבתם ויפשטו אל ארץ הכופרים ויהרגו מהם <שבעת> אלפים פרשים ושבעת אלפים רוכבים ושבעת אלפים אנשים (רגלים). 9. וכאשר ידע הנביא מחמד עַתִּישׁ את הרבר, נחה רוחו וישמח ויצחק ויאמר: הוי אנשי בני ישראל, האלהים, אכן אשלם לכם כפעלכם זה, אם ירצה אֱלֹהֵ בעזרת אֱלֹהֵ לואתן לכם! חסותי

(1) "ודי אעטאני" ויכל להיות: "אשר שמני, כלומר אללה, השוה 12; אלא שאז בלי ספק יש להניח שנפל דבר. התרגום הניתן בסוגריים הוא נסיון לסלק את החסר.

זכרתי ושבעתי ועדותי כל עוד אחיה ותחיה אִמְתִּי אַחֲרִי, עַד אֲשֶׁר יֵרְאוּ אֶת פְּנֵי כְּיוֹם הַקִּיּוֹם.

10. אַחֲרֵי קִרְאָתָם אֶת הַמִּסְנוֹת וְהַסּוּפְרִים וְהַזְקָנִים וְאֵת עֶבֶד אֱלֹהֵם אֲבִן מִלָּאִם; וְעָלִי אֲבִן אֲבֹתֵי מִלָּאִם לִקְרֹאת אֶת הַעֵם וְאֵת הַסֵּפֶר וּיִכְתְּבוּ: חֲסוּתִי וְזִכְרִי וְשִׁבְעוּתִי וְעֲדוּתִי לְאֲשֶׁר יָבוֹא אַחֲרִי. וַיֹּאמֶר: כֹּתֵב. (1)

11. בִּשְׁם אֱלֹהֵי הַרְחֹמֶן וְהַרְחוּם, וְהַשְׁלוֹם וְרַחֲמֵי אֱלֹהֵי זִכְרוֹתָיו. 12. הוּא אֲנֹשֵׁי הַשְּׁבָטִים וְהַמִּסְלָמִים וְהַמֵּאֲמִינִים! וְאַחֲרֵי, זֹאת עֲדוּת כִּי אֱלֹהֵי נַתַּנִּי וְנִיבְאֵנִי וְשִׁלַּחֲנִי מִדֶּרֶךְ לְבוֹעֵרִים וְרַחֲמִים לְמֵאֲמִינִים. 13. דַּעַן וְשִׁמְעוּ אֲשֶׁר יִשְׁנֵנוּ פֶּה וְאֲשֶׁר אֵינָנוּ פֶּה, כִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל שָׁבִים אֶל כְּפָרִיהֶם וּמִצְדוּתֵיהֶם אֲשֶׁר יִגְדְּרוּ בָהֶם, הֵם וְדוֹרוֹתֵיהֶם, כִּיזֵּאת אֲשֶׁר יִהְיוּ בְּמִנְחֵים בְּבִטְחוֹן אֱלֹהֵי יִשְׁתַּכַּח וּבְמִתְחוֹן הַמִּסְלָמִים וְהַמֵּאֲמִינִים [וְזֶה אֲשֶׁר הִגִּיעַנִי הֵלֵא הוּא מִכָּלֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל]. 14. כִּי אֲנִי קְבָלְתִּים כְּנָרִים לִי וְהַחֲסִיתִים וְהַסִּרְתִּי מֵהֶם כָּל חֲרָפָה וְכָל חֲטָא וְכָל עוֹל וְכָל עֲוֹנָה וְכָל אִיבָה וְכָל בְּזוּיֹן וְנִתְתִּי לָהֶם בְּמִתְחוֹן בְּכָל עֵיר וְכָל שׁוּק וּבְכָל אֲרָצוֹת הַמִּסְלָמִים וְהַמֵּאֲמִינִים. 15. וְלֹא יָבוֹא עֲלֵיהֶם נֶגֶעַ וְלֹא עוֹל וְלֹא עֲוֹנָה וְלֹא אִיזוֹן וְרִירוּשָׁה וְלֹא יַעֲשֻׁקוּ בָמָה שֶׁהוּא חֶלֶקֶם וְלֹא יַעֲשֻׁרוּ קִנְיָנֵיהֶם וְלֹא אֲשֶׁר יָבוֹאוּ קִנְיָנֵיהֶם, הֵן זֶרַע הֵן כֶּרֶם וְתִמְרִים.

16. וְאֵל יִבְרַךְ אֱלֹהֵי לְמִי שִׁיעֲשֹׁק אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִשְׁקָל נִמְלָה, וְאֲנִי אֶעֱיֵד עֲלֵיו בְּיוֹם הַקִּיּוֹם.

17. וְלֹא יִקְנְעוּ מִכִּיָּאת הַמִּסְגָּדִים וְקִבְרֵי הַקְּדוּשִׁים וְהַמְדְּרָשִׁים, וְאֵין עֲלֵיהֶם לְשֹׁלֵם הַגִּזְיָה כִּי אִם עַל רוֹכְבֵי הַסּוּסִים שְׁלֹשָׁה שְׁקָלִי כֶּסֶף (וְסֹן) הַעֲנִיִּים שִׁישׁ לָהֶם אֲכָל שְׁלֹשִׁים יוֹם וְלִכּוּשׁ שְׁנָיִם עֶשֶׂר חֹדֶשׁ יֵתֵן כָּל אִישׁ בְּמִתָּה מִצִּבּוֹ, וְיִגָּבֶה אֶת כָּל זֶה הַיִּשָּׁר בְּתוֹכָם, 18. וְאַחֲרֵי שֶׁנָּתַן לָהֶם בְּמִתְחוֹן (2) שְׁלֹשָׁה יָמִים מִזִּרְחָה(ה), וְשְׁלֹשָׁה יָמִים מִמְּרֹמְרָה(ה), וְשְׁלֹשָׁה יָמִים צָפוֹן(ה) וְשְׁלֹשָׁה יָמִים דְּרוֹם(ה) לְאַרְבַּע מִזְלוֹת הָעוֹלָם, אֲשֶׁר לְכָל מִזֵּל שִׁבְעָה, וְכָל מִזֵּל (חֲמֹלָיִם) שְׁנָיִם עֶשֶׂר, כִּי הֵם לְפִי שְׁבָטֵיהֶם שְׁנָיִם עֶשֶׂר שְׁבָטִים, אֲשֶׁר בְּרָאֵם אֱלֹהִים מֵאֲזֵנִים לְכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם. 19. בְּבִטְחוֹן בְּבִטְחוֹן אֱלֹהֵי הַשְּׁלִיָּה. וְלֹא יוֹקֵה דָבָר מִקִּנְיָנֵיהֶם כִּי אִם לְהַגְתָּם, וְלֹא יוֹרֶשֶׁה כִּי נוֹרִידִם מִן הַסּוּסִים, וְלֹא יִקְנְעוּ מִכִּיָּאת הַמִּסְגָּדִים וְקִבְרֵי הַקְּדוּשִׁים וְהַמְדְּרָשִׁים.

20. הוּא עָלִי <בֶּן> אֲבֹתֵי מִלָּאִם, הִנֵּה אֱלֹהֵי אֶת דְּבָרֵי הַשְּׁמִיעָנִי. 21. וְאֲשֶׁר יַעֲשֻׁרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַחֲגוּרָה אֶל מִגְבְּעוֹתֵיהֶם (3), וְזֶה יֵעָן כִּי הֵם אֲנֹשֵׁי הַחֲסוּת לְמַעַן לֹא יִגַּע בָּהֶם אִישׁ וְלֹא יַעֲשֻׁקֵם אִישׁ. 22. וְכִסּוּ בֶן לֹא יִצְאוּ מִדָּתָם אֶל דָּת אַחֲרָתָה. 23. וְלֹא יִחַלְּלוּ אֶת שְׁבָתָם וְלֹא יַעֲשׂוּ (יַעֲרְבוּ) בָּהּ מִלָּאכָה, וְלֹא יִבְטְלוּ מִקְרִיאַת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יִרְדָּח עַל יְדֵי מִשָּׁה בֶּן עֶסְרִים עָלָיו הַשְׁלוֹם אֲשֶׁר דָּבָר עִם

(1) בְּנֵי הַמִּסְלָמִים לִקְרֹאת בְּסִיעָף זֶה, וּמִרְשָׁה תְּרוּמוֹת שְׁנִיִּים. בְּנוּעַ 13 עֵינִי

- הרחמן בחר טור סין, 24. ולא ימנעו מן התפלה בבתי הכנסיות ולא משתות המשקים המשכרים בבתיהם ולא מבתי המדרש ולא מן המקואות.
25. ויעשה (אללה) לו פנע לאיש אשר יצער את בני ישראל ויתן לו צרה, בעצמו ובביתו ובכנוו ובבהמתו ובשדהו, למן היום הזה ועד יום הדין וינסענו לגהנם. זה לאשר יעשה נגד כריתי ותותמי ותסותי ושבוטתי ועדותי.
26. זה הגמול כאשר נלחמו בני ישראל לפני והללו את שבתם ונלחמו עלי מאד, והנקראים (ה)בני(ים) יעקוב, הוי אתה הקרישו הוי אשר כרת עמי בריתי.
27. ויקרבו אליו בני ישראל והיונו גוברים על האויב ונפיצם ונגרשם ונחרג מהם שבעת אלפים פרשים ושבעת אלפים סוסים ושבעת אלפים אנשים (רגלים) בעזרת אללה ובעזרת בני ישראל, 28. אללה אללה (אקרא לעד), הוי אנשי המסלמים והסאמינים, אשר תשמרו את חסותי ותותמי וכתבי זה. ותארכו ועיד עלי בשנת שבע עשרה שנים (עברו מן ההגרה) ביום עשרים בחדש רמצאן ובחשיבות וכבוד, ושלום ורחמי אללה על הסאמינים אמן.
29. ויעידו על זה אבו בור אלנפר ועמרן אבן אלנפר ומלאכה בנת זכיר וטרפה בנת אלעכאם אבו סנין, ועמר בן אלכטב וסעד וסעידה ועבר אלרחמאן בן אלעפוף והלא בן גמאמה, ועלי בן <אבו> מאלב בכחב ידו, והנביא מפיו יקרא אליו. מלה במלה ואות באות במעמד (הנלחמים) והעוזרים.
30. ויחתם הנביא סחמד בן עבר אללה וכ'.

פרוש.

לכתיב וללשון. חוץ מטעויות-ירשלות שונות שצייננו בפנים, יש לפנינו הדרך הרגילה של הכתיב התימני. גימל פשוטה היא ג'ים, גימל מנוקדת ג'ין. ט=צ, ע' לשוננו ג' 357, הערה 2. סמך בסביבת אותיות נגחצות (אִמְפִּטוּת) נהגית פעמים הרבה וגם נכתבת צדי וכן דלת-ימית: אצבאמהם 18, אבל סבטא, שם, ואלאסבאט 12. (חלף זה גם בכתיב של השירים התימנים, השוה אידלזון-טורטשינר, מספר 150 בית IV שורה 1 באצבאט, אבל שם IV, 139 אסבאט). וטרטנאהם, 27= וטרטנאהם. אם השערתנו: עאהת-עאהר, 26, צודקת, יש כאן חלף של אותיות השנים כפי שהוא מצוי בתימנית ע' 8,169 ZS. כותבים תוראת, 23, אבל צלה, 24, כפי שהן נהגות, "אלף מְקצוּרָה" נכתבת או ביור או באלף: אלי, 6= אלא, 9 (השוה למטה ע' 514 הערה 3), ואפילו אלי, 17 בסובן אלא. במקום האלא יש שנוהגים לכתב, אך לא לבטא, האלה (ככותרת, 2) או האלי 13. נון התנחין באה לעתים רחוקות, 2, 4 (פאלצין, היור לפני הנון אולי לציון חבטוי חט; כמו כן ברנן, 18), ולא לשם פעולה דקדוקית, אלא סתם ליופי המליצה, כמו בשירה, השוה Bacher Poesie der Jemenischen Juden, p. 69 ומשם בכמויים ידועים גם כשפת הדבור.

המחבר משתדל כמובן לכתב בשפה ערבית צחה ובסגנון של תקודה קדומה. אלא שאין הדבר עולה בידו חמיר. הוא משתמש לשם כבטוי: אלמסלמין ואלמומנין, 5, 12, 14, 28, שהוא באמת אפיני לתעודות מימי מחמר (וכבר באנמאב אל אשראף של אלכלאדרי משתמשים בו כדי לתת לתעודות שהומצאו אפי של קדמות). מליצות כמו: תאמר כל מערוף ותנהי כל מנכר יוצאות פגומות ובכלל בנין הסשפטים רעוע. הלשון קרובה בהרבה מקומות להיות דו אלקמית.

בדקדוק יש לציון וולגריסמים כמו בני אמראיל ואבן אבנו) טאלכ, אחנא = נתן, וביחוד כיוצא שם הנוף הכלתי נפרד אחרי אן (אן אחנא, 4 ע' מאמרי ב" Zeitschr. f. Semitistik כרך 9, פרוש, סימן 36). צורות לי, 9, ואלי, 17 לרמזיכום והשמוש בהן בלי שום לב למין ולספר של המלה שאליה חוזר הרמזיכום, 18, נתקבל גם כן בסגנון המרום של השיחה התימנית, ע' גם Bacher, שם. נמית הפעלים הכפולים כפעלי ליי — אלמית, 14 — היא משותפת לרוב הדיאלקטים הערבים החדשים, ע' ברוקלמן, Grundriss I 633.

מספר המלים השייכות לדיאלקט התימני אינו קטן. אלקבם, 8, 23, או לבם, 26 = חילל (בספרותית: קטע, נקב. אנב, התפתחות הוראת המלה היא כאן כמו בשרש העברי נקב, ויקרא כד, וא. טו. 2) — אסתר, 9, אינה טעות סופר אלא נהגית כך. — אןחא, 13 = שמע, באה גם בשירה, אידלון-טורמשינר סמ' 150, בשורה שלפני האחרונה. — גלל, 13 = נערך, לא היה כאותו מעמד, כנראה מיוחדת לתימנית 3). — תלל, 14 = חרפה. — גם סוק 14, הנזכרת בין מדינה ובלאד, אינה כנראה חשוק שבעיר אלא הסוק המיוחד לתימן ובכלל לערב, ביחוד הקדומה, כלומר מקום שכמרחק שוה בערך מכפרים שונים ואין בו ישוב אלא מתכנסים אליו אחת לשבוע או לעתים מוזמנות אחרות לשם משא ומתן. היהודים הכפריים, ולא כלכד הרוכלים שבהם, אלא גם בעלי המלאכה, מוצאים עיקר פרנסתם בימי כניסה אלה. — קבלת, 18, הכוון כלפי טפה, היא כמובן צפון כשיושבים בתוכן, וכן הוא בהערתנו. המחבר לא שם לב שלגבי מחסד שישב במדינה, הקבלה היא דרום. — טיאל = ילדים, 25. — קראש = בהסה (גסה), 25. — מאל = שדה, 25, ישנה

(1) סמיכות שני הוולגריסמים בלבד מוכיחה שאין ב-אבן אבירי אולי שמוש קדמון. השווה J. Sperber, Die Schreiben Muhammads 53.

(2) והשווה את השמוש המודרני לבם פ=חילל את דכרו, לא עמד בדבורו.

(3) עיין המשל: אלא גלל אל דם תקבצע אל פאר, כשהחתול איננו מתעלסים העכברים. ככל הדיאלקטים האחרים אומרים כאן במקום גלל: גאב, ע' ההקבלות המרובות הניתנות אצל Ben Cheneb 1273. המושגים 'הונית, נעלם ממנו' (ככה הוראת המלה בספרותית) ו'נערך' הם אמנם קרובים. אך בכל זאת נבדלים זה מזה הבדל ברור, כמו שמוכיח למשל החרוץ הקדום: לם אגלל ואן נגלל גליבן — לא נעלם ממני גם כי נעדרתי.

בסוכן זה גם בספרות העתיקה אך לא ישתמשו בה ככה בקשר דברים כמו שלפנינו. — סנהל, 24 = המקוה הטחור של היהודים (1).

כנראה לא היה כותב כתאב אלמח איש צנעא אלא מיושבי הגלילים הדרומיים. מלת סקלאמח, 24 = בית מדרש, בית כנסת, "שול", אינה נוחת כלל בצנעא, אך היא חשם הרגיל בעדן. לציון הדרום שמעתי מפי צנעאנים תמיד רק "עדני", כלומר הכוון של עדן (2) ואולם בחר, כלומר צד הים לא נחוג אצלם וגם פלא יהיה, לו היה נחוג, כי הים ממערב קרוב יותר לצנעא מאשר מדרום. ואולם בחר = דרום נפוץ הוא בארץ חצרות (ע' 110) וכן קרג, Le Hadramout 236; הירש, Reisen in Südarabien 252; ק. מלקויסט בחבורו הנזכר בעקרת 7, ע' 110) ובודאי גם באחד הגלילים הדרומיים של תימן. גם מלת-מלאי אקבלו 2, 4, 7 וכו', הבאה סתם לשם פתיחת משפט פעלי, אינה משמשת בסוכן זה בצנעא, ואולם לא צנעא בלבד היא או היתה עיר של חכמים. גם למאר ("הדרום" בראשית י, כו לפי המסורת ותרגום סעדיה, נוסח תימן), תקו (מקום מנוחתו כבוד של מרי שלום שבוי ז"ע) ועדן וזולתן בדרום טפחו אנשים שעסקו בדברי מדע.

מקור ותכן. קדם שנכתב את כתאב למח אלכני, כראי שנסקר דוקומנט דומה, קדום יותר. ב JQR XV 169 sq פירסם החכם ה. הירשפלד קטע אחד מן הגניזה שיש בו, לפי דברי המוציאו לאור, שלשה חלקים: א) נאום של יהודי שהשתמר לאסלאם. ב) מכתב של מחמד אל חנינא ואר אנשי כיור ומקנא שבו נתן לאלה זכויות גדולות מאד. ג) אילן היחס של מחמד. החלק השני של קטע זה עורר ענין רב. לשינאקקי, בספרו הגרמני על היהודים בערב בימי מחמד, 107 ואר, טרח הרבה להוכיח שאמנם המכתב חניל באמת מירי מחמד וצא. את ההנחה הזאת סתר ובכלל הרחיב העיון על הנדון יעקב שפךר בספרו Die Schreiben Muhammads 48—56. לעברית תירגם את המכתב ב. דינבורג, ישראל בגולה, א, 4 ואחריו ד"ר ישראל כן-זאב, היהודים בערב, 188 ואר 3). ואולם בחלק

(1) לא היה ידוע לי מקדם. אלא חכם תימני שבא זה עתה מצנעא באר לי כך לפי שאלתי.

(2) מנהג זה של קריאת רוחות השמים על פי מקומות נפוץ בארצות דרום ערב. ע' K. Tallquist, Himmelsgegenden und Winde, Studia Orientalia II 116. (3) וע' D. H. Baneth, Zur Kritik — REJ 88,1; Nöldeke-Schwally 2, 214. Die Schreiben M's und zum sprachlichen Verständnis der Schreiben M's (דיטרסציה בלתי נדפסת) מטפל גם הוא במכתב. את המשפט: "ויוסע לגנאיזכם אלא אן תציר אלי מוצע אלחק אליקין" (במקור ב-JQR, fol 1 verso, השורה שלפני האחרונה), שבו נתקשו כל קודמיו, יישב בהכירו כי גם "אלא" הראשונה היא—אלי (השורה לעיל ע' 512). את הבטוי "אלחק אליקין" תרגם נכון ב"בית הקברות", אך אין כאן אולי תרגום של מושג יהודי ("עולם האמת", השנה גם בן-זאב 192) אלא שמוש ידוע במליצה הקראנית אלחק אליקין בסוף סורות 56, 69.

הראשון של הקטע אשר נחשב לפי דברי הסו"ל כדבר בפני עצמו, לא מפל אלא הסו"ל וי. גולדצוהר אשר נתן באותו הכרך של JQR 526 וא"י שורה של תקונים לנוסח ולתרגום. אך עדיין נשארו האפי והתכן של החלק הנ"ל מעורפלים ועל כן רואה אני צורך לתרגמו מחדש. וזה תרגומו:

הוי קדות המסלמים והמהגרים (והעזורים) (1) הוי אומת הנביא עה"ש הוי נושאי הקראן, הוי אומת הנביא עה"ש, הוי צמי חרש רמציאן! אני איש ליכריר (2) מכני חני בן אלמב בן חנינא אשר כן כיבר אשר באנו (3) והתחזקנו ונלחמו הכנעניים (4) שלנו ונשאו סוסינו וחרפנו את נפשותינו וכוכזנו את צידתנו (במלחמה) ששה ימים ועד יום הששי בצהריים (5) ותצא אלינו אכנו, והיא אם אלהי בן אלמב ואמרה: כבר הגיעה השבת וזמן התפלה. ונאמר לה: לא שבת לנו ולא חג ולא מנוחה ולא שנת עד אם כלה שלית אלה — יתפלל עליו אלה ויתן לו שלום — את אשר דבר אליו אלה. וקיבל זאת סמנו שלית אלה — יתפלל עליו אלה, — ולא חילל עליו את שבתנו. וישא את צפיה קרובתנו ושם את שחרורה תחת

(1) הערה המסלמית הקדומה נתחלקה כידוע ל-מהגרים. כלומר אנשי מכה שבאו עם מחמד או אחריו למדינה. ו-לעזורים. יושבי מדינה שהתאסלמו.

(2) במקור נעוצה היוד בכף מלמעלה. עד שיש לשתי האותיות ביחד צורת למד. הירשטלר מתרגם. I am a man who has detached himself from the sons etc. כלומר הוא קרא לבני. אך קריאה זו לא בלבד בלתי נכונה אלא גם בלתי אפשרית מסעמי הסינסכטיס. וגם אין לה כל טעם: אדם הבא להכריז שהוא נפרד מאיוו עדה. אינו הולך ומונה את שבחיה. מתבטל איפה עצם התאור שנתן המו"ל לחלק זה: -נאום של יהודי שהשתמד לאסלאם. -אני קראתי בראשונה: עברי, והנחתי שהלמד המדומה גשנית ממלת ירגל' הקודמת. אך ד"ר בנעם ששחתי לו את תקוני, מיד העיר שהוא רחוק יותר מדי. ושיער שאולי כתוב ממש ליברי, ואחרי עיון בפקסימילי הכרתי שאכן צדקה השערתו. ליברי היה מושג קבוע בימים ההם (ע' אצל Dozy ולמטה 516). ועל כן לא יפלא שהוא חוזר ואומר... מליבר. כאילו יאמרו למשל: יהודי מורע פרץ בן יהודה.

(3) במקור: -אלדין אחינא וקוינא. Goldziher משנה: -אתונא וקוינא ומתרגם: אשר באונו והתגברו עלינו ונלחמו באנשינו (מתקן: רגאלנא ע' למטה) ולקחו את סוסינו. אך אין לראות כלל מי כאן הנושא ומי הפעול; והחלוף מ-אתונא ל-קאתלת' הוא כמעט בלתי אפשרי. הנוסח הוא נכון, אלא שהירשטלר הבין אלדין כאקוסיכוס במקום נומינטיכוס ומכאן נתגלגל השבוב שבתרגומו.

(4) בפקסימילי בפרוש: -רגלנא (בנוגע לנקוד השוה למשל בעמוד השני אצא). אין אפוא מקום לא לקריאה: רגלנא (הירשטלר) ולא: רגאלנו (גולדצוהר).

(5) במקור: -פי אלגמעה אלוהרא. המו"ל מתרגם in the lustrous week, אך מי האיש אשר יבין את זאת? דומני שבששים לב לסעיף 6 של כתאב אל דמה שלנו נוכל לקרא כאן: -אלי אלגמעה אל זהרא. עד יום הששי בצהריים. במלה שגורה כמו זקר-טהר אין וולגריסמוס בכתוב זה מפליא.

מקרה (1) ויכתב לנו ברית וחזה וכ' (השליש השורות הבאות כמו אצל גולדציהר). אחרי תרגומנו זה ברור שהחלק הראשון של קטע הגניזה אינו ענין בפני עצמו, אלא פתיחה לחלק השני, הוא בא לנסק את הזכויות המיוחדות והיתרות שנתן מחמד לחנינא ולחבריו, בעזרה שהושיטו למחמד במלחמותיו, וגם בנושאי מחמד לצפייה קרובתם. ונראה שגם החלק השלישי אינו דבר מיוחד: אילו היחס של מחמד בא כהתיסה ועדות לתעודה הקודמת. גם הפתיחה וגם הסוף נראות מאוחרות מכתב הזכויות; אם כי אפשר שאת צורתו שלפנינו לבש רק בידי כותב התוספות האלה.

לכתב כשהוא לעצמו היתה זיקה בחיים: היתה קבוצת יהודים שהתייחסה על ליבר ושהנתנה, או בקשה לחנות, מזכויות מיוחדות (ע' 54 Sperber, Schreiben) והספרות הראשונה בערך B.J. Chaihar; הכתב הזה או מעין זה שמש להם, בפני עצמם וגם — אולי בנוסף פחות צעקני — בפני המסלמים כעדות לחשיבותם המיוחדת. בספרות הערבית בא לעצמים זכר כתב כזה. אצלאלורי, בספרו כבושי הארצות 60/59, מספר (2) על תעודה שהיתה לבני חביבה (אולי — בני חנינא של קטע הגניזה הנ"ל) ואנשי מקנא, לא ליבר, ואין כאן המקום לחקור אם המחבר של קטע הגניזה הפך את בני חביבה — חנינא אלה, במעות או בכונה לכובריים. יאקות בודיע בספרו הגאוגרפי א, 422, שיהודי אילת שמרו — עוד בזמנו? — על כתב אמנה שקבלו ממחמד (ע' דינבורג, ישראל בגולה במקום הנ"ל). ואולם גם על כתב הזכויות של יהודי ליבר יש לנו לכל הפחות שתי עדויות. הראשונה אצל אבי 448/1056 -- 359/970 מספר בכתאב תהפית אלמנא פי תאריך אחרא (ספר הזוירים) ע' 67 ואי' כי יהודי ליבר הגיש לזויר המפרסם אבו אלחסן בן אלפראת (3) כתב שלפיו שחרר מחמד את יהודי ליבר ממס הגלגלת. הזויר החכם (וכדי להראות את חכמתו ובקיאותו חובא שם כל הספור) הודיע מיד שהכתב מוזיף, וכששאלוהו, כיצד הכיר זאת, באר שהתאריך חרשום בשטר קדם לכבוש ליבר בששים ושבעה יום. בכל זאת שחרר את היהודי הלא ממס הגלגלת, לכבוד האיש שמשמו הוא בא" (כל' מחמד). על מעשה דומה שקרה יותר מסאה שנה אחרי כן, אנו קוראים אצל יאקות, אך שאר אל אריב אלא מקרפת אריב (טובא דרך כלל בשם D. S. Margoliouth ed. Dictionary of Learned Men כ' א, 247 ואי'): "הוציא יהודי אחד תעודה וטען שהיא תעודה שבה שחרר מחמד את אנשי ליבר ממס הגלגלת, ובה היו עדויות של חברי מחמד, ושהוא כתב ידו

(1) כלומר: צפיה כשבית מלחמה היא שפחת מחמד. ועתה הוא משחררה ומתנה זו של חפש הוא המוחר שהוא נוהגו לה. אותו הספור באותה הלשון נמצא כבר במקורות הערביים הקדומים (למשל ואקדי, תרגום Wellhausen ע' 291).

(2) מתורגם אצל בן-זאב 187.

(3) היה שלש מעמים וזיר בבגד, בין שנות 296/908 -- 312/924.

של עלי בן אבו טאלב. ראש הראשים) הציקה לפני אבו בכר אל־מַיְבִי (2). אמר אל־מַיְבִי: היא מזויפת. אמרו לו: מנין לך זה? אמר: כתעודה יש עדות מעאווה בן אבו סַיְאן וּמַעאווה התאסלאם ביום כבוש מכה (היה בשנת שמונה להג'רה) ומלחמת ליבר היתה בשנת שבע. ובה עדות סַקְד בן סַטְאד (3) והוא כבר מת, במלחמת החפירה" בשנת חמשי (4) וככלל נראה, שתעודות מיוחסות למחסר היו מצויות בידי יהודים, שכן כותב מופר אלמוני בשולי אל־בלאדרי, כבושי הארצות 60 (ע"ל): "וכן מסופר בנוגע לכל התעודות שהן בידי היהודים כי הן מיוחסות לכתב ידו של עלי בן אבו (5) טאלב".

אם אין אפוא שום ספק, כי כתבים כמו החלק השני של קטע הגניזה שמשו ליהודים ידועים לצרכים מעשיים, הרי ברור שכל הקטע כמו שהוא לעינינו עכשיו וכיחוד מבוא, הוא תוצרת מפרותית. משני המעטים שניתנו שם לחשיבותם היתרה של יהודי כיבר אין השני הנזכר נם בכתב הזכויות עצמו (סוף דף א' עמוד ב), קרבתם אל מחמר על ידי צפיה, מחסיה. האצילות באסלאם נחשבה לפי הקרבה, ביחוד המשפחתית אל מחמר, והיהודים האלה עשו מה שעשו מסלמים רבים, וגם בצדק גמור, כלומר תלו עצמם כאילן הגדול (6) המוטבי הזה נמצא גם כן ב, מעשה מחמט" המאוחר, שפרסם בעז כהן ב REJ 88 לפי כ"ר שמסר לו פרופ' אלכסנדר מרכס מספרות הממוגר התאולוגי בנויורק. שם ע' 16: "ויקה אחת סבנות ישראל לו לאשה ויאחבה מאד ויכתב לאביה ולמשפחתה שלא יתנו מס כל וסי מלכותו והנחה עשה להם כל הימים" (7).

(1) תאר כבוד של הוויר אבו אלקאסם עלי בן חסן, הידוע בהיסטוריה כאותו הוויר שקרא—בודאי בהסכם החליפה או, אלקאסם—את הסלג'וקים לבוא לבגד. בשנת 447/1055.

(2) המחבר המפורסם של "תאריך בגדאד", חי 392/1002—463/1071.

(3) ע' למטה עמוד 521.

(4) ע' A. Mez, Die Renaissance des Islams. בפרק על הדת והרלקיונות ע' 326.

(5) "אבו" במקום "אבי" היא לפי הסופר הזה אחד הסימנים שהתעודות הללו הן מזויפות. אגב, בכל התעודות שכותביהן נזכרים: של מקנא אצל בלאדרי, של כיבר ב-Dictionary of Learned Men. קטע הגניזה וכתאב אללה שלנו. נרשם באמת עלי בן אבו טאלב ככותב. סבת הדבר היא בודאי שכל התעודות גשתלשלו מן הראשונה (של מקנא) שהיא אמיתית (ושהכתיב "אבו" בה הוא דוקא סימן של עתיקות כפי שהוכיח De Goeje).

(6) שים לב, שבחלק השני של קטע הגניזה מדובר רק על בני חגיגא, כנראה בני חביבה של תעודת מקנא המקורית. ואולם במבוא מדבר איש מבני (אל)חני בן אלטב בן חגיגא שאינו אלא חני המפורסם, "ראש שני השבטים" (קרישה ונציר, היה בעצמו לכאורה מנציר)—כפי שהכיר כבר הירשפלד JQR XV 169, I. חני—חני הוכנס פה מפני שהיה אביה של צפיה אשת מחמר. שהיה מבית חנינא—חביבה, היא כנראה אמצאת המחבר. הוא לא היה לא מכיבר ולא ממקנא אלא ממדינה.

(7) אלא ששם מעורב מעשה צפיה במעשה ריחנה, היהודיה מכיבר שבקשה, לפי המסורת, להרג את הנביא בשה מורעל. על צפיה ע"ע Steinschneider, Polemische Literatur 303/4.

ואולם המוטיב הראשון שהיהודים נלחמו בעד מחמד ואפילו חיללו את השבת למוכתו, הוא באמת מפלגא סאר. אמנם היו יהודים בודדים בצבא מחמד גם אחרי שגרש או השמיד את יהודי מדינה (ע' למשל ואקדי—ולחון 283: עשרה יהודים ממדינה שהשתתפו במלחמה נגד כיבר קיבלו מן השלל חלק כחלק המסלמים¹). אך כודאי מוזר הוא לחקור בדבר הזה על בני משפחת חני=חני (ע' הערה 6 בע' הקודם). האויב הגדול ביותר של מחמד, שהוא לפי המסורת המארגן של חברית הממוכנת של יהודים, בדוים ומכאים נגד מחמד. ומפלגא ביותר שמתגאים בחילול שבת לכבוד הנביא, אולי חיבר את הפתיחה הזאת איש שהיה קרוב לאותם החוגים הרמים של היהודים במצרים וזולתה במאות חי'—ייב שבניחם נשאו משרות צבאיות ואדמיניסטרטיביות חשובות והיו צריכים לחלל את השבת לעתים תכופות. אולי השתמש גם כן המחבר בספור אחד מן הסירה, הכיוגרפיה המסלמית של מחמד, שלפיו סרכו היהודים ב,מלחמת החפירה" לעזר לאנשי מכת, אויבי מחמד, בין מעטים אחרים גם מפני שאותו יום שבת היה (אבן השאם 682, ואקדי ולחון 206). קטע חגניזה היה צריך להעסיקנו כ"כ, מפני שהוא—וכבר הכיר זאת הקורא—הדוגמה שלפיה וכמתכונתה חובר כתאב אלדמה שלנו. כמו שם כן פה יש פתיחה ספרותית, תעודה, וחתימה של אינן היחס (ופה כתוב בפרוש: חתם הנביא וכ'). המבוא הספורי, 1—9, מרכה מאד בדבורים, אך בעצם אינו מכיל דבר חדש—חוג משכושים, שכושיו שמות ושכושיו ענין: הקורא התמים יבין במעוף 1 שצפיה היתה אחת השבויות מן הכופרים² (הבטוי הישן, "והיה שחרורה קהרה" (ע"ע 516 הערה 1) שנה ל,והיתה בריתה אצלח", 5, שחכם תימני מפרשו אמנם (בדוחק 1): מחמד נושא אותה רק בהסכמתה היא בלי נכיל, כל' האפוטרופוס שהוא דרוש לכל כריתת ברית נשואין אצל מסלמים.

ואמנם חרוש אחר חשוב יש כאן: נעלמו בני חנינא ואנשי כיבר ומקנא ותחתיהם באו, "בני ישראל" ו,השבטים". אם היתה הכונה של קטע חגניזה הפלית המשפחות הנ"ל משאר היהודים³, הרי שאיפת מחבר כתאב אלדמה היא

(1) הידיעה הזאת היא חשובה מאד. כנראה הומצאה כדי לסייע לאותם חכמי הפקה שפסקו שלמי המשתתף במלחמות המסלמים מקבל חלקו מן השלל כמו הלוחמים המסלמים. שאלה זו של בקרת החרית אין לה כמובן חשיבות לענייננו כאן.

(2) אולי נמצא שבוש זה רק בנוסח שלפנינו. החכמים התימנים יודעים שצפיה היתה בת יהודים.

(3) את עצם התכן של התעודה הנ"ל אפשר לציין כבסול "חוקי עמר" ושאר הגוירות החלות על אהל אל למה לגבי משפחת בני חנינא מכיבר. על כן אין Sperber מקום הנ"ל 50 שורה אחרונה צודק בתרגמו (שאר המתרגמים שבשו, או השמיטו) ולא מטאלבון..... ולא שד אלגשתי (על המלה עיין עכשיו A. S. Tritton, The Caliphs and their non-muslim subjects ע' 126) ולא לבאס אל משהראת: ולא תימנעי מחגירת האבנט וכ' חגירת האבנט (כשתיו, רגיל יותר זנאר) הוא דוקא סימן הקמי. על כן יש

החוכמה שכלל ישראל היו מיוחסים וחשובים אצל מחבר. ונראה לי שעדיין יש להכיר כי המחבר ידע היטב מה גדול השנוי שהוא שנה. המלים המתוסות, וזה אשר הגיעני חלא הוא סכלל בני ישראל¹³, אינן לכאורה אלא זכות כלפי התעודה הישנה שנתנה לבני חנינא זכויות בנגוד לשאר היהודים.

הכונה החדשה שנתן המחבר של כתאב אללמה לחבורו הצריכה כמובן שנויים גדולים מאד בתכן הזכויות שנתן מחבר למקבלי התעודה, וכשם שמתוך קטע הגניזה משתקפים חיי היהודים הנכבדים כמצרים (או בכל) לפני שמונה ותשע מאות שנים, כך נכר המצב החברותי של יהודי תימן היטב מתוך כתאב אללמה.

השאר המחבר את המבוא הכללי המניה ליהודים לשוב אל כפריהם והנותן להם בטחון וחסות, 13. ואולם כבר כאן יש נימא מיוחדת: ההזהרה החמורה, הנשנית ומשולשת ומכופלת שלא להמיל על בני ישראל בזיון וחרפה ועול בכל מקום שהם, 14 — הפך מחיי יום בתיסן. גם את התנאי שאין על היהודים מעשר שדותיהם, 15, וכל המחבר להשאיר, כי על כן חל על היהודי מס הנלגלת ולא מעשר מתבואות האדמה. גם את ההיתר המפורש של הכנסה למסגדים לקח המחבר מכתב הזכויות הישן, הוא טרחיכו וחוזר עליו פעמים, 17. 19. במצרים או היתח לזכות הזאת כודאי חשיבות בשביל הפקידים היהודים הגבוהים שלא רצו להקדר מן הטקסים הרשמיים במסגדים, כי על כן היה המסגד הבגין הצבורי סתם כאמלאם מאז הוסדו. בתיסן לתנאי הזה מעם אחר. המסגד, ויותר ממנו בית המפר המסלמי (המדרסה), משמש שם — כמו בית המדרש בכל הגולה היהודית — כמלון אורחים. על כן נקראת בתיסן המדרסה סתם מנזלה, כלוי אכמניא. רוב היהודים הכפריים, וחלק גדול של העירוניים פרנסתם כנדידה אצל לקוחותיהם בכפרים, ולפי הרוב הם נשארים עמם לכמה ימים ועושים או מתקנים בשבילם את כליהם. לא תמיד הם יכולים ללון אצל לקוחותיהם. כמה פעמים שמעתי סתיסנים שאנשי חסד בכפרים נתנו להם ללון במדרסה או במסגד. מכאן החשיבות שמיחס המחבר לרשות הזאת בכתאב אללמה. מפליא יותר שלקח מן התעודה שלפניו גם את התנאי, שאסור להוריד את היהודים מן הסוסים, 19 (17) — חלא, אנזלי: "דוי" היא חקריאה ששסע היהודי בתיסן בכל צער ושעל, ושוסעה עוד היום בגלילים הרחוקים מן חרשות המרכיות, כשהוא רוכב גם על גבי החמור, ורכיבת הסוס הם מלהוכיר. ומכיון שהמחבר מדגיש את הזכות הזאת וקורא ליהודים רמי הסעלה המסלמים את מס הנלגלת הגבוה ביותר, רוכבי

לתרגם: ולא ידרשו מכם..... לתגר את האבנט וללבש את הבגדים בעלי השולים. אל משתראת, ע' Dozy, הם מעילים שיש בהם שולים מצבע אחר. הם גם בגדי תפארת וגם בגדי גנאי (שהלבישום למשל למושעים שהובלו למות). בכתאב אללמה שלנו נמצא סעיף לא יוכן בנוגע לאבנט היהודי, ע' למטה ע' 520.

סוסיס¹⁷, יש אולי לדבר שהיה סן החכמים הנגידים שלפעמים נתנו להם המושלים את הזכות היוצאת סן הכלל לרכב על סוסיס, והוא בקש להסב זכות זו לכל עמיתיו¹⁸. לא ברור לי, ואולי לא היה גם למחבר, מה שכתב על דבר אבנט הדם²¹, השוה לעיל ע' 518 תקרה 3; אולי מפני שאין בתימן—עד כמה שידוע לי— החנורה סימן מיוחד ליהודי.

בנוגע לתשלום הגזיות, מס הגלגלת, הקל המחבר מאד על אחיו. לפיו דורש מחמד סן העשירים, "רוכבי הסוסיס" רק שלושה מתקאלים¹⁷, מה שמתאים לריאל (מטבע הכסף הרגיל בתימן שהתאים לפני ירידת ערך הכסף בקרוב למאה מיל א"י) פחות חצי שמינית, בעוד שהגזיה הנוהגת באמת היא ריאל לעניים, שני ריאלים לכינונים וארבעה לגדולים.

התנאי (חזכות או הפקודה?) שבני ישראל לא יצאו מרתם²², פונה כנראה נגד הפסקה בדף 2 ע' א' של קטע הגזיה שבה נתנו כמה הבטחות ל"מי שהולך אחר דת שליח אללה". אפשר שיש כאן גם זכר לחוק המסלמי הישן שלפיו אסור ליהודי להתנצר ולהפך (ע' Mez 30 וכל ספר של פקח). ואולם לגבי המחבר הוא הפשט בודאי שמחמד גם הוא לא רצה שיהודים ישתמרו לאסלאם. כי סכנת השמר היתה בתימן—כפי שאנו יודעים ממקורות עבריים וערביים וכמו שמוכיחה נזירת היתומים היום—תמיד גדולה, הכלל האסלאמי היפה: "אין הכרח בדת" היה קיים, וכמובן גם כן רק כמדת ידועה, כאסלאם הסוני הרשמי; ואולם האסלאם הכתתי עבר עליו לעתים קרובות, המונחרים במספר ואפריקה הצפונית, השיעים בפרס (אנוסי מֶשְׁהְדוּ) הוודיים של תימן הם ערים לכך. הסעיף הנ"ל בכתאב אלדמה הוכנס כתרים בפני הפורענות הגדולה הזאת.

מקום מיוחד תופש התנאי החוסה על שמירת שבת ותמצוות התלויות בה, כמו קריאת התורה, תפלה, שתית יין (לקדוש)^{23,24}. אלמלא היה לפנינו קטע הגזיה שגם בו בא ספור הפתיחה ע"ד חלול שבת לטובת מחמד, אך שמירת שבת לא נזכרה בגוף התעודה שם, היינו אומרים שעצם הספור התמוה על חלול שבת לא חברוהו אלא כדי לתת מעט לחסות המיוחדת שבה החסה מחמד את השבת. איני יודע למה מדגושם בכתאב אלדמה כ"כ את הנקדה הזאת, לא שמעתי שהפריעו בתימן בקיום מצות שבת דוקא. אך מכיון שהיהודי הוא בעל המלאכה של האכר המסלמי, אפשר מאד שהלה רוצה, כשיש לו איזו עבודה דוחקת, להשתמש בגרו היהודי בשבת בעל כרחו; דוגמת מעשה כזה שמעתי מיחודים כורדיים.

(1) אסור רכיבת סוסיס על יהודים וגוצרים הוא קדום, וגשנה כמה פעמים על ידי מושלים מוסלמיים שונים, ע' Mez, Die Renaissance des Islams 46 sq. בתימן נהנו כך לפני מאה שנים אפילו כלפי אנגליים. עיין האנקדוטה המצוינה בנדון זה ב-אבן ספיר. ושם מסופר על יהודי פינסקאי—צפתי אמיץ לב שהתחבב כ"כ על האמאם עד שזה נתן לו, בשנת תקצ"א, הרשות לרכוב על סוס וגם לשאת נשק (אבן ספיר צג—זה).

הזכרת ההתר של תוצרת המשכאות המשכרים יש לה על מה לסמך. מיום שצוה מחמד אחרי כבוש ליבר (1) לשפך את חביות היין של היהודים כדי שלא ישתו ממנו הסלמים, נשנו ונכפלו המקרים שיהודים או נוצרים נענשו מממת שכרות של מסלמים. ועוד בשנה זו (תרצ"ב) היה מעשה גדול בצנעא שיהודי אחד מכר יין לאחד מרעי האסאם החשובים והאסאם תפס את זה וחרה אפו מאד על היהודי המוכר ושלה חילום לעיר היהודים והם שהו שם שלשה ימים ושפכו כל יין וכל ייש ("ערקין") שמצאו. התאריך, 28, הניתן לתעודה זאת הוא בלתי מוכן בהחלט. ואולם נראה שקריאתנו: מצת מן אלחגה — היא קריאת קטע הגניזה והיא לא כ"כ רחוקה באפן גרפי מסה שנמצא לפנינו — הנכונה. ואסנם בשנת י"ז להגרה מחמד לא היה עוד בין החיים. אך ברור שמעיקרא היה כתוב במקום יז: ט. בקטע הגניזה רשום ה (כלומר שנתים לפני כבוש ליבר) ואולם הירשפלד במקום הנ"ל 172 קורא ט, ושפרכר 53 מחזק אחריו; תיקונינו מאשרים אפוא את התיקונים הקודמים. שנות הערים, 29, משוכשים סאה. ב, אבו בור אלנפר" אפשר להכיר את אבו דר אלנפארי מקטע הגניזה; במקום סעד וסעירה שמהם השם השני הוא אבסורד בתעודה כזו, אציע סעד ק' (סא)א, השם אשר נמצא בתעודה של יהודי ליבר שהונשה לאלכמיר אלכנדאדי, ק"ל ע' 517; זכיר הוא בודאי זכיר, עכד אלרחסן ק' אלעפין הוא ק' אלעוף, כלם חברים מפורסמים של מחמד. במקום אלמנאחדין, שם, היה במקור בודאי כתוב אלמנאגריין. כמובן לא קשה להכיר את השכושים שחלו באילן היחס של מחמד, 30. כסכום הקירטנו נוכל לפסק שגם אחרי ההנחה שכל השכושים האלה וכיוצא בהם הם מעשה ירי מעתיקים רשלנים, נראים הדברים שכתאב אלדמה קבל את צורתו אשר לפנינו בתיסן ולא לפני אחרית ימי הביניים. שהספר עכד לפי כתב הזכיות של יהודי ליבר הוכחנו לעיל. שענינו הולמים בכמה דברים את המצבים בתיסן, חשבנו למצא לעתים תכופות. אך העיקר הוא שלשון הספר מכילה, כפי שבארנו לעיל, מספר חשוב של מלים וצורות תימניות. ואין סנהג התימנים (ורבים זולתם) לשנות את הלשון אם קבלו דבר ספרותי שלם ממקום אחר (2). ואולם מכיון שהתימנים — כפי שאנו הולכים ולומדים כיום — היו תמיד בקשר עם שאר האסא, מותר לשער, שגם אצל קבוצים יהודיים אחרים בארצות האסלאם ימצאו כתבי זכיות מעין הכתב אשר לפנינו. ואשמה, אם יסייעו השורות האלה לגלותם.

(1) ע' למשל ואקדי — ולהוין 275 וע' ס' אהל דוד לחכם דוד ששון ע' 970 גיירה בתימן בקשר עם מכירת יין (מתוך ס' דופי הזמן).

(2) משל טוב הוא קצת חנה. מעשה חנה ושבעה בניה בחרוזים ערביים שקוראים אותו (ביחוד בליל תשעה באב) כמעט אצל כל היהודים דוברי ערבית. ואשר היהודים התימנים קוראים אותו בנוסח של דיאלקט ערבי שאינו שלהם (השוה למשל קסע—ראה שחור שם תמיד)—משום שכך קבלוהו. דוגמא אחרת: לתימנים יש תרגום קבוע של המקרא. מפני שהם לומדים את התפסיר של סעדיה גאון כשהם קטנים. ואילו יהודי בגדד אין משתמשים בתרגום ספרותי קבוע, אלא בתרגום ערבי שבעל פה — מסורתי. לפני דור אחד רשם החכם ר' שלמה תוינא את השקת הזה, וכפי שאמר לי מר יעקב משה שוחט מבגדד, יש כבר היום הבדל רב בין התרגום המסורתי הרשום והמשומש בפי המורים עכשיו!

כתב־יד יהודי־פרסי חדש לס' שמואל מאת המשורר עמראני

מאת

ו. י. פישל

בשנת 1893 הופיע מאמר ב־Z.D.M.G. (כרך 47 ע' 202) מאת הסלומר פ. הורן על אודות „שירה יהודית־פרסית" שבו הודיע על כתב יד יהודי־פרסי, עבוד שירתי של ספרי שמואל (A—) הנמצא בבית־הנכאת הבריטי (Or 2453). כצעד ראשון בשדה השירה היהודית־הפרסית, היה מאמר זה התחלה הראויה לתשומת לב, כי עד אז היו ידועות רק יצירות שבפרוזה שנתחברו על ידי יהודים פרסיים. אבל לכתב יד זה חסר הן השער והן החתימה (קולופון) והסלומר הורן לא ידע לקבוע את שם המחבר ואת זמן הכורה של יצירה זו. בין כתבי היד היהודיים הפרסיים, שהביא החכם אלֶקן נ. אדלר בסוף המאה התשע־עשרה מפרס לאירופה, נמצא כתב־יד שני של עבוד פיוטי לספרי הנביאים הראשונים (B=), שחובר לפי דעתו של אדלר (3) על ידי המשורר היהודי־פרסי מולאנא שאהין מעיר שיראז שחי במאה ה־14.

אבל אחרי הקירה והתכוננות הוכר שבמעט יחסו את כתב היד של אדלר למשורר שאהין, הקירה מעסיקה באוצרות כתבי היד היהודיים־פרסיים הביאו לידי הכרה, שהמשורר היהודי שאהין עבד בתרומים בעיקר את התורה, ואי אפשר איפוא ליחס אליו את הקבוצה של הנביאים הראשונים. אמנם, החכם זאב פֶכר, באנציקלופדיה היהודית האנגלית (כרך VII ע' 321) עוד חשב בנוגע ל־B (T 15) „שהתכן והצורה של היצירה מראים שהמחבר הוא המשורר שאהין ושהוא ערך עריכה פיוטית את כל ספורי המקרא". וגם שמעון חכם (4) המו"ל של חתורה למשורר שאהין, חשב שגם העבוד הפיוטי של הנביאים הראשונים הוא מעשה ידיו של שאהין. אבל סוף סוף הוכיח ז. בכר (5) בעצמו בהוכחות ברורות, ש"א" ו"ב" הם זהותיים, וגם שמחברם אינו שאהין אלא המשורר היהודי־הפרסי עמראני שגם הוא חי בשיראז, מאתיים שנה אחרי שאהין, היינו במאה ה־16.

H. Dérenbourg, Les manuscrits judaïques entrés au British Museum (1 de 1867/1899; R.E.J. 1892 v. 23 p. 279.

(2) על הספרות היהודית־פרסית השנה ז. בכר, Jew. Encycl. VII 313/324 ובעשו פישל IX Encycl. Judaica p. 558/568.

(3) עיון אלֶקן נ. אדלר: גנזי פרס ומדי The Persian Jews, their books and ritual, Oxford, p. 18.

(4) על חשיבותו של שמעון חכם לחלודות הספרות הפרסית יש לאמור הרבה במקום אחר. עיון א. יערי במאונים שנה ג' גליון מ"ה תל־אביב, כ"ט ניסן תרצ"ב.

(5) עיון ז. בכר, Zwei jüdisch-persische Dichter. Schahin und Imrani (Jhsb. d. Landesrabbinerschule, Budapest 1907/1908.

עמראני, כמסורר שאהין לפניו, הוא אפיקן, וברוח של הקלמיקנים הפרסיים
עבר בצורה פיוטית את התקופה התניכית שלאחר משהו (1) וסמנו נשאר לנו חוץ
מעבודו הפיוטי למסכת אבות (2) הסכונה בפרסית, נגד-נאמה" (ספר האוצר) עוד
ספר, פתח-נאמה" (ספר הנצחון) שהוא העבוד הפיוטי לתולדות המקרא מימות
יהושע עד המלכים. (3)

לשני כתבי היד של "פתח-נאמה" שהיו ידועים עד עכשיו (A, B) אפשר
היום להוסיף עוד שלישי שידובר עליו כאן בקצרה. כתב יד זה נמסר לידי כותב
השורות האלה בטהראן מאת אנחגאן מהדי בן יפה אהרן בשכיל בית הספרים הלאומי
והאוניברסיטאי בירושלים (ראה ק. ס. שנה ח' ע' 7; מימנו 4. 132. Heb.). כתב-יד
זה (C=) מכיל 173 עמודים בלתי מסומנים במספר רצוף, כל עמוד מכיל שני
טורים וכל טור הוא בעל 20 שורות. אין זה אכסמפלר שלם, חסרים כאן שער
הספר והחתימה, ובסופו דפים אחדים. מחוץ לששת העמודים האחרונים שבהם
גם מספר השורות אינו קבוע (כאן מספר השורות 19-21), נראה שכל כתב היד
(אם לדון לפי טיב הכתב) יצא מעטו של מעתיק אחד. חבל מאוד שבכמה
מקומות נדבק ניר לכן בלתי שקוף, אבל בדרך כלל הכתב הוא ברור ונוח לקריאה.
כבר מתוך ראשי-הפרקים של כתב היד יוצא שיש לנו כאן ענין עם
עבוד פיוטי של שמואל א', והגם שמחומר שער הספר לא נקרא בפרוש שם
המחבר, בכל זאת אפשר על יסוד עבודותיהם המוקדמות של הורן, בכר וכו'
לשער שהמחבר הוא המסורר עמראני מן העיר שיראן. השערה זו נתעלתה להכרה
ברורה, לא רק על ידי השואה בין כתב היד שלנו והערותיו של בכר, כי אם
נתאשרה גם הודות למקרה מוצלח שכדאי להזכירו כאן. בקשר לחקירות ודרישות
אצל יהודים פרסאים הנמצאים בירושלים (מספרם מגיע ל-6000 נפש ויותר) לשם
גמר עבודה על הדפוסים היהודים-הפרסאים בעשרות השנים האחרונות, (5) מצאתי
עוד כ"י של עמראני, הנמצא בידי יהודי החי היום שוב בפרס. כ"י זה הוא
העתקה שלמה יותר מאשר כתב-היד שלנו, והוא עבוד פיוטי של הנביאים

(1) עמראני נזכר גם ע"י הכרוניקון בני בן לותם R.E.J. 1906 כרך 51 ע' 129.

(2) עיין בכר VI ZfHB p. 112/118. בזמן האחרון תרגמו פעמים רבות את מסכת
אבות לפרסית.

(3) מפליא הדבר ששפעון חכם לא ידע על דבר שתי יצירותיו אלה של עמראני.

לעמית זה הוא מיחס בשעות לעמראני ספרים כמו "המש ברדן" ואחרים.

(4) Zwei jüd. pers. Dichter, ע' 166.

(5) עיין MGWJ 1933 מאמרי שיופיע בקרוב על Zur jüdisch-persischen Literatur
der jüngsten Zeit.

(6) שמו הוא שלמה בן יוסף חכהן, שחבר גם ספר לסוד לשפה העברית בפרסית
(טהראן 1918).

הראשונים ע"י המשורר עמראני. כתב-יד זה (D=) מתחיל כבר במספר יהושע ומכיל כמעט בשלמותו את כתב-יד שלנו לשמואל.

בתור מחבר לכ"י זה נזכר בדף 6 בפרוש עמראני סעיר שיראו ובדף 7 שורה 18 כתוב שהספר חובר בשנת 1835 ל,מנין השמרות" ובכך שנת 1523 לספירת הנוצרים. תאריכים אלה מתאימים בדיוק לאלה הנמצאים בכ"י B של אדלר, כמו שהראה הנתוח המעמיק של ז. בכר⁽¹⁾.

השואה מלאה של כל הכותרות לפרקים⁽²⁾ בשני כתב-יד "C" ו"D" הוכיחה את הזהות הגמורה בנוגע לעבוד של שמואל. מכל זה יוצא, איפא, שידועים לנו עכשו 4 כתב-יד של חלקים מה"פתח-נאמה" של המשורר עמראני—לפני מלחמת העולם חשבו המנהיגים של היהודים הפרסים בירושלים, (כפי ששמעתי מפיהם), אחרי שהוציאו לאור את פרוש התורה של שאהין, להוציא לאור גם את העבוד הפיוטי לנביאים-ראשונים של עמראני. מחמת המלחמה לא יצאה מחשבה טובה זו לפועל. חיום כל מו"ל שיבוא להוציא את עבודו של עמראני, יוכרח להגות ביסוד עבודתו את כתב-יד היר האלה שנתגלו לנו בזמן האחרון.

* * *

אחרי שגמרתי את המאמר הזה הגיע לידי הקטלוג החשוב של החכם דוד שלמה ששון שהופיע זה עכשיו, ובו נזכר (חלק א' ע' 473 וכו') סימן 614 "כטאב שאהין". עיבוד שירתי של ספרי יהושע רות ושמואל... על ידי שאהין". מתוך התאור המפורט של כתב-יד זה ע"י ששון אינו מתברר אם, שאהין נזכר בתוך כתב-יד גופא או רק על השערי. בכל אופן אפשר שהספר ההוא הוא לעמראני, כי יהודי פרס נוחגים לכנות את עמראני "שאהין נביא", כלומר "שאהין של הנביאים" שהוא איש אחר לגמרי מ"שאהין תורה" שחי 200 שנה לפני עמראני. המעתיק הפרסי, כמו שאר בני ארצו, אולי לא הקפיד בהבדלים האלה, ושנית: אם נדון על תוכן כה"י לפי ראשי-הפרקים לשמואל שרשם ח"י ששון, נמצא שהוא מתאים לתוכן כתב-יד D, C, B, A, שהם העתקות של ה"פתח-נאמה" של עמראני. מלבד זה מעיר החכם ששון בעצמו⁽³⁾ שמספר ידוע של ראשי-הפרקים בכתב-ידו מקביל לכתב-יד אחר שפירם המלומד הורן ושנמצא בבית-הנכסאות הברופי, וחלף הוא כ"י A שלנו שמחברו הוא עמראני. כמובן, מבלי לראות את כה"י של ששון אי אפשר להחליט בענין זה.

(1) Zwei jüd. pers. Dichter, ע' 188/181.

(2) מחובר מקום אי אפשר לתת כאן את ראשי-הפרקים של כתב-יד שלנו.

(3) „The headings of No. 32/35 38/40 54/55 59/62 are to be found in the article by P. Horn Z D M G p. 205/206" I. p. 475a.

ה ע ר ו ת .

על הדפוס באזאר

א.

תיתי ליה למר אברהם דוקר שמצא הוכחה מפורשת לקיום בית-דפוס עברי באזאר. (קריית ספר ט' 236-239). אבל מסקנתו שיאפשר שהספר הזה הוא היחיד שדפס באזאר - אינה נכונה. וגם שלא ינעתק הדפוס בוויילנא או מהורדנא לזמן ארעי לאזאר, אלא להפך.

ר"ן ראבינאוויטץ ב-מאמר על הדפסת התלמוד' (מינכען תרל"ז) כותב בדבר השיט דפוס וויילנא והוראדנא משנת תקצ"ה-תר"י: 'זה ש"ס הזה היה תחלת הדפסתו בעיר אזאר הסמוכה להוראדנא ובשנת תקצ"ח נסבה ע"פ פקודת הממשלה לעיר וויילנא ומאז השמיטו מן השערים שם הוראדנא וכתבו רק נדפס בוויילנא (שם, עמוד 117). ועל ראבינאוויטץ אפשר לסמוך ויש להסות און לכל מה שאמר בנדון הספר העברי, כי ראה, שמע וידע האיש הזה הרבה דברים וראויים הדברים למי שאמרם. אנו למדים, איסא, מדברי ראבינאוויטץ שני ענינים בבית-אחת: א) שבאזאר נדפס יותר מספר אחד (וב) שהדפוס היה קים שם לא זמן-ארעי, כי אם להפך, זמן ארוך בערך. הרי הסידור תפלת נהורא השלם נדפס בשנת 1826 ורק בשנת תקצ"ח הועבר הדפוס מאזאר לוויילנא. לפי חשבון זה התקיים בית-דפוס שם כמשך י"ב שנה ואולי עוד יותר, כי עדיין איננו יודעים ברור את זמן התחלת ההדפסה באזאר.

מן הש"ס הנזכר לא היתה לפני אלא גמרא אחת (וגם זו לא הראשונה). מן-הראוי לבדוק היטב את שאר המסכתות. כמו-כן את כל הספרים שמקום-דפוסם הוא וויילנא והוראדנא. אולי ימצא שם איזה רמז על דפוס-אזאר. אף זאת, יש קבלה רוחת שכמעט כל הספרים שהגושפנקא הדפוסיית שלהם היא וויילנא והוראדנא-נדפסו, לאמתו של דבר, באזאר, חוץ, כמובן מאליו, מאלה הספרים המראים בהחלט שנדפסו באחת משתי הערים הנזכרות. אמר לי גם מר פ. וויערניק, עורך ה-מארגען-זשורנאל, שהוא וויילנא, שמעין מסורת-המקובלת היתה בעירו שדפוס וויילנא והוראדנא משמעו למעשה - אזאר, מלבד בדיקה בספרים עצמם. אולי יתגלה בזמן חמר על הדפוס הזה בארכיונים הממשלתיים בוויילנא ובהוראדנא, מה שיאפשר לעמוד על ראשית הדפוס באזאר, סבות יסודו וקיומו בעירה נבחה זו וקורותיו.

סעות היתה בידי בן-יעקב שיחס את הסידור תפלת נהורא להר' יחיאל מיכל הלוי אבדיק מיכילישוק להאב ולא לבנו ר' אהרן, סעות שגררה אחריה השערה בלתי-מיוסדת מצדו של דוקר (ק"ס ט' 238 הערה 1). האמת היא שהמחבר-המאסף, ששמו הוא אהרן כהרב יחיאל מיכל הלוי סגל, כותב בהקדמתו למחזור עם סירושו קרבן אהרן, סלאוויסא, תקפ"ג, ח"א: 'ואני הוא אשר אספתי וחברתי את סדר תפלת נהורא הקצר. בשנת חמשת

אלפים תקע לבריאות עולם. ובשנת תקע"ט לפ"ק הדפסתי השלם. ואח"כ בשנת תקפ"א אספתי וחברתי את סדר עבודה ומורה דרך על נוסח ספרד⁽¹⁾. כי מיום עמדי על דעתי נפשי חשקה אף רוחי בקרבי. לבי הומה לי ובחרתי בענייני תפלה.

בנוגע להמהדורות אינני יודע מדוע השמיט דוקר את סדר ראב"ן אוסטררה תק"ך שזכר שם בבני-יעקב. אשר שערו הוא: "סדר תפלת נהורא רבא ... עם פירוש ישן נושן אשר חיבר ... רבי אליעזר ברבי נתן ז"ל ונתחבר הפירוש הנ"ל בסוף אלף החמישי ונקרא שמו סדר ראב"ן" ... מתוך השער שבחלק שני. שער החלק הראשון וכן כמה דפים חסרים בסופם שלפני. מה שמקשה עלי לדעת כמה טרטים ודיוקים בנדון הוצאה זו עם הפירוש העתיק. אבל בדרך כלל כדאי להעיר שהמחבר השתמש בפי' הראב"ן גם בפירושו יקר בן אהרן על המחזור. כמו שכתוב בהקדמתו: "ועל ראשם השגתי פי' המחזור שהיה כתוב בכת"י על קלף מכמה מאות שנים. והוא פי' הראב"ן זקנו של הרא"ש ז"ל. ולא שזמנו עין. ובעז"ה לקטתי מבחר הפנינים. וקבצתי לבית תפלותי. — — — ועל טוב יזכר שמו ... הרב ... אפרים זלמן מרגליות מבראד אשר פנה דרך לפני. ושאל לי פי' הראב"ן הנ"ל. ונהג בו טובת עין. ולא חסה עליו עינו והוא היה לי לעינים. בהרבה דברים הקשים".

על המהדורות הנרשמות של תפלת נהורא יש להוסיף עוד את אלה הנמצאות בספרי-הסמינר בני-יורק:

(1) סדר תפלת נהורא ... הצגנו שני הנוסחאות הן נוסח אשכנזים והן נוסח ספרדים כדי שיהיה יד הכל שוים בו ... בהרובשוב בדפוס ... מנחם מענדל פינקל שטין ... 1817. בסוף החלק הזה: "נגמר ונשלם בהדורא. חלק ראשון מסדר תפלת נהורא השלם" ... השער השני הוא: "סדר תפלת נהורא השלם" ... כמנהג ספרד חלק שני ... בטלאוויטא חש"ד. נראה שמקום הדפוס סלאוויטא הוא מזויף. ציור הדפוס שבדף ב' אחרי ראשי חיבתו הוא אותו הקשוס שבסוף חלק ראשון.

(2) סדר תפלת נהורא השלם ... כמנהג ספרד חלק ראשון ... [חמ"ד] שנת ולא מסויי עלנא מסוב נהורא = תקפ"ב.

אולם תאריך זה עדיין צריך ברור. מפני שעל השער שבחלק שני חמוש"ד נדפס כך: ... "כי בפעם הראשון אשר הדפסתי אותו בק"ק בארדיטשוב בשנת ה'א תקע"א ... ולאחר הדפסתי נדפס שוב בכמה דפוסים כמה פעמים וכולא אודו לעלמא מרוב חשקת הקונים. ואחר זה הדפסתי עוד פעם בהוראדנא ובווילנא בהוספות" ... מכאן ראהי שדפוס זה הוא מאוחר בין שהכונה כאן היא לזה של אזאר משנת 1826 או של צדנר (עמוד 462) משנת 1827.

קצת קשה ובלתי-ברור לי הוא גם זה. שעל פי מה שכתוב כאן על השער נדפסה ההוצאה הראשונה בבארדיטשוב בשנת תקע"א (מהדורה לא ידועה כלל) בשעה שמן הקדמת המחבר לפירושו על המחזור מוכח שההוצאה הראשונה היא משנת תק"ע ונדפסה לפי בני-יעקב באוסטרהא.

אולי אפשר ליישב שנוסח אשכנז נדפס בפעם הראשונה בשנת תקע"א ובאוסטרהא ונוסח ספרד נדפס בפעם הראשונה בבארדיטשוב תקע"א.

⁽¹⁾ בסוף המהדורה סלאוויטא תקצ"ו—1835 נדפס "נוסח שטר מכירה מסידור עבודה" ובא המחבר על החתום שם ביום ד' ב' לחודש תמוז התקפ"ט. בהסכמת הרב ר' חיים הכהן ראפאפורט אב"ד דק"ק אוסטררה מיום ג' ו' תשרי תקצ"ו נזכרה עוד מהדורא מסידור עבודה ומורה דרך שנדפסה בטלאוויטא בשנת תקפ"ו, ששם כנראה נמצא גם נוסח שטר מכירה הנ"ל.

3) סדר תפלת נהורא השלם ... כמנהג ספרד ... סלאוויטא תקצ"ד ב"ח עם שני שערים. בשער השני כתוב כמו שנוכר קודם רק ביתר דיוק - כי בפעם הראשון אשר הדפסתי אותו בקיץ כארדיטשוב בשנת ה"א תקצ"א.

ספרי המחבר מעידים שהיה פעיל מאד במקצוע הליטורגיה ושם את ביאורי-התפלות למפעל חייו. מלבד סדר תפלת נהורא בנוסח אשכנז וספרד וסדר עבודה ומורה דרך בנוסח ספרד ומחזור קרבן אהרן, הדפיס גם הגדה עם פירושו מטה לוי ומעשה ארג (רשימת ווינר 289) ואחרי מות המחבר בחורף תקס"ה (ווינר שם) הו"ל בנו יוסף זאב, מי שתרגם את ההגדה הו"ל לאידית. פירוש שמצא בין גנוי כתביו של אביו על יסוד תפלת ערב ראש חודש והוא יום ספור קטן עם שני ביאורים בית לוי. מטה לוי. וילנא תקצ"ה.

ניו-יורק, ט"ו מג'א תרצ"ב. יצחק ריבקינד.

ב.

צדק מר א. דוקר בהשערות (ק"ס שנה זו ע' 237) שהסדר שנדפס באזאר אינו זהותו עם הסדר שנוכר ע"י צדנר. השני נמצא גם בבית הספרים בירושלים. הוא שונה לגמרי מסדר אזאר ויש לו שני שערים: השער הראשון: "זה השער לוי / סידור / נהורא השלם / נדפס / בוילנא ובהוראדנא / Książka pod tytułem Seder Ne- / horach / Haschołam (Porządek Mod- / litw Jasny, zupełny) podług Zwycza- / ju Staro- / Zakonnych. / Wilnie i Grodnie / w Drukarni Manesa i Zymela, / Roku 1827.

השער השני: סידור / נהורא השלם / כולל תפלות כל השנה ודיניהם ומנהגיהם / וכל הענינים הנהוגים בעת הזאת / כולם נקבצו באו הנה, איש איש על מקומו הראוי / לו, אין מחסור כל דבר. / מסודר בשלימות הסידור ומדויק בתכלית הדיוק / ונלוה אליו / קונטרס עיון תפלה / והוא / אספת הרבה הערות וביאורים טובים הנצבים בקצה היריעה / תחת קו נסוי, אשר המגיה דפה הכינים וגם חקרים / בעיון נשגב, ויוציאם לאור למלא רצון המתאווים למדע. / בדפוס / ווילנא והוראדנא / ע"י המדפיסים הרבני מ"ה מנחם מן במויה ברוך ז"ל / וה"ה הרבני מוהר"ר שמחה זימל במוהר"ר מנחם נחום ז"ל / בשנת תקפ"ז לס"ק.

מזכר השער הראשון נדפס רשיון הצנזור שנתן 24. lipca 1827. roku ומזכר לשער השני נדפס שיר מאת צ. ס. ל. הוא צמח סג'ל לנדא המגיה והמסדר. מספר הדפים: [18], שטו, ט, [3].

כנראה נדפס סדר אזאר כאכסמפלרים מועטים, או שלא השביע את רצון המדפיסים, (זה גם מבאר מדוע לא נמצא עד כה אכסמפלר ממנו) עד כי חזרו והדפיסו את כל הסדר מחדש שנה אחת לאחריו.

על יסוד דברי מר ריבקינד (לעיל ע' 525) בדקתי היטב את הש"ס ווילנא והוראדנא. תקצ"ה-תרל"ד, הנמצא בשלמות בבית הספרים בירושלים, ולא מצאתי בו שום זכר שהמסכתות הראשונות נדפסו באזאר. על המסכתות כתוב: "בדפוס השותפים דק"ק ווילנא והוראדנא" וגם ברוסית "וילנא וגוראדנא". ממש כמו על שאר הספרים שנדפסו אצל מדפיסים אלה שרכים מהם בדקתי. סדר אזאר נשאר איפוא לסישעה הספר היחידי שכתוב עליו בפירוש שנדפס באזאר. (אגב: דברי רבינוביץ שם בנוגע לזמן העברת הדפסת הש"ס לוילנא אינם מדויקים. ההדפסה העברה לוילנא עוד בשנת תקצ"ו, והמסכת הראשונה שנדפסה בוילנא היתה פסחים). מר ח. ד. פרידברג בספרו החדש יתולדות הדפוס העברי בפולניא, ע' 88,

כותב, שבשנת תקע"ו העבירו המשותפים את הדפוס לאזאר, ומאז כתבו על ספריהם ווילנא והוראדנא". (אגב: תאריך זה אינו נכון, כי השותפות התקיימה עוד בשנת תקע"ה, וכבר אז כתבו ווילנא והוראדנא ולפני מונח: "סדר סליחות ... כמנהג ... ליטא ורייסין וואמוס ... נדפס פה ווילנא והוראדנא בדפוס של השותפים ... מנחם מן ... והשני ... שמחה זימל ... בשנת תקע"ה לפ"ק) במכתבו אלי כותב מר פרידברג, שכך קבלה בידו מפי בני משפחת שטראשון מוילנא. שם בהערה מציין פרידברג גם את הס' "עיר ווילנא" כמקור לדבריו, אבל בספר הזה אין זכר לכך שהדפוס היה באזאר.

למהדורות המרובות של סידור נהורא שנוכרו ע"י דוקר וריבקניג יש להוסיף עוד דפוס לאשצוב, תקע"ו, הנמצא בבית-הספרים בירושלים. וזה השער:
"סדר תפלת נהורא כמנהג אשכנז מסודר מפי ספרים קדושים ... ועתה גוסף בו סדר הגדה של פסח נדפס פה ק"ק לאשצוב על ידי המדפיסים הרבני הנגיד מוהר"ר יהודה ליב רבין שטיין וה"ה הרבני הנגיד מהורר משה בר"י ציקור בשנת תקע"ו לפ"ק".
אברהם יערי

בדבר ה"לוח בעל ס"א ראשים".

ב-קריית ספר שנה זו ע' 151, בבקרתו של החכם הסרופ. אברהם הלוי פרנקל על הספר "קורות חשבון העבור" להח' צ. ה. יפה, נאמר בסוף: ל-בסוף כדאי לציין את הטבלא שבנה המחבר על העובדא שישנם רק ס"א טעושים שונים של מחזורים וכו'. מן הדברים האלה נראה שהח' צ. ה. יפה הוא מחבר הלוח בעל ס"א ראשים. ואולם על פי האמת לוח זה ישן, וכבר נדפס כמה פעמים ע"י מחברים שונים, והח' ה. י. בורגשטיין במאמרו "דברי ימי העבור האחרונים" סמן לה (ב-התקופה) כרך ט"ז, מראש עמ' 288 עד סוף המאמר) בארו לכל פרטיו וגם הורה את הדרך המתימטי להגיע אליו, והעלה בחקירותיו, שמחבר הלוח הזה הוא אחד מבעלי התוספות, הידוע לנו בשם הריצב"א או הריב"א, שחי בסוף האלף שעבר. את חמצית חקירותיו אלה מזכיר גם הח' יפה בספר "קורות חשבון העבור" סמן כ"ט עמ' קצ"ט-ר'.

א. א. עקביא (ורשה)

השמטה

בחוברת זו ע' 416 שורה 11 מלמעלה יש להוסיף:
מהדורה ה' בהוצאת "מוריה" ו"דביר" ירושלם/ברלין בתרפ"ג (נדפס בליפציג).

CONTENTS.

LIBRARY NOTES AND NEWS	P. 399
BIBLIOGRAPHY:	
Palestinian publications.	404
I. Periodicals: 404; II. Yearbooks and collections: 405;	
III. Books and pamphlets: 407.	
Hebraica and Judaica.	427
I. Periodicals: 427; II. Yearbooks and collections: 428;	
III. Bibliography and history of Judaistic studies: 431; IV. Biblical	
studies: 441; V. New Testament 449; VI. Talmud and Midrash,	
Rabbinic literature: 449; VII. Jewish philosophy and religion:	
451; VIII. Cabbalah and Hassidism: 455; IX. Liturgy, ritual,	
sermons: 457; X. History and related subjects: 459; XI. The	
Jews of to-day: 469; XII. Zionism and Palestine: 473;	
XIII. Ethnography, folklore, art: 482; XIV. Philology: 485;	
XV. Hebrew belles-lettres of the Middle-Ages: 486; XVI. Modern	
Hebrew belles-lettres: 487; XVII. Yiddish belles-lettres: 488;	
XVIII. Belles-lettres in other languages with Jewish themes: 492;	
XIX. Juvenile literature: 495; XX. Education and teaching: 495;	
XXI. Text-books: 496; XXII. Hebrew books on non-Jewish	
subjects: 498; XXIII. Miscellanea 499.	
REVIEWS:	
By: I. BEN ZEVIE: 407; S. RAWIDOWICZ: 409; J. L. FISHMAN: 417;	
H. B.: 429; A. YAARI: 432; S. KRAUSS: 442; H. B.: 443; S.: 447;	
N. BENTWICH: 451; B. MAISLER: 460; J. MILLAS VALLICROSA 464;	
F. BAER: 466; M. AVI-YONAH: 476; E. L. SUKENIK: 480; M.	
NARKISS: 483; I. I. SEIDMANN: 485.	
STUDIES:	
L. LEWIN: Additions to Wachstein's bibliography of	
memorial addresses	500
J. SONNE: Solomon Crescente	505
FROM THE LIBRARY COLLECTIONS:	
S. D. F. GOITEIN: A deed of privileges in favour of	
the Jews, attributed to Muhammad (of Yemenite origin)	507
W. FISCHEL: A new ms. of Imrani's Judeo-Persian	
paraphrase of the Book of Samuel	522
NOTES:	
I. RIVKIND: Hebrew printing at Jeziory	525
A. YAARI: Hebrew printing at Jeziory	527
A. A. AKAVIA: On the "Calendar with 61 heads"	528
ADDENDUM	528

KIRJATH SEPHER

A QUARTERLY BIBLIOGRAPHICAL REVIEW

OF THE
JEWISH NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY
IN
JERUSALEM

NINTH YEAR. NUMBER FOUR.

JERUSALEM, January 1933.

Jerusalem, P. O. B. 36, Meah Shearim

THE HEBREW UNIVERSITY PRESS ASSOCIATION

CONTENTS.

LIBRARY NOTES AND NEWS ...	P. 3,139,263,399
----------------------------	---------------------

BIBLIOGRAPHY:

Palestinian publications ...	9,143,269,404
------------------------------	---------------

I. Periodicals: 9,143,269,404; II. Yearbooks and collections:

10,143,270,405; III. Books and pamphlets: 12,146,271,407.

Hebraica and Judaica ...	32,170,292,427
--------------------------	----------------

I. Periodicals: 32,170,292,427; II. Yearbooks and collections: 34,171,295,428; III. Bibliography and history of Judaistic studies: 39,174,297,431; IV. Biblical studies: 41,175,302,441; V. New Testament: 51,309,449; VI. Talmud and Midrash, Rabbinic literature: 51,183,309,449; VII. Jewish philosophy and religion: 57,187,317,451; VIII. Cabbalah and Hassidism: 58,190,323,455; IX. Liturgy, ritual, sermons: 59,191,324,457; X. History and related subjects: 62,193,326,459; XI. The Jews of to-day: 70,201,340,469; XII. Zionism and Palestine: 73,204,344,473; XIII. Ethnography, folklore, art: 83,213,356,482; XIV. Philology: 85,215,358,485; XV. Hebrew belles-lettres of the Middle-Ages: 217,359,486; XVI. Modern Hebrew belles-lettres: 92,217,359,487; XVII. Yiddish belles-lettres: 92,218,360,488; XVIII. Judeo-Spanish and Judeo-Persian literature: 94,221; XIX. Belles-lettres in other languages with Jewish themes: 94,221,362,492; XX. Juvenile literature: 97,223,363,495; XXI. Education and teaching: 98,224,363,495; XXII. Text-books: 99,225,365,496; XXIII. Hebrew works on non-Jewish subjects: 100,366,498; XXIV. Miscellanea: 100,227,366,499.

STUDIES:

COHEN, B.	: Additions to Wachstein's bibliography on the Jewish woman ...	239
DUKER, A.	: Hebrew printing at Jezioro ...	236
HEILPRIN, I.	: The Council of Four Lands and the Hebrew book ...	367
LEWIN, L.	: Additions to Wachstein's bibliography of memorial addresses ...	500
MARMORSTEIN, A.	: Additions to Davidson's Thesaurus of Mediaeval Hebrew poetry ...	379
POGRABINSKI, J.	: Supplement to the bibliography of J. L. Gordon's articles and essays ...	250
SONNE, I.	: Solomon Crescente ...	505
STEKELIS, M.	: Prehistory in Palestine. A bibliography (end) ...	110
YAARI, A.	: Maimonides' commentary on the Mishnah; a bibliography of the edited parts ...	101,228
"	: The Book נחמיה by R. Hayyim ben Meir ibn Gabbai ...	388

FROM THE LIBRARY COLLECTIONS:

FISCHEL, W.	: A new Ms. of Imrani's Judeo-Persian paraphrase of the Book of Samuel ...	522
GOITEIN, S. D. F.	: A deed of privileges in favour of the Jews attributed to Muhammad (of Yemenite origin) ...	507
SCHOLEM, G.	: Remnants of R. Shem Tob Ibn Gaon's work on the elements of the Sephirot theory (end) ...	126

NOTES:

By: Akavia, A. A.: 528; Pograbinski, J.: 134; Rivkind, I.: 525; Scholem, G.: 158; Yaari, A.: 393, 527.

From the Editor ...	394
Errata ...	394,528

KIRJATH SEPHER

A QUARTERLY BIBLIOGRAPHICAL REVIEW

OF THE
JEWISH NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY
IN
JERUSALEM

NINTH YEAR

JERUSALEM, 1932—1933

Jerusalem, P. O. B. 36, Meah Shearim

THE HEBREW UNIVERSITY PRESS ASSOCIATION